

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

КЊИГА ПЕДЕСЕТА

БЕОГРАД anali.rs
ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
Топличин венац 21
1936

САДРЖАЈ

1—6 бр. књ. XXXIII (L) Друго коло

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Новије идеје у наследном праву, од д-ра Адама П. Лазаревића	18
2) Постанак и престанак човечије правне личности, од д-ра Душана Пантелића	41
3) О ваљаности генералног пуномоћства с обзиром на прописе нашег грађанског и процесног права, од д-ра Јосипа Весела	47
4) Прво рочиште у нашем Грађ. парн. поступку, од д-ра Јована Савковића	224
5) Наше задружно право по Закону о земљишним књигама, од Буре Суботића	433
6) Појам уговора о послузи, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	497
7) Школе о интерпретацији права, од Миодрага Д. Туцаковића	543

КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) О протеривању и конфинацији у казненом праву, од д-ра Метода Доленца	5
2) Волтер и кривично правосуђе, од д-ра Михаила Чубинског	335
3) Ново кривично право у Немачкој, од д-ра Јураја Кулаша	423, 529

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

1) Парламентаризам по одредбама Устава, од д-ра Милана Владисављевића	312
2) Сјејес (1748—1836), од д-ра н. с. Слободана Јовановића	401
3) Право у немачком Трећем Рајху, од д-ра Данила Ј. Данића	501
4) Општи погледи на појам државе и појам друштва, од д-ра Јована Ђорђевића	515

АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО

Случајеви ретроактивности административног акта у вези са правним положајем државних службеника, од Николе С. Стјепановића	97
--	----

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

Међународна јавна помоћ у Југославији, од д-ра Јанка Гољаса	88
---	----

ТРГОВАЧКО, МЕНИЧНО И СТЕЧАЈНО ПРАВО

1) Природа односа који везују органе за заједницу којој припадају, са гледишта неорганског схватања, учења о самосталном посреднику и теорије претстављања, од д-ра Ђорђа Ж. Мирковића	31
2) Природа односа који везују органе за заједницу којој припадају, са гледишта теорије присвајања, од д-ра Ђорђа Ж. Мирковића	334, 409

ФИЛОЗОФИЈА ПРАВА И ОПШТА ТЕОРИЈА ПРАВА

1) О Енциклопедији права Тарановског (Две три речи у његов спомен), од д-ра Ђорђа Тасића	1
2) Правне науке и психологија, од д-ра Евгенија Спекторског	193
3) Зашто право обавезује?, од д-ра Ђорђа Тасића	297

СОЦИОЛОГИЈА

Савремена француска демократија, од д-ра Јована Ђорђевића 48, 237

СТАТИСТИКА

Критика статистичких података, од д-ра Лазе М. Костића . 206

ПРАВНА ПОЛИТИКА

- 1) Државни интервенционизам у тражбеним односима, од д-ра Милана Бартоша 104
- 2) Концепција својине у Предоснови Југословенског грађанског законика, од д-ра Милана Бартоша 257
- 3) Сигурност циркулације покретности у Предоснови, од д-ра Милана Бартоша 444

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

Припадају ли дневнице народним посланицима издатим суду?, од д-ра Михаила Илића 109

МЕЂУНАРОДНО - ПРАВНА ХРОНИКА

- 1) Нова конвенција о мореузима, од д-ра Милете Ст. Новаковића 113
- 2) Декларација великих начела међународног права, од д-ра Илије Пржића (559)

ЕКОНОМСКО - ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

- 1) Стављање граница капиталистичкој делатности, од д-ра Мија Мирковића 261
- 2) Регулисање сељачких дугова од д-ра Мија Мирковића . . 347
- 3) О почетку преокрета у коњунктури, од д-ра Мија Мирковића 448

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

- 1) § 59 Закона о чиновницима, од д-ра Милана Тодоровића 120
- 2) Дневничарска награда и постављење за приправника, од Драгаша Ђ. Денковића 123
- 3) Периодска повишица је једна врста напредовања, од Славољуба Поповића 126
- 4) Изузетан поступак за разрешење општинских завршних рачуна из периода до краја 1929 год., од Николе Стјепановића . . . 264
- 5) Шта служи као основ за улагање у чиновнички пензионери фонд код државних пензионера, од Славољуба Поповића 353
- 6) Судије шеријатских судова са школском спремом која одговара спреми потпуне средње школе могу напредовати и даље од V положајне групе, од Славољуба Поповића 453
- 7) Може ли се стављањем ван снаге решења о отпуштању задржати у активној служби, кад је пресуда Држ. савета о поништају отпуштања већ извршена тиме што је службеник пензионисан?, од Војислава Вендића 567

СУДСКА ХРОНИКА

- 1) Недовољност разлога и предлога у правним лековима, од д-ра Видана О. Благојевића 127
- 2) Квалитет код акцесије државине, од Јована Д. Смиљанића 131
- 3) За примену начела *res iudicata* потребно је постојање идентитета страначара, тужбеног захтева и правног основа, од Јована Д. Смиљанића 134
- 4) § 276 Грађ. суд. поступка и § 479 Грађ. парн. поступка, од Душана П. Мишића 135
- 5) За расматрање и чување аката о деоби задружног имања пред изабраним судовима пре 1-1-1934 т. остао је и даље надлежан окружни суд, од Милорада С. Манојловића 136
- 6) Кад суд не констатује да је дело учињено из нечасних побуда или да показује зао карактер учиниоцев, мора се изрећи блажа врста предвиђених казна, од Ивана Д. Петковића 138

7) Срески суд може изрећи условну осуду и онда када је претрес обављен у одсуству окривљеника, од Владимира Тимошкина	140
8) Један случај погрешног тумачења речи „одвојено живећа жена“, од Леона А. Амара	142
9) Застарелост права општине на наплату електричне струје, од д-ра Адама П. Лазаревића	268
10) Надлежност сталног изабраног суда Трговачке коморе мора бити писмено и изречно уговорена, од Ивана Д. Петковића	269
11) Конфесионални судови не суде о важности и о разводу брака закљученог код друге конфесије, од Петра Д. Вучковића	270
12) Само саопштавање одлуке извршиоцима кривичног дела да извесна лица неће да престану са радом, не претставља појам потстрекавања, јер је по § 34 од. I К. з. потребно да је радња потстрекавања услов одлуке извршиоца кривичне радње, од Јована Д. Смиљанића	275
13) Споразум парничара о употреби главне заклетве као доказа не искључује постојање кривичног дела из § 144 Крив. зак., од Јована Д. Смиљанића	276
14) Још неколико речи о праву мужа на камату од мираза после женине смрти у вези са осталим чињеницама у једном судском спору (са примедбом д-ра Милана Бартоша), од Милана Ж. Живадиновића	356
15) По § 528 Грађ. зак. умрлог задругара не наслеђује задруга као таква, већ задругари посебнице, од Тихомира М. Ивановића	358
16) Осигурање зграде против пожара од стране закупца, од Јована В. Коштунице	360
17) Ревизијски суд по службеној дужности цени примену § 471 тач. 4 а Срп. грађ. суд. поступка, од Ивана Д. Петковића	364
18) Недостатак овлашћења мужа туженој удатој жени да води парницу, од Ивана Д. Петковића	366
19) При изрицању мере безбедности из § 51 К. з. суд не треба да одређује и време њеног трајања, од Владимира Тимошкина	367
20) Одговорности општине за накнаду штете причињене кривцом њених возилаца (шофера), од д-ра Адама Лазаревића	454
21) Кад државни чиновник, услед премештаја, мора да се сели у друго место, има право отказати уговор о закупу стана и пре истека уговореног рока — § 699 Грађ. зак. (са примедбом д-ра Драгољуба Аранђеловића), од Ивана Д. Петковића	457
22) Неистинити и нетачни подаци у понуди за осигурање сматрају се као лукавство и превара, од Јована В. Коштунице	459
23) Одговорност оца за ствари, које је снаја донела у кућу приликом удаје за сина под очевом влашћу, од Јована Д. Смиљанића	463
24) За одређивање надлежности суда, по споровима за поништај пресуде изабраног суда (§§ 692 и 677 Грпц.), меродавна је вредност тужбеног тражења а не износ досуђен пресудом, од Јовице Б. Мијушковића	465
25) Решење судије за неспорна дела нема снагу извршне судске пресуде, од Чедомира Тодоровића	466
26) За примену нужне одбране не тражи се уклањање или бежање од напада, већ се противправни напад може одбити свима подобним средствима под условом да се не прекораче границе нужне одбране, од Јована Д. Смиљанића	467
27) Деоба задружне имовине не претставља посебан основ за прибављање својине појединих задругара на имању, које им је припало у део, од Тихомира М. Ивановића	570
28) Ванбрачност детета не може се утврдити недоласком туженика на роциште, од Јована Д. Смиљанића	572
29) Право удовичког уживања терети чисту заоставштину мужевљевоу, од Јована Д. Смиљанића	573
30) Рок од 3 дана за подизање оптужнице због дела из Закона о штампи преклузиван је и за државног тужноца, од Владимира Тимошкина	574

- 31) Узнемиравање државине које истовремено садржи у себи и дело самовлашћа из § 383 К. з., од Лесна А. Амара 576
- 32) Одобрење обезбеђења може се правдати и кривичном пријавом, од Живојина С. Којића 577

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

- Нова енглеска литература о пољопривредном проблему, од д-ра Мија Мирковића 277

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

- 1) Владан Ј. Максимовић, Венац живота, од д-ра Евгенија Спекторског 144
- 2) Metod Dolenc, Pravná zgodovina za slovensko ozemlje, од д-ра Александра Соловјева 150
- 3) Prof. d-r Čed. Marković, Predosnova građanskog zakonika za Kraljevину Jugoslaviju, од д-ра Милана Ф. Вартоша 153
- 4) Д-р Борислав Т. Благојевић, Начела приватнога процеснога права, од д-ра Милана Ф. Вартоша 154
- 5) Милан М. Јовичић, О заједничким тестаментима, од д-ра Милана Ф. Вартоша 156
- 6) D-r Aleksa Vragović i Ljubo Milanović, Rješenja Stola sedmorice i St. sedm. В u građansko-pravnim stvarima, од д-ра Милана Ф. Вартоша 156
- 7) Јаша М. Продановић, Уставни развратак и уставне борбе у Србији, од д-ра Илије Пржића 157
- 8) D-r Tihomir Vasiljević, Uslovna osuda, од д-ра Боривоја Д. Петровића 159
- 9) J. L. Briery, An Introduction to the International Law of Peace, од д-ра h. c. Живојина М. Перића 161
- 10) Lorenzo Mossa, La cambiale secondo la nuova legge, од д-ра Милана Шкерља 163
- 11) Д-р Љубомир Владкинић, Курс на общо државно право, од д-ра Ђорђа Тасића 170
- 12) M. Lascaris, Actes serbes de Vatopédi, од д-ра Александра Соловјева 172
- 13) Prof. D-r Ladislav Vošta, Smlouvy mezinarodni, од д-ра Милана Ф. Вартоша 174
- 14) Martin Domke, La Clause »Dollar-ot«, од д-ра Милана Ф. Вартоша 175
- 15) Julien Bonnescase, Précis de Droit civil, од д-ра Ђорђа Ж. Мирковића 176
- 16) Vidan O. Blagoyévitch, De l'influence du civil au criminel et du criminel au civil dans la législation yougoslave, од д-ра Миливоја Ч. Марковића 180
- 17) Démètre Gusti, La Monographie Sociologique en Roumanie et L'Action Monographique en Roumanie, од Милорада В. Симића 181
- 18) Paul Studensky, Chapeters in Public Finance; Antonio de Viti de Marco, Principii di Economia Finanziaria, од д-ра Љубомира Дуканца 181
- 19) Илија П. Перић, Странци у југословенској привреди, од д-ра Милана Ф. Вартоша 280
- 20) Стојановић-Матарашевић-Шипка, Помоћна књига за практичну употребу поступка за судове у Срп. правосл. цркви у споровима о разводу брака, од д-ра Илије Пржића 281
- 21) Петар Н. Јовановић, Сротство као брачна сметња, од д-ра Илије Пржића 282
- 22) D-r Bertold Eisner, Das Eherecht im jugoslawischen Vorentwurf und im tschechoslowakischen Entwurf einer bürgerlichen Gesetzbuches, од д-ра Драгољуба Аранђеловића 282
- 23) Kásaburo Jokota, Begriff und Gliederung der Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft, од д-ра Јована Ђорђевића 283

24) Louis Josserand, Evolutions et Actualités, од д-ра Брани- слава М. Недељковића	284
25) D-r Hellmuth Mayer, Das Strafrecht des Deutschen Volkes, од д-ра Јураја Кулаша	287
26) D-r Stefan Bányász — D-r Ernest Steinhaus, Wettbewerbs- recht und Markenschutz in Ungarn, од д-ра Ернеста Дарваша	289
27) Ministère des affaires étrangères: Documents diplomatiques français, од Мирка Г. Авакумовића	292
28) L. Comisetti — L. Fulpius, Index juridique suisse (Répertoire systématique du Droit fédéral), од д-ра h. c. Живојина М. Перића	369
29) Dictionnaire diplomatique, од д-ра Милете Ст. Новаковића	372
30) L'Etat moderne (Encyclopédie française permanente), од д-ра Евгенија Спекторског	375
31) Погледь върху социално-икономическата структура на бъл- гарското земедјлско стопанство (уред. Јан. С. Моллов), од д-ра Мије Мирковића	375
32) A. Vehab - Halaf, El ahvalu Šahsija fiš-šerijati islamijeti, од д-ра Мехмеда Беговића	380
33) Д-р М. Недељковић, Враћање селу и пољопривреди, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	380
34) E. R. Gojković, Zakon o osiguranju radnika, од д-ра Милана Бартоша	384
35) V. Vukšanović i N. D. Popović, Kontrola zagračničnog plat- nog prometa, од д-ра Милана Бартоша	385
36) C. A. Koefoed, Komasacija, од д-ра Милана Бартоша	385
37) Д-р Б. М. Недељковић, Историја баштинске својине у Но- вој Србији од краја 18 века до 1931 године, од Хафиза Абдулаха Бушатлића	468
38) В. В. Павловић, Запослење странаца у Југославији, од д-ра Милана Бартоша	472
39) D-r A. Trumbić, Sutton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija, од д-ра Милана Владисављевића	473
40) A. Pribičević, Seljak, од д-ра Јована Ђорђевића	475
41) Р. К. Новаковић, Инвалидско питање и неповратност силе закона; — Ко није ратни инвалид?, од д-ра Бранислава М. Не- дељковића	479
42) D-r B. Nikosavić, Die Agrarverfassung und der landwirt- schaftliche Kredit Jugoslawiens; — A. H. Hollmann, Agrarverfassung und Landwirtschaft Jugoslawiens, од д-ра Слободана М. Драшковића	479
43) Revue bibliographique des ouvrages de Droit, de Jurispru- dence, d'Economie politique, de Science financière, de Philosophie et de Sociologie, од д-ра h. c. Живојина М. Перића	577
44) Salvador de Madariaga, Anarchie oder Hierarchie, од д-ра Евгенија Спекторског	583
45) V. M. Baboff, L'organisation de la Communauté internationale, од д-ра Илије Пржића	585
46) V. M. Radovanović, L'Entente balkanique devant le droit in- ternational, од д-ра Илије Пржића	586
47) Д-р К. Тихомиров и Ј. М. Јовановић, Закон о државном саобраћајном особљу, од д-ра Милана Бартоша	586
48) Д-р Ф. Горшић, Коментар закона о унутрашњој управи, од д-ра Илије Пржића	587
49) Д-р С. С. Дракулић, Кратак увод у ваздухопловно право, од д-ра Илије Пржића	587

ANALI REPUBLIKE KONGRESI

1) XI Међународни конгрес за кривично право и казнене за- воде и заседање међународне комисије за кривично право и казнене заводе, у Берлину 1935 год., од д-ра Томе Живановића	386
---	-----

2) XII Међународни конгрес за Социологију, од д-ра h. c. Живојина М. Перића	484
3) Историја права на Конгресу византолога у Риму, од д-ра Александра Соловјева	588

НЕКРОЛОГ

† Ролан - Жекменс, од д-ра Милете Ст. Новаковића	293
--	-----

БЕЛЕШКЕ

1) Да ли судије добијају сталност од 3 септембра ове године. од д-ра Борђа Тасића	183
2) La Palestra del dritto, од д-ра h. c. Живојина М. Перића	185
3) Поводом појаве Шпенглерове „Пронасти запада“ на нашем језику, од д-ра Јована Ворђевића	294
4) Седми Конгрес Међународне уније адвоката	294
5) Revue de Science criminelle et de Droit pénal comparé, од д-ра Бор. Д. Петровића	294
6) Светосавски темат за 1937 годину	295
7) „Социолошки годишњак“	295
8) Исправка	295
9) Прослава францускога Грађанског законика у Канади (Северна Америка), од д-ра h. c. Живојина М. Перића	396
10) Поводом књиге д-ра Виктора Лефорда, 20.000 Km. Zollmauern. Das Unrecht von Versailles, од д-ра h. c. Живојина М. Перића	492
11) Једно мишљење о фашизму и комунизму, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	495
12) Један јубилеј, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	589
13) Југословенска предоснова грађанског законика, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	590
14) „Југословенски историски часопис“, од д-ра Илије Пржића	591
ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА	191, 295, 399, 496, 591
НОВЕ КЊИГЕ	192, 296, 400, 592

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Авакумовић, Мирко Г.		292
Амар, Леон А.		142, 576
Аранђеловић, д-р Драгољуб	282, 380, 495, 497,	589, 590
Бартош, д-р Милан Ф.	104, 153, 154, 156, 174, 175, 257, 280, 384,	385, 444, 472, 586
Беговић, д-р Мехмед		380
Благојевић, д-р Видан О.		127
Бушатлић, Хафиз-Абдулах		468
Весел, д-р Јосип		77
Владисављевић, д-р Милан		312, 473
Вучковић, Петар Д.		270
Гољас, д-р Јанко		88
Данић, д-р Данило Ј.		501
Дарваш, д-р Ернест		289
Денковић, Драгали Ђ.		123
Доленц, д-р Метод		5
Драшковић, д-р Слободан М.		479
Дуканац, д-р Љубомир С.		181
Вендић, Војислав		567
Ђорђевић, д-р Јован	48, 237, 283, 293, 475,	515
Живадиновић, Милан Ж.		356
Живановић, д-р Тома		386
Ивановић, Тихомир М.		358, 570
Илић, д-р Михаило		109
Јовановић, д-р н. с. Слободан		401
Којић, Живојин С.		577
Костић, д-р Лаза М.		206
Кошћуница, Јован В.		360, 459
Кулаш, д-р Јурај	287, 423,	529
Лазаревић, д-р Адам П.	18, 268,	454
Манојловић, Милорад		136
Марковић, д-р Миливоје Ч.		180
Мијушковић, Јовица		465
Мирковић, д-р Ђорђе	31, 176, 334,	409
Мирковић, д-р Мијо	261, 277, 347, 375,	448
Мишић, Душан П.		135
Недељковић, д-р Бранислав М.		284, 479
Новаковић, д-р Милета Ст.		113, 293, 372
Пантелић, д-р Душан Љ.		61
Перић, д-р н. с. Живојин М.	161, 185, 369, 396, 484, 492,	577
Петковић, Иван Д.	138, 269, 364, 366,	457
Петровић, д-р Боровоје Д.		159, 294
Половић, Славољуб		126, 453
Пржић, д-р Илија А.	157, 281, 282, 559,	585, 586, 587, 591
Савковић, д-р Јован		224
Симић, Милорад В.		181
Смиљанић, Јован Д.	134, 275, 276, 463, 467, 572,	573
Соловјев, д-р Александар		150, 172, 588
Спекторски, д-р Евгеније	144, 193, 375,	583
Стјепановић, Никола		97, 264
Суботић, Ђура		433
Тасић, д-р Ђорђе	1, 170, 183,	297
Тимошкин, Владимир	140, 367,	574
Тодоровић, д-р Милан		120
Тодоровић, Чедомир		466
Туцаковић, Миодраг Д.		543
Чубински, д-р Михаило П.		305
Шкерљ, д-р Милан		163

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Год. XXVI ДРУГО КОЛО

Јули-Август 1936

КЊИГА XXXIII (I) Бр. 1

О ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ ПРАВА ТАРАНОВСКОГ

— Две три речи у његов спомен —

Пок. проф. Тарановски код нас је више познат као историчар словенског и југословенског права. Он долази да попуни катедру, која је била празна толико година и да своје велико научно знање и искуство и сигурност методолошку примени на проучавање историје нашег права. Али он нам је оставио, на нашем језику, и своју Енциклопедију права, у ствари филозофију права, којом је код многих наших младих људи будио интересовање за филозофско-правне проблеме, на чему ће му они бити захвални. У овом делу он нам пружа резултате европске науке до тога времена, али нарочито резултате руске науке (и не заборавља да наведе и нашу литературу). У њему има богатих историских података и документације, детаљно расчлањиваних проблема и на широко изнетих дискусија и мишљења (на пр. о субјективним правима, о подели права на јавно и приватно). Тако да ћемо у њему наћи многа и многа обавештења и нећемо бити принуђени да их тражимо на којој другој страни. (Можда има понекад и сувише детаља и конкретних чињеница). Нарочито је и симпатично, и научно важно, што је апстрактну проблематику везивао за историску позадину и откривао иза теорија њихово порекло, идејно и социално. У својим схватањима Т. избегава крајности а не воли никако формализам, коме је дао најмање места. Он је против правног позитивизма, особито оног, који је сувереност државе схватао као неку неограничену власт и био раширен највише у немачкој науци, али признавао је такође и вредност томе појму. Код проблема о циљу права, он ће усвојити као такав: ограничавање слободе, и, водећи рачуна о општим и индивидуалним интересима, схватиће то ограничавање формално, остављајући да се садржајно оно одређује историски. Успева да избегне психологизам Петражицког, па не само то, него с успехом доказује да се право не може схватити, ако се не узме у обзир његов циљ и његова социална природа. Идеја вредности је јако жива код њега, међутим с друге стране осећа се тежња да иде до социологије. Питање је, разуме се, да ли је успео да споји идеју вредности и социалну стварност,

али и такође да ли је чинио озбиљних napora у овој књизи да то учини. У њој је он ипак остајао много пута више историчар, који нам је дубоко и сретно откривао идејно порекло правних теорија и гледишта, него ли филозоф — правник систематичар који ће да реши проблеме и до краја их изведе у систему. Имали смо утисак из приватних разговора да се он приближавао хегелизму и да је тамо негде тражио помирење вредности и стварности. Да напоменемо најзад и то да је код њега било врло симпатично да еволуира у својим гледиштима. Пример за то имамо у његовом ставу према тзв. социалном праву.

Ми не мислимо да овде развијамо гледишта пок. Тарановског, већ да само осветлимо две тачке, његова гледишта о два проблема, у осталом врло важна. Први је проблем о односу морала и права који спада у карактеристична поглавља његовог дела и његове мисли. Други проблем је онај о односу државе и права.

У првом проблему он је остао типичан руски писац. Он је одбацио свако оштро одвајање морала и права, налази им заједнички основ и задржава се на теорији да право садржи минимум морала. Али и ту даје једно објашњење ове теорије. специјално руско, и које чак, чини нам се, све више осваја у европској филозофији права. Ми се нећемо задржавати на разликовању које прави Тарановски између морала и права, усвајајући теорију Петражицког. То разликовање се своди на то да право врши императивно-дистрибутивну функцију, јер даје и дужности и права, докле морал врши само императивну, јер заснива само дужности. Такво разликовање ми не бисмо могли примити пре свега зато, што се њиме из моралне области искључује свест о праву, а то и не одговара њеној садржини, и питање је да ли се личност и у моралном погледу може схватити, а да јој се не признају права. Сматрати да морал зна само за дужности, значи и сувише велико идеализирање које практично може значити хипокризију. На другој страни пак, зар и у праву није било или нема дужности, или бар претежно дужности а мање права? Ако су морал и право истог порекла, као што то узима Тарановски, немогуће је да се на овој основи могу разликовати. И ми се баш у томе можемо само сложити са Тарановским и сматрамо то за фундаменталну истину. Право и морал су истог порекла и, начелно, служе истим циљевима, само употребљавају различита средства. Ту истину је добро схватила теорија Јелинека, што истиче Тарановски; али она је погрешила у томе, што је задатак права ограничила само на заштиту опстанка друштва, и то и ми примамо у попуности. Право узима за свој задатак не само да штити личност, својину или државу од напада, него и да шири просвету и повећа народно благостање. Тарановски указује на то како су нераздвајни опстанак и развитак (напредак) друштва, као и на опасност да, служећи

опстанку, не спутава овај последњи. Човек се, међутим, може запитати шта управо значи опстанак. Тако на пр. француска позитивистичка социолошка школа ће кривично право (одн. казну и одговорност) објаснити као реакцију против повреде добара која се сматрају као света у једном друштву. Која су то, сада, света добра, то се не може унапред одредити, и нема никакве везе са „моралним минимумом“. С друге стране пак Тарановски, идући за Владимиром Соловјевом, великим руским филозофом, сасвим тачно признаје да је циљ права да уклони зло, т.ј. да ради на томе да се не дође до зла; и каква би заиста била логика чекати да се појави кривично дело па га онда казнити и дотле ништа не предузети да се до тога не дође? Отуда се задатак права састоји у позитивним радњама на остварењу моралног задатка.

Када се постави питање шта право треба да врши и какав задатак оно има, одговор ту може несумњиво бити тај да право има да врши морални задатак и не сме бити неморално. Питање је у томе само, шта оно може, с обзиром на специјална средства којима располаже, јер сигурно оно не може њима све. Али питање је и то у колико морално вреди нешто што се постиже силом, а не добром вољом. У овом последњем смислу може се говорити о праву као нижем ступњу моралности. И то још није све, јер има и тежих питања. Тако се може поставити питање да ли *треба* бити моралан, с обзиром на то да у друштву влада и принцип силе и бољи (морално) не побеђују увек, одн. да није сигурно да побеђују. Ово је питање у истини питање односа политике и морала, државног разлога, (државе) и морала. На њега ми смо имали прилике да одговоримо у смислу потврђивања морала, али прилагођавајући га политичкој и државној стварности, као и историској еволуцији. Мислимо да је неоправдано, јер то значи да су то са свим два противположна принципа: држава и морал. Ако не можемо примити гледиште, по којем је државно унапред морално, не можемо примити такође ни њихово потпуно одвајање. Друго је питање које се намеће ово. Говорити о ограничењу права моралом, да ли то не претпоставља нека заједничка или, тачније, нека објективна схватања о моралу? Шта онда, ако има различитих моралних схватања? Овај проблем не осветљава Тарановски, али изгледа по свему да и он претпоставља извесна заједничка схватања. Без тога би, зацело, међу појединцима морао владати принцип *силе* јер више нема једног објективног критеријума, осим ако би код свију важио као морални принцип: толерантност. Ово опет претпоставља поштовање личности, и на крају крајева, значи постојање општег морала. Теорија, која у праву хоће да нађе минимум морала, може добити и тај смисао да има само један врло мали број моралних убеђења која су заједничка у једном друштву, минимално. У истини то не мора

бити, јер би се могло замислити да иду далеко преко минимума, као што показује наведени принцип толерантности. У истом реду је идеја о праву као изразу неког компромиса гледишта и о некој средњој линији, а све у интересу мира, који је потребан друштву и држави. Ово гледиште, разуме се, прелази врло лако овај минимум. И, најзад, на основи тога гледишта долази се до тога да се за право веже опште добро, чиме се напушта са свим теорија етичког минимума и поставља проблем на другу основу. Ово последње гледиште уноси специјалан момент у право. Али оно није ни убедљиво ни тачно, јер и у праву се може, и мора каткад поступати бескомпромисно, а општи интерес се не може одвојити од индивидуалног. Тарановски је ту правио врло добре дистинкције и показао сву важност да свако поступа и у области права према својим моралним схватањима. Он је врло сретно разликовао убеђење и дела, јер они се могу одвојити и код самог законодавца, а нарочито пак, постоји могућност да право застане иза развитка моралних схватања.

Од овог питања о моралу и праву, питања какав би тај однос *шребао* да буде, ваља разликовати питање чисто социолошко, које констатује како тај однос стоји фактички, и колико право фактички садржи морала. У испитивање тога овде нема сумње не можемо улазити.

У питању о односу државе и права Тарановски је поступио као историчар и управо социолог. Он је и овде, као и на другим питањима, указивао на идејно порекло извесних схватања; али није се само тиме задовољио него је тражио једно решење које ће одговорити историској и социјалној стварности (што ће рећи којим би сачувао и државу и друштво). Као историчар он није могао примити објективно постојање (вредност) природног права, јер то за њега може бити још критеријум за оцењивање, али не и реална социјална свест. Правни догматизам који сувереност схвата као апсолутну власт, по њему је на сасвим погрешном путу, и он није прави научни позитивизам, заснован на историји и социологији. У овом питању овде догматизам је спречавао да се дође до правилног решења. Покушаји, чињени да се занује и објасни везаност државе правом, нису успели. Они налазе основ обавезности у сопственом интересу државе (здравој политици) или у етичкој аутономији, — а ова објашњења греше у томе, што продирање права у државну организацију схватају као искључиви резултат државне делатности. У истини то се може објаснити утицајем друштвене свести на државу, и није потребно падати у крајност и државу искључити или је сасвим потчинити праву, не остављајући јој никакве аутономије. „Право ограничавање државе, вели Тарановски, постаје, расте и јача према развоју друштвене самосталности. Културно стање модерног друштва истиче начело апсолутне вредности човечије личности, то се

начело слаже само са законитом покорношћу појединаца према државној власти и само са обавезним правним границама за манифестације државне власти“. (ст. 534 Енциклопедије права). Ово би било од прилике мишљење Тарановског. У њему нису рашчлањене три тачке гледишта или три различита питања: 1) социолошко питање о односу државе и друштва 2) питање нормативно о односу норме и власти и 3) о методама правној и социолошкој које ваља разликовати. Тарановски је само у кратко скицирао своје мишљење, не рашчлањујући га и не развијајући га. Оно што нам се чини у том гледишту као исправно и од великог значаја, то је његова тежња да избегне једностраности: чувајући важност државе, он хоће да је схвати у оквиру друштва и подведе је под објективне вредности. То је историска и социолошка, али то је и филозофско-правна истина.

Ђ. Тасић

О ПРОТЕРИВАЊУ И КОНФИНАЦИЈИ У КАЗНЕНОМ ПРАВУ

I. Правни појмови *проштеривања* (прогонства) и *конфинације* (заточења) важе уопште као делови присилног средстава за одржавање реда и сигуности у држави, а морали би бити као такви скроз и скроз уређени по једноликим начелима. Ако осмотримо у том погледу наше позитивне прописе, видећемо да у нашој краљевини није баш тачно тако. Онда можда неће бити на одмет, ако ову правну материју ближе прегледамо, да бисмо дошли до праведних закључака.

А најпре треба, баш због тога, да објаснимо да израз „*проштеривање*“ (хрв. „прогонство“, слов. „изгон“) употребљавамо у први мах без обзира на питање, да ли ће бити то кривичноправна или управноправна мера, казна или мера безбедности, која има за циљ *ejectio in exsilium*, но то тако, да се место даљег боравка *не* одређује. *Конфинација* (заточење), на другој страни, пак одређује *тачно место* будућег боравка, и то можда под претњом извесних санкција, ако би конфинирано лице кршило ову одредбу.

Није лакше у питању т.зв. *дејоршација* као самостална казна највише за политичке злочинце, чији је битни знак принудно насељење и присилни рад у колонији. Већ Stockholmski конгрес за казнене заводе из год. 1878. изјаснио се против овог система кажњавања, зањ су гласали у ово време једино делегати Француске и Брит. Индије. О томе проблему у нашој расправи неће бити много говора.

II. *Проштеривање* у нагавешеном смислу староревна је институција. Грци су имали свој „Острацизам“ као чисто политички акт највише државне власти. Римљани су знали за *ejectio in exsilium*. Германи су проглашавали извесна лица, да су „као вук“ („wark“), кога може свако убити;

тима су их дакако протеривали. У средњем веку омилили су овај облик кажњавања на „*Bann und Acht*“, или „*Verbanung*“. Дубровчани познавали су протеривање већ у XIII. столећу, Србија за време владавине Немањића, а нарочито по Душановом закону поступала је н.п. са фелонистима као са „неверницима“, т.ј. кажњавала их је са прогонством из државе. Словенци су на својим автономним људским судовима кажњавали виноградске становнике, који су се тешко огрешили против морала, са прогонством из виноградског окружја.

После Француске револуције почело се у бившој Аустрији, онда и у Словенији и Далмацији, протеривати из општине нарочита лица, која су живела као невенчани, ванбрачни другари: То је био „полицејски начин“ руковања управом државе по закону о општинама, који је изашао као оквирни закон 5. марта 1862. Овде је било казано, да општина не може ускратити борављење на њезиној територији, лицима, док не падну на терет јавној добротворности и живе са својима људима на беспрекоран начин. Баш овај пропис створио је правну основу за протеривање лица, која су живела у конкубинату. Још горе је бивало са странцима. Они су могли бити протерани из државе по § 20 наредбе од 3. маја 1853., иако нису учинили кажњиво дело, само ако су постојали против њих разлози за протеривање ради јавног поретка или безбедности.

III. У нашој Краљевини појавило се питање око ових инстатуција у Видовданском уставу (28. јуна 1921.) у члану 10. овако: „Ниједан грађанин не може бити изгнан из државе. Он се не може протерати у земљи из једнога места у друго, ни заточити у једном месту, осим у случајевима које је закон изречно предвидео. Нико се не може, ни у ком случају, протерати из својег завичајног места, без судске пресуде“. Септембарски устав (3. септ. 1931.) у чл. 9. каже исто истим речима. Овде има према томе начелних норма и за одређивање протеривања и за допуштање конфинација.

Добили смо закон о општинама 14. марта 1933., о градским општинама 22. јула 1934. Они, који су ове законе припремали, знали су без сумње за горе поменуће прописе аустријских закона о дозвољавању борављења на територији општине. Но они су их, како изгледа, хотимице занемарили. Норма која данас важи у том погледу, гласи да имају пребиваоци општине, иако нису њезини прави чланови, право да бораве у општини, у колико ово није важећим прописима одређено друкчије.

Поставља се питање: Има ли „важећих прописа“, који „друкчије одређују“ борављење људи у општинској земљи, односно, у колико се забрана борављења људи у општинској земљи оснива на институцији протеривања?

IV. У том погледу знамо за ове прописе:

A *De lege lata*: 1) Као „мера безбедности“ поставља се протеривање у § 57 к.з. Ова мера може се изрицати у пресуди само поред казне робије или строгог затвора, и то: за иностранце из читаве Краљевине, за сопствене грађане из места пребивања у друго место.¹⁾ Искључено је да би се ко протерао из своје завичајне општине. Услов за обе врсте — у првом случају је реч о протеривању, у другом наравски о конфинацији у ширем смислу речи — јесте, да се има сматрати у погледу на начин извршења или на мотиве учињеног кривичног дела, да би било осуђениково борављење у извесном месту опасно по правни поредак. Трајање може бити код нашег грађанина најдуже 3 године, код странца по вољи које год време или за свагда. Нигде у К.з. није изричито казано, да за конкретно, тачно означено кривично дело треба изрицати протеривање, нити је одређено у овом закону или у суд. крив. поступку ма што у погледу конфинације.

¹⁾ Пеић држи, да се протеривање врши из места, где је дело почињено. Чубински је противног мишљења (Научни и практички ком. II, стр. 176).

2) У Закону о заштити јавне безбедности и поретка у држави од 6. јануара 1929 (цитирамо Ззд.) стоји: Лица, која ремеће ред и мир, могу се одлуком првостепене управно-полицијске власти, поред казне затвора протерати у које друго место, из кога се не смеју вратити без одобрења надлежног Бана, односно Управника града Београда. Ко се поврати биће кажњен до 30 дана затвора и понова протеран.²⁾

3) У ову врсту законитих прописа спадају и неке норме из пређашњих к. з., који делимиче важе као провинциални закони о иступима још и данас, док не добијемо јединствени закон о иступима за читаву државу. Из полициске уредбе од 18. маја 1850. за Србију видимо да је знала за *казну* за полицијске иступе из § 42 т. д. „прогон из места пребивања у друго“ и „изгон из земље“, а Казнени законик Краљевине Србије у § 310., који је меродавнији као новији закон, каже по т. 5: „кривац се може осудити, да се протера.“ Пропис § 320. овог закона вели, „ко се осуди, да се протера, тај неће смети долазити ни живети у она места или крајеве за које му се у пресуди каже донде, докле му је осуђено. Протерати се могу из Србије само странци, а протеривање се сме изрицати, где закон то изречно каже.“ Ово је било случајно н.пр. у §§ 342./3., и 365. који данас важе, а у § 343., где је — различито од начела § 380. к. з. — протеривање *једина и самостална казна*.

По аустр. каз. зак. од 27. маја 1852. постојала је *главна казна*: „*ошущ* из места“ (Abschaffung), која се је изрицала или из једног места или из провинције или из читаве државе, но последње само код странаца. Није ова казна ограничена на оне случајеве, где се таква казна изречно прописује. Али било је таквих прописа, и то у некојим случајевима облигаторних, у другим факултативних. Од свих ових данас остали су у крестности само деликт по § 320 к. з. (лажни исказ о персоналним подацима).

B. De lege ferenda. Познати су нам само пројекти за закон о иступима из г. 1927. и г. 1934. У обима избројане су *мере безбедности*, које се *могу* изрицати за иступ само поред казне, а међу њима налази се и *прошеривање*. У другоспоменутом пројекту је за деликт, учињен од лица, које на јавну сабласан живе невенчано, па се на позив полицијске или општинске власти не раздвоје, прописана казна лишења слободе, а ако је деликт учињен у поврату, прописана је поред ове казне факултативно и мера безбедности: протеривање.

V. Као што смо већ казали, у старом веку код Римљана првенствено се извршивало протеривање а то је бивало у облику *interdictio aquae et ignis*. Забрана (*interdictio*) је била тада протегнута и на читаву имовину протераног лица, тако да је морало већ због тога да остави дотадашње место свог боравка. Исте последице биле су скопчане са протеривањем код старих Немаца; ко је дошао под удар „*Reichsacht*“, био је протеран из државе, а његов иметак био је конфискован у корист државе. Душанов законик је знао за све ове врсте конфискације. Словенски људски судови изрицали су конфискацију у корист патримониалног или виногорског господина.

У данашњем законодавству Краљевине Југославије имамо такођер некакаву забрану или конфискацију читаве имовине, покретне и непокретне. Но она није последица ни протеривања, ни заточења, већ је основана као *самосталан начин обезбеђења државе* а) за трошкове, које проузрокује учинилац кривичних дела из § 1 Зак. о заштити јавне безбедности и поретка у држави, посредно или непосредно, б) за нарочиту адекватну имовинску отштету држави (види чл. 1 зак. од 14. септембра 1929 и § 19 зак. од 31 дец. 1929). Као што смо већ показали, за ове мере, које су последице осуђења није ни потребно, да осуда изриче протеривање.

²⁾ Упозоравамо да је у 4. издању Закона о заштити јавне безбедности итд. св. 117, др. Гојка Никетића, (Геца Кон, Београд) ова последња реченица била изостављена.

Иначе нигде у кривичним законима, ни у материјалним ни у формално-правним, нема спомена о таквој забрани имовине, а нарочито не, где се протеривање тражи или бар допушта.

VI. Упоређивање свих ових прописа на први поглед тражи, да заузмемо *кривичко стиповишије* према њима.

Пре свега треба да се питамо, да ли је у реду, да имамо у исто време по позитивном, данас важећем праву протеривање као „главну самосталну казну“, као „нузгредну, несамосталну казну“, као „меру безбедности,“ и још као меру, „управно-полициску“? Да ли је целисходно, да имамо случајеве, где се спаја протеривање са конфинацијом, и случајеве, где у том погледу закон не каже никоме ништа? Ово компликовано стање није ништа друго него нејасност у *погледу начелног значаја ове инстипиуције*. Но, да то за право схватање проблема око институције не може бити од користи, тешко би се могло оспоравати.

Има још других страна око проблема протеривања и конфинације, које изазивају критику. По Септембарском уставу нико се не може протерати из своје завичајне општине без *судске пресуде*. Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави (Ззд) сасвим занемарује овај пропис и даје право протеривања и управнополициским властима, а не прави никакав изузетак за протеривање из завичајног места. Позивамо се на расправу др. *Фрање Горшића*: „Око правног основа наших недавних политичких конфинација“,³⁾ која на врло убедљив начин доказује, да је свих 5 ставова чл. 12. Ззд једно и заједничко регулисање проблема *скипница* итд., да је за протеривање потребна најпре *правоснажна пресуда кривичног суда*, а да може бити само после тога скитница, блудничар, или пијаница, ако ремети ред и мир, протеран, но никада не из места његове општинске припадности. Да једино ово одговара генези у питању постојећег прописа и менталитету законодаваца, види се, по нашем мишљењу, још из тога, што је било одређено у уредби о убрзању рада од 22. јуна 1921., да се морају скитнице, о којим је говорио § 342. т. 1 и 2. срп. каз. зак. поред казне казнити „*пирогонсипвом и шо у месшо рођења*,“ но по тужби полициске власти, а *само пресудом првосипееног суда*. То би била и по садашњим законима правилна, уставу одговарајућа солуција, на ову надовезана је очевидно и основа чл. 12. Ззд.⁴⁾

³⁾ *Полиција*, 1936, стр. 13—18.

⁴⁾ Друго мишљење заступа *Лаза Косић*, (Коментар Устава, стр. 29). Он држи, да је у ст. 4 и 5 чл. 12. Ззд. установљен чисти случај заточења, којег закон нарочито предвиђа. „Одлуку доноси овшша управна власт дискреционоарно, једино што је дужна пре те одлуке, да биће у питању још и полициски казни. Али њено кажњавање у суштини такођер је дискреционоарно“. Овде *Косић* није пазио, да за сва кривична дела по Ззд. суде државни судови, а најпосле дошао је ипак до за-

Кривични законик на другој страни опет претпоставља, да има сваки грађанин само једно место борављења, а то није тачно. Може их имати и више. Ипак, које место борављења треба, да се уважи? Кривични законик каже, да се може изрицати поред робије или строгог затвора и протеривање. Но пита се, да ли се сме извршити протеривање — на неко одређено место, будући да К. з. ништа у том погледу не каже, а Устав предвиђа и ово. Санкције за враћање у место, из којег је био ко протеран, резервисане су, како знамо из препараторних радова, за закон о иступима. Шта важи до времена, док се овај закон не обнародује? Могло би се тумачити, да је К. з. ово питање регулисао тиме, што о реверзији (враћању) у споменуто место, нигде није писао, те је онда хтео, да остане некажњива. Могло би се и казати, да је ово питање решено у ст. 5., чл. 12. Ззд, и ако се односи овај пропис по нашем мишљењу само на скитнице, пијанице итд. Трећа солуција би била, да вреде ипак пређашње норме о иступима према покрајинским законима о иступима, које су остале још даље после 1. јануара 1930. у вистности (види на пр. србијански и аустријски к. з. горе под IV., А. бр. 3). Која је солуција права, ако узмемо за њезину основицу начело „in dubio mitius, pro geo?“ Још даље! Кривични законик даје могућност протеривања само, ако постоји опасност „за правни поредак“. Опасност за правни поредак врло је растегљив појам. Сваки деликт ремети правни поредак. Овде треба по нашем мишљењу нагласити, да долазе у обзир само деликти: *прво*, за које предвиђа К. з. сам, in abstracto, санкцију робије или строгог затвора, *друго*, за које суд заиста налази, да њен учинилац заслужује in concreto казну робије или строгог затвора. Ово би биле онда казне за дела, која потичу из нечасних побуда или показују зао карактер учиниоцев. По том мишљењу редуцира се дакле изрицање протеривања само на баш сада наведене случајеве.

За пројекат о иступима нема никакве резерве за лица, која имају у месту учињења иступа и своју завичајну општину, у том смислу да се не би смели протеривати из овог места, иако то стоји у ст. 3., § 57 К. з. Овај пројекат предвиђа надлежност управних власти првог степена за пресуђивања иступних дела. Ако се у пројекту прописује, да се за кривце у поврату (гл. 1. IV. В) мора изрицати протеривање као мера безбедности, онда то дира у уставну норму, да се *без судске пресуде* нико не може, ни у ком случају, из завичајног места протерати. Да је то и у супротности са кривичним закоником, већ смо нагласили.

кључка да се лице да заточити ван своје завичајне општине, а да може, ако је заточено у другу општину (ван завичајне), само бирати међу овом и завичајном општином (стр. 29). Но то не би било у сагласности са дискреционарношћу полицијских органа.

Критично размишљање о овим констатацијама избавља сигурно неугодне осећаје. Устав је *suprema lex*, он даје директиве законодавству, а ово никако не би смело, да греша против уставних смерница.

VII. Радило би се онда пре свега о правом тумачењу специјалних питања.

Не треба да говоримо о случајевима, у којим је реч о пројектованим законима. Овде треба само, да се редакција удеси саобразно уставним прописима. За закон о иступима требало би у овом смислу дакако, да се унесе норма, да се нико не може протерати из завичајне општине.

Биће тежи случајеви, где кривични законик није донео потпуни текст, као н. пр. о питању протеривања у извесно место. Овде би требало ради сагласности са Уставом издати законску допуну к К. з. И појмови „опасност за правни ред у § 57. К. з., „ ремећење реда и мира“ у § 12. Ззд., морали би се боље, најбоље легално интерпретирати. При томе — за сада — нећемо се такнути питања, да ли је у опште целисходно, да се протеривање из *завичајног* места одређује или забрањује.

Најтеже контрадикције са Уставом налазили смо код више пута поменутог наређења ст. 4. у чл. 12. Ззд. Баш ово наређење није у потпуној сагласности ни са прописима § 57. К. з. Законодавац је имао да води рачуна о том, да по Уставу нема протеривања *без судске пресуде*, а да се из завичајног места нико ни у ком случају протерати не може. А то он није учинио. Код таквог стања поставља се питање, да ли морају редовни судови признавати противуставни закон, чак и поступати према његовим прописима.

По Видовданском уставу (чл. 109.) били су судови независни, а у изрицању правде они нису стајали ни под каквом влашћу, но су судили „по законима“. Овај је пропис чл. 100. Септемб. устава преузео, а њиме и све контраверзе, које су се око ових прописа у нашој књижевности изнеле. Већ код прве речи „судови“ требало би овај појам свести на прави обим. Сигурно су мислили на *судије*, и то инокосне као и *колегије* судија. Изрицање правде биће само обављање судских послова из свију подручја, која су легално додељена редовним судовима и њиховим судским органима, онда по правилном мишљењу и управносудским (као н. пр. код стављања предлога за именовања судија).

У теорији знамо за две врсте могућности испитивања, да ли закон важи или не важи: материјално — и формално правно испитивање. Коју врсту је усвојио Устав, било прву, било другу, а нарочито, да ли је допуштено материјално-правно испитивања, о том питању оба ћуте. Из ове чињенице закључује се, да судија може испитивати закон само у погледу његовог формалног постанка и опстојања. У ма-

териално-правном погледу ове могућности нема — код закона, шта више судови имају код наређења, правилника и сл. право, да испитују, да ли ови одговарају Уставу и законима. Ово питање заслужило би да се расправи на широј бази, а писац ових редака дошао би до мало другчије солуције, него што ју је усвојила пракса у Југославији.⁴⁾ Ова је полазила са гледишта устава раније Краљевине Србије и сматрала, да судови имају право, да испитују *само формалне прешљостивке о законитиој ваљаности закона*, јер ни први ни други Устав Краљевине Југославије није дао никаквих прописа о *ма каквом начину*, по којем би се дошло до материалноправног испитивања уставности и законитости законских норма. На тај начин дакако може се казати, да је и норма ст. 4. чл. 12. Ззд. обавезна за судије, чак и „законита“, ма да је у супротности са Уставом и кривичним закоником, који је ипак *lex generalis* (чл. 23. Ззд).

Консеквенције овако акцептиране норме чл. 12. Ззд. нису јасне. Поставља се наиме ново питање: Важи ли данас и за ове случајеве, кад се неко лице не налази у свом завичајном месту, да се може протерати у друго место, које такођер није његова завичајна општина, или треба да се протера баш у завичајну општину? *Косџић*⁵⁾ тумачи чл. 12. Ззд., тако да се грађани Краљевине Југославије могу конфинирати или заточити *само у својој* завичајној општини, а ако им се одреди нека друга општина, значи, да могу они сами бирати између те и завичајне општине. Будући да се по К. з. нико не може протерати из завичајне општине, не може се ни принудити да живи ван своје завичајне општине, сем ако је лишен личне слободе. По овом мишљењу изгледа, да аутор полази са стајалишта да свако протеривање и заточење укида слободу у погледу кретања у простору (*Locomotionsfreiheit*), а да свако лице има а priori апсолутно право на легални боравак (без лишења слободе пресудом) у завичајном месту. Но то није тачно. По законима о општинама од 14. марта, одн. 22. јула 1934, наиме становници општина, иако су њихови прави чланови, имају право, да бораве у општини само, *у колико ово није по важећим прописима другчије одређено*. Држимо, да се ни из чл. 9. Устава, ни из § 57 К. з. не може закључивати, да је завичајна општина привилегисана од осталих општина, јер се она у законима о општинама као таква не спомиње. Нема онда ослонца за мишљење, да се мора допустити протераном лицу, да се само устали баш у завичајној општини.

VIII Сада ћемо говорити о консеквенцијама погрешних тумачења прописа о протеривању.

⁴⁾ Гл. Krek Gr.: Grundrüge des Verfassungsrechtes, стр. 122, 123 и овде цитирану књижевност (Јовановић, Питамиц, Тасић).

⁵⁾ Гл. његов коментар септембарског устава К. чл. 9.

Са гледишта материалног кривичног права лице, које није странац, не може се протеривати дуже од 3 године из места, у којем нема своје завичајности. То вреди за судове. По кривични законик у § 391. одређује, да се *државни чиновник* [а не само судија] казни затвором до 3 месеца, ако се са умишљајем огреши у погледу прописа о протеривању. Наравски, ако би се огрешио само нехатно, неће бити кажњен од суда, а може бити осуђен дисциплински. Државни чиновник је по пропису § 14., т. 3. К. з. без сумње и чиновник управнополициске власти. Да ли потпада, ако изрече умишљено по чл. 12. Ззд. протеривања за неодређено време или преко 3 године, и он под удар § 391 к. з.? Решење овог питања опет зависи од тумачења, о којем смо дискутовали већ под VI. Ако се прилагодимо тумачењу др. *Фране Горшича*, и претпоставимо, да је државни чиновник убеђен о правилности тога тумачења, поступао против своје савести, био би кажњив. (Ако би радио само на заповест својих старијих, било би то питање само за се, а о њему овде не треба да дискутујемо).

Ипак, могло би се казати за „државног чиновника,“ који није судија, и то, да је баш њему по чл. 12. Ззд протеривање и из завичајне општине дозвољено, даље да у том пропису није реч о протеривању или заточењу као мери безбедности по К. з., најпосле да екстензивна или аналогна интерпретација *in malam partem* није дозвољена. Онда пропис § 391. к. з. ни под каквим условима не би се могао примењивати на њ. Овове опет могло би се приговарати, да треба све појмове Ззд. тумачити према *lex generalis*, јер чл. 23 овог закона вели, да ће се општи део каз. закона примењивати у свему на сва кривична дела установљена у Ззд.

У чл. 12 Ззд. вели став 5., да ће се лице, које се враћа у место, од куда је био протерано, без дозволе надлежне власти, казнити са затвором до 30 дана и опет треба да буде поново протерано. Јасно је, да ће се квалификовати овакво враћање (*reversio*) као иступ, који треба да се суди и кажњава по чл. 23 Ззд. од редовног државног суда. Питање је, да ли би смео судија у пресуди сматрати, да се је огрешио кривац по ст. 4. чл. 12 Ззд. и онда, ако се је вратио у своју завичајну општину, из које је био противуставно протеран?

Под удар чл. 12 Ззд. могу пасти и странци. Није ништа казано, да ли се они смеју протерати у друго место у нашој Краљевини, или треба, да се протерају облигаторно из читаве државе. Ко даје овим, из државе протераним, одобрење, да се могу враћати? А ако није за реверзију доказано одобрење и ако има да кажњава овај деликт по чл. 23 Ззд. редовни државни суд, ко има да изрече поновно протеривање? Да ли ће бити овде говора о некаквом дуплицитету суђења? Прво, кажњавање деликта реверзије од суда,

друго изрицање протеривања од административно-полициске власти? Опет се поставља читава врста спорних питања, о којима смо већ дискутовали. Ми држимо, да би било једино целисходно, да суд сам одређује протеривање као меру безбедности, колико је могуће, по прописима пређашњих покрајинских закона, важећих и данас за иступе.

IX. Наша разматрања *појединих питања* око проблема протеривања и конфинације у погледу како би требало, да се доста замршене и противусловне норме позитивног права исправе и изједначе, нас нису још довеле до јасних захтева. Само питање конфискације имовине решено је у нас добро, а то највише због тога, јер ова институција нема никакве везе са протеривањем или конфинирањем.

Ако тражимо помоћ, како би се дошло за *lex ferenda* до задовољавајућих резултата, треба, да се иде дубље да се проблем захвати *од корена*, од питања, да ли постоји за протеривање и конфинирање права потреба и у каквом обиму, одн. у каквој облику.

Пре свега, да разгледимо по *шуђим државама*. Следићемо, фундаменталном раду „*Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechtes*“ (IV. стр. 435 и сл.), где је за време до г. 1908 др. *J. Goldschmidt*, данас професор у Берлину, израдио дотични део. Тамо пише у главном овако: *Полициски надзор* имао је за *последницу ограничења права на борављење у извесном месту и за грађане сопствене државе*; у Италији, Аустрији, Белгији, Монаку, некојим швајцарским кантонима, Португалији и у неким државама средње и јужне Америке. *Без полициског надзора* могли су се протеривати грађани у Италији и Аустрији. Протеривање *кажњених* грађана познавали су Француска, Данска, неки швајцарски кантони, Русија. Норвешка дозвољавала је протеривање за *кажњена лица* као накнаду због недостајајуће гаранције, да неће бити више опасности, ако остаје лице у месту дотадашњег боравка. Енглеска имала је полициски надзор, а овај није био скопчан са сужењем личне слободе. Никаког полициског надзора, ни ограничења личне слободе протеривањем, нису познали Мађарска, Холандија и неки швацарски кантони.

Протеривање *странаца*, који су били кажњени, било је, и као последица полициског надзора, и као самостална мера, скоро у свим државама уопште допуштено. Само Енглеска и Северна Америка није знала за протеривање кажњених странаца, Француска и Белгија пак протеривале су само скитнице итд.

Као праву казну сматрале су протеривање (*Verbannung*) (нарочито за политичке злочинце): Француска, Шпанија, Португалија и средње и јужно америчке државе.

Goldschmidtova критика ових институција може се у кратко означити овако. Протеривање из места борављења — „т.зв. *Ortsverbot*“ за циљеве опште сигурности више је сумњиве вредности. Опасни злочинац из навике после прогонства пребаца своју делатност у место, где је непознат и врши тамо злочивачке послове са још мањом сметњом. Могућност контроле његовог рада од полициских органа није олакшана, чак је и отежана. Ако се сматра, да је уместо протеривање из великог града, јер тамо има много прилике за вршење злочивачког рада, треба одговорити, да има више великих градова и да протерани може у ма којем свој рад продужити. — У кратко: *Сва ограничења личне слободе кажњених лица као самосталне мере по Goldschmidtу не могу се препоручити*. Само протеривање кажњених странаца из државе треба да се допусти, но без странпутице полициског надзора. Тако, доста скептички, вели именовани стручњак за размере пре светског рата на цитираном месту.

После великог рата мишљења о протеривању још су се променила. Начелно је постало схватање потребе и значаја протеривања као некакве мере кривичног права друкчије. Има законодавстава, која потребе протеривања у опште нису осећала. На другој страни има још данас држава, које су створиле модерно кривично право, а примиле су протеривање и странаца и сопствених грађана.

Свуда у модерном законодавству протеривање је *мера безбедности*. У пројекту „за казниени законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“ из г. 1922. протеривање било је набројено међу *споредним* казнама (§ 31., ст. 1.); у наредним пројектима, као и у К.з. из г. 1929. схваћа се ова мера не као казна, већ као мера безбедности, а видели смо, да се може употребити и против сопствених грађана и против странаца. Чак није ни искључено, да би се протерао млађи малолетник (види §§ 28., ст. 7., 30. и 57. К.з.).

Да прегледамо летимиче савремено законодавство страних држава. На крајњој левици стоји *Совјетска република*, која у свом к. з. („ugolowny kodex“ од 22. нов. 1926 дозвољава још *deportatio*, т. ј. принудно насељење у удаљеним колонијама, и то за време од 3 до 10 година, без разлике, да ли су у питању странци или властити људи, као самостална или допунска санкција. Претходно питање је, да ли је реч о опште опасном лицу. *Француска* у свом пројекту, предложеном парламенту 15. маја 1934. (Docum. parlam., annexe № 3351) задржава у члан. 19, т. 3. међу казнама (les peines afflictives) код „deportation dans une enceinte fortifiée“ и код „deportation simple,“ а набраја међу mesures de sûreté још „l'interdiction de séjour“ и l'expulsion du territoire“. Прва изрицаће се уопште, друга само против странаца, но у оба случаја увек само код ових деликата, који су у закону изречно одређени. Најближи совјетској републици је криминалополитични менталитет *немачког национално-социјалистичког пројекта (1934/35)*. Већ закон од 26 маја 1933 променио је пропис § 39. нем. к. з., по коме је земаљска полицијска власт могла одредити боравак на извесном месту или протерати странце из државе, и то само, *ако је ово тшце дошло под полицијски надзор*. Законити пропис по цитираном новом закону је дозвољавао *запротив* протеривање странаца из државе без обзира на то, да ли је полицијски надзор одређен или не. По најновијим предлозима треба уволити протеривање из државе како против странаца тако и против „fremdstämmige Personen,“ т. ј. људима другог, не индоевропског племена, но само, ако су осуђени лишењем слободе за време више од 3 месеци и опасни по јавни поредак. Протеривање повлачило би за собом службено и губитак грађанства.⁶⁾ Не прави разлику између странаца и сопствених грађана пројект за Мексико из г. 1935.; протеривање, право за право конфинација, спада овде међу „peine et mesure de sûreté,“ а остаје у том, да суд наложи осуђенику „de resider en un endroit déterminé et de n'en point sortir,“ а *управна власт* одређује му ово место. Изузетак постоји за политичке деликте, где одређује *суд* место наредног боравања. Казниени законик за *Италију* од 19. окт. 1930. под титулом „Misure amministrative di sicurezza“ набраја као „misura di sicurezza“ забрану боравања у једној или више општина или у једној или више покрајина, и то само за извесне изречно наведене злочине (против државе, јавног поретка, политичке природе.) Протеривање из државе (expulsio) по овом крив. зак. одређено је за странце. *Аустријски* нацрт и *Немачки* нацрт за новелирање казног законика из г. 1927, били су скоро идентични по својим криминалополитичким идејама. У својим

⁶⁾ G. Freisler : Nazionalsozial. Strafrecht, стр. 142.

мотивима § 53 казао је другоименовани изречно, да се неће дозвољавати ни судовима ни управним властима право да забрањује осуђеницима боравак у неком месту, но да се не може одричати могућност, да странци буду протеривани из државе. Ако по немачком предлогу (§ 53) суд изрече казну лишењем слободе управна власт може у 6 месеци осуђеника протерати, но код мањих казна само за извесна, нарочито наведена злочинства. По аустр. нацрту (§ 55) могли би се протеривати из државе странци поред казне лишења слободе од 3 месеци и више, ако би њихов боравак у Аустрији био опасан за друге или за општи поредак. — *Чехословачки пројекат* за к. з. 1926 стао је на гледиште да се протеривање одређује из државе само против странаца, који су осуђени на тамницу (Kerker) више од 1 године, то пресудом. Само код казне испод 1 године тамнице управна власт факултативно против странаца изриче прогонство из државе. Некако слично предлаже „Kommission des Ständerates“ у *Швајцарској* у свом мишљењу од 14. јануара 1931., чл. 52., наиме, да има судија факултативно право, да може странца, који је осуђен на казну лишења слободе: (Zuchthaus, Gefängnis или Verwahrung) за време од 3 до 15 године из подручја Швајцарске протерати.

На крајњој десници забележићемо казнени закон за *републику Пољску* од 11. јула 1932: он не познаје ни протеривање, ни конфинацију, ни као казну, ни као меру безбедности.

Још треба, да се на крају овог одељка осврнемо на чињеницу, да је у неким државама, које су одбациле демократско државно уређење и замениле га тоталитарним системом под народним вођом (Führer, duse), уведена поред мера безбедности по кривичном законнику још институција конфимирање немилых грађана као политичких противника владајућег режима у т.з.в. „концентрационим таборима.“ Подвуцамо, да овај начин конфимирања није никаква тачно регулисана санкција, него полициско-управна мера, некакав острацизам „gedivivus,“ само што о њему не одлучује народ, него „народни вођа.“ Ако је овако, да ово конфинирање одређује само воља споменутог вође, то није ни мера безбедности у смислу каз. закона, а није ни умесно, да говоримо још даље о њему у оквиру ове расправе.

Х. Константујемо дакле из горњег прегледа: *Прво:* Ни једна страна држава нема прописа, да протеривање из завичајне општине није допуштено. *Друго:* Ни једна страна држава нема за протеривање нарочитог прописа, да се може протерано лице конфинирати на *одређеном* месту. (Депортације не спадају овамо.) *Треће:* Највећи број страних држава зна за институцију протеривања *само за странце*, а не и за грађане властите државе.

На основу овог прегледа, а водећи рачуна о нашим критичним примедбама о институцијама протеривања и конфинације (заточења) у кривичном праву, могли би дати своје мишљење пре свега у том правцу, *да је ревизија чишћења материје на сваки начин потребна.* Не може остати код свих ових нејасности, недостатака, чак и директних противречности норма међу собом и уставом око протеривања, о којима смо говорили горе под VI. и VII., још мање код немогућних последица за судове, које смо развијали горе под VIII.

Протеривање треба пре свега да буде једна мера безбедности и што не само у кривичном законнику већ и у свим законима, који имају пројисе о кривичним делима, која спадају у надлежност судова, како и у закону, који се припрема за иштује, иако би по пројекту дошли под надлежност опште управне власти првог степена.

Постављају се питања: а) Да ли важи ова теза за сва лица или само за странце? б) Да ли важи протеривање за место *борављење* лица за време пресуде или за која друга места? в) Да ли треба, да се одреди место, где мора идуће време протерани боравити? д) Да ли треба одредити као овај крај завичајну општину? е) Да ли је подесно, да се из завичајне општине нико ни у ком случају не може протерати? ж) Шта је са конфинацијама по т. 4 чл. 12 Ззд.?

Ad а) Држимо, да у нашој Краљевини појам и значај грађанства још није у свим деловима државе тако зрео, да би могли напустити начело § 57. К. з., да се могу протеривати не само странци, већ и властити грађани. Наша држава је велика и има различита подручја цивилизације и културе. Сасвим разумљиво је, да у једном од ових предела понашање осуђеника биће боље него у другом. Што важи у погледу протеривања за сопствене грађане, може се применити и на странце. То није никаква аналогија *in malam partem*, већ се разуме по себи. Могло би се ипак за странце ставити питање, да ли треба да буде протеран странац истеран баш у своју *власнију* државу или не. Свакако, први случај не може постојати онда, кад би странац био гоњен од властите државе ради политичких, тамо учињених дела, ради којих екстрадиција још није одређена. То ће бити јасна последица начела из § 12. К. з.

Ad б). Из § 57. К. з. као и из § 42 с.к.п. и § 67. уредбе о извршивању мера безбедности (13. јан. 1930) видимо, да је мишљено на осуђениково борављење само у једном месту, и то за време суђења. Како смо споменули, италијански к. з. предвиђа протеривање из више места или више покрајина. Без сумње је правилно, да може борављење осуђеника бити опасно за правни поредак на више места, шта више и за читаву покрајину или за више покрајина. Због тога треба препоручити, да се та правилна идеја оживотвори и у нашем кривичном праву.

Ad в) Протеривање је доста тешко ограничење личне слободе. Није могуће препоручити, да се са протеривањем здружује још и конфинација. Треба дати и протераном лицу, да по свом нахођењу тражи место, где ће наћи могућност за свој рад и егзистенцију у будућности. *М. Чубински* (Научни и практ. коментар крив. зак. II из.) каже, да се може протеривати *из једног места, а не у ма које одређено место. Тако треба да буде.*⁷⁾

Ad г) Искључено је, да би се могло у сваком случају, где се протеривање није изрекло из завичајне општине, одредити баш у *завичајну општину*. Прилике су данас не само у нашој држави, већ у читавом културном свету такве, да

⁷⁾ Друкчије: *Л. Косић* (loc. cit.), који ипак признаје, ако протерано лице на једном месту веће да живи, да му се одређује друго.

по закону, који важи за постављење завичајности, добије или задржи неко лице завичајност у општини, у којој нема никаквог познанства, чак и у којој још никада није боравило или је можда боравило само као дете. Шта би онда у овом месту радило, како би живело? Иако би конфинацију имали препоручити, никада не би могли пристати на то, да би било облигатно место конфинације завичајна општина.

Ad д) Кривични законик у ставу 3., § 57. премашао је норму чл. 9. став 2. Устава. Ако ова норма каже, да се нико не може, ни у ком случају, протерати из свог завичајног места без судске пресуде логички морамо а *contra* закључити, да је ово судском пресудом ипак допуштено. Кривичним закоником то је било промењено; његово стајалиште је строже. Не може се баш тврдити да овај пропис побија Устав, да је *contra legem*, а извесно је, да иде *praeter legem*. У најмању руку није целисходно, да се нико не може прошеривати из завичајне општине, из аналогних разлога које смо навели мало пре. Ако баш у домаћој општини неко осуђено лице на непоштен начин живи, а људи из страха пред њим га подупиру, зашто би допустили, да такав човек само због тога, што је био тамо рођен, остане за увек велика опасност за људе овог села, чак и града?

Ad е) Држимо, да је чл. 12 Ззд једна целина, и да његови ставови 1—3, упркос чл. 24 Ззд., не могу више важити, будући да важи по чл. 6. ст. 2 увод. зак. од 16. фебр. 1929. општи део К.з., у колико се Ззд *нарочито што друкчије не наређује*. Општи део К.з., предвиђа у § 52. одвајање у принудну радионицу као *меру безбедности*, а не као *нузгредну казну* по општем делу каз. зак. за ранију Краљевину Србију, који је иначе дерогиран. Поред тога данас важећи кривични законик сам је регулисао питање скитње, пијанчења и блудничења у § 158 К.з., то опет у вези са мером безбедности принудног рада.

Као што смо већ горе споменули, држимо, да се прописи става 4. и 5., чл. 12 Ззд. односе на прописе става 1. до 3. истог чл. Ззд. Иначе би добили за норму у ст. 4 и 5. сигурно нарочити члан. Став 4 и 5 само допуњују чл. 1—3. Ово је било и потребно баш у време обнародовања закона ради јасноће, јер је тада у Краљевини важило још увек пет различитих материалноправних кривичних законика са различитим прописима о протеривању. Дан обнародовања је био 6., одн. 11. јануар 1929. Овог дана је ступио Ззд на снагу. Кривични закон је био као *lex posterior*, обнародован 9. фебр. 1929. Закон, којим је био уведен кривични законик итд., обнародован је 26. фебр. 1929. а има у чл. 6 одредбу, да општи део новог К.з. вреди и за Ззд, у колико се њим *нарочито* што друкчије не наређује. Да би било све, што је прописано у ставу 4. и 5. чл. 12 Ззд нешто *нарочито* друго него што вреди по општем делу К.з., искључено је. Наиме,

ако би био у ставу 4. нов деликт ремећења реда и мира установљен, морао би потпадати баш по чл. 23 Ззд у надлежност редовних судова, а ови би могли судити о протеривању због новог деликта по мало пре изложеним начелима чл. 6. увод. зак. само са изрицањем *проштеривања као мере безбедности*.

Из овог излази, да по Ззд. нема конфинације (боље интернације) на неодређено време у ма којем одређеном месту, а најмање не у каквим концентрационим таборима. Став 4., чл. 12 Ззд. дакле је, иако не би пристали, да је по кривичном закону дерогиран, већ *per interpretationem logicam* елиминиран. Но став 5. могао би се у неколико промењен, примењивати за деликт реверсије док не изађе нови закон, који ће овај деликт друкчије установити.⁸⁾

Држимо, да код идуће ревизије кривичног законодавства треба јасно одредити, да се стави ван снаге читав чл. 12. Ззд. у том смислу, да у оквиру кривичног *права овакве интернације нема*. *Posito* кад би највиша државна власт осећала потребу, да се уведе институција „интернирања“ у наговештеном смислу, могла и морала би то учинити *нарочитим законом*, наравски у оквиру и у сагласности *supremae legis* — т.ј. *важећег Устава и на начин, који је нормирао баш Устав*.

Д-р Метод Доленц

НОВИЈЕ ИДЕЈЕ У НАСЛЕДНОМ ПРАВУ*)

Да бисмо објаснили сам наслов, као и обим и садржину овога нашег предавања, треба још у почетку истаћи, да ми овде мислимо само на оне идеје, односно чињенице и појаве, које се тичу саме установе наследног права као таквог, његовог основа или оправдања и његовог значаја уопште, — не само у правном и породичном, већ и у економском и социјално-политичком погледу. Према томе, ми се овде не ћемо упуштати у детаљнија излагања и испитивања свију оних установа и њима одговарајућих законских одредаба, у којима се нарочито испољавају те идеје и огледа њихова практична вредност. То би, уосталом, било и немогуће постићи у току само једнога часа, које нам време овде стоји на расположењу.

⁸⁾ Напомињемо, да је у марту 1929 у „Времену“ (Београд) изашао комунике од правничког ауторитета, који је „специално компетентан за тумачење нових закона“. У том комуникеу било је разлагано, да је нови Ззд. увео 5 нових делката, но деликт по ставу 4. чл. 12. није био наведен. Онда баш приликом постанка допуне уз чл. 12. овај правнички ауторитет није спазео нови деликт поремећења реда и мира, који би повлачио „дискреционарну политичку интернацију“ за собом.

^{*)} Предавање одржано на Коларчевом народном универзитету, 10 јануара 1935 год., и на Народном универзитету у Шапцу, 22 марта исте године.

Те ћемо се задржати само на неким важнијим, основним појавама и чињеницама, као и установама, које претстављају извесне најосетљивије тачке у систему наследног права, тако, да се према начину њиховог уређења — најбоље може уочити и утврдити: какви обзири односно какве идеје у тој правној области сада преовлађују, у коме правцу она данас еволуира, и какви су, према томе, изгледи за њен будући развој. И задовољићемо се тиме, ако овим предавањем будемо успели, да изазовемо само интересовање за питање, које нам се поставља.

I. Наследно право има за циљ и предмет: сређивање или уређење имовинских односа извеснога лица на случај смрти. По своме пореклу и својој природи, оно је најближе породичном праву и претставља један посебни део општег грађанског права. Али се његов значај и дејство његове примене простиру и изван граница строгаго правног домена. Право наслеђа сматра се, наиме, као једна од најважнијих установа, којима се одликује данашње људско друштво. Поред брака, приватне својине и слободе уговарања или такозване аутономије воље појединаца у приватно правним односима, — та установа, у истини, претставља једно од битних обележја данашњега грађанског или тзв. буржоаског друштвеног поретка. Она је нарочито у тесној вези са установом права приватне својине, које право тек кроз установу наслеђа долази до свога потпуног изражаја. Сматра се, и то са разлогом, да ми, у недостатку права наслеђа, не бисмо стварно били сопственици, него само *доживојни уживаоци* нашег имања. Тако се наследно право појављује не само као допуна породице, већ и као допуна права својине, и чини ово право социјално кориснијим. Оно служи као потстрек за што већи развитак индивидуалне, личне делатности, те тиме и директно доприноси стварању и повећању богатства и побољшању услова за живот. — У томе се, пак, још на први поглед, увиђа, да установа наслеђа није од значаја само за право и породицу, већ да за њено постојање говоре и важни привредни, социјални, па и политички разлози.¹⁾

Иначе, оправдање установе наслеђа, као такве, доводи се у везу и са природним или биолошким разлозима. Каже се, наиме: као што је утврђено, да извесне људске особине, — физичке, моралне и интелектуалне, врлине, као и мане и недостатци, — нужно прелазе и преносе се путем природнога наслеђа (хередитарно) са предака на потомке resp. са родитеља на децу, да тако исто и имовина треба, на случај смрти, да прелази са једног умрлога сродника на друге, који после њега остају у животу. Специјално, што се тиче родитеља, дужност је њихова, по овоме схватању, да на

¹⁾ В. *Dr. Лазар Марковић*, Наследно право, Београд 1930; *Dr. Theodor Kipp*, Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, Fünfte Bearbeitung, Marburg 1923.

случај смрти обезбеде своју децу, којој су дали живот, пошто би за ове, иначе, живот често био само једно велико и незаслужено зло — једно мучење. Родитељи су — по претпоставци — радили, да би њихово потомство поштедели свију оних тегоба и патњи, којима су они сами за живота били изложени. Наслеђе, дакле, служи одржању породице, а са тиме су, пак, скопчани и важни социјални и политички интереси друштва. Јер је породица, — као што каже познати француски правни писац *Планиол*²⁾, говорећи о оправдању установе законскога дела наслеђа (*portio legitima, la réserve héréditaire*) са гледишта социјалног интереса, — први и основни елеменат друштва; једна заједница, која служи као основица других заједница, а која је најприроднија и најпотребнија од свију. Држава, то је једна нација, један народ, а народ је у ствари само један скуп породица. Отуда држава има и непосредног и важног интереса, да породица буде добро организована, трајна и стабилна. Њеној пак стабилности много доприноси установа наслеђа. — И у томе је, сматра се, најбоље оправдање ове установе са гледишта социјално-политичког.

II. Економски или привредни значај установе наслеђа састоји се, пре свега, у томе: што се, благодарећи тој установи, продужује имовинска личност — привредна индивидуалност оставиочева, а тиме се обезбеђује и извесна трајност и континуитет у привредној делатности појединаца. Имовинска права и обавезе оставиочеве не престају смрћу његовом, већ чине једну целину за себе, и тако прелазе на наследнике, који су, као такви, одговорни и за испуњење обавеза оставиочевих³⁾. Тиме се уједно повећава и правна сигурност, која је један од првих услова за повољан развој привредних односа. Поред тога, путем наслеђивања врше се свакодневно, и у врло великом обиму, преноси имања са једних лица на друга. То, пак, изазива и читав низ других правних трансакција, што све знатно повећава промет добра и појачава привредни и правни саобраћај. А тај је промет

²⁾ *Marcel Planiol, Traité élémentaire de droit civil, 9e édition, tome 3e, Paris 1924, № 3049, p. 805 et suiv.* В. затим: *J. M. Péritch, Les conceptions sociales dans le droit de succession „ab intestat“, Extrait des comptes rendus des séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques, mai-juin 1935, Paris, Librairie Felix Alcan, — и Д-р Борислав Т. Благојевић, Основ права наслеђа, Бранич, свеска за април и мај 1935 и посебан „отисак“.*

³⁾ Тако се у немачком праву лепо каже, да смрћу оставиочевом ишчежава само сопственик имања, али да његово право својине, као објективан факат, остаје и даље; да тиме нестаје првобитног дужника, али да и даље остаје имовинска обавеза, која веже и наследнике оставиочевог имања. *Der Eigentümer vergeht, das Eigentumsrecht besteht. Der Schuldner schwindet, die Vermögenshaftung bindet.* — Видети: *Dr. F. Endemann, Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, achte und neunte, vollständig neubearbeitete Auflage, Berlin 1919 (Carl Heymans Verlag), S. 9.*

и са чисто фискалног гледишта од велике користи, пошто држава, на тај начин, долази до знатних прихода. — Дакле, привредни значај установе наслеђа је очигледан.

Иначе, сам начин уређења наследних односа у многама зависи и од унутарњег склопа или структуре једнога друштва и државе. Отуда ће наслеђе у једноме аристократском друштву, — где се признаје установа тзв. племства и друге разне привилегије по рођењу и породичном пореклу, — бити сасвим друкчије уређено, него у ономе, чија је унутарња организација изведена на једној демократској или пак колективистичкој основици. Тако, на пример, ако је једно друштво више конзервативно, ако је његово уређење засновано на поштовању породичних традиција и друштвене хијерархије, оно ће, по правилу, више тежити концентрисању или нагомилавању породичних добара и водиће рачуна о томе, да се имања појединих породица не распарчавају. Те ће се, као резултат таквих тежњи, појављивати и одговарајуће установе, као што су на пример: наслеђивање по примогенитури, односно привилегисање прворођеног детета (*majorat, droit d'aînesse*) или пак привилегисање најмлађег детета на рачун остале деце (*јуниорат*). А ту спада и установа првенства мушких сродника према женским, односно првенство синова према кћерима (*le privilège de la masculinité*), која, по правилу, служи истоме циљу, јер је усвојена, да би се спречило распарчавање земљишног поседа и претерана деоба породичних имања⁴). — Тај пак заштитни или протекционистички систем, који је, иначе, и код нас углавном усвојен, нарочито је дошао до изражаја у нашем задружном праву, где, као што је познато, важи систем привилегисања задружних сродника према ванзадружним. Јер је и задружна породица или задруга, у битности својој, једна установа аристократскога друштва, мада многи у њеном уређењу виде, на против, извесне знаке комунизма⁵). Наша задруга је, у истини, заснована и уређена на аристократским принципима и идејама, те претставља један тип сељачке аристократске породице. Јер су главне њене одлике, у вези и са усвојеним системом задружног наслеђивања: чување породичног јединства и породичних традиција, поштовање и одржавање принципа породичне хијерархије, претпостављање интереса задруге посебним интересима појединих њених чланова, и т. д.⁶) У томе пак, по нашем миш-

⁴) В. о томе опширније у књизи: Ambroise Colin et H. Capitant, *Cours élémentaire de Droit civil français*, t. III, 3e éd., Paris 1922, p. 361 et suiv.

⁵) А то и није чудо, пошто, како нам изгледа, право аристократско и право комунистичко друштво имају пуно додирних тачака, — и то свакако не само због тога, што се крајности, као што је познато, по правилу увек додирују. Комунистичко друштво требало би, по интенцијама његових творца и протагониста, да буде нека врста радничке аристократије.

⁶) Ми се овога питања овде само узгред дотичемо у вези са истакнутим питањем из Наследнога права, мада оно, по својој важности и прав-

љењу, — узгред буди речено, — лежи и један узрок слабљења наших породичних задруга. Јер ће и законодавац, у једноме демократском или, боље речено, индивидуалистичком друштву, као што је наше, под притиском општег расположења и тежњи, које се у друштвеној средини испољавају, бити више руковођен жељом, да оствари једнакост међу сродницима уопште, и мушким и женским, односно и задружним и ванзадружним, а специјално међу децом, — па ма то било и по цену извесних распарчавања породичног имања, са свима последицама, које то распарчавање редовно са собом доноси. И зато ће у таквоме друштву и наследнички систем бити више заснован и изграђен *на идејама породичне односно сродничке једнакости и правичности*, по којима се више води рачун о конкретним интересима појединаца, који би имали какво право према оставиоцу и његовој заоставштини, него о каквим другим обзирима општијега карактера, ма колико ови иначе били важни.⁷⁾

III. У овоме погледу, нарочито је значајна идеја, која потиче од социјалистичког учења о уређењу друштва. Утицај идеје социјализма на развитак права уопште, па и на еволуцију наследног права специјално, врло је велики. Ако се, на пример, о својини данас више не говори као о једноме светом и неприкосновеном праву или као сретству за задовољење егоистичких прохтева појединаца, већ као о једној социјалној дужности или функцији, — то је несумњиво заслуга или последица социјализма. Данашње друштво, уопште, живи од социјалистичких идеја, које су стварно његова духовна храна. Што се пак тиче наследног права и наслеђа, ту се социјалистичке геср. колективистичке идеје конкретније испољавају у тражењу, да једини сопственик свег имања, а нарочито непокретног, — буде држава. Отуда се социјалистичко учење о установи наслеђа отворено сукобљава са класичним идејама о праву власништва и неограниченог располагања са имањем, не само за живота (*inter vivos*), већ и за случај смрти (*mortis causa*). Критикујући установу наслеђа, у њеном данашњем облику, присталице ових нових, колективистичких идеја пре свега наглашавају: да се прекомерним скупљањем добара у рукама појединих наследника знатно повећава социјална и привредна неједнакост, што може бити извор разних опасности и ризика, и за само друштво

ној интересантности, заслужује особиту пажњу. О томе иначе има довољно података у капиталном и управо класичном делу нашег професора г. *Живојина М. Перића*: *Задружно право по грађанском законик у Краљевине Србије, Београд 1912—1921*, али се у њихову детаљну анализу ми овде не можемо упуштати.

⁷⁾ У сваком случају, разумљиво је, да режим наслеђа данас треба, бар делимично, да буде уређен по дружким идејама од оних, које су преовлађивале четрдесетих година прошлога столећа, тј. у времену доношења нашега данашњег Грађанског законика.

као целину. Осим тога, они истичу и неправичност једне такве ситуације, да извесне групе људи, који од својих предака нису ништа наследили, улазе у животну борбу без икаквих сретстава, докле су другима наслеђем омогућени приходи, а често и врло удобан и безбрижан живот, и без икаквог њиховога личног рада и напора.⁸⁾ А дејство таквих појава сматра се да је утолико неповољније, уколико се као наследници појављују удаљенији сродници или пак сасвим несродна лица. — Други пак овој критици приговарају: да се самим наслеђем дотично имање не веже вечито за једну породицу, — изузимајући породичне фидеикомисе и сличне установе, које су данас малобројне и ретке и никако не дају основну физиономију данашњем друштву, — већ да се мора и личним радом наследника одржати; да без непрекидних напора, у тешкој привредној борби, нико не може задржати у својим рукама наслеђена добра, која беже од неспособних и лењих, и иду у руке даровитијих и вреднијих привредника; да је, напоследку, омогућавањем опстанка извеснога броја људи, без потребе личног рада, мања штета за друштво од оне, која би настала са евентуалним укидањем установе наслеђа. И т. д.⁹⁾

Но, без обзира на ове мање-више теоријске разлоге, који говоре за или против установе права наслеђа, — за њено оправдање у данашњем друштву најјачи аргуменат лежи у томе: што ту установу данас признају чак и оне државе, које иначе свој социјални и политички поредак заснивају и изграђују баш на негирању свију оних услова, које смо раније побројали као главне чиниоце данашњег друштва, а међу којима усanova наследнога права заузима једно од првих места. Ту специјално мислимо на Совјетску Русију, где се, мада уз велика ограничења, ипак признаје усanova права наслеђа — интестатског и тестаменталног. Наиме, једним декретом из 1918 године, наследно право је било уопште укинато, али је доцније ипак повраћено. Према члану 1 тога декрета: По сопствениковој смрти, добра која су му припадала постају државна својина. На место права наслеђа, сродницима оставиоачевим у правој линији, т.ј. његовим претцима и потомцима, затим браћи и сестрама и преживелом супругу, признато је право издржавања, и то под условом, да су ова лица неспособна за рад и да иначе немају срет-

⁸⁾ Овима је, каже се, тешко било само родити се, а услови за њихов удобан и безбрижан живот унапред су већ припремљени и обезбеђени.

⁹⁾ В. о томе специјално, — поред до сада цитиране литературе, где на прво место долази значајно дело Dr. F. Endemann-a, — један приказ идеја у делу: *Compère Morel, Grand Dictionnaire Socialiste, Paris 1927*, са тамо наведеном литературом. — Када се пак сви истакнути приговори ближе испитају и оцене, може се лако уочити, да они, у основи својој, нису управљени противу саме установе права наслеђа као такве, већ противу постојећег законског система сродства и на томе систему заснованог начина деволуције наслеђа.

става за издржавање. Ово се је издржавање распростирало само на вредност заоставштина до 10000 златних рубаља. Доцније је Совјетским грађанским закоником, који је ступио на снагу 1 јануара 1923 год., право наслеђа васпостављено у корист потомака оставиоцевих, преживелог супруга и оних лица, која су неспособна за рад или лишена сретстава за издржавање, а која су била потпуно на терету оставиоца најмање годину дана до његове смрти (чл. 418). Али је и то важило само за заоставштине у вредности до 10000 златних рубаља, а вишак је припадао држави. Међутим, примена изложених ограничења наследнога права нашла је у практичном животу на разне тешкоће. И зато су, уредбом од 28 фебруара 1926 године, та ограничења укинута и прописано је, да се целокупно наслеђе има предати законским наследницима, који су у грађанском законнику као такви означени. А држава и даље саучествује у подели заоставштине сретством великих пореза одн. наследних такса. Што се пак тиче тестаменталног наслеђивања, после ове најновије реформе располагање имовином на случај смрти ограничено је у толико, што се извесна имовинска корист може оставити тестаментом само оним лицима, која и по самој закону могу бити позвана да наследе. Напомињемо узгред, да је установа тзв. законског или нужног дела наслеђа непозната совјетском грађанском праву.¹⁰⁾

И наш народ има једну изреку, која се тиче наслеђа, а која, могло би се рећи, не иде у прилог ове установе. Та изрека најме гласи: „Ни лењом теци, ни вредном остави.“ (Негде се пак каже и овако: „Ни лудоме теци, ни паметноме остави.“ А то би отприлике требало да значи: да лењом не треба тећи, пошто он то и не заслужује и није ни достојан, да се човек излаже напорима и труду, да би за њега штогод привредио и оставио му у наслеђе; а да вредноме, пак, није ни потребно ништа оставити зато, што ће се он већ и сам умети да снађе у животу и да себи прибави толико, колико му је за живот потребно. — Али нама изгледа, да ова и оваква изрека о установи права наслеђа, или овакво њено тумачење, претставља у ствари само један утешни или резигнирани изговор за оне, који за живота нису успели или пак нису ни хтели, да своје потомству обезбеде извесан иметак за случај смрти, и да у наведеној изреци није из-

¹⁰⁾ В. о томе: Dr. *Михаило Константиновић*, Тенденције модерних законодавстава у смислу ограничења права на наслеђивање, Друштвени живот, свеска за јули 1930 год.; Dr. *Armin Eherenzweig*, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, Wien 1924; *Marcel Planiol*, avec la collaboration de *Georges Ripert*, Traité élémentaire de Droit civil, 11e éd., tome III, Paris 1932, № 1795, p. 409. — Без обзира на изложене детаље и на могућност разноликог тумачења наведених законских прописа, за нас је овде од особите важности само то — што је пак несумњиво, да је установа наследнога права као таква призната и зајемчена и по совјетском законодавству.

ражено право мишљење и расположење нашега народа према установи наслеђа и потребама њенога постојања. Јер, ако о лењима и нерадницима заиста не вреди водити рачуна, вреднима ће макар и најскромније наследство увек добро доћи, да би својој вредноћи и радиности и својим личним способностима дали што бољега изражаја, и у своју личну корист и у корист породице, из које потичу, и целога друштва, коме треба својим радом такође да служе.¹¹⁾

IV. Али, ако је потреба постојања наследнога права, као таквог, у основи и данас несумњива, ипак се оправдано истичу захтеви, да се практично уређење тога права подеси тако, како би у њему дошле до што потпунијег изражаја и новије идеје, засноване на обзирима правичности, једнакости и опште корисности. Те, као што је, на пример, схватање права приватне својине еволуирало од строго индивидуалног, егоистичког права појединца до појма социјалне функције притежаоца добара, — тако исто и право наслеђа треба да се прилагоди тим новим идејама. — И стварно, то се право данас више замишља као једна социјална установа, нужна за одржање људскога друштва уопште, а специјално у облику његовог данашњег поретка или уређења, него као једно искључиво субјективно право. И ту се појам социјалне вредности постепено истиче на супрот строгом појму права. Треба пак при томе имати у виду, да је наследно право уопште једна од најконзервативнијих правних области. Конзервативније чак и од самога Породичног права, са којим је сно, као што смо раније напоменули, у врло тесној вези. И када се то има на уму, онда се лако може разумети и околност, што и у модерноме наследном праву, углавном, још увек доминирају појмови и идеје некадањег Римског наследног права.

Иначе, према идејама, које данас у наследном праву почињу да узимају маха, сматра се, да је круг крвних сродника, којима се признаје законско право наслеђа, и сувише велики. (На пример, по нашем позитивном грађанском законодавству, то се право простире до шестог колена материне лозе, односно до чукундеда по мајци са његовим потомством.) Зато се предлажу реформе, да би се тај круг ограничио на сроднике из трећег колена (дед и баба по оцу или по мајци, са њиховим потомцима, закључно до 4 степена сродства, т.ј. закључно са браћом и сестрама од стрица или ујака¹²⁾). Јер,

¹¹⁾ Прави смисао наведене изреке или пословице, која се тиче Наследног права, ипак је свакако у томе, да се никакво наследство не би могло одржати, те да, према томе, не би имало ни стварнога значаја, без личнога рада и труда наследниковог.

¹²⁾ Тако је и по Предоснови Грађанског законика за Краљевину Југославију (§ 723) право законског наслеђивања ограничено на свега четири линије (колена) крвног сродства по браку, с тим, да су од четврте линије позвани на наслеђивање само прадедови и прабабе оставиоца.

каже се, сви они разлози, који оправдавају установу наслеђа докле се она прамењује у кругу уже породице оставиоцеле, — између родитеља и деце, супружника и најближих крвних сродника оставичевих, — губе своју важност у толико више, у колико се тиче наслеђивања између сродника у даљим степенима сродства. У тим случајевима обично се ради о незаслуженом и ничим неоправданом стицању имања путем наслеђа. А распоред наследства у корист таквих удаљених и оставиоцу често сасвим непознатих сродника, не би, у већини случајева, одговарао ни *идеји породичне солидарности или узајамности*, на којој се данас углавном заснива и којом се оправдава установа наслеђа и постојећи облик њенога практичног манифестовања¹³⁾. По овој идеји, чланови једне породице, по правилу, стоје у једном дугом и непрекидном низу узајамних дужности, права и обавеза; у једноме. да тако речемо, бескрајноме текућем рачуну узајамних дуговања и потраживања. Тај се пак рачун никада не може пречистити и ликвидирати само између двају или више одређених сродника, већ се његов неодређени салдо наслеђем само преноси са једне генерације на другу. И лепо је речено, да се породични дугови, односно међусобне личне заслуге и узајамне обавезе појединих чланова породице, готово никада не враћају правим повериоцима, већ се њиховим евентуалним одужењем само стварају све нови и нови повериоци и дужници. И то се тако свакодневно понавља и иде у бесконачност, — све кроз установу права наслеђа! Те, на тај начин, долазимо и до једне нове *идеје о породичној међузависности*. — Инспиришући се свакако овим идејама, новија законодавства, поред осталог, дају право на закони део не само непосредним потомцима, односно деци оставиоцеловој, већ и другим оставиоцевим ближним сродницима. Тако је, на пример, према швајцарском грађанском законнику од 1907, то право, поред деце, признато и родитељима оставиоцевим, његовој браћи и сестрама, као и преживелом брачном другу (чл. 471).¹⁴⁾

Даље се у новије време истиче и *идеја ошће корисности*, по којој би и држава, као законски наследник, учествовала у наслеђу заједно са сродницима оставиоцевим; и то тако, што би се круг сродника, којима се по закону признаје

¹³⁾ Са разлогом се каже, да смрт оставиоцела, за те удаљене и непознате сроднике одн. законске наследнике, претставља често само један радостан догађај. Зато се они у науци наследног права називају *наслеђаним наследницима (Lachende Erben)*.

¹⁴⁾ Видети: *Dr. Arnold Escher, Das Erbrecht des schweizerischen Zivilgesetzbuches, Zürich, 1912; Dr. Душан М. Пантелић, Etude philosophique et juridique de la Réserve héréditaire, Lyon, 1933.* Ово је докторска дисертација г. *Dr. Пантелића*, која садржи драгоцене податке о установи тзв. *нужног или законог дела наслеђа*. Напомињемо, да и по §§ 745 и 746 Предоснове, оставилац мора оставити *нужан део наслеђа* не само деци мушкој и женској односно њиховом потомству, већ и својим родитељима, као и деловима и прадедовима односно бабама и прабабама.

право наслеђа, што више ограничио у корист државе или пак општине. Ова се идеја заступа и брани од присталица колективистичког учења о уређењу друштва. Они у томе учешћу државе у наслеђивању виде једно сретство за смањење или ублажење економских неједнакости, о којима је било речи раније, а за које се сматра да знатним делом потичу из установе права наслеђа. Неки пак правници, у вези са овим, примећују, да би колективисти, тим путем, у току неколико генерација неприметно остварили свој крајњи циљ: потпуно укидање приватне својине. Ова је идеја прихваћена у времену одмах после рата, али, каже се, не толико, да би се њеним спровођењем оствариле извесне непосредне реформе у друштву, колико из чисто фискалних разлога, т.ј. у циљу да се држави прибаве нови и значајнији извори за прибарање прихода. Отуда су и наследне таксе у то време, на пример, стално расле. При томе су, заиста, обично бивали одлучујући фискални обзири, који нису увек у складу са интересима одржања и напретка породице¹⁵.)

Али се поставља питање: да ли ће се само ограничењем круга сродника, којима би законом било признато право наслеђа, моћи да постигне жељени циљ или ће за то бити потребне и друге, ефикасније мере? Јер се сматра, да би то ограничење имало за последицу само већу употребу тестамената, којима појединци иначе доста ретко прибегавају, да би изменили законом установљени ред наслеђа. И зато се предлаже, да се, поред изложених мера, уведе и одговарајуће ограничење слободе тестирања, и то, пре свега, на тај начин, што би се установа тзв. *законог или нужног дела наслеђа* проширила и у корист државе или општине, као што већ постоји у корист најближих сродника одн. деце оставиоачеве. Тако, да нико не би могао располагати својом имовином правним актима на случај смрти — уговором о наслеђу или тестаментом, а да држави, или пак општини, при томе не остави један унапред одређени део. На тај начин у наследноме праву треба и конкретно да дође до изражаја речена идеја опште корисности.

V. Поред оних, које смо до сада изложили, на развој наследног права, односно на правац и начин његове реформе, у новије време, нарочито утичу: *идеје једнакости и њравичне поделе наследства* међу свима позваним крвним сродницима, а пре свега међу свом децом оставиоачевом. У томе смислу, тражи се укидање наследничког првенства мушких сродника према женским, односно првенства синова

¹⁵) Код нас је, свакако под утицајем ових и сличних идеја, после рата дошло до укидања породичних фидеикомиса. Ови су фидеикомиси, као што је познато, уставом од 1921 године укинута, па је затим, једним законом из 1934 год., прописан начин њиховог коначног разрешења и ликвидације.

према кћерима.¹⁶⁾ А благодарећи дејству тих идеја, стално се, поред осталог, побољшава и наследнички положај ванбрачне деце, који као што је познато, до сада није нигде био завидан. То се побољшање примећује у свима новијим грађанским законима. Напомињемо, примера ради, само немачки грађански законик од 1896 године, који је ступио на снагу 1900, и швајцарски од 1907, који је добио обавезну снагу 1912 године. А у истоме се циљу доносе, у разним државама, и специјални закони или новеле, чисто реформног карактера.¹⁷⁾ Дејство речених идеја испољава се и у трајноме побољшању наследничког положаја супруга. На пример, по немачком грађанском законнику (§ 1931), преживели супруг наслеђује умрлога заједно са његовим најближим крвним сродницима геср. са његовом рођеном децом; а ако нема покојникових сродника из I и II колена, ни деда ни бабе по оцу или по мајци, онда преживели супруг наслеђује сам целу заоставштину.¹⁸⁾ Док, међутим, по нашем Грађанском законнику од 1844 године, преживели супруг долази на наследство тек ако умрли није оставио крвних сродника ни из шестог колена материне лозе (§§ 408 и 416). А такви су случајеви у практичноме правном животу заиста врло ретки. Нарочито је редак случај, да муж наследи своју жену. Такво пак стање, не само да је у основи својој неправично, већ оно, у већини случајева, бесумње неће одговарати ни такозваној претпостављеној или презумираној вољи оставиоцевој, односно његовој љубави и наклоности према дотичном законском наследнику, — на чему је, према принципима модернога наследног права, законски ред наслеђа заснован и изграђен. Каже се наима да законски ред наслеђивања треба у ствари да претставља *нейисани или прећућни шестаменаш оставиоцев*. А тешко би се са разлогом могло замислити, бар у већини случајева, да ће оставилац, на пример, једнога сродника из шестог колена материне лозе у погледу наслеђа претпоставити своме супругу, са којим је, рецимо, годинама заједно живео и текао. — У вези са тим, пледира се и за једнако третирање оба супруга у наследном праву. Јер, садање стање законодавства заиста не одговара и није у складу са идејом једнакости и породичне

¹⁶⁾ Тако, према § 724 Предоснове за наш нови грађ. законик, женска деца оставиочева деле наследство на једнаке делове са његовом мушком децом.

¹⁷⁾ По § 737 Предоснове, ванбрачна деца имају једнака права законског наслеђивања са брачном децом према ванбрачној матери и њеним сродницима, али не и према оцу и његовим сродницима.

¹⁸⁾ И по 740 Предоснове надживели брачни друг оставиоца учествује у наслеђу са децом оставиоцем и њиховим потомцима у износу једне четвртине наследства, — т.ј. преживели супруг у овоме случају наслеђује једну четвртину, — а са родитељима оставиоцевим и њиховим потомцима, са дедом и бабом оставиоцем, у износу једне половине наследства. У недостатку ових сродника, преживеломе брачном другу припада цело наследство.

односно супружанске узајамности. Тако, на пример, у нашем грађанском законодавству постоји једна неједнакост на штету преживелог супруга, која до сада, изгледа нам, није била довољно истакнута и запажена. Наиме, докле је жени на случај смрти мужевљеве у свакоме случају обезбеђено једно широко право удовичког ужитка, дотле мужу не припадају никаква права на заоставштину жениној, — па ни најскромније право издржавања, — баш и у случају када би муж остао сиромашан и без икаквих сретстава за живот. Шта више, муж ће, по смрти жениној, бити дужан, да жениним сродницима, односно њеним законским наследницима, врати и све оно што је раније примио на име мираза, — и ако је он, рецимо, све своје имање утрошио, да би жену излечио и сачувао од смрти, — пошто се сматра да је муж, чинећи тако, само вршио једну своју законску дужност. То је, пак, једна очигледна неправда.¹⁹⁾

И зато се данас истиче потреба, да се, што већим дејством и применом истакнутих идеја: опште корисности, породичне солидарности, једнакости и правичности, — наведене и сличне појаве и неправде у наследном праву онемогуће или бар што више ублаже. А све у циљу: да би било што више срећних и задовољних, у једноме добро уређеном и напредном људском друштву.²⁰⁾

VI. Ако пак посматрамо историјски развој или еволуцију наследног права као целине, можемо констатовати, да су у њему, углавном, стално преовлађивале ове појаве: повлашћеност мушких сродника према женским, односно мушке деце према женској деци; повлашћеност непосредних сродника из праве линије — усходне или нисходне — према посредним или побочним (колатералним) сродницима; затим, чешће привилегисање прворођеног детета (примогенитура), а ређе и најмлађег (јуниорат) на рачун остале деце, ит.д. Међутим, врло је редак случај, да су женски сродници (женска лоза), односно женска деца, бивали привилегисани на рачун мушких сродника (мушке лозе), односно мушке деце. И то је бивало само у најстаријој историји наследног права, што је познато под општим именом *мајџријархаија* (le *matriarcat*).²¹⁾

¹⁹⁾ У вези са овим, треба напоменути, да муж, према пропису § 416 грађ. зак., као законски наследник своје жене, може наследити само она добра, која му је жена у мираз донела, докле друга, тзв. парафернална добра, у недостатку сродника из шестог колена материне лозе, наслеђује држава. Ово разликовање, међутим, нема стварног оправдања, те је и у Предоснови одбачено.

²⁰⁾ Према појединим одредбама, које смо до сада примера ради изложили, види се, да су све ове новије идеје углавном дошле до изражаја и у Предоснови Грађанског Законика за Краљевину Југославију. А новије идеје у наследном праву, значе у ствари ослобођавање установе наслеђа од традиција Римскога права.

²¹⁾ В.: *G Tarde*, *Les transformations du droit, étude sociologique*, 8e éd. Paris 1922 (Librairie Félix Alcan), p. 98.

Једна, пак, појава у овоме погледу заслужује нарочиту пажњу, а то је: да се све више сужава круг такозваних законских или интестатских наследника односно лица, која по самоме закону могу бити позвата да наследе извесног оставиоца. И то је заиста једна карактеристична и трајна одлика историјскога развоја или еволуције установе наслеђа. Иначе, нигде се ваљда са толиком тачношћу не може применити она изрека, да се историја понавља, као што је то случај у наследном праву. Један макар и летимичан поглед у прошлост, може нас о томе уверити. А што је било тачно у прошлости, биће ваљда тако и у ближој и даљој будућности. Наиме, једна иста установа: час се сматра за корисну и савремену, па се, као таква, и законодавцу препоручује, и бива усвојена; час се пак на њу указује као на нешто, што је преживело и што не заслужује пажњу, те се зато укида, — да би се доцније, можда у нешто измењеном или у истом облику, опет повратила у живот. Тако, на пример, имамо у савременој Немачкој установу такозваног главног наследника уведена законом о наследном поседу (*Reichserbhofgesetz*) од 1933 године, која се установа истиче као једно ново средство за одржавање сељачког поседа, а посретством тога и за остварење и других циљева из области националне политике.²²⁾ Јер, многи још и данас мисле, да се правилним и подесним уређењем система наслеђивања, може утицати чак и на прираштај становништва, у смислу његовога повећања, као и на одржање карактеристичних, расних особина једнога народа. А то је мишљење, у сваком случају, разумљиво, ако и не би било потпуно тачно, када се има на уму, да Наследно и Породично право носе увек у себи нечега индивидуалног, нечега у чему се испољавају суштаствене особине једнога народа или једне нације. Отуда се — узгред буди речено — и изједначење Наследног и Породичног права сукобљава са много већим тешкоћама, него што је то, на пример, случај код изједначења или унификације Стварног или Тражбеног права; и то не само у односу међу разним државама и народима, већ и међу разним племенима и покрајинама једнога истог народа, као што је случај код нас, у Југославији. — Иначе, наведена установа новијега немачког наследног права, као и сама идеја на којој је она заснована, — стара је, тако рећи, као и само људско друштво. Јер то, уствари, ништа друго није, већ позната установа примогенитуре, пошто и ту

²²⁾ В.: *Dr. Mišo Mirković*, Систем главног наследника на сељачком поседу, Архив, свеска за јуни 1934 год. Видети нарочито и тамо наведену литературу по овоме питању, интересантно и за правнике и за економисте. Значајно је дело: *Dr. Heinrich Stoll*, *Deutsches Bauernrecht*, Tübingen 1935 (Verlag von J. E. B. Mohr, Paul Liebeck), у коме се нарочито говори о наслеђивању тзв. сељачког „дворишта“ или окућа (*Der Erbhof — Bauernhof*). Ова ба установа, по интенцијама немачкога законодавца одн. по идеологији националсоцијализма, требала да, поред осталог, допринесе и очувању расне чистоте немачкога народа.

један од синова, обично најстарији, задржава за себи наслеђе очеве имовине, а осталима се њихови наследнички делови исплаћују по процени вештака, у виду такозване отпремнине, — у колико ови свој део нису раније примили (на пример у виду издатака за школовање или припремање за какав други самосталан посао).

Па ипак, све нам ове појаве и установе показују, да и у наследном праву налазе одјека велики и значајни догађаји, који се у друштву током времена одигравају, као и оне невидљиве снаге или идеје, које тим догађајима стварно доминирају. Али ту, истовремено, можемо наћи и један од најјачих аргумената за мишљење: да се сваки напредак у правним и друштвеним наукама, у ствари састоји у сталноме обрађивању и постепеном и трајном обнављању свега онога, што већ постоји. И заиста, ново се у друштву може са успехом градити само поштујући старо. А то пак, на другој страни, значи: да ће се само на чврстој стабли данашњег друштвеног поретка, чија је отпорност, дугим током времена и у разним искушењима, опробана и утврђена, моћи са успехом да постави калем нових — социјалистичких или колективистичких идеја разних нианса, — ако се жели, да то замишљено друштвено дрво уроди новим, што скоријим и што лепшим плодом. Јер, у људском друштву има утврђених вредности и усанова, које увек прате човека и које ће га пратити стално, у битности својој онакве какве су, све док се људи не буду такође изменили. Стара је пак истина, да су људи у основи неизменљиви. — А таква је, у ствари, и усанова права наслеђа.

Д-р Адам П. Лазаревић

ПРИРОДА ОДНОСА КОЈИ ВЕЗУЈУ ОРГАНЕ ЗА ЗАЈЕДНИЦУ КОЈОЈ ПРИПАДАЈУ СА ГЛЕДИШТА НЕООРГАНСКОГ СХВАТАЊА, УЧЕЊА О САМОСТАЛНОМ ПОСРЕДНИКУ И ТЕОРИЈЕ ПРЕТСТАВЉАЊА

(С нарочитим освртом на пословођу друштва с.о.о.)

Синтетички покушај.*)

1. Неоорганско схватање. — Критика органске теорије утврђује да повезаност саставних начела те теорије није тако успешно изведена као што се у први мах мислило. Нека противничка резоновања показују се као аргументи који се не могу побити простим изношењем супротних разлога. Пред таквим осведочењем, извесне присталице органске концепције предлажу њену делимичну измену. И као што је критика,

*) Овај рад је наставак наших чланака објављених у св. 4. (стр. 341—358) и 5 (стр. 434—447) овог часописа за 1936 год. (књ. XXXII).

с једне стране, била противу саме суштине тог органског схватања, а с друге стране, нападала оно прављење разлике између одређивања органа и намештења њихових субјективних носилаца, тако су и напори тих присталица тежили у два смисла: ка тачнијем поимању органа и у правцу потпунијег објашњења правног односа који постоји између заједница и индивидуа које образују органе тих заједница.

А. *Измене које се тичу поимања органа: Орган је један од субјективних елемената усиројства колективног бића, помоћу кага то биће изграђује и осјивује своју вољу. Као такав, орган не стоји у никаквом правном односу са заједницом у чији састав улази, нији пак може имати према тој заједници какво субјективно право. У таквом односу могу бити и такво право могу имати само једна или више физичких личности из којих је орган начињен.* — Органску теорију у овом новом облику најјасније формулише француски правник *L. Michoud*.¹⁾ По њему се та теорија не да прихватити, до са двама следећим оградама:²⁾

„¹⁰ Израз *орган* може и сме бити употребљен само ради упоређења (*à titre de comparaison*), и важно је да се зна да између телесног органа физичког лица и органа правног лица *постоји сличност али никако и истовешност*. Сличност се састоји у томе што и један и други сачињавају саставни део (*partie intégrante*) лица, што се оно не да замислити без њих, и што је њихов однос са другим елементима тог лица одређен самом његовом конституцијом. Морално лице, као и физичко, је заиста *un tout organisé*, чији сви делови доприносе једном истом циљу; организација тог лица, која му омогућава да ради и да изражава своју вољу, је есенцијална за њега. Али поред те основне сличности, постоје многобројне разлике, од којих је једна са правног гледишта од капиталног значаја: код физичког лица, не орган, него само то лице садржи у себи вољу и моћ расуђивања; орган је пасиван инструмент; ако се издвоји од лица своди се на инертну материју. Код моралног лица, напротив, орган је живо биће које за свој рачун има вољу и способност расуђивања; ако орган није лице, узет као орган, он је лице, узет као индивидуа; и то својство задржава чак и ако се одвоји од моралне особе; оно је од ње независно. Шта више та морална особа располаже вољом и интелигенцијом једино захваљујући органу; оно што називају њеном вољом, није ништа друго до воља тог органа, воља створена помоћу оног истог психолошког и физиолошког процеса, који се упражњава и кад орган нешто хоће за себе самога. Из тога происходи: а) да је између аката органа неопходно разликовати две врсте: оне који ће му остати лични и оне који ће бити приписани моралном бићу, које претставља; циљ акта, надлежност органа, ето питања која се имају разматрати ако се хоће да зна коме акт треба приписати, питања која су потпуно страна односима физичког лица и његовог органа; б) да и сами односи између физичког лица коме је додељена улога органа и моралног лица морају бити одређени помоћу права; јер ако орган као такав није личност, индивидуа која игра улогу тог органа има према моралном лицу, права и обавезе. Опет питања, која су апсолутно страна физичком лицу.

¹⁾ *Op. cit.*, 3e éd Paris 1932. t. I стр. 140 (№ 63) — 153 (№ 65). Упор. излагања: швајцарског професора *K. Haff-a*, *Inst. der Persönlichkeitslehre und des Körperschaftsrechts*, стр. 268b) и 273, III; *H. E. Feine*, *Die Gesellschaft mit Beschränkter Haftung*, Leipzig 1929, стр. 466 ст. 4.; *Hugo Preuss*, *Stellvertretung oder Organschaft?*, *Jherings Jb.* Bd. 44, стр. 447.

²⁾ Наводимо га по његовим речима у жељи да онемогућимо пребивање да смо изокренули *Michoud*-ове мисли.

„²⁰ Не треба веровати... да су органи све и сва код моралног лица. Није нетачно, без сумње, рећи... да ако се апстрахују органи државе, она постаје једно правно ништа (*un néant juridique*). Како организација претставља битан услов да би држава могла бити замишљена као једно лице, то је право више не признаје ако јој недостаје организација па према томе и орган. Али та организација није једини елемент ни државе ни сваког другог колективног лица. Организовани скуп (*le groupe organisé*), то је, по нама, стварно биће (*l'être réel*) које, у области права називамо правним лицем; и не води се рачуна о свим чињеницама кад се каже да тај скуп може да дела једино посредством својих органа: у стварности, он може да развија радност и на друге начине, и често манифестује своје постојање актима који не проиходе из самих органа. Може се чак рећи да се његов циљ обично постижева посредством радњи у којима учествују сви чланови скупа: састанци једног научног, књижевног или друштва за разоноду; подела помоћи од стране чланова једног хуманог удружења; вежбање у трчању, гађању и т. сл., чланова једног спортског друштва итд. Те чињеничне радње могу шта више имати правних последица кад закон приписује последице те врсте једној простој чињеници: државина од стране становника једне општине, на пример, не може се сматрати без значаја кад се у корист те општине или на њену штету истиче застарелост. Али остаје увек тачно да је једино орган позван да у име моралног лица врши правне акте.²¹)

²¹) Допуњена овим двама опаскама, „органска територија је, прецизира L. Michoud, много боља (*très supérieure*) од теорије законске репрезентације, пошто тачно објашњава порекло органа и прави извор његове власти. Уместо да све приписује закону, што ће рећи једној снажној сили, она показује како се орган рађа са самим правним лицем, и како сачињава са њим једну целину. Подударајући се на тај начин више са стварношћу, она у пракси даје подеснији одговор о правним феноменима која треба да изрази. Са те тачке гледишта њена супериорност нарочито се састоји у објашњењу чињенице, за нас неразјашњиве, да се претстављање моралног лица (*la représentation de la personne morale*) показује пространije од претстављања физичког лица.

„Разлика се у овом погледу, како је ми видимо, продужује Michoud, формулише овако: претставник не може никада да изврши, за рачун претстављеног, један акт који претпоставља свест или личну вољу овог последњег; орган моралног лица напротив, може да обавља за то лице и акта те врсте кадгод се не ради о актима несагласним са природом моралне личности (као што би било н.пр. венчање). Овако постављено начело теоријски се правда идејом да би без њега акти те врсте били онемогућени, пошто свест и воље моралног лица постоје само у његовом органу, и да би то онемогућавање довело до тога да морално лице, у области права, има час ненаклоњену час повлашћену ситуацију, која није у складу са појмом једнакости између лица, појмом који претставља основно правило у Приватном праву. То се начело, шакође, практично правда шиме што органи једног колективног бића, као саставни део заједнице, могу бити социјално сматрани за оне који изражавају вољу која има превагу у скупу (*la volonté prépondérante dans le groupe*); ако се она не може узети за колективну вољу у метафизичком смислу речи, може се у њој видети бар синтеза индивидуалних воља чланова групе, синтеза коју право третира као колективну вољу, јер је оно једино могућа јуристичка репрезентација заједничких интереса које то права хоће да заштити.

„Са правим претставником, ни са једног од та два гледишта, не може се поступати на исти начин; иза њега постоји увек бар могућа воља претстављеног; овај је готово свјгда способан да има извесну личну вољу, па чак и тамо где би се могло рећи да је нема (као у случају малолетника, *infans-a*), ша апсолушна неспособност је привремена, шако да не постоји никакав социјалан интерес да се дозволи његовом претстав-

„Овако дефинисан орган. наставља Michoud, није као такав морално лице које има права различита од права лица које претставља или од права других органа тог истог лица⁴⁾). Јер он постоји само због тог лица и кад право санкционише један од његових аката, интереси које жели да заштити су интереси тог лица а не интереси органа. Одбори, скупштине или скупови лица (collèges) који играју улогу органа немају, дакле, никакву персоналност; својство органа тј. право да се нешто хоће у име моралног лица, припада стварно индивидуама које их сачињавају; али воља сваке од тих индивидуа може да произведе своје правно дејство само кад се сложи са вољом осталих чланова скупа или вољом већине од њих. То је оно што зову *колегијалним устројством органа* (l'organisation collégiale de l'organe)...

„Пошто орган није лице, његова *надлежност* није неко његово субјективно право; она је уосталом регулисана, бар обично, не у интересу физичког лица које игра улогу органа, него у интересу самог моралног лица. Из тога произилази да се између два органа једног истог моралног лица, не могу обично да воде спорови, правна борба, око њихове респективне надлежности. Видећемо ипак да могу постојати неки изузетци од тог начела због извесних права која припадају не органу него индивидуу која игра улогу тог органа.

„Најзад, додаје уважени Научник, ни односи субординације и хијерархије не стварају субјективна права у корист органа; и ти односи су у принципу уређени у интересу моралног лица.

„Отсуство персоналности органа, међутим, не спречава увек индивидуе којима припада својство органа да имају једно субјективно право. И заиста, ако се орган не разликује од моралног лица, индивидуа која је узела на се улогу органа разликује се од њега; она има према томе лицу права и обавезе. Врло често изгледа чак да има у односу на њега и право на својство органа. Наименована, на начин предвиђен у статуту моралног лица, за вршење једне функције, чини се да, баш због тога, има право да буде призната као постављена за ту функцију и да обавља акте из којих се она састоји. Та привидност се појављује, на пример, када је индивидуа наименована за једно одређено време, као што је то случај, у приватном праву, са администраторима једног друштва, у јавном праву са највећим бројем високих органа државе: председника републике, посланика, сенатора, итд. Са још више вероватноће она се појављују кад се ради о доживотно постављеним и неопозивим органима, или о наследним органима као што је то случај са краљем или царем у монархијским државама, са бирачима у свим земљама где изборне скупштине учествују у њиховом управљању. Индивидуе које имају та различита својства обично могу да траже, ако не судским путем у пуном смислу речи а оно бар правним путем, звање органа (la qualité d'organe) које им припада. Ипак, држимо да по правилу (en règle générale) право које могу да истичу није истинско субјективно право. И заиста *својство органа додељено им је не у њиховом сопственом интересу него у интересу моралнога лица*. С друге стране, право

нику вршење аката који захтевају личну свест. С друге стране, између претстављеног и његовог претставника који су две различите личности, не постоји неминовно сједињење воља (union de volonté)...“ (стр. 143 in fine — 145).

⁴⁾ У вези са тим, он у примедби 2) стр. 116), дискутује *Preuss*-ово и *Gierke*-ово учење, по коме органи имају неку врсту персоналности и самим тим и извесна субјективна права, па додаје: „Са теоријом воље, коју прихватају *Preuss* и *Gierke*, човек је принуђен да каже да право припада не држави него органу: јер стварно ништа није у стању да прикрије факат да се воља налази у органу. За нас који објашњавамо право помоћу интереса, не постоји никаква сметња да сматрамо да је прави субјект права престављена морална личност; њени су интереси заштићени а не они њених органа.“

на признање својства органа врло се тешко разликује од права на надлежност, које сигурно не припада органу⁵⁾.

Али пошто је на овај начин поставио правило, Michoud се осећа принуђен да укаже и на отступања од тог правила. „У најчешћим случајевима, изјављује он, право органа, није, дакле, субјективно право, него једна проста последица (un simple effet), *рефлекс права* (réflexe du droit, Reflexrecht). У корист индивидуе стоји само у изузетним случајевима, када јој је то својство признато у њеном интересу, а не у интересу моралног лица. У приватном праву на пример, један оснивалац може да резервише за ту и ту личност, за чланове те и те породице итд., бригу око управљања фондације; пословођа једног командитног друштва у своме сопственом интересу има право да води послове друштва; слично право има и статутарни администратор једног анонимног друштва, који је наименован статутом под формалним условом да његово наименовање неће бити подвргнуто годишњој скупштини.⁶⁾ У случајевима ове врсте, право на звање органа је неоспорно. У јавном праву миже се усвојити да држава признаје *истинско право* (un véritable droit) извесним од својих органа, н. пр., у неким монархијама, монарху. Може се чак усвојити да, у демократским државама бирачима припада истинско право да посредством гласања, као органи који стварају друге органе, учествују у државним пословима: јер им је то право признато како у интересу заједнице тако и у њиховом интересу...

„Шта више, чак и тамо где се *право на звање органа* може сматрати само као рефлекс права моралног лица, могуће је да се у интересу дотичног моралног лица, брани јуристичким средствима чија би употреба била поверена органу. Тако наше (француско) законодавство допушта органима департмана или општине да нападају акте више власти којима се вређа вршење њиховог пуномоћства (мандат). У случајевима те врсте, па макар по форми службе изгледало да не припада лично органима, треба ту тужбу сматрати као дану да би гарантовала не право органа, него право самог моралног лица.

Најзад, завршава Michoud, готово је непотребно додати да из својства органа могу проиходити на терет моралног лица у корист индивидуе која то својство има, права новчане нарави: право на плату, пензију итд.“

Б. *Измене класичне органске теорије у погледу на објашњења односа постојећих између заједница као правних субјеката и индивидуа из којих се састоје органи тих заједница.* — Противници органског учења, видели смо, не само да нападају његово схватање о правном положају органа, него уз то тврде да је, неки пут или уопште, *неосновано прављење разлике између одрађивања органа* (Bestellung, постављења, избора) и *наmeshћења* (Anstellungsvertrag) *појединаца* који их оличавају: пошто постоје случајеви у којима је очигледно да између тих појединаца и одговарајућих правних лица не долази до склапања ни уговора о служби ни уговора о пуномоћству.

⁵⁾ У вези са тим Michoud одбацује Jellinek-ову теорију (System der subj. öffentl. Recht., стр. 112—113) „која покушава да измири негацију права надлежности и афирмацију права на својство органа“ (op. cit. стр. 150 и 151).

⁶⁾ Само, то је право, напомиње Michoud, слабије од права пословође, пошто администратор, чак и кад је статутарни, може бити опозван.

Вероватно под утицајем те критике извесни правници, међу којима нарочито место припада *Hans Erich-u Feine-u*⁷⁾, настоје, — готово у целости задржавајући и даље класично учење⁸⁾, — да дођу до потпунијег објашњења односа, који везују заједнице као правне субјекте и индивидуе из којих се састоје органи тих заједница. У ту сврху оштро разликују акт одређивања органа од акта његовог намештења. И то како са гледишта правне природе тих аката тако и с обзиром на јуристичке последице које они производе.

По својој правној природи, пише Feine, *одређивање* (Bestellung) једног пословође на пр. је „социјално правни акт, чијим посредством корпорација ствара себи орган, а одређеник стиче органску персоналност (Organpersönlichkeit)... акт друштвеног живота, који је правно неопходан већ за конституисање корпорације, а доцније кад орган отпадне (bei Wegfall des Organs) мора бити поновљен, да би на тај начин друштво споља задржало своју способност хтења и пословну подобност. Као сваки социјално-привни акт воље, то одређивање је правни посао, истина једностран, апстрактан правни посао, не уговор, дабоме правни посао корпорацијског социјалног права а не индивидуалног, тако да правила овог не могу без даљњег бити примењена...“⁹⁾. То није све. Одређивање органа не одликује се само својом нарочитом правном природом, него и учинцима које проузрокује. *Оно не намеће органу „никакве приватно-правне дужности, већ даје овлашћење (die Berechtigung) да дела као орган у границама закона и шташуша.* Само дужности које су више налик на јавноправне, нарочито дужност вођења књига, састављања биланса и пријављивања, обавезују пословође као такве баш на основу њихове службе (auf Grund ihres Amtes). Остале дужности, као што је она да води послове друштва, да врши целокупну делатност једног пословође, почивају не на апстрактном одређивању органа, већ на узгред постојећем и од органског звања каузално независном односу намештења (Anstellungsverhältnis) пословође посматраног као самостална индивидуа...“¹⁰⁾. Укратко, одређивање једног лица за органа даје том лицу звање органа.

Тако дефинисано одређивање часника, наставља Feine, проиходи, било из самог статута, у време оснивања колективног бића, било из аката

⁷⁾ Види осим њега: E. Molitor, *Die Bestellung zum Vorstandsmitglied einer A. G., ihre Voraussetzungen und Folgen*, SA. aus der Festschrift der Leipz. Juristenfak. für V. Ehrenberg, 1927,9. Упор.: H. Silber, *Schuldrechtliche Vertragstreue*, Jherings Jhb. 70, 1921, 257.

⁸⁾ И по Feine-у н.пр.: „*Als Organ der GmbH ist der Geschäftsführer ein Stück derselben und steht nicht in einem privatrechtlich gegensätzlichen Verhältnis zu ihr.* Er ist als Organ weder Angestellter noch Vertreter, etwa Prokurist der Gesellschaft, der für sie handelt, dessen Handlung der Körperschaft zugerechnet, als die ihre angesehen wird. *Durch ihn handelt vielmehr die GmbH selbst* (op. cit., стр. 466)... *Als Organ ist er nur ein sozialrechtlich verfasster Teil derselben.* Daher die allgemeine Deliktsfähigkeit der Körperschaft...“ стр. 467). *Die Bestellung zum Geschäftsführer legt ähnlich einer Bevollmächtigung an sich dem Organ keinerlei privatrechtliche Pflichten auf, sonder verleiht nur die Berechtigung, als Organ in dem gesetz- und satzungsmässigen Umkreis tätig zu werden.* Lediglich mehr öffentlichrechtlich geartete, insbesondere Buchführung, — Bilanz- und Anmeldepflichten obliegen den Geschäftsführer als solchen schlechthin auf Grund ihres Amtes. Im übrigen beruht die Pflicht, die Geschäfte der Gesellschaft zu führen... auf dem... Anstellungsverhältnis des einzelnen Geschäftsführers... (стр. 470).

⁹⁾ H. E. Feine, op. cit., стр. 470.

¹⁰⁾ H. E. Feine, loc. cit.,

које предузимају нарочито за то одређени органи. *Шташутарно номинално одређивање* може имати више значења. Обично се оно своди на постављање једног органа, које другари врше приликом састављања Правила. Такав се орган да увек опозвати. Његово смењивање не претставља измену тих Правила. Али статутарно одређивање једног лица за органа често је само начин, којим се на терет тог лица заводи пословство друштва као нарочита чланска дужност. И у овом случају опозивање је увек могуће. С том разликом, ипак, што се може извршити једино путем измене Правила, јер доводи до смањивања чланских обавеза у корист опозваног. Најзад кад је онај који је постављен другар, статутарно одређивање за органа има неки пут значење признања нарочитог права на службу (*ein Sonderrecht auf das Amt*). Одузимање тог права допуштено је само из важних разлога.¹¹⁾

Од одређивања органа (*Bestellung*) и звања органа као таквог (*die Rechtsstellung des Geschäftsführers als organ*), треба разликовати *наместење* једног лица за органа (*Anstellung*) и конкретне односе тог лица и друштва, који отуда происходе (*das konkrete Anstellungsverhältnis der einzelnen Geschäftsführer*).

Између звања органа и конкретних наместеничких односа не постоји никаква устројна веза (*organischer Zusammenhang*): они нити сачињавају јединствену правну целину (*ein einheitliches Rechtsverhältnis*), нити се може рећи да у начелу звање претеже над наместењем. „У узајамној су вези само уколико то захтева воља странака и природа ствари; ни једно од њих није без „даљњег“ правна претпоставка другог.“¹²⁾ Обавеза рада (*Arbeitspflicht*) може потпуно изостати. Истина ретко ће се десити да један другар или какав други интересант буде постављен за пословођу из почаст, дакле без преузимања његових дужности, али је теоријски то могуће замислити. Код друштва са једним чланом (*Einmanngesellschaft*), опет, тај једини члан, који води друштвене послове не стоји уопште у приватном наместеничком односу са својим друштом, то исто важи и за пословођу кога је, сходно § 29 В. Г. В., наименовала власт (*behördlich bestellten Geschäftsführer*); овде уопште не постоји обавеза за преузимање и вођење службе; пре се може рећи да дотични има могућност да одбаци звање.¹³⁾

Ти конкретни наместенички односи појединих личности које образују органе происходе и регулисани су чином наместења (*Anstellungsakt*). У највећем броју случајева тај чин има облик *уговора о служби* (*Dienstvertrag*) или *уговора о пуномоћству* (*Auftrag*); према томе да ли се у накнаду за вршење дужности органа добија или не каква имовинска противвредност. Но врло често акт о наместењу узима на се вид нарочите статутарне одредбе, у којој се пословство проглашава за социјално-правну дужност неког од чланова; или, најзад, форму грађанског друштвеног уговора. У овом последњем случају тај уговор, склопљен од стране другара, постоји упоредо са Правилима и, између осталог, обавезује једног од њих на вођење заједничких послова, предвиђајући у исти мах да му се то вођење послова може одузети једино из важних разлога. Акт о наместењу дакле, па самим тим и конкретни наместенички односи, могу имати „било индивидуално-правни било социјално-правни карактер“. Отуда се не сме закључити да се одређивање и звање органа разликују од конкретног наместења и наместеничког правног положаја управо онако и оволико, како се и уколико се диференцирају социјално-правни од индивидуално-правних односа.¹⁴⁾ Утолико пре што су, на основу воље странака и суштине друштвене установе, наместенички односи увек, — чак и онда

¹¹⁾ Н. Е. Feine, *op. cit.*, стр. 473,3; 474 и 475,4.

¹²⁾ Н. Е. Feine, *op. cit.* стр. 478, IV; Molitor, *op. cit.* (*Bestellung...*) стр. 9. Упор. још Н. Silber, *op. cit.*, Jherings Jhb., 70, 1921, 257.

¹³⁾ Н. Е. Feine, *loc. cit.*

¹⁴⁾ Н. Е. Feine, *op. cit.*, стр. 470, 471, 478, IV.

када је акт о намештењу извршен путем закључења уговора о служби, — једним делом регулисани социјалним правом.¹⁵⁾

Присвемом, закључује Feine, ако је могуће дискутовати о природи те разлике, њено постојање је неоспорно. Она, уосталом, има како теоријски тако и практичан значај. Тај се практичан значај испољава не само у томе што одређивање једног лица за органа производи сасвим подвојене правне последице од оних које резултирају из намештења тог лица (о чему је већ било речи), већ и у томе што се помоћу те разлике једино и могу да објасне: супротност између унутрашњег пословођства и спољашњег за-

¹⁵⁾ То, вели Feine, делимично регулисавље намештеничких односа посредством социјалног права чини да тај уговор о служби *оштупа* у извесном смислу од обичног уговора о служби Тако:

¹⁰ Кад је *одређивање органа* (Bestellung) поверено неком, друштвеној заједници страном лицу, *тај се намештенички уговор о служби закључује не са друшвом него са шим лицем*. Од њега се прима плата, њему се отказује. У вези са овим поставља се питање да ли су *упуштања тог лица обавезна за запосленика* тј. за индивидуу, која врши дужност органа? *Одговор је обично негашиван*. Та индивидуа заузима место друштвеног часника и ко зна да ли је њена зависност од друштва, која отуда производи, слабија од њене подређености према особи са којом је склопила уговор о служби. Поготову што та особа *нема законске могућности да лиши друштво његовог права да у свако доба може опозвати своје органе* (Abberufungsrecht).

²⁰ *Ако намештење једне физичке личности за органа (Anstellung) врши друштвена заједница, оно долази, у највећем броју случајева, или истовремено са одређивањем те личности за органа (Bestellung) или се непосредно прикључују том одређивању*. Тако остварено намештење испољава се по правилу у вилу састављања *нарочитог писменог уговора*. Изузетно само то намештење може бити постигнуто на тај начин што би, позивајући неко лице да се прими звања органа, надзорни одбор односно другари одредили награду и друге услове за отправљање функција везаних за то звање (отказ, забрана конкуренције, пензија итд.), а позвано лице, са своје стране, изјавило да је спремно да се под тим условима прими тог отправљања. У оба случаја: било да се ради о намештењу посредством закључивања особитог писменог уговора, било да је у питању намештење извршено без прибегавања таквом уговору, *прештављање друштва преко пословође није неопходна прештавка за правоваљаност акта о намештењу*, пошто исти могу да обаве и сами другари директно. При томе су овлашћени да узму учешћа чак и они међу њима, на које се тај акт управо односи. У овом се погледу *намештење органа* изједначаје са његовим *одређивањем*. Истина, код одређивања или избора једног другара за органа, тај другар, као такав или као члан надзорног одбора, може тим поводом суделовати у гласању, зато што није реч о једном правном чину „ihm gegenüber“, већ о „јуристичкој радњи *чији је он предмет*“ (sondern um ein Rechtsgeschäft, dessen Gegenstand er ist). *Намештење* и, са њим у вези, утврђивање висине плате и тантијеме су, напротив, „индивидуално-правни послови, који се закључују са особом позваном да се прими звање органа“. Па ипак се овом приликом то *намештење* (Anstellung) и *одређивање* (Bestellung) морају подврћи једном те истом поступку, „иначе би мањина била у стању да помоћу одбијања *намештења* или плате осујети *одређивање* за које се изјаснила већина“.

^{3e} *Одредбе, које се не слажу са бишношћу службе органа као шаквог, не могу се пуноважно предвидети у уговору о намештењу*. Тако н. пр. не вреди клаузула, унета у тај уговор, којом се друштво одриче свог *права опозивања из важних разлога* (das Abberufungsrecht aus wichtigem Grunde); или она, којом се пословођи било одузима било ограничава власт заступања; итд.

⁴⁰ Попут оних који произходе из уговора о служби, намештенички односи одликују се *обавезом верности* (Treupflicht), која се, са своје стране,

ступања; ограничивост првог и неограничивост другог; начелна могућност да се орган у сваком тренутку опозове, као и факат да употреба те могућности не повлачи за собом престанак односа послуге или каквог другог њему подобног намештеничког односа; овлашћење другара да учествују у гласању, које има за предмет његово одређивање за часника; најзад, код друштава са једним јединим чланом, право тог јединог члана да именује себе за пословођу.¹⁶⁾ 17)

нарочито изражава у дужности запосленика да се стара за друштвене послове као уредан послован човек и у одговорности из §-а 43 Нем. Зак. о друштвима с. о. с., којом је санкционисана та дужност. Осим тога у области Акцијског права, обавеза верности учинила је да је члановима органа деоничких заједница законски забрањено да врше послове којима се конкурише тим заједницама. Додуше таква забрана не постоји у Закону о друштвима с. о. о.; али и у домену тих друштава она може бити установљена, било нарочитом погодбом у уговору о намештењу, било статутом: као споредна чланска дужност за све другаре или само за оне којима је поверено вођење друштвених послова. *Присвештом, обично се држи да члан органа друштва с. о. о. у начелу има права да се бави радиношћу, која сачињава у исти мах и предмет друштвеног предузећа, под условом, разуме се, да тиме не долази у сукоб са већ наведеним §-ом 43, GmbH -- Gesetz.*

5⁰ Не постоји опште правило о томе да ли особа, која је преузела на се вршење службе једног органа, има право на награду за уложени труд. Питања припадања те награде зависи од одредаба друштвеног и намештеничког уговора, као и од околности сваког конкретног случаја. Познато је да се баш према одговору који се тим поводом буде добио, намештенички уговор изједначаје са споразумом о отправаљању туђих послова (Dienstvertrag auf Geschäftsbesorgung) или напротив, са пуномоћством (Auftrag). Кад је плата предвиђена, израчунавање њене висине може бити врло различито. У овом погледу нарочито треба истаћи да је у случају сумње меродаван уговор о намештењу. И то чак и тада када би друштвени статут предвиђао неки други износ. Само изузетно, ако би се применом уговора о намештењу вређало неко нарочито право другара (das Sonderrecht eines Gesellschafters), мора се дати превага том статуту.

6⁰ Својство органа (Organschaft) није исто што и намештење (Anstellung). Оуда престанак првог не повлачи неминуовно за собом губитак другог. Ако је одређивање за органа (Bestellung) помоћу опозивања поништено, то још не значи да је услед тога и намештенички уговор (Anstellungsvertrag) постао оборив: овај последњи се има редовним путем тек отказати. Ошпуштање из службе једног лица, које врши дужност органа, не проиходи, дакле, из опозивања тог органа, већ је последица ошказивања одговарајућих правних — намештеничких односа. То отказивање мора бити у складу са прописима Грађанског законика о пуномоћству и о уговору о служби. Врши се после или истовремено са опозивањем. У овом последњем случају, обично је садржано у самом акту опозивања (H. E. Feine, *op. cit.*, стр. 480—485).

¹⁶⁾ H. E. Feine, *op. cit.*, стр. 470 и 471.

¹⁷⁾ Но отступање савремених поборника органске теорије од њеног првобитног облика не огледа се само у друкчијем објашњавању правног положаја органа и у продубљивању односа који проиходе из његовог одређивања (Bestellung) и намештења (Anstellung), већ то отступање каткад иде и даље. По Karl-и Lehmann-и н.пр. неумесно је прављење разлике између одређивања и намештења органа. „Durch die Bestellung, пише он, wird ein doppeltes bewirkt: einmal wird die Behörde ins Leben gerufen, welche die Verwaltung und Vertretung für die Körperschaft ausübt. Sodann tritt das einzelne Mitglied in ein Vertrags — verhältnis zur Körperschaft. Dieser Vertrag ist bei Unentgeltlichkeit ein Auftrag, bei Entgeltlichkeit ein auf Geschäftsbesorgung gerichteter Dienstvertrag nach BGB § 675.“ (*Lehrbuch des Handelsrechts*, 3^e Auflage Berlin und Leipzig 1921, I Halbband, стр. 350).

II *Учење о самосталном посреднику: Орган начињен из једне (das Einzelorgan) или више физичких личности (das Kollektivorgan) је самосталан посредник корпорацијске способности за произвођење групнопсихолошког, привредног и правног дејства (der Vermittler der körperschaftlichen Wirkungsfähigkeit). — Такву дефиницију органа даје швајцарски правник, професор К. Хаф¹⁾. Она је последица његовог схватања о људским удружењима. По том схватању, Gierke-ово органско учење исто тако мало одговара стварности колико и теорија о колективним бићима као фикцијама (Fiktionstheorie). Само, док се имагинарност ове последње тиче непосредно тих бића, дотле се моћ уображења првог изражава при конструисању појмова опште воље и опште свести. Као што је већ познато, Gierke држи да код јуристичких особа та *ошћа воља* и та *ошћа свест* замењују вољу и свест удружених појединаца. У тој замени односно у њеном исходу и лежи, по њему, извор способности хтења (Willensfähigkeit) и пословне способности (Handlungsfähigkeit) правних лица: те две способности су оно што чини та лица стварним.*

По професору Хаф-у, међутим, оне сачињавају фикцију о нечему што не постоји, „јер хоће и ради, не колективно биће (Verbandsperson), не колективан организам (Verbandsorganismus), већ појединци у својој скупној (in ihrer Vereinigung) или творци и извршиоци целисходне воље (Zweckwillensbildner und Zweckwillensvollzieher)“ које они поставе. Није дакле реалан појам *корпорацијско-правне персоналности* одн. појам правних лица, него је „реалан и дејствујући: 1° *међундидуални* групнопсихолошки узамјамни однос самосталних чланова удружења, који се испољава у неком релативно јединственом, за сваког појединог члана обавезном акту воље²⁾. 2° *Воља правног порешка*, било државног било недржавног, силом које се тој релативно-јединственој вољи самосталних удруженика придаје својство правног субјекта³⁾. Отуда, корпорација као носилац права и обавеза не сачињава од својих чланова одвојено биће, које има нарочиту моћ хтења, пословну и деликтну способност. Таква корпорација је институција која је „у стању да, посредством сједињења појединачних воља (durch die Vereinigung der Einzelwillen), дејствује, у оквиру статута и правне персоналности, ради стицања углавном имовинске способности (Vermögensfähigkeit)⁴⁾. Другим речима, то је установа која „преко удружених чланова производи групнопсихолошке, привредне и правне учинке, који се тичу целине а изјашњавају се како о спољњем свету, тако и о тим члановима као самосталним појединцима“. Зато Хаф, предлаже да се код правних лица *моћ хтења* (Willensfähigkeit), *пословна способност* (Handlungsfähigkeit) и, из ње изведена, *процесуална способност* (Prozessfähigkeit), као индивидуално пси-

¹⁾ К. Хаф: *Institutionen der Persönlichkeitslehre und des Körperschaftsrechts*, Zürich 1918, стр. 110 § 6 и стр. 265, § 21; *Institutionen des Deutschen Privatrechts*, Stuttgart 1927, Bd. I, стр. 70 IV.

²⁾ „Der interindividuelle, völkerpsychologische Zusammenhang der einzelnen Verbandsmitglieder, sich äussernd in einem relativ einheitlichen, den einzelnen Mitgliedern gegenüber tretenden Willensprodukte“.

³⁾ „Der Wille der Rechtsordnung, entweder der staatlichen oder der ausserstaatlichen, kraft dessen an den relativ einheitlichen Willen der einzelnen Verbandsmitglieder die Qualität eines Rechtssubjektes angeknüpft wird“.

холшски појмови, замене са *способношћу дејствовања* (Wirkungsfähigkeit)⁴⁾ одн. са *процесуалном способношћу* у том смислу (die prozessuale Wirkungsfähigkeit). Сходно томе треба учинити крај и заблуди о постојању *деликтне способности* јуристичких особа: оно што се под тим изразом подразумева у ствари је само *грађанско-правна одговорност* (ein zivilrechtliches Haftten) тих особа за забрањена дела њихових органа.⁵⁾

Органи су, пак, *самостални*⁶⁾ посредници корпорацијске способности за произвођење групно-психолошког, привредног и правног дејства. Састоје се искључиво из чланова колективних субјеката⁷⁾ и појављују се обично са самим образовањем тих субјеката. *Задашак им је да створе правно-релевантну и целисходну вољу*; а ако је она статутом унапред дана, да се старају о њеном извршењу. Присвемом, *органи нису саставни делови својих корпорација*, јер, кад би они то били, њихове корпорације не би могле имати правну персоналност „унутра“ т. ј. према својим члановима: пошто по логичним начелима цело не може стајати у односу са својим деловима. Данас се, међутим, та унутрашња персоналност готово једнодушно признаје.⁸⁾ Самим тим пак што нису саставни делови корпорација, органи не представљају нешто без чега се оне не могу замислити: једно удружење н. пр. може извесно време постојати како без споредних тако и без главних органа, ослањајући се на заједницу чланова и њену вољу да продужи опстанак тог удружења.

Из таквог објашњења јуристичког положаја органа и веза које га спајају за устројство колективног бића, проишходе, закључује Haff, *психолошке*⁹⁾ и *правне разлике*.¹⁰⁾ као и неке *сличности*.¹¹⁾ између појма тог органа и појма претставника (Vertreter) или заступника (Stellvertreter).

⁴⁾ „У стању је да дејствује (Wirkungsfähig ist) не корпорацијска правна персоналност, створена јавним поретком, већ су то у стању да чине *удружене јединке* (vereinigten Einzelnen) *in ihrem interindividuellen, durch übereinstimmendes Trieb-und Zweckwollen oder durch Mehrheitswollen zustande gebrachten Zusammenhange*“ (Institt. d. Persönlichkeitl. u. d. Körperschaftsr., стр. 261).

⁵⁾ Дакле, на супрот схватању класичне органске теорије, Haff не држи да је свако делање органа делање самог правног лица, које тај орган претставља.

⁶⁾ „Орган, пише Haff у прилог образложења свог закључка о његовој самосталности, није *оруђе* ... уколико је богатија и снажнија индивидуалност једног човека, у толико се она јаче осећа у његовом дејствовању као органа удружења“. Статут удружења, обележава само главне линије делатности органа.

⁷⁾ Само члан једног удружења може бити његов орган. Сваки онај, који није члан, ради за неко њему страни лице као *претставник* тог лица (op. cit., стр.: 268).

⁸⁾ Institt. des deutschen Privatr., Bd. I, стр. 71.

⁹⁾ „Орган је за заједницу, пише Haff *створац* и *извршилац* целисходне воље (Zweckwillensbildner oder Vollzieher). Или је, као члан, *саносилац* (Mitträger) колективне воље чланова, која се наставља по уставнојеном поретку. Код органа исто тако један велики део његове делатности није ништа друго до продужење активности удружења, коју је упражњавао још као прост члан.

„*Сасвим ништа друго је претставник* Њему недостаје пре свега та, код органа као члана удружења постојећа, на уобичајени начин изражавајућа и сходно статуку продужујућа, воља. Претставник ради у границама свога овлашћења (*innerhalb seiner Vertretungsmacht*), у границама власти, коју је властодавац тачно одредио.

„Очигледно је дакле да између претстављања (Stellvertretung) и положаја органа (Organschaft) у главном постоји *психолошка разлика* (In. d. Persönlichkeitl. u. d. Körperschaftsr., стр. 269).

¹⁰⁾ Те правне разлике се, по Haff-у састоје у следећем:

„1. Орган ради за заједницу, чији производ воље обухвата и његову сопствену вољу (deren Willensprodukt seinen eigenen Willen mitumfasst). Претствник дела за неко њему страни треће лице, за оногакога заступа.

„2. Код претстављања, *претставник* ради у границама овлашћења, које му је дало једно страни треће лице. Кад се то претстављање правилно схвати, правни учинци радњи, које предузме претставник за рачун претстављеног, односе се *непосредно* на овог последњег. Претставник не стиче на основу тих учинака никакво субјективно право. Он није фидуциар заступљеног, као што то мисли Hölder, јер ради не као фидуциар у своје име, већ у туђе име. *Орган* као члан удружења је *више него просиј претставник*. Из својства органа (aus der Organschafft) рађа се *наиме појачано чланско право* (ein potenziertes Mitgliedschaftsrecht), које по Kohler-овом предлогу треба сматрати као *органско право* (Organschäftsrecht). То *органско право* састоји се у томе:

„а) што је орган творац и извршилац циљу сходне воље, и *што му припада одговарајуће право* на то (und dass ihm ein dementsprechendes Recht zusteht).

„б) што је органу признато *„право на удешљиворење“* (на покретање рада, на остварење, Rechtsbetätigung) у односу на права која принадеже јуристичком лицу“.

Тако нешто, органска теорија, која схвата органе као делове „правног организма“. (Teil des rechtlichen Organismus), тешко може да објасни. Део не може имати права целини у чија састав улази, ма да осниваоци те теорије, Gierke и Preuss, тврде супротно.

„Са мојим, наставаља Haff, групнопсихолошким схватањем корпорације као једног, од сваког појединог члана *различитог* премда од њега сношеног, скупа воље (Willensgrösse), *не постоје смешње да се орган у односу на корпорацију, сматра као носилац* (als Träger) *органско-чланских права* (organschäftlichen Mitgliedschaftsrechten).

„3. Даља разлика између органа и претставника састоји се у следећем: на претстављеног се односи само *један део* правних учинака проузрокованих пословањем обављеним преко претставника. Нарочито у модерним законодавствима, на супрот *Општем праву*, *није успео да буде примљен прицип опште одговорности заступљеног лица за недопуштене радње претставника*, учињене при предузимању послова заступства.

„Сасвим нешто друго постоји код органа. Овде је усвојена *општа одговорност корпорације* за радњу њених органа, које трећим лицима проузрокују штету“ *op. cit.* стр. 271—273).

“1) Сличност, пак, између органа и претставника испољава се, по Haffu, у следећем:

„1. Поредак о удружењима (Verbandsordnung) у вези са државним поретком поставља по извесним начелима једно лице за претставника неког другог лица. Правне радње тог претставника приписане се претстављеном.

„Орган у погледу на своје радње, које се тичу циља удружења, *није само то удружење* (органска теорија), него његов творац или извршилац целисходне воље. Дејства правних радњи органа односиће се, попут онога што важи у случају претставника, пре свега на корпорацију. Додуше то се не догађа, као код претставника, на основу власти заступства, већ на основу поретка удружења и правног поретка који подупиरे овај.

„2. Главна делатност органа управљена је на постигнуће циља означеног у Статуту. Слично томе власт заступства тежи да преко претставника оствари нарочито сврху која је у њој самој постављена. Отуда следеће последице:

„а) Поред одредаба §-а 68 В. Г. В. и чл. 69 Z. Г. В. (о томе кад је правоваљан акт обављен од бившег члана управе), постоји потреба за допунском применом прописа о *правним пословима* које је предузео један претставник без *власти заступства* (über die von einem Vertreter ohne Vertretungsmacht vorgenommenen Rechtsgeschäfte).

„б) Даље, морају се као допуњавајуће одредбе применити §§ 168, 169, 674, 171, 173 В. Г. В. (о гашењу пуномоћја) у случајевима у којима Статутом нису предвиђене последице укинућа једног органског места (die Folgen eines Erlöschens der Organstellung).

„в) Исто тако морају наћи примену и општа начела, која важе за претставника кад склапа уговоре са самим собом и која му то забрањују одн. ограничавају“ (*op. cit.*, стр. 270, I и стр. 271).

III. *Теорија претстављања*. — Правници¹⁾, који под утицајем критичке анализе класичног органског мишљења напуштају то мишљење, обично прихватају теорију претстављања или репрезентације. На тај се начин међу противницима још и данас доминирајућег учења постиже извесна једнообразност у погледу објашњења веза постојећих између једне друштвене заједнице и њених часника. Но, не треба претеривати у наглашавању те једнообразности. Она је релативна а не апсолутне природе. И збиља, не само што сви они који не деле органско мишљење нису пристали уз теорију репрезентације, већ и међу онима који су то учинили не постоји потпуна једнодушност ни при утврђивању садржине појма претстављања ни при одређивању граница примене тог појма. Зато ћемо ми разликовати две варијанте поменуће теорије.

A. *Прва варијанта: Неумесност разликовања веза, које сједињују часнике као њакве и друштвену заједницу, од оних, које сјајају за њу часнике као самосталне појединце. По својој правној природи те везе су истовешне и своде се на односе проузроковане применом појма претстављања шј. нарочитије законске усјанове чији се јурисџички механизам сјавља у покрећ одредбама позиџивног Права, уговором или судском одлуком.* — Присталице ове прве варијанте почињу своја размишљања констатовањем да правне везе које постоје између различитих облика људског удруживања и њихових часника потсећају и указују како на пуномоћство тако и на уговор о служби. Потсећају на пуномоћство, јер овлашћују извесно лице да за рачун и у име одређене друштвене заједнице врши правне радње. Указују на уговор о служби, јер стављају у дужност тог лица и *ујражњавање мајтеријалних чиниџби* за друштво. Али баш зато што везе у питању наводе у исти мах на помисао о *пуномоћству* и о *уговору о служби*, оне не потичу ни из једног ни из другог. Прави извор тих веза је *појам претстављања у ужем смислу*. Под тим појмом треба разумети *законску усјанову*, која овлашћује једну индивидуу да обавља за другога правне и чињеничне послове у границама утврђеним нормама позитивног Права. У односу на ту установу, *акћ о одређивању* (наименовању, избору) органа, није ништа друго до средство, којим се њен правни механизам ставља у покрет. Као такав, тај акт може имати свој основ у *уговору, судској одлуци* или

¹⁾ Arthur Curtie, *Manuel de Droit civil et commercial anglais*, Paris 1929, t. II, стр. 384—385; B. Eliachevitch, P. Tager, B. Nolde, *Traité de Droit civil et commercial des Soviets*, t. II стр. 308; Schlossmann, *op. cit.* стр. 314 и след.; J. Liebmann und A. Saenger, *op. cit.* ad § 35, II Anm. 1—4 (стр. 184—185); Neukamp-Becker, *op. cit.* стр. 185—198 (ad § 35); M. Hachenburg, F. Bing, W. Schmidt II, *op. cit.* ad § 35 Anm. 3 и след. (Bd. II, стр. 1 и даље); K. Wieland, *op. cit.*, Bd. II, стр. 292, § 117.

закону.²⁾ Другим речима до користовања установе претстављања од стране једне друштвене заједнице можи доћи, било, на основу закључења уговора између неке физичке особе и те заједнице, било, услед тога што су наступеле околности у закону означене као услови чије испуњење повлачи за собом заступање колективног бића преко једне или више самосталних личности, било, најзад, на подлози судске одлуке, којом се означају те личности за претставнике извесног друштва. У сваком случају, уговор, законске одредбе или судска одлука у питању немају за циљ регулисавање односа између часника и њихових заједница, већ изазивање употребе институције претстављања, којом су ти односи унапред одређени. Отуда је неумесно разликовање правног положаја часника као таквог од његовог положаја као самосталног појединца.

О области јуриспруденције ова прва варијанта репрезентативне теорије доводи до расправљања веза, које спајају функционере једног колективног тела и само то тело, углавном помоћу прописа о заступању немоћних лица и извесних одредаба о пуномоћству. У таквом резултату њене примене, присталице органског схватања виде један од њених главних недостатака. Они истичу да се теорија претстављања у том свом првом облику изједначаје практично са очигледно неприхватљивим учењем о *пуномоћству*. Осим тога, као и ово последње и она погрешно претпоставља да су часници нешто сасвим независно од правне особе којој принадлеже; па, сходно томе, њихове међусобне односе замишља као односе између „личности страних једна другој“.³⁾

Б. Друга варијанта: *Разликовање односа друштва и часника као таквих од односа друштва и часника као самосталних појединаца. Први од тих односа је однос заступљеног лица и његовог законског претставника. Однос друштва и часника као самосталних појединаца, пак, је однос властодавца и пуномоћника или однос послодавца и зајсленика или, најзад, однос између странака једног друштвеног уговора Грађанскога права.* — Док прва варијанта третира односе у питању искључиво као односе између двеју врста самосталних субјеката, дотле ова друга признаје да осим таквих, између друштва и његових часника долази до постављања и извесних тешњих веза за које се не може рећи да имају чисто индивидуални карактер. Зато присталице те друге варијанте предлажу диференцирање тих односа на две

²⁾ Институција претстављања у ово смислу, па према томе и варијанта коју расматрамо, формулисана је по угледу на *заступање немоћних лица* (малолетника, умоболних и других). Нарочиту заслугу при том формулисању стекао је наш уважени Професор, G. J. Vonnecase, својим настојавањем да што тачније одреди појам те институције. Вид. његов *Précis de Droit civil*, Paris 1934, nos 305—310.

³⁾ L. Michaud, *op. cit.*, 3e éd. 1932 (par. L. Trotabas), t. I, стр. 132.

групе: на *социјално-правне односе* или односе између колективног бића и часника као таквих и на *особено-правне односе* или односе између друштвене заједнице и њених часника као самосталних појединаца. Па, сходно томе, за одређивање природе сваке од тих двеју група односа предлажу различита решења.

1. Социјално-правни односи између јуристичког лица и његових часника, који се нарочито испољавају у овлашћењу ових последњих да фигурирају као такви (као друштвени функционери), објашњавају се појмом *законског претстављања*.⁴⁾ У упоређењу са пуномоћством то законско претстављање је специјална установа чије су одлике:

1⁰ *Нарочити циљ у праву*: она служи као средство помоћу кога се воља једне одређене особе *јуристички сматра као воља неке друге*; на супрот томе, задатак пуномоћства или вољног заступања („*der gevollkürten Vertretung*“) је „остваривање туђег хтења“.

2⁰ *Особити правни основ*: легално претстављање почива на *власити црпеној из одредаба закона*, а упражњава се на начин и помоћу лица која су такође, посредно или непосредно, одређена законом;⁵⁾ пуномоћство напротив има свој извор у слободној вољи властодавца, која одређује исто тако и услове под којима се оно има да изврши, као и онога који има да оствари то извршење.

3⁰ *Монистички карактер примене*: делатност једног легалног заступника сматра се као правно дејствовање једне једине воље; радност пуномоћника, међутим, је дуалистичке природе: постоји воља властодавца и воља оног лица, чијим се услугама тај властодавац служи за манифестовање свог хтења.

4⁰ *Обавезност*: у случајевима у којима Позитивно право предвиђа употребу законског претставника, субјекти, којих се то тиче, немају могућности да избегну ту употребу. Користовање пуномоћника, међутим, није облигатно.

5⁰ *Искључивост*: она је последица обавезности установе коју расматрамо; друштвене заједнице обдарене законским претставницима могу развијати правно-релевантну делатност само преко тих претставника одн. преко лица која они одреде. Готово је непотребно напоменути да то није случај са вољним заступником или пуномоћником.⁶⁾

⁴⁾ или законског заступања (*die Gesetzliche Vertretung, la représentation légale*).

⁵⁾ Тиме дакле, што би у закону изрично стајало да извесне индивидуе *претстављају* неке друге субјекте или што би тим субјектима, као заинтересованим, било остављено да по законски утврђеном поступку и условима сами себи изаберу легалне заступнике или, најзад, што би били означени они, који би то имали да ураде.

⁶⁾ Зато се у случају сукоба воље једног законски претстављеног лица са вољом његовог легалног заступника, даје превага овој последњој.

6° *Неограниченост и неограничивост надлежности* на коју овлашћује институција законског претстављања: како јуристичка лица могу ступати у правни саобраћај само помоћу својих легалних заступника и како сву власт потребну за то налазе у позитивним одредбама законодавства то је компетенција према трећим особама, која се на основу те власти стиче, неограничена и неограничива. На супрот томе делокруг рада пуномоћника по правилу одређује уговор којим је тај пуномоћник установљен.⁷⁾

7° *Изузетан карактер*: док је склапање или коришћење таквог уговора по правилу увек допуштено т. ј. кад год закон то изрично не забрањује; дотле примени легалног претстављања има места само кад то закон изрично допушта или наређује.

8° *Већа строгост*: правилно вршење законског претстављања врло често је обезбеђено обавезом повремених полагања рачуна, казним и дисциплинским мерама или другим подобним средствима којима се тежи да се код претставника у што је могуће већој мери „пробуди осећај одговорности и дужности.“ Међу тим средствима нарочито треба поменути законску одредбу којом се уводи заступник *ad hoc* и забрањује *сјалном претставнику* да отправља своје функције у случајевима када постоји сукоб његовог интереса са интересом субјекта кога јуристички оличава. Свега тога међутим нема у правном механизму установе пуномоћства.

Из изложених одлика *легалног претстављања друштвених заједница* јасно проиходи да се оно врло много приближује *законском претстављању физичких лица*. Привременом погрешно је потпуно изједначити та два појма. Не треба смести с ума, пре свега, да покрај правне воље легалног заступника људских створења, постоји њихово фактичко хтење, које и само може изузетно произвести извесне јуристичке последице. Таква се фактичка воља, међутим, не да замислити при репрезентирању правних особа, пошто оне нису личности у материјалном смислу речи. Осим тога кад се те правне особе користе законским претставником узима се да преко њега и кроз њега оне саме делају; док законски претставник физичких бића ради за њих.⁸⁾ Најзад, установа легалне репрезентације у области друштвених заједница, бави се регулисавањем социјално-правних односа. У домену

⁷⁾ Изузетак постоји само у погледу *прокуристе* и још неких специјалних пуномоћника.

⁸⁾ Neukamp-Becker, *op. cit.*, стр. 192 (ad § 35) („die juristische Person durch ihren Vertreter selbst handelt, während bei der physischen Person der gesetzliche Vertreter für diese handelt“). Тиме ти правни психи објашњавају то што у име правних лица може да положи страначку заклетву (die Parteieide) само њихов законски заступник одн. пословођа, иако физичка лица могу и морају непосредно полагати ту заклетву чак и онда када имају таквог заступника (*loc. cit.*)

самосталних појединаца, пак, она има за предмет односе индивидуално правне природе. Додуше, све присталице учења које расматрамо не истичу изрично ову чињеницу, али се она без сумње налази у подсвести свију њих.⁹⁾

2. У погледу објашњавања правних веза које спајају часнике као самосталне појединце за њихове друштвене заједнице, варијанта теорије претстављања коју расматрамо приближује се *органској концепцији*. И по једној и по другој, те се везе углавном објашњавају помоћу уговора: о *пуномоћству*, о *служби* или о друштву Грађанскога права (Auftrag, Dienstmiethe, Dienstvertrag, societas, obrigkeitlicher Befehl). С том оградом ипак, што теорија претстављања у том свом другом облику пориче да између одређивања часника и њиховог намештења постоји онаква разлика какву запажају проповедници органистичког мишљења.

3. Ни ова друга варијанта теорије репрезентације не бива поштеђена од критике. Са гледишта теоријског и логичног пребацују јој да није у стању да јуристички разјасни односе, који постоје између државе као правног субјекта и њених органа; да, другим речима, не може да пронађе вишу силу или вољу која би обдарила државу претставницима, онако као што то посредством закона, она дарује остала правна лица.¹⁰⁾ Са практичног становишта замерају јој да је неподобна да буде правни основ *кривичне одговорности друштва за деликтне радње његових часника*. Ова последња примедба, додуше не остаје без одговора. Једне присталице законског претстављања истичу да је беспредметна, јер не постоји у правом смислу кривична одговорност јуристичких лица. Други наглашавају да би замерка била оправдана кад би појам легалног претставника био истоветан са појмом пуномоћства тј. кад преко таквог претставника не би делало само друштво, коме припадаје.¹¹⁾ Трећи, најзад, уверавају да није ни нужно да теорија репрезентације буде нешто нарочито подесна за објашњавање кривичне одговорности, јер се та одговорност стварно правда реалним потребама правног саобраћаја и разлозима правичности (surra).

Ђ. Ж. Мирковић

---

⁹⁾ У то не може бити сумње с обзиром на разликовање правног положаја часника као таквог од његовог положаја као независне индивидуе, које те присталице чине.

¹⁰⁾ Тако L. Michoud, *op. cit.*, 3e éd., t. I, стр. 133 (по 9)

¹¹⁾ Зато се, и по учењу о претстављању, савесност и несавесност једне друштвене заједнице, њено знање или незнање, као и друга *свања*, која претпостављају личну свест и вољу, одређују према савесности, знању итд. индивидуе, која врши функцију часника.

САВРЕМЕНА ФРАНЦУСКА ДЕМОКРАТИЈА

I. Пре тридесет година социолог Бугле дао је одбрану француске демократије пред науком,¹⁾ разбијајући разне догматске и квазинаучне теорије које су тежиле да изведу демократске идеје и један непокретни, конзервативни морал из закона развића и из природних наука у опште. Одбрана Буглеа, бриљантна и сугестивна, долази од једног социолога — „моралисте“ и изражава идеологију званичне француске демократије са почетка XX века која, политички и друштвено сигурно усела, хоће да има сва права и пред науком. Данас, тај демократски проблем је много мање метафизички и идеолошки; он је конкретан, стваран и сложен. Француска демократија се налази последњих неколико година пред најважнијим судом, судом чије одлуке не зависе од воље појединца и гласања доктринара и на који се „жалба“ може упутити само историји: пред судом друштвене стварности. Њен је положај, данас, сасвим друкчији, више социолошки него теориски више историски него идејни: демократски идеал, уосталом, је од после рата изгубио много од свог кредита, нападан, исмејаван, критикован, шибан и издан, не само од својих противника него и од својих бивших апологичара. То све траје до 1935 г., кад у једном огромном одушевљењу најширих народних слојева Француске он постаје њихов социјални идеал и човечански смисао.

Француска демократија је, истина је, била од увек критикована, у толико пре што је она режим критике, ако не и самокритике. Бојазни и плашње за опстанак демократије су се изражавали још пре рата. Гиј-Гран води свој *Процес демократије*; Беноа истиче *Кризу модерне државе*, Робер д Жувнел бичује *Републику другара* и пише још посмртну листу у *Покојној Држави*. Сви ови, више или мање оправдани, напади имали су карактер теориске бригае за будућност, идеолошког разочарења и интелектуалистичке жеље да машина функционише савршено. Велика већина је, међутим веровала у будућност демократије и њени апостоли су сматрали да се она има још пренети на све стране света, било на врховима пера или бајонета. Рат остварује „национално јединство“ у политичкој филозофији, која демократским серумом чак жели да убризга ратницима храброст и истрајност за победу (многи теоритичари, Бартелеми, Миркин-Гецевих, н.пр, објашњавају победу савезника демократским обликом њихових држава). Али ратне последице, развој капитализма, економска и финансиска криза, извесне антидемократске „револуције“ и државни удари у једном великом делу Европе и Америке, производе у Француској бујицу литературе и списа који бацају светлост на мале недостатке у функцио-

¹⁾ C. Bougle: La démocratie devant la science, Paris, Alcan, 1904.

нисању парламентаризма и на несавременост и застарелост институција демократског режима. Опасности које из тога проистичу, истицало се, прете да однесу у ваздух тај, по речима једног француског политичара, „последњи ров слободе“ у свету. После фашизирања хитлеровске Немачке и нарочито после крвавих фашистичких нереда од 6 феб. 1934 год. у Паризу, ова литерарна бујица се претвара у потоп, напади и осуде француске демократске републике постају све снажнији и дижу се готово са свих страна. Немоћ парламентаризма, изумирање власти, криза режима, декаденција демократије, ропство слободе и иронија једнакости, то су све изрази којима вас свакодневно засипају новине, часописи, публикације, књиге, политичари, доктринари права, филозофи, књижевници и јавни радници, који претстављају најразличитије правце узбурканог јавног мњења данашње Француске.

Објашњења овог „сумрака“ демократије и стављања тумбе свих либералних и демократских начела су многобројна, од најпростијих до најфантастичнијих. За једне владају данас светом проблеми економске садржине и јавне власти, у свом облику савремене парламентарне демократије, су непозване да их реше и немоћне да их упознају.²⁾ За друге пад демократије долази од моралног пада људских карактера. Владе не смеју више владати, шефови се не усуђују да управљају, посланици немају смелости да узму јасан став пред бирачким телом и да ангажују своју одговорност.³⁾ За поједине писце опет велике финансиске организације, „окултне силе“ држе у ствари сва крмила државног живота у својим рукама⁴⁾, или, како кажу неки, професионалне организације су се дочепале свих важних делова државног апарата и њиме располажу по својој жељи.⁵⁾ Ропс истиче као основни узрок изумирања демократских идеала мало разумевање нашег доба за спиритуално, за Дух.⁶⁾ На овом принципу католички писци силазе ниже и откривају демократску „кризу“ у проблему савести и у пресушелости великих начела хришћанског морала.⁷⁾ По једнима кључ за разумевање пада француске демократије налази се у застарелости устава од 1875 а по другима у „парламентарном кретенizmu“. Бартелеми и Диез истичу „једно лудило које чини људе мало мудрим“ и нарочито утиче да бацају под ноге „поштење“.⁸⁾ За познатог публицисту Ромиеа узрок дека-

²⁾ Ch. Benoit: La crise de l'Etat moderne, стр. 75, 2-о изд.

³⁾ Guy Grand: De quelques remèdes à la crise actuelle du regime parlementaire (L'année politique française et étrangères, стр. 42, 1927 г.).

⁴⁾ F. Delaisi: Les contradictions du monde moderne, стр. 356, 1925.

⁵⁾ Tardieu: L'Heure de la décision, стр. 89, 1934.

⁶⁾ Rops у Nouvelle Revue de Hongrie, стр. 37, јули 1932 г.

⁷⁾ Cahiers mensuels pour servir à la pénétration de catholicisme, стр. 5—6, dec. 1933.

⁸⁾ Duez et Barthélemy: Traité de droit constitutionnel, закључак, стр. 906, изд. 1933.

денције француске савремене демократске цивилизације не лежи у декаденцији људског поштења, него у губљењу узајамног поверења које је постало као нека врста филозофског правила нашег времена“.⁹⁾ Могле би се, најзад, још дуго износити сличне и још парадоксалније концепције, које све привлаче за себе првенствено право у објашњењу француске демократске „кризе“: позната формула Кајао о „расулу људи и ствари“, мишљење о „паду Запада“, теорије о изумирању латинске расе и њених демократских идеала, и на крају, тврђење Хитлерово о „поцрњавању“ Француске.

Сва ова схватања, субјективна или општа, су сувише једнострана, непотпуна, површна и симплифицирана и, у главном, не објашњавају ништа. Сви скоро писци су се служили једним описним психологицизмом приликом постављања својих теорема и мишљења. Не може се дати објашњење једног важног друштвеног и политичког догађаја и сплета догађаја описивањем појединих, самовољно извучених, појава које га претходе или следе: те појаве имају потребу да буду објашњене и оне. Што, међутим, произилази из ове теориске навале, то је да, скинута са пиедестала политичке филозофије, правне доктрине, морала, здравог разума и идеала, француска демократија се приближује себи самој, долази до нивоа друштвене стварности. Као таква, она преставља један основни социолошки проблем, јер социологија ништа и никог не брани, не оправдава, не напада, не извињава, не жигосе, него се труди да открије унутрашњу логику процеса који се дешава у друштвеној и политичкој стварности савремене Француске.

II. Постоји једна чувена концепција о друштвеном и политичком животу савремене Француске коју низ генерација, емисионе станице моћне француске литературе и штампе су у парчад расковали и распрострили, као једну врсту инфлационог новца, по Француској, по иностранству и чак до модерне историографије, и литерарне квазисоциологије.¹⁰⁾ По њој Француска је земља „златне средине“, умерености, темпериране климе и „здроног разума“. Равнотежа поља и шума, ливада и брегова, река и мора; равнотежа која одржава једну природну арматуру од које многе године су израдиле срећно и хармонично распоређене индивидуалне парцеле земљишта. Ова природна ситуација се наметнула историји Француске и вољи појединаца. Француски карактер лаког и брзог прилагођавања брзо је уравнотежио индустриску радност и становници су се населили врло правилно по целој земљи. Највећи број Француза је насељен на земљишту у

⁹⁾ Nouvelles Littéraires, 20 јан. 1934 г.

¹⁰⁾ Siegfried: Tableau des parties politiques en France, Seignobos: Histoire sincère de la nation française, Romani A. Morua, P. Morana, Bedela и многих других.

броју од 40 до 100 на км.² и дели свој рад између индустрије и земљорадње; ова последња обухвата 53% становништва. Ова природна и техничка умереност и сразмера даје тон савременој Француској. Све је у главном добро и у политици и у наравима. Политика, то су идеје, казаће Тибоду, а нарави, то су вековне народне традиције, пише Мориак.¹¹⁾ Капитали су сконцентрисани, грађани су неповерљиви према вредностима са променљивим приносом и купују наравно, ренту. Стока се поправила. Грађанин доминира у свима авенијама јавног живота и полако свој начин живота намеће као модел и осталим Французима. Раденици иду у биоскоп, позориште и играју чак и тениса у сред француског народа који је најзад досегао благостање. Раденици још једу месо, пију вино, иду на трке, носе шешире и облаче грађанско одело, истина прављено у серијама. Иду и на море и проводе „распуст“, а често купују и „поклоне“ деци за празник. Кад умру, прикује им се посмртна листа на кући, а шаље се и пријатељима. Истина немају у својим становама „салон“ и радио апарате, али и то ће доћи. У свему, каже Сењобос, први пут, благостања цивилизације су достигла и до сиромашних делова народа.“ Може се већ предвидети време кад ће сви Французи бити грађани, или, у сваком случају малограђани. С друге стране, обичаји и нарави су се умекшали и оплеменили. Човечност је постала, просто, навика. Гиљотина се ретко ставља у покрет. Жене се више не гиљотинирају, а председник Републике не употребљава више право распуштања народног претставништва. Нема више мостова ни од закона ни од предрасуда између друштвених класа, између разних друштвених слојева. Синови из грађанских породица жене се малим чиновницама, чак и радницама. Анатол Франс, син малог књижара, пријатељ грофица и прижељкиван од најотменијих салона и великих дама узима за жену своју куварицу. Настава, бесплатна, лаичка и неутрална, направила је велики успех.

На овим друштвеним односима је постављена савремена демократија која је услов и крај напретка и завршетак историје човечанства. Политика је невероватно стална, сигурна и мирна. Она је уједно и незаинтересована, јер Французи уопште који се интересују политиком у њој гледају нарочито стретство да задовоље своја осећања симпатије за један олшти идеал; таква симпатија, то је активни либерализам, каже Тибоду. У пркос рата, република сигурно се одупире кризи која бесни у Европи. Политика Француске је верна слика народа који је ствара: обазрива, мудра, мирољубива. Тај народ већ педесет година није дао ни једног генија, али је произвео једну богату флору талената на свима пољима и

¹¹⁾ Ch. Seignobos: Histoire sincère de la nation française, стр. 127

које признају познаваоци из свих земаља. Друштвеној хармонији одговара политичка хармонија: исти људи, каже Сигфрид, гласају час за десницу час за левицу.¹²⁾ Последњих година може се запазити опште прилажење народа према левици: Сењобос наводи да данашња странка крајње деснице носи етикету „Републиканска демократска унија“ и да је напреднија него странка крајње левице из 1876. Једино могле би се замерити извесне претеране компликације у функционисању парламентарне машине, која отежава законодавни рад; отуда извесне „кризе“ парламентаризма. Али тешке друштвене разлике, претерана свирепост према малима, све ране старог режима се умањују и ишчезавају под дејством осећања сажаљења, самилости и човечности, инспирисаних много ширим и напреднијим идејама. У тој мери се остварују три велике девизе француске демократске револуције: Слобода, Једнакост, Братство. — Што карактерише ову концепцију, то је вера у политичку демократију као брану против диктатура и апсолутизма уопште, али, што доводи до истог, против извесног облика фашистичких диктатура, вера у једну апстрактну категорију, апсолутну, посматрану као крај политичког и друштвеног напретка. Ова апстракција места и времена, конкретних политичких услова и друштвених снага у садашњој Француској даје „идеалистички“ печат овој теорији. Отуда у овој слици, и поред извесних тачно изнетих чињеница, се налазе докази теориске слабости и претераног оптимизма. Ту се описују извесни елементи на површини, али се не добија научно објашњење. Кад у једном схватању надвлада реч, сонорност „мит“, немогуће је ићи до дна и суштине ствари. Научна недовољност ове теорије не може да покаже да је објашњење француске демократије немогуће, исто као што капитулација Базела код Меца не може доказати некорисност утврђења, у рату као што пад вере у парламенат извесних француских доктринара и политичара не сачињава доказ у корист тезе о немоћи парламентаризма. На против, потребно је, не попуштајући пред навалом самозадовољних и често површних схватања и улепшаних слика, да се подвргне озбиљној и продубљеној социолошкој анализи стварна ситуација француске демократије и њене еволуције до данас.

III. Политички, данашња француска републиканска демократија је производ велике Револуције од 1789—92 и револуција од 1830 и 1848, а њен механизам је дело уставних закона од 1875. Док је револуција акт политичког стварања историје, устав није ништа друго него правно-политички израз живота у друштву. Устав не сачињава у суштини никакву стваралачку силу независно од друштвених односа: напротив, основне политичке установе у свакој историјској

¹²⁾ Siegfried: Tableau des partis politiques en France, стр. 57.

периоди, постају и развијају се само у смислу који им је дат под утицајем правих историских снага, или, да се изразимо конкретно, у оквиру друштвеног облика који је створила последња револуција.

Познавање уставних закона није довољно да се открије, покаже и објасни друштвена и политичка стварност француске демократије. Сигурно је да данашње основне установе нису оне које су хтели остварити „опортунистички“ доктринари и уставотворци из 1875.¹⁸⁾ Устав од 1875 је најмање демократски устав, он је творевина монархистичке већине, уморених и умерених републиканаца, политичких чекања и парламентарне аритметике. Најдемократскији устав Француске, тако звани Монтањарски Устав од 1793, никад није био примењиван. Последњи Устав од 1875 је у важности већ 61 годину и под њим Француска је политичка демократија постигла и за себе и за друге најзначајније резултате у смислу своје демократске структуре и приближавања државе друштву (синдикалне слободe, право на штрајк, социално законодавство, загарантована слобода индивидуе, мисли, речи и збора). Она је то учинила мимо и против основних интенција уставних закона. Под утицајем економске еволуције, политичких борби, односа и међудејства друштвених снага, узбуркани политички живот је испуњавао новом и променљивом садржином уставне шаблоне; и тај процес још увек траје. Уставотворци из 1875 су хтели јаког Претседника Републике, једну врсту краља у републиканском претсобљу и моћни Сенат, скуп националних слава и трофеја, симбол конзервативне републике; заједно према Уставу, они имају право распуштања парламента и према томе и последњу реч у раду скупштине. Данас, претседник је личност другог реда, свештеник соленитета републике, свечани претставник јединства државе. Од 1877, услед разних узрока (више симболичких него стварних), право распуштања је једно застарело уставно оруђе; оно се налази у политичком музеју поред бурбонске круне и бонапартских „идеала“. Сенат је у почетку био дискредитован и потцењиван, јер је сматран за фантома монархизма од републиканаца Гамбете, Фериа и других. Доцније дуго он има репутацију Бастиље, конзерватизма и политичке сенилности: левичарске странке су уносиле укидање тог Сената конзерватора у главне захтеве свог програма. Данас се Сенат не задовољава више вербалном енергијом и академским говорима које нико не слуша, него последњих година обара и кабинете, право које нема по Уставу и које се није усудио да предвиди ни најсмелији теоретичар француског уставног права. Пошто је, у почетку, 1896, оборео радикални кабинет и затим левичарске кабинете Бриана и Ериоа, Сенат за последње две године баца на под „бонапартску“ министарску

¹⁸⁾ L. Duguit: *Traité de droit constitutionnel*, стр. 401, књ. IV; G. Jèze. *La crise politique française* (Revue du droit public, стр. 224, t. LI, No 2, 1934).

екипу Лавал—Тардие (1932) и најзад у борби са шампионом „примирја“, Думергом, устаје као бранилац парламентаризма и противник фашизирања Устава (крај 1934). *Влада народног фронша, најзад, сироводи ових дана у њему изразишо социјално законодавство у користи широких народних маса.* Ово, у сваком случају, није никако улога коју су му одредили конзервативци из 1875. Разлог оваквом држању Сената није, као што се то тврдило, ни у „нерасположењу старца од узнемиравања њиховог комодитета“, ни у енергији садашњег претседника Жененеа, ни у реакцији против једне врсте *пронунциамента* упереног на њега. Начин бирања (посредни, путем ужег колегија) осигурао је до сада Сенату једну већину чији политички дух је надахнут још републиканским „опортунизмом“ *fin de siècle* (ма да политички није исто са њиме). Са друштвене тачке гледишта, ова већина одговара важној улози коју, *нарочито у локалном живошу*, игра још увек у Француској т. зв. средња грађанска класа. Стабилизација франка и монетарне прилике Француске Народне Банке су успориле распад средњих друштвених слојева, сачувавши тај „рентиерски“ сектор који, у пркос идустријског развоја, претставља мост између прератне и послератне Француске. Ако услед економске еволуције појачане и управљене погоршавањем кризе, унутрашњи процес француског политичког живота пође у истом правцу и под аналогним притисцима које смо преживели у другим великим земљама нарочито у Немачкој, Сенат ће све више да се губи и бледи и његова тежња за садашњом „равнотежом“ ишчезнуће под императивом „јаке државе“. Основни обрт француске унутрашње политике победом народног фронта онемогућио је даљи развој ове тенденције и републиканском и демократском ставу Сената пружио чврст ослонац у самом расположењу највиталнијих слојева француског народа.

Закључак је јасан; Устав од 1875 је само вербална завеса иза које дејствују друштвене силе и политички покрети, у њиховим односима, у њиховој релативној равнотежи и борби, састоји се унутрашњи мотор који управља еволуцијом и стварношћу савремене демократије у Француској. За шездесет и једну годину те силе су се промениле и стално се мењају: оне су измениле политички режим. Он је у сталној промени, нарочито данас.

IV. Централни стуб политичког уређења француске демократије јесте парламенат. Под утицајем Русоа и Монтескијеа, Револуција је извела, као једно од највећих начела савременог јавног права Француске, преимућство и превагу „законодавне власти“ (закона).¹⁴ Парламенат, тачније „доњи

¹⁴ С. de Malberg: Contribution à la théorie générale de l'Etat, стр: 49, књ. II, 1922 изд. Sirey. Против: Esmein, Elements de droit constitutionnel, стр, 155, књ. I, 7-мо изд. Duguit: Traité de droit constitutionnel, стр. 409, књ. I, 2-го изд.

дом“ (Chambre), изабран од народа т.ј. од бирачког тела, израз „народног суверенитета“, преставља демократски елемент, народ, „трећи сталеж“, народне масе, данас.

Парламенат је у Француској, теориски и идеолошки, резервоар демократије. То је нова Бастиља у коју је народ хтео да затвори све фантоме апсолутне и личне владавине. Али пред огромном сложенешћу друштвене стварности, француски парламентаризам је претрпео једну еволуцију, у свом систему и ван њега, која би ишла све до последњих избора од 1936 г. у смислу постепеног пражњења његове првобитне идеолошке садржине. У историјској линији наследник краља, али са обрнутом концепцијом власти: његове прерогативе се враћају у индивидуе, губе се у колективу, преко законодавних права које узимају судије, Државни Савет, преко свих случајева где „извршна власт“ интервенише и које су теоретичари назвали законодавном делегацијом, преко уредби, преко права уступљених изборним телима и, најзад, преко парламентарних пасивности. Тако је постао Суверен ништа више него чиновник. Такав законодавац заборављајући Русоа уколико се удаљавао од епохе која није познавала експерименталне методе, нема више гордости да буде „творца“; он се иза леђа *Друштвеног Уговора* суверена преображава у механичара. Напуштајући херојски терен борбе за „велике идеје“, и парламенат и пре рата, а нарочито у добу после рата, слушао је штампу, потчињавао се политичким комитетима и професионалним групама, улазио у сталан додир са министарским одељењима, управним одборима приватних удружења, тражио од њих савет, примао сугестије, и тиме вршио постепено аутоекспроприацију „сувереног права“ које му је искључиво дао Устав.

У ствари, министарски бирои спремају законе; они теже да буду стварни законодавци. „Може се рећи, каже проф. Мишон, да министри за разлику од парламента имају стварни монопол за спремање закона“. Администрација предлаже; парламенат прима или одбацује, радећи као жири, и поред свег свог права амандмана. Он врши законодавну функцију, не на својој основици, него према податцима који нису његово дело. Закони које предлаже или гласа, нису широке генерализације у стилу људи из Револуције, него то су појединачна правила писана административним језиком, и одnose се само на групе, на одређене појединачне интересе, „под сугестијама, каже Жени, само пословног живота“. ¹⁵⁾ Подела Скупштине (17 нов. 1902) на 16 великих комисија би била законска потврда ове еволуције: административан по утицајима које подноси, административан по својој методи рада, по смислу, по језику, парламенат је дао себи органи-

¹⁵⁾ Michon: L'initiative parlementaire et la réforme du travail législatif. стр. 254.

зацију адекватну карактеру свог развоја и нужности свог рада.¹⁶⁾ У истом смислу, француски парламенат се лишио извесног броја „суверених права“: он је ограничио право интерпелације да га у пракси сасвим поништи; он је смањио своје право иницијативе у финансиским питањима. Ово ограничење парламентаризма, последњих година, се претварало у његову привремену абдикацију. Поступак давања „пуне власти“¹⁷⁾ (pleins pouvoirs) Егзекутиви је знак стварне немоћи парламентаризма и, као што каже један француски парламентарцац, атентат на достојанство скупштине. Не пењући се до декрета — закона од 1926, поменимо да 1930 („loi de cadenas“) Извршна власт повећава своје прерогативе и узима за себе право да мења увозне царине на извесне производе увезене у Француску. Има овде дерогације начела јавног права да ниједна врста пореза не може да се установи ван закона. 1933, за време међусесије, влада узима још шире право у царинској политици и декретом успоставља царине и ванредне таксе над свим страним производима. Најзад, под притиском фашистичких нереда и „улице“, парламенат марта 1934 преноси на кабинет Думерга своје основне прерогативе, надлежност у финансиским питањима, а 1935 Лавал највећи део свог законодавног рада остварује путем уредаба. С друге стране, судови су такође експроприсали „законодавну власт“, у пркос принципа поделе власти, који је био уперен нарочито против њих од стране револуционарних Устава. У случајевима ћутања закона, закона нејасних, непотпуних, застарелих, судови прибегавају оном што се зове преторско законодавство, по сећању на претора који, у Риму, је играо улогу законодавца, у истим околностима. Данас се каже и наводи: *Далоз, Сиреј* као кад би се казало *Грађански Закон*. Закон пада на степен просте индикације: Диги га сматра за обавезна у колико одговара друштвеној солидарности, а Ориу тврди да је „поштовање закона облик сарадње са јавним редом“.¹⁸⁾ Пад закона логично повлачи пад парламента; он је само управитељ општих интереса, једна врста државне администрације, абсорбоване у извршној бирократији. Овај развој показао је немоћ парламента да врши своју функцију. Много више него у старој Француској, где парламенат, црква и племићи су делили са краљем право да „кажу право“, право данас није једино састављено од законодавних правила. Право се у ствари појављује много више састављено од тумачења јуриспруденције, уредби, циркулара, него од кодекса.

Одвезан од својих идеологија и разрешен својих „суверених права“ јер није изражавао стварне тежње француског народа, парламенат је бежао пред политичким догађајима у

¹⁶⁾ Génys: Méthode d'interprétation en droit privé positif, стр. 93.

¹⁷⁾ M. Leroy: Les transformations de la puissance public, стр. 180.

¹⁸⁾ M. Hauriou: La gestion administrative, стр. 67.

једној све гушћој мистерији. Остављен самом себи, посланик није мислио о политици, он се бави мишљу да ли ће бити посланик или не. Групе су играле кадрил око претседничког места, сачињавале одвојен домен, неприступачан осталом, искупљен пред својом чудном литургијом. У Паризу, без везе са вароши, и са њеном светском активношћу, збуњени њоме, посланици су били стално везани за своје срезове, а међутим, пресечени од њих нужношћу седница. Скупљени по закону заједничког заната, они су имали заједничке бриге, заједничке страсти које су глумили а нису осећали и стварали су свој општи клуб: клуб паланачке уније. Као сва затворена тела, као француска академија и Француска Комедија, Скупштина има своја компликована богослужења, навике, техничка правила која су претила да прогутају сваку доктрину, сваку политичку динамику. Пре него што је конзервативац, центрумаш, радикал или социјалиста, посланик је био посланик. Цивизам, који има потребе, да би опстао, за подударношћу принципа који се усваја и стварности која искрсне, бледи мало по мало и уступа место професионалном духу. Те склеротичне скупштине, које су са пасивношћу одобравале све владине предлоге, те Скупштине која су абдицирале на своје битне прерогативе, те Скупштине која су под извесним притисцима социјалног страха и политичких нервоза доводиле на владу људе против којих су изабране од народа да се боре, те скупштине, најзад, које су једва успевале да се пробуде пред великим финансијским скандалима, пуниле су се нагло страху зато што је поднет закон о изборној реформи. Као код Пруста што је највећа последица Драјфусове Афере за Џокеј клуб било то, што је војвода од Германта онемогућен да буде изабран за председника. Затим, посланици су се мењали према слици коју председник владе оцрта о државнику: сви они хоће да буду министри или „министрабилни“. То их је доводило као што показује Сигфрид, да у Скупштини гласају против оног програма на основу којег су изабрани, или, ради кредита, као што пише Берл, да у Паризу представљају провинцију, а у провинцији Париз. Посланик тада претставља главног чиновника свог среза. „Ја никад нисам променио свој изборни срез“, довикује Лавал; Гамбета, Жорес, Клемансо то никада не би казали. Такав посланик одржава везу са министрима, брине се о лицитацијама и декорацијама. Губи постепено карактер „преставника народа“ и добија ранг под-префекта, чији су министри хиерархиски шефови. Зева пред кабинетима којима треба да тражи да положи рачун, а активан је само у кулоарима где се пред почетци „његове политке“. Док би имао бити, по природи, антимињистарски, посланик је постао, по природи, „министрабилан“. Посланици су владини зато што се осећају везани за владу — чак и кад гласају против ње. Скупштина се била дегенерисала у једну

врсту Државног Савета, и настојавала да помаже кретање машинерије, коју је по својој основној функцији имала да контролише. Посланик није знао шта управо треба да мисли, јер се осећао ненадлежан. Конвент је веровао да је Француска, поједине предратне скупштине исто тако; послератне више не. Тек последња скупштина, произишла из избора од 3 маја 1936, преузима по своме саставу и своме раду традиционални лик Конвента, скупштине која своју снагу заснива на одређеном поверењу највећег броја народа.

Раније, а нарочито послератне скупштине допуштале су да најважније владине одлуке буду предузете из мотива који не могу да им се изложе и у облицима који оне не морају познавати. Средњи посланик није мислио више да се судбина Француске одиграва у унутрашњости Бурбонске палате. На ужем плану, он није знао да ли је левичар или десничар: многим радикалима није јасно дали су за центрацију или картел, за „народну унију“, „заједнички фронт“, или за „трећу странку“. Политичка декаденција парламента доводила је до смањивања у величини и значају личности политичара. Ни великих говорника, ни пасионираних парламентарних замаха. Просечност у људима и у политици. Врло је немогуће чути: „погледајте ове руке! ни капи крви“ ни „Захвалите, господине претседниче, захвалите овој племенитој земљи; она вас је спасла од вас самих“ Албер де Мана. Велике интелектуалне снаге су исто тако биле не само уклоњене него и одвојене од политике. Скупштина не броји међу својима ни Жида, ни Валерија, ни Ролана, ни Рожер ди Гара, ни Ланжвана. Ово спуштање парламентарног нивоа долазило је истина, још и од сложености и хиперболичности савремене политике коју држава држи у својим рукама. Важни догађаји се одигравају ван парламента. У министарском савету. У великим банкама. У главном генералштабу. У конференцијама првих министара. Први министри се ослањају на „техничаре“: за време рата Француска је упознала мит „техничара“ — спасилаца. Али и ниво техничара је пао као и ниво парламентарца. Бертло је рекао 1915: „рат постаје сувише озбиљна ствар да би се препустила ђенералима“. То се може применити и за индустрију и за дипломатију. Парламентарца је увиђао да је политичка реалност све даље од њега. Економска стварност се нарочито губила према моћи парламента, који тражи да се њоме служи не усуђујући да се изјасни о њој. Где су биле у последњим скупштинама присталице слободне трговине? Где браниоци протекционизма? На основним економским проблемима није могла да се ухватити једна линија у француском парламенту. Некад је постојала, у Енглеској, либерална левица и протекционистичка десница. А у Француској? Да ли се усудио Ерио да спусти царински зид који је подигао Тардие? Није било у Француској одређених аграрних и индустријских партија. Ни

сами комунисти нису могли да се стварно изјасне против протекционистичке политике Тардиеа: били би у опасности да изгубе „аграрни пролетериат.“ Ма којој странци припадали, посланици села су били приморани да бране сељаке који их бирају, а градски посланици су морали да заштитију „потрошача“ чије гласове траже.

V. Поред ових стварних и привидних трансформација у самој установи парламента и у друштвеној стварности испод њега, против француског парламента се гомилала и данас гомила још тешка оптужба, од које поједине странке економске групе и њихови доктринари праве своје програме и идеологије. Парламенат је узбуркан, недисциплинован пасиониран, у њему владају демагози. Његова неумерена делања чине немогућом иједну стабилну владу. Кабинети се срозавају без сјаја, после једног животарења без славе. Скупштина је довела земљу пред врата грађанског рата. Она је упропастила јавне финансије. Посланици својим мешањем у администрацију су сасвим поковарили машину; дезорганизовали су судове; увели фантом препорука и „веза“, услуга и уцена; на највиша места у сутству и администрацији су постављени рођаци и пријатељи политичара. Ауторитет је распарчан и хиерархија ослабљена. — Што се може приметити одмах на све ово, то је да парламентаризам није створио ни фаворизитизам, ни претеране утицаје, ни корупцију, ни непотизам; нити је то везано само за њега. У демократији се све то само много теже подноси и лакше обелодањује, јер има осигуране слободе речи, збора и публикације, више контроле, више кандидата, а нарочито у Француској, више образованости и више *грађанске храбрости*. Иначе, под свим режимима у прошлости и у свим недемократским државама данас, све те појаве су постојале и *истиоје бар у истој јачини и мери*. У политичкој историји Француске, и Конвент, и Империја, и влада Карла X и Луја Филипа, и Легислатива и Наполеон III, као што у политичкој садашњости, и недемократски режими се гушају у скандалима, корупцији, моралној прљавштини и грозотама, које су у толико теже што се чине против и иза сваке контроле и критике.

Који су били узроци који су утицали на слабљење политичке моћи француског парламента? Ти узроци су многобројни и, у главном, одговарали су значајним променама који су се произвели у Француској. Све до почетка XX века грађанско друштво у Француској имало је да издржи одлучну борбу са снажним остатцима феудалног система. Да би победило хегемонију аграраца који су се испрецавали његовом економском и политичком развоју, оно је имало потребе за народним масама. Његова идеологија је била доминирана одбијањем сваког мешања државе у послове појединаца. Услед ове слободне конкуренције, сопственици су били по-

дељени многим важним питањима, као последица њихових различитих интереса. Парламентаризам је био режим који је најбоље одговарао овим конкретним условима. Он је допуштао да се контролишу сва делања државе и да се спречи да она једну друштвену групу фаворизира на штету друге. Током XX века у Француској, као и у другим великим државама, велики преображаји су се десили: промене структуре савременог капитализма, све већа превага монопола, централизација капитала, кристализација једне малобројне финансијске олигархије.¹⁹⁾ Развијајући се пре рата по једној шеми друкчијој него у Америци и Немачкој, после рата моћна француска индустрија, са металургијом на челу, мења своју политику и све се тешње спаја са банкама. Међу власничким класама извршила се тиме значајна реорганизација: финансијски капитал продире у све делове економије. Банке, индустрије, трговина и један део земљорадње повезани су у један значајан комплекс, којим влада банкарски капитал сливен у индустрију. Финансијски капитал, заузев стрателске положаје у економији, тежио је за апсолутном политичком моћи.²⁰⁾ Парламенат је био у свом херојском добу кад су разне групе имале да воде виталне борбе између себе: кад је финансијски капитал ујединио готово све њихове разлике и ниансе у једну јединствену масу, борбе немају материјалну основу и парламенат је ушао у доба своје „кризе“. Ова тежња ка деградацији парламента је у толико снажнија у колико мотиви и циљеви финансијског капитала побуђују малосимпатија у осталим слојевима и ови то успевају да политички конкретизирају. На бази ових фундаменталних промена, економска и финансијска криза од 1929 до пада Лавалове владе у почетку 1936 г. је донела француском парламенту још веће политичко ослабење и дезорганизацију а скандали око Ставискове афере су изазвали његову *моралну деградацију*. Осим тога економски живот био је укочен.

Стокови робе остају наслагани и неупотребљени. Скоро два милиона незапослених радника остају без рада и хлеба. Бацају се џакови кафе у море. Вино се не продаје. Жито нема прођу. Живот је увек скуп. Порези се повећавају. Велике банке се руше а држава им подмеће леђа. „Мали“ немилосрдно падају сред опште равнодушности и неповерења. Поједини налазе да рат има симпатичан профил. Фабриканци оружја добијају поруцбине. Финансијски кругови, велика штампа, полиција, суд се гуше у скандалима и нерасветљеним „мистеријама“. У овој замршеној и тешкој атмосфери, постојала је опасност да један део народних маса, преварен

¹⁹⁾ Lysis: Contre l'oligarchie financière, стр. 75; Laur: L'accaparement, стр. 101.

²⁰⁾ Delaisi: Démocratie et financiers, стр. 45 и Les vrais maîtres de la France стр. 104.

од Револуције и варан током читавог века од свих странака и шефова, приђе идеологији ограниченог презира и неповерења изазиваног према парламенту, који су извесне групе и извесни покрети вешто распиривали и помагали.

(Свршиће се)

Д-р Јован Ђорђевић

ПОСТАНАК И ПРЕСТАНАК ЧОВЕЧЈЕ ПРАВНЕ ЛИЧНОСТИ

Увод. — Постанак и престанак човечје правне личности. Зашто не кажемо: постанак и престанак физичких лица? Када већ позитивна објективна законодавства и теорија, говорећи о човечјој правној личности, кажу физичка или природна личност. Зар то није једно те исто? „Ни један ни други израз, вели Л. Марковић,¹⁾ није добар. Физичка личност рећи значи замишљати личност као један чулом опакљив предмет. А то је несумњиво погрешно. На човеку се не види, да ли је он личност у праву или не, нити се та особина његова уопште може видети. Личност по себи, то је једна особина, једна апстракција... Физичка материјалност није исто што и личност у праву... Што се тиче пак израза *природна личност* (који је израз усвојио Нем. гр. зак.), и он није тачан. И група је исто тако природна личност, као и човек“. Али, ма колико да је ово мишљење тачно, оно није у стању да истисне, из опште употребе, ова два уобичајена термина у позитивним законодавствима и теорији. Ова се пак употреба правда провлађивањем конкретности над апстрактношћу, као појму ближем човековом схватању. Конкретност је и овде преовладала над апстрактношћу.

Под правном личношћу или субјектом у праву разумеју се сва она физичка и правна лица, која једно позитивно објективно право, у складу са људском природом и пошребима друштвеног развоја, прогласи за способна да буду носиоци права и обавеза. То би била дефиниција правне личности.

*) *Библиографија.* — А. Сриско право: А. Ђорђевић, Систем грађ. права, I; Л. Марковић, Грађанско право, I, 1912; Н. Перић, Основи грађ. права — општи део, 1923; Ф. Тарановски, Енциклопедија права, 1923; Ч. Марковић, Грађанско право, књ. I, 1928; Ђ. Тасић, Увод у правне науке, 1933; Грађ. законик Краљ. Србије, 1844; Закон о суд. ван. парн. поступку за Краљ. Југославију, 1934; Уводни закон за закон о суд. парн. поступку, 1934; Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију, 1934; Иван Мауровић, Извештај о Предоснови грађ. зак. за Краљ. Југославију, 1934.

Б. *Француско право:* М. Planiol, Traité élémentaire de droit civil, t. I, 1920; А. Colin et Capitant, Cours élémentaire de droit civil français, t. I; L. Josserand, Cours de droit civil positif français, t. I, 1930; Code civil, 1930; Paul Janet, La Morale, II.

Напомена. — Пошто Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију, 1934 год., није закон, писац чланка позива се, чини примедбе и предлаже измену редакције прописа у њеном Првом делу — *прво поглавље*, који се односи на ово питање, у напоменама. Предлози измене редакције биће штампани *курсивом*.

¹⁾ Л. Марковић, *op. cit.*, стр. 93—94.

Српско позитивно објективно право²⁾ предвиђа две врсте личности у праву: физичка лица (човек) и нефизичка лица т.з. морална или правна лица (удружења и установе).³⁾ Тако је *de lege lata*. Како ће бити *de lege ferenda*? То је ствар законодавца и времена. Јер, појам правне личности јесте релативан појам. А кроз прошлост назире се и будућност. Двојство правних личности могло би се назвати *дихотомијом правних личности односно субјеката у праву*.

Противно томе проф. г. Ж. Перић⁴⁾ мисли, с обзиром на § 215 Срп. грађ. зак., да поред физичких и правних лица постоји и трећа врста личности у праву, наиме *смесништво*, која би дошла управо између физичких и правних лица, али која се ипак у многоме приближава физичким лицима. Он усваја тако трихотомију правних личности у српском позитивном објективном праву. Са гледишта Српског грађ. зак. изгледа да би се ово мишљење могло бранити аргументом из прве алинеје § 215 „да се они тј. смесници на целу ствар односе као једно лице“, ма да не тако јасно. У теорији, ово би мишљење већ било доста спорно. Што се нас тиче, ми мислимо, заснивајући своје мишљење баш на цитираном законском тексту, да је могуће само једно од овога двога: да су, код смесништва, правне личности или физичка лица — смесници — или да је то смесништво, као правно лице *sui generis*, ако би се за такво могло узети. Наравно, ми претпостављамо прво другоме.

Поставка питања. — Предмет наше расправе јесте човечја⁵⁾ правна личност. Та човечја правна личност постаје и престаје. Отуда ова три питања: 1. човечја правна личност уопште; 2. постанак човечје правне личности; и 3. престанак човечје правне личности.⁶⁾

2) Срп. гр. зак. — § 36.

3) Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. предвиђа такође две врсте личности у праву и говори под насловом: „I О природним лицима“ и „II О јуристичким (правним) лицима“. Ми нисмо усвојили термин „природно лице“ прво, са разлога које оправдано наводи Ј. Марковић а које смо горе цитирали и друго, што рећи „природно лице“ значи претпоставити да је човек по самој људској природи правна личност. Међутим, човек по самој људској природи није правна личност, јер су, по нашем мишљењу, и људска природа и друштво у облику закона заједно и подједнако допринели проглашењу човека за личност у праву. Редактор исправља истина донекле ову своју грешку тиме што у прописима, који следеју горњем наслову, говори о човеку а не о природном лицу. Предлажемо да се наслов „I О природним лицима“ брише и замени насловом „I О човечјој правној личности“.

4) У својим предавањима 1928 год.

5) Појам „човек“ треба узети у социолошком смислу и без обзира на народност.

6) Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. вели пак под насловом „Почетак личности“ и „Престанак личности“. Међутим, и правно и лингвистички тачније је рећи „Постанак личности“ уместо „Почетак личности“, пошто човечја правна личност не „почиње“ већ „постaje“ када је закон прогласи. Предлажемо да наслов гласи „Постанак личности“ уместо „Почетак личности“.

Човечја љавна личност уошшће. — У данашње доба, сваки човек је личност у праву. Личност, као појам, то је једна особина, једна апстракција, која није исто што и човекова физичка материјалност, ма да ову иначе безусловно претпоставља.⁷⁾ Под личношћу у праву треба разумети способност човека да буде носилац, титулар, субјекат права и обавеза, која се способност — данас ничим неограничена — назива правном способношћу.

На основу чега је човек личност у праву? О човеку, као правној личности уопште, постоје *две теорије*. Оне се дијаметрално разликују својим контраверзним учењем.

Прва, *теорија школе љриродног љрава*,⁸⁾ којој су Хобес и Русо дали најизразитију форму, учи да човек има нека природом дата права, која му нико не може ни дати ни одузети па ни само друштво, путем закона, јер је оно немоћно у борби са природом. Права човека постоје и без закона. Самим њиховим озакоњењем, закон та права не ствара, већ их само декларира, констатује, дајући им тако видљивију форму, као приступачнију човековом схватању. Такво је једно право и право човека на личност. Јер, човек је личност у праву не на основу закона, већ је то једно његово природно право, које има свој извор у људској природи.

Друга, *теорија историске школе*,⁹⁾ у лицу Савиња и Пухте, проповеда, противно првој, да се човек, баш по својој природи, не разликује ништа од биљака и животиња и да су сва права, која он ужива, творевина само друштвено-правног поретка, без икакве примесе утицаја људске природе и неког његовог природног преимућства. Не само да нема природом датих права човека, но уопште и нема његових права без закона. Право човека на личност није једно његово природно право, већ право које он позајмљује од друштва, које му оно даје, облачећи га у законску форму и обавезујући свакога на његово безусловно поштовање.

Укратко, оправдање проглашењу човека за личност у праву треба тражити и видети по *теорији школе љриродног љрава* једино у људској љприроди, а по *теорији историске школе* једино у закону. Другим речима, прва одбацује сваки утицај закона, а друга сваки утицај људске природе у проглашењу човека за личност у праву. Међутим, противници теорије школе љриродног права позивају се са успехом на прошлост, која очевидно сведочи противно једностраном учењу ове теорије, а противници теорије историске школе не-

⁷⁾ У својим предавањима 1928 проф. г. Ж. Перић противно мисли за nasciturus.

⁸⁾ Главни претставници школе љриродног права јесу: Хуго Гроције, оснивач ове школе, Тома Хобес, Дома, Самуел Пуфендорф и Жан Жак Русо. — Ф. Тарановски, ор. cit., стр. 197.

⁹⁾ Главни претставници историске школе јесу: Карло Фридрих Савињи и Пухта. — Ф. Тарановски, ор. cit., стр. 299.

обориво тврде да закон не може да огласи за личност у праву животиње и ствари. Заиста, може се с правом рећи да је својом једностраношћу претеривала и грешила и једна и друга теорија. А том једностраношћу нити су могле нити могу да оправдају оглашење човека за личност у праву. Тек резултанта компонената њиховог учења, у виду једне нове теорије која се може назвати *комбинајторна теорија*, могла би да да одговор на постављено питање. И људска природа и друштво, у облику закона, подједнако су допринели оглашењу човека за личност у праву. Не може бити речи о превази једног чиниоца над другим, јер су они један у другоме садржани.

На томе становишту стоје и сва модерна позитивна законодавства. Она сматрају својство човечје личности као битан саставни део људске природе. Тако Срп. грађ. зак. вели: „сваки се човек сматра као лице“ (§ 17); „ропства у овој земљи нема“ (§ 18) и „под именом лица (особе) узима закон свако човечје створење“ (§ 36).

У старом и средњем веку није тако било. Старо право знало је за људе, који нису били личности у праву или који су имали ограничену (полу) личност у праву. То су били робови, који су били објекти права, и себри из старог српског права. Данас, човек не може да буде објект права.¹⁰⁾ Ропство је укинута Бриселском конвенцијом (1890). Постоје и многе конвенције о забрани трговине белим робљем. Ова се трговина врло строго кажњава. Овакво сватање човечје правне личности јесте последица победе Хришћанства над Незнабоштвом, Цивилизације над Варварством, учења школе Природног права и других многобројних социјалних и политичких узрока, као и бујице демократских идеја.

Постајанак човечје правне личности. — Како постаје човек? То је медицинско питање. Како он постаје личност у праву? То је правно питање, које садржи два правила: 1. Човек постаје личност у праву само и једино природним рођењем; и 2. Природно рођење мора да испуњава извесне услове, лимитативно побројане у закону.

Рођењем човека право добија једну нову човечју правну личност. Зато свако рођење човека треба утврдити и констатовати.

1. *Човек постаје личност у праву само и једино природним рођењем.* — Правило је без изузетка и у позитивним законодавствима и у теорији да *само и једино природним рођењем* човека постаје једна нова човечја правна личност;¹¹⁾ која нова човечја правна личност *само и једино смрћу* човека, *природном* или *правном*, престаје. Међутим, Српски грађ. зак. вели: „Под именом лица узима закон свако човечје ство-

¹⁰⁾ Срп. гр. зак. — § 182.

¹¹⁾ У овом смислу гласи и чл. 1. Нем. гр. зак.

рење, било оно *шек зачето*, или рођено“ (§ 36 ст. 1.) и „Дете зачето, али још *нерођено*, сматра се у призрењу права као да је и рођено“ (§ 43 ст. 1.). Отуда, могло би изгледати да човек постаје личност у праву двојако: *или природним рођењем или пуштем закона*. Али, то није тачно. Јер и „ово законско постајање човечје правне личности“ условљено је опет и увек природним рођењем. На такав нас закључак упућује и сам Српски грађански законик када вели: „ако ли се мртво роди, сматра се као да никад ни зачето није било“ (§ 34 ст. 2.). Ни по самом Срп. грађ. законуку, дакле, нема никако човечје правне личности без природног рођења. Јер су одредбе §§ 36 ст. 1. и 43. ст. 1. опште одредбе. А одредба § 43 ст. 2 јесте посебна одредба. И ова посебна одредба даје тек прави смисао ових општих одредаба. Другим речима, зачетак, све док је у утроби материној, ма колико био развијен, ни по слову законика није реална правна личност.¹²⁾ Кажемо није *реална* правна личност. Зашто онда, с једне стране, Југ. крив. законик¹³⁾ предвиђа нарочиту заштиту зачетка у утроби материној? Зашто онда, с друге стране, Срп. грађ. зак. резервише зачетку сва права, која би он добио да је већ рођен; да је постао личност у праву?¹⁴⁾¹⁵⁾ Како ово разумети и правдати?

Поступак српског законодавца може се разумети као *правна фикција* и правдати *правном нужношћу*. Разумети као правна фикција. Јер се „код фикције, каже проф. г. Ђ. Тасић¹⁶⁾, изврћу и лажно претстављају факта која су извесна. Циљ њен је да би се једна чињеница могла подвести под прописе, под које она иначе не би могла. Она им додаје нешто или одузима, или нешто у њима другаче претставља или као слично, само да би се постигао циљ“. Римски правници већ говораху: „Nasciturus iam pro nato habetur, quoties de commodis eius agitur.“ Правдати као правна нужност. И заиста српски законодавац није хтео нити је могао да огласи зачетак за личност у праву. Јер, без природног рођења нема никако нове човечје правне личности. Али, он није хтео нити је могао да га не заштити, пошто је то један будући човек; једна будућа правна личност, чија права треба заштитити. Једном речју, оправдање би било у циљу који има да се постигне. Према томе, зачетак је само фиктивна, замишљена, условна човечја правна личност; са позитивним или негативним својством човечје правне личности. Наиме, која са

¹²⁾ А. Ђорђевић, *op. cit.*, стр. 254.; Л. Марковић, *op. cit.*, стр. 95; Н. Перић, *op. cit.*, стр. 73.

¹³⁾ Југ. крив. зак., 1929 год., §§ 171—174.

¹⁴⁾ Срп. гр. зак. — § 43, став 1.

¹⁵⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. В. § 16, чија је редакција тачнија и срећнија од редакције прописа Срп. грађ. зак. Ad § 16 (22. о. г. з-а), У својена 2. изрека §-а 22. о. г. з-а. 1. изрека као сувишна, брисана.

¹⁶⁾ Ђ. Тасић, *op. cit.*, стр. 307.

испуњењем услова живог рађања зачетка постаје реална правна личност односно која са неиспуњењем услова живог рађања зачетка губи и то својство фиктивне човечје правне личности „ако ли се мртво роди, каже српски грађански законик, сматра се као да никад ни зачето било није“. У овом смислу, али доста неодређено, изјашњавају се и два наша правна писца¹⁷⁾.

„Зачето лице се, вели Ј. Марковић, само у извесним односима и под одређеним условима сматра као личност у праву, и то као једно будуће лице, чија се права имају заштитити“.

„Зачето је дете, вели Н. Перић, само будуће лице, чији се интереси морају заштитити за случај да се живо роди. Али зачето нерођено дете није још личност у праву“.

Као закључак, теоријски, треба разликовати две врсте човечје правне личности: *реалну и фиктивну*.

II. Природно рођење мора да испуњава извесне услове, лимитативно њобројане у закону. — Правило, да човек само и једино природним рођењем постаје личност у праву, повлачи питање: да ли сваким природним рођењем постаје једна нова човечја правна личност? Не. Природно рођење опет мора да испуњава извесне услове, лимитативно њобројане у закону.

Срп. грађ. законик¹⁸⁾,¹⁹⁾ предвиђа два услова:

1. Прво, да је човек *жив рођен*, т.ј. да је, по издвајању од материне утробе, живео ма и најкраће време. Према томе, ако је мртав рођен или би умро при самом порођају, сматра се да није никад ни био жив нити је био личност у праву (§ 43 ст. 2). Када се сматра човек као правно рођен? То је питање спорно. Постоје две теорије. По једној, тражи се потпуно одвајање од материне утробе; да је и пупак, као веза између материне утробе и човека, пресечен. По другој, то није потребно. Питање није само од теоријске, већ и од велике практичке важности. Наиме, за случај да човек умре при пресецању пупка. Јер, док би се, по једној, узело да се човек тада жив родио и тако постао личност у праву, дотле би се, по другој, узело да се човек тада није жив родио и да зато није ни постао личност у праву. А ови различити закључци повлаче и разноврсне практичке последице. Срп. грађ. законик усвојио је прву теорију²⁰⁾. Од писаца ову

¹⁷⁾ Ј. Марковић, *op. cit.*, стр. 95; Н. Перић, *op. cit.*, стр. 72—73.

¹⁸⁾ Срп. гр. зак. — §§ 36 и 43.

¹⁹⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 14 предвиђа такође два услова: да је човек и да је жив, јер вели: „Личност човека почиње живошом“. *Ad § 14.* Редигован према чл. 31. шв. з-а.

²⁰⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 14. оставља отворено ово спорно питање, када вели: „Личност човека почиње животом после свршеног порођаја“. Поставља се заиста питање када је *правно свршен порођај*? Другим речима, да ли редактор за правно рођење тражи потпуно одвајање од материне утробе или не? А значај теориски и практичан самога питања је велики. Истина, тумачећи екстензивно речи „*после сврше-*

теорију заступа и брани проф. г. Ж. Перић²¹⁾. Правило је да се човек жив рађа; мртав само по изузетку. Зато и Срп. грађ. законик поставља такву претпоставку, која истина допушта противдоказе, јер је она само *praesumptio iuris tantum*. „Рођено држи се свагда за живо, каже он²²⁾”; ко сумња и противно наводи, доказати мора“.²³⁾ Поступајући тако, законодавац је, оправдано, отступио од опште правила о терету доказивања, стављајући у дужност онемо, који тврди да човек није жив рођен, да то и докаже.

2. Друго, да човек има *човечји облик*; да је „човечје створење“. Тако нпр. монструм није човек (сијамски близанци). Да ли је пак једно створење човечје створење решава медицинска наука. То је дакле једно фактичко питање.

Овде треба поменути још један услов, који предвиђају нека страна права т.з. виталитет (*viable*)²⁴⁾. То јест способност за живот. Питање овога услова било је спорно и у пандектном праву. Срп. грађ. законик не предвиђа тај услов²⁵⁾. Тако да се по њему и недоношчад (*abortus*), која иначе немају способност за живот, сматрају за личности у праву. „Систем мало чудноват, вели Л. Марковић²⁶⁾, који се не може ничим бранити“.

III. Рођење човека треба утврдити и констативати. — Рођењем човека постаје једна нова човечја правна личност, због чега свако рођење човека треба увек и тачно утврдити²⁷⁾. Тога ради, у свима државама, постоје нарочите књиге рођених, чији изводи служе као потпун доказ о рођењу човека. То су статусне књиге. На територији Србије вођење тих књига поверено је свештеницима, који их воде по службеној дужности, под претњом казне за неуредно и неправилно вођење. Поред извода из књига рођених може се и другим доказним средствима доказивати рођење човека, нарочито сведоцима²⁸⁾.

Престанак човечје правне личности. — Због чега човек умире? То је медицинско питање. Како он престаје да

ног порођаја“, могло би се закључити да редактор тражи потпуно одвајање од материне утробе. Па ипак постоји сумња. *Предлажемо да редакција овог §-а гласи: „Личност човека почиње живошом после свршеног одвајања од утробе материне“.*

²¹⁾ У својим предавањима 1928 г.

²²⁾ Срп. гр. зак. — § 43, ст. 3.

²³⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. В. § 15. Ad § 15 (23. о. г. з-а) 2. изрека §-а 23. о г. з-а брисана као сувишна.

²⁴⁾ Code civ. fr. — 314-30, 725-20 и 906.

²⁵⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. не предвиђа способност човека за живот т.з. *вишалишеш* као услов за постанак његове правне личности. То је један недостатак, који би свакако требало отклонити изменом редакције §-а 14. *Предлажемо ову редакцију: „Личност човека, способног за живош, почиње живошом после свршеног одвајања од утробе материне“.*

²⁶⁾ Л. Марковић, *ор. cit.*, стр. 97.

²⁷⁾ Срп. гр. зак. — § 130.

²⁸⁾ Уредба о правној ликвидацији стања створеног ратом — чл. 59—68.

буде личност у праву? То је правно питање, које садржи два правила: 1. Човек престаје да буде личност у праву природном смрћу; и 2. Човек престаје да буде личност у праву правном смрћу.

Смрћу човека, природном или правном, право губи једну човечју правну личност. Зато, смрт човека треба увек утврдити и констатовати Јер се тада сва лична права човека гасе; а сва његова имовинска права прелазе на његове законске или тестаменталне наследнике. Природна и правна смрт човека не поклапају се увек. Постоје, дакле, два начина престанка човечје правне личности: *природни* и *правни*. Природни јесте престанак услед природне смрти. Правни јесте, пак, престанак услед проглашења несталог човека за умрлог. Срп. грађ. законик зна за оба начина престанка човечје правне личности.

1. Престанак човечје правне личности услед природне смрти. — Човечја правна личност престаје *редовно и апсолутно* природном смрћу човека. Мртвац није личност у праву. Мишљење пак старијих правника,²⁹⁾ да природном смрћу престаје само његова физичка личност, док правна личност и даље траје, напуштено је данас од свих писаца. Срп. грађ. законик нема изречну одредбу о престанку човечје правне личности услед природне смрти човека.³⁰⁾ Оправдање би било у самом природном принципу, који није ни потребно формално озаконити. Међутим, Црногорски имовински законик има о овоме изречну одредбу: „Право имаониства (953) у опште прати човјека за свега живота његовог; почиње, дакле, рођењем (956) а престаје смрћу“.

а) Природну смрт човека треба ушврдити и констатовати. — Природном смрћу човека престаје апсолутно једна човечја правна личност. Због тога, природну смрт човека треба утврдити и констатовати. Зато је и овде, као и код рођења, нужна јавност, која је само теже изводљива, ако не и немогућа. Али, противно претпоставци о животу човека, не постоји претпоставка о смрти човека. Према томе, ако ко тврди да је неко умро, мора то и доказати. Редован доказ о природној смрти човека као и о моменту ове смрти јесте извод из књига умрлих, које, као и књиге рођених, воде свештеници. Али, ако нема књига умрлих или су пропале, смрт човека као и моменат смрти човека, могу се

²⁹⁾ А. Ђорђевић, *op. cit.*, стр. 255.

³⁰⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 32 напротив има изречну одредбу. С обзиром на наслов „Престанак личности,“ који претходи овој одредби и на чињеницу да постоје два начина престанка човечје правне личности: *природни* и *правни*, које, по нашем мишљењу, треба обухватити једном општом одредбом, одредба §-а 32 је непотпуна. Предлажемо ову редакцију: „Личност човека престаје смрћу и проглашењем несталог човека за умрлог.“ Наслов „Проглашење лица за умрло,“ као сувишан, имао би да се брише.

доказивати и другим доказним средствима, нарочито сведоцима.³¹⁾

б) *Моменати природне смрти човека.* — Питање момента природне смрти човека поставља се врло често. То је питање у науци познато као питање о *првенству или проришешћу смрти човека*. Оно није само од теоријске, већ и од велике практичке важности. Зато што се дешава да више лица, сродних или која су позвана једно друго да наследе, умру у таквим околностима, да се не зна које је од њих пре, а које после умрло. Међутим, по Српском грађанском законнику³²⁾ само онај, који преживи умрлога, ступа у овога права. Према томе, ако више лица умру истовремено, питање о првенству смрти човека нема никакав правни значај, јер тада не може бити речи о сукцесији права међу њима.

Позитивна европска законодавства неједнако су поступила у овом питању првенства смрти човека. Постоје два система: 1. По првом, лица, која су била у једновременој опасности, истовремено су умрла, тако да се питање о првенству смрти човека уопште не покреће³³⁾; и 2. По другом, постоји читав низ претпоставака о првенству смрти човека.³⁴⁾ Срп. грађ. законик³⁵⁾ усвојио је други систем.³⁶⁾ Тако, ако су нека лица била у разним опасностима, он претпоставља да је раније умрло оно, које је било у ранијој опасности; ако су се, пак, нека лица налазила у једновременој опасности: бродолому, пожару, поплави и томе слично, он претпоставља да је млађи старијега и да је мушко женско лице преживело и то без обзира на године старости. — Ове претпоставке, истина, изгледају нелогичне и смешне, са обзиром на могуће конкретне случајеве. Али, како су оне оборљиве, јер важе само док се противно не докаже, примедбе, које би се могле учинити законодавцу, губе и у оштрини и у оправданости. — Критика сматра први систем за логичнији и бољи од другог. Јер, вели, када су нека лица била у једновременој опасности, најлогичније је узети да су и истовремено умрла.

II. *Престанак човечје правне личности услед правне смрти човека или проглашења несћалог за умрлог* — Човечја правна личност престаје само *изузетно и релативно*

³¹⁾ Уредба о правној ликвидацији стања створеног ратом чл. 59—68.

³²⁾ Срп. гр. зак. — § 52, ст. 1 и 2. Изузетак чине новорођенчад (§ 43) и неodobрене тестаменталне задужбине, ма да је за ове ипак спорно.

³³⁾ Ауст. право — § 25; Нем. право — § 20.

³⁴⁾ Фр. право — чл. 720—722.

³⁵⁾ Срп. гр. зак. — § 53, ст. 3 од. III.

³⁶⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 38, став 2 усваја први систем, но коме су лица, која су била у једновременој опасности, истовремено умрла, те се питање о првенству смрти човека уопште и не покреће. Уосталом, тај систем је логичнији и бољи од онога који је усвојио Срп. грађ. зак. Ад § 38. Узет из чл. 32. шв. з-а. Став 2 сагласан са теоријом.

правном смрћу човека или проглашењем несталог за умрлог³⁷⁾. Изузетно, јер је овај начин престанка човечје правне личности ређи, за који треба да се стекну извесни услови, лимитативно побројани у закону. Релативно, јер ако се проглашени човек за умрлог јави или врати онда наступа *restitutio in integrum*; другим речима, он продужује да буде личност у праву. Срп. грађ. законик³⁸⁾ има изречну одредбу о престанку човечје правне личности услед проглашења несталог човека за умрлог.³⁹⁾ Оправдање би било у изузетности и релативности овога начина престанка човечје правне личности.

Проглашење несталог човека за умрлог заснива се на појму *несталости човека*. Појам несталости човека треба, пак, разликовати од појма *одсућности човека*. Несталост је само једна врста отсућности човека. То је у ствари *квалификована одсућност*. То разликовање од важног је правног значаја с обзиром на различите правне последице, које отсућност и несталост човека проузрокују. Правне последице отсућности човека нас овде не интересују.⁴⁰⁾ Што се тиче пак правних последица несталости човека, оне су двојке. Једне наступају одмах по утврђењу несталости човека и имају за циљ да привремено сачувају његова права ако се он сам није за то побринуо (постављање скрбника — § 233 од. I Зак. о суд. ван. парн. пост.). Друге пак наступају тек по истеку одређених рокова и имају за циљ да расправе питање о животу или смрти несталог човека (проглашење несталог човека за умрлог — § 234 од. II Зак. о суд. ван. парн. пост.). — Према теорији,⁴¹⁾ отсућност човека постоји када се човек не налази у своме домицилу, али се *извесно зна да је жив*, и то без обзира да ли је место његовог пребивања познато или непознато. Несталост човека пак постоји кад се отсућност човека продужи толико да *постоји неизвесност о животној или смрти човека*. Према томе, диференцирање ова два појма изведено је према извесности односно неизвесности о животу или смрти човека. Међутим, Срп. грађ. законик⁴²⁾ вели да је онај човек „*одсутствујући*“, који се не налази у своме домицилу, али чије је место пребивања познато, и да се онај човек „*држи за несталог*“, чије је место пребивања непознато. — Отуда, теоријска и законска дефиниција ових појмова не поклапа се. Прво, оно што је по Српском грађанском закону отсућност и несталост, то је по тео-

³⁷⁾ Римско право није знало за правну смрт човека. Та правна установа творевина је Романистичке школе у Италији.

³⁸⁾ Срп. гр. зак. — § 51.

³⁹⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. В. § 33, став 1.

⁴⁰⁾ Зак. о суд. ван. парн. пост. — § 104.

⁴¹⁾ Л. Марковић, *op. cit.*, стр. 99; Н. Перић, *op. cit.*, стр. 75.

⁴²⁾ Срп. гр. зак. — § 49.

рији само отсућност. Друго, отсућан је и онај, чије је место пребивања непознато, само ако се зна да је у животу.

а) *Сисћемн пресјанка човечје правне личносћн услед несћалосћн човека*. — Проглашење несталог човека за умрлог засннва се на несталосћн човека односно на неизвесносћн о животу или смрћн човека. Поставља се онда питање колнко обнчно траје та неизвесносћн. Постоје два снстемн: немачкн и францускн.⁴³⁾ Тн се снстемн у основн разлнкују.

1. *Немачкн снстем* предвнђа *судско проглашење несталог човека за умрлог*, под извесннм условнма, лнмнтакнвно побројаннм у закону. Судска пресуда чннн да се несталн човек сматра за умрлог. Алн та правна смрћн човека јесте само условна, *релатнвна*. Према томе, ако се проглашени за умрлог јавн или врати, онда наступа *restitutio in integrum*.

2. *Францускн снстем* не зна за проглашење несталог човека за умрлог. Алн француско право, које отсућносћн и несталосћн назнва једннм нменом *l'absence*, предвнђа *судско проглашење човека за ошсућног односно несћалог* (*la déclaration d'absence*) и у везн с тнм упућнвање његовнх наследннка у државнну и уживање његовог нмања и то најпре *прнвремено* (*l'envoi en possession provisoire*) и затнм *дефиннтивн* (*l'envoi en possession définitif*). То стање престаје тек са потпуннм доказнма о животу или смрћн отсућног односно несталог човека.

3. *Српскн снстем* предвнђа, као и немачкн, *судско проглашење несћалог човека за умрлог*, под извесннм условнма, лнмнтакнвно побројаннм у закону.

„Кога је нестало, каже Срп. грађ. зак.⁴⁴⁾, па га нема и не зна се за њега, н другоме бн порадн права његовнх стало да се зна, је лн живн или мртва, те бн се тога радн суду јавно; онда ће суд таквога судскн позвати да дође или да о своме животу извешћа даде. И на то ће му оставнн рок од једне годнне дана. Овај рок ако без свакога гласа и трага прође, онда ће суд таквога несталог прогласнн за умрлог, и то у следујућнм случајевнма: 1. Ако је од његова рођења прошло 80 годнна и од 5 годнна не бн се његово место пребнвања знало. 2. Ако се за њега за 30 годнна ншта ннје знало. 3. Ако бн се доказало да је он у самртној опасносћн бно и од онога се доба за 10 годнна за њега прочуло ннје. Но ако бн се такав и преко свега тога дошннје појавно, он ступа у сва своја пређашња права, само сваку отуда себн причнђену штету или изгубљену ползу себн прнписати мора“.⁴⁵⁾

⁴³⁾ Л. Марковнћ, ор. снћ., стр. 101—102; Н. Пернћ, ор. снћ. стр. 77.

⁴⁴⁾ Срп. гр. зак. — § 51.

⁴⁵⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 33, ст. 1. предвнђа проглашење „ошсућног“ лнца за умрло у трн случаја под тачкама 1. 2 и 3. Две стварн овде заслужују пажњу. Прво, употреба термнна „ошсућно“ лнце док редактор, судећи по редакцнји тачака 1, 2 и 3 у конма се каже „бнло у живошу“, „њнховом живошу“ и „о његовом живошу“, свакако мнслн на „несћало“ лнце, тнм пре што у следеннм §§-нма 34. став 1, 35, став 1 и 37 говорн о „несћалом“ лнцу. Друго, случајевн из тачака 1, 2 и 3 разлнкују се по мањој дужннн предвнђеннх рокова од оннх из Срп. грађ. зак., а случај из тачке 2 јесте једна новнна. Редакцнја је потпуннја и јаснја тако да не оставља отворена питања. — *Предлажемо да се*

Поступак и надлежност за проглашење несталог за умрлог и за доказивање да је нестали умро као и за укидање или исправљање одлуке о проглашењу несталог за умрлог или о доказивању смрти несталог прописани су у §§ 231—239 Зак. о суд. ван. парн. поступку.

Срп. грађ. зак. прописује, дакле, проглашење несталог за умрлог у ова три случаја: 1) Ако је од његовог рођења прошло 80 година и за 5 година се не би знало место његовог пребивања; 2) Ако се за њега 30 година ништа не би знало; и 3) Ако би се доказало да је био у самртној опасности и од тада се за њега 10 година ништа није чуло.

Поводом ових одредаба треба учинити ове примедбе:

1. У првом случају, помиње се петогодишња отсућност човека, док је, судећи по претходном ставу законског текста у коме се говори да ће суд „*несталог прогласити за умрлог*“ и по речима „*ништа знало није*“ и „*прочуло није*“ из другог и трећег случаја, законодавац свакако мислио на петогодишњу несталост човека. А то зато, што се судско проглашење несталог човека за умрлог заснива само и једино на несталости човека, о чему је већ било речи;

2. У трећем случају, законодавац је доста срећно поступио употребивши описни атрибут „*самрћна*“ опасност. Под којом треба разумети сваку непосредну опасност, која је у стању да проузрокује смрт човека (пожар, поплава, бродолом и сл.); и

3. Према самој стилизацији законодавца не види се: да ли се рок од године дана, који суд оставља несталоме да се јави или врати, урачунава у одвојено предвиђене рокове из тачке 1, 2 и 3, потребне за проглашење несталог човека за умрлог.

Граматичко тумачење дало би негативан одговор. Логичко тумачење дало би, пак, потврдан одговор. Јер нема логичког разлога да се и овај рок од године дана не урачуна. Прво, што су рокови из тач. 1, 2 и 3 једино предвиђени рокови за проглашење несталог човека за умрлог; док је рок од године дана, који је иначе обухваћен овим роковима, само један услов за отварање објективних ситуација из ових тачака. Друго, што Закон о суд. ван. парн. поступку⁴⁶⁾ вели: „Молба ради проглашења несталог за умрлог може се поднети најраније годину дана пре него што протече рок који по Грађ. закону мора протећи да се неко прогласи за умрлог“. Најзад, што су предвиђени рокови за проглашење несталог човека за умрлог и иначе, с обзиром

брише термин „отсућно“ лице и стави термин „нестало“ лице, а са разлога изнеших у овој примедби и у самом чланку и што и сам Зак. о суд. ван. парн. поступку употребљава термин „нестало“ лице. Ad § 33. ст. 1 „Отсућно лице“ место „нестало лице“ усвојено већином гласова.

⁴⁶⁾ Зак. о суд. ван. парн. пост. — § 232 од 11.

на социјални и економски живот друштва, сувише дуги. — Од правних писаца Л. Марковић⁴⁷⁾ каже да се и овај рок урачунава у рокове предвиђене за проглашење несталог човека за умрлог, али не даје никакве разлоге.

Судска пресуда проглашује несталог човека за *умрлог*. Али та правна смрт човека није изједначена са природном смрћу човека, која је апсолутна, нарочито у погледу на правне последице. Она је само *условна, релативна*. Отуда ове последице. Прво, ако се проглашени за умрлог јави или врати, онда наступа *restitutio in integrum*; његови наследници сматрају се као савесни држаоци, док се противно не би доказало, и не одговарају ниуколико за оно што су уживали, потрошили, отуђили па и уништили (§ 204 Срп. г. з.); сву штету сноси проглашени за умрлог, јер је његова кривица што се раније није јавио да је жив — § 51 став последњи Срп. грађ. зак.⁴⁸⁾ Друго, може се доказивати да је проглашени за умрлог у *живој* и да је *раније* или *доцније* умро. Најзад, ако се одлука о проглашењу или доказивању смрти несталога укине односно исправи мењају се правне ситуације и отварају нове с обзиром на ново позитивно утврђено чињенично стање. Другим речима, проглашење несталог човека за умрлог јесте само *пресјетна правна претпоставка* (*praesumptio iuris tantum*), па се може противним доказима обарати. Срп. грађ. законик, истина, ништа не говори о овоме. Црногорски имовински законик⁴⁹⁾ има о томе изречну одредбу. Закон о суд. ван. пар. поступку⁵⁰⁾ то изречно прописује.

б) *Посејујак за проглашење несталог за умрлог и за доказивање да је нестали умро*. — У овом поступку примењују се општи и специјални прописи из шестог дела Зак. о суд. ван. парн. поступку, као и прописи Грађанског парничног поступка. Предлагач и друга лица могу се саслушати и под заклетвом⁵¹⁾.

1. *Проглашење несталог за умрлог*. — Проглашење несталог за умрлог може молбом тражити сваки ко има *правни интерес*, као и државно правобраниоштво у *јавном*

⁴⁷⁾ Л. Марковић, *op. cit.*, стр. 103.

⁴⁸⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 36, према којој се одредби поседник сматра као поштен или непоштен према наређењима, која о томе постоје. Редактор каже „*поседник*.“ Међутим, могло би се поставити питање да ли је онај, који је на основу проглашења несталог човека за умрлог дошао у посед какве имовине, *поседник* односно *сопственик* или само *држалац*. Скрећемо пажњу на ово питање због озбиљних и различитих правних последица с обзиром на један или други одговор. — Ad § 36 (§ 278 алинеја 4. о. г. з-а). Нетачност у §-у 278 ал. 4 *inf.* исправљена.

⁴⁹⁾ Црн. имов. зак. — чл. 685.

⁵⁰⁾ Зак. о суд. ван. парн. пост. — §§ 237—239.

⁵¹⁾ Зак. о суд. ван. парн. пост. — § 231 од. III. у в. § 21 и чл. 2. Уводног закона за закон о суд. ван. парн. пост.

*интересу*⁵²⁾. У молби треба вероватном учинити своју легитимацију као и навести и вероватним учинити чињенице, које по Српском грађанском закону⁵³⁾ служе за основ проглашења несталог за умрлог. Молба се може поднети најраније годину дана пре него што протече рок који по Срп. грађ. зак. мора протећи да се неко прогласи за умрлог (§ 232). Пошто добије овакву молбу, суд ће несталом поставити скрбника и наложити му да прибави потребна обавештења о несталоме и сам, по службеној дужности, провешти потребне извиђаје о томе да ли постоје услови за покретање поступка. Ако нађе да ти услови постоје, издаће оглас, у коме ће навести битне околности тога случаја и позвати несталог и свакога, који би нешто знао о животу несталог, да то јави суду или скрбнику, јер ће се по протеку рока, у огласу назначенога, нестали прогласити за умрлог. Рок огласа траје годину дана. Оглас се обзнањује путем службених новина и другим у закону предвиђеним средствима (§ 233). Кад протекне рок од године дана суд, по *поновљеној молби*, доноси одлуку. Ако нађе да постоје сви услови из Српског грађ. законика прогласиће несталог за умрлог, а у одлуци изречно назначити дан, а према могућности и тренутак, који се према прописима овога Законика има сматрати као време његове смрти⁵⁴⁾. Правоснажна одлука доставиће се водиоцу матице односно свештенику ради провођења у матичним књигама (§ 234). На тај начин, спорно питање: који моменат треба узети као дан смрти човека проглашеног за умрлог, Закон о суд. ван. парн. поступку решио је најзад тако, да се као дан смрти човека проглашеног за умрлог сматра онај дан када су остварени услови, које предвиђа изречно Српски грађански законик за проглашење несталог човека за умрлог.

2. *Доказивање да је нестали умро.* — Ако се смрт несталог не може доказати јавним исправама, лица која имају

⁵²⁾ Прел. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 33, став 2. Претпостављамо да је израз „*државни шужилац*“ дошао као грешка преписа или штампања и да је редактор мислио на израз „*државни правобранилац*“ пошто једино он, по постојећим позитивним законима, заступа државу — јавни интерес — у приватно правним односима. *Предлажемо, за случај да је наша претпоставка нетачна, да се редакција ове одредбе доведе у сагласност са одредбом §-а 232 Зак. о суд. ван. парн. пост. која говори о „државном правобраниошћу“.* Ad § 33, став 2. Усвојен већином гласова.

⁵³⁾ Уводни закон за закон о суд. ван. парн. пост. — чл. 8.

⁵⁴⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 34, ст. 1. решава такође спорно питање који моменат треба узети као дан смрти проглашеног човека за умрлог, које је питање било спорно у Срп. грађ. зак. због недостатка прописа, тако да се као дан његове смрти сматра онај дан када су остварени услови из §-а 33, ст. 1. *Предлажемо брисање одредбе §-а 34, став 2 као сувишне, пошто се њена садржана по самој природи ствари подразумева.* Ad § 34. Редигован према §§-има 8. и 10. а. з-а од 16. II. 1883. Ст. 2. примљен већином гласова.

правни интерес, као и државно правобраниоштво, могу код суда предложити, да се проведе доказ о смрти и донесе одлука да се смрт несталога има сматрати доказаном. У том случају примењују се наређења §§ 232 и 233 Зак. о суд. ван. парн. пост. Ако суд нађе да има места томе поступку поставиће скрбника и издаће оглас. Огласни рок не сме бити краћи од три месеца. По протеклу огласног рока и после provedених доказа, суд ће преслушати скрбника и учеснике о успеху provedеног доказа и онда донети одлуку, која мора бити образложена. Ако суд нађе да је доказ успео навешће у одлуци дан за који је доказано да је нестали умро или да га нестали није преживео. У последњем случају, тај дан сматраће се као дан смрти несталога (§ 236).

3. *Укидање или исправљање одлуке о проглашењу несталога за умрлог или о доказивању смрти несталога.* — Ако је проглашени за умрлог још у животу или ако је умро другог дана, а не оног који се по судској одлуци има сматрати као дан његове смрти, проглашени за умрлог може сам или онај ко има правни интерес као и државно правобраниоштво у јавном интересу тражити код суда да се одлука о проглашењу смрти укине односно исправи. Суд ће о овом предлогу повести поступак. У исто доба обавестиће оставински суд ради управљања. Ако се утврди да је проглашени за умрлог у животу или да је умро другог дана а не оног који се по судској одлуци има сматрати као дан његове смрти, суд ће одлуком укинути или исправити своју ранију одлуку. Кад ова одлука постане правоснажна доставиће је оставинском суду ради даљег поступка (§ 237). Ако проглашени за умрлог *лично* дође суду и тражи да се укине одлука, којом је проглашен за умрлог, суд ће одмах укинути одлуку о његовом проглашењу за умрлог, ако се увери да је у питању исто лице. У вези с тим, оставински суд ће, по службеној дужности, овом лицу вратити имовину (§ 238). Прописи §§ 237 и 238 Зак. о суд. ван. парн. пост. примењују се и у случају, ако је лице, у погледу којег је изречено да је његова смрт доказана, још у животу или је умро другог дана, а не оног који се по судској одлуци има сматрати као дан његове смрти (§ 239).⁵⁵⁾

4. *Надлежност.* — За проглашење несталога за умрлог и за доказивање да је нестали умро надлежан је *околни суд* места последњег пребивалишта несталога или, ако ово није имао, места његовог последњег боравишта и то *судија појединац*. (§ 231).

⁵⁵⁾ Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — § 35 изречно сматра да је проглашење несталога човека за умрлог *просна правна прешпоставка*, коју лица из §-а 33, ст. 2 могу противним доказима обарати. Напротив, Срп. грађ. зак. ништа не говори о овоме, али је и теорија и пракса била у истоме смислу. В. §§ 38 и 37 Пред. грађ. зак. за Краљ. Југ. — Ad § 35 (§ 278 ал. 3. о. г. з-а). Ad § 37. Редигован према §-у н. г. з-а.

Закључак. — У појам правне личности унет је и елеменат „у складу са људском природом“. Зато што су и људска природа и друштво, у облику закона, подједнако допринели проглашењу човека за личност у праву. Резултанта компонената учења школе Природнога права и Историске школе о човечјој правној личности, под именом *комбинационе теорије*, може једино да да одговор на питање: на основу чега је човек личност у праву? *De lege lata*, постоје две врсте личности у праву: човек и правна лица. То двојство правних личности може се назвати *дихотомијом правних личности*. Данас, свако човечје створење јесте личност у праву. Али само створења људске врсте јесу правне личности; животиње нису правне личности. Пошто није довољно само имати права да се буде личност у праву, већ је потребно бити *способан и за обавезе*: док је немогуће животињи наметнути ма какве обавезе.⁵⁶⁾ Правило је без изузетка и у позитивним законодавствима и у теорији да *само и једино природним рођењем човека* постаје једна нова човечја правна личност. Теоријски, треба ипак разликовати две врсте човечје правне личности: *реалну и фиктивну*. Човечја правна личност *само и једино смрћу човека, природном или правном*, престаје. Престанак човечје правне личности услед природне смрти јесте *редован и айсолушан*. Престанак човечје правне личности услед правне смрти јесте пак само *изузетан, релативан и услован*. Постоје два система престанка човечје правне личности услед несталости човека: немачки и српски, с једне стране, и француски, с друге стране. Први предвиђа судско проглашење несталог човека за умрлог, под извесним условима, лимитативно побројаним у закону. Други предвиђа пак судско проглашење човека за отсутног односно несталог (*la déclaration d'absence*). Немачком и српском систему замера се што, понекад, проглашује за мртве људе, који су можда живи. Француском систему пак пребацује се што допушта трајање неизвесности о животу или смрти отсутнога односно несталог човека у бесконачност. Практички, оба система воде истом резултату и циљу, али само различитим путевима. Традиционално спорно питање који моменат треба узети као дан смрти човека проглашеног за умрлог — а које је питање важно за одређивање законских наследника — решено је најзад, јер ће суд „у одлуци изреком назначити дан, а према могућности и тренутак, који се према *шим прописима* (односно прописима Српског грађ. законика) има сматрати као време његове смрти“.⁵⁷⁾ Престанак човечје правне личности услед проглашења несталог

⁵⁶⁾ Paul Janet, *La Morale*, II, 5 вели: да су животиње *полу-личности*, снабдевене *полу-правима*.

⁵⁷⁾ Зак. о суд. ван. парн. пост.-§ 234 од. 2. Види по овом питању различите системе и мишљења код А. Ђорђевића, *op. cit.* стр. 260; Ј. Марковаћа, *op. cit.*, стр. 103-104; Н. Перића, *op. cit.*, стр. 76.

човека за умрлог, као правна установа, може се посматрати и са правног и са социјалног гледишта. Са правног гледишта, ова установа претставља једну *правну нужност*, која има свој извор у дугорочној несталости човека односно неизвесности о његовом животу или смрти. Посматрана пак са социјалног гледишта, ова правна установа јавља се као једно *правно и социјално зло*, које треба лечити и ублажити. Законодавац се овде огрешио о садржину и циљ социјалног живота, прописујући претерано дуге рокове за проглашење несталог човека за умрлог. Зато, тражимо безусловно свођење тих рокова на нужан минимум. Јер, хоћемо довођење правне смрти човека у склад са садржином и циљем друштва и друштвеног развитака. То хоће и природни и друштвени закони. То траже: развијенији правни саобраћај, слободна размена, друштвени развитака, економски фактори, правна извесност, појединачна и друштвена добит, а највише *социјална корисћ*. Знамо, свему томе противило би се начело приватне својине и сама *социјална правда*. То противљење, пак, било би само *привидно*, да не кажемо себично. Привидно, јер ако би се прерано проглашени за умрлог јавио или вратио, он би *као друштвом експроприсани сојственик sui generis*, могао тражити повраћај у пређашње стање или, ако би то било немогуће, захтевати правичну накнаду, сносечи свакако причињену штету и изгубљену добит, будући да је сам крив што друштво није знало да је жив. На ову би накнаду друштво пристало, као на еквивалент већ добијене користи. Наравно, све под претпоставком да је држалац инсолвентан. У противном, престаје свака обавеза друштва и прелази на држаоца, који може бити *bonae fidei* и *male fidei* (§ 204 Срп. гр. зак.). Према томе, обавеза друштва била би само супсидијерне природе. Застарелости пак не би могло бити. Начело приватне својине и сама социјална правда били би, на тај начин, више задовољени него данас.

Д-р Душан Љ. Пантелић,

О ВАЉАНОСТИ ГЕНЕРАЛНЕ ПУНОМОЋИ ОБЗИРОМ НА ПРОПИСЕ НАШЕГ ГРАЂАНСКОГ И ПРОЦЕСУАЛНОГ ПРАВА

Увод. — У пракси овдашњих судова појавило се је питање да ли су адвокати у смислу § 8 т. 13 суд. пословника обзиром на § 131 грпп. овлаштени код суда похранити генералне пуномоћи својих странака а да нису дужни да у сваком поједином парничном или ванпарничном предмету поднесу ни нову пуномоћ нити овјерени препис генералне пуномоћи. С тим у вези појавило се је и питање да ли је генерална пуномоћ за вођење парница ваљана по прописима

грппа, односно да ли је пропис § 1008 о. г. з. измењен или модифициран прописима грппа, нарочито прописима §§ 131 и 139. Сврха је ове расправе да ово за процесуално право важно питање расветли обзиром на постојећу судску праксу, позитивно законодавство, те на мишљења наших признатих правних ауторитета. Изложићемо стога горња становишта

2) *Становиште наших судова.* — За разјашњење нека нам служи следећи и конкретни случај: Ја сам као заступник странке Т. из С. предао Среском суду у Сарајеву генералну пуномоћ на чување у смислу § 360 судског пословника па сам примио одлуку истог суда од 19-VIII-1933 Су: 503 којом се у смислу § 8 т. 13 Сп. ова генерална пуномоћ прима на чување те су о томе гласом одлуке обавештена сва судска одељења. Међутим парничко одељење Среског суда у Сарајеву тражи да без обзира на похрањену генералну пуномоћ у сваком поједином случају поднесем специјалну пуномоћ мога властодавца Т. Тако ми је закључком Мал: 1569/33 од 23-XI-1933 повраћена тужба у којој сам се позвао на генералну пуномоћ да уклоним формални недостатак и приклопим тужби изворну пуномоћ или оверовљени преписе исте којим имам доказати: „да сам овлаштен у предметном спору на заступање јер све то одговара сврси установе пуномоћства, а поред тога и фискални разлози императивно налажу да је лице, које заступа странку дужно платити прописну таксу за заступање у сваком поједином случају.“

Рекурс против тога закључка одбио је Срески суд у смислу § 617 грпп као недопуштен. На моју претставку Апел. суду у Сарајеву одговорио је исти под Р: 213 од 3-XI-1933 да није надлежан да даје своје мишљење о тумачењу разних законских прописа те ме је учлупио на поступак у смислу § 48 Зак. о уређењу ред. судова. Такво решење је донео и претседник Окружног суда у Сарајеву по Су: 154/34 на кога сам се обратио у смислу § 101 Зак. о уређ. ред. судова. — Осим тога је Срески суд у Сарајеву у том погледу завео једнообразну праксу те је под Су: 503/33 од 11-I-1933 донео овако решење.

„Теорија и законодавство деле пуномоћја на општа и посебна. Ова деоба пуномоћства произлази из власти пуномоћникове. У специјалном властодавац прецизира правне послове које пуномоћник има да изврши за њега, а у генералном нису назначене границе па је пуномоћник овлаштен само на оно што је у пуномоћству изричито одређено а генерално издано у општим изразима без одређених граница је пуномоћство само за административне послове. И коментари аустријског грађанског законика сложени су у томе да генерално пуномоћство значи пуномоћство за свршавање аката администрације у толико пре што аустријски грађански законик тражи за сва акта диспозиције специјално пуномоћство. Према томе специјално пуномоћство имало би се употребити код вођења парнице а генерално код аката просте управе.“

И наше законодавство познаје обе врсте пуномоћства. § 1008 о.г.з. претежно говори о специјалном пуномоћству које се има употребити код вођења парнице, а § 8 т 13 Сп искључиво помиње опште пуномоћство које се може похранити код суда и завести у уписник Су. Па пошто знамо да се опште пуномоћство односи на акте администрације а специјално на акте диспозиције, налазимо да се ово специјално пуномоћство ни у ком случају не може похранити и завести у уписник Су јер би се то косоно са одредбом § 8 Сп који одређује само похрањивање општег пуномоћства. Коментатор Др. Мајкнер тумачи § 8 Сп поводећи се за аустријском судском праксом у којој је ово питање похране пуномоћја код суда решено расписом Министра Правде (Беч) од 7 октобра 1881 бр. 12196 и Нот. зак. §§ 129, 142, 144, 152, 153 и сл. Као што се види и код нас је на сличан начин решено судским пословником питање похране општег пуномоћја али у погледу посебног није нигде у нашем законодавству прецизирано како се има са истим поступити па је стога за ово питање одлучан пропис § 1008 о. г. з. који тражи посебно пуномоћство за вођење парнице.

На основу изложеног да би пуномоћник могао доказати да је за вођење парнице овлаштен имаде се на сваки начин у сваком поједином грађанском спору исказати са посебним пуномоћством и такво пуномоћство у оригиналу или овереном препису приклопити тужби сходно пропису § 131 грпп.“

Док овдашња судска пракса једнако као и судови на подручју бив. Србије, Хрватске и Славоније, те Црне Горе, колико сам ја информирани тражи специјалну пуномоћ у сваком поједином случају, дотле је у Словенији сасвим другачија пракса. Тамо је могуће да се пуномоћ положи код суда па важи у свим стварима код онога суда код кога је депонирана, а обично заступник држи пуномоћје код себе па истопредочи суду ако исти тражи легитимацију, а суд пошто је узео увид у то пуномоћје исто повраћа заступнику те се може употребити и у другој ствари. Могуће је и то да се пуномоћје приложи једном спису а у свим осталим стварима позива се на пуномоћје у том спису. Једнако и пракса на подручју бивше Далмације допушта похрану генералног пуномоћја код суда, но с тим да та пуномоћ важи само за онај суд код кога је похрањена. Практика у Војводини напротив тражи да у сваком спису буде донесен распис генералне пуномоћи.

3) *Схватање државног надодветника у Сарајеву (§ 48 Зак. о уређењу ред. судова).* — Обратио сам се коначно још по упуту Апел. суда Државном надодветнику ради стављања предлога по § 48 закона о уређењу редовних судова. Државни надодветник донео је следеће решење:

„Бр. Кс.: 301/34 од 20 фебруара 1935 у Сарајеву. Др. Ј. Веселу, адвокату из Сарајева. У вези Ваше молбе управљене Министарству Правде 10 децембра 1934 и па ово надлештво 18 децембра 1934 саопштава Вам се да се у ствари није могло поступити по § 48 од 5. т. 4 зак. о уређењу редовних судова јер није било за то законских претпоставка.

Срески суд у Сарајеву завео је једнообразну праксу да пуномоћник има на сваки начин у сваком поједином грађанском спору исказати се посебним пуномоћством и такво пуномоћство у оригиналу или оверовљеном препису приклопити тужби.

Ово становниште Среског суда дошло је до јасног изражаја и у цив. спору тт. Т. против А. И. ради Дин. 150 спп (решење од 23-XI-1933 Мал: 1596/33) јер суд није акцентирао Вашу легитимацију позивањем на генералну пуномоћ која је у смислу § 8 т. 13. Сп. била примљена у похрану. Горње решење Среског суда постало је правноснажно обзиром на пропис § 617 Грпп.

На какво друго решење противно овоме нисте упутили јер случај на који се решење Окружног суда у Сарајеву а на закључак Среског суда у Сарајеву од 31-VII-1933 Р: 2633/33 односи није идентичан са горњим случајем пошто се у конкретном случају ради о одређењу признања генералног пуномоћја у похрану суда у смислу §§ 8 т 13 Сп а не о томе да се у својим парничким или ванпарничким предметима могу позивати на похрањена генерална пуномоћја без обзира да доказују и подносе у сваком поједином случају нова оригинална пуномоћја или оверени препис истих.

Према томе по том питању нема различитих решења нижих судова нити је решење Среског суда у Сарајеву погрешно како ће се то из ниже наведеног видети.

Постоје две врсте пуномоћја и то генерално и специјално.

У специјалном пуномоћју које нормира пропис § 1008 о.г.з. прецизирају се правни послови које пуномоћник сме предузети док у гене-

ралној пуномоћи нису назначене границе па стога пуномоћник мора да се управља по своме разуму савести и знању. (§ 1007 о.г.з.)

Како је у § 1008 о.г.з. међу таксативно наведеним правним пословима наведено и право заметања парница и то је очито да је за вођење парница потребно посебно пуномоћје а није довољно генерално пуномоћје које се односи на свршавање аката администрације. По § 8 т 13 суд. посл. могу се код суда похранити само генерална пуномоћја па се пуномоћник при вођењу парнице на исто не може позвати већ је такво позивање могуће само у стварима аката административне нарави.

У прилог горњег становишта говори и пропис § 131 грпп према којем адвокати већ при првој парничној радњи морају доказати изворним пуномоћјем или овереним преписом истога да су овлаштени на заступање.

Како се ради о парничној радњи то закон има свакако на уму посебно пуномоћје, које се мора одмах продуцирати и на такво пуномоћје не може се позвати јер се пуномоћје у смислу § 8 т 13 Сп не може примити у похрану и чување.“

4) *Наше мишљење.* — Изложено становиште Среског суда у Сарајеву и Државног надодвјетништва није на закону основано. У смислу § 127 грпп може странка у колико закон не наређује што друго парничне радње предузимати и преко пуномоћника. Пуномоћник је лице које је странка очитовањем воље овластила да у њено име врши парничне радње. Ваљаност овог очитовања воље просуђује се по прописима грађанског права, а не процесуалног јер је то феномен приватног права. Процесуално право међутим отступа од о. г. з. а у толико што тражи да се парнично пуномоћје мора дати исправом или изјавом у судски записник (§ 131 грпп). Надаље прописи грппа донекле отступају од начела приватног права по коме сама странка својим очитовањем одређује обим пуномоћи, тиме што је у § 132 грпп нормиран обим пуномоћи по сили закона ако је пуномоћник адвокат. Заступано лице може сузити обим пуномоћи али ово сужење мора преко суда противној странци саопштити да би према њој имало дејства. Ово законско нормирање нема сврху да ограничи странке него је установљено ради сигурности промета. Осим тога нормирано је оно у интересу упрошћења поступка јер би се исти знатно компликовао а кад пуномоћник не би имао сва овлаштења која су потребна да би поступак могао несметано тећи.

Поставља се питање може ли странка генералном пуномоћи овластити адвоката да је заступа у више парница односно у свим својим парницама па и оним које још нису поведене. Адвокатски закон нема о томе норме нити уопште ограничава обим пуномоћи коју странка може дати адвокату. Грпп је ограничује само у толико што прописује да се ово овлаштење може односити само на оне парничне радње које не мора странка лично да изврши као што је на пр. саслушање странака у сврху доказивања (§ 127 грпп) и у толико што прописује издавање пуномоћи у форми изјаве у судски записник или исправе. О.г. з. тражи само у § 1008 о.г.з. да ова врста послова буде изричито наведена. Према томе је оваква пуномоћ где странка овлашћује адвоката да је заступа у

свим њеним споровима код неког суда или споровима одређене врсте ваљана по прописима грађанског права.

Настаје питање није ли обзиром на пропис § 1311 грпп према коме адвокати и други пуномоћници при првој парничкој радњи има да докажу оригиналном исправом да су овлаштени на заступање, практично дерогиран пропис § 1008 о.г.з. јер би се оваква генерална пуномоћ могла само једанпут употребити.

Сасвим је у складу са прописом § 131 грпп да се пуномоћник позива на пуномоћ која је већ похрањена код суда у спису судске управе или којем другом парничком спису. Истина је да § 393 грпп прописује да је странка која доказује неку чињеницу дужна да је сама поднесе суду, али то није једини начин доказивања исправом, јер закон познаје још и добаву исправе, која се налази код јавне власти, надаље подношење исправе по противнику и по трећем лицу. Странка је према томе дужна да поднесе исправу ако се она код ње налази, а ако није код ње довољно је да се на њу позове и стави сходан предлог да суд добави исправу. Сасвим је разумљиво да се странка може позвати и на исправу која се већ налази код суда. У партији о доказивању није то нормирано али је то тако јасно и разумљиво да су сасвим сувишне законске одредбе о томе. Видимо дакле да подношење исправе није једини начин доказивања према томе § 131 грпп не прописује да се пуномоћ мора баш подносити суду, па према томе овим прописом ни у колико није дирнуто у пропис § 1008 о.г.з. по коме се може једно лице овластити за вођење више парница, само та врста послова мора у пуномоћу бити изричито наведена.

Становиште Среског суда у Сарајеву по коме сврха пуномоћства тражи да посебна пуномоћ буде у сваком спису и да фискални интереси императивно налажу да се у сваком поједином случају плати прописана такса за заступање није основано ни на којем законском пропису. Што се фискалних разлога тиче, види се да суд по нашем мишљењу погрешно схваћа нарав таксене обавезе, коју може изазвати настајање једног правног посла, али иста не може изазвати обавезу да један правни посао настане. Ако специјална пуномоћ иначе није потребна нису странке дужне да због тога што се на ту пуномоћ плаћа такса од Дин. 10 исту издају. Суд је осим тога сасвим изгубио из вида пропис § 5 зак. о судским таксама по коме неплаћање таксе нема никаквога утицаја на ток судског поступка нити на положај странке у поступку.

Што се тиче решења Среског суда под Су 503/33 истичем да се оно позива на пропис § 1008 о.г.з. али у свом извођењу долази до коначног закључка који је у очитој противности са јасним словом § 1008 о.г.з. а. Овај наш случај где једно лице овлашћује пуномоћника да га заступа у свим његовим парницама код неког суда суд сматра консеквентно

пропису § 1006 о. г. з. специјалним пуномоћјем, па се оно ради тога не може у смислу § 8 Сп похранити код суда. У свом даљњем извођењу долази Срески суд опет до тога да ради тога што о. г. з. за вођење парница тражи специјалну пуномоћ пуномоћник се у сваком грађанском спору мора изказати посебном пуномоћи. Ако суд сматра да је специјална пуномоћ она која се подноси у сваком поједином спору онда је требало остати доследан овом свом становишту па и овакву заједничку пуномоћ за више парница сматрати општом у смислу § 8 Сп. а ако суд сматра специјалном пуномоћи и такву која гласи на више парница онда није могао заузети становиште да она важи само у једној парници.

Према Мајкснеровом коментару уз споменути § 8 Сп ова похрањена општа пуномоћ важи и за парнице, што је саввим исправно јер би иначе депонирање код суда било без икакве сврхе кад оваква пуномоћ не би имала никакву вредност пред судом. У осталом сам текст § 8 Сп. јасно показује да израз општа пуномоћ нема оно значење које му даје споменуто решење Су 503/33 јер исти говори о чувању пуномоћи изданих адвокатима, а за коју ће сврху пуномоћ адвокату него за употребу пред судом?

Но и све кад би се узело да израз општа пуномоћ по § 8 Сп обухвата само такве пуномоћи за које није потребно да се наведе врста послова у смислу § 1008 о. г. з., консеквенца тога становишта би могла бити само та да се оваква пуномоћ не може примити на чување код суда и завести у Су уписник, него да пуномоћник ову пуномоћ похрани у један парнични спис а у осталим случајевима да се позове на пуномоћ у том спису. Никако се међутим из тога још не може извести чињеница да таква пуномоћ важи само за један случај.

Исто важи и за становиште Државног надодвјетника који заузима једнако становиште као и решење Среског суда Су 503/33.

5) *Становиште претставника југословенске правне науке.* — Ја сам се обратио на највиђеније претставнике наше правне науке и праксе ради мишљења о том питању Уважена господа *Др. Срећко Зуглиа* професор универзитета у Загребу, *Др. Фрањо Горшић* генерални инспектор Министарства Унутрашњих Дела, *Лаза Урошевић* касациони судија у пензији, *Др. Бертолд Ајснер* проф. универзитета у Загребу, *Др. Дивонис Година* адвокат у Београду били су тако љубазни па су ми послали своје мишљење о тој ствари па им свима на овом месту најсрдачније захваљујем на сусретљивости. Од наведене господе сви су се сложили са изложеним мишљењем изузевши једино г. Др. Фрању Горшића.

Г. Др. Срећко Зуглиа између осталог каже: „Чињенице које су код суда опште познате не треба доказивати. Као што не треба прилагати списима декрет о свом постављању штитник, скрбник, управитељ стечајне масе тако не треба ни генерални пуномоћник чија се пуномоћ налази на чувању код тога суда. У осталом није то једини случај кад се тужби неће требати прилагати пуномоћје. Ако заступник једне или друге странке подигне тужбу због ништавости или обновљења он неће тим тужбама требати да прилаже ново пуномоћје (§ 132/1 грпц). Исто

тако ни пуномоћници тужених у парници главног мешања. Приговор да генерално пуномоћје не овлашћује на вођење парница тачан је само у толико у колико није у генералном пуномоћју наведена и та врста правних дела. (1008 о.г.з.) Ако је све то наведено онда не само да генерално пуномоћје овлашћује на вођење парнице него и на сва дела споменута у § 132 грпп. Тај § допуњује наиме и преиначење § 1008 о.г.з. одређујући садржину пуномоћја за вођење парнице без обзира на то да ли је овлашћење за вођење парнице издато специјалним или генералним пуномоћјем и да ли су пуномоћнику поред власти да води парницу дата и друга овлашћења.“

Г. Лаза Урошевић навео је следеће: „Тач. 13 § 8 Правилника за грпп изрично предвиђа као посао који спада у делокруг судске управе“ примање и чување општих пуномоћи издатих адвокатима и другим лицима.“ Према томе потпуно је у духу поменутог прописа одлука Среског суда у Сарајеву од 19-VIII-1933 Су 503 да се опште пуномоћје које сте као заступник странке Т. предали суду на чување од истог прими на чување. За мене је несхватљиво схватање Среског суда у Сарајеву које Ви у прилогу Вашег писма наводите да код сваке поједине ствари Вашег властодавца прилажете и засебно опште пуномоћје односно оверени препис истог, а које се у оригиналу налази на чувању код тог суда и поред Вашег обавештења датог суду да се исто пуномоћје код њега налази. Прописи §§ 533 и 534 грпп изрично налажу да се парничари од стране Среског суда позивају само да донесу оне исправе које се код тог суда и друге јавне власти не налазе и не чувају, што несумњиво значи да за исправе које се код њих на чувању налазе треба странке само да учине предлог да се ако су на чувању код друге јавне власти добаве а ако су код самог суда у дотичном спорном предмету употребе. Не разумем зашто би било потребно установљавати неку праксу, која би била у супротности са самим законом да се странке и ако су једном предале на чување опште пуномоћје позивају да у појављеном спору понова подносе истом суду било исто било ново пуномоћство. Ако би се стало на противно гледиште онда не знам зашто би постојала одредба тач. 13 § 8 Пословника и зашто би срески суд у смислу горе пом. прописа грпп кад се опште пуномоћје налази код неке друге јавне власти на предлог странке ово могао истражити и у појављеном спору као доказ примити и употребити а кад се исто налази код њега на чувању да га на захтев странке не може употребити. Разлог суда у његовом закључку односно фискалних разлога због којих у сваком поједином спору треба подносити ново опште пуномоћје према новом закону о судским таксама, који услед нешолатања таксе не зауставља правни посао, потпуно је депласиран.

Нема сумње ако опште пуномоћје гласи изрично само за извесан и тачно одређен спор да се не може употребити и за друге спорове. Ако је пак издато адвокату у смислу § 132 грпп за све евентуалне спорове. (Странка на пр. путује у Јапан за дуже време а у изгледу је да ће бити уучена у више опорова) пред редовним судовима уопште (а и пуномоћје из § 132 грпп има карактер општег пуномоћства, јер се односи на све радње које се тичу спора) — онда сматрам да се исто може употребити и за све грађанске спорове пред редовним судовима.

Пропис § 131 грпп који налаже адвокату да при првој парничној радњи оригиналним пуномоћјем или овереним преписом докаже да је овлашћен за заступање не одузима му право да то докаже и пуномоћјем које се налази код истог суда или друге јавне власти на чување.“

Г. Д-р Фрања Горшић изложио је своје противно становиште овако: „У § 8 бр. 13 Сп је реч само о томе да међу послове из делокруга судске управе спадају и послови око примања и чувања општих пуномоћја издатих адвокатима и другим лицима а у § 360 Сп предвиђено је да се списи судске управе чувају на тамо поближе одређени начин. Предмет регулисања §§ 8 и 360 Сп сачињавају дакле питања, како се послови судске управе имају обављати у судској писарњи. При томе није без важности што се у § 8 бр 13 Сп не помињу само пуномоћја

издана адвокатима и другим лицима. Другим речима група 13 судско-управних послова обухвата послове који се тичу адвоката јавних бележника, других опуномоћених лица као и пискарача. Пошто су у питању пуномоћја издана у судско управним стварима, уредба говори о општим пуномоћјима, хотећи већ самом том речју од примања о чувању искључити сва парнична односно посебна (специјална) пуномоћја која се издају на основу § 131 грпп. Па кад ни у Грпп ни у Шп нема ни једног прописи о томе да се пуномоћја могу суду подносити на начин који је поменут у § 8 Сп нити на који други начин то се у границама питања постављеног под I намеће одговор да прописи §§ 8 и 360 Сп уопште немају никакву везу са позитивним прописима о пуномоћјима који су предвиђени у парничним законима тј. у Грпп и Вп.

А не само околност што прописи §§ 8 и 360 Сп не садрже ма какву одредбу материјално правног и процесуалног карактера, што више и садржина овлашћења на чијем је основу Сп донесен, доказује да Сп у питању опуномоћивања ни у ком погледу не утиче на грпп. Ни § 84 Зус ни чл. 49 ст. 2 Увгрпп не дају Министру правде ма какво право да заборачи у материјалну или процесну област. Овлашћење из § 84 Зус гласи да ће Министар после саслушања мишљења апелационих судова издати прописе о вођењу и распореду послова судске писарнице, поименце оне о отпправљању судских одлука о вођењу уписника (регистра) и других помоћних књига о поступању са поднесцима који суду стигну, о руковању списима, о састављању и подношењу пословних извештаја. Члан 49 ст. 2 Ув грпп опет овлашћује Министра да изда судски пословник и све уредбе и правилнике потребне за извршење Увгрпп и Грпп."

Из напред изложеног јасно излази да се прописи §§ 8 бр. 13 и 320 Сп о којима је овде реч, односе само на канцеларијско руковање списима судске управе који се тичу групе 13 судско управних послова.

Од тих прописа дакле § 131 Грпп није ни мало тангиран. И после доношења Сп важи одредба, да адвокати или други пуномоћници имају при првој парничној радњи коју предузму у парници доказати изворним пуномоћјем или овереним преписом да су овлашћени за заступање. Ово је добро тако. Пуномоћје намењено је пре свега парничком суду (§ 138 грпп) али ипак треба да послужи и противној странци као ослонац за предузимање парничних и извршних радња. При томе долази у обзир и околност што противна странка може подићи и приговор да пуномоћник није овлашћен на извесну процесну радњу. С друге стране ваља водити рачуна и о томе да може доћи до промене у личности парничког судије. Ово су разлози који су законодавца навели да је у ст. 1 § 131 грпп парничном суду дао изрично право да може пуномоћје и код себе задржати. Оно што нарочито пада у очи је околност да закон пуномоћја издана адвокатима ни у чему не одваја од пуномоћја која су издана другим пуномоћницима. За овакву диференцијацију ни § 132 грпп не даје ни мало повода пошто је у овој одредби реч само о томе, на које је радње адвокат једним парничним пуномоћјем по сили закона овлашћен. Па кад је код сваког пуномоћја важна садржина то закон и предвиђа да се то пуномоћје мора суду поднети при првој парничној радњи у изворнику или у овереном препису. Закон тражи то с разлога што су све парничне радње ништавне, ако странци незаконитим поступањем није дата могућност за расправљање пред судом. Ако пуномоћје није тужби прикључено онда треба овај недостатак уклонити, и ако и поред тога пуномоћје не буде поднесено у одређеном року, суд има тужбу одбацити као неподобну, да се по њој покрене парнични поступак.

Укратко у грађанским парницама пуномоћја странака треба да буду приступачна како самом суду тако и странкама. Судска је пракса стала на гледиште да је захтев приступачности довољно испуњен, ако се пуномоћје налази већ у којим списима истог суда. У оваквим случајевима судови не би тражили подношење новог пуномоћја, већ би се задовољавали тиме што се парнична странка у свом писменој позива на пуномоћје у ранијим парничним списима. Али је јасно да ће судови тражити, да како пуномоћје тако и парнични спис буду у познву тачно

означени. Ако тужилац подноси низ тужаба противу разних туженика, онда тужилац пуномоћнице треба да прикључи првом по реду тужбеном писмену, док се у осталим тужбеним писменима може само да позове на пуномоћнице које је прикључено „тужби истог туживоца против туженика А. А.“. Међутим и овој олакшници судска пракса поставља границе тиме што напред поменутој процедури допушта само под условом да се пуномоћнице на које се странка позива, налази у истом одељењу суда. Не може да буде ни говора о некој дужности суда и странака да се о садржини пуномоћница обавештавају у другом одељењу суда, у другој судској писарни, у кратко на другом којем месту. Такав би захтев странку несразмерно теже оптерећивао него што би странци била олакшана њена парнична радња. Ту би суд од странке захтевао да мора према пропису из ст. 1 § 131 грпп поднети пуномоћнице као што смо то већ напред изнели.

Стога није ни *de lege ferenda* пожељно да се макар како измени или допуни § 131 грпп, а у најмању руку не неким додатним прописом да „опште пуномоћнице поменуто у § 8 бр. 13 Сп може да важи као парнично пуномоћнице“ или томе сл. Оваквим би се прописом грађански парнични поступак знатно компликовао. Сем тога „општа“ пуномоћница о којима је реч у § 8 бр. 13 Сп за пуномоћнике који нису адвокати уопште не долазе у обзир, па према томе не би била одредба у погледу парничних пуномоћница уопште већ само одредба којом би се предвиђала нека парнична привилегија адвоката у погледу подношења пуномоћница. Међутим треба признати, да фискални или финансијско политички моменти никакви не долазе у обзир при уређивању напред поменутих питања.

Што се најзад тиче Вп као закона који је донесен после ступања на снагу Сп, треба пре свега утврдити да се он никако не осврће на одредбу из § 8 бр. 13 Сп што је јасан доказ за правилност наше напред изложене тезе. Одредба која се тиче подношења пуномоћница од стране странака у ванпарничном поступку, гласи (§ 2 ст 2. бр 3) да мора суд тачно испитати, а по потреби, задржати у списима пуномоћница као и друге исправе о овлашћењу лица која не раде у своје име. Из овог се види да је законодавац за област ванпарничног поступка отступио од прописа Грпп, али он ипак није усвојио „подношење и чување код суда општих пуномоћница издатих адвокатима и другим лицима.“

Мишљење гласи:

1) Пропис из § 8 бр. 13 Сп не долази у обзир ни за грађански парнични поступак ни за судски ванпарнични поступак.

2) Задовољење институције „чувања код суда општих пуномоћница адвоката“ са дејством за Грпп и Вп, није ни пожељно већ Грпп и Вп треба да остану недирнути од такве институције.

Већ цитирани коментар *Д-р Еугена Мајхнера* гласи: „Опште пуномоћнице издато адвокату или којем другом лицу може адвокат односно то друго лице предати на чување старешини суда који ће односно поднесак завести у уписник Су а само пуномоћнице ће чувати у списима тог уписника (§ 360). О пријему пуномоћница биће обавештен полагач при чему ће му се јавити ознака списка уписника и под којим је пуномоћнице примљено као и то да полагање односног пуномоћница има дејства само за суд код којег се оно чува.“

Старешина суда обавестиће и полагању пуномоћница сва судска одељења која долазе у обзир, али опуномоћеник је ипак дужан да у судском писмену (тужби, предлогу за дозволу извршења) у погледу кога се користи пуномоћјем, помене да је пуномоћнице предано на чување и да наведе ознаку списка уписника Са под којом се оно чува (Судски, пословник стр. 9 № 26).

7. *Примедбе уз мишљења теоретичара.* — Нема сумње о томе да је мишљење г. *Д-р Горшића* темељито образложено али поред свега тога оно није у стању да обескрепи становниште по коме има места издавању генералног пуномоћја за вођење парнице.

Према сасвим исправном становништу проф. *Зугливе* § 132 грпп доцњује односно препначење § 1008 о. г. з. одређујући садржину пуномоћја за вођење парнице без обзира на то да ли је овлашћење за вођење

парнице издато специјалним или генералним пуномоћјем и да ли су пуномоћнику поред власти да води парницу дата и друга овлашћења.

Исто становиште заузима и *Најман* (§ 32 стр 502 4 издање) који каже да се парничко пуномоћје може издати или за поједини правни спор или за одређену врсту спорова или пак за све спорове. Једнако и R. Pollak: »System des österr. Zivilprozessrechts. стр. 154, § 30 III.

Одлука *Врховног суда у Бечу* од 4-V-1914 P IV 319 (Glaser Unger Neue Folge бр. 7428) вели: „Доказ овлашћења може се придонети и упућивањем на генерално пуномоћје које се налази код истог суда у којој другој правној ствари.“

Не може према овоме да буде спора о томе да ли је правоваљана генерална пуномоћ за вођење парница, него постоји само питање како се та генерална пуномоћ у парницама обзиром на прописе § 131 и 139 доказује.

Потпуно се слажем са становиштем г. Дра *Горшића* по коме је пуномоћ намењена пре свега парничном суду, а затим треба да послужи и протустранци ради оријентације. Али ово нису никако разлози да генерална пуномоћ не буде ваљана, него су то разлози ради којих је закон прописао да се овлашћење за вођење парнице може доказати само исправом или судским записником, а никако другим доказним сретствима које познаје грпп.

Баш ови разлози које је навео г. Др. Горшић траже да се генерална пуномоћ похрани код суда, јер и суд и противна странка најлакше могу у свако доба установити да ли је пуномоћник овлаштен на извесну радњу или није. Да нема овог чувања пуномоћи у смислу § 8 т 13 Сп пуномоћник би могао пуномоћ оставити и код себе и показати је на захтев суда, који би предочење ове генералне пуномоћи констатовао у записник. Истина пуномоћник се не може присилити да пуномоћ депонира код суда у смислу § 8 Сп, али је у његовом интересу да то учини, јер му је иначе суд може задржати по § 131 грпп, па би му доказивање овлашћења у другим случајевима било отежано за случај да спис оде другом суду усљед правног лека или замолнице.

Према становишту г. Др. Горшића због тога што је код сваког пуномоћја важна садржина закон предвиђа да се то пуномоћје мора суду поднети при првој парничној радњи у изворнику или овереном препису. Из § 131 грпп ово не произлази јер се по овом пропису овлашћење за вођење парнице мора при првој парничној радњи доказати исправом, а како смо већ изложили подношење није једини начин доказивања исправом, него се оно може извршити и позивањем на исправу која се налази код суда. У корист становишта Др Горшића говорио би једино § 139/II грпп али овај не само што важи за парнице у којима је обвезно заступање адвокатом него при његовом тумачењу треба уважити и чињеницу да је овај § *погрешно преведени § 37 аустр.*

грпй¹⁾). Посљедњи на име прописује да ће тужбе и одговоре на тужбу у парницама где је обавезно заступање адвокатом, које не задрже доказ о постављању једног адвоката, одбацити претседник сената ако странка у року који јој је одредио претседник не именује адвоката и обавести о томе суд уз приклоп пуномоћи за тог адвоката.

Као што се из овог текста види аустријски грпп није овим прописом отступио од принципа доказног поступка, који нормира доказивање исправом подношењем или добавом исте по суду. Овом одредбом аустријски грпп није хтео одредити да принципи поступка у погледу доказивања исправом не важе за доказивање овлаштења за вођење парнице него је том одредбом дато претседнику сената сретство којим ће присилити странке на поштовање прописа о припадном заступању адвокатом.

Међутим пропис нашег грппа место доказа о постављању адвоката тражи да пуномоћије буде поднесено већ у тужбу или одговору на тужбу. Уопште наш текст је стилизован тако као да је он сретство у рукама претседника већа одн. судије појединца зборног суда да присили странку да пуномоћије баш поднесе а не као аустријски текст који има сврху да странку присили да постави адвоката. Ма да аустријски текст није према нашем никакав аутентични текст ипак за тумачење израза којим се закон служи може се послужити компарацијом. Како нема никаквих разлога због којих би се могло држати да су наши редактори код тог прописа хтели отступити од аустријског грппа морамо узети да су они прописом § 139 грпп хтели одредити исто што и аустријски у § 37. Стога се израз... „није пуномоћије поднесено већ у тужби“... не може тумачити тако да претседник већа има право одбацити тужбу или одговор на тужбу, ако се је у тужби или одговору странка позвала на генералну пуномоћ која се већ налази код суда у Суд. спису или другом парничном спису. Но све кад се не би уважила ова разлика између нашег и аустријског текста и кад би се § 139 грпп тумачио по слову, пропис према коме странка мора пуномоћ баш поднети а не може се позивати на генералну пуномоћ која се већ налази код суда вредио би само за поступак пред зборним судом и то првостепени као изнимка која се не може никаквим тумачењем проширивати.

8. *Закључак.* — Долазимо на основу изложеног до следећих заључака: У сваком случају за поступак пред Среским судом вреди принцип да се странка може позивати на ге-

¹⁾ У оригиналу гласи § 37 аустр. грпп. Im Anwaltsprozesse überreichte Klage- und Klagebeantwortungsschriften, welche der Bestellung Rechtsanwaltes nicht enthalten, sind vom Vorsitzenden des Senates dem die Rechtssache zugewiesen ist, zurückzuweisen, wenn die Partei innerhalb einer ihr vom Vorsitzenden denselben Frist einen Rechtsanwalt bestellt und denselben dem Gerichte unter Vorlegung der Vollmacht namhaft macht“.

нералну пуномоћ која се налази у Су спису или којем другом парничном спису. За подручје ванпарничног поступка не може бити никакве двојбе о томе да важи генерална пуномоћ. § 2 т. 3 одређује да суд мора тачно испитати а по потреби задржати у списима пуномоћје као и друге исправе о овлашћењу лица која не раде у своје име. Свако овлашћење које по било ком закону даје неком право да предузима било судске било вансудске радње за другог важи и за ванпарнични поступак, само што овлашћење треба исправом доказати. Установа чувања опште пуномоћи код суда је и *de lege ferenda* добра јер не само што користи странци која се том пуномоћи служи него је од користи и протустранци која може лакше вршити парничне радње против заступане странке ако је она отсутна. Ради усавршења овога система судски пословник требао је увести посебни уписник за овакве генералне пуномоћи јер би и суд и странке лакше могли установити да ли извесно лице које не борави у подручју суда има свог пуномоћника, што је нарочито важно у извршним и земљишно-књижним стварима.

Д-р Ј. Весел

МЕЂУНАРОДНА ЈАВНА ПОМОЋ У ЈУГОСЛАВИЈИ*)

1. *Де леге лаша*. — а) *Вишестрани уговори*: Бриселска конвенција од 23 IX. 1910 о поморској помоћи и спасавању.¹⁾ Париска санитарна конвенција од 21 VI 1926²⁾ прописује мере опште санитарне предохране. Женевска конвенција о ропству од 25 IX 1926.³⁾ Закон из 1926⁴⁾ узаконио је дванаест конвенција склопљених под окриљем Међународног бироа рада, од којих треба овде поменути конвенцију о обештећењу несрећних случајева при раду, и конвенцију о једнаком поступању према странам и домаћим радницима у погледу *несрећних случајева* при раду. Занимљиво је што у режиму обештећења професионалних *обољења*⁵⁾ нису изједначени странци са домороцима. — Закон од 1929⁶⁾ узаконује осам конвенција са међународ. конференција рада 1919—1926, мање интересантни за међународ. јавну помоћ.

б) *Двосрани режими*. — 1) Постоји седам режима по *девеш особених двосраних конвенција* о међународ. јавној помоћи: са Пољском, Бугарском, Мађарском, Француском и пет са Италијом.

Са Пољском. — [Питање 1] Београдска конв. од 9 V 1923 о лекарској помоћи, са протоколом и декларацијом.⁷⁾ Почетак обавезности

*) Вид. *Архив* књ. XXXI (XLVIII), бр. 3, стр. 245.

1) Сл. нов. 1931 стр. 425.

2) Сл. нов. 1929 стр. 2401.

3) Сл. нов. 1929 стр. 1891.

4) 5) Сл. нов. 1927 XXII стр. 48, 54 и 60.

6) Сл. нов. 1930 стр. 349.

7) Сл. нов. 1924 XXXIII.

26 IV 1924, важи за доба од 1. XI. 1918 (чл. IV). [Питање 2] потребна лекарска помоћ и нега физ. или душ. болесника (чл. I), сахрана раније помаганих (чл. II), остала помоћ; препоручује се што брже склапање конвенције и о њој (протокол). [Питање 3] кад се то буде могло извршити без опасности, може се лице враћати (чл. I). [Питање 4] начин III, по нормалној тарифи (чл. II и III). [Питање 5] за доба 1 XI 1918—25 IV 1924 важи такође начин III (чл. IV); препоручује се начин I за време пре 1. XI. 1918 (декларација). [Питања 6-8] дипломатски пут; није речено преко којег посланства (чл. III). [Питање 9] недостају одредбе о отказу и о суду.

Са Бугарском. — [1] Софиска конвенција од 26 XI 1923 о бесплатној лечничкој помоћи и болесничкој нези сиромашним поданицима.⁸⁾ Обвезна од 1. VIII. 1924. Отказ на једну годину (чл. VII). [2] лек. помоћ и нега у физ. и душ. болестима (чл. I), сахрана (чл. II). [3] „све док се лице не излечи или не рапатрира“ (чл. I); овде је дакле право на окончање помоћи минимално. [4] за болесн. помоћ начин III (чл. II-V), за сахрану начин I (ако, могуће, наплата из оставштине!) [5] и за време пре 1. VIII. 1924 важи начин III (чл. VI). [7-8] уверење немаштине издаје општина, или краљ. заступништво или помогнуто лице проверено од тога заступништва; то је свакако завичајно заступништво (чл. V). [9] недостају одредбе о суду, и по питању 6.

Са Мађарском. — [1] Београдска конвенција од 22. II. 1928 о узамној болесничкој нези.⁹⁾ Обвезна од 17. XII. 1930. Обнављање и отказ на једну годину. [2] помоћ и лекарска нега услед телесне или душ. болести (чл. 1), сахрана (чл. 2). [3] кад страна власт хоће (чл. 1, став 1). овде је дакле право враћања максимално. [4] за лечење у *последњем разреду*: начин I (чл. 2 и 3, став 3) уз директну наплату од оних који имају иметак (сталан боравак или имање) у азилној држави. (чл. 3, став 3). Нема дужности управне наплате нити од осигуравајућег завода. За лечење у *вишем разреду*: начин III (чл. 3 став 1 и 2); тарифе: према уобичајеним таксама (чл. 3 став 2). [5] за негу завршену до 17. XII. 1930: начин I, цели трошак неге завршене после (макар и доче пре) 17. XII. 1930 пак потпада под режим питања 4. [7] за лечење у вишем разреду: обе централне санитарске власти непосредно (чл. 3 став 2); ова повластица није никад остварена. [9] недостају одредбе о суду и по питањима 6 и 8.

Са Француском. — [1] Париски уговор од 29. VII 1932 о раду и помоћи, са приловима.¹⁰⁾ Још није обвезан, јер недостаје ратификације. Обнављање: прећутно једногодишње (чл. 20 став 3). Отказ тромесечан (чл. 20 став 4). Избрани суд, ако не буде могуће дипломатско решење неке тешкоће у примени (чл. 20 став 6). [2] заштита радника: услови, хигијена и безбедност рада (чл. 10), осигурање и помоћ против незапослености (чл. 11), укидање ограничења о корисницима радн. оштета (чл. 12). Уговор важи за раднике (чл. 10). Нега болесних, умоболних, немоћних и неизлечивих (чл. 13-15). [3] кад азилна држава: а) нађе да никакав разлог човечности, нарочито из породичног стања, не смета враћању, и б) утврди својим званичним лекарским уверењем: I неизлечивост, или умоболност по лечењу годину дана, и II способност за превоз (чл. 17, став 1). [4] начин I (чл. 16), али завичајна држава сноси трошак (начин II): а) *враћања*: увек; то је необична одредба; б) *помагања*: од дана пријема лекарског уверења из чл. 17-1, ако рапатрирање на то изостане (чл. 17 став 2); колико дуго изостане? [6] све рекламације могу ићи непосредно, или преко *завичајног* заступништва (чл. 18). Непосредно општење утврдиће се нарочитим споразумом (чл. 19, став 1). [9] недостају одредбе по пит. 5, 7, 8. Предвиђена су још два управна споразума: а) о извршењу уговора, б) о непосредном општењу (чл. 19).

⁸⁾ Сл. нов. 1924 XXXVI.

⁹⁾ Сл. нов. 1930 XCVIII.

¹⁰⁾ Сл. нов. 1933 стр. 1535.

Са Ишалијом. — Постоји пет конвенција о јавној помоћи. Ради прегледности означимо их кратицама уз следеће податке по питању 1: Р 12 = Римска конвенција од 23 X 1922 за опште споразуме, чл. 21, тачка 12 (Сл. нов. 1923 II а, стр. 26). Обвезна од 26 II 1923.

БП = Београдски споразум од 12 VIII 1924 о помоћи лицима на терету јавне помоћи (Сл. нов. 1928 стр. 1534). Обвезан од 14 XI 1928. Обнављање аутоматски на једну годину (чл. 8),

Н9 = Нептунски споразум од 20 VII 1925 о општим добрима (Сл. нов. 1928 стр. 1739). Обвезан од 14 XI 1928,

НР = Нептунски споразум од 20 VII 1925 о пријему југосл. држављана у болници на Реци (Сл. нов. 1928 стр. 1749). Обвезан од 14 XI 1928. Обнављање је после 9 година могуће, а отказ важи после једне године (чл. 11),

НН = Нептунски споразум од 20 VIII 1925 о накнади болничких трошкова (Сл. нов. 1928 стр. 1823). Обвезан од 14 XII 1928, де факто од 14 XI 1928. Чл. 6 предвиђа изборни суд.

У пракси, те конвенције треба распоредити у *три режима (РБ, ННР и НН)*, а сва потпомогнута лица у 11 категорија (I—XI). Конвенције Р 12 и БП заједно творе режим РБ (за категорије III и VII—XI), споразуми Н9 и НР: режим ННР (за категорије IV—VI), и споразум НН: режим НН (за категорије I и II).

Режим РБ предвиђа лица помогнута после 13 XI 1928 и то: категорију III = југ. држављане, лечене у Задарској болници, кат. VII = југ. држављане лечене у Речкој болници без претходног обезбеђења трошкова, кат. VIII = југ. држављане помогнуте а) у Италији изван Задра и Реке, б) у Задру или на Реци на изванболнички начин, кат. IX = италијанске држављане настањене ван Далмације, неоптанте, помогнуте у Југославији, кат. X = исто, оптанте, кат. XI = италиј. држављане, настањене у Далмацији, помогнуте у Југославији. За тражбине, режим РБ прописује годишње пребијање и исплату салда (в. таб. стр.91).

Режим ННР предвиђа Југословене лечене после 13 XI 1928 у речкој болници по претходном обезбеђењу трошкова, тј. снабдевене упутницом једне од општина из споразума о речкој болници чл. 1, или гаранцијом Краљ. Ген. Консулата на Реци, или сопственом кауцијом. Кат. IV = Југословени завичајни у тим општинама, или настањени у њима и завичајни у осталој Југославији, а снабдевени претходном упутницом једне од тих општина са њеном обвезом плаћања трошкова; кат. V = Југословени снабдевени кауцијом; кат. VI = Југословени настањени у Италији, снабдевени гаранцијом Краљ. Ген. Консулата на Реци.

За све те тражбине речке болнице, режим ННР прописује текуће плаћање (в. таб. стр. 92).

Режим НН регулише само *обрачун* трошкова за лица потпомогнута 4 XI 1918—13 XI 1928 и то: за лица помогнута 4 XI 1918—31 XII 1920 (кат. I) тражбине се међусобно напуштају, а за лица помогнута 1 I 1921—13 XI 1928 (кат. II) тражбине се пребијају и салдо исплаћа.

Овај режим решава дакле питања 5 и 8 (обрачун из доба пре конвенције) нерешена у оба остала режима:

[5] болнички и погребни трошкови. Катег. I = за доба 4 XI 1918—31 XII 1920: *начин I* (тражбине се напуштају; „пребију“ је само неспретан превод, чл. 1, став 2); катег. II = за доба 1 I 1921—13 XI 1928: *начин II* (све се тражбине плаћају, чл. 1, став 1, и чл. 4, став 2). Одредба чл. 4, став 2 о домаћем рефунд није умесна у међународном уговору.

[8] с обе стране, азилна (страна) Министарства иностраних послова, са завичајним посланствима, одређују своје потраживање, а платител свакако такође исто посланство, шест месеци после утврђења целог (или делимичног) износа, чл. 4, став 1, у садашњој валути, страном држави (чл. 2 и 5). Чл. 3 рђаво је стилизован „одређивање износа . . . утврдиће место „износ . . . утврдиће“.

Режим РБ по упитнику:

Одредбе:	Р 12 прве две реченице; БП чл. 7, став 1	НР чл. 5	—	БП чл. 7, став 1	БП чл. 6	Р 12 инфине	
	БП чл. 1—5 и 7—8						
[2] врсте помоћи:	нега болесника, наводчади и жена пред породицом	сва јавна помоћ и сахрана				као кат. III	
где:	у задарској болници	у Речкој болници без претходног обезбеђења трошка	α) у Италији изв. Задра и Реке, β) у Задру (Реци) изв. болнице	у Југославији			
лицама:	катег. III	VII	VIII	IX	X	XI	
настањених:	Југословена у Италији			Италијана у Југосл.			
завичајних:	магде			ван б. Далм. у бив. Далм.			
дужност стране власти:	да обавести завичајну власт о почетку и крају помоћи (БП чл. 7, став 1) и о тарифама (БП чл. 7, став 2)						
[3] дужност пријема:	—	када буде могуће без штете (БП члан 1)				—	
[4] обрачун:	начин II	начин III (БП чл. 3 и 4)				начин II (БП чл. 6)	начин II
обрачун за прекорочне помоћи:	—	преко три месеца по захтеву враћања: начин II (БП чл. 5)					—
тарифе:	исте као и за доморотце (БП 7 чл. 2)						
[6] нотифицирање:	страна власт известиће надлежног консула (БП 7 чл. 1) ратрирање тражиће се консуларним путем (БП 2)						
[7] наплата:	—	тражиће је на крају године, преко надлежног консула, централне управе у циљу салда (БП чл. 7, ст. 3)				—	—

[9] Одредба о исплати (питање 7) није довољно јасна. Могла би, на крају сваке године, она држава која је израчунала салдо у своју корист, потражити исплату тог салда од посланства пасивне стране, аналогно одредби НН чл. 3.

Режим ННР по упитнику:

Одредбе:	НР. чл. 1—4 и 7; Н9 НР чл. 5 ин <u>фине</u>			НР чл. 6
[2] врсте помоћи:	лечење незаразних болести до извесног броја постеља (НР чл. 2 став 1), а заразних још више ограничено (НР чл. 2, став 2, и чл. 8, став 1) уз извесне мере (НР чл. 8, став 2) претходно обавештење (чл. 8, став 3) и издавање граничне карте (члан 9).			лечење без ограничења по броју и трајању (НР чл. 6)
југословен. држављанима настањеним:	магде	у 6 срезова из НР чл. 1	магде	у Италији
завичајним:	у тим 6 срезовима	у осталој Југославији	магде у Југославији	магде у Југославији
са којим претходним обезбеђењем трошка:	са упутницом једне општине из тих 6 срезова (НР чл. 4, став 1 и 7)		са кауцијом	са гар. Ген. Кон. на Реци
тј. категорији	IV		V	VI
[4] обрачун:	начин II, југослов. општине плаћају у 6 мес. року, после тога југосл. влада (НР чл. 4, став 2)		плаћају сами (НР чл. 5, нема међудрж. значаја	начин II плаћа Ген. Кон. на Реци (НР чл. 6)
тарифе:	као за доморотце (чл. 10)		—	—
[6] општење:	директно са општином (чл. 10)		—	—
[7] плаћање:	могуће је директно по (чл. 10)		—	—
рок:	6 месеци за општине, доцније плаћа влада (чл. 4, став 2)		—	—
[9] Недостају одредбе по питању 3.	—		—	—

Да ли се тражбине, пре исплате, салдирају? Чл. 4, став 1, као да говори против тога, али у пракси ниједна страна неће хтети да исплати пре друге те ће можда доћи до салдирања.

Питање предујмова учињених далматинским болницама остаје ревервисано (чл. 7).

2). Усамљене одредбе других конвенција. — Извесне одредбе значајне за међунар. јавну помоћ налазе се још у следећим конвенцијама: а) *о облигашној иницијативи* по консуларној заштити: Консул. конвенције с Итал. (чл. 19 став 1), Албанијом (чл. 14, став 1), Чехословачком (чл. 12 став 1): питања 2, 6 и 7 нашег упитника; б) *о плаћању трошкова* међунар. јавне помоћи (и сахране) *из оставиштине*: консул. конвенције с Итал. (чл. 26, став 3), Француском (чл. 22 ин фине), Чехослов. (чл. 15, тачка г): питање 4 нашег упитника; γ) *о помоћи при бродолому или насукану брода*: консул. конвенција с Албан. (чл. 29 став 4 — питање 2, и став 5 — питање 4 из упитника); са Пољском (чл. XVIII), Франц. (чл. 35) и Чехослов. (чл. 27): питање 4 из упитника.

Све горње одредбе α — γ важе и са осталим државама које имају или буду имале у својим консуларним конвенцијама са Југославијом клаузулу највећег повлашћења.

б) о *прошеривању* (види А. I в. 3): по питању 3: тргов. уговори са Немачком (чл. 1 став 4) и са Бугарском (члан 1 став 5 и 6), а по питању 4 и 7: конвенција са Румунијом о трошковима протеривања, која за враћање стипулира обрачун по начину III, необично за ту врсту трошкова, а уз годишње салдирање (чл. 10).

3). Вануговорни режими. Они су основани на обичајном праву и донекле на унутрашњем законодавству. И ти режими теже „идеалном режиму“ (види А. II в). Пре свега постоји норма, прописана такође расписима, да се почетак међунар. јавне помоћи, нпр. пријем странца у болницу, никада не услови доказом држављанства, немаштине, или асимилираности странаца у странчевој домовини. Ипак, неки страни консулати у Југославији већ при упућењу дотичног лица на помагање потврђују да је то њихов сиромашан држављанин, јер тиме и себи олакшају будућу преписку. — Југословенске тарифе исте су за странца као и за доморотце, шта није случај у свим осталим државама.

За приближну оријентацију може послужити следећи преглед за годину 1934.: по уговорној међунар. јавној помоћи, рађено је у Минист. иностраних послова: са Мађарском 298 случајева болничке и 8 изван болничке помоћи (с обе стране), са Пољском 73 и 1, са Италијом 68 и 62, са Бугарском само 13 болничких; по вануговорној помоћи: са Чехослов. 410 и 11, са Аустријом 147 и 34, са Румунијом 65 и 3, са Немачком 55 и 10, са Албанијом 26 и 0, са Француском 19 и 6, са Белгијом 14 и 3, са осталим земљама 32 и 11; свега дакле уговорних 452 и 71, вануговорних 768 и 78, т.ј. укупно 1220 случајева болничке и 149 ванболничке, свега 1369 случајева међународне јавне помоћи у 1934 год. Томе би требало додати све случајеве решаване у непосредној преписци.

в) *Унутрашње законодавство* (закони, уредбе, правилници, расписи). 1) Закон о болницама од 27 II 1930¹⁴⁾, § 8 став 3, вели о трошковима: „Исто тако ће се из државних средстава платити болничке пристојбе који су поданици *стране* државе с којом постоји уговор о узajамном плаћању болничких пристојби“; стилизација није најсретнија, јер то може значити начин I (сношење трошка за све странце) и начин III (сношење трошка за странце у негат. платежним приликама), али је требало предвидети и начин II (сношење трошка за *све Југословене* лечене у дотичној земљи) јер сва три начина постоје у Југославији, а, нарочито, начин II: према Италији за категорије лица II, IV, VI; III и XI, X за обичну и за прекорочну помоћ, VII—IX само за прекорочну; према Француској (по још нератификованој конвенцији) за сва враћања и за прекорочну помоћ. — Сем тога ни у Закону о болницама ни у Правилнику о болн. таксама¹²⁾, тачка 9, нису предвиђени трошкови вануговорне болничке помоћи, која је у Југославији обилнија од уговорне; недовољна је одредба зак. о болницама § 8, посл. став, да бановина и здравствена општина носе трошкове лечења неприпадника бановине настањених тамо бар пет година. 2) Зак. о здравственим општинама¹³⁾. 3) Уредба о општ. потврди о негативним платежним приликама¹⁴⁾. 4) Зак. о заштити убогих, старих и немоћних и зак. о заштити деце и младежи¹⁵⁾. Уредба о помочи оскуднима у храни¹⁶⁾. 6) Уредба о помоћи настрадалих од елементарних непогода¹⁷⁾. 7) Зак. о општинама (§ 22 став 2) и Зак. о градским општинама (§ 18 став 2), о најпотребнијој јавној помоћи нечлановима општине. Др. Мајцен у своја два коментара ка тим законима (стр. 55, односно 59) вели: „Страни држављани долазе у обзир само у колико

¹⁴⁾ Сл. нов. 1930 стр. 431.

¹²⁾ Сл. нов. 1933 стр. 559.

¹³⁾ Сл. нов. 1930 стр. 429.

¹⁴⁾ Сл. нов. 1931 стр. 145.

¹⁵⁾ Сл. нов. 1922 бр. 150 и 161.

¹⁶⁾ Сл. нов. 1928 стр. 193 и 217, 1933 стр. 9 и 32.

¹⁷⁾ Сл. нов. 1928 стр. 1963, 1929 стр. 121 и 123.

о томе постоје међународне конвенције“. Доказивали смо већ раније да то мишљење не задовољава.

2) *Међународно судство*. За судско решавање спорова по међународној јавној помоћи има — осим у вишестраним међународним обавезама о решавању правних спорова — одредаба само у итал. споразуму НР (чл. 6) о изборном суду који међутим још није имао прилике да ради, и у Француској конвенцији (чл. 20 став 6) о арбитрарном суду.

II) *Де леге ференда*. — а) *Будући југослов. режим међунар. јавне помоћи*. Требало би склопити двостране конвенције још са осталим државама са којима имамо знатан промет по тој помоћи: са Чехословачком, Аустријом, Румунијом, Немачком, Албанијом, Белгијом, Холандијом, Британским царством. Сем тога, корисне би биле вишестране конвенције о међунар. јавној помоћи у *Малој азијанџи* и у *Балканском споразуму*, које би учврстиле пријатељске одношаје и осећај скупности. Ширу пак вишестрану конвенцију, по предлогу Друштва народа, не бисмо могли још прихватити, због политичких и финансиских разлога, нарочито не, засада, једнакост свих странаца.

У свим нашим, уговорним и вануговорним, режимима требало би водити рачуна о једној утицајној чињеници: да ли је наш биланс међунар. јавне помоћи према дотичној држави активан — јер су њени држављани у Југославији бројнији и сиромашнији од наших тамо — или пасиван, те онда придржавати се следећих главних смерница према нашем упитнику (види А. II в): [Питање 2] при активном билансу, треба нудити само најпотребнију помоћ, а при пасивном потпуно изједначити странца са доморотцем. Облигатно узајамно обавештавање о почетку и крају помоћи и о тарифама треба свугде практиковати. [3] трајање помоћи, као услов враћања помогнутог лица, треба да буде при активном билансу што краће (1 месец), при пасивном што дуже (1 година). Из пројекта Друштва народа не бисмо могли примити ограничење права враћања искључивим обзирама према помогнутом лицу. [4] и рок у коме треба завичајна власт да пристане на пријем лица, а после кога се указане чинидбе зарачунавају као прекорочне, треба да буде што краћи при активном, што дужи при пасивном билансу. Тарифе треба да су увек унутрашње (неповишене); обрачун треба да буде, при акт. билансу, по начину II, а при пасивном по начину III.

У нас досада није посвећено довољно пажње томе да при свакој уговорној обавези Југославије треба обезбедити и средства за извршење те обавезе. Услед недостатка таквих мера, многе корисне одредбе из наших конвенција остале су мртво слово. У том правцу чак би била корисна једна уставна одредба, а док те не буде, сталан пропис финансиских закона. [5] за обрачун ранијих тражбина, такође ваља изабрати начин II или III, према билансу. [6—8] нотифицирање треба да буде свугда интегрално и консуларно (изузетно дипло-

матско); [6] држављанство се доказује простом нотом. [7] сваки поједини обрачун извршио би се преко завичајног консулата и *обе* централне управе за јавну помоћ (Министарства социјалне политике и нар. здравља) а споразумно би се одредио начин плаћања: текући, или годишњи, са салдирањем или без њега. Често није практично салдирати, због колебања течајева и компликованијег обрачуна. (У југослов. пракси међунар. јавне помоћи, досада још није дошло до неког салдирања.) [8] обрачун за минуло доба би се свакако обавио салдирањем и исплатом салда, преко посланика пасивне стране, активној страни, која би бирала и валуту исплате.

Негативне платежне прилике (при начину III) требало би доказати оригиналним уверењем среза или општине *члансџива* и *сџалног боравка* за помогнуто као и за дужно лице. Само „уверење немаштине“ није довољно, нити просто нотифицирање од стране завичајног заступништва, него је потребна оригинална исправа баш ради избегавања штетног „испрекиданог“ поступка у коме азилна држава, из неповерења према завичајним властима, сама проверава платежне прилике. Што се тиче пута нотифицирања, *директјно ошџшење* (види А. II б 4) било би идеално али је још неоствариво, због тешкоћа језика и неједнакости управне спреме особља. Против директног начина говори и то што отежава централну статистику. Од свих југослов. конвенција о међун. јавној помоћи једино италијанска НР предвиђа директно општење речке болнице са неколико, такође граничних, општина. Мађарска конвенција (чл. 3, став 2) предвиђа факултативно непосредно општење али та повластица ни до данас није остварена. *Испрекидано ошџшење* у досадашњој међунар. јавној помоћи још прилично преовлађује, јер одговара старом правилу да сваку ноту треба упутити преко заступништва оне државе којој непосредно користи; по томе систему, преко завичајног заступништва иду само: захтев да помагање почне или престане, и извештај о томе; а преко страног (азилног) заступништва иду: проверавање држављанства и платежних прилика, захтев враћања лица у домовину, шиљање рачуна, и исплата. Тај је систем механичан, а ипак спор, јер раскида органску целину писменог поступка по међунар. јавној помоћи у поједине, један другом супротно упућиване, одломке. *Интегрално* општење, само преко завичајног заступништва — обично консулата —, пак је модернији начин, коме припада будућност. Он је оправдан, јер корист указана помогнутом лицу (и његовој држави) повлачи дужност завичајног заступништва да ликвидира и нужну последицу те помоћи — дуговање. Зато се и *сви* уговори о међунар. јавној помоћи зову уговори о помоћи, лечењу или слично, а не о трошковима. (Нептунски споразум о накнади болн. трошкова само се зато тако зове што — изузетно — решава искључиво обрачун за минуло доба.)

Завичајни консулат и онако је дужан поступити по читавом низу послова присно везаних за јавну помоћ: он може упутити свога држављанина на јавну помоћ од чијег недостајања м. о. зависи међународно помагање; он надзирава ту помоћ (франц. конвенција чл. 18); он махом већ располаже подацима о држављанству дотичног лица из списка својих држављана у страном граду („колонијалном катастру“), матичних, војних, пасошких и других регистра; он је дужан визирати помогнутом лицу пасош за повратак у домовину по захтеву стране власти; он, у случају смрти тога лица, прима његову оставштину и исплаћује трошкове помоћи (види I. б 2).

Интегрални пут је и користан, јер се служи, у току једног случаја помагања, једном истом пругом; он је брз, јер најчешће страна власт истом нотом обавештава о јавној помоћи, тражи проверу држављанства и пошаље рачун. Тај пут општења и једино одговара угледу завичајне државе, јер се — при испрекиданом општењу — рад њених власти контролише страним властима, које извесне радње из поступка врше другим путем или чак двоструко, што је нарочито за осуду.

Од страних конвенција две од најмодернијих прописују интегрални начин: аргент.-белгиска од 22 X 1924 о боли. лечењу (чл. 2) и франц.-швајцарска од 9 IX 1931 о помоћи сиромашним (чл. 8, став 2). Од наших конвенција следеће одредбе нарочито истичу то напредно начело: 1) консул. конв. са Албан., Чехослов., Италијом предвиђају интервенцију завичајног консулата при заштити лица којима треба јавна помоћ; 2) италијанска конв. БП члл. 2 и 7 (став. 1—3); 3) буг. конв. у чл. V овлашћава завичајно заступништво да издаје уверење о негат. плат. приликама; 4) франц. конв. (чл. 18, став 1) предвиђа интервенцију завич. заступништва по извесним од прописаних јавних помоћи, 5) консул. конвенције с Италијом, Франц., Чехослов., говоре о плаћању трошкова декујуса за јавну помоћ из оставштине; слично и буг. конвенција о лечн. помоћи (чл. II) о сахрани; 6) италиј. конв. НН (чл. 3) прописује обрачун између завичајног посланства и азилног министарства иностраних послова. У пракси међународног јавног помагања између Југославије и осталих држава све се више појављује интегрални поступак који ће вероватно и победити.

б) *Закључак.* — Савршен, материјалан и формалан, режим међународне јавне помоћи спада међу оне државне делатности по којима се најтачније може проценити сређеност и моћ те државе. Културни ниво Југославије, и на том подручју, релативно и апсолутно је доста висок. Треба настојати да и у том погледу још више напредујемо.

Д-р Јанко Гољас.

СЛУЧАЈЕВИ РЕТРОАКТИВНОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОГ АКТА У ВЕЗИ СА ПРАВНИМ ПОЛОЖАЈЕМ ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

Правило је, да административни акт којим се регулише статус извесног државног службеника, нема ретроактивно дејство. То значи, да се правне последице које из једног таквог акта проистичу узимају у обзир тек од дана кад је акт донесен, а не и раније. Ово правило излази из саме природе оваквог административног акта. Тај је акт, како га Диги¹⁾ назива, акт — услов. Наиме, општа правна ситуација, коју стварају закони и уредбе (а које Диги назива акти-правила), не може се сама по себи применити на конкретан случај: — Није довољно што су прописани услови које је потребно испунити па да једно лице може постати — например судија, што извесно лице испуњава услове и жели да буде судија — па да оно то и постане. Потребно је још да дође изјава воље овлашћеног државног органа, која ће омогућити да се та општа правна ситуација примени на конкретан случај —, да лице у питању буде постављено за судију. Таква изјава воље овлашћеног државног органа, управљена на то да се једна општа правна ситуација, створена од акта-правила, примени на конкретан случај — јесте правни акт који се назива акт-услов. Такав правни акт је и административни акт о статусу државних службеника. Из такве природе овога акта излази правило да он нема ретроактивно дејство. Исто правило може се извести и из § 30 закона о чиновницима од 1931 г. (Ч.З.). Тај пропис говори о најважнијем праву држ. службеника — о припадностима, материјалној награди за посао који раде за државу. — По § 30 Ч.З. припадности теку од првог дана наредног месеца — *по* јављању на дужност,²⁾ у случају првог постављења — односно *по* доношењу акта о унапређењу или наименовању.

Од наведеног правила — да административни акт о статусу држ. службеника нема ретроактивно дејство — има изузетака. Који су то изузетци?

1) Пре свега надлежни орган може бити на то, у извесним случајевима, законом овлашћен.

а) Ово овлашћење може бити изрично дато, као што је случај у чл. 61 зак. о Устројству вој. и морн. од 1931 год. Према њему официри и подофицири, за које се утврди да су заостали без своје кривице, имају бити унапређени са рангом који би имали да су били унапређени са својим дру-

¹⁾ Traité de Droit Constitutionnel III éd. t. I. —

²⁾ Јављање на дужност може уследити тек после одлуке о постављењу, што излази не само из природе акта о постављењу него и из одредбе § 82. Ч.З. — где се прописује рок од 15 дана за јављање на дужност *по пријему одлуке о постављењу.*

говима, што значи — ретроактивно. Једино, немају право на припадност за протекло време. Ово све важи, с обзиром на одредбу ст. 1 чл. 214 поменутог закона, за војне чиновнике и службенике грађанског реда у служби војске и морнарице. Овакву, за службенике врло корисну, одредбу не садрже ЧЗ. ни закон о држ. саобраћајном особљу, јер се у грађанској служби не придаје онолики значај рангу, колики у служби војске и морнарице — где се и унапређења све до чина потпуковника, односно III више кл. војних чиновника, врше према рангу.³⁾ За службенике у грађанској служби то је спорно, пошто као што смо видели, нема изричног законског текста, премда би се из § 48 Ч.З. у вези са § 49 Ч.З. могло извести да се и овде мора водити рачуна о рангу.⁴⁾

(б) Сем изричног, овлашћење за ретроактивно дејство акта о статусу државних службеника може бити и прећутно.

Кад закон даје службенику право на неке погодности под извесним условима, а одлука о додељивању тога права није уследила одмах по испуњењу услова за добивање тога права — тада одлука којом се једно такво право даје, на основу закона има ретроактивно дејство; погодности које ова одлука повлачи важе још од момента испуњења услова, пошто је надлежни орган био дужан да одлуку донесе. На пример, држ. службеници и грађанског и војног реда имају право на периодску повишицу након сваке три године проведене у једној групи, чину, класи. Према горе реченом, актом којим се додељује периодска повишица, ова се мора дати са даном кад је службеник навршио три године у групи, чину, класи — без обзира кад је акт донесен. Нигде изрично не стоји да се периодска повишица може дати ретроактивно. Али, из тога што закон конституише право службеника на периодску повишицу — без обзира што се она додељује по службеној дужности — јасно излази да се акту којим се додељује периодска повишица има дати ретроактивно дејство, ако акт није донесен у време кад је службеник испунио услове за периодску повишицу. Иначе би право, које се под наведеним условима даје, било, ако не илузорно оно сигурно окрњено.

Специјалан случај прећутног законског овлашћења за ретроактивност административног акта уопште, па и онога о статусу државних службеника — дат је у установи ванредних правних лекова у управном поступку: у обнови административног поступка код управне власти и другим случајевима стављања ван снаге и мењања одлука ван жалбе (§§ 128—135 Зак. о општ. упр. поступку). У самом овлашћењу

³⁾ Види Чл. 85 и 216 зак. о устројству војске и морнарице.

⁴⁾ Опширније о важности ранга при унапређењу држ. службеника грађ. реда в. чланак г. М. Прокопијевића у „Архиву“, св. јули — август 1933 г., стр. 65—74.

администрације да може под прописаним условима мењати своје коначне одлуке дато је и овлашћење да она може дати новој одлуци, којом ставља ван снаге или мења ранију одлуку, ретроактивно дејство. Уосталом, то лежи у природи ове нове одлуке, пошто њом администрација исправља једну своју одлуку, у самом почетку неправилну — и то по молби појединца или по својој иницијативи. Ово ништење и мењање одлука од стране администрације, као и ретроактивност нових одлука, *искључиво су законско овлашћење*, што још једанпут наглашавамо због следећег. Наиме неки наши правни писци тврде, а нарочито г. Др. Сагадин⁵⁾, да код овог питања и свију других с њим у вези треба пре свега имати у виду да је — како вели поменути писац — „*управна власт у својој делатности у начелу слободна, а везана само у толико, у колико то произлази из позитивних правних прописа.*“ Баш напротив. *Принцип је љравне државе — каквом се углавном и наша показује установом управног суда — да је и ујравна власи везана, у колико јој се због љрироде љене функције не даје слобода у одлучивању.* Овај принцип је усвојен у нашем закону којим су установљени и уређени управни судови — у закону о држ. Савету и упр. судовима (З. Д. С.) По т. 3 чл. 19 тога закона, није допуштена, поред осталих случајева који се у овом члану лимитативно набрајају, тужба на управне судове у *стварима у којима су и уколико ујравне власи љозиљивним љравом овлашћене да доносе решења на основу слободне оцене.* Шта ово значи друго, ако не, принципелно, везаност администрације, пошто се све друге љене радње — осим случајева из наведеног чл. 19 — могу административно-судском тужбом *љодвргнуљи административно-судској конљроли.*

2) Ретроактивност административног акта о службеничком статусу може бити и последица добијеног административног спора код Државног Савета.⁶⁾ —

Државни Савет својом пресудом или тужбу одбацује или тужени акт ништи. У случају да се акт поништи, ако је потребно донети нови управни акт, њега доноси управна власт у смислу примедаба Државног Савета (чл. 34 З. Д. С.). Дакле, ако је службеник водио спор код Државног Савета

⁵⁾ В. „Архив“ св. за новембар 1933 г. стр. 425.

⁶⁾ Административни спор о статусу државних службеника може се водити само код Држ. Савета, а не и код управних судова, што се види из следећег. По § 103 чин. Закона, одлуке о службеним односима доносе се указом или решењем министра односно бана. Против указа и министровог решења подиже се тужба код Држ. Савета. Против банове одлуке, која је овде првостепена не може службеник одмах водити спор код управног суда, него се мора најпре жалити надлежном министру (чл. 18 З. Д. С. и § 114 З. У. П.) а против министровог решења тужити се може само Државном Савету. А Главна Контрола се тужи Држ. Савету и против одлука о службеним односима које доносе органи нижи од министра, (чл. 21 З. Д. С.)

против једног акта којим је одбијен од тражења да му се једно службеничко право призна и Државни Савет пресудом својом поништио тај акт — самом пресудом није службенику обезбеђено непосредно коришћење траженог права. Пресудом је постигнуто само то, да је за управну власт постало правно нужно да донесе акт којим службенику признаје тражено право. Томе акту, донесеном у извршењу пресуде мора се дати ретроактивно дејство, и то са даном кад су били испуњени законски услови, а не с даном пресуде, пошто је пресудом само утврђено, а не додељено — конституисано, једно право.

Овде треба направити једну малу ограду. Наиме, треба издвојити случај неправилног административног акта о престанку службе. Ако административни орган донесе неправилан акт о престанку службе неком држ. службенику по једном основу (ма ком из § 104 Ч.З.), и службеник успе у административном спору да обори овај акт, — не може сад административни орган дати ретроактивно дејство акту о поновном престанку службе, по другом правилном основу, — као да је то у извршењу пресуде, којом је први акт поништен. — Јер, ранији акт о престанку службе као незаконит поништен је, па тиме и воља администрат. органа. као противна закону, има да остане од тога момента без дејства, и има се узети да је тај службеник и даље у служби, јер је акт о престанку његове службе поништен. — Ако административни орган хоће да том истом службенику. служба престане по другом, правилном основу, то може учинити новим актом, али само са даном после пресуде, тј. од дана новог акта, а не од дана ранијег, поништеног акта.

Например, једног службеника, који има право на пензију, административни орган отпусти, или другог, који нема законом прописан број слабих оцена, отпусти по том основу. Заинтересовани службеник овај акт о отпусту, успелом тужбом на Државни Савет, обори. Не може сада административни орган првог службеника пензионисати са даном отпуста, а другог отпустити по дискреционој власти са даном ранијег отпуста. И један и други имају се сматрати активним службеницима све до новог акта — после пресуде — о престанку службе, а цело то међувреме има им се урачунати у активну службу, јер је акт о њиховом ранијем престанку службе, — као неправилан, поништен.

После ове ограде, можемо расправљани случај ретроактивности формулисати овако: ретроактивности, у случају добивеног административног спора, може и мора бити само онда, ако је вођен спор да се администрација натера на неку позитивну радњу, на давање извесног законом признатог права, али не може бити ретроактивности онда, кад је вођен спор против њене негативне, неправилне радње. Ако је вођен спор због нечијења (ћутања) администрације, важи

оно што смо у почетку ове тачке рекли, то јест, ретроактивности мора бити.

Могло би се, код горња два случаја, поставити питање, да ли овде у опште има ретроактивности, јер су акта у питању декларативне а не конститутивне природе. — С обзиром на појам ретроактивности који смо у самом почетку дали — то јест да она значи, као и код ретроактивности закона, давање дејства акту од раније а не од дана доношења, — сматрамо да и овде има ретроактивности, јер се актима даје важност не од дана доношења него од раније. Иако су декларативне природе, акти у питању остају акти — услови: без њих нема примене опште правне ситуације на конкретан случај. А то што управна власт мора да оваквим актима дадне важност од раније, само оправдава ове изузетке од изложеног правила а не одузима расправљаним случајевима карактеристику ретроактивности.

Поред два наведена случаја ретроактивног дејства акта о службеничком статусу могу се појавити још два случаја. *Заједничка карактеристика оба ова случаја, која ћемо ниже навести, јесте то, што и код једног и код другог постоји правна сметња да се акт донесе у моменту испуњења услова.*

(3) Један службеник буде унапређен по скраћеном року (§ 254 Ч. 3.) у вишу положајну групу; или други по редовном пропису о унапређењу (§ 49 Ч. 3.), али буде погрешно израчунато време трајања у нижој групи тако, да у ствари буде унапређен *пре прописаног* времена, т.ј. премда није провео одређен минималан број година у нижој групи. Главна контрола нађе да први службеник нема услове за унапређење по скраћеном року — јер није ометен ратом у школовању или у ступању у службу — а други да није провео прописан минималан број година у нижој групи и тужи се Држ. Савету против одлука којим су они унапређени. Држ. Савет усвоји тужбе и акта о унапређењу поништи; али у међувремену, док се водио спор, оба службеника напуне редован прописани минималан број година у нижој групи за унапређење у вишу групу. *Може ли сада надлежни орган* пошто стави ван снаге раније одлуке о унапређењу, *унапредити ова два службеника с даном кад су испунили редовне услове — њ. ретроактивно?* Овде немамо ни изрично ни прећутно законско овлашћење, пошто државни службеници немају *право* на унапређење него само *могућност*, ако испуне прописане услове, без којих надлежни орган све да хоће, не може их унапредити. Није овде случај ни добијеног административног спора од стране службеника, јер спор није вођен по тужби службеника, него по тужби Главне Контроле. Стога је неправилно рећи, као што обичава наша администрација, да се код ретроактивног унапређења у оваком случају оно врши у извршењу пресуде Држ. Савета, макар у пресуди и било

упутство да надлежни орган може службеника у питању унапредити, са даном када је испунио редовне услове.⁷⁾

Пале су наике пресуде Држ. Савета по којима се у расправљаном случају правилно даје група са ретроактивним дејством, „пошто је у међувремену вођен спор, а у том међувремену испуњени услови.“⁸⁾

И ми сматрамо да се овде унапређењу може дати ретроактивно дејство, али не зато — као што то наша администрација често образлаже — што је у питању извршење пресуде Д. С., него из других разлога које ћемо ниже видети. Услови које законски прописи о унапређењу постављају јесу само ограничење за администрацију — да она не може једног службеника унапредити пре него што овај испуни прописане услове. Кад су испуњени ти услови, законски прописи дају могућност и овлашћење администрацији да једног службеника унапреди, ако је то у интересу службе. Као што смо горе рекли, акт о унапређењу као један случај акта о статусу државних службеника — јесте изјава воље надлежног органа, да се једна општа правна ситуација, у овом случају погодност коју даје унапређење, примени на конкретан случај — на одређеног службеника у нашем случају. У овом, под (3) расправљаном, питању постојала је оваква изјава воље и пре испуњења услова. Стога није противно природи акта — услова, кад се констатује, и после испуњења услова, да је та воља постојала у моменту испуњења услова о унапређењу — пошто се ова изјава воље није могла поново дати у моменту испуњења услова о унапређењу, услед вођења административног спора. Истина, ранија изјава воље, садржана у акту о унапређењу, поништена је пресудом административног суда (Државног Савета); али чињеница, да је ову изјаву надлежни орган био дао пре испуњења услова, довољно доказује, да би он ту изјаву воље дао и у моменту испуњења услова, — да би наике ова изјава постојала, пошто је унапређење службеника по нашем законодавству дискреционо право администрације, — Не може бити ни говора овде о некој злоупотреби или изигравању закона од стране администрације, ако она, у случају који расправљамо, акту о унапређењу дадне ретроактивно дејство. Администрацији је, само у интересу доброг вршења јавне службе, а не ради органа који акт о унапређењу доноси, — дато једно право и не може се рећи да је администрација закон изиграла, што

⁷⁾ Држ. Савет често — кад усвоји овакву тужбу Главне контроле и поништи акт о унапређењу — даје у образложењу пресуде упутство управној власти да службеника чије је унапређење поништено може унапредити с даном испуњења услова. Ово је погрешна пракса и овим упутствима нема места у оваквој пресуди јер је спор вођен о правилности акта о унапређењу а не и о евентуалним могућностима унапређења уопште.

⁸⁾ пресуда Д. С. бр. 8745|33.

је из непажње, пре времена употребила дато јој право, — да би га тобож на тај начин могла искористити ретроактивно. — Није овде реч о некој погодности органа који одлуку о унапређењу доноси, него о погодности службеника који се унапређује у интересу доброг вршења службе. Напоследку, не би било правично да службеник, коме је администрација хтела дати једну законом предвиђену погодност — буде оштећен због административне грешке у којој он нема удела.

4) У случају дисциплинског поступка, дисциплински суд претходно одлучује, хоће ли се службеник зауставити у напредовању за време дисциплинског ислеђења, односно удаљења од дужности по одлуци дисциплинског суда. — А у случају, да се против службеника отвори кривично ислеђење, за злочинство, или какво друго нечасно дело, — по сили закона службеник се зауставља у напредовању сваке врсте. — Али, ако *службеник*, против кога је вођен дисциплински, односно кривични поступак, *буде ослобођен кривице, враћа му се право на рачунање заустављеног времена.*⁹⁾

Да ли би администрација могла једног службеника, који је за време вођења горњег поступка испунио услове за унапређење, унапредити ретроактивно са даном испуњења услова? — У овом случају не постоји пре времена дата изјава воље надлежног органа за унапређење, — као у претходном случају, али је постајала правна немогућност да се та изјава дадне у моменту испуњења услова. Може ли сада надлежни орган рећи да би службеника у питању унапредио онда кад је испунио услове, да није било правне сметње — па на основу тога дати акту о унапређењу ретроактивно дејство? Мислимо да може. Није наиме кривица до службеника, а доказ је томе ослобођавајућа пресуда — што је сметња била наступила; а и *сам закон пружа могућност* за ову репарацију, моралну и материјалну, службеника — нормирајући, да се оваквом службенику *враћа право* на рачунање заустављеног времена.

Исти разлог правичности који смо горе под (3) — споменули, може се навести и овде.

Све горе, под (4), речено важи и за оног службеника који је *пре* покретања дисциплинског, односно кривичног поступка, био испунио услове. Само, *код унапређења* — на које службеник нема неко право, ретроактивност надлежни орган *може прошегнути најдаље до дана покретања посљуйка*, пошто је до тога дана било правне могућности за унапређење, али надлежни орган није своје право да унапреди службеника искористио, премда је могао.

У прва два наведена изузетка, административном акту *мора* се дати ретроактивно дејство, уз ограду учињену за

⁹⁾ В. §§ 53, 54 ч. 3.

други случај; службенику стоји на расположењу тужба Држ. савету, ако администрација не дадне ретроактивно дејство.

У два последња изузетка — треба правити следећу разлику. Ако је реч о погодностима на које службеник *има право*,¹⁰⁾ — оне се *морају* дати ретроактивно, с даном испуњења услова. — Ако је у питању унапређење (давање више групе, односно вишег звања), ретроактивност се само *може* дати,¹¹⁾ пошто је унапређење државних службеника, по нашем законодавству, дискреционо право администрације, која по својој слободној оцени просуђује, да ли је у интересу службе да се један службеник унапреди.

Акћу о првом пошављењу — примању у државну службу — *не може* се уопште дати *ретроактивно дејство*, јер се он не може, ни у ком случају подвести под један од наведених изузетака.¹²⁾

Никола С. Стјефановић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Државни интервенционизам у тражбеним односима*)

Предмет овога излагања има да буде један правни феномен, чија егзистенција није ни трајна, ни тренутна, ни случајна, ни спорна. То је ова појава: Тражбени односи, правилно засновани по правним прописима, који су постојали у тренутку њиховог заснивања, нису више нешто што мора остати као такво и што ће од тога момента бити ван домаћаја сваке друге државне интервенције, до интервенције за њихово поштовање. За нас је данас јасно да се једном произведени правни тражбени однос више не намеће као нешто у што се не дира силом државне суверене воље, већ напротив знамо да се државна интервенција свакога тренутка може преобразити у модификацију тога истог односа.

Иако се ова појава више не контестира као таква, ипак су врло различита тумачења о њеном положају у правном систему и о њеним последицама.

¹⁰⁾ На пример, переводска повишица.

¹¹⁾ Државни Савет, у својој општој седници донео је одлуку под бр. 32776/33 да се у случају, који смо под 3) расправљали-одлучи о *унапређењу мора* дати ретроактивно дејство. Ова је одлука, по нашем мишљењу, противна принципу нашег законодавства, да је унапређење службеника дискреционо право администрације. —

¹²⁾ Исто гледиште заузео је и Државни Савет у пресуди бр. 2316/33. Види још примедбу 2.

*) Реферат одржан на I радном скупу Удружења за приватно право. Овај реферат био је објављен у бр. 9 „Јавности“ од 29 фебруара 1936. г., или је тај број, због других написа, био забрањен. Са тог изузетно разлога, поново га објављујемо.

Ма како били либерални и недогматични, сви ми, васпитани по данашњем правном систему, несумњиво је да смо у свом правном формирању понели извесна чисто догматична веровања у погледу на тражбене односе, па самим тим и једну неверицу да је то појава сагласна правном поретку.

Нећемо да кажемо да смо увек осећали колико су узајамно срасле две различне установе, као што су *винкулум јурис* и *начело поштовања стечених права*, али је сигурно да смо ретко кад анализирали какве су последице раздвајања ова два појма.

Било би за модерног правника претерано да тај тражбени однос посматрамо као што га је гледало Римско право (нпр. вођење дужника у манципијум, док се не искупи), или као што га излаже Шекспир у Млетачком трговцу, јер нас је Француска револуција научила да од тражбеног односа *одвојимо личности*, али апстрахујући заштиту личне слободе ми смо ипак остали у имовинско-правном погледу скоро на оном истом терену на коме је било и Римско право.

Уствари ми смо научили да гледамо на винкулум јурис кроз призму стеченог права. Отуда, он је био ван домашаја законодавчеве интервенције, и то бар теориски. Уствари интервенционизам је постојао. Само он је био посредан. Уместо држава модификује један тражбени однос, уместо да га закон измени или укине, уместо да га судија умери, — законодавац га је чинио инефикасним у социјалном смислу, тиме што га је чинио неизвршљивим у свима оним случајевима, кад би његово принудно извршење дирало у оно што се тиче *минимума за егзистенцију*. Значи интервенција је постојала, али она је била посредна. Закон и суд су признавали сваки однос, однос је остајао у важности, само је он у конкретном случају био лишен резултата. Тако је минимум за егзистенцију био само препрека за извршење, а не и узрок за непостојање односа. На тај начин држава је успевала да помири две различите и супротне ствари и то: опстанак тражбеног односа као стеченог права с једне и наступели социјални интерес у издвајању минимума за егзистенцију с друге стране.

После Светског рата Европа се *ослободила појма ајсо-лушног чувања стечених права*. Држава је била ослобођена дужности да се њена законодавна интервенција држи начела поштовања стечених права. И отуда у јавном праву више нико не говори о стеченим правима. Објективна ситуација је преовладала над субјективном. То што би некада било повод за буну, за револуцију, — то се данас прима са нешто незадовољства за први тренутак и признаје, кад се мало оправдано од тог тренутка, чак као симпатично или бар оправдано не само од оних којима то користи, него и од оних који су били погођени и који временом схватају да је то делимично лишавање њихових права проста социјална жртва,

које су они данас свесни и за коју се они сами труде да нађу оправдања.

Али факат да *јавно право доминира приватним*, факат који су приватисти тако дуго и упорно порицали, појавио се и овде. Законодавац је своју слободу пренео са терена јавног права на терен приватног права. И пренео је своје социјално делање тиме што се прогласио квалификованим да корегира резултате својих решења. Којих решења? Оних која су постављена у непредвиђању социјалних промена.

Место да држава буде прост жандарм, који чува тражбени однос и који изнуђава његово буквално извршење, она се сад баца на испитивање да ли ће тај однос бити у складу са јавним поретком у време његовог извршења. Значи од свега се мења само један услов — сагласност са јавним поретком. *Јавни поредак* је некада у тражбеним односима био статички, временом (нестанком начела поштовања стечених права) он је *постјао динамички појам*. Па како је тај колебљиви појам *дејтерминантан за функционалан појам израженог односа, што се ша колебљивост преноси и у изражено право*.

Ако се ова појава буде овако посматрала, онда она *није ни нова ни револуционарна*.

Она *није нова* отуда што је и за време док је постојало као светиња начело поштовања приватног права било доста примера да су се у случајевима промене јавног поретка мењали, сужавали, чак и раскидали приватно правни односи. Тако напр. предратна утврђена судска пракса и класична доктрина су једногласно усвајале да је постајао неважан већ склопљен уговор ако би му у току његовог постојања предмет постао правно немогућ (забрањен). Узрок томе је дужност контрахената да поштују јавни поредак. Значи извршење уговора постало је правно немогуће. Данас државним интервенционизмом одређују се тачно границе до којих постоји могућност извршења. Значи *не мења се квалитет интервенције, него најпротив се мења само њен квантитет*. Она је учестана.

Она *није револуционарна*, јер претставља прилагођавање односа заснованих по старом правном поретку садањем правном поретку. Значи да се напротив путем тога интервенционизма нешто што је изашло из правног колосека упућује поново у правни систем. Значи да се оно што је из права претворено у анахронизам, поново враћа у право. А шта би било да се то не учини? У томе случају имали би оно што се зове *побуна факата преко прошиву права*. А та побуна факата је тек револуционарни пут. Отуда увођење ове појаве је правни револуционистички пут, насупрот револуционарном путу, који би био сигурно изазван у случају ако би се држава ставила на страну права, коме не одговарају факта.

Само се поставља питање да ли се та правна еволуција може извршити на тај начин што се ова промена тражбених односа проводи *на штећу и трошак оних појединаца, чија су права самим тим интервенцијама умањена*. Ту постоје данас свега два гледишта: *може и не може*. — Они који бране данашњи капиталистички поредак дају одговор да се такав интервенционизам *не може* спроводити на штету појединаца у корист других, чак иако се овакво помагање тих других сматра за вршење службе социјалне помоћи (као што је то случај код нас данас са земљорадничким дуговима), јер ако је то социјална служба, онда се она има вршити на трошак заједнице, а не појединаца. — Напротив све више расте број оних који заступају друго гледиште, гледиште да *може*. То гледиште прво су заступали само они који су проповедали колективистички поредак, и они су објашњавали да се експропријација тражбених односа може вршити и национализацијом без накнаде. Доцније су томе гледишту приступили и други, они који су у суштини за индивидуалну својину. Они су такође остали при оправдању ове интервенције, само са других разлога. За њих се разлог налази у праву државе да наметне различну пореску стопу за различите врсте капитала. То је за њих један пригодан порез, а једнакост при порезивању значи једнакост оптерећења једног пореског облика под истим условима, а не и једнакост оптерећења свих пореских облика. Значи чак се ни таквим интервенцијама не дира ни у суштину капиталистичког поретка. На тај начин се не може ни овакво решење поретка, као што то често веле у вароши, — сматрати за спровођење болшевизма. То је само корекција система и то она корекција, која је у датом случају нужна да би се одржао систем и да га не сруше она факта, која се у друштвеном животу буне противу њега. Зато индивидуалистички писци и из опортунизма примају ово гледиште.

Али зар се таква интервенција не противи самом систему приватног права, кад оно није потпуно мењање свих случајева него напротив само стављање извесног броја ситуација изван редовне примене система? То питање се обично поставља и практично и теориски и то са много оправдања. Напр. за сељачке менице пре 22 априла 1932 г. важе друга правила него за оне доцније, за које остају на снази редовна правила. Зар то није одсуство логике? Ствар је у суштини другојача. Не постоји никаква нелогичност, напротив изузимање је корекција раније грешке. То је правило да се више у праву не сматра апсолутном теорија ризика једне стране од промене прилика, већ се она замењује теоријом поделе или преваљивања ризика од правног односа.

У трговини, банкарству, привреди уопште се поставља питање да ли та могућност доцнијег преваљивања ризика није у ствари изазивање неповерења? То је „факат“ који је

врло популаран. Али „факат“ који је чиста заблуда. Заблуда што се верује да фиксни резултат треба одржати по сваку цену. Данас је нарушавање тог фиксног резултата у корист дужника. Али зар сутра не може доћи инфлација. Зар онда повериоци не траже валоризацију, зар је законодавци не постављају (немачки пример)? Хоће ли онда они бити правични? Хоће ли онда неподељени ризик бити основ за неповерење? Све је то питање класне политике, питање у чему је економски интерес одређене класе. А држава има дужност да буде над класама, или бар са најмногбројнијом или најзад са бар најпотребнијом класом. То је политички а не правни проблем, — проблем правилне политичке интервенције.

А судија? Какав је његов однос према овим интервенцијама? Има ли он дужност да ту интервенцију схвати као изузетак стриктно постављен, или напротив има ли судија права да из тих интервенција извуче какву норму за тражење духа закона? Напр. је ли Закон о заштити земљорадника или Уредба о заштити новчаних завода правило о духу, који веје кроз законодавство, или су напротив менична строгост и забрана доцње, прописи општег трговачког и грађанског права, ти који одлучују о методу интерпретације? Где је дух закона? Је ли наше законодавство, систем са диаметрално различитим схватањима: схватањем објективног изнад субјективног и стављањем субјективног у први ред? Ту се данас разликују два типа законодавства: 1. онај предратни и 2. онај поратни. Код нас судија се овим законима не може користити као духом законодавства, насупрот совјетског и немачког права, где се то поставља самим собом. Отуда државни интервенционизам у тражбеним односима данас је још увек за нас изузетак, који може чинити само законодавац а не и судија и то за то што су ти посебни закони дошли пре модернизирања система и што судија ту не може уносити своје ја, све док га законодавац на то изречно не овласти. Значи интервенционизам је данас правило, које једновремено сви траже и сви критикују, али правило које још није постало карактерна и битна особина система. Ето ту је нелогичност нашег интервенционизма. Али због те нелогичности наш интервенционизам је још увек благ и ограничен. Међутим будућност интервенционизма не лежи у улози законодавчевој, него у свемоћи судијиној и његовој власти да он правни ефекат цени са социјалног становишта. А то значи — смрт ортодоксних правних система. Система који ће ишчезнути изменом данашњег социјалног поретка. Значи интервенционизам је једна од етапа у историском развоју.

Милан Бартош

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

Припадају ли дневнице народним посланицима издатим суду?

Према § 113. Закона о пословном реду у Народној скупштини „народни посланици имају дневницу од 200 динара“. Установом дневнице желеле су се постићи две ствари тесно везане међу собом. Пре свега начинити функцију народног посланика приступачном свима грађанима који испуњавају услове за њу без обзира на њихово имовно стање. Ако та функција не би била плаћена, њу би могли примати само богати, док би сиромаси стварно били отстрањени иако би испуњавали све прописане услове. Тако би се чисто фактичким путем дошло до неке врсте цензуса, мада цензитарни систем никаквим позитивним прописима није предвиђен за пасивно право бирања, као што није предвиђен ни за активно. Начинити функцију народног посланика приступачном и сиромашним грађанима значи — и то је други разлог за постојање посланичких дневница, — обезбедити слободу избора, коју и сам Устав проглашава (чл. 54). Јер ако се сиромашан грађанин који испуњава услове за народног посланика и који ужива поверење бирачког тела не може примити посланичког мандата због материјалних разлога, то значи да га народ не може бирати, да је његов избор ограничен, да није више слободан. Јер, ето оног кога би хтео бирати материјални разлози спречавају да буде изабран, пошто се ни од кога не може тражити да обзире према народном поверењу стави изнад обзира према интересима, не својим, него своје породице чији терет издржавања на њега пада. Могао би неко помислити, да би се у таквој ситуацији излаз нашао у томе што би сами бирачи плаћали свога изабраника. Али та идеја отпада, јер пре свега очевидно је да би нужност плаћања сиромашног посланика утицала на његов избор, а затим по нашем Уставу (чл. 59) — саобразно принципима савременог уставног права, — народни посланик не представља своје бираче него „цео народ“. Онда је природно да народног посланика плаћа народ, а не његови бирачи.

Из изложеног види се да се посланичке дневнице установљавају из објективних разлога, али да оне посредно несумњиво користе и самим народним посланицима. Сасвим је могуће да је народни посланик примио мандат рачунајући баш са том дневницом као средством за издржавање породице што никако не треба изгубити из вида при расправљању свих питања у вези са посланичком дневницом. Треба у том погледу помислити само на случај кад је посланик морао напустити државну службу, да би примио мандат. Отуда кад се говори о правима која посланици имају на основу свога мандата у та права се убраја и посланичка

дневница. То ипак не значи, да посланик добија дневницу за све време трајања мандата. Без мандата, истина, нема посланичке дневнице уопште, али сам мандат није довољан услов за примање дневнице; потребно је још да Народна скупштина ради и да посланик учествује у њеном раду. Према томе не може се примити аргументација по којој би посланицима издатим суду припадале дневнице самим тим што су они, и поред тог издавања, задржали својство народног посланика. Али исто тако не би се могао с друге стране примити ни брз закључак, да чим ови посланици не учествују у раду скупштинском, отпада и примање дневнице. Прву сумњу у тачност овога гледишта, по коме би и свака немогућност учествовања у скупштинском раду повлачила за собом губитак дневнице, изазива отсуство прозивке народних посланика на седницама. Јер кад би примање дневнице доиста било тако апсолутно везано за учествовање у скупштинском раду, онда би прозивка била неизбежна, док се међутим она у пракси не врши. Потребно је, према томе, ради доношења правилног закључка по овом питању, приступити анализи позитивних прописа уколико их има као и позвати се на правне принципе, који се овде могу применити.

Код посланика издатих суду могу се разликовати две ситуације: или се издат посланик налази у рукама власти или се налази у бекству. У овом другом случају, решење није тешко. Према другом ставу § 111 Закона о пословном реду у Народној скупштини „посланик који без одобреног осуства... не долази на седнице скупштинске, не добија дневнице нити му Претседник може наредити исплату исте“. Посланик који је у бекству сасвим се може изједначити са оваквим послаником који неуредно отсуствује, па му према томе ни дневница неће припадати. Али ако овог посланика у бекству сматрамо као неуредно отсутног, питање је да ли бисмо издатог посланика који се налази у рукама власти могли сматрати као посланика на уредном отсуству? Ни одговор на ово питање није тешко дати. Овде, истина, постоји одлука скупштинска али на основу те одлуке, коју уосталом није он ни тражио, посланик не иде ради приватног посла на осуство о коме се говори у поменутом § 111, него у руке власти ради утврђивања истинитости извесних чињеница а у општем интересу. Као што се види, реч је о двема ситуацијама које немају никакве сличности међу собом. Према томе, није могућно посланика издатог суду који је у рукама власти сматрати на осуству, па му признати дневницу макар за 15 дана највише у једном сазиву (§ 111), као што није могућно ни обрнуто сматрати га просто као посланика који осуствује без одређеног осуства, па му одузети дневницу, јер он у ту ситуацију није дошао по својој вољи него по одлуци Скупштине. Та вољност, које овде нема, напротив постоји у случају бекства посланика, па смо стога

тај случај и могли изједначити са осуствовањем без одређеног осуства.

Издавање народних посланика суду у вези је са њиховом кривичном одговорношћу. Није онда тешко одатле прећи на њихово дисциплинско кажњавање и у том правцу покушати наћи тражено решење. У ствари, поред осталог народни посланик може бити дисциплински кажњен и привременим искључењем са седница Народне скупштине и та казна повлачи за собом губитак дневнице за време искључења (§§ 98 и 105 Закона о пословном реду у Народној скупштини). Ако се, као што смо видели, одлука о издавању народних посланика не може сматрати као одлука о осуству, може ли се онда она сматрати као одлука о искључењу са седница? Као прво, тако и ово друго није могуће. При томе, пре свега, треба имати на уму, да се дисциплинска одговорност посланика односи само на њихове изјаве и поступке при вршењу мандата, док њихова кривична одговорност обухвата и оно што се дешава ван тога. Не може се онда ни одлука о издавању сматрати као одлука о дисциплинском кажњавању посланика. Сем тога, искључење се може изрећи само са 30 седница, док се код издавања нити зна нити може унапред одредити колико то времена неће посланик моћи учествовати у раду скупштинском. Најзад ни по поступку по коме се одлука о издавању доноси (нпр. питање одбране § 104), издавање народног посланика не може се узети као његово искључење.

Констатовали смо већ да није довољно бити народни посланик па примати дневницу, него је потребно и учествовати у скупштинском раду. Отуда је природно што према изложеним прописима посланик губи дневницу ако вољно не учествује у овом раду или ако је по казни искључен са скупштинских седница. Губљење дневнице у ова два случаја има одређени циљ, на име да се обезбеди уредно учествовање посланика у скупштинском раду и да се одржи ред на скупштинским седницама. Међутим ситуација посланика издатог суду не одговори ни првом ни другом случају, и ту би губљење дневнице у ствари било потпуно бесциљно. Јер он нити по својој вољи не учествује у раду, нити је уопште утврђена каква његова кривица. Место тога, он је просто по одлуци Скупштине издат суду ради остварења једног општег интереса, независно од његове воље, да би се тек утврдило има ли до њега какве кривице или не. Ако буде осуђен, па та казна повлачи губитак мандата, он ће самим тим изгубити и дневницу, као што ће је изгубити и у случају ако буде осуђен казном лишења слободе и ако она не повлачи губитак мандата. Јер у том случају и поред мандата он неће моћи учествовати у скупштинском раду и то по својој надлежним путем утврђеној кривици. Дотле, пак, он не учествује у раду, не по својој кривици, не ни по

својој вољи, већ по скупштинској одлуци која, без изречног законског прописа, не може повући као последицу губитак дневнице. А таквог прописа нема. Није, дакле, за губитак дневнице довољно неучествовање у скупштинском раду, него је потребно видети зашто је до тога неучествовања дошло. У случају који расправљамо, посланик не учествује у скупштинском раду не стога што неће, него што не може јер се налази у рукама власти. Отуда се тај положај сматра сличним положају болесног посланика који такође не учествује у раду не зато што неће, него зато што не може, па се у оба случаја у погледу дневница поступа на исти начин. Како према § 111. скупштинског пословника посланик на боловању прима дневницу за све време боловања, имало би према изложеном да важи то исто и у погледу дневнице посланика издатог суду.

Код државних службеника, међутим, ствар стоји друкчије. Према § 236 Закона о чиновницима, „ако државни службеник буде стављен у иследни притвор, или због злочинства или каквог другог нечасног дела старешин под оптужбу, његов ће непосредни или посредни старешина одмах наредити претходно удаљење од дужности“. Ова одлука о претходном удаљењу доставља се у року од три дана службеним путем надлежном дисциплинском суду, који ће је без одлагања оснажити или поништити. Тек после одлуке дисциплинског суда о претходном удаљењу службенику се, не одузимају, него обустављају принадлежности и то половина почев од првог наредног месеца по одлуци дисциплинског суда, а према § 237 Ч. 3. У даљим својим прописима овај параграф предвиђа кад ће службеник изгубити право на обустављене принадлежности, а кад ће му се опет оне вратити и у коликом износу. И код државног службеника, дакле, који такође у принципу добија своје принадлежности за свој стварни рад, што се види и из одредбе по којој он губи право на принадлежности за време преко два месеца проведено на осуству по приватном послу у једној календарској години, губитак принадлежности и то само делимичан следује тек утврђеној кривици и изреченој казни. Дотле, и то на основу изречних дисциплинских прописа, њему се једино обуставља половина принадлежности и он на тај начин не остаје без средстава за живот. Није, према томе, дошао пропис да службеник може примити једну половину принадлежности, него је напротив дошао пропис, — и то треба добро имати на уму, — да му се друга половина може обуставити. Из свега излази да ни на основу неке аналогije са државним службеницима није могуће закључити да народни посланик издат суду губи дневницу, јер и државни службеник, као што смо видели, може да изгуби своје принадлежности тек на основу осуде, као што би било произвољно и свако суспендовање његове дневнице,

јер о томе нема никаквог прописа. Не би, дакле, могло бити примљено ни задржавање дневница до судске одлуке, па ако се утврди његова невиност да их прими, а ако се утврди супротно да их изгуби. Јер ако би их тада могао примити то би значило да је имао право на њих, а ако има право на њих, онда их нико без изречног прописа није могао суспендовати. Ствар се, дакле, увек своди на то припадају ли издатом посланику дневнице или не. Ако припадају, оне му се имају и исплаћивати, а ако не припадају, оне му се природно ни после утврђене невиности не могу исплатити. По нама, посланику издатом суду припадају дневнице, па му се онда оне имају и исплаћивати. То стога, — да укратко поновимо, — што је разлог његовог неучествовања у скупштинском раду остварење једног општег интереса, што је до тог неучествовања дошло не по његовој вољи већ по одлуци Скупштине и што, најзад, све док не дође осуда важи овде као и иначе пресумција, не да је он крив, него да је невин. Од тога би једино био изузет посланик затечен на самом делу злочина или преступа (члан 75 Устава).

Све што је речено за народне посланике, важи и за сенаторе, пре свега што су одредбе из Закона о пословном реду у Сенату истоветне са одредбама о истом предмету из Закона о пословном реду у Народној скупштини, а затим што се на оба случаја имају применити исти правни принципи и исто правно резонување.

Д-р Михаило Илић.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Нова конвенција о мореузима

1. Промене у политичким односима европских држава од 1919 до данас имале су неизбежну последицу да се измени и стање створено уговорима о миру после великога светског рата. Подвојености у погледима главних савезничких сила, које су се почеле појављивати неколико година после рата, ослабиле су одбрану Версајскога и других с њим паралелних уговора о миру и помогле онима чији је интерес био да се режим тих уговора измени. Немачка, која се сматрала пониженом и претерано оптерећеном уговорним одредбама, најбоље је до сад искористила нови стицај политичких околности. Она је најпре успела да се ослободи економских и финансиских одредаба Версајског уговора које су је тешко притискивале, па је одмах затим прешла на стављање ван снаге војних одредаба за које је налазила да су противне достојанству и рангу једне велике европске државе. Не могући се помирити са одредбама које су прописивале бројно стање и наоружање војске и одређивале да

војска буде најамничка и одредбама које су неутралисале граничну зону поред Рајне у ширини од 50 километара, Немачка је изјавила да те одредбе неће више поштовати. Ма колико се дале објаснити и разумети, немачке одлуке о непоштовању чл. 42—44 и чл. 159 и даље Версајског уговора некоректне су у толико што су донете једнострано, без претходног споразума са другим потписницима уговора, без обзира на усвојене међународно-правне обичаје о мењању или укидању уговора и без обзира на Друштво народа.

Примеру Немачке следовала је Турска која је са своје стране желела да измени одредбе Лозанског уговора о Босфору и Дарданелима, или како се краће називају: мореузима. Али треба одмах, пре сваког даљег разлагања, констатовати да је турско држање насупрот немачком било са међународно-правног гледишта исправно. У спровођењу своје тежње Турска је показала да поштује и организацију Друштва народа и усвојена међународно-правна правила. Желећи измену Лозанске конвенције о мореузима од 1923, Турска се обратила њеним потписницима, захтевала и постигла сазив нове њихове конференције, и на тој конференцији у Монтреу успела да се усвоји нова конвенција којом се она од 24 јула 1923 замењује. *Ex oriente lux!* Дошло је време да се централна Европа са истока опомиње на правилну примену међународног права.

2. Босфор и Дарданели, са малим Мраморним морем које се међу њима налази, били су за последњих сто година предмет читавог низа конвенција.¹⁾ Те конвенције није било изазивало питање пролаза трговинских бродова, које је решено још 1829, кад је Једренским уговором о миру утврђена слобода пролаза за све трговачке лађе ма ког држављанства оне биле; већ питање ратних бродова, од чијег је пролаза или непролаза кроз мореузе зависило да ли ће Русија моћи своју црноморску ратну морнарицу искористити или не и ван Црнога Мора. Слободан пролаз ратних бродова кроз Босфор и Дарданеле био је у интересу Русије и она је тај свој интерес била најбоље задовољила уговором закљученим 1833 у Унђар-Скелеси, кад је само њој био одобрен пролаз ратних бродова кроз мореузе. Али ту повластицу Русије друге силе нису хтеле трпети, а најмање Турска чија је тадашња престоница, Цариград, свакога часа могла постати мета руских топова, и већ 1841 закључена је у Лондону нова конвенција којом су се европске Велике Силе споразумеле да се кроз мореузе забрани пролаз свима страним ратним бродовима. Ту забрану су потврдили и Париски уговор од 1856 и Лондонски од 1871; изузетно су могли проћи кроз мореузе само мали ратни бродови који су

¹⁾ Питање Босфора и Дарданела је у појединостима изложио Сергеје Горјајнов у књизи *Le Bosphore et les Dardanelles*, Paris 1910.

код Цариграда стајали као стража посланстава Великих Сила и они који су на ушћу Дунава стављени на расположење Дунавској европској комисији. Потврђујући забрану пролаза, Лондонски уговор од 1871 садржао је међутим једну нову одредбу која се није налазила ни у уговору од 1841 ни од 1856 а која је била значајна: по њој је Турска имала право да изузетно дозволи пролаз кроз мореузе ратним бродовима пријатељских држава ако то захтева примена Париског уговора од 1856. На ту се одредбу била ослонила Енглеска кад је 1877 провела своје ратне бродове кроз Дарданеле до под Цариград да тиме спречи улаз руске војске у Цариград после турскога пораза.

Сви су ови уговори имали политички карактер и давали Босфору и Дарданелима не правни већ политички режим. Од пролаза руских ратних бродова зависио је руски престиж и утицај у Турској, и Русија је заиста тај пролаз имала онда кад је њен утицај у Турској био достигао врхунац. Желећи да руски утицај ослаби, Енглеска му се највише противила и она га је сузбила конвенцијама од 1841, 1856 и 1871. Положај Босфора и Дарданела зависио је према томе од исхода сукоба енглеских и руских интереса.

Кад је 1923 закључен у Лозани мир са Турском, донета је и нова конвенција о мореузима и главна њена одлика је била да је она прва дала мореузима правни статут наместо политичког. Лозанска конвенција је поставила била за мореузе три главна правила: слободу пролаза за све лађе, демилитаризацију и интернационализацију мореуза.

Слобода пролаза је била неограничена за трговачке лађе, ограничена за ратне бродове само у толико што, у интересу црноморских држава, ниједна европска сила није могла упутити у Црно море већи број ратних бродова од броја најјаче морнарице у том мору. Турска је могла забранити пролаз непријатељским ратним бродовима у случају кад би и сама у рату учествовала; тада су јој се признавала сва права зараћених држава: плењење непријатељских трговачких лађа, прегледање неутралних, али је и у рату Турска била дужна осигурати кроз мореузе пролаз неутралним бродовима, и ратним и трговачким. Тај режим прописан §§ 1—3 додатка Лозанској конвенцији од 1923 поклапао се с режимом прописаним за Килски канал чл. 380. Версајског уговора од 1919.

Демилитаризација се по Лозанској конвенцији састојала у томе, што на одређеним местима није смело бити ни утврђења, ни сталних артиљериских постројења, ни војних база, ни гарнизона, али су војни одреди могли пролазити. Те демилитаризоване зоне су биле обале Босфора и Дарданела, Галипољско полуострво, сва острва Мраморног мора сем једног (острво Емир-али-адаси), острва Јегејског мора блиска Дарданелима (Самотракија, Леинос, Имброс, Тенедос

и Зечје острво), азијске обале испод Дарданела до рта Ески-Стамбул и зона око Босфора од 15 километара источно и западно. Турска се уз то обавезивала по § 8 да у Цариграду, предграђима и Принчевим острвима држи највише 12.000 војника.

Интернационализација по Лозанској конвенцији састојала се у томе што је установљена међународна комисија мореуза са седиштем у Цариграду, комисија чији је задатак био да мотри на примену конвенције, да Друштву народа подноси годишњи извештај о кретању пловидбе и трговине кроз мореузе и да два пута годишње утврђује бројно стање ратних морнарица црноморских држава, како би се знало колико се ратних бродова сме од једном пустити да прођу кроз мореузе.

3. Од три правила постављена 1923 год., нова конвенција, потписана 20 јула о. г. у Монтреу, укинула је два: демилитаризацију и интернационализацију.

Демилитаризација је у новој конвенцији прећутно укинута, пошто се о њој у опште не говори; али је протоколом, приложеним конвенцији и који је истог дана ступио на снагу, Турска овлашћена да може одмах наоружавати сва места која су била демилитарисана, и имати у њима пуну војну власт као и на осталим тачкама своје територије.

У колико се пак тиче интернационализације, међународна комисија је укинута с тим да њене функције прими на себе турска влада. Те функције у ствари нису биле разгранате. Још 1923 у Лозани установа комисије мореуза је била наишла на велики отпор турских делегата, који је савладан на тај начин што је комисији дата много мања надлежност него што је првобитно предлагано. Надлежност комисије сводила се, као што је већ речено, на утврђивање бројног стања морнарица и на давање извештаја Друштву народа о промету кроз мореузе.

Те функције је турска влада примила сад на себе. По чл. 18 нове конвенције, свака црноморска држава давање Турској 1 јануара и 1 јула сваке године списак своје морнарице и њене укупне тонаже у Црном мору, а Турска ће те податке достављати потписницама конвенције и Друштву народа. А чл. 24 изрично преноси на турску владу сву власт коју је комисија имала по конвенцији од 1923, а наиме састављање статистика, давање потребних обавештења и старање да се конвенција правилно примењује. Турска влада ће у будуће, уместо комисије, потписницама конвенције и Друштву народа подносити годишњи извештај у коме ће се назначити кретање страних ратних бродова кроз мореузе и сва корисна обавештења за поморску трговину и пловидбу (чл. 24).

Треће правило: слободу пролаза, нова конвенција за држава на снази са извесним изменама које ће се овде из-

ложити. Конвенција повлачи разлику, као и стара, између трговачких и ратних бродова, и затим предвиђа, као и стара, три могућа случаја: време мира, рат у коме Турска не учествује, рат у коме је и она учесница.

У чл. 1 и 2, нова конвенција утврђује да ће у време мира сви трговачки бродови, без обзира на њихово држављанство, имати пуну слободу пролаза и пловидбе кроз мореузе и дању и ноћу, да ће плаћати само таксе предвиђене у додатку конвенције, и да ће бити потчињени једино санитарским формалностима и никаквим другим. Те санитарске формалности се састоје у томе што ће сваки брод пре улаза у мореузе стати код санитарске станице, доставити властима своје име, држављанство, тонажу, одакле и куда иде и подвргнути се прегледу; ако је на броду све исправно у погледу здравственом, он се мора што брже пустити да продужи пут; ако је за последњих 7 дана било на броду случаја куге, колере, жуте грознице, пегавог тифуса или великих богиња, брод ће се задржати потребно време према санитарским прописима. Конвенција наглашује да је пилотирање необавезно за бродове као и реморкирање.

У другоме могућем случају, кад је рат у коме Турска не учествује, примењује се исти режим као и у доба потпуног мира, потпуна слобода за све трговачке бродове.

У трећем случају, кад сама Турска ратује, слободу пролаза задржавају бродови неутралних држава под условом да не указују никакву помоћ непријатељу, да пролазе само дању и да иду путем који им турске власти обележе. У томе случају може евентуално бити пилотирање проглашено обавезним. Иста та ограничења слободе могу наступити и онда кад Турска, и ако није заратила, налази да стоји пред непосредном ратном опасношћу (чл. 5 и 6 нове конвенц.). Према непријатељским трговачким лађама међутим Турска, докле год ратује, има сва права која јој дају општа правила поморскога ратног права.

У свима тим одредбама које се односе на пролаз трговачких лађа, нова конвенција, може се рећи, поклапа се са старом. Једина битна разлика је, што нова конвенција даје Турској право да ограничи слободу не само кад је ушла у рат већ и кад стоји пред непосредном опасношћу рата; на те моменте претње или опасности од рата, стара конвенција није помишљала.

У погледу ратних бродова нова конвенција разликује три исте могућности. Прва је могућност да нико не ратује. У том случају нова конвенција предвиђа ограничења и за бродове који пролазе кроз мореузе и за оне који се налазе у Црномом мору. По чл. 18, укупна тонажа ратних бродова неприбрежних држава који се налазе у Црномом мору може износити највише 30.000 тона, а укупна тонажа бродова једне исте, неприбрежне државе 20.000 тона ($\frac{2}{3}$ од укупне

опште тонаже); ако би се пак најјача црноморска ратна флота појачала још са најмање 10.000 тона према садашњој најјачој тонажи, онда ће се сразмерно повисити и дозвољена тонажа за ратне бродове неприбрежних држава али највише до 45.000 тона.²⁾ Ратни брод неприбрежне државе који уђе у Црно море може у њему остати највише 21 дан (члан 18).

Што се тиче самих мореуза, нова конвенција у чл. 14 вели да највећа глобална тонажа свих страних поморских сила у пролазу може бити 15.000 тона, а бродова највише 9, сем ако се тиче бродова држава са Црнога мора, који могу и са већом тонажом пролазити ако иду негруписани, праћени највише са по 2 торпиљера (чл. 11). Турска влада мора бити дипломатским путем претходно извештена о сваком пролазу страног ратног брода; у том наговештају који мора претходити 8—15 дана самоме пролазу назначиће се име и тип ратног брода, циљ путовања, датум проласка. Брод мора ући у мореуз најдаље 5 дана од дана који је назначен за пролаз; ако се датум измени, и то се мора 3 дана раније јавити. Командант у пролазу мора сигналимa известити обалске власти о саставу силе којом управља (чл. 13). Ратни бродови не могу се ни у ком случају служити авионима које носе, док пролазе (чл. 15). Могу се задржати преко потребног времена за пролаз само у случају хаварије или буре (чл. 16). Подморнице црноморских држава могу пролазити ако су набављене или грађене ван Црног мора, под условом да иду дању, по површини, усамљене и да се турска влада претходно извести о њиховом проласку (чл. 12). Ове формалности се ублажавају по чл. 18 једино за бродове који се шаљу у Црно море у хуманом циљу, с тим да њихова укупна тонажа не прелази 8000 тона. А разрешени су формалности једино ратни бродови који улазе у мореузе на позив турске владе да учине посету учтивости (чл. 17).

За случај да је ратно стање, али је у рату Турска неутрална (друга могућност), ратни бродови неутралних држава пролазиће као и у време мира, под истим условима. Ратни бродови држава које ратују неће, међутим, смети пролазити сем ако им се дозволи да се врате у своје пристаниште, или ако иду да помогну нападнутој држави на основу пакта Друштва народа или каквог уговора о узајамној помоћи. И када тако изузетно пролазе, не могу у мореузима чинити ни пленидбу ни преглед тргов. бродова нити какав непријатељски акт (чл. 19).

За случај да она сама ратује (трећа могућност), (чл. 20), Турској се оставља потпуна слобода одлуке да ли ће

²⁾ Шестомесечни извештаји које су по чл. 18 дужне давати црноморске државе о стању своје флоте, омогућиће тачно утврђење максимума о коме је овде реч.

пуштати које ратне бродове кроз мореузе или не, и под којим условима.

Све ове одредбе о ратним бродовима знатно се разликују од оних у старој конвенцији. У време мира додуше обе конвенције истичу начело слободе пролаза до извесне границе, али та граница у старој конвенцији није била обележена цифром већ се само назначило да тонажа ратних бродова који улазе из Јеђејског мора у Дарданеле не сме бити већа од тонаже најјаче ратне морнарице на Црномору док се у новој конвенцији максимум прецизно одређује у цифрама. По старој конвенцији су ратни бродови до те границе могли улазити у мореузе без икаквих формалности (сем што су били дужни при пролазу да сигналимa извести обалску власт о својој јачини), док нова конвенција прописује у том погледу читав низ формалности, претходних наговештења итд. У време рата у ком је Турска неутрална, по старој конвенцији се примењивало исто правило као и у време мира (сем што зараћене државе нису смеле вршити у мореузима никакве ратне радње), докле по новој конвенцији Турска не дозвољава пролаз ратних бродова зараћених држава сем изузетних случајева. У време рата у ком и Турска учествује, стара конвенција је остављала слободу пролаза неутралним ратним бродовима докле по новој ништа није за тај случај утврђено већ све зависи од добре воље Турске. Очеvidно је да је пролаз ратних бродова по новој конвенцији знатно отежан и да је њихова слобода кретања много мања него по старој конвенцији.

Те нове одредбе знатно одузимају мореузима међународни карактер који су по конвенцији од 1923 имали. Само укидање међународне комисије не би морало значити да је међународни режим на мореузима укинут, зато шта један пут може бити међународни и без међународнога органа; бивало је, да се на међународној реци установи међународни статут и да се надзор над његовом применом повери обалским државама, не стварајући за то нарочиту комисију. Ако се буде прихватио, на пример, румунски предлог о укидању Међународне дунавске комисије, то неће значити да ће Дунав престати бити међународна река већ да ће се обезбеђење међународног режима поверити државама кроз које Дунав протиче. Међународни статут једне реке или канала или мореуза не зависи од постојања комисије већ од тога да ли је и колико обезбеђена свима подједнака слобода пролаза, без непотребних дажбина ни формалности. Ту слободу пролаза нова конвенција додуше даје трговачким бродовима; али је знатно спутава за ратне бродове и тиме смањује ону пуну интернационализацију коју су мореузи по старој конвенцији имали. Турска суверена права, која су по старој конвенцији била сведена у мореузима на најмању потребну меру, сада се манифестују у своме пуном

обиму. Интернационализација је потиснута сувереношћу једне државе, и ако је напредак мирних међународних односа у што јачој интернационализацији, онда би нова конвенција значила са тога гледишта корак у назад.

Новој конвенцији је дата потребна гипкост на тај начин што се у чл. 29 даје могућност свакоме потписнику да после сваке периоде од 5 година може тражити измене у њој. О тим изменама се може постићи споразум и дипломатским договорима без конференције а ако се у томе не успе сазваће се нова конференција да о предложеним изменама решава. Врло корисна одредба, коју би требало увести у све уговоре ове врсте. Сваки уговор више мање одговара односима и потребама момента у ком је закључен. Али се ти односи и потребе мењају, и ако више није са њима у складу, уговор престаје бивати користан и постаје напротив штетан. И само периодичним прилагођавањем уговора новим околностима може се осигурати његова трајна корисност и задовољење циља ради кога је закључен.

Д-р Милета Новаковић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

§ 59. Закона о чиновницима

I. § 59 Закона о чиновницима предвиђа једно отступање (изузетак) од општих норми које регулишу постављање лица у државну службу и реактивирање лица која су била у служби па им је служба престала. Опште норме које регулишу постављање чиновника садрже укратко формулисана следећа два правила:

1. Лице које први пут ступа у државну службу може се поставити само у *најнижу положајну групу* која је за ту струку одређена (§ 47 Закона). (Почетна положајна група је: X за лица са непотпуном средњом школом; IX за лица са потпуном средњом школом; VIII за лица са факултетском спремом).

2. Лица која су била у државној служби па им је служба ма на који начин престала (оставка, пензионисање, отпуштање итд.) *не могу* при повратку у државну службу *добити већу групу* од оне у којој су били кад им је служба престала. (§ 62 и § 63 Ч. з.).

§ 59 Закона о чиновницима предвиђа, казали смо, отступање од та два правила. По одредби тога параграфа: лица која имају специјалну стручну спрему (који су, како се закон изражава „*признаши стручњаци*“) могу се поставити на звања *почев од III положајне групе на више*. Ово отступање од опште норме важи: како за лица која долазе у службу из слободне професије (алинеја 1 § 59), тако и за лица која су раније била у државној служби па им је служба ма на који начин престала (алинеја 2 § 59). Разуме се само по себи да и за лица која долазе из слободне професије као и за она која су раније била у служби специјална стручна спрема је услов *sine qua non*.

II. Образложење уз Закон о чиновницима не даје нам разлоге за отступање предвиђено у § 59; али се и у оскудици таквога образложења могу сасвим поуздано утврдити мотиви који су то отступање диктовали. Намера законодавца при доношењу одређења § 59 била је: да учини изузетак од § 47, 62 и 63 и да омогући улазак у службу при-

знатим стручњацима који, под оним општим законским нормама које су предвиђене у § 47, 62 и 63, не би могли ући у државну службу, односно за које би улазак у службу под општим нормама био сасвим нецелесходан.¹⁾

Нека нам је дозвољено да ове разлоге прикажемо на једном слободно конструисаном примеру. Једно лице које је дипломирао на Универзитету одаје се слободној професији и у њој остаје дуго време (на пр. 20 и више година). Радећи на томе пољу ово лице постаје „признати стручњак“. Кад би сада један Министар желео да узме тога стручњака у државну службу, он би га могао поставити само за чиновничког приправника. Благодаревн пропису § 59 Министру је дата могућност, да га постави на звање почев од III положајне групе на више. Исто важи и за лица, која су била у државној служби, и која су, пошто им је служба престала, марљиво продужила да раде на својој струци, у којој су благодаревн томе раду, постали признати стручњаци. И овде када би Министар желео да реактивира те признате стручњаке, он би их по § 62 одн. 63 могао поставити само у ону положајну групу, у којој су и раније били кад им је служба престала; сада пак, благодаревн § 59, он их може поставити на звања почев од III положајне групе на више.

Једва је и потребно нагласити да је отступање које предвиђа § 59 заведено искључиво у интересу државне службе а не у интересу лица која има да ступе у службу: на привилегију из § 59 може се позвати Министар кад доноси одлуку за постављење чиновника, али ту привилегију не може рекламирати и сам чиновник ако Министар то не прима.

III. Примена § 59 у пракси изазвала је спорна тумачења у погледу на круг лица на која се може применити.

У излагању које претходи ми смо изнели намере законодавчеве које су диктовале доношење § 59. Према тим намерама излази: да се одредба § 59 може применити *на сва лица која имају специјалну стручну спрему* (која су „признати стручњаци“), *па било да та лица долазе у државну службу из слободне професије* (алинеја 1) *било да се враћају у држ. службу која им је ма на који начин престала* (алинеја 2)

Насупрот овој тумачењу, Главна контрола даје једно уже тумачење.²⁾ По њеном тумачењу § 59 може се применити: на лица из слободне професије; и на лица која су била у државној служби па им је служба престала, *али не путем пензионисања*. Према том тумачењу § 59 могао би се дакле применити: на лица која долазе из слободне професије; на лица која су била у државној служби па им је служба престала путем оставке и отпуштања; — али не и на пензионере. Ово уже тумачење (са искључењем пензионера) изводи Главна контрола из чињенице, да је у § 59 (алинеја 2) изрично наведен § 63 (у коме се говори о лицима која су била у служби па им је служба престала оставком или на други начин) док није наведен и § 62 (који говори о пензионерима). Ово сужено тумачење § 59 можда би се могло и оранити, кад би се при примени односно тумачењу законских прописа водило рачуна само о тексту закона, не водећи ни у колико рачуна о духу закона, о намерама законодавчевим, и о мотивима који су диктовали једну законску одредбу. Али ако се при тумачењу закона води рачуна и о тим чињеницама — а ми мислимо да се о њима мора водити рачуна — онда је тумачење које заступа Главна контрола несумњиво погрешно.

При доношењу §-а 59 законодавац је, видели смо, имао намеру, да омогући пријем у државну службу лицима која имају специјалну стручну спрему (признатим стручњацима), а која не би могла бити примљена у службу кад би се на њих имале да примене опште норме о постављењу чиновника. Тежиште је питања дакле у томе: да ли такво лице има или не специјалну стручну спрему; ирелевантно је пак да ли

¹⁾ Погрешно је тумачење Др. Накетића (Ч. з.), по коме би § 59 представљао изузетак од § 49 — у погледу времена прописаног за напредовање.

²⁾ Одлука опште седнице Главне контроле од 19 маја 1933.

му је служба престала на један или на други начин. Ако је једно лице признати стручњак, онда се на њега може применити § 59, па било да му је служба престала путем пензионисања, било ма на који други начин. Да је законодавац желео да искључи неку групу лица, онда би он то морао изрично казати (на пр.: *узузев пензионера*). Овако изричног искључења нема, те се не може примити ово уже тумачење Главне контроле, већ оно шире тумачење, по коме се § 59 може применити *и на пензионаре* као и на сва друга лица која су била у служби на им је служба престала.

Улога и значај који је законодавац дао § 63 доводи такође до овог ширег тумачења. § 63 не прописује никакво ново правило, нити он има самосталан смисао и значај. Његова је улога: да правила, која су изражена у претходним параграфима (§§ 60, 61 и 62) и која регулишу повратак у службу за пензионаре, — *прошири и на сва друга лица*, која су била у служби на им је служба престала на други начин (оставка, отпуштање итд.). Његов је циљ, дакле, да у погледу на повратак у службу *изједначи* сва лица која су била у служби на им је служба ма на који начин престала. Мислимо да је мало неспретно, кад се Главна контрола, ради дискриминације извесних врста лица у једној истој категорији, позива на један параграф који је баш имао за циљ да изједначи сва лица из те категорије.

До истог закључка мора се доћи и с обзиром на необична решења до којих би довело тумачење Главне контроле.

Узмимо, примера ради, два чиновника, који су провели у државној служби 12 година па им је после 12 година служба престала, и то: једноме по казни због кривиче, *пушем отпуштања*; а другоме, без икакве кривиче просто административно, *пушем пензионисања*. Ако би ова два лица радећи и надаље у својој струци, постала „*признати стручњаци*“, па би Министар желео да их поврати у службу, онда би се по тумачењу Главне контроле, *на онога који је био отпуштен по казни могао применити § 59*, (наравно под претпоставком да је на пр. помиловањем његов повратак у службу уопште омогућен), *док се он не би могао применити на онога који је пензионисан* — Или један чиновник са преко 9 година службе административним путем буде отпуштен, а други са преко 10 година службе исто тако административним путем буде пензионисан. По тумачењу Гл. контроле, на првог би могао бити примењен § 59, а на другог не би могао, као да за овога година дана више проведена у државној служби претставља сметњу да и он постане истакнут стручњак.

Да ли је могла бити оваква намера законодавчева? Ми тврдимо, без бојазни да ће нас неко демантовати, да законодавац такву намеру није могао имати. Могло би се казати да законодавац у овом питању није био довољно прецизан; могло би се казати, ако хоћете, да је он учинио и једну малу омашку, — али се никако не може тврдити да је законодавац желео оваква апсурдна решења.

На основу свега напред изложеног мора се доћи до тумачења: *да се § 59 може применити и на пензионере као и на сва друга лица која су била у служби на им је служба престала*.

IV. § 59 предвиђа, видели смо, отступање од опште норме која регулише постављење лица у државну службу: њиме се дерогирају, потпуно или делимично, одредбе из §§ 47, 62 и 63. Али, поставља се питање, да ли § 59 даје могућности за отступања и од других законских прописа. Да ли наиме постоји могућност, да се по том параграфу обићу законске одредбе *о квалификацијама*, или одредбе *о времену* које чиновник мора провести у једној положајној групи да би стекао право на унапређење.

Детаљно расклађено то би се питање могло формулисати у три подпитања, наиме:

1. може ли се по § 59 поставити лице које нема универзитетску спрему;

2. може ли се § 59 применити на лице, које је пре кратког времена дипломирао, и које је, дакле, било у слободној професији *само најкраће време*.

3. може ли се по § 59 чиновник који је био у *најнижој положајној* групи, па је пре кратког времена дао оставку, или му је служба ма на којој други начин престала, одмах после тога реактивирати, и то наравно у III или можда и у још вишу положајну групу.

ад 1) За оно прво подпитање пракса је дала дефинитивно задовољавајуће решење. Стало се на гледиште, да термин „признати стручњак“ има да значи квалификацију која је за један степен већа од факултетске спреме. Стојећи на оваквом гледишту Главна контрола тражи: да се за свако постављење по § 59 има приложити, поред дипломе о свршеном универзитету, још и образложење о постојању те специјалне стручне спреме. Према томе, све док се буде одржавала оваква пракса, не постоји могућност да се изиграју законске одредбе о квалификацијама.

ад 2) и 3) Могућност обилажења (изигравања) законских прописа о року службовања у појединим положајним групама постоји (случајеви под 2) и 3). Међутим, по нашем мишљењу постоји и сасвим поуздано мерило, према коме би се, у сваком конкретном случају, могло утврдити, да ли је примена § 59 повредила или не дух закона о чиновницима. Намера је законодавца, раније смо утврдили, да омогући признатим стручњацима улазак у службу, а са одступањем од општих норми утврђених у §§ 47, 62 и 63 (да не морају почети са најнижом положајном групом, ако долазе из слободне професије; да могу добити и већу положајну групу од оне, у којој су били кад им је служба престала, §§ 62 и 63). Али није намера законодавчева, и није могла бити његова намера, да та лица фаворизира и према признатим стручњацима који се већ налазе у државној служби. Законодавац, дакле, није имао намеру, да по § 59 даје једном лицу већу положајну групу од оне, коју имају његови другови који су своједобно ступили у државну службу и сада се у њој још увек налазе.

Према овом мерилу може се конструисати следеће правило, по коме би се имала примењивати одредба § 59: лица која улазе у државну службу по §-у 59 не могу добити већу положајну групу од оне, коју би имали да су своједобно (одмах по свршетку универзитета) ступили у државну службу и у њој непрекидно ошали.

Примењујући ово правило дата је могућност да се признати стручњаци поставе у државну службу уз одступање од општих норми државних у §§ 47, 62 и 63; али је отклоњена могућност да се изиграју законски прописи о року службовања у појединим положајним групама.

Разуме се само по себи да би било најпрактичније, да се и ово као и сва друга спорна тумачења дефинитивно регулишу изменом и допуном законских прописа.

М. Тодоровић

Дневничарска награда и постављење за приправника

Решењем Министра просвете П.Бр. 12038 од 3 априла 1935 г. постављен је Д. Д. за асистента-приправника на правном факултету у Београду. Д. Д. ступи на дужност 30 априла када му је решење и саопштено. Како је Д. Д. све до 30 априла вршио дужност асистента-дневничара и првог априла примио своју дневничарску награду за цео април, то је Ректор Универзитета својим решењем Бр. 16278/35 одлучно да Д. Д. врати државној каси примљену дневничарску награду од 3 до 30 априла. Против овог решења Д. Д. поднесе жалбу Министру просвете али је он решењем П.Бр. 9152/36 одбацио. Д. Д. поведе административни спор. Државни савет својом пресудом Бр. 14396 од 12 јуна 1936 г. *поништи* решење Мин. просвете П.Бр. 9152 од 18-III-1936 и то из ових разлога: „Тужилац је као дневничар-асистент Универзитета примио дневничарску награду за месец април 1935 г. На дужности дневничара-асистента провео је до 30-IV-исте године када му је тек саопштено решење о постављењу

за асистента-чиновничког приправника, па му по том основу дневничарска награда припада, обзиром на прописе §§ 165, 166 и 167 ст. 2 Ч. З., за све време вршења дневничарске дужности. Нема места примени § 74 Чин. закона, на који се пропис Министар у одговору на тужбу нарочито позива. По овом законском пропису „службеник не може поред своје редовне службе имати другу споредну, осим ако му то надлежна службена власт допусти. Он не може заузимати никакав положај који би био противан достојанству и части његовог звања, или би га ометао у вршењу његових сталних службеничких дужности“. Цитираним законским прописом законодавац је имао намеру да заштити интересе службе, односно да онемогући да службеник вршењем споредних служби занемари редовне службене дужности. А у конкретном случају заштита интереса службе од повреде у овом облику уопште не долази у обзир, јер не постоји истовременост обавезе вршења дневничарске и приправничке дужности, пошто је решење о постављењу за чиновничког приправника саопштено тужноцу тек 30-IV-1935, до кога дана је вршио дневничарску дужност. На послетку, оспорено решење противно је и духу Закона о чиновницима обзиром на чињеницу да је тужилац време од 3 до 30-IV-1935, за које му се не признаје право на дневничарску награду, заиста провео на дужности дневничара-асистента. Јер не може се претпоставити, нити би то било у сагласности са односним прописима Закона о чиновницима, да је законодавац имао намеру да омогући држави да се бесплатно користи радом службеника који је у службу државе примљен са наградом. Са изложеног оспорено решење морало је бити поништено на основу чл. 34 Закона о Државном савету и управним судовима¹⁾.

Питање које овај административни спор решава необично је важно за државне службенике. Његово различито решење скопчано је са различитим материјалним последицама. Административна пракса даје нам небројено примера да решења управних власти, по овом питању, зависе од тренутног гледишта надлежне управне власти.²⁾ У нашем наведеном административном спору, за решење Мин. просвете П.Бр. 9152/36 био је од пресудног значаја извештај Мин. финансија О. о. бр. 7359/36, у коме је на тражење Мин. просвете дато мишљење за овај конкретни случај. Мин. финансија стоји на гледишту: да дневничару престаје право на примање дневничарске награде на дан постављења за приправника. То своје гледиште утврдило је, нарочито после пресуде Државног савета Бр. 1581/33, по којој се одбадује тужба М. С. служитеља Мин. финансија, противу решења Мин. финансија о повраћају дневничарске награде од дана постављења за разврстаног служитеља. Мин. финансија је изгубило из вида да се Државни савет у административном спору, и према §-у 22 Зак. о Држ. савету и управним судовима и према пракси Држ. савета, мора кретати само у обиму изложених тачака у тужби.³⁾ Кад се то зна и кад се прочита тужба³⁾ коју је наведени служитељ поднео Држ. савету, јасно је зашто је Држ. савет својом пресудом Бр. 1581/33 одбацио његову тужбу, супротно нашој наведеној пресуди Бр. 14396/36. М. С. у својој тужби нигде није навео дан кад му је саопштено решење о постављењу за служитеља, већ је на против и он стао на гледиште да је од дана постављења већ био на новој дужности. Његова главна тачка којом је он побигао решење Мин. финансија, састојала се у томе што се он држао гледишта да му дневничарска награда припада, пошто на припадљивости служитеља има права тек од првог наредног месеца по ступању на дужност. Тај разлог

¹⁾ Министар просвете својим решењем П.бр. 40317/35 поништио је решење Ректора Универзитета у Београду Бр. 3292/35 по коме је М. М. суплент гимназије имао да врати државној каси примљену награду дневничара Универзитета од дана постављења за суплента гимназије. У овом случају Мин. просвете је правилно поступило, у колико се тиче поништаја решења Ректора Универзитета, али се не може прихватити његов разлог за поништај. § 112 Зак. о чиновницима који се наводи као разлог, заиста прописује да припадљивости службеника теку „до краја месеца у коме је разрешен“, али се он не може у овом случају применити, пошто § 174 Зак. о чин. извршно одређује одредбе које се односе на контрактуалне чиновнике и дневничаре и нигде не наводи § 112.

²⁾ Боривоје Ј. Франтловић: Коментар закона о Држ. савету и управним судовима, Б. 1935, стр. 51 (Одлука Држ. савета бр. 32246) и стр. 69.

³⁾ Државни савет Бр. 40057/32.

не може бити довољан пошто је у овом случају од пресудног значаја дан саопштења решења о постављењу. Отуда пресуда Држ. савета по административном спору служитеља М. С., није требала да буде образац по коме треба решавати све даље случајеве у пракси.⁴⁾

Из свега изложенога види се да је наведени административни спор асистента-приправника Д. Д. добио своје правино решење. Према утврђеним правним принципима, решење Министра просвете о постављењу Д. Д. за асистента-приправника, није могло у погледу враћања примљене дневничарске награде, имати према њему дејства све до његовог саопштења. Све докле Д. Д. је био на раду у служби државе као асистент-дневничар и за тај рад примао своју награду. Могућност да дневничар не треба да прима своју награду за време док је на раду у служби државе не предвиђа ниједан законски пропис. Ако би се прихватило гледиште Мин. просвете и Мин. финансија, да на дан потписа решења о постављењу за асистента-приправника престаје право на примање дневничарске награде, то се може десити да решење о постављењу за асистента-приправника буде саопштено дневничару неколико месеци или годину дана доцније и да због тога, без своје кривице, он мора државној каси вратити све своје примљене дневничарске награде од дана потписа решења о постављењу за приправника, и ако је цео тај период провео на раду у служби државе. Ово гледиште не само да није на закону основано него је и несоцијално и нецелисходно. Оно у ствари кажњава дневничара који постаје приправник. Одузима му награду за рад док је био на раду у служби државе. Ставља у повољнији положај она лица која нису била дневничари а постају приправници, јер ће она, још увек по саопштењу решења о постављењу и до ступања на дужност, бити у могућности да откажу своју евентуалну приватну службу и приме своје дотадање награде. Зашто би се онда дневничарима на раду у служби државе одузело право да приме награду за свој рад, кад за то не постоје ни законски прописи ни разлози фискалне природе? Отпада могућност да би дневничар постављен за приправника могао примати и награду дневничара и припадљености приправника, јер награду дневничара прима док је на раду у служби државе, а припадљености приправника тек од првог наредног месеца по ступању на дужност (§ 30 Зак. о чин.). Назад и § 178 Зак. о чин. и пракса Држ. савета стоји на гледишту да дневничару отказ службе мора бити саопштен на 15 дана раније.⁵⁾ Према томе и ово би био један разлог више за потврду гледишта да до дана саопштења решења о постављењу за приправника, дневничар у сваком случају има право на своју награду до тога дана, пошто би се само саопштење решења о постављењу имало сматрати као отказ дневничарске службе. Може се приговорити да је дневничар отказао самом молбом о постављењу за приправника. Међутим ако би се то прихватило, шта би било после петнаестог дана од тога отказа? Да ли би дневничар престао бити дневничар? Практика се ни једном није држала тога гледишта, нити то прописује Зак. о чиновницима. Редак је случај да неко после 15 дана од молбе буде постављен. Може чекати и месецима и годинама. Како дневничар остаје дневничар и после истека тога отказног рока, значи да је он одустао од отказа и да је управна власт на то пристала. Према томе дан саопштења о постављењу за приправника, има се рачунати у овом случају као почетни дан отказног рока за дневничара. Ако у том периоду отказног рока постављени приправник не ступи на дужност приправника, већ остане на раду у служби државе као дневничар, свакако не би било

⁴⁾ Распис Мин. финансија Бр. 7985 од 23-11-1933 год.: „Пошто је статус хонорарних службеника сличан статусу дневничара то се код постављења ових на звања чиновника, званичника и служитеља има поступити онако како је Државни савет пресудио у својој пресуди Бр. 1581 од 20-1-1933 у случају служитеља“.

⁵⁾ Одлука Држ. савета Бр. 15662/32: „... Тужитељу у конкретном случају није саопштен отказ... То је, дакле, била чиста интерна радња администрације, која није могла имати никаквог правног ефекта у односу државе према тужитељу, као последавцу према раднику, јер јој је недостајао један елемент из §-а 178 Зак. о чин.: да је иста саопштена у законској форми, тужитељу (Б. С. Протић — В. Лучић: Одлуке Држ. савета 1929—1932, Б. 1934, стр. 244.).

неправилно признати му право на примање дневничарске награде. После ступања на дужност приправника, не би могао имати права на дневничарску награду, пошто је својим ступањем на нову дужност, прихватно отказ дневничарске службе и престао бити дневничар.

Драгаш Ђ. Денковић

Периодска повишица је једна врста напредовања.

Шта се подразумева под појмом напредовања? У систему нашег чиновничког права могу се разликовати три случаја напредовања: 1) наименовање на више звање, 2) добијање више групе и 3) добијање периодске повишице. У првом случају добија службеник више звање (тзв. l'avancement de grade; нпр. судија Окружног суда буде наименован за судију Апелационог суда). У другом случају, задржава своје звање али добија вишу групу (тзв. l'avancement de classe; нпр. судија Окружног суда буде унапређен из V у IV положајну групу другог степена). У погледу прве две категорије и теорија и пракса су сложне, да оне обе погледају под појам напредовања; што се тиче треће категорије, наиме периодске повишице, питање је било донекле спорно. Међутим, пресуда Државног савета бр. 10597 од 27 априла 1936 г. чију ћемо садржину ниже изнети, третира добијање периодске повишице као једну врсту напредовања.

Питање које је довело до поменутог пресуде састојало се у следећем: Решењем Министра просвете бр. 10384 од 3 априла 1934 г. додељена је периодска повишица П. Ј. Гл. контрола тужбом бр. 126.955/35 од 4 јуна 1936 г. је оспорила поменуто решење са ових разлога: По ставу 1. § 52. Ч. з., периодске повишице предвиђене у §§ 22, 24 и 25. добијају се после сваке три године ефективне службе проведене у дотичној групи. Интересовани П. Ј. унапређен је у IV положајну групу 2 степена указом 2 јула 1931 године. Како од дана унапређења у IV пол. групу 2. степена, од 2 јула 1931 год., па до 10 октобра 1933, са којим даном му је додељена прва периодска повишица IV пол. групе 2 степена, именовани у тој групи није провео три године службе, то је горње решење противно наведеном ставу првом § 52 Чин. закона. — Време које је именовани провео као народни посланик од 18 марта 1923 год. до 10 новембра 1924 године, и које му је признато за пензију и напредовање по ставу 1 § 81 Фин. зак. за 1933/34 годину, не може се истом урачунати за додељивање прве периодске повишице IV пол. групе 2 степена. Јер по ставу 1 § 81. Фин. зак. за 1933/34 годину, сенаторима и народним посланицима бившим државним службеницима, ако поново ступе у државну службу, рачуна се за пензију и напредовање све време које су, почињући од 28 новембра 1920 године провели као народни посланици и сенатори. — Како се види из наведеног законског прописа, исти изрично предвиђа признање времена проведеног у својству сенатора и народног посланика само за пензију и напредовање, а не и за додељивање периодске повишице.

Међутим Држ. савет није усвојио разлоге наведене у тужби Гл. контроле, већ је ислу одбадио, заузевши сасвим супротно гледиште односно правног карактера периодске повишице. Пресудом Држ. савета бр. 10597 од 27 априла 1936 г., којом је разправљен поменути случај јасно се декларира, да се добијање периодске повишице има сматрати једном врстом напредовања. Иста гласи: „Из аката овога предмета види се, да је именовани време од 18 марта 1923 год. до 10 новембра 1924 год. провео као народни посланик. Приликом доношења нападнутог решења именованом је урачунато ово време на основу § 81 ст. 1 Фин. зак. за 1933/34 год. за добијање периодске повишице. Са временом ефективно проведеним у IV пол. групи 2 степена и наведеним временом, које се признаје по поменутом § 81 ст. 1 Ф. з. за 1933/34 год., именовани испуњава услов из § 52 Ч. з. — Навод у тужби Гл. контроле, да се именованом спорно време није могло признати за додељивање периодске повишице неоснован је, јер су по Зак. о чиновницима унапређење у старију групу односно наименовање на звање и периодске повишица редовни случајеви напредо-

вања, услед којих се и припадљивости увећавају. То се види и из § 263 ст. 1 Ч. з.“.

Наведеном пресудом је јасно истакнуто да, како унапређење у старију групу, и наименовање на ново звање, тако и периодска повишица, потпадају под заједнички појам напредовања. Збиља, унутарње разлике између ових појединих категорија су доста значајне, нарочито између прве две и последње. Док се унапређење у старију групу и наименовање на звање сматра као дискреционо право надлежног органа управне власти, и као такво, једино зависно од воље тога органа (§ 48 и § 49), дотле се периодска повишица добија аутоматски после сваке три године ефективне службе проведене у дотичној групи („периодске повишице у групи одређују се по службеној дужности“ како вели ст. 2 § 52 Ч. з.). Што значи, да је периодска повишица једно право државног службеника, које је као такво санкционисано тужбом на Државни савет. Али то још не значи да се и периодска повишица не може подвести под појам напредовања. У основи битна карактеристика напредовања састоји се у чињеници, да се у службеничком статусу врши помицање унапред. А ту карактеристику имају све три категорије напредовања.

За овакво гледиште, наиме да је и периодска повишица врста напредовања, налазимо основа и у § 291 Ч. з. који вели: „Казна губитка времена за напредовања обухвата напредовање по групама и периодским повишицама плате, и то за једну, две или три године“. Дакле напредовање је генусни појам за унапређење, наименовање на звање и периодску повишицу.

Славољуб Поповић

СУДСКА ХРОНИКА

Недовољност разлога и предлога у правним лековима

I. Пети део Грађанског парничног поступка посвећен правним лековима познаје три врсте правних лекова: позив, ревизију и рекурс. Против пресуда донетих у првом степену има места позиву — § 555 Грпп., против пресуда позивног суда има места ревизији — § 596 Грпп., против закључака допуштен је рекурс где га закон изрично не искључује — § 608 Грпп. Сем тога, против извесних делова пресуда који се односе на трошкове, изјављује се рекурс а не позив када се иначе пресуда не побија у другим деловима — §§ 157, 645, 654, 613 и 622 Грпп.

Колико су неопходни предлог и разлог у правном леку види се по томе, што закон изрично прописује, да позивни суд испитује одлуку првостепеног суда у границама позивних предлога и разлога — § 556 ст. 1 Грпп., које мора позивно писмено садржавати према § 561 ст. III Грпп. Слично видимо и код ревизије: § 600 Грпп. је категоричан у том погледу. На исти начин саставиће се и ревизионо писмено са том разликом само, што у овом последњем случају, по изузетку, дозвољено је изношење и нових чињеница и доказа — § 614 ст. I и IV Грпп.

Изјављивање правних лекова по Грпп. јесте један веома тежак посао и скопчан са великом одговорношћу, уз велике материјалне жртве којима је сваки парничар изложен код правних лекова с погледом на закон о судским таксама. За добро изјављен правни лек, који као такав треба да успе, тражи се од адвоката, без чије се сарадње он не може написати, потпуно познавање спорног случаја и савршено познавање Грпп. Врло је чест случај, да правни лек не успе, не зато што не садржи правилну критику пресуде или закључка са којима парничар није задовољан, већ с тога, што правни лек није саображен Грпп.

II. Недавно објављена Збирка одлука Стола седморице и Стола седморице одељења Б. у редакцији г. г. д-р Алексе Враговића и Љубе Милановића (Загреб, 1936) пружа у горњем погледу ванредно инструкутиван материјал, па у недостатку одлука Беогр. касац. суда у томе смислу, које

нису објављене и ако и њих има у великом броју, вредно је проучити на овим одлукама два одељења у Загребу нашег „Јединственог Касационог суда“, од којих је једно — Сто седморице одељење Б. — примењивало нови поступак у старој аустријској редакцији дужи период времена и у томе погледу има драгоцених искустава.

1) Призивни суд, после проведене призивне расправе, одбацио је призив „због неодређености призивнога приједлога, јер да је призивалац ставио приједлог, да се првостепена пресуда укине или преиначи, а да то није допуштено“.

Сто седморице је, по ревизионом рекурсу, нашао, да је ово становиште призивног суда нетачно.

Тужилац је у призиву јасно назначио разлоге, из којих држи, да би се пресуда првостепеног суда имала укинути, а посебно разлог, ради којег би се пресуда, ако не буде мјеста укидању, имала преиначити, те ставио приједлог, да се пресуда у побијаном дијелу укине и спис врати првостепеном суду на поновни претрес „или“ да се преиначи према садржају платног налога.

„Ту су стављена подједно два одређена приједлога, од којих је сваки посебно образложен, а да би се један од тих имао означити главним, а други подредним или да се немају ставити алтернативно, како то призивни суд образлаже, такових захтјева закон не поставља“ (*Одлука Стола седморице Рек. 1952/34. од 7. фебруара 1935. год., у Збирци под бр. 147.*)

Кодико је нама познато, Београдски Касациони суд је имао прилике, да се изјашњава о питању алтернативности призивног предлога за преиначење или ништење пресуде Окружног суда по ревизионим рекурсима незадовољних парничара, из разлога, што је Београдски апелациони суд § 561 ст. III Грпп. либерално тумачио у корист призиваоца. Јер призивалац мора стављати алтернативне предлоге с тога, што му је непознато, какво ће становиште заузети призивни суд, што му у осталом и закон допушта.¹⁾

2) Призивалац је у призиву навео „као разлоге побијања првостепене пресуде (призивне разлоге) само погрешно стварно и правно просуђивање спора и мањкавост поступка, придржавши себи да те разлоге образложи на призивној усменој расправи. Али тиме није удовољено одредби § 467 бр. 3 Грпп. (§ 561 Грпп.) која захтјева за призивни спис међу осталим одређену кратку назнаку разлога побијања, дакле, не само опћенито разлог због којег је првостепена пресуда ништава, мањкава, неоснована и слично, него такође посебно назначење разлога због којих се једно или друго од тога у првостепеној пресуди обистињава и оправдава њезино укинуће или преиначење. То је потребно назначити тим више, што разлози, с којих се пресуда првог суда може да побија, нису у закону уопће наведени, као такође и ради противне странке, која има право да се на основу призивног списка, који је такође приправни писмени саствак, приправи за усмену призивну расправу, а у неким случајевима и да се на њ писмено осврне прије расправе у смислу § 468 Грпп. (§ 562 Грпп.). Није, дакле, довољно као призивне разлоге навести само оно, што је туженик у својем призиву навео; оно је само формулација призивних разлога; потребно је било да он наведе, у чему је спор стварно погрешно просуђен, у чему се састоји погрешно правно просуђење ствари и у чему је поступак суда првог степена мањкав; то се све не да надомјестити образложењем на усменој призивној расправи, јер се на овој слушају странке само са њиховим говорима (последњи ставак § 486 Грпп. — § 562) дакле, само са усменим извињавањем већ у призивном спису истакнутих призивних разлога“ (*Одлука Стола седморице одељења Б. Уш. 20/30. од 29. јануара 1930. год., у Збирци под бр. 174.*)

Ово је катедарски случај како призив треба изјављивати па да буде саображен закону. Да призивни суд узме призив у разматрање,

¹⁾ У осталом то либерално тумачење срећемо, по истом питању, и у одлукама Стола седморице. В. одлуку Рек. 1899/34 од 17 јануара 1935 год.. у Збирци под бр. 146.

тражи се образложење у чему је пресуда Окружног суда ништава или шта јој недостаје, и то не у општим цртама, већ детаљно, са односним деловима пресуде и поврећених зак. прописа. То је нарочито потребно, да би се дала прилика противнику, да у смислу § 562 Грпш. одговори на призив, као и да би призивни суд у границама призивних разлога и предлога могао довести сходну одлуку. Закључак Стола седморице одељења Б. који рекапитулише горње наводе, треба по више пута прочитати, ако се хоће да напише призив који би произвео дејство.

3) Сто седморице одбацио је тужночеву ревизију из разлога: „Према тврђењу ревизије ревизијски разлог бр. 2 § 503 Грпш. (§ 597) постоји стога што би се биле мимоишле чињенице и докази које је тужитељ предлагао у првом и другом степену. Тиме се међутим не изводи по закону разлог мањкавости призивног поступка, како захтјева § 506 бр. 3 Грпш. (§ 600) јер није назначено који су то наводи и који предлози постављени у нижим степенима које је призивни суд мимоишао и зашто су такви наводи и докази били важни“ (*Одлука Стола седморице одељења Б. Рв. 729/29. од 24. априла 1930. год., у Збирци под бр. 197.*)

Тужилац је, дакле, изгубио спор на питању форме, јер ревизију није саобразио основним §§ 503 тач. 2 и 506 тач. 3 аустр. Грпш. односно §§ 597 тач. 2 и 600 тач. 3 Грпш. па му Сто седморице није ревизију ни узео у поступак.

4) Као и у претходном случају и овде је Сто седморице одбацио ревизију због тога што се ограничила на општа излагања, као да спор није исцрпно и темељно претресеи. „Мањкавост призивног поступка (бр. 2 § 503 Грпш. — бр. 2 § 597 Грпш.) види ревизија у томе што овај спор „није исцрпно и темељно претресан, како захтјева његова важност“... Али, овакво опћенито приговарање није подесно да оправда истакнути ревизијски разлог, када се предлагачи ревизије нису ни потрудили да наведу, што је још имало бити у парници претресано, а нарочито, што су они предлагали, а да од суда није било прихваћено и изведено.“²⁾ (*Одлука Стола седморице одељења Б. Рв. 697/29. од 20. јуна 1930. год., у Збирци под бр. 211.*)

5) „Према наређењу § 504 Грпш. (§ 598) ревизијски суд испитује пресуду призивног суда једино у границама предлога учињених у ревизијском поступку. Који су то предлози, то излази из § 506 бр. 2 Грпш. (§ 600) бива, предлог да се призивна пресуда укине или да се преиначи и како. Тужећа странка у свом ревизијском писмену предлаже „да се донесе законита пресуда са потпуним образложењем“. Али, такав предлог није у складу са напред наведеним законским наређењима. Стога није било потребно, залазити у мериторно рјешавање ревизије, већ се ова морала одмах одбацити на основу прописа §§ 471 бр. 3 (§ 565), 473 (§ 567), 474 од. II (§ 568), 513 Грпш. (§ 607 Грпш.) због несташе прописних ревизијских предлога“ (*Одлука Стола седморице одељења Б. Рв. 792 од 24. фебруара 1932. год., у збирци под бр. 303.*)

III. Код коментатора Грпш. питање се поставља на сличан начин и добија слично решење као и код оба одељења Стола седморице, с том разликом, што коментатори предвиђају извештан број случајева о којима највиши суд у Загребу није имао прилике да одлучује.

Г. д-р Драгољуб Аранђеловић сматра, да призив мора садржавати призивне предлоге и разлоге, јер ако тога нема, призив ће призивни суд одбацити без расправе. Ако пак такав призив дође на усмену расправу, разлози и предлози се не могу једнострано ни проширивати ни замењивати другима без пристанка противника.³⁾ Исти услов тражи и за ревизију: означавање пресуде противу које се улаже ревизија, даље одређену изјаву у којој се мери побија пресуда, јер у колико се пресуда призивног суда не побија, постаје извршна. „Ревизијски разлози морају већ у ревизијском писмену бити индивидуализирани и специјализирани. Ревизи-

²⁾ У истом смислу и одлука Стола седморице одељења Б. Рв. 938/29 од 28 јануара 1931 год., у Збирци под бр. 245.

³⁾ Д-р Драгољуб Аранђеловић: Грађанско процесно право Краљевине Југославије. III књига, I свеска, стр. 56.

зиски суд не може сазнавати за ревизијски разлог тумачењем ревизијског писмена. Од улагача ревизије зависи који ће разлог за ревизију изабрати и с тога ревизијски суд не сме разлоге, које странка истиче и остварује, замењивати другима, погоднијим по мишљењу ревизијског суда. Ревизијски суд је овлашћен да само у границама ревизијског предлога, одређеног ревизијским разлозима, донесе одлуку. Ако ревизијски разлози нису индивидуализирани и специјализирани (изречно или јасним упућивањем наведени), ниш је стављен одређен ревизијски предлог, онда ће ревизијски суд одбацити ревизију — §§ 607, 565 бр. 3, 568 ст. 2⁴⁾

Сем тога, предлог мора бити јасан, тј. да ли се тражи укидање или преиначење, или и једно и друго као алтернативан захтев. „Предлогом за укидање или преиначење даје се само изрази жељи каква формална одлука да се донесе у погледу призивне пресуде, а поред тога још је потребно да ревизијски суд у самој ствари донесе одлуку. Ревизијски суд је везан стављеним ревизијским предлогом исто тако као што је везан за истакнуте ревизијске разлоге“ (§ 598).⁵⁾

И рекурс треба да садржи рекурсни предлог: да се нападнути закључак или пресуда пониште или преиначе и рекурсне разлоге „којима се оправдава рекурсни предлог о преиначењу односно укидању побивањем закључка“.⁶⁾

Г. д-р Хуго Верк означаје недостатак одређеног призивног предлога или призивних разлога као основ за одбачај правног лека — § 565 тач. 3 у в. § 568 ст. 2 Грпп. Призивни разлози морају бити јасно индивидуализирани,⁷⁾ а призивни предлози морају одређено да садрже изјаву „да ли се предлаже укидање или преиначење пресуде и какво преиначење“.⁸⁾

У ревизији битни састојци су поред означаења пресуде која се побива још и ревизијски разлози и предлози. „Не буде ли у ревизијском писмену наведена пресуда, против које је уложена ревизија, или не буде ли у њему изнесен никакав или неодређени ревизијски предлог или не буду ли уопће или не појединачно ни изреком а ниш јасним упућивањем наведени ревизијски разлози, одбациће се ревизијско писмено као неуредно састављено“.⁹⁾

И рекуре мора садржавати одређени предлог и разлоге и ако закон не набраја рекурсне разлоге већ помиње само разлог ништавости.¹⁰⁾

Остали коментатори такође су категорични у погледу призивних, ревизијских и рекурсивних предлога и разлога: њихово отсуство или недовољност јесу разлог за одбачај правног лека.¹¹⁾

⁴⁾ Д-р Драгољуб Аранђеловић: *op. cit.*, књ. III, свеска I, стр. 98.

⁵⁾ Д-р Драгољуб Аранђеловић: *op. cit.*, књ. III, св. I, стр. 99, где се још каже: „Међутим кад је стављен погрешан ревизијски предлог, а из остале садржине ревизијског писмена, а поглавито из извођења ревизијских разлога, јасно се види, на који се предлог мисли, онда само због тога ревизију не треба одбацити“.

⁶⁾ Д-р Драгољуб Аранђеловић: *op. cit.*, књ. III, св. I, стр. 111—112.

⁷⁾ Д-р Хуго Верк: Теориско-практични приручник Југословенског грађанског парничног права. Први део, стр. 254.

⁸⁾ Д-р Хуго Верк: *op. cit.*, стр. 255: „Појам укидања и онај преиначења пресуде два су, у њиховим правним посљедицама, различита појма. Код преиначења пресуде на место преиначења пресуде долази друга пресуда; код укидања пресуде нестaje побивање пресуде у целости и она више правно не постоји. Других призивних предлога осим да се укине и преиначи побивања пресуда, закон не познаје, али су у тим границама допуштени евентуални, подредни призивни предлози, на пр. делимично преиначење, уопштување поступка по призивном суду и слично“.

⁹⁾ Д-р Хуго Верк: *op. cit.*, стр. 286 као и стр. 288 где је веома детаљно обрађен појам и значај ревизијских разлога.

¹⁰⁾ Д-р Хуго Верк: *op. cit.*, стр. 315: „У правцу рекурсивних разлога, који ће се по правцу равнати према природи и особинама појединог случаја, истиче се само то, да предметом побивања рекурсом може бити само изрека, диспозитив односног закључка, никако пак и његово образложење. (Zentr. bl. 35/135). Ако се неки закључак побива због тога, што је основан на погрешном правном схватању ствари, треба у рекурсивном писмену, без излишне опширности изложити с којих разлога жалилац сматра, да је ствар с правне стране погрешно схваћена (§ 614. ст. 5)“.

¹¹⁾ Д-р Георг Најман — Д-р Саво Греговић: Коментар грађанског парничног поступка, књ. II, стр. 1134, 1357, 1368. Д-р Фрања Горшић: Коментар грађанског парничног поступка са Уводним законом, књ. II, стр. 314, 320, 322—323. Д-р Анте Верона и Д-р Срећко Чуља: Законик о судском поступку у грађанским парницама и Уводни закон, 663, 672, 740, 782. Д-р Срећко Чуља: Грађанско процесно право Краљевине Југославије, стр. 681—685. Лаза Урошевић: Законик о судском поступку у грађанским парницама са коментаром и Уводним законом, стр. 527, 581, 597.

Према томе, основни разлог да правни лек успе, јесте јасно формулисање разлога из којих се правни лек улаже и одређених предлога, шта се од вишег суда тражи да учини са нападнутом одлуком нижега суда. Да се те важне околности не пренебрегну, треба увек имати закон пред собом, који је у овом погледу довољно јасан. Иначе, одлични коментари и системи Грпн. пружају нам обимну судску праксу и драгоцене упуте и закључке, па је корисно и њих консултовати уз законски текст.

Д-р Видан О. Благојевић

Квалитет код акцесије државине

По § 941 Грађ. зак. државином прешходника може се користити почињен држалац само онда ако је иста правична, законита и ако почива на једном правном основу.

У правној ствари Р. С. противу И. К., ради утврђивања права својине, Срески суд за срез врачарски пресудом од 19 маја 1934 г. II. 135/5, одбио је у целости тужбено тражење са разлога:

„На данашњој усменој расправи, као и у тужби заступник тужилачке стране престајно је, да је тужиља Р. све до пре неколико година као наследница свога деде пок. Н. К., бив. из Рипња, који је умро 1916 г., а по извршном решењу овога суда од 29-XII-1932 г. МБр. 17169, имала у непрекидној, савесној и законитој државини земљиште у месту зв. „Равни Гај“, које се налази у атару општине Рипањске; исто то земљиште држао је њен дед Никола више од 50 г. као прави и искључив власник и у томе га нико није узнемиравао, те је на основу наслеђа сопственик истог земљишта постала тужиља, док јој 1928 г. туженик на самовласан начин није заузео ово земљиште, па га још данас држи и ако на то нема право, те је позивајући се на сведоке: П. К., Т. В., Р. К. и Ј. Р. сви из Рипња, ставио предлог да суд тужиљу утврди власником овог спорног имања.

Тужена страна не признаје тужилу право својине на спорно имање наводећи да спорно имање никада није било у државину тужиље односно њених правних преставника а ставио је предлог да се испитају сведоци С. И. и М. В., који ће посведочити да од кад они памте, спорно земљиште није било у државини тужиље. С тога је ставио предлог да се тужбени захтев одбije.

Изведени су докази предложени од стране тужилачке и тужене стране, чији се резултат налази изложен у записнику усмене расправе.

Ценећи изнете наводе странака по свом слободном уверењу, заснованом на резултату целокупне данашње усмене расправе и изведених доказа, сходно § 368 Грпн. суд је нашао да наводи тужилачке стране нису доказани. Утврђује се на име, исказима сведока под заклетвом К. П. Р. и Б. Т., Р. Р., као и И. С., којима суд поклања пуну веру, да је 1890 г. много грађана Рипња заузимало бесправно општинско земљиште, па је у том реду био и пок. Никола, деда тужиље Роксанде, а ово заузеће вршили су без одобрења општине. Све до 1927 г. државина је била у рукама Николе и његових преставника, када је тужени Илија користећи се неким спором, који је постојао између тужиље и неке њене тетке бесправно заузео ово имање, и од тога доба па до данас стално га држи туженик Илија. Исто тако сведоци су тврдили да пок. Никола никад није имао, две њиве у „Просеку“ и да пок. Никола није имао друго имање са овим границама катастра, сем имања у „Равном Гају“.

Према оваком стању ствари пок. Никола, дед тужиље Роксанде, до овог имања дошао је на бесправан начин — заузећем и самим тим није имао државину правичну у смислу § 201 Срп. гр. з., а тужилац није ничим ни доказао ту државину, тј. да се овом државином нису вређала никаква права, те с обзиром на то и с погледом на § 927 Срп. гр. зак. застарелосту онај се користити не може, који ствар не држи у своје име, нити са онаквим основом, који би по закону довољан био за прибављање права, те се тужбени захтев има у целости одбити.

Ово своје уверење о томе, да су пок. Никола и тужила имаали неправичну државину, суд је стекао из исказа сведока К. П., који је изјавио да су многи грађани 1890 г. дошли до имања на бесправан начин, а исто тако из те чињенице што је Општина рипањска одмах против Илије, чим је заузео ово имање поднела тужбу и по тој тужби вођен је кривични поступак против Илије, а исто тако је општина водила спор против других лица, због заузећа (види исказ сведока Игњатовића).

Па баш и кад би се узело да је тужила односно њени претци, ово имање имали у савесну, непрекидну и закониту државину, ипак не држе ово спорно имање онолики број година колико се тражи по § 931 гр. законика за стицање својине државином општинских добара која у баштинске књиге нису уведена, што је овде случај, јер пок. Никола ово спорно имање, према исказу сведока држи од 1890 г., па и на 3 год. раније, те кад се узме у обзир да је ово имање тужени заузео 1927 г., што значи да исто имање има у државину 40 год., а кад се од тих 40 год. одузму 6½ ратних у смислу § 54 Зак. о ливк. моратор. стања створеног ратом, значи да је тужила имала ово имање 33½ год., а према § 931 Гр. зак. потребно је 36 год. имати општинско имање у државину за стицање права својине.

С обзиром на све ово као и на § 218—219 Гр. зак. по којима је зак. прописима тужилац био дужан да своје право својине на спорном имању докаже, а он то није учинио, то је тужилац и одбивен у целисти од свог тражења.

Под претпоставком да је ово спорно имање у „Просеку“ идентично са имањем описаним у списку пописа као имање у „Просеку“ од 8 дана орања под Бр. 6, ипак се овим уписом у списак пописа не може сматрати да је тужиоцу признато право својине од стране општине за спорно имање, а то како с обзиром на сврху списка пописа, који се чини у сасвим другим циљевима ради расправе масе, тако и с обзиром на пропис § 96 Зак. о општинама, по коме је за отуђење општинских имања поред одлуке општинског одбора потребно још и одобрење Државног савета, што овде није случај.“

По призиву тужилачке стране, Окружни суд за округ београдски, као призивни суд, пресудом својом од 8 фебруара 1935 г. Пл. 28/34, преиначио је пресуду Среског суда и тужили признао право својине на спорном земљишту, са разлога:

„У призиву изјављеном на наведену пресуду Среског суда за срез врачарски заступник тужилачке стране ставио је призивни предлог да се оспорена пресуда преиначи и да се удовољи тужбеном захтеву.

Призивни суд је ценио призивне наводе па је нашао, да је првостепени суд погрешно у следећем:

1. Идентичност спорнога имања потпуно је утврђена исказима сведока П. и Р. К., Т. Б. и Ј. Р. на име да је спорно имање у месту званом „Равни гај“ идентично са имањем у месту зв. „Просек“ а које се наводи у распоредном решењу Среског суда за срез врачарски од 29 децембра 1932 г. Бр. 17169, те је због тога неуместан навод Среског суда у побјавној пресуди као да идентитет овог спорног имања није утврђен — §§ 363 и 423 Грпп.

2. Затим погрешно је суд што је туженог Н. К. идентификовао са општином Рипањском, јер тужени Илија води спор у своје име, а не у име општине, нити је он именовao општину као свога претходника у см. § 123 Грпп. Из ове погрешне претпоставке парнични суд је нашао да је државина туженог И. К. правична — § 201 Гр. зак., а да државина тужиље Роксанде није правична, а са разлога што је њен деда пок. Никола дошао до спорног имања на бесправан начин — заузећем општинског земљишта у 1890 г. када су и други заузимали бесправно општинско земљиште. Међутим ако државина тужиље није правична још мање може бити правична државина туженика Илије, који је спорно имање заузео тек у 1927 г. Околност да ли је тужиљин дед пок. Никола бесправно заузео имање од општине рипањске срески суд имао је да оцени само у случају да је туженик сама општина, јер суд не може и оне околности које иду само у корист општине признати неком другом лицу, па ни туженом

Илији. Како државину тужила доводи од свога деде као његова наследница то је њена државина правична и на закону основана — § 399 гр. зак. јер му је унука од сина пок. Радована, на што се види из решења ср. судије од 29-XII-1932 МБр. 1719 257.

Даље Срески суд претпоставља да и ако би се узело да је тужила имала спорно имање у савесну непрекидну и закониту државину, да она ипак нема државину од 36 год., колико је по §-у 931 гр. зак. потребно за стицање својине државином општинских добара. И ово произлази из погрешне претпоставке да тужила води спор против општине, међутим пошто то не стоји њој је потребна државина само од 24 година из §-а 929 гр. зак., коју она има с обзиром да су њени претци имали спорно имање у државину од 1890 год.

Призивни суд је ценио и уверења суда општине Рипањске Бр. 14250/3 па је нашао да исто не може користити туженику као ни самој Општини, јер се њиме тврди да је спорно имање стара својина не и данашња својина општинска.

Из свега наведеног, а сматрајући као доказано да је тужила Роксанда имала у савесној, непрекидној и законитој државини спорно имање и то преко 24 год. рачунајући од 1890 г. па све до 1927 г. када је туженик Илија спорно имање заузео, те је суд донео своју пресуду као у диспозитиву“.

По ревизији тужене стране, Касациони суд у Београду пресудом својом од 20-XI-1935 Рев. 743/2, преиначио је пресуду Округног суда и тужилу одбио од тужбеног тражења, са разлога:

„Испитујући пресуду призивног суда у границама предлога и разлога истакнутих у ревизији Касациони суд је нашао:

Погрешно је Округни суд када је нашао да је тужила Роксанда путем одржаја у смислу § 929 гр. зак. на спорном имању стекла право сопствености.

Призивни суд је у разлозима своје пресуде утврдио чињеницу да је пок. Никола, деда тужиле Роксанде, до државине спорног имања дошао на тај начин што је општинско добро, око кога се странке споре, заузео без одобрења општине. Међутим, да би државина једнога лица била правична или законита, потребно је да је држалац до власти на ствари дошао на основу такве чињенице која би могла засновати право својине; потребно је дакле, да његова државина почива на једном правном основу. Држалац не може постати сопствеником ствари ако је државину прибавио, не једним правним послом, већ једним актом — §§ 200 и 927 Гр. зак. Значи да државина пок. Николе, деде тужиле Роксанде, ма колико да је трајала не би могла довести до својине спорног земљишта, пошто државина пок. Николе, од кога тужила своје право на спорном имању доводи, није била правична и законита, а није с тога јер је пок. Никола до државине спорног имања дошао једним противправним актом а не једним правним послом. Истина државина саме тужиле Роксанде претставља такву државину која је могла путем одржаја довести до сопствености спорног имања, а утврђена је и чињеница да је и тужени 1927 год. заузео бесправно спорно земљиште, али с обзиром да је тужила Роксанда спорно имање држала непуних 10 година и с обзиром да предмет спора није државина као фактичко стање, већ се спорно имање тражи у сопственост по основу одржаја, то је у смислу § 931 Гр. зак. тужилина државина у погледу протека времена недовољна да њену државину претвори у једно правно стање — сопственост.

С тога је нетачно навођење призивног суда да се у конкретном случају имају применити прописи о редовној застарелости и то применити без обзира на државину претходника тужиле Роксанде. У смислу § 941 Гр. зак. државином претходника може се користити почивен држалац само онда ако је и та државина правична и законита. А како то овде није случај, као што је то напред изложено, то се тужили Роксанди није могло спорно имање досудити у својину — по коме је основу она спорно

имање за себе тражила — већ је исту требало одбити од тужбеног тражења као тражења на закону неоснованог, због чега је Касациони суд на основу § 604 Грпп. ревизију туженика уважио и изрекао нову пресуду као што је то у диспозитиву изложено“.

Јован Д. Смиљанић

Примедба уредништва. — Објављујући ову одлуку, врло интересантну, и правилну у погледу акцесије државине, дужни смо да скренемо пажњу да су сва три суда осетила али нису довољно нагласила питање *активне легитимације* код државинских тужби, које се састоје у правичности државине (§ 201 Срп. грађ. зак.). Ако би суд пошао отуда, он би дошао до истог резултата, али са других разлога.

За примену начела *res iudicata* потребно је постојање идентитета парничара, тужбеног захтева и правног основа

(Закључак II већа Касац. суда у Београду од 4 априла 1936 г. Рек. 118).

У правној ствари тужиоца М. О. противу туженика М. Ј., ради дуга у 8000 динара, Срески суд за град Београд закључком од 21 октобра 1935 год. П—6317/35, одбацио је тужбу тужилачке стране, као већ пресуђену ствар, са разлога: „М. О. тужи М. Ј. за 8000 динара на име остатка дуга од мираза, чији повраћај тражи. Тужена страна истиче приговор пресуђене ствари *res iudicata*, наводећи да је за исто ово тражење по тужилъиној тужби донео већ извршну пресуду окр. суда за град Београд бр. 13026 од 2-IV-1932 г. Расмотривши наводе парничара суд је нашао да је тужилачка страна признала да је ову исту суму која је предмет ове тужбе од 8000 дин. била утужила код Окр. суда за град Београд и да је тај спор извршном пресудом расправљен. Према томе ово исто потраживање — једном већ расправљено извршном судском пресудом — не може бити поново пред судом расправљено као *res iudicata*, те је стога суд и одбацио тужбу § 335 Грпп. То пак што је тужилац ову суму раније био утужио по основу зајма а не по основу мираза, као сада не може утицати на решење по приговору пресуђене ствари јер закон не чини разлику по ком је основу један спорни однос пресуђен, већ сматра и налаже да се о једној и истој ствари не може двапут судити *non bis in idem*, а признањем странака утврђено је да о овој истој суми постоји извршна судска пресуда што се утврђује и пресудом Окр. суда за град Београд бр. 13026 од 2-IV-1932 г. која је у препису приложена. — У конкретном случају ово је у толико пре овако што се из извршне пресуде Окр. суда за град Београд бр. 39935 од 24-IX-1929 која је такође приложена види да је тужиља целокупну суму датог мираза од 41719 дин. коју је дала туженику приликом склапања брака утужила и да по истој тужби постоји правоснажна пресуда а тужилачка страна личим није утврдила да утужена сума од 8000 дин. потиче као дуг од датог мираза, а не као дуг од зајма по коме је основу исту суму раније и утужила док тај факат тужена страна истичући приговор пресуђене ствари, не признаје“.

По рекурсу тужиоца, Окр. суд за град Београд, као рекурсни, закључком од 5 децембра 1935 г. Пл. 959/35, укинуо је закључак Среског суда и вратио правну ствар на поновну расправу и одлуку, са разлога: „Испитујући побигани закључак у границама рекурсних разлога и предлога овај суд, као рекурсни суд, нашао је: Тужилац је тужбом од 9 септембра 1935 г. П—6317/35 тражио да му се на име дуга од мираза исплати још 8000 дин. На расправи пред Среским судом... тужени је истакао приговор пресуђене ствари, те је првостепени суд нашао да је овај приговор стоји и донео побигани закључак. Потребно је првостепени суд кад је нашао да у овом случају стоји *res iudicata*. Да би се за једну правну ствар рекло да је пресуђена, потребно је да постоји поред идентичности парничара и тужбеног захтева и идентичност правног основа. У овом спору тужилац тражи да му се досуди 8000 дин. на име дуга од још неплаћеног мираза док је пресудом Окр. суда за град Београд, од

2 априла 1931 г. Бр. 13026 расправљено питање по тужби за 8000 дин. из зајма, те према томе оба ова захтева не потичу из истог правног основа и ако се воде између истих парничара и о истом износу новца. Констатација првостепеног суда да је пресудом Окр. суда за град Београд Бр. 39935, доказ 1) уз записник ред. бр. 4, тужиља целокупну суму датог мираза, од 41719 дин. уступљена не стоји јер је том пресудом расправљено само питање мираза у износу од 41719 дин. док у овом спору тужилац наводи да је мираз износио 57.000 дин.“

По рекурсу туженика, Кас. суд у Београду закључком од 4 априла 1936 г. Рек. 118/36, потврдио је закључак Окружног суда са разлога: „Испитујући закључак рекурсног суда у смислу § 620 Грпп. поводом рекурса туженика Кас. суд је нашао: Туженик у рекурсу, у главном, истиче, да је Окружни суд погрешно кад је нашао да истакнутом приговору пресуђене ствари нема места, налазећи да у конкретном случају нема истоветности правног основа. Под основом спора има се разумети само онај фактички однос у коме су се парничари налазили и од кога је настао спор тј. да се под правним основом спора има разумети онај истински правни посао, из кога је настао спор између парничних страна, а не назив или име које тужилац у тужби значи. Очењујући ове наводе, Кас. суд налази, да су исти неосновани и да је закључак Окружног суда у погледу истакнутог приговора тужене стране, о пресуђеној ствари, правиан и на закону основан. И по оцени Касационог суда, да би имало места истицању приговора пресуђене ствари, потребно је постојање идентитета парничара и тужбеног захтева као и истоветност правног основа. У конкретном случају, постоји само истоветност парничара и истоветност тужбеног захтева, а не постоји и трећи битни елемент истоветност правног основа. Према томе, да би имало места примени *res iudicata* и да би једна правна ствар била пресуђена, потребно је да постоје сви елементи за то, а на име: поред идентичности парничара и тужбеног захтева, и идентичност правног основа. Недостајање једног од ових битних елемената, представља недопуштено примене начела *res iudicata*. С обзиром на ове разлоге, неоснована су и остала разлагања туженика у рекурсу; јер је чињеничним стањем утврђено, да захтев расправљен пресудом Окр. суда за град Београд од 2 априла 1932 г. Бр. 13026, и захтев који се остварује овим спором, не потичу из истог правног основа, без обзира на то што се исти воде између истих парничара и за исти тужбени захтев“.

Јован Д. Смиљанић

§ 276 Грађ. суд. пост. и § 479 Грађ. парн. пост.

Неко акционарско друштво тужило је друго акционарско друштво за суму од 1000 дин. пошто му тужено друштво није било платило за наручену а примљену робу. — Тужилачка страна позвала се у тужби на ове доказе: извод из књига, сведока и допуну заклетву. Заклетву је имао да положи по потреби а у смислу § 295 Госп. прокуриста тужилачкога друштва.

Тужено друштво није на тужбу било одговорило и на рочиште није било дошло.

Пуномоћник тужилачке стране остао је на рочишту при тужби, наводима и тражењу. И, пошто тужена страна није дошла на рочиште, а позив је уредно примила нити је на тужбу одговорила, то је тужена страна изгубила право на приговоре, па и на оне из §§ 139, 140 Госп. Стога је заступник тужилачке стране молио суд да донесе пресуду у смислу тужбе.

Срески суд је усвојио захтев тужилачке стране и донео је пресуду којом је прокуристи досудио допуну заклетву, уз обичајне правне последице. Пуномоћник тужилачке стране, као и тужено акционарско друштво примили су били ову пресуду и она је, потом, постала извршна.

За овим је срески суд одредио рочиште ради полагања заклетве, али се рочиште није могло одржати, у више махова, са разлога, што се

прокурита није могао никако пронаћи. Услед оваквога стања ствари, суд је предмет оставио у архиву до даљег.

После годину и по дана, пуномоћник тужилачке стране јавио се и молио је да се пресуда огласи за извршну у смислу § 276 грп., будући да је прокурита тужилачке стране умро (а уз то је поднео и доказе о тој чињеници).

Срески суд је решењем одбио тужилачку страну са разлога, што § 276 грп. предвиђа само случај када је у питању парничар, а прокурита није парничар; после тога, прокурита се није изјаснио ни посредним ни непосредним путем да има намеру да положи заклетву; и, најзад, прокурити и није била предата пресуда.

На ово решење пуномоћник тужилачке стране жалио се је и Апелациони суд (предмет се расправљао по Грађ. суд. пост. за Краљевину Србију) је оснажио ово решење али само са других разлога: Апелациони суд је нашао, да у тренутку, када је пуномоћник тужилачке стране остао при тужби на рочишту, прокурита те фирме није већ био у животу и да је „доказ — допуњавајућа заклетва — у том тренутку већ био апсолутно неизводљив и не може се узети, према томе, да се је тужилац о заклетви изјаснио“. Разлози вишега суда не убеђују (с обзиром да је ту било више понуђених доказа) иако је његов налаз, у погледу констатације, тачан. Главно је једно, да ово питање није било начелно решено од стране вишега суда.

§ 276 грсп. говори само о парничарима а не и о лицима која се наводе у § 275 грсп. После тога, § 276 грсп. тражи да се је парничар сам изјаснио у погледу заклетве или преко свога пуномоћника; или, најзад, ако већ није дао изјаву у горњем смислу, да је бар лично примио пресуду којом се њему досуђује заклетва, и да против такве пресуде није употребио неко правно средство. Другим речима, по стилизацији § 276 грсп. потребно је да суд дође до сазнања, посредним или непосредним путем, да парничар жели да се куне односно не противи се што је њему пресудом досуђена заклетва. — У нашем конкретном случају прокурита је, заиста, био дошао у погледу доказа, на место тужиоца (§ 275 грсп.), пошто тужилачко друштво, као правна личност, није могло бити у делу: — У оволико је решење срескога суда, које је био оснажио апелациони суд, било унето, нетачно, ограничење (да прокурита није парничар). Али, ако је ова замена законом допуштена која се, узгред буди речено, природом ствари намеће, нигде у Закону не стоји да се према прокурити неће тражити да се испуне и остали услови из § 276 грсп. У нашем спору није било доказа да се је прокурита, уопште, изјашњавао о заклетви. Када нема таквог доказа — постоји само тужба (изјава) пуномоћника тужилачке стране да ће се прокурита допуно заклетви — онда постоји могућност да се прокурита није уопште изјашњавао о томе, и идући даље за овом мисли, — да прокурита, уопште, не би пристао да се закуне на околности из тужбе. Када ствар тако стоји, предоставка из § 276 грсп. није се могла ни искористити у конкретном случају.

Горњи је случај значајан с обзиром да су по Грађан. парн. поступку за Краљевину Југославију остали, углавном, исти реkvизити (§ 479 у в. § 469 грсп.) за заснивање предпоставке у погледу полагања заклетве. Шта више, у односу на Грађан. парн. поступак овај је случај још значајнији, пошто се по § 479 г. п. п. не заснива аутоматски предпоставка као по Грађан. суд. поступку за Краљевину Србију (§ 276 грсп.), већ се суду оставља да узме у оцену изјаву парничара (прокурите) да жели да положи заклетву.

Душан П. Мишић

За разматрање и чување аката о деоби жениног имања пред изабраним судовима пре 1.-1-1934 год. остао је и даље надлежан окружни суд

По спору Јб. А. из Мланче противу Д. А. и осталих из Мланче, — решењем Начелника Среза Студеничког од 12. Јула 1933. год. Бр. 8253 — образован је изабрани суд за деобу задружног имања између горепомнутих парничара. Овај се је суд састао и отпочео свој рад још

23. Јула 1933. год. када је одржао прво рочиште, а 23. Октобра 1933. год. је донео и своју пресуду у првом степену. Затим је изабрали суд сва акта овога спора заједно са својом пресудом на основу § 442. с. г. п. с. п. послао Среском Суду у Рашкој на надлежност 18. Септембра 1934. год.

Међутим, Срески Суд у Рашкој, писмом својим од 12. X. 1934. год. под. РБр. 358/34 год. а на основу § 36. Увод. Зак. за Нови Грађ. Пар. Пост. у в. решења Касационог Суда у Београду од 9. VI. 1934 год. РБр. 147/34/6 и објашњења Окр. Суда у Чачку од 26. VI. 1934. год. под По. Бр. 233/34/6, послао је сва акта овога спора Окружном Суду у Чачак на надлежност.

Окружни Суд није примио надлежност по овом предмету, већ је писмом својим од 10. XI. 1934. год. под РБр. 2034/34 год. предмет вратио Среском Суду налазећи, да он такође није надлежан за окончање овог предмета, већ да је даљи рад по истом у смислу члана 22. Фин. Зак. за 1934/35 год. искључиво надлежан Срески Суд. А ако Срески Суд сматра, да је за рад по овом предмету ненадлежан, онда да по овом сукобу надлежности изиште одлуку вишег суда, у место да сам изиште одлуку вишег суда.

Срески Суд у Рашкој је и после ове одлуке Окружног Суда остао при томе, да он није надлежан за окончање овог предмета, нити је дужан да он изискује одлуку вишег суда због тога: што је он први одбио надлежност од себе по овом предмету и што је према цитираној одлуци Касационог Суда и захтеву Окр. Суда у Чачку а и према § 36. Увод. Зак. за Нови Грађ. Пар. Поступак па и према члану 22. Фин. Зак. за 1934/35. годину за овај предмет надлежан Окружни а не Срески Суд; и да је према томе Окр. Суд дужан да изиште одлуку вишег Суда по овом сукобу, пошто је он на другом месту одбио надлежност од себе а не овај суд, који је први одбио од себе надлежност, па му је стога поново вратио овај предмет писмом својим од 17. XI. 1934. год. под РБр. 358/34. год. са горњим разлозима.

За овим је Окружни Суд у Чачку одлуком својом од 19. XI. 1934. год. РБр. 2034/34-2 г. не изискавши одлуку вишег суда поново вратио овај предмет Среском Суду у Рашкој на надлежност наводећи: „Да је Срески Суд искључиво надлежан за даљи рад по овом предмету у смислу § 442. Грађ. Суд. Пост. у в. § 22. тач. 3. (2) Фин. Зак. за 1934/35. годину. — Пропис § 22. Фин. Закона је јасан у томе, да је за рад по предметима ове врсте апсолутно надлежан само срески суд. — Одлука Касационог Суда РБр. 147 од 9. Јуна 1934. год. расправља сасвим други случај, на име, случај спора о надлежности изабраног суда из чл. 29. Уредбе о Убр. рада код судских и иследних власти, па регулише, да овакви спорови остају и даље у надлежност Окружних Суда, ако су покренути пре 1. Јануара 1934. год. Ова одлука Касац. Суда ни аналогичном не може се применити на предмет у конкретном случају, јер је овај предмет сасвим друге врсте него предмет спора из цитираног члана 29. Уредбе. Међутим, и кад би се ова одлука Касационог Суда аналого применила на конкретни предмет, ипак је за даљи рад по овом предмету и по тој одлуци надлежан Срески Суд, пошто је овај предмет примљен не у овом Окружном Суду, већ у том Среском Суду, и то далеко после времена ступања на снагу Финансијског Закона за 1934/35. годину. — Позивање тога суда на распис овога Суда По. 233/34. год. неосновано је, јер су за решење ове правне материје меродавни позитивни законски прописи а не расписи Суда, који не потичу од оште седнице Окружног Суда, и који се не односе на предмете по којима је Општа Седница Окружног Суда по закону надлежна да даје своје тумачење. Исто тако неосновано је нахођење тога суда, да је овај суд дужан да по овом сукобу надлежности износи ову правну ствар на решење пред виши суд с обзиром на пропис § 41. одељ. III. Гр. п. п. јер овај пропис у овом случају не долази у обзир, пошто регулише сасвим други случај, а сем тога по цитираном § 22. Фин. Закона меродавни су за поступак у овом случају прописи Грађанског Суд. Поступка за Краљевину Србију од 1865. год. Стога Окружни Суд враћа томе суду овај предмет као искључиво надлежном за даљи рад, а ако тај Суд сматра да је при свем том над-

лежан Окружни Суд, онда нека учини потребно, да о томе питању своју одлуку донесе надлежна инстанција. Ако тај суд буде опет овоме Суду повратио овај предмет са разлога изнетих у његовом спроводном писму, овај Окружни Суд сматраће то као саботирање судског рада, па ће учинити корак, да о томе буду обавештени претпостављени."

Срески Суд у Рашкој је и после оваквих примедба Окр. Суда у Чачку остао при својем првобитном мишљењу, да је за даљи рад по наведеном спору надлежан Окр. Суд у Чачку па је замолио Министарство Правде, да оно изиште одлуку Опште Седнице Касационог Суда у Београду по овом сукобу, те да се види, ко је од ова два суда у праву.

Министарство Правде међутим, примедбама својим од 7. XII. 1934. год. под Бр. 11852, вратило је овај предмет Среском Суду у Рашкој са следећим разлозима: „Према становишту тога суда, изложеном у предњем акту, односни спор има се просуђивати по ранијим прописима а не по новом Грађанском Парн. Поступку. Према пропису чл. 46. ст. 1. тач. 4. сл. Д. Ув. З. за Гр. П. П. у колико није у питању примена јединствених закона важиће у погледу одржавања једнообразности суђења досадањи прописи за Касациони Суд. Пошто се тај суд огласио за ненадлежног да решава односни спор, то он према изложеном стању ствари има за решење овога питања поступити по § 8. Закона о Устројству Касационог Суда и сам непосредно предложити Касационом Суду ово питање на решење“.

Поступајући по предњим примедбама Министарства Правде Срески Суд у Рашкој је писмом својим од 5. I. 1935. год. РБр. 358/34. послао цео предмет Касационом Суду у Београд да донесе своју начелну одлуку поводом изазвог сукоба.

За овим је Касациони Суд у Београду у свом одељењу примедбама својим од 15. Јануара 1935. год. под РБр. 16/35. одлучио: „Да се сва ова акта доставе Окружном Суду у Чачак на даљи рад, а да се о томе обавести Срески Суд у Рашкој.“

Разлози Касационог Суда су следећи: „Претходно је Касациони Суд нашао, да је захтев Среског Суда, да се предмет изнесе пред општу седницу неуместан, пошто је по § 8. Зак. о Устројству Касационог Суда, за расправу оваквих сукоба надлежности надлежан — Касациони Суд у свом Одељењу. Прелазећи на главну ствар Касациони Суд је нашао: да за рад по оваквим предметима, по којима је код избраног суда и одржано рочиште и изречена пресуда пре ступања на снагу Новог Грађ. Парн. Поступка — дакле пре 1. Јануара 1934. године — чл. 36. Уводног Закона — надлежан Окружни Суд у Чачку. Смисао одредбе § 22. бр. 3. Фин. Зак за 1934/35. годину је тај, да се он има применити само на спорове пред изабраним судом, по којима је рочиште одржано и пресуда изречена после 1. Јануара 1934. године, дакле после ступања на снагу Новог Грађанског Парничног Поступка.“

Сматрамо, да је Касациони Суд у Београду оваком одлуком у главној ствари усвојио разлоге Среског Суда у Рашкој у сукобу надлежности између Окружног Суда у Чачку и Среског Суда у Рашкој. Одлуком Касационог Суда раширишено је једно међу многим спорним питањима, — што нам је и био циљ, кад смо у име Среског Суда у Рашкој овај сукоб изазвали.

Милорад С. Манојловић

Кад суд не констатује да је дело учињено из нечасних побуда, или да показује вао карактер учиниоцев, мора се изрећи блажа врста предвиђених казна

(Пресуда Касац. суда у Београду Кре 239 од 3 децембра 1931)

Пресудом Окр. суда у П. од 13 октобра 1931 год. осуђен је оптужени Ваца за дело из § 167 послед. одељка Крив. зак., а на основу §§ 70, 71 тач. 4 и § 74 Кр. зак. на 6 година робије и трајан губитак часних права.

Касац. суд решењем својим одбацио је ревизију браниоца као очигледно неосновану — § 345 тач. 2 Ксп. па је по службеној дужности, а на

основу § 346 Ксп. поништи пресуду Окр. суда у погледу изречене казне и оптуж. Васу својом пресудом осудио на 6 године заточења за наведено дело из § 167 послед. одељак Крив. зак., давши за то ове разлоге:

„Но поводом решавања ове ревизије, Касац. суд је према од. III § 344 Ксп. нашао да је Окр. суд повредио материјални закон на штету окривљеникову и за дело, које је правилно квалификовао као дело убиства из последњег одељка § 167 Кз. применио казну, коју није требао применити чиме је прекорачио казнену власт и учинио повреду материјалног закона из тач. 3 § 337 Ксп. Наиме, кад је Окр. суд већ у разлозима своје пресуде нашао да оптуженик ова дела није учинио из нечасних побуда, нити она показују његов зао карактер, онда је према — § 74 Кз. имао за ова дела учиниоцу одмерити блажу од двеју казни које предвиђа послед. одељак § 167 Кз. а то је заточење до 10 година, а није могао изрећи робију, као што је то учинио својом пресудом. С тога је Касац. суд на основу § 346 тач. 3 ксп. по службеној дужности поништи пресуду Окр. суда у погледу казне робије и оптуженику за оба дела одмерио нову казну заточења у истом трајању, при чему налази да је Окр. суд за поједина дела оптуженику правилно казну у погледу трајања одмерио, и с тога исту није смањивао већ само врсту казне променио према пропису § 74 кз.“

Ова одлука, и ако по датуму није актуелна, претставља за судску праксу још увек интерес, баш зато што ова грешка код изрицања и одмеравања казне претставља једну од најчешћих појава код првостепених кривичних судова. Она се односи специјално на случајеве где крив. законик у посебном делу за поједина кривична дела предвиђа алтернативно две врсте казне, остављајући суду оцену о избору једне од ових казни. Ову оцену закон је везао за један субјективан услов, а то је да је учинилац дела у питању показао при извршењу дела зао карактер или да је дело учинио из нечасних побуда. То изрично наређује § 74 кз. па ипак судови врло често падају у грешку изричући строжу врсту казне, иако нису претходно констатовали да се код оптуженика стекао поред осталих услова из § 70 кз. и овај субјективан услов из § 74 кз.

Повреда начела да се код алтернативно предвиђених казни може изрећи строжа врста казне само кад се код оптуженика констатује и овај субјективни услов може бити на два начина. Ова разлика у повреди начела из § 74 кз. зависи од тога да ли се оптуженику изречена казна има одмерити по § 70 кз. или по § 71 кз. тј. да ли се оптуженику казна одмерава између највеће и најмање мере у закону предвиђене за дотично дело (§ 70) или му се предвиђена казна у закону ублажава другом врстом казне (§ 71). Ово разликовање судови врло често, односно најчешће не чине, не схватајући разлику коју за одмеравање казне постављају §§ 70 и 71 кз.

Кад се ово разликовање доведе у везу са начелом постављеним у § 74 кз. онда се појављују ова решења као могућа:

а) Суд налази да се оптуженику казна има одмерити само с обзиром на олакшавне околности, у чијем је избору суд иначе слободан, јер пропис § 70 кз. није лимитативне природе. У таквом случају суд, ако није нашао да је учинилац показао зао карактер или да је дело извршио из нечасних побуда (§ 74) може оптуженику изрећи само блажу врсту казне, при чему је висина ове казне одређена између највеће и најмање мере у закону предвиђене за то дело. (Нпр. за дело из § 167 од. I кз. казна би се у том случају кретала између 10 и 20 година робије).

б) Суд налази да се оптуженику казна има одмерити не само с обзиром на олакшавне, већ и ублажавне околности, тј. суд налази да су олакшавне околности које је суд констатовао код оптуженика такве природе да оправдавају одлуку суда да спусти казну испод најниже мере у закону предвиђене за дотично дело, држећи се законске најниже мере те врсте казне, или да саму врсту казне замени блажом врстом казне. У том случају ове околности су ублажавне и суд, полазећи од блаже врсте алтернативно предвиђених казни, оптуженику може ту казну или спустити до најниже мере те врсте казне, која је у општем делу крив. за-

коница одмерена или може заменити врсту казне. Овај случај ће бити само тада, ако најнижа мера предвиђене казне није предвиђена, одн. ако законик није поставио посебан минимум. (Тако, нпр. казну за дело из § 167 од. I кз. суд може на основу ублажавних околности по § 71 тач. 3 кз. држећи се начела постављеног у § 74 кз. изрећи казну између 10 и 1 године робије. Испод једне године не може силазити. Или нпр. за дело из § 178 од. I кз. суд може у оваквом случају изрећи казну од 5 година до 7 дана затвора.

в) Најзад, ако суд налази да је оптуженик при извршењу казне показао зао карактер или да је дело учинио из нечасних побуда, — дакле, да се казна има изрећи по начелу постављеном у § 74 кз. — онда суд мора изрећи само строжу врсту казне. Тако, у наведеним примерима, суд за дело из § 167 од. I мора изрећи, вечиту робију, а за дело из § 178 од. I мора изрећи робију између 1 и 8 године. Но овде се јављају такође две алтернативне. 1) Суд, и ако је нашао да према оптуженику треба изрећи строжу врсту казне по § 74 кз., може констатовати да су се код оптуженика стекле такве околности ублажавне природе, да оправдавају одлуку суда да му се и ова строжа казна ублажи по начелима постављеним у § 71 кз. У том случају суд ову строжу казну ублажава по општим правилима о ублажавању казне. (Тако нпр. за дело из § 167 од. I кз. суд може и треба на основу §§ 70 и 71 тач. 1 и § 74 кз. да одмери казну између 10 и 20 година робије, или за дело из § 178 од. I кз. на основу §§ 70, 71 тач. 4 и 74 кз. казну строгог затвора између пет година и седам дана — 2) А ако суд нађе да олакшавне околности нису такве да оправдавају ублажавања казне, онда се суд у одмеравању казне мора држати, по начелу § 70 кз. само између највеће и најмање мере казне предвиђене за то дело. (Тако, за дело из § 167 од. I кз. казну вечите робије не би могао умањити, пошто то није времена казна, а за дело из § 178 од. I кз. казну робије би могао изрећи између 1—8 година).

Из ово неколико примера види се како се може доћи до разних врста и мера казне за једно исто дело. Но у исто време се види да је од одлучног утицаја код одмеравања казне да се суд држи начела постављених у §§ 70, 71 и 74 кз., а да нарочито код алтернативно предвиђених казни обрати пажњу на ублажавања, јер се ту баш највише грешни на штету оптуженикову, као што показује приказана одлука.

Иван Д. Петковић

Срески суд може изрећи условну осуду и онда када је претрес обављен у отсуности окривљеника

(Пресуда Врховног суда у Сарајеву од 23 априла 1936 Кр 79-36).

Пресудом Среског суда у С. од 19 маја 1934 Кпс 535-34 оглашена је окривљена Б. М. кривом због кривичног дела из § 297-II Кр. з. те је по истом §-у употребом § 70 Кр. з. и 71-5 Кр. з. осуђена на новчану казну у износу од 500 динара, док је њезин муж окривљени Б. Н. осуђен због истог кривичног дела на 600 динара новчане казне.

Б. Н. против којег је био проведен усмени претрес у његовој присутности био је условно осуђен, док је окривљена Б. М. против које је претрес вођен по § 389 К. п. у њезиној отсуности била осуђена безусловно. Као разлог зашто није била и у погледу ње изречена условна осуда навео је суд дословце: „у погледу окривљене М. суд није применио условну осуду, јер није била присутна претресу ни изрицању пресуде без чега се код Среских судова условна осуда не може применити“. Са овим мишљењем Среског суда сложио се и Окружни суд као привилегијски суд у С. у свом решењу од 23 марта 1935 Кпр. 61-35 истакавши у разлогима решења, да условна осуда с правом се није смела изрећи, јер окривљена на претрес 19 маја 1934 није присуствовала, па је поступиљено по § 389 К. п.

С обзиром на поменућу пресуду Ср. суда и решење Окр. суда држ. надодветник је уложио захтев за заштиту закона у којем је устврдио, да

је пресудом Ср. суда и решењем Окр. суда повређен формални закон у пропису одељка 3 §-а 389 К. п. Држ. надодветник наиме налази повреду закона у томе, што су поменути судови неосновано отклонили примену условне осуде на окривљену Б. М. из разлога, што она није била присутна претресу, пошто по мишљењу држ. надодветника та околност не смета примени условне осуде.

Захтев за заштиту закона је основан, јер устврђена повреда закона постоји.

Пропис одељка § §-а 389 К. п. гласи: „Неће се изрицати ни саопштавати условна осуда ни мере безбедности ако је окривљеник отсутан.“ — На основу овог законског текста не може се примити, да би у пропису одељка 3 § 389 К. п. била садржана одредба, да сваки онај окривљеник, који не дође на усмени претрес мора бити безусловно осуђен и ако иначе предложе сви законски услови за изрицање условне осуде.

Пропис одељка 3 § 389 К. п. треба тумачити у вези са прописом § 388 одељак 2 К. п. према којем окривљенику, који је осуђен условно или против кога се изричу мере безбедности, судија ће пресуду увек лично саопштити. Ова два прописа стоје у тесној међусобној вези, што се најбоље види по томе, да се пропис § 388 одељак 2 К. п. позивље на пропис § 389 одељак 3 К. п.

У колико се по § 388 одељ. 2 к. п. не може објавити пресуда у отсутности окривљенога, који је иначе био присутан на усмену претресу, у толико се условна пресуда за случај кад окривљеник уопште није дошао на претрес, не може ни изрећи ни саопштити.

Међутим постоји могућност, да се та пресуда изрекне и саопшти кад се окривљени баш у ту сврху позове односно доведе после одржаног претреса у његовој отсутности; ово се мора примити већ из тог разлога, што не може бити интенција законодавца, да се онемогући окривљенику, да се користи благодати условне осуде, једино због тога, што се није одазвао позиву, да присуши на усмени претрес, која благодат се под истим околностима признаје чак и злочинцима.

Изрицање пресуде у поступку пред с. судом долази одмах по закучењу претреса (§ 388 одељак 1. К. п.) — то је редовно поступање. Но ако наступи случај као што је конкретан, пресуда неће бити одмах изречена, већ ће њезино изрицање и саопштење бити одложено док се окривљени поново не позове односно доведе.

Ово изрицање пресуде тиче се једино изреке о условној осуди (тачка 4 § 281 К. п.) а тиме, што та изрека привремено изостане пресуда није без вредности у колико она садржи прве три изреке из § 281 К. п.

Законодавац и иначе полаже велику важност на условне осуде, јер у смислу § 288 одељак 3 К. п. претседник ће у случају условне осуде осуђеника упозорити на услове, којих се мора држати; а нарочито ту важност полаже у поступку пред Ср. судом када тражи у сваком случају лично саопштавање исте, које у поступку пред Окружним судом изричито не тражи, јер у смислу § 290 К. п. кад оптуженик не дође у одређено време за објављивање пресуде, објављивање пресуде може уследити било на начин, да се осуђеник доведе, било да му усмено саопшти за то одређени судија, било да му се пресуда достави у верном препису. Овај потоњи начин објављивања пресуде поступку пред среским судом није познат с обзиром на пропис § 388 одељак 2 и 389 одељак 3 К. п. Према томе срески судија ће изрећи условну осуду и исту саопштити тек када буде осигурана присутност окривљенога.

У конкретном случају судија, у колико је сматрао да се окривљена Б. М. може служити благодати условне осуде, није смео одмах изрећи безусловну осуду због тога, што иста није приступила на претрес, већ је требао причекати са изрицањем и саопштавањем условне осуде док не осигура присутност окривљене било на тај начин, да њу поново позове, било на тај начин, да нареди њезино довођење. Тек кад је судија окривљену имао пред собом и дознао за њезина генералија из којих се је могао уверити, да ли је окривљена пре тога била кажњена за злочинство или за последњих десет година на казну строгог затвора или затвора преко месец дана, те дознао, за остале податке, који би могли бити од-

лучни за изрицање условне осуде, могао је приступити изрицању и саопштавању пресуде како то § 389 одељ. 3 К. п. прописује.

Ова норма је била потребна у поступку пред среским судом, јер се у том поступку може водити претрес у одсуству окривљенога и без његовог претходног саслушања услед чега пресуђујући судија нема никаквих података о личности и ранијем животу окривљенога који су присутни за изрицање условне осуде.

Међутим у поступку пред окр. судом у коме није могуће водити претрес у одсуству окривљенога, а да окривљени претходно не буде саслушан, може се лако приступити изрицању условне осуде и у окривљениковој одсуству, јер суд има све потребне податке.

С тога се пропис § 389 одељак 3 К. п. има схватити и тумачити једино у смислу горњег излагања, јер се по свему види, да законодавац код условне осуде није хтео ставити у тежи положај оне, који из ма којег разлога нису могли да приступе на усмени претрес и ако би у ствари заслуживали већу благодот и обзир него ли они, који су дошли; односно код мера безбедности законодавац није хтео погодовати оне скитнице, пијанице и томе сличне, који нису дошли на претрес тако да се због тога против њих не могу изрећи мере безбедности, већ је очито, да је законодавац тиме хтео да спречи неправилности при изрицању условних осуда и мера безбедности у поступку пред ср. судом до којих би безуветно дошло, кад би судија без познавања предживота и личних података окривљеника изрицао условне осуде и мере безбедности.

Како Срески и Окружни суд једино због недоласка окривљене М. Б. истој нису признали право благодати из § 65 Кр. з. и ако су примили, да би иначе постојали сви законски услови за такву осуду, то је јасно, да су тиме повредили формални закон у пропису §-а 389 одељак 3 К. п.

Владимир Тимошкин

Један случај погрешног тумачења речи „одвојено живећа жена“

Држ. чиновник Милац, са службом у унутрашњости, пријавио је Држ. тужиоштву за град Београд једног службеника Општине београдске због тога што је издао једно уверење неистините садржине а наиме: да је његова жена *одвојено живећа* жена. Како је ово уверење његова жена употребила иако је знала да није *одвојено живећа*, то је истом пријавом пријавио и њу, и издаваоца уверења тужио због дела из § 397. К. з. у вези чл. 1. Зак. о сузб. злоуп. у служб. дужности а своју жену због дела из § 218. од. II. К. з.

Држ. тужилац одбацио је пријаву по § 44. К. с. п. а пријавилац Милац је у смислу § 53. К. с. п. сам покренуо кривично поступање својом тужбом Окружном суду за град Београд. Како извршни судија није био сагласан с покретањем поступка од стране прив. учесника Милана, тражио је одлуку кривичног већа и ово је донело решење да нема места продужењу крив. поступка против службеника Општине београдске ни против тужене Јованке, већ да се крив. поступак има обуставити. Разлози крив. већа су следећи: Кад из акта пријаве јасно излази да је пријавилац Милан као држ. чиновник својом дужношћу везан ван места пребивања његове жене, онда је навод у уверењу „одвојено живећа жена“ потпуно оправдан и умесан и не садржава у себи никакву неистинитост.

Незадовољан таквим правним разлагањем од стране крив. већа, Милан је изјавио жалбу апелац. суду и у жалби поред осталог навео следеће: По § 102. Грађ. зак. у случају да је заједнички живот супружника немогућан, определиће суд разлучење од заједничког живота, које се сматра као и сваки други покушај мирења између супружника. Дакле: да би се говорило о разлучењу од заједничког живота, потребно је да постоји осуда суда на тај одвојени живот, а не само да постоји одвојени живот *de facto*, како се то код нас дешава готово сваки дан са држ. чиновницима који су изложени премештајима из једног краја државе у други. Ако би мишљење крив. већа било тачно, онда би све жене држ. чиновника, које су извесно време остале далеко од својих мужева услед наде на скори повратак њихов, биле одвојено живеће жене и оне би све

одреда могле да набијају својим мужевима рокове на главу, па да се после, захваљујући уверењима сличним инкриминисаном уверењу, позивају на став III. § 292. К. з. који говори о могућности ослобађања од сваке казне. Ако би мишљење крив. већа било тачно, онда би све жене, којих мужеви иду на оглужење рока у сталноме кадру, или на двомесечну вежбу, или на дуже или краће лечење, или уопште на дуже или краће време оду некуд каквим послом, — све ове жене биле би *одвојено живећа жена*, па би могле допустити себи много штошта а нарочито оно што би евентуално могло проћи некажњено.

Жалилац је даље навео да га је решење крив. већа чудило утолико више што је он у својој пријави истакао да је за све време службовања у унутрашњости долазио с времена на време кући, својој породици, и да је са својом женом одржавао везе које се одржавају само у пуноважној брачној заједници. Код таквог стања ствари не може се ни говорити о неком *одвојеном живошу* којег не би било чак ни онда да он уопште није долазио кући већ да је за све време био удаљен од своје породице, дакако под претпоставком да је увек био на службовању. Према томе жалилац је нашао да је крив. веће целу ову ствар разматрало са једног гледишта које, ако се и може допустити ланцима, правницима никако не.

Говорећи даље о значењу речи „одвојено живећи“, жалилац је подвукао да оне означају одвојеност супружника, по судској одлуци или без ње, која одвојеност има један даљи циљ: развод брака за случај да се прилике међу супружницима не измене и да не дође до миреша. Па како је он чак и на неколико само дана пре него што ће се издати инкриминисано уверење делио брачну постељу са својом законитом женом, то се о неком одвојеном животу не може ни говорити.

Жалилац је, најзад, у својој жалби указао на коментар уз став III. § 292. К. з. у коме Лазар Урошевић вели следеће: „Разлучен заједнички брачни живот“, према одлуци духовнога суда, само је једна привремена мера у брачном спору пре развода брака, да би се дошло до споразума. У том случају брак није разведен и супрузи су дужни за време истог један другом бити верни. Ако би за то време ко од њих извршио прељубу са неким другим лицем, учинио би ово дело. Ипак, у случају кад су супружници у времену извршења прељубе одвојено живели, суд је овлашћен да за ово дело и ослободи од сваке казне“.

Наводећи ове речи нашег одличнот правника Урошевића, жалилац вели да законодавац није нашао за потребно да у објашњења која садржи § 14. К. з. унесе и објашњење за речи „одвојен живот“, употребљен у ставу III. § 292. К. з., што значи да се оне имају и морају разумети у оном смислу који им даје материјално грађанско право.

Према томе, — стоји у завршетку жалбе, — кад кривично веће наилази да су речи из инкриминисаног уверења „потпуно оправдане“ и „умесне“ и да не садрже у себи никакве неистинитости, оно је повредило материјални закон из § 337. т. 1. под а) К. с. п. и као такво не може опстати. Стога је молио апелаци. суд да што решење поништи и да донесе решење да има места кривичном гоњењу за дела означена у пријави и у акту покретања поступка.

Апелаци. суд, размотривши све списе ове кривичне, донео је решење којим се ништи решење Окр. суда за град Београд а са следећих разлога: Нетачно је налажење суда да се самим тим што тужилац као држ. чиновник живи ван места пребивања његове жене, ова има сматрати као одвојено живећа жена, већ је потребно путем саслушања окривљене Јованке извидети да ли и од када живи одвојено од мужа јој Милана, да ли је и какве кораке и када предузела у погледу брачне заједнице као и у коме је циљу прибавила и употребила уверење које се инкриминише, — па према таквом стању ствари своју нову одлуку донесе.

Леон А. Амар

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Владан Л. Максимовић, Венац живота. Систем моралне философије.
Београд, 1936, стр. 512. (Књ. I Библиотеке Знање и слобода).

Занимљива је судбина етике. Било је доба када се њој приписивало начелно и генетичко првенство у људском духовном животу. *Scientia* се изводила из *conscientia*. Као право *сogito* у Декартовом смислу, тј. као субјективни произвор сваког знања сматрало се морално сазнање. Као основне, ако не једине објективне истине сматрале се деонтолошке норме. Према Шопенхауеровој тврђи етика је чак претходила религији, те сви богови истока и запада дугују свој постанак питању о темељу морала. Библијска традиција надовезује постанак знања на проблематику добра и зла. Платон тврди да је идеја добра „највећа наука“ и да је добро „узрок науке и истине“. Кант проглашује „примат“ практичког разума према теориском, другим речима, првенство деонтологије према феноменологији и онтологији.

Овај се примат огледа и у томе што су теориске науке у својој тежњи да тумаче *obscurum per clarum* преузеле читав низ појмова етичког порекла. Тако, на пример, првобитни смисао „узрока“ није био физички, него чисто морални: латинска *causa*, грчка „аџија“, буквално, кривица. Исти је био и смисао речи „закон“. Још у XVII столећу штампају се књиге са насловом „О природним законима“ (на пример Хемингова или Кумберлендова), чија садржина не спада у физику, него у етику. Тек крајем XIX столећа појам закона био је већ у толикој мери не само усвојен, него и присвојен од стране природних наука, да су Винделбанд и Рикерт одлучно порицали могућност његовог примењивања у хуманитарним или културним наукама.

Уколико су природне науке крчиле своје сопствене путеве, нису оспоравале етици њено право на опстанак. Тако је постала класична класификација наука: логика, етика, физика. Између етоса и физиса признавала се узајамна координација која се допуњавала њиховом субординацијом логосу.

Али дошло је доба, када се све ово из темеља променило. У XVII столећу био је проглашен физички монизам. За једино истиниту науку сматрало се не само индикативно знање без икаквих нормативних или императивних састојака, него само такво које је прожето духом физичизма. Дакле место описа пропис, место дужности нужност, место етоса космос. Вудући да је физицизам имао онда строго статички карактер и допуштао кинетику, али не динамику, читав се овај космос сматрао као једна огромна циркуларна машина у којој се понављају исти механички покрети. Човек са свим својим понашањем био је потпуно укључен у ову машину као неки механизам (*machinamentum quoddam* Декарта) или духовни аутомат (*automata spirituale* Спинозе). Тиме се неминовно искључивале обадве неопходне претпоставке сваке етике, наиме слобода и норма. Индикативни феноменолошки и онтолошки детерминизам потпуно се крсно са оним што је Спиноза назвао „предрасудом добра и зла, заслуге и греха, похвале и прекора“. Кант није био толико радикалан, те није хтео да се отараси ове предрасуде. Али пошто је и он потчињено свако стварно збивање гвозденој индикативној нужности физичког типа, био је приморан да уздигне етику у неку метафизичку „ноуменалну“ сферу која нема и не сме да има никакав додир са стварношћу. Феноменални човек је роб механичког детерминизма. И само ноуменални човек, који је начелно изнад ма какве феноменологије, потчињава се категоричком императиву етике.

У XIX столећу добиле су маха две струје, чија је била тежња да се уништи овакав дуализам, и то на штету етике. То су еволуционизам и техницизам. Еволуционизам заменио је статику динамиком, стабилизацију мобилизацијом и препородио је Хераклитову тврђу да све тече. У вези са тиме етичке су норме биле скинуте са метафизичке висине и увучене у феноменолошки поток. Од регулатива, којима има да се пот-

чини стварност, постале су факта, који су потчињени стварности. Техницизам, који је у најновије доба прешао чак у неко техничко беснило (*furor technicus*), пориче етику у име технике и признаје философију само као служавку технологије. Од две претпоставке етике, наиме слободе и норме, задовољава се само првом и пренебрегава другу. Људи румене воље, онако исто као и људи бледог размишљања, неће ни да чују што год о нормативној етици. Примили су врло повољно изјаву Оскара Вајлда да су морални појмови приступачни само онима којима недостају сви остали појмови. Етика је била уступљена теолозима. Философи пак почели су да се баве готово искључиво тносологијом и таквом метафизиком, која је иманентна физичкој стварности. За узор праве науке била је проглашена математика. Баш такав смисао добила је француска реч *les sciences*. Чак правне науке отарасиле су се етичке проблематице. Већина правника заборавила је да је њихова дисциплина *ars aequi et boni*, те почела да види у праву или технику социјалне машинерије (израз професора Јундстета) или „лучење“ друштвених процеса (израз професора Села). Изгледало је да је већ дошао коначни крај етичке проблематице.

Али у најновијој философији врши се један преокрет. Релативизму стварног збивања она противставља апсолутизам вредности философије. Проглашује феноменолошки индетерминизам и тиме омогућава деонтолошки детерминизам. Пошто *homo faber*, уколико је хтео да буде само *homo technicus*, није био оспособљен да предупреди и да преброди садашњу кризу, од њега се захтева да буде *homo ethicus*. Етос опет добија свој значај. И постоје сви услови за оживотворење етике.

Ова струја није мимоишла ни Југославију. Додуше у извесним круговима њене интелигенције презирање не само етичке, него и сваке уопште философске проблематике сматра се, понекад још и сада као знак нарочито модерног и напредног менталитета. Али то нимало не смета развоју домаће философије, која је дала неколико имена познатих широм света. Ипак југословенским философима може да се замери извесна једностраност. Много се баве тносологијом и онтологијом, етичку пак проблематику скоро потпуно занемарују. Њоме се баве скоро искључиво теолози или професори философије на богословским школама и они правници који се не задовољавају само тумачењем закона и судске праксе. Тако се десило да осим „Етике“ (1923) од професора Франца Вебера, која је позната само његовим словеначким читаоцима, у југословенској стручној философској књижевности све досада није било ни једног етичког система. Али у најновије доба чују се гласови да нема праве културе, ако се занемарују етичке вредности.

Сада је ову празнину попунило опсежно дело г. Владана Ј. Максимовића. Писац „Венац живота“ био је професор у Карловачкој богословци, касније на Загребачком универзитету. Иако је већ објавио низ философских дела, није много познат, чак и у стручним круговима. Не спомиње се сасвим у чланку г-це Ксеније Атанасијевић „Савременијат философски живот в Југославија“ који је године 1929 изашао у бугарском „Философском прегледу“ (књ. V). Неколико редака посветно је њему Скопљански професор Душан Недељковић на стр. 24 своје књиге »*Аргети de la philosophie contemporaine en Yougoslavie*« (1934). Много више пажње поклоњено је његовој најновијој књизи. Изашло је већ неколико приказа „Венац живота“: у „Хришћанској мисли“ (1936, јануар, без потписа, фебруар, од З. Јагодића), „Светосављу“ (1936, март, од М. Видова), „Политици“ (1936, 9 април, од Милоша Ђурића). И у свима овим приказима се признаје велика философска вредност овог дела: „Хришћанска мисао“ ставља „Венац живота“ у ранг „Оправдања добра“ од чувеног руског философа Владимира Соловјова; „Светосавље“ види у њему „најозбиљнију нашу философску књигу од рата па на овамо“; д-р Милош Ђурић одређује му почасно место не само у југословенској, него и у општој „етикографији“. Све ове карактеристике очито сведоче да није „Венац живота“ какво компилативно дело или понављања туђих назора, него један самоникли систем.

Као што се види из предговора, пишчева намера није била само та да се поцупи једна празнина у југословенској философској књижевности,

него још и та да дође до изражаја етичка мисаоност његовог народа, чији су били први етичари народни гуслари (стр. 7). Писац се често пута позива на народну мудрост и на домаће песнике, нарочито на Његоша, чији „Горски вијенац“, као што је познато, много тени баш са филозофског гледишта и Бранислав Петронијевић. Није дакле „Венац живота“ један космополитски систем. Националан је. Али није националистичан, јер писац не обожава народност и цени њу само као прелаз од човека ка човечанству. Осим тога писац се придружује оној универсалној традицији, која је дала Лајбницу разлог да, поред свега плурализма философских система који су истинити у томе што тврде и лажни у томе што поричу, прогласи монизам неке вечите философије, *perennis philosophiæ*. Види се да је г. Максимовић врло начитан у светској философској књижевности. Не крије утицаје под којима су се формирали његови назори. Изречно спомиње Бранислава Петронијевића, Достојевског, Владимира Соловјова, којег, можда претерано, зове „светиоником руског народа“ (63), Василија Розанова и низ руских богослова, особито Михајла М. Тарејева (16). Овај професор Московске духовне академије схватио је хришћанство као „философију живота“ те је ставио догматику у позадину за љубав етике, чиме је изазвао извесно незадовољство у руским богословским круговима (Н. Глубоковскиј, Русскаја богословскаја наука, Варшава, 1928, стр. 18 и 39). Утицај Достојевског види се у томе што с обзиром на питање које ставља Иван Карамазов писац види суштину „централног религиозног проблема“ у томе да ли човек „прима“ не само Бога, него и његов свет (196). Утицај Владимира Соловјова огледа се у томе што у метафизици писац иде, тако рећи, одоздо нагоре, наиме од нижих ступања стварности ка човеку, као њеном венцу. Међутим у модерној метафизици постоји и супротна тежња, која се, на пример, огледа у Дришевом схватању организма као „психида“. У томе погледу Никола Лоски иде тако далеко да се чак враћа схоластичкој теорији о томе да човеков дух ствара његово тело. Г. Максимовић одлучно одбија овакво схватање: „Човек није стваралац себе и свога живота; он добива и прима живот од некога или нечега што није он сам“ (442). Његов је правац еволуционизам. И тиме се објашњава његова конгениална симпатија према писцу књиге *L'évolution universelle* (1921) професору Петронијевићу. Али опет г. Максимовић схвата еволуцију на један не само физички, него етички и метафизички начин.

Ма да је био професор на богословским школама, писац не надовезује моралну философију на теологију. У томе погледу личи на Бринетјера, који, поред све своје оданости не само хришћанству, него и конфесионалном католичанству, и поред својег проглашења банкротства науке, ипак је тврдио да морал може постојати и без икакве верске подлоге. Али, онако исто, као и Кант, и ако из сасвим других разлога, г. Максимовић сматра да његов систем не би био завршен, ако би сасвим мимоишао и верску проблематику. Остављајући на страну догматику и конфесионалне препирке, писац исповеда неку „апсолутну духовну — личну религију“. Строги философи могли би му приговорити да ипак уводи у свој систем низ чисто богословских мотива. Строги богослови опет могли би замерити да његова верска концепција није исправна. Заиста његова теорија о некој космичкој енергији, чији је венац човек, више се подудара са ималентним пантеизмом, него ли са хришћанским трансцендентним схватањем Бога. На стр. 481 писац уверава да „животна енергија, посматрана с њене унутрашње стране, јесте Творац, Бог, Свездриатељ, а посматрана са њене спољашње стране јесте космос, свет“. Стручни богослови не би се сложили ни са пишчевом тврдњом да ново небо и нова земља спадају само у старозаветну есхатологију, док је главни циљ новог завета „инсталација царства Божјега у срцима људским на земљи“ (424). Овакве тврдње не одговарају мистичким мотивима хришћанства, нарочито источног. Али оне су у потпуном складу са пишчевом тежњом да се морална философија не одвоји од стварног живота и њене динамике. У томе се, можда, заиста огледа онај национални дух којим је писац хтео пројети свој систем.

Прва глава „Венца живота“ расправља о „Основним претпоставкама морала“. Од грију могућих полазних тачака, наиме гносеолошке, феноменолошке и деонтолошке, писац бира другу. То значи и од стварности чисто, одступају даску и да дедуцира трансценденталне моралне категорије. Он се не труди ни да помоћу т. зв. методе чистоте очисти етичке прописе од ма каквих хетерогених, нарочито психолошких примеса. Узима стварни живот и стварног човека, који није „ни анђео ни мајмун“ (19). И изучава стварну генеологију морала, водећи рачуна о томе шта је човека прошлости у смислу постанка „ишчезла неповратно и заувек се отела људскоме опажању, сазнању и искуству“ (19). Иако су за оваког човека животиње, према Соловљевом изразу, „млађа браћа“ (24, 35), ипак човека битно одликује од њих самосвест, одакле полазе ум, укуса, савест (25), и религиозност, као почетак духовног живота. За разлику од Анатола Франса, у чијој „Савременој историји“ пас Рике тобож гаји религиозни култ према професору Вержереу, писац, у сагласности са Катрфажоном дефиницијом човека (*animal religiosum*), тврди да „религиозан може бити само човек“ (27). Ову пак религиозност писац својеврсно карактерише као уверење да је космос „један јединствени живи организам, пренапуњен једном и јединственом, неизмерно и неисцрпном животном енергијом“; „она је Бог и Бог је она: једина и јединствена животна енергија посматрана споља, јесте космос, посматрана изнутра јесте Бог“ (28). Признајући ову енергију, човек самим тиме даје потврдан одговор да ли прима свест и своју судбину (31), чиме се нимало не искључује његова активност. Присташи на живот, „човек свесно пристаје на учествовање у оној акцији којој је циљ инсталација и одржање самог живота“ (34). Према томе „циљ живота је живот сам“ (34). На тај начин од стварног податка живот се претвара у свесни задатак за који не ваљају никакви индикативни детерминизми, јер у противном случају „свака је Етика не само неопходна, него и немогућна“ (44). Могућност етике ујемчава самосвест, која, за разлику од свести, постоји искључиво код човека. Писац је прихватио теорију о „кружном току психичког абивања“ (48). Зато, за разлику од једностраних интелектуалиста, волунтариста и емоционалиста, укључује у самосвест и сазнавање, и хотење и осећање. Али нарочиту пажњу поклања вољи и поставља питање о њеној слободи. У вези са својим трезвеним феноменолошким реализмом писац подједнако одбија и апсолутни детерминизам и апсолутни индетерминизам у смислу Буриданова магарца: воља је стварно понекад слободна, понекад није; онда човек има осећање или њене слободе или неслободе (54). Ако се воља покорова утицају узрока, онда није слободна; ако пристаје на утицај мотива, слободна је (56). Писац наглашава да слобода воље није готова и завршна чињеница, него један задатак и идеал (77) који се намењује човеку. На тај начин „отвара се широко и бескрајно поље споре и тешке борбе људске воље са свима онима чињеницама који утичу на вољу у смеру обратном од етичког циља који је воља себи поставила“ (76).

Друга глава има наслов „Основни етички проблеми“. Морал је „свесна, самобитна, самостална, слободна, самопроцењивана и самоуправљана у смислу добра и зла активност воље која се изражава или реализује у спољашњим радњама, те преко њих врши утицај на друге воље тако да и њих побуђује на исту такву активност“ (86). Морална је активност „истовремено и свагда управљена и на појединца и на друштво“ (89). Узети у психолошком смислу њени мотиви сачињавају синтезу емоција и рефлексија (101). Њен је крајњи циљ духовна слобода (123), као „ослобођење човеково од свих телесних страсти, душевних порока, социјалних предрасуда и лажи духовних саблазни и греха“ (147). Св. Писмо то зове сликовито „чистим срцем“.

Трећа је глава посвећена „Основним етичким појмовима“. То су: савест, тј. „способност воље за самопроцењивање своје активности, развијена и усавршена до одређене сталности и непроменљиве доследности“ (154); морални суд (173), врлина и порок, праведност и грех (171); личност, тј. „свако самосвесно биће чија је способност за самопроцењивање своје активности развијена до ума, укуса и савести“ (177); карактер, „исто што и личност али посматрана са њене спољашње стране“ (179),

част (176) и морални закон који има да буде без икакве хетерономије (199). Писац проучава однос између моралног и јуридичког закона. Решава ово питање не у смислу Јелинекове квантитативне разлике (право као етички минимум), него у Кантовом квалитативном смислу: „на основу процене своје унутрашње активности људска воља инсталира у свету морални поредак а на основу процене своје спољашње активности она инсталира у свету правни поредак“ (200). Према пишчевом мишљењу које је у томе погледу дијаметрално супротно Штамлеровој формули о „друштву људи који слободно желе (Gemeinschaft frei wollender Menschen), као, тако рећи, асимптоти правног развоја, „развитак права креће се од аутономије ка хетерономији“ (213). Запимљива је и пишчева тврдња да „праву припада временски, историски приоритет над моралом“ (222). Али тиме се не правда његово начелно првенство. Инквизиција (223), теорија о етички индиферентним делима и о етичком вишку (opera supererogativa) — јесу ненормалне и неморалне последице оваквог схватања. „На моралном термометру нема нуле. Морално индиферентних дела нема“ (226). „Етички вишак је немогућан, сувишних добрих дела нема и не може бити“ (229).

Четврта глава расправља о „Одношају морала према другим врстама делатности“. Његов однос према философији и уметности одговара односу савести према уму и укусу (233). Писац брижљиво анализира однос између морала и религије чији психички извод и корен он налази у мистичкој екстази (265). Еволуција људског живота се врши помоћу поступног „инсталирања“ телесног, душевног, социјалног и духовног живота (268). За разлику од хетерономне „примљене религије“ која наглашава трансцендентног Бога, аутономном моралу додикује једино „стваралачко-изводна религија“ (282). Њену суштину сачињава иманентност Бога свету и животу (283). Потпуну синтезу аутономног морала и такве религије, коју писац још зове „апсолутном духовно-личном“, први је остварио Исус Христос (287).

Пета глава има наслов „Централни религијски проблем и његов значај за морал“. Тај проблем није питање о постојању Бога, јер за религиозног човека то је очевидна истина (295), него питање о ставу који човек треба да заузме „према Богу и према свету и животу уколико су они од Бога“ (296). Са овог видика писац прегледа све историске религије. Идолопоклоњство, ова више дегенерисана, него ли примитивна религија (306), одликује се „потпуно трансцендентним схватањем божанства“ (305) и „обоготворењем твари, које је, нажалост у данашње време доиста достигло до невиђених досада размера“ (307). Кинези „су подигли не само материјални кинески зид којим су се оградиле од човечанства, него и један душевни кинески зид којим су се изоловали од Бога“ (309). „Кинез је Бога признао, али прекинуо свако општење и везу с њим“ (313). Религија индиског народа „не зна за пут и начин и средства којима се зло може победити“ (322). То је религија смрти која нужно води атеизму и атеизму (325). Религија периског народа (328) „признаје Бога на половину (доброг бога) и прима свет на половину (уколико је добар)“. Религија Јелина није била кадра да победи зло (337), те „последњи акорди античког живота покривени су песимизмом и мрачном тугом“ (338). Религија старо заветних Јевреја прожета је мотивом борбе са Богом (345), као трансцендентним бићем и не зна милости за друге народе осим једног изабраног (351). Она је дала човечанству идеју Месије, али није била оспособљена за њену реализацију.

Глава шеста са насловом „Исус Христос и његово решење централног религијског проблема“ то је цели Христолошки трактат у вези са пишчевим етичким енергетизмом. Исус Христос, овај „религијско-пророчки геније“ (360), остварио је „потпуну синтезу апсолутне, духовно-личне религије и аутономног морала и тиме обадвоје узвео на највиши могућни степен у њихову развићу“ (359). „Начинио је у религији преврат сличан преврату који је Сократ начинио у философији, за кога се каже да је окинуо философију с неба на земљу“ (367). Нагласио је да „у свету нема другог зла осим эле људске воље и злости човече“ (387, 390). Таквом

диагнозом искључује се песимистичко схватање света. Све може да се преброди, чак и смрт. „Најкарактеристичнија тачка у учењу Христову о смрти јесте у томе што је он учио о две врсте смрти, о смрти тела и о смрти душе“ (405). „Телесна смрт је нешто чега се не треба бојати, јер је она сан тј. прелазно стање“ (405). Много је страшнија духовна смрт. Она пак човеком кривицом може да наступи већ и за телесног живота. Телесна пак смрт је зло тек онда, „када је производ зле воље, и када је зла воља процени као зло“ (407). Васкрсење, које може наступити још и пре смрти, састоји се или у блаженом животу у заједници с Богом или у мучном животу без овакве заједнице (416, 421). Сва сила овога учења јесте у томе што оно даје добру и злу не само пролазну вредност за овај живот, него истиче његов позитивни, односно негативни значај за сву вечност (417). „Живети духовним животом значи живети вечним животом“ (423).

Последња седма глава расправља о „Принципима морала“. Нису ту у питању *principia essendi* или *fiendi*, него *principia agendi* (435). Реални је темељ морала слободна воља човечја (437). Њено мерило не сме да буде некакав хетерономни императив (451). У томе погледу не ваља ни чувена Кантова формула, јер и у њој се огледа нешто „хетерономно-јуридичко“: „тврђењем да воља сама није законодавац моралног закона, него да је тај законодавац нешто друго тј. практични ум, Кант није могао избећи хетерономистичко схватање морала“ (463). Онако исто као што натуралистички еволуционизам тврди хетерономију одоздо, Кант тврди хетерономију одозго (465). Морал је тек онда аутономан, када сама воља у самој својој природи садржи неко алтрирно мерило добра и зла. Према пишчевом мишљењу такво мерило постоји. Његова је формула следећа: „ако хоћеш да живиш (и умреш) као човек — онда нека свака твоја слободна, унутрашња и спољашња радња никада не повреди нити твоју нити ичију духовну слободу, него, напротив, нека је свагда изазива и утврђује како у теби тако и у свакој другој личности без изузетка“ (478). Крајњи разлог или основ такве формуле јесте љубав, која, почевши већ од старог грчког философа Емпедокла наовамо сматра се као неминовни конститутивни и регулативни елеменат космичке енергије. „И филозофи и песници и религиозни генији слажу се у томе да је љубав космичка стихија, реални принцип света и живота и владарка њихова“ (490). Баш она прожима и нормални човеков живот. „Стога се може говорити о телесној, душевној, социјалној и духовној љубави човековој“ (492). Дакле главни је принцип аутономног морала духовна слобода. Главни пак принцип апсолутне духовно-личне религије јесте духовна љубав (503). Према томе „главни руководни, јединствени принцип целокупног живота човекова може бити коначно формулисан на ова два начина, са истом садржином, или I: Свагда ради тако да афирмираш духовну слободу своје и сваке друге личности и у исти мах да не повредиш духовну љубав ни према себи ни према икоме другоме, или II: Свагда све ради из духовне љубави према себи и другима а да при томе никада не повредиш духовну слободу нити своје нити ичије друге личности“ (504). Баш таква је формула једини прави путоказ за цивилизацију, культуру, прогрес, чија суштина није у томе да се ове тековине стављају изнад људске личности и слободе (509) него да се помаже човеково развиће „од анималнога (*homo animalis*) до моралнога (*homo moralis*) и од моралнога до дивинскога човека (*homo divinus*)“.

Таква је, бар у најопштијим потезима, садржина књиге, коју је немогуће исцрпно приказати у једном чланку — толико је она богата психолошким, философским и религиозним сугестијама. И општа пишчева концепција и посебне његове тврдње могу изазвати мање више оправдану критику. Тако, на пример, писац сувише категорички уверава да у правом смислу постоје само физички закони и да појам закона може да се примени на хуманитарну област „само по аналогiji или у пренесеном смислу те речи“ (41, 131). Сувише одлучно прорицање личности код деце (178) неће задовољити сваког психолога. Приликом јуридизма у етици и нарочито у Кантовој философији добро би дошла анализа тврдње Марбуричког ново-

кантовца Хермана Кохена да се читава етика „орнентише“ на јуриспруденцију. Није споменута једна од основних идеја конфуцијанства, наиме култ предака и ограничење етике само породичним врлинама. Термин „императивно-атрибутивни“ у примени на правне норме прописује се по којим професору Тарановском (216). Међутим њега је увео у правну теорију Лав Петражицки. Писац, који уопште избегава да отежава своје и без тога опсежно дело т. зв. научним апаратом, на стр. 376 прави један изузетак који би могао са успехом изостати: наиме позива се на египтолошку брошуру једне особе, о чијем научном ауторитету може да се суди по њеном предавању са насловом „Ми, Руси, Египћани“. Али све овакве примедбе и приговори имају само споредни значај. И тиме се нимало не умањује велика философска вредност „Венца живота“. Најтоплије честитамо писцу на лепом и успелом делу и свесрдно препоручујемо његову књигу свима онима, који сматрају да није већ коначно одзвонило оној етичкој проблематици без које нико није човек у правом смислу ове речи.

Евгеније Спекторски

Metod Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Sostavni očrt.
— МСМХХV. Akademska založba. Ljubljana str. XV + 559.

Историја југословенског права као целина није још написана није ни довољно обрађена. Иако се у току 19 века доста радило на тој правној струци, сви су радови обично били ограничени на поједине историске области, на историју права Србије, Хрватске, Далмације, Босне, Црне Горе и тл. Досад је без сумње најбоље проучена историја права средњевековне Србије, у доба Немањића; али немамо још потпуну историју српског права која би нам приказала не само она два века највећег државног сјаја, него свих десет векова правог развика до данас. Мање је обрађена историја хрватског права: много издања извора, доста монографија, одличан правно-историски речник (Мажуранићев); али покушај приказа историје хрватског права зауставио се на прегледу правних извора II периоде, не улазећи у суштину правних односа тог доба.

Најслабије је стајала историја словеначког права, и то из разумљивих узрока. Од свих словенских народа Словенци су имали најнесрећнију судбину: нису имали државу самосталност, били су потчињени другим народима и нису сачињавали чак ни једну административну целину. Међутим у почетку свог развика у 19 веку историско-правна наука везана је за политичку историју, најрадије улази у државно-правне проблеме. Због тога толико су пање поклонили Срби — добу Немањића, Хрвати — добу народних владара; проучавање државног права тих периода давало је њима извесне руководне нити и за данашње доба. Тек постепено задаци историје права проширују се и обухватају цео живот народа, нарочито сељаштва у његовом традиционалном обичајном праву. Велика је била заслуга Богишићева што је он упутио југословенска историска-правна истраживања у два правца: и у проучавање и издавање писаних закона, и у скупљање обичајног права које у народу живи. Само синтетичко проучавање и једног и другог може довести до заокружене слике историског развика југословенског права. Али особит положај словеначког права најбоље се види из Богишићевог рада. У прегледу писаног закона он није унео ни један словеначки споменик јер Словенци никад нису имали „закона издатих од самосталних државних власти“, док су их имали и Србија и Хрватска и Босна и Црна Гора и Далмација. Чак и у „одговорима за обичајно право Јужних Словена“ Богишић није добио ни један олговор из словеначке области, није их вероватно ни тражио. У оно доба сматрало се да словеначки народ, изложен хиљадугодишњем утицају аустријског права, није створио ништа самостално у правној области, о чему би вредело говорити.¹⁾

¹⁾ Тек много доцније г. 1885 Богишић је добио преко руског проф. Бодуена де Куртне опис обичајног права из околине Цеља. Те „Крижникове одговоре“ чувао је у својој архиви. осећао њихов значај али није стигао да их објави. Г. 1934 нашао сам их у архиви у Цавтату и саопштио сам један део њихов г. д-р М. Доленцу.

Тим већа је заслуга оних немногбројних радника који су у последње време са пуно љубави почели да обрађују поједина питања из историје словеначког права. Између њих г. д-р Метод Доленц има без сумње највише заслуга. Иако редовни професор кривичног права, г. Доленц с истим успехом обрађује и своју струку и историју права. Још г. 1910 као судија у Грацу почео је да пише расправе из историје права на основу докумената којима га је послужио историчар А. Каспрет. Од тог доба објавио је више него тридесет расправа из историје права, између којих најзначајније су систематски преглед Душанова Законика у упоређењу с нормама германског права које је важило у Словеначкој у средњем веку,²⁾ и бројне расправе о народним судовима у Словеначкој 16—18 века.

Стога је г. Доленц био најпозванији да напише и „историју права на словеначком земљишту“, на молбу Академске Заложбе (која је као свеску I својих издања објавила „Историју словеначког народа“ од проф. д-ра Милка Коса).

Задатак његов био је тежак јер припремних радова није било много; али истовремено био је олакшан баш тиме што словеначка историја најмање има самосталних извора, најмање литературе, најмање спорних питања. Стога је донекле било лакше написати ову историју, него историју целокупног српског или хрватског права.³⁾

Прво питање које се јавља пред писцем општег историског прегледа, то је питање о периодизици. Г. Д. је самостално поделио историју словеначког права на два основна доба: I од сред. 6-ог века до почетка 16-ог века, и II од почетка 16-ог века до Уједињења 1918 г., сматрајући да од тог последњег датума престаје историја права и почиње садашње доба.

I доба обухвата од прилике једну трећину књиге (191 страну), док су две трећине књиге посвећене оном другом, најближем нама добу. Овакав сразмер објашњава се тиме што за I доба има најмање самосталних споменика словеначког права, док у II добу врло су значајна она народна суђења која су већ била предмет засебних истраживања пишчевих. Али и независно од тога можемо сматрати да је г. Д. показао леп смисао за архитектонику једног општег прегледа. Обична је мана многих историчара и историчара права, што се они и сувише заустављају на првим периодима историског развика, што утроше на њих сву своју енергију, и историја права остаје често као један усамљен торзо, без везе са садашњошћу. Г. Доленц, као практичан правник, разумео је да је задатак историчара права довести у везу прошлост са садашњицом; стога је посветио више пажње последњим вековима. Тиме је његово дело добило много, и постаје неопходно за сваког образованог правника.

Сваку од тих основних периода писац дели опет, тако да његова историја обухвата у ствари 4 доба: прво је од сред. VI века до мађарских навала (од почетка 10 века), друго је „друга половина Средњег века“ (10—15 век); треће је од немачке реформације до краја француске револуције, четврто од француске револуције до уједињења Словенаца са Србима и Хрватима.

У првој периоди писац пружа нама кратак преглед словеначког земљишта и два параграфа о државотворности Словенаца у најстарије доба; то су подаци о Саму, Боруту и о панонским кнежевинама уништеним од Мађарске навале. Одељци о траговима словенског права израђени су, у недостатку извора, у главном по Кадлецу. Ипак писац вешто комбинује Кадлецове податке са појединим домаћим (у колико су сачувани) и са подацима народних пословица и народних песама. Цела је ова периода изложена доста кратко (стр. 1—59).

Много више података пружа преглед II периода (стр. 95—191) кад су Словенци били подељени између неколико појединих феудалних земаља док нису постепено дошли под жезло Хазбурговаца. После исцрпног пре-

²⁾ Dušanov Zakonik. Primerjalni prikaz pravnih razmer po Dušanovom Zakoniku in po istodobnem germanskem pravu, s posebnim ozirrom na Slovence. V Ljubljani 1925.

³⁾ Још већа оскудица извора олакшала је бугарској науци могућност да већ г. 1900 добије опсежну историју свог средњевековног права (од С. С. Бобчева).

гледа политичке поделе и политичких промена, засебно се говори о стажема и слојевима становништва (§ 8 — врло добар одељак) и затим о законодавству и правним изворима. Лепо је приказан сложени систем феудалног судства (§ 10); засебно су приказана: грађанско право (§ 11), кривично (§ 12) и судски поступак (§ 13). То су у главном општа начела средњовековног германског права.

Најсамосталнија и најисцрпнија је обрада трећег доба (од Реформације до краја француске револуције, стр. 192—482). Ту је јасно приказан положај повлашћених и неповлашћених стажеја (§ 15 и 16), аустриско законодавство и остали правни извори (§ 17). Писац се нарочито задржава на т.зв. „горским буквама“ које су важиле за сељаке-виноградаре; онда је виноградарство било више развијено него сад и запосљавало више становништва. Зборник правила, који је решавао управне, кривичноправне и многе грађанскоправне односе виноградара, био је састављен према закључку штајерских стажеја г. 1526 и потврђен од Фердинанда I г. 1543. Оригинал био је писан на немачком језику као „Pergrechtsordnung“ и одмах штампан. Сличан зборник био је уведен и у Крањској. Год. 1582 био је први зборник преведен на словеначки од жупника Андрије Рецеља; затим су се јавили и нови преводи.

Иако у својој основи ови виноградарски законичи потичу од сличног немачког уређења у Аустрији, ипак најзначајније је оно што су они допуштају народне зборове и народно суђење, у доба све јачег бирократизма. У многим преводима јављају се током времена извесне измене и допуне; тако можемо следити у њима развитак словеначког обичајног права. Стога су нарочито значајни словеначки преводи из 17 и 18 века које је све г. Доленц с успехом проучио.

Исто су значајни и записници виноградских судова; иако писани немачки они су ипак сачували оно право, којим се служио словеначки сељак. Стога у следећим параграфима (§ 20—26) писац је у стању да нам пружи подробну слику породичног, наследног, стварног, облигационог, кривичног права и поступка; за тај преглед служи се с истим успехом и подацима о правним односима виших стажеја и драгоценим подацима из „виногорских“ записника. Ти су одељци потпуно самостални и пружају много лепих и драгоцених података, који ће постати неопходни за израђивање опште Историје југословенског права. Одлично познавање римског, германског и српског права даје писцу могућност да често прави интересантне паралеле између словеначких правних установа и установа других народа.

Последње доба (XIX век) није толико исцрпно приказано. Ипак интересантан је преглед политичких прилика. Вреди споменути да је долазак француске владе г. 1809 задао смртни ударац народним судовима (и патримонијалним) у Словеначкој. Она их је заменила „мировним судовима“ (juges de paix). После одласка Француза, аустриска влада није повратила патримонијални суд, него га је свуда заменила државним судом; и виногорски зборови су једва животарили (последњи је њихов траг г. 1843)⁴.

У одељку о стажејима лепо је приказан развитак сељаштва, његово ослобођење од кметских работа, и национализација појединих друштвених слојева. У томе раздобљу писац не приказује поједине гране (грађанског, кривичног) права, јер је то у главном аустриско царевинско право које је важило или још важи досад у словеначким земљама. Даје само кратак преглед правосуђа и управе (§ 29) и завршава одељком о језичном питању у суду и праву (§ 30) и о главним преставницима правне науке код Словенаца (§ 31). Исцрпна библиографија на крају показује да, иако књижевност самог словеначког права није богата, ипак је писац савладао велику литературу из области германског и словенског права, у колико га је она могла послужити за постављени циљ.

Овај концизан и свестран рад достојно крунише племените научне напоре д-ра М. Доленца. Пре двадесет пет година почео је он да ради,

⁴) Исто тако француска владавина у Далмацији уништила је аутономију Паштровића и важност Пољичког статута.

готово сам, на необрађеној њиви; сад је он своме народу дао леп заокружљен преглед његове правне историје, о којој се није много ни знало ни предавало. Свуда је на прво место истакао оно што је сељачко и народно, али је то урадио трезвено и објективно, у строго научном духу.

Д-р Александар Соловјев.

Prof. d-r Čed. Marković, Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju, Ljubljana, posebni otisak iz „Spomenice Dolencu, Kreku, Kušeu i Škerlju“, 1936, str. 289—441.

Проф. г. Марковић који је и до сада у јавности изишао са својим критикама Предоснове грађанскога законика за Краљевину Југославију, искористио је момент да у Споменници коју издају љубљански правници о шездесетогодишњици живота г. Доленца, Крека, Кушеја и Шкерља, професора Љубљанског правног факултета, покаже какве све недостатке има Предоснова. У општем погледу г. проф. Марковић показао је да су у изради Предоснове учињене две велике погрешке. С једне стране заједнило се спорошћу, а с друге стране задоцило се узимањем застарелог. Што се тиче система који је унет у Предоснову, г. М. узима да систем није добар. Систем Аустр. грађ. законика не одговара научном систему. Научни систем дели грађанско право на општи и посебни део. О томе не води рачуна Предоснова, она на пр. породично право раздваја. Брачни имовински односи бачени су у облигационо право. Затим наслеђе стављено је у стварно право, иако је наследно право у теорији равноправно са стварним правом. Г. М. наводи девет оваквих случајева. — У погледу садржине показује да је садржина у многоме тако застарела да она уопште не одговара нашим схватањима. Ту су погрешне дефиниције, потпуно излишне фикције, невероватна тврђења, архаистична схватања. Све је документовано, за свако тврђење наведен је пример. Једна од најглавнијих замерака јесте замерка у погледу језика. То није ни српска ни хрватска терминологија. Ту је синтакса немогућа, ту су непотребне речи. Буквално превођење са немачког довело је до немогућег броја германизма. Германизми не само у изразима, него и у реченичним конструкцијама. Лепота језика и стила уопште се не поставља. И много и много другог.

Да би доказао ова своја тврђења г. М. показао је у другом делу своје расправе (појединости) недостатке скоро свакога параграфа. Ретко који параграф нема примедбе. Највећи део примедба јесу такве да се преко њих не може прећи и да оне претстављају доказ о неосећању онога што стоји.

Дело г. М. јесте дело које се мора најљубљиво проучити и које као такво заслужује пажњу свакога онога ко се позабавио питањем реформе нашег грађанског права. То се зна да је г. М. изнео своја схватања по најбољој вери и да су она углавном стопроцентно оправдана, али г. М. износи све то као професор, незаинтересовано и објективно, не водећи рачуна о духу који влада међу правницима вап србијанског подручја. Добро би било да чујемо исто тако исцрпну критику и кога од г. референата и редактора Предоснове.

Поздрављамо ову критику г. М. и надамо се да ће она отворити нову фазу у реформи нашега законодавства. Да ће се из кабинетскога рада прећи на јавност и да се у кабинетима неће поново прећи преко критике јавности, нарочито преко критика које су овако документоване, објективне и снажне, као што је случај са примедбама г. проф. М. Скрећући пажњу на ову књигу г. М. ми се надамо да ће она наћи одјека у ширим правничким круговима и да ће се из њих јавити не само они који се не слажу са г. М., него да ће дићи свој глас и они који се са њим потпуно слажу, како та критика не би добила значење усамљене критике. То је посао који се данас намеће и који је од далекосежних последица. Посао који је покренут овом књигом, чију садржину сваки правник, нарочито практичар, мора познавати.

Милан Бартош

Д-р Борислав Т. Благојевић, Начела приватног процесног права,
Београд, Геца Кон А. Д., 1936, стр. 1—431. Са предговором г. проф.
д-р Драгољуба Аранђеловића и са поговором г. проф. Живојина М.
Перића.

Књига г. Благојевића претставља једну специјалну књигу у нашој правној литератури. Сви писци приватног процесног права до сада су заузели став излагача техничких правила из поступка. То су махом биле одличне књиге за студентске учбенике. Морамо подвући у српској литератури дела поч. Андре Ђорђевића и проф. г. Живојина Перића и д-р Драгољуба Аранђеловића. И у новој литератури углавном сва излагања била су управљена на коментарисање постојећег права. У последње време јавио се у аустријској и немачкој јуриспруденцији покрет за социолошко проучавање процесног права. У том погледу г. Б. тачно следеће овај покрет и покушава да кроз начела приватног процесног права посматра уопште проблем социалног и правног уређења и правне заштите. Тако схватајући приватно процесно право г. Б. ставља га на најширу могућу базу, на базу посматрања права уопште и приватног права посебно. Зато за њега наука о процесном праву јесте наука о правној санкцији уопште, или боље рећи наука о осигурању правног и социалног поретка.

Полазећи са тога гледишта г. Б. заузима један правно-философски став, који је у суштини врло позитиван и изучава приватно процесно право кроз одблесак историског развитка друштва. За њега се поступак не јавља као једна организација сама за себе, као нешто одвојено од права, као некаква техника која се неутралисала, него поступак јесте начин примене права који зависи од степена права и од опште црте коју носи као своје обележје један одређени друштвени поредак. Отуда можемо у сваком историском правном периоду да нађемо посебни степен развитка поступка. Поступак се не развија ка савршенству. Имамо периоде који претстављају повратак унатраг, али је општа црта да свака периода поступка претставља искористићавање судства од стране социалног и политичког уређења у држави. Нема ниједнога института јавнога права, који има општи значај, а који не би оставио каквога трага на приватном праву уопште, а посебице на поступку. Поступак с обзиром на данашње друштвено стање и схватање имао би бити чисто технички и неутралан. Али г. Б. у првој глави своје књиге јасно показује да однос поступка према материјалном праву доказује да се не може уопште разумети један поступак без разумевања социалног поретка и индиферентан према њему.

Поступак не може да буде одељен од права субјективних који се тим поступком заштићују. Зато у другој глави своје књиге г. Б. третира питање о праву на правну заштиту. Поступак није ништа друго него давање санкција материјалном праву, осигурање правне заштите. Поступак није циљ него средство. Али је он исто тако несавршено средство као и сва друга средства која се јављају у праву. Полазећи од теорије двојности г. Б. сматра да у општем правном систему морају се разликовати две групе и то: материјално право које постоји као конкретно овлашћење и процес које има да служи установљењу правног реда у друштву. Зато за г. Б. процесно право јесте секундарна појава, она је одблесак материјалнога права. Чисто философски посматрајући овај проблем г. Б. не налази да су судска заштита и самозаштита две различите ствари, него су то два нижа појма заштите. Заштита као таква, била она судска или самозаштита, јесте само одблесак материјалног права. Зато и судска заштита може бити несагласна са правним поретком и опасна по њега. Г. Б. предвиђа могућност да неорганизована заштита или самозаштита може бити употребљена и као отпор против угњетавања, чак и ако то угњетавање долази кроз хаљину редовне судске заштите. Ова друга глава књиге г. Б., која је пуна озбиљних разматрања и систематског излагања односа материјалног и формалног права, треба да буде лектира сваком оном правнику који се у примени грађанског судског поступка пренео на терен форме заборављајући суштину права. Овде се

најбоље показује однос материалног и процесног права, однос који претставља нацрт и оживотворење друштвенога живота. Овде се може опазити она разлика између правног идеала и правног резултата.

Трећа глава књиге г. Б. посвећена је начелу покретања поступка. Она изучава важност иницијалне радње која припада данас још увек приватном човеку — тужноцу, даље посвећиве пажњу регулативности поступка, средствима његовог покретања, врстама тих средстава — врстама тужби, условима за њихово подизање и њиховом дејству. Г. Б. показује у овој глави да процесно покретање као такво јесте у суштини преносење оживотворења правног поретка са грађана на организовану заједницу и да се покретањем тужбе преноси то оживотворење са појединачца на државу. Зато човек који покрене поступак мора очекивати да ће поступак донети социјални резултат коме се мора повиновати. Значи наводи га на ризик од резултата. Зато судски поступак мора да буде тако организован да он води, колико је то могуће, савршенству, а не ризику од несавршенства.

Четврта глава посвећена је начелима тока поступка. У суштини цела глава бави се питањем доказне теорије. Г. Б. у том делу показује да је он присталица слободне теорије судијског оцењивања, али он је схвата на начин који је потпуно реалан и показује да и то слободно оцењивање у ствари зависи од материалног права и уређења државе. Мањи део главе посвећен је управљању поступка. Ту г. Б. занемарује техничке проблеме задржавајући се углавном на констатацијама начела.

Последња глава посвећена је завршетку поступка. Ту г. Б. показује да се поступак завршава фикцијом *als ob*, јер пресуда није извесност, него нешто што ми схватамо за извесност, зато што нам је то социјално потребно.

Цела књига г. Б. претставља један философски поглед на однос материалног и формалног права. Иако се г. Благојевић бави формалним правом, он показује да је материално право оно које господари и да поступак није никакав шаблон, никаква техника која може бити таква каква је, него је то систем уперен за одржавање једног социјалног или правног поретка. Ово су основне идеје које доминирају целом књигом и које показују да је приватно процесно право само регулисање једне јавне службе, која има бити регулисана тако да одговара општим схватањима друштва. Отуда сваки поредак ствара свој поступак, — и поступак формалистички и бирократски, који смо ми наследили, еволуира заједно са материјалним правом.

Књига г. Б. је врло корисна за наше правнике, који до сада нису имали на нашем језику ни једну од књига овакве врсте. Онај ко је прочита збиља ће осетити у чему лежи политичка и социјална улога судије. Тек тада ће разумети због чега је Пјер Бенар онако ауторитативно објавио све године свој чланак „Правосуђе против републике“ и због чега је загребачки бански сто игнорисао јасне одредбе Видовданског устава о разрешењу федеикомиса. Судија мора имати дух садањег законодавства, јер г. Б. лепо каже да „судије не смеју никада да забораве да су они активно сарађујући органи друштвене заједнице, који треба да својим држањем у поступку, као његови господари и управљачи, помогну остварењу социјалне правде путем подизања друштвеног значаја и снаге оних који буди из којих разлога показују један минус у овом правцу“. Зато књигу г. Б. препоручујемо озбиљном разматрању свих правника, и теоретичара и практичара, и сматрамо да је за практичаре врло корисно да из ове књиге извуку извесне резултате и да поводом ње размисле о општим проблемима који стоје изнад формула и шаблона у поступку и који претстављају срж поступка.

Још једном, ово је књига начелних разматрања, књига о еволуцији поступка и књига о значењу поступка, а не техничко излагање поступка. А та општа разматрања су добро дошла и она се боље могу разумети бах од оних који познају техничку страну поступка и који је остварују. Њима ова књига показаше сву деликатност њиховога посла, деликатност на коју они често забораве при своме раду претрпани техничким формулама.

Милан Бартош

Милан М. Јовичић: О заједничким тестаментима, Љубљана, 1936 г., стр. 741—755 (Посебни отисак из споменице Мауровићу).

Г. Јовичић у овој својој студији изложио је појам, историски преглед, допуштеност, форму, врсте и дејства заједничких тестамената. Ову установу углавном г. Ј. проучавао је према њеном правном положају у аустријском и српском праву.

Писац сматра заједнички тестамент као општу установу, која важи ако је састављена од супруга, чак иако доцније брак престане. У излагању он иде ка писцима који овој установи, иако је то изузетак, дају ширу интерпретацију. Тако — супротно г. Лази Марковићу — г. Ј. сматра да заједнички тестамент могу саставити и заручници, под суспензивним условом ступања у брак. Исто тако овај тестамент остаје на снази и на случај развода брака, ако нарочито није опозван. Значи да он не сматра раскид брака као законску касаторну прећутну клаузулу.

Врло интересантна су излагања о врстама заједничког тестамента. Аутор јасно показује разлику између узајамних тестамената, узајамно условљених и заједничких тестамената у најужем смислу. Писац се изјашњује да се, у нашем праву, има сматрати да су заједнички тестаменти узајамно условљени — кореспективни.

На крају расправе налази се излагање ауторово *de lege ferenda*. Ту аутор сматра да су заједнички тестаменти врло ретки и за праксу од малог значења. Зато брани поступак комисије која је радила Предоснову грађанског законика за Краљевину Југославију и која је изоставила правила Аустр. грађ. законика о постојању заједничког тестамента и додаје да би, чак ако се поново уведе ова устава, законски пројекат имао да регулише и сва спорна питања, како не би прост пренос аустријског текста оставио исте оне тешкоће са којима се и до сада борила јуриспруденција.

Излагања г. Јовичића су врло јасна, одређена, документована и дају овој расправи једно од најлепших места међу монографијама наредног права у нашој литератури.

Милан Бартош

D-r Aleksa Vragović i Ljubo Milanović. Rješenja Stola sedmorice i Stola sedmorice B u građansko pravnim stvarima, Zagreb, 1935, sveska 1, rešenja br. 1—342, str. 1—CXI i 1—418.

Д-р Алекса Враговић, сада претседник Апелационог суда у Загребу, издао је до сада 1.330 решења Загребачког стола седморице, у коме је он дуго година био први секретар. Збирке г. В. одиковале су се врло интелигентним избором и систематским излагањима. Нажалост овом књигом г. В., одведен на други посао, растаје се са правничком публиком предајући свој посао г. Љуби Милановићу и г. д-р Мирославу Шантеку, секретару Стола седморице, који ће даље издавати одлуке Стола седморице А (г. Милановић и раније је издавао и издао 8 свезака збирки Стола седморице Б).

Збирка коју приказујемо садржи пре свега систематски регистар. То је један кратак преглед свих решења изнетих у овој збирци, састављен по научној систематици. Ту се уз сваки институт упућује на односни број збирке, али се не дају никакви разлози, који би могли да шкоде правилном разумевању јудикатуре. Затим долази законски регистар. Ту се уз поједине параграфе Грађанског законика и других назначује број решења, које се у овој збирци налази а расправља питање из тога законског прописа. Најзад долази азбучни регистар, који је такође врло опширан и који упућује на решења. Уз њега иде и хронолошки регистар по датумима решења.

Излагања у самим решидбама су врло прегледна. Ту је изнета одлука и то у целини. Нема никаквих објашњења. Али свуда се потпуно доносе пресудни разлози Стола седморице. Ако је где извршено какво

скраћивање, избацујући за редакторе непотребни део решења, редактори су то навели означајући да је извршено избацавање. У првом делу од бр. 1 до бр. 160, где се налазе одлуке Стола седморице А, делу који је уредио г. Враговић, нема скраћивања. Ту се одлуке износе онакве какве су. То нарочито поздрављамо и подвлачимо. — У другом делу од бр. 161 до бр. 312, где су одлуке Стола седморице Б — има местимнице скраћења, која теориски не одобравамо, али која су — морамо признати — врло мајсторски изведена.

Иако немамо изједначено законодавство у приватном праву, кога се ове одлуке тичу, ипак сматрамо за дужност да подвучемо одлично уређивање ове збирке и да укажемо да се у њој налазе извесне одлуке које чине модернизацију нашега права и које доводе у сагласност Аустр. грађ. законик са нашим приликама и нарочито са нашим законима. Ту су на пр. многе одлуке које доводе грађанско право у сагласност са југо-словенским законодавством о народним школама, задужбинама, Главној контроли, о уређењу редовних судова, о чиновницима из 1923 и 1931 г., о адвокатима и нарочито — што морамо подвући — о заштити радника, осигурању радника, статуту Средишњег уреда за осигурање радника и службене прагматике тога Уреда. Поред тога има и одлука из међународног приватног права.

Ова збирка веома је потребна свакоме правнику који има макаква посла са судовима на територији оба одељења Стола седморице. Али исто тако она је врло корисна и за теориско посматрање еволуције нашега судства и за разумевање извесних прописа који су реципирани из Аустрискога права у Српско право. Нарочито наглашава да ову јуриспруденцију треба проучити да би се добило јединство примања Аустр. грађ. законика који је узет за основицу наше Предоснове, како би се у Предоснови изречно стипулирали они прописи који нису у нашој јуриспруденцији схваћени онако како их схваћа аустриска јуриспруденција и који су се за наше прилике показали као непотпуни. Има много одлука које у овом погледу могу да послуже и које као такве морају бити узете у обзир. Ми нарочито у овом погледу скрећемо пажњу на одлуке о сугласности, о ограничењу својине, о примени Грађанског законика у погледу земљишне заједнице (одлуке бр. 19, 101, 64, 232, 17 итд.). Ту се најбоље види да је и наша јуриспруденција конструктивна и да се не може остати на оним прописима који су као такви постојали у Аустрији.

Још једанпут подвлачимо корисност ове збирке и наше жаљење што г. Враговић неће више учествовати у њеној редакцији. Али рад г. Милановића довољна је гаранција да ће нова редакција продужити онај користан рад, који су г.г. Враговић и Милановић преузели настављајући издавање збирке г. д-р Ернеста Чрнића.

Милан Бартош

Јаша М. Продановић, Уставни развитак и уставне борбе у Србији
Књига IV, V и VI збирке „Српски народ у XIX веку.“ Издавачко предузеће Геца Кон А. Д. Београд 1936, стр. 446.

Књига Г. Јаше М. Продановића, једног од наших најистакнутијих политичара и активних политичких бораца, има за предмет не толико политичко-социолошко излагање развоја уставности у Србији, колико тако звану спољашњу историју устава Србије. Овоме је може бити узрок што је историјски и социолошки развој уставности у нашем XIX веку обрадио у низу монографија Г. Слободан Јовановић. Г. П. није имао намеру да у једном синтетичном раду обухвати главне резултате дела Г. Сл. Јовановића, већ се подухватио да сакупи све текстове устава и разних уставних пројеката Србије. У том погледу ова његова књига потсећа на познате стране збирке устава, а нарочито на збирку француских устава и основних политичких закона, коју су средили Ј. Диги и Х. Моние, и која је доживела неколико издања. Но књига Г. П. је далеко од тога да се задовољава само савесним сакупљањем текстова. Текстови су

у ствари само завршне епизоде низа догађаја, политичких покрета и развоја друштвених прилика. Задатак је историчара да проучи све утицаје који су довели до једног завршног стања које се огледа у уставном тексту. И Г. П. савесно излаже ове моменте, које сваки објективан историчар мора да узме у обзир. Овим би се, у главном, завршио рад историчара, да би затим дошли правници, који ће дати анализу уснова догичног уставног стања. Г. П. није правник, и не упушта се у ове анализе правне природе створених уснова, већ прати даљи развој спољашње историје устава, борба око измене појединих уснова, текстове пројеката и мишљења појединих политичара или политичких група о променама устава. У томе се његова књига битно разликује од радова Г. Слободана Јовановића, који је улазио у суштину појединих проблема, и уз правничке анализе уснова давао поред историских и социолошка објашњења њихове еволуције.

Г. П. почиње своју књигу дефиницијом устава и повлачењем разлике између устава и закона. То је било потребно, пошто писац жели нарочито да нагласи да је предмет књиге ограничено на развој организације највиших власти у Србији. Глава књиге која за овим долази, и која садржи кратко излагање о уставном карактеру извесних одредаба Душанова законика, уствари нема никакве везе са самом књигом, чији је предмет уставни развој Србије у XIX веку. Успех првог устанка поставио је и питање уређења политичке власти у Србији. Основни је проблем био да ли ће се провести централистичко уређење, које је захтевао војни положај Србије, и које је желео Карађорђе, или децентралистичко са ограничењем Карађорђевог власти, коме су тежиле старешине. У ову борбу умешала се и Русија, али и поред неколико пројеката уставних закона, све до слома првог устанка Србија није добила устав. Еволуција стварања политичке власти после другог устанка развијала се најпре у смислу јачања владалачке власти. Од 1815 године Милош тежи да учврсти своју апсолутну владавину. У земљи је имао да пречисти са отпором осталих виђенијих старешина — и он је то извршио без сентименталности, — а сем тога било му је потребно признање кнежевског достојанства од стране Порте. 1830 Милош је ово постигао и добио бератом наследну кнежевску титулу. Коначним учвршћењем владалачке власти завршен је овај први период у развоју уставности у Србији. У другом периоду почињу већ уставне борбе, са тежњом да се владалачка власт ограничи извесним политичким усновама. Крај прве владе кнеза Милоша испуњен је овим уставним борбама. У кратком временском размаку Србија је добила два устава. Први устав, октроисан 2 фебруара 1835 („Средњски устав“), није био дуга века, и већ после шест недеља враћено је стање апсолутистичке власти кнежеве. Но Милош није могао дуго да задржи ово стање, и „турски устав“ од 12 децембра 1838, донесен насупрот Милошу, од стране Порте а у сагласности са руском дипломатијом, ограничавао је знатно кнежеву власт једним Саветом доживотно постављених саветника. Овај устав био је један од главних узрока Милошевог пада и ускоро затим одласка династије Обреновић из Србије. Карактеристично је да су се уставне борбе, како у првом периоду формирања владалачке власти, тако и у ово доба борбе за устав, водиле само између кнеза и старешина. Народ ће се јавити као уставни чинилац тек после владе кнеза Александра Карађорђевића, која је протекла у стварању уснова неопходних држави, и после друге владе кнеза Милоша и кнеза Михаила, за време које је „турски устав“ укинут фактичким путем, — доношењем низа закона уставног карактера. Кнез Михаил, и поред два покушаја, није успео да и формално донесе нов устав, и тек по његовом убиству, намесништво остварује ову тежњу, и 29 јуна 1869 скупштина изгласава устав, трећи по реду у Србији. Овим уставом уводи се режим правне државе, после Милошеве патриархалне деспотије, „полициске“ државе уставобранитеља под кнезом Александром Карађорђевићем и бирократског просвећеног апсолутизма кнеза Михаила. Г. П. поклања знатну пажњу овом уставу, и целу једну главу посвећује мишљењима политичара и штампе о њему, као и предлозима о његовој промени.

Влада Милана Обреновића карактерисана је борбом за политичка права народа и за парламентаризам. То је доба стварања организованих политичких странака, увођења широких народних слојева у политички живот — поглавито заслугом радикалне странке — а резултат ове борбе између Милана Обреновића и политичких партија био је устав од 21 децембра 1888 год., који је значио компромис између краља и сељачке демократије оличене у парламенту у коме је знатну надмоћност имала радикална странка. По абдикацији краља Милана, намесништво је владало са радикалима до 1892, а трзавице које су тада наступиле довеле су до државног удара од 1 априла 1893 године. Десет година владавине краља Александра Обреновића биле су доба државних удара, промена устава (укинут је устав од 1888 а враћен је онај од 1869). 1901 октроисан је устав чија је карактеристика била подела законодавне власти на два дома, чиме је краљ тежко до ограничи свемоћ парламента у коме је преовлађивала једна странка. И овај устав није био дуга века, и 1903 је био обустављен за један дан, да би краљ извршио разне измене у државном апарату. Убиством краља Александра Обреновића и доласком на престо краља Петра Карађорђевића промењен је и устав и нови устав, донет 5 јуна 1903, у ствари је био устав од 1888 год. са минималним изменама. Под овим уставом у Србији се развио парламентаризам на бази демократских слобода, и под њим је Србија ушла у ратове 1912—1918 године.

Књига Г. П. обухвата сто година наше уставне историје. Очекивало се да ће се писац нарочито задржати на новијем добу, у коме је он развијао своју политичку активност. Он је, међутим, успео да избегне свелачне моменте, који би могли бити од утицаја на објективност излагања. Кроз цело своје дело писац не крије своје склоности за демократију и ма да се уздржава да изрази своје мишљење о догађајима и уставима, његове симпатије провејавају на много места.

Дело Г. Продановића је једна спретна монографија из политичке историје нашег XIX века, која може корисно послужити и правницима, као најпотпунија збирка уставних текстова Србије.

Д-р Илија А. Пржић

D-r Tihomir Vasiljević, Uslovna osuda, istorijat ustanove i sistematsko izlaganje materije s obzirom na Jugoslovensko i inostrano zakonodavstvo. Mostar, 1935, str. 280.

Горња књига је докторска расправа г. Васиљевића. Тема, обрађена у њој, по својој материји веома је интересантна, мада је данас питање условне осуде рашчишћено у већини законодавства, те у толико ово питање није спорно. Може се само поставити питање усвајања једног од два система: англо-американског или француско-белгиског, док сама уставна условна осуда више није у питању.

Горња расправа г. В. је веома опширна, а предмет је савесно обрађен у свима својим детаљима, где писац одговара на многа важна питања дајући категорички одговоре и усвајајући савремене и напредне погледе, као и гледишта до којих је наука кривичног права у својој еволуцији дошла до данас. — Расправа је подељена на 10 глава у којима писац говори о условној осуди како са гледишта материјалног, тако и са гледишта формалног, детаљно анализирајући свако ово питање.

Писац почиње у глави гл. I са анализом кривично-правних школа, говорећи о њиховим схватањима основних појмова науке кривичног права. Ту се писац бави идејама разних школа као што су: класична, неокласична, криминално-антрополошка, позитивна и социолошка, и са пуно успеха и аргументације одбацује застареле и махом неприменљиве идеје поменутих школа, а у исто време наглашавајући и њихову заслугу за науку кривичног права.

У гл. II писац разлаже интересантно питање о индивидуализацији казне у вези са институтом условне осуде, изводећи закључак да је условна осуда последица покрета у науци кривичног права који је тра-

жи индивидуализацију казне према свакоме кривцу, а иступа противу гледишта да је казна имала бити одмерена према кривичном делу, а не кривичној одговорности извршиоца овога. Како за индивидуализацију казне није знало старо кривично право, а нарочито ову је одлучно одбацивала класична и неокласична школа у науци кривичног права, то се није ни могло јавити питање о условној осуди. Писац критикује овакво становиште о индивидуализацији казне и одбацује гледишта противна индивидуализацији казне, велећи: да је и условна осуда у ствари индивидуализација казне, те је и са овога разлога треба усвојити.

У гл. III. писац говори о суштини условне осуде, анализирајући разна гледишта о условној осуди, која су условну осуду схватила на разне начине. Међу ова гледишта писац спомиње гледиште које схвата условну осуду као условно помиловање, затим као амнестију, затим условну осуду као застарелост права на казну, као условни отпуст итд., и у крајњој линији сва ова гледишта он одбацује дајући за то разлоге. Према г. В. условна осуда је специјални основ ништења државног права на казну, чиме се у ствари слаже са истим мишљењем које заступа Др. Т. Живановић у својим делима. (Основи кривичног права. О. Д. 1922-34).

У гл. IV. писац говори о систему условне осуде и његовом увођењу у позитивно законодавство. Писац овде детаљно говори о двама најраспрострањенијим системима: англо-америчком и француско-белгиском, дајући предоминантност овом последњем. Говорећи о историјату ових система, као и у опште о условној осуди, писац наглашава да порекло условне осуде не долази од Француске и Белгије, мада је ова уставова први пут уведена у законодавство ових земаља, већ да иста води порекло од Енглеске, пошто је иста примењивана од стране судова још у XVI. веку и тако је формирано обичајно право, које је доцније само санкционисано од стране законодавца.

У гл. V. г. В. говори о релативној вредности француског и англо-америчког система, налазећи да је бољи француски систем према своме дејству. У гл. VI. писац се бави испитивањем примедба упућених условној осуди од стране њених противника, где систематски побија један по један аргумент ових, дајући против аргументе који иду у прилог условне осуде.

Писац у гл. VII. говори о домену примене условне осуде, где говори детаљно о разним ограничењима која се стављају условној осуди, а међу која падају: ограничење у погледу кривца (§ 1), затим ограничења у погледу кривичнога дела (§ 2), ограничење у погледу казне (§ 3) и најзад ограничење у погледу јурисдикције (§ 4), — где увек заступа једно напредно и либерално гледиште у погледу примене условне осуде, те као такав јавља се као новатор у домену науке кривичног права, и рушећи све старе и неприменљиве системе, одбацујући стара гледишта заснована на идејама које се данас не могу сложити са стањем кривичног права. У овом погледу писац заслужује нарочито признање, јер у својим извјешањима и правилим закључцима трасира пут условној осуди као кривично-правном институту, бранећи ову од разних неоправданих напада.

Најзад, писац у гл. VIII. говори о процесно-правним питањима код условне осуде, затим (гл. IX) о периоду пробе и дејству условне осуде за време пробе, као и о дејству условне осуде после завршеног периода пробе, где исто тако детаљно анализира сва мишљења која стоје у вези са овим питањима.

На завршетку писац даје детаљан преглед законодавства и пројеката у француско-белгиском систему.

На крају овог нашег кратког приказа можемо рећи да је ово дело, не само обогатило науку кривично-правну књижевност, већ да је оно прве ове врсте, које је дало систематску обраду овог кривично-правног института, пошто пре његове појаве ова се је материја, бар код нас, обрађивала фрагментарно, а може се рећи, да је и у томе погледу обрада била веома оскудна. Стога, топло препоручујемо дело г. Васиљевића.

Д-р Бор. Д. Петровић

J. L. Brierly, An Introduction to the International Law of Peace, second edition, Oxford: at the Clarendon Press. 1936. Pp. 280. Price 5 s. net (postage 4 d. extra).

Једна врло корисна и прегледна књига намењена, на првом месту, студентима Универзитета који желе да се посвете изучавању Међународнога Права („But it retains its character of an introductory book, intended either for the student beginning the study of international law“) а, не мање, и сваком другом који се интересује питањима из области тога Права („or for the layman whose interest in international affairs“).

Дело садржи девет одељака, наиме: I. *The origine and character of international law* (Порекло и карактер Међународнога Права, где је нарочито реч о доктрини међународне суверености држава, „the doctrine of sovereignty“, и о утицају доктрине Природнога Права, „The influence of the doctrine of the Law of Nature“); II. *Character of the modern system* (ту се говори, између осталог, о „The international society“, т. ј. о „The modern „sovereign state“, §. 2., о „The basis of obligation in modern international law“, §. 3.); III. *The legal organization of international society* (н. пр. §. 1. „The beginings of international constitutionnal law“: Почети међународнога уставнога права; да приметимо да је, у овој области Међународнога Права, стекао нарочитих заслуга чувени бечки професор Verdross који припада, и ако са извесним одступањима, Правној Школи Н. Kelsen-a; §. 4.: „The League of Nations“); IV. *States* (§. 1.: „General notion of states in international law“: општи појам о држави у Међународном Праву; §. 2.: „Independent and dependent states“: независне и зависне државе; §. 3.: „The doctrine of the equality of states“: доктрина о једнакости међу државама; §. 4.: „Types of dependent states“: типови зависних држава; §. 5.: „The international status of the British Dominions“: међународни статус Британских Доминиона, ит.д.); V. *The territory of States* (§. 1.: „Territorial „sovereignty“: земљишна, териториална, сувереност; §. 4.: „Territorial waters“: териториалне воде, ит.д.); VI. *The jurisdiction of states* (§. 1.: „Jurisdiction in territorial waters“: Јурисдикција у териториалним водама; §. 2.: „Jurisdiction in ports“: Јурисдикција у пристаништима; §. 3.: „Jurisdiction over the air“: Јурисдикција над ваздухом; §. 4.: „Jurisdiction over water ways“: Јурисдикција над воденим путовима; §. 8.: „Jurisdiction on the high seas“: Јурисдикција на отвореном мору т. ј. на морској пучини, изван териториалних вода, la haute mer по француској терминологији која је, као што видимо, овде иста као и енглеска); VII. *Treaties* (Међународни Уговори); VIII. *Disputes between States* (Спорови међу државама): §. 1.: „Amicable methodes of settlement“: мирни методи; §. 2.: „Arbitration and judicial settlement“: арбитража и суђење; §. 3.: „The limits of arbitration and judicial settlement“: границе арбитраже и суђења; §. 4.: „Goods offices, mediation, conciliation“: пријатељске услуге, bons offices — по терминологији француској, иста, и овде, као и енглеска — медиација, поравнање; §. 5.: „Settlement under the League of Nations“); IX. *International law and resort to force* (Међународно Право и област силе): §. 1. Intervention. §. 2. Self-defence (самоодбрана). §. 3. Reprisals (репресалије).

Још приликом првога издања, књига Г. Brierly-а имала је најповољнији пријам код стручних повремених списа као: „British Year Book of International Law“, „Foreign Affairs“, „Nation“, „Solicitors' Journal“. Као што се из наслова види, књига Г. Brierly бави се само Међународним Правом у време мира. Када би се у томе састојало цело Међународно Право т. ј. када не би, и овде као и код других људских ствари, било и друге стране медаље, Међународнога Ратнога Права! А када не би било овога, последњег, Међународнога Права, не би било ни онога првога, другим речима не би уопште било Међународнога Права. Јер, Међународно Право се родило и постало не у миру и због мира него у рату и због рата и њиме, Међународним Правом, желели су се организовати односи међу државама на начин да они не одводе ратовима, у чему се, и поред свега и писаног (међународни уговори) и неписаног (обичаји,

принципи) Међународнога Права као ни поред најбољих радова на томе пољу, као што је, између осталог, и ова књига Г. Brierly-а, није, на жалост, до данас успело.

Овове раду Г. Brierly-а, који ће, такође, уз извршну књигу о истом предмету нашега уваженога интернационалиста, Г. Др-а Милете Ст. Новаковића, ред. проф. Међун. Права на Београдском Универзитету, добро ложи нашим студентима, да додамо и ова позната дела из области исте Науке која је издала: Oxford University Press („Oxfords Books“) и то: W. E. Hall, *A Treatise on International Law*. Eighth Edition, edited by A. Pears Higgins. Pp. 1000, 36 s.; A. P. Fachirl, *The Permanent Court of International Justice*. Second Edition. Pp. 424. 21 s.; G. C. Chesire, *Private International Law*, Pp. 644. 25 s.; H. Lauterpacht, *The Function of Law in the International Community*, Pp. 494. 25 s.

* * *

Ваљда ни у једној области правној нема веће активности, од Великога Рата (1914.—1918.) па на овамо, него у Међународном Праву а нарочито у Међународном Јавном Праву. Вероватно да то долази отуда што, у томе Праву, није све у реду. И, заиста је, изгледа, овако, јер никада раније, пре тога Рата, није међу народима владало толико неспокојство као што је то случај у послератном времену, т. ј. после Уговора о Миру од год 1919.—1920. Управо ти Уговори су се сматрали само као неки уговори о примирју после чега има да се настави прекинута четворогодишња крвава борба међу европским државама. Није много учинила, у погледу умирења народа, ни сама уставова Друштва Народа коју су њени оснивачи схватили и представљали као један енергичан потез у смислу напретка Међународнога Права т. ј. у смислу учвршћења светскога мира коме има да служи то Право. Лига Народа, по њеним протагонистима, значила је нову епоху у међународним односима и Међународном Праву, један нов, дотле невиђени, полет у правцу Напретка и Културе. (В. у вези са овим сугестиван чланак: *Les grands esprits de la France* од Бечкога адвоката. Г. Dr. Viktor-а Lefford-а, познатог пацифиста и публициста, штампан у „La Revue Mensuelle“, Genève, Br. од Јуна, 1936. год.)

Међутим, све је то било само једна илузија: ништа се није, у погледу међународних односа и Међународнога Права, било променило, све је, у суштини, остало по старом, па, шта више, то старо је изишло само погоршано из Великога Рата: оно што је овај проузроковало, т. ј. оно што је свагда и у свима временима садржавало кличу сукоба и ратова међу државама а то је њихов егоизам оличен у начелу међународне независности и суверености држава, само је ојачало у току узајамнога сатирања од четири године; нити је, пак, могло бити друкчије: из једне такве дуготрајне борбе, државе нису, на сваки начин, могле изићи мање себичне и више хумане. Догод, у својим међународним односима, државе буду независне и суверене, т. ј. догод буде постојало Међународно Право коме та независност и сувереност служи као подлога, све дотле неће бити мира у свету, све дотле ће постојати ратне могућности и претње, што ће се, с времена на време, и остваривати и све са већим и већим страхотама и узајамним сатирањем, у колико ратна техничка средства буду савршенија. Лига Народа ту није била нити ће бити и даље — ако још неко време буде егзистирала — од какве помоћи: и чињенице су то до сада довољно утврдиле. Она није била у стању да спречи ни боливианско-перуански рат, ни рат између Кине и Јапана, ни између Италије и Абисиније, ни војничко запоседање демилитаризоване рајнске зоне од стране Немачке, запоседање које непрестано значи ратну могућност, нити ће моћи стати на пут евентуалном присаједињењу Аустрије Немачкој, што представља још већу ратну опасност. И све је то потпуно разумљиво, јер и Пакт Друштва Народа оставио је, тако исто, недирнути принцип међународне независности и суверености држава, тај извор ратова. И он је само дошао да осветли горе поменути илузију да ја Међународно Право неко „право“ и да је оно, слично *правом* Праву, т. ј. Праву Унутрашњем, у стању да обезбеди мир међу народима (као што Унутрашње Право обезбеђује мир међу појединцима). И за ту илузију, када се сутра народи нађу у једном још страшнијем окршају,

носе највећу одговорност они који су створили Лигу Народа и који је и данас, и поред свега њенога подбацивања и свих њених неуспеха и ратних опасности које она носи у себи, подржавају и одржавају, сугестијама о њеној некој реформи, док би најбоља реформа ту била само — укидање Лиге. Њено укидање и њена замена организовањем нашега Копна у једну Савезну Државу (Bundesstaat) т. ј. укидањем. Спољашњег Права (Droit externe еигорéен) Европе односно њенога Међународнога Права, на место кога би имало доћи Европско Унутрашње Право (Droit interne еигорéен), дакле *дрáво* Право, са *дрáвом правном* санкцијом (а не са санкцијом *рашном* као тобожње Међународно Право): тек тада и у таквој Европи могли бисмо добити стални мир, тек са таквим уређењем наш Континент би могао ићи и отићи ка циљевима Хришћанске Културе: браству и једнакости (не само једнакости законској него и социалној и економској) народа и појединаца.

Али, једну такву Европу могу желети и створити само прави т. ј. *хришћански* пацифисти а не пацифисти скупљени у Лиги Народа који под пацифизмом разумеју одржање садашњег статуса у Европи, статуса *дикшованого* победницима из Великога Рата и у којој Европи они имају, разуме се, хегемонију. Хтети мир у једној таквој Европи то није, од стране победника, ради *мира* него ради те њихове хегемоније (један од најштетнијих и најнекултурнијих израза међународнога државнога егонзма). То је, само у обрнутом смислу, „пацифизам“ прератне Немачке која је, наслешена на свој савез са Аустро-Угарском и Италијом (Тројни Савез), играла у Европи преобладавну улогу: тада је Немачка, као ово сада вођа Лиге Народа, била „мирољубива“. Такви нехришћански, пагански, пацифизам значи само оружање и спремање за рат, што тако очигледно имамо данас на нашем Континенту. Хришћански пацифизам тражи један *правичнији* статус у Европи, он хоће једну Европу која неће бити подељена на хегемоне и потчињене државе и народе, једну Европу чији статус неће бити резултат примене онога римскога: „Тешко побеђенима“ него резултат једног општег, у духу хришћанском, споразумевања и попуштања, једну Европу не „jusqu'аboutisme-а“ каква је она данас него Европу „d'úne raix d'entente“ (споразумнога мира). Само таква Европа може да да базу за једну Савезну Европску Државу а не садашња Европа, Европа паганске Лиге Народа која је створена само као један инструмент осветљања и овековечавања Европскога Статуса произишлого из Уговора о „Миру“. (Наравно, што се тиче Неутралних Држава, оне су овде много мање одговорне, мада се поставља питање: зашто су оне ступиле у Лигу Народа када се могло, још у самом почетку, увидети какав је прави смер главних фактора Лиге. Свакако, није неумесно истаћи у одбрану Неутралних Држава овде објашњење које смо имали прилике чути: да су оне пришле Лиги зато што су очекивале да ће Лига заиста, као што стоји у њеном Пакту, извести опште *разоружање*. Данас, када се тако јасно показује да су организатори Лиге под разоружањем разумели само разоружање својих противника као једну гаранцију за постигнуће смера који су они у самој ствари имали пред очима стварајући Лигу, Неутралне Државе доживеле су једно велико разочарање коме су дале израза и у својој заједничкој резолуцији донесеној Јуна месеца ове год. приликом укидања санкција против Италије).

Ж. М. Перих.

Lorenzo Mossa, *La cambiale secondo la nuova legge*. Casa editrice Dr. Francesco Vallardi i Societá editrice libraria, Milano 1935. Dve sveske, str. XVII + XIII + 872. Cena 120 lira.

Италија је, као и Аустрија, Грчка, Немачка и Румунија, своје домаће менично право већ саобразила женевским конвенцијама о меници.¹⁾ И у нас је спреман нацрт новог меничног закона на основу тих конвен-

¹⁾ Италија је женевске меничне конвенције ратификовала 31. аугуста 1932 г., и то све три: конвенцију о униформном меничном закону (Умз, конв. I), конвенцију о реша-

ција. С тога је за нас не само од научног већ и од практичног значаја, да пратимо страну литературу о новим меничним законима. Међу италијанским ауторима у први ред долази професор трговачког права на универзитету у Писи, Lotenzo Mossa, један од најплоднијих и најоригиналнијих италијанских писаца у својој струци. После бројних студија о вредносним папирима и о појединим питањима из меничног права, написао је горе наведени обимни и исцрпни систем меничног права, без сумње у последњим годинама једно од најзначајнијих и најинтересантнијих дела из те правне гране.

Mossa је своје дело поделио на четири отсека: догматска историја меничног права од почетка XIX века до унификације (стр. 1—161); увод у систем униформног меничног права (стр. 162—200); систем униформног меничног права (стр. 201—826); међународно менично право (стр. 827—848). Додаг је обимни стварни регистар.

У првом отсеку приказани су развитак француске науке о меници, основи француске меничне теорије (уговор, провизија, валутна клаузула, клаузула по наредби, делегација, непотпуно дејство бланко-индосамента итд.), даље немачке теорије, однос и разлике између француске и немачке науке, утицај ове на ону, утицај обеју на италијанску науку. Нарочито су немачке теорије, како о постанку меничне обавезе тако о стицању меничних права, врло лепо обрађене, почев од Einerta па све до Јасовија и његове теорије заштите правног изгледа (Rechtsscheintheorie) и до теорија, које су се појавиле у борби око Jacobiјeve, Randina и Carlinova теорија заслужује више пажње. На крају тог отсека писац, наглашавајући важност компаративног метода истраживања меничног права, даје подробен догматички приказ рада на унификацији меничног права од Бременских, Анверских и Франкфуртских резолуција све до женевског Униформног меничног закона (УМЗ).

Мишљења о вредности меничних теорија су подељена. Има стручњака, који им приписују врло незнатан значај, јер ниједан закон није саграђен на основу једне одређене теорије, већ мора више но о теоретској доследности водити рачуна о практичним потребама меничног саобраћаја. Свака теорија пак, ако не жели да се сукоби са позитивним правом и са потребама живота, мора чинити извесне концесије, тако да на крају готово све меничне теорије бар за огромну већину практички могућих случајева доводе до готово истих резултата. Ваља признати, да је у том гледању на меничне теорије много истине. Али ипак тај скептицизам није сасвим основан. Прво зато, што и менични закони имају празнина, које се на основу одређене теорије лакше и доследније испуњавају но без ње, друго зато што је толики, у теоретско разглабање о меници уложени рад и труд, ипак, и на основу позитивних закона у многоме разбистрио суштину менице и тиме унапредило и само законодавство и примену закона. Зато сразмерно југачки први отсек Mossine књиге никако није излишан, већ, због своје јасности и концизности, заслужује само похвалу. За теоретичара чак је штета, што М. није ишао још даље у натраг и није бар кратко приказао развитак меничног права од почетка меничног саобраћаја.

У 2 отсеку М. опртава границе униформног меничног права и његов однос до националног меничног и општег права. С правом наглашава, да је униформни менични закон једна целина, којој се морају у њеном духу саобразити и они прописи националних закона, који нису примљени у униформни закон, али се тичу менице. „Национално право, било грађанско било трговачко, не сме удити битним начелима униформног меничног права“ (стр. 175). „Нити општи уређај кредитних папира, па ни уређај трговачких, чак ни трговачких папира по наредби не утиче на униформно менично право“ (стр. 176). Нарочито то вреди и за право асигнације, јер вучена меница је асигнација у меничном облику; унутрашњи

вању извесних сукоба меничних закона (конв. II), и конвенцију о меничним таксама (конв. III). Уз ратификацију пријавила је, да ће се послужити резервама чл. 2, 8, 10, 13, 15, 16, 17, 19, 20 прилога II конв. I. Краљ. декретом од 25. августа 1932 г. бр. 1130, конвенције су стављене на снагу (rese esecutive), а домаћи нови италијански менични закон (Lis) донесен је краљ. декретом 5. децембра 1933 г., бр. 1669; обавезну снагу добио је 1. јануара 1934 године.

систем асигнације — разуме се, у колико се тиче менице — ваља извући из униформног меничног права (стр. 177, 178). У складности са униформним законом ваља испунити намерне празнине униформног закона (на тр. о односу између трасата и трасата, о праву имаоца па покриве). Ту ће се примењивати резерве. Праве празнине пак могу се испуњавати само са униформним правом, а кад је униформни закон исцрпљен, меничном јуриспруденцијом, теоријом и јудикатуром (стр. 196), али не помоћу националног права, јер празнине униформног меничног закона нису празнине само у односу са правним уређајем поједине државе. У том смислу мора бити ограничено и менично обичајно право: оно може бити само заједничко свим државама уговорницама, а не сме бити противно начелима меничне правичности, униформно утврђеним у правној заједници (стр. 198). Преокренуто је дакле начело да посебно обичајно право има првенство пред општим (стр. 199). И тумачење самог униформног закона мора бити у духу униформности.

Без сумње М. правилно наслуђује главну опасност за успех унификације: повезаност меничноправних прописа са општим грађанским и са трговачким правом, која ће, ако већ не толико науку, то готово јудикатуру појединих држава уговорница аутоматски терати у раздвајање, бар у оним питањима, у којима униформни закон не даје сасвим тачна, недвосмислена наређења. Кад већ нема могућности за један заједнички врховни суд, а још мање има изгледа за иоле шире изједначење општег грађанског и трговачког права, М. упутства минимум су, који се може па и мора захтевати ради спречавања стварног цепања формално униформног меничног права.²⁾

У трећем отсеку нарочито су важна поглавља о стварању и о издању менице, о постанку меничне обавезе и о стицању меничних права.³⁾ М. истиче да се сва поцепаност меничних теорија показала и у раду око унификације; бориле су се три главне теорије: креације, уговора, правног изгледа. За УМЗ пак каже, потребна је једна скупна општа теорија. Он као такву сматра теорију правног изгледа, али јој даје своје посебно обељежје.⁴⁾ Изглед менице је формалан, као такав има стварни значај и онда, када је недостајала не само свест изјаве воље, него чак и сама воља обавезати се. У сукобу интереса између оног, који се поуздава у изглед, основан аутентичним меничним потписом, и оног, који није намеравао

²⁾ Како је опасно попуњавање ненамераних празнина униформног закона домаћим законима, доказује баш нови италијански, а, према њему, и нови румунски менични закон. Оба дају, преко и мимо резерви, неколико прописа, којима се уопште целосходност не може порицати, али који су кадри, да раздвоје међународну јудикатуру, јер ће домаћу јудикатуру тих држава натерати на извесну праксу, коју судови других држава ваљда неће моћи да прихвате. Као пример наводим додатке у чл. 4 и 12 Јмз. Овај последњи вели: „Ако је означено више места плаћања, подразумева се, да ималац може на ма којем од њих меницу поднети ради акцептовања и исплате“. Зар је и мало вероватно, да би судови, ако већ такву меницу не би огласили за неваљану, већ би је (favor cambii) и покушавали одржати на снази, нашли баш један излаз, који одређивање јединог места исплате даје в е р о в и к у? Да је тај додатак итал. закона, што се тиче поднашања ради акцептовања, у опреди са чл. 21 Умз., не треба тек доказивати. Додатком у чл. 78 Јмз чак се уводи нов случај протестовања. — Јер је нови румунски менични закон примио готово све додатке италијанског, отежано ће бити и изједначење меничног права у државама Мале Антанте. Аустријски, грчки и немачки закон и наш наирт најме сасвим избегавају све додатке, који нису оправдани резервама, а наше трговачке везе јаче су према Аустрији и Немачкој но према истоку.

³⁾ М., као и немачки аутори, тачно разликује „creazione“ од „emissione“ (Ausstellung, Begebung). Француски изворни текст сасвим је недоследан, „créer“, „émettre“, на једном месту чак „soustraire“ као да значе исто (ковн. I. прилог I. чл. 1, 2, 37, 75, 76, прилог II чл. 13, ковн. II. чл. 5, 6, ковн. III); енглески текст изузев у ковн. II чл. 5, (created) свуда „issue“, „issued“. Разлика је бар за неке теорије фундаментална. Ми као да имамо само израз „издати“, што сигурно није вазда тачно. И Мossa скреће пажњу на то, да је емисија често израз за креацију, и у итал. закону (стр. 217. оп. 37).

⁴⁾ М. ту теорију овде не развија по први пут, он је заступао већ раније, нарочито и у „Dichiarazione cambiaria“ (1930). Отступање од Јacobijевог учења је довело до извесних сукоба са творцем и главним поборником те теорије, Јacobijем. В. чланак Јacobija v „L. Mossas Wechselrechtstheorie u Zeitschrift für internationale und ausländisches Privatrecht 1933 стр. 280 и сл. — Противник Јacobijеве теорије је нарочито Eckhardt (у више дела); упор. у Oertmann: „Grundsätzliches zur Lehre vom Rechtsschein“ u Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Konkursrecht, 95. св. стр. 443 и сл. Mossini теорију пак брани Wieland у оцени књиге „La dichiarazione cambiaria“ (1930) изишлој у Zeitscht. f. ges. H. R. и (лат.) K. R., св. 96, стр. 366 и сл.

обавезати се меницом, та теорија даје првенство интересима поверења (добра вера, buona fede, guter Glaube). Потпис трасанта ствара меницу; уговор, правни посао, изјава воље нису потребни; сам закон за потпис веже извесна дејства. Довољно је, не да се створи изглед уговора или изјаве, него изглед менице. Ко створи тај изглед, узима на себе ризик и одговорност, кривња ма ког облика за то није потребна. Није потребан ни неки напредни момент воље (емисија), у којем би се показала воља *обавезивања*; обавезно дејство по себи потиче из стварања. „Обавеза онага, ко потписом створи изглед менице, наступа законом, а закон је одређен у општем интересу“ (стр. 214). Извор обавезе дакле јесте сам закон, не воља обавезати се или дати изјаву. Сама воља створити исправу, оличена у потпису, и против воље обавезати се ствара обавезу. Потпис менице је истоветан са обавезом, али потпис ипак није један чисто стварни акт: ако сасвим недостаје и воља створити менични акт, ни поуздање у изглед не ствара обавезу. Емисија, негоцијација и слични акти значе признање потписа, али нису потребни за постанак обавезе. Ма да није било воље, дати изјаву опћенитости, обавеза из закона је обавеза опћенитости (*generalità*), тј. према свима, који ће по свом личном положају припадати реду, у чију је корист обавеза призната: апсолутна обавеза, налик апсолутним правима. Индивидуализација тражбине одређеним веровником важна је за постанак личног права, али не за постанак обавезе; ова постоји ма да тражбина одређеног веровника још не постоји. Докле је меница у рукама обавезника, тај је, пошто и он припада опћенитости, обавезан себи самом (стр. 201—222, в. и стр. 284—286).

М. сам — посредно — признаје (стр. 222, ол. 51 и 52), да су слабе тачке његове теорије она обавеза опћенитости и самом себи, јер се брани против напада на те две тачке. Мислим, да те слабе тачке нису једине, односно, боље речено, да и М. теорија није знатно боље основана у самом закону но што су и друге. Јер из слога закона могу се правдати, и правдају се, и друге теорије, и баш М. управо и не труди се много да за своју теорију нађе нарочити основ у закону. Али ваља признати, да је М. теорија врло доследно изведена и да ванредно добро служи способности менице за циркулацију, јер успешно сузбија могућност многих преговора. Но и креацијска теорија у разним својим варијантама већ је добро служила тој сврси, и, на крају, саме теорије уговора почев од Thöla, истина помоћу фикција и претпоставки дошле су, изузев крајње случајеве, до резултата, који за праксу нису били знатно различити од резултата по другим теоријама.

Мање теориске важности су даља поглавља о емисији и о способности за обавезивање. У њима је строго спроведена М. теорија постанка меничне обавезе; то иде тако далеко, да по меници одговара и неспособно лице, ако је свесно омогућило неисправни изглед способности. Тим доложним поступком лице је показало да му заштита није потребна (стр. 251). Према томе неспособно лице, које је створило изглед менице, мора доказати своју неспособност (стр. 259). Али не стиче менична права онај ко је знао за неспособност (стр. 252, 253), па ни онај, ко је меницу прибавио неисправно (стр. 260). Са гледишта своје теорије М. расправља и о сили, забуни, менталној ресервацији, симулацији, шали, и долази до закључака, који се уопште подударају са учењем на основу других теорија, нарочито креацијске у вези са добром вером.

Из поглавља о заступању истичем да по М. изглед заступања и поуздање публике могу заменити овлашћење за примање меничних обавеза (стр. 305); у том је без сумње здрава мисао. Довољно је, да заступник потпише само име заступљеника (стр. 307), а ако се ради о *falsus procurator*, он је и у том случају лично обавезан по меници (стр. 313);⁵⁾ против њега ваља вршити чињења меничне предострожности и брижљивости (стр. 314).⁶⁾

⁵⁾ Прво се често учи, друго не: *falsus procurator*, који је потписао само именованог заступљеника, истина одговара, али не по меничном праву. Ваља признати, да је учење доследно, али — процес, менични платни налог?

⁶⁾ Без сумње тек од тренутка, кад има лац сазна, да се ради о *falsus procurator*?

Врло опасно и не у складу са чл. 69 УМЗ чини ми се тврђење, да су, кад се преначи акцептантов потпис, остали обвезници слободни све док се не успостави истинити потпис: јер да су преиначењем изгубили једно стечено право (стр. 379). Зар то доследно не би имало да вреди, из истог разлога, за све следбенике, у сваком случају преиначена претходникова потписа? Претерано је и тврђење, да лице, које зна, да је његов потпис на меници фалсификован, прима на себе меничну обавезу, ако јавности не објави, да је његов потпис неистинит (стр. 381).

У поглављу о стицању тражбине (из менице) М. вели, да је веровник означен самом исправом као ремитент или индосатар; поред тога, за стицање права потребно је стицање располагања исправом, које се јавља као прост једнострани акт узимања у posed, ако је тај акт квалификован добром вером. Посед у доброј вери вреди толико колико право власништва на исправи, УМЗ не може се бавити разним системима власништва (стр. 421). Добра вера се односи на стицање исправе као и на постојање меничне обавезе, на елементе воље, способности и законитости преноса поседа (стр. 421, 427). Но само оним облицима узимања исправе у posed, код којих је могућно стицање у доброј вери, ремитент стиче право. Потребно је дакле, да се стицање своди непосредно или посредно на вољу творца менице, али довољан је и ту правни изглед (стр. 423), никако није потребно власништво у строго цивилноправном смислу. Посед у доброј вери, на основу облика меничне циркулације даје апсолутно право на меници (стр. 424). Зла вера у погледу каузалног односа не спречава законито стицање менице као такве, али може бити препрека за стицање права, слободног од приговора (стр. 426). Облици стицања изван циркулације (на пр. на основу дереликције, нађена, спецификације) нису покривени добром вером. Тим облицима оригинално стицања могуће је стицање цивилног власништва на исправи без стицања меничне тражбине, која се могла гасити вољом онога ко се лично менице (стр. 429).⁷⁾ — У циркулацији тражбина не може се стећи без стицања исправе, зато је веровник редовно и власник менице. Али ипак се право власништва може одвојити од располагања тражбином, на пр. код индосамента у залог или за прокуру, па и онда, када странке то иначе желе (стр. 430).⁸⁾ Оно што се често назива формална легитимација, само је дејство правног изгледа, а тај изглед ствара претпоставку добре вере (стр. 432).⁹⁾

Врло важна су разматрања о т. зв. неакцептабилној трати. М. с правом признаје, да је могућ ваљан акцепт и тада, када је трасат забрањено *подношене* ради акцептовања. Али даље тврди, да се тај акцепт не може дати простим потписом на лицу менице, јер је противан забрани *скиецитирања*, и да акцептант само таквим акцентом не стиче право на покриће, јер клаузула о забрани указује, да трасант своје потраживање против трасата није хтео везати (стр. 438—440).¹⁰⁾ Тешко ће моћи да се примени М. учење, да и непозвано лице меницу може акцентирати (стр. 455 и сл.); по чл. 21 УМЗ само трасату се меница подноси ради акцептовања.¹¹⁾ Чудновато је, како мало М. истиче тешкоће, које не само теорији већ и пракси задаје понесрећени слог сл. 20 УМЗ.

⁷⁾ Зар ту не помаже изглед? Ко се хтео ослободити меничне обавезе, морао је уништити исправу, пребрисати свој потпис, али не да напросто исправу дереликвира.

⁸⁾ Нарочито, када би — по Јасовији — исправа имала своју вредност. Не би порицао, да преносилац — цивилин — може себи задржати власништво исправе и пренети само тражбину, али како ће ималац наплатити тражбину? Менични обавезник, па ни трасат, није дужан платити без предаје исправе. Интересантно би било, питане распарити и са гледишта праксе, а не само са гледишта теорије. Али за то овде нема места.

⁹⁾ Доказ за то, да су равне меничне теорије понекад и плод — или узрок — различне терминологије.

¹⁰⁾ Терминологија Умз. (чл. 22 став 2 и 4, 56 став 1, 43 т. 3 ни у француском ни у енглеском изворнику није јасна: Да ли је само забрањено меницу поднети ради акцентирања или је и забрањено акцентирати је? Против кога је уперена забрана, против имаоца, против трасата, против обоје? Из извештаја јеневог редакцијског комитета, т. 58, прилично јасно се види, да само против имаоца: трасант се жели, да му се муштерија, трасат, узнемирава подношењем менице на акцент а сам он не жели бити изложен регресу пре доспелости. Према томе он не забрањује акцепт, већ подношење на акцепт. Учење дакле није тачно. Али закон се зблија не изражава добро.

¹¹⁾ Али истина збуњује слог чл. 31 став 3 Умз.

У поглављу о индосаменту писац се бави не само историјом развика индосамента, теоријама, врстама и дејством, него и меничним приговорима. И индосамент је чин стварања менице, коме је сврха пренети меници и означити новог поседника. Та дејства нису зависна од индосантове воље или од индосатаревог пристанка, него чисто од чина стварања индосамента, коме закон приписује, по његовом изгледу, дејство у интересу саобраћаја. Акт стварања је једностран, састоји се, као и сваки други менични акт, у простом потпису индосантовом, који се оснива просто на вољи потписати менични индосамент. Стицање права бива не само литералном ознаком, која има изглед уредног индосамента, већ једностранним стицањем поседа, услед индосатарове добре вере. Стварно право на меници обухвата право наплате тражбине и друга права располагања. Индосамент преноси меницу и јединство права која садржи. Та права вољом индосанта и индосатара не могу се одвојити, али се у индосаменту могу одвојити прелаз тражбине и прелаз исправе (стр. 466—468, 473). У погледу онога већ данас толико спорног наређења чл. 17 и 19 став 2 УМЗ — *a moins que le porteur, en acquérant la lettre, n'ait agit sciemment au détriment du débiteur* — М. учи, да није потребно, да индосатар конкретно позна приговоре, довољно је да зна, да се индосант лишава исправе у сврси да изигра дужникове приговоре. Није довољно знање чињенице, из које *може* постати приговор, на пр. мањкавост робе, јер се може мислити, да ће се распра изравнати. Али ако је роба стављена на располагање, приговор је очигледан, индосатар се не може позивати на свој оптимизам. Преко познавања приговора није потребно посебно познавање штете. Штета је очигледна кад постоји конкретан приговор; према томе није потребно даље размишљати о каквом долусу индосатара (стр. 483, 484). Али М. ипак чини извесне изузетке за приговор компензације и нарочито за приговор потписа за услугу (стр. 484, 492, 501).¹²⁾

Приговоре М. дели: 1) Нелитерарни приговори из меничне изјаве, против свих ималаца, али извесни само против онога који је меницу стекао у злој вери или са великом немарношћу; — 2) литерални приговори из меничне изјаве против свих ималаца, и оних у доброј вери; — 3) лични приговори против јединог имаоца и против стицатеља, који свесно раде на „штету“ дужника.

Сумњиво је учење, да се менична обавеза потпуно гаси, кад меницу исплати акцептантов авалиста (стр. 524). Зар њему не припада менична тужба против акцептанта (чл. 32 ст. 3 УМЗ)? Исправно пак, да је платац о доспелости ослобођен, ако плати ономе, ко изгледа истоветан са легитимованим имаоцем менице; не може се од платца захтевати више но што се, у стицању менице, захтева од стицатеља (стр. 546, чл. 40 УМЗ). Зато и платац исплату може одбити само, ако има озбиљан и убедљив доказ, без таквог доказа не може одбити исплату, а није ни дужан одбити је (стр. 547, 548).

У погледу протеста због неисплате менице, плативе по виђењу, М. учи, да га ваља подићи на сам дан подношења ради исплате, тј. на дан доспелости; само ако је то последњи дан рока за подношење, може се протест подићи још првог радног дана иза подношења (стр. 576). Чл. 44 ст. 3 УМЗ зајста у погледу меница по виђењу не одликује се јасношћу, јер вели, да је за њих рок протеста због неисплате исти, у ком такву меницу ваља протестовати због одбијања акцепта, а баш менице по виђењу само изнимно се подносе ради акцептовања. Али ипак је тиме ре-

¹²⁾ Тумачење поменутог наређења прилично је строго, у подробности овде не могу ући. Свакако из њега произилази, да он речи „au détriment“ схвата шире но што их изражава итал. превод „a danno“. Енглески изворник „to the detriment“, заједнички нем.-аустр.-швајц. превод „zum Nachteil“. Без сумње „détriment“ и „Nachteil“ шире је но „штета“, која значи смањење имовине. Што шире схватимо реч „détriment“, оно „моралнији“ смо, али оно више отежамо циркулацију менице. Из Умз као да произлази, да збиља ваља разумети широко, јер у чл. 45 став 6 реч је о „préjudice“ и „dommage intérêts“, („injury“ и „damages“, „Schaden“); у чл. 38 и 39 У.ч.з. „prejudice“, „damage“, „Schaden“. Зар ми у место „на штету“ не бисмо верније изворнику, могли рећи „на квар“ или „на уштрб“, да не бисмо преводом дали тумачење, које припада науци и судовима?

чено, да се протест због неисплате може подићи до краја рока за презентацију, па према томе неће моћи да се прими М. тврђење.¹³⁾

Са самим слогом чл. 45 ст. 4 УМЗ и са историјатом тог наређења тешко ће се довести у склад и тврђење, да нотификација мора бити писмена.¹⁴⁾

Исцрпно се М. бави интервенцијом. Не баш најбоља стилизација УМЗ даје му прилику за оштроумне примедбе. Због мале практичне важности интервенције код нас, нека не упуштајући се у критику, наведем само ово: адреса може изрично одредити посебно место за подношење ради акцептовања за част (?); није потребно меницу поднети адресату ради акцептовања за част, ако је могућ регрес пре доспелости из другог разлога по због одбијања акцепта (могућа је исплата за част); акцептант за част је регресни обвезник, његова обавеза не личи на редовни акцент, ближа је авалу, али не може се ограничити на део меничне своте; ако су, у случају регреса пре доспелости, понуђени акцент за част и исплата за част, ваља ова има првенство; плата за част није дужан платити провизију.¹⁵⁾

Препис, који не означава чувара изворне менице, нема меничног значаја (стр. 698, 700).¹⁶⁾

У поглављу о поништају несталих меница и о меничној парници има тврђења, која се у нас не би могла примити већ због разлика у нашим процесним законима.

М. с правом тврди да се тужба због неоправданог обогаћења може подићи и против фалсуса прокуратора и против комисијског трасанта, против заступљеног лица или комитента пак не као менична, већ као обична тужба због неоправданог обогаћења, у колико је даје опште грађанско право (стр. 751). Исто тако с правом истиче, да имацац нема тужбе због неоправданог обогаћења, докле има ма какву меничну тужбу или тужбу из основног односа (каузалну).¹⁷⁾ Али ми се чини сумњиво тврђење, да се не може неоправдано обогатити индосант, који је искључио своју обавезу, јер он није уштедио исплату менице и зато није обогаћен (стр. 757).¹⁸⁾ Теориски и практично врло је важно што М. каже о каузалној тужби. Основ за његово учење је у чл. 66 итал. мен. закона, који у складности са теоријом вели, да издање менице не значи новацију тражбине из основног односа, осим ако се новација докаже, али захтева, да имацац обвезнику меницу врати у таквом стању, да овај може вршити регресна права, у колико му припадају. Тиме је имаоцу наложена извесна брижљивост, он нема сасвим слободан избор тужбе, он мора очувати менична права туженикова, али није принуђен, да сам врши регрес.¹⁹⁾ — Систематски ваљда би било згодније о каузалној тужби говорити пре тужбе због неоправданог обогаћења.

¹³⁾ В. по том прилично важном питању извештај женевског редакцијског одбора, т. 105, Hurka, Das einheitliche Wechselrecht der Genfer Verträge, стр. 117; за грчки нови мен. закон Anastasiades стр. 227 он, 37.

¹⁴⁾ „Sous une forme quelconque, meme par un simple renvoi de la lettre de change“.

¹⁵⁾ Заугодно је тврђење (стр. 678, 679), да у случају, кад више интервенијента понуда исплату за част разних регресних обвезника, и м а л а ц, ако не изабере оног интервенијента, који би ослободио највише обвезника, губи регрес против неослобођених. Какав регрес, кад је прими исплату? У чл. 63 Умз том казном запрењено је и н т е р в е н и ј е н т у који свесно повреди поменуто наређење. Зар може тај интервенијент од имаоца кондицирати исплату?

¹⁶⁾ Наш закон у § 67 изражава исто; у Женеву наш предлог, да се то унесе Умз, најжалост није примљен. Тиме је спор поново отворен, истина, није важан, јер се пословни свет слабо служи копијама.

¹⁷⁾ Тако изрече чл. 67 итал. мен. зак. Упор. и § 23 т. 13 нашег чековног закона.

¹⁸⁾ Остављајући по страни питање, да ли је легислативно-политично оправдано дати тужбу због неоправданог обогаћења против ма ког, а не само против непосредног индосанта, солупција прилично је формална, јер обогаћен може бити и индосант „без обавезе“; али не може се порицати, да је учење доследно.

¹⁹⁾ Чл. 66 итал. мен. зак. у свом ставу 2 и 3 није баш згодно стилизован, али сама мисао је исправна и ваљало би примити је и у наш нови мен. закон. В. и § 22 нашег чек. зак.

О уступу покрића М. расправља на основу итал. закона (Краљ. декрета) од 22 септембра 1933, о меницама, обезбеђеним уступањем кредита из испоручења робе.²⁰⁾ У меницама, које се не смеју поднети на акцепт, као и за случај, да не буду акцептовале, и у другим меницама трасант може, до износа меничне своте, напоменом у слогу менице уступити кредит (трајбину) који му из добавке робе припада против трасата. Ма да закон даје много каутела против злоупотреба и ма да би се на тај начин без сумње унапредила употреба „неакцептабилних“ трата, ипак мислим, да сама установа бар за наше прилике не би била за препоруку; она у ствари једнострано превише повлађује банке, што би у трасатовом стечају за остале веровнике без сумње имало врло незгодне последице.

У поглављу о сопственој меници не могу признати, да је издавалац може издати у корист самог себе (стр. 823); чл. 3 није цитиран у чл. 77 УМЗ.

Отсек о колизијским нормама није тако исцрпно обрађен, као што су остали. М. с правом упозорава на значај воље странака, када у меници наводе неистинито место стварања менице, а нарочито, да се неистинитост места стварања менице не може приговорати ономе, ко је меницу стекао у доброј вери (стр. 836), али ималац нема избор, да се позива на место стварања, како се види из менице, или на право место стварања (стр. 840). Теже ће се признати, да се рокови и облик нотификације равнају према месту одашиљања (стр. 844).

Није потребно нагласити, да је М. дело исцрпно документовано — критичним — цитатима из италијанске, па и стране литературе и јудикатуре, све до најновијег доба. Енглеско право М. је намерно изоставио. Упоредивање с њим сматра за преурањено; сада ваља радити на стварању одраве и чврсте европске меничне заједнице. Тој замисли М. дело без сумње и у основним идејама и у подробностима доприноси много, писац је свој циљ постигао на један ванредно успешан и темељит начин. Његову књигу, чију велику вредност оно мало примедаба никако не смањује, у будуће нико неће моћи да мимоиђе, бавио се општом теоријом вредносних папира, нарочито оних по наредби, или меничним правом.

М. Шкерљ

Курсъ по общо държавно право, часть I. Общо учение за държаваша отъ Д-ръ Любомир Владикинъ, професоръ по общо държавно и българско конституционно право, София 1935 (Университетска библиотека No 256).

Проф. уставног права на Софиском универзитету г. Љубомир Владикин, после низа специјалних расправа из области опште теорије о држави и уставног бугарског права издао је први део система општег државног права, постављеног на врло широку основу (овај први део износи 480 стр. 8^о). После овог дела следује други о правном устројству и управи у савременој држави. Проф. Владикин излаже опширно и детаљно теорију о држави, обухватајући у првом делу опште учење о држави, што ће рећи опште проблеме или, боље, основне појмове о држави. (Методолошки увод; наука државног права; држава и право; постанак државе; оправдање државе; појам и правила државе; елементи државе; територија; народ и власт; народ; власт и сувереност; форме државе).

Правно у првом реду, стављајући тежиште на правним проблемима, дело проф. В. има ту врлину да обухвата и друге стране државе: социјалну и политичку; могло би се рећи и идејну (идејно-политичку), јер писац не пропушта да нам открије идеолошке тежње иза теорија где теме има места. Писац се служи великом литературом, и износи нам типичне и значајне старије, као и најмодерније теорије: чисто правне,

²⁰⁾ D. L. per la cambiale tratta garantita mediante cessione di credito derivante pa forniture.

као и оне политичке, и даје нарочито места новим идеолошким схватањима, која имају у садашњости велику практичну важност: марксистичком и фашистичком одн. националсоцијалистичком. Сам он (у дискусији са Келројгером, једним од теоретичара националсоцијализма), сматра да наука има да остане неутрална. Са тим није у противречности кад критикује марксизам, јер верује да овај не одговара објективној научној истини. У својем делу, писац нам пружа најновије резултате науке, и по томе оно је сасвим модерно. Нису то само резултати државноправне теорије, него и социологије, чак и геополитике; историских података пак има пуно, нарочито из уставне историје. (Има и два три лепа клишеа, што је новина за књиге ове врсте, и то је била срећна идеја). У његовим излагањима има места и за поједине изузетне и интересантне појаве и идеје, које излазе из оквира типичног (на пр. о номадској држави; поређење суверености и Бога код Келсена итд.). Литература коју наводи уз сваку главу, и при крају општу (систематска дела), највећма је немачка. Али пада у очи његово познавање италијанске и руске литературе, које цитира често и у тексту. Посао огroman које захтева велики рад и одлично познавање европске науке! У својим излагањима улази доста и у међународно право, и износи и позитивноправне податке на више места.

Г. В. подвлачи сложеност структуре државе и има осећање за тешкоће при решавању проблема о држави. За то се он негде задовољава тиме да констатује да су теорије једностране и да наука још није решила проблем (као на пр. код питања о постанку државе, ст. 183). Прегледавши све теорије старије и новије, он се одлучно за класичну теорију, највише и традиционално заступају у немачкој науци.

Држава је власт са квалитетом суверености. Она је правна личност, јер претставља једно формално јединство. Друштво народа није ништа изменило, јер оно почива на слободној вољи држава које могу из њега изаћи. Ми ћемо цитирати једно место из књиге, које ће нам најбоље претставити гледиште које је проф. В. заузео. „Ми примамо да је држава правна личност и да је снабдевена сувереношћу, тј. врховном и ни од кога ограниченом влашћу. Из тога излази да примамо и теорију о самоограничењу државе. Држава је слободна да себи наложи највећа ограничења у остваривању своје власти (либерализам), као што може и да себи да најшире поље за деловање и свестрано мешање (бољшевизам). Општа свест као фактор који ограничава државу је метајуристички појам и нема формално-правно значење; држава може да вређа опште правно убеђење, да му га натури фактички и правно, и у току времена да га измени у своју корист, као што се много пута то догодило после великих политичких преображаја (Велика Француска револуција, бољшевичка, фашистичка, националсоцијалистичка; наша промена од 19 маја 1934 која тежи да преобрази како државу, тако и опште мњење у грађанима). — Међународно право стварно ограничава државну власт, али не зато што је једна апсолутна сила, створена изван држава, већ за то што је свака појединачна држава суверено признаје, тј. добровољно прима да се самоограничи његовим нормама, претварајући их у норме својег унутрашњег права.....“ (ст. 94).

Није место да заузмемо став у овим питањима, став који смо имали прилике да заузмемо у својим расправама и још мање да дискутирамо о питањима о којима се толико дискутирало у науци. Приметимо ипак да проф. В. јединство државе схвата као формално (правно) не социолошко (в. стр. 228). Мени је и после његовог дела остало нејасно: ако социолошки држава не претставља јединство како може правно? Односно, тачније: ако је социолошки државно јединство релативно, онда је то и правно. Оно је то, јер и право је један социјални факт, ако би и било истовремено нормативно, јер оно се више или мање врши, према стварној моћи државе и њеном ауторитету. Основно питање наше науке је да разграничи социолошко и нормативно. До сада наша наука још није то учинила. Од решења тога питања зависи међутим основни појмови државног права, као овај о јединству државе.

У својој књизи се писац врло мало задржава на Смендовој интеграционој теорији (ст. 216) и још мање на Ориуовој. Сменд даје један

други смисао суверености државе, и ако остаје у традицији немачког схватања. Ориу пак свом теоријом о установи покушао је да избегне једностраности немачке теорије и реализма Дигна или Крабеа, и Ориуова теорија данас има можда највећу привлачну снагу у Француској за млађе генерације. Било је потребно, и у сваком случају веома корисно, заузети своје гледиште према овим теоријама, па можда, на крају ипак, и поред њих, остати при старом гледишту теорије о сувереној личности државе и самоограничења.

Нека нам је допуштено да ставимо једну примедбу чисто техничке природе. При оваквим излагањима, опширним и детаљним, при којима се неминовно морамо код појединих питања како се развијају у систему, поново враћати на исте велике и значајне концепције. Било би врло zgodно да се на једном месту, у почетку књиге (у засебном одељку можда) или при крају, те концепције претставе систематично са свима својим последицама. Ја имам у виду нарочито студенте, који ће имати да уче по овом курсу.

Ово све не умањује значај ове књиге, тако савесно и исцрпно рађене, богате материјалом, јасно и тако једноставном и природним стилем излагане. Имамо задовољство да су неки резултати до којих је дошао проф. В. исти или слични онима до којих смо ми дошли у својим специјалним расправама. Тако његово гледиште да народ чине истовремено објективни и субјективни чиниоци (код њега ст. 289, пор. моју расправу О народности у Правним расправама, 1921). Или његова критика одвајања теорије суверености *de la nation* и теорије суверености *du peuple* (код њега ст. 398; упор. моју расправу, Две теорије народне суверености у Француској, Зборник знајствених расправа, 1925).

При крају не могу да пропустим а да не изјавим своју жељу да треба једном да почнемо да се читаме више него до данас —, језик не чини баш никакве тешкоће. То је међутим неопходно за наше духовно зближавање. Проф. В. је показао добре воље у овоме, и неке ствари које је познавао забележио. На једном месту чак цитира госп. С. Јовановића у главном тексту са пажњом која се дугује његовом раду и имену, и ми смо му на томе врло захвални. Надамо се да ће се у доцнијим својим издањима и радовима показати потпуније познавање наше литературе. То, што тражимо од браће Бугара, то треба да чинимо и ми, а ми можда још и мање то чинимо него они.

Проф. Владкић је у току ове године издао и друго мање дело: *История на Търновската конституция, 1936*, леп преглед уставног развоја бугарског народа.

Ђ, Тасић

M. Lascaris, professeur à l'Université de Thessalonique, membre correspondant de l'Académie Roumaine, Actes serbes de Vatoпédi. Extrait des Byzantinoslavica VI. Prague 1935, p. 3—22.

Г. д-р Михаило Ласкарис, професор Солунског универзитета, познат по својим истраживањима из области славистике¹⁾ и нарочито из области српско-грчких односа, објавио је ове године неколико врло значајних докумената. У сепарату²⁾ под насловом „Српске исправе из Ватопеда“ наштапао је зналачки десет исправа, од којих су четири већ биле познате, а има и шест потпуно непознатих. У току својих многобројних путовања из Солуна на Св. Гору г. Л. имао је срећу да дође до неких исправа неприступачних пређашњим истраживаоцима.

Г. Л. објавио је редом ове исправе: 1. Општу хрисовуљу краља Стефана Душана свим светогорским манастирима новембра 1345, по ватопедском препису (већ издату у солунском часопису Γρηγοριος ó Παλαρις

¹⁾ В. наш приказ Ласкарисова дела „Ватопедска грамота“ у Архиву за правне и друштвене науке књ. XL (1931), стр. 474—478.

²⁾ Дотична свеска *Byzantinoslavica VI* (за 1935 г.) још није угледала свет.

III, 1919, стр. 331—333); о тој значајној хрисовуљи сам је г. Л. писао г. 1928³⁾. 2. грчку хрисовуљу цара Стефана Душана ман. Ватопеду, априла 1348 (издату у истом часопису г. III, стр. 218—221 и у часопису 'Εστὴρὶς 'Ετ. Βυζαντ. Σπουδών, IV, 1927, стр. 234—237); уп. Прилози VIII, 189—190; 3. грчку повељу деспота Угљеше ман. Ватопеду, новембра 1369, досад непознату; 4. грчку хрисовуљу деспота Угљеше истом манастиру, априла 1371, исто непознату; 5. српску повељу деспота Стефана Лазаревића истом манастиру, 2 јула 1417, досад познату по грчком преводу, штампом у Γρηγόριος ὁ Παλαμῆς VI (1922), 195—197; 6. српску повељу господина Ђурђа Бранковића истом манастиру, г. 1427 или 1428 (већ издату од В. Регела у изд. Χρυσόβουλλα ... Βατοπέδιου, Петроград 1898, стр. 54—55); 7. српску повељу великог челника Радича истом манастиру, 28 марта 1432, досад непознату; 8. српску повељу деспота Ђурђа Бранковића, којом потврђује претходни поклон, 1432 године, исто непознату; 9. српску повељу деспота Лазара Ђурђевића ризничару Радославу, 4 децембра 1457, исто непознату и 10. грчку исправу којом братија ман. Ватопеда уступа српском великом војводи пирг „Колечи“ на Св. Гори (око 1432 г.), исто непознату.

Од тих десет исправа свака има свој значај за српску историју и историју права. О општој светогорској хрисовуљи већ смо писали у Архиву поводом претходног чланка г. Л⁴⁾; Душанова хрисовуља бр. 2 наводи нам имена четворице Грка, Душанове властеле⁵⁾. Повеља деспота Стефана бр. 5 доноси интересантне податке о работама манастирских села почетком XV века. Пошто смо имали срећу да исту повељу препишемо у Ватопеду прошлог лета и да је објавимо у засебном чланку⁶⁾, доста је да упозоримо на тај чланак у којем коментарисамо питање о војној служби („војсци даљној“ и „поточици“) и о новчаним поклонима манастирима. Али од нарочитог су значаја још сасвим непознате исправе. Ту спадају две повеље деспота Угљеше 1369 и 1371. Обе оне поклањају Ватопеду приходе од риболова на језеру Поросу. То језеро (Борос или Борус) налази се на морској обали преко пута острва Тазоса, на југо-запад од Ксантија. Већ сам положај тог језера показује да се Угљешина власт протезала далеко на исток од Сера, и да је Ст. Новаковић имао право кад је изнео тврђење да је десна обала р. Марице била граница српских освајања у XIV веку⁷⁾. С правног гледишта интересантан је израз οἰκετὰ χερσὶ δασιονύχων, који решава питање о томе да ли су владари својеручно подписивали повеље. Интересантна је и дипломатска разлика између те две повеље: друга је стилизована као хрисовуља, с потпуним датумом, трипут понавља у тексту речи χρυσόβουλλος λῆγος. Прва је стилизована као оризмо (повеља); нема речи: λῆγος у тексту, датирана је само месецом и индиктом. Нема трагова печата, вероватно било је везана врвцом запечаћеном печатом од воска (док на хрисовуљи обавезан је висећи златан печат). Повеља челника Радича (гр. 7) редак је пример даровнице издате од приватног лица. У њој се нарочито истиче интитулација: „аз раб и послушник господина ми деспота србскога Ђурђа и госпожде деспотице кира Ирине и синова господства их, челник велики Радич“. Понизна формула „раб и послушник“ јавља се у неким актима XV века⁸⁾. Али интересантно је да у ранијој својој даровници 1430 исти челник Радич се њома још не служи⁹⁾; изгледа

³⁾ М. Ласкарис, Повеље српских владара у грчким публикацијама, Прилози за књижевност VIII (1928), стр. 185—192.

⁴⁾ Архив XVIII (XXXV), Б. 1929, стр. 471—475.

⁵⁾ уп. А. Соловјев, Греческие архоты в сербском царствѣ, Byzantinoslavica II (1930), 279—283.

⁶⁾ А. Соловјев, Непозната повеља деспота Стефана Ватопеду, Југословенски Историски Часопис, год. I (1935), св. 3—4, стр. 477—484.

⁷⁾ Ст. Новаковић, Струмска област у XIV веку и цар Стефан Душан Глас XXXVI (Б. 1893) стр. 1—46; уп. примедбе К. Јиречка у Archiv für slav. Philologie XVII (1895), стр. 265 сл.

⁸⁾ Уп. Споменик III, 34 (1433); А. Соловјев, Одабрани споменци 214 и 215 (1454 г.,

⁹⁾ Споменик III, стр. 34 — прва повеља челника Радичу Кастамониту; у другој (22 маја 1433, *ibid.*) челник Радич и митрополит Марко кажу: „ми раби и послушници“.

да је то била новотарија дворског церемонијала, уведена под утицајем деспотице Јерине, по угледу на византински израз: ὁ δοῦλος τοῦ ἀδελφέντου ροῦ (роб мојег господара).

Најзначајнија је за нас повеља деспота Лазара 1457 (бр. 9), јер она претставља досад непознат тип правног акта. Том повељом деспот даје своје ризничару Радославу (иначе непознатој личности) нову „милост“: поводом три села која му је деспот раније дао у пронију, дозвољава да она остану у наследство његовим сестрићима („ако би се случил Радославу постриг или смрт“) с тиме да они „од них работају и војују како и ини провијари“. Деспот даје њима наследно право и на три села које је Радослав држао као пронију у Петрушкој области, у случају да „Бог помогне господству ми и примим опет ону земљу што су узели Турци“. Признаје тим сестрићима и наследно право на куће Радославове у Смедереву. Дакле ова повеља баца нову светлост на појам проније у средње-вековној Србији. Показује да су проније биле познате до самог пада деспотовине, да је обавеза провијара била „да работају и војују“ и да је постојала тенденција да пронија, иако државно имање, постане наследна (исто као и руско „поместје“ у XVII веку). Интересантно је што у овом случају, у недостатку директних потомака, пронија прелази у наследство сестрићима. Ипак провијарска повеља сама по себи не садржи право располагања (нарочито право тестирања) ни сто година после Душана. Да провија пређе у наследство, потребан је нарочити правни акт владаоцев, његов приставак на субституцију држаоца у случају правне или физичке смрти провијара. Овакав акт дезигнације будућег провијара задржава провијари карактер државне својине¹⁰.

У истој повељи интересантан је и спомен „куће судије Теофила у граду“ смедеревском а „на двору кућишта Ђурђа, Томина ризничара“. Г. Ј. с правом истиче да су то куће конфисковане од присталица Томе Кантакузена, који је 3 маја 1457 пребегло султану. Поводом „судије Теофила“, без сумње Грка по имену, г. Ј. поставља „питање није ли он био судија за Грке и да ли нису Грци (многбројни у деспотату XV века) уживали правни режим сличан ономе Дубровчана и Саса“.

Ипак не мислимо да би Грци у Смедереву имали своје засебне судије. Дубровчани и Саси уживали су засебан правни положај, као *иноверци*, навикнути на нарочите облике западног права и поступка. Међутим подаци којима досад располажемо, убеђују нас да су *православни* Грци ушли у тешњу правну симбиозу са Србима, отада је цар Душан поставио „православне законе по всюј земљи“. Доба деспота Ђурђа било је време нарочитог утицаја Грка у деспотовини; доста је њих било између војсковођа и виших чиновника¹¹). Ако је војвода Тома Комнен могао да суди у Зети г. 1445¹²), могао је и Грк Теофил, као вешт правник, да суди у Смедереву као „општи судија“ и Србима и Грцима, да примењује норме српско-грчког кодекса, обавезног за све „православне“.

Александар Соловјев

Prof. D-r Ladislav Vošta, Smlouvy, mezinárodní, Brno, 1935, str. 1—164.
(Zvláštní otisk ze Slovníku věř. práva československého).

Г. проф. Вошта изнео је у речнику јавног чехословачког права свој прилог о међународним уговорима. Он је врло потпун и претставља једну исцрпну студију о појму међународног уговора. Углавном се показује теориско схватање међународних уговора за читав низ периода. Може се рећи од Ватела до данас. Излагања су врло јасна и потпуна. Г. В. не прима теорију јединства међународних уговора и пакта персоналија и

¹⁰ Уп. Ст. Новаковић, Пронијари и баштиници. Глас I (1887); П. Мутафчиев, Винлишки земљи и винлици вѣ Византиа. Софија 1923; Т. Тарановски, Историја српског права I, 36 и III, 119—120.

¹¹ Јиречек — Радонић. Историја Срба IV, 143—150.

¹² А. Соловјев, Зетска пресуда из г. 1445, Архив књ. XL (1932), 41—53.

пакта реалија разликује онако како их је Гроциус разликовао. Што се тиче важности међународних уговора г. В. допушта да се они могу обарати скоро са истих разлога са којих се могу обарати уговори у грађанском праву. Он сматра да се могу обарати међународни уговори због недостатка пуномоћства, због недозвољености предмета, због принуде, преваре, заблуде, али прима Вателову тезу да се они не могу обарати због оштећења једне стране. Што се тиче закључења уговора аутор износи врло опширно начине свечаног закључивања међународних уговора. Али исто тако показује да постоје и извесни несвечани уговори. Нарочито је поклонио пажњу питању регистрације међународних уговора код Друштва народа. Сматра да је регистрација апсолутна дужност, али не повлачи ништавост уговора. У погледу на важност примене међународних уговора г. В. изјашњује се за начело *pacta sunt servanda*, као и о питању важности уговора за треће државе. Специјална пажња дата је примени уговора с обзиром на унутрашње законодавство. Интерпретација уговора добила је свој особени значај. На крају књиге налази се врло богата литература на свима језицима, која је наведена на 14 страница.

Милан Бартош

Martin Domke, La Clause „Dollar-or“, Paris, 1935, p. 1—105, Les éditions internationales, II édition.

Г. Д. издао је већ друго издање своје монографије о златном долару, за коју му је дала повода проучавању америчка законодавна пракса, која је увела непримену златне клаузуле на међународне дугове.

Резолуција Америчког конгреса од 5 јуна 1933 год. поништила је златну клаузулу у Америци. То је одмах дало повода да се овом резолуцијом користе и друге државе које су издале своје обвезнице на златне доларе, и да своја дуговања плаћају у папирним доларима. То је изазвало велико узбуђење у финансијским круговима и велику полемику у науци. Амерички судови заузели су разнолик став. Често се наводило да је амерички судија судио у Хашком сталном суду међународне правде у време кад је тај суд расправљао питање српских предратних зајмова и када је проглашено правило да стипулисана златна клаузула у међународним односима остаје на снази независно од унутрашњег законодавства и монетарних пертурбација. Стога се тврдило да је Америка, чији судови себе сматрају једновремено и међународним судовима, обавезна да се држи ове међународне доктрине.

У највећем узбуђењу дошла је пресуда Врховног америчког суда од 18 фебруара 1935 г. која је признала право Конгресу да укине златну клаузулу стипулирану од стране три приватне банке. После те пресуде високи финансијски кругови постављају питање да ли ова пресуда регулише однос само између Американаца, или исто тако и када су у питању странци. Аутор једном снажном документацијом, цитирањем огромног броја дела и одлука, брани француску тезу која разликује спољни и унутрашњи промет. У унутрашњем промету свака држава има права на потпуну суверену тарификацију новца и на номиналистичку тезу. Напротив у случајевима међународног промета, међународно приватно право допушта примену закона места плаћања, отуда овде треба применити у начелу америчко право, али не изузетно, него оно генерално које сматра, заједно са међународном јуриспруденцијом, да се једино реалистичка теза (теза о унутрашњој вредности новца) може примењивати у међународним новчаним односима.

Књига г. Д. јесте једна озбиљна студија, чија су излагања надахнута редовним начелима међународног приватног права, али књига која несумњиво не води рачуна о томе да се суверена тарификација новца и у Европи уноси и у међународно правне односе. Сви случајеви овакве праксе у Европи после Хашке пресуде од 1929 год. потпуно су игнорисани, и ако њих данас има небројено, данас у ери монетарне аутаркије и клириншког обрачунавања.

За нас је ово питање врло важно јер су и наши зајмови (Блер и Селигман) изречно стипулисани са клаузулом златног долара, чак је ту речено да ће плаћати долар у злату оне финоће и тежине злата, које је било у Америци у време закључења зајма и то независно од будућих промена. Међутим наше финансијске установе плаћају купоне у берзанској вредности папирног долара. Због тога књига г. Д. има и код нас практичног значења.

Милан Бартош

Julien Bonnecase, Précis de Droit civil, t. III, Paris 1935, Rousseau et C-ie (p. 536).

Као и сва друга дела уваженог француског Професора, и св. III овог *Précis-a* одликује се парочитим разрађивањем оних питања, чији се значај у последње време све више истиче, а која су врло слабо расветљена у другим уџбеницима те врсте. То је оно што чини књигу коју приказујемо необично интересантном. Зато у излагањима њој посвећеним нећемо додирнути целокупну материју која сачињава предмет њеног разматрања. Указаћемо на оне *појмове и теорије*, научног или јуриспруденцијског порекла, који прожимају свеколико Имовинско-брачно, Наследно и Право бесплатног располагања и које *J. Bonnecase* излаже у Првој партији св. III Приручника.¹⁾ Међу тим појмовима и теоријама особито место заузимају: *реална суброгација; правна фикција; заједница имања; теорија о изигравању закона; правило „Nemo auditur, propriam turpitudinem allegans“; и правило „Error comunis facit jus“.*

I. Појам *реалне суброгације* не долази одједном. Он се, каже Г. *Bonnecase*, дуго налази у неком подсвесном стању. Своје потпуно афирмирање постиже тек захваљујући настојавању Судске праксе да своје одлуке прилагоди правичности и особеним условима различитих конкретних случајева. Теорија о *садржаном миразу у жениним одвојеним добрима* (*théorie de la dot incluse*), *право законског повраћаја* (*droit de retour légal*) и др. сл. питања су прилике поводом којих Јуриспруденција даје одушке том свом настојавању. Тако њено држање убрзо скреће пажњу претставника Правне науке. Они стављају себи у задатак одређивање *појма реалне суброгације*, у чије постојање и корисност више не могу сумњати. Али при том одређивању не успевају да дођу до једнодушност закључка.

По *класичном учењу* (*Aubry et Rau, Flach*) треба правити разлику између: *опиште* (*la subrogation réelle générale*) и *особене* реалне суброгације (*la subrogation réelle spéciale*).

Опишта реална суброгација „је фикција на основу које се један предмет ставља на место другог да би постао својина онога коме је припадао овај последњи и да би узео на себе његово правно стање. Основ те фикције лежи у заменивости добара која су обухваћена једном истом правном универсалношћу“ (*Aubry et Rau, t. VI, стр. 235*). Отуда се *опишта реална суброгација*, правда самом природом ствари; као таква она по сили права наступа у крилу једне имовине. *Особена реална суброгација*, напротив, тиче се једног одређеног предмета који је узет у обзир као такав а не као саставни елеменат правне универсалности; та особена суброгација је ненормална, сходно томе, њој има места само у случајевима изузетно и нарочито предвиђеним у Закону или у уговору.

Модерна правна наука (*Demogue, Saleilles, Capitant, Planiol, Henry*), међутим, пориче, с једне стране, постојање *опиште реалне суброгације* а, с друге стране, одбаљује појам фикције као средства за објашњавање правне природе онога што назива просто „реалном суброгацијом“. По

¹⁾ Осим те, т. III *Précis-a* садржи још четири Партије респективно намењене: Имовинско-брачно право (*Droit des régimes matrimoniaux et des contrats de mariage*); Право бесплатног расположења (*Droit des dispositions à titre gratuit: donations, testaments, legs*); Наследном праву (*Droit des successions: succession ab intestat, successions testamentaires, successions contractuelles*); и Праву законског дела и расположиве квоте (*Droit de la réserve et de la quotité disponible*).

том другом схватању, она није искључиво везана за појам универсалности: не наступа само приликом *свајања* двају имовина, већ и онда када у „једној истој имовини постоје добра која образују одвојену групу и која су подвргнута једном таквом правном режиму да се по томе разликују од осталих добара те имовине“. У практичном смислу, извор суброгација лежи у *закону* или *хтењу* заинтересованих личности. Са гледишта теоријског, пак, она се објашњава *идејом правичности или правном техником*. Суброгација је каже н. пр. Ненгу „технички начин (*un procédé technique*) помоћу кога законодавац примењује идеје о вредности и о наменској својини“.

Г. Вонпесасе се са својим учењем о суброгацији приближује претставницима модерног правца, ма да не усваја у потпуности њихово становиште. И по њему, пре свега, треба напустити појам *опште реалне суброгације*. Под тим се појмом скрива у ствари појам *имовине*. Истина, прецизира наш уважени Учитељ, то још не значи да се поводом имовине посматране у односу на хирограферне повернице не може наћи на реалну суброгацију. Само у и том случају она је *особина или специјална* „јер хирограферни поверилац је последник *à titre particulier*“. Осим *опште реалне суброгације*, треба одбацити и разликовање суброгације на *легалну* и *уговорну*. То разликовање је у најмању руку усиљено. „У ствари, свака суброгација је легална у том смислу што је појам суброгације законом потврђен; само, док у извесним претпоставкама... суброгација делује по сили права, у другим, интервенише на бази једног правног акта, посредством кога се изазива примена појма који она обрађује“. Уосталом диференцирање о коме је реч треба одбацити већ и због тога што нема никаквог позитивног значаја. Г. Вонпесасе се затим не слаже ни са, од Саритант-а предложеним, разликовањем суброгације: *на суброгацију првог и суброгацију другог степена*. Он је, најзад, и против тога, да се за изнаглажење оправдања суброгације прибегава час правној техници, час идеји правде и правичности. По њему, реална суброгација „је правна установа која се у највећој мери односи на имовину *постану* њеног *постојања*, с обзиром на њене *конкретне* и *индивидуализиране елементе*; функција те установе *састоји се у томе да, у случају осуђења или губишка неког од тих елемената, премести, поштујући интересе трећих лица, по сили права или на основу воље заинтересованих, на одређено добро, прибављено на место добра испалог из имовине, права која су оптерећавала ово последње*“.

Кадагод се у пракси утврди да су испуњене све поставке овако дефинисане суброгације, она наступа без обзира на то што није баш за дотични случај изрично предвиђена у закону: свако друго решење при одређивању поља примене те установе било би и сувише егзегетско; осим тога такво решење не би водило довољно рачуна о факту да се она налази у основи француског законодавства и да одредбе изрично њој посвећене нису ништа друго до конкретни примери, који немају лимитативан карактер.

Што се тиче јуристичког основа суброгације, он лежи, по Г. Вонпесасе-у, у *појму права*. Тај појам стало дејствује на развој друштвеног живота и има за циљ да успостави „социјалну равнотежу позитивном одбраном и заштитом како индивидуалних тако и колективних лица. Појам права, међутим, би се одрекао те своје улоге, ако би та равнотежа над којом треба да бди могла бити поремећена простим губитком или оштећењем материјалних ствари, дружичје речено, обичном трансформацијом материја; то би било попуштање људске енергије и интелигенције пред силама случаја, пасивно покорављење пред фаталношћу или чак пред изигравањима, јер би лако било жртвовати најизвеснија права и фондације које заслужују највеће поштовање *на тај начин што би човек заменио за друга, добра која им служе као предмет или обезбеђење*“. Суброгација се према томе, увек тумачи једним те истим појмом. Погрешно је у ту сврху прибегавати час идеји правде и правичности час правној техници. Само то још не значи, додаје угледни француски Научник,

да правна техника не може да послужи као још једно објашњење суброгације: свака установа, па и она, може бити посматрана било са гледишта Науке било са гледишта Технике. У овом последњем случају „*реална суброгација је изрично или прећушно освештавање (consécration) ње саме у законодавству, које се правда идејом двоструке заштите кредита и правне организације уопште*“.

II. Проблем *фикције*, други од појмова којим се J. Bonnescase бави у Првој партији свог *Ptécis-a*, изражава се по њему у питању да ли тај појам има *специфичну* њему својствену природу или је, напротив, део правне технике. Разуме се да се на овако постављено питање не може одговорити пре но што се одреди сама садржина појма фикције. У овом погледу, међутим, у Јуристичкој науци влада прави хаос. Постоје најразличитија и контрадикторна мишљења. Међу њима се нарочито истичу два: учење Jhering-a и Geny-a.

По првом треба правити разлику између *историске функције фикције* (историјске фикције) и њене *догматичке функције* (догматичке фикције). *Историска функција фикције састоји се* у екстензивном тумачењу стриктних права помоћу „техничких лажи“; била је неопходна у старом формалистичком праву, па је и данас корисна тамо где је право задржало тај карактер. *Догматичка функција* испољавала би се, пак, у „експликативној и конструктивној моћи“ фикције као сталног техничког појма. Али Jhering не верује у њена таква својства.

Geny, напротив, држи да је фикција „начин израђивања Права“. Неопходно средство правне технике, које примењујемо кад уносимо у „неки појам ма какав елеменат који је зајста стран, тачном и природном претстављању ствари“.

По J. Bonnescase-у, међутим, Jhering је најближи истини. Фикција је вештачка творевина, некада потребна данас некорисна; творевина некорисна не само зато што је модерно Право изгубило много од старог формализма, већ и због тога што претставници науке нису могли да се сложе ни при одређивању њеног појма ни при утврђивању њене улоге у развоју Права. Отуда се, закључује наш Учитељ, фикција као излишна може одбацити. Утолико пре што се она не слаже са суштином правне технике, која има за циљ да претстави животну стварност, и што се, уколико би се изузетно и у наше време чинила потребном, може лако заменити *појмом диспозитивног или органског закона*.

III. *Заједница* или *смеса имова* (l'indivision) је, такође, једно од питања које је предмет размимоилажења правних писаца и одлука Јуриспруденције. У различитим мишљењима, која се појављују тим поводом, често се меша појам те *заједнице добра* са појмовима као што су: *друштво* и, нарочито, *сувласништво* (la copropriété). По J. Bonnescase-у, пак, ово последње није ништа друго до „une manière d'être du droit de propriété“; другачије речено, сувласништво је „*реално право на једној истој индивидуализованој ствари, које неколицини колективно припада*“. *Заједница добра*, напротив, „служи за означавање универсалности“, која исто тако принадлежи већем броју лица, али која није подвргнута особено организованом правном режиму. Самим тим одржавање заједница добра је привремено: њихова деоба може бити у сваком тренутку проузрокована. То се не да рећи за друштво, које претставља *органски ски* у коме су оличени заједнички интереси групе; нити, пак, за сувласништво које је само нарочити облик својине. Присвештом, зна се и за сличности између *заједнице добра* и *сувласништва*: обе те установе теже за остваривањем *индивидуалних циљева* заинтересованих појединаца; и једна и друга, такође, не располажу *органским устројством* Истина има правника који мисле да постоје *устројне заједнице добра* (les indivisions organisées), као што је на пр. *брачна имовинска заједница*. Али, не треба се варати, тврди г. Bonnescase, заједнице произашле из имовинских брачних уговора су *грађанска друштва* обдарена својством *правног лица*.

IV. *Теорија о изигравању закона* (la théorie de la fraude à la loi), појављује се први пут у Међународном приватном праву, где има за задатак да спречи примену неког туђег законодавства на лице, које је, у

циљу изигравања обавезних норми своје земље, ставило себе у такву ситуацију да може захтевати ту примену. Из међународног приватног права, теорија у питању прелази у Унутрашње право. На том пољу она постаје предмет живе дискусије. Расправља се како о значењу појма *изигравање закона* тако и о *правној основи тог појма*. По Ripert-у да би било изигравања закона није довољно да постоји радња којом се тежи да се избегне остваривање једне императивне законске норме нити да је та радња последица воље управљене у том смислу. Треба, осим тога, да је та воља *преварна* (frauduleus) Отуда је, по њему, теорија о *изигравању закона* изражај утицаја који морал врши на Право; она се своди на испитивање „*моралне вредности*“ једног људског поступка. Ово субјективистичко схватање усваја углавном и *Josserand. Demogüe*, међутим, пледира за једно *објективистичко* учење. Оно што *теорија изигравања закона* осуђује, каже он, није толико намера странака, колико резултат за којим се иде предузимањем неког акта и који се не слаже са циљем обавезних одредаба Позитивног права. Кад судија примењује ту теорију, он проглашује чинице противне том циљу за *супротне јавном порешку* и као такве их ништи. Према томе извор *појма изигравања закона* не лежи у моралу, већ у једној „*широкој концепцији судијске власти*“.

Г. *Wonpccase*, са своје стране, сматра да тај појам садржи елементе како *објективне* тако и *субјективне* природе. Објективан елемент састоји се из „*повреде неког обавезног закона*“ помоћу *привидног* поштовања његових наређења или путем *стицања* извесне допуштене легалне ситуације. Том објективном елементу, придружује се један субјективан: свест о томе да се намерно вређа императиван закон у питању и да је циљ тог непоштовања закона остваривање неке личне користи. Овако дефинисано „*изигравање закона*“ није ништа друго до један од *начина* преко којих се изражава „*стално дејствовање појма права на јуристички живот*“.

V. Правило „*Nemo auditur propriam turpitudinem allegans*“ садржи наређење по коме „*нико, ни у ком случају, не може с позивом на извесну неморалну или забрањену побуду, тражити, било са гледишта негативног било са гледишта позитивног, остваривање неког свог захтева*“. Што практично значи „*кад се догоди какав акт недопуштене или неморалне нарави, ниједан од учесника у томе акту не може истичати ту нарав да би захтевао извршење облигација производећих из акта или повраћај учињеног давања*“. Претставници Науке и Јуриспруденције се не слажу о *унутрашњој вредности* тако постављеног правила. За једне оно је „*виши принцип*“, „*норма вечно истинита*“, начело „*надахнуто узвишеном моралношћу*“; за друге, напротив, оно је „*школска формула*“, „*анахронизам сумњиве моралности*“ итд. Сходно томе, старији писци се деле на присталице признања да постоји правило „*Nemo auditur...*“ (Toullier, Aubry et Rau), и оне који поричу његову егзистенцију. Међу последњима нарочито место заузима Demolombe. По њему, чак и кад су *побуде свих учесника у једном акту неморалне или забрањене, оној странци, која је по шуме акту нешто дала, припада право на повраћај предмета тог давања*. Противан закључак не само да нема подршке у тексту Грађанског законика, већ је у супротности са тим текстом; не само да није изражај узвишених моралних начела, већ је *неморалан*: зар није неморално, узвикује Demolombe, допустити некоме који је и сам злонамеран да задржи нешто, што му је из забрањених побуда дато, под изговором да судска заштита не припада ономе који подлегне таквим побудама.

Пред овим неслагањем претставника класичне правне Науке, модерна Јуриспруденција и сама постаје колебљива. Писци који оличавају савремену Науку, пак, обично се изражавају у корист правила „*Nemo auditur...*“ (G. Ripert, Capitant и др.) Њима се придружује и J. Bonccase. Он држи да је то правило санкционирано у *Code civil*-у (чл. 1131 и 1133). Само одмах додаје да се не сме претеривати у његовој примени. Мора се имати у виду да у једном конкретном случају дејство правила „*Nemo auditur...*“ може бити неутралисано учинком каквог другог обавезног начела (појмом неправичног обogaћења и. пр.) или снагом неког другог императивног законског прописа. При одређивању поља примене тог пра-

вила не треба, исто тако, заборавити да појмови неморалног и недопуштеног подлежу сталним изменама.

VI. „*Error communis facit jus*“ спада у ред оних јуристичких принципа за које се на први поглед не може рећи да обликују логиком. И збиља, сходно њему, *ошшта заблуда, чак и кад је прошивна Праву, ствара Право*. Усвојено посредним путем од стране француског законодавства, постојање начела „*Error communis*...“ није предмет озбиљне дискусије. Напротив, његова примена у пракси била је повод знатних размисолажења. Једни се показују доста широкогрудим при утврђивању граница те примене. Н. Mazeaud држи и. пр. да јој има места кадгод постоји заблуда (о некој правној одредби или каквој стварној чињеници), која је „*неошклоњива*“, тј. таква, да личности у питању нису могле да се отму њеном утицају. И то је појмљиво кад се узме у обзир да основ правила „*Error communis*...“ лежи у факту „да нема социјалне безбедности, кад онај који дела са свом потребном опрезношћу не би био заштићен“. Demogue се изјашњава, међутим, за још ужу примену тог правила. Оно се мора по њему отклонити чим се утврди да користити се њиме значи повредити важне интересе као што су: „леgitимна жеља да се потврди истина, захтев да се заштити прави власник“ и т. сл.

Господин Vonpescase сматра, пак, да за примену јуристичке изреке, о којој је реч, треба да постоји: заблуда (правна или чињенична); да је она „*колективна*“, да је „*заблуда групе*“ (*erreur de la masse*), али не мора бити „*свеопшта*“ (*erreur universelle*); и, најзад, да је та и таква заблуда *неошклоњива*, што значи да није довољно да буде *извинљива*²⁾.

Јуриспруденција често прибегава употреби правила „*Error communis*...“ и то: поводом *аката саспављених од јавног бележника и других јавних органа (officiers publics), приликом радњи обављених са неспособним лицима и у вези са осуђењем или оснивањем стварних права од стране привидног власника*.

Б. Ж. Мирковић

Vidan O. *Blagoyévitch, avocat, docteur en droit, privat-docent à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade, De l'influence du civil au criminel et du criminel au civil dans la législation yougoslave*. -- Extrait du *Bulletin de la Société de législation comparée*. Paris, Janvier-Mars 1936. P. 15.

Док су у кривичном поступку грађанске пресуде прејудицијалне само у питањима постојања или непостојања брака (§§ 4, 273 К. с. п.), у грађанском парничном поступку за судију су, у питању доказа о извршењу дела и о урачунљивости извршиоца, обавезне све осуђујуће пресуде кривичног суда (§§ 257, 364, 368 Г. п. п.). Из тога за аутора излази, да у југословенском законодавству прокламована начела материјалне истине односно слободне оцене доказа немају вредности у кривичном поступку и у грађанском парничном поступку. Истина утврђена у кривичном поступку ближа је материјалној истини, но истина утврђена у грађанском парничном поступку. У овоме су изузеци од начела слободне оцене доказа толики да је правило (§ 368 Г. п. п.) у ствари преобраћено у изузетак. Затарају се очи пред самом истином, кад се југословенски грађански поступак означава као систем, који почива на начелу истраживања материјалне истине...

Друкчије је у ванпарничном поступку. У њему је заступљено начело покретања по службеној дужности, а са тим иде и слободно истраживање материјалне истине. Стога се он, у том погледу, мање разликује од кривичног поступка. Но у њему, по мишљењу аутора, за прејудицијална питања није нађено најбоље решење. По правилу (§ 10 в. п. п.), ванпарнични судија одлучује и о спорним питањима, што прелази границе доборог ванпарничног правосуђа и што за последицу може имати непо-

²⁾ Француско правосуђе сматра да је заблуда неотклоњива када се ради о „*Erreur qu'on n'a pu prévoir ni empêcher; erreur dont aucune prudence humaine ne pouvait prévenir*“; „*erreur contre laquelle il était impossible de se garantir*“; „*erreur telle que les plus prudents et les plus avisés l'auraient commis comme celui qui en réclame la bénéfice et qu'en ce qui concerne ce dernier, il lui ait été moralement impossible de l'éviter*“

прављиву штету и неправду; с друге стране, те одлуке немају ауторитет пресуђене ствари. Отуда, као закључак, ауторова препорука ванпарничном судији, да не прелази редовне границе ванпарничног правосуђа.

М. Ч. Марковић

Démètre Gusti, La Monographie Sociologique en Roumanie et L'Action Monographique en Roumanie. („Conférences 1935“. Institut de Droit comparé. Etudes de Sociologie et d'Ethnologie juridiques, publiées sous la direction de René Maunier, Professeur à la Faculté de Droit de l'Université de Paris). Paris, 1935, 1-72 p. Les Éditions Domat-Montchrestien.

Професор Густу, чије име није непознато читаоцима *Архива* (в. бр. од 25 децембра 1929 г., стр. 489: *Социологија у Румунији*) одржао је прошле године у Паризу два предавања о колективном раду румунских социолога на проучавању села у Румунији. У овим предавањима проф. Г. изложио је своје десетогодишње искуство које је стекао организујући овај рад као председник Румунског социалног института.

У првом предавању проф. Г. подвлачи да монографска метода пружа могућност да се социологија конституише као самостална дисциплина. По њему, на социологију се до сада гледало са неповерењем поглавито зато што је она прела материјал из друге руке (из историје, етнографије итд.). Да би добио више извесности социолог мора непосредно да испитује чињенице. Социологија мора да напусти индиректну методу интерпретације чињеница које су други скупили. Досадашњи начин монографског рада (школа *Le Play*-а) мора се изменити. Дескрипција мора бити допуњена тумачењем и објашњењем, а делимична опажања биће замењена организованим, систематским и интегралним истраживањима.

Даље проф. Г. указује на тешкоће које имају да савладају истраживачи при изучавању социалне стварности „на терену“. Овде он поставља неколико основних захтева којима мора да одговори директно посматрање ако се жели да оно стварно буде од објективне вредности. Проф. Г. нарочито подвлачи преимућство колективног рада, и то не само што се на тај начин омогућује испитивање на широј основи, него и због тога што се добија и у квалитету резултата услед непрекидне сарадње специјалиста разних струка.

У другом предавању изложио је проф. Г. како Румунски социални институт организује рад на социолошкој монографији. Пре него што се пође „на терен“, изабраним сарадницима разних струка ставља се на расположење најбрижљивије скупљена документација о крају где ће се вршити испитивање. Пре осталих одлази група статистичара која ће тамо скупити податке о свима проблемима, у колико се они могу квантитативно изразити. Тек после њих почињу истраживања на терену радне групе специјалиста (биолошка, историска, пенџолошка, економска, правна, административно-политичка и др.). Између ових група, и поред поделе посла, одржава се непрекидно најтења сарадња како би се прикупљени подаци одмах упоређивали и евентуално допуњавали. На крају, скупљени подаци се сређују и научно обрађују у Институту. Да би слика социалне стварности била што потпунија Институт врши и фотографска и филмска снимања живота румунског села.

М. В. Симић

Paul Studensky, Chapters in Public Finance, (revised edition). Reprinted from Volume II of *Economic Principles and Problems* by Walter A. Spahr and others. New York 1935, str. 470-647.

Antonio de Viti de Marco, Principii di Economia Finanziaria, Torino, Giulio Einaudi editore, 1934, str. 425.

Занимљивост последње књиге коју је Паул Студенски објавио, већа је него што би се могло закључити по њеном обиму. Књига се одликује необичном јасноћом стила и ретким пишчевим даром да сва важиња питања ове огромне области обради на свега 177 страна. Очигледно је да он притом није смео више него да нам пружи солидан уџбеник из финан-

сија, мада открива оригинална гледишта у извесним чисто практичним питањима. Техничка страна ове књиге је такође врло занимљива, и уколико ми је познато, она је први уџбеник науке о финансијама који на завршетку сваке главе (има их свега четири) садржи и листу питања из тога дела, на основу којих сваки читалац може врло лако да контролише степен стеченог знања из пређене главе.

Што се, пак, тиче самог става пишчевог према финансијским проблемима садашњице, мора му се одати пуно признање не само као стручњаку већ и као објективном научнику. Он је један од ретких писаца од гласа који благонаклоно говори о Совјетској Русији и који је чак у извесним питањима узима и за пример (нпр. када говори о планској привреди, о буџету, итд.). При томе треба знати да је С. присталица психолошке школе која је досада врло непомирљиво иступала према материјалистичком схватању и према пракси у Русији.

С. се нарочито бави питањем јавног кредита и противи се америчкој и иностраној пракси јавних зајмова, нарочито за време и после ратова. Он се одлучно противи вођењу ратова само помоћу зајмова, мада признаје да се они без њих не могу водити. Само он тражи да се већи део ратних издатака морају покрити путем пореза, пошто би у противном богати били не само ослобођени пореза, већ би још добијали и интерес на капитале уступљене држави. (стр. 616—620). Зајмови треба да покрију само мањи део укупних трошкова око вођења рата, као и почетне и допунске издатке. Слично нешто предлаже и за лечење привредних криза. При првој јавној кризи треба у извесној мери повећати порезе да би се покрио дефицит, па их доцније треба повећавати и у току кризе ради подмирења изузетних потреба, а не обраћати се стално јавном кредиту, који ће се убрзо преоптеретити и изазвати са своје стране још неповољније последице. Уколико се, пак, зајмови закључују, С. мисли да они не би требало да буду са дужим роком од 5 година, да би се могли отплатити у следећем периоду просперитета. Најзад он потпуно одбацује употребу зајмова за непотрошене издатке (*capital outlays* = издаци на зграде, мостове, привредна предузећа, итд.) јер они воде расипништву и неравномерном задовољењу потреба. Одступања од последњег правила (употребу зајмова ради улагања у *capital outlays*) допуштена су по њему само у привредно неразвијеним заједницама, или ради растерећења пореских платана, када се и у доба криза могу закључивати дугорочни зајмови.

Као што видимо, С. начела су супротна не само пракси Сједињених Држава него и већини осталих држава, али то ни најмање не умањује њихов значај који нам изгледа велики.

*

Де Вити де Марко се битно разликује од Студенског. Док је Студенски писац који, као и већина Англо-Саксонаца, обрађује претежно праксу, докле де Вити представља тип чистог теоретичара који је нарочито у Италији традиционалан.

Да би изнашао сунтину и теориски развој пореза, де Вити не полази од стварности, већ конструише два основна и истовремено супротна апстрактна типа државног уређења: тип апсолутистичке, и тип народне државе (*Stato assoluto o monopolistico* — *Stato popolare*, страна 12). Први тип заводи порезе које поглавито леже на народним масама, и у њему је пореза израз привредне и политичке потчињености. Други тип, народна или демократска држава, ствара пореске системе чије тежиште бива пребачено на богатје слојеве и чији је технички израз прогресија у порезивању. Али и у једном и у другом типу држава, подмирење јавних потреба јесте разлог и циљ порезивања. А појам „јавних потреба“ јесте само једна врста индивидуалних потреба које појединац одређује према степену њихове граничне корисности. В., дакле, сматра да постоје само индивидуалне потребе, али да њих има двеју врста. Прве би биле чисте индивидуалне потребе, а друге индивидуалне потребе које се могу само колективно задовољити, или другим речима, колективне потребе индивидуално осећане. Он се противи схватању да постоје неке колективне потребе колективно осећане.

Из те своје поставке извучи В. закључак да се „сваки доходак рађа оптерећен порезом, пошто међу његовим производним трошковима фигурирају и јавне услуге (servizi pubblici). То значи да потражња јавних добара постоји, бар делимично, још пре образовања дохотка“ (стр. 272). По В. су, дакле, јавна добра услов сваке производње и сваког образовања дохотка.

В. се нарочито задржава на теорији прогресије и доказује да прогресија није последица ниједног пореског система, већ једино последица притиска маса, за које он баш нема много симпатија. Он се код прогресије боји баш тог њиховог политичког карактера и каже да би он могао да доведе до тле да државне издатке траже они који не плаћају порезе (мисли на најсиромашније класе које су изузете од непосредних пореза), а да порезе плаћају они који те државне издатке не траже (стр. 164). При томе он, наравно, мисли на државне издатке у корист економски слабих. Ово његово тврђење је нетачно, јер бројна надмоћ економски слабих у данашњој демократској држави не мора да значи и њихову политичку надмоћ. Али доследан своје тврђењу, он за порезу на доходак (уколико би била једина или најглавнија пореза) тражи дегресију почев од средњих прихода па на више.

В. је оригиналан и у теорији о преваљивању пореза. Основа његове теорије јесте тврђење да преваљивање, одн. промена у ранијој равнотежи не произлази од произвођача већ од потрошача (стр. 128). Он наводи да произвођач у ствари не производи мање, већ да је после завођења порезе у стању мање да купи. Промена, дакле, проистиче од произвођача као потрошача! Тај случај је заиста често могућ (преваљивање уназад!), али погрешно је сматрати га за једини.

Да напоменемо на крају да квантитативан однос непосредних и посредних пореза В. налази у оној комбинацији која фискусу доноси највећи приход. И по њему, дакле, најглавније пореско начело јесте фискално (стр. 109) иако нам се чини да то није потпуно у складу са његовом теоријом граничне корисности.

Д-р Љубомир Дуканац

БЕЛЕШКЕ

Да ли судије добијају сталност од 3. септ. ове год.*) — Чл. 119 Устава предвиђа да се одредбе чл. 101 које говоре о сталности и непокретности судија неће примењивати за време од пет година од дана ступања у живот Устава. Пошто ће 3 септ. о. г. протећи тих пет година, то значи да би се од тога дана имао примењивати чл. 101. Питање које се поводом тога поставља гласи: да ли је потребно да се донесе претходни закон за примену овога члана Устава, или ће се овај члан примењивати одмах, и без икаквог претходног закона, тј. и ако такав закон није донет. Нема сумње да је најбоље да је законодавац донео такав закон да уклони сваку двусмислицу о тумачењу Устава и регу-

лише питање сталности сам у целини како га он схвати, држећи се смисла чл. 101. Али, када он то није учинио, онда се поставља горње питање.

У овоме питању није главна тешкоћа, и није управо тешкоћа у томе да ли се може један уставни пропис да примењује без закона. То може, и то је чак за извесне ствари и неопходно. Независно од овога питања, у нашој науци је, ако се не варам, преовладало такво мишљење. Тако што се тиче чл. 18 и 38 Видовданског устава. Поготову у овом случају се може заступати такво гледиште, јер треба само мало измена у постојећем закону о судијама, сасвим једноставном применом одредаба чл. 101, па да се све доведе у ред и да се постигне сигурност у примени.

Главна тешкоћа састоји се у томе, што чл. 118 задржава у важности законе и који одговарају и који не од-

*) Овај напис г. проф. Тасића Уредништво је добило пошто је први део часописа био већ отштампан; тежије могао бити објављен међу чланцима где му је место с обзиром на значај теме.

говарају Уставу, докле се не измене или укину. По томе је остао у важности и Закон о судијама редовних судија од 8 јан. 1929. Овај закон садржи одредбе које се могу тумачити, и тумаче обично, да судије немају сталности и непокретности. Тако пре свега чл. 17 овог закона који каже да премештање, пензионисање и отпуштање из службе судија врши Краљ на предлог Мин. правде. Такође и чл. 27 т. 4, 5 и 6 који одређују као дисциплинске казне „предлог“ министра за премештај, пензионисање и отпуштање судије, и још који други члан закона. Али мало дубља анализа ових законских текстова могла би да изазове код нас сумње да ли не би могло да буде и неко друго тумачење. Закон nigде директно не каже да судије немају сталности (у чл. 17 где би томе било места). Буквално узето и уско тумачено, могло би да значи само то да се ту констатује чињеница да Краљу такве предлоге може да ставља само шеф дотичне управне гране, Министар правде, али да није одређено из којих разлога и под којим условима ће министар моћи да ставља предлоге. Што се тиче чл. 27, у њему се говори о „предлогу“ који дисциплински суд ставља министру, али чл. 38 говори о „правоснажним“ одлукама које се достављају министру. Нарочито пак, ту се може поставити питање каквог смисла има уопште да један суд обави цео посао суђења, по свима прописима који карактеришу право суђење, а да после тога министар може казнити или не казнити осуђено лице. Ако је суд у првом смислу, и он је то донста по саставу и поступку рада, онда је сасвим неразумљиво да може у пркос томе да министар не поштује његову пресуду! Могла би се, дакле, доказивати теза да, ако се ови прописи у једном политичком стању тумаче на један начин: против сталности судија, у другом политичком стању, стању променемамакво је код нас наступило, могу се тумачити на други начин: у корист сталности. Ово последње тумачење би и било више у духу Устава који је поставио као основно начело: сталност и непокретност судија. Ово тумачење би било у складу са оним објективним теоријама које узимају текст сам по себи и дају му садржину према развоју прилика. И оно одговара поли-

тичкој стварности и искуству. Они који су доносили ове прописе избегавали су да казују директно и јасно своје мисли, и свесно остављали неодређености, да би могли, евентуално, доцније и дручкије поступити, што ће зависити од конкретне политичке констелације. Ови случајеви и ови методи су запажени у уставном праву које садржи у себи и прописе чисто компромисне, и прописе еластичне да би се могли подешавати и кројити по потреби. Чак неки писци истичу као један карактеристичан момент у политичким борбама, бар у извесним земљама.

Ми на овом аргументу и не инсистирамо или бар не рачунамо само са њим. Претпоставимо да је правилно тумачење прописа Закона о судијама против њихове сталности. У пркос томе можемо наћи озбиљних аргумената да они повраћају своју сталност од 3 септ. о. г. Треба имати у виду основну чињеницу да чл. 119 Устава није изузетак него у ствари један провизорум или једно анормално стање. Из тога излази да наше тумачење треба да тежи томе да што пре изађемо из таквог стања, што ће се постићи стриктним и што ужим тумачењем текстова. Отуда ћемо реч „применити“ тумачити у смислу аката конкретних, индивидуалних, дакле аката управне власти, а не законодавне, како је то показао г. Ж. Перих у својем мишљењу о овом питању, објављеном у Правди од 26 јула о. г. Исто тако реч „закони“ у чл. 118 У. као комплекс норма који се заједно објављују као закон, у виду систематске целине, а не као једна посебна норма (члан или параграф) из једног закона. Овакво тумачење би се могло препоручити и кад је реч о другим законима, који су противни Уставу, бар када последње из Устава следеју јасно и недвосмислено.

Међутим овде је у питању једно основно начело Устава, основно не само за једну правну већ и културну државу, како данас веле и националсоцијалистички писци. Из овога излази да оставити да судије и даље немају сталности ни више ни мање него као да поред једног Устава има и још један други Устав. Ово се наравно не може трпети, и у име начела јединства Устава (ако смејемо да тако кажемо), чл. 101 се има по истеку од 5 година применити не чекајући какав закон. Сам уставотворац

је бежао од тога осећајући шта то значи, и утврдио је рок од 5 година. Допустити да се и даље продужи такво стање, то би значило допустити да политички разлози стоје више од правних, и да су на крају крајева неограничени и слободни од права. Здравно и нормално стање захтева да се политика подвргне праву, јер то је битни услов за постојање Устава. То је истовремено и морално начело, које важи за једну здраву политику.

Ми можемо ићи чак и дотле да тврдимо да треба овако тумачити Устав и онда, ако се узме да је законодавац био дужан да укине постојећи Закон о судијама и донесе нов. Јер, ако је био дужан, и он то није учинио, онда примена уставних прописа директно претставља једну санкцију против његових злоупотреба, — примена која је иначе, као што смо чули напред, начелно могућа. Намазимо да нема противречности између тога да се узме да је законодавац дужан да донесе закон и тврђења да кад нема закона ми примењујемо директно Устав. Не налаже се дужност само тамо где је неопходан закон да би се дошло до примене (у конкретним случајевима), него и тамо где је то само корисно из практичних разлога (боље сигурности, бољег регулисања и слично томе) и, ако хоћете, где је из ових разлога и потребно. И само, када би у Уставу било изрично речено да се чл. 101 Устава може примењивати искључиво када буде претходно донет закон, онда би отпала могућност непосредне примене дотичног члана.

Питање које смо расправили такво је да би на њему и многи правници, конзервативни у тумачењу, и који су наклонени да се држе што стриктније закона, захтевали да се Устав непосредно примењује, па чак и против текста. Јер у супротном случају стојимо пред још већим злом: да кршимо директно извесне опште и основне принципе, и дирамо директно у елементарне услове правног поретка.

Ђ. Тасић

La Palestra del Diritto (Правна Арена). Ми смо већ имали прилике, мало раније, да упознамо читаоце „Архива“ са овим добро уређеним повременим италијанским списом. Њега је, пре скоро пуних дванаест година, основао Г. Nicola Paloroli, познати научни и политички радник из Рима.

Лист излази једанпут месечно (често једанпут у два месеца), има формат политичкога дневника, са четири велике стране ситнога текста тако да може да обухвати много материјала. Лист се уређује, разуме се, у духу фашистичке идеологије (иначе не би могао излазити: уосталом, Г. Paloroli је један од истакнутих и убеђених фашиста: нисмо за фашистичка схватања али, наравно, и баш зато што нисмо за фашизам, поштујемо свачију идеологију). Поред означења хришћанскога броја година, лист (и тако, сигурно, чине и други италијански листови) доноси и фашистичко бројање (1936. — XIV.). То је слично ономе што је било у Француској када је, у Великој Револуцији њеној, била проглашена Република: тада су и месеци били добили нова имена (фашисти италијански нису, бар до данас, отишли тако далеко) а године су биле рачунате од датума проглашења Републике (21. Септембра, 1792. год. по Хришћанском Рачунању). И Руска Совјетска Република увела је извесне календарске реформе.

Али, чињеница да је, у основи, фашистички лист, ништа не смета *La Palestra del Diritto* да буде уопште један користан магацин (magazine) у коме ће, дакле, наћи обавештења и правници. Под условом да се основне идеје научника и публициста слажу са фашистичким схватањем, њима је остављена слобода мишљења. Н. пр., како је фашистичка идеологија у Приватном Праву у главном она иста каква је била, у Италији, и пре доласка фашиста на владу т.ј. и она је, ту, индивидуалистичка, то правници који се баве Приватним Правом могу, и у Италији, као и у нефашистичким државама (н.пр. Швајцарској, Холандији, Француској ит.д.), несметано претресати све проблеме и питања из те правне дисциплине. Исто то, а под горе реченом погодбом, вреди још, н.пр. и за Кривично Право [само, да приметимо, сумњамо да би се допушта критика одредаба новог Италијанскога Крив. Законика — ступио на снагу 1. Јула, 1930. год. — по којима се и политичка крив. дела могу казнити смртном казном (као и у Совјетској Русији: и у њој, као и у Италији и Немачкој, постоји она категорија кривичних дела позната под именом: „délits d'opinion“: дело се ту састоји у томе да се, у политичким и социјалним стварима, *мисли* друкчије него

што мисли *власш* а што је, у земљама где влада начело слободе мишљења, давно укинута), јер би се то могло сматрати као критика фашизма а у корист Либерално-Демократске Идеологије]. Наравно да, у колико је једна научна дисциплина даља од друштвених наука, у толико је за њу мање релевантан политички систем као што се ни фашизам (а тако исто је и са Совјетизмом и Национал-социјализмом) не меша у истраживања из области физичких наука: за њега, фашизам, сасвим је равнодушно, н. пр., каква је формула неког хемискога једињења или колико степена износи збир углова у једном троуглу или колико је Марс удаљен од земље, и т. д.

Да би се увидело како је разноврсна и интересантна садржина појединих бројева де „La Palestra del Diritto“, ми ћемо овде, примера ради, навести само неке саставе из бројева који су пред нама поименце: Febbraro-Marzo, Aprile и Maggio-Giugno 1936 XIV: то значи од дана заснивања Фашистичкога Режија (год. 1922.). Тако:

1^о. У броју од Фебруара-Марта (1936. год.) публикован је, у рубрици: „Problemi di Diritto internazionale“, чланак: „La neutralità americana“, чланак врло интересантан и сугестиван. Нисмо у могућности, јер нам то не допушта простор часописа посвећен књижевним приказима, да донесемо, ни у изводу, садржину овога чланка те ћемо се ограничити само на то да учинимо неке напомене односно неутралности уопште а у вези са новим тежњама у том домену Међународнога Јавног Права, напомене које већ, сигурно, саме за се прелазе далеко преко граница горе раченога простора „Архива“. Те тежње потичу од установе Друштва Народа (Женева) а специјално од његове идеје о колективној безбедности. Ова идеја састоји се у томе да, у место регионалних пактова (који значе да је мир *делив*), треба закључити један општи пакт о заједничкој одбрани сваког члана Лиге Народа који би, без своје кривице, био нападнут од које друге државе била она или не чланица Лиге (јер мир је *неделив*). Идеја ова искључује, као што се види, ратну неутралност какву предвиђа и нормира садаше Међународно Ратно Право. Неутралности се, и иначе, замера и са гледишта Хришћанскога и уопште етичкога. Како једна држава може да

буде неутрална, што, у самој ствари, значи равнодушна, када се две друге државе односно два народа бију и узајамно крваве и гину? Зар то није исто као када би појединци мирно посматрали како се друга два појединца туку можда на живот и смрт? (Због тога се и узима као остатак примитивности и дивљаштва када људи, па чак са уживањем, гледају боксере који један другом задају нечовечне ударце). Нарочито: како једна држава сме и може да остане неутрална, ако је који народ, јачи и организованији, напао, без оправданог разлога, други, мањи и слабији, народ? (И зар у опште може макада да буде оправданих разлога за напад? Разумемо напад за одбрану али насртај изван случаја одбране?). Отуда, по теорији Лиге Народа, свака држава, ако два народа ратују, има да узме учешћа у том рату а на страни *нападнутога* народа. И када се тако и у том смислу државе међу собом обавезу, онда ће, несумњиво, бити много мање међународних напада т. ј. ратова (колективна безбедност) него када влада досадашњи систем у коме је сваки народ упућен само на своју снагу, што, прво, води све већем оружању а, затим, омогућава и империјализам великих и моћних држава према мањима.

Ову тезу против неутралности нарочито је зналачки изложио и бранио чувени стручњак у Међународном Праву, Г. Никола Политис, а у својој књизи: *La Neutralité et la Paix* (Paris, 1933: в. од Г. Политиса и: *Nouvelles Tendances du Droit international*, Paris, 1927). Г. Политису је, у неколико, одговорио, што се тиче Швајцарске, Г. Шарл Бернар, познати швајцарски пацифист и, такође, велики поштовалац Г. Политиса, у часопису: „La Revue Mensuelle“ (Genève, 1935), који вреди прочитати. Да приметимо да је, сада, у Европи Швајцарска једина држава која је неутрална по међународним уговорима. Белгија, која је то била до Великога Рата (1914.—1918.) по уговору од год. 1831., престала је то бити, 1919. год., када је закључила савез са Француском. (А тако и Луксембург чија неутралност била је утврђена Лондонским Уговором од 4. Маја, 1867. год., по н. к.: Луксембург је сада у Царинској Унији са Белгијом). И добро је урадила што је стала на страну једне од двеју ривалки, јер њена међународно „зага-

рантована“ неутралност ништа није сметала да ипак буде, у томе Рату, бојно поље између речених ривала, Француске и Немачке: 1914. то је била Немачка која је повредила белгиску неутралност а други пут то би, свакако, могла бити и Француска или Енглеска која би се позвала на принципе: „Not kennt kein Gebot“ и међународни уговори су (када је Not) само један „chiffon de papier“. И Белгији, да избегне да буде ратиште њених великих суседа, не остаје ништа друго него, као што смо имали већ прилике то рећи (у своме једном чланку у „L'Indépendance belge“, Bruxelles, од 8. Априла, 1915. год. по н. к.), да се премести из краја Европе где се налази! Била неутрална била у савезу са којим од тих својих суседа она ће увек бити у опасности да буде бојно поље међу њима. (Од те опасности спасла би је једино Савезна Европска Држава, спасла би је, пошто тада у Европи не би уопште било више ратова) Онако исто као што смо се ми, Срби, и уопште Јужни Словени, рђаво населили, на Балканском Полуострву који је на средокраћу два Света, Европе и Азије, дакле на ветрометини међународној (отуда, можда: Балкан — вулкан).

Али, данас ни Швајцарска није више онако и онолико неутрална као пре Великога Рата, јер, и ако је њена неутралност и даље „зајамчена“ (у Уговорима од 1919. год.), ипак, као чланица Лиге Народа, и она је узела на се (специјално у чл. 16. Пакта) обавезе које се не слажу са њеном неутралношћу: тако, и она је морала пристати на санкције против Италије поводом Абисинскога Рата, што њену неутралност доводи у прилично деликатну ситуацију. Зато је Швајцарска и пришла тек после колебања као и без одушевљења Пакту Лиге Народа 1919. год. (ту ствар је водио посебице Г. Dr. Max Huber, професор Универзитета у Цириху, коме, сигурно, не причњава ни мало пријатности овај неодређени међународни положај његове земље) и, сумње нема, Швајцарска би врло радо напустила, када би међународне коњуктеуре за то биле повољне, Женевско Друштво Народа.

Идеја колективне безбедности изгледа, на први поглед, и логична и основана. У самој ствари, она није ни едно ни друго. Са сврхом да обезбеди мир, она, у случају да искрсне

рат међу два државама, овај би само проширила, јер, по потреби, све чланице Лиге Народа морале би, такође, да уђу у рат. (Сличан недостатак имала је и ранија, из год. 1930., француска комбинација о једној војсци Лиге Народа којом је Лига имала да одржава мир, нападајући, у случају рата, државу која је овај изазвала, о чему смо ми говорили у своме чланку: *Савезна Европска Држава* оштампаноме из „Летописа Матице Српске“, Нови Сад, 1931. Одржавати мир ратом, један парадокс који се често чује и од стране људи тобожњих „пацифиста“: ако треба, веле они, ми смо готови опет да ратујемо за мир! Савсим доследно и логично: рат то је убијање и смрт, мир то је живот; дакле, помоћу убијања и смрти радити за живот!). Идеја колективне безбедности, која се истиче као идеја мира, у истини је идеја рата, јер, почива на овој последњој идеји: пошто *може* бити рата, морамо се колективно обезбедити. Иначе када идеја рата ту не би била главна мисао са којом се оперише, не би било ни идеје колективне безбедности. Затим, иста идеја значи не разоружање него оружјање: како ћемо се иначе колективно обезбедити? А, свакако, оружјање није пацифистичка идеја. Прави, т. ј. Хришћански, пацифизам одбацује уопште помисао о рату: он неће ни рат одбранбени. Јер, као год што, по Хришћанском Учењу, ми не треба да убијемо и када смо нападнути, тако исто ни један народ не треба да ратује ни да убија ни у одбрани. (У овом смислу говорили су извесни изасланици на Конгресу Учитеља Основних Школа Француских, Лиј, Августа ове год.). И ако овај овакав пацифизам продре најзад у народне масе, онда неће бити ни одбранбенога рата јер неће нико више никога нападати (ко неће да ратује ни ради одбране, још мање ће, разуме се, ратовати ради напада). Међутим идеологија Лиге Народа са колективном безбедношћу само и даље одржава, у народима и међу народима, мисао о рату а свака мисао то је акција у зачетку.

А да колективна безбедност не би била у стању да спречи рат и да је, према томе, она у толико без основа, то није ни мало тешко утврдити И, заиста, и идеја колективне безбедности као ни њен родитељ, Лига На-

рода, не дира ни најмање у начело међународне независности и суверености држава, а догод то постоји, то јест догод државе стоје једне према другима као независне и слободне силе са посебним и често противречним циљевима својим, циљеви у основи егоистички као код сваке материјалне силе што државе, такође, представљају у својим међусобним односима, дотле ће бити ратова и ту неће помоћи ни Лига Народа ни колективни ни регионални пактови.

Колективна безбедност показује недостатак и односно услова њенога функционисања а тај услов је, као што смо видели, да једна држава, чланица Друштва Народа, треба да буде нападнута па да има право на помоћ, да, дакле, она није у *неправу* него њен противник. Остављајући на страну питање о томе ко се има сматрати нападачем (дефиницију нападача изradio је, мислимо, Г. Политис и она је усвојена у Совјетско-Пољском Пакту о Ненападању потписаноме, 1933. год., у Лондону), приметимо да се не може говорити ни о праву одн. неправу као ни о моралу одн. антиморалу када је реч о сукобу две државе. Јер, као што рекосмо, државе су елементарне силе а у односима таквих сила нема ни права ни морала: право и морал су друштвени појмови, они владају само међуљудима а не и међу елементарним, физичким, силама које су просто *аморалне*. Када се говори о праву, ту се мисли на *вољу* појединца која може бити и која је у ствари ограничена и нормирана *државним* (друштвеним) законима: само у односима појединца може се поставити питање ко је у праву уопште а, специјално, у случају њиховог сукоба. Државе, у својим односима, то су самостални организми који се боре за свој опстанак и надмоћ, и ту владају, у крајњој анализи, једино *физички* закони. Примењивати на њихове сударе неке дефиниције о нападу и нападачу, о праву и неправу то толико исто има смисла као и када би се то применило на борбу два звера или две противне ваздушне струје.

А да оставимо на страну питање са колико објективности би Лига Народа састављена из организама (држава) које мало час описасмо и од којих се сваки брине, у основи, само за своје егоистичне интересе, расправила, у конкретном случају, ко је нападач. Ти, посебни интереси, држава и њихова ри-

валства, њихове политичке симпатије и антипатије, необавештеност или рђава обавештеност, вопа (али погрешва) *fides* или *mala fides*, све то не би давало нимало гаранције да би се, у реченом питању, донела тачна и праведна одлука. То се најбоље види по питању одговорности за Велики Рат. Немачка и њени пријатељи тврде да за њега носи одговорност Антанта (Велика Антанта т. ј. Енглеска, Русија и Француска), ова опет, са својим сателитима, доказује, напротив, да је за рат крива Немачка са Аустро-Угарском. Где је ту истина и ко би ту био и могао бити непристрасни судија? Можда, неутралне државе (т. ј. које нису узеле учешћа у Рату), што је, изгледа, Немачка и предлагала својим бившим непријатељима али што су ови одбили. Одбили су, јер у питањима ове врсте, крив је онај који је побеђен, и ово римско *vae victis* победници из Великога Рата применили су и у том погледу и „пресудили“, у чл. 231. Версајскога Уговора, да су за рат криви, наравно — побеђени! Одлука онолико исто објективна колико и одлука курјака који је нашао да му је јагње, и ако је пило вољу ниже од њега, ипак ову било замутило. Такве би биле, од прилике, и одлуке коју би садашња Лига Народа, Лига, у главном, Лига победника из Великога Рата, доносила о поступцима побеђених из истог Рата.

Али, где нарочито систем колективне безбедности подбацује *етички* то је код питања *правога* смера његовога. Јер, ко нарочито пледира за тај систем? То су државе које су победиле у Великом Рату, које су из њега извукле све могуће користи. Пошто би колективна безбедност имала да етернизира те њихове користи и статус Европе створен Уговорима о Миру од 1919. – 1920. год., Уговори које су оне диктирале, и који им статус осигурава хегемонију на нашем Копну, то је онда сасвим разумљиво да су победници иницијатори и адвокати истог система (колективне безбедности) и да баш они, у интересу „мира“, настојавају да тај систем приме и побеђени а нарочито они против којих је он специјално уперен. Јер, како само ови последњи могу имати разлога да данашњи мир поремете т. ј. да устану против статуса Европе у коме они, према победиоцима, играју улогу држава нижега реда, то би се, прихватајући систем

колективне безбедности, побеђени дефинитивно помирили са једним таквим стањем. Добио би се мир али који би значно осветљава резултата *силе* (т. ј. резултата вође диктатора Европе из год. 1919.—1920.), осветљавање деобе на државе које заповедају и оне које слушају. Ми, хришћански пацифисти, противници силе и диктатуре ма чије, било у унутрашњим било у спољашњим односима, одбацујемо тај и такав систем „мира“, подсећајући у исто време да такав мир није — далеко од тога! — на сигурној бази и да он траје само дотле док траје сила која га је наметнула т. ј. траје — од данас до сутра.

Хришћански пацифисти су за један европски мир који не почива на сили и диктовању његових услова, а такви су били досадашњи европски мирови (н. пр. онај закључени, 10. Маја, 1871. г. у Франкфурту на Мајни између Пруске и Француске), него један мир на слободном договору и споразуму, једном речи мир *правне једнакости* међу народима. Само такав мир могао би бити основа за једну федеративну Европу, мир који би био далеко бољи и сигурнији — јер би био на *хришћанској* бази — систем осигурања мира на нашем Континенту него систем колективне безбедности заснован на данашњем *паганском* статуту Европе. Ово нам уједно показује где је и ко је главни противник федеративне организације Европе: он је у ствараоцима и браниоцима Лиге Народа којима се не пушта из руку њихова садашња преобладајућа и заповедничка улога у Европи: хришћанској идеји једнакости, они одговарају оним *паганским*: *Beati possidentes!*

Што се, пак, тиче неутралности Сев. Амер. Савезне Републике и промене кога се, поводом Абисинско-Италијанскога Рата, у томе погледу извршила код исте Републике (в. Закон од 31. Августа, 1935. год. чије трајање је продужено до 1. маја 1937. год.) треба, осим горе наведенога цитата де „*La Palestra del Diritto*“, прочитати и студију, опсежну и веома документовану, Г. Lechartier-а о тој теми („*Neutralité et politique extérieure aux États-Unis*“), штампану у „*L'Esprit international*“, часопису Дотације А. Carnegie (Centre Européen, Paris) у овој години (бр. од 28. Априла). Односно питања да ли је и у колико критика, од стране Г. Lechartier-а, новог американ-

скога система неутралности оправдана, на томе се не можемо овде задржавати. Приметићемо само да је Г. Lechartier приврженик Лиге Народа, дакле налази се на другој линији него што је она Сев. Амер. Републике. В. у вези са питањем о неутралности и колективној безбедности и изврсне расправе: *Action collective et Neutralité. Deux études par Stephen Heald et Raymond Leslie Buell.* Paris, 1936. Publications de la Conciliation internationale. Centre Européen de la Dotation Carnegie, Paris.

29. *Concezioni e realtà nella Giustizia Penale* - Концепције и стварност у Кривичном Правосуђу (број од Априла, 1936. год. де „*La Palestra del Diritto*“). У једном саставу, Г. проф. Petrocelli изнео је, преко познатог италијанскога криминалистичкога часописа: „*Rivista di Diritto penitenziario*“ (nov. dic. 1935), своје гледиште о *La funzione della pena* (о функцији казне) а Г. проф. Falchi публиковао је опет чланак: *La concezione retributiva della pena* у „*La Palestra del Diritto*“ (број Фебр.—Март 1936. год.). На молбу директора де „*La Palestra*“, Г. N. Palopoli-а, Г. Antonio Gismondi, Procuratore Generale presso la Corte d'Appello di Firenze (Генерални Државни Тужилац при Апелационом Суду у Флоренцији), написао је један чланак, под горњим насловом, у коме је упоредио схватања двају криминалиста о казни [Г. Петрочели налази да је казни циљ етичко-ретрибутивни — *etico-retributivo*- односно *la „saddisfazione del sentimento di giustizia“*, задовољење осећања правде, тако да, у колико не би било тога елемента, не би се могло говорити о казни: отуда превентивне мере нису казна нити је казни циљ предохрана (дакле, схватање класично). Г. Фалки има овде друго гледиште, поричући, уз то, да је Италијански Кривични Законик усвојио само идеју етичко-ретрибутивнога карактера казне него да „*tende sopra tutto a socializzare l'individuo e a ricostituire la personalità etica e sociale*“: тежи изнад свега да појединца социјализира и да поново установи његову етичку и друштвену личност] а затим је изнео и објаснио своју концепцију казне, при чему се осврнуо и на немачке теоретичаре, посебице Ф. Листа, Макса Ернеста Мајера и Зауера (Sauer), проф. Унив. у Кенигсбергу и доскорашњег уредника познатог немачкога часописа:

„Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie“, органа Института за правну и социалну философију, Берлин; сада је уредник часописа Г. проф. Dr. Emge, један од истакнутих идеолога Националсоцијализма).

По Хришћанском Учењу суђење и кажњавање за кривична дела није људска надлежност него Божја. Исус е казао: „Не судите (т. ј. овде, на земљи) да вам не буде суђено“ (горе, на небу). Отуда, друштво, као и сваки други организам, може само да се брани — мерама сигурности (које се имају предузети једино према опасним кривцима, док други, безопасни кривци, имали би само да плате причинену штету појединцима — ако би, наравно, ове било — и то потпуну накнаду, die volle Genugtuung, и iustum cessans а не само dampnum emergens, и, осим тога, могли би се, у корист државе, осуђивати највише на новчану казну). Наш Крив. Законик од 27. Јануара, 1929. (као и Италијански од 1929.—1930.) усвојио је обе концепције казне: и етичку (субјективну) и социалну (објективну) одн. мере сигурности. Како се та два противна схватања могу помирити и синтетисати, тиме се не можемо овде бавити.

30. Под рубриком: „Romanesimo e Germanesimo“ „La Palestra del Diritto“ доноси (исти број од Априла, 1936.), још и предавање: *Nuovo Indirizzo del Diritto Germanico* (Нови правци Немачкога Права) које је одржао на италијанском, у Сали Borromini (Рим) Г. Dr. Hans Frank, министар Рајха, председник Академије за Немачко Право, директор Правнога Одсека Немачке Националсоцијалистичке Странке, председник Удружења Немачких Правника ит.д. Г. Франк је имао обилату посету на своје предавању („devanti all' alta intelligenza giuridica e professionale di Roma“). Он је изнео у три тачке основна гледања Националсоцијализма на Право: I. — Al concetto di Stato. Г. Франк вели овде: уместо идеје о држави као једном посебном телу, „come corpo speciale“ које има своје сопствене циљеве, дошла је нова концепција о примату народа а не, као до сада, о примату државе: „un nuovo concetto basato sul primato del popolo in luogo del primato dello Stato“. Држава није више сврха него средство. „Mezzo a che? Risponde el ministro: „E esclusivamente mezzo al fine di attuare il

Nazional-socialismo“: Средство за шта? Г. Министар одговара: Искључиво за циљеве које ће да оствари Националсоцијализам“; II. — Al concetto di società come „somma di individui si sostituisce... il concetto di „collettività di popolo — cioè un ordinamento sociale fatto di cameratismo — una felice comunità di uomini liberi“ (на место схватања друштва као збира појединаца долази схватање о народном колективитету — т. ј. једна социална организација створена другарством — једна срећна заједница слободних људи); III. — Al concetto di popolo „inteso comme „somma di cittadini“ si sostituisce quello di „comunità di sangue. Il sangue è il primo fattore politico“ Концепцију народа схваћенога као збир грађана замењује заједница крви. Крв је први политички фактор“). Навели смо само ове три главне мисли из говора Г. Франка односно из Националсоцијалистичке Идеологије, мада би вредно било донети у преводу цело предавање Г. Министра Франка. Не мора се делити једна идеологија — и ми нисмо за националсоцијалистичку концепцију државе — па да опет буде корисно да се и она зна. Најзад, као што се каже да нема тако рђаве књиге у којој не би било ничега доброга, тако исто нема идеологије која не би била у нечему поучна — па ма негашивно поучна.

40. *L'Errore giudiziario e la Cultura Psicologica del Giudice*. Comunicazione al VI Congresso di Medicina Legale (Milano, Ottobre, 1935). Ово саопштење Конгресу од стране Prof. avv. Marcello Finzi, Ord. di diritto e procedure penale nella R. Università di Modena, изишло је у бр. од Маја-Јуна, 1936. год. de „La Palestra del Diritto“. Г. Finzi подсећа најпре на познату књигу Г. Domenico Giurati: *Gli errori giudiziari* (Bologna, 1932) па, затим, износи један случај судске заблуде из свога сопственога сазнања: срећом, та заблуда није се свршила трагично, јер је осуђеник, чија се виновост накнадно утврдила, изишао жив из казнионице. После чега, известилац се задржава на разматрањима узрока судских заблуда, разматрања која показују у Г. Finzi једног одличног стручњака и познаваоца система доказа у кривичним споровима као и судске психологије.

50. „La Palestra del Diritto“ брижљиво негује, такође, и рубрику књи-

жевнога прегледа и књижевних приказа чији предмет су не само дела и монографије него и италијански часописи: међу овима су многи веома добро познати и цењени и преко граница земље где излазе као: „Rivista internazionale di Filosofia del Diritto“ (директор чувени италијански правни научник, Г. Giorgio Del Vecchio, Рим), која је постала орган della Società Filosofica italiana, del Istituto di Filosofia del Diritto della R. Università di Roma и de l' Institut international de Philosophie de Droit et de Sociologie juridique (Paris); „La Rivista di Diritto Pubblico“, „La Rivista di Diritto Agrario“, „Rassegna Bibliografica della Scienze, Giuridiche Sociali e Politiche“, „La Scuola Positiva“ (она доноси, у своје

броју од 11.—12. Нов.—Дец. 1935. год., чланак од Г. Е. Florian-a: „Cento anni dalla nascita di Lombroso“, „Annali di Diritto e Procedura Penale“, „Rivista italiana di Diritto Penale“, „Archivio di Antropologia Criminale“, „La Rivista Penale“ (са чланцима Longhi-a, Battaglini-a Sacerdote-a), „La Giustizia Penale“, „Archivio Vittorio Scialoja“, „La Civiltà Cattolica“ (часопис који је у 87-ој години излажења), „Il Nuovo Diritto“. И т. д. Исто тако, „La Palestra del Diritto“ прати и економске и социјалне италијанске (фашистичке) часописе као и стране правне часописе нарочито оне из Латинских Земаља, Француске, Шпаније, Румуније и т. д.

Ж. М. Перих

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1936, бр. 7—8. — Луј Жосран: Дириговани уговор. — Д-р Јосип Весел: Избрани суд за новинаре. — Јован Коштуница: Тужба за накнаду штете из § 78 Закона о државним службеницима. — Јовица Б. Мијушковић: О надлежности проглашења писмених изјава последње воље по новом вл. — Станојло Јокић: Да ли се земља у селу може трампити за кућу у вароши а да не буде повремен пропис §-а 471. гсп. — Никола С. Стјепановић: Сагласност Главне контроле. — Д-р Бор. Д. Петровић: Кривична одговорност саучесника у кривичним делима која изврше деца с обзиром на Кривични законик Краљевине Југославије. — Милош Стјепан: Приговори у поступку због сметања поседа и извршеност коначног закључка. — Миленко Ј. Поповина: Да ли држава има префунту законску валогу на депозит добивен ранијом продајом имања пореског дужника, § 146 закона о непоср. порезима. — Милош Станишић: О питању подношења пријава права власништва у исправном земљишнокњижном поступку по уговорима када пренос није извршен талијом и о учинку оваквих пријава. — Милан Ж. Живадиновић: Пословници адвокатских комора у нашој држави.

ЕКОНОМИСТ (Мјесечник за савремена економска и социјална питања) 1936, бр. 7.—8. — Д-р Теодосије А. Робић: Привредне prilike у Albaniji и albansko-jugoslavenski трговински односи. — Д-р Stanko Filipović: Актуелни проблеми ванске трговине Југославије. — Nikola Mirković: Trgovinska politika d-r Schachta и jugoistočna Evropa. — Д-р Rudolf Bičanić: Trebaju li seljaštву poljoprivredne коморе? — Prof. D-r Eugen Sladović: Privredno kontrolno pravo и привредна ревизија. — Д-р Todor Mirović: Kultura pamuka и Povardarju и njeno unapređenje. — Franjo Krajević: Životni uslovi državnih činovnika.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИЈСКИ ЖИВОТ, 1936, бр. за јуни. — Борђе Давидовић: Критика пројекта уредбе о пољопривредним коморама. — Ранко М. Брашић: Контрола увоза. — Д-р Тодор Н. Тодоровић: Наш туристички биланс. — Проф. Д-р Еуген Сладовић: Народно-привредна важност потрошње. — Крста В. Даквић: Један прилог за проучавање кућне радиности на селу. — Д-р Драг. Белић: Стабилизација валута.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ЕКОНОМИСТ, 1936, бр. 5. — Д-р Јован Т. Михаиловић: Аутаркија. — Владимир Розенберг: Еволуција послератних закона о банкама. — Д-р Димитрије М. Перовић: Фиксни трошкови индустрије и њихов утицај на структуру привреде. — Ант. Тасић: Криза наших банака. — Никола Мирковић: Резултати привредне блокаде Италије. — М. П. Спасић: Буџет у Великој Британији.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва у Загребу) 1936, бр. 6. и 7. — Д-р Ivo Krbeč: Zakonitost uprave. — Д-р Ivan Maurović: Predosnova građanskoga zakonika. — Д-р Nikša Škarica: О надлежности код излучних тужаба. — Sulejman Spahalić: Izricanje presude по § 389. к. п. — Д-р Vinko Smolčić: Zastara prava и vezi sa visećom parnicom по § 1497. о. г. з. — Д-р Zvonimir Pajk: Lazna prijava vlasti и клевета. — Д-р М. Ružičić: Ovrani naslovi и postupku za prinudno povraćanje ван стећаја. — Mihajlo Vuković: Tko može tražiti amortizaciju mjenice.

ODVJETNIK (Organ Advokatske коморе у Загребу) 1936, бр. 6. — Извјешће о изв. гл. skupštini Mir. Fonda од 24. V. 1936. — Pravilnik Mirovinskog Fonda A. K. у Загребу. — Izlaz iz krize. — Za „Odvjetnički Dom?“ — Извјешће о VI. ред. skupštini Saveza A. K. Краљевине Југославије. — Zahtjevi advokatskih pripravnika. — Dužnost zastupanja siromašnih.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полицијску и судску праксу) 1936, бр. 13—14. — Д-р Драгољуб Аранђеловић: Обавезно осигурање за заштиту проузроковану аутомобилима. — Д-р Миодраг А. Букић: Судско-медицински завод у Београду. — Д-р Станко Михаилић: Тровање са криминалистичког гледишта. — Милутин Урбани: Одређивање алкохола у крви. — Душан П. Мишић: Око тумачења тар. бр. 30/11 Зак. о таксима. — Петар Мишић: Уредба о заштити земљорадника у односу на парнични поступак. — Бранислав М. Белошевић: О правним лековима у кривичним делима.

ПРАВНА МИСАО (Часопис нове генерације) 1936, бр. 5—6. — Д-р Никола Краински: Чека са гледишта криминалне психологије. — Д-р Марко Жужић: Стварање идеологије хрватског сељаштва. — Алекса М. Магановић: Југослов. грађ. законик с обзиром на Општи имов. законик. — Пашуканис: Задачи опште правне науке. — Д-р Никола Вучо: Победа демократије у Француској.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1936, бр. 6. — Д-р Бертолд Ајснер: Шеријатско право и наш јединствени грађански законик. — Лаза Урошевић: Предснова Грађанског законика за Краљевину Југославију. — Д-р Јован Савковић: Привив или рекурс? — Д-р Мих. М. Чубински: Примена институције условне осуде. — Д-р Ернест Чимић: Амнестија и помиловање у дисциплинском поступку.

SOCIALNI ARHIV (Službeni organ Središnje uprave за посредовање рада) 1936, бр. 4—5. — Minimalne наднице и методи одређивања ових надница (са преднацртом Уредбе о утврђивању минималних надница, обавезном склапању колективних уговора, помirenju и арбитражи). — Nekoliko misli о интересним sukobima из радних односа. — Поводом преднацрта Уредбе о минималним надницама, колективним уговорима, mirenju и presuđivanju у sporovima из радних односа.

НОВЕ КЊИГЕ

Слободан Јовановић, Поратна држава. Београд, 1936, стр. VI—185, цена 30.— дин. Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон а.д.

Д-р Александар Билимовић, ред. проф. Универзитета у Љубљани, Увод у економску науку. Београд, 1936, стр. 194, цена 50.— дин. Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон а.д.

Александар Билимовић, Центар територије и центар становништва (са резимеом на француском). Београд, 1936, стр. 23, цена 10.— дин. Св. 19 „Посебних издања Географског друштва“.

Д-р Čed. Marković, проф. Univerz. у Subotici, Predosnova грађанског законика за Краљевину Југославију. Ljubljana, 1936, стр. 153. Посебни отисак из „Spomenice Dolencu, Kreku, Kušeru и Skerliju о šesetogodišnјici njihovog života“.

Д-р Ivo Krbek, sveuč. проф. у Zagrebu, Zakonitost uprave. Zagreb, 1936, стр. 51, цена 20.— дин. Preštampано из „Mjesečnika“ бр. 4—7 (1936). Може се добити код књиžаре Kugli — Zagreb.

Д-р Александар Соловјев, Паштровске исправе XVI—XVIII века. Београд, 1936, стр. 45, цена 20.— дин. (Споменик LXXXIV Срп. кр. академије — II разред: Философско-филолошке, друштвене и историске науке, 65).

Д-р Борислав Т. Благојевић, Начела приватнога процеснога права. Са предговором *д-ра Драгољуба Аранђеловића*, проф. Унив., и поговором *ноп. с. д-ра Живојина М. Перића*, проф. Унив. — Београд, 1936, стр. 430, цена 100.— дин. Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон а.д.

Bochko K. Péritch, Docteur en Droit, Contribution juridique en vue de l'élaboration d'un Code civil Yougoslave. Paris, 1936, р. XIV-423, prix 45.— francs. Editions Pierre Bossuet (8, Rue N.-D.-des Champs).

Илија Р. Perić, правни referent Sred. uprave за posred. рада, Stranci и jugoslovenskoј privredi. О правном položaju stranaca с pogledom на obavljanje radnje. Beograd, 1936, стр. 125, цена 30.— дин. Књига се може добити код писца: Милоша Рочерца, 8.

M. Lascaris, Actes Serbes de Vatopédi. Extrait de Byzantinoslavica VI, 1935, pp. 167—185. Prague, 1935, р. 23.

Радивоје К. Новаковић, адвокат-инвалид, О нарочитом додатку из 1924 г. официрима инвалидима. Говор одржан 19 маја 1935 г. на другом јавном састанку инвалида. Београд, 1936, стр. 38, цена 10.— дин.

Исправка. — У хроници г. Д. Денковића, на стр. 124, у примедби под 1, други ред одоздо, грешком је сложено „§ 174 Зак. о чин.“ а треба „§ 164 Зак. о чин.“.

Уредник
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
15, Алексе Ненадовића, тел. 27173

Власник у име Правног факултета
Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ
47, Његошева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“, Живојин Д. Благојевић Кнез Михајлова 3

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXVI ДРУГО КОЛО

25 Септембар 1936

КЊИГА XXXIII (I) БР. 3

ПРАВНЕ НАУКЕ И ПСИХОЛОГИЈА

*Wie? Wäre. Psychologie ein Laster? —
(Friedrich Nietzsche, Götter-Dämmerung).*

Правне науке сачињавају једну од најстаријих грана људске знаности. За разлику од природних наука, чији је био првобитни покретач чисто теориска радозналост без икаквог практичног интереса, правна знаност је постала из практичних потреба личног и друштвеног живота. Зато, на пример, римски правници били су опробани практичари, *juris periti*, који нису стављали проблеме, него су давали одговоре, *responsa*, и то на таква питања која се опет нису односила на какву магловиту метафизику, него на најбитније животне интересе, личне, имовинске, породичне, друштвене, државне. Они су сами сматрали своје знање као практичку вештину, *artem aequi et boni*. Али, бавећи се праксом, они су истодобно дошли до читавог низа теориских појмова. И они су били толико свесни научног и философског значаја ових појмова, да Улпиан исто дефинише правну знаност, као стоици философију. Шта више, с обзиром баш на модни у његово доба стоицизам, изјавио је да баш правници глеје истиниту, не притворну философију, *veram, non simulatam philosophiam*. На тај начин већ у III веку после Христа правна је знаност била једна потпуно зрела наука, која је сједињавала огромно и дуготрајно животно искуство са добро смишљеном методологијом и врло прецизним основним појмовима. Као што се види из Кантова дела *Streit der Fakultäten*, јуриспруденција је и касније заузимала почасни положај у научној републици. Она је утицала и на друге научне гране. Тако, на пример, Лајбниц је назвао богословље јуриспруденцијом, узетом у широком смислу¹⁾. Кант је унео у гносеологију низ правних појмова. Мен је приметио да је средњевековна етика била скроз прожета појмовима позајмљеним из римског права. Марбуршки неокантовац Херман Кохен дао је своје етичком систему „ориентацију на јуриспруденцију“. Откако су историчари престали да се баве

¹⁾ *Theologia species quaedam est Jurisprudentiae universim sumtae. Tota fere Theologia magnam partem ex Jurisprudentia pendet (Nova Methodus discendae docendaeque Jurisprudentiae, Pars specialis, § 5).*

само политичком идиографијом, поклањају толику пажњу баш правном градиву да је Вајц изјавио: „где престаје историја правних установа, тамо престаје историја уопште“. Келсен тврди да је социолошка теорија о држави скроз прожета изричним или прећутним правним појмовима²⁾). Занимљиво је да уколико социологија, ова наука у повоју, добија мање више одређени карактер, утолико баш правни момент игра у њој ванредно велику улогу. Тако, на пример, у француској „Великој Енциклопедији“ она се дефинише као „наука о установама“. Аналогно натпису изнад Платонове академије, који је забрањивао улаз онима који су неучи у геометрији, Бугле тврди да изнад зграде, коју намерава да зида социологија, има да се напише: „да не уђе нико, ако није правник“³⁾).

На тај начин изгледало би да је заиста, као што је мислио Улпиан, јуриспруденција не само једна солидна специјална наука, *justi atque injusti scientia*, него још и нека универсална знаност, *divinarum humanarumque rerum notitia*, која може да буде за друге дисциплине једна темељна наука, оно што Немци зову *Grundwissenschaft*, јер баца светлост и на њихово подручје. Немачки криминалиста Виљем Зауер ишао је тако далеко у овом погледу да је упоредио кривично право са центром кугле, чију површину сачињавају све остале науке⁴⁾). Ипак већ одавно чују се гласови да јуриспруденција није наука у правом смислу ове речи: Цабарела у XIV столећу и Гутке у почетку XVII тврде: *non est scientia*. Почевши од средине XIX столећа чак и неки правници посумњали су у научну вредност своје струке. Године 1848 један немачки државни тужилац Кирхман издаје књигу: *Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft*. Године 1932 професор упсалског правног факултета Лундстет издаје књигу: *Die Unwissenschaftlichkeit der Rechtswissenschaft*.

Овакав скептицизам није изазван тиме што су дотични правници посумњали у науку уопште, него тиме што су признали за једино истините неке туђе науке. Уколико правници, према Улпиановој изреци, као да личе на свештенике (*quis nos sacerdotes appellet*), утолико ови писци врше апостазују и обраћају се иноме култу, замењују јуриспруденцију новим „измима“ и сматрају да јуриспруденција тек онда сме да сачува име науке, ако се из темеља преуреди, наслањајући се на неку другу науку.

На тај начин у XVII столећу многи су правници били занети натурализмом, те усвојили идеју картезијанца Клауберга: *Physica Jurisprudentiae radix ac fundamentum*⁵⁾.

²⁾ Der soziologische und der juristische Staatsbegriff, 1922.

³⁾ Bilan de la sociologie française contemporaine, 1935, p. 96.

⁴⁾ W. Sauer, Grundlagen des Strafrechts, 1921, s. 13.

⁵⁾ Disputationes physicae, Opera, Amstelodami, 1691, 53.

Веровали су да је физис претежнија од етоса те он има или да се потпуно раствори у природи или да се саобрази њој. Према томе код Хобса и особито Спинозе природно право из деонтолошке доктрине (*ius quod natura omnia animalia docuit*) претворило се у онтолошку стварност, у којој се огледају индикативни закони физичког збивања⁶⁾). Човеку је био одузет његов трансцендентни према природи положај. Напуштен је био ма какав нормативизам. Допуштено је било да појам закона буде усвојен⁷⁾) и чак присвојен од стране природних наука, које су, као што је остало у Француској и досада, добиле смисао наука уопште, sciences.

У XIX столећу овакав натурализам добио је биолошко, боље речено, биологистичко обележје. Под његовим утицајем Јеринг је изненадио своје колеге, расправљајући о „анатомији“ и „физиологији“ правних „тела“. И читав низ криминалиста без оклевања жртвовао је своје традиционалне појмове и методе ради дилетанских и противуречних, али модних тврдња лекара Ломброза, о коме је после његове посете у Јасној Пољани Толстој писао: „ограничени и мало занимљиви болешљиви старчић“.⁸⁾) Не водећи рачуна о питању *quid enim cogroga delinquere possunt*, такви правници, према Центилијевом изразу, дошли су до закључка да се кривично право не односи на личност кривца, него на његово тело. Они су уверавали да постоје, према Гарофаловом изразу, „природни злочини“ и да, како каже Марио Карара, постоје физички типови поштених и злочиначких људи, чије је понашање предетерминирано структуром њихових лобања и вилица. Зато захтевају да се кривцима више не суди. Богиња правде Темис има да скине повез са својих очију. Нека престане да се не обазире на лица. Напротив има да мери лица помоћу сваковрсних справа за антропометрију. Нормативно кривично право уступа место индикативној криминологији која својим редом постаје „делом криминалне биологије“⁹⁾) и бави се „јестаственицом злочина“¹⁰⁾).

Осим таквог антрополошког натурализма, у XIX столећу се појавио социолошки. И многи правници одушевили су се за социологизам. Тако, на пример, Жорж Сел (*Scelle*) дефинише право као социално лучење, *une sécrétion sociale*. У томе погледу прави социолози су чак умеренији од социологиста међу правницима: у Крафтовом чланку *Rechts-*

⁶⁾ Spinoza, *Tractatus theologico-politicus*, Cap. III, 7; *Tractatus politicus*, Cap. II, § 4.

⁷⁾ *Tractatus theologico-politicus*, Cap. IV: *Nomen legis per translationem ad res naturales applicatum videtur*.

⁸⁾ П. И. Бирюковъ, Л. Н. Толстој, III, 1921, стр. 518.

⁹⁾ Edmund Mezger, *Kriminalpolitik*, 1934 I.

¹⁰⁾ *Archiv für Kriminologie*, 1935, V-VI, 256.

soziologie изрично се пориче могућност неке социолошке јуриспруденције¹¹).

Сви ови „изми“ унели су велику замршеност у правне науке. Правници су почели да губе јасно схватање суштине и значаја својег стручног посла. Изгубили су оријентацију, те је, на пример, Лист признао да се наука о кривичном праву нашла у ћорсокаку¹². Почели су да руше своју струку за љубав туђих доктрина. Међу овим доктринама знатно место заузима и психологизам. И то има своје узроке. У последњој четврти XIX столећа философија је била проглашена за служавку психологије. Липс иде још даље и истовети философију са психологијом. Некоји протестантски теолози претворили су објективне верске догмате (*fides quae creditur*) у субјективне психичке доживљаје (*fides qua creditur*). Многи су социолози схватили своју загонетну науку као неку номиналистичку интерпсихологију или реалистичку социалну психологију. У економици истакла се психолошког мерила био је претворен у субјективни доживљај који спада искључиво у психологију. На тај начин се створио некакав панпсихологизам. И ова тежња није мимоишла ни правнике. Некоји од њих почели су да претварају правну теорију у правну психологију, било индивидуалну, као што је то чинио Лав Петражицки, било социалну. Не задовољавајући се тиме, они захтевају и од правне праксе да се прилагоди психологизму. У противном случају оспоравају правним наукама ма какву научну вредност. Настаје питање, да ли је такав захтев оправдан.

Идеална наука би такво апсолутно свезнање, које истодобно обухвата интуитивно и дискурсивно знање, монографију и монографију, феноменологију, онтологију и деонтологију, индикативе, императиве и норме. Али овакав свестрани монизам остаје само идеал. Није наша стварна знаност *singulare tantum*, те су научници упућени на плурализам: *uno itinere non potest perveniri ad tam grande secretum*. Напредак чак састоји се у све већој специјализацији, чиме се само удаљавамо од идеала научног монизма. *Qui bene distinguit, bene docet*. Социологија је тек онда почела да буде једна заиста позитивна наука, када је престала да се сматра за једну универсалну науку. Зомбарт тврди да постоје три националне економије¹³. Додуше осим такве диференцијације постоји и интеграција, када се посебне науке зближавају и чак стапају. Тако, на пример, научног прогресу много је допринела околност да од две Аристотелове физике

¹¹) Das ist ein unmögliches Beginnen (Vierkaudt, Handwörterbuch der Soziologie, 468).

¹²) Чланак у књизи Systematische Rechtswissenschaft из збирке Die Kultur der Gegenwart.

¹³) Die drei Nationalökonomien, 1930.

наиме небеске и земљине, са засебним објектима и појавама, постала је само једна, која се исто тако односи и на небо и на земљу. Исто тако наука је много добила од оног сусрета физике са хемијом, који је још Огисту Конту изгледао немогућ. Али све ово важи само за оне науке које по својим објектима и методама припадају истој врсти. Иначе прети она замршеност коју је Бекон сматрао за опаснију од заблуде: *veritas citius ex errore emergit, quam ex confusione*. С обзиром на то има да се рашчисти питање, да ли има каквих додирних тачака између методе и објеката правних наука и психологије.

У погледу методе ситуација је јасна. Правна метода нимало се не поклапа са психолошком. Суштина правне методе састоји се у томе, што се узајамни односи између људи и њихово спољашње понашање оцењују са гледишта извесних деонтолошких норма и императива. Међутим суштина психолошке методе састоји се у описивању и објашњавању унутрашњих доживљаја човекових без икаквог оцењивања. Према томе у правној знаности постоји дуализам деонтологије и феноменологије, у психологији пак монизам феноменологије, у којој сваковрсне нормe нису ништа друго но душевни доживљаји, који се проецирају ван наше субјективности као какве тобож објективне и трансцендентне вредности. У таквом смислу и правне су нормe само „фантазме“, према изразу Петражицког. Дакле у правној теорији и пракси се врши оцењивање стварности са висине нормативних или императивних прописа, који „важе“ (*gelten*), док се психологија задовољава само индикативним описом стварности. Тамо одговорно понашање и вођење, *conduite, Führung*, ту само душевни процес који је увек оправдан већ тиме што постоји. Очеvidно је да су у питању две различне методе које онако исто не могу да се сведу једна на другу као што у граматички није могуће да се императив сведе на индикатив и обрнуто.

Али како је са објектима правних наука и психологије? Ако је тачна изрека *omne jus hominum causa constitutum est*, онда изгледа да је објекат обеју наука исти, наиме човек. То је тачно. Али ипак Цицерон у своме трактату *De legibus* (I, 7) није узалуд карактерисао човека као врло сложено биће, *animal multiplex*, Његова сложеност није хомогена и само квантитативна, него хетерогена и квалитативна. Она је драматичка и диалектичка. Према томе и антропологија, т. ј. наука о човеку, право речено, није једна монистичка, него плуралистичка дисциплина. Зомбарт пише да свака социологија има своју засебну антропологију. Треба

¹⁴⁾ *Strafrechtliche Schullehre*, I Teil, 1928, s. 60; *Vom Wesen des Täters*, 1932. О нормативном и психолошком схватању виности на стр. 4 и след. чланка професора А. Маклецова у „Архиву“ (Јули-Август 1933).

да се ова његова мисао прошири. Свака наука има своју засебну антропологију. То вреди и за правне науке и за психологију.

Шта је човек у правном смислу, *homo juridicus*? На ово питање правници имају два одговора: презумптивни и стварни. Презумптивни се одговор састоји у томе што, без обзира на биологију, физиологију, физиогномику, психологију, чак индивидуалну етику и на дотичне доктрине и контроверзе, сваки човек који одговара прописима т. зв. личног права сматра се за лице, т. ј. за одговорног носиоца права и дужности. За такво својство правног субјекта древни Римљани преузели су из позоришног лексикона реч *persona*, буквално „маска“, „образица“. На физичку главу емпиричког човека као да се навуче маска као симболички знак оне метафизичке главе (*caput*), која карактерише личност. И носилац ове личности ступа у правни живот који се онако исто не поклапа са биолошким животом, као што и правна глава човека није истоветна са његовом главом у анатомском смислу речи. Тако, на пример, код Римљана човек се рађао у правном смислу још пре својег физичког рођења: *nasciturus pro iam nato habetur*. Човек који се подвргавао *capitis deminutioni maximae* умирао је за право, и ако се продужавао његов физички живот. У Француској ова уставна т. зв. грађанске смрти била је укинута тек године 1854. Према правилу *servus caput non habet* роб није учествовао као субјект у правном животу. Али тиме се нимало није искључивао његов телесни и душевни живот, који је могао да буде врло дубок и интензиван, јер, на пример, стоички филозоф Епиктет био је роб. У правном промету маска личности се навуче не само на физичка лица, него и на т. зв. правна лица, на људске колективе (*universitatus personarum*), шта више на имовинске масе (*universitates bonorum*), државу, цркву. Фехнеров нећак Кунце уверавао је да берзански папири имају властити живот. Године 1929 на конгресу криминалиста у Букурешту било је покренуто питање о кривичној одговорности правних лица¹⁵⁾. Сва лица, и физичка и правна, учествују у читавом низу таквих односа, који са једне стране засецају у најреалније животне интересе, те сачињавају у пуном смислу речи оно, што Лајбниц зове *phaenomena bene fundata*. Са друге пак стране то је једна стварност која се нимало не поклапа са стварношћу механичких, биолошких, чак и психолошких појава. Правни појам простора и времена није нимало истоветан са физичким простором и временом. Правни закони не важе за физичку стварност. И обрнуто, физички закони не важе за правну стварност. На пример, према закону ентропије физички процеси не могу да се поврате натраг. Исто онако у

¹⁵⁾ Deuxième congrès international de droit pénal, Paris, 1930, p. 705.

историји важи начело да чак богови не могу да претворе *facta u infecta*. У правном пак свету често пута се врши *restitutio in integrum* и нешто бивше проглашава се за небивше, *nul et non avenu*¹⁶). Начин на који се доказује да у правном свету нешто постоји или је било учињено много се одликује од начина на који се констатују физичке или психичке појаве. Јеринг нарочито подвлачи како сасвим различито схватају исту стварност правници и они које он зове профанима: „да правник — пише Јеринг — признаје два акта тамо, где он, профан, примећује само један акт, или да тамо, где он уопште не опажа ни једног акта, правник утврђује један или неколико аката; или обрнуто, да тамо где у стварности постоји један спољашни акт, правник га не види или га узима сасвим друкчије него како он се јавља споља; да о пословима, који споља изгледају сасвим једнаки, расправља се сасвим различно — све ово изгледа профану као неприродно“¹⁷). Ипак и таква, као што би изгледало, толико не стварна феноменологија, спада у стварност. Али то је једна стварност *sui generis*. С обзиром на то у XVII столећу су Ерхард Вајгел¹⁸) и Пуфендорф¹⁹) чак конструисали ван физичког простора и изнад њега неки нарочити морални простор (*Spatium morale*) у коме имају извесну правну ситуацију (*Situs*) и делају морална бића (*entia moralia*). Без нарочитих брига о бесконачним препиркама између детерминиста и индетерминиста у правном се свету претпоставља да је свако лице слободно у смислу иницијативе, онога што се зове *apinitus*. Лице је оспособљено да врши акте којима ствара, мења или прекида правне односе и да се уздржава од аката, које забрањују правни прописи. Према томе његово је понашање детерминирано, али у сасвим специјалном смислу. То значи да се он не сматра као *homo libertinus*, у чијем понашању влада потпуни индетерминизам који га ослобођава не само од робовања тремој природи, него и од потчињења ма каквим нормама или императивима. Али то нимало не значи да се његово понашање сматра за производ индикативне природне нужности, као да је он роб, *homo servus*. То значи да као прави слободни човек, *homo liber*, има да не буде самовољан, него да се управља према деонтолошким прописима т. зв. објективног права. Овакав детерминизам није *ratio essendi* или *fiendi*, него *ratio agendi*.²⁰)

На тај начин презумптивна правна антропологија састоји се у томе што свакоме човеку који се сматра за лице отвара

¹⁶) Упор. J. Chevalier, *Le Concept et l'Idée: dans l'ordre moral, à l'inverse de l'ordre physique, la réversibilité est la loi* (Mélanges Maurice Hauriou 1929, p. 132).

¹⁷) *Geist des römischen Rechts, II Theil, II Abtheil.* 1854, s. 327.

¹⁸) *Co poris Pansophici Pantologia*, 22, 81.

¹⁹) *Elementorum jurisprudentiae universalis Libri II*, 1660. Lib. I, Def. III.

²⁰) Упор. пишечев чланак „Етика и детерминизам“ (Пуг, 1934, IV).

се неки морални кредит. И на његову физичку и психичку природу, ма каква била стварно, навуче се маска личности, онако исто као што се у друштвеним наравима стварна голотиња људског живота ради декорума покрива оним одећама пристојности чија се философија налази у чувеној Карлајловој књизи *Sartor resartus*.²¹⁾ У таквој инвестицији се састоји оптимизам правне антропологије. Темис не само да гледа кроз прсте на стварног човека, него се прави слепом и то на двоструки начин, јер покрива стварне људске главе маском персоне и сем тога застире своје очи повезом, како се не би обазирала на стварна лица испод ових масака.

Али овај је оптимизан релативан. *Praesumitur quisque bonus donec probetur contrarium*. Од правног субјекта се захтева само спољашња исправност. Али ако *in fraudem legis* и *contra bonos mores* изиграва презумпцију поштења (*bona fides*), која му се додељује заједно са правном личношћу, онда се демаскира без икакве милости. Према начелу *malitiis non est indulgentum* узима се на одговор због злоупотребе права (*abus de droit*). И онда, остављајући на страни презумпцију поштења, суд испитује стварне унутрашње мотиве његове радње. Или ако неко лице изврши кривично дело и суд се не ограничава само тиме што на теразијама правде уравни тежује кривду и казну без обзира на кривца, него води још бригу и о индивидуализацији казне, онда се скида и повез с Темидиних очију и маска са стварне кривчеве физиономије. Онда падају *vestimenta juris*. Онда се суд бави не само спољашњом радњом дотичног човека, него и његовим унутрашњим животом. И онда се примењује оно, шта је Биндинг назвао „езотеричком правном психологијом“²²⁾ за разлику од екзотеричке школске психологије. Још пре Биндинга Римелин је тврдио да је јурисруденција створила своју властиту психологију, док стручни психолози не могу никако да се споразумеју²³⁾. И Вунт сматра да су правници имали за то разлоге²⁴⁾.

Ова „езотеричка“ психологија или стварна, не презумптивна правна антропологија, сматра пре свега да човек није једноставно биће, *homo simplex*. Није он *homo spiritus*, чисти дух, чије би делање било чисто духовни акат, *actus purus*, без икаквих психичких или физичких уплива или макар епифеномена — као да човек није живи створ, него једна идеја и као да је етос истоветан са логосом и судска је пресуда само један логички закључак. Додуше т. зв. класична школа покушала је да уведе у правну теорију и праксу овакву чисто

²¹⁾ E. Spektorski, Tomaz Carlyle, Ljubljanski Zvon, januar 1932 str. 24 sq.

²²⁾ Die Normen und ihre Uebertretung, II Band, zweite Auflage, Erste Hälfte, 1914 s. 3 sq.

²³⁾ Rümelin, Reden und Aufsätze, Neue Folge, 1881, s. 40.

²⁴⁾ W. Wundt, Völkerpsychologie, IX Band, Das Recht, 1918, s. 335.

спиритуалистичку антропологију. Али овај покушај је на крају крајева пропао. И Лист је имао разлога да у своме марбуршком прогласу од године 1882 изјави: *nicht die Tat, sondern der Täter ist zu bestrafen*, аналогно начелу модерних медицинара: *non morbum, sed aegrotum curamus*. Није опет предмет правне антропологије *homo anima*, човек са искључно пасивним душевним доживљајима без духовне активности и без телесних процеса. Није он најзад ни *homo corpus*, телесни човек, код којег или уопште не постоји душевни и духовни живот или постоји, али такав који се састоји само у дотичним телесним функцијама или лучењу, према чувеним Теновим изјавама да „ток и сплет живчаних таласања — ето шта је дух“ и да су „врлина и порок исти онакви производи као галица и шећер.“ Оливиеро дефинише човека као „аквариум“: „четрдесет литара млаке морске воде, у којој живе хелијице“. Ле Дантек га дефинише као *un mécanisme de mécanismes de mécanismes*²⁵).

Дакле за стварну правну антропологију није човек једноставно биће, *homo simplex*, него сложено, *homo compositus*. Али ова сложеност не узима се у смислу каквог *agregata*, т. ј. чисто спољашњег јединства, *unitatis compositionis*, нити у смислу паралелизма хетерономних процеса, него у смислу њихове драматичне разноврсности. Човек је јединство. Али ово јединство или ово „ја“ је драматичко или диалектичко. То значи да се оно састоји од хетерогених и хетерономних елемената. И тело и психика имају властите тежње које се не подударају са духовном или моралном вољом. Често се противе њој и теже да заробе дух. Али правна антропологија пориче и једнакоправност састојака човековог бића и потчињење духовног елемента психичкој или телесној диктатури. Она признаје хиерархиску структуру човекову и проглашује примат, првенство духовног начела над душевним доживљајима и телесним процесима. Заједно са Платоном она сматра унутрашњи живот као неку унутрашњу политику, *en hemin politeian*. Није то механичко управљање, аналогно функцији крманоша или шофера. Није то ни бирократско управљање, према Боналдовој формули: *un pouvoir servi par des ministres*. Цицерон је упоређивао ово управљање са односом, између монарха и грађана или родитеља и деце: *animus corpori dicitur imperare ut rex civibus, aut pater liberis*. Такав однос нимало не искључује противљење оних, којима се управља, ономе који управља. Облици таквог противљење јесу многоструки, почев од потпуне покорности управитеља продужавајући мањом или већом његовом попустљивошћу и завршавајући оним триумфом срчаног духа над душевним афектима и slabим телом, у коме се према Августиновој де-

²⁵) *Elements de philosophie biologique*, 1907, p. 147.

финицији састоји *libertas major*. Тома Аквински је разврставао сва бића овако: *quae aguntur; quae quodammodo sese agunt; quae proprio sese agunt*.

Дакле када се од презумптивне правне антропологије прелази ка стварној, испитује се, у колико је дотични емпирички човек оспособљен да влада собом и да не буде *homo alieni iugis*, другим речима, да не робује психичким афектима или телесној стихији. Гроф Кајзерлинг уверава да 80 процената човековог бића сачињавају ниже или „телуријске“ силе²⁶). Њих може да буде и више. Али ако сачињавају свих сто процената или, ако према изразу истог писца, њихова буна изазива потпуну духовну пасивност, онда драма унутрашњег живота прелази у трагедију. Онда код живог човека настаје духовна парализа и успоставља се влада таме. Онда, као код сваке трагедије, човек неминовно гине, као жртва коби, душевне или телесне. Док такав човек још живи, т. ј. функционише афективно или биолошки, нема смисла да се од њега захтева понашање према деонтолошким прописима. Ако пак његова морална воља није потпуно парализована и само слабо реагира на ниже стихије, онда се њему признаје право на ограничену одговорност. И у томе погледу вештачење стручњака за изучавање душевног или телесног живота може да буде од користи и за правну антропологију. Према томе као помоћна наука добро би дошла њој и „ексотерична“ психологија.

Али барем досада и ова помоћ не може да буде значајна због оног жалосног стања у коме се још и сада налази психологија. Џемс је признао да је психологија све до сада само једна нада науке. Године 1926 један америкашки универзитет дошао је до закључка да постоје шест различитих психологија²⁷). Ова досада толико несређена дисциплина са „хаотичким аспектом“²⁸) није се још отарасила разноврсних „изама“ који праве од ње само служавку других наука. Такав је, на пример, социологизам који потпуно укључује индивидуалну психику у социални масив²⁹). Руски социолог Де Роберти који је у томе погледу нарочито утицао на психологију тврдио је да психичка супстанција или, према његовом глобалном изразу, *la psychicité* прво се рађа у друштву и тек по томе код појединаца³⁰). Штолтенберг зна само за „социопсихологију“. Онда место личности „избацивање колективних сила“³¹). Други је пример биологизам под чијим се ути-

²⁶) *La révolution mondiale et la responsabilité de l'esprit*, 1934, p. 40

²⁷) *Psychologies of 1925*, Clark University, 1926.

²⁸) F. Kauh, *De la méthode dans la psychologie des sentiments*, 1899, p. 304.

²⁹) Године 1903 пети конгрес Међународног социолошког института био је посвећен дискусији о односу између социологије и психологије.

³⁰) *Le psychisme social*, 1897.

³¹) *Je suis l'éruption des forces collectives*. (Jules Romains, *La vie unanime*, 1913, p. 152.

цајем исклесала лозинка: *psychologus nemo, nisi biologus*. Најзад, физицизам тежи да потпуно укалупи душевни живот у механичке конструкције.

Услед свега тога у модерној психологији често пута праве се покушаји да се објасни *clarum per obscurum*. Тиме се само отежава могућност да се расветли човекова мистерија, *mysterium hominis*. Додуше некоји психолози теже да се отарасе свих хетерогених уплива. И онда се приближавају Биндинговој „езотеријској“ психологији³²). Онда, на пример, долазе до закључка да не претходи биологија психологија, него, обрнуто, психологија биологији, те заједно са Дришом (сватају организме као „психоиде“ и заједно са Вињоном налазе „инфрапсихичке идеје“ чак код молуска³³). Али најомиљенији је правац код већине психолога натурализам. И баш психологизам ове врсте тако импонира многим правницима.

Регулативи овог психологизма прилично су већ застарели, јер потичу из XVII столећа. Онда је био направљен покушај да се душевни живот изучава *in genere naturae*. Своје дело о душевним страстима Декарт је, по сопственом признању, написао не *instar Philosophi moralis, sed solummodo ut decuit Physicum*³⁴). Иста је тежња Хобсова трактата *De homine* и теорије о „афектима“ коју садржи трећи део Спинозине „Етике“. Спиноза упоређује афекте са линијама, површинама и телима³⁵) или са топлотом, хладноћом, буром и громом³⁶). Толико је занесен физичким парадигмама да чак у љубави и љубомори види односе између „ствари“. Љубав постаје онда *quum rem nobis similem amamus*³⁷). *Odiu erga rem amatam invidiae junctum* — ето шта је осећао Отело према Дездемони³⁸). Све ове дефиниције заједно са читавом Спинозином механиком афеката ушле су касније у уџбеник човекове физиологије од Јохана Милера³⁹). У XVII столећу чак је и Лајбниц усвојио психолошки физицизам. Схватио је људске душе као духовне аутомате и пише о њима *l'operation des Automates spirituels, c'est à dire des Ames... contient éminemment ce qu'il y a de beau dans la mecanique*⁴⁰). Психофизички проблем Лајбниц је решавао помоћу упоређивања душе и тела са двама часовницима. Док Декарт и

³²) На пример Oswald Bumke, *Psychologische Vorlesungen*, Zweite Auflage, 1923. Упор. Дилтејеву школу и т. зв. *geisteswissenschaftliche Psychologie*. На француске психологе много утиче у истом смислу Бергсонова философија.

³³) Paul Vignon, *Introduction à la biologie expérimentale*. Упор. Henry de Varigny, *La pensée en biologie* (*Journal des Débats*, 1931, N 42).

³⁴) *Passiones animae, Responsio ad secundam Epistolam*.

³⁵) *Ethica*, III, Praefatio.

³⁶) *Tractatus politicus*, I, 4.

³⁷) *Ethica* III, Propos. XXXV, Scholium.

³⁸) *Ibid.*, Propos XXXIII.

³⁹) *Handbuch der Physiologie des Menschen*, II, 1840, s. 543—549.

⁴⁰) *Essais de Théodicée*. 403.

Спиноза се задовољавају тиме што растављају психички механизам на „афекте“ или „страсти“, Лајбниц га раставља на још мање делиће, наиме на „перцепције“ које упоређује физичким атомима. Оваква је психологија очевидно потпуно изван етоса. Стога је Спиноза одбијао „предрасуду добра и зла, заслуге и греха, похвале и прекора“.⁴¹⁾ Тврдило се да су све без изузетка страсти добре *in genere naturae*. Elles sont toutes bonnes de leur nature, пише Декарт.⁴²⁾ И Гејлинкс потврђује: *sunt igitur in genere naturae admodum bonae Passiones*⁴³⁾. Слобода или се пориче или се идентификује са механичким појмом *sonatus* и потчињава се детерминизму природне нужности. У исти детерминизам се укључује и узрочна веза која према томе потпуно губи свој некадашњи смисао моралне одговорности (грчка реч *aitia*). Телеологија се искључује као извор свих предрасуда.

У своме потоњем развоју психологија није се очистила од овог првородног грехфизицизма. Христиан Волф примењује нађ астрономске парадигме и препоручује психометрију. Кант диже све, што спада у етос, у узвишену „ноуменалну“ сферу која нема и не сме да има на каквих додирних тачака са стварношћу. Стварни пак душевни живот човеков он је укључио у феноменологију природе потчињене механичком детерминизму. Продужавајући његову традицију, неокантовци уврстили су психологију у број природних наука. Према Винделбандовом мишљењу разлика између психологије и хемије није већа од разлике између механике и биологије. Што се тиче позитивиста, они су првобитно уопште порицали постојање ма какве психологије, као засебне науке изван биологије: Огист Конт у томе погледу био је следбеник френологије Гала, овог Ломбрововог претече. Потоњи позитивисти признали су психологији право на научни опстанак, али нису напустили њено натуралистичко схватање. Одрекли су се супстанциалног јединства личности и, према Лангеовој формули, баве се психологијом без душе и теже што већој дезинтеграцији личности. На тај начин *homo psychologicus* претвара се у низ механичких састојака, налик на атоме. Хербарт је схватио психологију као науку о математичким законима душевне атомистике. У складу са тежњом сваког натурализма да се све високо сведе на ниско, ниско пак на најниже и психологија радо прелази од интелектуализма ка волунтаризму, и то таквом који не схвата више вољу као Кантов „практички разум“, него као Шопенхауерову слепу и неразумну стихију. Силазећи још дубље у оно, што је Ниче звао „душевном клоаком“, психологија радо своди ову вољу на *analpsfbd* према Фројдовом изразу, бе-

⁴¹⁾ *Ethica* I, Appendix.

⁴²⁾ *Les passions de l'âme*, art. CCXI.

⁴³⁾ *Ethica*, IV, I.

злично и несвесно Оно, Es, потпуно потискује лично и свесно Ја, Ich. Свест се своди на подсвесне и чак несвесне „комплексе“ или процесе. Често пута се иде још даље те прелази се у физиолошку психологију која се својим редом понекад проглашује само за врсту хемије и т. д. Волунтаризам се замењује механичким „тропизмом“⁴⁴), рефлексивна рефлексивна⁴⁵). На тај начин постаје нека хиерархија, али у потпуно супротном правцу од оног који има хиерархиска структура човека, када се он узима у смислу етоса. Према овој преокренутој хиерархији „психологија је биолошка наука“, која има да се стапа са физиологијом, и то таквом која „једном ће ући у недра хемије, која опет има да нађе у физици математичке симболе“⁴⁶). За такву психологију човек није један чинилац, него производ. Нема код њега активног понашања, вођења, conduite, Führung. Има само пасивна стања, у најбољу руку оно шта се зове *comportement, behavior*.

Такав човек није оспособљен за психократију⁴⁷). Подређен је физиократији. Робује природи. Није то *homo liber*. Није чак ни *homo libertinus*. То је *homo servus, ordine indicativo et mechanico determinatus*.

Таква психологија потпуно се коси с оном „езотеричком“ психологијом, којом се баве не само свесни својег посла правници, него и сви они који изучавају стварног човека као личност у светлости етоса, као што то чине велики уметници, на пример, Достојевски или Толстој, који се зато с пуно разлога сматрају такође и за велике психологе. У правној психологији влада деонтолошки, нормативни или императивни детерминизам. Када се један конкретни човек узима на одговорност, испитује се уколико се он заиста показао оспособљен да савлада психички или телесни детерминизам, како би се према томе ова одговорност ублажила, а у најтрагичнијим случајевима потпуног робовања духа души и телу чак и укинула. Међутим у, тако рећи, психолошкој психологији све још начелно влада не само индикативни, него још и натуралистички детерминизам за који никакав етос уопште не постоји. Докле год ће трајати такво стање, психологизам у правној теорији и пракси изазива само заплете и замршеност. И varaју се они психологисти међу правницима којима се чини да су баш они нарочито модерни. Натуралистички детерминизам то је стара песма, којој је већ

⁴⁴) Georges Bohn, *La naissance de l'intelligence*, 1920, p. 117.

⁴⁵) On appelle réflexes les mouvements que l'on fait sans réflexion (M. Donnay, *Le retour de Jérusalem*, II, 4).

⁴⁶) Henri Piéron, *L'évolution du Psychisme (Philosophes et Savants Français*, IV, *La Psychologie*, 1929, p. 81).

⁴⁷) Prémontval (1716 – 1764): psychocratie signifie empire, gouvernement de l'âme sur la multitude d'êtres simples, mais d'ordre inférieur, dont le corps est composé (M. Dessoir, *Geschichte der neueren deutschen Psychologie*, II Auflage, I Band, 1902, s. 114).

одзвонило у модерној философији природе. Најмодернији философи заузети су питањем, каква је феноменологија природе *sub specie indeterminismi*. У вези са тиме и психолози почињу да подвргавају ревизији своју реакционарну натуралистичку традицију. Зато ми, правници, који смо свесни својег узвишеног позива — *justitiam profiteamur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes* — можемо и даље да мирне душе продужавамо наш стручни теориски и практични посао, не базирајући се много на психологизам и друге хетерогене „изме“ и ограничавајући се тиме да оставимо само пажљиви посматрачи онога што се ради у другим наукама.

Евгеније Спекторски

КРИТИКА СТАТИСТИЧКИХ ПОДАТАКА

1. *Потреба критике у статистици.* — Статистичка критика претставља ону делатност која је посвећена испитивању веродостојности и тачности статистичких података. И уз најригорознију примену правила статистичке методологије, немогуће је избећи грешке у статистичком материјалу. Ни у „екзактним“ наукама не оперише се сасвим без грешака; у друштвеним наукама, које се базирају на осматрању а не на експериментима, грешило се увек и грешће се вазда. Све веће усавршавање статистичке методе и све боље развијање статистичке свести умањује стално и обим и значај грешака у статистици, али тешко да ће их икад у потпуности елиминисати. У ранијим временима, кад су тек изграђивани први основи статистичке методологије, грешке су биле превелике. Данас су оне сведене на најмању меру, бар у државама са добро организованом статистичком службом; но и тамо оне се не могу сасвим избећи.¹⁾

Статистичка методологија, која даје упутства како ће се поступати да до грешака уопште не дође, мора ипак да води рачуна о њиховој неизбежности. Зато је увек један њен део посвећен овом проблему. Она препоручује и продуцентима и конзументима статистичких података да прибегавају стално, а нарочито кад имају повода да сумњају у правилност, *критици статистичких података*. Она учи да се

¹⁾ Као еклатантан доказ овог грешења нека послуже следеће констатације. И у земљи где се најстриктније регистрира сваки порођај, сваки смртни случај, свако уселење и иселење, нови пописи становништва показују увек другачији резултат него што је добивен салдом кретања становништва. Негде грешке несумњиво има, али је највероватније да је има и код једне и код друге операције. Затим, нема две државе чији се подаци спољне трговине потпуно поклапају, тако на пр. да извоз из Аустрије у Југославију из њене статистике одговара потпуно увозу из Аустрије у нашу статистици.

статистички подаци не примају слепо већ критички; том приликом она упућује на врсте, особине и значај грешака које су запажене дугим искуством и које се стално понављају (иако увек у мањем обиму). Она се не мири са тим да грешака мора бити, и не поступа резигнирано, већ навешта борбу против грешака.

Циљ је, дакле, оног дела статистичке методологије који се бави критиком података: указивање на грешке и давање савета како се оне изналазе, поправљају и отклањају. Зато се овај одељак статистичке методологије логично надовезује уз излагања о интерпретацији резултата; интерпретатор се има обзирати стално на степен тачности података. Кад на пр. данашње статистике показују много већи број оболења од рака, много више душевних болесника, много више пожара него раније, статистичар-анализатор мора пре свега испитати да ли то повишење није само плод савршеније методе, потпунијег обухватања појава, или се те појаве заиста чешће манифестују. У првом случају упоређење се отежава услед грешака којима је ранији материјал био оптерећен.

Сва статистика, сва њена делатност служи критици и контроли. Преко ње се контролише јавни живот, запажа што ваља и што не ваља, предузимају мере за друштвену реформу. То је практичан циљ статистике уопште. Али се овде не мисли на ту улогу статистике. Не ради се овде о критици коју статистика производи, већ о критици која се чини њој самој, њеној методи и њеним недостацима, критици која се стручно чини, и коју су у првом реду позвани да чине сами статистичари, са жељом да методу побољшају и поправе.²⁾ Зато је она саставни део статистичке методологије.

Статистичка критика се бави нередовним и болесним појавама у статистици, она указује на мане и грешке, открива њихове узроке и предлаже начине њиховог уклањања. За статистичку критику би се могло рећи да је статистичка патологија. — Пошто сав статистички посао обављају људи, а грешење је њуска особина, то грешака има, или их бар може бити, у свим стадијима статистичких операција. Најчешће су, и најдалекосежније у другој фази, код прибирања статистичког материјала. Њима статистичка методологија поклања нарочиту пажњу.

Критика статистичких података није неки засебан стадијум статистичке методе. Критика се спроводи кроз све стадије и при сваком статистичком послу, зато је о њој најправилније говорити на једном месту, обухватајући све њене

²⁾ „Морална и научна је дужност статистичара да сав статистички материјал, који је под његовим руководством скупљен и обрађен или ће бити под његовом одговорношћу публикован, или искористићен у ма каквом научном или практичном циљу, подвргне најстрожијој и најдетаљнијој критичној оцени“ (Кауфман).

проблеме заједно. Али је природно надовезати је на излагања о статистичкој интерпретацији. Статистичка методологија базира своја учења о статистичкој критици на материјалу званичне статистике који ова скупља и објављује. Грешке су много веће и специјалније ако подаци имају приватну провениенцију. Ту се већ запајају нарочите тенденције и смишљени покушаји извитоперивања, чије третирање спада на друго место.

2. *Грешке у статистици.* — I. У стадиуму релевације грешке се примећују и код секундарне и код примарне статистике, код примарне ипак више и чешће. Оне су углавном тројаке: или претстављају *непотпуност*, или *сувишност* или *нетачност података*.

1) *Непотпуни* подаци чине да настаје непотпуност, празнина (изостављање или испуштање) у материјалу. Они производе минус у резултату.

Непотпуни су подаци у првом реду ако се нека *статистичка јединица* измакла попису или регистровању. Занемарљиви случајеви нису ретки. Ни најуспелији попис становништва не може да обухвати хајдуке у шуми, а тешко и Цигане-чергаре и путнике на железницама или лађама. Прескочи се често и неки салаш, у варошима нека кућа на граници двају пописних кругова. Код секундарне статистике најчешће су овакве мањкавости при пријави инфективних болести; ни половина од њих није обично пријављена. Код несрећних случајева, код пожара итд. не пријављују се ситни акциденти. Код спољне трговине прокриумчарена роба и роба коју лађе употребљавају (уље, угаљ). Непотпуна је увек и статистика националног дохотка, јер многа лица не пријављују своје приходе пореској власти. Код железничког саобраћаја не бивају рачунати ни „црни путници“ ни они који имају бесплатне карте. То важи и за трамваје, позоришта итд.

Непотпуни су подаци ако је и само једно *обележје* пропуштено означити. Баш таква мањкавости чини потребним рубрике „непознатих“ у статистичким табелама. Ако недостају јединице, онда нема „непознатих“, јер се њихов број не зна; број непознатих обележја треба навести да би се употпунио укупан број јединица (са познатим и непознатим обележјем). Непотпуност ове врсте може имати свој узрок у томе што лице које даје податке не зна за свако обележје (на пр. године старости укућана или служавке), или што је случајно превидело рубрику, или што намерно није хтело да да одговор (на пр. питање о народности, о телесним и душевним манама итд.). Код секундарне статистике ове непотпуности потичу највише отуда, што статистичке установе траже више података него што их имају регистрованих органи који податке шаљу.

2) *Сувишност* статистичких података састоји се или у вишеструком обухватању једне исте јединице, или у обухватању јединица које не долазе у обзир. Грешка је у томе, што је укупни резултат виши него у стварности; ово су грешке које производе један погрешан плус у резултату.

Вишеструко обухватање једне једине статистичке јединице појављује се већ и код пописа: на пр. попуни домаћин статистички лист за једног свог укућанина који на сам дан пописа оде на пут а тамо га попише директор хотела у коме је отсео. То су т. зв. „дупла пребројавања“ или *дупливати* (*Doppelzählungen, duplicati*). Има их и код секундарне статистике, највише код статистике незапослених радника (нарочито још ако је пријава незапослености скопчана са примањем извесне новчане помоћи; радници без посла јављају се свим берзама рада до којих могу доћи).

Исте је врсте погрешка која се састоји у томе да је обухваћена (пописана, регистрована) јединица која не спада у осматрању категорију. Код пописа становништва уведено је дете рођено после критичног сата, код пописа индустријских предузећа увучена су нека занатлишка предузећа и т. сл.

3) *Нетачни* су подаци ако се замењују или погрешно означају статистичке јединице односно њихова обележја.

Замењивање јединице је настало онда, ако статистика има у виду лица као статистичке објекте, а неки орган јој сервира бројне податке појављених случајева. Или обрнуто: место случаја схвати персоне као објект. На пр. место болесних лица наводе се појављене болести или чак саме лекарске помоћи (ма да једно лице може имати више болести и неколико пута доћи на преглед због једне болести).

II. Теорија разликује, под упливом математске теорије грешака, статистичке грешке на *константне* и *променљиве*.

а) *Константне* грешке зову се још *систематске* или *регуларне*. Оне се стално јављају у колико се осматрања врше под истим условима. О њима статистичар мора да води нарочито рачуна. Систематске се грешке појављују кадгод се у статистици пита о неком приходу; сваки показује тежњу да смањи величину свога прихода бојећи се да пореска власт не дозна за његову изјаву. Жене у одраслијем добу прикривају године своје старости (из таштине). Примитивци заокружавају године своје старости на 5 или 10 (више на десет него на пет). Тако је на пр. нађено при попису од 1931 код нас лица са година старости

39	40	41	49	50	51	59	60	61
139.037	182.924	142.670	123.420	168.346	115.540	85.814	132.305	82.735
44	45	46	54	55	56	64	65	66
139.581	158.111	128.553	102.502	121.176	86.572	68.351	81.344	62.882

И иначе се бројни подаци (обележја изражена бројевима) сервирају врло много, и несразмерно, у облим бројевима.

Јасно је из горњег примера да не могу одговарати стварности овакви обли бројеви; они би имали да буду мањи сваке следеће године старости, откуда онда код година које се свршавају са 5 и 0 да тако нагло расту?

Давно је запажено да статистике показују много мање порођаја у децембру месецу него у свим другим месецима, а повишење у првим месецима године. То ће се најбоље видети из просечног броја рођених у Србији од 1901—1910 године. Тих година се просечно родило мушке деце у месецима:

јануару,	фебруару,	марту,	априлу,	мају,	јуну,
5158	5479	5355	4875	4479	4067
јулу,	августу,	септембру,	октобру,	новембру	децембру
4515	4497	4495	4668	3350	2688

Слична је сразмера и код женске деце. Разуме се да су подаци овде погрешни; у то не може бити никакве сумње. Велики део деце рођене у новембру и децембру пребацују се у јануар и фебруар, па и сам март. Узроци су разни: да би деца доцније служила војску, да би доцније отишла у школу итд. Али има ту и грешака административне природе; у Србији није ни постојала, а и данас још не постоји, права статистика рођене деце већ само крштене (односно обрзане). Како се деца крштавају неколико недеља после порођаја, а свештеници закључују регистре крајем године, то они нису у стању да их уводе у стварну годину њиховог порођаја, већ их уводе у годину кад су крштена.

У Црној Гори код скоро сваке одраслије особе узрок смрти је „природна слабост“, „старачка изнемоглост“ и т. сл. Унапред се ту види систематско непознавање ствари и небрижење водитеља матице да установи прави узрок смрти. У статистици занимања крију се нечасна и забрањена занимања као што су зеленаш, просјак, проститутка, детективи итд. Она се замењују другим.

б) *Променљиве грешке* зову се још *неправилне, случајне, акциденталне*. То су грешке које немају један сталан узрок, већ сасвим случајан и неочекиван. Те грешке нису плод рђаве намере и жеље за заваривањем; оне испадну сасвим случајно. Оне могу бити и прост *lapsus calami* (дешава се да одрасло лице стави текућу годину као годину свога рођења, зато што је то година коју он највише пише); ако се одговори дају поддртавањем питања, црта може прећи и на друго питање; дешава се да неко не разуме питање а ипак одговори на њега (на пр. положај у занимању); ако је у претходном питању одговорено са „да“, а у следећем треба рећи „не“, у забуни се често понови „да“ итд.

Разликовање грешака на константне и променљиве релативно је; због тога га многи писци нису ни усвојили. Занимљиво је, има грешака којима се не може знати узрок, које су на граници између једних и других. Неке грешке изгледају случајне, а после се покаже (код поновних статистичких

операција исте врсте) да оне попримају карактер регуларности, да се оне систематски понављају, да им је узрок трајнији и дубљи.

III. Код прераде статистичког материјала појављују се такође грешке. Прескочи се једна јединица, не запази се тачно извесно обележје, не сврста се тамо где спада итд. Греша се и при рачунању (збрајању), греша се при уметању црта. Ако је прерада механичка, тешко да ће бити грешака код сортирања и сумирања, али могу далекосежне грешке да се појаве приликом перфорирања картона. Разуме се да се може неправилно или бар нецелисходно поступати и приликом образовања група, али то нису грешке у смислу који се овде третира. Ту се ради о неупутности статистичара (непознавању ствари) или о тенденцији (злоупотреби).

Код даље обраде и експозиције материјала могуће су различите грешке. Грешке у рачунању ту су најчешће. Али постоје грешке и онда, ако се не схвати однос правилно (ако се израчуна према околностима које нису карактеристичне) или се не прикаже адекватан средњи број. Грешке у овој фази потичу и отуда, што се стављају у релацију два броја која су из претходних фаза произишла са неједнаким степеном тачности. Тако на пр. ставља се у однос број заразних болесника према укупном броју становника (однос деривације); укупан број становника претставља једну прецизну величину а број инфективно оболелих пун је недостатака. Однос та два броја носиће одраз погрешности једнога од њих. Код изборне статистике квота бирача је увек превисока, јер се израчунава стављајући у релацију број бирача из обично погрешних бирачких спискова (због тога што се не бришу лица која су изгубила бирачко право, отсељена итд.) са екзактним бројем становника.

Грешака може бити и код графичких приказивања: грешака у цртању, грешака у мерилу, грешака у одабирању најпогоднијег сретства приказивања. Напослетку, свим овим грешкама могу да се још придруже грешке у публиковању и то било грешке које су се измакле при припремању публикациона табела (грешке преписивања) било при њиховом слагању (штампарске грешке).

При тумачењу се такође греша, али то нису грешке у наведеном смислу; то су, свесна или несвесна, извитоперивања статистичких резултата.

3. *Изналажење и поправљање грешака.* — I. Статистичар мора настојати да до грешака не дође. Али, ако је већ дошло, ако статистички материјал садржи грешке, његова настојања ће бити упућена у правцу *проналажења и отклањања тих грешака*. Баш с обзиром на ту околност, на могућност откривања и отклањања грешака, статистичке грешке се деле пре свега на оне које су *очигледно погрешне* и на оне које су *скривено погрешне*. Код првих грешака се

уочава одмах, код других грешка се уопште не запажа. Између та два екстремна типа грешака појављују се нијансе ближе једном или другом. Има у пракси грешака лакше или теже уочљивих, мање или више скривених.

Затим се може направити разлика између грешака *поправљивих* и *непоправљивих*. Прве су, по својој природи, *провизорне*; све ће учинити статистичар да их отклони и поправи. Друге су *дефинитивне*. Ова класификација је потпуно независна од прве. Уочљиве грешке не морају бити и поправљиве, и обрнуто. Зависи све од момента кад је грешка запажена и кад је покушано њено отклањање.

Као правило треба да се узме: грешке исправљати још у самом оном стадијуму статистичког поступка у коме су се оне појавиле. Јер што се раније грешка отклони, све ће мање трпети од ње крајњи резултат. Обрнуто: што је раније грешка настала, све ће више и дуже она теретити статистички материјал. Неотклоњене грешке из прве фазе пратиће цео поступак и имати утицаја на све даље фазе. Напротив, грешка из следеће фазе неће упливисати ништа на операције ранијих стадија. Погрешно тумачење увек ће моћи бити замењено адекватним ако сам материјал на коме базира није погрешан.

II. Има, заиста, могућности да се многе грешке поправе. Има тако читих грешака релевације да се одговори на први поглед покажу као контрадикторни и према томе један од њих нетачан. Само неколико примера из формулара пописа становништва. Ако се на пр. за ђака гимназије или неког интелектуалца по занимању наведе да је неписмен; ако за одрасло лице по занимању испада да је тек рођено или врло младо; ако су деца означена као жењена или разведена; ако неко лице са душевним манама зна стране језике; ако се наведе занимање кога у том крају нема; ако је самосталан пољопривредник а нема живине и стоке итд. Сумњиво је на први мах ако је неки Омер изјавио да је православни, Јосип да је муслиман, Лазар да је католик итд. Георг Мајер наводи пример из своје праксе да су сви чланови домаћинства означени као слепи, глувонери или луди, што одмах даје повода за сумњу. Жилен наводи случајеве да је у статистици спољне трговине означавана као земља порекла држава у којој уопште не постоје артикли дотичне врсте итд.

Разуме се да се најлакше откривају грешке *in omnino*, пропусти и празнине појединих обележја (док је с друге стране најтеже установити пропусте у броју статистичких јединица). При доброј контроли дупла пребројавања дају се избећи, а тако исто и обухваћене јединице које ту не спадају. Код обраде материјала укупне суме треба да су увек једнаке, код сваког обележја. Ако се не могу избећи рубрике „непознати“ или „без навода“ зато што се заиста нису могли код прикупљања података дознати потребна

обележја, не сме ова рубрика да се увећава услед пропуста елаборације. Нека се цео материјал и два и три пута претресе док се грешка нађе. Прерада механичким путем отежава исправљање више него примитивна прерада.

Грешке које су се „поткрале“ у публиковању исправљају се у додацима (*corrigenda et adenda*), али се врло често прилепи исправљена табела поврх погрешне.

Ако су грешке почињене одабирањем или рачунањем неадекватних односа и просечних вредности, увек ће се моћи поправити замена таквих односа и вредности (уколико су познати апсолутни бројеви, а они треба да су познати). Исто ће тако бити могуће заменити неприличан графикон са једним приличнијим. Сва је незгода у томе, што се ове замене врше у другим публикацијама (а не истим), тако да прве публикације не ишчезавају без трага и могу још увек да утичу на конзументе који не знају за замену. Ове грешке су отклоњиве, али дејство амандирања није увек ефикасно.

Грешке се у свакој фази могу претпоставити ако подаци показују један ненормалан ток. Ако се иначе дата појава правилно развија, ако показује регуларност манифестовања, прекид те регуларности даје повода да се пре свега истражи каузални фактор. Ако се он не може пронаћи, ваља претпоставити утицај неке грешке и упутити настојања да се та грешка открије. Што се пре то учини, биће за саму ствар боље.

III. Статистичар ће све учинити да пронађе и отклони или ректифицира грешке. Али, ако он није у стању да учини било једно било друго, шта онда? Код променљивих грешака, последице неће бити страшне. Наука претпоставља, а има разлога за ту претпоставку, да све променљиве грешке отступају час на горе час на доле, да су отступања и у једном и у другом правцу приближно једнака; грешке се на тај начин изједначају и компензирају. Ово компензирање биће потпуније уколико је више података скупљено, тако да закон великих бројева долази до изражаја. Не само, дакле, што се малобројне грешке губе у великом мноштву података, него се оне, на неки начин и паралишу. Ако је двадесет лица пропустило да означи пол, вероватно је то учинило десет мушкараца и десет женских. Крајњи резултат не трпи од тога ништа. Већ је друкчије са систематским (константним) грешкама. Оне се не крећу лево и десно већ држе један правац. Или сви повећавају, или сви смањују, или сви заокружују величине. Ниједан порезовник не пријави мање прихода, ниједна жена не унесе мање година старости, нико не унесе више лица са телесним и душевним манама него или онолико колико их је (на пр. у болницама) или мање (у приватним домаћинствима). Статистичари (бар они који не полажу много на улогу математике у овој области) или остављају грешке такве какве су упућујући само конзументе

статистичких публикација на њихово евентуално постојање, или ипак прибегавају извесној *корекцији* вештачкој. Ако се реше на ово друго, они врше додавање односно одузимање на основу доста произвољних процена, или проширују класе односно групе обележја, или, ако имају податке из разних рука узимају као тачну средину из њихових обостраних пријава.

Ако се и оставе подаци са константним грешкама непоправљени, они неће изгубити сваку важност. За временска упоређења биће чак приличнији него поправљени подаци. Пошто на те грешке делују константни узроци, значи да истоветне грешке садржи и ранији материјал. Упоређење података са једнаким грешкама адекватније је него упоређење података са неједнаким грешкама, или упоређење погрешних и тачних података. Али, и иначе тај материјал може бити за извесне прилике користан једнако као и тачан материјал, и то у оном делу на који погрешке немају утицаја. Ако су пријаве рођених мањкаве за последње месеце године, значи да статистика рађања по месецима није тачна, али за рађање по годинама и за пропорцију рођених подаци су корисни и употребљиви. Не одузимају константне грешке потпуну важност статистичком материјалу, како каже Ливи, већ му је одузимају само релативно „према циљу за који се искоришћује“.

Ако се располаже са подацима двеју опонентних група (заинтересованих у противном правцу), као што су радници и послодавци, продавци и купци итд., сматра се да ће најпогодније бити елиминисана грешка ако се израчуна аритметска средина из навода обадве заинтересоване стране, и она замени обадва податка.

Дометање у случају мањка и одузимање у случају превисоких количина врло је опасна операција, која ретко води успеху. Требало би тачно знати интензитет, степен смањивања и повећавања у првобитним подацима, па да се с успехом изврши ова корекција. Кад би се тај степен знао, онда би се поправили првобитни подаци у самом праматеријалу. Понегде се статистичким сурогатима приближно наслуђује тај степен (анкетом, штихпробом, проценом), али се онда већ прелази са поља чисте статистике. У неким државама заиста померају навише године старости одраслих женских, приходе пореских обвезника, вредност увезене робе итд.

Проширење класа могуће је код квантитативних обележја. На тај начин дало би се понекад исправити заокруживање бројева на 5 или 0. Али онда треба pazити да бројеви са грешкама дођу у средину, а да не остану на крају новообразованих класа. Колико ће бити широке класе и где ће завршавати, зависи од тога колико се далеко протежу саме грешке. Ако се сматра да пријављују 50 година она

лица која имају не само 50 већ и 49 или 51 годину, онда би за ову прилику биле довољне класе које обухватају три године (49 и 51). Али, ако већ и лица од 48 година пријављују да имају 50, онда и та лица треба обухватити. Најприкладније би било, код приказивања старости становништва изнад 18 година, направити следећу класификацију: од 18—22, 23—27, 28—32, 33—37 итд. Тако би била обеснажена и заокружавања на 3, која нису мала, и на 0. Овако класифицирано становништво наше Државе по старости даје следећу слику:

од год. 18—22	23—27	28—32	33—37	38—42	43—47	48—52
1,410.797	1,274.490	1,075.577	834.353	734.068	668.448	616.554
од год. 53—57	58—62	63—67	68—72	73—77	78—82	83—87
469.632	433.458	326.001	264.266	136.893	89.420	28.076
од год. 88—92	93—97	98—102	преко 102 године			
14.882	3.468	2.546	656			

Оваква серија показује типичан десцендентни карактер, какав он у стварности и има.

Ако би се желеле проширити временске групе порођаја, морале би бити образоване групе од по четири месеца, јер је очигледно из претходних навода да се смањивање пријава порођаја протеже још од новембра месеца и допире до фебруара. Тако би испало да је просечно било рођених мушкараца у Србији у првом деценију овог века у месецима

новембар-фебруар	март-јуни	јули-октобар
16.675	18.776	18.175
или у полугодиштима	октобар-март	април-септембар
	26.698	26.928

Ако би се подаци давали редом по тромесечјима, испало би овако:

I	II	III	IV
15.992	13.421	13.507	10.706

Нормална су само два средња тромесечја, што се види кад се подаци групишу на унутрашње и спољно полугодиште.

Математска статистика употребљава разна друга сретства за отклањање или бар слабљење дејства грешака у статистици. Прибегава се нарочито *изравнању* (*переквацији*) и *интерполацији*. Цео поступак је детаљно приказан у Томашићевом преводу Ливија Ливи (стр. 113 до 147). Још од Кетлеа се у статистици примењује теорија грешака, која је настала при проучавању екзактних наука (најпознатији је т. зв. Гаусов закон грешења). У уџбеницима математске статистике њој се посећује нарочита пажња; и остали писци баве се с њом у појачаном степену (тако на пр. Кауфман, стр. 68—105).

Овде се може само изнети како би изгледали переквирани подаци о просечном броју порођаја у Србији у првом деценију овог века. Переквација је извршена заменом сваког члана серије са средњом вредношћу добивеном од њега

и од по два суседна његова члана.³⁾ Тако би се добила ова изравнана серија:

јануар	фебруар	март	април	мај	јуни
4431	4532	4685	4668	4655	4550
јули	август	септембар	октобар	новембар	децембар
4416	4289	4224	4120	4186	4294

Ма да ови резултати нису емпирички, вероватно ипак више одговарају стварности него подаци објављени као екзактни.

IV. Разуме се да и данас има статистичких операција које у једном свом делу или у целини садрже такве грешке да због њих и сав остали материјал постаје неупотребљив. Такве *статистичке операције* сматрају се *неуспелим*. Пример са пописом пољопривредних газдинстава у Југославији од 31 марта то најбоље потврђује. Од таквих операција постоји само једна корист, да се на њиховим неуспесима запажају узроци грешака и да се такви крупни узроци отклоне у будућности. (Најглавнији узрок неуспеха пописа пољопривредних газдинстава у томе је, што је он симултано вршен са пописом становништва, тако да ни статистичка управа ни њени езекутивни органи нису могли овом попису поклонити специјалну пажњу, а народ је био преоптерећен стотинама питања и мноштвом формулара).

До неуспелости су биле код нас погрешне статистике кретања становништва све до 1925 године и то нарочито због свештеника у Јужној Србији (и православних, али још више муслиманских), који нису били дорасли задацима модерне администрације. Кад ће се једна статистичка операција сматрати неуспелом, не може се изразити једном формулом (ма да неки статистичари и ту оперишу са процентима односно хиљадитим деловима грешака према укупном броју посматраних случајева).

Неке су грешке скривене, тако да се за њих не зна. Али ипак подаци који кипте грешкама, који су у великим количинама сумњиви или непоуздани, не смеју бити третирани као статистички подаци, да се не би целокупна статистика због њих дискредитовала.

4. *Статистичка контрола*. — Већ код установљења плана за поједине статистичке операције рачуна се са могућношћу грешења, нарочито грешења у фази осматрања и прибирања статистичког материјала. Због тога се већ унапред предвиђа читав низ мера да до грешака не дође. Те мере се обично наводе при излагању методе осматрања. Њима се могу овде

³⁾ Формула переквације: $e_1 = \frac{c + d + e + f + g}{5}$

а затим: $e_2 = \frac{a + 2b + 3c + 4d + 5e + 4f + 3g + 2h + i}{25}$

додати још следеће мере које су директно и искључиво предвиђене у циљу контроле.

Уносе се у листе на пр. питања која стоје у тесној вези и која се узајамно допуњују, таква питања, да се из једног одговора може закључити одмах вредност и истинитост другог (систем узајамне контроле самих одговора). Није увек потребно уносити нова питања већ је довољно рашчланити једно питање на два-три дела, тако да се избегну погрешни одговори у целини (на пр. ожењен, откада, с ким итд.). Питајући за матерњи језик, пита се и за познавање других језика. Већ саме домаћинске листе код пописа становништва служе узгредно као контрола индивидуалних листа. Њихова неслагања откривају грешке. Друго је средство: вршити, где је могуће, паралелна осматрања и сабирати податке од опонентних група (код цена на пр. grosисти и детаљисти, трговци и купци итд.). Ако то није могуће, саветовати пописним органима да, дискретно и обазриво, проверавају одговоре код послуге, код намештеника, код суседа. То нарочито треба да чине ако им одговори изгледају сумњиви. У датим приликама тражиће пописивач крштеницу, венчани лист, радничку књижицу и т. сл.

Све су ово *превентивне* мере које су доста ефикасне, али које не искључују сасвим грешење. Добро организована статистика предвиђа још и разне *детективне* и *корективне* мере да се грешке уоче и отклоне.

Организује се нарочита контрола на пр. код примарно-статистичких операција. Територија једног места (у првом реду града) подели се на секторе и за сваки сектор одреде специјални *ревизори*, који прате рад пописних органа, контролишу да ли су они свуда били, да ли су формулари свуда предати и доцније скупљени, да ли су испуњени одговори на сва питања итд. У случају сумње како треба третирати неки случај и очекивати какав одговор, они дају инструкције пописивачима. Ако је територија општине много велика, могу се именовати надревизори са ширим територијалним подручјем.

Месне пописне власти такође контролишу, иако на брзу руку, рад и резултате рада пописних органа. Оне нарочито пазе на потпуност података, настоје да се ниједна јединица не пропусти. Оне упоређују податке са књигама завичајника, књигама становника и разним другим регистрима које општине иначе воде. Разуме се да и сваки члан пописног колегиума у општини може и својим личним запажањима, на основу приватног познавања ствари, утицати на отклањање грешака.

Пописни материјал се доставља статистичкој установи редовним инстанционим путем. Виша инстанција не прегледа сам материјал, али контролише да ли је материјал стигао из свих општина, свих срезова итд. У статистичкој установи

такође се прегледа материјал с његове спољашње стране (да ли је сав приспео, да ли су сва питања одговорена, да није нешто замрљано, или нечитко, да није цртица подвучена испод два питања итд.). То је т. зв. *спољна контрола*. *Унутрашња контрола* врши се обично упоредо са прерадом материјала и то код сваког обележја засебно. Тада је тек могуће ући у особине одговора и запазити евентуалне контрадикције. Чим се грешка опазе, или само наслути, службеник је дужан да то саопшти старешини, и овај ће све учинити да је отклони. Ма коликогод безначајна грешка била, не сме се напуштати покушај њеног исправљања. Исправка ће се у крајњем случају учинити тако, што ће се препис листе (само у крајњој нужди оригинал) упутити месним властима (општинским) да провере ствар уколико је то могуће. Уколико то није могуће (за то што се ради о једном странцу који се пролазно затекао у општини на дан пописа, или о једном лицу давно умрлом итд.), упоредиће се евентуално подаци из раније листе. Где ни то није могуће, грешка остаје.

Ако је у некој пописној јединици велик део материјала неуредан и сумњив, онда је и исправљање лишено изгледа на успех. Тада се обнавља статистичка операција у дотичној јединици, врши *накнадно пребројавање* и *осматрање*. (И оно има својих великих недостатака, јер се не поклапа са даном општег пописа, тако да се мањкавост и дубликати тешко дају избећи).

Код *секундарне статистике*, нарочито статистике кретања, врши се организована контрола кад материјал пристиже. Нарочита лица су ангажована да воде роковник о времену кад који материјал има да стигне. Што недостаје, то се рекламира. Исти орган врши спољну контролу материјала. Али се поверава и извесним органима који интермедијарно прибирају листе да врше понекад стручну контролу појединих одговора. Тако код статистике кретања станодништва имају срески санитарски референти да разгледају формуларе смртних случајева нарочито с обзиром на узрок смрти (они већ том приликом могу кориговати неке очигледне нетачности: ако на пр. заразних болести није било итд.). Кад је прикупљен сав материјал за једну вишу административну јединицу, предаје се на рад. Унутрашња контрола материјала једнака је као и код примарне статистике. Само што је овде враћање ефикасније, јер се може извршити брже (посао је ажурнији) и материјал се враћа перманентним јавним органима. Једино ако се ради о исправљању „допунских питања“, могу ова остати без дејства.

Код прераде статистичког материјала нарочито контролори прегледају рад прерађивања, обично у виду штих-пробе. Где је сумња већа, подвргну они контроли цео рад појединог лица. То важи и за даљу елаборацију података

(за израчунавање релативних бројева и средњих вредности, за израду графикона).

Текстна објашњења се често дају на претходно мишљење и оцену специалним стручњацима уже научне области у коју спадају. Тако на пр. аналитичне коментаре криминалне статистике прегледају претходно (пре објављивања) професори права или судије виших судова. Тако се избегава постављање пренагљених закључака и недовољно доказаних твђења.

Статистичари вишег образовања имају обично нарочито развијен смисао за број (Zahleninstinkt); они ће и као шефови установе упутити понекад на верификацију података и, захваљујући том свом инстинкту, заиста учинити да се грешке пронађу и отклоне.

Напоследку, објављивањем статистичких података, статистички резултати уопште постају доступни јавности. Они сад подлеже контроли целог света. Та контрола није увек неуспешна. Ако су резултати приказани у апсолутним бројевима и за мање територијалне јединице, биће често могуће изнаћи крупније нетачности у целим бројевима. Заинтересовани, мештани, познаваоци ствари, критички ће разгледати резултате и пронаћи понекад нешто што не стоји. Има специалних установа које имају скоро главни задатак да проучавају и критички оцењују резултате званичних статистика извесних држава. Тако на пр. институт за мањинска питања у разним земљама Средње Европе (Институт за статистику мањинских народа у Бечу и други). Сваки податак о националнотеу у суседним државама, било директан или индиректан, они прате са необичном пажњом и критички оцењују. Тешко ће њима умаћи нека крупнија грешка у том погледу. Стручњаци цене не само необрађене бројеве већ и релативне бројеве, и просеке, и графиконе, и, врх свега, закључке који се из резултата изводе. Они их каткада подвргавају критици, преко које званична статистика не може просто прелазити. Под упливом критике јавности, а нарочито стручњака, и сама званична статистика унапред полаже већу пажњу да не буде грешака, и грешке исправља у доцнијим публикацијама. За разлику од раније наведене контроле, ова је неорганизована, али зато ништа мање корисна и ефикасна.

Код критике и код контроле статистичког материјала није довољно само добра воља и готовост статистичара да грешке исправља, већ се од њега тражи и објективност и непристрасност. Показало се у пракси да поједини статистичари „траже длаку у јајету“ ако је претдостављена грешка таква да би њеном исправком резултат за статистичара био пријатнији или повољнији, да би више одговарао његовим политичким или социалним концепцијама. Напротив, они омаловажавају и не држе важним грешке чијом би ис-

правком био добивен податак непријатан за статистичара. На пр. посумња се да је једно лице означено као католик заиста католик. Статистичар, и сам католик, не сматра ту грешку значајном и не тражи исправку. Као и код тумачења статистичких резултата, тако и код исправљања грешака треба бити објективан, непристрасан и равнодушан према резултату. Статистичар слика прилике онакве какве су; не треба ништа ни да их поправља ни да погоршава.

5. Субјективно схваћени „недостаци“ статистике. — I. Статистичка критика се бави проблемом грешака и недостатака у статистичкој методи. Захваљујући овом делу статистичке методологије, много је смањен обим грешака и многи су недостаци у методи уклоњени. Преко критике долази се до усавршавања методе. Статистичка критика указује у првом реду пут самим статистичарима (продуцентима статистике) како ће пронаћи грешке и како ће их се ослобађати. Она статистичке интересенте такође упућује на релеативну тачност података и препоручује им да податке примају критички (нарочито још ако подаци нису званични).

Па ипак, многи статистички конзументи чине статистици замерке које прелазе круг објективне критике. Они јој меарају и тамо где није крива, налазе мане и тамо где их нема. Ко познаје статистичку методологију неће упасти у ту грешку, али мали број конзументата зна особине статистичке методе. Зато се статистици пребацује све и свашта, за то се у обичном говору она ниподаштава, зато се дискредитије њено име и њен значај.

Највећи број прекора статистици долази од оних конзументата који нису у статистичким публикацијама нашли оно што су тражили. Незадовољени, они одбацују публикације, почну да сумњају у статистику и нападају је. Статистика им није пружиала оно што су желели, они виде у томе недостатке, и не обраћају јој се више у помоћ. Понекад, они имају и право. Али су најчешће они у заблуди, они траже од статистике више него што им она уопште може да пружи. Они виде недостатке тамо где не могу бити попуњени. То су субјективно схваћени „недостаци“ статистике, којих ће увек бити.

Разни су узроци мањкавости коју статистички конзументи проналазе у званичној статистици. Они се ипак могу сврстати у две главне групе: или уопште нису прибирани подаци који њих интересују, или нису објављени на онај начин који њих задовољава. Или је мањкавост у целини, или у детаљу. Што се првог узрока тиче, мора се рећи да званична статистика има све више у виду жеље и потребе приватних конзументата и да им она излази у сусрет где год то може. Али она никад не може задовољити све могуће прохтеве приватних лица. Она не може да приступа скупим и замашним статистичким операцијама због тога што један

ограничен број приватних лица, или једна уска друштвена група, имају интерес за резултатима тих операција. Са разграђавањем јавне статистичке службе, ове замерке ће се ипак све мање чинити званичној статистици. Али ће зато непрестано да се понављају захтеви за неким детаљом, који статистичка управа неће увек моћи да испуни. Конзументи траже да онај податак који га интересује буде и објављен у статистичким публикацијама. Међутим, не може се сав обрађени материјал публиковати *in extenso*. Пре свега, контролација се врши нарочито у географском погледу. Обично се публикују резултати по бановинама или срезовима, врло ретко по општинама, а никад по нижим територијалним јединицама него што су општине. А конзумента интересује баш тај детаљ: колико у његовом селу има становника, порођаја итд. Исто тако не могу бити објављене све групе у табели, не може се избећи рубрика „други“. Због неколико Калмика у Београду, два и три Кинеза у целој Држави, десетак муслимана са по две или три жене, не могу се у табелама отварати специјалне рубрике које би иначе кроз целу публикацију остајале празне. А некога баш интересује такав податак. На срећу, ова мањкавост је само спољна; она је лако пребродива. Интересент може код статистичке установе наћи податке који га интересују; они су и прикупљени и обрађени, али нису публиковани због уштеде простора и мале важности детаља.

Теже ће бити ако су подаци прикупљени али нису обрађени, нису обрађени у оном детаљу који конзумента интересује. Он жели на пр. да зна колико има у целој Држави трговачких помоћника текстилне бранше, а обрађени су само подаци за све трговачке помоћнике укупно. Или жели да зна старост деце по месецима, а подаци су обрађени по годинама. Или католичка црквена управа у Београду жели да зна колико има католика у свакој католичкој парохији Београда. Њима се може изаћи у сусрет само тако да им се стави праматеријал на расположење па да они извлаче потребне податке. Како се тај праматеријал стално групише и разгруписава према обележју које се тада обрађује, њима ће се у пракси тешко изаћи у сусрет.

Немогуће је уопште изаћи у сусрет ако респективни подаци (у детаљу) нису ни прикупљени. А они често не могу бити прикупљени из методолошких разлога. Тако на пр. криминална статистика бележи само она кривична дела која су дошла пред суд, а не сва кривична дела уопште. Податке дају судови, а ови не знају за дела која нису пријављена или нису суђена (за то што се кривац није пронашао итд.). Исто тако не може статистика прибавити податке о незапосленим радницима друкчије него преко берза рада. Незапослени који нису пријављени берзама не улазе у ста-

тистику. Ова не може, и поред најбоље воље, комплетирати податке.

Кад статистичка управа и може да бира између разних могућности, па једној да предност над другом, увек ће бити незадовољних лица која би баш хтела да виде тај други проблем осветљен. Кад статистика пита за матерњи језик, други би хтели да имају податке о народности; кад статистика истражује пољопривредна газдинства, многе занима расподела пољопривредних имања; општине би више желеле да се пошаље домицилирано становништво него присутно становништво. А статистичка управа не може свакога да задовољи: она има и своје проблеме, познаје своје потребе и своје могућности (техничке, правне итд.). Она мора водити рачуна о временској и међународној упоредивости података, што обични интересенти никако не увиђају.

II. Овакви неоправдани приговори чине се свима статистикама на свету. За нашу домаћу статистику они су великим делом и оправдани. Општа државна статистика публикује одскора статистичке годишњаке, који су врло добро уређени и доста разноврсни. Али, уводећи годишњаке, наша централна статистичка установа као да је сасвим пребрегла издавање детаљнијих публикација (Quellenwerke) бар из своје уже надлежности. Још нису изашли резултати пописа од 1931, још није изашла ниједна посебна публикација о кретању становништва, криминална статистика је дата само за 1922—1923 годину. А годишњаци морају бити сумарни. Није онда чудо што ни најобичнији и врло скромни интересенти не могу наћи у публикацијама оно што интересује њих и онај некад високи интерес који их стимулира да речене податке траже (наука, народна привреда, јавна администрација итд.). Код нас на пр. нису објављени подаци рођених, венчаних и умрлих по месецима.

Наша званична статистика не прима ни сугестије проширења опсервација које никаквим разлозима не би могла да правда. Тако је, на пример, пред попис 1931 предложено било да ле у домаћинским листама уведе питање о крсној слави породице. Резултати би били врло корисни у чисто научном погледу (олакшали би проучавање метанастетичких кретања нашег народа). Претставници званичне статистике су одбили да унесу то питање, јер не славе славу сви држављани. Још пре би, онда, требало избацити питање о телесним и душевним манама, јер и њих немају сви становници. Наша званична статистика заиста не испуњава свој задатак ни онолико колико би требало, ни онолико колико би могла. Недостаци који јој се пребацују у мноштво су оправдани.

III. Као погрешни се могу често сматрати подаци, који уистину одговарају стварности, али који пертурбирају нормалну слику појаве. За њих обично не сноси статистичар никакву одговорност. Ливио Ливи наводи пример са пописом

становништва у Трсту 1921 године. Попис је пао на сам дан генералног штрајка. Многи радници који су напустили посао повратили су се кућама, (у оближња села), и тако је укупан резултат испао мањи него што се очекивао и него што је био у стварности (у нормалним приликама). Напротив, суседне општине показале су већи број становника. Заиста, статистичар не може, и при најбољој вољи, изабрати пописни дан у целој држави тако, да тога дана не буде нигде никаквог ванредног скупа људи (светковина, слетова, вашара, маневра, депутација итд.). Последњи попис становништва у нашој Држави пао је баш на онај дан кад се по финансиском закону, хитно донетом, морао извршити попис робе у дућанима због пореза на скупни промет. Не треба рећи колико је то неповољно психолошки деловало на сам статистички попис. Али и иначе је тај дан био незгодан због смене рекрута.

Често се налазе „контрадикције“ у статистичким публикацијама, које у ствари не постоје. Један интересент тражи у разним изворима резултате осматрања који га интересују и нађе различите податке. Он одмах констатује грешку и противуречност: „неко мора да лаже“. Међутим, могуће је да су оба два податка тачна, само што су им основе различите, они немају једнаку методолошку базу. Ако на пр. код статистике штрајкова државна статистика наведе све појављене штрајкове, а статистика радничких синдиката само оне који су вршили њихови организовани чланови, онда резултати морају да диферирају, ма да су тачни и једни и други. Исто важи и за две статистике спољне трговине разних земаља; ако оне не схваћају једнако земљу порекла и земљу намене (дестинације), увек је могуће неслагање количине и вредности извоза у једну земљу по званичној статистици земље извознице, и увоза по званичној статистици земље увознице. А резултати могу (ма да не морају) у оба случаја бити тачни.

Исто се тако чују честа запрепашења консумената статистичких публикација, што је једна појава показала велику и неочекивану разлику у вредности према ранијем стању. Разлика може бити отуда, што два резултата немају исти методолошки карактер, што бројеви нису упоредиви. На пр. код статистике пољопривредних предузећа једанпут се као мало газдинство узме посед до пет хектара а други пут до два. Ако се не води рачуна о тој методолошкој диференцији, посумњаће се у тачност бар једног резултата, ма да оба два могу бити прави.

Све су то примери фиктивних грешака које у ствари не постоје.

Литература

- Franz Žižek, Grundriss der Statistik, 1923, S, 99-103, 130, 137, 200.
 Franz Žižek, Fünf Hauptprobleme der statistischen Methodenlehre. 1922, S. 22-28; 42.

Franz Žižek, Scheinbare Veränderungen statistischer Zahlenergebnisse und scheinbare Unterschiede zwischen solchen, Deutsches statistisches Zentralblatt, 1925, No 9/10.

Franz Žižek, „Doppelzählungen“ in der Statistik, Allgemeines Statistisches Archiv, 1927, Bd. 16, Heft 2—3, S. 229—238,

Filippo Virgili, Statistica, 1934, p. 58-64.

Livio Livi, Elementi di statistica, 1933, p. 107-126.

Armand Julin, Precis, p. 39-46.

Wilhelm Winkler, Grundriss der Statistik, I. Bd. 1931, S. 155—160.

Al. Kaufmann, Theorie und Methoden der Statistik, 1913, S. 69 78, 21r-259.

G. v. Mayer, Statistik und Gesellschaftslehre, I Bd., S 74-79, '00-103.

Боривоје Т. Пањевац, Значај статистичких испитивања, Економист, април 1927, стр 244, 261-265.

Лаза М Костић

ПРВО РОЧИШТЕ У НАШЕМ ГРАЂАНСКОМ ПАРНИЧНОМ ПОСТУПКУ*)

Међу предлозима који су стављани ради измене, односно укидања, неких установа и прописа нашега Грађанског парничног поступка, налази се и предлог да би и тако звано прво рочиште, које се у поступку пред окружним судовима истиче обавезно, а пред средским судовима факултативно, као једну сувишну и нецелисходну установу валао укинути. Међу приговорима који се дижу против те установе Поступка нарочито се истиче приговор, да се туженик приморава да долази пред суд на прво рочиште само зато да би на њему усмено пријавио своје процесне приговоре којима је сврха спречавање, односно обустављање парнице. Да би практичнији начин пријављивања тих приговора био, ако би се туженику дала могућност да их саопшти суду писменим поднеском, односно у самом одговору на тужбу, а суд да може, без улажења у мериторно расправљање, одбити тужбу ако нађе да су поднесени приговори основани. Истиче се, даље, да обавезан претстанак на прво рочиште само зато да се на њему усмено пријаве приговори о којима се на првом рочишту нити расправља нити одлучује, значи и за странке и за суд, један посве сувишан губитак у времену, раду и новцу, који би се системом пријаве приговора писменим путем сасвим сигурно могао уштедети. Међу приговорима против првога рочишта помиње се још и тај, да се на првом рочишту одлучује само о предлогу о обезбеђењу парничних трошкова, преиначењу тужбе и именовану претходника (ауктора), о предлозима да се тужба одбаца зато што странка нема способности да буде странка, што није парнично способна, или што лице које суду при-

*) Предавање одржано у Удружењу за приватно право 5 јуна о. г.

ступа није овлашћено на заступање; да судија који води прво рочиште, из разлога процесне економије, одлучује на првом рочишту и о тим предлозима само онда ако предлог туженика уважи и тужбу одбаци; у противном случају да ће судија затражити одлуку већа да оно о тим предлозима одлучи заједно са главном стварју. Додаје се приговорима против првога рочишта још један: да установа првога рочишта није примљена у нашем Грађ. парн. п. зато да би се на њему предмети довршили на основу признања и поравнања, или пресудом због изостанка, јер се тражбина може признати и у одговору на тужбу, а поравнати се странке могу и на усменој расправи, а и ван ње итд.

Без обзира на то да у таквом претстављању законских прописа о првом рочишту има навода који стоје у очитој противности са јасним словом Закона, оно крије у себи и нетачно и неверно претстављање првога рочишта као једне важне процесне установе у целини, њене сврхе и њенога значаја у систему нашега Грађ. парн. поступка. Тако нетачно и неверно претстављање установа Поступка је способно да и у широке редове нашега грађанства унесе нетачне и криве појмове о установама и прописима нашега Грађ. поступка, дакле једнога дела нашега новог законодавства, и, на тај начин и нехотице, помогне оне негативне и рушилачке тежње, којима је сврха да се наше ново законодавство и наше државне творевине уопште, у свима њиховим облицима и манифестацијама, омаловаже и тако сасвим поуздано и дискредитују. Нетачно је на пр. тврдити да ће судија који води прво рочиште о предлогу да се тужба одбаци зато што странка нема способности да буде странка, што није парнично способна, што лице које приступа као заступник није за то овлашћено, из процесне економије, одлучивати на првом рочишту само онда ако те приговоре уважи и тужбу одбаци, јер се у Закону каже јасно и несумњиво (§ 334 став 2) да се о тим предлозима има на првом рочишту и расправљати и одлучивати, без обзира на то да ли ће суд те приговоре уважити или одбити. Не стоји ни то да се, осим предлога о обезбеђењу парничних трошкова, преиначењу тужбе и именовану претходника, сви остали приговори могу истицати током целе парнице, јер се приговор излечиве ненадлежности, како то изрично прописује § 335 Грађ. поступка, може истаћи само на првом рочишту, тако да је туженик, ако га ту не истакне, са доцнијим стављањем тога приговора већ преклудирани. О свим тим приговорима, као и приговору неизлечиве ненадлежности, може судија појединац који води расправу и по службеној дужности расправљати и донети закључак о обустави поступка. Према пракси, пак, аустријских судова, која се развила на основу тумачења аустријскога Министарства правде уз § 239 (наш § 334), странке се на првом рочишту могу споразумно одрећи права да се о при-

говору ненадлежности расправља усмено, дајући своје изјаве и приговоре у записник, на основу којег онда веће, без усмене расправе, уколико нађе да је приговор основан, тужбу одбацује.

Што се саме установе првога рочишта као такве тиче, из Образложења које је дато законској Основи аустрискога Грађ. парн. поступка се види, да установа првога рочишта није никаква рационалистичка творевина и измишљотина творца аустриског Грађ. парн. поступка Франца Клајна, него да је њоме само законом санкционисана једна пракса, која је код аустриских судова била развијена у усменим поступцима још далеко пре кодификације те установе у Клајновом Грађ. парн. поступку. Сам Клајн, пак, у своме систему Грађ. парн. поступка, који се нашао у његовој оставини, истиче, осим свих других разлога који говоре у прилог установе првога рочишта, да је и код аустриских средњих судова, у свима већим аустриским градовима, постала стална судска пракса, да се прибегава истицању првога рочишта, иако оно у аустриском Поступку, као ни у нашем, није за средње судове предвиђено као обавезно, него само као факултативно. Доказ, да аустриски судови увиђају све користи које се имају од истицања првога рочишта и пред средњим судовима, па то право које им Закон даје у пуној мери и искоришћују.

У см. става 2 §-а 334 нашега Грађ. парн. поступка: Прво се рочиште одређује зато да се на њему покуша поравнање, да се пријаве приговори недопустивости редовног правног пута или ненадлежности суда, да се пријави приговор да већ тече парница, да је ствар правноснажно пресуђена, као и да се прими изјава именованог претходника (ауктора). На првом се рочишту има, осим тога, изнети предлог да се парнични трошкови обезбеде. На њему се може спорна ствар свршити пресудом на основу признања, одрицања или изостанка; напослетку, тужилац може предложити да му се одобри преиначење тужбе. У см. Закона се прво рочиште, дакле, одржава и зато да се на њему пријаве приговори којима је сврха спречавање, односно обустављање парнице. Из Образложења законске Основе аустрискога Грађ. парн. поступка се, међутим, види, да установа првога рочишта није, у првом реду и мимо свих других разлога који за њу говоре, санкционисана у аустриском, па ни у нашем процесном систему, како се то код нас погрешно преставља, ради тога, да би туженик на њему усмено изнео приговоре којима је сврха спречавање парнице и да би се њихов један део одмах ту и расправио и о њему донела одлука. Да је оно, напротив, у аустриском Грађ. парн. поступку, као и у нашем, узакончено, пре свега, ради тога да би већ одмах ту, на првом рочишту, пре упуштања туженика у мериторно расправљање, један део спорних предмета, услед изостанка једне или друге странке са рочишта, услед признања тужбенога захтева са

стране туженика, одрицања од њега, поравнањем, или на други начин, отпао, и тако суду било омогућено да у погледу расправљања и решавања оних предмета који, пошто је прво рочиште одржано, преостану, учини најцелисходнију и најекономичнију поделу. Тек би у другом реду у см. Образложења аустр. зак. Основе била сврха првога рочишта да се на њему пријаве приговори којима је циљ спречавање, односно обустављање парнице. Како би се, нарочито, туженику онемогућило да, стављајући их доцније, пошто се већ једном удужио у мериторно расправљање, ток парнице намерно прекида и одуговлачи, односно учини неупотребљивим читаво парнично градиво које се, можда, дугом и скупом расправом и по цену скупих жртава добило. Установа првога рочишта могла је у аустриском Грађ. парн. поступку да буде санкционисана и да се кроз скоро четрдесет година, ево све до данас, непромењена одржи нарочито стога, јер се број спорова, који се код аустриских судова завршавају већ на првом рочишту, пресудама на основу изостанка, признања тужбенога захтева и поравнања, према подацима које у том погледу даје Клајн у своме Систему Грађ. поступка, пре рата, у неким аустриским покрајинама, и до 50% свих у ток стављених спорова док је, према истим подацима, био најмањи број спорова који су добијали решење и окончавани на основу контрадикторне расправе која је претходно одржавана. Извлачећи поуку из таквих статистичких података, Клајн закључује, да је установа првога рочишта, без сваке сумње, оправдана, јер је знатан део тужби које стижу суду, у ствари, само једна појачана опомена дужнику са стране веровника да своју обавезу испуни, или настојање веровника да ради наплате потраживања дође до једнога овршнога наслова у виду пресуде, те се дужник, знајући да је тужитељев захтев оправдан, на првом рочишту и не појављује, дозвољавајући да против њега падне пресуда због изостанка и да она постане и извршном.

Да би се правилно могли оценити сви разлози који говоре у прилог установе првога рочишта, којима се нарочито аустриски законодавац руководи при њеном узаконењу, потребно је изнети најважније разлоге из Образложења аустрискога законскога Предлога Грађ. парн. поступка, као и допуне том Образложењу, које је дао Клајн у своме Систему аустриског Грађ. парн. поступка, који се, како је напред примећено, нашао у његовој духовној оставини. Они ће највише помоћи да о значају те установе, сада већ и нашега Грађ. парн. поступка, будемо најсигурније и из прве руке обавештени.

Целисходна је подела послова у суду могућа само онда, каже се у Образложењу аустриске зак. Основе Грађ. парн. поступка, између осталог, ако је суду дата могућност да унапред зна да ли ће поводом тужбе доћи уопште до расправе, или ће спор добити решење пропуштањем, признањем, или одрицањем од тужбенога захтева, и ако суд буде могао

време које је потребно за спровођење расправе израчунати унапред са извесном вероватношћу. У ту сврху се чини, пре свега, потребним излучити предмете који се могу посвршавати одмах, од оних за чије је решење потребно више времена. У скоро сваком већем спору, сем тога, искаче, поред главнога предмета, и читав низ процесуалних спорних претходних питања, која непрестано одводе пажњу и делатност од главне ствари свих који су у спору заинтересовани, а која не допуштају да се једанпут отпочне озбиљно са расправљањем у главном питању: као што је захтев да се осигурају парнични трошкови, па онда приговор да суд није надлежан, да по истом тужбеном захтеву већ тече парница. Излучивање је потребно и ту да би се могло обезбедити да ће рочишта, која су одређена у главној ствари, бити у ту сврху и искоришћена и да ће се на њима о главној ствари моћи расправљати несметано и са потпуном прибраношћу, те да сведоци и вештаци, који су на расправна рочишта позвани, не би морали долазити узалуд. Све то хоће законски Предлог да постигне тиме што прави разлику између првога рочишта и рочишта за расправу у меритуму предмета, следећући тиме једној пракси која се развила у оквиру усмених Поступака који постоје. Још су ранији зак. Предлози предвиђали установу првога рочишта, само са делимично другим задатком. Према зак. Предлогу је, пак, сврха првога рочишта да установи, да ли расправа спора мора међу странкама бити спроведена, па да ју, ако се она мора спровести, припреми у два правца: прво, што ће туженику наложити да на тужбу одговори и друго, што ће установити да постоје спорне тачке које се не односе на главну ствар и што ће их расправити. Расправа ће спора отпасти ако туженик на прво рочиште не дође, ако се, дакле, против њега може донети пресуда због изостанка; ако тужилац тужбу повуче, или се тужбенога захтева одрекче; ако туженик тужбени захтев призна, или ако судији пође за руком да странке склопе поравнање. У свим ће тим случајевима пресудом на основу изостанка, или признања тужбенога захтева, услед поравнања, или констатованем да се тужитељ тужбенога захтева одрекао, или да је тужба повучена, спор бити још ту, на првом рочишту, коначно завршен. Установа првога рочишта показује се, дакле, у многом обзиру корисном. Услед тога што се на тужбу одмах одређује рочиште и тиме отпала међувреме за предају одговора, тужилац у свима случајевима у којима туженик на тужбу или уопште не одговори, или тужбени захтев призна, долази у много краћем времену до пресуде, него ако би рочиште могло бити одређено тек после истека рока одређенога за предају одговора. Ако туженик на тужбу не одговори, тужилац је уштедео да ставља нов предлог да се тек после пропуштања предаје одговора одреди рочиште. Трошкови поступка се установом првога рочишта смањују, јер је туженик, који на тужбу нема шта да прамети, ослобођен дужности да на тужбу подноси скуп одговор, уз заступање по правозаступнику, па да се тек, пошто је одговор морао предати, појављује на рочишту и тамо тужбени захтев признаје.

Процесуално решавање случајева, у којима међу странкама стварно не долази до спора, није могуће регулисати једноставније, него што се то постиже установом првога рочишта. Ако се на тужбу не би подносио одговор, онда не би било другогачина за припремање расправе, него да се поводом сваке тужбе одреди међу странкама измена припремних списка, за коју би се показало да је без сврхе у случајевима у којима се спор завршава признањем, поравнањем, одрицањем од тужбенога захтева итд. Она би ишла и са трошковима, а решавање тужбенога захтева продужила у сваком случају за 1 до 1½ месец дана. Други би начин био да се одмах истакне рочиште за мериторну расправу спора. При томе би се морало претпостављати, да ће услед сваке тужбе доћи стварно и до мериторнога расправљања, па би суд на један дан могао истаћи рочиште за расправу само онолико предмета, колико би их за време званичних часова могао посвршавати, претпостављајући да код свих предмета дође и до њихове стварне расправе. Но како се у већини случајева та претпоставка не би показала тачном, суд би редовно губио драгоцено време, у којем би могао расправљати и посвршавати друге предмете. Уопште би тај систем имао

ту злу страну, да би расправљање спорова у крајњем резултату успоравао, јер би суд на поједине дане могао истицати мањи број расправа, те би се и почетак расправљања свакога појединог спора у истој мери морао одлагати. Установа првога рочишта штити и од тога губитка. Расправни, међутим, материјал, који има да се савлада на првом рочишту, уско је ограничен, те суд не мора помишљати на то, да ће на њему бити изнесени предлози и наводи које је немогуће предвидети. Услед тога је суду омогућено да на прво рочиште истакне и више предмета, који тиме долазе релативно брзо на расправљање. На првом се рочишту онда врши разлучивање правих од неправих, привидних спорова. На тај ће се начин за будућност моћи рачунати са много више сигурности с тим, у којим ће предметима доћи до стварнога расправљања, те ће суд моћи своје време распоређивати без бојазни да ће се његов рачун, услед расправа које ће отпочети, показати нетачним. Што се, пак, расправе одржавају по томе плану раније, то је утолико повољније за све чиниоце који на главном спорном питању имају да сарађују.

Како Предлог не предвиђа да се прво рочиште одржава пред пуним већем, него пред судијом појединцем, не може се о свима процесним предлозима и приговорима ни расправљати одмах на првом рочишту. Где ће, вероватно, требати савлађивати веће јуристичке тешкоће, оставља се расправљање о њима већу. Код преиначења тужбе се ради више о просуђивању по вероватности, које није ништа поузданије ако се оно врши по једноме или по три судије. Постојање парничне способности, или легитимације за заступање странака, зависни су од критерија који су лако уочљиви и чије установљење неће премашати снагу судије који води прво рочиште, па ће он бити дорастао и да одлучи о предлогу за полагање акторске кауције. Прво рочиште ће, према томе, дејствовати само разбистравајући и растерујући у сваком погледу. Њиме се умањује број случајева који остају спорни, са оним, не знатним бројем предмета, који ће бити решени пресудом због изостанка једне или друге странке, признањем или поравнањем. Сви ће ти спорови бити још одмах на првом рочишту излучени од осталих спорова, уз најмање оптерећење и за суд и за странке које се може постићи. Даљи број спорова, у којима би један део поступка морао у сваком случају бити спроведен без сврхе (недостатак парничне способности, ненадлежност која се има узети у обзир по службеној дужности, именоване ауктора) добијају, без те жртве, уз наједноставнија средства, своје решење. Најпосле се на првом рочишту констатује и то да су и какви су приговори подигнути, те је суд у положају, да, према важности и основаности приговора, упути их на посебно расправљање, или да предузме мере које се препоручују за одбрану меритума спора против штетнога упада тих процесуалних спорних питања. Преглед који је суд тиме добио, биће од највеће користи за цео ток спора. Најпосле се нека спорна питања коначно решавају, па је услед тога смањено не само расправно градиво, него је смањен и задатак суда који поступа.

У своме Систему Грађ. парн. поступка, Клајн претставља прво рочиште као једно од средстава за концентracију расправе. Код веће навале послова, суд ће рокове моћи само онда економски распоредити, пише Клајн у своме Систему Грађ. поступка о првом рочишту, између осталог, ако већ унапред буде могао створити себи бар приближну слику о томе, колико ће у појединим спорним предметима бити заузет. Довољно је ако спорни предмети буду на првом рочишту просејани бар кроз једно грубо сито и сређени према томе, да ли треба уопште да дође до мериторне расправе или не. Сви спорни случајеви почињу пред судом, нема сумње, са тужбом, али се њихов број већ до мериторне расправе знатно умањава. Он се још више смањује до пресуде, која пада у првостепеном поступку, а само један део и од тако смањенога броја предмета долази пред вишу инстанцију, поводом правних лекова. До мериторнога расправљања спора не долази, пак, због тога, што су тужбе, често, само појачане опомене веровника, упућене дужнику путем суда, или што оне смерају само брзо постизавање овршне основе, за захтеве који у ствари и нису спорни, те се и не утужују у ту сврху да би суд установио која је од странака у

праву. Иако се прво рочиште у поступку пред среским судовима одређује само факултативно, у великим аустриским градовима се развио обичај да се прво рочиште истиче стално и у поступку пред среским судовима. Прво рочиште растеређава поступак у великој мери и повећава сигурност његове основе, јер се њиме умањава опасност да ће мериторна расправа бити на пола пута напуштена, или бар прекинута. Она је прототип концентрације и саме расправне садржине, јер се на првом рочишту мора изнети све оно што не спада у мериторну расправу, или што би ову могло бунити или отежавати.

У Грађ. парн. поступку који је био у крепости на правном подручју Апелационога суда у Новом Саду до 1 априла 1933 год., а који је рађен по угледу и на аустриски Грађ. поступак, постојала је такођер установа првога рочишта, тако звано прихватно рочиште, и у поступку пред окружним и у поступку пред среским судовима, иако не сасвим у оном облику како је оно нормирано у аустриском, односно нашем Поступку. Према пропису зак. чл. I из год. 1911, одржавано је прихватно рочиште у поступку пред окружним судовима не пред судијом појединцем, него пред већем, које је имало да суди и у меритуму предмета. Већ ту, на првом рочишту, морао је туженик изнети све приговоре којима је сврха спречавање парнице, а доцније, пошто се већ једном упустио у мериторно расправљање, могао је изнети само оне приговоре које је суд дужан узети у обзир по службеној дужности, или, ако је одмах учинио вероватним да их раније, без своје кривице, није могао изнети. Приговори су се имали расправити одмах на прихватном рочишту, а ако је прихватно рочиште требало ради расправљања о њима на дуже време одгодити, суд је, на захтев тужиоца, имао ново рочиште истаћи и за мериторно расправљање спора. Ако је суд приговоре одбио, он је у поступку пред среским судом увек, а у поступку пред окружним судом на молбу тужиоца, без обзира на правомоћност решења о одбијању приговора, морао одредити наставак расправе у меритуму предмета. Ако је туженик поднео приговоре после упуштања у расправљање о главном предмету, суд је на молбу тужиоца могао одредити да се о приговорима расправља у вези са главним предметом, а одбијање је приговора могао изрећи и у коначној одлуци. У поступку пред среским судом могло се решење којим се приговори одбијају напасти само у вези са призивом, који се даје против мериторне одлуке. Већ ту, на првом рочишту, морао је туженик дати и своју мериторну противмолбу, коју је морао из писмена прочитати, а која се списима прикључивала као и тужба. У поступку пред среским судом морао је туженик противмолбу дати усмено и она се уносила у записник. Мериторна противмолба није смела бити образложена, него је служила само томе, да се већ на првом рочишту поставе границе у којима ће се спор у главној ствари расправљати. За мериторну расправу код окружних суда морао је суд истаћи, по правилу, ново, посебно рочиште, које се морало припремати припремним списима. Суд је, међутим, био властан, да по споразуму странака, у хитним случајевима и на молбу једне странке, већ на прихватном рочишту, пошто је довршио остале предмете који су за прихватно рочиште били истакнути, одржи расправу и у меритуму.

Занимљиви су и поучни и разлози које је законодавац дао у Образложењу зак. чл. I из год. 1911 о прихватном рочишту, па је од користи да се и они, као допуна разлозима аустрискога зак. Предлога, овде наведу: Како се прихватно рочиште не мора припремати, оно захтева врло мало времена да се обави, те га суд може истаћи на сасвим кратак рок. Тужиоцу је омогућено да пресуду на основу изостанка добије у кратком року, а у случају признања утуженога захтева или поравнања, ствар такођер добија брзо решење. И приговори стављени у сврху спречавања парнице се решавају у најкраћем времену, услед чега се туженик неће тако лако одлучивати да ставља приговоре само у намери да би парницу одуговлачио. Прихватно рочиште чини сувишним припремање за мериторну расправу у свима споровима који се већ на првом рочишту свршавају пресудом на основу изостанка, признања, поравнања, или одрицања од тужбенога захтева, а исто тако и у споровима који престају услед приговора став-

љених у сврху спречавања парнице, услед чега поступак постаје и јефтинији. Таки ток парнице има не само за странке, него и за суд великих преумуштава. Како се на прихватном рочишту предмети у којима ће доћи до мериторне расправе издвајају од осталих, суд може расправе у довољној мери расподелити тако да буде уједначено запослен. Неће се догађати оно што је у Немачкој, где установа првога рочишта не постоји, на дневном реду, да је суд једнога дана за пола часа готов са свих десет рочишта које је истакао, док је другог дана приморан да од десет предмета које је истакао, девет одгађа, јер су му читаво време остали предмети исцрпљени. Како се предмети који се свршавају већ на првом рочишту не припремају припремним списима, уштеђен је суду труд да и припремне списе проучава. Приговор да ће странке услед прихватнога рочишта морати суду једанпут више приступати, и то на рочиште које ствар у меритуму не поичне напред, не може се такођер узети у обзир. Већина се предмета и тако не свршава на једном једином рочишту, о чему се у сумарном Поступку с дана ва дан уверавамо. Трајање парнице се неће, у целини узев, ипак зато продужити, јер уз кратке рокове, које Поступак омогуђује, мађувреме између позива и рочишта за мериторну расправу неће, редовно, бити дуже услед тога што је пре тога уметнуто још и прво рочиште. Ако би у понеким случајевима то време било и дуже и, услед прихватнога рочишта, порасли и трошкови, добре стране и користи које иду са прихватним рочиштем, у највећем броју случајева, су такве, да незнатна штета са којом, можда, понекад, и иде одржање прихватнога рочиштва, не може ниуколико долазити у обзир.

Из Образложења зак. Основи аустр. Грађ. парн. поступка, Клајнових допуна томе Образложењу, као и из Образложења зак. Основи грађ. парн. поступка, који је важио на правном подручју Апелационога суда у Новом Саду до 1 првог априла 1933 год., види се, дакле, да прво рочиште не служи, у првом реду, томе да се на њему са стране туженика пријаве приговори којима је сврха да се расправљање спора спречи и обустави. Из њих се, напротив, види, да је сврха првог рочишта, пре свега, та, да би суд услед коначнога решења и издвајања једнога дела спорова још ту, на првом рочишту, услед изостанка туженикова или тужичева, услед поравнања, признања тужбенога захтева, одрицања од њега, повлачење тужбе, био у свим тим случајевима растерећен, могао осталим споровима поклонити своју пуну пажњу и извести у погледу њиховога расправљања најцелисходнију и најекономичнију поделу и у времену и у послу. Ако је по подацима које даје Клајн у свом Систему Грађ. парн. поступка, знатан део спорова већ на првом рочишту отпадао услед пресуда донесених на основу изостанка странака, признања, поравнања итд., код аустрискиских судова, извесно ни спорови који се на тај начин буду окончавали пред нашим судовима, неће бити у тој мери незнатни, да користи, које у погледу елиминисања једнога дела спорова на првом рочишту, те целисходне поделе судских послова, доноси собом прво рочиште, не би код наших судова могле уопште долазити у обзир. Тачни би се закључци могли у том погледу дати, нема сумње, тек онда, када се прикупе подаци од свих судова који су досада радили под режимом новог Поступка, и окружних и среских, када ће се моћи

сазнати и то, како су таки случајеви подељени према разним покрајинама наше земље, како је то у своме исказу показао Клајн за разне покрајине предратне Аустрије. Но ако би се при томе показало да би број спорова који добијају коначно решење на првом рочишту у поступку пред окружним судовима био и незнатан, то још не би значило да установа првога рочишта не би била у толико оправданија у поступку пред среским судовима, где се код неких, бар на подручју Апелационог суда у Новом Саду, пресудама због изостанка, поравнањем, признањем тужбенога захтева итд. свршавало, под режимом Зак. чл. I из год. 1911, и више од половине свих у ток стављених спорова.

Тек би у другом реду била сврха првога рочишта, као што смо чули, да се на њему не само пријави, него да се и расправи и одлучи о захтеву туженика да се обезбеде парнични трошкови, о приговорима да странка нема способности да буде странка, што није парнично способна, или што лице које приступа као заступник није за то овлаштено, о предлогу тужитељевоу ради преиначења тужбе, а евентуално и о приговору неизлечиве ненадлежности. Па како се приговори стављени у сврху спречавања парнице имају пријавити, па и расправити, пре упуштања туженика у мериторно расправљање, и у оним Грађ. поступцима (немачки на пр.), који не познају установу првога рочишта, пропис нашега Поступка да се ти приговори имају пријавити и о њима расправити пре упуштања у мериторно расправљање, не би садржавао никакво изузетно и особито расположење које други Поступци не би познавали. Пријављивање и расправљање свих тих приговора и предлога на првом рочишту, све ако би број предмета који на првом рочишту коначно отпадају, био и минималан, говори и само за себе за целисходност установе првога рочишта. Њиховим пријављивањем и решавањем о њима већ ту, на првом рочишту, онемогућује се странкама да се са приговорима и предлозима те врсте јављају тек пошто се мериторна расправа приближила, можда, своме крају, и, на тај начин, учине не само бескориснима и неупотребљивима читаве отсеке дуге и скупе мериторне расправе, него и спор и његово решавање, у много случајева, намерно ометају и одуговлаче. Друга група приговора била би, напоследку, она, која се на првом рочишту има само пријавити, док се о њима има расправити и одлучити не на првом рочишту и пред судијом појединцем који прво рочиште води, него пред већем које о спору треба да суди, одвојено, на посебном рочишту, или у вези са главном стварју, уз право већа да тај закључак из разлога целисходности повуче и одреди о њима посебно расправљање. Ти су приговори: да редован правни пут није допуштен, да је суд ненадлежан, да по истом спору парница већ тече, и да је ствар правоснажно пресуђена. Како се о првој групи при-

говора у см. изричитога прописа 2 ст. § а 334 Грађ. парн. пост. има, како смо видели, и расправити и одлучивати већ на првом рочишту, остала би само ова последња, друга група приговора, као таква, због које се дижу оптужбе да је прво рочиште установа без практичне сврхе, способна да парницу само одвуче, а установљена само зато да би се туженику наметала дужност да се на њему појављује и пријављује приговоре, о којима се у см. слова Закона на првом рочишту нити сме расправљати нити одлучивати. Из замерке, међутим, да се та врста приговора може на првом рочишту само пријављивати а не и расправљати, наметао би се пре закључак, да се предлаже не укидање првога рочишта у целини, као једне процесно-правне установе, која има, како смо видели, и друге сврхе, него да се предлаже да се и та друга група приговора може на првом рочишту не само пријављивати, него да се о њима на првом рочишту може и расправљати па и одлучивати.

По прописима нашега Грађ. парн. поступка прво се рочиште одржава пред судијом појединцем, претседником већа, или чланом већа кога он за то одреди. Законодавац је сматрао, као што смо видели из Образложења аустријске законске Основе, да се расправљање и решавање о једном делу приговора и предлога, који је мање компликован, може оставити и судији појединцу, налазећи довољно гаранције за њихово пречишћавање и правилно решавање и у делатности појединачнога судије. Расправљање и решавање о приговорима недопустивости редовнога правнога пута, ненадлежности суда, литиспенденције и пресуђене ствари, као редовно теже и компликованије случајеве, упутио је Закон, напротив, пред веће, условљавајући решавање о њима претходним, контрадикторним расправљањем парничних странака. Питање је ово, нема сумње, начелне природе, и о њему се могу дати разлози и за и против, као што су они давани и у време када је аустријски Грађ. поступак био још у стадију законскога Пројекта. Тако је познати немачки процесуалиста Вах критиковао предлог Пројекта да се прво рочиште одржава пред судијом појединцем а не пред већем, истичући, нарочито, да ни пресуде које се доносе на основу изостанка, нису увек тако једноставне да би се могле поверити судији појединцу; да између судије који води прво рочиште и већа разлијају често размимоилажења у мишљењу итд. Усвојити разлоге, који говоре за то да се сви приговори за спречавање парнице пријављују, расправљају па и решавају на првом рочишту пред већем а не пред судијом појединцем, одвело би систему који је усвојио угарски законодавац у Зак. чл. 1 из год. 1911, који је био у крепости на правном подручју Апелационога суда у Новом Саду до 1 априла 1933, по коме се прво рочиште код окружних судова, као што је поменуто, одржава, као и мериторно, пред већем, пред којим се при-

говори имају и пријавити и о њима одмах и расправљати и одлучивати. Занимљиво је, међутим, да је наш законодавац, далеко пре рецепције аустрискога Грађ. парн. поступка, на територији Апелационога суда у Новом Саду Законом од 23 јунија 1922 год., изменио ту одредбу Зак. чл. I из год. 1911 у том смислу, да расправу о прихвату парнице код окружних судова води инокосни судија, подразумевајући ту и решавање о приговорима стављеним у сврху спречавања парнице; да он доноси одлуке по пропуштању, отступању, одрицању и склопљеној намири и у оним споровима, у којима према истом Закону поступа и решава судски колегиум. По тој новели нашега законодавца имају се приговори ради спречавања парнице не само пријавити судији појединцу који води прихватно рочиште, него се о њима има пред њим одмах и расправљати и одлучити.

Међу разлозима који говоре за установу првога рочишта треба, напоследку, поменути и тај, да у см. прописа нашега Поступка туженик мора на прво рочиште приступити и онда ако на њему нема да пријави никаквих приговора, већ зато да би му се издао налог да на тужбу одговори, и да би му се саопштио рок у коме има да преда одговор на тужбу, па да за њега сама дужност пријављивања приговора на првом рочишту не претставља никакав нарочити терет, којега би био ослобођен ако би се приговори на првом рочишту не само пријављивали, него ако би се о њима ту одмах и расправљало. Потпуно укидање првога рочишта у том смислу да се и у споровима који теку пред окружним судовима одређује одмах расправа и у меритуму предмета, одвело би свим оним злим и штетним последицама које су довољно истакнуте у оба Образложења која су напред наведена, као и у допунама које је законском Образложењу дао Клајн у своме Систему Грађ. парн. поступка. Међу њима је, без обзира на штетне последице које би се, можда, и код окружних судова показале у поремећености правилнога судског пословања, најштетнија, без сумње, та, да би туженик морао подносити мериторну одбрану, дакле одговор на тужбу, и у свима оним случајевима, где на првом рочишту има намеру да стави само приговор за обустављање парнице, о коме се расправља одвојено, а са којим на крају крајева ипак обеђује; где тужбени захтев на првом рочишту призна; склопи поравнање, или где сам тужилац од тужбеног захтева одустане, или тужбу повуче. Ако би се, пак, и одговор на тужбу укинуо, мериторна би се расправа морала припремати на други начин, што би неминовно одвело, како је то речено у Образложењу аустриске Основе, продужењу рока за мериторно расправљање, а то би у већини случајева ишло, додуше, у корист туженика, али не и у корист тужиоца.

Ако би се, при свем том, ипак хтело да се и пријављивање и расправљање о процесним приговорима још више скрати и упрости, него што је то учињено у нашем Грађ. поступку, онда би се морало помишљати на онај и онаки систем првога рочишта, како је он био узаконен у зак. чл. I из год. 1911, који је вредео на правном подручју Апелационог суда у Новом Саду, уз новелу нашега законодавца, да се прво рочиште код окр. судова одржава пред судијом појединцем, или без те измене, пред већем, да се пред њима сви приговори за спречавање парнице не само пријављују, него да се о њима одмах на првом рочишту и расправља и одлучује. Према том систему првога рочишта се, као што је поменуто, писмени одговор на тужбу никако не подноси, него туженик на првом рочишту даје мериторну противмолбу, кратко и без образложења, а суд, пошто је противмолба дата, одређује посебну расправу за мериторно расправљање спора. Суд је, пак, властан, да по споразуму странака, или у хитним случајевима и на молбу једне странке, може спор на првом рочишту, и код окр. суда, и мериторно расправити. У прилог установи првога рочишта, оваког, како га је наш законодавац усвојио, треба, међутим, истаћи да је њиме положај странака олакшан утолико, што оне на њему не морају бити заступане по правозаступнику, и што се установа првога рочишта у том облику одржала у Аустрији кроз скоро пуних четрдесет година, при свем том што је аустријски Грађ. поступак за то време новелизиран у неких осам махова. Ни на подручју Апелационога суда у Новом Саду никада се није, ни пре рата ни после рата, јављала потреба, нити стављао предлог, да се установа првога рочишта укине. Проф. Полак у своме Систему аустриског Грађ. парн. поступка (стр. 705), помињући шта је све писано у аустриској процесно-правној литератури о првом рочишту,¹⁾ каже да се установа првога рочишта у пракси показала одличном, као што се према историји постанка те установе није друго могло ни очекивати. Важно је, међутим, поменути, да ни др. Адолф Лам, који је у Аустрији предлагао укидање првога рочишта у поступку пред окружним судовима, није био против установе првога рочишта у начелу, него је, шта више, био мишљења да би њу пре требало оставити у поступку пред среским судовима, него у поступку пред окруж-

¹⁾ Проф. Полак помиње чланак Dr-a Artura Steinwenter-a у Allgemeine österreichische Gerichtszeitung-у за год. 1913 бр. 13: Zur Geschichte der ersten Tagsatzung Помиње, затим, чланак Dr-a Adolf-a Lamm-a, објављен у 25 бр. Juristische Blätter за год. 1913: Kurze Betrachtung über Wert und Bedeutung der ersten Tagsatzung im Gerichtshöfverfahren, на који је одговорио Dr. Carl Coulon у 13 бр. Mitteilungen der Vereinigung der österreichischen Richter за год. 1913. Не помиње, међутим, проф. Полак чланак Dr-a Babitsch-a, у 14 бр. истога часописа, у коме Бабић, усвајајући разлоге које Др. Кулон наводи у прилог првога рочишта, надовезује и неке своје примедбе о важности првога рочишта.

ним судовима, с обзиром на далеко већи број спорова који пред среским судовима добијају већ на првом рочишту окончање пресудом због изостанка, признањем тужбенога захтева, поравнањем итд. Др. Карло Кулон, пак, одговарајући Ламу у 13 броју Саопштења Удружења аустријских судија за год. 1913, истиче, сем осталих разлога који говоре у прилог установе првога рочишта, нарочито тај, да је она од благодетних последица за убрзање поступка, јер још пре мериторнога расправљања омогућава личан контакт између парничких странака и између странака и суда и тако омогућава и лично објашњење међу странкама и поравнање, пре мериторне расправе, а суду да туженика, који приступа без правозаступника, обавести о његовим процесним правима и дужностима. На тај чланак др. Лама надовезао је своје примедбе одмах у 14 броју истога часописа др. Бабић, истичући да је значај установе првога рочишта баш у томе, да се странкама још пре упуштања у мериторно расправљање омогући личан додир, и то пред парничним судом, где ће, захваљујући угледу и утицају суда, најпре доћи међу њима до поравнања или признања тужбенога захтева, чиме ствар добија најбрже, а уз најмање жртве у труду и новцу, своје коначно решење.

У сваком случају, разлози који говоре за установу првога рочишта толико су озбиљни, а и многобројни, да није довољно само тврдити да се оно може без штете по темељито и брзо суђење укинути, него да је потребно и појединачно испитати и проценити све што говори за то, да је прво рочиште установа од многоструког практичног значаја. Чак и онда, ако би број случајева где се спор у поступку пред окружним судовима свршава на првом рочишту пресудом због изостанка, поравнањем, признањем тужбенога захтева итд., био код наших окружних судова и минималан, то још непрестано не би био доказ, како је напред примећено, да би установа првога рочишта и у поступку пред среским судовима, где је број случајева који добијају коначно решење на првом рочишту знатно већи него код окружних судова, била такођер без икаквог смисла. Велики број спорова који добијају решење на првом рочишту пред среским судовима, налагао би, шта више, да се и у среско — судском поступку — у њему, ваљда, пре свега — уведе прво рочиште (у см. §-а 334 Грађ. парн. пост.) не као факултативно, него као обавезно, како је оно било уведено и у Поступку Зак. чл. I из год. 1911. Али и у поступку пред окружним судовима има установа првога рочишта, као што смо видели, сем сврхе да се на њему предмети мериторно окончавају, и других циљева, који и сами за себе говоре за то да оно ни ту није без икакве практичне вредности. Но без обзира на све то, установа првога рочишта, као и толике друге установе Грађ. парн. поступка, као што је то тачно приметио др. Карло Ку-

лон у већ поменутом чланку, срасла је и чини једну повезану, органску целину, са читавим низом других, такођер важних процесних установа, у толикој мери, да би њено уклањање из система Грађ. парн. поступка повукло за собом потребу реформе читавога низа и других важних процесних установа.

Без таквога детаљног и практички изводљивог реформног предлога, којим би, и без установе првога рочишта, могле бити постигнуте све оне користи које оно собом доноси, — какав реформни предлог није, уосталом, био кадар да покаже ни у Аустрији већ поменути др. Адолф Лам — сам захтев да прво рочиште треба као једну нецелисходну установу из Грађ. парн. поступка уклонити, губи, већ самим тим, у целини сав свој практичан значај.

Д-р Јован Савковић

САВРЕМЕНА ФРАНЦУСКА ДЕМОКРАТИЈА

(Крај)

VI. Улога политичких странака у француској демократији је капитална. Већ има петнаест година како су у Француској конгреси великих странака добили исти значај као и сесије парламента. Живот кабинета зависи од гласања радикалне странке или социјалистичке странке у истој мери као и од одлуке скупштине. Парламенат броји од сад више великих скупова: Скупштина, Конгрес социјалистичке странке, Конгрес радикалне странке, Сенат, Конгрес комунистичке странке, Конгрес демократске уније. Сви савремени политички писци су сагласни у томе: Тибодје је пре неколико година написао *Републику професора* а Халеви је додао своју *Републику комитетша*. Као што су постојање и борба политичких странака неизбежни и логични у свакој нормалној демократији, тако је и анализа странака нужна за упознавање стварности савремене демократије у Француској.

Са тачке гледишта политичких странака, Француска је од оснивања III-ће Републике претстаљала једну широку лепезу (17 у парламенту 1932—1936 а 31 за време избора 1932); благодарећи извесним укорјењеним француским појмовима, ова лепеза се може затворити у једну упрошћену шему. Крајњу десницу попуњава *Француска Акција*, више интелектуално-журналистички покрет него странка, више скуп реминисценција, него доктрина. Монархистички, хиперационалистички, овај покрет црпи своју снагу из очајања малих јункера, грађана старе лозе и ситних племића који се лишавају дувана да би послали 20 франака Додеу и Морасу: савремени живот носи снажно и неповратно њихова имања и вредности. Око Француске Акције се купе сви они који се ужавају од савременог света, капитализма и машинизма, сањајући чежњиво за дуелима, шетњама на коњу, говорима на

грчком, сеоској самоћи и краљевском сјају. То за идеологију. У стварности савременене Француске политике њихов конзерватизам, њихов култ силе, рата и смрти и њихов ултранационализам се своди у више или мање отворени фашизам. Потребно је напоменути још везу ове странке са јавношћу и њен утицај на омладину. До ње, најзначајнија десничарска странка је Републиканско Демократска Унија. Социјално, ова странка претставља једну нарочиту француску фауну: претседник за подизање споменика умрлим у рату, кустос општинског музеја, чувар сквера, мали портери руских, мађарских, турких, француских зајмова, који мисле да „би Француска владала светом да нема извесних наследних непријатеља“, и у Немцима види те непријатеље; поп, пастор, и око њих старе богате даме из „дворца“ или „салона“ и побожне маторе девојке, вође скаутизма, трговци свећа и црквених реликвија, мецене „слободних конгрегација“. Укратко, све што мисли да брани националну традицију а у ствари брани буржоазију Гизоа и Наполеона III. Више реалистичка и разумевајући боље ново доба, ова странка, у крајњој анализи, је везана за монополистички капитал, који детерминише ако не њен програм али сигурно њену политичку и парламентарну активност. Њен програм је један доктринарни имброгило у коме су помешани индивидуализам из 1789 и породична права, конгрегације и синдикати чиновника, либерализам и „јака држава“, веза са демократијом и кокетирање са фашизмом. Оваква „идеологија“ је довела до једне серије контрадикција: формално везана за економски либерализам, гласа за подизање царина, противна политици „бриандизма“, гласа поверење влади која је спроводи, нерасположена према лаичким законима, гласа за Поенкареа који их одржава. То је странка малог грађанина који је „фатално“ ставио своју судбину у руке великог грађанина. На њу се надовезују више странака које образују центар француског парламента: странка „политичког реализма“, групише пословне људе опседнуте „садашњицом“, презире идеологије и служи да сачињава у парламенту, оно што Паскал назива, лажне симетрије сваке већине.

Левица почиње са радикалима и радикал социјалистима, до избора од маја 1936 највећом француском политичком странком. Најстарија странка, савременица Револуције. У многа, то је сама Француска: од Драјфусове Афере, њена историја је историја Републике, њена идеологија је политика већине и власти а њена политика је рефлекс француске демократије и њене савремене еволуције. Са својом масонском арматуром, она продужује стару радикалну странку из XIX века, индивидуалистичку, сопственичку, националистичку, егалитарну, либералну, која је хтела и освојила опште право гласа, поделу државе и цркве, порез на принос, војни реванш против Немачке. Солидно наслоњена на сељаштво,

средње класе и чиновништво, радикална странка је у главним линијама следила развој средњег Француза. До поделе државе и цркве (1905), сна је била антиклерикална. Она је против рата, јер „зна, каже Ален, да рат потврђује тиранију“¹. Она остаје индивидуалистичка. Она је национална али није националистичка. „Ми смо за нацију идеју, а не за нацију монопол“, каже Ерио. Она је често била завитлана племеним тежњама: али њена воља да је увек присутна у влади често не само да ублажује њене заносе него их и злоупотребљава. Њен циљ је изнад свега и поред свега: да влада, управља. Она је напредна, али под условом да напредак иде полако и стечене позиције и стечена права да буду изван сваког ризика. У извесним крајевима у којима је већ одавно победоносно усела, она се појављује као конзервативна. У другим областима у којима су њени успеси скорији, или где битке још нису завршене, она се показује млађа, смелија, напреднија. Она је историски, традиционално на левици: водила је велике противклерикалне борбе, основала лаичку школу, изгласала радничке законе и позивала се на дух 1789. Она је увек против људи са десна, али често се не само није борила против извесних облика десничарске политике, него их и помагала. Она крије у себи многе различите тенденције, од социјалистичких до конзервативних, али и поред тога остаје још увек у целини на левици. Радикална странка је политички рефлекс контрадикција и развоја друштвеног система Француске. Пред огромним развићем и снагом појединих економских група, она је од индивидуализма дошла до етатизма, од либерализма до „планизма“, од јакобинизма до страха од вршења власти, од напада на „новчани зид“ на велику банку. Од Русоовске вере у опште право гласа и демократију, она долази до државе потчињене већини и, најзад, до неефикасности општег права гласа и немоћи већине. Тако 1924 г. опште право гласа и помоћ социјалиста дају јој неоспорно већину а 1926 десничарска влада са Поенкарем узима власт, 1932 бирачко тело доводи левицарску купштину, а фебруара 1934 „народна унија“ Думерга преузима управу. У колико су се за последњих петнаест година економски монополи ојачали и штампа развила у толико се је појачао расцеп између традиција радикалне идеологије и њене политике, између управног апарата странке и њене масовне базе. Њена доктрина је отуда била контрадикторна, лабилна, осцилирајућа. Противречности се множе пред радикалном странком; хтела би слободну трговину да би фаворизирала рентијере, пензионере, чиновнике који са ужасом гледају како ниво живота поскупљује. Али она није могла да мимоиђе протекционизам, јер је желела да одбрани земљорадника и виноградаря, јер се плашила незапослености.

¹ Alain: *Éléments d'une doctrine radicale*, стр. 239—240.

и друштвених сукоба. Њена спољна политика је била у извесним критичним периодима ухваћена у кврге истих супротности: 1923 г. једна половина радикалне странке се изјаснила за заузеће Рура а друга половина против. Радикали од рата нису увек давали утисак јединствене странке, они су често били разапети између левице и деснице, држећи леву руку на срцу а десну у џепу. Услед покретности и сложености савремене стварности, радикална доктрина је често остајала побеђена од те стварности. Али француски радикализам је увек више један идеолошки покрет него доктриниран. Радикализам црпи своју главну снагу из своје људске основе, из масе „малих људи“ који у локалном животу имају још велики значај и чије су везе са радикализмом традиционалне. Са краја на крај радикалне партије провејава један дух хуманости, оштро осећање достојанства малих људи и традиционална али снажна приврженост демократији. Ове везе са средњим класама, позивање на традицију Француске Револуције и култ достојанства и слободу малог човека чине, у крајњој анализи, од радикалне странке једну од најглавнијих странака француске демократије.

Други део левице обухватају странке социалиста и комуниста; обе се позивају на радничку класу, иако са идеологијом и тактиком које су се од после рата дијаментрално разликовале, да би се, после фебруарских догађаја од 1934, нашле на једном заједничком плану. Прва, са својих 146 посланика, је данас најјача страна у парламенту. Сва у традицијама старог француског социализма и друштвеног реформизма, продужујући дух 1793, она је имала лик хиперрадиказма који показује тежњу да осигура *продужење* демократске републике. Друга, постављајући се на принцип нерешених супротности међу класама, вршила је неумољиву опозицију свим владама и борбу против свих странака, понесена перспективом будућности Француске и „еманципације“ радничке класе. Тесно везана за демократију, републику и демократска права народних маса, социјалистичка странка је 1924-1926 и у периоду од маја 1932 до фебруаре 1934 на изборима и парламентарном плану помагала радикале („картел“) и тако створила једну „левичарску мистику“ у облику узајамног попуштања за остварење општег интереса који је био све више фантазмагоричан у колико се стварно економске и социјалне разлике појачавале. Али, као пре рата *левичарска унија*, тако и поратни покушаји *каршела* нису успели да организују једну компактну политичку групу: у њој је било елемената који су претстављали сва нијансе од социализма до реакције. Из ове ситуације произлазило је логично нарочито држање и кратак живот „картелских“ кабинета Ериоа, Шотана, Бонкура, Сароа, Даладиеа током 1933 г. У немогућности да предузму иједну енергичнију акцију, они су прибегли ублажавању или одлагању или капитулацији пред супротностима

које су економска криза и афера Стависки пооштриле и, тиме су или изневелили свој програм узимајући власт баз икакве јаче гаранције за његово остварење, или су допустили да се његово остварење са стране спречи. После фебруарских догађаја извршује се развод измиђу социалиста и радикала; први су се поплашили да натоваре на себе одговорност картелске политике, а други су се задовољили чувањем „картеловског детета“ у виду неколико социјалистичких посланика који се одвајају од странке и постају „неосоцијалисте“. Своје привржеништво републиканској демократији и демократским правима народних маса, социјалистичка странка покушава да оствари сад на бази заједничког фронта са другом радничком странком, која приноси своје свеже политичке снаге и теориску тешку артилерију у заједнички шанац против рата и фашизма. Овакво је стање странака до средине 1935 год.

Али ова слика политичких странака, треба да се допуни савременом фазом страначке еволуције у Француској. Под утицајем пооштравања економске кризе, доласка фашизма у Немачкој, светских контрадикција, унутрашњих социјалних и идејних борби дошло је до једне необично значајне регрупације у француском политичком животу, која се остварује током 1935 и у првој половини 1936 год.

На једној страни су се јавиле нове политичке формације, лиге, које уживају отворену или прикривтну сагласност десничарских странака. Лиге су наоружане политичке организације, чији се програми у изразима разликују, али чији је основни заједнички карактер: фашистичка идеологија. Фашистичке Лиге, *Пламени крстови Француска Акција*, *Фашистичка Лига*, *Пламени крстови Француска Акција*, *Патриотска Омладина*, *Француска Солидарност*, *Социјал Националистички* броје укупно око 450000 организованих чланова и разликује се према томе да ли су републикански или монархистички расположени, да ли се куну у пуковника де ла Рока или посланика Тетанжера. Али оне све желе укидања демократије, парламентаризма и слободе и установљење корпоративне државе и „тоталне нације“ фашистичког модела.

Снага ове фашистичке фаланге није у њеној идеологији и масовном карактеру него у војничкој организацији и друштвеним силама у чијој се служби она налази. Јер иза фашистичких лига се појављује лик великих економских група и високе буржоазије које су за њих везане не само златним ланцима него и заповедничким мостом.

Друга алтернатива опште политичке регрупације у данашњој Француској јавља се у облику народног фронта. Народни фронт је једна нова и широка политичка формација која произилази из великог протеста француских народних маса против фашистичког пуча од 6 фебруара 1934, из иницијативе научника Ривеа, Ланжвана и филозофа Алена који су остварили антифашистички фронт од преко 6000 интелектуалаца и најзад из антиратног и антифашистичког фронта Амстердам-Плејел.

Политички, народни фронт обухвата целу левицу: обе радничке странке, радикал-социалистичку странку и републиканско социалистичку унију (бивше неосоцијалисте повећане мањим социјалистичко-републиканским групама). Он обухвата још око 100 организација. То су Главни Раднички Савез, који данас окупља преко 2.000.000 синдикалисаних чланова, Лига за заштиту права човека и грађана, већи број удружења бивших ратника, многа женска удружења и преко 5000 интелектуалаца окупљених око великих имена науке, уметности и књижевности. Као такав, народни фронт је један од највећих масовних покрета у данашњој Француској и окупљен је на широкој основи заједничке борбе против фашизма и рата, за очување демократије и народних слобода и ослобођења француског народа од туторства новчаних организација. Социјално, народни фронт је остварио широку слободну заједницу средњих класа, сељака и пролетаријата; везујући радикалну грађанску демократију са пролетерском социјалном демократијом у одбрану нације, истина демократске и слободне нације, од напада реакције и фашизма. Народни фронт, по замисли својих вођа, није имао бити ни ефемерни изборни маневар нити је имао да служи само једној странци: он је нова политичка формација која хоће да изађе компактна на изборе и да освоји легално и потпуно власт у земљи ради остварења свог програма. Овај програм поред одбране демократског режима, републике и очувања слободе, обухвата низ економских мера упућених на давање непосредних олакшица народним масама и на измену односа снаге између капитала и народа, односа који је до сада био на штету народа.

Овај покрет и зрачење које је његов програм извршио и врши на широке масе, утицали су много да се поврати вера француског народа у установе демократије, парламентаризма и слободе, вера која је изгледала у току 1932—34 да ишчезава. Критике парламентаризма и демократије које су са много вике и страсти чинили у 1934 и до средине 1935 Думерг и Тардие, тражећи уставну реформу на основу сужавања слободе и демократије, изгубиле су свој основ. Напада се парламентаризам; у ствари, није парламентаризам као установа, као велико начело политичког живота, застарео и искварен. Слабост демократије не лежи у демократизму, него у томе што се демократија компромитује не остварујући се и не продужујући се. Народне масе и један велики део јавног мњења, изван велике штампе, почињу да увиђају да су само методи рада у парламенту недовољни и застарели. Потребно је, као што је указао Блум у својој књизи о *Реформи владе*, „да се измени само ваздух и дух парламента, задржавајући установу“.¹⁾ Земља није уморена

¹⁾ L. Blum: La Réforme Gouvernementale, стр. 76.

од парламентаризма, развијао је будући шеф владе, него од његовог јаловог и неефикасног рада. Довољно је *хшеиш*, *моћи и делати* па ће се повратити „законодавном телу“ правилан ритам једне добро уређене машине. Снажна, корисна, јасна и народним захтевима сагласна активност парламента повратиће демократији ауторитет и доказаће његову нужност.

Користећи се овим расположењем маса и преко свог програма, странке народног фронта су на последњим изборима за парламенат од 3 маја 1936 добиле већину од 380 посланика; остатак од 237 долази на центар и десницу. Од јула народни фронт влада у Француској; владу ефективно сачињавају социјалисти, радикали и чланови републиканско социјалистичке уније, уживајући парламентарну помоћ комунистичке странке која се задовољила, по чувеној речи Блума, да задржи „министарство маса“. Народни фронт је данас владајућа странка француске демократије: велика већина у парламенту даје му право на владу, а поверење народа снагу на влади. Али није довољно имати већину у парламенту: потребно је да ова већина буде јединствена, вођена једном доктрином и сагласним интересима и тежњама, да би нова влада могла приступити, поред свих унутрашњих и спољних тешкоћа, остварењу свог програма и очувању демократије. Остајући само на плану односа међу групама, дужа подударност у идејама и интересима међу странкама народног фронта излази из круга сигурних научних предвиђања. Унутрашње „породичне свађе“, које се већ називају, могу, под јачим спољним притисцима, не само да помуте поверење него да доведу у питање јединство фронта. Са друге стране, десничарске странке, слабе у парламенту, имају увек велику снагу и моћни социјални ауторитет у њиховој вези са економским групацијама. Али, макакав био облик који ће унутрашња дијалектика догађаја да створи у односима политичких снага, народни фронт је, са својим програмом одбране демократије од свих покушаја конзервативних и насилних промена политичког и социјалног система, данас главни политички чинилац француске демократије. Без познавања његовог механизма, савремени развој демократије у Француској не може се објективно објаснити ни разумети.

VII. Трећа основна колона Француске јесте административни апарат. Ако је данашњи Устав дело монархистичке већине, администрација је творевина краљева и Наполеона. Високо централизована администрација, наслоњена на један систем бироа који регулишу до ситница живот народа, то је истина већ концепција Револуције и јакобинске државе. Али тада овај систем има револуционарни карактер: он је значио уједињење огромног броја провинција, подложених утицајима суседних држава, нарочито монархистичких и разбијање власти два моћна стуба феудалног реда, племства и

цркве. Наполеон појачава централизам француске администрације и учвршћује његов ауторитативан и у свом механизму антидемократски поступак. Такав, он је остао у главним линијама непромењен до данас. Тај систем ставља у руке министара, који управљају преко префеката, готово арбитрерну власт. Локална самоуправа стварно не постоји, јер општине а нарочито префектуре су инструменти централног апарата управе. Начело поделе власти, основ моћи управе, ставља једно против другог државу и појединце. Њиме и принципима традициоалног јавног права осигурана је у начелу неодговорност власти у корист администрације. Основно правило поделе власти у пракси значи да је администрација једина позвана да објасни, измени, тумачи своја акта. Постоји административно судство, али његове судије су административни чиновници. То је неодговорност, самовоља администрације, стављена у дело, и осигурана поступком, дуго времена недемократским поступком, који савремена судска пракса Државног Савета ублажује.

Француски министри располажу са много звања и служби; они не могу сами да их реше и према томе су потчињени систему препоруке и непотизму. Због овог апсолутног ауторитета се жале чиновници из централа, жртве „fait de prince“ и чиновници из департмана, лишени иницијативе и слободе. Самовољна по структури, администрација је арбитрена по организацији; она је пре свега хиерархија, систем самовоље, арматура ауторитета. Постављен на врх дуге хиерархиске пирамиде, француски министар је у немогућности да се бави свим стварима које пролазе кроз његове руке и да чита сва акта која треба да потпише, па ма радио шеснаест часова као Поенкаре и имао велику енергију Ериоа. Власт министра правде је таква да правда није истински независна и публика је почела да губи поверење у њену администрацију, нарочито после последњих судских скандала. Француска је још увек земља у којој полиција има административно широку власт; моћ министра унутрашњих дела је сувише велика, тако да апсорбује целу администрацију, као антички Левиатан државу, код Хобеса. Додајте томе, да услед огромне разгранатости државних послова и широког мешања државе у јавне послове нације, француски административни централизам је постао тежак, компликован, скуп. Његове методе су застареле, неефикасне, многа одељења су најшила једна на друге или се искључују узајамно (познат је и значајан сукоб између Главне Сигурности и Судске Полиције). Народ осећа да је овакав административан апарат противан његовим идејама и сувише тежак за његове потребе.

Познати став неповерења француског народа према власти објашњава се обично тиме што су у апсолутистичким режимима тешки порези наплаћивани од владе у којој народ није имао учешћа. Овај историски став борбе *грађа-*

нина *прошв* властии има свој конкретни основ у структури администрације. Дубока Аленова мисао да „је власт увек монархистичка“ окренута је према администрацији и тада добија свој пуни смисао. Административни апарат не може да се научно објасни издвојен од целокупне политичко правне структуре француске демократије. Он је морао да се адаптира политичком систему демократије, иако није у логици њене установе. Ограничење самовоље и злоупотреба управне власти се постиже у демократији тиме што се парламенту даје прво место. Француски посланик је централна личност режима. Његова велика снага је у томе, што је он једини непосредну преставник народног суверенитета. У великим парламентарним комисијама, установи француског јавног права коју друге велике демократије не познају, он обазриво и љубоморно прати политику министара. У парламенту, он је увек спреман да обори владу, док влада стварно нема могућности да га лиши мандата, мада јој по уставу то право припада. Кад је француски посланик сигуран у своме изборном срезу, он је политички независан од свега што је изван његових бирача. Због овог, он је у сталном додиру са бирачима и у Паризу је на првом месту политички претставник свог среза. Ово свођење посланика на ранг среског функционера осигурава француској демократији, административно централизовану, везу са народом, са локалном стварношћу. На овај начин се ограничава и посредно демократизује администрација. Суверен је постао бирократа, да би спречио бирократа да буде суверен. Истина због овог, посланик је све мање законодавац него што је путујући амбасадор свог среза. Он је преузео ову улогу да би могао увек да ублажи и омете неправде управне власти. Посланик врши своју власт и показује своју моћ правом парламентарне интерпелације, контроле. Понекад улажењем у администрацију; али, по правилу, кад уђе у администрацију као министар, посланик постаје шеф бирократије и увек је, као што је показао Сењобос, „више солидаран са чиновништвом него са својим колегама из парламента“.¹⁾ Али, администрација је техника која је једина у стању да буде непрекидна. Услед овог, право контроле мора бити закон сталног проверавања и енергичних мера парламента. „Стална ефикасна власт, као што каже Ален, да се могу уклонити краљеви, стручњаци, у тренутку, кад не воде послове у интересу највећег броја“.²⁾ Иначе администрација може од ове контроле да направи само једно апстрактно право. Супротно Енглеској, где је политички централизам спојен са административним децентрализмом, у Француској је политички децентрализам, који те-

¹⁾ Charles Seignobos: Histoire de L'Europe contemporaine, књ. I. стр. 284.

²⁾ Alain: Éléments d'une doctrine radicale, стр. 152.

ориски значи аберацију идеје народног суверенитета, дошао да ограничи и ублажи управни централизам. У оба случаја, али на разне начине, парадоксалне на први поглед, демократија је била принуђена да нађе у себи сретства да спречи сваки покушај самовлашћа и тираније.

Друга врста контроле над администрацијом јесте контрола јавног мњења и контрола комитета и кадрова политичких странака. Уз њих стоје групе интелектуалаца и т.зв. „идејна друштва“ (јакобински клуб за време револуције, данас слободни зидари, Лига за заштиту човека и т. д.). Главна је карактеристика ових друштава што се противстављају удружењима интереса и окупљају људе за расправљање, критиковање, покретање и ширење идеја и деловање ради идеја. Она дају идеолошку садржину политичким комитетима и јавном мњењу (оном које је изван утицаја удружења интереса). Комитети и идејна друштва у оквиру демократских странака, као што су радикална и социјалистичка, су уједно и мотор и кочнице идеологије и политике вођства у парламенту и влади. Они претстављају удружене Скупштину и Сенат у малој локалној демократији. У њима и кроз њих одише права демократија и, тиме, контрола над влашћу, нарочито над управом. Комитети претстављају контролу и ограничење самовлашћа у странци и државном апарату. Они су спречили велики број самовласних аката администрације; под њиховим притиском један Буржуа и један Ерио напустили су владу. Клемансо, кад је добио култ јаке власти и самовласти, постао је највећи противник комитета и иронично је називао Француску „републиком комитета“. Комитет и јавно мњење претстављају грађанина према држави, народ према апарату власти, слободу против уздигнутог ауторитета и оличавају органску снагу контроле. Преко комитета и идејних друштава се демократизује управна власт и зато само праве демократске странке имају комитете и у њиховој снази лежи гаранција за демократисање управне власти и сигурност против олигархских тежњи странке. — Осим тога, под утицајем политичке и идеолошке демократије, демократисање административног апарата се врши и у њему самом. Оне су изазвале у административном судству „спор због прекорачења власти“ и још исвесна судска оружја, на основу којих појединац добија права и самосталност против самовлашћа и злоупотреба администрације.

VIII. Развој демократије у Француској је ишао путем промена сукоба у границама историског друштвено—политичког система. Доба економског напретка, друштвеног примирја и политичко културне динамичности се поклапа са херојском периодом ове установе. Али почетак XX века означаје крај једног циклуса равнотеже. Настеје доба политичке равнодушности и губљења оне „политичке вере“ за којом је патетично жалио радикал Валдек Русо. Равнодушност

грађанских класа је била изазвана незадовољством једним режимом који су довољно искористили тако да је остао сам на себи, скупљен на својој традиционалној снази и у напору који није пружао нове изгледе и могућности. Равнодушност широких маса је била само привидна: она је означавала окретање леђа прошлости, одбијање социално - политичког положаја и прекид са жељом да се старо служи, брани, увећа, да се помеша са њиме. У оба ова случаја се негира стари ауторитет; тамо акт немоћи, овде знак убеђења у ново и свест о снази. Упоредо са овим, под утицајем економских узрока, дижу се поред државног апарата са једне стране, моћне монополистичке организације капитализма а са друге стране млади и бујни синдикални покрет радничке класе. Из овог покрета рађају се раднички синдикати, федерације, Општа Конфедерација Рада. Ове установе почињу да захитају из извора из којих се регрутовала демократија; опасност је постојала да се пресуше њени токови. У исто време и у уској вези са овом акцијом масе, стварају се синдикати чиновника који „траже у друштвеном братству, према речима Анатола Франса, гарантује за своју самосталност.“¹⁾ Сам овај покрет сачињава један од вајважнијих социалних факата наше епохе и најзначајнији моменат у историји француске администрације од преображаја службе краљева у службу народа. Чиновници више жртве него корисници режима ауторитативне администрације, показују намеру да преузму у своје руке одбрану својих професионалних интереса у циљу да осигурају, у исто време правилност рада јавних служби и сигурност својих живота и достојанство својих плата. Ратни догађаји, поратна расветљавања, друштвене борбе, споља и унутра, и најзад тешке економске прилике, уносе још више динамике у овај покрет административног синдикализма који последњи година показује све више снаге. Још пре рата кабинет Казимир-Периеа пада што је одбио чиновницима државних железница да употребе синдикална права а 1933 два министарства се повлаче, између осталог и под притиском чиновничких синдиката незадовољних политиком смањења плата.

Ове значајне промене у структури савременог француског друштва, остварене у логици демократије, противне су традиционалном схватању власти, као начела ауторитативног јединства. Клемансо, политички претставник ове концепције власти одбијао је да призна легалност синдиката не само административних него радничких и сопственичких. Цела стара теорија француског административног права је била изграђена на одбијању синдикалних права. Законодавство, у логици ове концепције власти дуго је држало удружења ван

¹⁾ Anatol France: Les Syndicats des fonctionnaires par Paul Boncour, préface.

јавног права; тек 1901 она су изашла на светлост дана из једног социолошког комплекса узрока и из потврде демократије, мимо теорије и против ње. Са тачке гледиште традиционалног и ауторитативног појма власти, удружења уопште, удружења чиновничка нарочито, су „анархистички појам“¹⁾. Она значе дискусију, контролу; то је све противно хиерархиској потчињености. Она су споразум, уговор, ограничење; то је негација ауторитативног појма власти. Али, све ове установе су дошле под утицајем узрока који делује у унутрашњости друштвено-економског система и јављају се као резултати политичких права једнакости и демократије. Атомизовано друштво са својим апсолутистичким и ауторитативним политичким системом замењено је федеративним друштвом са својим новим друштвеним групама, удружењима и социалним снагама. Управно технички, извршна власт је заробљеник министарства унутрашњих дела: удружења изашла из закона 1901, синдикати појављени спонтано или легално, дискутују његову власт, ограничавају, социјализирају, демократишу.

Синдикализам је једно од моћних сретстава ограничавања управе и демократизације власти уопште. Својом идеологијом одбране незаштићених и слабих грађана према власти, он успева да се стави као брана њеном самовлашћу. Својом тижњом да подигне материјални и социјални положај појединаца, удружујући и солидарисујући их, синдикализам поправља однос грађана према власти у корист грађана.

Демократизација француског јавног живота преко синдикализма је вршена у сукобу и борби синдиката са поличком влашћу. У оквиру традиционалних идеја о државној власти, које истичу јединство и ауторитет власти а одбијају контролу и сарадњу са великим друштвеним снагама, синдикализам је сматран као нежељени покрет, опасан за друштвену равнотежу и јединство државног ауторитета. Солидно наслоњена на либералном капитализму, француска десница је заступала ове концепције и оне су дуго биле владајуће идеје француске политичке демократије и старе теорије јавног права. У последње време идеологија власти у односу на синдикализам знатно се изменила. Идеологија француске левице, која постаје званична доктрина француског народа, замењује стару идеологију деснице. Власт се ту сад схвата као колаборација државног апарата са великим социјалним снагама и синдикатима. Синдикати, иако остају ван државног апарата, усвајају се као моћно сретство за чување демократије, помажући и остварајући уједињене политичке демократије са социјалном демократијом.

Појава и развиће синдикализма и удружења су од велике важности за будућност демократије. Основни савремени

1) H. Bérthélémy: *Traité du droit administratif*, стр. 532.

сукоб између демократизације власти и тоталистичких тежњи економског система, који је у појединим државама решен у корист ових других стварањем тоталистичких политичких система, у Француској је засад решен у корист демократизације власти али постепеним демократисањем економског система. Синдикати се овде јављају као моћно средство овог решења и само у његовом успеху они могу да нађу основ за свој опстанак и развој.

IX. Париз, провинција: то нису само два топографска појма, то су два покрета, две концепције, готово два света Француске који су се од краја XIX в. све дубље разликовали, претећи да се потпуно разиђу. Никад Лондон није био за Енглеску, још мање Берлин за Немачку, оно што је у историји представљао Париз за Француску. Париз је правио историју Француске, водио велику Револуцију 1789-93, 1830, револуцију од 1848, гиљотинирао краља, поломио диктаторе, водио друштвене битке и добијао победе за демократију. Провинција, тешко покретљива, исисана од престонице, носила је историју и остајала жариште друштвеног конзерватизма, прикривеног или отвореног: „Версаљци“ наслоњени на њу су угушили Париску „Комину“. Париз је „историјска“ престоница Француске а Берлин је вештачка метропола Немачке; зато Берлин никад није дао земљи оно што је успевао Париз: нови покрет, нову мисао. Париз је у историји Француске победа *јакобинизма* над *жирондинизмом* провинције, победа централизма над регионализмом, победа индустрије над земљорадњом, победа велике буржоазије над средњом класом, победа „новог“ света над „старим“ светом: ова победа је била само привидно решење једног сукоба који стварао. Политичка декаденција Париза већ је наступила за време буланжизма кад је Париз, у жељи да нађе вођу, као што каже Тибодe, пошао за лепим коњем и тиме је изгубио своје вођство над провинцијом. Догађаји за време фашистичког пућа од фебруара 1934 г. су открили сву дубуну овог антагонизма између Париза и провинције и показали да је време политичке доминације Париза над провинцијом за сад прошло у њиховој дефинитивној промени улога. Услед дубоких промена у економском и политичком систему, Париз за последњих 50 година није више био претставник напредне политике, и његове везе са малим људима провинциске демократије су претиле да сасвим попусте. Париз се појављивао у очима провинције као седиште моћних трестова, фашистичких лига, индустриалаца, високих официра, високих чиновника, строго централизоване администрације, реакционарних општинара и велике штампе иза које стоји велики капитал. Провинција никад неће да пристане да капитализам управља нацијом у место да нација управља капитализмом.¹⁾

¹⁾ Ово запажају готово сви писци који су се бавили политичком социологијом и психологијом француског народа. Нарочито Siegfried (*Та-*

Плиткост и слаби одјек фебруарских догађаја су углавном дошли од тога што се Париз нашао одвојен, отцепљен од провинције: данас, ниједан политички догађај не може да буде значајан и трајан, ако не добије потврду од ње. Провинција је одбила да се придружи фебруарском покрету у Паризу, не зато што је равнодушна према финансиским и политичким скандалима, него што, по свом старом политичком инстинкту, је убеђена да корупција није монопол парламентаризма и демократије, и што је умела да види иза маске врлине лик друштвених сила, окупљених да дискредитују демократске институције које сметају њиховим намерама. Већ велико учествовање у изборима од маја 1932, у пркос једном старом миту о политичкој успаваности провинције, је показало да је за широке масе још тесно везан политички значај општег права гласа; иако оне показује мало интереса за површне распре странака, то долази отуда што велика већина гласача остаје убеђена да традиционална подела на „левицу“ и „десницу“ остаје још увек и да одваја две супротне политике. Широке народне масе у провинцији, још увек дају велики значај парламенту и демократији. Оне, односно огромна већина француског народа, у слободном и тајном гласању не види само један симболичан гест, него је то за њих један конкретан акт; акт који се односи на стварност и којим теже да је промене. У свему овом има један део илузије и један део стварности; али, у Француској више него игде, друштвена психологија је јака као и једна идеологија. У Француској грађанин схвата бирачко право као стечено право које жели лично да врши; има у томе ускости духа и идеологије сељака парцелара провинције, али са овом тенденцијом мора да рачуна сваки покрет за трансформацију режима. Бирач провинције има потребу за послаником, да би га бранио против државе, да би га ослободио извесног плаћања, да га спасе извесног процеса. Из суме ових неправди, кажу Ален и Сигфрид, рађа се једна правда која рамље, али која је солидна.

Један велики конгломерат, као што је Париз, не представља једно јединство: ако су извесне политичке тежње и социјалне снаге добијале превагу у једној одређеној периоди, не може се из тога извести да ће њихов утицај бити сталан. Париз је кроз XIX век представљао друге политичке и социјалне захтеве; он је, по речима Сењобоса, „пун скривеног идеализма.“¹⁾ Са долажењем до изражаја ових нових социјалних чинилаца, Париз, после 50 година политичке апатије, предузима своју улогу идеолошког претставника провинције, целе Француске. Већ у отпору који су предграђа дала фашистичком налету

bleau des partis politiques); Thibaudet (*République des professeurs u Les idées politique de la France*); Berl (*Les partis et la politique*); J. R. Bloch (*Offrande à la politique*): Alain (*Élément d'une doctrine radicale*).

¹⁾ Ch. Seignobos: Histoire sincère de la nation française, стр. 447.

у фебруару 1934 г., видело се да се Париз подвојио. Али Париз је остао још увек у рукама фашистичке револуције у помолу, која је својим маршевима, фанатизованим трупама, култом незнаног војника успевала да одржи везу са извесним делом средњих класа. Али окупљање француске демократије око поклича за слободом, хлебом и миром, који је изражавао дубоко расположење француског народа заталасао је снажно и масе у Паризу. 14 јула 1935 г. Париз мења своју физиономију и постаје све више јединствен, полагајући заклетву да „ће очувати и спасти слободу“, да би осигурао хлеб и мир. Покушај атентата фашистичке групе на социјалистичког вођу Леона Блума у фебруару 1936 још појачава ово ново братство које се јавља код париских маса. Пред реком од милион људи, окупљених око истих идеала и против истог непријатеља, Париз је све више давао утицај јединства и одлучности. Срце Париза се преноси са шестофебруарског трга Слоге, где је Париз покушао да се покаже као град нереди и раздора, на трг Бастиље на коме статуа Слободе постаје поново симбол Париза. Париз је поново покушао да у историји Француске остане заштитником слободе и да покаже да сваки савез братства, слоге не може да мимоиђе слободу. Ова стварна расположења су се утврдила на изборима од маја 1936, у којима је Париз дао огромну већину преставницима странака окупљеним око идеје одбране слободе, парламентаризма и демократије и захтева за човечанским животом у оквиру једног недељивог мира. Париз је повратио своју историјску политичку улогу, храњен општим идејама и потребама француског народа за слободом, миром и демократијом. Данас је јасно да решење ове своје судбине, он не може наћи ван савеза са провинцијом.

Х. Процес демократије у Француској није се одигравао према једној праволинијској логици. Људска друштва су стварни агрегати, састављени од разних противположених елемената, где различите силе делују често у супротном смислу, да би се најзад некако скупиле у једној релативно стабилној равнотежи. Као што чувена прератна теорија о прогресивном развоју демократије, као основном закону историске еволуције, је била једна источњачка поема, тако и концепција о неизбежном паду демократије, као основном правилу савремене периоде, у овој апсолутној форми, је савршено неоснована, површна и несоциолошка. Између развоја капитализма и демократије, не може се извести никакав апсолутни закон. Политички облик је увек резултат скупа политичких фактора како унутрашњих тако и спољашњих, и сплета њихових сукоба и њихових снага. Истина је, ако изучавамо данашњу политичку ситуацију, ми видимо факторе који показују тенденцију да се напусте до сад остварене демократске победе. Француска је досад најлакше

одолевала овим тежњама; од после рата до њеног уласка у кризу, она је била социално најстабилнија земља на свету. За десет последњих година она је злоупотребила ту стабилност, одлажући врло важна решења, у нади да наметне своју вољу својим ранијим непријатељима. Затворена у своје узано право, натоварена уговорима, противна свим већим политичким променама и друштвеним реформама, она је за последњих 16 година живела од себе саме путем система зајмова. Под оваквим околностима, њен је кредит почео да се исцрпљује. Блокирана с једне стране једним летећим унутрашњим дугом од 60 милијарди и, са друге стране спољашњим летећим дугом од 12—15 милијарди,¹⁾ њена равнотежа, коју су владајуће конзервативне снаге одржавале непромењену, је била у уској зависности од сваког дубљег покрета који би дошао са стране или изнутра. Савремена снажна економска криза, осиромашење средњих слојева, слабљење потрошачке моћи сељака и радника, оружање фашистичких лига и све затегнутији социални и политички односи међу класама и странкама показали су несигурност и деликатност њеног положаја. Парламенат је био политички ослабио, услед покоља који је извршио над радикалским кабинетима и због плашљивости пред навалом улице од 6 фебруара 1934; морално се био дискредитовао због сувише велике попустљивости коју је имао према извесном броју озлоглашених афераша. Притиснута са свих страна, Француска се нарочито у току 1932-34 године налазила на једној историској прекретници: опасности фашизма су биле велике и многи су тврдили, и желели, да се почиње одмотавати исти процес који се одиграо у Италији и Немачкој.

Али поређење француске демократије са другим земљама, као и свако историско поређење, се показало хазардно и социолошки слабо основано. Далеко дужег и нормалнијег живота него демократија у Немачкој и Италији, III-ћа француска Република је од свог оснивања (1870) сјајно показала да је у стању да се адаптира околностима и интересима француског друштва. Истина, после потпуног уживања народног суверености почев од 1880, благодарећи кабинетима коалиције, висока француска буржоазија је показивала одмах после рата час отворено час прикривено нерасположења према парламенту и незадовољство према демократским установама. У колико се данас њена прогресивна улога сасвим исцрпла и њена економска доминација се претворила у препреку слободног опстанка и развоја целокупног француског друштва, она се претворила од конзервативне силе у реакционарну (фашистичку) силу. За средње класе III-ћа Република се показала одлично и плодно тле, стварајући, благодарећи њеној политици државних зајмова и бирократији стално уве-

¹⁾ Delaisi: Les contradictions du monde moderne, стр. 347.

ћаној, једну огромну војску малих државних рентијера и државних чиновника који су чврсто привезани за мирно постојање републике у садашњем политичком облику.

Некада непријатељ демократске републике, сељаштво је имало од половине XIX века прилике да промени на један виши степен своје мишљења о демократији. Читава једна серија мера које фаворизују земљораднике остварена је до данас. Смањење пореза је извршено постепено, од 1897 до светског рата, на неколико милијарди; терет пореза на непокретна земљишта је смањен за једну шестину од 1851, у пркос релативног повећања чистог приноса. Систем високих протекционистичких царина на цереалије и стоку, стотине милиона франака за поправне радове, саградња путева и вициналних железница, систем примова на производњу шећера, извесне премије за жито, све је то учинило да се земљорадници преобразе у приврженике данашњег режима.

Данашње доба нарочито се карактерише расцепом објективних интереса средњих класа и сељаштва са једне стране и високог грађанства са друге. Средње класе у Француској су осиромашавале и нестајале, док се високи капитализам одржавао у пркос криза и крахова. Али поред супротности постоји и зависност. Средње класе, нарочито онај њихов сектор који се бави штедњом, у зависности је од финансиера, господара берзанских и монетарних тржишта; извући се из ових утицаја, то је интерес средње класе. Интереси сељаштва су исто тако противни политици конзервативаца који су смањивали потрошачку моћ земље и спуштали њихове услове живота. Аграрни феудалци су све више прећили да униште мале сопственике и ситне земљораднике из којих је састављен највећи број сеоског света. Одвајајући се од велике буржоазије, средње класе и сељацу су пришли у садашњој периоди развоја француског друштва радничким класама и у овој подударности интереса се наша чврста материјална основа за чување савременог социалног основа политичког система француске демократије.

Поред материјалних постоји и други узроци, нарочито историско политички и идеолошки, који су одлучили да средње класе и сељаштво у савезу са радничком класом уђе у борбу за одржање демократије и слободe против покушаја фашизма. Са политичке тачке гледишта, улога средњих класа у Француској бала је од Револуције заснована на републиканском и демократском програму. Тада су оне биле политички шеф народних маса а њихова идеологија је сачињавала кичму републиканско демократске опозиције према монархији и високом грађанству. У току политичке историје III-ће Републике, средње класе су крајем прошлог века за извесно време прешли у други план пред великом буржоазијом која се јавила, у добу свог херојског налета, као претставник републике и парламентаризма. Последњих година,

после њеног одвајања од демократије и њених веза са фашизмом, средње класе преузимају своју политичку позицију, налазећи сад у савезу са радничком класом материјалну основу за свој антагонизам против грађанске класе и њене конзервативне политике. Оне се враћају, у виду свог политичког претставника радикализма, на политику свог главног идеолога, Валдек Русоа „да немају противника на левици кад је у питању одбрана демократског режима од велике индустрије и велике банке“. Осим тога, овај политички савез је данас олакшан тиме што је радничка класа прешла на терен народне одбране и што је изменила своју раније искључиво класну тактику. У основи, према томе, политичка приврженост средњих класа за демократски режим није скорашња: она је потврђена у најлепшој периоди ове установе кад се више волело „умрети него изгубити слободу“, кад се заиста умирало за слободу. Из сасвим супротних узрока је проишло окретање немачких средњих класа од демократије и њихово учешће у доласку фашизма. Вајмарска република је била политички режим немачког друштва у добу његове опште економске кризе и све његове мане приписиване су политичком режиму; друго, та република, проишла из пораза у Светском рату, појавила се у очима маса као отелотворење версајског „диктата“.

Идеолошки разлог везивања средњих класа, радеништва и сељака за демократију је исто тако од велике важности, јер је Француска највише идеолошка земља на свету. Најшири слојеви француског народа од средњих класа до пролетериата, су везани за традиције Велике Револуције и за идеологију демократије. Фашизам чији прави значај нису познавали, појавио им се у пуној светлости кад су поједине економске групе, везане са извесним озлоглашеним политичким спекулантима покушале да силом изазову панику и оборе парламентаризам и све вековне тековине демократије. Основи идеолошки став ових најширих слојева француског народа може се објаснити потребом за слободом, вером у једнакост и поверењем у малог стварног човека а не у надчовека, фирера. „Пре свега слобода, пише Ален, најдубљи познавацац француског радикализма и најоштроумнији филозоф демократије, после Русоа. Дакле, пре свега оно што је правда, као главни облик слободе. Понекад неко мисли да је правда добра сама по себи и да добар тиранин није тиранин. Уствари, никакво робовање није праведно. Оно нашта се увек и свуда треба враћати, то је слобода, као израз свега доброг. Кад се тиче политичких права, наставе, мисли, штампе, позоришта увек слобода одјекује као ехо расположења и жеља ових маса“¹⁾. Култ слободе је најизразитија црта социјалне психологије француских маса. Оне остају увек одлучно противне свакој

¹⁾ Alain: Propos d'Économie, стр. 101 .

личној владавини и диктатури која је ван њихових општих воља. Оне хоће увек да сачувају оно што сматрају као основ свог *људског достојанства*: сталну могућност да критикују и кажу *не* најјачим и најбогатијим. Све промене које Французи хоће да извојују имају за главни циљ да учине човека што слободнијем. Хлеб и срећа се не може замислити изван слободе, каже Гиенено; као што слобода не може да буде без хлеба и среће, казао је Мара. Где нема слободе, за Француза престаје мисао и напредак. Без мисли и напретка, он одбија живот човека и живот нације. Поклоник слободе, француски народ одбија сваки нови поредак који обећава људима *благостање* а унижава им слободу. „Јадна људска раса, каже Жорес, која не може да прошири слободу а да је не поломи.“¹⁾ Француз одбија слободу која би била привилегија, која би била резервисана за „елиту“. За њега слобода мора припадати свима, она мора бити једнако право за све. Јер историја човечанства показује да нема слободе појединачно ако нема слободе свих.

Тиме, појам слободе у идеолошком ставу француског народа води непосредно идеји једнакости. Једнакост је најмоћнији захтев који је стално у остварењу и који се непрестано мора бранити. Она је стални покрет на основу кога Правда и Разум улазе у живот друштва. Једнакост значи вољу за правичношћу, жељу да се не изгуби никаква могућност, никакав изглед за напредак. За Французе је једнакост једини оправдани основ хиерархије, једини стварни основ верности, оданости и послушности. Речи Русоа изражавају најбоље овај елан за једнакошћу француског народа, који је данас обновљен. „Баш из разлога, каже он, што снага ствари тежи да уништи једнакост, снага законодавства треба стално да тежи да је одржи.“²⁾ Овакав један дубок и неисцрпни захтев може се остварити само у демократији и слободи. Народ чија је идеологија заснована на Русовљевој идеји „да људи који су физички и интелектуално неједнаки морају постати једнаки на основу права и уговора“,³⁾ остаје противан свим режимима принуде и ограничавања. Само демократија која истиче сувереност народа, одоздо, садржи у себи једнакост свих грађана. То није стварна једнакост, јер она остаје идеал, она је политичка и правна једнакост, без које Француз не може замислити живот у заједници. Она значи оно што је најосновније за њега: потврда достојанства личности свакога и свих и гаранцију за њену независност. Ову дубоку жељу средњих слојева француског народа налазите код Алена кад каже: „нека има богаташа који употребљавају пут својим аутомобилима, али ја нећу да они буду господари, и најзад, пошто има неједнакости свуда, ја хоћу

1) J. Jaurès: Oeuvres complètes, књ. III, стр. 153.

2-3) J. J. Rousseau: Contrat social, књ. IV стр. 17.-18

да једнакост буде високо изречена¹⁾ Народ који сматра за највише своје политичко и људско достојанство да се његова воља изражава у политици државе, одлучан је противник свих облика фашизма, односно предавања судбине целог народа у руке појединаца, „вођа“. Најзад, потреба и жеља француских маса за миром је још више појачала његову везу са демократијом. На првом месту, француска демократија се од после рата како тако показала способном да одбрани мир и да нађе гаранцију за његово остварење у савезу са мирољубивим државама на плану колективне безбедности. Од увек француска десница се идеолошки лако саглашавала са идејом рата. „Рат је, каже Ален, добар по себи за конзервативце, јер он одржава власт и послушност. . . Постоји бес елите против мира; народ треба о томе да размисли“²⁾. Данас кад је француска десница, наклоњена фашизму, стварно стала на страну рата који фашизам изазива, француски народ је нашао још један основ за своју противност фашизму. Демократске странке су увек биле против рата као насилног сретства који омета демократију и спречава прогрес. Пошто демократија једина тражи и гарантује мир, француски народ је пришао одбрани демократије ради тога да би могао радити, живети и спремати бољу будућност у миру. Најзад, за ове широке масе француског народа демократија је још и једна нарочита врста спиритуалног живота, један сплет догми и снага, традиција и деформација, отпора и прилагођавања, за које оне осећају да су им судбине везане. Једно извесно преимућство људи над стварима, један одређен укус за животом, једна извесна форма лиризма, једна одређена вера у разум и напредак, једна велика нежност према „малима“ и неповерење према „великима“, једна мешавина картезијанске логике и романтичног сентиментализма, а нарочито једно *поштовање човечије личности*.

На овим материјалним и идеолошким основама и верностима, савремена француска демократија је за сад решила своју вишегодишњу кризу и ушла у једну нову фазу свог развоја. Демократске странке, које су на челу данашње владе, покушавају, низом енергичних и брзих мера и закона који имају за циљ да ублаже велике социјалне неправде и да радним слојевима подигну услове за сигурнији и достојанственији живот, да прилагоде француско друштво нужностима Историје и да приближе народ држави. Тиме оне мисле да створе широки и сигурнији основ за одржавање демократског поретка и његовог продужења. Најшире масе француског народа следе овај покрет, одобравају га и потпомажу политику која је прекинула са традиционализмом старих формула и старих људи. Овај покрет маса и њихова воља за

1) Alain: *Éléments d'une doctrine radicale*, стр. 131.

2) Alain: *Éléments d'une doctrine radicale*, стр. 69.

учествовањем о вођењем државних послова је једна од најновијих и најизразитијих карактеристика савремене демократије у Француској. Али, не треба губити из вида да крупне опасности и тешкоће очекују нову француску демократију. На политичком плану, она је ушла под непосредни утицај и контролу народних маса; питање је докле ће ићи у корак елан маса и мудра, обазрива и умерена политика коју је приморана да води, у данашњој светској консталацији, и сама левичарска влада. На економском терену, она има да издржи налете и снагу великих економских група, банака и трестова; ако је противник идеолошки побеђен, он је увек стварно моћан и способан.

Шема развоја демократије у Француској, услед економског и политичког положаја ове велике земље, налази се исто тако у зависности и од спољних догађаја као што и догађаји споља зависе од њене еволуције. На једној широј основи, очи целог света су уперене на њу. У питању је да се покаже виталност демократског поретка и да се докаже да он има увек снаге да неутралише налете анархије и фашизма. Као што је демократија у свету везана за судбину француске демократије, тако је судбина демократије у Француској везана са опстанак демократије у свету. Победе и порази демократије и слободе у једној држави имају данас дубоки међународни значај. Исходи савремене борбе за демократију не интересују само историју Француске, они су од великог значаја за историју света.

Д-р Јован Ђорђевић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Концепција својине у Предоснови Југословенског грађанског законика

Данас је реформисање одредаба о својини несумњиво најважнији проблем у правној политици. Старо римско индивидуалистичко гледиште више не усваја ни левица ни десница. Ретко које законодавство спроводи идеју да је својина право на ствари, које претставља овлашћење сопственика да суштином и користима од ње по својој вољи располаже и сваког другог од тога искључи. Ипак то је идеја водиља, за којом иду и на којој су засновали цео свој систем редактори Предоснове за Југословенски грађански законик (§ 379).

Некада, али не увек (не н. пр. феудално или католичко учење по Св. Томи Аквинском), примало се да је начело слободног вршења права дошло до потпуног изражаја баш код својине. Примало се да од сопственикове драге воље зависи хоће ли своје право употребљавати или не. Тако је н. пр. у начелу узимао и Срп. грађ. законик. Али је он то начело,

баш код непокретности, под утицајем физиократског економског схватања, у суштини напустио. Тако § 230 Срп. грађ. зак. овлашћује свакога да заузме оно туђе земљиште, које господар не обрађује или запусту да у луг обрасте. Дотле је ишло гледиште да је својина-социална функција.

Међутим у XIX и XX в. напредује схватање о својини-социалној функцији. Социолошко схватање својине (ако апстрахујемо социјалистичке тенденције и колективизацију) које је кристалисано у учењу Леона Диги-а, у његовим *Les transformations générales du Droit privé depuis le Code Napoléon*, није више теориска жеља. То је данас, махом, саставни део позитивних права. И то права и реформисаних и не-реформисаних.

Код реформисаних права, реформа се нарочито и начелно подвлачи у државама како са социјалистичким тако и са фашистичким тенденцијама. И једне и друге полазе од схватања, за чију се синтезу може узети кратки пропис чл. 153 Вајмарског устава: „Својина обезвује. Њена употреба треба једновремено да буде и служба за опште добро“. Разуме се да се разликује левичарско и десничарско схватање општег добра.

Код nereформисаних права узимамо Француску као пример. Код ње су текстови у главном остали исти, али не и њихово разумевање. Лагана еволуција јуриспруденције у лево, низом помицања у радикални социјализам, створила је социолошку атмосферу проматрања својине.

Било би врло нетачно ако би се тврдило да смо ми, Југославија, остали изван и иза ових реформи. Зар послератно кирајдско законодавство није један од најважнијих изражаја да је својина — социална функција? Зар начин спровођења аграрне реформе није осуда индивидуалног схватања? Зар прописи Видовданског устава и Устава од 1931 г. о томе да се обим својине може ограничити законом — нису очигледни основи за напуштање схватања начела слободног вршења права својине?

Међутим и поред овог таласа преображаја приватних права редактори Предоснове Југ. грађ. законика су с једне стране код схватања својине остали конзервативнији од индивидуалистичких писаца, а с друге — застали код геометричког схватања вршења права, не допуштајући примену праве теорије злоупотребе права.

И протагонисти аустријског система, као што је н. пр. *Ehrenzweig*, давно су напустили ортодоксно римско схватање да је својина — право сопственика на самовољу. Крајњово схватање да је својина — неограничено право, чије се само вршење може ограничити, пало је под ударцима аргумената Гиркеа и Ранде. Рандино учење о релативитету својине јесте основ модерне аустријске школе, која у својини гледа правну могућност релативно најпотпуније и непосредне

власти на ствари. Чак је и § 211 Срп. грађ. зак. из 1844 г. сматрао да је сопственик „савршени господар од својих добара... наравно по пропису закона“. Редактори Предоснове међутим пренели су текст аустриског §-а 354 из 1811 г. у § 379 Предоснове онакав какав је тамо био, као да се за 125 година ништа није збило у свету и као да су погледи на право својине и у животу и у науци остали исти. Они нам могу приметити да су законско ограничење унели код § 384 ст. 1, где су пренели § 164 из 1811 г., у коме се предвиђа законска могућност ограничења вршења својине. На ту њихову примедбу морали би одговорити да је основ једно, а искоришћавање друго и да је нелогичан систем који правило износи као изузетак. Закони морају на себи носити обележје времена, ако желе да буду стварност. Закони су за примену у животу. Зато морају прихватити право стање живота. Затим за интерпретацију закона од стране судије врло је важно шта је постављено као основица, а шта као изузетак. Најзад то је важно за формирање духа правника и за поверење публике у законе. Нелогично је, анахронично, рећи да је данас својина овлашћење сопственика да суштинском ствари и користима од ње, располаже по својој вољи и сваког другог од тога искључи, ако се томе не дода „у границама закона“, кад је то ограничење стално, свакодневно, толико често да је редовно и кад је то ограничење уставно начело.

И док се и са левице и са деснице тврди да својина има свога оправдања једино ако врши изванредан друштвени задатак, начело против кога нико не устаје и које сви у суштини одобравају, редактори Предоснове у § 383 из 1934 г. дословно наводе текст аустриског § 362 из 1811 г. За њих начело слободног вршења права својине остаје исто онакво какво је било у време када су чист утилитаризам и профит били основице једва створеног буржоаског схватања. Зар наши кодификатори немају социално осећање? Зар они не примају да права власника нису ради њега самога, него ради друштва, и зар не сматрају за потребно да му бар ставе у задатак да својину употребљује по својој вољи „ако се то не противи општем добру“? Одговориће ми се да су редактори хтели да задрже чист, ортодоксни буржоаски систем. Међутим у науци приватног права данас важи као неоспорно начело да се својина и буржоаски поредак могу одбранити од нагризања социјалног зуба времена, једино ако се они реформишу, и ако те реформе буду биле спровођене тако да се крајности уклоне. Еволуција је пут нормалног друштвеног живота. Само правилна еволуција чини брану од револуционарног. Због тога сви новији закони, и на страни и код нас, лагано реформишу социјални поредак. А грађански законик има да буде путоказ у томе путу. § 383 Предоснове треба

да садржи гесло да својина не сме да буде самовољна и антисоцијална.

Има ли у Предоснови чега новог у погледу граница употребе својине? Границе су постављене у §§ 384—386 и § 9. Покушаћемо да испитамо да ли су ови прописи поставили брану против злоупотребе сопственичких права.

Основни текст садржи се у § 384 ст. 1. Ту се вели да „уопште вршењу права власништва има места само утолико, уколико се тиме не дира у права трећих лица, нити се преступе ограничења у законима прописана ради одржавања или потпомагања општег добра“. То је дословно преношење § 364 Аустр. грађ. зак. из 1811. г. — Овај текст јесте чист геометриски систем у вршењу права. Свако има своју правну сферу. У њеним границама креће се слободно. Ван ње не сме изаћи. То је појмљиво, јер би зашао у туђу правну сферу. — § 384 ст. 2 Предоснове овлашћује сопственика земљишта да забрани суседу утицање на његово земљиште дејством воде, дима, гасова, топлоте, задаха, звука, потреса и т. д. То је ст. 2 § 364 ратних новела Аустр. грађ. зак. Значи само примена начела из ст. 1. Прост геометризам. Не допушта се другоме да утиче на нашу ствар, јер је вршење утицаја на њу наше право. — §§ 385 (дужност сопственика направе на суседном земљишту да плати накнаду штете коју суседу направедно нанесе) и 386 (забрана дубљења свога земљишта, ако тиме губи ослонац туђе тло или зграда) јесу проста преношења текстова § 364-а и § 364-б новелираног Аустр. грађ. зак. То је такође чист геометризам. — Значи *прописи о својини немају ни речи о теорији злоупотребе права или о идеји да је својина — социјална функција.*

Многи аустриски писци називали су у овом чистом геометризму ратних новела теорију злоупотребе права. И теориски и практично то је у основи погрешно. Теориски то је погрешно отуда што се код геометриског ограничења разграничавају правне сфере и титулару право дозвољава слободно вршење свога права све док он не зађе у туђу, правом заштићену сферу. Уласком у ту сферу нема више злоупотребе свога права, јер ту више његово право не постоји, него се ту вређа (повреда) туђе право. Напротив код злоупотребе права, титулару се забрањује употреба његовог права на штету туђих интереса, који нису за оштећеног заштићени изречно као његова правна сфера, значи повреда фактичких интереса. — Практична разлика лежи у улози судије. Код геометриског ограничења судија утврђује границе правних сфера и не упушта се у оцену уништења или повреде туђих интереса тамо где интереси једног лица излазе из његове правне сфере. Напротив код теорије злоупотребе права, судија оцењује лојалност и социјалност употребе права и у титуларовој правој сфери.

Можда ћемо теорију злоупотребе права наћи у уводној одредби § 9 Предоснове. Ту се вели: „Свако треба да врши своја права и испуњава своје дужности тако како захтева поверење и поштење. Стога нарочито није допуштено вршити своје право једино у циљу да се другоме нанесе штета“. Први одељак садржи примену начела *Treu und Glauben* из Немачког права — то је субјективно схватање теорије о злоупотреби права. Други одељак садржи идеју шикане. Занемарујемо идеју шикане. Редак је случај да се својина употребљује једино да би се други шиканирао, а овде нема места примени тога одељка ако сопственик из те шикане за себе вуче корист. С обзиром на порекло начела *Treu und Glauben*, видећемо да је његова примена у стварном праву искључена. По Немачком праву (§§ 157 и 242) примена овог начела ограничава се на тумачење (§ 157) и извршење уговорних обавеза (§ 242). Значи Предоснова не садржи никакво опште ограничење сопственика, никакву његову дужност да сам себе сматра као социалног функционера, чија функција извири из својине.

Резултат свега био би да је Предоснова потпуно занемарила еволуцију својине и да ћемо, ако је будемо имали озакоњену, имати у пракси два дијаметрално различна система — *редовни систем* грађанског законика заснован на класичном индивидуализму и *изузетни систем* изграђен од низа специјалних закона заснован на схватању да је својина социјална функција. И док ће редовни системи претстављати основицу без садржине, дотле ће изузетни претстављати живот супротан основном начелу теориског државног уређења. Не треба се заваравати да су то изузетци, који се нас не тичу и који су пролазни. То је резултат еволуције. Резултат довољан је да буде основица система. Зато се корекција концепције Предоснове о својини намеће као нужност.

Милан Бартош.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Стављање граница капиталистичкој делатности

Трговци и занатлије, преко својих организација, седница, конгреса и штампе развили су, у последње време, живу акцију противу извесних врсти делатности крупнога капитала. Акција је упућена, у главном, против „Бате“, „Та-те“ и индустријских продавница, али и против картела, и на крају уопште против страног капитала. Акција је у првом налету имала два нагла успеха: административне власти забраниле су рад новосадској филијали фирме „Бата“, „за увек“, како је то стојало у решењу и административне власти забраниле су рад предузећу „Та-га“ у Београду. Могао се добити ути-

сак да власти у тумачењу законских одредаба in dubio решавају у корист ситних капиталиста против крупних, у корист домаћег капитала против страног капитала, и у корист домаћих трговаца и занатлија против домаћих потрошача.

Борба против „Бате“ (Bat'a писано латиницом и чешки са т и апострофом изговара се и морало би се ћирилицом писати Баћа, али како је код нас протоколисана фирма а не чешко презиме као Бата, остајемо и ми код тога назива) започела је у нас, чим су се његови производи из фабрике у Злину јавили на нашем унутрашњем тржишту, дакле много пре оснивања његове фабрике у Срему. Ма да је царинском тарифом од 1925 године домаћа производња ципела, занатска и индустријска, била довољно заштићена (царина на мушке ципеле, тешке $1\frac{1}{4}$ кг. пар, износила је 40—50 динара од пара, царина на женске ципеле тешке пола кг или мање пар, 60—70 динара од пара), скупштине и конгреси ципелара доносили су одлуке, да се *забрани* увоз Батиних ципела у земљу. Затим је вођена борба против Батиних радионица за оправке, касније против издавања одобрења за подизање Батиних фабрика, против продаје гумених опанака, против начина Батине рекламе итд, све то у земљи, која има обиље сировина за производњу обуће и где је радна снага скоро најјевтинија на европском континенту.

Акција против „Та-те“ је борба против типичног великог детаљистичког предузећа у трговини. Она има да заштити мале трговце специјалисте од свих оних преимућстава, које доносе са собом велики магацини према малом трговцу. Али ова борба узима код нас необичне облике. Као што се тражило да се Бати не изда одобрење за подизање фабрика, тако се тражи овде да се великим магацинима уопште забрани рад. Већ смо пре пет година (у књизи „Трговина и унутрашња трговинска политика“) могли утврдити да овакви велики трговачки магацини нису нигде уништили детаљистичку трговину, ни у Њујорку, ни у Лондону, ни у Паризу, ни у Берлину, ни у Загребу, па је сигурно да неће ни у Београду. Они ће допринети да детаљистичке радње оборе цене, да се рационализују, да се задовоље и са мањом прометом и са мањом зарадом, вероватно и да се смањи њихов број. Све то опет изгледа нам, у датом поретку, и економски нужно и економски целисходно.

Сузбијање отварања индустријских продавница тражи се из истих разлога. Са развитком индустрије, нарочито текстилне у нашој земљи створен је велики број продавница индустријских предузећа, која врше узајамну конкуренцију да придобију потрошача рекламном, ниским ценама, које омогућује рационализација продаје. Текстилна роба је код нас последњих година знатно појевтинила баш услед већег броја домаћих фабрика и борбе њихових продавница око потрошача.

Нећемо овде улазити у тумачење одредаба закона од 1931 године. Познато је, да је тај закон, донет непосредно пре избора 1931 године, добио коначну своју редакцију баш од оних који воде борбу против крупнога капитала. Потреба корените ревизије тога закона увиђа се на свима странама, код свих који раде по томе закону или тај закон имају да примењују. Тај закон претставља насиље према нашој привредној стварности, односи у привреди допринеће да он буде изимењен или замењен. Оно што нас у овоме случају, пре свега, интересује, то је економска садржина борбе која се води. Занатлије и трговци признају да индустријска предузећа, велики магацини и индустријске продавнице имају према њима економска преимућства. Због тих економских преимућстава они хоће своје конкуренте да одстране са тржишта. Ако предузећа крупнога капитала имају неки монополни положај који је настао конкурентском борбом и економским средствима, они хоће тај економски монопол да одстране и да га замене својим монополним положајем, који има да се створи законским прописима или административним актима.

Немамо никаквих ни личних, ни класних симпатија за Бату, Тату, Тивар, Пеко или Теокаревића. Са гледишта живота и слободе радникове одбацујемо американски систем који влада у Батиним фабрикама и његовим продавницама. Тај систем исцрпљује раднике, и пребацује ризик на извршно особље. Не могу нас одушевити ни радничке колоније, школе и друге установе које Бата ствара, ма да би те установе могле да служе као узор старим предузећима странага капитала, који је код нас ангажован н. пр. у рудницима угља и бакра. Али што је економски највише значајно, то су производни трошкови и продајне цене тих предузећа. За разлику од картелних индустрија, против чијих високих цена протестују трговци и занатлије, у горњим случајевима *прошест се диже због ниских цена*. А ове ниске цене нису никакав борбен трик, ни „демпинг“, него су постигнуте потпуно економским средствима. Оне резултују из преимућства великог предузећа пред малим, преимућства фабрике пред занатском радионицом, великог магацина пред малом специјалном радњом. То је нужан процес економског напретка капиталистичког друштва који је већ риније извршен у западној и северној Европи и који почиње сада да се врши и у нас.

У земљи ситно — сељачке производње, ниских цена свих производа земљорадње, врло скромног дохотка сељачких и радничких маса, сразмерно ниских плата и приватних и јавних службеника (у поређењу са сељачким и радничким дохотком, плате државних чиновника су високе, али ако ти чиновници имају да се одевају, да станују, да подижу децу на „пристојно“ грађански начин, као чиновници западних индустријских земаља, њихове плате добивају много скромнији вид), у таквој земљи су ниске цене индустријских израђевина

безусловно нужне, ако хоће такве израђевине уопште да нађу своје потрошаче.

Није потребно наводити све разлоге који говоре у прилог развијања индустрије. Без индустријализације у великом обиму нити се могу запослити беспослене масе на селу, нити се може поправити стање земљорадње, нити ће наћи запослења нове генерације школованих људи. Индустријализација ситносељачке земље може да се изводи само на два начина: уз помоћ страног капитала или у облику државних предузећа. Нама изгледа врло целисходно да се индустријализација изводи путем државних предузећа, где год је то могуће и у колико је то могуће с обзиром на природу индустријске делатности. Свака привилегија која би се из неких неекономских разлога дала трговини или занатству значи кочење тога нужног економског процеса индустријализације. Закони о сеоским дућанима у Србији створени су да заштите варошку трговину од развоја трговине на селу и они су пуних шездесет година задржавали економско напредовање села. Стављање вештачких брана крупном капиталу у његовом обарању цена ради повећања пласмана робе имало би за последицу само вештачко стварање приватних имовина уз државну помоћ а на штету потрошача и производног напретка.

Трговци, нарочито они из унутрашњости, имају разлога да буду незадовољни са извесним мерама државне економске политике, али те мере нису на овом терену. Законодавство за заштиту земљорадника било је једнострано и повећало је тешкоће малих трговаца, којима су земљорадници дуговали. Али то је засебно питање и нема никакве везе са овим, које се сада потеже.

М. Мирковић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Изузетан поступак за разрешење општинских завршних рачуна из периода до краја 1929 год.

„Сматрају се разрешени општински рачуни до краја 1929 год. прегледани од стране Месне контроле, ако није утврђена злоупотреба.“

Тач. 5 § 108 финан. закона за 1936-37 год.

Општине, органи јавне управе, имају своје буџете по којима врше издатке и прикуњају приходе, како би имали могућности да обављају јавну службу, на коју по закону имају право и дужност. Као и наредбодавци и рачунополатачи државног буџета, тако и они општинских буџета дужни су да — по извршеном буџету — положу рачун о његовом правилном извршењу. — То полагање рачуна о извршењу буџета врши се састављањем завршног рачуна и подношењем његовим на преглед и разрешење надлежној власти. Та власт је и за општинске рачуне као и за државне — Главна контрола.

За општинске рачуне разрешницу даје по изузетку (једино за оне општине где се врши превентивна контрола од стране Главне контроле,

а то су свега три до четири веће општине) само централно надлештво Главне контроле; за ове рачуне постоје, при локалним органима Гл. контроле, — Месним контролама при финансиским дирекцијама — већа за расправу и разрешење општинских рачуна (чл. 100 зак. о Гл. контроли). Ово веће, састављено од три члана (шефа Месне контроле и два друга чиновника) и деловође, прегледне рачуне од стране Месне контроле претреса и правилне разрешује, а неправилне доводи у исправност, ако је у питању формална неправилност, или осуђује на накнаду ако се по рачуну нађе штета, или пријављује надлежним за кривично гоњење, по одобрењу Гл. контроле, ако се нађу трагови кривичног дела.

Код ових већа у последње време нагомилало се много општинских рачуна не само из последњих година, него још из периода 1919-1929 године. — Разлог је томе махом правно-технички, а понегде, и често, политички: општине негде нису стигле, негде нису умеле ни могле, а негде нису хтеле да на време поднесу рачуне на преглед и разрешење. А где су и поднеле — често нису рачуни били добро склопљени или добро правдани па су дошли примедбе од стране већа и тако су и ти рачуни остали нерасправљени. —

Сад, када се почела обраћати мало већа пажња и на финансиско пословање општина (издат је у извршењу закона о општинама Правилник о финансиском пословању општина, Сл. новине бр. 4—I од 4 јануара 1936 год., и у извршењу закона о град. општинама издата су упутства за доношење Правилника од стране град. општина за финансиско пословање, Сл. новине од 30 маја 1936 год.) — требало је на неки начин што брже ликвидирати ове заостале старе рачуне — како би се, у погледу општинских рачуна велике већине општина, добило неко стање, макар близу нормалном. — У том циљу донета је у овогодишњем финансиском закону горе цитирана одредба. — Ова одредба захтева две врсте објашњења и то:

I) Какав је њен однос према досадашњим одредбама финанс. и других закона о општинским рачунима, — колико је их ова одредба укинула или изменила?

II) како се сама ова одредба има примењивати од стране Месних контрола при финансиским дирекцијама и њихових већа за расправу и разрешење општинских рачуна ?

I. Досадашње одредбе ове материје јесу следеће:

1) Чл. 7 Зак. о продужењу важности, изменама и допунама одредаба досадашњих финанс. закона, односећих се на самоуправни тела — од 21-X-1929 год.: „Буџетска прекорачења и ванбуџетске издатке самоуправних тела, ако су учињена без претходног одобрења Министра финансија до краја 1927 год. решава по поднетим документима и завршним рачунима Главна контрола“.

Ова је одредба, у колико се односи на општине, укинута одредбом тач. 5 § 108 Ф. З. за 1936-37 год., пошто ова последња обухвата исту материју, а доцнија је. Према томе нема више потребе да месне контроле поступају према одлуци Гл. контроле Бр. 115821-31, тј., да ова прекорачења достављају Гл. контроли на одлуку. Одобрење из горње одредбе није, дакле, потребно.

2) Одредбе тач. 1 ст. 3 и 4 § 75 фин. зак. за 1934-35 год.: „Прекорачења кредита на материјалним расходима, учињена у већ одобреним буџетима сеоских општина до краја 1933 год., одобрава Бан на образложен предлог Суда и одбора догичне општине. — Прекорачење кредита на личним расходима неће се одобравати.“

Ове су одредбе измењене одредбом тач. 5 § 108 фин. зак. за 1936-37 год., у следећем: оне не важе за период до краја 1929 год., него за тај период важи тач. 5 § 108 Ф. З. за 1936-37 год. као одредба о истој материји, а доцнија. Према томе за овај период нису потребна горња одобрења.

За период 1930/1933 год. закључно остају ове одредбе и даље на снази с обзиром на одредбу § 113 Ф. З. за 1936/37 год. — и ако овакве одредбе нису изречно унете у најновији фин. закон.

3) Следеће одредбе § 87 Зак. о буџетским дванаестинама за август 1935 год. — март 1936 год. „Тач. 1 Прекорачења кредита на материјалним расходима, учињена у већ одобреним буџетима градских општина до краја 1934 год. може накнадно одобравати Бан на образложен предлог Градског већа дотичне општине; тач. 4 зајмове градских општина као и општина закључене до краја 1934 год., а неодобрене од стране власти, које су за то биле надлежне у времену закључења зајма, може накнадно одобрити Министар финансија у споразуму са Министром унутрашњих послова и повољном мишљењу Бана; тач. 5 промену намене зајмова градских општина, као и општина, закључених и одобрених од надзорне власти до краја 1934 год., може накнадно одобрити Министар финансија у споразуму са Министром унутрашњих послова и по повољном мишљењу Бана; тач. 6 сва раније извршена отуђења општинских некретнина одобрена од стране надзорних општинских тела, која због укидања ранијих жупанија нису могла бити на време одобрена може Министар финансија накнадно одобрити у споразуму са Министром унутрашњих послова и по повољном мишљењу Бана, ако су таква отуђења понова одобрена од стране надлежних општинских тела.“

Ове одредбе из тач. 1, 4, 5 и 6 пом. §-фа 87 измењене су одредбом тач. 5 § 108 Ф. З. за 1936/37 год. у толико, што сва ова одобрења нису потребна за период до краја 1929 год. А примена ових одредаба за доцније време до границе означене у њима остаје и даље на снази с обзиром на одредбу § 113 финан. закона за 1936/37 год.

„Тач. 2. буџете градских општина, као и општина за раније године закључно са 1933 год., који нису одобрени од стране надлежних власти, може накнадно одобрити Министар финансија по повољном мишљењу Бана; Тач. 3 рачуни општина које су биле под Италијанском окупацијом, за време док нису евакуисане, сматрају се разрешеним — тач. 7 овлашћује се Главна контрола да испитује случајеве општина, које из било којих разлога нису биле у могућности саставити годишње завршне рачуне закључно са 1933 год., с тим да у случају оправдања може разрешавати од дужности склапања годишњих рачуна.“

Ове одредбе, из тач. 2, 3 и 7 пом. §-фа, остају у потпуности на снази с обзиром на одредбу § 113 ф. з. за 1936/37 год., а ниуколико нису измењене тач. 5 § 108 истог закона, јер односно одредаба тач. 2 и 7 пом. § 87 — јасно излази из самог текста тач. 5 § 108 Фз. за 1936/37 год. да ова одредба претпоставља постојање одобреног општинског буџета и склопљених годишњих рачуна, а односно тач. 3 — она је специјална, и као таква није укинута, кад то у тач. 5 § 108 није изречно наведено.

II. Што се тиче примене саме одредбе тач. 5 § 108 Фз. за 1936/37 год. од стране надлежних месних контрола и већа појављују се следећа питања:

1) да ли се ова одредба односи само на рачуне општинских управа, или она обухвата и градска поглаварства, тј. да ли се односи на градске општине?

Мишљења сам да ова одредба важи и за једне и за друге, јер су и једне и друге — општине, општинске самоуправе и међу њима нема принципиелне одвојености, а разлике у организацији нису велике. Околност да су регулисане са два одвојена закона (Зак. о општинама и Зак. о градским општинама) правда се практичним, а не начелним разлогом, — како је то и у образложењу предлога Зак. о град. општинама наведено.

2) На које се рачуне из периода до краја 1929 год. односи расправљена одредба; да ли само на оне који су пре 1 априла 1936 год. већ прегледани од месних контрола, или и на оне из истог периода, који буду и доцније прегледани?

И ако слово ове одредбе говори за његово уже тумачење — мишљења сам да је треба шире тумачити с обзиром на околност да има велики број не само непрегледаних него и несклопљених општинских рачуна из периода до краја 1929 године. Ова околност, мислим, била је и разлог да се пом. одредба донесе, како би се рачуни из наведеног

периода — који су већ прилично стари — на што бржи начин ликвидирали. Стога мислим, да се ова одредба односи на све општинске рачуне из периода до краја 1929 год., — без обзира да ли су већ прегледани или ће се доцније прегледати.

3) Како се има поступати приликом прегледа ових рачуна:

а) да ли у сваком случају ови рачуни има да добу пред веће за расправу и разрешење општинских рачуна, тј. да ли је оно једино надлежно да доноси одлуку о томе да су испуњени услови из тач. 5 § 108?

Ако је Веће једино надлежно за овакве одлуке, да ли ће оно давати разрешнице у случајевима кад утврди да постоје услови из тач. 5 § 108 — или ће поступати као код застарелих рачуна; — утврдити само преостатак капитала за идућу годину, не дајући разрешницу?

Мишљења сам да је у сваком случају потребна одлука већа да постоје услови из тач. 5 § 108, јер ова одредба није дирала у организацију и надлежност већа, а она су једина надлежна да доносе у првом степену одлуке у вези са расправом и разрешењем рачуна оних општина код којих не постоји стална превентивна контрола. У месној контроли се врши само преглед и припрема за ову расправу.

Пошто је овде у питању убрзани поступак и пошто се води рачуна претежно о томе да ли постоје злоупотребе или не (слично као код застарелих рачуна) то се, мислим, има поступити као и код застарелих рачуна, — наиме утврдити преостатак капитала за идућу годину, без издавања формалне разрешнице. У осталом и сам текст претресане одредбе..... „сматрају се разрешени“..... иде у прилог оваквог одговора на постављено питање.

б) да ли ће се водити рачуна о свима формалним и материјалним неправилностима, или ће се гледати само на то, да ли је буџет одобрен, рачун склопљен и да ли има злоупотреба — кривичних дела?

С обзиром на тенденцију и дух претресане одредбе, које смо навели по 2), а с обзиром на сам њен — текст — мишљења смо, да се овде има гледати само на то да ли је буџет одобрен, да ли је рачун склопљен и да ли има злоупотреба (утаја, послуга, фасификага и других кривичних дела) — а да се материјалне и формалне неправилности немају у опште узимати у обзир ни расправљати. — Под злоупотребом имају се овде разумети само оне радње наредбодаваца и рачунополагача, које се каже по кривичним законским прописима.

в) Како се имају сматрати прекорачења и ванбуџетски издаци?

С обзиром на то, да ни у Зак. о општинама, ни у Зак. о град. општинама нема одредбе каква је била у пре њих важећем, Зак. о општинама од 1903 год. (чл. 134) — мишљења сам да се прекорачења и ванбуџетски издаци самим тим што су то — не могу сматрати злоупотребима, у колико нема у конкретним случајевима знакова кривичних дела.

г) Како се има поступати са случајевима код ових рачуна, где се нађу ненаплаћене или недовољно наплаћене таксе и друге државне и општинске дажбине?

У колико нема злоупотреба, оваква пропуштања претстављају само штету за државу, односно општину и, према тач. 5 § 108, не могу се у колико претстављају само штету — стављати на терет одговорним рачунополагачима и наредбодавцима. Али, мислим, овим се ни уколико не ослобођавају обвезници дажбина и лица која су требала да плате таксе, од обавеза, у колико исте нису по односним прописима застареле.

Стога се овде, у колико постоји могућност, имају предузети мере само против обвезника и других лица, а не и против одговорних рачунополагача и наредбодаваца за оваква пропуштања, — наравно у колико се ова пропуштања у конкретним случајевима не показују као злоупотребе.

4) Како се има поступати са случајевима где су већа донела осудна решења по овим рачунима из периода до краја 1929 год.?

У колико су та решења постала извршена, она се имају извршити, јер се на њих, као *res judicatae* не може применити одредба тач. 5 § 103,

пошто нема изречне одредбе о томе. А у колико ова решења још нису постала извршна — мислимо, да се на њих тач. 5 § 108 има применити.

Водећи рачуна о стварном стању ствари и означеном циљу, који је једино могла имати у виду цитирана одредба — Гл. контрола је издада свима месним контролама при финанс. дирекцијама један распис, под Бр.: 91206/36, којим се даје упуство за примену одредбе тач. 5 § 108 Фа. за 1936/37 годину. У том распису заступљена су у потпуности горе изложена решења постављених питања.

Никола С. Стјепановић

СУДСКА ХРОНИКА

Застарелост права општине на наплату електричне струје

Општина града Београда, тужбом од 7 децембра 1934 године, тражила је, да суд осуди туженика Петровића, да јој плати утужену суму на име утрошене електричне струје у 1930 години. За доказ је поднела писмене изводе из својих књига. Туженик је на рочишту приговорио, да је потраживање застарело, пошто је од дана доспелости тражбине па до дана подношења тужбе суду протекло више од три године. Тужилац је напротив истицао, да се овде има применити одредба § 931 гр. зак. о шестогодишњој застарелости. За овим је Срески суд за град Београд, на дан 19 новембра 1935 год. П. 7533/34, донео пресуду, којом је тужбу одбио од тражења као застарелог. Суд је најпре оценивши наводе обеју парничких страна, нашао да су приговори туженикови умесни и да је тужбу требало одбити од тражења зато: што је доказано да спорна тражбина потиче из јануара 1930 год. дотле тужба је поднета суду тек 7-XII-1934, тако да је од дана постанка тражбине до подношења тужбе прошло више од три године. А по нахођењу суда овде је имало места примени прописа § 928 г. грађ. зак., по коме све што се плаћа и чини годишње или у краћим роковима, који се годишње повраћају, — застарева за три године, од дана када је што требало платити или учинити. И пошто се и плаћање електричне струје врши периодично у извесним размацама времена, т. ј. редовно свакога месеца, — то се и на такво плаћање има применити трогодишња застарелост из наведеног законског прописа. Што се пак тиче навода тужоочева, да се овде има применити пропис § 931 грађ. зак. о ванредној застарелости од 6 година, суд је нашао, да примени овога законског прописа у овоме случају није имало места. Јер се, по нахођењу суда, овај пропис може применити само у случајевима губљења застарелошћу стварних права на покретним стварима односно на таквим правним добрима, која припадају држави, цркви или општини.

Међутим, тужилац није био задовољан са пресудом среског суда, па је изјавио призив, у коме је тражио, да се нападнута пресуда укине и предмет упути првостепеном суду на поновну расправу. Овај призивни предлог заснован је на следећим разлозима: Погрешно је суд оценио питање застарелости ове општинске тражбине и за исту применио пропис § 928 д. грађ. закона. Јер у конкретном случају Општина града Београда је административна власт са обележјем јавноправног карактера, те, сходно томе, питање застарелости општинских тражбина законодавац је нормирао у пропису § 931 грађ. закона, по којем је за општинске тражбине, које потичу од административних власти одн. јавноправних установа, рок застарелости дужи, т. ј. 6 година, а не трогодишња застарелост из § 928 д. грађ. зак. У потврду овога мишљења и разлога о дугој застарелости, призивалац се је позвао и на једну извршну пресуду Апелац. суда у Београду Р. бр. 3912/34, у којој је заступано гледиште, да је за застарелост права на наплату оваквих и сличних општинских тражбина потребан дужи рок застарелости из

§ 931 грађ. зак., а не онај који предвиђа пропис § 928 д. грађ. зак. — Туженик је пак, у своме одговору на позив тужиоца, остао и даље при приговору застарелости, са тврђењем, да је срески суд правилно применио законски пропис о застарелости из § 928 д. грађ. зак., и да се пропис § 931 односи специјално на стварна права, а не и на тражбена.

Али је Окружни суд за град Београд пресудом Пл. 161/36 од 25 новембра 1936, потврдио пресуду среског суда. Позив није уважен зато, што је суд нашао, да су позивни наводи неумесни и неосновани са разлога изложених у нападнутој пресуди. И пошто је вредност спора била испод 5000 дин., даљем правном леку одн. ревизији није имало места.

По нашем мишљењу суд је у приказаном спору правилно применио законске прописе о застарелости. Наиме, пропис § 928 д. грађ. зак. бесумње је општије природе и тиче се свију оних потраживања односно тражбених права, која имају за предмет извесна повремена, периодска давања или чињења, слична онима која су тамо изречком предвиђена. А такво је и право општине на наплату електричне струје и других сличних дажбина, које општина наплаћује као приватни предузетник, а не као јавна власт. Дужи пак рок ванредне застарелости из § 931 грађ. зак., не тиче се оваквих и сличних тражбина и губитка права на њихову наплату, већ је у томе зак. пропису реч о стицању стварних права одржајем (узупкацијом) на оним покретним стварима, које припадају држави, општини или цркви, као имовинским субјектима; а на штету ових јавних установа. Зато овај пропис треба довести у везу са одредбом § 928 грађ. зак. која говори о прибављању покретних ствари редовном застарелошћу од три године. Дакле пропис § 928 д. грађ. зак. треба имати у виду заједно са другим прописима, који су резултат познатих допуна у нашем Грађанском законнику, извршених 5 маја 1866 године по гледу на француско законодавство. У тим пак допунама нису предвиђена никаква специјална наређења или отступања, која би се тичала права и интереса поменутих привилегованих јавних установа.

У истоме се је смислу, по оваквим споровима, развијала ранија пракса наших судова. (В. на пример наш приказ једне пресуде истог среског и београдског апелационог суда, у Архиву, свеска за октобар 1932 год., под истим насловом). Спорно је сада питање о томе: да ли се и доприноси за утрошак воде или тзв. водоводне таксе имају сматрати као јавне или пак као приватне дажбине. По нашем пак мишљењу, и то се питање има расправљати на исти начин као и ово о наплати електричне струје. Што значи, да се и застарелост права на наплату водоводне таксе има такође оцењивати по пропису наведеног § 928 д. грађ. зак. о трогодишњој застарелости.

Д-р Адам П. Лазаревић.

Надлежност сталног избраног суда Трговачке коморе мора бити писмено и изречно уговорена

Фирма „Тесла“ тужила је „Југо Лојд“ Београдском трговачком суду и тражила плаћање купо продајне цене за узету робу. Тужена страна истакла је ненадлежност редовног суда, јер је у поднетим оригиналним рачунима од речи до речи уговорена надлежност Сталног избраног суда Трговачке коморе у Београду, а на рачунима се налазе и потписи и штамбићи тужилачке фирме. Тужилачка страна није тражила ову уговорену надлежност зато што на поднетим фактурама — рачунима нема потписа тужилачке фирме „Тесла“.

Београдски трговачки суд решењем бр. 46444 од 22-ХП-1933. год. нашао је да је тужба предата ненадлежном суду и одбацио је са ових разлога :

„Поднети фактура и рачуни у одговору на тужбу, у изводу приложени уз тужбу, потичу од тужилачке стране, јер се на њима налазе штамбићи и потписи исте, а тужена страна је фактуре примила са робом и није протестовала против клаузуле о надлежности Сталног избраног суда Трг.

коморе у Београду, која је била у фактури стављена. Према томе у смислу чл. 2. Правилника Сталног изабраног суда Трговачке коморе у Београду уговорена је надлежност тога суда, пошто су обе стране протоколисане фирме.*

По жалби тужилачке стране Касациони суд у Београду (II одељење) примедбама Рек. 396 од 22. фебруара 1934. г. поништио је ово решење наставши: „Погрешно суд налази да је ненадлежан за расправу спорног питања са разлога што је према фактурама — рачунима, која су приложени у одговору на тужбу, а који потичу од тужилачке стране, означено да је за спорове из закључених послова надлежан Стални изабрани суд Трговачке коморе у Београду, те да је према томе, пошто тужена страна пријемом фактуре није протествовала против означене клаузуле, уговорена надлежност поменутог изабраног суда. Ово је погрешно стога што по чл. 2 и 3. Правилника Сталног изабраног суда Трговачке коморе у Београду, уговор о надлежности овога суда мора бити писмен и одредба о томе мора бити изриком означена у самом тексту исправе на видном месту. Како тужена страна не подноси доказе, да је надлежност суда специјалним писменим уговором одређена, то нису испуњени услови за надлежност поменутог изабраног суда.“

Иван Д. Петковић

Конфесионални судови не суде о важности и о разводу брака закљученог код друге конфесије.

Тужиља Марија тужбом својом бр. 61545/30 упућеном окр. суду за град Београд претставила је, да је она у јуну 1901 год. у Трсту закључила брак са Фрањом по обредима римо-католичке цркве; да је њен муж Фрања прешао у старо-католичку цркву и да је ненадлежни суд Хрватске старо-католичке цркве у Загребу развео њихов брак; да је њен муж Фрања умро 1927 год. у својству чиновника Министарства иностраних послова, после чега се она обратила Министарству с молбом да јој оно призна право на пензију и да је Министарство њену молбу одбило и упутило је да претходно донесе доказа да је од стране надлежног грађанског суда њен брак са пок. Фрањом признат као пуноважан. Са изложеног тужила је суду Државу Краљевину Југославију и молила је суд да донесе пресуду да је њен брак са пок. Фрањом био у важности све до његове смрти. Но како је тужиља била мишљења да окружни суд није надлежан за расправу овог спора, то је молила суд да претходно реши питање своје надлежности.

Тужена држава преко свога правобраниоца у одговору на тужбу навела је, да је доказима поднетим од стране тужиле утврђено да је брак између тужиле и пок. Фрање разведен и то пуноважно, будући да је хрватска старо-католичка црква призната вероисповест код нас, те као таква она има право јурисдикције за развод брачних спорова. Но како је и тужена страна нашла да овај суд није надлежан да решава овај спор, то је и она молила да се питање надлежности претходно реши.

За овим је Окружни суд решењем својим бр. 75925/30 нашао да није надлежан за расправу овог спора. По жалби тужене стране Касац. суд примедбама бр. 1262/31 поништио је ово решење налазећи, да овде није у питању спор о разводу брака већ да се овде ради о важности једног уредно закљученог брака по коме питању има да суди грађ. суд по Уредби од 7-XII-1861 год. Бр. 2444 (Зборник XIV стр. 202) отштампаној код § 99 Г. з., која се овде с погледом на § 2 Г. с. п. има применити.

За овим се актом бр. 39160/31 умешала у овај спор Габријела уз тужену Државу, наводећи да је она као друга супруга пок. Фрање, с којим је живела у брачној заједници све до његове смрти, повела спор пред тим судом против Државе за признање права важности њеног брака па како пуноважност једног брака искључује пуноважност и законитост

другога брака, то се она са тих разлога и умешала у спор уз тужену Државу молећи да се акта оба спора здружи. По овом тражењу суд је својом одлуком бр. 48102/31 решио да има места спајању овог спора са спором који је повела друга жена пок. Фрање, која је својом тужбом преставила да се она са њим венчала на дан 5 априла 1926 год. пред свештеником старо-католичке цркве, који је брак законит јер је пок. Фрања у то време био пуноважно разведен од прве жене Марије. На рочиштима код суда пуноважност овога брака признао је и државни правобранилац.

После више одржаних рочишта окружни суд под бр. 61920/31 донео је своју пресуду којом је огласио да је брак између тужиље Марије и пок. Фрање био у важности све до смрти пок. Фрање, док је умешача Габријелу одбио од њена тражења као неумесног и недоказаног. Такву пресуду, по незадовољствима тужене Државе и умешача оснажио је и Беогр. апел. суд под бр. 5899/32.

По жалбама туженика и умешача Апел. суд је примедбама својим бр. 1850/33, усвајајући примедбе Касац. суда бр. 255/33, поништио првостепену пресуду наставши, да суд није могао допустити Габриели мешање у овај спор, јер се овај спор тиче једног личног права тужиље Марије, због чега овде нема места мешању у смислу § 69 Г. с. п.

Поступајући по тим обавезним примедбама окружни суд под бр. 25014 решио је да се акта спора Габриеле К. која су спојена са актима спора Марије К. против Државе издвоје и да се по истима посебно суди. По главној пак ствари суд једонео своју пресуду бр. 53109/33 којом је нашао да је брак између тужиље Марије и пок. Фрање био у важности све до смрти пок. Фрање. Овакву своју пресуду Суд је засновао на Уредби од 7-ХII-1861 год. бр. 2444 уз § 99 г. з., којом је одређена надлежност судова у парницама између римо-католика и лутерана, и којом је прокламован принцип да, што се тиче материалног закона, судови имају судити по законима оне цркве којој супрузи принадлеже, односно у којој је брак благословен. Како овај принцип ни до данас није дерогиран ни једним другим правним прописом, то одатле излази да се на брак тужиље Марије са пок. Фрањом има применити *codex iuris canonici*, према чијим је канонима 1913 и 1018 брак закључен по обредима католичке цркве неразрешив. Но баш и када би се узело да је овај брак било могуће развести за време живота пок. Фрање, ипак се не би могло узети да је тај брак пуноважно разведен одлуком Женидбеног суда хрв. старо-католичке цркве у Загребу јер овај суд није био надлежан за развод брака о коме је реч. Тај суд није имао право расправља и спорове проистекле из бракова закључених по обредима које друге цркве између лица од којих су оба или једно припадници које друге вероисповести, са разлога што ово право немају у нашој држави судови ни једне признате вероисповести, па га не може имати ни Женидбени суд старокатоличке цркве, која је с обзиром на § 12 Вид. устава и Владину декларацију од 18-ХII-1923 г. равноправна са свима осталим црквама односно вероисповестима.

Беогр. апел. суд по незадовољству тужене стране преиначио је ову пресуду и својом пресудом бр. Р. 3418/34 одбио је тужиљу од њеног тужбеног тражења са следећих разлога:

„Римокатоличка и старокатоличка црква не исповедају различита верска начела и учења, већ и једна и друга имају за своју основицу и проповедају једну исту вероисповест односно једну исту ортодоксну католичку вероисповест. Према томе а по налажењу Апел. суда чланови старокатоличке и чланови римокатоличке цркве нису припадници различитих вероисповести, већ су припадници једне исте вероисповести односно и старокатолици и римокатолици припадају једној истој вери, али различитим црквама као административним организацијама верника. Слетствено овом схватању Апел. суда, чија се тачност може закључити из факата што по учењу ових цркава прелаз једног католика из римо-католичке у старокатоличку цркву и обратно не претставља промену;

вероисповести, као и из факата да римокатоличка црква сматра сваког католика за римокатолика, — има се и мора узети да свакоме католику припада право да се по својој вољи определи једној од ових двеју цркава као административним организацијама верника а да притом не промени своју католичку вероисповест. Ова слобода опредељивања верника загарантована је чл. 12 Видовданског Устава односно чл. 11 садањег Устава; којим је призната и старокатоличка црква католичке вероисповести. — Према томе начело неразрешимости брака односно разрешивости брака не претстављају битне елементе католичке вероисповести већ само различите догме римокатоличке и старокатоличке цркве које као такве претстављају питање унутрашњег уређења припадника тих цркава чија примена зависи од воље верника, односно од тога којој цркви верник припада. Па како је напред наведеним прописима Устава старокатоличкој цркви призната верска једнакост, што значи да јој је призната не само једнакост верског учења и црквених институција, већ и право јурисдикције у погледу црквених верских односа њених припадника, то је онда потпуно јасно да је пресуда Женидбеног суда старокатоличке цркве у Загребу, којом је брак између тужиње и пок. Фрање разведен, пуноважна, јер је пок. Фрања пре поведене бракоразводне парнице са тужиљом Маријом прешао у старокатоличку цркву и на тај начин по праву слободног опредељивања за припадништво једној од ових двеју цркава католичке вероисповести признао и стекао право на надлежност и јурисдикцију старокатоличке цркве за развод њеног брака, који је закључио као припадник католичке вероисповести.

По жалби тужилачке стране Касац. суд под бр. Рев. 1128/34 поништио је пресуду Апел. суда бр. 3418/34.

„Не стоје разлози Апел. суда да су римокатоличка и старокатоличка вера једна иста, да су римокатолици и старокатолици припадници једне исте вере, али да само припадају различитим црквама као административним организацијама верника. Јер иако су обе вере хришћанске као што су и друге вере хришћанске (н.пр. православна) ипак нису иста вера, јер им није у свему исто верско учење, није им иста црква, нити верска организација, нити постоји каква верска заједница њихових организација или однос потчињености. Баш само питање брака, који обе цркве сматрају за тајну, показује колико им је различито верско учење о разлучивости брака, због кога различног свог верског учења су се и поделили на Ватиканском Сабору од 1870 год. Стога је и погрешно схватање Апел. суда, да се разлика цркава римокатоличке и старокатоличке вере сматра само као разлика управна а не верска. Напротив свака од ових вера у својим црквама врши своје верске обреде, учи своје припаднике о принципима и догмама своје вере и одржава их у свом верском и догматичном учењу, која су у неким главним питањима различна и противна као баш у питању разлучивости односно неразлучивости брака, инфабилитету папе па и других. Зато ако је слободно сваком римокатолику па и старокатолику да могу из једне верске припадности прећи у другу, ипак се не могу истовремено сматрати за припаднике обе вере и цркве. Са истих разлога ни установе ових вера нису исте и не служе обема верама, већ само оној која је их установила и за коју су од надлежних државних власти добиле одобрење.

Старокатоличка црква призната је под а.-угарском владом на основу закона од 20 маја 1874 год. наредбом министра за богословље од 18 октобра 1877 г. бр. 99, а у нашој држави на основу чл. 12 и 142 Устава од 1921 г. призната је наредбом Министарства просвете од 18 децембра 1925 г. — Право суђења по чл. 48 Устава од 1921 г. и чл. 28 Устава од 1931 г. припада држави, које чини део суверене власти. Делегирање ове своје власти на самоуправне, верске и друге повлашћене организације Држава може чинити само особитим законом — чл. 109 Устава од 1921 г. и чл. 100 Устава од 1931 г. Чланом 12 и 142 Устава од 1921 г. и чл. 11 Устава од 1931 г. признато је свима признатим верама поједнако право слободног верског исповедања и вршења верских обреда као и

њихових организација. Али овим наређењима уставним признато је само право слободе верског учења и верског припадништва, вршења обреда и унутрашњег уређења.

Установа брака призната је и државним законима, као породично-правна установа и стоји под заштитом Државе по чл. 28 Устава од 1921 г. и чл. 21 Устава од 1931 г. Грађанским законом прописани су услови за склапања брака, вршења брачних дужности, престанак — ништавост и развод брака, као и о свима правима и дужностима брачника, који из брака произађу. Према томе и државним законима регулисано је брачно право како материјално, тако и формално као и надлежност редовних државних судова, у колико истим или специјалним законима Држава није право суђења пренела на поједине верске организације § 99 Срп. грађ. закона и зак. уредба уз исти пропис од 7 децембра 1861 год. В. Бр. 2444 (зб. XIV стр. 212) и § 111 општег грађ. закона који важи на подручју Стола седморице у Загребу чл. 96 и 221 зак. о цркви. властима.

Тужена страна није поднела доказе, да је ма којим законом или законодавном Уредбом признато и старо-католичкој вери право расправљања и суђења брачних парница. Апелациони суд погрешно изводи ово право старо-католичке вере из наређења чл. 12 и 142 Устава од 28 јуна 1921 г., јер, као што је напред речено, овим одредбама Устава признато је старо-католичкој цркви право и на све повластице, које уживају и друге признате верске организације, у колико се односе на слободу њиховог верског учења, припадништва, вршења верских обреда и уређења верског и својих установа, а не односи се и на повластице суђења брачних парница, које право припада држави у колико га специјалним законом није уступила којој верској организацији. Објашњења Министра вера од 18-V-1927 г. бр. 5291 од 1 јула 1929 г. бр. 13345 нису сагласна са поменутих прописима устава и противна су ранијим објашњењима од 1926 г. у расписима бр. 181 и 1604.

Са ових разлога спорна пресуда женидбеног стола старокатоличке Хрватске цркве бр. 1816/25 и одлука пуног већа истог стола бр. 43 нема никаквог дејства на брак између тужене Марије и њеног бив. мужа пок. Фрање Коломбани, који су као припадници римокатоличке цркве закључили у јуну 1901 год. у Цркви св. Марије Мајке у Трсту по обредима римокатоличке цркве, јер је изречена од апсолутно ненадлежног суда.

Но и ако се узме, да је Апел. суд правилно нашао, да је старо католичка црква по чл. 12 и 142 Устава стекла исто право јурисдикције, које је имала и данас има римокатоличка црква по Цесарском патенту ипак пресуда Апел. суда није на закону основана са разлога, што Апел. суд није навео у разлозима своје пресуде законски пропис, по коме конфесионални судови имају право да суде и о важности, неважности или престанку и разводу оних бракова, који су закључени у цркви друге конфесије између припадника исте или о мешовитим браковима, који су закључени у другој цркви, тач. 8 § 305 гр. пост.“

Беогр. Апел. суд није усвојио предње примедбе Касац. суда већ је дао следеће своје противразлоге 10 јануара 1935 г. под РБр. 72/35

„Разлика у вршењу верских обреда претставља само разлику формалне природе, којом се не мења ниуколико суштина светих тајни, које се обављају кроз верске обреде. Према таквом стању ствари Апел. суд налази, да је обред питање форме, коју је створила црква као административна организација верника и да према томе римокатолици и старо-католици остају припадници једне исте вере самим тим што верују у свете тајне које су по садржини исте и за римокатолике и за старо-католике, а без обзира на то што римокатоличка и старокатоличка црква једно исто верско учење дају својим верницима кроз различите обреде. Тачност овог резонувања најбоље се доказује у погледу на питање разлучивости односно неразлучивости брака, које питање у главном и претставља разлику између римокатоличке и старо-като-

личке цркве. И ако се сматра да је брак по учењу римокатоличке цркве неразлучив, ипак је у суштини та неразлучивост формалне природе, коју је створила не католичка вера већ римокатоличка црква као административна организација једне групе католичких верника — Да је ово тачно види се најбоље из тога, што и римокатоличка црква признаје институцију тзв. разлучења односно трајно раздвајање између супружника римо-католичке вере од стола и постеље, која институција претставља у суштини исто оно што и развод брака, јер се кроз то раздвајање од стола и постеље ништи оно што је битно код брака као свете тајне, тако, да неразлучивост брака после досуђивања таквог раздвајања од стола и постеље остаје обична форма коју је као такву независно од брака као свете тајне створила не католичка вера, већ римокатоличка црква.

Исти ови разлози важе и у погледу другог таквог питања на коме се разилазе римокатоличка и старокатоличка црква односно у погледу питања о непогрешивости папе, јер непогрешивост папе поглавара римокатоличке цркве као административне организације католичких верника не претставља никако елемент верског и догматичког учења католичке вере, већ творевину римокатоличке цркве, као верске организације тако да и они католички верници који не признају непогрешивост папе као битни елемент верског и догматичког учења, остају ипак припадници католичке вере.

Католичка црква на Ватиканском сабору од 1870 г. није се поделила на римокатоличку и старокатоличку цркву због разлике верског и догматичког учења, већ због разлике у погледу учења верника као и због разлике у погледу начина дакле форме исповедања католичке вере која је и после тога сабора у погледу свих елемената верског и догматичког карактера дакле у погледу своје садржине остала иста.

С обзиром на горње разлоге, као и на раније дате разлоге у поништеној пресуди, Апел. суд налази, да је развод брака између пок. Фрање и тужиље Марије изречен извршном пресудом старо-католичког Духовног суда у Загребу пуноважан, као и да је према томе пуноважан и брак између Фрање К. и друге му жене Габријеле, па је према томе правилна и пресуда овога суда којом је тужиља Марија одбијена од свога тражења.

Разлоге Касац. суда о томе, да тужена страна није поднела никакве доказе да је ма којим законом, законодавном уредбом признато и старатељској цркви право расправљања и суђења брачних парница, Апел. суд није могао усвојити како са разлога изнетих у својој пресуди тако и са следећих разлога: Чл. 12 Устава усвојене су за читаво подручје Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца све оне вере које су у ма ком делу њезину добиле законско признање. Старокатоличка црква је на основу § 1 и 2 Аустр. зак. од 20 маја 1874 г. законском признању верских удружења (држ. зак. Л. бр. 68) још наредбом бив. Цес. Краљевских Министара Богоштовља и наставе у Бечу од 18 октобра 1877 г. (Држ. зак. Л. бр. 99) законито призната за читаво тадашње подручје Краљевине и земаља заступљених у царевинском већу од којег је подручја нашој Краљевини припала Далмација и Словенија. Кад је дакле старокатоличка црква у доба доношења државног нашег Устава била законито призната у једном делу наше Краљевине, усвојена је 12 његовим чланом и за читаво наше државно подручје, па се као таква имала у свима нашим областима признавати са свима оним правима и повластицама што и државни Устав и земаљски закони дају уставно усвојеним и законито признатим верама, па према томе и право расправљања и суђења брачних парница по истом принципу и по истим законским прописима по којима је тако исто право признато и римокатоличкој цркви, која врши јурисдикцију у брачним расправама својих верника без специалног закона којим би од стране Државе на њу била нарочито делегирана таква судска власт. У осталом постојање старокатоличког духовног суда у Загребу и његово право на расправљање и

суђење брачних парница јесте ноторни факат који не треба ни доказивати, јер у противном такви судови не би могли постојати и његово вршење јурисдикције у брачним споровима претстављало би кривицу по кривичном закону, што не стоји. Најзад важан је и факат, да у конкретном случају постоји једна извршна пресуда једног црквеног суда, који је могао бити установљен и организован само на основу законских одредаба, тако да грађанским судовима ни у ком случају не припада право да не признају правну важност таквој пресуди.

Последњи разлог Касац. суда у коме он налази да пресуда овог суда Рбр. 3418 није на закону основана због тога, што Апел. суд није навео законски пропис по коме конфесионални судови имају право да суде у брачним споровима између супружника разних конфесија, Апел. суд није такође могао усвојити са напред изнетих разлога, односно због тога што налази да су и пок. Франа К. и тужиља Марија исте конфесије, и да је према томе за расправу њиховог брачног спора као и развод брака био надлежан Духовни суд у Загребу. Ово у толико пре што је тужиља Марија писменом писаним у Бечу 9-VIII-1920 г. пристала на надлежност овога суда“.

Касациони Суд у својој општој седници од 9 маја 1936 г. под Рев. бр. 1128/34 одбацио је ове противразлоге. Поступајући по овој одлуци опште седнице Касац. суда, Апел. суд својом пресудом Рбр. 7235 одобрио је првостепену пресуду којом је тужиља одбивена од свога тражења.

П. Д. Вучковић

Само саопштавање одлуке извршиоцима кривичног дела да извесна лица неће да престану са радом, не претставља појам потстрекавања, јер је по § 34 од. 1. к. з. потребно да је радња потстрекавања услов одлуке извршиоца кривичне радње.

У кривичном предмету противу М. М. и осталих због дела из § 167/1 у в. § 34 к. з., Окружни суд у Прокупљу пресудом својом од 22 октобра 1935. год. КЗП. 523/35 огласио је оптуженике Љ. М. и П. К. кривим, што су на дан 24. марта 1935 год. пошто су се прегходно скупили њих двојица и оптуженици Милутиновић Милутин, К. М. С. Р. С. В. и С. В. сви из Г. Бејшнице, отишли код сељана села Прекашнице који су градили пут на месту зв. „Појило Јелен До“ и рекли овима да престану да раде, јер ће, у противном, бити и убиства и кад им је пок. В. Ј. старешина села Прекашнице, одговорио: „Ми ћемо да радимо, а ви чините своје“, ова двојица су се вратила код осталих оптуженика, те им саопштила: Прекашничани неће — да одустану од започетог посла, па им затим рекли: да Прекашничане могу само силом отерати, што су остали прихватили, пошли на Прекашничане, те су П. М. Ђ. и П. М. обојице из Г. Бејшнице извршили дело из § 167. од. 1 к. з., ради чега су правоснажно осуђени, а оптуженици М. и П. оваквом радњом учинили су дело из 167 од. 1 ув. § 34 од. к. з. —

По ревизији браниоца оптужених, Касациони суд у Београду пресудом својом од 27. децембра 1935 год. Кре 1647, на основу § 280 ксп. ослободио је оба оптуженика од оптужбе, са разлога:

„Бранилац опт. П. и осталих у своме оправдању ревизије истакао је да је нападнутом пресудом Окружног суда повређен материјални закон из т. 1 а) § 337 ксп. и то тиме: што је окружни суд погрешно нашао да у радњи опт. М. и П. стоји дело потстрекавања и помагања на дело убиства из § 167 1 у в. § 34 кз. што су они критичног дана, када су Ђ. и М. односно убиство извршили, вративши се од Прекашничана казали — саопштили — већ осуђенима Ђ. и М. да Прекашничани веће да престану да раде пут и да се они могу само силом отерати; јер да би ова њихова радња била квалификована као подстрекавање, потребно је да су они одлуку за убиство пок. Ј. и И. код извршиоца Ђ. и М. изазвали умшљајно. Међутим утврђено је и пресудом Касационог суда Кре 991/35 да су осуђени Ђ. и М. ово убиство извршили по својој вољи, ни од кога не потстрекнути.

Исто таво не може бити ни помагања од стране свих оптужених како то узима нападнута пресуда, јер само присуство оптужених, ма они били и наоружани па чак и да су пуцали, не може се узети као помагање некога у извршењу каквог кривичног дела, јер је кривична радња као таква лична радња, а само присуство неког при извршењу какве крив. радње није никакво крив. дело. —

По оцени овог ревизионог навода браниоца оптужених, Касациони суд је нашао, да је овај ревизиони навод основан, а са разлога:

„По § 34. од I кз. инкриминисана је свака радња извесних лица којом ово некога наводи или потстрекава односно изазива у њему одлуку да изврши какво крив. дело. Дакле потребно је, да је радња потстрекавања услов одлуке извршиоца кривичне радње у питању. Међутим, у конкретном случају пресуда Окружног суда узимз као радњу потстрекавања опт. М. и П. само њихово саопштење извршиоцима дела убиства да Прекашничана неће да одустану од започетог посла, као и њихову примедбу да се исти могу само силом отерати. Касациони суд међутим сматра да оваква радња оптужених није, ни по својој интензитету а ни по свом начину извршења — могла да изазове одлуку за извршење крив. дела убиства код извршиоца Ђ. и М., већ да је ова одлука код ових раније постојала, што је у осталом и утврђено како њиховим признањем тако и ранијом пресудом Касационог суда Кре 901/35. Што се тиче помагања за које су осуђени сви оптужени нападнутом пресудом, Касациони суд наводи да је основан ревизиони навод браниоца свих оптужених у погледу истог, а са разлога: Помагање — по својој суштини и самом смислу значи доприношење самом извршењу извесне кривичне радње извршиоца крив. дела у питању тј. помагачева радња треба, удружена са радњом извршиоца, да допринесе заједничком остварењу бића једног крив. дела. Међутим, утврђено је како нападнутом пресудом тако и пресудом овог суда Кре 991/35 да су убиство пок. Јеврема и И. извршили осуђени Ђура и М. сами без ичије помоћи. Присуство свих оптужених у време када су већ осуђени Ђуро и М. односно убиство извршили, не може се узети, с обзиром на све горе изложено, као њихова радња помагања извршиоца убиства, јер они ни једном својом физичком радњом нити покретом нису допринели нити помогли радњу извршења осуђених Ђ. и М.“

Јован Д. Смиљанић

Споразум парничара о употреби главне заклетве као доказа не искључује постојање кривичног дела из § 144 крив. зак.

У кривичном предмету противу С. М. и Р., због дела из § 144 од I кр. зак. пресудом Окружног суда у Шапцу од 23 јуна 1934 г. КЗП. 1935/33, ослобођени су од оптужбе, са разлога:

„Главна заклетва у спору јесте нарочити начин којим се чини зависним исход спора код положене или неположене заклетве. Употреба главне заклетве овиси од самих парничара. Самим тим што неки парничар нуди или прима понуђену заклетву одриче се употребе других доказних средстава за доказ својих навода. Из приложене белешке средског суда у Шапцу по спору М. Р. противу оптужених у коме су оптужени Милош и Радивоје примали и положили главну заклетву, види се да је сам прив. учесник М. Р. као тужилац у спору употребио као доказ главну заклетву и ако је у то време знао за сведоке, када је после у кривичној пријави, за доказ свог тврђења употребио исте. Самим тим што је он у своје време свој спорни однос код Средског суда у Шапцу хтео да расправи не на основу казивања сведока већ на основу главне заклетве то је је прив. учесник Р. одрекао другог доказног средства, те садање његово истицање да су се овде оптужени Милош и Радивоје лажно заклели, — не може се узети у обзир при оцени питања о постојању дела кривоклетства, а које не може постојати када су се странке на заклетву сагласиле. Осим тога ислеђење је показало да је Р. Д. С. продао шуму оптуженом С. Д. М. што

се види из њиховог писменог уговора, Оптужени су и приликом полагања главне заклетве признали да је прив. учесник Р. радио код њих приликом сечења шуме али за тај рад они су му нешто исплатили а нешто су му остали дужни. — Са изложеног суд није могао узети да је овде од стране оптужених С. М. и Р. учињено кривоклетство те је стога и изрекао пресуду као у диспозитиву.

По ревизији држ. тужиоца Касац. суд у Београду пресудом од 10 марта 1935 г. Кр. 253, на основу § 350 тач. 5 in fine кр. зак. поништио је пресуду Окружног суда и ствар упутио на нови главни претрес, са разлога:

„Држ. тужилац у оправдању ревизије истиче повреду материјалног закона из т. 1 под а) § 337 ксп, која би се састојала у томе што је суд погрешно узео да у радњи оптуженика нема уопште кривичног дела из § 144 кр. зак. зато што су се парничари пред судом споразумели да се њихов спор расправи главном заклетвом а од других доказа су одустали. — Оцењујући ове ревизионе наводе, Касац. суд налази да стоји ова повреда закона, јер је суд погрешно нашао да у радњи оптуженика не може стајати дело кривоклетства зато што су се парничари споразумели да се њихов спор расправи главном заклетвом коју су оптуженици по пресуди грађанског суда и положили. Овакво образложење суда није на закону основано. Споразум парничара у грађанском предмету о томе какви ће се докази употребити, не може искључити кривичну одговорност њихову или је умањити, ако се утврди да они нису смели тај доказ као лажан употребити. Јер у грађанском процесу важи начело диспозитиве странака т. ј. од њихове воље зависи употребити једно доказно сретство или не, али ако који од парничара употреби какав лажан доказ то повлачи његову кривичну одговорност због тога. Зато је и у конкретном случају погрешно суд узео да споразум парничара о употреби главне заклетве, као доказа искључује кривичну одговорност оптуженика. Ово утолико пре, што полагање главне заклетве мора бити истинито, тј. парничар мора потврдити само истините чињенице. Потврђивање под заклетвом лажних чињеница повлачи кривичну одговорност оптуженика, а утврђивање да ли су чињенице потврђене под заклетвом лажне или истините допуштено је у кривичном процесу свима доказним сретствима, без обзира на ограничења која евентуално постоје у грађанском процесу у погледу доказивања чињеница. Ово доказивање свима доказним сретствима у кривичном процесу допушта изрично § 4 ксп и одлука грађ. суда о тим истим чињеницама не може везивати кривични суд, као што је то погрешно узео окружни суд“.

Јован Д. Смиљанић

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Нова енглеска литература о пољопривредном проблему

A. W. Menzies — *Kitchin, Land Settlement*, Edinburgh 1935, pp. IX + 175;
Viscount Astor and B. Seeborn Rowntree, The Agricultural Delemma,
 London 1935, pp. XIII + 101;

C. S. Orwin and W. F. Drake, *Back to the land*, London 1935, pp.
 VIII + 93.

Велика Британија има сразмерно мали доходак од пољопривреде, свега 200 милиона фунти годишње према укупном доходу од око 3,3 милијарде фунта, тј. око 6%, отприлике сразмерно исто толико колико износи проценат становништва запосленог у пољопривреди, сточарству, шумарству, и риболову заједно (6,8%). Пољопривреда се ту цени по својем приносу као једна грана индустрије, тј. као угљена, текстилна или гвоздена индустрија. Па ипак, Велика Британија, посвећује већу, више интензивну и више систематску пажњу пољопривреди, него ма која земља европског континента. Не само да постоји ту засебно министарство

пољопривреде, него и активност тога министарства нема такмаца на европском континенту, укључујући и Немачку и Данску. Високе пољопривредне школе не спремају само практичне пољопривредне стручњаке, него и систематски проучавају проблем пољопривреде као целине у Великој Британији и у осталим земљама. Институту за економска истраживања при тим школама, нарочито у Оксфорду и Кембриџу, али и у другим местима, у Единбургу, у Ридингу све до удаљеног велског Абериствиса објављују значајне радове о актуелним пољопривредним проблемима, засноване на детаљним испитивањима. Институт за економска истраживања пољопривреде у Кембриџу за две године (1931—1933) пратио је и истраживање стања и кретање на хиљаду фарми разне величине у источним грофовијама Енглеске. Ове су форме праћене и у другим годинама, тако да је тај институт могао да изда 1936 године поуздану студију о променама у економској организацији пољопривреде, које су, у тим крајевима, наступиле последњих година (*Changes in the Economic Organisation of Agriculture, University of Cambridge, Department of Agriculture, Farm Economic Branch, Report No. 23*).

Уједно од најактуелнијих питања британске аграрне политике је проблем т.зв. „реаграризације“, тј. враћања незапослених енглеских радника на земљу путем стварања нових самосталних малих закупних газдинстава. Овове проблему посвећене су, у главном и ове три књиге.

Кичин је, поред шефа Карслова, главни референт у институту у Кембриџу. Он је, за рачун Карнегијеве фондације, проучавао проблем унутрашње колонизације у Енглеској, и ова књига је резултат тога проучавања. Кичин је питање проучавао са свих страна, не само с обзиром на потребна финансијска средства и поступак при колонизацији да би она била економски успешна, него и с обзиром на енглески извоз, цео проблем запослености и стандард живота широких радничких и земљорадничких слојева. Његови се закључци могу свести на ово. Вршење колонизације не би повећало запосленост становништва. Већа производња аграрних производа у Великој Британији значила би смањење британског увоза аграрних производа. Ако би се смањило британски увоз смањило би се и извоз и тиме изазвала беспослица на другој страни. Конкуренција нових газдинстава старима смањила би рентабилност старих газдинстава. Ако би се повећала потрошња аграрних производа у земљи, морала би се, при истом доhotку потрошача, смањити потрошња других производа. У Енглеској постоји већ хиперпродукција извесних врста поврћа, нова производња би то стање још погоршала. Колонизација у Енглеској може да се изведе стварањем два типа газдинства од 3—5 јутара и, десет пута веће, од 30—50 јутара. Прво газдинство мора бити специјализовано за производњу свиња, живине јаја, неких поврћа и за рад у стакленим кућицама. Други тип, од 30—50 јутара треба да буде мешовито газдинство, које ће производити житарице, сточну храну, млеко у већем обиму, по потреби и свиње, живину итд. и које је еластичније у прилагођавању ценама на тржишту, јер производи један велики део хране потребне за фармерску породицу и за стоку. Кичин детаљно израчунава и трошкове за подизање таквих газдинстава. Његов суд у погледу унутрашње аграрне колонизације је у целини песимитичан и негативан. Ако ипак треба колонизација да се изврши „из других разлога а не економских“, он даје преимућство мешовитом газдинству од 30—50 јутара. Ипак, ако се хоће да врши колонизација и путем отварања специјализованих малих поузданстава она би то морало бити на једној *полуколективној задружној основи*. Требало би купити комплекс земљишта од најмање 1000 јутара сваки, на томе земљишту подићи најмање 100 кућа за 100 колониста, стаклене баште, штале и помоћне зграде, путеве и водовод и једну централну фарму. Ова централна фарма требала би да даје малим газдинствима изабране врсте пилића (један дан старе), изабране сорте младих прасиди од крмача на централној фарми, она би давала колонистима и млеко за потрошњу, сламу, запрегу. Мала газдинства морала би имати и централну организацију за набавку и продају, за паковање, стандардизацију. Над сваком кућом колонисте морао би се вршити *строги надзор* и свако газдинство би морало

дати одређени годишњи минимални принос. „Морала би се донести *правила рада и прописати казне за оне, који се не би држали тих правила*“. Као што се види, оваква колонизација била би далеко од индивидуалног сељачког малог газдинства.

И друга књига доноси негативне закључке у погледу реаграризације Велике Британије. Валдолф Аштор, један од писаца ове књиге, је у заједници са младим економистом са оксфордског института Морејем (Миџем) издао већ раније две књиге посвећене аграрним проблемима („Земља и живот“ и „Плавска пољопривреда“), у овој трећој књизи писци полазе са поставке да ће у будуће, у западном свешу као целини бити *потребан мањи број људи запослених* у пољопривреди и да ће тенденција *хиџерпродукције и ниских цена* пољопривредних производа остати, „до извесног степена“, *трајна појава*. Услед тога изгледи за земље које су велики извозници аграрних производа биће и у будућности неповољни. Из тих разлога енглески доминиони неће моћи да пласирају своје производе у друге земље и остаће им само британско тржиште. Ако би велика Британија одбила да прима аграрне производе, што њој друге земље нуде, да би унапредили своју унутрашњу пољопривреду, цене аграрних производа у земљи би се дигле, али би значило повећавање животних трошкова, смањење извоза, повећање незапослености у индустрији. То би имало за последицу такође угрожавање економске солидарности Британске империје. Писци истражују и разлоге које се наводе за реаграризацију а који су војно политичке природе, тј. могућности снабдевања стовариштва средствима за исхрану у једном будућем рату. Место повећања површине под пшеницом писци предлажу да се изграде магацини за држање резерве хране колико износи једногодишња потрошња Велике Британије. Ова резерва, поред домаће производње, може да подмири потребе исхране за четири године евентуалног трајања рата. И једно типично либерално образложење тезе, да се увоз не сме ограничити, образложење које у свету постаје све ређе и ређе: „Наша зависност од прекоморских земаља за велик део наших потреба учинила је бар толико да будемо јаки, колико је учинила да будемо рањиви. Јер без те зависности не бисмо били имали велику трговачку морнарицу, ни индустрију бродоградње... ни напредне доминионе;... наша снага у рату била би слабија, да нисмо имали тако тесне трговачке везе са земаљама новог света“ (стр. 41). Број људи запослених у енглеској пољопривреди смањује се и даље, стално, та је тенденција условљена техничким напретком и не може се задржати. Против повећања броја малих газдинства, писци изnose и један посебан аргумент, који се налази и код Кичина, наиме, да ће нова мала газдинства у многим производима бити мање економича од већ постојећих већих и да ће поделити у конкуренцији са овим већим газдинствима. Према свему, стварање ситних газдинстава не може да буде економски целисходно и не може донети олакшања незапослености.

Трећа књига под популарним насловом „Натраг на земљу“ износи такође све аргументе против стварања малих газдинства и *прошив враћања на земљу*. Први од њених аутора, Орвин, је директор Оксфордског института за економска истраживања пољопривреде и доследан противник малог поседа у свима својим ранијим делима. Дарк је један од његових млађих сарадника у институту који је специјално проучавао мало газдинство у Енглеској. Књига је рађена врло систематски и садржи историјат енглеске унутрашње колонизације са прегледом читавог законодавства, затим је обрађен мали посед различитих величина (1—5 јутара, 5—20 јутара, 20—50 јутара), и типози делатности малог поседа: млекарство, мешовито газдовање, повртарство, живинарство. Посебна глава је посвећена правном положају малог газдинства у Енглеској. За карактеристику начина рада и гледања Орвиновог а и већег дела западно европских економиста може да служи уводна реченица у V главу („Лекције колонизације“) која гласи: „*Нема, вероватно, ничега што ради мали поседник, да што не би могао велики поседник урадити боље*“ (стр. 63). Да би се одржали, мали колонисте морали би, као и сељаци на европском континенту, да више раде и мање да троше од градских радника. Они би утицали на снижење свoga

стандарда живота и за снижење стандарда живота оних који су већ били запослени у пољопривреди. А тога Велика Британија неће. И с тога сви планови Лојда Џорџа и других који траже упућивање незапослених на земљу су економски нецелесходни. Њихово остварење изискивало би огромне жртве од самих незапослених радника (већ рад, нижи стандард), од других друштвених група и од државе и јавних тела, јер би колонизација сваког радника просечно стајала хиљаду фунти (а то је 250.000 динара).

Све три књиге су у главним питањима сагласне. У свима трима се чини концесија реаграризацији само у толико, у колико се хоће из моралних и психолошких разлога да да ма какво запослење незапосленима. Али за то не треба колонизација. Довољно је да се тим радницима, уз помоћ због незапослености, да баштенска парцела поред града, где станују, да би могли у њој да чепрају, да би уз то производили поврће за своју породицу, а иначе били без утицаја на понуду на тржишту. Орвин још допушта да се неки од њих могу запослити као пастири оваца по кршевитим брежуљцима уз обалу, који нису приватна својина.

До оваквих закључака се могло доћи само на основу извесних претпоставки, које обележавају психологију Британаца. То је, у првом реду, оптимизам и веровање да ће благостање Велике Британије остати трајно, можда се и повећати, али не смањити. Затим, убеђење да ће се однос између становништва и животног простора некако аутоматски регулисати, вероватно и опадањем становништва. И коначно једно опште гледиште, које нам изгледа делимично недоказано, а делимично једнострано, али које је ту аксиом, наиме, да је стандард енглеског радника, и оног запосленог и оног незапосленог али осигураног, тако висок, да је свако враћање на земљу наздовање, спуштање на ниже. И мало сељачко газдинство и парола враћања на земљу изгледа Орвину као напуштање великих магазина и враћање сељачким дућанима или као напуштање модерних текстилних фабрика и враћање ручном ткачком разбоју.

М. Мирковић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Илија П. Перић, Странци у југословенској привреди (о правном положају странаца с погледом на обављање радњи), Београд, 1936 год., стр. I—VIII и 1—125.

Аутор је у овој књизи изнео кратки историјски поглед на развитак права странаца на вршење привреде, затим се нарочито задржао на расправљању тога питања у Југославији. Специјалну пажњу обратио је значењу регионалних пактова Мале антанте и Балканског споразума у погледу на ово питање. То претставља један врло исцрпан и користан увод.

У другој делу своје књиге аутор је изложио уговорно право. Ту су излагања о привредним односима и о правима појединаца изложена по азбучном реду држава. У кратким потезима показане су клаузуле које важе за сваку посебну државу. Излагање је течно, једино му се може замерити да то излагање није доведено у међусобни однос између равних држава. Тако код држава које имају права на клаузулу највећег повлашћења не објашњава се чијим се повлашћењима они могу користити у нашој држави. Исто тако код питања Северних Сједињених Америчких Држава не расправља се питање онеозног значења клаузуле највећег повлашћења, и ако С. С. А. Д. на овом питању инсистирају. Даље овај део не износи никакве случајеве из праксе нити пак спорове који су забележени у судским збиркама, а који дају важност примени међународних уговора. Али ипак, и поред тога, овај део књиге је од користи и може дати сигуран упут на постојеће уговоре, иако има грешака (на пр. положај руских избеглица није неодређен, као што износи књига, јер оне уживају клаузулу највећег повлашћења).

Исто тако treћи део књиге претставља врло корисну новину. Ту је изложено аутономно законодавство наше државе уколико оно регулише питања на права странаца у погледу вођења обрта. Ту се излаже систем по Закону о радњама од 1931 г., питања акционарског друштва као и специјални режими који важе у погледу државних монопола, индустрије експлозивних материја и оружја, дрварске индустрије, рибарске индустрије, поморске пловидбе, ваздушне пловидбе као и питања учешћа странаца на берзама и при јавним лицитацијама. Овај део је недовољно обрађен. Морамо напоменути да у њему нема чак ни оних података који се обично наводе у убједницама и које смо 1927 г. навели у своме Међународном трговинском праву.

Књига г. Перића претставља први систематски прилог изучавања овог питања у нашој стручној литератури, па и ако је ова књига упућена практичним радницима, ипак она је добро дошла као један зборник, који ће у многоме смањити мутања, и зато је препоручујемо практичним правницима искрећемо пажњу на њу заједно са г. д-р Стеваном Поповићем, генералним секретаром Београдске индустријске коморе, који је у предговору књиге лепо навео њену практичну корисност.

Милан Бартош

Савјановић-Магарашевић-Шивка, Помоћна књига за практичну употребу поступка за судове у Срп. правосл. цркви у споровима о разводу брака. Тузла 1935. Стр. 200 Цена 40 дина.

Ступањем на снагу новог „Поступка за судове у српској православној цркви“, од 1 септембра 1934 год., појавно се проблем једнообразне судске праксе и пред нашим црквеним судовима. Све до овога доба ови судови су судили углавном на основу праксе која је владала на подручју дотичне црквене области, пошто ни у једној од наших православних црквених области није било формалног црквеносудског поступка. А како је још најчешћи случај да судије црквених судова немају правничког образовања и да је адвокатима ако не потпуно онемогућено, оно бар знатно отежано учешће у раду црквених судова, јасно је колико шаренило влада у процесном праву наше православне цркве. Нови *Поступак* треба да уједначи судску праксу. Но сам *Поступак* још није довољан за то. Потребна су и теориска продубљивања појединих проблема, начелна расправљања спорних питања, и практична приручници, који ће специјално корисно послужити неправницима. Ова књига, чији су писци у пракси осетили потребу једног практичног приручника, садржи изложен цело ток поступка код бракоразводних парница: покретање спора, мирене, опште установе судског поступка, припремни и споредни поступак, главни поступак, посебне поступке, правне лекове и извршење судских одлука. Обрађен је, дакле, целокупни поступак, изложен логичким редом, према самом току бракоразводне парнице. Писци су изложили законске одредбе по сваком питању и израдили су један низ формулара (образаца), који би, по њиховом мишљењу, знатно допринели изједначењу процесног права код црквених судова. По себи се разуме да од њих предложени образци нису обавезни, и да свака странка може да их, према потреби, прилагођава конкретној ситуацији. И још уз то, о користи оваквих образаца у пракси, мишљења су подељена. Велики број писаца сматра да су они штетни за праксу, пошто шаблонизирају судски поступак. По нашем пак мишљењу, с обзиром на то да је поступак код црквених судова потпуно нов, образци из књиге коју приказујемо могу веома корисно послужити како свештеницима, који по дужности учествују у бракоразводним споровима, тако и практичним правницима, под условом да се узимају критички и прилагођавају конкретним ситуацијама.

Писци у овој књизи ограничили су се на поступак код бракоразводних парница, изоставивши кривични поступак, као и поступак у брачним споровима о ваљаности и поништењу брака, сматрајући да „ови случајеви у пракси долазе врло ретко.“ Књизи је додат обиман регистар целог црквеносудског поступка.

Савесно рађена ова књига ће несумњиво бити од користи практичарима, и са потребним критицизмом допринети устаљеној процесној права код наших црквених судова. Она ће, такође, добро послужити и студентима права, који још немају систематски уџбеник новог права српске православне цркве.

Д-р Илија А. Пржић

Петар Н. Јовановић, Сроство као брачна сметња према брачним правилима Српске православне цркве. Тузла 1936 Стр. 96. Цена 20— дина

Ново законодавство у области црквеног права српске православне цркве изазвало је већ низ више или мање добрих теориских или практичних расправа из ове области. Једна од најинтересантнијих је ова књига о сроству као брачној сметњи, према новом брачном правилнику. Питање сроства као брачне сметње у нашој православној цркви дуго није било једнообразно уређено. У разним подручјима владале су разнолике одредбе, тако да је једно исто сроство час оглашавано за забрањено час за допуштено. Једном одлуком од 1923 год. Архијерејски Сабор је донео правила о границама сроства као брачне сметње, но тек новим брачним правилима од 1933 год. утврђена су правила општа и обавезна за целу српску православну цркву. Границе сроства тачно су одређене по канонима и општим црквеним прописима. Архијерејски заменик из Тузле, прота Г. Петар Н. Јовановић, подухватио се да на основу ових нових прописа изради једно систематско дело о сроству, као брачној сметњи. После увода, о сроству опште, он је изложио крвно сроство, у правој и побочној линији, пријатељско сроство (двородно и трородно), духовно сроство, као и остале облике сроства (због црквене заруке, због ванбрачног односа, по црквеном и грађанском усвојењу, после разведеног или судском пресудом поништеног брака), као и одредбе о сроству као брачној сметњи. У додатку изложена су питања сроства по народном обичају (побратимство и шишано кумство), као и сроство као брачна сметња код других конфесија (римокатолика, муслимана и јевреја) и у грађанским односима. Књизи је додана и једна исцрпна листа сродничких назива, протумачених правнички, филолошки и етнографски.

Са веома великим бројем примера и слика, рађена тако да може послужити и нестручњацима, ова књига Г. Јовановића нарочито ће бити од користи свештеницима, судијама, адвокатима и студентима права и богословских наука. Писац је уложио знатан труд и савесно и зналачки обрадио ово не баш тако лако питање.

Д-р Илија А. Пржић

D-r Bertold Eisner, Universitätsprofessor, Zagreb, Das Eherecht im jugoslawischen Vorentwurf und im tschechoslowakischen Entwurf einer bürgerlichen Gesetzbuches, Ljubljana 1936, стр. 569—643.

Дугогодишњи сарадник у нашим законодавним комисијама за изједначење закона, г. Д-р Ајснер, сада професор универзитета у Загребу, иштампао је овај свој рад у споменици за прославу шездесетогодишњице живота наших угледних правника г. г. Доленца, Крека, Кушеја и Шкерља, професора универзитета у Љубљани, а по том је одштампан и засебно. У овом раду писац расправља прописе брачног права како је оно регулисано у предпројекту југословенског грађ. законика и у чехословачком пројекту грађанског законика. Чинећи упоређење између прописа југословенског и чехословачког пројекта, којима је као основа послужило општи аустријски грађански законик, писац се није задовољио кратким прегледом прописа једнога и другог пројекта, него је дубље анализирао њихове прописе и истакао и образложио разлику између једних и других. Материја којом се писац бави раздвојена је тако да се прво говори о општем карактеру брачног права у обема пројектима, за тим о прописима за закључење брака, о прописима који се тичу неважности брака, даље о прописима односно дејства пуноважног брака, о одвајању од стола и постеље и о разводу брака, о утицају проглашења за умрлог

на постојећи брак, о поновном ступању у брак у случају смрти једнога супруга или у случају развода брака, о дејствима проглашења брака за неважан, одвајања од стола и постеље и развода брака, на крају долазе закључне примедбе. Писац се не задовољава само тиме да изнесе разлике између југословенског и чехословачког пројекта, него подвргава критици њихове прописе и предлаже друге, по његовом мишљењу боље солудије. При томе стално упућује и на прописе других европских грађанских законика и њихових пројеката. Његов рад сигурно ће користити оној комисији која буде позвана да састави дефинитивни пројекат југословенског грађанског законика. За разлику од оних критичара нашег предпројекта, који нису са њим задовољни, јер је усвојио у главном прописе аустриског општег грађ. законика (са разлога толико већ пута изнесених), писац каже: „У југословенском предпројекту имаће што шта да се поправи. Али и чехословачки пројекат, који је без сумње савременији, захтева исправке у многим својим одредбама. Узети као целина задовољавају оба пројекта. Њих треба као даље развиће права општег грађанског законика (аустријског) чије основе они с правом задржавају, поздравити“. При томе треба напоменути да писац не пише *pro domo*, јер он није учествовао у састављању нашег предпројекта. Пада у очи што писац, који се тако обилно служио страном литературом, не помиње у своје раду нигде домаћу литературу о овом питању која није безначајна, као ни дискусије о њему на конгресу правника у Загребу и реферате изнешене за тај конгрес и одштапане у „Споменици“ 2 и 4. конгреса правника. Добро је пак што је имао у виду ваљано дело г. Д-р Мауровића.

Д-р Д. Аранђеловић

Kisaburo Jokota, Begriff und Gliederung der Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft. Sonderabdruck aus Gesellschaft-Staat und Recht, Festschrift gewidmet Hans Kelsen zum 50. Geburtstage. Wien, 1931, S. 390—416. Verlag Julius Springer.

Кисабуро Јокота је професор универзитета у Токију и припада познатој бечкој правној школи; отуда његова се студија креће у схватањима и појмовима Келсенове опште теорије права. Као што је Келсен истицао потребу да се изврши у теорији права и теорији Уставног права једна велика реформа, после доласка демократске државе, тако и Јокота захтева да се изврши преображај науке Међународног права, услед развоја међународног права. Ова научна реформа не може да се сведе на измену појединих традиционалних правних појмова, него има да се постави на тачку гледишта једне јединствене и организоване међународне заједнице, одакле ће моћи да изводи своје појмове и да прави своје закључке. За Међународно Право овај је захтев већ истакао Фердрос и Јокота му се придружује са свом снагом припадника исте школе.

Писац схвата међународну заједницу као правну заједницу и право као један систем норми, издвојен, и независан од социјалних политичких и моралних елемената. Овде игра исти Келсенов „монизам“ који није само правни него и априорни, јер претпоставља да се стварност може расцепити у више издвојених и самосталних слојева. Заједница, дакле, постаје путем правне норме. Њен устав, односно правило из кога проистичу нова општа правна правила, садржи се у начелу: *facta sunt servanda*. Ова јединствена норма садржи у себи различите правне норме али се оне све свде у крајној линији на ово опште правило о поштовању уговора и обавеза међународног права. Ово основно правило се валази у темељу међународне правне заједнице. Без њега ова заједница не може ни бити, јер оно осигурава основно јединство путем правног правила. Другим речима, међународна правна заједница постаје на основу јединства које почива на међународном праву. То јединство је, у смислу келсеновске терминологије, нормативно и поклапа се са обимом самога међународног друштва. Развијајући даље овај проблем, не излази из круга општих идеја Келсенове теорије о држави и праву, које он у осталом са вештином и сигурношћу

примењује на терен међународног јавног права. Тако ће истицати да устав постоји од почетка у правним нормама једног међународног друштва. Он се појављује у истом тренутку у коме се међународно правна заједница остварује. Код Келсена подударност између правног поретка и државе, овде подударност између правних норми, устава и међународне заједнице.

Ово су главне идеје у расправи јапанског професора. Ове се налазе између два система примедби. Први се односи на апстрактна схватања међународног правног поретка као нормативног јединства и његове вредности, док у стварности данашњих држава и њихових односа овај поредак није ни јединствен нити је у опште правни поредак у правом смислу, јер му недостају принудне и обавезне вредности. Други има у виду немогућност да се посматрају правни проблеми са чисто правне тачке гледишта; правна норма је један аспект стварности и њена стварна вредност се налази у функцији са свим чиниоцима друштвене стварности. Социологија и овде не може да се мимоиђе у правним резеновањима, ако хоћемо да добијемо научна решења, односно решења која су изведена из снаге ствари а не из снаге идеја.

Ј. Ђ.

Louis Josserand, conseiller à la Cour de Cassation, doyen honoraire de la Faculté de Droit de Lyon, Evolutions et Actualités. Conférences de Droit civil. Paris, 1936.

Г. Ј. Ж. касациони судија и бивши професор грађ. права у Лиону, одржао је у току 1930-1931 низ конференција у Загребу, Београду, Букурешту, Анверсу, Лисабону, Мадриду итд. у којима је излагао извесне савремене проблеме грађанског права, поглавито из области одговорности за накнаду штете. Сакупљена предавања (осам на броју) штампао је ове године у издању R. Sirey-а додавши примедбе, референце; писац је узео у обзир и најновије публикације из области гр. права које су у вези са питањима која је расправљао у овој књизи.

Чланци г. Ж. имају велики значај за правнике, не само зато што је он познати правни писац велике ерудиције већ нарочито стога што он право излажи у његовој еволуцији, динамички доводећи га у везу и зависност од економских, политичких и других фактора. Нарочиту вредност његовим радовима дају излагања о улози судске праксе, тако да се добија тачна слика њеног значаја за развој грађанског права у Француској.

С обзиром на чињеницу да и ми стојимо пред кодификацијом грађанског права чланак *Le Code civil et ses destinées* (стр. 1-28) има нарочити интерес за нас. Грађанске кодификације долазе, по мишљењу пишевог, после великих политичких потреса. Тако после Великог рата припремају се или су већ донети нови грађански законици у Турској, Пољској, Румунији, Југославији, Арбанији и др. земљама. То је и потпуно природно. Пољска, Румунија, Југославија и т. д. услед различитости законодавства морале су да приступе доношењу новог грађанског законика. Само не изгледа да ће ове ревизије грађанског права бити значајне и дубоке. Пре се може говорити о извесним делимичним изменама без дубљег социалног значаја. Нове кодификације упоређене са франц. гр. закоником од 1804 и Совјетским грађанским законцима који консакрирају у два разна периода резултате и тековине двеју револуција не могу имати такав значај као ове последње. Стога је несумњиво тачно да се ниједан грађански законик у току XIX века не може да мери по својој значају са француским грађанским закоником. Задатак који је стајао пред законодавцем по Револуцији био је огроман. Требало је нов друштвени поредак који почива на слободи личности и земље (ослобођење земље од феудалних односа) правно формулисати. Тај задатак су, као што је познато, редактори С. с. сјајно решили. Г. Ж. истиче једну негативну страну сваке кодификације па и француске. Она у неку руку хипнотише коментаторе који све напоре управљају на то да протумаче текст; доктрина (то је нарочито случај са њом) и суд-

ска пракса постају за дуже време стерилне, засењене новом звездом не разазнају више земаљске ствари, постају заробљеници и слуге божанства које не трпи критику. То престаје да буде наука и постаје култ а г. Ж. вели да ни једно дело није било предмет такога култа искључиво и ватреног као што је то био случај са С. с. од 1804. (То је у главном трајало 50-60 година по доношењу законика).

С. с. је пример како треба правити законике. Монтескије је тражио (*Esprit des lois*, chap. XXIX. за које дело Г. Ж. тврди да ће преживети и С. с.) да законодавац треба да је концизан и прецизан, јасан у изражавању да избегава неодређене изразе и суптилна изражавања (вид. критику језика у Предоснови у студији Г. Д-р Ч. Марковића, професора универзитета: „Предоснова . . .“, отисак из споменице Доленцу, Креку, Кушеју и Шкерљу, стр. 296-300). Поред захтева у погледу форме Montesquieu захтева од законодавца умереност јер *in medio stat virtus*. С. с. у главном изражава револуционарне принципе: индивидуалну слободу, једнакост пред законом, поштовање и слободу индивидуалне својине, али с друге стране у породичном и наследном праву ослања се у главном на обичајно право а у облигационом на римско које је све до скорашње еволуције економских и правних односа могло задовољити потребе правног саобраћаја. Мудрост редактора је и у томе што су врло често постављали само општа начела остављајући судији да се он стара о остварењу водећи при том рачуна о потребама живота, економској и друштвеној еволуцији (у овом погледу редактори С. с. показали су већу ширину духа од редактора В. Г. В.). Portalis у своме „*Exposé des Motifs*“ наглашава да је законодавцу немогуће све да предвиди јер је живот увек „оштроумнији“ од људског разума. То све указује да С. с. није уско схватио улогу судије већ да је напротив остављао судији да он слободно и интелигентно адаптира животу основне принципе које је законодавац поставио. С. с. је дело праксе намењено животу. У њему нема ни вербализма ни схоластике.

Међутим и ако је С. с. тако добро редигован он не би могао да траје тако дуго да судска пракса није одиграла велику улогу у његовој примени подешавајући га економским и друштвеним потребама новог времена. Француски гр. законик у сукобу са еволуцијом која је извршена у економији, науци и друштву подлегао би; буквално тумачење текста упростило би ово велико дело. Јавиле су се извесне нове правне институције, као на пр. осигурање живота, друге су се, пак, трансформирале услед проналазака науке као на пр. превоз; економска еволуција дала је нов значај покретним стварима у погледу којих се је С. с. држао *res mobilis res vilis*; најзад на месту индивидуализма преовлађују нове друштвене доктрине као солидаризам, асоциационизам. Судска пракса посматрајући право не као егзактну науку већ као социалну видела је у С. с. организацију која подлежи еволуцији. Према речима Ballot-Beaupré (о стогодишњици С. с.) не треба тражити данас каква је била мисао законодавца пре 100 год. већ се треба питати како би данас био редигован законски пропис који треба применити. На прелому IX и X века доктрина има важну улогу за слободније тумачење текста (Salleilles, A. Esmein, Geny). Са таквим схватањем о задацима судске праксе природно је да је С. с. остао до данас савремен. С. с. је изменио физиономију: то није више, вели Г. Ж., С. с. од 1804 већ од 1931. И сасвим је разумљиво да се питање ревизије С. с. не поставља као нужност, мада писац сматра да ће до ревизије морати доћи ипак мисли да још није време да јој се приступи.

Осим овог чланка Г. Л. Ж. има још два у овој збирци који се не баве проблемом одговорности. То су: „*Le mensonge, la simulation, et la dissimulation, en tant que facteurs de droits*“ и „*Le declin du titre gratuit et sa transformation*“ (p. 112 à 135; 135 à 159). Други је много интересантнији. Од тога да ли се у правним операцијама срећу чешће или не добродични послови, правни саобраћај има различит изглед и показује различите менталитете. Другим речима удео добродичних, бесплатних правних послова карактерише дух епохе, моралност друштвене заједнице. Послови са накнадом су израз правног егоизма, док, бесплатан, добродични посао је израз алтруизма; у првом видимо дух спекулације — у сваком случају

размене, у другом *animus donandi*. Једном речи први је израз заинтесованости, други чини праву афирмацију користољубља. Друштво ће у првом случају бити више пословно, преовлађиваће дух борбе и животне конкуренције, у другом милосрђа (*affectatio societatis*). Г. Ж. на неколико примера констатује да се добротин одн. бесплатан правни посао повлачи пред послом са накнадом. То се да одмах констатовати код вршења јавних функција (које су некад биле великим делом почасне), затим у случају tutorства које је раније вршено бесплатно а данас се награђује (чл. 416 Швајц. гр. з.; исто тако немачки гр. з. предвиђа у § 1836 награду судом одређену; у Француској судска пракса допушта да породични савет одреди годишњу награду отсеком). То се још више истиче код новчаних зајмова, мандата, депозита и јемства: Код свих ових уговора данас се, по правилу, уговара награда. Тако видимо да с једне стране број теретних уговора расте а број бесплатних све више опада. Једни можда бесплатни уговор јесте послуга. Јер Г. Ж. тврди да се и код поклона и легата могу констатовати извесне трансформације. Прво, тако зване напојнице, бакшиши нису поклон већ извршење једног дуга (откуда *animus donandi* када се даје келнеру или шоферу уобичајени проценат). Затим код поклона и легата одавно се констатује појава извесних модалитета: терет, налог. То већ међа прилично праву природу тих добротиних послова. Још мање се могу сматрати као добротини послови поклони са специјалном наменом; ту управо имамо једну задужбину (када је у корист трећих) и прави корисник није н. пр. универзитет већ она лица која добијају било стипендију било какву другу корист од задужбине. Овај развој теретног посла на рачун добротиног Г. Ж. сматра оправданим и ту је, мислимо, у потпуном праву. Милосрђе и племенитост имплицирају велике неједнакости у друштву. Римски патриције робу, феудалац кмету може да чини поклоне али у данашњем друштву које почива на другим основима (размени добара од употребне вредности) данас су сви под једнаким правним условима у стању да раде и да се развијају. Може се приметити да је правна једнакост далеко од тога да значи економску, али у сваком случају тачно је да милостиња мора да уступке пред правом економски слабијих који удружени задобијају сугурније потребну заштиту.

Остали чланци, ове врло интересантне књиге, посвећени су проблему одговорности и његовим разним облицима и манифестацијама. Најпре долази кратак преглед историјског развоја одговорности (овај је чланак објављен у „Браничу“). У вези са еволуцијом одговорности Г. Ж. посвећује нарочити чланак начелној одлуци Касационог суда од 13 фебруара 1930 односно несрећних случајева изазваних аутомобилима. Горе је наглашена стваралачка улога француске јуриспруденције у тумачењу С. с. али она се најбоље огледа код проблема одговорности у току последњих 50 година: француски грађ. закон послужио је као темељ на коме је судска пракса изградила читаво обичајно право. Писци који пребацују јуриспруденцији да присваја атрибуте законодавчеве надлежности показују потпуно неразумеваше правне ситуације: судија одговара ако одбије да суди спор изнет пред њега (С. с.) и по чл. 1 шв. гр. з. у недостатку текста има да суди по обичајном праву а ако овог нема по прописима које ће поставити као када би он био законодавац (в. и § 6² Предоснове) базирују се на решења доктрине и судске праксе. Уосталом француски законодавац самим тим што се задовољио да за извесне материје постави само опште правило имплицитно је признао и дао суду мандат да постави нова правила када правни живот стави пред судију случајеве на које није могао више применити опште правило (то је поименице случај *casus retentionis, actio pauliana, неоправдано оборањење, actio de in rem verso*, уговор у корист трећег, *petitio hereditatis*). У таквим случајевима судија се базира на традицији, опште правне принципе, захтеве здравог разума, правде, политичке економије: тумач се јавља у том случају као заменик законодавства. Овакво обичајно право судске праксе јесте променљиво, непостојано стално је у развоју али то је по мишљењу Г. Ж., чак врлина и то драгоцене, јер друштву које је у вичитој трансформацији не би одговарало имобилно право. О једнообразној интерпретацији стара се касациони суд и начелне одлуке које он доноси имају снагу готово јачу

од закона јер начелна одлука је завршна тачка судским размимоилажењима и тако правни живот *ипак добија извесну сигурност*. Те начелне одлуке (1' *arrêt solennel*) су ретке. Најчешће довољна је одлука грађанског одељења Кас. суда. Оне су начелне природе и чине значајне моменте у историји тумачења С. с. Једна од таквих одлука јесте поменуто начелно решење од 13-II-1930 у коме је Касациони суд решио четири спорне тачке. (1) Прво питање, које је изазвало велике сукобе у доктрина и судској пракси било је: да ли се чл. 1384 ал. 1 има применити и на случај када је аутомобил у кретању, тј. да ли ће се правити разлика између чувања аутомобила и управљања њиме док је у кретању, да ли ће аутомобилист одговарати у овом другом случају само за своју кривицу а не у опште за штету коју проузрокује машина у кретању? Касациони суд је решио афирмативно ову спорну тачку. Г. Капитан се не слаже са овом одлуком јер је центар деликтне одговорности пребачен са чл. 1383 на чл. 1384 ал. 1. М.ђугим Г. Ж. налази да је одлука умесна јер задовољава захтеве правичности (оштећени је иначе увек био у немогућности да докаже кривицу шофера), даље да се ослања на текст закона који не прави разлику да ли је ствар у мировању или кретању, најзад она је у сагласности са одлуком судске праксе по којој се ни код локомотиве, експлозивне машина не прави разлику да ли је неко управљао стварју или се пак улога „чуvara“ сводила на пасивну улогу. Осам тога и логика говори за ово решење: било би нелогично умањити одговорност шофера управо у моменту када публика има највише потребе да буде заштићена; (2) друга спорна тачка: на које се ствари односи чл. 1384 ал. 1. Касациони суд одговара да није неопходно да је ствар по својој природи способна да изазове штету јер је одговорност везана за *чување ствари* а не за саму ствар па према томе постоје одговорности и за непокретне ствари (сл. пожара) (3) шофер се не може ослободити одговорности стога што до њега није било кривице. Изузетно ако је оштећени био крив или је био случај више силе; најзад (4) последња тачка ове врло значајне одлуке односи се на питање: какве је природе одговорност чуvara ствари? До 1930 судска пракса је сматрала да постоји необорива претпоставка кривице чуvara, међутим одлука говори о „претпоставци одговорности“ што значи да је Касациони суд у овом питању стао на гледиште теорије ризика. Судска пракса данас прави оштру разлику између одговорности из чл. 1382 и чл. 1383 с једне стране и одговорности из чл. 1384 с друге стране пошто је ту реч о *различитим основима одговорности*: У првом случају основ одговорности је кривица, у другом ризик. Од одговорности само за кривицу судска пракса је дошла до одговорности објективне, узрочне на бази идеје ризика.

Основна идеја г. Ж. јесте да право као социјална творевина подлежи сталној трансформацији и да се према томе право има тумачити саобразно новим захтевима економским и социјалним. Ако има материје која ову сталну трансформацију права показује то је свакако одговорност за накнаду штете. Франц гр. законик са чл. 1332 и сл. донет у време када није било ни велике индустрије, железница итд. тумачен је строго по принципу кривице, међутим трансформираном друштву потребно је ново социјално правило и на место застареле идеје аквиланске штете све више осваја мах идеја ризика. Вредност судске праксе у Француској јесте управо у томе што је исте текстове С. с. умела да саобрази животу.

Остали чланци посвећени су теорији злоупотребе права коју је писац, као што је познато, разрадио у више обимних студија.

Д-р Бранислав М. Недељковић

Dr. Hellmuth Mayer, ord. Prof. der Rechte an der Universität Rostock, Das Strafrecht des Deutschen Volkes, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1936. S. 344.

Потреба једног приказа основних проблема кривичног права осећа се данас у Немачкој свакако више него и у једној другој држави. Разлог за ово лежи у реформама, које су националсоцијалисти спровели односно ја сада спроводе у кривичном праву. Од доласка националсоцијалиста на

власт у год. 1933. интензивно се ради на пројекту новог нем. к. з. па је пред мало времена тај пројекат завршен и свакога часа може да постане закон, у којем би биле спроведене све те реформе. Поред комисијских извештаја постоји о тим реформама релативно замачна литература, а 1934 г. издао је Карл Сигерт, професор права у Гетингену, чак и један мали уџбеник: *Grundzüge des Strafrechts im neuen Staate* са циљем, како он каже у предговору, да покуша дати један систем националсоцијалистичког кривичног права и у исто време да потстрекне друге на даљи рад у томе правцу.

Аутор у горњем делу не даје уџбеник него обрађује основне проблеме кривичног права. У предговору истиче, да се нада, да је његово дело у сагласности са основним мислима националсоцијалистичких реформатора израженим у т. зв. »Leitsätze für ein nationalsozialistisches Strafrecht«. Нема сумње, да се у самом делу осећа велики утицај националсоцијалистичке литературе, специјално у претераном истицању значења генералне превенције, а запостављању значења специјалне превенције као и у неким другим проблемима. Уза све то аутор настоји, да по свима питањима заузме свој засебни критички став, који није увек у сагласности са општим националсоцијалистичким схватањима кривичног права. Аутор каже, да специјална превенција има врло важну улогу у кривичном праву, узета у једној или у другој форми (ресоцијализација и обезбеђење), али та улога је ипак само делимична и ограничена. У врло много случајева специјална превенција је уопште непотребна (н. пр. код љубоморног мужа, који је убио своју жену, а који такво дело сигурно неће више никада учинити). Насупрот томе главни циљ кривичних санкција лежи у генералној превенцији, којој се ради тога у најновије доба придаје велико значење. Сама генерална превенција није важна толико ради застрашења колико ради свога педагошког карактера, јер се њоме побољшава народ у моралном смислу. Одмаздено кривично право не сме да се заснива на појму уговора, на основу кога држава има право одмазде. Оно је снажно сведочанство наше личне моралне одговорности према заједници, сведочанство веровања, да смо господари својих дела (стр. 51). Главни проблем сваке реформе кривичног права је питање граница кривично-правне заштите (59). Право је исто што и морални поредак народа уколико се овај учврстио као правни поредак, другим речима уколико је добио присилну снагу као главну карактеристику права у односу према моралу (64). Као злочин има се сматрати свако оно делање, које се очитовало у спољном свету, а стоји у недозвољеној супротности са народним моралним поретком (71). Кажњиво је само оно недозвољено делање, код кога се злочиначка воља манифестовала у спољном свету, а не сам зао карактер или злочиначка одлука као и уколико је остала психолошки акт (75). Приватна тужба има да се смести у цивилно право и да се satisfакција тражи путем цивилне тужбе, којом би се н. пр. код увреде декларирало да је та увреда неоправдана, а евентуално одредило и извесно повчано обештећење, тако да би у к. з. остале само тешке повреде части (194). Аутор се опширно бави принципом *nulla poena sine lege* и применом аналогије у кривичном праву. За изреку „Нема злочина без казне“ наводи, да је базирана на погрешном гледишту, да се кривична делања даду у друштвеном животу лако распознавати од некривичних делања. Уместо примећује, да је чин једнога лудака случајан догађај, а његово смећање у завод за лечење да није никакво лишење слободе у кривично-правном смислу нити неко зло него насупрот нешто добро по учиниоца (142). Опширно се задржава на принципу каузалитета, а за т. зв. *Willensstrafrecht* каже, да нема никаквог већег практичног значења (192). У осталом делу књиге аутор се бави питањем противправности и основима искључења противправности, опширно говори о стању нужде, затим о одговорности и тиме у вези о слободи воље, о долусу и кулпи. У погледу покушаја критикује субјективну теорију (јер се по њој не тражи да се у делу манифестује воља у спољном свету) и објективну теорију (што је заснована на принципу каузалитета, услед чега доводи до неприхватљивих последица). На концу говори о саучесничству. Цело је дело раздвојено на две књиге, од којих прва књига у три, а друга у пет глава.

У погледу извесних критичких запажања аутора слажемо се са њима у целости, па шта више констатујемо, да смо по неким од тих питања и ми (још много пре ове ауторове књиге) ставили исте приговоре тако н. пр. за наведену криматику националсоцијалиста nullum crimen sine poena у својем чланку под истим насловом („Полиција“ за март и април 1936), када смо казали, да би тај принцип био добар, када би се само могле тачно одредити границе кривично-правне заштите, а исто тако и да би улога судија по новом нем. к. з. била сувише тешка и велика, као што то и аутор примећује на стр. 129—130. Најзад и мисао, да дела неурачуњљивих лица не спадају у кривично право и под к. з. ми смо истакли у својем приказу докторске дисертације Д-р Б. Петровића („Бранич“ бр. 12/1935), при чему смо оставили да то питање у једном доцнијем раду разрадимо. У свему узето дело Д-р Мајера претставља и за немачку кривично-правну литературу један леп принос.

Д-р Јурај Кулаш

Dr. Stefan Bányász — Dr. Ernest Steinhaus, Wettbewerbsrecht und Markenschutz in Ungarn. — Verlag „Ungarische Rundschau für Recht und Wirtschaft“. Budapest 1935.

Са практичног гледишта најзначајнији део правне области индустријске својине јесте свакако нелојална утакмица и право трговачких и индустријских жигова.

Право није статичка маса — скуп скамењених правила — већ нешто што еволуира паралелно са животним потребама. Ток ове еволуције може бити спорнији или бржи према томе како се мењају и развијају животни односи, које догична правна институција уређује. Од животних појмова пословни промет. У начинима пословања оно што је данас модерно и ниједан није подложен толиким променама и таквом сталном развоју као ново примењено припада сутра прошлости, губи своју практичну вредност и претставља предмет привредне историје.

Данашњи облик пословног промета јесте утакмица. Необично је тешко створити правна правила за уређење утакмице, која би трајно била употребљива и искључила опасност и потребу сталног новелирања. Овај се проблем могао решити само на тај начин што су законодавци правна правила редиговали тако да су елементи норме дати само у крупним потезима остављајући надлежном форуму код примењивања широке могућности. Оно што се јасно истиче код прописа ове области јесте основно начело: — детаљи и парафраза су по нужности, коју налаже приroda материје, остављени на решавање пракси.

Имајући све ово у виду верујемо да нема ни једне правне области где би судска пракса била од толиког значаја колико је то случај у овој материји, јер је само она у могућности да закон разради и парафразира. Из ових разлога идеја да се састави дело искључиво из оне материје, коју је створила судска пракса у овој области здрава је и служи задовољењу једне озбиљне потребе. Ову идеју реализовали су аутори писањем дела „Право утакмице . . .“

Но они су водили рачуна још о једној врло важној чињеници и то: да они у споменутом делу могу дати преглед само данашњег степена праксе надлежних форума и судова. Ово је пак од вредности само за релативно врло кратко време — ако смемо тако рећи — привремено. Тај проблем су међутим такође успели да реше: новије резултате праксе моћи ће интересенти сазнати из месечника, који издаје д-р Штајнхаус под именом »Ungarische Rundschau für Recht und Wirtschaft«. На овај начин у делу је разрађена пракса до данашње етапе њеног развоја, а даљи развој ће бити обрађен у месечнику, који ће претстављати органски део и наставак књиге.

Дело се састоји из два дела.

У првом делу (стране 5—90) расправљен је закон против нелојалне утакмице. Материја је обрађена у облику егзегетичког коментара. Прво је описан законски пропис, а затим пракса појединих форума: изабраних судова, првостепених и виших судова. Судска пракса је сре-

ђена на такав начин да сачињава коментар законског текста. Овај коментар садржава у себи обично практичну парафразу, и објашњење законског текста у питању. Од велике су вредности одлуке жирија и изборних судова. Чланови ових су махом људи оне струке у којој се спор појавио. Ово служи као гаранција за то да ће они правилно схватити проблем о којем имају дати свој суд. У већини случајева су се виши судови повели за мишљењем ових стручних форума.

Код § 1 расправљена су најактуелнија и најинтересантнија питања. § 1 закона наиме садржи у себи генералну клаузулу: што значи да се испод овог прописа имају подвести и они случајеви нелојалне утакмице, који се под неки специјални пропис не могу подвести. Од нарочито интересантних проблема, који су на овоме месту расправљени споменућемо примера ради: заштиту цене жигом снабдевене робе, искоришћавање повреде уговора у циљу утакмице, продају у бесцење, оправдану самоодбрану и бојкот.

Јудикатура је стала на становиште да продаја жигом заштићене робе испод утврђене цене која је назначена на униформном омогу робе претставља нелојалну утакмицу. Ово се образлаже не само интересом произвођача и продаваца, него се истиче да је то и добро схваћени интерес самих потрошача. У крајњој линији, биће увек оштећен онај потрошач који купује од трговца код кога се жигом заштићена роба даје испод утврђене и назначене цене. Код конкретне куповине муштерија је свакако у добитку, јер униформну робу (потпуно истог квалитета) добија јевтиније него на другом месту. Али по правилу такав трговац ову разлику многоструко надокнађује код продаје робе чији квалитет није заштићен жигом. Да ли се ово образложење може примити или не то може бити предмет дискусије? Сматрамо да је ово становиште, које данас претставља судску праксу, свакако исправно. — Код питања да ли се изврстан поступак има квалификовати као нелојална утакмица није релевантно како он делује с гледишта потрошача: оно што је меродавно то је да ли се тај поступак слаже са добрим обичајима у промету и да ли је погодан да оштети *такмичаре*. Трговци који продају жигом заштићену робу обавезују се обично на реверсу произвођачу да је неће испод наштампане цене ставити у промет. Онај такмичар, који је веран уговору скупији је и због тога трпи штету. Из ових разлога — без обзира на евентуално утрожени интерес потрошача — мора се утврдити да се продаја испод цене жигом заштићене робе коси са добрим обичајима те претставља дело нелојалне утакмице.

Повреда уговора само по себи наравно није дело нелојалне утакмице. Но она постаје ипак — према гледишту жирија — нелојална утакмица ако је учињена у циљу да се тиме дође до преимућства у утакмици. Јасније речено повреда уговора је дело нелојалне утакмице само онда ако служи као средство да се остали такмичари, који врше уговором примљене дужности, оштећују у утакмици. На пр.: произвођач неке робе уступа свој производ препродавцима само ако се ови у уговору обавезу да ће робу продавати са уговором утврђену цену. Онај препродавац, који поред ове своје уговором примљене обавезе робу даје испод утврђене цене с једне стране се огрећује уговору, а с друге стране чини дело нелојалне утакмице. Правни однос, који постоји између произвођача и овог продавца јесте уговорни и последњи ће да одговара по закону за последње повреде уговора. Према произвођачу овај начин пословања није дело нелојалне утакмице, јер они нису такмичари. Таквом повредом уговора се међутим оснива још по један правни однос и то између овог нелојалног трговца и његових такмичара. Овај правни однос је квазиделиктне природе и оснива се на учињеном делу нелојалне утакмице. Дакле овог трговца ће моћи произвођач да тужи због повреде уговора, а такмичари због средством повреде уговора учињеног дела нелојалне утакмице.

Једно од најтежих питања права утакмице јесте проблем продаје робе у бесцење. Продаја у бесцење може бити стварна или фиктивна. Фиктивност постоји, онда када се у реклами обзнане цене, које су искључене код нормалног пословања, а трговац ту робу или уопште не држи

или држи у минималној количини тако да њоме може само прве муштерије да снабде или ако оне који ту робу траже одвраћа од куповине. Ово се свакако квалификује као нелојална утакмица. — Проблем је много осетљивији и тежи онда када се роба заиста даје у бесцење. Ово се обично ради у циљу да се привредно слабији такмичари упропасте и да се после у поседу тако *via facti* створеног монопола стиче регрес за претрпљене губитке па и несразмерни добитак. Овакво пословање се наравно коси са dobrим обичајима и сачињава нелојалну утакмицу. Ово *in teotiam* није нимало компликовано. Међутим када се има решити конкретни спор тешкоће су велике. У првом реду бесцење није објективни појам. Једном такмичару може роба скупље стајати од оне цене за коју други такмичар даје робу и то са зарадом. Разлог може да лежи у уживању јевтинијег кредита, у постизавању интензивнијег промета, у мањим режиским трошковима итд. Ако постоје ови разлози, онда продаја није извршена у бесцење ма да се то тако чини са гледишта само ако се не врши у циљу упропаштавања осталих такмичара. Ако је међутим омогућена та тако ниска цена само зато што трговац не удовољава својим законским дужностима или чини повреду закона, онда је то давање у бесцење нелојална утакмица. Тако ако неко изигра пореску обавезу или ставља у промет кријумчарену робу. Јасно је да због индивидуалности појединих случајева судска пракса у питању давања робе у бесцење није заузела начелно становиште. Код овог питања треба поступити са нарочитом обазривошћу, јер прети опасност да ће се подизати тужбе са овим основом у искључивом циљу да се сазнају пословне тајне туженог такмичара. На име туженик бранећи се мораће изнети тачно своју калкулацију и доказати њене ставке. Он ће морати издати извор одакле добија робу, цену, услове уживаног кредита итд., јер само на овај начин може да докаже да он има рачуна дати робу по оној цени за коју се тврди да је бесцење. Ако такмичари сазнају пословне тајне једног трговца то за њега може да има врло тешке последице. Да би се ово изигравање закона онемогућило у Аустрији су утврђене минималне цене. Само онај трговац мора у случају тужбе доказивати калкулацијом, који даје испод ове минималне цене.

Судска пракса је стала на становиште да дело нелојалне утакмице може бити оправдано, ако је учињено у самоодбрани. Према томе ко нелојалност одбија нелојалношћу не чини забрањено дело. Ово важи наравно само ако је брзина одбијања потребна и ако би баш зато била неефикасна судска заштита. Самоодбрана мора да стоји у сразмери са нападом. Непотинити наводи су забрањени и онда ако се изнесу у циљу одбијања нелојалности, због самоодбране. Ако нападач на самоодбрану реагује новим нелојалним нападом то се никако не може прогласити за оправдану самоодбрану, него увек за нови напад.

Да ли је бојкот у праву утакмице дозвољен или претставља дело нелојалне утакмице? У многим одлукама је изречено „да се бојкот као последње средство напада и одбране по правилу има осуђивати. Бојкот је међутим дозвољен и основан тамо, где напад осетно уди интересима такмичара и где се тај напад на други начин не може одбити или где се ово одбранбено средство оправдава са интересом опстанка једне привредне гране.“ Према судској пракси сваки онај, који не поседује монопол може по изузетку у интересу свога пословања прибећи средству бојкота. Међутим ако бојкот може имати за последицу искључење бојкотованог трговца из утакмице — његово привредно онемогућење — онда је он забрањен и квалификује се као нелојална утакмица.

Судска пракса, која је у овом делу разрађена код § 1 закона против нелојалне утакмице јесте најважнија, јер се овде ради о таквим нелојалностима, које у закону нису нарочито предвиђене. Ове поступке прогласила је судска пракса за дела нелојалне утакмице на основу начела, које је изражено у § 1.

У првом делу књиге расправљени су још и практични случајеви појединих законом предвиђених дела нелојалне утакмице као и осталих институција закона. На овом месту оштампан је и текст закона о огра-

ничењу пословних објава и измени закона против нелојалне утакмице (зак. чл. 17 из 1933 г.) уз објашњење аутора у облику увода.

Други део књиге (стр. 90—121) посвећен је заштити жигова. И у овом делу су писци дали само онај материјал, који се у пракси искристализовао. Овде се расправља — поред других — и питање односа нелојалне утакмице према праву на жигу, привредна вредност жига, погодност појединих облика жига на заштиту, обим заштите, дефензивни жигови, сличност између жигова итд.

На крају књиге се налази сем прецизно израђеног прегледа садржаја и азбучног и законског регистра, још и синоптичка упоредна таблица §§-а, мађарског, аустриског, немачког и чехословачког закона против нелојалне утакмице.

Сматрамо да је дело г. г. Б. и Ш. значајан прилог стручне књижевности. Њиме ће се моћи користити не само привредници сазнајући из књиге која су им средства у утакмици дозвољена а која забрањена, него и правници па и стручњаци. Сређивање материје, конструкција и обрађивање судске праксе извршено је зналачки. — Књизи бисмо учинили два приговора: 1^о апсолутну отсућност теориских основа материје (на њих није ни алудирано) и 2^о максималну збијеност у излагању. Аутори су и сами осећали ово, те у предговору дела то правдају потребом да цена књиге буде што нижа и тиме дело приступачније интересентима. — Књига ће бити од велике користи и код нас — и зато је топло препоручујемо — свима правницима и заинтересованим трговачким круговима, јер је материја претежно интернационална, а постоји и велика сличност прописа већине континенталних закона.

Д-р Ернест Дарваш

Ministère des affaires étrangères. Commission de Publication des Documents relatifs aux Origines de la Guerre de 1914: Documents diplomatiques français (1871-1914). Paris, MCMXXXIII.

По угледу на остале велике европске силе и Француска је влада решила да изда своју дипломатску преписку која се односи на порекло и узроке великог рата. У томе циљу, француска влада је одредила једну комисију састављену од историчара, дипломата и чланова Француског института. На челу ове комисије налази се М. Шарлетт, ректор Париске Академије. Као изворе комисија је искористила обичну и строго поверљиву архиву француског Министарства иностраних послова, и архиве Министарства рата, морнарице и колонија. Исто тако ова је комисија узимала у проучавање, у колико је до њих могла доспети и „лична писма“ која су француски дипломатски претставници упућивали своје Министру иностраних послова.

Комисија је сматрала за потребно да као полазну тачку своје збирке узме франкфуртски мир. Она је на прегледан начин претставила како се дипломатска ситуација, која је пропала из рата 1871/72, постепено преобразила у политичку формацију Тројног савеза, француско-руског савеза и тројног споразума. То је углавном и питање на које су редактори ове публикације желели одговорити.

Овај огроман посао подељен је у три хронолошке серије. Прва серија обухвата време од 1871 до 1900, друга серија иде од почетка 1901 до 4 новембра 1911 и коначно трећа серија од 4 новембра 1911 до 3 августа 1914. Свака од ових серија је подељена у свеске. Укупан број ове збирке износиће 45 до 50 свезака. На крају пак сваке свеске налази се садржај који методичким начином групише сва дипломатска документа, тако да читалац може на брз начин да нађе сваки докуменат који се односи на једно те исто питање.

Ова збирка не садржи само дипломатска документа која се односе на политику савеза и споразума француске владе или на спољно-политичке односе Француске Републике према Тројном савезу, већ садржи и потребне елементе, којима је француска влада располагала, о међусобним односима осталих држава.

Ова збирка дипломатских докумената претставља за нас нарочити интерес, јер она садржи докумената који се односе на сређивање спољно-политичких прилика балканских држава после балканских ратова, а међу њима првенствено оних докумената који се тичу регулисања питања стварања албанске државе, изласка Србије на Јадранско море, погранично питање и друга питања у вези са исходом оба балканска рата.

Мирко Г. Авакумовић

НЕКРОЛОГ

† Ролен - Жекменс

У Брислу је умро 11 јула ове год. угледни белгијски правник и члан Сталнога Међунар. Суда у Хагу Ролен Жекменс. Рођен 1863 у Гану, барон Ролен Жекменс је вољу за изучавање права наследио од свога оца који је 1869 у Гану основао био најстарији часопис Међунар. права, *Revue de Droit International et de legislation comparée*. Као свршен правник и адвокат, и сам Ролен Жекменс је ступио у уредништво часописа и био после Ривијера његов главни уредник све до 1914. На првој Хашкој конференцији мира (1899) Ролен Жекменс је заступао Белгију; већ на гласу као спреман стручњак, био је известилац при изради уговора о законима и обичајима рата на суву, уговора који је био обухватно главна правила сувоземног ратног права, потребна за оно време. Затим је добио висок положај у Белгијском Конгу. За време рата је много допринео организовању помоћи ратним заробљеницима. После рата је узео учешћа на конференцији мира у Паризу 1919 и Међунар. конференцији у Спа 1920. Био је и белгијски комесар у немачким рајнским областима које су наши савезници држали под војном окупацијом. Год. 1928 — 1930 је заступао Белгију на скуповима Друштва Народа, а 1930 је изабран за судију сталнога Суда у Хагу. Као правни писац, Ролен Жекменс истакао се многим расправама и чланцима из Међународнога права, објављеним у разним часописима пуним ерудиције и идеја. Његово име ће се спомињати заједно са Ернестом Нисом, Ривијером и другим угледним мислиоцима које је Белгија дала правној науци и књижевности.

М. С. Н.

БЕЛЕШКЕ

Поводом појаве Шпенглерове „Пропасти Запада“ на нашем језику. — Превод на наш језик најпознатијег дела Освалда Шпенглера поклапа се са смрћу овог последњег „философа историје“ немачке мисли. Пре 10 година широко познато и расправљано, штампано у 10.000 издања и преведено на скоро све културне језике, ово дело долази у нашу јавност са знатним задоцњењем, кад се жар напада и усхићења које су изазвале идеје Шпенглерове претворило у пепео равнодушности. Губитак Шпенглерове популарности најбоље се показао приликом његове смрти, пре неколико месеци, кад су само неколико светских листова и часописа сумарно забележили губитак једног филозофа који је за идејне и културне покрете данашњице већ био

стварно изгубљен. Заборављен о једних и одбачен од других, писац *Пропасти Запада* је умро усред опште равнодушности и хладноће не само код његових противника, које није штедео, него и код ранијих присталица којима је изгледао сувише интелектуалан и недовољно „глајхшалтиран“. Међутим, *Пропасти Запада*, тиме, не губи свој стварни значај и ово дело још увек може да буде од великог интереса ако не својим научним и одређеним одговорима на највећа и најдубља питања данашњице, оно бар указивањем због чега се на ова питања дају једни одговори а не други.

Шпенглер припада старој гарди филозофа историје који, мирно наслонени на чувену идеју Огиста Конта, „да доктрина која буде обја-

снила прошлост држи кључеве будућности“, су мислили и тежили да буду носиоци једне изванредно велике моћи. Такав историчар је постајао, као што је запазио на једном месту немачки социолог Гретхисен, једна врста диктатора. Историчар је био једини у стању да објасни човечанству не оно шта треба да ради, него шта ће од њега бити. Шпенглер је зато кроз своје дело говорио много о прошлости, да би указао својим савременицима њихову будућност и судбину. Ову прошлост Шпенглер је разделио на прошлости, на цивилизације. Свака од ових цивилизација умире својом сопственом смрћу, и налази се сама и усамљена пред смрћу. Појединац, човек, налази у пропасти цивилизација које су се низале у историји своју фаталну изолованост, своју смрт која је постала колективна и неизбежна. У пропадану западне цивилизације, Шпенглер је видео пропаст механизоване цивилизације, рационализма, демократије, либералне индивидуе, разума, интелигенције и идеје напретка. Цела његова књига прориче и тражи ову пропаст. Иако у оригиналним обртима, она је испуњена више или мање познатим тежњама и мислима немачке конзервативне идеологије, пруског романтизма, органистичког схватања света, историског и политичког империјализма, аристократског презира маса и радника, култа смрти и познатих немачких супротности: заједнице против друштва, ауторитета против слободе и немачке хијерархије против егалитарних тежња запада.

Поред ове идеологије немачког конзерватизма има у делу Шпенглера један хладни интелектуални песимизам у односу на судбину људи. Историја људи код Шпенглера је низ умирања и пропаданја на путу према неизбежној катастрофи, где ће се човек наћи потпуно сам пред смрћу. Пред овим призором једино филозоф историје остаје непомичан и без свог филозофског плафона скептично се смеши историји људског рода.

Али овај песимизам диктатора историје не може да траје. Историја је јача од историчара и људи од диктатуре. Живи људи траже своје право. Они захтевају да се ослободе самоће и смрти у које их је затворио филозоф. Они хоће да живе да би боље живели а не да живе да би умр-

ли. У овим околностима данашње историје, филозоф губи свој значај и његова предвиђања и тумачења долазе под сумњу. У овоме лежи и питање вредности Шпенглеровог дела и објашњење што га је данашњица заборавила. Ако је историчар побеђен, његово дело у јавности остаје још увек живо. Дискусија и критика Шпенглерових идеја може још увек не само да буде повод за научна и идејна расветљавања, него и предмет извесних сазнања.

Ј. Ђ.

Седми конгрес Међународне уније адвоката. — Од 3 до 6 септембра ове године одржан је овај конгрес у Бечу. На њему су расправљана ова питања: 1) основна начела модерног грађанског парничног поступка (известилац Siegfried Kantor, Wien); 2) пословна способност удате жене у разним државама (известилац Séjourné, Француска); 3) остварење закључака последњег конгреса; 4) деликт противстајања према суду на судској расправи (délit d'audience) у његовој вези са адвокатским позивом (известилац Demay, Mons); 5) организација сиромашког права у упоредном законодавству; 6) односи између штампе и адвокатуре пре и после судске расправе (известиоци Ghende, Брисел, Delarente, Париз); 7) осигурање због одговорности која пстиче из вршења позива (известилац Lenhoff, Беч); 8) садашњи положај и тежње адвоката у појединим земљама међународне уније адвоката.

Revue de Science criminelle et de Droit pénal comparé. Paris (Publiée sous les auspices de l'Institut de Criminologie et de l'Institut de Droit comparé de l'Université de Paris). — Под горњим називом почела је да излази ове године нова ревија за Кривично право у Француској под редакцијом познатих кривично-правних писаца: Louis Hugueneу-a, и H. D. Vabres-a, а под управом Криминалистичког института и Института за упоредно право Универзитета у Паризу. Овај кривично-правни часопис се бави изучавањем специјално француског кривичног права, за разлику од познате ревије: Revue Internationale de Droit pénal, која је такође под редакцијом горе поменутих правних писаца, а која се бави питањима више међународног карактера. На горе поменутој ревији са-

рађују познати кривично-правни писци као што су: J. A. Roux, Such, P. Gargaud, Gorphe, Magnol, Costes, Givapovitch, Pella, Rappaport, Saldana и други. Као сталне хронике поменути ревија има: за јуриспруденцију, за законодавство које се односи на кривично право, за казнене заводе, а сем тога доноси библиографију књига које се појаве у области кривично-правне науке, како у Франуској тако и ван ове. У првом броју штампан је уводник од стране уредника којим се представља важност и потреба излагања оваке ревије, затим налазимо чланке од проф. Киша, Мањола (Улога браниоца и положај овога у новом талијанском кривичном поступку), Лелоара и Горфа.

Појавом овог новог часописа знатно је обогаћена кривично-правна књижевност, не само француска, већ у опште. Часопис је и технички веома добро опремљен.

Д-р Бор. Д. Петровић

Светосавски темат за 1937 год. —

Савет правног факултета накнадно је решио да се за шк. год. 1936-37 распише за награду поч. д-ра Чедомиља Митровића, проф. Унив. и бив. уредника „Архива“, темат из Црквеног права: „Бракоразводни узроци према брачном правилнику Српске православне цркве, позитивном грађанском законодавству свих правних подручаја у Краљевини Југославији и предснови грађ. зак. за Краљевину Југославију“.

Социолошки годишњак. — Крајем ове године појавиће се код нас прва научна социолошка периодична публикација. То је социолошки годишњак који ће издати чланови и сарадници окупљени око Друштва за Правну филозофију и Социологију. Годишњак ће бити подељен у две свеске. Прва свеска ће обухватити опште проблеме социологије, методологију социјалних науки и поједина

актуелна питања филозофије права Друга ће бити посвећена социологији села.

Поред чланака који се односе на теориске и методолошке проблеме друштвених наука, један велики део Годишњака биће посвећен критичном приказу свих изворних и преведених дела код нас која засецају у области социјалне и правне филозофије, опште социологије, економске социологије, политичке социологије, правне социологије, моралне социологије и руралне социологије, као и опште сва дела која имају више или мање социјални садржај. Сарадници Годишњака желе да на основу једне објективне и научне методе изврше анализу свих дела ове врсте појављених код нас и да на тај начин пруже са једне стране, слику о стању социолошких студија код нас а са друге стране да даду читаоцима сигурнија обавештења и помоћи у избору књига које они желе да читају и консултују. Велики интерес је за сараднике Годишњака да овај преглед буде *што потпунији и што вернији*, као што је велики интерес за писце и издаваче ових дела да она у њему буду заступљена. Зато Друштво овом приликом чини апел на све издаваче, писце и преводиоце дела, књига и брошура социолошког и социјалног садржаја, појављених у свим крајевима наше земље, да му пошаљу своја издања и своје књиге најдаље до 1 новембра 1936 године. Књиге треба да буду упућене претседнику Друштва г. д-р Ђорђу Тасићу, проф. Универзитета, 47, Кнез Михајлова или секретару д-ру Јовану Ђорђевићу, 100, Кнегиње Персиде Београд.

Исправка. — У двоброју за јули—август, на стр. 136, у наслову хронике Г. Милорада Манојловића, место речи „жениног“ треба да стоји „задружног“. Молимо читаоце да ову штампарску грешку исправе.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

EKONOMIST (Мјесећник за савремена економска и социјална питања) 1936, бр. 9. — Dr. Vladimir Košak: O inozemnom kapitalu u našim barkama. — Dr. Ivo Rafaeli: Dalmacija i Slovenija u sklopu Penzionog zavoda u Ljubljani. — Prof. Dr. Eugen Sladović: Privredno kontrolno pravo i privredni revizori. — E. Schreiber: Njemački statistički tjeđan 1936. — Prof. Dr. Josip Nagy: Dardaneliska konferencija u Montreux-u. — Dr. Simeon Gačša: Oprezovanje poduzeća.

EKONOMSKO-FINANСИСКИ ЖИВОТ, 1936, бр. за јули—август. — Д-р Емил Гринберг: Вудућност средњег staleжа у данашњем друштву. — Деспот Остојић: Међународна конференција рада о економској обнови. — Коста Васиљевић: Развој улога у свету и привредна криза. — Никола Мирковић: Постанак и резултати немачког клиринга. — Ђорђе Давидовић: Финансирање задругарства.

MJESEČNIK (Glasilo Pravnika društva u Zagrebu) 1936, бр. 8, 9 и 10. — Dr. Fran Milobar: Država i narod, egzekutiva i parlament, autoritet i sloboda. — Dr. Željko Le-

derer: O neutralnosti. — Dr. Vladimir Franović: Budžetsko pravo našega parlamenta s osobitim obzirom na pravo odbijanja budžeta u cijelosti. Pravne posledice takvoga odbijanja. — Ante Buć: O nekim preinakama i nedosljednostima u propisima našega građ. parb. postupka o maličnom postupku. — Josip Gorničić: Razmatranja o otkupnom pravu željeznica i s tim saveznim odnosajima. — Dr. Ivo Milčić: Za utvrđenje i uzakonjenje značenja „prave predaje“ (§ 930. predosnove o. g. z.). — Dr. Đoka Pavlović: Cinjenica i pravo. — Dr. Ivo Kun: O nadležnosti vlasti za rješavanje poslovnih sporova i o prekovremenom radu. — Dr. Mile Devčić: Koji pravni lijek i u kojem pravcu pripada oštećeniku u postupku pred sreskim sudom, kad se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti. — Dr. St. K. Propuštanje i povraćaj u prijašnje stanje. — Dr. Wilhelm Gaeb: Akademija za nemačko pravo. — Ivan Vušović: Jedno gledište kasacionog suda u pogledu rehabilitacije.

ODVJETNIK (Organ Advokatske komore u Zagrebu) 1936, br. 7. — O prelazu odvjetnika u sudačku službu. — Može li ministar biti ujedno odvjetnik? — O brisanju adv. privravnika iz imenika. — Iz staleške judikature. — Iz judikature o staleškim pitanjima.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1936, бр. 15—16. — Кордан Заморски: Служба јавне безбедности у Пољској. — Д-р Јован Катурих: Може ли приватни учесник подати супсидијарни тужилац у поступку пред сред. судом? — Д-р Јурај Кулаш: Улога судије у кривичном праву. — Maurice Palmalle: Женски криминалитет — Нег. Ококољи: Редовни општински избори. — Ваца Лазаревић: Реформа наше претоничке полиције. — Атан. Јаковљевић: Савремена општина. — Петар Лекић: Ватрогасна служба и пожарна полиција.

ПРАВНИ ПРЕГЛЕД (Издаје Правничко друштво у Сомбору) 1936, бр. 5. — О раду правника за правни поредак. — Д-р Андрија Шуц и Александар Столишић: Неколико примедба к поступку по тужбама због сметања поседа новог Гпп-а (§§ 548—555). — Вукашин Савић: Молбу за забележбу парнице треба поднети посебном молбом земљишно-књижном суду. — Д-р Андреј Рауш: Може ли филијала д. д. бити парнична странка?

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1936, бр. 7 и 8. — Лаза Урошевић: Предоснова Грађанског Законика за Краљевину Југославију. — Драг Кнежевић: Око измена неких одредаба у Закону о судском поступку у грађанским парницама. — Божидар С. Томовић: О наслеђивању ванбрачних сродника у Црној Гори, с погледом на предоснову новог Грађ. законика. — Момчило Ј. Ђукић: Обавеза плаћања такса и сиромашко право у извршном поступку. — Мих. А. Соловјев: О поништењу уговора о усвојењу. — Иво Станош: О двоји некретнина. — М. Луциановић: О потреби олакшица при провађању диобе селачких заједница. — Д-р Душан Станојевић: Примена и тумачење прописа §-а 641 бр. 3 Грп. — В. Бибица: Вриједност предмета спора и адвокатске награде. — Д-р Владимир Бердовић: Бранилац постављен по службеној дужности и бранилац као заслужник сиромашних. — Д-р Еуген Вагнер: Лака тјелесна повреда из § 108 К. з. — Степан Поточић: Неважњена редакциска грешка код § 325 Кривичног законика. — Радован М. Јелић: Кривична дела по предлогу. — Д-р Боровој Д. Петровић: Главни принципи општег дела предлога закона о испуљма (§ 1—60) од 22-Х-1935 год. — Стеван Бранковић: О делокругу судјиских помоћника. — Д-р Фердо Чулиновић: Нови румунски Казвени закон.

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ u Ljubljani) 1936, sv. 7—8. — Dr. Metod Dolenc: O pravem položaju neporočenih življenjskih drugov. — Dr. Avgust Munda: Pravne predloge (§ 85 Kz.) in umik zasebne tožbe. — Dr. Vladimir Grossmann: Kreditne in kavjske hipoteke.

SOCIALNI ARHIV (Službeni organ Središnje uprave za posredovanje rada) 1936, br. 6—7. — O radnim uslovima i socijalno-političkoj zaštiti pomoraca i radnika pri utovaru i istovaru brodova. — Dvadeseto zasjedanje Međunarodne konferencije rada. — Osnovni problemi našeg pomorstva. — Iz istorije radničkog pokreta pomoraca. — Uređenje radnog vremena i broja posade na brodovima. — O ishrani posada pomorsko-trgovačkih brodova. — Važnost parobrodarskih veza za privredu. — Pravni položaj kapetana na brodu. — Pomorska pitanja pred Međunarodnom organizacijom rada.

НОВЕ КЊИГЕ

Mijo Mirković, The Land Question in Jugoslavia. Reprinted from „The Slavonic Review“ Vol. XIV, No 41, January 1936, pp. 14.

Mijo Mirković, Plánované hospodárství v parlamentarisimu. Zvláštní otisk ze „Sociologické revue“, Brno, 1936, pp. 12.

Д-р Драгољуб Аранђеловић, Баук федерализма или хрватско питање. Београд, 1936, стр. 16, цена 5.— дин.

Prof. D-r Alexander Billmović, Laibach, Das Kartellrecht Jugoslawiens. Sonderdruck aus d. „Zeitschrift für Osteuropäisches Recht“, 3. Jg. H. 2., S. 67—80.

Prof. Alexander Maklezow, Laibach, Der strafrechtliche Schutz des Staates in Jugoslawien. Sonderdruck aus d. „Zeitschrift für Osteuropäisches Recht“, 3. Jg., H. 3., S. 149—164.

Уредник

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
13, Алексе Ненадовића, тел. 27173

Власник у име Правног факултета

Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ
47, Његошева, тел. 21957 и 21756

Штампариа „Привредник“, Живојан Д. Благојевић Кнез Михајлова 3.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Год. XXVI ДРУГО КОЛО

25 Октобар 1936

КЊИГА XXXIII (I) БР. 4

ЗАШТО ПРАВО ОБАВЕЗУЈЕ?

— Критички поглед на некоја карактеристична релативистична схватања —

Проблем о основу обавезности права (зашто нас право обавезује или, тачније, из којих разлога треба да се покуравамо праву) води нас у најдубља питања о вредности, и открива нам, као и сва та питања, моралне тежње и расположења једног времена (поред оног великог интереса који има са гледишта метода сазнања). Они који верују у природно право или колективну свест, лако се сналазе у питању и налазе му лако одговора. Они имају већ у рукама готова мерила и вредности, на основу којих ће објаснити и, управо, убедити нас у обавезност права, или ставити услове под којима оно може бити обавезно. Тешкоће су код њих на другој страни: да ли у опште одговарају социалној и историјској стварности (да ли доиста има природног права и колективне свести), и те тешкоће су добро познате. Примера ради навешћемо једну од тих тешкоћа, врло карактеристичну, да ће они, верујући у општу правну свест, која постоји и важи у једној друштвеној заједници, лако доћи до тога да државу, која почива несумњиво и на односу сила (политичких и социјалних), дефинишу као различит принцип од права. То је случај са Дигием, за којег је држава голи факт и однос моћи. То ће се поново појавити недавно у Гурвичевом разликовању политичке и правне суверености, политичког и правног момента¹⁾. Као два различита начела и два раз-

¹⁾ По Гурвичу је држава политички суверена у томе смислу, што располаже средствима „безусловне или неограничене принуде“ (contrainte inconditionnée). Држећи у својим рукама монопол неограничене принуде, држава не може допустити да јој нека друга држава буде надређена или да јој унутра, у њеном оквиру, нека друга организација буде равна. Оно што остаје по оваквим гледиштима необјашњиво и неразумљиво то је како ће држава која располаже безусловном принудом да буде потчињена колективној свести, ако се не истакне да је у њеној суштини већ садржан један момент моралан и социјалан, приступачан за ово покуравање. То ће рећи да се политичка и правна сувереност не могу одвојити, него да се морају спојити у један појам социјалне уставове, која у себи „интегрира“ више момената. Тако се може објаснити, између осталог, да би се могло замислити такво стање у међународним односима да државе буду разоружае и да оружаном силом располаже међународна заједница, а држава остане, по својој надлежности, држава (В. Гурвичево дело: *L'Idée du Droit social*, 1932 p. 84).

личита момента (две суверености) они се морају повезати синтетичним појмом државе као социјалне установе. Поред ових писаца који имају чврсту веру у вредност има их који немају те вере. И, ма колика била жива и данас још, идеја природног права, има тежњи ка скептицизму, и оне нису никако случајне. Али ми ћемо дотичне писце посматрати с друге стране: нису они за нас карактеристични толико по скептицизму, природном производу релативистичког гледања на свет, него, напротив, по томе, што у њима избија једна тежња, истрајна и упорна, да је право ипак нека вредност, и да се мора тражити, ако не и наћи, неки одговор на питање о смислу и вредности права. Ако је то скептицизам и песимизам, он је болан: контрадикторан и антиномичан. Ми ћемо, сем тога, видети на теоријама које смо изабрали, како је зацело тешко наћи објективне критеријуме вредности, које ће сви људи примити, и нарочито, како дијалектичка метода на крају сама себе поједе и враћа нас фактима (при опажањима). Тако на крају крајева пут ка светлости треба тражити у социјалној и историској стварности, враћајући се социологији и позитивним наукама.

Ми смо изабрали два типа теорија. Један тип чине оне теорије, које, не верујући у општу свест код људи чак и у једној заједници националној или државној, траже оправдање права у потреби и нужности власти. Други тип су филозофско спекулативне теорије, које се служе дијалектичком методом. Као пример за први тип бирамо проф. Анри Бертелеми из генерације великих француских правника: Есмен, Диги, Ориу и др. За други тип суптилног Радбруха и оштроумног Буркхарта.

I

Стари проф. Бертелеми, писац врло познатог и раширеног система француског административног права, осећао је потребу да каже своју реч, сада када је већ у пензији после двогодишњег деканства на париском правном факултету, о питању основа обавезности правног поретка²⁾. То је било, рекло би се, питање његове савести, које није могао мимоићи. Наклоњен реализму као цела његова генерација мање више, он је још већи реалиста него други претставници. Он не може и неће да иде са Дигием који право налази директно засновано на правичности, као израз осећања правичности код људи који социјално живе. Не може и неће, јер мисли да ми нисмо кадри да тврдимо са извесношћу шта је правичност и да одредимо у чему се она састоји. Немогући да нађе ту основа, он верује да може да га нађе у власти „примљеној, признатој, сматраној од свих као правилна“ Када узмемо за полазну тачку схватање правде код људи, онда стојимо немоћно пред чињеницом да се људи разилазе

²⁾ La volonté générale, fondement du droit (Mélanges Paul Negulesco, Bucarest 1935).

у схватањима. Али када узмемо за полазну тачку признање власти, онда ту више не стојимо пред таквом чињеницом. Јер када имамо већ признату власт, онда из тога излази да и оно све што она нареди (у првом реду њени закони) има обавезне снаге. Бертелеми се не устеже да прогласи логичном и оправданом презумцију законитости свију аката друштвених, пошто сматра да је ова презумција основ за социалан мир. Његово гледиште би требало да значи једну средњу линију и синтезу гледишта које право заснива непосредно на општој правној свести и онога који у друштвеној власти гледа само чињеницу која постоји и намеће се фактички. У мисли Бертелемиа не мора бити то само демократско уређење које ће бити признато: разни народи разни обичаји, што је најбоље умео да изрази Паскал у својим Мислима. — С друге стране, пак, он верује да је то један природан процес: да једна влада која је дошла револуционарно постане легитимна тиме што ће уз њу пристати у току времена народ којим се управља. Ако се његово гледиште разуме тако, као да је свака државна власт примљена од народа, онда би оно очевидно било једна фикција и једно врло реакционарно гледиште. Једино логичко објашњење би било да ради тога, што сматрамо да је држава једна неопходна и корисна установа, примамо сваку државу и свако уређење у држави. То међутим нити стоји у стварности, јер људи могу штети и борити се за једну другу и друкчију државу него што је она у којој живе, потврђујући тим баш исто-времено своје убеђење о потреби државе уопште. Нити се може морално и рационално примити свака држава и свако уређење. Ако се пак његово гледиште разуме тако да има државних власти које нису опште примљене од народа, онда наилазимо на тешкоће како да утврдимо да су сви примили једну власт; али питање је, разуме се, колики број држава ће остати, у којима ће бити влада примљена од свих, с обзиром на то да има увек опозиције. На неколико страница пре чланка проф. Бертелеми, пише проф. Жозеф Бартелеми у истој Споменици да свака диктатура говори без престанка о престанку народа и употребљава сва средства да рашири своју мисао — диктатура је, како он лепо каже „дијалог с неом личности“.⁸⁾ Демократија разуме се не може бити задовољна прећутним престанком, примањем путем ћутања, резигнацијом. Из овога се види колико може бити варљиво веровање да је једна власт опште примљена. Има писаца који иду чак дотле, да тврде да стварно покоравање значи признање власти. Али они очевидно мешају две ствари: покоравање и морално оцењивање. Покоравање може да буде из разних побуда, и побуда које не морају имати никакве везе са моралним одобравањем. У практичној политици се рачуна, као што се зна, са дисциплиновашћу маса или

⁸⁾ Valeur de la liberté, p. 120

или са њиховом неактивношћу и њиховом немоћи да се подигну и организују, што јасно показује да смо далеко од признања, ако се народ покорава. У осталом, као што је добро примећено, по том схватању би изашло да би кривичне деликте тумачили као неслагање са једним правним поретком или непризнавање власти која га је установила. Проф. Бартелеми који је имао очевидно тежње да нађе један основ власти и права демократски, у признању народа, може да уђе лако и против своје воље, у табор оних немачких писаца који чине презумцију о признавању власти, а у интересу реда и поретка у друштву.⁴⁾ Да смо у праву, може се видети и по томе, што није тачно ни његово тврђење да из признања власти следује признање свих аката које она изда. Он је сам принуђен да говори о *презумцији* законитости њених аката, и учиниће је у интересу социалног мира. Али да ли је социалан мир доиста једна таква вредност да, ма шта државна власт чинила, то се покрива друштвеним миром? Ми у то не верујемо, и ми ћемо чути да у то не верују ни даље цитирани писци, Радбрух и Буркхарт. Могла би се учинити презумција само у том смислу да једна власт опште призната неће чинити таква акта, да би нека група или појединац била услед тога принуђена да жртвује друштвени мир. Ипак, ако она учини тако нешто, не види се зашто не би само поредак повредили. Докле је Диги показивао одвећ мало поверења према државној власти а много према праву, Бертелеми га показује много према власти, а одвећ мало према праву. Он није успео да нађе стварно синтезу за којом је тежио. Десило му се при томе још да друга његова идеја, у којој се слаже са Дигием, наиме да се држава не може схватити као правна личност с правом суверености, и то зато што она у ствари крије у себи ауторитативно гледиште о држави, није у сагласности са овим његовим гледиштем о легитимности државне власти.

II

Другу групу теорија чине филозофије које се служе дијалектичком методом. То су оне филозофије које налазе да је право антиномичне (противречне) природе. Оштро формулисане, оне би се могле свести на ову идеју, Право тежи да буде вредност, али не може и да стварно постигне да то буде. Оно има претензије да је нешто морално, а не сила; али не може да се свима као такво и докаже, јер не може да се нађе један општи критериум о добром. Остаје да свако мисли о њему (праву) шта хоће и да према томе буде или

⁴⁾ Gerhard Husserl, Rechtskraft und Rechtsgeltung 1925, Ст. 72; Somló, Juristische Grundlehre (1917), Ст. 103, 105 (В. нем. литературу код: Burckhardt, Die Organisation der Rechtsgemeinschaft, 1927, ст. 201). Код нас, Лановић: Увод у правне науке 1934, стр. 106 (са извесним ограничењима).

не буде вредност како за кога и како када у времену. Немајући заједничке погледе о вредностима, људи се могу разликовати и у погледу вредности саме државе, пошто она може претстављати један систем (правни и политички) савршено различит од онога који постављамо себи као идеал, као нешто што има вредности. Оваква једна филозофија претставља на крају крајева да су гледишта које људи могу имати несводљива и да људи одлучују по разуму, филозофски или по својој некој вишој природи, која претставља један тип за себе, у чему се види чисто филозофски карактер ових теорија. Немогуће је, међутим, претставницима тога гледишта да не признају да се у друштвеном животу код људи врши извесно нивелисање и приближавање. И тако они покушавају, и нехотице, да сиђу на терен друштвеног живота да би ту нашли неки излаз из круга: право је вредност али не може да то буде стварно. Дијалектика, ако нас не одведе синтези у којој ће се извршити помирење супротних гледишта и тиме једној апсолутној вредности, као што то чине на пр. хегеловци, она ће сама себе појести и вратити нас чињеницама друштвеног живота. То ће се учинити или на тај начин што ће се на крају признати да постоје само релативне супротности међу гледиштима у почетку формулисаним као апсолутним; или једноставније што ће се признати дужност да се у животу праве компромиси; или, најзад, што ће се непосредно, без заобилажења, потврдити да је право факт и да у животу не одлучује унутрашња вредност убеђења коју објективно не можемо утврдити, већ ко успе да натура другима своја мишљења, што ће рећи одлучују односи сила.

Типичан пример оваквог начина резоновања пружа нам у модерној правној филозофији Радбрух⁵⁾ Он поставља проблем као проблем важења. Правно важење по њему претпоставља постојање ауторитета и уклања сваки слободан избор; ово важење у колико је то, односи се само на садржину правних прописа. Један судија на пр. само утврђује шта треба према позитивном праву, закону рецимо, у коме се испољава правни ауторитет. Он не испитује да ли закон и морално вреди по својој садржини. (Правне дужности како вели Радбрух на једном месту су само услови *дужности* у правом смислу речи, т.ј. ако правни ауторитет буде имао у опште моралне вредности). У сукобу морала и права правник ће увек заступати страну права која чини његову полазну тачку, а у сукобу унутрашњег и спољашњег права, закона и обичаја, државе и цркве, легалне владе и револуционарне и т. д., он ће стати на страну онога кога служи. Али питаћемо се: шта је оно што одлучује ко има ауторитета? То је ствар социолошкодескриптивна, и ту има по Радбруху

⁵⁾ Rechtsphilosophie, 1932 § 10. Die Geltung des Rechts.

два одговора, два гледишта: оно које налази да одлучује сила и оно које налази да је то пристанак људи. (Ово би ваљало разумети тако: право се држи на сили или на пристанку). Дијалектички развијајући једну теорију из друге, он показује да сила не може без пристанка; пристанак пак садржи прећутно да људи умеју да рационално оцењују шта је у њиховом „правом интересу“. Тако нас пут води ка филозофији која тражи одговора у вредности т. ј. у нашим погледима о стварима. Доспевши доведе, неки ће можда хтети да сигурност поставе као нешто битно, што ће значити по њему, свести право на власт, јер ова утврђује ред и, у осталом, осигурава се. Међутим водећи рачуна о правичности којој служи, доћи ће се до закључка да само индивидуална савест има да реши хоће ли признати или не један правни поредак, и ништа се не може унапред рећи на шта ће се ова решити. Полазећи од правног важења које упућује на ауторитет који се фактички извршује, Радбрух доспева до личне савести која је једини суверени судија у овом великом друштвеном питању, јер нема општих, објективних вредности.

Ако се дође до закључка, до којег је дошао Радбрух да нема сигурног одговора, важећег за све, да право *вреди*, да ли онда постоји тежња (постулат) права да вреди? Баш по његовом схватању, правно важење претпоставља ауторитет који је нешто фактичко. Када је он то, не видимо потребе да се мора ићи даље од тога. Признати да је ауторитет везан и за моралне моменте, то нема везе са правним важењем, т. ј. са тумачењем правних прописа и утврђивањем њихове садржине, и зато се никаквом дијалектиком не може поћи напред. Исто тако прелази од силе ка признању и од овога ка вредностима нису нужни. Сила, ма колико условљена са признањем, не мора се једноставно свести на њега, и сасвим могу, и управо морају, да се разликују режими који почивају на сили од режима који почивају на пристанку. Признање пак може да се тумачи као признање због својих интереса, као што може као признање због идеја, и тако не мора да се признање претвори у вредности (где се одлучује по идејама о вредностима). Иза све те дијалектике стоји истина да је стварност састављена од више елемената и да постоји само „релативна“ супротност међу њима. На то је и он сâм морао доћи у својој анализи основних филозофских гледишта: индивидуалистичког, наиндивидуалног и трансперсоналног од којих прво узима слободу као главни циљ друштва и права, друго друштвену заједницу (целину) и треће културне вредности.⁶⁾ Јер, како он вели, то је само „наглашавање једног члана у затвореном кругу, а не разбијање овога круга, када се поставља као крајњи циљ социалног живота час личност појединца час општа личност (цели-

⁶⁾ Op. cit. § 7 Der Zweck des Rechts.

на), час култура. Три могућа схватања права и државе излазе из наглашавања различитих елемената једног недељивог целог“ (ст. 57). Он је, у осталом, тако суптилан мислилац да увиђа и сâм да треће гледиште, по којем је главни циљ култура или рад, има засебно место. Јер, зацело, друштвеном животу је битно однос човека према човеку, однос човека према друштву, и ту се воде главне борбе, и ту лежи главни момент „интеграције“, стварања и уобличавања друштвених група и заједница. Али није само то него још он утврђујући „да се не може доказати да ће један правни поредак вредети у својој целини (потпунце, *gestlos*) у односу према појединцу и да би било чудо када би стварност имала вредност и важност скроз и скроз“ (ст. 83), он утире пут ка компромису. Зато на име што онда не би ни било правног поретка у опште, ако би људи за свако неслагање са правним поретком сматрали да нису обавезни да му се покоравају. Нарочито пак је важно што Радбрух издваја судију и од њега тражи безусловну верност поретку; при томе као разлог наводи то да је то његов позив (друштвени). Овим он признаје да има нешто што објективно вреди, и то је на крају правни поредак, у колико пружа сигурности. Тако ће релативистичко филозофско гледиште Радбруха тежити да само себе, на путу дијалектичког развијања, превазиђе приближујући се социалној стварности и тражећи ослонац у социологији. И то је дошло као потреба, неминовна и апсолутна, помирења са стварношћу, у којој изнад индивидуалних мишљења и мишљења филозофских стоји факт социалног живота у групи. Тиме релативизам себи противречи, потврђујући једну вредност што показује да дијалектика није изишла из свог сопственог круга сталног кретања, завршујући стагнацијом.⁷⁾

Буркхарџ не верује такође у могућност да се нађе једно објективно решење важеће за све у питању о оправдању и обавезности права.⁸⁾ Али он већ претпоставља да се људи не слажу и постоје различита мишљења. Пошто свако мишљење има за себе права, то остаје нерешено са рационалног гледишта које је од њих исправно, и тако се то може решити само ирационално: права ће имати онај који победи. Сдруге стране индивидуа може имати права да не призна један правни поредак, али немогуће је наћи објективног критериума када она на то има права. Ни у признавању ни у не-

7) Неразумљиво је како Радбрух није видео да већ правно важеће (тумачење) води ка неким критериумима вредности, у чему би се видела дијалектика тежња права да буде вредност, него то важење везује само за факт ауторитета на коме се држи позитивно право. У толико чудноватије што тумачење схвата сасвим у смислу објективних вредности и одбацује психолошко тумачење воље (§ 15). Како се слаже ово његово гледиште о тумачењу с његовим релативизмом?

8) Die Organisationsgewalt des Rechtsgemeinschaft, 1927 ст 163—205

признавању нема критериума осим личног. Правне теорије, а то су оне које оправдавају право уговором, оне које га оправдавају државном вољом и оне које га оправдавају стицајем воља, не одговарају стварности или начелно нису добре, јер право се не може објаснити правом. Друге пак, које иду изван права и траже основа у другој врсти нормама, чине право моралом. Оне пак од њих које падају на фактичко и фактичком снагом објашњавају право, тиме га не оправдавају и чине вредношћу. Најзад оне од њих које траже основа у признању у различитим облицима не одговарају стварности, јер тешко праву ако чека признање од свију. Остаје према томе као једини излаз из ситуације признати да је право факт, који се не може оправдати. Уз то долази још да Буркхарт сматра да је право, поставши фактом, везано за организацију, и то државу, и у томе види позитивност важења, суштину правног важења.

Овај и овакав скептицизам ипак не остаје при томе. Буркхарт ће потражити излаза у историји (ст 202—204). Ми још можемо да објаснимо право као вредност стављајући се на гледиште времена када је оно важило, т. ј. само да констатујемо како су на њега гледали у то време. Сумњамо да је Буркхарт на тај начин нашао излаза, јер историја не може а да не тврди опет оно, на шта толико много Буркхарт полаже, што ће рећи да нема јединственог схватања или да га, у најбољу руку, има само случајно. Па ипак пашће у очи да Буркхарт, релативиста, верује у неке вредности које у неку руку добијају карактер општих вредности. Истина он вели да би, ако бисмо се држали разумности, било питање да ли би и када би дошао на свет један устав, јер не можемо се сложити шта је то разумно. Али он ће, и ако то вели, сматрати за стару освештану мудрост, позивајући се на пример конзервативних Енглеза и Римљана, да је легитимизам релативно освештан, „на име наук да се ново право сме стварати само у оквиру постојећег (уставног) права; јер када се разбије овај оквир, не постоји никаква гаранција зато да се може ново учврстити, ако и сви следују гласу разума (свога разума!)“ (ст. 192). И он ће у том смислу са симпатијама примити теорију државног разлога Макиавелиа (ст. 193).

Тако опет избија на површину нешто опште социално, и овде ће то бити статичко и још уз ово легитимистичко гледиште. Потреба живети се показује јачом од филозофије, релативистичке и индивидуалистичке; индивидуа се подвргава неком општем ритму и закону друштвеног живота. Није ли то онда признавање недовољности релативизма који има у виду само индивидуу и узима као да сви људи филозофски мисле. Код Буркхарта се десило да падне на гледиште сасвим супротно релативизму, и пређе из једне крајности у другу. Истичући, сасвим недвосмислено и енергично, да право има потребе да се оправда али да не може наћи тога оправдања,

природно је да га, кад га није нашао у индивидуи, нађе у ауторитету. Отуда толико подвлачење везаности права за државу и, још, више, легитимизма и државног разлога. У истини, никако се дотле не мора ићи, али и овде је дијалектика која почиње релативизмом завршила апсолутним.

Ово све показује да пут за решење питања о основу права води ка социологији, и од ове може само у филозофију историје, која ће нам, заснована на чињеницама, отворити видике за схватање о судбини и задацима човечанства.

Ђ. Тасић

ВОЛТЕР И КРИВИЧНО ПРАВОСУЂЕ

Кад се говори о великој реформи кривичног правосуђа, која је била спроведена у току XIX века готово у целој Европи, у правничкој књижевности обично се наводе имена Монтескје-а, Бекарије, Филанџијерија, Брисо де Варвила, Зоненфелса и др. и тврди се, да су њихове идеје створили научни покрет, који је довео до новог схватања природе и задатака кривичног правосуђа и до реформисања његовог у духу хуманости и целисходности. Али посвећено је мало пажње реформаторској улози *Волтера* у сфери *правосуђа*, ма да је исти у целом свету сматран као огромна литерарна и филозофска величина. Тек у почетку XX в. нова истраживања су бацила пуну светлост и на криминално-политичке заслуге Волтера. Нарочито је ту треба споменути Marmonteil-а: „La législation criminelle dans l'oeuvre de Voltaire“ и Herz-а: „Voltaire und die französische Strafrechtspflege im XVIII Jahrhundert“. И заиста, треба само да се пажљиво проуче Волтерова криминално-политичка дела, те да се одмах стекне уверење, да се делатност Волтерова јавља као централна тачка оне борбе против старог уређења кривичног правосуђа, која је започела у француској у другој половини XVIII века и довела за време револуције до потпуног слома тог уређења.

Волтер није могао и није хтео равнодушно да посматра слику правосуђа, које је, према сведочанству Пасторе а смртну казну примењивало на 115 врсти кривичних дела, а према примедби Сервана, „у кривичним законима је владало три врсти казни: прва-смрт, друга-смрт и трећа-смрт (вешала, точак и ломача).¹⁾

Можемо потпуно схватити уплићење Волтера у читав низ кривичних процеса, ако узмемо у обзир врло честе случајеве осуде лица, која нису била ни у чему крива. Како је рекао са грчком мржњом сам Волтер у једном од својих пи-

¹⁾ Pastoret: „Des lois pénales“, 1790, II. p. 133; Servan: „Apologie de la Bastille“, s. 174 ff.

сама, „не прође ни година дана, у току које неби био осуђен на мучну смрт који отац породице, и то са таквим спокојством и хладнокрвношћу, са каквом се у живинарнику ломи врат једном ћурану.“

Али чак и у радовима, који нису били директно посвећени проблемима кривичног права, налази се доста материјала, важног за решење тих проблема. У целом низу великих и малих дела Волтер, као присталица религије разума, тражи слободу савести и објављује бескомпромисну борбу фанатизму и празноверству, причему ниједна злоупотреба у ма којој сфери, ако му је позната, не може да избегне његовој осуди. Одвратно легално убиство Жана Каласа приморало га је да директно уђе у кривично правну сферу, те тога момента почиње његова одлучна борба за најбоље криминално политичке идеале, која се завршила тек његовом смрћу. Између осталог он је сарађивао у великом предузећу француских енциклопедиста, и то је чинио нарочито енергично, почев од шесте књиге „Енциклопедије“, прегледајући припремљени материјал и дајући своје корисне савете и критичке замерке. Заједно са енциклопедистима радио је у име хуманости и у сфери правосуђа, у којој је, као што ћемо видети, оставио дубоки траг.²⁾

II. У овој сфери, као и свуда, где је Волтер објављивао рат застарелим средњовековним формулама, он је постао вођа. Правилно тврди Херц, да „сваки, ко пише против старог права, тежи да ступи у везу са Волтером и да стекне његово одобравање; сваки ко је пригњечен свирепшћу овог права, док је Волтер био жив, обраћао се њему као браниоцу и спаситељу“. Треба додати и то, да је Волтер изванредно широко обухватио проблеме тадашњег криминално политичког покрета. И поред све интензивности овог покрета и низа реформи, које је после смрти Волтерове спровела француска револуција, мало је изашло из оквира, који је дао Волтер. Због тога може се тврдити, да се у делима његовим огледа сва историја криминално политичке француске мисли овог доба.

Снага и утицај Волтера били су колосални. Његова реч је владала народним масама, ма да је он био уопште туђ демократским тенденцијама. Херц објашњава ово огромним литерарним талентом Волтера и упоредно умереним схватањем религијских и политичких питања, али је горња умереност била доста релативна па и уопште свака умереност није кадра да задобије масе. Држимо, да је правилније објашњење Лабулеја, који истиче изванредну снагу Волтеровог *сарказма* и говори: „У нашој лепој француској највећи утицај има подсмевање. Ако погледамо, који су нас

²⁾ Упор. наш „Курс криминалне политике“ (руски), 1912 год. стр. 271 ff.

писци најбоље гурали напред, видећемо да то су били Рабле, Монтен и Паскал са својом свирепом иронијом, Монтескије са својим „Персијанским писмима“ и Волтер са својом сарказмом. Нећемо да будемо смешни. Волимо да будемо у моди, па с тога, ако нас Волтер зове дивљацима и тврди да су Гуронци бољи него ми, исти се служи најбољим средством, да би га слушали, покоравали му се и усвојили хумане идеје“.¹⁾

Али за нас је сада нарочито важно утврдити, да максимум ауторитета и славе Волтер је добио само својом појавом на криминално-политичком терену, јер тек онда је он постао онај *краљ Волтер*, чије је мишљење било меродавно готово у целој Европи.

Највећи утисак правио је Волтер и писао са особитим одушевљењем, снагом и заносом, када је улазио у борбу са религијском интолеранцијом, незнањем и празноверством. Ту су његове заслуге нарочито вредне и неоспорне, мада мисли његове понекад нису потпуно оригинални. Ствар је у томе, што чак и идеје изнете од стране других писаца не би могле да брзо продру у народну свест и донесу максималну корист, ако не би биле изложене лаким сатиричким језиком и прожете животом и ватром. Било је потребно да се поколебају застарели друштвени појмови, те је ту улогу узео на себе Волтер. Његове филипике против фанатизма и религијске нетолеранције, а нарочито његово излагање поводом смртне казне на точку једног уваженог протестанта Ивана Каласа, која је бајаги убио свог сина, завршили су се после дуготрајне и тешке борбе констатацијом, да се десила судска погрешка, која је изазвала свуда велико негодовање и дубоко потресла друштво.

III. У вези са делом Каласа Волтер пише свој чувени „Трактат о толеранцији“. То није само трактат *ad hoc*. Ту је изложен низ приципиелних погледа и показано је, до каквих страховитих последица доводи религијска нетолерантност, а нарочито ако је везана са рђавим уређењем кривичног правосуђа. Волтер тврди, да свакоме припада *право* да верује како хоће, ако његова религијска уверења не вређају друштвени ред. Не мора се трпети само штетан за друштво *фанатизам*. Из жалосног искуства религијских гоњења писац изводи, да иста никад нису доводила до жељеног циља. По суштини ствари интолеранција је свагда апсурд и варварство.

У вези са овим Волтер је дао више интересантних примедба о јереси, богохуљењу, врачарству, вештинству и т. сл. Благодарени његовом таленту и смелости постигнути су брзи и замашни резултати; тако у Француској, ако и није била проглашена једнакост права католика и протеста-

¹⁾ Herz, г. сп., д., s. 143; Laboulaye, г. сп. д., s. 86—87.

ната, ипак се утврдила толерантност, која није била позната од доба укидања нантског едикта, а Калас је јавио као *последња* жртва религијског фанатизма.

Даље су важни наводи пишћеви о *етиологији* кривичних дела против вере. Волтер тражи, да кажњивост ових дела буде што блажа, јер иста често пута произлазе из непросвећености или младалачке лакомислености, а што се тиче дела врачара и вештица држи, да појаву тих дела на суду има као узрок празноверство и духовну таму како судија, тако и њихових жртава, и тврди, да вештица и врачара одмах нестане, ако се престане са њиховим гоњењем и кажњавањем. Познато је, да је даљи ток догађаја потпуно оправдао ову прогнозу.

Најзад уопште свирепост кажњавања кривичних дела против вере Волтер признаје као нешто горе од поступања тигара, који један другог растрзавају од глади, а људи чине то исто због застарелих законских параграфа.

IV. Даљи радови Волтера су још важнији за криминалну политику и дубље обухватају питања, која спадају у њену сферу. Имамо ту у виду његов сјајни „Коментар“ на књигу Бекарије (чију је велику важност Волтер одмах оценио и објаснио француској публици) и написано у његовој дубокој старости дело „Prix de la justice et de l'humanité“, у којем је писац енергично шибао бичем свог сарказма ране и болести старе јуриспруденције и старог кривичног правосуђа. Историјат овог дела је у овоме: економско друштво у Берну 1777 г. објавило је конкурзни темат са задатком израдити подробни законодавни пројекат, који би регулисао најважнија криминална материјална и процесна питања. Непознато лице (а то је био Волтер) дало је од себе исту суму новца за најбоље наведен начин, „на који би се могли поправити *одвраћни* кривични закони, који су били на снази у Француској и у већини немачких држава. Као упутство за израду темата Волтер је написао своје дело „Prix de la justice“, које се одликује великом енергијом, свежином и смелошћу мисли и напада оне мане криминалне јуриспруденције, са којима се он борио у току целог свог живота. Пре свега треба забележити, да је ту Волтер директно заузео *дејтерминистичко* гледиште, које је (по сведочанству његовог биографа) дефинитивно усвојио у другој половини свог живота, када је поред књижевно-уметничког рада озбиљно радио и на криминално-политичком терену. Горње гледиште, које је већ било постављено код Лока, а доцније делимично и код Бекарије, Волтер је изразио са потпуном одређеношћу, која је *искључивала* идеју *освете* код кажњавања, која владала у кривичноме праву у најтешњој вези са индетерминистичким схватањем света. Волтер је велики непријатељ идеје освете. Ако тражи да казна буде сразмерна са учињеним делом (као што су тражили пре њега Монтескије и Бекарија,

а после њега више других), не чини то ради утврђивања идеје освете, већ ради борбе са системом свирепих казни и ради постављења чврстих граница против судијске самовоље. Опште гледиште Волтера на казну, ван сумње, је *утилитарно*: главно је код правосуђа *корист* за друштво, и у њено име судија мора одређивати казну сразмерно са учињеним делом; ако то не чини и одређује казну по самовољи, није он више судија, већ „варварин обучен у судиску тогу, а по некад чак и убица“! Правосуђе које не води рачуна о горњим основима писаца карактерише као бесмислено са криминално-политичког гледишта и потпуно нецелисходно. Волтер покушава да на сваки начин убеди правнике, браниоце постојећих свирепих казни. Позива се на идеју хуманости и на друштвене интересе и тврди, да број злочина ће се смањити, ако казне не буду сувише срамотне и оштре. Највише приговара смртној казни, усвајајући аргументацију Бекаријину и предлажући, као и Бекарија, да се смртна казна замени лишењем слободе са принудним радом. Али Волтер даје много важног и од себе, јер су потпуно оригинални његови наводи, да се не може *примењивати* убиство, ако желимо *одучити* од убиства, и да смртна казна има *анти-економски карактер*: „il faut réparer le dommage; la mort ne répare rien“. Квалификовану смртну казну Волтер директно карактерише као проналазак тираније.

У појединости он излази против протеривања и конфискиције и приговара прописивању свирепих казна за противприродна дела, за полне везе слуге са женом или ћерком господина и т. сл. Поводом криминализације самоубиства оправдано наводи, да се казна ту не примењује на самоубици, већ на његовим ближњима, који нису ни у чему криви. На тај начин Волтер директно подвлачи принцип т. зв. *личности казне*.

Нарочито ватрено он штити принцип *слободе штампе*. Ван случајева, када се напада друштвена безбедност, никакав притисак на штампу не сме се допустити. „Ако је књига рђава, иста знслужује презрења; ако је добра, раније или доцније биће корисна; ако је опасна, треба на њу одговорити“. И то се писало у Француској у време свирепе цензуре и безбројних административних и судских гоњења на штампу, када је (као што је рекао Фигаро у једном од својих прослављених монолога) „било дозвољено говорити о свему под условом да се не говори ни о краљу, ни о његовим љубазницама, ни о чему таквом што би се тицало ма кога или ма чега, једном речју допуштало се да говори о свему, а не каже ништа“. Чак и дозвола цензора није била довољна гаранција, јер на књигу је могао нападути министар, који је имао бланкете за хапшење, духовна власт или парламенат, који је, ако му се свиђало, могао казнити писца и наредити спаљивање књиге. Смела реч Волтерова код ова-

квих услова је имала нарочити значај и мора се признати као велика заслуга.

Затим, говорећи о упоредној тежини различитих деликата, Волтер излаже теорију, која је блиска савременој Гарофаловој теорији *природног* кривичног дела. Према њему, читав низ деликата обележен је као такав самом *природом*. То су велеиздаја и издаја, убиство, крађа, рђаво поступање са родитељима и добротворима, и т. д. Та се дела строго кажњавати и морају кажњавати свагда и свуда. Друга категорија су дела условног карактера — „*les délits de temps et de lieu*“; она се кажњавати због прелазних потреба, да се поткрепи снага владе или да се отклоне које несрећне последице. С тога се свагда морају *блаже* казнити.

V. Такво је гледиште Волтерово на *репресију*. Није мање важно и гледиште његово на *превенцију* злочина, у којем је он отишао даље од многих својих славних претходника. *Истинска јуриспруденција*, по његовом мишљењу, се састоји у *превенцији злочина*, а развијено осећање части и страх пред срамотом много су бољи проповедници морала и поштеног живота, него крвник¹⁾.

Пре свега Волтер тражи да законодавац испита, која су кривична дела најбоље везана са slabим странама човечанске природе. Упућивајући, на пример, на то, да се кривична дела против имовине поглавито врше од сиромаша, а законе пишу богаташи, он тражи да се скрене већа пажња на узроке горњих дела. Задржавајући се у појединости на *просјачењу* и *скићиничењу*, тврди, да за паметну борбу са овим злом није потребно хватање појединих лица и њихово кажњавање, већ брига да се нарочитим *паметним мерама* *ше појаве искорене*.

Даље, за борбу са детоубиством Волтер препоручује (и то је био сасвим *нов предлог*) уређење нарочитих домова за порођаје, који ће служити за заштиту живота новорођенчади и части неударних матера, које сада морају да прикривају своју трудноћу и долазе до извршења злочина. Али овај предлог Волтер чини са горким болом, јер сумња, да ли ће са тим предлогом успети код европских влада, које немилице троше новац на ратове, везане са страховитим просипањем човечије крви, а за корисне циљеве не налазе довољног новца.

VI. Само по себи се разуме, да писац, који се тако солидно удубио у основне криминално-политичке проблеме свог доба, није могао оставити по страни тамне стране *кривичног поштујка*. Процесне законе Волтер карактерише као много горе од кривичних материјалних закона и тврди, да у место застрашавања кривих и помоћи невиним они теже уништавају свију окривљеника без разлике, причему коментари закона су гори него сами закони. Упућујући на Енглеску, као

¹⁾ В. „Commentaire“ § 1; „Prix de la justice“ p. 347.

на земљу, у којој није могуће да се грађанин некажњиво лиши слободе, и упоређујући енглеске и француске законе о кривичном поступку, Волтер држи, да „у Француској изгледа као да су закони створени да доносе штету грађанима, а у Енглеској — да их штите“,¹⁾ те тражи да се ово стање ствари радикално измени.

Али горњим примедбама општег карактера писац се не задовољава. Сем високих принципа и племенитих мисли он даје солидну критику најглавнијих кривично-процесних институција, које признаје за врло штетне, особито у деловима, који су позајмљени од духовне инквизиције. Њега узбуђује *тајна* посупка и он оправдано наводи, да се мора тајити злочин, а никако не правосуђе, те да се безброј самовоље и противзаконитог притиска прикривало вођењем поступка у тајности, а нарочито тајним *испашом сведока*, који је остављао слободном решавању судије, да ли се допусти чак и *суочење*, окривљеног са сведоком, ма да је и исто у суштини давало мало гаранција окривљенику.

Енергично напада Волтер и *истражни ћелијски зашвор*. Злоупотребе овим затвором он сматра као разбојништво од стране судија, а истим именом зове и *забрану имаши браниоца* и нарочито *шоршуру*. Против ових институција Волтер износи низ сјајних аргумената и наводи читав низ легалних убиства, која су дошла због примене тортуре и упрљала француско правосуђе. Примењавајући тортuru, судија у ствари говори осумњиченику: „Ја неznam да ли си крив, и стављам *тебе* на муке, да осветлим дело *за себе*“. Најзад, он се обраћа историји и са љутом тврди, да чак ни Нерон и Калигула нису никад смели примењавати тортuru на пуноправне римске грађане, међутим људи, који себе именују хришћанима, створили су од ње главно оруђе у кривичном поступку.

Јавност поступка, укидање тортуре, усавшавање система доказа и слободно допуштање одбране на суду, — то су основне лозинке реформе кривичног поступка, које предлаже Волтер, а сем тога (следећи Монтескијеу и Бекарији, који су говорили о увођењу по примеру Енглеске „суда једнаких“), он тражи, да се уведе *порошни суд* за решавање основног фактичког питања о кривици и да се реформише редовни суд *укидањем продаје судијских дужности*, овог традиционог зла, против којег ништа није рекао чак ни Монтескије. Волтер тврди, да ће тек после спровођења целокупне горње реформе пропасти систем одвратних пресуда и нечовечних мучења, а ради бољег успеха Волтер тражи *реформисање* и *изједначење* кривично-материјалних и процесних закона, јер, према његовој *оправданој* примедби, не може да се сматра као право у Бретањи оно, што није право у Лангедоку, и да би било толико различитих јустиција, колико

¹⁾ Voltaire: „Commentaire“, p. 212; „Prix de la justice“, p. 269 ff.

има градова, јер то је нагомилање противоречности, самовоље и шаренила у праву.

VII. Као што смо видели, у криминално-политичкој области Волтер је дао знатан допринос, који је био (а то се не дешава често пута у историји) високо оцењен већ од стране његових савременика. Када ја Волтер после 26-годишњег прекида и већ у дубокој старости дошао у Париз, то је била велика свечаност; сви кругови, сем дворског, поздрављали су га, академија га прослављала као највећег писца Француске, а народ му је правио овације, као борцу за право и хуманост, спасиоцу и браниоцу многих жртава варварског правосуђа тог доба.

Понекад се дешавало и нешто друго Учињен је покушај да се смање заслуге Волтерове. Изражавали су сумње у његову искреност, говорили о неодређености његових предлога, о његовој сујетности, пристрасности, користољубљу, жестини срца и т. сл. И ван сумње, Волтер, као човек, је имао мане, а можда чак и велике мане, али исто тако несумњиво је, да горњи приговори су пристрасни и да се криминално-политичке заслуге Волтерове на тај начин не могу да смање. Прегледајући списак кривичних дела, која су изазвали његову ничим не хонорисану и енергичну интервенцију, видимо да је тај списак велик и садржи у себи имена Каласа, Сирвена, Де-ла-Бара, Моранжа, Лали-ја, Д'Е-талонда и више других. Да Волтер није имао сажаљења према несрећницима и ватрене мржње према интолеранцији, фанатизму, самовољи и тиранији, он не би учинио све, што је учинио. Незаборавамо такође, да (као што се види из горњег списка) у то време, када је низ других великих криминалиста-политичара само проглашавао нове идеје, Волтер се, сем тога, *непрекидно борио за њихово сјровођење у живој*, истрагајући од правосуђа његове невинне жртве, борећи се за рехабилитацију већ погинулих и ратујући ради овог циља како са појединим судијама, тако и са парламентом. Та се борба завршила тек његовом смрћу.

Све то уздиже Волтера на висину и тражи, да се његово име упише на страницу историје криминалне политике можда још почаснију него она, коју његово име оправдано заузима у филозофији и историји уметничке књижености.

Д-р Мих. П. Чубински

ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ ПО ОДРЕДБАМА УСТАВА

У једном од последњих бројева *Архива* професор Г. Слободан Јовановић објавио је један свој приказ о расправи Миркин-Гецевића (под насловом *Parlementarisme sous la Convention nationale*, 1936) у којој Гецевић, проучавајући француску револуцију са државноправног гледишта, расправља

и проблем парламентаризма и формулише овај као владу већине. Како нам се чини, расправа М. Гецевића изазвала је веће интересовање проф. Г. Јовановића него што би се то могло по њеном кратком приказу претпоставити. Овај закључак изводимо из чињенице што је Г. Јовановић у једном збијеном тексту, од свега две стране петита, направио врло важне закључке о проблему парламентаризма, што је другим речима, дао исцрпну формулу парламентарне владе. Кад се има у виду оно што је до данас речено о парламентаризму, идеје Г. Јовановића можемо примити као нове, што је већ само по себи довољно да привуче нашу пажњу. Али ми налазимо да су те идеје и врло сугестивне, и да их је могућно следити и развијати, и то са једног гледишта које је у дискусији о парламентаризму, чини нам се, било доста занемарено.

Г. Јовановић претпоставља да постоје два основна типа парламентаризма: републикански и монархијски, али да овај други, монархиски, може имати две нијансе: или се признаје политичка одговорност министара пред парламентом, или се ова одговорност не признаје. Тиме се у ствари излази на три врсте парламентаризма. (Слободан Јовановић, III, стр. 291). Мислимо да су оба типа парламентарне владе, односно сва три по Г. Јовановићу, дата у уставима појединих држава, и зато ћемо изложити уставне текстове и у њима потражити потребна објашњења.

I. По француском уставном закону од 25 фебруара 1875 године „Министри су солидарно одговорни пред домовима за општу политику владе и индивидуално за њихове личне акте“ (чл. 6). По Есменовим речима, политичка одговорност владе, која карактерише парламентарни режим, добила је своју јасну формулу у наведеном члану. (Esmein, p. 811). Мало даље Есмен вели: „Министри су одговорни пред домовима“, понављало се у уставној монархији да би се окарактерисао парламентарни режим (p. 818). Истог је мишљења о значењу наведеног члана и Ориу (Haugioz, p. 138). Г. др. Јован Стефановић цитира наведени члан на једном месту, потврђујући његово предње значење (В др. Стефановић, стр. 149). Неки новији, послератни републикански устави, садрже сличне одредбе. Тако, на пример, Устав републике Финске од 17-VII 1919 у чл. 43 вели: „Чланови министарског савета одговорни су пред народном скупштином за дела учињена у вршењу њихових функција“. Чехословачки Устав од 29-VI 1920 г., који садржи детаљне прописе о политичкој одговорности министара, вели у чл. 75: „Влада је одговорна пред скупштином (постоји и Сенат!), која јој може изгласати неповерење“. Шпански Устав од 9-XII 1930 г. утврђује: „Чланови Министарског савета одговорни су пред Народном скупштином (Кортес): солидарно за политику владе и индивидуално за њихове сопствене

акте“ (чл. 91). Ови прописи, као што смо видели код Есмена, не значе ништа друго до покушај да се установа политичке одговорности министара пред парламентом заодене правном формом. То је, као што излази, уставна институција парламентарног режима. О томе нема спора и то не треба доказивати, као што нас не интересује овом приликом ни то, колико је наведеним прописима могућно у пракси остварити парламентарни режим. Оно што нас у овим одредбама интересује јесте питање, шта из њих можемо извести као битно за основну формулу парламентаризма.

Ако ове исте уставе, о којима је реч, посматрамо у целости и посебно, морамо констатовати да сви они, у смислу начела поделе власти, одвајају управну власт од законодавне, и да и једној и другој власти одређују самосталан делокруг послова, штавише, често сваку од тих власти чине искључиво надлежном за свршавање разних послова њеног делокруга. Власти о којима устави говоре и које нас интересују, јесу два уставна чиниоца, парламент и председник републике. Као што знамо, по свима овим уставима акти власти председника републике морају бити премапотписани од надлежног министра да би били правоваљани. С друге стране министри су политички одговорни пред парламентом, из чега уствари излази ово. Начелно, према уставу, акти председника републике јесу акти његове власти. Формално, они ипак не важе док их не премапотпише надлежни министар, али који је политички одговоран само пред парламентом. С једне стране, дакле, условљени премапотписом министра, с друге стране стављени у зависност од парламента, акти власти председника републике (одн. шефа управе) стварно нису његови акти, већ акти министара одговорних пред парламентом. Преко својих министара, који политички одговарају пред парламентом, председник републике бива подређен парламенту.

У наведеном случају, важно је нагласити, министри одговарају једино пред парламентом, не и пред председником републике. Због тога што одговарају само парламенту, а не и председнику републике, министри претпостављају поверење парламента поверењу председника републике. И пошто се министри, који треба да премапотпишу један акт власти председника републике (тј. шефа управе) брину о томе, да њихови послови добију поверење домова, а не председника републике, они ће, захваљујући своме праву премапотписивања принудити председника републике да ради по интенцијама скупштине а не по његовом нахођењу. Тиме је, као што смо рекли, председник републике стављен у субординован положај према парламенту (одн. скупштини).

*

Наведеним одредбама републиканских устава о политичкој одговорности министара, одговарају сличне одредбе

неких монархиских устава. Тако бугарски Трновски устав од 16-IV 1879 г. у чл. 153 вели: „Министри су одговорни пред Краљем и Народним собрањем и то солидарно за све опште мере које предузимају, а сваки од њих одговоран је лично за акте које извршује управљајући повереним му министарством“. Српски Устав од 1888 године у чл. 135 садржи одредбу која гласи: „Министри су одговорни Краљу и Народној скупштини за своја службена дела“¹⁾. Албански Устав од I-XII 1928 године у чл. 109 вели: „Кабинет је солидарно одговоран према Краљу и парламенту у питањима која се тичу опште политике државе, а сваки министар одговоран је лично за акте његове надлежности“. Најзад и Видовдински устав имао је одредбу која гласи: „Министри су одговорни Краљу и Народној скупштини“ (чл. 91, ал. 1).

Наведене одредбе упућују нас на један важан теориски закључак. Као што се види, овде се не ради више о политичкој одговорности министара само пред парламентом (одн. само пред народном скупштином ако према горњем дому одговорност не постоји, као у Чехословачкој). Поред одговорности пред парламентом, ови уставни предвиђају и политичку одговорност пред Краљем, и то хронолошки у првом реду. Истина, и по овим уставима важност аката краљевске власти условљена је премапотписом министра. Али по овим уставима министри не одговарају политички само пред парламентом, већ и пред Краљем, и због тога положај шефа управне власти у монархији разликује се од положаја шефа управне власти у републици. Пошто министри одговарају политички не само пред парламентом, него и пред Краљем, премапотписивање аката краљевске власти нема онај исти значај који и премапотписивање аката власти претседника републике. У републици формално садејство министра у издавању акта власти претседника републике има значај преузимања власти, у монархији премапотписивање нема овај значај. У монархији министри одговарају парламенту и монарху, из чега излази да су министри сарадници монархови у правом смислу речи (В. Сл. Јовановић, III). С друге стране, пошто политички одговарају парламенту и монарху, а не само парламенту, акти краљевске власти не престају то бити и стварно. Министри нису дужни да мисле само о поверењу монарха. Они морају имати поверење једног и другог устав-

¹⁾ Чл. 99 намесничког Устава од 1869 г. садржавао је додуше одредбу која гласи: Министри су одговорни Књазу и Народној скупштини за своја званична дела, дакле исту такву као и чл. 136 Устава од 1888 године. Али као што је познато, Устав од 1869 другим одредбама толико је ограничио власт скупштине да она није била у стању, и поред наведене одредбе, да оствари политичку одговорност министара пред собом. Уосталом, питање парламентаризма по уставима пре 1888 године могло би се још специјално студирати. Овог момента ми расправљамо проблем парламентаризма са гледишта актуелног, а не са гледишта историског.

ног чиниоца да би могли остати на својим положајма. Последица овога је равноправан положај парламента и монарха.

Као што излази из ове анализе уставних прописа постоје два типа парламентарног режима: 1) републикански, по коме министри политички одговарају само пред парламентом и где шеф управне власти долази у подређен положај према законодавној власти; и 2), монархиски, по коме министри политички одговарају пред парламентом и пред монархом, где шеф управне власти остаје равноправан са парламентом.

Републикански парламентаризам не треба идентификовати са републиканском формом владавине, као ни монархиски са монархиском формом. Један и други само су начелно својствени одговарајућим формама. Изузеци су могућни у једном и у другом правцу, тј. могућно је да републикански парламентаризам буде усвојен у монархији, а да у републици буде усвојено нешто слично монархиском парламентаризму. Али док се онај први изузетак може претворити у правило, други изгледа, остаје бар засада изузетак у пуном смислу речи. Тако поменути Устав републике Шпаније у чл. 75 вели: „Претседник републике слободно ће именовати и разрешавати претседника владе, а на предлог овога министре. Он је дужан да их разреши у случају кад им Кортез буде изречно одбио поверење“. Као што излази из првог става ове одредбе, претседник републике може разрешити министра претседника по свом нахођењу, што значи да овај треба да ужива и поверење претседника републике. Због овога могло би се рећи да шпански Устав садржи неке карактеристике монархиског парламентаризма. Ипак, ово нам не изгледа тачно, због садржине другог става истог члана. Ако је наиме претседник републике обавезан да отпусти министре којима Кортез изгласа неповерење, он ће тиме бити принуђен да држи оне министре који уживају поверење Кортеза, без обзира на своје расположење према министрима. Рачуница је овде јасна: ако претседник републике отпусти министре који уживају поверење Кортеза и доведе друге, који то поверење не уживају, Кортез ће на крају крајева, откажујући поверење свима министрима редом, како буду долазили, принудити претседника републике да узме за министра онога кога он не жели, али који ужива поверење Кортеза.

Са овога гледишта нама није јасно како је логично могућан албански монархиски парламентаризам. Тамо влада треба да ужива поверење Круне и парламента, али ако јој у парламенту буде изгласано неповерење, она је по Уставу дужна да отступи (чл. 112, 113). По истом шпанском примеру парламент би могао, одричући поверење влади која ужива поверење Круне, натерати на крају крајева Круну да узме за министре људе који уживају поверење парламента, али не и њено поверење. Јер ако је шеф управне власти дужан да увек отпусти министре који не добију поверење

парламента, онда његово поверење не долази у обзир; а то није ништа друго него чист републикански парламентаризам.

Питање је, зашто монархиски парламентаризам не усваја начело политичке одговорности министара само пред домовима? На то питање донекле је дат одговор: одговорност министара само пред парламентом резултира у потчињавање шефа управе парламенту. Ово потчињавање шефа управе парламенту није ништа друго него његово фактично елиминисање из управе. Али док се то елиминисање из управе у републици задржава само на томе, пошто у републици шеф управе има само управне атрибуте, у монархији оно би имало још једну важнију последицу ако би се усвојио републикански парламентаризам. Применом овога система у монархији монарх не губи само управну власт, већ неизбежно стварно губи законодавне атрибуције. Ако је усвојен принцип да министри морају уживати поверење парламента, без обзира на Круну, парламент ће бити у стању да натера Круну да санкционише један закон који јој се не свиђа и који би евентуално одбацила. Парламент ће то учинити на тај начин, што ће одрећи поверење свима министрима који не буду у стању прибавити санкцију једном закону примљеном у парламенту, чиме ће најзад, одбацујући једног до једног министра, и онемогућавајући тиме управу, на крају крајева принудити Круну да закон потврди. А тиме би монархово право потврђивања закона било сведено на формалност, као што је то данас у Енглеској. Из тога разлога, и свакако пре због законодавних атрибуција Круне, него због управних, монархиски парламентаризам задржава принцип једновремене политичке одговорности министара и пред Круном и пред парламентом, пошто је на овај начин једино могућно одржати начело паритета у законодавству између Круне и парламента.

Са правног гледишта не би се могло говорити који је од два наведена система прави, републикански или монархиски. Са правног гледишта прави је и један и други, пошто и један и други претстављају посебне установе са својим специјалним својствима. Уосталом, нама не изгледа довољно прецизан тај израз „са правног гледишта“. Ако узмемо прецизније, рецимо са гледишта начела поделе власти, монархиски парламентаризам пре одговора овом начелу него републикански, уколико долазе у обзир управне атрибуције. У републиканском систему председник републике има власт формално, али нема стварно; у монархиском, монарх има власт и формално и стварно. По начелу поделе власти управу треба да врши независна управна власт. У монархиском парламентаризму управа додуше зависи од парламента, али зависи и од Круне, и може се рећи, колико је под утицајем парламента, толико је још и више под утицајем Круне.

Али ако је са наведеног гледишта могућно говорити о томе, да је монархиски парламентаризам прави као и републикански, са једног гледишта он ипак није прави парламентаризам. То је са гледишта логичног. Логична анализа монархиског парламентаризма своди се на ово. Министри су политички одговорни пред Круном и парламентом, што значи да треба да уживају једновремено поверење оба уставна чиниоца. У случају да изгубе поверење парламента, они треба да изгубе поверење Круне, да би се њихова политичка одговорност учинила ефикасном. Међутим, ако услед губљења поверења парламента изгубе поверење Круне, монархиски парламентаризам извргава се у републикански, пошто се поверење Круне поводи за поверењем парламента. С друге стране, ако услед поверења Круне добију поверење парламента, овај исти парламентаризам преображава се у обичну уставну монархију, т. зв. дуалистичку владу. То бива онда кад Круна наметне парламенту једну владу из мањине, односно кад отпусти владу већине у парламенту. Монархиски парламентаризам полази од тога да је у парламентарном режиму могућна равноправност између Круне и парламента, мада ова равноправност логично није могућна ако се жели парламентарни режим. Због тога, логична последица монархиског парламентаризма јесте извргавање владе час у републикански парламентаризам, час у конституционални тип. Кад Круна отпушта министре који не уживају поверење парламента, њена равноправност према парламенту престаје постојати, а кад намеће парламенту министре који не уживају његово поверење, Круна заводи антипарламентарну владу. Зато, кад се један систем управе у примени преображава у други систем, његова основна замисао мора се окарактерисати као логично немогућа.

II. Из предњих излагања види се, да смо политичку одговорност министара претпоставили као полазну тачку у резонувању о парламентаризму, и да смо типове парламентарне владе формулисали како са гледишта министарске одговорности тако и са гледишта о положају шефа управне власти према парламенту. То што смо напред изводили није ништа друго до анализа уставних одредаба, и ако се њих држимо, ми не видимо могућност да се парламентарни режим друкче схвати него као режим у коме министри политички одговарају. Још давно Г. Сл. Јовановић рекао је на једном месту: „Ако упоредимо парламентарну владу с непарламентарном, онда видимо да је основна разлика између њих у томе, што у парламентарној влади министри одговарају, а у непарламентарној влади не одговарају пред парламентом“ (Сл. Јовановић, I стр. 408). Другим речима, суштина парламентаризма била би у политичкој одговорности министара.

Међутим, постоји мишљење да је парламентарни режим могућно дефинисати као владу парламентарне већине. То мишљење чули смо већ на почетку. Неки ранији писци схватили су парламентарни режим као установу формирану из више неопходних елемената. Тако је, на пример, Есмен узимао да је суштина парламентарне владе условљена овим моментима: 1) министри морају бити узети из већине у парламенту; 2) кабинет треба да буде хомоген, тј. код министара треба да постоји јединство погледа на послове владе; и 3) министри су политички солидарно одговорни пред домовима за политику владе и индивидуално за личне акте (Esmein, p. 125—155; ово такође наводи и Г. Тасић). Поставља се питање шта је у овим тврђењима битно? Из устава које смо цитирали види се, да установа политичке одговорности министара пружа један специјалан тип владе, који се назива парламентарном владом. Шта би онда било простије него парламентаризам дефинисати као политичку одговорност министара? Тако излази из устава. Да ли ће министри бити из парламентарне већине, то је за правну формулу установе парламентарног режима индиферентно.

Међутим, има писаца који ће, можда, потврдити, да су наши закључци тачни са гледишта наведених устава, али да не морају бити исправни са гледишта свих устава, рецимо енглеског. Тамо је министарска одговорност пред парламентом готово ишчезла и биће енглеског парламентаризма разликује се од бића француског парламентаризма, а енглески парламентаризам можемо узети као прави, док француски то није (у том смислу н.пр. Redslob, в. ниже). У Енглеској парламентаризам је сведен на владу већине, односно владу вођа парламентарне већине, која се и не усуђује да изгласа неповерење својим министрима, него напротив гласа покорно чим је „бич“ потера.

Пре свега логично, влада већине долази после министарске одговорности пред парламентом. Да би се остварила влада већине нужно је да та већина издејствује политичку одговорност министара пред собом. Влада већине није могла постати пре него што је већина учинила политички немогућим и пре него што је уклонила са власти оне министре који јој не припадају. Већина то постижава установом политичке одговорности министара пред њом, и онда уклања редом све министре који јој не припадају, а намеће за министре људе из њене средине. Тако је влада већине последица министарске одговорности, а ова је полазна тачка. Осим тога парламентарни режим постоји и онда кад министри нису узети из парламентарне већине, али политички одговарају пред парламентом, као што је случај са министрима стручњацима. То је логично.

С друге стране влада већине може значити две ствари: 1) Под владом већине разуме се контрола скупштинске ве-

ћине над радом министара, контрола која се састоји у сталном надзору над њиховим радом, у праву парламента да утиче на правац владине политике и у његовом праву да уклони министра са којим је незадовољан. 2) Под владом већине разуме се влада партиских вођа оне странке која има већину у парламенту. Ако ови вођи, захваљујући страначкој дисциплини држе парламент у покорности према себи, онда се заиста може десити то, да политичка одговорност министара пред парламентом ишчезне, али онда нема ни владе већине, него постоји влада једне групе људи који са већином имају само то заједничко, што су из ње произишли.

У првом случају, дакле, ако се влада већине састоји у праву ове да контролише министре и да уклања оне који би изгубили њено поверење, опет излазимо на министарску одговорност као претпоставку за владу већине. А како по другом случају владе већине нема ако нема политичке одговорности министара, значи да је министарска одговорност нужан елемент за владу већине, а тим самим и за парламентарни режим. Тиме се поново утврђује да је суштина парламентаризма политичка одговорност министара, а влада већине њена последица.

Али влада већине није неизбежна последица сваког парламентаризма. Она је то свакако у републици и у оним монархијама у којима је продро републикански парламентаризам, као што је Енглеска. То је због тога што су министри одговорни (уколико су уопште одговорни, као у Енглеској), само пред парламентом, а не и пред другим уставним чиниоцем, шефом управне власти. У монархиском парламентаризму пре свега тешко је говорити о влади већине већ и због тога што министри уживају обострано поверење, и Круне и парламента, и што је у таквом случају увек нужна извесна равнотежа ова два чиниоца, која се постизава узајамним попуштањем. При таквом стању ствари парламент није преко своје већине потпун господар управе, већ се ова врши такође и у смислу интенција Круне. С друге стране, овлашћена да има за министре људе који уживају њено поверење. Круна може доћи у ситуацију да узме владу из мањине у парламенту, чак и радну владу, као што се догађало код нас за владе Видовданског устава (В. Тасић, I, књ. 310, стр. 275), и да свој поступак правда начелом монархиског парламентаризма, да министри политички не оговарају само пред парламентом него и пред њом и да, кад може одбацити министре који не уживају поверење парламента, може одбацити и оне који не уживају њено поверење. Али тај сукоб између Круне и већине, као што смо видели, није ништа неизбежно у монархијском парламентаризму, који је логично немогућ.

Поред овог гледишта које суштину парламентаризма жели да сведе на проблем већине, постоји мишљење да је су-

штина парламентаризма у равнотежи управне и законодавне власти. То мишљење, које заступа професор Редслоб, налази, да се парламентарни режим оснива на равнотежи (Gleichgewicht) управне власти и парламента, равнотежи која се огледа у обостраном утицају ова два фактора једног на други: у могућности парламента да узме министре на одговор и да им откаже своје поверење и у могућности владе да парламент распусти (Redslob, S. 1—5). Према томе, да ли влада има могућности да распусти парламент (одн. скупштину) који јој изгласа неповерење, као у Енглеској, или те могућности нема, као у Француској, Редслоб дели парламентаризам на прави и неправи (op. cit. S. 1, 69, 106, 120 и тд.). Већ је у своје време професор Г. др. Ђорђе Тасић устао против ове дефиниције и класификације парламентаризма, налазећи да „овај начин резонавања није дозвољен у науци, јер се тако конструише један појам о парламентаризму према облику у коме се он појављује само у једној конкретной земљи, у Енглеској, па се примењује онда на све друге земље. У пракси се пак добија то, да се препоручује један конкретан облик парламентаризма, онакав, какав је у Енглеској. Нотиме се стаје на једно друго гледиште, наиме на гледиште вредности типова парламентарног режима (Тасић, III стр. 426 и II стр. 272—275). Уствари, ако смо добро схватили Г. проф. Тасића, он жели да каже то, да је Редслобова мисао правно политичке нарави, што другим речима значи, да Редслоб не даје једну јуристичку анализу установе парламентаризма, већ говори о томе који би се парламентаризам имао прихватити као бољи, што треба да се изведе из Редслобовог закључка о правом и неправом парламентаризму. Ми смо већ рекли напред, да ли се са правног гледишта један парламентаризам може схватити као прави или не може. Ми сматрамо да је у појму „прави парламентаризам“ дат један политички критериум, који код јуристичке анализе не долази у обзир.

Што се тиче упоређења између енглеског и француског парламентаризма, ту би смо имали рећи ово. Уколико у Енглеској и данас постоји политичка одговорност министара искључиво пред парламентом, и енглески парламентаризам своди се у битности на оно исто што је и француски, тј. и енглески парламентаризам је републикански као и француски, пошто ни у Енглеској не постоји политичка одговорност министара пред Круном, као ни у Француској пред претседником републике. Ово се доказује не само чињеницом да у Енглеској постоји влада већине, него и фактом да је право Круне да потврђује законе сведено на форму и да га стварно нема, као што ни формално ни стварно ово право нема претседник републике у Француској. А да је право потврђивања закона у Енглеској само форма, доказује се чињеницом да Круна не врши право одбацивања закона које извире из права

потврђивања. О томе *Jennings* вели: *The King's part in legislation is now formal only, No monarch since Queen Anne has exercised the power of refusing to assent to a Bill; and it is a recognised convention that the assent must be given* (Краљево учешће у законодавству сада је само формално. Ниједан монарх, од Краљице Ане, није употребио право да одбије потврду закону, па је признато правило — обичајно правило уставног права тзв. конвенција-да потврда мора бити дата. *Jennings*, р. 113). Тако излази да је појам парламентарног режима зависан од положаја шефа државе, и да од овог положаја зависи да ли ће један конкретни парламентаризам бити схваћен као републикански или као монархиски. Другим речима, са правног гледишта нема правога и неправог парламентаризма, што управо показује ово упоређење између енглеског и француског парламентаризма, који са нашег гледишта претстављају један исти тип републиканског парламентаризма.

Разлика између енглеског и француског парламентаризма своди се на нешто друго, а не на правну разлику типова. Као што смо поменули, има писаца који тврде да је владина одговорност пред Доњим домом у Енглеској сведена на минимум и да је тако рећи ишчезла, због чега би се могло узети да је престала да постоји битна одлика парламентаризма. Контрола парламента над владом, вели се, која има и законодавну власт у рукама, сведена је на дискусију без санкције, пошто је лична одговорност министара ишчезла, а колективна постала празна реч, јер владина већина не сме да ризикује своја места у парламенту, и да, обарајући владу, препусти власт опозицији. (В. код Кулашера, р. 513—514). Слично гледиште заступа Сирије, који вели да енглеска концепција парламентаризма претпоставља одржање ауторитета кабинета пракси једне парламентарне контроле испуњене свађама (*Sirieux*, р. 159, § 4 р. 155 *Le jeu de la responsabilité ministerielle*).

Ако би се ови закључци узели као апсолутни (*V. Jennings* р. 176 сматра да су министри одговорни пред Доњим домом), онда би изишло да се енглески систем извргао у нешто сасвим друго. Преузимањем све власти од стране владе, база парламентарног режима — подела власти — стварно била би напуштена, тако да енглески систем не би више био парламентарни, већ нека врста олигархије вођа највеће партије у парламенту, под једином контролом бирача и јавног мњења, контролом заиста замашном, али баш због тога и мање ефикасном. Што се тиче могућности да Доњи дом због сукоба са владом буде распуштен, која могућност не постоји у Француској, тај факат не изазива промену у битности система, пошто распуштање долази у обзир као једна изузетна мера која не мења правило. Због тога енглески парламентаризам је једно од две ствари: или је републикански, или није парламентарни режим; треће није могућно.

У вези са реченим треба објаснити питање равнотеже између управне и законодавне власти, равнотеже која по Ред-слобу претставља суштину парламентарног режима. Али нама не изгледа остварљива потпуна равнотежа, која се састоји у томе да се сукоб између владе и парламента решава не само обарањем владе, него и распуштањем парламента. Уопште теза равнотеже је сумњива. Ако се могућност распуштања скупштине, према могућности изјаве неповерења министрима узме као математички однос изражен размером 1:1, онда парламентарног режима не може бити. Ево зашто. Ако сваки парламент, који изгласа неповерење влади, треба да буде распуштен, онда политичке одговорности министара пред парламентом у ствари нема. Онда се може догодити то, да влада падне на изборима, који случај са Енглеском наводи Г. Слободан Јовановић (I, стр. 392), али онда се не догађа да влада пада у парламенту. Ако оставимо енглески случај, који је веома особен, можемо рећи, да је логично парламентарни режим могућ ако однос између неповерења влади и распуштања скупштине буде математички изражен као 2:1, 3:1 и тд, тј. ако парламент може оборити владу, а да при том не буде распуштен. Под овим условима једино је могућна политичка одговорност министара, а ако свака изјава неповерења, која би требало да има за последицу обарање владе, има за последицу распуштање парламента, овај би се убрзо морао одрећи тог задовољства да обара владу, а тиме би и парламентарном режиму био крај. Штавише, строго логично узевши, свако распуштање скупштине од стране владе која је остала у мањини, претставља повреду принципа парламентарног режима, пошто правило овога гласи, да влада која је остала у мањини треба да буде уклоњена са управе а не да скупштина буде распуштена. Отуда је крајња логична последица парламентаризма потпуно потчињавање владе парламенту и немогућност владе да овај распусти. Та логична последица остварена је у француском систему и по томе француски парламентаризам јесте логично најдоследнији. Да ли је такав парламентаризам и политички добар то остављамо на страну, јер то питање спада у област правне политике и политике у опште, а у ту област овом приликом не желимо да улазимо.

Колико је теза равнотеже нешто немогуће види се по томе, што у пракси шеф управне власти не би био овлашћен да распусти две скупштине једну за другом. На једном месту Г. Тасић рекао је: „... тешко би се могло узети да би Краљ могао опет, непосредно после избора, да распусти скупштину, не чекајући да се појави спор на новом питању или нове тешкоће у раду“ (I књ. 309 стр. 274). Или, како је рекао Г. Сл. Јовановић, „право апела на народ садржи у себи и дужност покорити се народној вољи, када ова буде изражена“ (II, стр. 157). Ово свакако из разлога што се рас-

пуштање скупштине данас сматра као „апел на народ“, а не као резултат сукоба између народа и Краља, како се то схватало у конституционалној монархији пруског типа, односно у самој Пруској, када је Краљ могао, на основу таквог схватања, распуштати скупштину неколико пута узастопце, што се догађало у Пруској између 1862 и 1866 (B. Schmitt, S. 353).

Најзад, наше тврђење, да равнотежа између законодавне власти и управне није никако однос који је изражен размером 1:1 и да према томе о равнотежи не можемо говорити, документује се и једним позитивним уставним правилом. То правило садржи шпански Устав од 1931 г. у члану 81 и оно гласи: „Претседник републике може распустити Кортез највише два пута за време трајања свога мандата“... Кад се узме да мандат претседника република траје шест година (чл. 71), а легислативна периода Кортеза четири (чл. 53), излази да је правосефа управе да распусти скупштину сведено на минимум. Овоме треба додати и то, да по истом члану Устава друго распуштање Кортеза мора бити цењено од новог Кортеза са гледишта потребе распуштања претходног, и да неповољно гласање о овоме повлачи опозивање самог претседника републике, што ће овога нагонити на велику опрезност у употреби права да за време свог шестогодишњег мандата по други пут распусти Кортез. На овај начин тобожња „равнотежа“ између законодавне и управне власти поремећена је у корист ове прве, а резултат тога је политичка одговорност министара пред парламентом, и разуме се, парламентарни режим. Тако излазимо на закључак да теза равнотеже нема своју логику, и да се, ако се жели остати при парламентарном режиму, мора остати и при закључку да је за овај потребна одговорност министара пред парламентом. На сваки начин ако управа буде остављена на милост и немилост парламента, односно ако не буде у могућности да овај распусти, као што је случај у Француској, где претседник републике од 1877 годане не користи своје право да с пристанком Сената распусти Скупштину, влада ће потпасти под јаку зависност парламента. Међутим, да ли је боље ово, или оно у Енглеској, то је питање које се не решава с правног, већ са политичког гледишта.

III. Остаје још да расправимо питање парламентаризма у нашој држави, а у вези са оним што смо до сада навели. У том питању ваља разликовати две фазе, прву по Видовданском уставу и другу по Уставу од 1931 године.

О парламентаризму по Видовданском уставу писали су наши правни и политички писци. Од правних писаца, које сада једино узимамо у обзир, то питање обрадили су најпотпуније, колико нам је познато, Г. Г. Слободан Јовановић и Ђорђе Тасић. Г. Ђорђе Тасић нарочито се бавио проблемом парламентаризма и објавио дуже расправе о овом проблему

у „Летопису Матице српске“ и „Архиву“. Поред Г. Сл. Јовановића, који је основне појмове парламентаризма изложио у познатом делу „О држави“, Г. Тасић је дао специјалне студије разних типова парламентаризма, а такође и детаљну студију парламентаризма у нашој држави, тако да можемо одмах утврдити да су излагања ових писаца о парламентаризму у опште, а посебно о Видовданском уставу, готово потпуна и да је проблем свестрано исцрпен.

Као што је познато, Видовдански устав, за разлику од ранијих српских устава по чијем је узору рађен (углавном Устава од 1888 године), садржавао је у чл. 1 одредбу да је држава Срба, Хрвата и Словенаца парламентарна монархија. Разуме се, ситуација створена овом одредбом могла би бити јасна да се је било начисто с тим, шта се има разумети под изразом „парламентарна монархија“. Овом изразу није одговарао један одређен тип парламентарне владе, већ се према научном или политичком схватању имало утврдити о каквом се парламентаризму може говорити по Видовданском уставу. То је изазвало спорове и дискусију, која је најзад дала своје резултате.

Ако смо добро схватили Г. Сл. Јовановића, његово је мишљење да парламентаризам по Видовданском уставу, како било да схватимо овај израз у чл. 1. не зависи толико од тога израза колико од обима буџетске власти народне скупштине. У Енглеској, о одобравању и продужавању буџета решава искључиво парламент, чиме је овоме дата могућност да, одбацујући буџет и доводећи владу у ванбуџетско стање, натера ову на отступање и тиме утврди њену политичку одговорност пред парламентом, која је одговорност услов за парламентарни режим. По Видовданском уставу, међутим, „у случају распуштања скупштине буџет се могао продужити и без скупштинског одобрења; захваљујући томе пропису, Краљ је могао довести једну владу из мањине да прави изборе“, или, ако се ово мишљење посматра са гледишта парламентаризма, Краљ је могао политичку одговорност министара пред Скупштином осујетити распуштањем Скупштине, и новим изборима које би влада мањине правила. Из овога даље излази да видовдански парламентаризам не би могао бити идентификован са енглеским, који се истиче као тип за ујглед, пошто сам Устав, иако усваја парламентаризам у свом 1 члану, усваја га са извесним ограничењима (В. Сл. Јовановић, II стр. 57—59).

Професор Г. Крек дао је једно интересантно тумачење чл. 1 В. устава, које ћемо због његове важности у целости пренети из расправе Г. Тасића, како га је Г. Тасић унео:

„Чл. 1. ал. 1, вели Г. Крек, обележава Југославију као „уставну, парламентарну, наследну монархију“ и не каже овим научним појмом зацело више, или можда ништа више, него поедине одредбе самог Устава. Кад се узме на ум, да ова дефиниција садржи појмове који у науци нису ни-

како схваћени на један начин, и да она на основу владајућег назора чак у Уставу делимиче не налази потврде, то би ову реч ваљало, кад фале појмови резервисати за науку. Одлучујуће су свакако у првом реду одредбе Устава по којима је законодавство уступљено подједнакој сарадњи Народне скупштине и Краља, шј. по којима се Краљу признаје право санкције и шме *дисолушно вешо*, и по којима је иницијатива нарочито у погледу промене Устава дата обадвима. (Код Тасића, II стр. 4. Овај цитат је из расправе Г. Крека Grundzüge des Verfassungsrecht des Koenigreichs Serben, Kroaten und Slovenen, Berlin, 1926 Sonderdruck aus Zeitschr. für osteuropaisches Recht, Jahrg. 1925, 1926).

Као што видимо, проф. Крек у првој и другој реченици изражава ону исту мисао коју смо нашли код Г. Сл. Јовановића. У последњој реченици Г. Крек износи гледиште да видовдански парламентаризам стоји у вези са законодавним атрибуцијама Круне. Да поводом овог гледишта кратко кажемо, упућујући на оно што смо о томе напред рекли, парламентаризам по Видовданском уставу је монархиски, а не републикански, а то значи да потреба одржања равноправности Круне и парламента у законодавству јесте разлог да се не дозволи републикански парламентаризам, који се састоји у одговорности владе искључиво пред парламентом, а оваква одговорност претвара краљево право санкције у обичну формалност. Ову мисао, формулисану на нешто друкчи начин, изразио је раније Г. Тасић речима: „одбацивши тезу да је за нас обавезан западни европски (енглески или француски) парламентаризам, . . . ми ћемо признати активну улогу и шешу извршне власти“ (II стр. 433).

Ми бисмо наведена мишљења употпунили утолико, што ћемо додати, да члан 1 В. устава треба тумачити у вези са чл. 91, ал. 1 истог Устава. Као што смо видели тај члан у 1 ал. говори и о политичкој одговорности министара, велећи да ови одговарају Краљу и Народној скупштини. Тиме је, мислимо, биће парламентарног режима по В. уставу јасно опредељено. Члан 1 не треба схватити у вези са научном формулом о парламентаризму, него у вези са уставном одредбом о томе пред ким министри политички одговарају. Видовдански устав завео је, нема сумње, један монархиски парламентаризам, са свима логичним недостатцима овога, па није чудо што се у таквом систему догађало да Круна поверава мандат за састав владе и мањини, и да покушава радити са владом из мањине, принуђавајући парламентарну већину да прими наметнуту владу.

*

Најзад, поставићемо питање дали је наша држава парламентарна по Септембарском уставу? Наши правни писци дају на ово питање различите одговоре, што потвђује да је питање спорно. Како излази из последњег већ поменутог мишљења Г. Сл. Јовановића, код нас би постојала једна врста парламентаризма, али не онај монархијски о коме смо говорили, а свакако још мање републикански. То би био парла-

ментаризам који „не признаје одговорност министра пред парламентом, али се служи министрима као посредницима између Круне и парламента. Такав је парламентаризам потребан где год поред Круне постоји и парламенат.“ (Сл. Јовановић III стр. 291). Како из наведеног мишљења Г. Јовановића излази, постоји код нас једна специјална врста монархиског парламентаризма у коме нема одговорности министра пред парламентом. Са овим гледиштем мислим да би се имали сложити и они писци, који су пре Г. Јовановића заступали тезу да је наша држава по Септембарском уставу парламентарна монархија, као што су Г. Г. проф. др Јован Стефановић и проф. др. Лаза Костић. (В. Стефановић стр. 200; Костић стр. 3 – 5, II стр. 380). Г. Костић се можда не би сложио у толико што он политичку одговорност министара узима као последицу парламентарног режима, чије постојање треба претходно утврдити да би се утврдило да постоји политичка одговорност министара, ма да би, мислимо, требало узети обратно, па прво утврдити да ли постоји политичка одговорност министара, и из тога извести да ли постоји парламентарни режим или не постоји. (В. Костић, I стр. 204)

Али кад из праксе знамо да политичка одговорност министара пред парламентом не постоји, онда се поствља питање да ли можемо тврдити да код нас постоји парламентарни режим иако нема политичке одговорности министара пред парламентом? С обзиром на оно што смо рекли о политичкој одговорности министара и пред парламентом, као о неопходном услову за постојање парламентарног режима, да ли би смо могли примити да постоји ма какав парламентаризам по Септембарском уставу?

У овом Уставу, пре свега, не налазе се више две одредбе које су постојале у Видовданском уставу. Тако нема одредбе у члану I да је наша држава парламентарна. Затим, изостављена је она, по нашем мишљењу битна одредба, која уводи монархиски парламентаризам, а која се налази у I ал. чл. 91 В. устава. Ради боље прегледности ми ћемо цитирати члан 91 В. устава у целости, као и одговарајући члан С. устава:

Чл. 91 В. устава гласи: Министри су одговорни Краљу и Народној скупштини. — Краљ и Народна скупштина могу оптужити ministre за повреду Устава и земаљских закона учињену у службеној дужности. За штете које министри учине незаконитим вршењем службе, одговара држава.

Чл. 78 С. устава, који регулише исту материју — одговорност министара уопште — гласи: Краљ и народна скупштина могу оптужити министре за повреду Устава и земаљских закона учињену у службеној дужности. За штете које министар учини грађанима незаконитим вршењем службе одговара држава, а министар држави.

Одмах пада у очи да С. устав, који реципира у главном одредбу В. устава, изоставља прву алинеју овога. Међутим, израз „министри су одговорни Краљу и Народној

скупштини“ не може значити друго него да су политички одговорни, а као што знамо санкција ове одговорности јесте уклањање министра са положаја. Укратко, то је формула која правно регулише парламентарни режим, како је то схваћено од француских писаца које смо напред навели. Јер кад се каже да министри „одговарају Краљу и Скупштини“ не може се тврдити да они одговарају овим уставним чиниоцима друкче до политички. Кривично и грађански, министри одговарају пред судом, а само политички пред Краљем и парламентом. Због тога није правилно тумачити чл. 91 В. устава и рећи „министри одговарају Краљу и Народној скупштини за повреду Устава и државних закона учињену у службеној дужности“ (тако др. Горазд Кушеј, I стр. 97), већ да министри одговарају Краљу и Скупштини политички, а да Краљ и Народна скупштина могу оптужити министре за кривична дела учињена у службеној дужности, што је нешто сасвим друго. Тако је В. устав предвидео уствари три врсте одговорности министара: политичку, кривичну и грађанску, док је С. устав ону прву одговорност одбадио.

Шта из овога излази? У првом реду да министри по С. уставу нису политички одговорни пред народним представништвом. Што се тиче Круне, министри су пред њом одговорни, пошто се не да замислити да политичке одговорности министара у опште нема. Међутим, ако узмемо политичку одговорност министара не само пред Круном, него и пред парламентом као битан услов, и, можемо рећи, основу парламентарног режима, да ли из тога треба закључити да Септембарским уставом није уведен парламентарни режим, као што су то закључили, на пример Г. проф. Јурковић и Г. др. Кушеј (Јурковић, стр. 294; Кушеј I, стр. 99—103 и II стр. 339) мада не са наведеног гледишта?

Пре свега ваља утврдити да парламентарни режим у једној држави може постати на два начина: 1) на основу изречних одредаба устава које у начелу или у појединостима изграђују установу парламентарне владе, као што је случај са Видовданским уставом и као што је случај са чехословачким, шпанским, албанским и тд. Уставом; 2) уставном праксом највиших органа власти, парламента и Круне, без обзира на то, што не постоје изречне одребе о парламентаризму али под условом да је овај омогућен осталим одредбама устава. Строго узевши, први парламентаризам, дакле парламентаризам као позитивноправна установа по С. уставу не постоји. Такав парламентаризам постојао је по В. уставу.

Што се тиче другог парламентаризма, онога који настаје праксом, он по С. уставу може постати, како је то тачно закључио Г. Кушеј (I стр. 111). Али поставља се питање да ли већ сада, овог тренука, постоји код нас какав парламентаризам, ма било само у пракси? Из гледишта Г. Сл. Јовановића, ако смо ово добро схватили, излази, да код

нас ипак постоји један монархиски парламентаризам. Што се тиче нашег мишљења, ми смо напред стално заступали тезу, да је за појам парламентаризма нужна политичка одговорност министара пред парламентом, па је најзад потребно да се изјаснимо о постављеном питању. Ми остајемо при том, да је за појам парламентаризма нужна политичка одговорност министара пред парламентом, али смо ипак слободни да закључимо, да је гледиште Г. Сл. Јовановића о томе, да код нас постоји једна врста монархиског парламентаризма, она трећа врста (в. напред) исправно, ма да по наведеним закључцима политичке одговорности министара пред парламентом нема. Ево како образлажемо своје гледиште и како отклањамо тобожњу контрадикцију у својим закључцима, која се на први поглед појављује.

Политичка одговорност министара пред парламентом је једна врло релативна појава. Може се претпоставити случај да једна влада не падне услед тога што јој је изрично изјављено неповерење у парламенту, него услед тога што се унапред зна да она с парламентом неће моћи да ради или што је њен однос према парламенту постао сувише напет, тако да ће она, без обзира на постојање политичке одговорности, бити принуђена да се сама уклони, или ако то неће, биће уклоњена од Круне. Ова теориска претпоставка је сасвим могућна у пракси, и управо ту се она потврђује. Влада, односно министри, који желе да остваре какав законодавни програм, мораће наћи већину у парламенту која ће бити расположена да им тај програм одобри. Министри који не буду могли да осигурају сарадњу парламента, а тиме и како-тако његово поверење, биће најзад оборени од саме Круне, али не зато што не уживају њено поверење, него зато што не уживају никакво поверење парламента, што се доказује чињеницом да овај неће са њима да ради. Тиме излазимо на закључак, да и у нашем случају, ако у пракси није остварена *непосредна* одговорност владе пред парламентом, не значи да не постоји *њена посредна* одговорност пред овим. Да ли постоји непосредна или посредна одговорност министара пред парламентом за моменат није важно. Важно је да постоји *одговорност пред парламентом*, а то значи да је сачувана суштина парламентарног режима. Сада тек можемо додати, да такав парламентаризам, у коме је политичка одговорност министара пред парламентом препуштена арбитарној оцени Круне, није исто што и онај монархиски парламентаризам у коме министри могу пасти и у парламенту. Али зато овај парламентаризам спада у нарочиту врсту монархиског парламентаризма, по подели Г. Јовановића у трећу врсту. И док онај монархиски парламентаризам, по коме министри могу пасти и у самом парламенту, у извесном смислу корача на две ноге, овај последњи

корача на једну ногу, што несумњиво претставља његов недостатак.

Међутим, да парламентарни режим ипак постоји и да се наш тип владе не може изједначити са конституционалном (дуалистичком) монархијом пруског типа, доказ је нарочито буџетско право Народног претставништва, а уз ово и друге његове власти, које држимо сасвим умесно истиче Г. проф. Костић за доказ своје тезе да је наша држава парламентарна (I стр. 3—5, 250—251). Ако парламент нема искључиво право решавања о буџету, већ овај може бити у случају распуштања скупштине продужен указом, ипак парламент има право одбацивања буџета (В. др. Кушеј заступла исто гледиште, II стр. 360) које одбацивање, ако једанпут може изазвати распуштање скупштине, други пут може проузроковати пад владе, док ова ситуација није била истоветна у Прусској. Као што је познато, тамо је преовладало мишљење о једној трећој солуцији у случају да парламент на време не одобри буџет. Наиме, узимало се да нити влада мора пасти, нити се мора распустити Скупштина, већ да влада може извршити законски део буџета без обзира на одобрење парламента, а што се тиче факултативног дела, да и њега може реализирати под условом да у овом погледу добије накнадно одобрење парламента (в. о. овоме, Лабанд § 131, стр. 310, где говори о Немачкој царевини у којој је важио пруски систем доношења буџета; такође Сл. Јовановић, I стр. 220—211). Такве могућности, као у Прусској, по Септембарском уставу нема, пошто важи правило да се буџет може извршити једино ако има одобрење парламента, или ако се услед распуштања Скупштине продужи указом.

Већ сам овај факт, да је у случају одбацивања буџета у парламенту, једини излаз за владу распуштање скупштине, игра одлучујућу улогу у држању и Скупштине и владе, једне према другој и упућује на компромис. Влада којој није стало до распуштања Скупштине, мора се трудити да добије њену сагласност за буџет а тиме и извесно њено поверење.

Ова могућност парламента да одбаци буџет, при свима неповољним изгледима по Скупштину у том случају, претставља у рукама једног парламента средство да на крају крајева оствари политичку одговорност министара и пред собом. Ово с тога, што би Скупштина, распуштена због одбацивања једног буџета, већ у другом следећем случају могла поново одбаци буџет, циљајући на избор владе која ће уживати њено поверење. А из овога се јасно види, колико је ситуација по Септембарском уставу различита од оне по пруском Уставу.

Али и друге атрибуције парламента, које је навео Г. Костић, претстављају јако средство за остварење политичке

одговорности владе пред парламентом (одн. само пред Скупштином³⁾), као што је право анкете и истраге, питања и интерпелације, оптужбе министара и др., тако да се *vice versa* може у смислу констатације Г. Костића узети, да сви ови наведени случајеви садрже извесне позитивноправне контуре парламентарног режима, јер сви они, ако не омогућују тренутно непосредну политичку одговорност владе пред парламентом, оно стварају једну посредну политичку одговорност пред њим, посредну утолико, што обзиром на ове власти, које има Народно претставништво, и на читаву уставну структуру, министри морају имати извесно поверење Народног претставништва да би могли са њим сарађивати, које ако немају, мораће да пред Круном повуку консеквенце¹⁾.

Према свему што смо досада рекли можемо направити овај закључак. Наше предње гледиште, да Септембарски устав није увео парламентарни режим треба разумети тако, да овај Устав није изречно установио монархиски парламентаризам, како је то било учињено Видовданским уставом. Посредно, Септембарски устав створио је услове за парламентарни режим, али не само да се овај доцније развије у пунијем обиму, него је изазвао актуелно постојање једне врсте монархиског парламентаризма, у коме политичка одговорност министара *нејасредно* пред парламентом не постоји, али постоји *посредно* и таква одговорност. Септембарски устав, можемо рећи, створио је почетни тип монархиског парламентаризма, а једновремено омогућио да се у пракси развије парламентаризам следећег потпунијег облика.

*

На завршетку овог излагања нека нам је дозвољено да поменемо и ово. Наше интересовање у првом реду било је управљено на анализу одредаба појединих устава о политичкој одговорности министара. Из те анализе ми смо извели појам парламентаризма и утврдили да постоје два типа овога, монархиски и републикански, а да се у монархији, поред

³⁾ Г. Кушеј, I стр. 100--101 сматра да навођење чл. 58, 67, 78 и 102 С. устава претставља једну формалноправну аргументацију, која не доказује да је наша држава парламентарна, пошто је одговарајуће одредбе садржавао и пруски Устав од 1850 г. у члановима 60, 81, 82, 62 и 99 па је ипак Пруска важила за прототип непарламентарне-дуалистичке монархије. Што се тиче чл. 102 који говори о буџетском праву Народног претставништва, ми смо напред видели да тај члан не можемо тумачити као одговарајући пропис пруског Устава, пошто се у Пруској могло владати у присуству скупштине без одобреног буџета, а код нас то не би могло бити. Друге одредбе, идентичне у нашем и пруском Уставу, не потврђују да је наша држава само уставна монархија, него пре потврђују то, да формула уставне монархије није сасвим исправна и да у монархији са парламентом нужно мора постојати какав-такав парламентаризам, дат у извесној посредној одговорности министара пред парламентом, одговорности чији интензитет зависи од појединих одредаба Устава које омогућују парламенту да постави владу у какву било зависност према себи.

правог монархиског парламентаризма, може наћи и извесна његова непотпуна форма. Тиме смо углавном изишли на исто гледиште које заступа Г. Слободан Јовановић. При свем том, ова анализа устава није потпуна. У одредбама које смо цитирали, говори се у главном о политичкој одговорности министара, дакле одговорности за нецелисходне поступке, а не за незаконите. Санкција ове одговорности је уклањање министара са положаја. Ова санкција у ранијим уставима није била предвиђена, већ је утврђена праксом као природна последица одговорности политичке, а не кривичноправне природе. Тиме су у недостатку уставних прописа праксом допуњене оне одредбе устава које говоре о томе да министри одговарају пред парламентом и пред круном, односно само пред парламентом. Као што смо видели, многи ранији уставни задовољили су се само да утврде да министри политички одговарају, остављајући пракси да ту одговорност регулише према приликама.

Међутим, послератни уставотворци, који су желели да парламентарни режим учине зависним не од колебаљиве праксе, него од јасних правних прописа, унели су у уставе и такве одредбе којима су поред основног принципа, садржаног у ранијим уставима, о политичкој одговорности министара, предвидели и правни начин да се та одговорност учини ефикасном. То су одредбе које налажу министрима да поднесу оставку кад им парламент изгласа неповерење, одредбе о поступку око изгласавања неповерења, потребна већина и тд. Устави који садрже и те одредбе јесу, у Европи, поред већ поменутог албанског, шпанског, чехословачког и устава Грчке, затим Естоније, Литве и Летоније. Према тим уставима парламентарни режим појављује се као једна мањевише потпуно нормирана установа уставног права. Али у сваком случају, цела ова позитивноправна установа парламентаризма води своје порекло од оне прве формуле парламентаризма, која у француском Уставу од 1875 г. гласи да „министри одговарају пред домовима“. чиме је јасно постављена уставна основа парламентаризма, основа, коју, као што смо видели, није пропустио да усвоји чак ни српски Устав од 1869 године само што овај Устав није створио и остале услове за развој парламентарног режима, што је учинио тек Устав од 1888 године.

Али обзиром на то, да позитивноправна установа парламентарног режима није исцрпена анализом тих основних одредаба које смо навели, могло би се рећи да ова наша расправа треба да буде употпуњена једном упоредном анализом парламентаризма и с погледом на те најновије одредбе које овај систем владе облаче у свестрану правну форму. Али не чини нам се да би то тренутно било актуелно и у самој науци, па смо даљу студију тога питања оставили за други пут.

Засада, а у вези са реченим, довољно је да закључимо ово. Иако је с једне стране формула парламентаризма зависна од тога према коме постоји политичка одговорност министара, она је с друге стране зависна од положаја шефа државе према парламенту. Министарска одговорност је лице парламентаризма, положај шефа државе његово налачије. Из онога што смо напред рекли излази, да републикански парламентаризам значи свођење аката власти шефа државе на чист формализам. Насупрот овоме монархиски парламентаризам значи равноправно учешће шефа државе и у управи и у законодавству. Парламентарна контрола управе повлачи као компензацију стварно учешће шефа државе и у законодавству. Шеф државе, по својој праву дозвољава да се контролише управа, али не да она дође под апсолутни утицај парламента, пошто би подређивање управе парламенту имало за последицу републикански парламентаризам, у коме шеф државе постаје символ државе без икакве стварне власти. Да ли је са политичког гледишта целисходније подићи шефа државе на ниво једног симбола, а тиме можда и на ниво једног култа, или пустити га да у одбрани атрибуција власти које му припадају остане у сталној борби са претставништвом народа, и у средишту партиских трзавица, то је друго питање.

Литература:

Јовановић Слободан: I О држави, 1922; II Уставно право Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца, 1924; III В. *Mirkine-Guetzévitch*, *Parlementarisme sous la Convention nationale*, Париз, 1936, „Архив“ 1936, књ. XXXII, стр. 208—210. — Тасић, др. Борђе: I О парламентаризму, „Летопис Матице Српске“, 1926, књ. 303, св. 3, стр. 252; књ. 310 св. 1 стр. 36; књ. 310 св. 2—3 стр. 265; II *Правни карактер правила парламентарног режима*, „Архив“ књ. XIII, стр. 1—7; III О нашем парламентаризму, „Архив“, књ. XVII 1928, стр. 425—442. — *Jurković, dr. Joso: Kostić Laza, Komentar Ustave*, „Slovenski pravnik“, 1934 str. 293. — *Stefanović, dr. Jovan: Dvodomni sistem u modernim ustavima*, „Mjesečnik“, 1931, br. 10—11, 12; 1932, br. 1—2, 3, 4, 5, 6, 7—8. — *Косић, др. Лаза: I Коментар Устава Краљевине Југославије од 3 септембра 1931; II Неке појаве из наше парламентарне праксе које говоре у прилог гледишта да је наша држава парламентарна*, „Архив“, 1936 књ. XXXII стр. 380. — *Kušej, dr. Gorazd: I Kraljevska oblast in njen obseg po Ustavi Kraljevine Jugoslavije z dne 3/IX 1931.*, „Zbornik znanstvenih razprav“, XI, 1, 1934-35 g. str. 67—111; II *Minstarska odgovornost in njena pozitivnopravna ureditev pri nas*, „Slovenski pravnik“, štev. 11—12, 1935 str. 350—363. — *Esméin, A.: Eléments de droit constitutionnel français et comparé*, 6 изд. 1914 — *Hauriou, Maurice: Précis élémentaire de droit constitutionnel*, Париз, 1930. — *Sirieux, Paul-Henri, b. litt. de l' Université d' Oxford: Le régime parlementaire anglais contemporain*, Париз, 1935. — *Koulicher, A.: Les quatre constitutions de l' Angleterre*, „Arch. de Phil. du droit“, No 3—4, 1932, p. 480—529. — *B. Mirkine-Guetzévitch: Le régime parlementaire d'après-guerre*, 1935. — *Jennings, Iwor W.: The Law and the Constitution*, 1933, Лондон. — *Laband, Paul: Le droit public de l' Empire Allemand*, ed. française, tome VI et dernier, Париз, 1904. — *Redstob, dr. Robert: Die parlamentarische Regierung in ihrer wahren und ihrer unechten Form*, Tübingen, 1918. — *Schmitt, Carl: Verfassungslehre*, Berlin, 1928. — *Koellreutter. Otto: Parlamentarische Regierung*, у *Handwörterbuch der Rechtswissenschaft*; IV Bd., 1927, S. 384—392, где је наведена немачка литература о том питању. — Збирке устава: *Dareste, Les constitutions modernes*, издање 1910 и 1928—31. *Zbornik zakona и uredba у Краљевини Србији.*

ПРИРОДА ОДНОСА КОЈИ ВЕЗУЈУ ОРГАНЕ ЗА ЗАЈЕДНИЦУ КОЈОЈ ПРИПАДАЈУ СА ГЛЕДИШТА ТЕОРИЈЕ ПРИСВАЈАЊА.

Синтетички покушај*)

Створена интелектуалним напорима француског научника Maurice-a Hauriou-a, та теорија (théorie de l'appropriation) је у тесној вези са његовим учењем о *правној личности*. Отуда је расматрање тог учења неопходно ако се жели да схвати *процес присвајања органа*.

А. — *Учење о правној личности*. — Јуристичка лица, по Hauriou-у, нису социјална тела унапред створена одлуком опште воље или простим закључком субјективног хтења људских бића. Још мање су вештачке творевине законских одредаба. Ако се остави на страну *обичајно оснивање* (les fondations par opération coutumière) и *оснивање завода или еџаблсмана вољом једне једине особе* (les fondations par vololonté isolée d'un seul individu), без устења се, по њему, може рећи да су правна лица производ четири следећа елемента: „1^о *заједничке воље управљене на постигнуће једног џаквог дејства* (la manifestation de volonté commune avec intention de fonder); 2^о *састављања правила* (la rédaction des statuts); 3^е *стварног успројсја корпоративне усђанове* (l'organisation de fait de l'institution corporative); и 4^о *признавања њене правне џерсоналности* (la reconnaissance de sa personnalité juridique)¹⁾. Укратко, јуристичка лица категорије тела постају сукцесивним путем: од заједничке воље као исхода јединствености идеје о социјалном делу, преко објективне индивидуалности и организације, долази се до персонификације. Трагови те сукцесивности не ишчењавају чак ни после њиховог формирања. У њима се и даље јасно распознају различити „слојеви“ из којих су начињена. Отуда у сваком правном лицу треба издвајати: *објективну индивидуалност усђанове* (l'individualité objective

*) Вид. претходне чланке у „Архиву“, св. 4 и 5 првог полугођа и св. 1-2 другог полугођа 1936 год.

1) Најважнија од ових проузроковача правних лица је *заједничка воља управљена у шом смислу*. Она се образује захваљујући: а) *јединствености предмета саглашавања* (l'unité dans l'objet des consentements), која је опер последња *јединствености идеја о делу* („puisque c'est elle qui est l'objet et qu'elle est une“); б) *ушцају власти коју врше оснивачи* (l'action d'un pouvoir) и в) *повезивању посебних воља појединаца посредством извесне процедуре* (le lien d'une procédure). Услед те преваре елемента воље над осталим чиниоцима који учествују у оснивању правних лица, Hauriou 1925 год. назива то оснивање *субјективним* („la fondation est une opération subjective“) [M. Hauriou, *Aux sources du Droit. Le pouvoir, l'ordre et la liberté*. Париз 1933, стр. 123 (La théorie de l'institution et de la fondation. Essai de vitalisme social)]. Године 1916, међутим, он је наглашавао да се морално лице ствара „par une opération objective de fondation“ (*Principes de Droit public*, 2^е éd. 1916, стр. 61).

de l'institutions), за коју се везују појаве устројства, од субјективне персоналности (la personnalité subjective), којој се имају приписати појаве односа²). То двојство јуристичке особе, то постојање објективне индивидуалности пре и испод субјективне персоналности испољава се: у противностима (les contrastes) и сукобима (les conflits) између та два друштвена елемента; у нарочитим улогама сваког од њих; у различитим социјалним функцијама организација које су у истој мери обдарене способношћу да буду самостални подмети у праву; као и у неједнаким резултатима које те организације постижу.³)

1. *Објективна индивидуалност* је чињенично или правно признато социјално тело (corpus) на коме се изграђује субјективна персоналност.⁴) У јуристичком свету о том се социјалном телу мора да води рачуна уколико располаже „глобалном аутономијом“ и способношћу да буде самосталан извор права.⁵) Та два својства оно стиче кадгод узме на се облик корпоративне установе.⁶)

²) Другим речима, прецизира Hauriou, „правно лице (la personnalité juridique) треба посматрати час са *објективног гледишта* под именом објективне индивидуалности, час са *субјективног становишта* под називом субјективне персоналности“ (*Principes* . . . , 2e изд. стр. 84).

³) Вид. опширније: *op. cit.*, стр. 72--74.

⁴) *Principes de Droit public*, 2° изд. 1916, стр. 70 и 71. — О противречности у коју Hauriou упала услед овакве дефиниције објек. индивид. Вид. G. Gurvitch, *Les idées maîtresses de M. Hauriou*, Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique, стр. 171 и 172.

⁵) Ако то није случај, социјално тело одн. објективна индивидуалност, коју оно оличава, нема „право грађанства“ у постојећем јуристичком систему. То долази отуда што се не сме да допусти да правно лице услед рашчлањавања на стварне и личне елементе, изгуби своје главне ољаке. (*Principes* . . . , 2° изд. стр. 108 и 109).

⁶) По Hauriou, израз *установа* има два смисла.

У једном он обележава „свако устројство (toute organisation), које је створио обичај или позитиван закон, па макар се оно сводило на *просто средство правне шехике*“. Сходно томе, државинска тужба, тужба за повраћај ствари, рекурс због прекорачења власти и т. сл. су установе.

У другом смислу, пак, тај израз означава „елементе друштвеног састава“. Разлакују се два институциона типа у овом другом смислу: установе које су стекле или које могу стећи својство правног лица т. зв. *institutions-personnes* или *corps constitués* (држава, удружења, синдикати, итд.) и установе које се не оличавају, не персонифицирају, назване *institutions-choses*.

У *установама првог типа* „организована власт и манифестације јединства (заједничког рада, des manifestations de communion) чланова групе обухваћене су претставом о делу: пошто је прво била предмет корпоративне институције, та престава постаје субјект моралне личности која се појављује у устројном телу“.

У *установама другог типа* (institutions-choses) „елемент организоване власти и изражавања јединства чланова групе, ма да постоје у друштвеној средини, нису уоквирени идејом о делу“. У ред установа ове друге категорије спада на пр. правно правило.

Заједничко код те две врсте установа је, дакле, то што претстављају социјалну стварност, што имају „несумњиву социјалну индивидуал-

1. *Корпоративна установа* је „замисао о делу или о предузећу“⁷⁾ која се, помоћу нарочито устројене власти, њених органа и манифестација идејног јединства чланова групе, „остварује и која правно траје у једној социјалној средини“⁸⁾. Свака друштвена организација постаје установа „кад се способност извршења (le pouvoir de réalisation), коју та организација садржи у себи, у извесној мери подвргне основној замисли предузећа и, самим тим, његовој функцији, посредством самоограничења које олакшава, с једне стране, опште духовно стање (la mentalité générale) раширено у установи а, с друге стране, унутрашње силе (les ressorts intérieurs) саме те установе, силе које могу узети на се и правне облике“ и међу које спадају: лични интерес (le ressort de l'intérêt personnel), принцип хијерархије (le ressort de la hiérarchie) и други подобни фактори⁹⁾. Према томе, елементи корпоративне установе су: „1^о замисао о делу које има да се оствари у једној социјалној групи; 2^о организована власт стављена у службу те замисли ради њеног остваривања; и 3^е манифестације идејног јединства које се збивају у социјалној групи поводом замисли и тог њеног остваривања“.¹⁰⁾

Први од тих елемената т. ј. „замисао о делу које има да се оствари у једној социјалној групи или у корист те групе“, је најважнији и претставља предмет предузећа. Као такав, тај се елемент, с једне стране, истиче „особеном егзистенцијом“ и „објективном природом“ а с друге стране,

ност“⁴⁾. Разликују се, међутим, по томе што су прве обдарене, док друге не, способношћу да, *самосталним* обављањем својих функција, раде на остварењу замисли која је изазвала њихову појаву. (*Principes...*, 1^о изд. стр. 125 и 127, 2^о изд. стр. 109 и 110; *Aux sources du Droit*, стр. 96 и 97.

7) „Une idée d'oeuvre ou d'entreprise“ (*Aux sources du Droit*, стр. 96).

8) *Aux sources du Droit*, loc. cit.

9) *Précis de Droit administratif et de Droit public*. 12e éd. 1933 par. A. Hauriou, стр. 40.

10) *Aux sources du Droit*, стр. 96 и 98. — Напомињемо да је М. Hauriou, у погледу елемената и појма корпоративне установе, сам себе стално допуњавао и исправљао. Услед тога се наведено објашњење корпоративне установе не подудара у свему ни са дефиницијом датом 1910 год., у првом издању *Principes de Droit public*, ни са оном постављеном 1916 год. у другом издању истог дела. Године 1910 он пише: Корпоративна установа је „социјална организација, прилагођена општем поретку ствари, чија је индивидуална трајност обезбеђена унутрашњом равнотежом поделе власти и која је у своме крилу остварила извесну правну ситуацију“ (*op. cit.*, 1^о изд. стр. 129). Шест година касније, Hauriou покушава да буде још одређенији изјављујући да је установа „објективна социјална организација која је остварила у себи највише правно стање т. ј. која у исту мах поседује сувереност власти, уставно устројство власти са штатом и правну аутономију“. Другим речима, — и ако се пође од тога да се под социјалном организацијом подразумева „свако трајно уређење (tout arrangement permanent) помоћу кога су, у унутрашњости одређеног социјалног скупа, органи који располажу владајућом силом (d'un pouvoir de domination) стављени у службу циљева групе, преко делатности координиране са делатношћу те групе као целине“, — установа није ништа друго до „известан начин постојања социјалне организације (une certaine manière d'être de l'organisation sociale), социјална организација уздигнута на известан савршенији ступањ“ и то у више смисла: „у том смислу, прво, што органи који ради остваривања циљева групе располажу владајућом влашћу, имају сувереност власти; у том смислу, даље, што је координирана делатност органа и групе уређена уставним устројством власти; у том смислу, најзад, што социјална организација, поставши корпоративна установа, има, више или мање потпуну, правну аутономију“ (*op. cit.* 2^о изд. стр. 111.).

он се разликује не само од „стварног циља предузећа“¹¹⁾ или од „циља коме се тежи“ (but à atteindre)¹²⁾, него и од појма функције или од „одређене функције“ (fonction déterminée).¹³⁾

Главна одлика другог елемента установе или „организоване власти стављене у службу идеје о делу ради њеног остваривања“ јесте *нематеријалност*. Та нематеријалност је последица како суштине власти тако и њеног устројства. Последица је суштине власти зато што та власт није ништа друго до један „облик воље“, која даје спиритуалистички карактер и самом орган-лицу преко кога се изражава.¹⁴⁾ Устројство власти, пак, доводи до њене нематеријалности услед бестелесности поделе власти и система претстављања на којима почива то устројство. Подела власти је бестелесна јер се своди на *поделу надлежности*. Претстављање, међутим, има то својство као *принцип заснован на идеји о делу које треба остварити*: стога што је та идеја продра као у свест чланова групе тако и у свест њених органа, зато, с једне стране, корпорација употребљава вољу органа ради изражавања свог хтења а, с друге стране, органи кад исказују вољу чине то за рачун те корпорације а не за свој сопствени рачун.¹⁵⁾

Ово Наугиоу-ово настојање да спиритуализира корпорацијску организацију није случајно. Оно је у тесној вези са његовом тежњом да докаже реалност установе и са њему својственим убеђењем да су сва жива створења и сви социјални организми само „идеје у остваривању“, да је, другим речима, „природа бића у основи идеална“¹⁶⁾.

Трећи институциони елемент или „*манифестације идејног јединства*“ (la manifestation de communion) чланова групе и њених органа, које се *збивају поводом реализовања замисли о делу и избора средстава у шу сврху*, карактеришу се по томе што претстављају изражај, не колективне свести како то учи Durkheim-ова школа, већ индивидуалних свести потстакнутих на акцију тиме што је у сваку од њих продра једна те иста замисао о предузећу, коју су оне, затим, присвојиле.¹⁷⁾

2. Овако одређена корпорацијска установа, баш као и јуристичко лице, обдарена је *правном аутономијом*, која се нарочито испољава у подобности да у своме окриљу оствари три врсте права: дисциплинарно, обичајно и статутарно.¹⁸⁾

Дисциплинарно право састоји се из „скупа правних аката и правних правила, који проиходе из установљене социјалне власти и који имају за предмет, било да намећу појединцима уздржљивост (des mesures), било да стварају ситуације које се могу противстављати, било да спречавају

¹¹⁾ Циљ је, прецизира Наугиоу, нешто изван предузећа; замисао о социјалном делу, међутим, обухваћена је њиме. Осим тога она, с обзиром на претстојећу делатност, претпоставља „план акције и организације“, што није случај и са циљем (*Aux sources du Droit*, стр. 98-99).

¹²⁾ Идеја о социјалном делу или идеја водиља „указује у исти мах и на циљ и на средства која се имају употребити да би се тај циљ постигао, док сама свест о циљу нема у виду и средства“ (*op. cit.*, стр. 99).

¹³⁾ Функција „није ништа друго до већ остварена или, бар, већ одређена чест предузећа; у његовој идеји водиљ, пак, постоји извештај неододељен и виртуалан део који превазилази функцију“. Отуда ни п јам „одређене функције“ није исто што и идеја водиља корпорацијских уснова.

¹⁴⁾ У светлости *власти као „облика воље“* физичка лица у својству органа изгледају као „власти воље“ (*Aux sources du Droit*, стр. 102 *in fine* и 103).

¹⁵⁾ Вид. *op. cit.*, стр. 102. II-103.

¹⁶⁾ Вид. *Principes* . . . , 2° изд., стр. 281.

¹⁷⁾ *Aux sources du Droit*, стр. 105, III и 106.

¹⁸⁾ *Principes* . . . , 2° изд., стр. 128 и след. — Изгледа, међутим, да је Наугиоу и у овом погледу донекле изменио своје првобитно мишљење и да способност стварања тих права признаје установи тек по њеном ступању у стадијум персонификације, т. ј. по стицању својства правног лица (*вид. Aux sources du Droit*, стр. 116 *in fine*).

разлике у опхођењу, све то у главном у интересу институције и под претњом принудне силе као једине санкције којом она располаже“.¹⁹⁾

Под институцијом обичајним правом подразумевамо посебно обичајно право које стварају „само функционисање установе и процедуре њеног механизма“. За разлику од општих трговачких обичаја политичких организација, ово се институцијом обичајно право не може остваривати судским путем.²⁰⁾

Статуларно право је скуп правних правила која се изграђују било преко обичаја било преко нарочитих одлука (*l'opération délibérative*) које садрже формалну редакцију тих правних правила. У оба случаја, изграђивање статутарног права своди се на „пристанак на извесну чињеницу који се даје усред нарочите процедуре“ (*l'adhésion au fait à l'intérieur d'une procédure*).²¹⁾ Корисност те нарочите процедуре при овоме је врло велика. Толико велика да се с разлогом може рећи да је она, попут власти, „независан извор права“.²²⁾ Уосталом, то није једина услуга коју процедура пружа. Она уз то: 1^о објашњава правну вредност „сложених аката“ као што су: оснивање корпорација, статута или друштвена правила, одлуке већајућих тела и т. сл.²³⁾; 2^о омогућавањем једноликог кретања социјалног људства, осигурава трајност корпоративне установе²⁴⁾; 3^е обезбеђује самокретање (*la marche automatique*) једне такве установе и аутономију физичких лица и органа који је образују, тиме што одржава њихову делатност у границама поверених им функција²⁵⁾; 4^о у заједници са дисциплинарним и статутарним нормама, одржава и чува од повреде реална права на стварима начињеним из јуристичких ситуација са којима је испуњена унутрашњост корпоративне институције.²⁶⁾

Значај тих реалних права, ствари и јуристичких ситуација нарочито се огледа у подобности да, боље од правних односа, објасне суштину функција или звања и положај органа у установи.

¹⁹⁾ Ближе о одликама тог права вид: *Principes...*, 2^о изд. стр. 129—135.

²⁰⁾ Присветлом, наглашава Хаугион, оно не губи ништа од свог правног обележја, јер сва правна правила не уживају судску санкцију; многа су од њих санкционисана „непосредном полицијском акцијом“ (*Principes...*, 2^о изд. стр. 136).

²¹⁾ Опширније у: *Principes...*, 2^о изд. стр. 148—155.

²²⁾ *Principes*, 2^о изд. стр. 158. — Услед те и такве улоге и значаја који за процедуру отуда произилазе, Хаугион приступа њеној детаљној анализи. Види о томе: *op. cit.* стр. 136, 137, 1—148.

²³⁾ Ближе у: *Principes...*, 2^о изд. стр. 137, 1—148.

²⁴⁾ *Principes...*, 2^о изд. стр. 161.

²⁵⁾ *Principes...*, 2^о изд. стр. 158—164.

²⁶⁾ Све те ситуације, као функције, професије, подигнута добра и др. њима подобне, су ствари. „На те разноврсне ствари, појединци имају извесна државинска, уживачка или својинска права т. ј. различите облике реалних права; та права се одржавају захваљујући општој дисциплини и општим процедурама, које се свима могу противстављати; она не происходе из правних односа између индивида, она претходе тим односима будући да се одржавају помоћу дисциплине и процедура установе, које се са своје стране не рашиљавају на правне односе, већ непосредно происходе из примарног чињеног установе и из примарног чињеног доминарајуће власти (*du fait primaire de l'institution et du fait primaire du pouvoir de domination*). Тако, дакле, социјална кохезија не почива једино на односима који везују људе и, у правној потки (*dans la trame du droit*), све се не своди на лично право. Правна геологија, у ствари, треба да разликује више слојева. Слој устаноа, утврђених ситуација и стварних права, је најдебљи и најстарији; он игра ону исту улогу коју и гранични слој у земљиној кори, он је костур (*la charpente osseuse*) који држи млађе слојеве постале из наноса правних односа. *Ти се односи никад не би појавили да пре њих није било правних ситуација и ствари којих се они могаху штицати...*“ (*Principes...*, 2^о изд. стр. 165 и 166).

Посматране кроз призму реалних права ствари и утврђених ситуација, функције се или звања, са прибављањем сталности, објективнишу и стичу самосталну егзистенцију, претварајући се самим тим у ствари, које се састоје из скупа власти, надлежности, атрибуција.

Те функције, та звања као ствари, због њихове уносности, поседају лица одређена за органе и на тај начин задобијају над њима државину или чак неку врсту делимичне својине. Огуда часник корпорацијске установе може имати извесно право на место које заузима. *Али то право, као и сва остала права која сачињавају његов шташус, је реалне а не личне природе*^{27).}

II. Са гледишта облика, *субјективна персоналност је*, начин поступања правне технике намењен олакшавању општења са другима, помоћу синтезе онога што је својствено свакој индивидуи^{28).} По својој суштини, пак, она је „замисао о социјалном делу посматрана као тежња која настоји да се кроз општу вољу заједничара оствари као подмет“^{29).} Овако одређена субјективна персоналност обухвата *појам правне персоналности* или *сољашњег лица* и *појам моралне персоналности* или *унушрашњег лица*.

1. *Правна персоналност* је „субјект узет као способност за стицање добара и одржавање јуристичких односа“.

Према томе: 1^о Она је супстанца објективне индивидуалности, јер је способност за стицање добара, којом је у главном испуњено све њено биће, „виртуалност“ т. ј. неостварена сила која баш зато што није дошла до изражаја има све одлике супстанце: трајност, хомогеност, недељивост.

2^о Самим тим што је супстанца објективне индивидуалности, правна персоналност или правно лице је и њен субјект, јер „у субјекту (*sub-jectum*) и у супстанци (*sub-stantia*) постоји иста идеја о стварности скривеној испод неке ствари (*sub*)“.

3^е Супстанцијелна природа битности правног лица, чини да је оно у исти мах и *titulus*, који претставља јуристичко признање његове индивидуалне и социјалне вредности.

4^о Будући супстанца и вредност, правно лице има и име, јер је оно „од увек изражавало неку суштаствену одлику индивидуе“. Тако да се може рећи да је јуристичка особа *titulus* или „супстанца на име“ (*un titre nominatif, une substance nominative*).

5^о Као способност или могућност стицања (*une virtualité d'acquisition*), правно лице је „супстанца у покрету“, живо биће, готово истоветно са физичким створењима, које тежи да, прибављењем добара и одржавањем јуристичких односа, допринесе остварењу људске среће. У тој тежњи и лежи тајна оличавања правног лица; она је та која га уздиже на степен „супстанце индивидуалне судбине“³⁰⁾

2. *Морална персоналност* или *унушрашње лице* је „основна стварност“ из које је саздан појам субјекта, т. ј. „замисао о социјалном делу, посматрана као она која тежи да се кроз заједничку вољу чланова групе, оствари као субјект“.

²⁷⁾ *Principes...*, 2^о издање стр. 169; *Précis de Droit administratif et du Droit public*, 12e éd. par A Hauriou, Paris 1933, стр. 748, II.

²⁸⁾ „La personnalité subjective est un procédé de la technique juridique destiné à faciliter la vie de relation avec autrui, par la synthèse de ce qui est propre à chaque individu“ (*Principes...*, 2^о изд. стр. 61).

²⁹⁾ *Op. cit.*, стр. 107 и 83.

³⁰⁾ Опширнче о правном лицу: *Principes...*, 2^о изд. стр. 259. III—267.

Два елемента. дакле, сачињавају морално лице: *заједничка воља* (*la volonté commune*) и *и идеја о друштвеном делу* (*l'idée de l'oeuvre sociale*).

а) *Заједничка воља* је субјективно хтење свих чланова групе управљено на прихваћање или на остваривање оних замисли, које сачињавају кохезиону снагу те групе.³¹⁾ По природи колебљива и нестална, заједничка воља није подесна да послужи као предмет персонификације. Ипак се тај процес не може обавити без њеног посредовања. Оно је неминовно ако се жели да морални субјект стекне свест тако неопходну за његово изграђивање и даљи опстанак. Та свест може бити начињена искључиво из индивидуалних елемената воље, и то оних који су заједнички свима члановима групе. Користовање делова особених воља намеће се тиме што стварно у социјалном телу само такве воље и постоје. Закључак, пак, да ти саставни чиниоци појединачних хтења из којих се састоји воља наравственог подмета, морају да буду заједнички свима припадницима групе, происходити из тога што су ти заједнички чиниоци, као истоветни код свију, једини у стању да се издвоје од осталих манифестација индивидуалних хтења ради образовања воље моралног субјекта. Но то још не значи нити да се ти општи елементи воље или свести појединаца из њих потпуно излучују нити да је свест моралног субјекта колективна свест која се уздиже изнад тих свести физичких особа. Напротив, обе те врсте свести и даље стоје у тесном додиру: свест наравственог субјекта не престаје бити скуп елемената индивидуалних свести; она наставаља да буде изражај појединачних свести узетих као оне „које воде рачуна једна о другој (*qui se pensent les unes les autres*) и које се на тај начин узајамно поседују“. То узајамно поседовање појединачних свести као извора *заједничке воље* има за последицу *међусобно притезавање чланова корпорације*. Са своје стране оно претставља *прво опште добро* (*bien commun*) и *центар друштвене имовине* око кога се прикупљају све остале вредности.³²⁾

б) *Замисао о социјалном делу* је други главни саставни чинилац наравственог лица. Она је та која се, услед манифестација идејног јединства чланова заједнице и дејства сопствених снага, од предмета претвара у подмет. Њеним продирањем у свест и вољу припадника корпорацијске групе долази до стварања заједничких елемената из којих се затим, путем спајања, изграђује свест и хтење моралног субјекта, одн. који чине да сама та замисао, стекне способност схватања. У њој најзад лежи кохезиона моћ која одржава јединство наравствене реалности и њених аката свести. Ничег изневађујућег у свему томе. Људска створена, баш као и социјални организми, нису ништа друго до идеје које се примењују обзиром на индивидуалних свести. Отуда у свакој идеји има толико „животне снаге“ да је помоћу ње у стању да прими све оно што може да допринесе њеном остварењу. Сходно томе, и замисао о социјалном делу присваја заједничке елементе свести и воље појединаца заинтересованих у реализовању те замисли, уздижући се

³¹⁾ Заједничка воља, према томе, претпоставља *постојање једнодушности* (сагласност већине није довољна). То је, по последњим Хаугион-овим радовима, први и једини услов (*Aux sources du Droit*, стр. 105 и 106). У својим ранијим делима, међутим, он је тврдио да су за образовање заједничке воље, осим тога, потребни: *пасивно или полупасивно стање индивидуалних свести* (јер се једнодушност практично не може да постигне у акцији) и *жеља за поштивањем* (пошто је приступање и прихваћање идеје преко којих се постиже јединство воља, *une volonté de sujétion* а не *une volonté de domination*) (*Principes*... , 2° изд. стр. 274 и сред.).

³²⁾ У потврду свог тврђења Хаугион наводи: да франц. Закон о удружењима од 1 јула 1901, у своме члану 1, истиче да удруженици „*трајно стављају у заједницу своја знања и своју активност*“ што значи „*један део себе самих*“; и да та *заједничка главница* (*fond commun*) поклапа се са собом разрезивање улога. (Вид. *Principes*... , 2° изд. стр. 266-280).

самим тим на степен свесног субјекта. Све то ипак не смета да њени носиоци буду ти заинтересовани појединци и корпорацијски органи.³³⁾

III. Синтетизирањем појмова правног и моралног лица долази се до закључка да субјективна персоналност друштвених установа није ништа друго до „идеја о социјалном делу, која настоји да се, кроз заједничку вољу чланова групе, оствари као наравствени подмет и као способност за стицање добара“. То настојавање се врши у исти мах и са подједнаким успехом како у области права тако и у домену морала. Отуда се обично наравствени подмет и способност за прибављање добара или јуристичко лице, као елементи састава субјективне персоналности, појављују истовремено. Између њих постоји „паралелизам“, ма да за спољни свет нису увек подједнако видљиви. Док код корпорација и удружења н. пр. јасно постоји само морални подмет оличен у идеји предузећа и групи чланова са заједничком вољом, дотле се код завода и фондова који располажу наменском имовином пре запажа правни него наравствени субјект.³⁴⁾

IV. Да би се над објективном индивидуалношћу изградилa субјективна персоналност, треба да се у ту сврху нарочито оспособи *заједница чланова корпоративне установе*, која је, уз органе, намењена да постане ослонац те персоналности. То оспособљавање се врши под утицајем дејства више фактора, међу којима ваља посебице истаћи: једнотежу власти или институционалних унутрашњих сила, јуристички саобраћај, правне односе, појаву уговора, владу закона, режим јавности и јавност, добра, својину, имовину, ужитничка права и субјективну одговорност.

Равношежа власти, као „практична синтеза на подлози сила“, према диференцијацију органа и одржава: „једнолико кретање установе“, које обезбеђује њену трајност у основним одликама; и социјални мир, који олакшава образовање утврђених ситуација и њихово прелажење из чињеничког у правно стање.³⁵⁾

Јуристички саобраћај или *размена добара* чини да се у кругу заједнице чланова развију појмови власништва и вредности за које се може рећи да претстављају неопходне услове за појаву правног лица, пошто се оно своди на „једно ја које у себи усредсређује и упоређује вредности које сматра као своје властите“. ³⁶⁾ Уосталом, да није те размене не би ни било потребно правити разлику између себе и других, између својих и туђих потреба.

Правни односи доприносе образовању субјективне персоналности у том смислу што врше улогу артерија, захваљујући којима је зачет и преко којих се развија јуристички саобраћај; они су, другим речима, правни облици размене добара.

³³⁾ *Principes* . . . , 2° изд. стр. 280-285; *Aux sources du Droit*, стр. 106, 111. 116.

³⁴⁾ *Principes* . . . , 2° изд. стр. 285-295.

³⁵⁾ *Op. cit.*, 1° изд. 1910, стр. 128-135.

³⁶⁾ *Op. cit.*, 2° изд. стр. 173-196 и стр. 259 и след.

Уговор је главно средство за регулисавање тих правних односа. Уз то, неки од његових облика³⁷⁾ непосредно потпомажу образовање установа, у чијем се окриљу, видели смо, рађа субјективна персоналност.

Влада закона осигурава: постојаност јуристичких ситуација, релативну непроменљивост равнотеже власти и саобразност у погледима (le bloc des similitudes), која чини да сви органи, ма да самостални, раде у истом праву. Осим тога, својом великом сличношћу са субјективном персоналношћу³⁸⁾, закон је приготио тле на коме је она имала да никне.

Режим јавности и *јавности* заступљена у унутрашњости корпоративне установе и у средини у којој она постојава омогућавају да се „замисао о социјалном делу оствари као субјект кроз општу вољу чланова“.

Добро, својина, имовина и *уживање права* изазивају појаву персонификације, зато што употреба, оцена корисности или чак и даљи опстанак тих социјалних текovina претпоставља постојање субјеката.³⁹⁾

Лична одговорност је пре последица субјективне персоналности но што је њен узрок. Али ипак и та одговорност са својим преимућствима, са савршенијим начелима о сношењу исхода индивидуалне делатности, убрзава процес персонификације као једини сигуран пут који ка њој води.

V. Сам, пак, тај процес наступа услед повремених манифестација идејног јединства чланова заједнице, које су међусобно повезане дејством сопствене власти и кроз које замисао о социјалном делу продира у свест тих чланова, прелазећи самим тим из објективног у субјективно стање.⁴⁰⁾ Попут тог продирања идеја у средиште индивидуалних хтења, врши се увлачење субјективне персоналности у објективну индивидуалност. Да би се од могућности или од тежње за нечим прешло на дела, да би се стекла *сѝособоосѝи извршења* (le pouvoir de réalisation), у свету у коме смо непрестано изложени сметњама које треба савладати⁴¹⁾, неопходно је да

³⁷⁾ Дугорочни, колективни, политички, уговори којима се приступа (contrats d'adhésion). Сви су они стварно, уверава Хаугиоц, почетни стадијуми установа које се рађају (*Principes...*, 2° изд. стр. 196-219.)

³⁸⁾ *Закон* је, по Хаугиоц, „устанка заједничких идеја о уређивању социјалних послова на добро Државе и ради постигнућа правичности“. Са своје стране, *субјективна персоналност* је „замисао о социјалном делу посматрана као она која тежи да се кроз општу вољу заједничара оствари као субјект“. Вид. о свему томе: *Principes...*, 2° изд. стр. 219-251 и нарочито стр. 241, 249 и 250.

³⁹⁾ *Добра*, прецизира Хаугиоц, су „средства за остваривање среће субјеката“. Она се не могу „правно употребити“ бес присвајања од стране извесног лица, нити им се може одредити вредност без његове интервенције, пошто и сама та вредност „зависи од личних оцена људи“.

Својина је „оно што је својствено једном субјекту“ или начин којим друштво у корист одређеног субјекта „званично признаје вредност или каквоћу ствари или основ који се има да би се оне притежавале“.

Уживање права је субјективан појам кад год се не изједначаје са обичним вршењем права.

Најзад, *имовина* је замишљена „као скуп добара једног субјекта“. (Вид.: *Principes...*, 2° изд. стр. 253-266.)

⁴⁰⁾ *Principes...* 2° изд. стр. 107; *Aux sources du Droit*, стр. 111, 114, 2° и след.

⁴¹⁾ Те сметње су разлог, додаје Хаугиоц, који чини да се „врло често, историјски, социјална тела рађају пре унутрашњих заједница, које треба да их оживе и ради којих су та тела и начљена“ (*Principes...*, 2° изд. стр. 108). Отуда је и објективна индивидуалност час „*prépersonnelle*“ час само „*subpersonnelle*“.

тим увлачењем субјективна персоналност узме на се корпорацијску организацију.

VI. Из претходних излагања и анализирања производи да се „*пошпуну правно лице*“ (la personne juridique complète) или *синтеза субјективне персоналности и објективне индивидуалности* састоји: из *замисли о социјалном делу које има да се оствари; воље која тежи за нечим* (une volonté d'aspiration) и *која је оличена у заједничкој вољи чланова групе; и из хишења власности или воље извршења* (une volonté de puissance ou de réalisation).

Сједињење тих трију елемената постиже се поступно. Прво се *замисао о социјалном делу* спаја са „*вољом тежење*“, прелазећи самим тим из објективног у субјективно стање и уздижући се услед тога на степен моралног лица. Затим се оно што се тако добило, и што се може назвати „*душом установе*“, прикључује *вољи извршења* као оличењу друштвеног организма.⁴²⁾ Цео се тај процес сједињавања, који није друго до прилагођавање субјективне персоналности објективној индивидуалности, обавља захваљујући актима⁴³⁾ које органи, по основи претстављања (l'opération représentative), предузимају у име моралног субјекта.⁴⁴⁾

42) У току тих збивања прва два елемента губе сасвим своју самосталност да би образовали јединствени састав (наравствену персоналност). Код последњег од њих, међутим, та самосталност је само ограничена: она се не стапа са идејом о социјалном делу „*већ је само претставља*“; другим речима, заједно са „*материјалним органима*“, припада и даље објективној индивидуалности од које и потиче. Објективна индивидуалност дакле, не губи своју особену егзистенцију. Отуда се сарадња њених елемената са субјективном персоналношћу постиже искључиво на бази компромиса. Они су ти који осигуравају „*разумност организације*“ и унутрашњу слободу (Principes..., 2° изд., стр. 297—299).

43) „Ако сведемо, прецизира Наугион, објективну индивидуалност на *вољу власности* а субјективну персоналност на *вољу тежење*, над којима доминира идеја о социјалном делу, рећићемо да су то два облика (deux aspects) једне те исте воље које имамо рачуна да помешамо само у акту у коме се изражава та воља“ (Principes..., 2° изд. стр. 300).

44) „Органи тог моралног субјекта су претставници, т. ј. људи који спонтано стварају у својој свести унутрашње претставе (des représentations mentales) о ономе што треба да буде учињено у интересу моралног лица; до поимања о томе долазе под утицајем идеје о социјалном делу и тежњи мноштва чланова групе, тако да се већ самим тим та поимања подешавају према заједничкој вољи; затим, они претварају та поимања у извршене одлуке, које треба да буду предмет прихваћања заједничке воље. Тим прихваћањем, унутрашње претставе о којима је реч постају својствене свима, узимају код свију личан облик.

„Не заборавимо да се драма репрезентативне операције, која поступно гура управне одлуке ка субјективном стању (у заједничкој вољи), одиграва у оквиру идеје о социјалном делу, која ништа друго не жели до да постане свестан подмет (un sujet conscient).

„И ево где претставнички органи изјављују да раде у *име шог свесног подмета*, где је заједничка воља позвана да се сагласи у *име шог свесног субјекта*. Посредством неке врсте мајинског врачања (d'incantation magique), снагом речи, свестан подмет избија, синтеза субјективне персоналности и објективне индивидуалности се остварује а репрезентативна операција постиже свој ступањ савршенства“ (Principes..., 2° изд. стр. 302).

Овако постигнута синтеза субјективне персоналности и објективне индивидуалности претставља практичну равнотежу, без које корпорација није у стању да самосталним одлукама решава о сопственој судбини. Лишена објективне индивидуалности, субјективна персоналност се своди на „настојавања која не могу доћи до изражаја“. Са своје стране, сама објективна индивидуалност је сила, која нити зна шта хоће нити има подобност за разликовање социално корисног од онога што то није⁴⁵⁾.

VII. У *синтетичком склоу њравних лица* већи део пада на објективну индивидуалност, која посматрана сама за себе, претставља „социјални аутомат“, установу са уравнотеженим унутрашњим уређењем, чији се рад обавља помоћу „складних покрета сопствене машинерије“.

У тој објективној индивидуалности институције истовремено постоје: *средншће воље* (un centre de volonté), *средншће интереса* (un centre d'intérêt) и *средншће функција* (un centre de fonctions). Сви се ти елементи запажају и у организацијама, које нису стекле подобност да буду самостални подмети у праву, па, према томе, нема разлога те исте елементе, као саставне делове јуристичких особа, приписивати њиховој субјективној персоналности. Јуристичке особе свакако имају „неку врсту својине над интересима или над способношћу одлучивања или над функцијама, као што постоји нека врста својине над органима (une sorte de propriété des organes), као што постоји нека врста својине над целокупном објективном индивидуалношћу, али по својој суштини све те чињенице имају обележја предмета и, пре но што постану сопственост једног субјекта, то су *ствари* које постоје саме за себе, баш као што су спољашња добра попут поља и зграде, пре но што постану својина неког подмета, предмети који самостално егзистирају“⁴⁶⁾.

Објективној индивидуалности установе, а не субјективној персоналности, припадају исто тако и органи којима се ова последња служи. И за њих се мора признати да су својствени не само јуристичким лицима, него и социјалним телима (министарству и др.), која нису обдарена подобношћу да буду независни носиоци права и обавеза. Организација је, дакле, појава којом се припрема стицање те подобности. Субјективна персоналност, према томе, нема органа; она развија своју деталност посредством објективне индивидуалности као „синтезе органа“⁴⁷⁾. И како је та субјективна персоналност такође једна синтеза, синтеза „онога што

⁴⁵⁾ *Principes...*, 2° изд. стр. 298.

⁴⁶⁾ *Principes...*, 2° изд. стр. 87-94.

⁴⁷⁾ Вид. оштрија Наигион-ова објашњења у: *Principes...*, 2° изд. стр. 96.

је својствено свакој индивидуи“, то је сједињење, које се постиже тим корисовањем објективне индивидуалности, *паралелност двеју синџеза*.

Примена овако постигнутих закључака показује да органи корпорацијске заједнице не стоје у правном односу са њеном субјективном личношћу⁴⁸⁾. „С једне стране, органи су саставни делови објективне индивидуалности а, с друге стране, између субјективне личности и објективне индивидуалности постојећа паралелност је тако тесно скопчана да се у њу правни односи не могу да увуку“⁴⁹⁾.

Осим тога, уз припомоћ појма функције, убрајање органа у ред елемената објективне индивидуалности показује на који се начин постиже сагласност између објективног хтења појединих органа и објективне социјалне организације⁵⁰⁾. Само, пак, прилагођавање објективног хтења органа субјективном средишту свести правних лица „врши се захваљујући паралелној акцији објективне индивидуалности и субјективне персоналности; обавља се у акцији а не у организацији“⁵¹⁾.

Али, није само функција та која утиче на правни положај органа и на одређивање сфере његовог учинка, већ и тај правни положај органа дејствује на појам функције: услед стапања тог појма са делатношћу органа која не пре-

⁴⁸⁾ Отуда, наглашава Нагиџион, *ситуације које се стварају у унутрашњости правног лица не сачињавају субјективне односе* (*op. cit.*, стр. 63).

⁴⁹⁾ *Principes* ..., 2° изд. стр. 98.

⁵⁰⁾ Објективно хтење органа, тврди Нагиџион, састоји се: било из *колегијалних одлука воља*, код којих се јединство постиже посредством нарочитог поступка (*l'opération à procédure*), који има за предмет приступање некој чињеници (*l'adhésion au fait*); било из *индивидуалних одлука воља*. Обе врсте тих одлука постају акти органске целине или објективности индивидуалности посредством појма функције. Организам је не само скуп органа него и скуп функција. Оне образвју онај низ једноликих кретања која оличавају живот тог организма. Отуда се, с једне стране, радње органа сматрају за органске само уколико су извршене у оквиру функција корисних том органском животу, а, с друге стране, сваки орган, који остане у тим границама претвара се у „аутоматску машину“ (*un organe automatique*) тела коме тај орган припада. Укратко, акти органа су акти њихових функција; функције су живот организма; према томе акти органа су и акти органске целине или објективне индивидуалности из које се тај организам састоји (*op. cit.*, стр. 99 *in fine* и 100).

Но све је то тачно само под условом да орган у току свог рада, остане у кругу своје функције, да се „прилагоди“ тој функцији. До тог прилагођавања долази се захваљујући постојању: *сташуша установе, нарочитог поступка за обављене њених послова, институционе дисциплине, самоуправе органа* (*l'autonomie des organes*), *инвестиатуре групе* (*l'investiture du groupe*) и *хрипе сличности* (*de bloc des similitudes*). Међу свим тим факторима Нагиџион је 1916 приписивао последњој тројици нарочити значај (*Principes* ..., 2° изд. стр. 100 *in fine* до 104). Касније је пак своје мишљење у том погледу нешто изменио (*Aux sources du Droit*, стр. 96; вид. исто и Ђ. Тасић, *Теорије установе у Француској*, „Архив“, књ. XXIX, бр. 6 стр. 478 и 479).

⁵¹⁾ *Principes* ..., 2° изд., стр. 97.

лази границе његове надлежности, функција постаје „активна ствар“.

На њој као таквој, особе из које се састоје органи имају *самосјална права*. Она сачињавају њихов статус и претстављају *индивидуалне интересе* у погледу на упражњавану функцију. Тако се, уверава Негрион, упркос објективисања органа и лица која их образују, не губи из вида да је за то лице обављање органских функција начин за прибављање животних средстава.

VII. *Удео субјективне персоналности* у синтетичком склопу правних лица одређен је *заједницом чланова* (la communauté des membres, le public intérieur), која у исти мах оличава ту субјективну персоналност. Другим речима, у унутрашњости политичког корпорацијског устројства, у крилу „политичког друштва“ као објективне индивидуалности, постоји „економско друштво“, које је субстрат подмета јуристичких особа или бар његов „непосредан ослонац“⁵²). То економско друштво засновано је на: *колективној својини, ошћим интересима и нарочито на извесним заједничким идејама* (les idées de l'oeuvre sociale), ради чијег остваривања је и дошло до образовања социјалних добара и које су, продирањем у вољу свих чланова групе, прешле из објективног у лично стање⁵³).

Саздан тако из делова узетих из социјалне стварности, *удео субјективне персоналности* обезбеђује: непрекидност у делању, издвајање имовине корпорације од личних добара њених чланова и, сходно томе, усредсређивање одговорности и ризика проузрокованих пословима заједнице на вредности које јој искључиво припадају. У овом правилнијем усредсређивању ризика и одговорности, у савршенијем ликвидирању њихових последица, као резултату тог усредсређивања, управо и лежи главни разлог образовања субјективне персоналности. Али то није све. Осим те „основне користи“, она даје и друге. Нарочито треба истаћи да субјективна корпорацијска личност постаје ослонац сопствене власти, као исход подобности дотичне личности да сама стоји добра за своје акте⁵⁴).

(Свршиће се)

Ђорђе Ж. Мирковић

⁵²) Напомињемо да је Негрион, у првом издању свог дела *Principes de Droit public* (Париз 1910) засновао субјективну персоналност само на појмовима: *добра или својина, правни односи и способности за стицање тих добара или за одржавање тих правних односа* (стр. 665 и слд.) У другом издању истог дела, међутим, он признаје да све те чињенице утичу на формирање субјективне личности, али да оне саме нису довољне да нису у стању да претстављају супстанцу те личности, јер сачињавају пре њене „атрибуте“, њена својства, него њу саму (*op. cit.* éd. 1916. стр. 105 и 106).

⁵³) *Principes...*, 2° изд., стр. 107.

⁵⁴) *Principes...*, 2° изд., стр. 62—65.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Регулисање сељачких дугова

Поводом уредбе о ликвидацији земљорадничких дугова.

Пре двадесетпет година закон са оваквим одредбама у ма којој европској земљи изгледао би страховито револуционаран. Он брише половину извесних потраживања банака, задруга и приватних лица према сељацима, задира у приватно правне односе људи, мења их, поништава индивидуалне обавезе, обавезује државу место приватних лица, без икакве накнаде држави, у свему томе одудара од индивидуалистичког поретка приватне својине и индивидуалне иницијативе. На другој страни тај исти закон (уредба) хоће да заштити приватну својину (поверилаца) и да присили (дужнике) на индивидуалну иницијативу, да би њоме спасли своју својину, кућу и земљу. Данас такве законске одредбе не изгледају много необичне. Законе са сличним дејствима и последицама доносе већ све цивилизоване земље.

Овакво регулисање сељачких дугова сведочи, да садашња влада нема намере да врши инфлацију, јер би се дејства, која се уредбом постизавају, могла постићи и обарањем вредности новца, стварањем вештачке куповне снаге, подизањем вредности земљишта и робних производа. И ако је пут који за решење проблема прописује уредба много компликованији, он је носиоцима економске политике изгледао природнији, можда и солиднији. Инфлација би изазвала код људи опет психологију једног лажног просперитета, која би још више помутила слику стварног стања наше пољопривреде. Пут који предвиђа уредба хоће баш сељаштво да приближи стварности.

Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова, коју је донео Министарски савет 25 септембра 1936 г. има извесне сличности са законима који су доношени за ликвидацију односа насталих услед аграрне реформе у појединим нашим крајевима. Она је покушај *коначног*, дефинитивног решења овога питања, и регулисања свих односа које је то питање створило или изазвало. Закон о заштити земљорадника од 1932 год. и уредбе које су доношене следећих година и које су тај закон замениле, решавале су питање делимично или су само, као први закон, имале за циљ да тренутно олакшају положај сељака. Брисање ма и једнога дела дугова изгледало је као једна и сувише радикална мера. Одлагање је читаво питање само компликовало. Пет година трајала је психоза неповерења и несигурности. Банке нису могле да се опораве а нису ни знале како да уложе нове улоге, који су им ипак пристизали.

Нова уредба је одмах ступила на снагу. Она је објављена без икаквог увода уз текст, ма да би извесно образ-

ложење уредбе било потребно, да би се могли јасније да уоче циљеви, које уредба хоће да остварује. (Немачки националсоцијалистички закони овога типа иако не пролазе кроз парламент садрже у своме уводу и образложење). Једино објашњење њено имамо у изјави претседника владе, датој новинарима на дан кад је уредба усвојена. Он је том приликом казао: „уредбом о ликвидацији земљорадничких дугова, која је данас (25 септембра 1936 г.) усвојена у Министарском савету, Краљевска влада скида с дневног реда и *коначно решава* једно крупно питање, које је од животног интереса за велики број земљорадника; решава крупно питање и по томе, што је раније одлагање његовог решења изазвало врло штетне последице у земаљској привреди и у исто време одржавало масу *земљорадника под шерешом прекомерно великог и шешког дуга*. Упоредо с овим, *сељак престаје бити дужник повериоца коме је до сада дуговао и поштаје дужник усџанове, која ради под надзором државе*. На овај начин ово *шешко и болно питање дефинитивно је решено*“. И, пошто је истакао неколико карактеристичних одредаба уредбе и осигурао штедише, да жртве, које ће се поднети не иду на терет њихов и да финансијске мере, које ће се донети не дирају у сигурност националнога новца, претседник владе је завршио: „Заштитом привредних интереса широких маса сељачког народа, коначним решењем питања сељачких дугова и давањем *новог поштрека привредној делатности*, послужило се свестрано и општим интересима земље“.

Из ових излагања може се закључити да је доношење уредбе било у вези са читавом економском политиком, коју садашња влада изводи и која је сва садржана у томе да се да „новог потстрека привредној делатности“, да се убрза циркулација новца, да оживи промет. Сељачки дугови су довели у кризу делатност многих новчаних завода, задруга, или трговине и заната. Вредност сељачких производа је пала, вредност земљишта такође, од времена кад су сељаци добијали зајмове, и сељаци нису били у стању да из свога дохотка отплаћују зајмове, ануитете и камате на њих. Банке нису биле у стању да исплаћују улоге (још мање дивиденде), сељак није више био кредитно способан, јер се није знало његово стварно имовно стање, наиме у којој мери су дугови нагризали његову имовину. Сад ће се утврдити висина његових дугова, који ће преостати пошто му се одобри смањење а уредба је већ прописала начин на који ће се плаћати тако смањени дугови. Сељаци ће знати шта имају да плате, они ће стварно и плаћати, уплаћени износи ће затим даље циркулисати. Струјање новца између села и града ће се убрзати. То је онај „нови потстрек“ који има да добије читаву привредна делатност. Привредни односи ће се тако нормализовати, доћи ће потпуно у свој редовни ток.

Укида се сељачки мораторијум и стварају се услови за укидање банкарског мораторијума, који траје већ пола деценије.

Ако се да такав општи смисао уредби, она губи од свога карактера специјалне мере за одржање и заштиту сељачког поседовног поретка. Јер ако је њен циљ оживљавање послова, стварање у народној привреди повољније коњунктуре, онда ће њена дејства природно бити повољна за развој градске привреде, за формирање домаћег капитала у градовима и, следствено, за јачање капиталистичке т. ј. несељачке привреде у нашој земљи. У томе процесу формирања капитализма, сељаци имају да послуже као произвођачи и као потрошачи, они су сретство, а не циљ, и они се помажу да би могли да послуже једном вишем задатку, а то је унапређивање трговине, индустрије, банкарства, формирање капитала, који је све више потребан, а има га мало. У тежњи да се створи домаћи капитал за инвестиције у несељачку производњу и за запослење све већег броја недовољно запослених сељака, непосредни интереси очувања сељаштва постају секундарни.

Да заштита сељачког поседовног поретка није уопште био циљ ове уредбе види се и из неких спољних околности, независно од објашњења, које се уредби дало и независно од одредаба њенога текста, које су, у том погледу, сасвим јасне. Прво, проблем сељачких дугова проучаван је, скоро шест година, у министарству пољопривреде, у Привилегованој аграрној банци, и Народној банци, у задружним савезима и у удружењима банака сасвим одвојено од питања структуре сељачког поседа у појединим нашим крајевима. Кад би се хтело заштиту и одбранили сељачки посед, онда би се морало знати каква је структура тога поседа, каква је величина индивидуалних сељачких поседа у разним крајевима земље, који поседи су уопште способни за самосталанекономски живот, да би се само од њиховог приноса могла издржавати цела сељакова породица, и који поседи нису за то способни и неће бити способни ма каква заштита им се дала. И, затим уредба није донешена у претпоставци, да су сељачки дугови разлог трајног критичној стања наше пољопривреде. Комадинић, који је најподробније проучио сав цифарски материјал о сељачком задужењу могао је са правом да утврди да „дугови нису узрок тешком стању села“. ¹⁾ Аутори ове уредбе су сувише реални људи, да би могли сматрати да се законским регулисањем сељачких дугова може битно изменити стање у пољопривреди. Коначно, изгледа да је иницијатива за овако решење питања сељачких дугова дошла из банкарских редова и да је њен првобитни мотив била санација банака. Тек накнадно стављене су земљорадничке задруге (као повериоци, који имају да дођу до сретстава), у исти

¹⁾ Милан Комадинић, Проблем сељачких дугова, Београд 1934 стр. 2.

ред са банкама и имају, приликом ликвидације, да извуку исте користи као и банке.

Какву корист ће имати од регулисања сељачких дугова приватне банке, земљорадничке задруге, односно њихови савези? Износи се цифра од 6 (шест) милијарди за све земљорадничке дугове. Од тога отпада на дуговање банкама 1,8 милијарде, задругама 1,2 милијарде а друга половина (3 милијарде) отпада на дугове приватним лицима (изјава министра Воје Ђорђевића). Уредба прописује да се сељачки дугови, дугови који се регулишу овом уредбом (а не регулишу се сви), у колико не премашују 25.000 динара, смањују за 50%. Незна се, колико износе укупно ови дугови, али је њихов број највећи. Према изјави министра пољопривреде има 400.000 сељачких меница на износе мање од 25 000 динара. То су махом дугови ситних и средњих сељака. У плаћању ових дугова чини се разлика. Све обавезе сељака према банкама и задругама преузима „за рачун државе“ на себе Привилегована аграрна банка. Сељаци ће плаћати овој банци, банка опет пријашњим веровницима. Према томе банке и задруге добиће читаву половину својих потраживања према сељацима, од Привилеговане аграрне банке у року од 14 година у једнаким годишњим оброцима. Повериоци (приватне банке и задруге) добијају одмах бонове који ће гласити на суму, коју ће Аграрна банка признати, и могу те бонове да ломбардују. Сељаци ће плаћати П. А. Б. ануитете и мораће да исплате све дугове (смањене) у року од 12 година. Наплату за рачун П. А. Б. врше пореске управе. Али приватне банке и задруге не губе ни читавих осталих 50%. Од друге половине дуга губе оне само опет половину (25% читавог дуга) а једну половину плаћа им држава, државним хартијама од вредности. Приватни повериоци губе целу половину и наплаћиваће је од сељака дужника сами. Банке и задруге су тако у извесном преимућству према приватним повериоцима, и ако не за читавих 25%, јер се курс емитованих државних папира неће одржати на номиналној вредности, али имају од сада као дужника једну велику, привилеговану банку, односно преко ње државу. На сличан начин вршиће се ликвидација и оних дугова који прелазе 25.000 динара а не прелазе 500.000, само што ће код ових већих дугова стопу у којој ће бити смањени, утврђивати средњи судови. Смањење ту износи до 30%, ипак код презадужености иде до 50%.

Под претпоставком да ће читав механизам ликвидације функционирати онако како је уредбом предвиђен, новчани заводи и кредитне задруге и савези добијају одмах и добијаће стално, све до коначне наплате, годишње утврђене износе, затим одмах добијају бонове, које ће моћи да заложу, и на крају државне хартије од вредности које ће моћи да продају. Један велик део губитка, а можда и више него што износе ови губици, неке банке су већ изравнале на

штету својих улагача ликвидацијом уложних књижица по цени и испод 50% износа улога. Овај процес ће се вршити и даље. Ако буду сељаци у стању да плаћају онај дуг који им уредба прописује, ове банке на крају, у читавом том послу сељачких дугова неће ни проћи тако рђаво.

Великих последица имаће овакво регулисање за кредитне задруге. Тражећи да држава преко пореских власти утерује дугове задругара, задруге сасвим напуштају основне задружне принципе самопомоћи, узајамности и солидарности. *Задругарство престаје да буде слободно*, оно се подржављује, *еџајтизира*. Тако уредба на једној страни доприноси јачању капитализма, на другој страни стварању *еџајтизма*. Овај етатизам не долази до изражаја само у погледу задруга, него исто тако и у погледу банака. И банке постају зависне од државе, односно од државног опуномоћеника Привилеговане аграрне банке.

Сељаци овом уредбом добијају смањење дужних сума и олакшице у плаћању, али зато *губе заштити*. Уредба их обавезује на редовно плаћање ма да смањени износ, али ипак износа који су за велик број њих велики. „Огроман је број оних, где не само рента од земљишта или из газдинства није довољна да подмири све буџетске издатке, већ ни где пољопривредна продукција не може да покрије потребу у храни. Број газдинстава, која не могу саставити две жетве, која су дакле упућена на докупљивање хране, је врло велики. И како чудо онда, да та задужења чине знатан проценат свих дугова уопште.“¹⁾ Према табели коју је израдио Комадинић код малих газдинстава испод 5 хектара, која сачињавају огромну већину свих наших земљорадничких газдинстава, задужење ради исхране чини просечно 20% до 31% укупне суме.²⁾ Ако су се сељаци задуживали за храну и за одржавање куће и породице, значи да нису имали *никаквог чистог приноса* са газдинства а да је и сам бруто принос био недовољан за физичко одржавање породице. По уредби, међутим, они имају да тај чист принос створе, а онима који су се задужили за *кујовину робе, висина дуга се уопште не смањује*.

Уредба увлачи сељака у капиталистичку привреду. О стогодишњици Милошевог прописа о окућњу, заштита сељачког поседа и неotuђивости *земљорадничког минимума* се одлучно напушта и сељачки дугови према банкама и задругама добијају сва обележја јавнога дуга, дуга према држави. Престаје, да се сматра сељак као нешто значајно само по себи, вредно пажње и заштите (извор физичке и моралне снаге, извор војних врлина) и тражи се од сељака да буде разуман привредник, да поднесе одговорност за своју економску судбину. Пореска управа може за дуг да изврши продају покретности и некретнина дужникових (чл. 31 и чл.

¹⁾ Комадинић, Проблем сељачких дугова, стр. 49.

²⁾ Исто дело, стр. 51.

48 уредбе) сељак ће морати да напрегне све снаге, да до тога не дође. Ипак до тога ће морати долазити. Сељакова земља ће тако мењати господаре, према томе ко буде могао из ње више да истеше и ко буде имао капитала да у њу уложи.

Влада која је донела уредбу сигурно је свесна последица, које ће она имати у томе правцу. Ако би се њене одредбе доследно изводиле, уредба би имала далекосежни значај. По начелима уредбе морао би сељак да постане или мали капиталист или да пропадне и постане радник. То је процес који се врши и нормалним путем, у конкурентској привреди, и у колико је једна земља више економски узнапредовала, он је у већој мери већ извршен. Највиши степен тог развоја постигнут је у Енглеској, где је сељака сасвим нестало. Али код нас су „повољнији“ изгледи за пролетаризовање сељака него за његово издизање у „средњи сталеж“.

Више од половине читавог дуга сељачког отпада на Словенију, Хрватску и Војводину. Једнообразним регулацијом плаћано за целу земљу, ако буде примењиван и једнообразан поступак, сељаци у овим крајевима доћи ће у нешто повољнији положај, од сељака у Србији, Босни и Далмацији, Црној Гори и Јужној Србији, јер су северни и западни крајеви већ у већој мери у капитализму од источних и јужних, ближи су тржиштима и градским насељима. На другој страни у западним крајевима, нарочито у Словеначкој већи је проценат задужења настао због регулација односа у наслеђу (исплате браће и сестара, који не добијају део у земљи. Дужници за овакве дугове неће се моћи користити свима олакшицама ове уредбе.

Има још једна економско-политичка карактеристика уредбе. То је појачање *економског централизма*. Банке и задруге постају зависне од државе, односно од Привилеговане аграрне банке која добија чак право увида у њихове пословне књиге. Ова зависност значи стварно зависност од сваке владе. Јер и ова уредба не мора бити последња, која регулише проблем сељачких дугова. Економски централизам доћи ће до изражаја у питању ломбардовања бонова које добију банке и задруге које су повериоци. Само државне банке и новчанична банка, чија политика је такође зависна од владе, биће у могућности да узимају ове бонове у ломбард и да за њих дају готовину.

Иначе ситуација пољопривреде остаје у целини иста. Судбина пољопривреде постаје зависна од страних тржишта и од индустрије у земљи, која може да узме пољопривреди један део непотребног људског материјала. Сељацима можда боље само онда, ако их сразмерно осталом становништву, буде мање. Изгледа нам, да су и аутори уредбе, у личној мери, сагласни са тиме.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Шта служи као основ за улагање у чиновнички пензиони фонд код државних пензионера.

У систему нашег чиновничког права разликује се: 1) лична пензија — пензија коју прима сам службеник и 2) породична пензија — пензија коју по смрти службеника односно пензионера ужива његова породица. Исплаћивање личне пензије по правилу врши држава из редовних буџетских средстава. Што се тиче исплаћивања породичних пензија, у модерном чиновничком праву постоје два система: а) по једном, држава преузима исплаћивање породичних пензија на себе, као код личних пензија. Овакав систем постојао је код нас за време важења чиновничког закона од 1923 године, б) по другом систему, за исплаћивање породичних пензија оснива се посебан фонд тако звани чиновнички пензиони фонд, у који улажу сви службеници. Овај други систем несумњиво је повољнији за државне финансије и зато га је и наш закон о чиновницима од 1931 год. установио.

Чиновнички пензиони фонд има самосталну правну личност и може се употребити само за породичне пензије државних службеника (ст. 1 и 2 § 132 Ч. 3.) Фондом рукује Државна хипотекарна банка. Попуну исплату породичних пензија преузме Државна хипотекарна банка тек почев од осме године постојања фонда. До тога момента држава ће вршити исплату породичних пензија из редовних буџетских средстава. § 134 Ч. 3. предвиђа читав низ прихода фонда, али од свију најјачи финансијски ефекат имају месечни улози. Уплаћив ње месечних улога је обавезно и њих су дужни уплаћивати по § 135 Ч. 3. сви државни службеници (побројани у § 6 Ч. 3.), без обзира да ли жењени или нежењени) односно удате или неудате), или да ли су активни или на расположењу односно пензионисани. Месечни улог износи 5% од основа за улагање (§ 137 Ч. 3.)

Односно питања, које припадности служе као основ за улагање, морамо разликовати две категорије службеника: 1) Активне државне службенике; код њих су основ за улагање у чиновнички пензиони фонд плата и положајни додатак односно код званичника и служитеља плата. (Ст. 2 § 136 Ч. 3.) 2) Код пензионера пак основ су њихове последње активне припадности по којима им је одређена пензија (ст. 3 § 136 Ч. 3. односно § 272 Ч. 3.). У овој другој категорији разликују се три врсте пензионера. Подела је учињена према томе, по коме закону им је регулисана пензија: а) У прву групу спадају пензионери пензионисани по чиновничком закону од 1931 године; б) у другу групу пензионери пензионисани по чин. закону од 1923 године и в) у трећу групу пензионери пензионисани по Чин. закону пре 1923 год. У пракси се појавило као спорно питање: да ли пензионисани државни службеници имају да уплаћују 5% улога у чиновнички пензиони фонд на последње активне припадности, које су им служиле као основ улагања, или имају да улажу само на оне припадности које су им служиле као основ за обрачунавање личне пензије. Спорно питање има у виду оне пензионере у првој групи, који су пензионисани пре навршене 20 година ефективне службе, код којих као таквих положајни додатак није ушао у основ за одређивање количине личне пензије, као и пензионере из друге групе, који су пензионисани пре навршене 35 година ефективне службе, код којих 15% повишице није ушло у основ за одређивање количине личне пензије. Што се тиче треће групе пензионера, за њих не постоји обавеза улагања у чиновнички пензиони фонд.

За разумевање овога питања Министарство финансија актом бр. 37931 од 23 марта 1933 године са којим се сагласила и Главна контрола на Општој седници од 28 априла 1933 године, дало је тумачење ст. 3 § 136 Ч. 3. Њиме је објашњено, да се ст. 3 § 136 Ч. 3. има разумети тако, да при одређивању висине улога у чиновнички и пензиони фонд, за основ улагања имају се узети активне припадности које је дотични пензионер уживао на дан пензионисања, а које су по закону по коме је одре-

ђена пензија, предвиђене као основ за одређивање личне пензије, *без обзира на то, да ли су исте принадлежности фактички ушле у основ за одређивање пензије или не*. Ово тумачење изазвало је читав низ споров, који су окончани пресудама Државног савета. У свима пресудама Државни савет је завзео супротно гледиште од поменутог тумачења Министарства финансија. Цитираћемо једну, бр. 7983 од 31 марта 1936 године, од многобројних пресуда исте врсте:

Тужилац М. Ј. био је пензионисан решењем Министарства финансија бр. 42332 од 14 октобра 1932 године, којим му је признато за пензију 13 година ефективне државне службе; па како исти није навршио 20 година ефективне службе, то му није ни признато право на пензију и од положајног додатка, сходно § 120 Ч 3. Решењем пак Министарства финансија бр. 32281 од 22 новембра 1935 године одлучено је, да је М. Ј. дужан уплаћивати у чиновнички пензиони фонд 5% и од положајног додатка који није ушао у основ за одређивање количине личне пензије. Поменутом пресудом Државни савет је поништио цитирано решење Министарства финансија са следећих разлога: „По одредби ст. 3 § 136 Ч. 3. од 1931 године, код пензионера су основ за улагање у чиновнички пензиони фонд њихове последње активне принадлежности по којима им је одређена пензија. А по одредби § 120 истог закона, основ за одређивање количине личне пензије чиновника је плата и положајни додаток који су чиновнику припадали у часу пензионисања. Положајни додаток служи као основ тек кад чиновник наврши 20 година службе, која се по § 113 рачуна у рок за стицање права на пензију. — Тужиоцу је, како то произилази из аката овога спора, као основ за одређивање количине личне пензије узета само плата, онда се по ст. 3 § 136 Ч. 3. има сматрати, да му је основ за улагање у чиновнички пензиони фонд његова плата по којој му је одређена пензија, и од те плате као основа за улагање у чин. пензиони фонд дужан је по § 137 истог закона месечно улагати у поменути фонд 5%, а не и од положајног додатка како је у оспореном решењу погрешно утврђено“.

Сличан случај који се односи на другу групу пензионера, расправљен је пресудом Д. С. бр. 15268 од 16 јуна 1936 године. Тужилац Ј. П. пензионисана је решењем Министарства просвете бр. 45112 од 24 јуна 1926 године којим јој је признато 33 године, 9 месеци 13 дана ефективног времена службе, па јој није признато право на пензију и од 15% повишице највишег степена основне плате, сходно чл. 31 Ч 3. од 1923 године, јер на дан пензионисања није имала 35 година ефективне службе. Међутим решењем Министарства финансија бр. 47186 од 16 децембра 1935 године одлучено је да се тужилци има вршити обустава 5% улога у чиновнички пензиони фонд и од 15% повишице највишег степена основне плате. Државни савет пом. пресудом поништио је оспорено решење са готово истих разлога као у горњој пресуди. Цитираћемо један део разлога:

„Тужилци П. регулирана је пензија решењем Министарства просвете бр. 45112 од 24 јуна 1926 године и у основ за одређивање исте није узето и 15% повишице највишег степена основне плате, пошто сходно чл. 31 Ч. 3. од 1923 год. на дан пензионисања није имала 35 година ефективне службе. — Па када наведена повишица од 15% није узета у основ за одређивање количине тужилине личне пензије, онда се иста сходно ставу 3 § 136 Ч. 3. не може узети као основ за улагање у чиновнички пензиони фонд“.

Међутим § 193 фин. закона за 1936/37 измењен је ст. 3 § 136 Ч. 3. од 1931 године: по њему сад код пензионера основ за улагање су њихове последње активне принадлежности, по којима су улагали у чиновнички пензиони фонд на дан пензионисања“. Значи дакле супротно пракси Државног савета.

Ова измена § 135 Ч. 3. има за циљ фаворизирање интереса породице улагача јер се овом одредбом сад повећава основ за одређивање породичне пензије улагача; наиме: по § 139 Ч. 3. од 1931 године породична пензија одређује се процентуално од принадлежности на које је улагач, према одредби § 135 улагао у часу смрти у чиновнички пензиони

фонд. Како пензионери пензионисани пре навршених 20 година ефективне службе, према измењеном § 136 Ч. 3. морају уплаћивати улог и од положајног додатка и ако исти није ушао у основ за одређивање личне пензије, то ће следствено § 136 Ч. 3., у основ са одређивање породичне пензије ући и положајни додаток, што је несумњиво повољније за улагачеву породицу. Питање је само да ли се овим не оптерећава сувише чиновнички пензиони фонд.

Међутим овом новом одредбом § 103 фин. закона 1936/37 нису ликвидирани спорови по питању обуставе улога у чиновнички пензиони фонд. Још увек остало је спорно, да ли је §-ом 103 фин. закона измењен ст. 1 § 282 Ч. 3. од 1931 год. који нормира обавезу уплаћивања улога у чиновнички пензиони фонд за пензионере пензионисане по Ч. 3. од 1923 год. и по коме, као основ за улагање службе оне припадљности које су им биле основ за одређивање личне пензије. Министарство финансија у читавом низу случајева тумачи § 103 фин. закона за 1936/37 тако, да је њиме измењена стилизација § 272 Ч. 3. и да су сад и пензионери пензионисани по чин. закону од 1923 год. дужни улагати 5% у чиновнички пензиони фонд од последњих активних припадљности и ако им ове нису ушле у основ за одређивање количине личне пензије. Државни савет није усвојио гледиште Мин. финансија и пресудом бр. 19189 од 24 августа 1936 године, поништио је решење Мин. финансија бр. 10676 од 21 априла 1936 године којим је одбијена молба К. Л да јој се не врши обустава улога у чин. пензиони фонд од 15% повишице највишег степена основне плате, јер јој та повишица није ушла у основ за одређивање личне пензије. Цитираћемо један део разлога из поменутог пресуде Државног савета:

„Међутим поставља се питање, да ли ће се тужиљи од 1 априла 1936 године па у будуће вршити обустава улога у чиновнички пензиони фонд и од 15% повишице највишег степена основне плате, јер је §-ом 103 фин. закона за 1936/37 измењен ст. 3 § 136 Ч. 3. који гласи: „Код пензионера основ за улагање су њихове последње активне припадљности по којима су улагали у чиновнички пензиони фонд на дан пензионисања“. Како је у § 272 Ч. 3. наглашено, да ће као основ улагања, „саобразно § 136“, служити оне припадљности, које су им биле основ са одређивање личне пензије, могло би се помислити, да је због тога §-ом 103 Ч. 3. за 1936/37 посредно измењен текст § 272 Ч. 3. Међутим Државни савет стоји на гледишту, да је прописом § 103 фин. закона измењен само ст. 3 § 137 Ч. 3., а да се њиме није дирало у текст § 272 Ч. 3. Израз из § 272 Ч. 3. „саобразно § 136“, односио се само на првобитни текст § 136, а не и на његов измењени текст. А да се § 103 фин. закона није мислило на мењање § 272 Ч. 3. види се из саме његове стилизације, јер се тамо вели, да ће основ за улагање служити оне активне припадљности, по којима су улагали у чиновнички пензиони фонд на дан пензионисања. Како пензионери, пензионисани по Ч. 3. од 1923 године нису уопште улагали у чиновнички пензиони фонд као активни службеници, то се заиста ова уредба фин. закона за 1936/37 и не може на њих односити. Према томе, пошто је § 272 Чин. законе и даље остао неизмењен, то ће тужиљи и у будуће, као основ за улагања у чиновнички пензиони фонд, служити само оне пензионерске припадљности, које су служиле за одређивање личне пензије, значи дакле, 15% повишице највишег степена основне плате неће служити као основ за улагање у чиновнички пензиони фонд, јер то није ушло ни у основ за одређивање личне пензије“.

Славољуб Б. Поповић

СУДСКА ХРОНИКА

Још неколико речи о праву мужа на камату од мираза после женине смрти у вези са осталим чињеницама у једном судском спору

На напис г. Д-ра Милана Бартоша у последњој свесци „Архива“, а поводом овога питања дајемо следећи одговор:

Из целог нашега написа у јунској свесци „Архива“ стр. 582 види се намера да се утврди, да муж који је био извесно кратко време у браку и за то време није употребио за заједнички живот камату од жениног мираза — пошто за то није било потребе, јер је са својом женом живео у дому младиних рођака — нема право да после женине смрти тражи да му се та камата исплати. Као аргумент за ово гледиште навели смо судску праксу и цитирали наше најпознатије писце из области приватног права. И у цитраној судској пракси и у написима именованих аутора стоји као непобитна чињеница: (1) да се уживање мираза не може потпуно изједначити са уживањем по ма ком било другом основу из стварног права из прошлог разлога, што је то уживање опшеређено специјалном наменом (или налогом како вели сам г. Б.): и (2) да се та намена састоји у искључивој употреби прихода од мираза на лакше живљење супружника и породице. Зато смо цитирали из наведених дела оне одлуке, који су се тицали тога питања и зато смо навели оне судске одлуке нашег највишег суда у земљи, које су и ако делом посредно, ипак, утврђивале ову чињеницу. На овај начин у овом конкретном случају решено је једновремено и питање обима права мужевљевог на уживање мираза.

Г. Б. је опет са своје стране, цело питање продужио да третира са другог гледишта (о грађанским плодовима и о обиму мужевљевог права) и то само са овога гледишта не обзирајући се, при томе, на наше наводе, у вези са приказаним правним случајем, *ше се услед те искључивости* г. Б., читајући његов напис, добија утисак као да смо, цитирајући разне правне ауторе, изабрали само оно што је ишло у прилог нашем тврђењу, а изоставили све оно што би нашем тврђењу могло да шкоди. Међутим тим начином нисмо се никад служили, нити ћемо у будуће то чинити. Из нашег написа, као што смо навели, јасно се види да смо узимали цитате у колико нам је било важно да докажемо изложену тезу. У томе смо правцу из означених дела црпели аргументе, њих смо само цитирали, јер нам друго није било нужно, а оно што смо цитирали апсолутно је верно.

Да пређемо укратко на појединачне примедбе које нам г. Б. ставља на терет.

Под (1 и 2) г. Б. тврди, да је консултовао судске одлуке наведене у нашем напису и нашао да оне немају никакве везе са постављеним питањем. Ми незнамо одакле је г. Б. вршио то консултовање, али најприродније је да је то учинио из збирке Стеве Максимовића, а тамо је цитирана одлука у моме напису штампана под овим насловом: „*Неутрошени приход из жениног имања припада жени а не мужу.*“ Непознато нам је мишљење г. Б. о поч. Стеви Максимовићу, али знамо и читали смо да су му најбољи правници из онога времена честитали на раду и заједно са приказивачима многобројних српских и хрватских листова и часописа, оценили његове збирке као дело од велике вредности. А исти тај Максимовић, у предговору својој првој књизи у погледу давања наслова каже: „Да би се пак одмах видело како највиши (Касациони) суд мисли о питању, које је расправљено, ја сам код сваке одлуке, нарочито из грађанског законика ставио наслов (титул), који садржи суштину, управо начело *ше одлуке.*“ Дакле, по наслову приказа, изгледа да нисмо баш погрешили када смо га за овај случај навели, а нисмо ни по садржини одлуке Касационог суда, која је штампана под овим насловом, а гласи: „Истина муж има право уживати све приходе од имања своје жене па било оно као мираз по § 767 г. з., или иначе, као њена својина по § 771 истог зак. Али

ово мужевљево право уживања не могу ни забраном ни другим начином осујетити повериоци, ни у коме, па ни у случају стещишта над мужевљевим имањем — § 6 стец. пост. и § 767 г. з. — јер приходи од жениног имања служе на олакшицу заједничког живота супружника, по § 760 г. з., те зато је суд требао скинути забрану, кад је то приход од мираза жене дужникове.“

Па зар се из овога не види да мужевљево право уживања није исто што и друго стварно право ужитка и зар се не може закључити да приход од жениног мираза у колико није утрошен (без обзира да ли су у питању природни или цивилни плодови) припада жени, односно њеним наследницима, а не мужу? Зар се не уочава разлика, када поверилац на свако друго право ужитка свога дужника може да стави забрану и да издејствује друга обезбђења, а то му се право ускрђује када је по среди ужитак од жениног мираза? Г. Б. сматра да све то нема никакве везе са изложеним случајем. . . Онда пођимо даље.

По г. Б. наведена одлука Касац. суда Бр. 10480/26 — Срб. Ковачевић Судска пракса 1926. — још мање има везе са изложеним случајем. Међутим ми смо је навели да покажемо, да муж нема право да приход од жениног мираза троши чак на оне потребе жене, за које је дужан да јој даје материјална средства по закону и да, према томе, још мање може имати права да тражи да му се после смрти жене врати приход од њеног мираза, када уопште за заједнички живот ништа није трошио.

Најзад, да укратко одговоримо у погледу цитирања аутора.

У вези са примерима из књиге г. проф. д-ра Драг. Аранђеловића „Неколико речи о миразу, спреми и удомљењу“, г. Б. прво нам одаје признање на избору аутора, а затим жели да цитатима из нашег написа докаже да нисмо у праву. Да би сада ми доказали да гледиште г. Б. није тачно, требало би да се враћамо на ранија излагања, што сматрамо за сувишно. Међутим морамо напоменути да г. Б. није хтео да разликује ситуацију мужа, који је имао државину мираза, па га враћа и ову другу где није тај случај, већ муж тражи после женине смрти да му се исплати приход од мираза и ако на заједнички живот није ништа трошио.

У истом одељку г. Б. једним примером, хоће да докаже неумесност нашег становиштва и вели, да по нама, ни супруг који се задужио на рачун миразног прихода, не би могао после женине смрти да наплати приход од мираза. И овде велимо да би све зависило, као и у свакој другој парници, од чињеничног стања и поднетих доказа у једном конкретном спору.

Што се тиче рефлексија г. Б. у вези са цитатима из дела г. проф. Жив. М. Перића и г. д-ра Лаз. Марковића и ту упућујемо на наше раније написе у вези са овим предматом и на уводни део овога одговора. Додајемо само, да у делу г. д-ра Марковића „Породично право“ на стр. 147, коју цитира г. Б., стоји за неколико редака ниже од наведеног става г. Б. и ово: „... али је дужан (реч је о мужу) према природи и циљу мираза, исте приходе да употребљује на брачне потребе и у корист брачне заједнице“. Г. Б. нам, даље, замера опет у вези са правном природом овога ужитка, што нисмо у целости цитирали из књиге г. д-ра Марковића и закључак, па место нас то он чини. Међутим када се прочита наш напис види се да је за нас тај закључак био сасвим излишан, јер ми нисмо ништа друго желели да докажемо, већ да наш грађ. зак није јасан у овоме делу и у потврду тога смо навели низ питања и претпоставки које поставља сам г. д-р Марковић у вези са овом материјом. За нас је то било довољно. Али се ништа ствар не мења ни када се дода закључак г. д-р Марковића. Јер и тај закључак није категоричан, пошто г. д-р Марковић, ипак резервисано, закључује да „изгледа најлогичније оно решење, које је примењено и у аустријском праву“. Г. Б. је отишао даље и из овога извео, да се г. д-р Марковић „изрично изјаснио“ за његову тезу.

Да г. д-р Марковић није тако категоричан види се из истог његовог дела, где на стр. 148 стоји: „Међутим и када се узме да је мужевљево право на уживање мираза обичан ужитак, шиме се ни у колико не

одузима свака могућност одступања од оних прописа, који у опште вреде за право ужитка“.

Г. Б. нам на крају, излаже своје мишљење како је требало водити спор у питању и вели: „... требало је истаћи против-тужбу. Тужбу за невршење налога, који стоји као терет на миразу или тужбу неправичног обогаћења што су наследници вршили дужности које леже на мужу.“ Околности које наводи Г. Б. ми смо у виду поднеска и на усменој расправи довољно истакли и водећи спор на већ изложени начин, ми смо добили парницу код обе инстанце, а не знамо какав би био исход спора да смо поступили случајно по мишљењу Г. Б. У ствари то не би могли ни покушати када се из акта спора и приказаног случаја види да тужевни наследник није био лице код кога су младежи били на стану и храни, те да он по томе основу ништа не би могао ни потраживати од тужиоца — § 24 грпп. Постоје и други разлози са којих не би могли прихватити предложени начин одбране, али на томе, као индиректном питању, не смо смо више задржавати.

М. Ж. Живадиновић

На ваш одговор који смо дјели у *Архиву* за јуни т. год. г. Милану Живадиновићу, Г. Ж. сматрао је за потребно да поново износи неке од својих аргумената, помоћу којих верује, може побити мишљење да се обим мужевљевог права ужитка на цивилним плодовима миразних добара одређује по општим начелима стварног права о одређивању тога обима ужитка у опште.

Не упуштајући се у мишљење Г. Ж., констатујемо да је Г. Ж. и у овом одговору остао на истим аргументима које је изнео у јулском броју *Архива* и да није навео никакав нови аргументат. То нас ослобађа од поновног побеђања аргумената.

Д-р Милан Бартош

По § 528. Грађ. зак. умрлог задругара не наслеђује задруга као таква, већ задругари посебице

Одлука Опште Седнице Касационог суда у Београду.

Милун и Милан били су рођена браћа и задругари. После своје смрти Милун је оставио синове Станка и Симу, који су продужили задружни живот са стрицем, им Миланом. Милан је умро 1914. год. а после себе оставио унуке од раније умрле кћери Вукосаве: Борјанку, Марију и Василију. При расправи заоставштине пок. Милана код неспорних дела судије пријавили су се за наслеђе Милунов син Станко и унуке Борјанка, Марија и Василија, које су за доказ свога права наслеђа, поред осталог, истакле и то, што је Станко пристао на деобу задружне имовине пред изабраним судом за време непријатељске окупације у 1917. год. и са њима се поравнао, уступивши им део њиховог оца пок. Милана. Решењем судије неспорних дела Станко је упућен на парницу ради доказивања, да поменута деоба задружне имовине нема вредности. Поступајући по овоме решењу Станко је тужбом тражио пресуду, да деобе у опште није ни било и да су тужене Борјанка, Марија и Василија дужне да њему и његовом брату Сими, као јединим наследницима умрлих задругара Милуна и Милана уступе сву имовину, описану у решењу неспорних дела судије о упуту на парницу.

Окружни суд у Крушевцу пресудом од 30-VIII-1934. год. По 200-34 досудио је тужиоцу допуну заклетву на околност, да у 1917. год. није било деобе између њега, брата му Симе с једне стране и законских заступника тужених с друге стране, одредивши при том последице положене односно неположене заклетве.

Апелациони суд у Београду пресудом од 15-IV-1935 г. Рбр. 1470 преиначио је пресуду окружног суда и тужиоца одбио од тражења са следећих разлога: Тужиоц је тражио пресуду, да деоба између њега и његовог брата Симе с једне и тужених с друге стране, извршена 29-VIII-1917. г.

не вреди и да је он — тужилац — као задругар пок. Милана, наследник заоставштине Миланове. Тужена страна истицала је, да је тужба са два основа и тражила одбачај исте али Касац. суд примедбама својим није у погледу основа тужбе ништа приметно, те се с тога овај спор има направити по петитуму тужбе, којом тужилац тражи својину по основу наслеђа из задружног односа и, као задругар пок. Милана, да има права наслеђа једне половине његове заоставштине. По §§ 396., 397., 503., 507. 508. Грађ. зак. питање о наслеђу расправља се по личним односима наследника и дефунктуса, који су владали до и у моменту смрти дефунктусове. Из акта овога предмети види се, да је овде у питању наслеђе заоставштине пок. Милана, који је умро 2-XII-1914. г. а да су се за ово наслеђе пријавиле његове унке Борјанка, Марија и Василија од кћери му Видосаве, која је умрла пре оца т.ј. 3-V-1914. г. Из доказа, поднетих у овоме спору види се, да је пок. Милан живео и умро у задрузи, те се и питање о његовом наслеђу има расправити по прописима о наслеђу у задружном стању. По § 528. Грађ. зак. сродство у задрузи има првенство у наслеђу од сродства ван задруге, па ма ово било и у ближем степену. Према овоме законском пропису задруга пок. Милана имала би прече право наслеђа од његових унука — тужених — али како наслеђе тужбом тражи само тужилац Станко у своје име а не и у име свога брата Симе, то су тужене, као унке пок. Милана, прече у праву наслеђа свога деде, те се зато тужилац има одбити од свога тражења. Према томе и пресуда изабраног суда од 29-VIII-1917. г. о извршеној деоби, без икаквог је утицаја на расправу овога спора.

Касациони суд примедбама свога III већа од 17-IX-1935. год. Рев. бр. 347/34 поништио је поменуту пресуду Апелац. суда са следећих разлога: „Погрешно је Апелац. суд, кад је тужиоца Станка одбио од тражења због тога, — што је он тужбом тражио само за себе својину по наслеђу из задружног односа а не и у име свога брата Симе. По § 528. Грађ. зак. умрлог задругара не наслеђује задруга, као таква, како то погрешно узима Апелац. суд, већ задругари посебице. Према томе, да ли ће један задругар тражити право наслеђа на имовини умрлог задругара, или не, зависи искључиво и само од воље тога задругара и то његово право није условљено вољом осталих задругара, који право наслеђа не остварују или га у опште за себе не траже“.

Апелациони суд није усвојио ове примедбе, већ је Р. бр. 3478 од 5-X-1935 г. дао следеће противразлоге: „Питање о наслеђу пок. Милана има се расправити по његовим личним односима у моменту његове смрти, па како је пок. Милан умро у задрузи, то се по прописима о наслеђу у задрузи овај спор има и расправити. По § 528. Грађ. зак. пок. Милана наслеђује његова задруга а не унке од кћери му Вукосаве, које су ван задруге. Али у овоме спору право на наслеђе не полаже задруга, већ само један задругар — тужилац Станко — те он, по мишљењу Апелац. суда, не може у наслеђу сам конкурисати, као задругар и члан задруге. Наш законодавац је усвојио дводеобни систем наслеђа: наслеђе у инкосној породици и наслеђе у задрузи, коју је законодавац третирао, као приватно-условно лице; за чије се постојање траже сви њени реквизити из §§ 57. и 507. Грађ. зак. У прописима о наслеђу у задрузи законодавац је хтео да сачува ову нашу економску и социјалну институцију од нападања па је зато и привилегише у наслеђивању, истичући, да право на наслеђе има сама задруга а не њени поједини чланови и задругари. Ово се јасно види из § 529. од II Грађ. зак. који гласи: „да женске деце задруга по процени може исплатити. Да је пок. Видосава, ћерка пок. Милана умрла после оца пок. Милана, по овом законском пропису тужилац Станко не би имао право сам да њен део исплати. Према оваквом слову закона и изложеном тежњама законодавца ни по § 528. Грађ. зак. не може у наслеђу конкурисати сам тужилац Станко, већ само његова задруга. Стога Апелациони суд налази, да не стоји гледиште Касационог суда, изнето у примедбама: да пок. Милана наслеђују задругари посебице а не задруга. Примедбе Касационог суда су противне и осталим принципима о наслеђу, јер су прописи о наслеђу засновани на сродничким

односима, т. ј. на презумираној љубави декујуса према наследницима. Законско наслеђе је општи тестаментат покојника, умрлих без тестаментат. Према овоме пок. Милан никада не би хтео, да га наследе његови синовци посебице а не унуке од рођене кћери. Најзад, тужене су прече наследнице од тужиоца по основи § 400. in fine и § 527 Грађ. зак. У прилог изнетог мишљења Апелационог суда иде и одлука Опште седнице Касационог суда од 10. марта 1908. год. Бр. 2433 која исти случај расправља на горе изнети начин (види „Грађански Законик“ од Гојка Никоћића, — § 528. последња одлука).“

Касациони суд у својој Општој седници од 9-V-1936. год. Рев. бр. 347/34 усвојио је напред изложене примедбе свога III већа и ове противразлоге Апелационог суда одбацио.

Да задруга по Грађ. зак. Краљевине Србије није правно лице¹⁾, различно од њених чланова — Задругара, већ нарочита врста смесонштва и да према томе умрлог задругара по § 528. Гр. зак. не наслеђује задруга, као таква, него поједини задругари, може се извести и из следећих прописа истог законика: § 508. по коме све имање и добра у задрузи не припада једноме него свима; § 515. по коме задругар само свој део у задрузи задужити може; § 521 у коме се каже, да сваки задругар може располагати само својим делом на случај смрти и ако је такво расположење учинио, део умрлог мора се пописати и најзад § 522. истог законика: „све што коме у задружној смеси принадежи, било главно, било припођено, поновљено или стечено, сматра се као сопственост, по којој се право располагања мери и ограничава према свима у задрузи живећим законом наследницима“.

Тих. М. Ивановић

Осигурање зграде против пожара од стране закупаца

Ако закупца осигура прошиву пожара зграду, коју је узео под закуп, онда ако зграда буде пожаром уништена има право закупца а не закуподаваца на пријем накнаде штете од осигур. друштва кад он докаже свој правни интерес за осигурање.

Судска пракса из области уговора о осигурању врло је слаба код нас. Једно што на територији Касац. суда у Београду у опште нема закона о уговору о осигурању, а друго што су послови из осигурања почели тек после рата да се код нас развијају, те још нисмо успели да израдимо одређену и сталну праксу. Овде ћемо изнети један интересантан случај из праксе уговора о осигурању, који је прошао све три инстанције. У питању је један случај, који је сасвим редак код нас. Можда је ово први случај из уговорног осигурања овакве врсте, који се је појавио пред нашим судовима.

Стечајна маса Прве српске земљорадничке банке из Београда противу туженика Прометног друштва „Село“ а. д. из Београда и осигуравајућег друштва „Росија Фонсијер“ а. д. из Београда преставила је суду да је Прометно друштво „Село“ а. д. из Београда било узело под закуп зграду — магацин — Стечајне масе Прве српске земљорадничке банке из Београда и по уговору — писмену — од стране тадашњег староца тужене масе. Закуп зграде имао је трајати за време од I-XI-1929 до I-XI-1930 г. с тим да је закупца по истеку закупног рока био дужан закупљену зграду предати у исправном стању. Закупац је без одобрења овлашћеног староца тужилачке масе осигурао вредност закупљене зграде код Осигуравајућег друштва „Росија Фонсијер“ на суму од

¹⁾ В. у истом смислу Живојин М. Перић, Задружно Наследно Право по Грађанском Законнику Краљевине Србије. (Оштампано из „Политскога Гласника“), Београд, 1912. где је навео, у истом смислу, (стр. 120. а 127.). А. Ђорђевића, Наследно Право, стр. 129., и г. Михаила Јовановића председника Беогр. Касац. Суда у његовом чланку Наслеђивање у задрузи („Архив“, св. од 25. Августа, 1906., стр. 59).

1.000.000.— дин. назначивши у тексту полисе, да је осигурана зграда сопственост тужилачке масе. — После четири месеца уживањем добра избио је пожар у закупљеним просторијама; ноћу између 1 и 2 априла 1930. год. и закупљена зграда изгорела је такорећи до темеља. — После пожара Осигуравајуће друштво „Росија Фонсијер“ на захтев туженог Прометног друштва „Село“ а по претходној извршеној процени, исплатило је на дан 2-V-1930. г. туженом друштву „Село“ суму од Дин. 453.591,10 на име оштете за вредност изгореле зграде и ако је знала, да је имаће сопственост стечајне масе Прве српске земљорадничке банке. — Београдски трговачки суд као стечајни извештен од стране туженог Осиг. друштва „Росија Фонсијер“ да је суму процене штете за изгорелу зграду исплатило туженом друштву „Село“ наредбом својом од 2-VI-1033. МБр. 6789 позвао је тужено друштво „Село“ да у року од 16 дана по пријему наредбе положи суду примљену суму од дин. 453.591,10 стец. маса Прве срп. земљор. банке, али тужено друштво „Село“ у остављеном року па ни до данас није положило суду поменуту суму, нити је пак на место постојеће — изгореле — зграде изградило нову. — Обавеза туженог „Села“ заснива се на плаћање накнаде штете с обзиром на прописе §§ 629 и 687 грађ. зак., пошто је признањем тужене стране утврђено, а и поднетим уговором о закупу да је тужено „Село“ зграду магацина — примило у исправном стању, па га у таквом стању има и вратити. Исплатом осигуране суме друштву „Село“ осиг. друштво „Росија Фонсијер“ огрешило се о прописе чл. 6 и 10 ст. 2 Општих услова за осигурање, јер није од осигураника тражило да покаже правни интерес за осигурање, или наредбу за сопственика за осигурање. Осигуравајуће друштво је требало да накнаду штете положи у судски депозит, пошто је у пријави и у самој полиси означен сопственик изгорелог магацина. — Предложило је да суд пресудом својом осуди оба друштва да солидарно плате тужилачкој страни суму од 453.591,19. дин. — Трговачки суд је својом пресудом По 932-934 од 16.-XI-1934 г. одбио тужбени захтев.

Образложење првог суда: Суд налази да је тужбени захтев у целини неоснован са следећег: Из писмена од 1. новембра 1929. г. приложеног у овереном препису уз тужбу и саслушања староца тужил. стец. масе од 2-V-1930. г. код кварта савамалског утврђује се: да је између тужил. стец. масе и туженог прометног друштва „Село“ закључен на дан 1. новембра 1929. г. уговор о закупу, по коме је тужено „Село“ узело под закуп зграду — магацина — тужилачке стец. масе налазећи се у Београду, Сарајевска ул. бр. 26 за време од 1. новембра 1929. г. до 31. октобра 30 г., с тим да је купац по истеку закупног добра био дужан закупљену зграду да преда у исправном стању. Самим тим фактом да је купац био дужан да после закупног рока преда зграду у исправном стању, утврђује се и интерес туженог друштва „Село“ да закупљену зграду осигура, јер би у случају евентуалног пожара тужено друштво губитком магацина било огромно оштећено. Према томе тужено „Село“ је било заинтересовано на одржавању зграде закупљене од стране тужил. стец. масе, те је исто имало право да и осигура за свој рачун. — Оно је и учинило код туженог друштва „Росија Фонсијер“ осигуравши закупљену зграду код туженог осигуравајућег друштва на износ од 1.000.000.— дин. за време од 11. децембра 1929. до 11. децембра 1930. г. Ово се утврђује из поднете полисе туженог друштва „Росија Фонсијер“ бр. 70721, а сем тога ово међу странкама у опште није спорно и странке су сложне да је ово спорно осигурање закључено. Ово закључено осигурање је у свему пуноважно за уговораче и оно је обавезно за странке које су ово осигурање закључиле, јер овај уговор није противан §§ 13. и 518. Срп. гр. зак. и као такав је пуноважан. Не стоји навод тужилачке стране да није пуноважно закључено, — пошто купац друштво „Село“ није имао одобрења и пристанак власника зграде за ово осигурање, као што то наводно прописују чланови 6, 10. ст. 2. општих услова за осигурање против пожара који су саставни део уговора о осигурању и у смислу § 13. Срп. грађ. зак. обавезни за странке. Тачно је да пом., оп-

шти услови у случају да се осигурава туђа својина, захтевају да осигураник поднесе доказ о томе да је власник зграде која се жели осигурати сагласан са тиме, односно да је дао своје одобрење на осигурање али исти члан 6. и 10. општих услова предвиђају и то, да се туђа својина може осигурати и у том случају ако осигураник докаже свој интерес за предметно осигурање. У овом конкретном случају осигурања, тужено друштво „Село“ је уговором о закупу доказао свој интерес за осигурање зграде узете под закуп од тужилачке стране, а оно је и у понуди за осигурање и у полиси осигурања изречно ставило да осигурање закључује у својству закупца, назначујући у исто време и самога власника зграде, те је ово осигурање закључено баш у свему као што то општи услови предвиђају, због чега приговор тужилачке стране истакнут у погледу правоваљаности закљученог осигурања има отпасти као неуместан и неоснован.

Прометно друштво „Село“ које је у исто време било и осигураник-лице које осигурање закључује — и корисник-лице у чију је корист осигурање и закључено по предметном осигурању и у чијим се рукама налази полиса осигурања као једини доказ о постојању закљученог осигурања и обавези осиг. друштва „Росија Фонсијер“ на плаћање штете нанете пожаром на осигураном објекту потпуно је правилно поступило што је на основу закљученог осигурања захтевало од осигуравајућег друштва исплату вештачења утврђене штете нанете пожаром, коју је штету и примило у износу од динара 453.591,19 уз повраћај полисе осигурања и уредне признанице на примљену суму. Према горњем туженом друштву „Росија Фонсијер“ поступило је потпуно правилно исплативши суму штете осигураном друштву „Село“ у чијим се рукама налазила и полиса осигурања. „Росија Фонсијер“ испунила је у потпуности своју дужност која проистиче из уговора о осигурању и то према своме саговорачу, коме се једино и обавезала на испуњење својих евентуалних обавеза које проистичу из закљученог осигурања тако да је тужбени захтев истакнут према овоме друштву потпуно неоснован. Стоји факат да је тужено „Село“ према уговору о закупу а сходно §. 687 Грађ. зак. било обавезно да закупу добро врати закуподавцу — тужил. стеј. маси у исправном стању, односно у ономе стању у коме се је то добро налазило у тренутку узимања истог под закуп, али тужил. страна ни по коме основу нема права да од туженог „Села“ захтева да јој преда примљену суму осигурања односно да јој подигне нов изгорели магацин. Да неко буде осуђен да другоме накнади штету потребно је да се докаже не само да је штете било већ да ју је проузроковао онај од кога се накнада штете тражи, што тужилачка страна ничим није доказала, нити је у опште покушала да у опште то докаже. Напротив из решења Кривичне полиције Бр. 23069 од 10-V-30. г. које је поднела тужилачка страна уз тужбу утврђује се: да се пожар који је уништио закупљени изгорели магацин десио случајно, а на име услед великог загревања металних делова на електричној сијалици, дакле без икакве кривице тужене стране те према томе иста је сходно § 801. Гр. зак. ослобођена ма какве накнаде штете причењене овим пожаром“.

Образложење Београд. апелационог суда: Уз полису закљученог осигурања налазе се општи услови за осигурање противу пожара и ови су услови саставни део закљученог уговора и обавезни за осигуравајуће странке, које су те услове прихватиле приликом закључења уговора о осигурању §§. 13 и 538 Гр. зак. Ти услови предвиђени уговором имају се тумачити у см. §. 546. Гр. зак. У чл. 6 и 10 ст. 2 услова из уговора предвиђено је да у случају да се осигурава туђа својина, потребно је да осигураник докаже свој интерес за ово осигурање или овлашћење од сопственика да може извесно добро од кога осигураник није власник — пуноважно осигурати. У овом случају, осигураник то није доказао јер није ни било овлашћење сопственика зграде за осигурање, што и тужено „Село“ признаје, нити је било неког правног интереса за „Село“ да оно ово осигурање закључи у своју корист, због чега се има узети да је овде случај из § 629 Г. з. т. ј. да је осигурање закључено за рачун.

закуподавца — тужилачку страну, а без овлашћења овога, те је због тога тужено „Село“ обавезно да примљену суму од друштва „Росија Фонсије“ исплати — преда тужилачкој страни задржавајући за себе суме исплаћене на име премија за ово осигурање као и друге трошкове које је имало око осигурања све у укупној суми од 1912,50 дин. те има да исплати суму од 451.678,69 дин. — Да „Село“ није имало никакав правни интерес за ово осигурање види се из тога, што је оно своју покретност која се налазила у изгорелој згради било осигурало код другог осигуравајућег друштва и на име накнаде штете примило од тога друштва накнаду штете за изгореле осигуране ствари, тако да се ово осигурање које је тужено друштво примило, показује као неправедно обогаћење, јер оно ту суму држи на име неке накнаде штете коју у опште није ни претрпело“.

Касациони суд је одлуком својом рев. 1464/935 од 25-II 936 преиначио пресуду Београд. апелац. суда и донео пресуду као и први суд. Ценећи ове ревизијске наводе, Касациони суд је нашао, да су исти основани и то са следећих разлога: Из писмена од 1. новембра 1929 г. приложеног у овереном препису уз тужбу, утврђује се да је између тужилачке стране стечајне масе Прве српске земљ. банке и туженог „Села“ закључен на дан 1 новембра уговор о закупу магацина тужилачке стране, с тим да закупац после истека закупног рока, закупно добро, — магацин, закуподавцу преда у исправном стању. Према томе, тиме што је закупац после истека закупног рока примио на себе обавезу да закупно добро закуподавцу преда исправно, и у стању како га је примио утврђује се интерес туженог „Села“ да закупљени магацин осигура и осигурање закључи у своје име и своју корист, јер би у случају пожара зграде, друштво било оштећено, пошто је према напред цитираном уговору, зграду морао закуподавцу вратити у исправном стању. — С тога је погрешно нахођење призивног суда да осигураник није доказао свој интерес за осигурање зграде у смислу чл. 6 и 10 т. 2 општивх услова осигур. и да овде стоји случај из § 629 Гр. зак. према чему је осигурање закључено за рачун закуподавца-тужилачке стране, пошто је тужено друштво као што је напред изложено, доказало свој интерес за осигурање и закључујући исто, оно је бранило своје интересе, а не интересе тужилачке стране, пошто би пропашћу зграде тужено друштво било евентуално одговорно за накнаду штете тужилач. страни. — Исто тако призивни суд је дао погрешну правну оцену ствари нашавши да „Село“ имало никаквог интереса за ово осигурање, зато што је своју покретност, налазећу се у изгорелој осигураној згради, осигурало код другог осигуравајућег друштва, а ово с тога, што ово добра, пошто је овде у питању други интерес и други објекат. Са наведених разлога Касац. суд је ревизију туженог друштва „Село“ уважио, и пресудио као што је у диспозитиву изложено — § 604.

Прелазећи на оцену навода делимичне ревизије тужилачке стране, Кас. суд је нашао, да је неоснован ревизиски навод о погрешној правној оцени ствари, у погледу одлуке призивног суда по питању материјалне одговорности туженог друштва „Росија-Фонсијер“ јер је одлука призивног суда у погледу овог питања правилна, с обзиром на предњи налаз Касационог суда, да је тужено „Село“, доказало свој интерес за ово осигурање, према чему је друштво „Росија-Фонсијер“ правилно поступило исплативши суму штете осигураннику друштву „Село“ у чијим се рукама и полиса осигурања налазила, — испунивши на тај начин у потпуности своју дужност и обавезу, која је протекла из уговора о осигурању, закљученог између њега и друштва „Село“.

**Ревизишки суд по службеној дужности цени примену §-а 471
т. 4 а Срп. грађ. суд. пост.**

(Закључак Касационог Суда у Београду, Рев-677 од 31 августа 1936 год.)

Тужиља Марица тужила је тужбом два своја брата Јову и Трају и братаџа Живка од умрлог му брата Дамјана, наводећи, да јој је њихов отац пок. Симеон приликом удаје обећао у мираз спорно непокретно имање, стим да га она не узима на уживање док је мати жива; како је мати умрла скоро, тражила је да суд пресуди да су обећане парцеле њена својина. Оба брата признала су тужбени захтев а братаџа Живко оспорио је уопште овакву одредбу пок. Симеона, наводећи да се тужиља Марица договорила са браћом да би ове парцеле искључили из заоставштине пок. Димитрија и да њега на тај начин оштете.

Срески Суд у Кучеву пресудом П-116/5/35 одбио је тужбени захтев, са ових разлога: „Тужиља оснива своје право на утужене парцеле на основу одредбе свога пок. оца Симеона. Да је ову одредбу отац Симеон учинио потврдили су сведоци и нема опрвадана разлога њима не вјеровати. Но из исказа сведока као и приказивања тужиле слиједи, да је ова одредба учињена за случај смрти, нашто упуњује и чињеница, да је Симеон задржао уживање тих парцела до своје смрти и до смрти своје жене. — Стога се ова одредба може и мора сматрати само као поклон на случај смрти по § 568 Гр. з. Ваљаност све одредбе цени се по прописима § 224—447 Гр. зак. По овим прописима је усмени тестаменат могућ само у случајевима рата, поплаве, бродолома и епидемије. По § 568 Гр. з. сматра се поклон за случај смрти испоруком (легатом) и по томе се оцењује тј. по наведеним прописима § 424—447 Гр. зак. Како у вријеме одређивања уживања легата није био случај превиђен у § 447 Гр. з. то је ова одредба грађ. зак. неваљана. — Посматра ли се пак означена одредба Симеона као поклон по § 561—564 Гр. зак. то се ни у том случају не би могао уважити захтев тужиље обзиром на одредбу § 564 Гр. зак. јер је поклон учињен усмено, а предмет поклона није предан. Ваљало је стога одбити тужбени захтев. — У овом случају се ради о јединственом нужном супарништву по § 115 Гр. п. п. те је стога донесена пресуда, којом се тужиља одбија са својим захтевом и против прва два туженика премада они признају тужбени захтев, пошто трећи туженик тужб. захтева није признао, а својим је приговорима уснио.“

Окружни Суд у Пожаревцу као привизни пресудом Пл. 199/3/35 уважио је привиз тужбе и преиначио пресуду првога суда, досудивши право својине тужиљи на спорном имању, а са разлога: „Пресудом среског суда у Кучеву од 31 маја 1935 год П. 116/5/35 одбијена је од захтева тужиља Марица да је спорно имање, описано у диспозитиву ове пресуде, њена својина по основу мираза од оца јој пок. Симеона, са разлога, изнетих у истој. — На ову је пресуду изјавила привиз тужиља Марица, наводећи као привизни разлог то, да је првостепени суд погрешно пресудио, кад је нашао да овде не стоји давање мираза. Молила је суд да поништи пресуду и пресуди по тужби. Тражила је трошак по умерењу суда. — Туженик Живко Д. Паскар у одговору на привиз навео је, да је првостепена пресуда правилна и на закону основана, па је молио да је као такву уважи. — На привизној расправи од 28 септембра 1935 год пуномоћник тужиоца-привизаоца изјавио је да остаје при привизу. Пуномоћник туженика Живка каза да остаје при одговору на привиз. Навео је да туженик нема довољно земље те не може да се осуди на испуњење уговора. Обе странке тражиле су трошкове по умерењу суда. — По проведеној привизној расправи, по оцени привизних навода и предлога у см. § 591 Гр. п. п. суд је нашао да првостепена пресуда није правилна и на закону основана већ да су привизни разлози умесни и на закону основани. Погрешно је првостепени суд, кад је тужиљу одбио од тужбеног тражења налазећи да овде не стоји мираз већ уговор о поклону на случај смрти. Ово са разлога што је признањем туженика Траје и Јова, као и исказима сведока Јована, Илије и Виле, којима сведоцима суд на основу § 423 Гр.

д. п. мора поклонити вере, јер су њихови искази јасни опредељећи и саслани, — утврђено, да је пок. Симеон, отац тужиље Марице, дао тужиљи Марици у мираз спорно имање, о коме је реч у реферату ове пресуде јер су туженици Јова и Траја признали а сведоци Илија, Јован и Вида посведочили ову чињеницу. То пак што им је пок. Симеон одгодио пријем овог имања у мираз од стране тужиље Марице, што је, дакле, наредио да тужиља Марица прими ово имање у мираз тек после смрти њене мајке, не мења правну природу мираза као правног посла (уговора). Овакво гледиште суд заузима с тога, што по § 760 Г. з. у коме се налази дефиниција мираза, не предвиђа да мираз, онај коме је намењен, мора примити за живота даваоца као ни то, да право на мираз имају само неудата женска деца, већ према овом законском пропису мираз може бити и оно добро које женско дете прими после смрти даваоца истог и које прими женско дете после ступања у брак. По § 397 Г. з. давање спреме и удомљења женској деци, што је у ствари давање мираза, морална је а законска дужност, те у толико пре тужиља Марица има право и да јој се призна право својине на спорно имање по истакнутом основу мираза. — Навод туженика Живка да се он, туженик, не може принудити на испуњење овог уговора, јер нема довољно земље, те га штити § 471 Гр. п. п. неуместан је, јер позивању у заштиту на § 471 Гр. с. п. нема места, кад је у питању мираз, с обзиром на факат, да је давање мираза морална и законска дужност родитеља, у ком правцу је оријентисана пракса Касац. суда. — Суд је ценио исказе сведока Илије, Ђурђије, Јанка и Драге, који су посведочили да пок. Симеон није дао у мираз спорно имање тужиљи Марици, па је нашао да су исти без утицаја на пресуђење овога спора с разлога што су свидочили о негативној чињеници као и стога, што су њихови искази оповргнути исказима сведока Јована, Илије и Вице, којима је суд, као што је напред наведено, поклатио вере. — Стога је овај суд, као другостепенни, налазећи да првостепена пресуда није на закону основана, исту преиначио и пресудио као у диспозитиву дајући места призивним разлозима.“

Међутим поводом изјављене ревизије туженика Живка Касациони Суд је закључком Рев-677/36 по службеној дужности укинуо пресуде првог и другог суда и вратио спорну ствар на повону расправу и одлуку, нашавши: „Испитујући пресуде-закључак призивног суда у смислу § 589 Гр. п. п. поводом ревизије туженика, Касациони Суд је приметно да у призивном и првостепеном поступку има недостатка који спречавају да се ова правна ствар исцрпно претресе и темељно оцени. Наиме, погрешно је призивни суд нашао да се туженик може присилити на испуњење своје обавезе, и ако не би имао довољно земље, колико § 471 Срп. грађ. суд. пост. тражи као минимум, зато што ова обавеза за туженика, која се састоји у давању мираза претставља моралну и законску дужност родитеља. Овакво нахођење призивног суда погрешно се заснива на карактеру мираза као обавезе туженика, јер давање мираза било од стране родитеља, или којег другог лица, било од саме супруге, претставља оно имање које се с обзиром на брак даје ради лакшег живљења. То давање не претставља за родитеља супруге никакво испуњавање какве законске обавезе, као што је обавеза за родитеља да своје женско дете васпитају и за удају спреме — §§ 117 и 119 грађ. зак. Ова обавеза није само личне природе, већ се она распростире на заоставштини умрлог родитеља и после његове смрти — § 397 грађ. зак. Напротив, давање мираза претставља поклон родитеља или којег другог лица који се даје с обзиром на брак детета у који ово ступа. А такав поклон родитељ може учинити само онда, ако он може отуђити од свога имања оно што му не штити § 471 срп. грађ. суд. пост. Према овоме, кад је призивни суд нашао да је пок. Симеон, отац тужилин, њој спорно имање дао у мираз, онда је призивни суд био дужан да оцени да ли пок. Симеон није на тај начин окриво онај минимум који му штити § 471 Гр. с. п. као што то туженик Живко истиче, пошто је одредба § 471 Г. с. п. јавно-правног карактера, те је суд има узети у обзир без обзира да ли се која парнична страна на њену повреду позива. — Како је то призивни суд пропустио да оцени, а такође ни првостепени суд није ценио ово питање, нити је учињено извиђање у томе смислу то је Каса-

циони Суд поводом ове ревизије по службеној дужности нашао да се услед овог недостатка у поступку позивног суда — § 597 тач. 2 Г. п. п. — као и првостепеног суда — § 590 тач. 2. Г. п. п. спорна ствар као и пресуда позивног суда не могу темељно испитати — 571 тач. 9 Г. п. п., — па је зато по службеној дужности, а на основу § 604 Г. п. п. укинуо обе пресуде и упутио ствар првome суду на поновну расправу и одлуку*.

Иван Д. Петковић

Недостатак овлашћења мужа туженој удатој жени да води парницу
(Пресуда Касационог Суда у Београду Рев-612|36 од 31 августа 1936 год.)

Противу пресуде позивног суда заступник тужене стране изјавио је ревизију истичући да су пресуда и поступак првога суда ништавни — § 597 т. 2 Гр. п. п. са разлога: „Из тужбе тужиоца види се да тужена Цвета има мужа Светозара. Код среског суда одржана је само једна усмена расправа на коју расправу муж тужене Цвете није позван. У § 102 Г. п. п. предвиђено је ко може бити парничар, т. ј. да свако физичко и правно лице може бити парнична странка, али способност за самостално вршење парничних радња имају само она правна лица, која могу самостално узимати на себе обавезе. Тужена Цвета у овој парници, ако је парничар, самостално не може вршити парничне радње без одобрења свога мужа, у смислу § 109 Срп. грађ. зак. Да би тужена Цвета могла на дан усмене расправе одговорити на тужбу тужиоца, потребно је да њен поступак одобри њен муж, кога Срески суд на дан усмене расправе није позвао. У § 103 Г. п. п. предвиђено је да ће се по постојећим законским прописима ценити да ли једно лице може на себе узимати обавезе. По § 109 Срп. грађ. зак. жена без одобрења свога мужа не може предузимати парничне радње. Срески суд и окружни суд били су дужни овај недостатак отклонити, на име, срески суд био је дужан одгодити усмену расправу а за другу расправу позвати и тужиљиног мужа Светозара, јер ова дужност суду првог степена наложена је у § 107 Г. п. п. тим да о овоме води рачуна по значајној дужности. Према томе поступак пред среским судом је ништаван, због чега је ништавна и пресуда окружног суда, што пресуду среског суда није поништио из разлога изнетих у позиву.“

Касациони Суд у Београду међутим није уважио ове ревизионе наводе, већ је пресуду позивног суда потврдио, а са ових разлога: Испитујући пресуду позивног суда у смислу § 598 Гр. п. п. поводом ревизије туженика, Кас. Суд је нашао: да су неосновани ревизијски наводи у погледу ревизијског разлога у т. 7 § 597 Гр. п. п. којим се истиче недостатак првостепеног и позивног поступка у томе што код првостепеног суда није зват и тужиљин муж, пошто тужена Цвета, као удата жена није способна за самостално вршење парничних радњи у смислу § 109 Грађ. зак. те да је парнични суд у смислу § 107 Г. п. п. био дужан по службеној дужности да pazi на овај недостатак. — И ако по одредбама материјалног права (§ 109 и 920 Срп. грађ. зак.) које се по §§ 102 и 103 Гр. п. п. имају узети у обзир приликом оцењивања удате жене, тужена Цвета као удата жена не би била способна за самостално предузимање парничних радњи, јер се уподобљава малолетнику (§ 920 Срп. грађ. зак.) ипак у конкретном случају пошто је поменута Цвета тужена страна, суд није био дужан да pazi на овај недостатак пошто би одбијање мужевљево да даде својој жени одобрење за предузимање појединих парничних радњи или да је заступа у парници довело до апсурдне ситуације у спору да тужилац не би имао парнично способну странку противу које би могао остварити тужбом своје право, које му признају и одредбе Грађанског законика (§ 15) било доведено у питање то се у конкретном случају има сматрати да је жена, и ако удата, способна да самостално предузима парничне радње, кад је тужена страна у парници. Мужу пак стоји на вољи да ли ће је у овој парници помоћи својим заступањем што му налаже § 109 Срп. грађ. зак. — Такође су неосновани ревизијски наводи у погледу погрешне правне оцене — § 597 тач. 4 Гр. п. п. — јер се њима у ствари напада одлука

суда о вредности доказа које је суд уважио. Питање доказне вредности пописа заставштине пок. Николе као и протокола предаје имања није питање правне оцене, већ је питање које имају да расправе првостепени и позивни суд у смислу § 368 Гр. п. п. утврђујући чињеничко стање. Према томе одлука првостепеног суда да су чињенички наводи утврђени као истинити, не може се мењати већ она служи као основица у одлуци овога суда. Зато Касац. суд није могао да се упушта у оцену основаности оваквих навода.

Стога Касациони суд није уважио ревизију тужене стране већ је потврдио пресуду позивног суда у смислу § 604 Гр. п. п.

Иван Д. Петковић

При изрицању мере безбедности из § 51 К. з. суд не треба да одређује и време њеног трајања

(Пресуда Врховног суда у Сарајеву од 23 априла 1936 Кре 92/36).

„Пресудом окружног суда у Б Л, од 8 априла 1932 Кт 32/32 био је оглашен оптужени Г. Ф. кривим због злочинства крађе из § 316/1и 3 К. з. те је осуђен по § 317 К. з. с обзиром на § 62 К. з. на казну робије у трајању од 6 година; осим тога је суд изрекао против њега меру безбедности по § 51 К. з. да се он по издржаној казни има и даље задржати. — Оптужени је против те пресуде изјавио ревизију и позив, али је оправдао само позив због одлуке суда о казни и мери безбедности, док се одрекао оправдања ревизије. — Врховни суд је својим решењем од 17 маја 1932 Кре 102/32 одбацио ревизију оптуженог по § 345/1 К. п. а његов позив је због одлуке суда о казни уважио тако, да му је казну снизио на 4 године робије, док је позив због одлуке суда о мери безбедности одбацио као неоснован.

С обзиром на ову пресуду Окружног суда државни надодветник је уложио захтев за заштиту закона, у којем је утврдио, да је одлуком суда о мери безбедности повређен материјални закон у пропису § 51 К. з. Ову повреду закона види држ. надодветник у томе, што је суд пропустио да одреди времет трајања мере безбедности изречене по § 51 К. з. Држ. надодветник оснива ову своју тврдњу на чињеници, да је у Уредби о извршавању мера безбедности од 13 јануара 1930 број 3265 и то у §§ 25, 26 и 28 изречно установљена дужност суда, да при изрицању мере безбедности из § 51 К. з. има уједно одредити и време трајања те мере.

Захтев за заштиту закона није основан, јер утврђене повреде закона нема. — Прописом § 51 К. з. установљена је мера безбедности издржавањем осуђеника по издржаној казни. — Тај пропис не садржи одредбу на основу које би се могло примити, да суд при изрицању мере безбедности мора уједно одредити и време њезиног трајања. Напротив целокупни садржај § 51 К. з. упућује на то, да суд не треба доносити одлуку у том правцу. За такво схватање прописа § 51 К. з. има најодлучнији значај сврха те установе — обезбеђење друштва од злочиначког рада осуђеника. Та се сврха може постићи тиме, да се осуђеник по издржаној новој казни задржи и даље у заводу. Околност да је осуђеник, бивши већ раније три пута осуђиван на робију, опет учинио у поврату умишљено злочинство даје основа за претпоставу, да на осуђеника неће повољно утицати ни нова казна у смислу његовог поправљања. С тога је за постигнуће поменуте сврхе потребна примена мере безбедности елиминисањем осуђеника из друштва у смислу § 51 К. з.

С обзиром на такву сврху мере безбедности из § 51 К. з. не може бити сумње, да она има трајати све дотле док је та сврха оправдана, то јест све док траје опасност за друштво од злочиначког рада осуђеника. Колико ће пак то трајати не може се унапред одредити; суд који изриче ову меру безбедности не може предвидети, да ли ће се и у којем року осуђеник поправити тако, да отпадне сврха његовог даљег задржавања у заводу. Ради тога закон и не налаже суду дужност, да једновремено са изрицањем мере

безбедности из § 51 К. з. одреди и њезино трајање. Закон поставља само то ограничење у погледу трајања задржавања осуђеника, да оно не може бити дуже од десет година (ст. 2 § 51 К. з.), а с друге стране одређује и најмању меру његовог трајања, јер у ст. 4 § 51 К. з. прописује, да такав осуђеник може бити условно пуштен кад протеку три године по издржаној казни, ако се може узети, да није више опасан по јавну безбедност.

У логичној вези са горњим стоји одредба ст. 5 § 51 к. з. где се прописује, да условни отпуст даје и опозива суд на предлог завода. Органи завода прате живот осуђеника те су једино они у могућности просудити, да ли се је осуђеник поправио: у позитивном случају завод ставља суду одговарајући предлог, па онда суд и доноси своју одлуку о пуштању осуђеника из завода.

Другачије схватање прописа § 51 к. з., какво је заступано у предметном захтеву за заштиту закона, не може бити усвојено како с обзиром на чињеницу, да текст § 51 к. з. не садржи прописа по којем би суд имао одредити време трајања задржавања, тако и с обзиром из приказану горе сврху ове мере безбедности, која би у много случајева била промашена кад би суд при изрицању мере безбедности из § 51 к. з. одређивао уједно њезино трајање немајући при том никаквог ослонца за просуђење питања, да ли ће се и у којем року осуђеник поправити.

Осим тога је потребно истакнути још и то, да одређивање времена трајања задржавања једновремено са изрицањем ове мере безбедности могло би у извесним случајевима створити ситуацију при којој би се таквом пресудом изиграле неке установе § 51 К. з. — Из прописа § 51 К. з. јасно следи да ова мера безбедности ни у којем случају не може трајати мање од шест година. Према ст. 4 § 51 К. з. осуђеник не може бити условно пуштен пре него тек кад претекну три године по издржаној казни. У смислу пак ст. 6. § 51 К. з. осуђеник може постати сасвим слободан тек онда ако се условни отпуст осуђенику не опозове за три године. Према томе би свако одређивање трајања ове мере безбедности испод или изнад шест година било у очитој противречности са законом. Док по закону осуђеник не може постати сасвим слободан пре него протекне шест година по издржаној казни, он би на основу пресуде, која је одредила време задржавања испод шест година, постао сасвим слободан раније. У случају пак кад би пресудом било одређено време задржавања изнад шест година осуђеник би по сили прописа ст. 4 и 6 § К. з. могао постати сасвим слободан већ по истеку шест година, а у исто време би та мера у смислу пресуде трајала и даље.

Из свега изложеног дакле јасно произлази, да суд, који изриче нову меру безбедности из § 51 К. з. не може уједно одредити и време њезиног трајања. Истина је, да је у §§ 25, 26 и 28 Уредбе о извршавању мера безбедности од 13 јануара 1930 број 3265 изречно наглашено, да суд треба одредити време трајања мере безбедности из § 51 К. з. али ова одредба Уредбе не може бити извршивана, јер је према горњем у очитој противречности са установама закона. Пошто је у закону изражена воља законодавца то законске установе имају предност пред одредбама министарске уредбе и то у овом случају тим пре, што закон није дао овлашћења, да се донесе уредба, којом би се изменио закон. Пропис § 60 К. з. овлашћује Министра правде, да Уредбом донесе прописе о извршењу мере безбедности. Међутим је Уредба, која је у питању, поред одредаба о извршењу мера безбедности донела и такве прописе (суд је дужан одредити време трајања мере безбедности из § 51 К. з.) који се не односе на извршење, а којима се шта више мења и сам закон.

Доследно свему изложеном Окружни суд у Б. Л. није повредио закон кад у својој пресуди од 8 априла 1932 Кт 32/32 поред изреке о примени мере безбедности из § 51 К. з. није уједно одредио и рок трајања ове мере. Из ових разлога је и требало одбацити захтев за заштиту закона као неоснован. —

Владимир Тимошкин

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Louis Comisetti et Lucien Fulpius, licenciés en Droit, Index Juridique suisse. Répertoire systématique du Droit fédéral, Librairie Payot & Cie, Genève, 1928, 237 pages.

Као што је познато, Швајцарско Законодавство није исто, у свима правним областима, на целој државној територији, пошто Швајцарска није унитарна него савезна држава (Bundesstaat, Etat fédéré, нѐ Staatenbund, la confédération d'Etats) подељена у двадесет и два Кантона са својим посебним законима, осам ових правних области, разуме се, где је извршено законодавно изједначање (као што је, н. пр., случај са Грађанским Законом који, у партији о Облигационом Праву, садржи и прописе о Праву Трговачком; Кривични Законик налази се још на претресу пред Народним Представништвом). Савезни карактер Швајцарске Републике, који најбоље одговара њеној етничкој разноврсности (Швајцарски Народ, Schweizervolk, народ у смислу политичко-етничком, састоји се из три народности, Немаца, Schweizerdeutsche, Француза, Suisses romands или welches, и Италиана, у Тесину, а ако се имају у виду и Романи, у Кантону Graubünden, Canton des Grisons, главно место Chur или Coire, онда у Швајцарској постоје четири народности), као ни разноликост њенога Законодавства, ништа јој не смета да спада међу најуређеније и најкултурније државе. Њен пример потпуно демантује оне наше правнике и јавне раднике који, поводом питања о уређењу наше земље, благостање једне државе и напредност њену везују за законодавну униформност, што они изражавају, заиста пластично али нетачно, у формули: „Једна држава, једно законодавство“. (А да оставимо на страну како посебне прилике, и историске и политичке и племенске, Југословенске Краљевине онемогућавају једно неодложно извршење исте формуле, без прелаза, поступности и еволуције. Колико је, између тога схватања и доскорашњега нашега политичког система заснованог укидањем Устава од 28. Јуна, 1921. год., 6. Јануара, 1929. год., било везе, у то не можемо овде улазити). Колико има држава са једним и истим законодавством које далеко заостају у политичкој и социалној срећености иза Швајцарске! Исто тако, Швајцарски Савез пружа један речит пример против тврђења да је унитарни систем једини који обезбеђује услове државне солидности и државнога и националнога прогреса, много, дакле, боље него систем федеративни. Г. проф. Д-р Д. Аранђеловић је веома разложним аргументима показао неоснованост таквог тврђења, износѐћи добре стране и одлике савезне државе (поводом приказа интересантне студије Г. Михаила Живанчевића: „Федерализам и Унитаризам“, где је Г. Живанчевић бранио унитарно државно уређење уопште а посебно код нас, са једним уверењем које ни ми, такође, не делимо али, разуме се, поштујемо). Нарочито савезни систем има, и мора имати, превагу код национално хетерогених земаља а такав случај је са нашом земљом. Унитарни систем могао би ту бити само прикривено средство да племе бројно најјаче и које, уз то, држи власт у рукама наметне своју етничку индивидуалност другим племенима, што нити би одговарало идеји правде нити би служило миру: присилне денационализације увек су биле највеће политичке погрешке. Да је, н. пр., Аустро-Угарска Монархија, у место федералистичкога, била заузела унитарно становиште (у Аустрији однародњавање Словена у корист Немаца а у Угарској у корист Мађара), сигурно бише, Српско, Племe не би се било очувало онако и онолико како је то било омогућено системом, систем, у основи, федералистички, који је био карактеристика Дунавске Монархије. И овде ћемо поновити оно што смо горе рекли за законодавство: колико је држава унитарно организованих које се могу упоредити са федеративном Швајцарском у погледу политичкога и друштвеног мира?

Разноврсност швајцарских закона чинила је, збиља, потребном једну књигу као што је дело младих женевских адвоката, Г. Г. Comisetti-а и Fulpius-а. Они су то најбоље објаснили, у своје краткоме: Avant Propos, где стоји:

„Модерни живот умножио је до бескрајности пословне односе („les relations d'affaires“) и, свакога тренутка, и ови односи су у стању да добију један карактер правнога реда („de prendre un caractère d'ordre juridique“).

„Сваки, дакле, има интереса да може да се оријентише у скупу („dans l'ensemble“) законских прописа који нама владају.

„Али, ови прописи представљају огроман материјал, они су растурени у једном великом броју законика, закона, наредба, уредаба (ordonnances), конвенција, уговора, конкордата или посебних уредаба („concordats ou règlements spéciaux“), што чини истраживања спорим и компликованим чак и за извезбане правнике.

„Отуда мисао да се у једном правном речнику („un vocabulaire juridique“) групишу, по предметима на које се односе и помоћу уговорених означења („notation conventionnelle“), законски текстови расејани по овим многобројним документима.

„То смо покушали да извршимо дајући сада публици Швајцарски Правни Индекс који садржи целокупно Позитивно Федерално Право у важности 1. Јануара, 1928“. Као што се види из овог предговора, Г. Г. аутори су се ограничили само на *Савезно Законодавство*, што је, такође, значило и значи врло много. Остало би још да се начини и један Индекс који би обухватио *посебне законе* појединих Кантона али, наравно, то се не може тражити само од Г. Г. Comisetti-а и Fulpius-а: они су дали, са овим својим индексом, свој део труда у овој области, у мери више него обилатој. *Кантоналним правницима остао би сличан кантонални рад*. Г. Г. Comisetti и Fulpius су им олакшали посао показујући им метод рада. Усталом, као што веле Г. Г. писци у предговору, они се спремају да даду и један „Index Juridique genevois“ (можда је то до данас већ свршено).

У једном „Avertissement“-у (Упуство), Г. Г. аутори показују како се треба служити „Index“-ом објашњујући специјално, у једној „Table des abréviations“ (Таблица скраћених речи), поједине знаке. Тако, да наведемо један пример из ових њихових напомена. На стр. 82. „Index“-а валази се, између осталог, и термин: „Devoir-civique SF 49., — de famille CCS 159, 169, 263, 271, 275, 290, 297, 324, 325, 477. Voir: *Aliments, Déchéance*“, што значи: да се о „грађанској дужности“ (devoir civique) говори у чл. 49. Савезнога Устава (Constitution fédérale, Bundesverfassung, Costituzione fédérale: као што се зна, у Швајцарској су три службена језика, немачки, Hochdeutsch, јер има и дијалекат Schweizerdeutsch, „Schwytzdütsch“, који није службени језик, као ни романски дијалекат, али се, мислимо, и овај последњи, романски, језик допушта као службени језик у општинским стварима); да је „породична дужност“ предмет одредаба наведених чланова Швајцарскога Грађанскога Законика (Code civil suisse, Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Codice civile svizzero). Речи: „Alimentation“ (исхрана) и „Déchéance“ (лишење) додате су као правни институт који стоје у вези са „дужностима грађанским и породичним“. И уз сваку реч у „Index“-у прикључене су речи које имају са њом везе и читалац треба само да, у „Index“-у, нађе дотичне речи где су, такође, наведени сви правни прописи (било из Јавнога било из Приватнога Права) који се, мање више, баве тим правним установама. Тако, код горњег израза „Alimentation“ цитирани су чл. 707., 711., 712., Швајц. Грађ. Законика; код „Déchéance“, и. пр. „déchéance du droit de réindier une succession“ (лишења права да се одбие једно отворено наслеђе; немачки Ausschlagung; разликовати од Verzicht што, у Наследном Праву, значи: одрећи се још неотворенога наслеђа), наведен је чл. 571. Швајц. Грађ. Зак., као и чл. 285. à 289., 292. и 298. истог Законика који садрже норме о одузимању родитељске власти (déchéance de la puissance paternelle“: у Швајц. Праву, ову власт имају и отац и мати, док, по Срп. и Аустр. Грађ. Законик, родитељску власт има само отац: „väterliche Gewalt“).

Код извесних, важнијих и у правном животу чешћих, установа, цитати законских текстова су многобројни. И. пр., код речи: „Propriété“ (стр. 185. и 186. „Index“-а) где се рефлектује на све врсте својине, дакле и на својину интелектуалну (боље: интелектуално власништво, јер израз својина, у

правом свом техничком смислу, претпоставља телесни предмет), „Propriété intellectuelle (industrielle et artistique), наведено је само из Унутрашњег Швајцарскога Права сто и више прописа [н. пр.: „propriété foncière“, непокретна својина: чл. 655. à 712. Швајц. Грађ. Зак.; „propriété mobilière“, покретна својина, чл. 713. à 729.; „transfert de la propriété des immeubles vendus aux enchères“, пренос својине на непокретним добрима продатим јавним надметањем: CO 235, што ће рећи: чл. 235. du Code fédéral des Obligations (Obligationenrecht, Diritto delle obbligazioni), који је изван општега Грађ. Законика (од год. 1907.-1912.), горе наведенога (Schweizerisches Zivilgesetzbuch). Итд.]. Израз: „Prescription“ (застарелост, Verjährung: разликовати од доселости, односно одржаја, l'usucapion, Ersitzung, разлика коју наш Грађ. Зак. не прави, бар терминолошки, употребљујући реч: „застарелост“ како за гашење права услед неупотребе тако и за стицање стварних права дугом употребом), стр. 178. à 180. снабдевен је још многобројним цитатима прописа из разних правних области. Итл.

У „Index“-у се не налази Кривично Право, јер, као што смо већ казали, „Index“ се тиче само Савезнога а не и Кантоналнога Права; међутим, што смо, такође, приметили, Кривично Право, ни Материално ни Формално, није још у Швајцарској изједначено: оно је непрестано још Кантонално. (В. напред о Пројекту Савезнога Крив. Законика). Делимично, поименце у колико се тиче деликата против државне и јавне сигурности, постоји Савезно Кривично Законодавство: Code pénal fédéral (Bundesstrafrecht, Codice penale federale). Тако, „Index“ садржи на страни 181. означање: „Presse CF 67“ (то јест: чл. 67. Савезнога Устава) испод чега стоји: „délits commis par voie de la presse CPF 69 à 72“, што ће рећи: пр ступи учињени путем штампе о чему се налазе наредбења у Савезном Кривичном Законику наиме у чл. 69. à 72. Затим, на стр. 205. имамо: „Sécurité publique CPF 36 à 52“, т.ј. јавна безбедност, §. § 36. à 52. истога Законика. Под „Trahison“ (стр. 222.) стоји: „haute trahison CPF 36 ss“, што ће рећи: Велеиздаја, §. §. 36. и даљи Савезнога Крив. Законика. Итд. На основу овога Законика је донело и могло донети, у месецу Августу 1936. год., Савезно Веће (Bundesrat, Conseil Fédéral), а то је Влада (Министарство) Швајцарске Савезне Републике (чији Претседник је, за ту Годину, Г. Меуер, ранији Директор великога швајцарскога, и европскога, листа, „Neue Zürcher Zeitung“ Zürich, који је, пре седам година прославио стодесет годишњицу свога излажења), врло енергичне одлуке у сврси одржања принципа немешања. (Nichteinmischungsprinzip) у шпанске догађаје.

Исто тако је општи, Савезни, и Војни Кривични Законик (Code pénal militaire, Militärstrafgesetz, Codice penale militare): и он је, као Федерално Законодавство, заступљен у „Index“-у.

У њега су Г. Г. аутори унели и све конвенције које је Швајцарска Република закључила са страним земљама (конвенције чисто правно-техничке, дакле не политичке: овакве политичке конвенције не би ни могле бити закључене, пошто је Швајцарска, и ако члан Друштва Народа, ипак остала неутрална, чега се она савесно у сваком погледу придржава). Тако, код речи: „Divorce“ (развод брака) стоји: „Conv. de La Haye. 12. VI. 1902. RO 21. p. 380.“, а то је Међународна Конвенција о Браку закључена 12. Јуна, 1902. год. у Хагу, између (као што је то означено у „Index“-у): Немачке, Белгије, Француске, Италије, Луксембурга, Холандије, Румуније, Шведске и Швајцарске и којој је 7. Октобра, 1911. год. (све по нов. кал.) приступила и Угарска. Ту Конвенцију, као што се вели у „Index“, отказале су: Француска, 1. Маја, 1914., и Белгија, 27. Маја, 1919. (по нов. кал.). Означање: „RO“, то је: Recueil Officiel des lois de la Confédération (Schweizerische Gesetzsammlung, Raccolta ufficiale delle Leggi della Confederazione (Службена Збирка, или Зборник, Закона Конфедерације)). Ту су уврштене и међународне конвенције о помоћи у кривичним стварима, јер је уопште закључивање уговора са страним државима у надлежности Швајцарскога Савеза, пошто он, у међународним односима, једини има својство државе то јест једино њему, у тим односима, припада суверена власт која у себи садржи и атрибут склапања међународних уговора. Сами Кантони као ауто-

номне односно полусуверене јединице немају, у погледу Иностранства, карактер (суверене) државе те, отуда, нису овлашћени ни да закључују међународне уговоре. То место њих чини Савез, који, као суверен и у погледу Унутрашњега Швајцарскога Права (*Droit interne specialio Droit public suisse*), стоји изнад Кантона и њих све представља према страним државама обавезујући их уговорима закљученима, од његове стране, са њима.

Међу земљама са којима Швајцарска стоји у међународно-уговорним односима је, на стр. 205. „Index“-а, „Serbie. Voir: *Yougoslavie*“ а на страни 239: „*Yougoslavie*“, са потпуним набрајањем предмета у погледу којих се Швајцарска и Југославија налазе у уговорним односима (било двостраним, билатералним, биле у вишестраним, плурилатералним, уговорима).

Из овога краткога приказа „Index“-а Г. Г. Comisetti-а и Fulpius-а, може се, мислимо, видети колико су интелигентнога, зналачкога и стручњачкога труда они уложили у овај рад. Рад чију општу корисност (и за правнике као и пословне људе) сваки мора признати и захвалити на њој вредним женевским јавним правозаступницима.

Ж. М. Перић

Dictionnaire diplomatique, Издање Међународне Дипломатске Академије, Paris, in 8, p. 1282 и 1120 и III.

У Паризу је пре извесног времена изашао из штампе велики „дипломатски речник“, у две дебеле књиге са укупно 2505 страна. Могло би се пре свега поставити питање, да ли је у опште овакав речник био потребан поред толиких речника, лексикона, енциклопедија, који већ постоје код великих народа. Све што се налази у овоме речнику, у суштини је обухваћено другим енциклопедијама, а појединости, коме су потребне, лако се налазе у толиким публикацијама о појединим питањима. Вероватно је да су се желела постићи два циља: да се дипломатима пружи једна ручна књига за прве информације, у којој би им добра библиографија помогла за даље проучавање извесног питања (видећемо даље да ли се то постигло), и да академија може у својој вишегодишњој активности забележити као резултат и редитовање и објављивање једнога овако замашнога дела.

Овај други циљ је свакако постигнут а што се тиче првога, с разлогом се морамо питати да ли је Дипломатски речник заиста пружио оlima којима је намењен једну солидну књигу, на коју се могу за своју документацију потпуно ослонити. Врло многи сарадници свакако уливају пуно поверење и њихов потпис је довољно јемство да је извесно питање изложено савесно, објективно, озбиљно. Тардије је на пр. обрадио чланке о спољној политици Француске после 1870, о француско-руском, француско-енглеском и тројном савезу; Бенеш је писао о међународној помоћи, међународној безбедности, споразуму у Локарну, пакту против рата; Титулеско о заштити мањина, државној суверености; Гвереро, потпредседник сталног суда у Хагу, о кодификацији међународ. права, интервенцијама, конзулима; Валини о ваздухоплов. праву, конкордатима, Беневској конференцији, хемиском рату; Жил Камбон о дипломатском праву; Пол Вонкур и гроф Бернгероф о разоружању; председник Рузвелт о спољној политици Сједињених Амер. Држава; Бустаманте о међународним конференцијама, територијалном мору; Валфур о структури Британског царства; барон Тауб о положају Босне у 19 и 20 в., лондонској декларацији од 1908; гроф Фбитне, председник академије, о арбитражи; Хашкоме изборном суду. Све су то имена истакнутих личности и по положају и по вредности и по досадашњем раду, и од њих се заиста нису могли тражити бољи сарадници за чланке које су обрадили.

Речнику повећава занимљивост и то што је чланак о фашизму написао сам председник италијан. владе, Бенито Мусолини; и што се у истој књизи која садржи такав чланак, наравно повећан за фашизам, налази и чланак о самој Дипломатској академији у коме се правда њено оснивање изред осталих и потребом заједничког проучавања, дискутовања, расветљавања појединих међународних питања, потребом појачаном данас

„кад спољна политика не зависи више од једнога човека као некад“ већ је потчињена јавном мњењу. Мало је наивно истицати као опште усвојен систем у данашње време да спољна политика не зависи више од једнога човека, у данашње време кад је то случај само у маломе броју држава у Европи. То су можда desiderata академије, али то на жалост није за сада реалност, и неће бити докле год не буду потиснуте фашистичке тенденције, врло штетне по међународну сарадњу и развој међународнога живота.

Сарадници чија смо имена поменули и многи други, као Хјус, Девез, Лингер, Борел, Алварез, Сибер, Алтамира итд. труде се да подигну овај речник на ниво на коме треба да буде. Али кад је већ тако, шта је требало уредништву Речника да на ту светлу слику баца једну сенку, која све доводи у питање и с разлогом убија читаочева веру у озбиљност предузећа? Зашто је било потребно да се о једном, раније врло важном са општег гледишта, питању као што је тако звано Македонско питање пружи једна скроз необјективна слика, по којој излази да је и ова публикација стављена у службу добро познате пропаганде из Софије? И како може поклонити вере чланку г. Фонтнеја о Алзасу, г. Нуланса о Мароку, г. Франгулиса о Додеканезу онај који познаје „Македонско питање“ и прочита шта је о њему у Речнику написао г. Ламуш, Француз, али верни трабант Македонскога комитета већ 30 и више година само зато, кажу, што му у Београду, кад је први пут дошао на Балкан, није указана онаква предуретљивост колику је он замишљао да треба да очекује.

Навешћемо поједина места из тога чланка да се види да ово није на памет речено: „Од првих година 19 века, вели г. Ламуш, Македонски Словени су узели учешћа са онима из Тракије и дунавске Бугарске у борби којом је почело ослобођење бугарске нације и са њима су триумфовали 1870 подизањем Егзархата...“

Ово тврђење г. Ламуша потпуно је у супротности са оним што се до сада сматрало опште познатим а то је да су главни покрети за ослобођење били у Србији (Београдском Пашалуку) и Грчкој, да су они у првој половини 19 века једини имали успеха, да је Егзархат установљен 1870 год. захваљујући потпори Русије и благонаклоности Србије које су обе тада схватиле то као потребу панславенску а не као обновљење Бугарске, и да је ослобођење Бугарске изведено под заштитом крвавих победа руске војске 1877 над Осман-пашом... Али је, изгледа г. Ламушу наведена реченица била потребна да дипломатама целога света сугерише постојање духовног јединства становника Македоније, Тракије и Бугарске.

„Балкански рат 1912, вели даље г. Ламуш, припремили су и водили Бугари у јединоме циљу да ослободе Македонију, било дајући јој независност, што би био једини начин решења проблема, било да је споје са земљом где живе слободна браћа Македонаца, Бугарском. Бугарски министри су закључили са Србијом тајни споразум од 29 фебруара, али чим је Турска била побеђена, Срби одбише да тај споразум примене и удружиле се са Грцима против Бугара“.

И овде смо врло далеко од истине. По г. Ламушу изгледа да су 1912 године Србија, Грчка и Црна Гора само помагале Бугарској да оствари уједињење Бугара — и ништа више, и да је ослобођење Бугара био једини циљ балканском рату; док је међутим Балкански савез био заједничко дело свију, који није могао свакако донети резултат без Бугарске, али у коме резултате није ни Бугарска могла постићи без осталих. И рат је истина поведен под претпоставком да је Бугарска војници најмоћнија и да јој зато треба признати извесна предимства, али се та претпоставка у самом почетку рата показала неоснованом, и уместо да Бугари помажу српској војсци на македонском фронту као што се предвиђало, Срби су морали знатно потпомоћи (са две дивизије и опсадном артиљеријом) Бугаре при освајању Једрена. Срби нису раскинули тајни споразум већ су са пуно разлога тражили да се он ревидира, позивајући се на познату међународно-правну формулу *rebus sic stantibus*. И ако се иде могла применити теорија да се уговор закључује на основу елемената који постоје у моменту закључења и да га треба прилагодити новим околностима, кад се стање ствари толико измени да би строга примена уговора

била неправедна — то се овде имала применити. На основу тога што је Србија уложила у рат много већи војни напор и снагу него што је споразум о савезу предвиђао, што је српска војска решила рат — а не бугарска, што је стварање независне Албаније било непредвиђен нов догађај који је рушио целу уговорену комбинацију поделе турских освојених области, Србија је тражила да се у њену корист ревидира споразум углављен са Бугарском раније; она је то тражила да се изведе на споразуман и пријатељски начин; кад није могло да дође до директног споразума, Србија се обраћала рускоме Цару да он као арбитар реши тај спор; ни у једном моменту Србија није мислила да прибегне оружју; и кад је руски Цар примио улогу арбитра, нису се удружили Срби и Грци против Бугара, јачко вели г. Ламуш, већ су Бугари изненада, препадом, напали Србе и Грке, бежећи од арбитраже и верујући свакако да арбитража не би била тако повољно по њих испала!

Развијајући даље свој пледоаје за бугарску Македонију г. Ламуш наводи како је француски писац Меје набројао у Југославији 627397 Македонаца, на од своје стране додаје да су то у ствари Бугари који говоре македонске дијалекте; наводи Иванова који наравно проналази 625000 Бугара у нашој и 297000 у грчкој Македонији; наводи Евелпидија, грка, који изналази 500000 Бугара код нас, а 150000 у Грчкој с тим да ове у Грчкој из националних обзира не назива Бугарима већ „Славофонима“. Зашто ће г. Ламушу ти цитати? Једино зато да подупре тезу која се већ годинама и ако без успеха истиче од стране извесних софијских кругова, истиче на свима могућим међународним форумима, тезу да у јужној Југославији постоји бугарска мањина! Чланак г. Ламуша се и завршује, у осталом, жалопојком, што Друштво Народа није прихватило петицију предану 14 јануара 1930 и што није тобожња мањина бугарска у Југославији заштићена под надзором нарочите међународне комисије...

Овом излагању није циљ да покрене полемику о једном питању које сада припада прошлости и које је бачено у архиву. Велики и судбоносни догађаји су решили македонско питање и изгубиле су одавно политички значај дискусије о томе да ли су јужно-србијански дијалекти ближи српском него бугарском... Али је било потребно истаћи ово што је до сад наведено да се види на који је начин злоупотребљен и компромитован Дипломатски Речник да би се и овом приликом и сасвим неопортуно покушало подгрејати једно питање одавно скинуто с дневнога реда и данас ван дискусије. И то је изведено на један невешто лукав начин: подметнут је један странац да би чланак неудућенима изгледао објективан, а изложена је чиста шовинистичка теза извесних кругова коју хвала Богу не деле многи ни у Бугарској. Тенденциозност чланка илуструје најзад и библиографија стављена испод њега: у њој се помињу поред књига Жака Ансела, А. Лондра, Јакоба, Шахта искључиво бугарски писци, премда су у своје време писали о македонском питању и многи други и много друкчије него г. Ламуш. Какве гаранције имамо да су библиографије испод других чланака испржније и објективније, и да читаоце Речника могу упутити на добру документацију, кад је ова оваква? Зато смо рекли у почетку чланка да је велико питање, да ли је Академија овим речником постигла циљ да читаоца упуту на потребну и добру литературу о појединим питањима.

Овакви чланци као овај не доприносе ни угледу Речника; ни расветљавају међународних питања; ни зближењу балканских земаља, напротив! И ако су се могли донекле и објаснити у ранија времена кад је постојала *Србија* само, чланци као овај изгледају фантастични и бесмислени данас, кад је Србија претворена у *Југославију!* Интересантно је, међутим, да је уредништво Речника пустило чланак уперен против оних који су свакако допринели и припомогли са осталим да Речник угледа света.

На Речнику је сарађивао врло велики број сарадника: На челу књиге Академија истиче да су сарадници 27 шефова држава, 47 председника Министарства и министара иностраних дела, 512 дипломата. Међутим, у тој војсци сарадника изгледа да се њен „Штаб“ није умео

да снађе. Редиговању речника се може много што шта замерити, а на првом месту одсуство мерила и пропорције. Од грађе у којој је било врло доброг материјала начињена је зграда без симетрије и пропорције. Од уредника оваквог речника није довољно да добивене чланке поређа азбучним редом, потребно је — и то је чисто Његов, деликатан, задатак — и да одреди величину сваком чланку према важности питања, да одмери колико треба о чему писати. А тога овде апсолутно нема. Схватљиво је да главнога секретара Академије и уредништва Речника г. Франгулиса као Грка нарочито интересује питање Додеканеза и грчких избеглица; али то није разлог да нам о тим питањима да веома дуге чланке, непотребно велике, а о врло важном питању ревизије уговора, чланак претерано кратак и недовољан. О спољној политици Грчке за последњих 100 година написано је врло много, а о Србији пре стварања Југославије ништа, премда би се и о дипломатској историји Србије могло много рећи са општег гледишта; о царској Русији је Речник врло опширан, а о Русији од 1917 на овамо апсолутно недовољан, премда је за читаоце Речника још важније да знају шта је сада у Русији него шта је некада било. Те несразмере не би смело бити у добро уређеном речнику. А за њу, поред наведених, има још пуно других примера. Речник садржи поједине пресуде и саветодавна мишљења Сталнога Међународнога Суда у Хагу, доносећи их у краћим изводима: штета је што се ограничио на цитирање главних места диспозитива не улазећи ни у какву оцену ни анализу, не помињући одвојена мишљења која су, некипут (као у спору око Лотуса) исто тако важна као и мишљење већине. Мало више опширности и критике у том погледу било би корисније него прештампавање читавих текстова уговора који се могу лако наћи у издањима Друштва Народа и другим. Речник се завршује хронолошким списком уговора од 1856 на овамо, које је потписао већи број држава с ознаком њиховог предмета и набрајањем потписника; списком уговора, сада у важности, о мирењу, арбитражи, судском решењу спорова, безбедности и разоруљању; прегледом потписа и ратификација Хашких конвенција од 1899 и 1907; и прегледом општих конвенција које су примењене у покрајинама под мандатом.

Прелиставање ове велике компилације, у којој има доброга али и доста рђавог, намеће читаоцу утисак какве велике грађевине са мноштвом просторија без плана и реда. Академија ће се свакако прочути овим својим подвигом. Али је промашила оно што претпостављамо да је требало да јој буде главни циљ — да заиста пружи читаоцима једну помоћну књигу, концизну и објективну, која ће их у главном информисати о питањима која могу занимати дипломате, и ушугити савесно на дубљу документацију.

Д-р М. Новаковић

Encyclopédie française permanente. Tome X. L'Etat moderne. Aménagement, Crise, Transformations, 1935.

Откако је човек постао радознао, постоји и проблематика научног монизма. Рационалисти теже да је реше помоћу што мањег броја априорних начела из којих дедукција има да изведе познавање и најситнијих стварних података. Емпиристи пак задовољавају се нагомилаваше што већег броја конкретних података. Компендиуми такве врсте обично се зову енциклопедијама. Као златно доба енциклопедизма обично се сматра XVIII столеће у Француској. И заиста онда се посумњало у онај „дух система“, којим су у XVII столећу били одушевљени присталице рационализма, Изгубљена је била вера у ствари (*ordo rerum*) и умни поредак (*ordo idearum*). Научна систематика била је упућена само на азбучни поредак. Према томе Вејл је изложио *ordine alphabetico* своју огромну, али и скептичку ерудицију која је била не само стварно, него и начелно сувише хаотичка да би се могла средити у један строго логички систем. Његову је тежњу продужио Волтер који је у своме делу „Философски речник или разум према азбуци“ разменио тешке шипке Бејлове еруди-

ције на лакшу ситнину. Завршавају ову струју чувени француски енциклопедисти, чији „Речник наука, уметности и заната“ Боналд је упоредио са Бабилонском кулом: *cette tour de Babel, où la science de polir les hommes se trouve à côté de l'art de polir les métaux, et la religion tout auprès du métier du relieur* (Oeuvres, 1817—19, XII, 123). Али француски енциклопедисти нису били само прикупљачи научне сировине без икакве водеће идеологије, налик на марљиве ауторе зборника са насловима „Пчела“ или „Шума“. Нису се они узалуд звали „философи“. Имали су своје властито схватање света, наиме гносолошки сенсуализам и онтолошки материализам. И њихово је противљење „систематском духу“ било у потпуном складу са њиховим неповерењем према априорној гносологији и идеалистичкој онтологији.

У току XIX столећа Французи су се вратили схватању енциклопедије као само информативног речника без икакве нарочите идеологије. Такав је баш дух познатог Ларусовог речника или „Велике енциклопедије“. Али пре неколико година опет је избила потреба једне такве енциклопедије која би сачињавала неку доследну философску и социјалну синтезу. За разлику од оне чувене Енциклопедије из XVIII столећа ова је замисао добила званичну санкцију и државну потпору. Законом од 25 априла године 1933 признаје се „јавно корисном“ нова „перманентна француска енциклопедија“ коју је покренуо ондашњи министар просвете Де Монзи. Опште руковање овим подухватом било је поверено професору Лисјену Февру, који заузима катедру модерне историје и цивилизације у Collège de France. Нова Енциклопедија има да буде „покретно огледало живота“, те „не задржава се дуго на изучавању прошлости“. С обзиром на динамизам модерног живота сваки се том ове „перманентне“ енциклопедије састоји од свешчица које могу да се извоје из повеза како би њихово место заузеле нове свешчице са прерађеним и модернијим текстом.

Десети том ове збирке има наслов „Модерна држава“. Његова је сврха да прикаже структуру савремене државе, кризу која притискује њу, и нове тежње које избијају у њеном животу. Будући да није нова енциклопедија светска, него само француска, овај се ток односи „на Француску пре свега и на Европу око Француске“ (8—13).

Први део књиге је посвећен структури и карактерним особинама модерне државе. Дефиниција коју даје Ле Фир очевидно надовезује се на класичко француско индивидуалистичко и либерално схватање: „држава почива на сједињавању на одређеном земљишту људске групе која се покорава независној власти чији је налог остварење општег блага групе; ако је у питању правна држава у доба цивилизације, треба да се дода: „у сагласности са правним начелом, чији први слуга има да буде држава“ (10—7). Према школској традицији као конститутивни елементи државе подвргавају се анализи територија, становништво и јавна власт.

Одељак који је посвећен карактеристици државе почиње са главом, чији је наслов: „Држава је ограничена правом“. Ту се излаже доктрина правне државе у њеном француском схватању са нарочитим обзиром на контролну улогу административног судства са Државним саветом на челу. Друга глава са насловом „Поделе и разлике“ није посвећена подели власти, него односу између државе и вере, цивилне и војне власти, јавног и приватног живота, државне и привредне делатности. Трећа глава са насловом „Месне слобштине“ приказује месну организацију, самоуправу и „регионализам“ у Француској и другим државама. Глава четврта расправља о „индивидуалним слобштинама“, наравно, полазећи од Декларације права човека и грађанина.

Други део књиге са насловом „Шта ради држава и како ради“ посвећен је државним органима и функцијама. Ту се излаже француска теорија о „јавним услугама“ и расправља се не само о законодавној, судској и управној функцији, него и о државној одбрани, саобраћају пошти, радиу, просвети, социјалној политици. Особита глава расправља о „проширењу државних функција“ у смислу потпоре свакојрвене про-

светне и културне делатности. Посебне главе су посвећене чиновништву, државном газдинству и финансијама.

Трећи део има наслов „Ко и како управља државом“. Питање о извору власти са правног гледишта решава лилски професор Диез, и то у смислу оне алтернативе „демократија или диктатура“, која је заменила пређашњу алтернативу „краљ или народ“ и у којој сада „демократија узима облик конзервативног система“ (62—7). Узимајући исто питање са политичког гледишта, Анри де Жувнел наглашује огромну улогу „револуционарне мистике“ у модерном државном животу (62—14). Друга глава расправља о ограничењу власти уставима, судском контролом, поделом функција. Нарочити је одељак посвећен односу између извршне и законодавне власти. Занимљиви су статистички подаци о односу између гласача представљених и непредстављених у француској народној скупштини: упркос „већинском“ начелу обично остају без претставника 55 процената бирача, тј. њихова већина.

Следећи је одељак посвећен „класичким формулама“. У својем чланку о Историји парламентарног режима професор Жозеф Бартелеми придружује се традиционалном мишљењу да је овај режим „прешао у Француску године 1814 у фургонима који су допратили Луја XVIII“ (68-1). Ни једном речју не спомиње најновију парадоксалну тезу Олара и Миркина-Гецевића да су тобож конвент и „одбор јавног спаса“ били чисто национални извори француског парламентаризма који према томе не сме да се сматра као увезена енглеска роба (упор. приказ професора Слободана Јовановића у *Архиву* за март године 1936). Осим Француске расправља се о представништву и парламентаризму код других народа.

Посебни одељак је посвећен „хабању органа државне акције“. Ту се расправља о чиновничком синдикализму, финансиским тешкоћама, узлози штампе коју, према Балзакову изразу, би требало измислити, кад не би већ постојала, о слабљењу екзекутиве.

Врло је интересантан одељак о „новим формулама“, наиме социјализму и национализму, и о новим режимима. Ту су даје карактеристика свих најновијих режима, почевши од совјетског. Фашистичка Италија се именује „ауторитарном демократијом“ (84—7), чији саставни делови, за разлику од пређашње државе, нису само индивидуа и држава, него индивидуа, група и држава (84—15). Национални социјализам у Немачкој насласла се на троструки мит: о раси, чију „нордификацију“, осим Француза Гобиноа и Ваше де Лапуџа и Енглеза Хаустона Стиарда Чемберлена, наговештавао је и Јеврејин Ратенау (86—3); о народној заједници (*Volkstum*) и о вођи. У Пољској је Пилсудски хтео остварити начело „парламенат суди, влада управља“ (88—12), те члан 31 устава од 23 априла године 1935 изрично вели да „скупштина није оспособљена за управљање“. У Португалској професор Салазар покушава да оствари „државу доста јаку да не би требала насиље“, у којој би асоциациа, као стварност, заменила странку, као фикцију (88—15) и чија би лозинка била: „све за нацију, ништа против нације“ (90—1). У Турској нарочиту „турску мистику“ сачињава „туркизам“, који се противставља панисламизму, отоманизму и туранизму. О Југославији пише уредник листа *Journal des Débats* Морис Перно.

Последња глава посвећена је „привреди иза политике“.

Закључни део књиге има наслов „Државна судбина“. О томе расправља Де Монзи. Он тврди да је „велики факат садашњице државна хегемонија, која замењује свевласт нације“ (94—3). У вези са тиме савомоља замењује пресуду: *l'arbitraire remplace l'arbitrage* (94—5). Ова се констатација завршава прорицањем да ће осећаји потиснути интелигенцију, чиме се правда Паскалова изрека: „срце има свој поредак“ (94—8).

У прилогу се налази кратка информација о посебним модерним државама и преглед књижевности.

На извршеној задатка, који је био постављен десетом тому нове Енциклопедије, сарађивали су не само универзитетски професори, него још државници и књижевници из различних, чак супротних тора. Поред сарадника конзервативног листа „Фигаро“ Владимира д'Ормесона, који

пише о социализму и национализму, сарађује и Леон Блум, који пише о Декларацији права човека и грађанина и долази до закључка да „од демократске конструкције не остаје више камена на камену“ (26—6). Према томе књига није израђена у једном истом стилу. Више је еклектичка, него ли синтетичка. Али у опште она није ни страначка. Њена је тежња непристрасност. И то је њој уопште пошло за руком. Само понегде могло би се што шта и замерити. Тако, на пример, спомиње се немачко „Гестапо“ (89—9), али се ћути о болшевичком „Гепоу“. На страни 62-II погрешно је наведен датум крсташког напада на Цариград: 1024 место 1204.

Десети том француске енциклопедије изашао је првог јула године 1935. Али динамика француског живота постала је тако брза да су сада многе њене свешчице постале већ потпуно застареле. „Народни фронт“, у коме „мистика“ комунистичког футуризма потискује мистику традиционализма у духу године 1789, „окупације“ предузећа и друге појаве „ферија легалности“, притисак „министарства масе“ на уставне чиниоце, девалвација франка, против које протестује „демократија штедиша“ — све су то такве појаве, које нису предвиђене у сувише опрезним прогнозама сарадника на овом тому.

Евгеније Спекторски

Поглед у врху социално-икономическата структура на бугарското земедјелско стопанство од 14 разних аутора, у редакцији професора Јан. С. Моллова, Софаја, 1936, стр. 158, folio. Издање Статистичког Института за економска проучавања при Софиском Државном универзитету*). Цена 140 лева.

Било је мало неприродно, кад је уз помоћ Рокфелерове фондације створен у Софији Институт за економска изучавања. Могло се претпоставити, да такав институт у сељачкој земљи, која живи још претежно у натуралној привреди, ако буде радио исте послове као институт на западу неће моћи бити од велике жористи. Цене аграрних производа, најважнијих производа формирају се у малим аграрним земљама независно од њихове понуде и тражње. Оне располажу увек са вишковима и ти вишкови који се продају на светском тржишту утичу на стварање цена у земљи. Број пријављених незапослених радника у земљи где већина људи преко зиме није довољно запослена није од великог значаја. Главни значај имају ту цифре производње, али како да се дође до сигурних података у разним струкама производње? Без примарних података опет немогућ је сваки статистички рад.

Ово је четврта свеска издања овога института. Већ у првим свескама Институт је објавио неколико значајних радова, међу њима истраживања о лореском оптерећењу појединих привредних грана у Бугарској, затим рад директора института Руса проф. Андерсона о коњунктуралним циклима у југоисточним аграрним земљама. Ти радови показују да терен коњунктуралних промена не може имати за мале аграрне земље онај значај, који може да има у великим народним привредама и да је за ове мале и аграрне земље много важније *проучавање унутрашње саркутуре привреде*, у првом реду структуре пољопривреде од чистих коњунктуралних истраживања. Истина, ова четврта свеска издања Института није изашла случајно и било би прерано судити по њој, да је софијски институт окренуо своју делатност у правцу аграрно-економских изучавања. Она је настала по закључку, односно споразуму Међународне конференције аграрних економиста. Три водећа економиста Макс Серинг (Sering), Лоренциони (Lorenzoni) и Тејлор (Taylor) израдили су план, по коме имају аграрни економисти у свима земљама (на тим конференцијама Југославију је претстављао до сада само фон Франгеш) израдити у току 1936 године овакве социално-економске монографије пољопривредне структуре

*) Исто дело објављено је и на немачком под насловом „Die sozialökonomische Struktur der bulgarischen Landwirtschaft“ Berlin, 1936, стр. 196, цена 12 марака.

своје земље. Монографску студију бугарске пољопривреде издао је ето софијски институт на бугарском и на немачком. (Све монографије имају да се оштампају и на неком светском језику да би биле приступачне свима учесницима ових конференција).

Четрнаест писаца овога прегледа дало је 16 интересантних радова. То су радови о форохидрографији, о климатској карактеристици, о квалитету земљишта, саобраћајним путевима, историји насеља и форми села, о становништву, о битним цртама села, о односу пољопривреде према целој народној привреди, о поседу земљишта и закупним односима, о правном положају сељачке непокретне имовине са гледишта наследног и стварног права, о искоришћавању земљишта и шума, о раду у пољопривреди, о карактеристичним особинама организације пољопривреде, о сељачким дуговима у Бугарској, о новим насељима избеглица и о комасацији.

Павел Бгоров, аграрно-економски стручњак у Институту изradio је три рада, изразито социјално-економског обележја. То су радови о карактеристици организације пољопривреде, о раду и искоришћавању земљишта. Према резултатима пописа од 1926 г. око 57% свих пољопривредних газдинстава располаже са површином испод 50 декара (један декар је 10 ара, или 0.1 хектара) али ова газдинства обухватају површину од свега 23,5% читаве површине. Од 750.000 пољопривредних газдинстава још увек 320.000 располаже са већим земљиштем од 50 декара. Око једне *шрећине газдинстава* сачињавају тзв. *средњи сељачки посед* тј. имају површину од 50 до 100 декара. Таквих газдинстава има 210.000 и они запремају 14,8 милиона декара или 34,5% читаве површине, која улази у пољопривредна газдинства. Али ова пољопривредна површина свих газдинстава обухвата свега 42% читаве површине земље, 29% површине отпада на пугме. У 1934 години извршена је анкета о сељачким газдинствима, која је обухватила 100 села и 15.000 газдинстава. Она је показала да је у ових осам година, између 1926 и 1934 у односним селима повећан број свих сељачких газдинстава испод 15 хектара добијањем нове земље и на рачун смањених група изнад 15 хектара. Од мањих група назадује само група од 1—2 хектара а назадују све групе изнад 15 хектара. Интересантни су индекси кретања становништва које је изradio исти аутор. Ако се узме 1910 година као основа, тј. 100, индекс становништва запосленог у пољопривреди износи 1920 године 117, 1926 године 135; у индустрији односне цифре су: 100, 114, 151; у трговини: 100, 102, 121; у саобраћају: 100, 121, 144; у администрацији и слободним професијама 100, 134, 168; у домаћој и личној послузи 100, 81, 149. Читаво запослено становништво унапредовало је за 16 година за 37%, пољопривредно за 35%, индустријско радништво за 51%, али јавне службе и слободне професије за 68%, слика ваљда, која важи за све аграрне земље.

Од интереса је и рад професора д-р Славча Загорова о земљовластничким и закупним односима. По табели коју је он изradio показује извесну адекватност између *величине газдинства* и *величине поседа*. Поседи испод 2 хектара чине 23% свих поседа, од 2—5 хектара чине 39%, од 5—10 чине 25%, од 10—30 чине 11,7% свих поседа. Поседи испод 2 хектара заузимају 4,7% површине, од 2—5 заузимају 24,9% површине, од 5—10 заузимају 32,9% површине а поседи од 10—30 хектара заузимају 32,1% површине. Према тим подацима, поседи испод 10 хектара заузимају близу две трећине (62,5%) читаве пољопривредне површине, докле на посед изнад 30% отпада свега 5,4% површине. У погледу кретања земљишне својине у односу према кретању становништва (тј. породица, односно домаћинстава) писац утврђује, да је прираштај земљишних поседника који стањују у месту где се посед налази од 1897 до 1908 био 88 хиљада а прираштај домаћинстава свега 76.000. У том периоду дакле сељаци који раније нису имали земље, дошли су до ње. Њихов број износи тако 12.000. У другом периоду од 1908 до 1934 г. број поседника попео се за 200.000, број сељачких домаћинстава за 324.000, било је око 124.000 нових сеоских домаћинстава, која су створена, а да нису стекла земљу, или су раније имала земљу, па су је изгубила. У исто време смањена је средња величина сељачке породице од 6,1 у 1905 години на 5,4 у 1926 години. Про-

сечна величина газдинстава у 1897 години износила је око 7 хектара обрадиве земље, у 1908 отприлике исто толико (6,9), у 1934 још само 5,6 хектара.

Задужење бугарске пољопривреде према чланку д-р Ас. Чакалова износило је око 5 милијарди лева (око 2,5 милијарде динара). Приликом законског регулисања дуга, закон је обухватио 4,3 милијарде лева снизивши дуговања сељака за око 30% на 3,3 милијарде. Од тога дугују Бугарској Аграрној банци и задругама 127.000 сељака а приватним лицима 71. И ту је дакле, као и у Југославији била задужена отприлике једна трећина сељачких газдинстава.

Предговор овој књизи написао је професор Молов, као претседник бугарског националног комитета аграрних економиста. Са њим је овај комитет могао достојно да изађе пред Међународну конференцију аграрних економиста, у Шкотској. Није нам познато да ли такав национални комитет постоји и у Југославији, и да ли се радило или ради на издавању овакве монографске публикације у нас.

М. Мирковић

Abdul Vehab-Halaf, El ahvalu Šahsija fiš-šerijati islamiyeti, Kairo 1935, стр. 256.

Египат је већ у IV в. по Хиџри (X по Христу) постао један од најважнијих исламских научних центара. Тамо је основано године 362 по Хиџри (972 по Христу) чувено свеучилиште „Џами-ул Езхер“, које још и данас постоји. У овој високој школи предаје се углавном исламска теологија и право. Како ова школа нема отсеке за изучавање других научних грана, осетила се још одавно потреба да се оснује једна висока школа по узору на европске универзитете, где би се изучавале световне науке и спремали стручњаци за разне позиве и знања. Египатска влада је у ту сврху основала 1868 високу школу која је била претворена у универзитет (Џамијет-ул-Мисрија) законом од 11 марта 1925 године.

Абдул Вехаб-Халаф је професор на овом универзитету. Он предаје шеријатско право на правном факултету и стекао је научни глас са радovima из ове правне области. Нарочито је запажено његово дело „Сијаса“ у коме расправља о установама исламског државног и административног права. У свом најновијем делу „El ahvalu-Šahsija fiš-šerijati islamiyeti“ излаже исламско породично право. Писац у овоме делу критички и прегледно износи прописе ханефиске правне школе о браку и породици, а уједно наводи и прописе других правних школа уколико се они разликују од прописа ханефиске школе. У овом су делу такође наведене реформе породичног права које је Египат завео у току последњих година. С обзиром на своју прегледност и начин обраде, ова књига може да корисно послужи нашим шеријатским судијама који у пракси примењују прописе шеријатског породичног права.

М. Беговић

Д-р Милорад Недељковић, Враћање селу и пољопривреди, са предговором Вој. В. Ђорђевића, Загреб 1936, стр. 1—32, цена 2 дин.

Ову малу, садржином богату и врло убедљиву књижицу треба да прочита сваки грађанин, који уме да размишља о најважнијим проблемима данашњице, а нарочито сваки политичар, који има да одлучује о судбини државе. У њој нам писац разлаже прво *опасности занемаривања села* примерима из прошлости. Ту видимо у каквом се бедном стању налазила пољопривреда у Француској, пре двеста година, за време краља Луја XV, читамо о страшном исисавању сељака које су вршили виши staleжи, најзад о краху целог државног и друштвеног уређења под ударцима велике француске револуције. Писац нам даље истиче пропаст пољопривреде старе римске државе и као последицу тога нестанак ове под ударцима свежих варварских племена, као и скорашњи жалосни пример пропасти једне велике државе, руске, у којој је утучен руски се-

љак апатично примно рушење једнога државнога и друштвенога поретка, у којем виши слојеви нису умели да просвете сељака и заштите пољопривреду. Писац описује и стање наших села и сељака под турском управом, њихово пљачкање и уљетавање, што је довело до народног устанка, протеривања Турака и стварања слободне српске државе, у којој је сељак постао прави сопственик земље, коју је обрађивао. Писац оштро критикује држање интелегентних српских кругова под кнежевима и краљевима из династије Обреновића, који су сужавали утицај сељачког стања на државну управу, као и њихову тежњу да се народ „одозго“ што пре „просвети“ и „дивилузује“ и наводи како су се брзо сваке године увећавали државни буџети. Али ова критика није у свему оправдана, јер се наш народ после ослобођења од Турака и заснивања своје народне државе одиста и морао просвећивати „одозго“... Тачно је да је за то требало све више новаца, јер се морало изграђивати после турске пустоши читава државна администрација, а и за војску се морало много трошити, пошто млада српска држава никако ни под којим режимом није могла напустити народне идеале него је морала на њиховом остварењу интензивно радити.

Писац даље у својим излагањима критикује и рад радикалне странке у Србији, нарочито у последњем битисању њеном пред балкански и светски рат. Од странке, коју су основали људи социјалистички настројени, постала је, вели, странка идолопоклоника и заштитника индустријских, банкарских и трговачких интереса. Као заштитник индустрије, банкарства и капитализма у опште радикална је странка током времена примила у своју средину велики број индустријалаца, банкара, крупних трговаца и лифераната, зеленаша и шићарџија сваке врсте, који су странку искористићавали у своје сврхе и наводили је да у државној управи чува њихове интересе. То је био главни разлог што је радикална странка која је своју снагу у почетку из сељачких слојева добијала, престала да буде чисто сељачка странка. Други разлог пропадања основног сељачко-борбеног карактера радикалне странке био је у томе, што су у њу, кад је постала владајућа странка, ускочили многи интелектуалци само ради каријере и богаћења, већином деца варошких родитеља, којима није на ум ни падало да се боре за сељачка права, за пољопривреду и село. Таква странка, кад је после ратова преузела управу државом, није имала израђен ни политички ни социјално-економски програм. Правећи коалиције са другим политичким групама радикална је странка поставила као централни програм нашег државног и народног живота унитаризам и централизам. У основи својој, каже писац, тај је проблем постављен неискрено, дволично, фарисејски, а иза лажно маскиране фасаде надирала је армија наше нове бирократије и великоварошког капитализма: на великом подручју нове уједињене државе тражили су себи ћара и шићара нове велике индустрије, банке, трговци и лиферанти, друштва за експлоатацију шума и рудника, јавне радове, државне зајмове и набавке... Буџет је почео скакати у фантастичне износе. Под његовим теретом и под теретом наше нове градске привреде наша пољопривреда почела се повијати. Реакција је сада дошла из хрватских крајева. Али хрватски сељачки покрет, као општи национални покрет Хрвата, уздржава се од учешћа у државној управи, а тиме интереси села и пољопривреде губе још више могућности да утичу на државне послове... Село, вели г. д-р Н., остало је по страни, заборављено, занемарено. И оно је читав низ година носило на своме врату терет најлуђих државних програма, најтежих и најрасипничкијих државних буџета, терет најизразитијег фаворизирања индустрије и банкарства на рачун сељачког народа, усред највеће и најтеже кризе пољопривреде за коју зна светска историја. Запали смо у једно доба које вапије за хитним поправкама у правцу заштите слободе и правде за село и сељака. Јер се поредак катастрофално накривио.

У одељку трећем о данашњем стању наше пољопривреде писац нам износи недовољну снабдевеност сељака земљом, стоком, алатима. Услед тога постоји код сељака глад за земљом, која га гони и на најтежа задуживања да би докупио земљу. О извођењу аграрне реформе код нас писац се неповољно изражава. Он налази да је овај посао спро-

вођен по партиским обзирима, да је повлађивано великопоседницима на разне начине (максимуми, супермаксимуми), те је огроман део земље остао у њиховим рукама, у место да се додели ситним земљорадницима и онима без земље. Затим је аграрном реформом одузета земља процењена високо, те ће сељаци дуги низ година имати да отплаћују додељену им земљу. Немајући довољно стоке и алата наш земљорадник рђаво обрађује земљу. Не може добро да је нађубри. Услед тешког стања сељак продаје стоку, а због тога нема прихода од млека и млечних производа, нема вуне, јагањаца. Нема довољно ни живине ни прихода од ње, нарочито од јаја.

Принуђен невољама са разних страна сељак се *залуживао*, али, остављен сам себи, под врло тешким условима. Народну Банку узели су у своје руке, вели писац, велики индустријалци, трговци, банкар и други капиталисти, некорнишћујући је за себе; за сељачке менице кажу да нису довољно сигурне ни брзо наплатљиве. Тако је, каже, сељачки народ доживео највећу привредну неправду, да се код Народне Банке снабдевају новцем капиталисти и зеленаши, који после тим новцем кредитирају сељака уз страховито високе камате...

У одељку *државни буџет и пољопривреда* писац тврди да највернију и најоточнију слику занемаривања села у нашој привредној и општој државној политици пружа нам државни буџет, који је 1930 године износио 13 милијарди динара а сада износи нешто преко 10 милијарди... Проучавање овог огромног историјског документа нашег народног живота, каже г. д-р Н., показује нам пре свега једно рашћење државног апарата који постаје сам себи циљ. Многа министарства, са непотребном поделом посла између себе, са безбројним одељењима и отсецима, гласно говоре о томе да се хтело створити само што више места и положаја, на које су разне странке и владе постављале своје присталице. Тиме су се прибављали „приврженици“. А успело само толико да се створи један већим делом излишан кадар људи на државном буџету, под чијим се теретом повиза нарочито наша пољопривреда. Јер јавни терети код нас узимају скоро половину укупног народног дохотка; један претерани проценат који се трпи само у изузетним временима (рата и т. сл.) и привремено. Тешком муком прикупљени државни приходи троше се највећим делом на „државне“, „културне“, „репрезентативне“ циљеве, дакле оном „горњем“ варошко-капиталистичком слоју нашега живота. *Село је потпуно заборављено и занемарено*. По буџету за 1934/35 у општем буџету од 10 милијарде динара буџет министарства пољопривреде износио је свега 101 милион динара (стварно утрошено 84 милиона), од којих је више од половине утрошено на плате чиновника у министарству и његовим разним одељењима, а само 36 милиона на државне пољопривредне установе. У истој години утрошено је за министарство иностраних послова 120 милиона, министарство унутрашњих послова 533 милиона, правде 345, просвете 800 милиона, војске око две милијарде; на пензије и потпоре око милијарду и двеста милиона динара...

Последице оваквог занемаривања села и пољопривреде показују се у *бежању са села*, из пољопривреде у варош, у државну службу, у најам у индустрији, трговини или у ма каквом послу по варошима. Та се појава опажа и у другим државама, нарочито у Француској, где су читава села опустела, а која узимају под заштитом највише Италијани. Тек после светског рата почињу европске државе и Сједињене Америчке Државе да воде енергичну политику *враћања равнотеже између села и вароши*, између пољопривреде и других радности, јер се налази да у свакој држави треба народу пре свега обезбедити исхрану и главне сировине за прераду, и то у сопственој производњи, независно од свих валутарних и војних (ратних) неприлика. Зато се данас у целом свету води једна смисљена економска политика са јасно израженим циљем: *нашраг на село, нашраг пољопривреде*...

Свуда се тако ради, каже г. д-р Н., осим код нас... Ми равнодушно гледамо како нам пропада пољопривреда и села се испражњују бежањем сељака куд било, а трудимо се само да нам цвета „домаћа индустрија“, најчешће са страним капиталом. Сељак се јагомице устремљује на државни и општински буџет: да добије ма какву службу „под платом“, нај-

чешће као послужитељ, надничар, у опште као „неквалификовани“ радник. У том дељењу мрвине хлеба из државног и општинског буџета сељаку, кога „протежирају“ народни посланици и посланички кандидати, састојала се поглавито „политика“ наших партија и њихово „заузимање“ за сељака... На квалификована места у државној служби устремила се имућнија класа варошана и паланчана, за чију се децу непрестано отварају гимназије, из којих се иде на универзитет. На овај начин стварамо хиљаде мушких и женских дипломираних универзитетлија, који сви теже да се сруче на државни буџет.

На ове варошке кандидате за државну службу почињу се у велико угледати и сељаци који се задужују и исцрпљују да школују децу на вишим школама да би и она добила државну службу. Наши политичари неће сељаку стварније да помогну, неће да му кажу истину, сматрајући да је „некултурно“ и „недемократски“ спречавати просвећивање народа путем школа.

Треба звонити на узбуну, вели с правом г. д-р Н. Нарочито данас у доба опште привредне кризе и затварања свију држава у своју затворену привреду (аутархију). Нама предстоји, каже писац, пренагомиланавање школованог и нешколованог пролетаријата на државном и другим јавним буџетима, а после много опасније пренагомиланавање школованог и нешколованог пролетаријата, незапослених маса изгладнелих људи, који ће имати само један животни циљ: „парче хлеба“. А шта то значи није потребно објашњавати...

Књижица г. д-р Н. изашла је у издању библиотеке „Сељачког покрета“, који хоће да буде нова независна и самостална сељачка партија, а која је постала „из увиђања да се привредни и политички живот наше државе налази на опасној изборници и из осећања дужности да се злу стане на пут“. Људе који су на челу „Сељачкога покрета“ није дакле обесхрабрило више пута већ чињени покушај да се сељаци и земљорадници окупе у своју политичку странку. Он се, досада, није могао развити у једну моћну партију, као што је некада била радикална странка са својих 5/6 искрених присталица. Поред исте идеологије у разним земљорадничким „покретима“, ствар се свршавала са неуспехом, поглавито због суревњивости оних, који су имали да воде покрет. Који су циљеви и начела овога новог покрета? Сав програм његов јасно је исказан у резолуцији од 14 јуна ове године, донесеној на оснивачкој скупштини, у којој је казано да „сељачки покрет сматра да земљорадници по броју становништва и свом привредном значају морају да буду основ целокупне државне политике наше земље“.

Објашњавајући ближе циљеве и начела „Сељачког покрета“ г. д-р Н. констатује да су многе наше политичке странке уносили у своје програме, *поред осталог*, и извесна обећања за село и пољопривреду. Али нису та обећања испуњавале. Пред изборе обећавала су се сељацима златна брда, после избора нису се старали о селу и сељаку. Водила се политика варошких вођа, *осподска полишика*. „Сељачки покрет хоће да води *чисто сељачку пољопривредну полишику* (тоталитарну), да буде чиста сељачка странка која ће сву пажњу обратити сељаку и пољопривреди. „Сељачки покрет“ одбацује колективну својину и брани приватну сељачку својину над земљом и хоће да чува породицу. Не рачуна се на велике поседнике и сељачке газде него на средње и ситне сељачке и на ону сиротињу и бескућнике, који данас грцају под невољама, у које је запала занемарена пољопривреда и којима се мора хитно помагати, ако се хоће да предупреду велике националне и друштвене катастрофе.

„Сељачки покрет“ сматра да наш привредни и државни живот треба да воде првенствено *земљорадничке задруге* и њихов задругарски дух. Задруге треба да спрече експлоатисање сељака као произвођача, као продаваца и као потрошача, у чему се и до сада сјајно успевало. Што се мене тиче ја бих тежиште задругарског рада ставио у *произвођачке задруге*, јер на том пољу наша је пољопривреда највише заостала. Политички идеал „Сељачког покрета“ и његов *програм* састоји се дакле у томе да се *дух сељачког задругарског договора и споразума унесе у цео наш политички живот и да основица тога државно-политичког живота*

буде старање о пољопривреди и потребама села. Несумњиво диван програм, који је лакше поставити него остварити. лепе су програме имале и остале наше политичке странке, а како су га остваривале кад су дошле на власт видели смо...

Што се тиче *полишичке оријентације* „Селачки покрет“ тежи за политичким слободама: слобода мишљења, договора, слобода штампе, слобода рада општинских и бановинских самоуправа и потпуно буџетско право Н. Скупштине, опште и слободно тајно гласање, парламентарни систем образовања владе. Дакле за потпуни демократски поредак. Такав „потпуни демократски поредак“ имала је у своме програму и радикална странка и друге наше странке али га се нису у пракси држале и видели смо докле су својим владавинама довеле земљу. Да ли би „Селачки покрет“ успео са овим потпуним демократским и парламентарним поретком да оствари свој програм кад би дошао на владу? Демократски поредак у свима земљама дошао је у озбиљну кризу и на све стране тражи се његова реформа. Може ли се она код нас избегн? Ја сам покушао у књижици „Принципи државног уређења“ да дам извесне предлоге и сугестије у погледу реформе која се по моме мишљењу мора извести, ако се жељи спас демократије и хоће да се избегну њени антиподи — фашизам и болшевизам...

И у горућем питању српско-хрватско-словеначком, дакле у уставном односно у питању државног уређења, „Селачки покрет“ је „сасвим јасно одредио свој став“, каже г. д-р Недељковић. Он признаје и то да овај проблем није решен ни у припремним договорима пре остварења ове државе а ни доцније. Признаје да се о њему морају већ једном одређено изјаснити сви политички покрети. На жалост, г. д-р Н. нам не каже какав је тај „сасвим јасно одређени став“ Селачког покрета у питању нашег државног уређења. За *уништаризам* или *федерализам* и на којој основи? Истина он вели да је становиште Селачког покрета у овом питању следеће: „Ми желимо да унесемо *задругарски дух* у цео наш привредни и политички живот, па сасвим природно желимо да тај дух братског задругарског договорања о узајамним односима и о заједници унесемо и у решавање српско-хрватско-словеначког питања. У овој формули братског задругарског договорања и споразумевања о свима узајамним односима и о заједници налазе се сви елементи једног политичког програма, потпуно јасно одређена и солидна основица за решавање постављеног проблема“. То треба да буде по г. д-р Н., „сасвим јасно одређени став“ „Селачког покрета“. Али овакав како је горе изнесен он није ни јасан ни одређен. Јер да ово питање треба „споразумно“ решавати тврде све наше политичке групе и у томе погледу нема разлике између „Селачког покрета“ и других политичких група. У чему је онда та разлика између њих? Ту не помажу фразе о задругарском духу и братском договорању него се мора храбро казати на шта „Селачки покрет“ пристаје. Масама земљорадничким на српској страни, из којих ће се у главном регрутовати присталице Селачког покрета, треба јасно казати какво државно уређење треба да буде па да се постигне споразум Срба, Хрвата и Словенаца, и ако се хоће „потпуни демократски поредак“. То треба *вође* овога покрета да знају и народу објасне а не од народа да очекују директиве... Јер у оваквим кардиналним и суштинским питањима народ, и у демократији, не води него бива вођен...

Али, можда се то не казује из тактичких разлога...

Д-р Д. Аранђеловић

Emilo R. Gojković, Zakon o osiguranju radnika (objašnjen sporodnim zakonodavstvom i praksom), Beograd, Geca Kon A. D., 1936, str. 1—695.

До сада у нашој правној литератури била је у употреби као коментар закона о осигурању радника једино књига г. д-ра Вилма Хелебранта, коментар закона, који је издао 1925 г. Средишњи уред за осигурање радника. Та књига била је врло добра. Она садржи многа и теоријска и практична објашњења. Али посао се развијао. Радничко осигурање временом је добило свој прави облик. Било је потребно да се *нађе*

један искусан социјални радник, који би могао на себе да узме тај тежак задатак па да изради исцрпан коментар закона о осигурању радника.

Г. Гојковић, који је дуго година био управник Београдског окружног уреда за осигурање радника, савладао је тај огроман посао. Он је изнео у овој огромној књизи текст Закона о осигурању радника са свима споредним изворима, наредбама, окружницама и објашњењима. Поред тога што је ово потпуно посао, практичари и они који се баве изучавањем радничког осигурања добили су врло много тиме што је г. Г. средио овај материјал који је био разбацан у „Службеним новинама“, „Радничкој заштити“ и који делимично уопште није ни био објављен. Аутор се уздржао од сваког личног коментара, његови коментари јесу уредбе, прописи статута, решења и окружнице Средишног уреда, министарска наређења, пресуде Државног савета и споредни текстови. Може се рећи да је то потпуно кодекс и да он претставља све што се у радничком осигурању могло знати до 31 октобра 1935 г. Зато ова књига претставља велики интерес.

Милан Бартош

D-r Vladeta S. Vuksanović i Nenad D. Popović, Kontrola zagranličnog platnog prometa (devizna kontrola), knjiga 1: Sistematski prikaz jugoslovenske kontrole, Beograd, 1936, izdanje Zadruga činovnika Narodne banke, str. 1—212.

После књиге г. д-ра Узелца о клириншком промету, долази књига г. д-ра Вуксановића и Поповића да попуни празнину у погледу на контролу заграничног платног промета.

Огроман напор, интелигентна систематизација, лако излагање и апсолутна потпуност одликују ову књигу у којој је показана организација девизне контроле и по органима и по последицама, ту се може наћи цео систем о одливу девиза и валута, искључења девиза из платног промета путем замрзнутих потраживања као и путем клиринга и компензација, борба против валутних клаузула, питање руковања девизама и валутама, специјално питање изношења и продаје динара. Ту су све потребне мере за ограничење промета са хартијама од вредности, кредитног пословања са иностранством, производње и промета племенитих метала, ограничења робног промета и опште одредбе о клиринзима, компензацијама и везаним иностраним потраживањима. На први поглед цела ова књига претставља збирку прописа. У суштини то није збирка прописа, то је стављање свих постојећих прописа у један успео систем.

Ова књига јесте насушна потреба свакога практичног човека који ради са пословима који улазе под појам девизног и валутног промета у најширем смислу. Али то је у исто време и уџбеник за адвоката и судију, пред које неминовно долазе овакве појаве. И то уџбеник из кога се да научити и из кога се сигурно учи.

Милан Бартош

C. A. Koefoed, Komasačija s naročitim obzirom na prilike u Jugoslaviji, preveo s nemačkog ing. agr. d-r M. Finči, Beograd, izdanje Ministarstva poljoprivrede, broj 40, str. 1—80.

Г. Кофод, Данац пореклом, стручњак бившег царистичког руског Министарства пољопривреде за техничко извођење сеоске комасације, који је овај посао вршио и у Совјетској Русији од 1925—30 г., био је позван у Југославију да проучи питање комасације. Г. К. на лицу места у Југославији проучио је наше прилике за комасацију. Зато је он у своме делу о теорији комасације земљишта извршио извесне додатке који се тичу нас. Тако н. пр. на стр. 23, 28, 29, 30 и 31 износе се не само потребе нашег комасирања него и практични његови примери. Специјално се задржао аутор на питању измешаности парцела у сеоском поседу у Југославији и показао је да ту има услова за радикалану комасацију. Г. К. дао је и упутства како би требало извести комасацију у Југославији.

Г. инж. Финчи задужио је нашу књижевност превођењем ове књиге и тиме је попуњена још једна празнина.

Милан Бартош

КОНГРЕСИ

XI. Међународни конгрес за кривично право и казнене заводе и заседање међународне комисије за кривично право и казнене заводе у Берлину, 1935.

Извештај делегата Владе при Комисији у Берну.

Међународна комисија за Кривично право и казнене заводе (Commission internationale pénale et pénitentiaire) одржала је у августу 1935 у Берлину своје годишње Заседање (Сесију) и 11. Међународни конгрес за кривично право и казнене заводе.

I. Рад заседања Биро-а и Комисије.

Биро Комисије, који сачињавају делегати појединих влада при Комисији у Берну, састао се је 15 августа. 16 августа су отпочеле седнице Комисије у згради немачког парламента. Ове су седнице држане пред Конгрес и за све време Конгреса, до 24 августа. Поред седница саме Комисије држале су седнице и разне Поткомисије.

1. На седници Комисије од 16 августа, Генерални секретар Комисије, г. Симон ван дер Аа, поднео је извештај о важнијим пословима Биро-а. Затим је благајник поднео свој извештај. Председавао је, као и на следећим седницама, г. д-р Бумке, председник немачког Касационог суда, који је од 10 Конгреса претседник Комисије као делегат владе државе, у којој се је имао да одржи идући, тј. 11 Конгрес. У свом говору, којим је, 16 августа, отворио сесију Комисије, г. председник Бумке је одао пошту успомени додавањег делегата Краљевине Југославије, пок. д-ра Душана Суботића, председника Касационог суда, изјављујући своје жаљење, што га не може да поздрави у Берлину, у толико више, што је пок. Суботић студирао и докторат полагао на Универзитету у Лајпцигу, и захваљујући колегама што су се подигли с места у његову част.

2. На седници од 17 августа г. д-р Бумке ме је поздравио као новог делегата у Комисији, на чему сам му се захвалио. Затим се је прешло на дневни ред:

1^о Најпре је референт Поткомисије за *верификацију рачуна* из прошле године прочитао свој извештај, па је онда изнет буџет Комисије за 1936 год., који износи 76.000 шв. фр.

2^о По једногласном пријему и извештаја и буџета за 1936 прешло се је на извештај Поткомисије за *наставак анкете о судовима за децу*. Један Комитет за заштиту деце постоји и при Друштву народа у Женеви, и он је априла 1935 држао своју 11 сесију. Референт Поткомисије је изнео више своју сарадњу у име Комисије са овим Комитетом. Тај Комитет је, каже, донео више закључака о институцијама, којима би судови за децу поверавали малолетнике, а прошле године је одлучио, да отвори анкету с кестјонером о смештању деце у породици (на шта референт полаже више но на поменуте институције). Анкета је по тој одлуци имала три предмета: помоћне органе (сервисе) судова за децу, организацију и функционисање ових судова и установе, којима ови судови могу децу поверавати. Друштво народа по завршењу свог посла спрема ново издање анкете посредством података прибављених од Биро-а Комисије.

3^о После је дата реч референту Поткомисије за *научно испитивање затвореника*. Према његовом извештају ова Поткомисија припрема израду формулара, према коме би се научно испитивање затвореника могло корисно да врши. До сада је било у неким земљама формулара, али су они и сувише гломазни. Потребно је израдити збијен формулар. Одлучено је на овој седници, по саслушању овог извештаја Поткомисије, да се ради састава формулара образује један Комитет стручњака. Тај комитет треба да обрати пажњу и на социолошке факторе, а не само на антрополошке или биолошке. Сем тога му се препоручује, да узме у обзир и рад „центара за студију“, који према изјави италијанског делегата, постоје при италијанским казним заводима, као и рад Комисије

састављене у Италији са задатком да специјално изучава затворенике по *тенденцији*, предвиђене у итал. к. з. различне од „рођених“, јер су они „анормални са гледишта карактера“, а не „с аномалијама физичким или психичким биолошког реда“.

4^о По овоме се је прешло на извештај Поткомисије за *репатриацију ослобођених страних затвореника*. Референт саопштава, да је Поткомисија умолила чланове Комисије, да јој пошаљу податке о друштвима за постпенитенцијарну заштиту, која постаје у њиховим земљама. У овом се је наилазило на закашњење. Поткомисија је ипак успела, да састави једну листу установа у разним државама, које би се примиле и дужности репатриације. Постоји намера, да се та листа чим буде дефинитивна пошаље владама разних држава (што је већ учињено). Извештај је примљен.

5^о Затим се је прешло на извештај Поткомисије за *међународну криминалну и пенитенцијарну статистику*. Референт помиње, да је ова Поткомисија поднела свој последњи извештај на сесији Комисије у Берну 1934 (в. Procés verbaux 66). Сем тога саопштава, да је Поткомисија саставила једну мешовиту Комисију, у коју су ушла три члана Комисије и три члана Међународног статистичког института. База рада ове статистичке комисије су четири њене следеће резолуције: (1^о) да се државама чланицама пошаљу формулари о криминалној статистици (што је већ учињено), (2^о) да се изради пројекат општег увода у криминалну статистику (што је референт већ отпочео, послав члановима мешовите комисије један метод и пројекат), (3^о) да се изради схема-тип као основа за међународну асимилацију националних криминалних статистика (што је референт започео, послав свој пројекат схема-типа члановима мешовите комисије), (4^о), да се изврши међународна статистичка анкета о извесним кривичним делима (чему се још није приступило). Према мишљењу Поткомисија Мешовита комисија треба да се ускоро састане, да би дефинитивно фиксирала извештај о другој и трећој резолуцији, и да одлучи да ли треба да се одржи четврта резолуција и евентуално одреди други референт за овај посао. Извештај је примљен.

6^о После овога председник моли Генералног секретара, да да објашњење по питању *Размена пенитенцијарних службеника*. Помиње да је идеја размене изнега од енглеског делегата на прошлогодишњој сесији. Енглески и немачки делегат у Комисији су је већ остварили, као што се види из њиховог извештаја. У том извештају они систематски у шест рубрика описују посету немачких функционера у Енглеској и енглеских у Немачкој, која је трајала 15 дана; изнесе ту пре свега својство и број екскурзиста; затим се говори о путу, којим су ишли, и како су били смештени; набрајају се конференције, које су чули, и затворе, које су посетили; приказују се дистракције приређене им за време бављења; изнесе се детаљно трошкови; говори се најзад о резултату, који се може очекивати од ових посета. У дискусији је италијански делегат предложио, да бављење траје не 10 до 15 дана, већ неколико месеци и читаву годину дана. На овој седници је преовладало гледиште, да посете (према предлогу претседника најмање 10 до 15 дана) трају 15 дана (по мишљењу енглеског делегата максимум посетилаца десет до дванаест лица), јер имају, не теоријски, већ чисто практички карактер упознавања с духом страних казних завода. Ово пак не искључује, наговестило се је, и особено научно бављење појединих стручњака на дуже време. — Потом је Генерални секретар резимирао закључке: на име да се одобри план развијен у извештају енглеског и немачког делегата о посетама и да се само као допуна прими идеја италијанског делегата; да Комисија пошаље код ње заступљеним владама писмо с једним егземпларом извештаја, да би се ставио у примену план изнет у овом извештају и у опште да би се сугерирало узимање у обзир ове идеје; и најзад да се понуди посредништво Секретаријата за реализацију једног и другог.

3. — 1^о На седници од 17 августа узет је у претрес извештај Поткомисије за пројекат *конвенције-шпиа о екстрадицији*. Референт извештава, да се је Поткомисија састала у току зиме, да би узела у извр-

критике, које су се појавиле поводом публикације њеног предпројекта, и да су њене модификације достављене члановима Комисије ради њихових евентуалних примедба. Примедбе више чланова су стигле. Поткомисија се је сасстала у очи дана и сложила се, да поводом операција чланова учини извесне измене у Претпројекту. Референт саопштава ове измене. Претседник тада пита, има ли још примедба да се поднесу о тексту пројекта, нарочито у погледу последњих модификација, које је поткомисија учинила. После примедба извесних чланова, нарочито о чл. 6, где је реч о неекстрадицији политичких криваца (Pella, Givanovitch, Delaquis, Castorkis), претседник изјављује, да скуп одобрава пројекат с модификацијама и с додатком једне експликативне примедбе уз чл. 6. Скупштина ово прима и тако је пројекат конвенције-типа о екстрадицији постао дефинитиван. Одлучено је, да се достави владама (што је и учињено).

2⁰ После овога се је прешло на питање „*спољне организације Конгреса*“.

4. На седници од 24 августа Председник изјављује, да према консултовању с члановима Комисије, ова прима позив италијанске владе изјављен преко њеног делегата, да се 12. Конгрес одржи у Риму 1940. То је он саопштио већ на завршној седници Конгреса.

1⁰ После овога претседник покреће „*Питање развоја делатности Комисије*“ и даје реч Генералном секретару. Овај скреће пажњу Комисије на „три тачке“ меморандума и ноте по овом питању поднетих од енглеског делегата одн. од њега у току године. То су: (1⁰) Да се сада може прихватити раније непримљена идеја вршења *надзорних посета* (visites d'inspection) Комисије у казним заводима разних држава, пошто је „Скуп правила о поступању са затвореницима“ већ утврђен од Комисије и све државе, консултоване од Друштва народа, су изјавиле, да одобравају овај „програма минималних услова“. (2⁰) Да се сада може приступити реализацији већ претресане и у „Скуп правила о поступању са затвореницима“ унете идеје установљења једне Поткомисије за израду Кестионера за анкету односно *професионалне наставе пенитенцијарних службеника*. (3⁰) Да се у погледу *унушарње организације* састанака Комисије приступи припреми, за идуће сесије Комисије, реферати по извесним операцијама дотакнутим у „Експликативном меморандуму“ уз „Скуп правила о поступању са затвореницима“, које нису довеле до измене текста, али су биле резервисане (као што су: опште ограничење трајања превентивног затвора и забрана сваке изнуде изјаве или признања за време судске истраге; чињење заштите ослобођеника обавезном; општа уредба о условима рада у затворима и олакшање намештења ослобођеника у слободној индустрији).

Претседник констатује по трећој тачци, да постоје сагласност чланова, да се остави Биро-у избор питања и референата, који ће отворити дискусију на идућој секцији. Ово скуп прима. Претседник затим предлаже после дискусије по првој тачци, да се за сада одложи питање надзорних посета. Иначе је изјавио, да би Комисија тешко могла већ сада понудити владама, да чини посете казним заводима, јер се ту појављује једно питање, које се дотиче суверенитета држава. Највише што би се могло, то је, да Комисија изјави своју готовост, да даје савете ако то владе желе, Генерални секретар помиње тенденцију у Друштву народа, да се установи специјални Комитет, који би могао, на тражење појединих држава, саставити извештај о њеном пенитенцијарном систему (на шта је примећено, да вероватно државе неће поднети такав захтев ни данас ни сутра, али да је корисно понудити им то). Питање је одложено због краткоће времена.

2⁰ Затим је покренуто питање о поступку за одговор на питање Венецуеле за време 15 скупштине Друштва народа: „Под којим условима, у одсуству уговора о екстрадицији и кад се прогонство појави као неостварљиво, могу бити репатрирани неполитички осуђеници, који су избегли у неку земљу ван оне где су осуђени“. Одлучено је, да се да од-

говор заједно с међународним Биро-ом за унификацију кривичног законодавства.

3^о Најзад се је прешло на *формацију Биро-а комисије*. Сходно традицији изабран је за председника италијански делегат г. Новели, као делегат државе, где ће се држати идући конгрес. Понова су изабрани Lord Polwarth, Simon van der Aa и Delaquis за потпредседника одн. за генералног секретара и за благајника. По говору новог председника закључена је седница и сесија Комисије.

II

11 Међународне конгрес за кривично право и казнене заводе у Берлину, приређен од Међународне комисије у Берну, одржан је од 18—24 августа 1935 у просторијама немачког Reichstag-a. На дневни ред Конгреса стављено је било више питања из области кривичних санкција и завода за извршење казни и мера безбедности. Према својој природи сва су ова питања подељена у 4 секције, од којих је свака имала по 3 питања: секција I законодавство, II администрација, III предохрана, IV деца. Председник Конгреса је био председник Међународне комисије, т.ј. делегат немачке владе у овој Комисији, Dr. Erwin Bumke, председник немачког Касационог суда у Лајпцигу (Reichsgericht). Потпредседници су били делегати влада при комисији.

Поред потписаног, као вође делегације, делегати на Конференцији су били г.г. д-р Метод Доленц, професор Универзитета у Љубљани и д-р Станко Франк, професор универзитета у Загребу.

На Конгресу су биле заступљене 44 државе. Поводом Конгреса је у истој згради била приређена Пенитенцијарна изложба, на којој су се налазили разни интересантни предмети из области извршења казни лишења слободе у Немачкој. По завршетку Конгреса приређена је екскурзија за студију (*voyage d'étude*) у разне казнене заводе немачке, на путу Берлин—Минхен—Лајпциг—Берлин. Екскурзија је почела 26 августа, а завршила се је 1 септембра повратком у Берлин. У екскурзији је учествовао и потписати.

Рад у секцијама је био обилан у дискусијама. Потписати је узео учешће у дискусији по четири питања у две секције: у I и III секцији прво и треће питање (в. за ова питања ниже у приложеном преводу питања и револуција Конгреса). Укупно учешће потписаног делегата износи око 12 штампаних страна.

III. Питања расправљана и револуције изгласане на Конгресу.

Секција I. Законодавство.

Прво питање: Коју надлежност треба да има казнене судија у извршењу казни?

Коментар. У току последњих деценија наступила је еволуција у идејама о положају и задатку кривичног судије. Ако је некада било претерло схватање, да судија има само да испитује кривичну ствар, која је пред њим, и да изрекче пресуду, од неког времена се је почело да тврди, да се судија, кад је већ пресуда изречена, не треба да не интересује извршењем казне и у толико пре мере безбедности. С једне стране жели се, да магистрат врши извесну контролу над извршењем, повереним администрацији, да би том извршењу обезбедио нужне гаранције с гледишта легалитета, с друге стране узето је у разматрање, да судија познавањем проблема извршења прибавља елементе потпуног упознавања принципа погодних да инспиришу добру примену кривичног правосуђа. Ново кривично законодавство италијанско је већ унело у извесној мери надзор судијом над извршењем казне. У питању је, да се испита, у којим границама и на који начин се тај надзор може прихватити и вршити, а да се избегне стварање несугласница с пенитенцијарним (административним) властима и стављањем озбиљних сметњи брзом и ефикасном току самог извршења.

Резолуција: — 1^о Погодно је, у циљу што рационалније реакције социјалног организма против криминалитета поверити без резерве доношење важних законом означених одлука односећих се на извршење казни лишењем слободе било судијама, било државним тужиоцима, било мешовитим комисијама, којима претседава један магистрат. — 2^о Треба створити облике устројства погодне за проширење надлежности магистрата у погледу управљања и контроле над надзором кривца на условну казну осуђених. — 3^о Желети је специјализацију кривичних магистрата, желети је даље, у циљу подстицања њиховог интересовања за криминолошка и пенитенцијарна питања, да им се да право посете у свим казним заводима и да се предвиди, колико је могућно, један период њихових студија у тим заводима.

Друго питање. — Које су мере препоручљиве за скраћење спорова званих „монстрпроцеси“?

Коментар. Било је констатовано у разним приликама, да су редовни прописи, који регулишу кривичну процедуру, и посебице одредбе о извођењу (администацији) доказа, које окривљенику дају право да натура све доказе, које жели да поднесе, и које повлаче аналогну способност за јавну власт која гони, прикладни само за спорове више или мање нормалног обима, а да, у споровима врло великог замаха, воде претераном и ирационалном проширењу материје спора. Тако се поставља питање, да ли би се у таквим случајевима, могла оставити суду слобода, да одлучи о обиму извођења доказа, било у опште, било према извесним мерилима, или би какве друге мере могле бити примљене да би се скратили и убрзали спорови звани „чудовишни спорови“.

Резолуција: Казнена санкција, да би била корисна, треба да интервенише брзо. Умесно је дакле, да се отклони из процедуре све што није неопходно за манифестацију истине. — Проблем мера, које се треба да предузму да би се постигао овај циљ, може се решити само у оквиру испитивања мера подобних да убрзају кривични поступак у опште, поштујући ипак при свем том права одбране. Не би се заиста могло материјално оправдати установљење различних поступака према претходној оцени вероватног трајања претреса. — Да би се међутим избегло сувише дуго трајање претреса у кривичним предметима, Конгрес препоручује следеће мере: 1^о Избећи, колико је год могуће, нагомиланање основа оптужбе елиминишући инкриминације, које неће имати утицаја на исход процеса. Ако се кривично право некоје земље инспирише принципом принудног гоњења (принципом легалитета), требало би се узети у разматрање рационално ублажавање овог принципа, да би се допустило државном тужиоцу ограничавање објекта процеса. — 2^о У земљама, чије законодавство не допушта судији да одстрани понуде доказа без интереса за откриће истине, ово право треба да му се да. — 3^о Ниједног окривљеника неће моћи помагати више од два браниоца. — 4^о Судија би требало да има власт, да ограничи трајање говора оптужбе и одбране на завршном претресу. — 5^о Кад већ отпочне поступак на претресу, споредне (инцидентне) одлуке моћи ће се побијати правним лековима само заједно с одлуком о главном предмету.

Треће питање. Да ли ублажење кривичног законодавства треба да утиче на већ извршене (правоснажне) пресуде? — Какав се утицај може дати измени у законодавству о извршењу казни на казне изречене дефинитивно пре ове измене, или чије је извршење већ отпочело?

Коментар. Питање, такво, какво је постављено, дели се у два дела, који се обадва односе на проблем повратног дејства измене у кривичном законодавству, али пошто су хипотезе различне, сваки део тражи посебно одговор. — У првој алинеји, у питању је дејство на већ извршном посталу пресуду измене, која је наступила у законодавству и изгледа повољна за осуђеног. До сада, кривично законодавство не познаје у опште могућност таквог дејства, па ма и прелазећи ћутке преко тога. Недавно међутим та могућност је унета у нов пољски кривични законик. Ситуација која одатле проистиче показује изгледе, који заслужују да се изучавају. — У другој алинеји, у питању је специјално измена у зако-

нодавству, које се односи на извршење казне, и утицај, који изгледа допуштљив и опортун, да јој се припише на казне пре тога досуђене, њихово извршење не било још наступило или чак већ отпочело.

Резолуција: I. 1^о Ублажавање кривичног законодавства треба да утиче на већ извршене пресуде не само онда, кад нов закон чини некажњивим за дело, за које се је по ранијем закону казнило, већ и онда кад он само ублажава у знатној мери казну, било у погледу врсте било у погледу мере. — 2^о Нов закон ће одредити случајеве, у којима ће ублажавање бити довољно, да би се узели у обзир. Сматраће се као довољна н. пр. следећа ублажавања: замена смртне казне или вечите робије другом казном, замена казном од једне године највише казне од пет година или више, спуштање максимум казне испод изречене казне и тд. — 3^о Губитак частних права и друге законске последице кривичне осуде престају исто тако као и поштрења казне, ако их нов закон не прописује. — 4^о Горње одредбе не важе за осуде изречене због кривичних дела из ког привременог закона. — 5^о Ублажавање се врши тек по обнови покренутој тражењем осуђеника или државног тужиоштва. — II. Ново уређење извршења казне ублажавало оно или поштравало извршење — треба да се примени на казне дефинитивно изречене пре ове измене као и на казне, чије је извршење већ било отпочело, сем ако само то ново уређење не прописује друкчије.

Секције II. Администрација.

Прво питање: Да ли су методи примљени у извршењу казни, у циљу васпитања и поправљања криваца (интензивна хуманизација, широкe повластице, значајно олакшање принудљивости [коерције] у извршењу казни у степенима) у стању да производе дејства, која се имају у виду, и да ли су ове тенденције у опште опортуне?

Коментар. Пенитенцијарни системи готово свију земаља били су подвргнути важним модификацијама. Начин извршења, ако не карактер, казни лишења слободе нарочито се је изменио, и примећује се тенденција све више и више, да се затворени кривац преобрази и у ред поврати (рекласира). Најдаље су на том путу отишле државе, где је уведен потпуно изражен прогресивни систем, али и у понекој другој држави наступило је аналогно развиће, у скромнијој мери. Ове модерне реформе имају своје присталице и своје противнике. Ови последњи им нарочито замерају, да слабе застрашавајуће дејство казне. Уместо је дакле да се покрене испитивање стечених, искустава и дискусија о примени и корисности у опште методе у питању.

Резолуција: Никакву резолуцију секција није предложила. Она је саопштила Општем заседању, да су дискусије остале без резултата, пошто секција није могла доћи до закључка због фундаменталних разлика, које су се појавиле у току претресања стављеног проблема и које се нису могле отклонити, при датим околностима, каквом опште примљивом формулом. Заседање је примило на знање ово саопштење тражећи експликативни извештај о дискусијама по овоме, које је известилац секције пристао да изради и које ће касније бити објављено у Актима Конгреса.

Друго питање. Какав је утицај индустријске и земљорадничке беспослице (shomage) у погледу рада затвореника у време кризе и којим се средствима могу избећи или смањити штетне последице, које из тога произилазе? — Да ли треба, утврђујући „Standard of life“ затвореника, водити рачуна о „Standard of life“ становника уопште?

Коментар. Ово питање је сасвим особено актуелно и прешно. Економска криза, која свуда бесни, и беспослица, која отуда произилази знатно увеличавају тешкоће, којима се чак и у периоди просперитета сусреће организација пениетнцијарно¹⁾ рада. Околности принуђују на претпостављање, да ће се ова криза још дуго осећати. Кад је стање ствари тако, изгледа корисно, да се прикупе подаци о неугодностима,

1) Scil. У казним заводима и затворима и у заводима за мере безбедности, в. ниже 3 питање, коментар.

које су се осетиле у разним земљама, и о мерама, којима се је покушало да отклоне. Друга алинеја поставља једно специјално питање, како принципелно, тако и практично, које се надовезује на исто, кризом створено стање ствари.

Резолуција. У време кризе, беспослица у слободној индустрији има кобан утицај на пенитенцијарни рад, нарочито што се тиче индустријског рада, док је агриколни рад мање тиме погођен. Пошто је пенитенцијарни рад у основи сваког извршења казне лишења слободе и беспосличјење врши врло штетан утицај на карактер и диспозиције затвореника, потребно је, да се затворенима да довољно рада. — У овоме циљу опортуно је да се препоручи: — 1^о Заштита пенитенцијарног рада законским одредбама, према којима су државне администрације особито дужне, да затвореницима обављају један одређени део радова, који се има да врше за државу, н. пр. у области стављања старе грађе у употребљивост, и да код казних завода набављају извесну количину артикала, који су им потребни, ако се ови артикли ту производе. — 2^о Шире употребљавање затвореника за јавне радове, особито земљорадничке радове, за раскрчавање необрађених земљишта и других аналогних радова, водећи рачуна о слободној радној снази. — 3^о Замена механичког рада ручним радом, где се то може, водећи рачуна о природи предузећа и не наносећи штету квалитету израђених предмета и професионалној обуци затвореника. — 4^о У крајњим случајевима смањење часова рада за сваког затвореника и расподела посла на већи број затвореника. — Индустријско запослење затвореника треба да се распореди на највише могући број индустрија, тако да се за сваку од њих избегну незгоде конкуренције. — У случају ако се из беспослице проистичуће тешкоће не могу одстранити, потребно је, да се затвореници употребе за друга телесна или интелектуална занимања, н. пр. повећање часова наставе, организација специјалних курсева, већа разноврсност у лектурама, дуже шетње, спортске вежбе итд. — Утврђујући услове живота затвореника, треба водити рачуна о условима живота слободне популације. Тако умесно је, да су ти услови што је могуће простији, а да се одрже у добром здрављу и за рад способни они, за које важе.

Треће питање. Како се извршење казни лишења слободе треба да разликује од извршења мера безбедности, које лишавају слободе? — Да ли се прогресивни систем треба да узме у обзир и за мере безбедности?

Коментар. Нова законодавства и закони издати или у припреми усвајају пенитенцијарни систем, који, поред казни, садржи и мере безбедности. Опште разликовање, које се међу њима чини у теорији, састоји се у томе, што казна има афлиktivни (испаштајући) карактер, док мера безбедности има за циљ социјалну реадаптацију. Друга студија доказује тешкоће отсеченог и јасног разликовања. Али је још теже утврдити, које су у пракси, т. ј. у периоду извршења, праве одлике за разликовање двеју форми лишености слободе. Проблем се појављује како онда, кад мера безбедности, која садржи лишење слободе, има да замени казну лишења слободе, тако и, особито, онда, кад је намењена, да буде допуна такве казне. — Пажња се специјално скреће, у другој алинеји, на проблем опортунитета примене и на мере безбедности прогресивног система. Термин прогресивни систем се употребљава у широком смислу, тако да обухвата сваку употребу принципа прогресије давањем благодиклоности или привилегија. — По себи се разуме, да питање узима специјално у обзир поступање с нормалним осуђеницима.

Резолуција: I. 1^о Одсечна разлика између казне и мере безбедности, особито између казни лишења слободе и мера безбедности, које садрже губитак слободе, састоји се у различности схватања, на којима се оне заснивају. — 2^о Принципиелна разлика ће бити испољена и обележена разликама у примени, у колико ће то бити могуће без штете по циљ мера безбедности. 3^о За препоруку је дакле, да се мере безбедности примењују у специјалним заводима, одвојеним од затвора и казних завода. — 4^о Поступање с нитерниранима требаће да се одсечно разликује од

поступања са осуђенима на казне лишења слободе теже природе. — 5^о За остало, моћи ће се установити разлике у погледу врсте одела, суме награда (премија), просторности и избора лектира и у другим аналогним областима. Ипак, с обзиром на различитост интернираних индивидуа, немогуће је утврдити норме, које би на општи начин регулисале све детаље примене мера безбедности. — II. До данас прибављена искуства још не допуштају, да се оцени, да ли се прогресивни систем може да препоручи за примену мера безбедности.

Секција III. Превенција (предохрана)

Прво питање. У којим случајевима и према којим правилима има места, у модерном казном систему, применити стерилизацију, било кастрацијом, било вазектомијом или салпингектомијом?

Коментар. Према једном мишљењу, које се је много распрострањило ових последњих времена, потребно је за успешно сузбијање криминалитета, да се стерилизација у овој или оној форми унесе у криминално-политичке мере. Тако, она је препоручена као мера безбедности, да се избегне поврат криваца, који су извршили кривична дела против моралности, евентуално место интернирања у какав обичан или специјални пенитенцијарни завод, или као еугеничка мера за спречење кривца аномалне конституције да има децу. Да ли се стерилизација може сматрати као мера, која се може применити? и затим као опортунa? да ли се треба да захтева престанак кривчев, или се операција може да изврши не водећи рачуна о његовој вољи? треба ли чинити разлику односно радикалнијих и мање радикалних метода примене? Ето, између осталог, разних тачака које треба објаснити при испитивању питања. У осталом, неколико земаља су већ унеле у своја законодавства ту методу више или мање скорашњим законима и тако су могле да прикупе искуства, док се у разним другим земљама увођење исте има у виду, у такође скорашњим законским пројектима¹⁾.

Резолуција: 1^о Треба, у сваком законском тексту, добро да се разликују термини стерилизација и кастрација, који означају по природи, врсти и резултату различите операције. — 2^о Добри превентивни терапеутички резултати код сексуалних поремећаја с тенденцијом деликвенције треба да покрену све земље, да у својим законима учине потребне измене или допуне, да би се ове операције могле вршити, на захтев интересованог или с његовим пристанком, како би се дотична особа могла ослободити аномалних сексуалних тенденција, због којих постоји бојазан вршења сексуалних деликата. — 3^о Исто важи за операције стерилизације из мотива здравствених или еугеничких с пристанком субјекта, који се треба да оперише. — 4^о Принудна кастрација се може сравнити с другим мерама безбедности, које наређују постојећи закони. Принудна стерилизација из еугеничких индикација је препоручљива превентивна мера, пошто би она снизила за будућност број аномалних индивидуа, из којих произилазе значајним делом кривци. — 5^о Законске мере безбедности, односеће се на стерилизацију из санитарних и еугеничких разлога, и кастрација опасних сексуалних криваца или рецидивиста су опортуне, под условом да има озбиљних гаранција за оправдање операција. — 6^о Нема места, да се приме, за стерилизацију криваца, принципи различни од оних, који регулишу стерилизацију других лица из санитарних или еугеничких разлога. — 7^о Национална законодавства требаће да гарантују са свих гледишта, да се принудне кастрације и стерилизације врше само с крајњом опрезношћу и саобразно редовној процедури, која ће предвидети брижљиво испитивање случаја од одбора лекара и правника.

Друго питање. Да ли се може желети увођење у кривично законодавство одредаба, која судији дају власт, да лицима осуђеним за кривична дела у вези с њиховим позивом забрани вршење овог позива? — Какви би били модалитети забране? — На који би се начин могла обезбедити испуњеност забране?

1) Recueil de documents en matière pénale et pénitentiaire. vol I, livr. 1, p. 83 ss. livr. 2, p. 175 ss., vol. II, livr. 2, p. 188.

Коменшар. У више земаља постоји могућност забране, административним путем, или путем административног судства, извесним лицима вршења њиховог позива. Ова власт, која припада нарочито индустријској полицији, створена је у циљу заштите друштва. — У другим земљама се је дошло на мисао, да се на генерални начин да иста власт кривичним судовима, који могу дакле, у пресуди, забранити осуђенику вршење његовог позива или заната, кад радња за коју се осуђује доказује, да би било опасно за друштво задржати га у његовом позиву. — Изгледа да се може очекивати прибирање посебних података о стању законодавства у овом предмету у различним земљама и обавештење о искуству, која су учињена у примени ових мера. У исто време би било врло важно сазнати, како се могу успешно сузбијати покушаји избегавања примене такве забране вршења позива или заната.

Резолуција: 1^о У случају везе између злочина или преступа и позива или заната окривљеног о ствари судећи суд моћиће изрећи против овога позивну забрану. 2^о Услови ове позивне забране су: а) Да је кривично дело извршено чинећи злоупотребу позива или заната или још тешко повређујући дужности, које позив или занат налажу. б) Да је у питању кривично дело извесне тежине. в) Да је позивна забрана нужна да би се заједница заштитила од нових опасности. — 3^о За осуђеника, забрана повлачи као последицу немогућност вршења свог позива или заната, било за себе било за другога, или вршења позива или заната преко другог лица под његовом зависношћу или по његовим наредбама. — 4^о Позивна забрана је привремена; треба да је највише на пет година. 5^о Правно говорећи, позивна забрана је мера безбедности. — 6^о Да би се обезбедило вршење позивне забране, треба установити једно специјално деликтно дело, угрожавајући казном затвора, притвором или новчаном казном прекршиоца забране. Сем тога, треба учинити тако, да полиција може контролисати стриктно поштовање забране.

Треће питање. Да ли се може пожелети стварање „homes-a“ за ослобођенике? — При потврдном одговору, каква би требало да је њихова организација, какве би категорије осуђеника требало да примају и какав би рад они прихватили? Каква је ситуација у разним земљама?

Коменшар. Важност социјалне реадапације ослобођених осуђеника за предохрану од поврата се све више и више признаје. Такође се признаје, да се заштита (патронат), која се бави њиховим рекласирањем, осетно развија, и, овде онде, методично. Тако се је с разних страна препоручивала као помоћно сретство инсталација једне врсте склоништа, где ослобођеник може провести извесно време по изласку из затвора, као последњу етапу пре ступања у редован живот, и где може касније наћи привременог склоништа, ако не успе у својој борби за пристојну егзистенцију у друштво. У извесним земљама, такви су азили већ били стављени у рад. Питање је формулисано тако, да прикупи и земље, где постоје подаци о стеченом искуству, и да подстакне израђена мишљења о овоме предмету у његовој целини.

Резолуција: Потпора ослобођеним осуђеницима је нужна за њихову реадапацију. Потпора треба да се изводи стварањем рада. На прво место, треба радити на намештању ослобођених затвореника на обична радна места. У колико ово није могуће, појављује се нужно предузети мере, да ослобођеници, бар они који су поправљиви и који рад желе, могу бити примљени у радне колоније или у homes, који примају невољнике без сваког склоништа. У специјалним случајевима, особито кад не постоји довољан број мешовитих homes-a или кад су у питању ослобођеници особене врсте, чији пријем у мешовите homes-e не изгледа опортун, било за саме ослобођенике, било за пансионере мешовитих homes-a, може такође бити препоручљиво стварање малих специјалних homes-a за ослобођене осуђенике. У сваком случају, нема начелне примедбе на то, да се наставе покушаји специјалних homes-a за ослобођене осуђенике.

Секција IV. Деца.

Прво питање. Јели узесно дати судовима за децу власт да одлуче о мерама, које се имају узети не само у погледу с пута скренуле деце

и млађих малолетника, већ и у погледу деце и млађих малолетника у моралној опасности? — Да ли ови судови треба да одлучују и о губитку очинске власти недостојних родитеља?

Коменшар. Власти судова за децу су у опште одсечне одређене и доста ограничене. — Пред ове релативно још младе установе се свуда изводи с пута скренула и делинквентна омладина. Али умесно је питати се, да ли не би било корисно, с гледишта заштите деце и предохране од младалачке деликвенције, да се ти судови баве, поред с пута скренулих, и овом другом категоријом деце и млађих малолетника састављеном од оних, који се налазе у моралној опасности. У исто време, поставља се питање, да ли не би било корисно, с гледишта интереса такве деце, предати, једном једином и истом судству узроке, који се односе на њихову заштиту, и да се доследно да судовима за децу надлежност да одлуче о тужбама за лишење очинске власти?

Резолуција: Могло би се пожелети, да се судовима за децу да власт да одлуче с мерама, које би се имале предузети исто тако у погледу малолетника у моралној опасности, као и у погледу малолетника с пута скренулих и криваца. — Специјалне организације социјалне предохране треба да раде свуда, у свакој држави, с поменутих судовима, у тесној сарадњи. — Пожелети би се могло, да се овим судовима да власт, да одлуче о губитку или растерећењу од очинске или старатељске власти недостојних или неспособних родитеља или старалаца.

Друго питање. На који се начин могу мирити, у организацији превентивног затвора малолетника, захтеви поступка с интересом модерне заштите малолетника од опасности овог затвора?

Коменшар. У питању је један од најделикатнијих проблема у погледу поступања с окривљеним малолетницима. На име, догађа се, да за време кривичног поступка малолетник мора остати под непосредном зависношћу надлежне судске власти или бити одвојен од сваког страног утицаја, и да је немогуће да се подвргне затварању у другом заводу или месту но затвору. Тада се појављује проблем установљења једног система превентивног затвора, који, и ако ће одговарати нужностима наложеним потребама процедуре или из околности проистичућим условима не садржи поступање, које малолетнике излаже штетним дејствима, од којих постоји бојазан при правом затварању у зграду за одрасле.

Резолуција: 1^о Превентивни затвор малолетника треба да се избегава, сем ако га нужности истраге не захтевају. У колико нема озбиљне непогодности, дете ће бити поверено чувању својих родитеља или свог старатеља. — 2^о Ако је која мера лишења слободе неизбежна, малолетник ће бити затворен у којој јавној или приватној установи специјално намењеној за чување и васпитање деликвентне или напуштене деце. — 3^о Ова установа требало би да буде снабдевена опремом, алатом и персоналом потребним за испитивање физичког, душевног и социјалног стања малолетничког. — 4^о За време свог бављења у овој установи малолетник треба да у њој нађе огњиште и школу или радионицу. — 5^о У местима, где такве установе не постоје, треба предузети мере за обезбеђење преноса малолетника у средишта алатима боље снабдевена. — 6^о Само у одсуству подесних услова и могућности преноса, може се имати у виду затварање. У овом случају, треба градити локале, који обезбеђују потпуно одвајање одраслих и малолетних осуђеника и ублажавање других непогодности скопчаних с усамљењем, нарочито давајући рада.

Треће питање. Који је најбољи начин за организовање моралне и материјалне потпоре деце и млађих малолетника, стављених по наредби суда у школе и друге установе, по њиховом изласку и од кога и како ова потпора треба да се оствари.

Коменшар. Постоји општа сагласност у придавању највеће, вредности заштити (патронажи) деце и млађих малолетника, који су због свог држања, били поверени у циљу реедукације каквој јавној или приватној установи намењеној овоме циљу. Неки сматрају чак ову патронажу или „aftercare“ као главни услов за крајњи успех мере интер-

нирања у таквој установи. Велики су прог्रेसи били остварени у области ове патронаже у разним земљама, од како се је овога питања било дотакло у дискусији по једном питању једног ранијег Конгреса. Од интереса је дакле расправљати изрично, сада, питање организације ове патронаже у свим изгледима његовим.

Резолуција: 1^о Заштита се може вршити на најбољи начин кооперацијом званичних и приватних напора. Нужно је, да се то припреми за време интернирања деце и млађих малолетника у установи. — 2^о Свуда, где је могуће, службеници самих завода требало би да се прихвате заштите; тамо где је ово немогуће, требало би да има једне специјалне званичне организације, или друге какве већ постојеће организације за потпору младежи, која би се користила услугама драговољних агената. — 3^о Период кушње је битан; било би корисно применити систем полуслободе, ослобођења на пробу с повраћањем у завод, ако је то потребно, или и једно и друго, према случајевима. Период кушње требало би да се може завршити у сваком тренутку. — 4^о Агент заштите би требало да буде пре „помагач“ но „надзорник“; требало би да дејствује из своје иницијативе, а да не чека да се пита за савет. Посебице, требало би да он лично надзирава услове живота и рада својих штићеника. Требало би да има на свом расположењу фондове, да би давао привремену потпору. — 5^о Требало би, колико је могуће, употребити обичне организације за социјалну потпору.

Д-р Тома Живановић

БЕЛЕШКЕ

Прослава Францускога Грађанског Законика у Канади (Северна Америка). — Претпрошле године, 1934., била је свечаност четиристогодишњице открића Канаде од стране Француза Jacques-a Cartier-a (1534. год.). Истина, Канада је била и пре њега позната (још од 1497. год.) благодарећи Sabot-у (оцу и сину који су живели у Енглеској, под Влаом Краља Хенрика VII. и Хенрика VIII.) али ју је J. Cartier први, у име Француске, заузео и почео организовати. Доцније су француске колонисте, које метропола, Француска, није била подржала, напали Енглези настањени између планина Alleghanys-a и мора (Атланскога Океана), далеко од њих многобројнијих, којима су морали подлећи, тако да је, у току времена, цела Канада, Париским Уговором од год. 1763., прешла у посед Енглеске и постала њен доминион. Иначе је Канада једна Савезна Држава од десет аутономних провинција. Једна од њих је и Québec чије је главно место Монреал (Montréal: Монреал је имао 1922. год. 650.000 становника) у главном, по народности, француски град. И како је Грађански Законик провинције Кебек, промулгиран 1866. год., у основи Француски Грађ. Законик (Code civil од год. 1804.), то су правници исте провин-

ције (француске националности) организовали, приликом Cartier-еве прославе, „des journées consacrées au Droit civil français“ (дане посвећене Француском Грађ. Праву). Једна, једновремена и сасвим оправдана, манифестација француске културе у Канади. На ту свечиност која се одржала 31. Августа и 1. Септембра, 1934. год. у Монреалу, дошли су били и представници Француске Правне Науке у Европи а, наиме, Г. Г. Henri Capitant, проф. Парискога Правнога Факултета у Паризу, члан Францускога Института (Académie des Sciences Morales et Politiques), René Demogue, проф. истога Факултета, и Louis Josseland, декан Правнога Факултета у Лиону Г. Josseland је, 1930. год., био у Београду и његово предавање на Универзитету, о злоупотреби права, привукло је било општу пажњу наших стручњака. Г. Josseland је један од најјачих носилаца те теорије у Француској) као делегати Француске: Председник Делегације био је Г. Capitant који је у исто време био и званични делегат Правнога Факултета у Поатије као и Међународне Академије за Упоредно Право; Г. Josseland је био делегат и за Правни Факултет у Тулузи и, осим тога, са Г. Capitant-ом, представљао је и Правни

Факултет у Кану. А заједнички, и Г. Сапитант и Г. Жосеран и Г. Демог, били су службени представници Француског Министарства „de l'Éducation Nationale“, Народног Васпитања: раније Министарство „de l'Instruction publique“, (т. ј., обоје, Министарство Просвете). Осим тога, на свечаности биле су заступљене установе односно државне владе: Париска Адвокатска Комора (Ordre des Avocats или Barreau) Г-ом Ollivier Jallu, чланом Управног Одбора (Conseil) Коморе; Г. Xavier Janne, проф. Универзитета у Лиежу, био је изасланик Белгиске Владе (читаоци „Архива“ се сећају да је, 1933. год., Г. Х. Јанне учинио посету Београд. Правном Факултету којом приликом је одржао, на Универзитету, једно врло успело предавање о значају Науке о Упоредном Праву); Г. Sugiyama, проф. Универзитета у Токију, као овлашћени представник Јапана (Г. Sugiyama је један од најчувенијих јапанских правника: Г. Sugiyama је почасни доктор Париског и Лионског Универзитета); Г. Périn-guey, Председник (bâtonnier) Адвокатске Коморе у Алжиру, као делегат Националног Удружења Адвокатских Комора у Француској и Француским Колонијама (Association nationale des Avocats inscrits aux barreaux de France et des colonies). Било је још делегата из Средишње и Јужне Америке, из Хаити итд.

Свечаности је председавао и, при њеном отварању (31. Августа 1933.), поздравно делегате и госте Г. L. E. Beauhieu, пређашњи председник Адвокатске Коморе и проф. Правног Факултета у Монреалу.

Реч Г. Beauhieu-а била је тако лепа, садржајна и поучна да мислимо да ће и за читаоце „Архива“ бити интересантно и корисно, ако је овде донесемо у преводу.

„Дани које почињемо значе епоху, уверен сам, у нашој историји. Као што смо навикнути, од увек, да се окрећемо ка Француској да бисмо тамо потражили инспирације и светлости правне, данас видимо, са дивљењем и радошћу, како Француска долази к нама, оличена у њеним најславнијим сивовима у области Правне Науке“. Затим, Г. Болије представља сву Г. Г. изасланике чија имена смо горе навели, и, пролужујући, вели даље: „Господо, ми смо се састали овде, на Конгресу, да одамо пошту цивили-

лизаторском зрачењу (rayonnement civilisateur) које Француска врши у целом Свету помоћу свога Грађанског Законика и да се тако, и од стране правника, допринесе свечаностима организованим ради проslave четирогодишњице открића Канаде. Без овога Конгреса може се рећи да ове комеморативне свечаности не би биле потпуне; јер се нарочито у домену Права живо одржава утицај Француске који је Картије сањао да за свагда утврди на овом Копну.

„Наполеонов Законик је заиста једна од најплеменитијих творевина људског генија. Критикован још у самој почеку, он је ипак пребродио један од најбогатијих периода у погледу друштвених преображаја и новог правног цветања (floraisons juridiques nouvelles), и после више од 125. година, он се још држи усправно, у битности исти, увек импозантан, увек поштован. Његова дуготрајност, сама она, доказивала би његову извршност.

„И тако се остварује пророчанска Наполеонова реч, на Светој Јелени:

„Моја слава није у томе што сам добио четрдесет битака. Оно што ништа неће избрисати, што ће вечито надживети (survivra éternellement), то је мој Грађански Законик; то су Записници Државног Савета“.

„Лако је пронаћи узрок овој појаву дугога трајања. Наполеонов Законик представља извештај број основних карактерних особина које се не налазе нигде у једном толико израженом ступњу (à un degré aussi prononcé).

„На првом месту, он је битно човечан (essentiellement humain). Он садржи прописе за животога човека а не за једног човека апстрактнога. Он не задржава нити одвраћа с њенога пута еволуцију Природе него је дисциплинише и подржава (la soutient). Он не иде против легитимних тежњи људи који су у заједници него их одржава у правим границама (justes limites). Он је створен с погледом на целину социалнога тела и не зна за захтеве група и каста. Он сачињава, једном речи, изврсну базу за обезбеђење владе природне и друштвене правде.

„Друга одлика Француског Грађанског Законика. И ако су одредили на један прецизан начин оквир у коме се могу кретати људске делатности, творци овога законодавства умели су

да избегну сувише ситне прописе (*les réglementations trop minutieuses*) и многобројност детаља. Они су разумели да конкретан случај није из ресора Законодавца него судије и оставили су Правосуђу да оно допуни његово дело.

„Функција закона (*l'office de la loi*) јесте да утврди, широким погледима (*par de grandes vues*), опште максиме Права, да постави начела плодна у последицама а не да улази у детаље питања која се могу појавити у свакој материји (*qui peuvent naître sur chaque matière*). На судији који је прожет општим духом закона почива дужност да управља њиховом применом. (Pr. 54., 55., C. c. livre du Centenaire, 1804).

„Према систему Законика (*Dans l'économie du Code*) на судовима је да неизменљив (*immuable*) законски текст подесе с обзиром на променљиве потребе друштва и да одрже увек живу правну суштину (*la substance juridique*).

„Хвала Богу, ни у Француској ни у овој земљи, судови нису изневерили велики задатак (*n'ont failli à la grande tâche*) који им је тако био додељен. И, поред текста, његовим тумачењем и попуњавањем, створила се обимна јуриспруденција чија узвишеност и племенитост налазе се на нивоу самога законодавства.

„Најзад, Грађ. Законик Француски, да се послужимо формулом драгом практичарима, за дивљење је како по форми тако и по садржини.

„Његове дефиниције, његов састав (*sa composition*), његов метод везују га за класичну Француску. Његов стил прецизан и јасан, такође га везује за њу и разумљиво је да је један писац као *Stendhal* могао сматрати свакодневно читање Законика као изврсно средство књижевнога тренирања (*entraînement littéraire*). То се не може рећи за наше статутарне законе (*statutaires*).

„И зато није чудно да је овај Законик, промуглиран за Француску, убрзо прешао границе Француске. Продавањем, непосредним пресађивањем, он се је проширио у суседним земљама, код народа сличне образованости, све до предела (*les contrées*) најудаљенијих. Зар Француски Грађ. Законик није, за дуги низ година, био основа приватно-правнога законодавства у Јапану? Па и данас, он тамо

има знатнога утицаја. Таква распрострањеност закона једног народа равна је само оној коју су имали римски закони.

„Што се тиче нас у провинцији *Québec*, који смо још од свога почетка били под владом закона француских, било је сасвим природно да смо, када је било дошло време да кодификујемо своје приватно-правно законодавство, прибегли Законнику Наполеономом. Истога разлога је закон који је био декретовао кодификацију наредио био, у исто време, комисарима који су имали да изврше тај посао да нови закон саставе према Наполеономом Законнику.

„Међутим, то би била погрешка мислити да је наш Законик само једна ропска (*servile*) копија Францускога Законика. Обичаји и нарави (*les usages et les mœurs*) наше провинције били су већ толико прожети (*imprégnés*) прописима старе Кутиме Париске (*la vieille coutume de Paris*), да ће, на више места, наш законодавац одбити да примени измене које је Наполеонов Законик ту био унео.

„Затим, уступање земље Енглеској било је створило нове погодбе, оно је, у исти мах, ставило, једно према другом, два законодавства, енглеско и француско, и, у извесним тачкама, закони енглески изгледаху више саобразни нашој посебној ситуацији.

„Додајмо да, у доба наше кодификације, наши комисари су били у стању да искористе нападе, од стране коментатора тога времена, било против садржине било против форме извесних нормама Франц. Грађ. Законика. Каткада су они били стали на страну критика. Напоследку, десило се да су наши судови, налазећи се у другој средини (*placés dans une ambiance différente*) давали сличним текстовима тумачење друкчије од онога које су били усвојили судови француски.

„Из ових разних узрока потекле су неједнакости како у Законодавству тако и у Правосуђу. То су неједнакости које су правници канадски предузели да подвуку у извештајима које ће прочитати или предати за време ових дана Грађанскога Права. И мали број тих неједнакости показује да је наше Право, у својој основи и својој битности (*dans son fondement et dans son essence*), увек остао Право Француско и да се, осим тога, Франц. Грађ. Законик може прилагодити потребама како Новог тако и Старог Света.

„Али, људски геније не може предвидети све друштвене промене и није могућно прописати законе за сва времена. Комисари Консулата о томе су водили потпуно рачуна. „Јер, говорили су они, закони, једном написани, остају такви какви су. Људи, напротив, никада не мирују, они су непрестано активни а ово кретање које никада не стаје и чија дејства прилике различито мењају производи свакога момента какву нову комбинацију, какав нов резултат.

„Под притиском (la poussée) нових времена, Француски Грађ. Законик морао је, дакле, да се развија (évoluer), иначе би могао постати сметња једном пуном цвегању (épanouissement) живота. Он је, у истини, и еволуирао. Те еволуције, у главним установама Приватнога Права, јесу оне које су учитељи (les maîtres) из Француске овде присутни предузели да оцртају. „Остаје једна трећа серија односа и они су многобројни и од очаравајућега интереса: то су извештаји страних правника који су дошли из Америке и Старога Света и који, сви, показују утицај Права Францускога на њихова национална законодавства.

„Дела француских учитеља, дела страних правника, дела правника канадских: то су, изгледа, они саставни елементи једног величанственога споменика подигнутога у славу Наполеоновога Законика

„Може се схватити да ће Човечанство, у своме ходу ка напретку, доспети до друштвених трансакција из којих ће проистећи односи до данас непознати. За те нове односе, имаће правници дотичне епохе да нађу и нове правне формуле, јер Право има замисију да служи човеку а не да га подјарми (de servir l'homme, et non de l'asservir).

„Али се може рећи још сада да ће бити довољно, да би се одговорило новим условима будућих друштава, допунити законодавство садржано у

Грађанском Законнику (code civil) и по методама који су послужили да се он састави.

„Једно законодавно дело које може тако да се бескрајно прилагоди свима временима и свима приликама, без измене његових битних елемената јесте заиста, једно ретко и снажно дело!“

После говора Г. Beaulieu-а прочитао је, на конгресу, Г. Р. В. Mignault, прешашњи судија у Највишем Суду (la Cour suprême) Канаде, своје предавање: *La responsabilité délictuelle en la Province de Québec* (Преступна одговорност у Провинцији Québec). То стручно и учено предавање цењенога судије и правника Канадскога, Г. Мињо-а, изишло је у органу Францускога Друштва за Упоредно Право (Париз): *Bulletin trimestriel de la Société de Législation Comparée* (бр. 4—Octobre—Novembre—Décembre 1934), као и горња реч (allocution) Г. Beaulieu-а и један кратак извештај Г. Capitant-а о истоме Конгресу (чиме смо се послужили за ову своју белешку о Конгресу).

Надамо се да ћемо, у једном од даљих бројева „Архива“, моћи донети и извештај о наведеноме предавању Г. Мињо-а (овом приликом да напоменемо да је Г. Mignault, тада адвокат у Монреалу, написао један изврстан чланак о Грађ. Зак. Француском у Канади: *Le Code civil au Canada*, који је објављен у „Стогодишњици Францускога Грађанскога Законика“ (Le Code Civil — 1804 — 1904. — Livre du Centenaire publié par la Société d'Études législatives“), стр. 725. à 731.] Исто тако, гледаћемо да донесемо и мање изводе и из саопштења (communications) Конгресу која су дала Г. Г. Capitant и Demogne у Седници од 22. Децембра, 1934. год. Друштва за Упоредно Законодавство у Паризу а која су су отштампани у Бр. 1 (Janvier — Mars) 1935. год. друштвенога часописа.

Ж. М. Перић.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1936, бр. 9. — Д-р Радоје Вукчевић: VII Конгрес Union internationale des avocats. — Д-р Тома Живановић: Основи међународног деликтног права. — Б. С. Марковић: Демократија и савремено приватно право. — Бор. А. Милојковић: Потребна да се међународни сукоби решавају јединим међународним процесним правом, једним за цело човечанство. — Милорад Антоновић: Право и морал. — Ник. А. Гајић: О заштити права закулодавца по § 686 грађ. зак.

БР. 10. — Позив за Осму редовну скупштину Адвокатске коморе у Београду. — Извештај Одбора Адвокатске коморе у Београду за Осму редовну скупштину Адвокатске коморе. — Благјајнички извештај. — Рад на изменама и допунама Пословника Адвокатске коморе. — Предлог Одбор Адвокатске коморе у Београду за измене и допуне Пословника Коморе који се подноси VIII редовној годишњој скупштини.

EKONOMIST (Mesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja) 1936, br. 10. — Dr. Nikola Peršić: Privredne prilike u Španiji. — Milan K. Ivanović: Carinska smjestašta. Njihova priroda, značaj i uloga. — Dr. Josip Nagy: Dardanelska konferencija u Montreux-u. — Leo Weinberger: Jugoslovenska tekstilna industrija. — Nikola Mirković: Mandžukuo — novi faktor u svjetskom gospodarstvu.

НАША САМОУПРАВА (Часопис за финансиjsки живот бановина и општина) 1936, бр. 8—9. — Радован М. Драшковић: Са конгреса Савеза градова. — Д-р Еуген Сладовић: Коопулна привредна политика. — Сретен В. Вукосављевић: Прегруписаване општина. — Мирко Саграк: Баварска управна школа.

ODVJETNIK (Organ Advokatske komore u Zagrebu) 1936, br. 8. — Poziv na skupštinu Advokatske Komore u Zagrebu. — Poziv na skupštinu Mirovinskog Fonda A. K. — Izvešće Odbora Adv. Komore. — Zaključni računi i proračun Adv. Komore. — Tajničko izvešće Mirovinskooga Fonda. — Blagajničko izvešće Mirovinskoga Fonda.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1936, бр. 17—18. — Леонид Таубер: Независност и сталност судија. — Драг. Ј. Јанковић: Окружне самоуправе у Србији. — Катарина Хауг: Полицијске мере према деци у Совјетској Русији. — II: Међународни биро за борбу са диганским криминалитетом и наши Пигани. — Ј. П. П.: Политичка тајна полиција руског царства и њене наследнице — Чека и Г. П. У.

ПРАВНА МИСАО (Часопис нове генерације) 1936, бр. 7 и 8. — Д-р Ђорђе Тасић: Проблем мира у филозофији права. — Веселин Маслеша: Народни фронт и раније коалиционе владе. — Д-р Марко Жужаћ: Хрватска сељачка мисао. — Пашиуканис: Методе конструкције конкретних у апстрактним наукама.

НОВЕ КЊИГЕ

Peter Struve, Cheirokratie. Zur Charakteristik des antiken Bolschewismus und Sozialismus. Eine soziologische Polybios-Studie. Wien, 1936, S. 289 — 298. Sonderabdruck aus Bd VII, H. 3 der „Zeitschrift für Nationalökonomie“. Verlag von Julius Springer in Wien.

Univ. prof. Aleksander Maktecov, Kriminalna sociologija in etika. Ljubljana, 1936, str. 20. Posebni odtis iz „Slovenskega Pravnika“, let. L.

A. Soloviev, Encore un recueil de diplômes grecs de Menoikeon. Bruxelles, 1936, p. 59 — 80. Extrait de „Byzantion“, tome XI.

A. Soloviev, Aperçu historique du développement du droit dans les Balkans (jusqu'au XVe siècle). Beograd, 1936, p. 438 — 447. Extrait de la „Revue internationale des études balkaniques“, tome IV.

Д-р Александар Соловјев, **Θ. В. Тарановскиј какъ историјкъ славенскога права.** Београд, 1936, стр. XXXIX — XLVIII. Посебни отисак из „Записки Русскога Научнаго Института“, вып 13.

Д-р Александар Соловјев, **Књига свих реформација града Дубровника (Liber omnium reformationum civitatis Ragusii).** Београд, 1936, стр. XXXIII + 347, цена 80.— дин. Издање Срп. кр. академије (Зборник за историју, језик и књижевност српског народз, 3. од., књ. VI. Извори за историју Јужних Словена, уређује Јован Радоњић, сер. 5.: Историско-правни споменици).

Д-р Александар Соловјев, **Стонске одредбе (Ordines Stagni).** Београд, 1936, стр. 251—383, цена 10.— дин. Издање Српске кр. академије (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, 3. од., књ. VI. Извори за историју Јужних Словена, уређује Јован Радоњић, сер. 5.: Историско-правни споменици).

Д-р Јован Ђорђевић, **Савремена француска демократија. Социолошко-правна расправа.** Београд, 1936, стр. 36. Прештампано из „Архива за правне и друштвене науке“, књ. XXXIII (L), бр. 1—2 и 3.

Mijo Mirković, a. ö. Professor a. d. Rechtswissenschaftlichen Fakultät Subotica, Lage und Entwicklungstendenzen der Landwirtschaft im Irischen Freistaat. Sonderabdruck aus „Berichte über Landwirtschaft“. — Herausgegeben im Reichs- u. Pr. Ministerium für Ernährung u. Landwirtschaft. Bd. XX, H. 3, S. 464—474, Berlin 1935.

Уредник

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
15, Алексе Ненадовића, тел. 2173

Власник у име Правног факултета

Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ
47, Негошева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“, Живојин Д. Благојевић, Киев Михајлова 3.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXVI ДРУГО КОЛО

25 Новембар 1936

КЊИГА XXXIII (I) БР. 5.

С Ј Е Ј Е С

1748—1836

I.

Ове године навршило се сто година од смрти опата Сјејеса, једнога од првака Француске револуције. Његово име није данас онако познато као име Мирабоа и Лафајета, Дантона и Робеспјера, али теоретичари државног права баве се и данас њиме. Он је делао и на пољу практичне политике и на пољу политичке теорије, био исто онако као његов савременик Берк у Енглеској и борац и мислилац. На пољу практичне политике и самим својим савременицима био је загонетан. Имао је велику способност ћутања, — изјашњавао се ретко, — и то у необично сажетим изрекама. Његова је реч као реч пророка више значила него што је казивала. Уз способност ћутања имао је и способност прикривања. Робеспјер га је назвао кртицом револуције: као кртица, и он је рио под земљом. Један посланик рекао је: Кад би у скупштинској дворници било завесе, Сјејес би се сигурно иза ње сакрио. У својим успоменама Мале ди Пан вели за њега: Необично је вешт да иде к своме циљу, а да се то не види, да припрема друге за неке далеке ствари о којима они и не слуте, да јавно говори мало, и да ради тајно... Захваљујући тим особинама, он је био један од оних ретких првака револуције који су избегли гиљотину. Упитан шта је радио за време терора, одговорио је: „Живео сам“. Другим речима, умео је да сачува главу онда кад су око њега главе падале. Он је био и врло себичан и врло увиђаван. Имао је себичност нежење и калуђера: лична безбедност и лична угодност биле су му прече од свега. Та себичност кочила му је и амбицију. Он је тежио првим положајима, али, ако могућно, без већег ризика; иначе, повлачио се на положаје тајног и неодговорног саветодавца. Његова себичност била је изврсно руковођена његовом увиђавношћу. Дану ситуацију схватао је брзо, и одмах у цело: отуда његове многобројне изреке које целу једну ситуацију дају у две три речи. Пред почетак револуције рекао је у једној брошури: „Шта је трећи сталез? Све. — Шта је био до сада? Ништа. — Шта тражи? Да буде нешто“... Пред крај револуције,

пре него ће је закључити војна диктатура Бонапарте, Сјејес је рекао: „Треба нам једна сабља“. Између те две изреке, од којих једна карактерише почетак револуције, а друга њен крај, читав низ других, исто тако добро скованих изрека. За време борбе жирондинаца и јакобинаца, која се завршила насилним начином, Сјејес је рекао жирондинцима, који нису били сасвим свесни опасности ситуације: „Гледајте да се нађете уз топове“. Његова већ наведена реч: „Живео сам“, не карактерише само његову себичност, него карактерише још и опште стање ствари под терором, када је за сваког политичара било важније сачувати главу него водити политику. После својих победа у Италији, Наполеон Бонапарта је говорио: „Ја начиних велику нацију“. Сјејес му је приметио: „Могли сте то учинити само стога што смо ми пре вас начинили нацију“. Национално јединство Француске, доиста, било је дело Француске револуције; тада је створен и политички појам „нације“, — и Сјејес је био први који је узвикнуо: „Живела нација“. Приликом државног удара од 18 бримера, Бонапарта је имао Сјејеса уза се. Скупштина је дочекала Бонапарту с узвицима: „Доле диктатор!“ Предлог је одмах учињен да се он стави ван закона. Збуњен, Бонапарта се повукао из скупштинске дворнице. Сјејес му је дошапнуо: „Они хоће да вас ставе ван закона, ви њих ставите ван скупштинске дворнице“. И доиста Бонапарти није остајало ништа друго него да посланике растера оружјем. После свршеног удара, Сјејес је брзо схватио аутократске тежње Наполеонове. Узимајући за себе место првог консула, Наполеон је нудио Сјејесу да буде други консул. Сјејес се захвалио речима: „Не желим да вам будем ађутант“.

Ценећи тачно разна стања кроз која је Револуција пролазила, Сјејес се није ни с једним од тих стања тако изједначио да заједно с њиме пропадне. Али ако не с њеним појединим стањима, он је био изједначен са самом Револуцијом. Његово држање у краљевом процесу ударило му је обележје Револуције за увек. Жирондинци су до последњег часа чинили покушаје да спасу краља. Сјејес није веровао да се краљ може спасти, и гласао је за његову смрт. Противници су му чак изнели да је свој глас овако формулисао: „Смрт, без фраза“. Револуционар од почетка, Сјејес је после краљевог процеса увршћен у револуционаре најопасније врсте, у „краљеубице“. Албер Сорел описује какав је мучан и језовит утисак начинио, кад се после неколико година појавио на Берлинском двору, у дипломатској мисији. „Међу дипломатима накићеним лентама, ђенералима, министрима, униформисаним по старом обичају, појавио се један туђинац у строгој одећи, која је изгледала погребна, са широким тробојним појасом преко прсију. То је био Сјејес. Сви су га показивали прстом. Појава тога краљеубице унела је као неку дрхтавицу у ову дворску свечаност“.

Сјејес би имао неке сличности с Талераном и Фушеом. Код све тројице политички реализам спајао се с једном себичном природом. Страховити догађаји Револуције, који су им открили сву злоћу људи и сву превртљивост среће, узнемирили су њихов егоизам преко сваке мере, и исто тако изоштрили њихову опрезност. И Фуше и Талеран и Сјејес ишли су кроз живот као да би пролазили кроз саме заседе: искуство револуције истрезнило их је и сувише, — истрезнило до цинизма. Фуше је био велики полицајац, Талеран велики дипломат, Сјејес велики приређивач револуција и државних удара, саветник Скупштине од 1789, кад се бунила против краља, и саветник Бонапарте, кад је учинио удар 18 бримера. Али ни Фуше ни Талеран ни Сјејес нису имали онај замах и полет по коме се познаје велики државник.

II.

Као политички мислилац, Сјејес је вредио више него као практични политичар. Он није био онако велики мислилац као Монтескије и Русо, али је био мислилац потпуно самосталан. Он није био ничији ђак, — и мислио је тако као да нико пре њега није мислио о истој ствари. Почињао је све изнова.

Монтескије унео је у политичке науке идеје историског релативизма. Иза установа откривао је узроке који их у даном историском тренутку оправдавају. Сјејес се није интересовао за историске узроке установа; он је презирао историју; све што су људи радили у прошлости до свитања рационализма у XVII и XVIII веку било је заблуда и предрасуда. То одбацивање историје одаје у Сјејесу револуционара.

Русо је величао природну доброту примитивног човека и веровао у разумност народне воље. Сјејес је држао да се политичка вештина као и све остале вештине развила тек с културом, — и да би примитивизам био исто тако бесмислен у политичким, као год и у техничким наукама. И пошто је политичка вештина ствар знања и културе, Сјејес није много веровао у успех једне владе која би се повијала за народном вољом.

Уверен да постоји једна политичка вештина исто тако специјална и сигурна као напр. вештина грађења друмова и мостова, Сјејес се гордио да је велики мајстор те вештине. Високо мишљење које је имао о себи самоме, преносио је и на друге. Гђа де Стал упоређивала га је с Њутоном: као Њутон у физичким наукама, тако је Сјејес у политичким наукама открио основне законе, — и устав који би њега пустили да направи по тим законима, био би савршен.

Сјејес је себе замишљао као онога који прави установе, а не као онога који их научно објашњава. Међутим, ми данас кад узмемо у руке његову брошуру објављену 1789 о Трећем реду, изненађени смо тачношћу његовог објашња-

вања историских појава. Још пре него је Револуција и почела, он ју је већ приказивао као покрет Трећег реда, који није ништа у држави, иако је у друштву све, и који би хтео да и у држави буде нешто. Објашњавање Револуције класним интересима буржоазије, која, пошто је постала у привредном животу најважнији чинилац, тражи да постане такав чинилац и у политичком животу, — то објашњавање вредило би још и данас.

Буржоаски карактер Револуције Сјејес је јамачно стога разумео што је сам био прожет буржоаским идејама и осећањима. Племство је крвнички мрзио. У племићима је гледао не само људе друге класе, него још и људе друге расе. По његовом домишљању, француски племићи били су потомци страних освајача који су преотели земљу староседеоцима. Борба против племства била је у неку руку борба за народно ослобођење.

Буржоа по мржњи на племство, Сјејес је био буржоа и по неповерењу које је осећао према нижим редовима. Он је јасно видео ново индустриско доба које је настајало. „Савремени европски народи врло мало личе на старе народе. Ми се интересујемо само за трговину, пољопривреду, фабрике итд. Изгледа као да жеља за богатством претвара европске државе искључиво у простране радионице. Ту се много више мисли о потрошњи и производњи, него о срећи. Данашњи политички системи, такође, оснивају се на раду. Ми смо дакле принуђени да у највећем броју људи видимо само радне машине“. После свега овога очекивало би се да Сјејес буде присталица општег права гласа. Али, не, — баш он главом настојавао је да се уживање бирачког права услови плаћањем пореза. На основу тога што је савремени грађанин поглавито „радна машина“, Сјејес је налазио да савремени грађанин није довољно просвећен за вршење бирачке функције, и да се та функција мора поверити искључиво класи образованој и имућној, — што ће рећи, буржоазији. Он је чинио разлику између грађана активних и грађана пасивних. „Сви становници једне земље треба да у њој уживају права пасивних грађана; сви имају право на заштиту њихове личности, њихове сопствености, њихове слободе итд., али немају сви право да активно учествују у одређивању државних власти: нису сви грађани активни... Сви могу уживати благодети друштвеног живота, али само они који доприносе нешто установљавању друштва, могу се сматрати као прави акционари великог друштвеног предузећа“. Ово је чисто буржоаско схватање државе: као у сваком предузећу, тако и у држави управа не припада радницима, него акционарима.

Противник и племства и нижих редова, Сјејес је мислио да револуцију ваља завршити, чим је укинула повластице племства, јер, ако се буде и даље продужавала, она ће

се изметнути у покрет масе. Иако је гласао за краљеву смрт, Сјејес је у души био монархист: монархија му се чинила потребна да маса не би осилила. Једна монархија која се одвојила од племства и удружила с буржоазијом, монархија „грађанска“, с каквом ће доцније учинити покушај Луј Филип, била би највећма Сјејесу по вољи. Али таква монархија у његово време још није била остварљива. Пошто је Револуција постала покрет масе, многи су од тога деспотизма оздо тражили спаса у повраћању монархије, али под монархијом мислили су стару аристократску монархију. Из страха и од деспотизма масе и од повраћања аристократске монархије, Сјејес се ухватио за Наполеона Бонапарту: тај диктатор „из народа“ био је у стању да укrotи масу и без помоћи племства.

III.

Сјејес је био идеолог буржоазије на самом њеном почетку, када је она стајала на челу једног револуционарног покрета. Маколико да је желела тај покрет држати „у границама разума“, она му није могла одузети револуционарни карактер, и зато и у идеологији Сјејесовој има доста револуционарнога.

Скупштина од 1789 сазвана је као скупштина три сталежа, који су имали да заседавају сваки за себе. Буржоазија је захтевала да се сва три сталежа слију у заједничку Скупштину. Таква Скупштина била је нова ствар, и нико није знао, какво име да јој се да. Њу је крстио најзад Сјејес. По његовом предлогу, она је названа „Национална скупштина“. Као што је већ речено, појам „нације“ као политички појам био је још нов. Држава се дотле схватала као скуп разних сталежа које Круна одржава у вези и јединству. Појам нације значио је да држава има своје унутрашње јединство које искључује сталешке разлике и које постоји независно од Круне.

Сјејес је био један од твораца нове административне поделе. Старе историске провинције неједнаког обима и различитих обичаја укинуте су. Земља је подељена на нове административне јединице, т. зв. департмане, који су сви били изједначени и по уређењу и по величини. Ово рушење старих историских оквира са свима њиховим случајностима и шаренилом, ово изједначавање локалне управе по једном строго рационалном плану, све је то одговарало духу нове националне државе. Народно јединство, које је збрисало сталешке разлике, није подносило ни провинциске разлике.

Највишу тачку револуционарне идеологије Сјејес је достигао у својој теорији уставотворне власти. Он је повукао разлику између власти која установљава устав, и власти која се уставом установљава: власт установљачка и власт установљена. Разликовање између те две врсте власти Сјејес

је огласио као један од највећих изналазака нове политичке науке. Свака власт која је установљена уставом, има само онолико права колико јој устав признаје, и дужна је кретати се у границама устава. Установљачка је власт уставом неограничена, јер је она та која прави устав. Докле све друге власти стоје под уставом, уставотворна власт стоји над уставом: то је у неку руку диктаторска власт.

Сјејесова теорија потпуно је тачна за периоде револуције. Револуција руши стари поредак из основе, и власт која има да пропише нови поредак, није ничим ограничена. У редовним приликама, Сјејесова теорија није тачна. У редовним приликама, устав се мења по поступку који је сам за своју промену прописао, и утолико је и уставотворна власт ограничена уставом. На основу Сјејесове теорије хтело се међутим извести да је уставотворна власт и у редовним приликама неограничена („сувереност конституанте“). На тај начин свака уставна промена била би револуција. Али, ако је нетачно тврдити да се свака уставна промена мора извршити на револуционарни начин, исто би тако нетачно било тврдити да се револуција може избећи самим тим што би се у самом уставу предвидео поступак његове промене. Дали ће се нови устав изводити из старог устава, по формалностима и под ограничењима која је стари устав поставио, и дали ће се уопште у уставном развоју одржати правни континуитет, то не зависи на крају крајева од устава и његових прописа. Сваки је устав надахнут извесном политичком идеологијом. Докле та идеологија траје, уставне промене, које ће уствари бити само промене у појединостима, моћи ће се одржати у границама устава. Али претпоставимо да се политичка идеологија из основе промени: у том случају уставотворна власт много ће више важности признавати начелима нове идеологије, него прописима старог устава. Да би се обезбедио правни континуитет у уставном развоју, требало би обезбедити континуитет и у развоју политичких идеологија. Али како да се у развоју политичких идеологија спрече скокови и преврати? У тим идеологијама слаже се и сређује историско искуство народа; докле год ток историје буде овако непрорачунљив као што је, ми нисмо у стању спречити оне историске преврате и експлозије, за којима по правилу следују и нове идеологије. С гледишта правне логике не би било немогућно ограничити уставом уставотворну власт исто онако као и остале власти, али та уставна ограничења не би била довољна да спрече револуцију, чија је одлика у томе да руши постојећем уставу идеолошку основу. Устав је неоспорно једна од снага које утичу на уставни развој, али он није само узрок, него такође и последица тога развоја, — и стога не може га дефинитивно стегнути у своје границе. Навек остаје могућности и за револуционарне промене, — и то је што даје научне вредности Сјеје-

совој теорији о уставотворној власти, као власти изван и изнад устава.

IV.

Савременици Сјејесови поштовали су у њему пре свега великог уставоградиоца. Држало се да је он кадар начинити устав који би одговарао захтевима науке, и који би после потреса Револуције поставио државу на сигурну основу. Али до 18 бримера Сјејесу није се давала прилика да на делу покаже своју вештину. После 18 бримера, Бонапарта је затражио од Сјејеса као од највећег стручњака мишљење о новом уставу; Сјејес је мишљење дао, али га Бонапарта није усвојио.

По Сјејесовом мишљењу, народ није требао да бира посланике, већ само посланичке кандидате. Из бирачког тела, путем тростепених избора, извукла би се једна листа посланичких кандидата; из те листе, чланове Народног представништва одабрало би једно нарочито тело које је било непокретно, обнављало се само собом, и носило име Сената. Народно представништво делило се на два дома: један је подносио и претресао законске предлоге, а други их примао или одбацивао. Један је имао право говора без права гласа, а други право гласа без права говора. На челу извршне власти стајао је „велики бирач“, именован од Сената. Велики бирач није сам собом вршио извршну власт, него је постављао два консула, који су јој били прави шефови. Један консул управљао је војском и дипломатијом, а други унутрашњим пословима. Велики бирач, који је постављао консуле, имао је права и да их збаци.

Над свима властима Сенат је водио надзор. Могао је поништити сваки акт било законодавни или управни који би сматрао за неуставан. Могао је збацивати и великог бирача и консуле. Народно представништво обнављао је трећином, сваке друге године.

Цео овај уставни систем одише неповерењем, — неповерењем према бирачком телу, коме је при избору посланика дано само право кандидовања, — према законодавном телу, које је подељено на два дома, од којих ниједан није надлежан за све фазе законодавног поступка, — према консулима, од којих ниједан нема под собом целу управу, — према великом бирачу, чија се власт исцрпљује постављањем и збацивањем консула, — према Сенату, који има велико право надзора, а никакво право иницијативе. Уопште, власт је и сувише исецкана, и сувише надзиравана, и сувише ограничена. Бонапарта је рекао за то државно уређење: Свугде постоје само сенке од власти. По његовом мишљењу, бар једна власт морала је бити стварна; он је стварном начинио извршну власт, — и његов устав, — устав од године VIII, — био је при-

према за Царство. Сјејес му је одмах рекао: Желите да будете владалац!

У својим размишљањима о уставу, Сјејес је полазио од поставке да у држави ваља да влада разум, а да у људи нема много разума: они се више руководе својим субјективним осећањима него објективном истином, — и кад им власт допадне, они је злоупотребљују у свом личном интересу. Против злоупотреба власти, Монтескије је тражио јемства у подели власти, у ограничавању и надзиравању једне власти другом. Противстављајући власнике једнога другом, њихов се егоизам сузбијао, — и у државну управу уводила се објективност и начелност. Иако иначе није био ђак Монтескија, Сјејес је прихватио његово начело поделе власти, и толико га разграно и компликовао да је најзад државна машинерија постала сувише фина за практичну употребу.

Може изгледати чудно да је један револуционар смислио једно државно уређење у коме је било тако мало динамике, који је сав био срачунат на стезање власти. Треба знати да је Сјејес намеравао да свој Сенат напуни старим конвентовцима. Непокретни у свом достојанству, они би држали све власти под својим надзором, и не би им давали да се против њих обрну. Ти људи били су исцрпили сву своју револуционарну енергију, и жудели су само још за мирним уживањем власти. Сјејесов устав представљао би, према томе, последњу фазу револуције, када је странка револуције изгубила и енергију и идеализам. Она је дала све што је могла дати, — сада јој је сва амбиција да се одржи на власти.

*

Сјејес је врло сложена личност, и њега је тешко разумети, ако се поједини делови његове личности не одвоје јасно један од другог. Треба пре свега одвојити практичног политичара од политичког теоретичара. Као практични политичар, имао је више увиђавности него енергије: то је био узрок да је брзо изгубио вођство револуције, али то је у исто време био узрок да је изишао жив из револуције, што није било лако. Као политички теоретичар, он је, с једне стране, био социолог, а с друге утопист који умује о савршеном уставу. Тај савршени устав он, наравно, није нашао, али из тога не смемо закључити да је све његово теоретисање било напразно. Његова социолошка опажања остају и данас тачна. Он је осетио буржоаски карактер Француске револуције, — и осетио све што има револуционарнога у уставотворној власти.

ПРИРОДА ОДНОСА КОЈИ ВЕЗУЈУ ОРГАНЕ ЗА ЗАЈЕДНИЦУ КОЈОЈ ПРИПАДАЈУ СА ГЛЕДИШТА ТЕОРИЈЕ ПРИСВАЈАЊА

Синтептички покушај

(Крај)

В. — Социјалан орган је предмет соопствености јуристичког лица и у исти мах носилац нарочите устројене власти, која му припада као ономе који је, путем поседања, стварао неку врсту својине или државине над повереном му функцијом. Самим тим његове везе са тим јуристичким лицем су стварне природе и састоје се из извесних реалних права. —

I. Из претходних излагања, посвећених Национ-овом мишљењу о јуристичком лицу, излази да је за објашњење веза, које спајају часнике и њихову заједницу, неопходно издвојити *сољашњи животи* те заједнице од њеног *унутрашњег живота*. Први од њих претставља скуп различитих субјективних односа управљених на стицање добара. Унутрашњи живот, међутим, своди се углавном на *појаву присвајања или пришежавања*: органи присвајају функције; идеју о социјалном делу, поред њих, присвајају чланови корпорацијске заједнице, који се у исти мах узајамно притежавају; а једне и друге присваја јуристичко лице.

1. Као скуп органа са *тачно утврђеним* надлежностима и влашћу, правна организација на којој су саздана колективна бића, обезбеђује *шрајносћ функција* из којих се те надлежности састоје.

Са своје стране, трајност функција чини да се оне претварају у „утврђене положаје“ (*des situations établies*) обдарене самосталном егзистенцијом и унапред одређене да за неко време буду присвојени или притежавани од извесних лица. Услед своје самосталности и такве намене, ти „утврђени положаји“, одн. функције оличене у њима, постају *ствари* које се састоје из преимућстава у корист онога који до њих дође и из извесне објективно схваћене надлежности и власти. Као и све друге, и те ствари могу бити предмет државине и неке врсте делимичне својине. Та државина и својина на функцијама као стварима стиче се на реалан начин т. ј. њиховим заузимањем (*l'occupation*) од стране оних који су одређени за органе. Тако да су та лица-органи људи који имају *државину* или *делимичну својину* над функцијама и звањима¹⁾ и чији персонални статус образују *стварна права*. Појава ових стварних права да се лако објаснити ако се не заборави да су органи извор воље управљене на упражњавање извесне делатности и да је воља један облик власти.

¹⁾ *Principes...*, 2° изл. стр. 100 in fine, 121 a), 163, II-173; *Précis de Droit administratif et de Droit public*, 12 éd. 1933, стр. 748, II.

Осим функције или звања које упражњавају, органи присвајају и идеју о социјалном делу у моменту њеног увлачења у њихове појединачне свести. Ово друго присвајање је један од фактора захваљујући којима се одржава делатност тих органа у границама припадајуће им надлежности. Поред тога, оно омогућава претстављање правног лица од стране својих часника: посредством присвајања идеје о социјалном делу, органи једног корпорацијског тела стварају у себи слику о ономе што треба учинити у интересу тог тела; слику која се подударе са индивидуалним елементима чланских хтења²⁾ из којих се састоји заједничка воља јуристичке особе; то подударење ставља у покрет механизам претстављања; чини, не само да правна лица изражавају своје жеље искључиво преко својих органа, него и да ти органи кад доносе одлуке приступају томе за рачун тих лица а не за себе³⁾.

2. Продирањем у унутрашњост сваког појединог члана корпорацијске заједнице, замисао о друштвеном делу постаје предмет присвајања тих чланова. Као исход тог присвајања у чланским индивидуалним свестима ствара се заједнички елемент, који чини да и те индивидуалне свести једна другу „замишљају“ да се једна у другој налазе и да се самим тим узајамно држе. Та узајамна државина појединачних свести има за последицу међусобно притежавање њихових субјеката: оно у корпорацијској организацији образује *прво заједничко добро* (*bien commun*), око кога се прикупљају све остале вредности социјалне имовине.⁴⁾

3. Правно лице присваја чланове своје заједнице користовањем њихових манифестација идејног јединства, које се обављају у „оквиру“ идеје о социјалном предузећу. На тај начин они постају извор *заједничке воље* и субстрат или бар „непосредан ослонац“ правног лица. Чланови у питању нису, дакле, друге, њему стране, особе. Отуда они не могу стајати у *субјективним односима* са правном личношћу у чији састав улазе.⁵⁾

4. Присвајање органа од стране јуристичке персоналности којој служе омогућено је њиховим објективисањем. Са своје стране то објективисање наступа услед стапања органске делатности са апстрактно устројеним корпорацијским функцијама. До тог стапања долази кадгод се орган креће у границама својих дужности. Орган који не прелази те границе постаје „аутомат“ или исто што и поверена му „функција у

²⁾ Пошто је и до појаве тих индивидуалних елемената хтења који су својствени свима члановима групе, дошло под утицајем идеје о социјалном делу.

³⁾ *Principes...*, 2° изд. стр. 302, IV; *Aux sources du Droit*, стр. 103.

⁴⁾ *Principes...*, стр. 279 и 280; *Aux sources du Droit* стр. 106.

⁵⁾ *Aux sources du Droit*, стр. 111; *Principes...*, 2° изд. стр. 65–66, 106–107, 122 и 279.

дејству“. И како је функција *сћвар*, то је и орган који остаје у кругу те функције *активна сћвар*. Исти се закључак намеће, ако се пође од тога да је орган извор воље и да је воља један од облика власти. Тада орган изгледа као „капитал власти“, који такође има „својство самокретности ствари“ (le caractère d'automatisme des choses). Органе као *активне сћвари* присваја правно лице на тај начин што користи услуге које они чине. Тако, дакле, органи и правна личност узајамно врше утицај један на другог: органи упражњавају извесну власт над њоме; ова одговара присвајањем тих органа.⁶⁾

II. Нагиоу верује да, са оваквим схватањем *унушрашњег живоша* установа обдарених својством правног лица, омогућава допуњавање и расветљавање извесних нејасних места у органској теорији, коју иначе у начелу прихваћа.⁷⁾ Па ипак од њега одређени *појам* и *правни положај органа* у многоме се разилазе од онога што у том погледу проповеда та теорија. Излагања посвећена институционим *појавама присвајања* и *придржавања* су непобитан доказ за то. Убеђени, привомтом, да се без упоређења, на бази анализе и примене основних принципа, не може имати права слика о том разликењу, ми приступамо повлачењу паралеле између Нагиоу-овог и органског учења и извођењу закључка који се из тога намећу:

1. Присталице органске концепције сматрају *органе* за делове којима се искључиво одликују социјална тела уздигнута на степен правних лица. По Нагиоу, међутим, органи нису својствени само јуристичким особама: њих има и код установа које не располажу способношћу да буду самостални носиоци права и обавеза.

Отуда:

а) Институциони органи припадају *објективној индивидуалности* а не *субјективној персоналности*. Тиме се, више но што то омогућава органско учење, изједначују ти органи са органима људских створења, јер је објективна индивидуалност „нека врста физичког тела“.⁸⁾

б) Противно мишљењу извесних претставника органске концепције, друштвени органи не могу постати вољом правног лица кога представљају. Кадгод се објективна индивидуалност образује пре субјективне персоналности, они су производ оних истих фактора који доводе до организације као елемента те објективне индивидуалности. У случајевима у којима се ова последња појављује истовремено са субјективном персоналношћу (оснивања правних лица вољом појединца) као и у изузетним случајевима у којима се јуристичка особа рађа пре објективне индивидуалности, органи се стварају на основу одлуке оснивача друштвене заједнице. Они не могу происходити из воље правних лица, јер се воља тих правних лица састоји из особенних хтења физичких бића, која сачињавају

⁶⁾ *Principes...*, 2° изд. стр. 65 и 66, 89 и 90, 100 и 101, 121 и 122; *Aux sources du Droit*, стр. 96, 102, 11, 103—116; *Précis de Droit administratif et de Droit public*, 12e éd Paris 1933, стр. 45 пр. 4.

⁷⁾ Вид.: *Principes...*, 2° изд. стр. 97—99.

⁸⁾ *Principes...*, 2 изд. стр. 96 и 100.

њихове органе.⁹⁾ Па и касније, по образовању јуристичке личности, улога те личности своди се на одређивање једног или више људи који ће вршити дужности органа: они сами, пак, су производ функција или те функције из којих се састоји социјалан живот.

в) Прикључивањем органа објективној индивидуалности, уместо субјективној персоналности, теорија присвајања верује да је у стању да, боље од органског учења, објасни основ по коме се делатност и одлуке друштвених органа приписују одговарајућим правним лицима. Присталице овог последњег учења полазе од тога да су часници различитих друштвених облика њихови органи. Па на основу тако *a priori* постављеног правила проглашују психичку и физичку активност тих часника за радност њихове корпорацијске заједнице. Теорија присвајања, међутим, држи да нема потребе за тим произвољним претпоставкама, пошто се по њој материјални и правни акти органа, посредством појма функције,¹⁰⁾ приписују прво објективној индивидуалности као органској синтези, па затим, и самим тим, и синтетичком склопу правног лица услед врло тесног „паралелизма двеју синтеза.“¹¹⁾

г) Увршавање органа у ред састојака објективне индивидуалности, ваљал, омогућава да се избегне противуречност у коју су упали проповедници органског учења и која се састоји у томе што се, с једне стране орган проглашава за део правног лица, а, с друге стране, се то правно лице сматра за недељиво.¹²⁾

2. По органском учењу, са анатомског или са гледишта устројства и састава јуристичке особе, појам друштвеног органа је јединствен: он је чест правног бића начињена из субјективних елемената који су издвојени од удружених или за то нарочито одређених индивидуа. Теорија присвајања, напротив, истиче *двојство органа* изражено у његовој подобности да једновремено буде *ствар* и *власи воље*. Орган као ствар је део објективне индивидуалности и предмет својине правне личности. Осим тога за њега се везују атрибуције и компетенција.¹³⁾ Органу као власти воље, пак, придаје се способност претстављања корпорацијске заједнице. Он је, уз то исто што и јуристичка особа коју оличава.¹⁴⁾ Супстанца јуристичке особе састоји се, углавном, из способности за прибављање добара, која се, будући „виртуалност“, своди на још неостварену могућност или на још не примењену силу („*un pouvoir qui n' est pas réalisé*“).¹⁵⁾ Отуда органи-ствари и не могу да буду изједначени са том особом. Али то што важи за *органа као ствари* не вреди за *органа као власи воље*: јер тиме што се органи гледају кроз призму власти воље постиже се њихово спиритуализирање и оживљавање¹⁶⁾;

⁹⁾ *Aux sources du Droit*, стр. 124.

¹⁰⁾ „Акти органа постају акти органске синтезе, зато што су они акти функције и што је функција сам живот организма“ (*Principes ...*, 2° изд. стр. 100).

¹¹⁾ *Principes ...*, 2° изд. стр. 101 и 98.

¹²⁾ *Op. cit.* стр. 98.

¹³⁾ Пошто се он идентификује са „функцијом у дејству“ (в. *supra*).

¹⁴⁾ „*La personne morale et ses organes ne font qu'un*“ (*Aux sources du Droit*, стр. 170).

¹⁵⁾ *Principes ...* 2° изд. стр. 263.

¹⁶⁾ *Aux sources du Droit*, стр. 103.

они постају активни фактор или дејствујућа сила која се као таква не разликује од суштине правног лица.¹⁷⁾

3. У време свог постанка, *органско учење* држи да са извесном правном персоналношћу располаже, не само орган као људско биће или као носилац индивидуалних интереса, већ и орган као такав одн. као део јуристичке особе. Отуда, по том учењу, корпорацијски положај органа одређују *лични односи* који постоје између њих и заједница којима припадају. Нешто касније, тако изражено строго субјективистичко гледиште постаје предмет извесног ублажавања. С једне стране, појављују се писци који предлажу да се, у области личних јуристичких веза корпорације и њених чланова, — према томе да ли је у питању орган као такав или орган као самосталан појединац коме је поверена извесна дужност у тој корпорацији, — разликују и издвоје *социјално-правни од индивидуално-правних односа*. *Неоорганска концепција*, с друге стране, настоји да докаже да су личне јуристичке везе могуће између друштвеног организма и органа као независних људских јединки које су одређене да отправљају неку од органских функција, али не и између тог организма и органа као његових делова, пошто су органи као такви лишени сваке правне персоналности.

С обзиром на задатак који смо себи поставили, ми немамо потребе да испитујемо која је од ових варијаната органског учења ближа истини. Оно што је за нас важно то је да све те варијанте, уколико признају да између органа и њихове заједнице постоји правни додир, свде тај додир на односе *између два субјекта*.

По теорији присвајања, међутим, јуристички положај како органа као таквог тако и органа као самосталног појединца не рашчлањава се на субјективно правне везе већ на *стварно-правне односе* обдарене објективном природом и по томе истоветне. То је очигледно кад се има у виду: да је орган у првом смислу предмет својине социјалног тела коме припадају, или да се лични статус органа у другом смислу састоји из реалних права на повереној му функцији. Па чак и тада кад се узме у обзир однос зависности корпорације од органске власти¹⁸⁾, теорија присвајања држи да њено тврђење не губи ништа од своје тачности: јер орган упражњава ту власт *као носилац већ поменутог стварног права на функцији*¹⁹⁾.

4. Доследно своме уверењу да су правни односи, који постоје између различитих облика људског удруживања и

¹⁷⁾ *Principes* . . . , 2° изд. стр. 259 и след.

¹⁸⁾ Она се, наглашава Наугион, посредством примена *принципа поделе рада* од обичне силе претвара у правну моћ (*Aux sources du Droit*, стр. 103; *Principes* . . . , 2° изд. стр. 121).

¹⁹⁾ *Principes* . . . , 2° изд. стр. 121 *in fine* и 122 (Органи су „апстрактни системи функција“ са одређеном надлежношћу и влашћу.).

њихових часника, субјективног карактера, органска школа види извор дужности и атрибуција везаних за звање органа било у *уговору управљеном на оснивање друштва* (ако је за то звање изабран неко из редова његових чланова) било у *нарочићо за што склопљеној погодби* којом се предвиђа особени органски статус или прихваћа онај из оснивачког уговора (ако је за часника наименовано неко страно лице).

Теорија присвајања, напротив, пориче конвенционални карактер дужности и атрибуција органа. Оне су, по њој, реално-јуристичке природе и одређене су институцијом унутрашњим или уставним правом. Не треба заборавити, кажу присталице те теорије, да корпоративне заједнице постају неуговорним путем, помоћу нарочите „сложене радње“ (*acte complexe, Gesammtakt, Vereinbarungen*) зване „установљење“ (*la fondation*); и да пристанак, који особе изабране за органе дају тим заједницама, не доводи до склапања неке облигационе погодбе, већ претставља „прихваћање једног акта који је постао свршена чињеница“ („*adhésion au fait,*“) ²⁰.

5. Анализирајући правне свезе корпорације и њених часника на лично—уговорне односе, органска школа стоји на гледишту да атрибуције и дужности које из тих односа производе, обавезују заинтересоване субјекте, али не и њима страна лица.²¹ Осим тога, дејство тих атрибуција и дужности је, по учењу те школе, слабије од учинка права и обавеза неке друге врсте. То долази пре свега отуда што је орган, поред све способности да буде носилац особених интереса, у извесној мери потчињен јуристичком организму који се њима користи: он и тај организам нису „координирани“ један према другом стојећи самостални субјекти. Уз то, главни део органских атрибуција или *право на надлежност* које припада једном органу, припада у исти мах и његовом социјалном телу, пошто је то право чест „општег“ делокруга рада тог тела. Укратко, по органској концепцији, *лични облигациони односи*, из којих се састоји правни положај органа, обавезују само уговорне странке и то на начин, који по својој успешности отступа од онога што иначе важи за такве односе.

По теорији присвајања, орган као такав је у исти мах предмет сопствености социјалног лица и носилац нарочито устројене власти, која му припада као ономе који има неку врсту својине или државине над повереном му функцијом. Зато тај орган и јуристички организам у чији састав улази не стоје ниукаквим субјективним односима. Њихове везе су

²⁰) *Principes* . . . , 2 изд. стр. 137—158: 206—208.

²¹) Зато, по мишљењу њених присталица, један орган, члан социјалног тела или нека њему страна особа није дужна да поштује надлежност извесног другог органа, бар не по основу његових облигационих односа са корпорацијом.

стварне природе и оличене су у извесним реалним правима. Учинак тих реалних права изједначаје се углавном са последицама других права те врсте. Нарочито треба истаћи да она дејствују на исти начин и са подједнаким успехом према свима: према непосредно заинтересованом социјалном телу, његовим члановима, осталим органима или према трећим лицима²²⁾.

6. Улога органа као *власти воље* или, просто, улога *власти воље* у синтетичком склопу правних лица је, такође, предмет размисла између органског учења и теорије присвајања. Власт воље (*Willensmacht*), сходно том учењу, је главни субстрат или субјект јуристичких особа, пошто оне тобож нису ништа друго до органска тела начињена из личних елемената „удружених индивидуа“.

По теорији присвајања, међутим, субјект правног одн. моралног лица је замисао о *социјалном делу* или *идеја водиља предузећа*. Власт воље, пак, служи одржавању „субјективног континуитета“ те идеје.²³⁾ Осим тога, она је средство којим се у општем интересу обезбеђује сарадња органа са осталим члановима корпоративне заједнице.²⁴⁾ Најзад, код образовања установа путем заједничког хтења (*la fondation par volonté commune*), власт воље је један од фактора који доприноси „консензуелном јединству“ оснивачке радње²⁵⁾.

III. Упркос свему, између теорије присвајања и оба вида органског учења постоје и извесне додирне или заједничке тачке изражене у следећим начелима:

1° Органи су исто што и правна особа којој припадају. Њихова делатност, која не прелази границе поверених им функција, сматра се за рад те особе. Отуда они лично не носе јуристичке последице такве своје делатности²⁶⁾.

2° Не развијајући своју радиност за „треће лице“, за некога који је њима стран, органи у својим одлукама не заступају вољу колективног бића, већ своју сопствену вољу која се правно сматра за хтење корпоративног тела. Укратко речено, активност органа је монистичка.

3° Стање свести социјално-јуристичког субјекта (заблуда, зломисленост, добра вера и знање за неку правно-релевантну

²²⁾ *Principes* ..., 2° изд. стр. 170 и 171.

²³⁾ Да би она, каже Наугион, постала субјект треба да се стално налази у свести чланова групе т.ј. да непрекидно буде у субјективном стању. То се постиже посредством власти воље. Та власт захваљујући својој способности да утиче на прошлост (регулацијама „садашњих последица“ раније створених ситуација) и на будућност (антиципираним одређивањем дејства ситуација које ће се тек створити), продужује учинак већ наступелих манифестација субјективних хтења све докле док им се не придруже нове такве манифестације (*Aux sources du Droit*, стр. 115 и 116).

²⁴⁾ *Principes* ..., 2° изд. стр. 51—53.

²⁵⁾ *Aux sources du Droit* стр. 119—121.

²⁶⁾ *Aux sources du Droit*, стр. 170.

чињеницу) одређује се с обзиром на стање свести његових органа.

4⁰ Без органске синтезе или органа узетих скупа, јуристичко лице је једно „правно ништа“ (un être juridique).

Осим тих наведених принципа, који су својствени како теорији присвајања тако и органском одн. неоорганском учењу, постоје и таква начела која заступају само прво и последње од та три схватања. На пример, и по теорији присвајања и по неоорганском учењу, друштвено тело и његови органи не стоје у субјективно-правном односу²⁸). Обе концепције, уз то признају да у свакој корпорацијској заједници постоје, поред органа, и други дејствујући фактори, оличени нарочито у члановима те заједнице²⁹).

IV. Основана од Hauriou-a, теорија присвајања убрзо придобија читав низ младих научника, не само у Француској него и у иностранству. Додуше, они је обично прихваћају на један посредан начин: приступањем његовом учењу о установи и радом на даљем усавршавању тог учења³⁰). Али међу њима има и таквих који се упуштају у ближе испитивање правног положаја органа. Од писаца ове друге групе заслужују да буду поменути нарочито G. Renard и E. Gaillard. Први, као онај који при том испитивању даје пуно оригиналних идеја и један свој начин гледања на ствари. Други, зато што настоји да на бази односа установе и њених органа, дође до практичних закључака у циљу извођења реформе Позитивног права.

1. Орган је, за G. Renard-a, „саставни део друштва“, пошто му он уступа „нешто“ („un peu“) од себе и своје активности. Па ипак, улазећи у друштвену установу, ради обављања неке од функција њеног унутрашњег живота, једно физичко лице не губи, по њему, своју персоналност;

²⁷) *Principes* ..., 1° изд. стр. 436.

²⁸) *Principes* ..., 2° изд. стр. 98.

²⁹) *Principes* ..., 2° изд. стр. 102. 2°

³⁰) Овде спадају: J. — T. Delos, *La théorie de l'Institution. La Solution réaliste du Problème de la Personnalité morale et le Droit à fondement objectif*. Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique, nos 1—2 1931 [По њему, треба разликовати човека „друштвени живот“ од његовог „индивидуалног живота“ (стр. 113 и 114) другим речима, „социјално биће“ од „особеног бића“. Он држи, исто тако: да је однос „саставних елемената моралног тела“, однос између „индивидиа и ствари“ као оне које у својству „субстанцијелних субјеката“ образују друштво (стр. 115 *in fine* и 116); и да орган поседује „правне ситуације“ (стр. 125)]; M. Walline, *Les idées maîtresse de deux grand publicistes: L. Duguit et M. Hauriou*, L'Année Politique française et étrangère, Mars 1930, стр. 39 и след. и нарочито стр. 48; G. Gurvitch, *Les idées maîtresses de M. Hauriou*, Archiv. de Philosoph. du Dr. et de Sociol. jurid., nos 1 и 2, 1931; M. A. Desqueyrat, *L'institution, le droit objectif et la technique positive*. Sirey. 1934. — О странам, нарочито италијанским, писцима (Romano, G. Del Vecchio и др.) вид. већ наведену расправу Ђ. Ташина: *Теорија установе у Француској*, Архив, књ. XXIX. бр. 6 (децембар 1934), стр. 490. Осим тога: José Cortés, *Georges Renard y su doctrina de la institución* (Separado de la Revista de Derecho publico, Madrid abril 1934).

оно је у потпуности и даље задржава, и то не само према спољњем свету него и према тој установи, као „средини“ у којој постоји „нарочити аутономни правни систем“. ⁵¹⁾ Самим тим се, при испитивању јуристичких спојница које постоје између једне корпоративне заједнице и њених часника, мора правити разлика између *веза ших часника као самосталних појединаца и њихових веза као органа*.

Везе часника као самосталних појединаца сврде се на *облигашоран однос*, на однос поверилаца и дужника ⁵²⁾.

Везе установе и њених часника као органа рашчлањавају се, међутим, на *објективне и уставноправне односе* ⁵³⁾. Објективни су међусобни односи тих органа и њихови односи са одговарајућим јуристичким организмом, ⁵⁴⁾ јер ти односи узимају на се облик зависности и поштовања „животаог закона“ тог организма ⁵⁵⁾, закона израженог у „ауторитету“ или „поретку“ као унутрашњем јуристичком принципу, који „подвргава“ институцију њеном „крајњем циљу“, њеној „идеји“ ⁵⁶⁾. Уставно-правни односи, пак, су они који образују „*стварне ситуације*“ или *статус* органа и који се испољавају „у користима“ (*les avantages*) и „теретима“ (*les charges*), као последицама припадања тих органа једној одређеној корпорацијској заједници ⁵⁷⁾.

У границама у којима су „заштићене“ од повреда, овако образоване статусне ситуације (функције, звања, места) су добра, која се састоје „не из права, већ из стања“. Такав њихов састав чини да су она за разлику од других добара: непреносива и неотуђива, да не могу бити предмет одри-

⁵¹⁾ G. Renard: *La théorie de l'Institution*, t. I. *Partie juridique*, Sirey 1930, стр. 270 и 327, 266 и след.; *De l'institution à la conception analogique du Droit*, Archives de Philosoph. du Dr. et de Sociol. jurid., nos 1—2, 1935, стр. 114 („Les personnes unies dans le rapport institutionnel „demeurent inchangées“; et si elles demeurent inchangées, c'est donc que l'institution respecte toutes les prérogatives de la personnalité comme l'unité du composé humain, respecte la spiritualité de l'âme et la matérialité du corps sans les absorber; ce qui la spécifie dans ce genre, c'est d'unir, non des choses physiques comme les membres du corps, non un esprit et un corps comme le composé humain, mais des substances spirituelles elles-mêmes incorporées“).

⁵²⁾ *Op. cit.*, стр. 270 *in fine* и 271.

⁵³⁾ По Renard-у постоји „*droit constitutionnel privé*“ (вид. нарочито стр. 119, по 1; 163; 245 по 1; 271, и 278 његовог већ наведеног дела).

⁵⁴⁾ *Op. cit.* стр. 163, 215, 265—271, 327 и след.

⁵⁵⁾ „Институциона унутрашњост (l'intimité institutionnelle), пише Renard, зато што је организована, претпоставља диференцијацију, неједнакост, власт (l'autorité)“ (стр. 327). Власт и „надмоћност једног дела над другим“ су оно што разликује „l'institutionnel“ од „le contractuel“ (стр. 322). — Вид. такође: његов чланак: *De l'institution à la conception analogique du Droit*, објављен у Archives du Dr. et de Soc. jur. по 1—2 1935 стр. 83—85.

⁵⁶⁾ *Op. cit.* стр. 311; *De l'institution à la conception analogique du Droit*, Arch. de Phil. du Droit et de Sociol. jur., по 1—2. 1935, стр. 129 (1) прим. 2 [„Поредак је распоред (la disposition) делова у односу на целину. Поредак претпоставља целину (un tout) и самим тим је интеграција у извесном степену. Ко каже „целина“ каже „заједничко добро“, издвојено од добра саставних јединица, — али које има нешто од ових, — истина не од свију у истој мери. Поредак је начињен: *par la communauté inégale de participation à ce „bien commun*“. Ти привципи су општи... Они су закон *de l'unité complexe* свију степена: l'„*unité complexe*“ мисаоних бића потчињава се пре свега заједничком закону поретка (cf. Saint Thomas d'Aquin, *Comm. des Métaph. d'Aristote*, XII, I. 9)“]. Према томе, „правни поредак је прилагођавање индивидуалних слобода извесном заједничком добру“].

⁵⁷⁾ Те користи и ти терети су, прецизира Renard, „отсјај (le reflet) те институције, који пада на њене чланове (Op. cit., стр. 330). Вид., такође, већ наведени чланак из Archives de Philosophie du Droit стр. 116.

цања нити уговорних преиначавања,³⁸⁾ да се не сматрају делом опште поверљачке залоге и да се не могу искоришћавати преко претставника³⁹⁾.

Под утицајем тих особина, вероватно, Renard, одступајући од Naujiou-овог учење, не признаје органима својину над статусним ситуацијама као добрима.⁴⁰⁾ Све што они, по њему, над тим добрима имају то је државина (possession d'état). Звања, места, функције се не присвајају већ притежавају.⁴¹⁾

Услед тога, наименовање органа није индивидуалан акт којим се преноси сопственост или се даје неко друго субјективно право, већ претставља „чин-услов“ (acte condition), који ставља у покрет (qui déclenche) извесну законску и прописану ситуацију“, једно „стање“, један „статус“, на основу кога за часника одређено лице стиче државину над органским звањем у циљу вршења за њега везаних атрибуција и дужности.⁴²⁾

Имајући ту државину, орган без сумње упражњава извешан утицај на институциону заједницу, али и ова реагира на њега. Само, насупрот ономе што мисли Naujiou, та се реакција, по Renard-у, не састоји у присвајању органа, већ у „владању целине над деловима“ (l'emprise du tout sur le partie).⁴³⁾ Не треба смести с ума, наглашава он, да су органи у исти мах и људска бића; и да као такви не могу бити „предмет својине“: они су само „потчињени извесном ауторитету“; ауторитету управљеном на остваривање замисли установе и који једновремено показује степен „инкорпорације“ или меру до које су органи-људи обухваћени институционим феноменом.⁴⁴⁾

Услед тог обухваћања или инкорпорације, „орган и организам сачињавају један једини субјект“. Отуда само тај субјект, а не и онај коме је поверена улога органа, одговара за штету коју би овај последњи, својом делатношћу у границама функције, ванео приватним лицима.⁴⁵⁾

2. Naujiou-овој и Renard-овој институциној теорији, E. Gaillard настоји да да практичан значај у области комерцијалног Права.

³⁸⁾ Приватним погодбама (par conventions particulières) није допуштено мењати индивидуалне пасивне или активне положаје које држимо по основу припадања кругу установе (aux cadres institutionnels): стање народности, породице, службеника, члана Друштва народа итд; такво мењање своди се на измену самог тог круга, а он је предмет, не уговора, већ установљења (la fondation): све конвенције, које су у супротности са институционим оквиром, су ништавне по природном праву (то је „правни поредак“ на који се циља у чл. 6 С. civ.): l'institutionnel prime le contractuel“ (*Op. cit.* стр. 334 и 335).

³⁹⁾ *Op. cit.*, стр. 332—338.

⁴⁰⁾ *Op. cit.*, стр. 333 и прим. 2.

⁴¹⁾ *Ib.* стр. 331, 333. — Па ипак Ренард не изгледа далеко од тога да у овом погледу пође за Науџиу-ом: вид. стр. 454 и 455.

⁴²⁾ *Op. cit.* стр. 338.

⁴³⁾ *Op. cit.* стр. 292.

⁴⁴⁾ *Op. cit.* стр. 314.

⁴⁵⁾ Она се по, Renard-у, постиже на исти начин на који и знање (la connaissance). По угледу на thomiste-е, и он држи да се „половина човека састоји из његовог знања; знање је нека врста заједништва (une manière de communion) између субјекта који зна и познатог предмета“ („тр. 263)...

„Остати исти и једновремено постати други: то је томистичка теорија знања. Остати исти и једновремено постати орган колективног бића: то је модерна теорија установе. И једна и друга од те две делимитичне *интерпенетрације* остварује се посредством „идеје“; на обе стране, преко „заједништва“ једне „идеје“ субјект постаје објект знања, одн. лице постаје орган установе, — опстајући и даље као субјект према објекту одн. као лице према установи“ (стр. 265 прим. 2).

⁴⁶⁾ *Op. cit.* стр. 178—187 и нарочито примедба 2 на страни 179.

а) Свако трговачко друштво, а нарочито акционарско, је, по њему, „корпоративна установа“, што ће рећи, правни субјект узет као „скуп различитих елемената, кадкада хиерархизованих увек координираних у раду на остваривању заједничког циља оличног у колективном интересу“.⁴⁷⁾ То остваривање заједничког циља постиже се помоћу употребе унутрашње власти (l'autorité), која обезбеђује јединство воље упркос тога што једну установу образују појединци, често са врло различитим погледима.

Постојање унутрашње власти и њена намена показују: да везе акционарског друштва и његових органа у ширем смислу (деоничара и органа *stricto sensu*) нису ништа друго до однос зависности или потчињености („une amprise sur les indépendances des individus“), који постоји између целине и њених чести; да је сваки од тих органа, уколико има уплива због функција коју врши, обдарен њоме искључиво као онај коме је поверено остваривање институционе „замисли“ и само догле док настоји да дође до остваривања те „замисли“.

Присвештом, појединци се потпуно не губе у установи у коју ступају; они не престају бити носиоци својих особених интереса; установа је „unité externe, pluralité interne“. Отуда, деоничари имају извесна лична права,⁴⁸⁾ баш као што и органима у ужем смислу припадају извесна *штасна права*.

б). Примењујући изложено институционо схватање о трговачким друштвима и јуристичком положају њихових органа, Gaillard долази до следећих закључака:

^{1°} Тобожње „право гласа“ деоничара није право већ „дужност“ (une charge), која треба да буде додељена, „у социјалном интересу“, само онима који уливају поверење да ће је добро испуњавати; што ће рећи, појединцима који „учествују у друштвеном ризику“, имају „вољу да раде на општем добру“ и који у ту сврху пристају на сарадњу.

Доследно томе, Gaillard предлаже да се „овлашћење за гласање“ (le pouvoir de vote) законски одузме: од оних који су га купили без прибављања одговарајућих акција („цесионари власти“), од пуномоћника на кога је оно трајно и неопозиво пренето („*procuratio in rem suam*“),⁵⁰⁾ од „репортера“ берзанских продужних послова, од оних који су деонице уступили рочном продајом, од лица која су их прибавила ради спекулација са њима⁵¹⁾, и најзад, од „пасирајућих друштава“ која, наместо вредносних хартија свога портфеља, издају „исправе“ које доносе својим имаоцима сва финансијска али не и гласачка права тих хартија⁵²⁾.

На овај начин одузето „овлашћење за гласање“, треба дати онима, који су у друштво ступили да као чланови сарађују на постигнућу „со-

⁴⁷⁾ Emile Gaillard, *La Société Anonyme de demain. La théorie institutionnelle et le fonctionnement de la société anonyme* Paris, Sirey, стр 37 и 38.

⁴⁸⁾ Међу та „лична права деоничара“ (les droits propres de l'actioppnaire), Gaillard нарочито истиче: „право да захтева остваривање друштвеног интереса“ (стр. 44); право да тражи да не буде измењен његов удео у добици ниш његов удео у идеји друштвене цловине по ликвидацији друштва („règle d'équivalence“, стр. 45); право да иступи из друштва о његовом року трајања („droit de retraite“, стр. 46—48); и право на иступање у случају промене „друштвеног предмета“ (стр. 48).

⁴⁹⁾ Учествовање у ризицима друштва је, по Gaillard-у, најважнијег будући да је оно неопходна претпоставка за успешно вршење надзора од стране купштине акционара; надзора без кога, опет, нема правилног функционисања друштвене установе (*Op. cit.*, стр. 57).

⁵⁰⁾ Да би се спречило изигравање забране „цедирања власти“. Сама, пак, та забрана намеће се зато што цедирање у питању омогућава вршење утицаја на друштво без икаквог спошења ризика његовог пословања.

⁵¹⁾ Ти се, каже Gaillard, познају по томе што прибављене деонице залажу и што их, чим им прилике допусте, отуђују да би зарадили на разлици њихове раније и тадашње цене (стр. 62 и 63).

⁵²⁾ *Op. cit.*, стр. 56—62.

цијалних интереса“, и то у сразмери у којој је код њих тај дух чланства и заједничке сарадње развијен. Желети је на пример да глас притежаоца акција на доносиоца буде слабији од гласа сопственика деоница на име⁵³); да међу овим последњима, они који су дуже времена у друштву имају по свакој акцији већи број гласова од оних који су од скора у њему („la prime de la fidélité nominative“); да, исто тако, деоничари који лично присуствују скупштини имају већа права при гласању у односу на акционаре који на тој скупштини учествују преко пуномоћника („prime de présence“).

²⁰ Осим правилније расподеле „власти гласања“, развијање „институционе колаборације“, у циљу остваривања „социјалног интереса“, претпоставља предузимање и извесних других законских мера од којих ваља поменути: *гласање преко писама, забрану клаузуле о ограничавању броја гласова великих деоничара, установавање већине присушних лица* („la majorité par têtes“) *поред већине даших гласова* („la majorité par sommes“), *увођење „права искључења из оправданих разлога“* (le droit d'exclusion pour justes motifs) и *укидање акција са повлашћеним правом гласа*⁵⁵).

³⁰ Један од највећих недостатака постојећег устројства акционарских друштава јесте *неуспешно изведен надзор над њиховим пословањем*. Тај надзор је, углавном, поверен члановима нарочитог одбора. Они, се пак, услед своје нестручности, стварне неодговорности и нарочито услед зависности од управе коју треба да контролишу, понајчешће показују немарним у отправању поверене им функције.

Зло које привреда од тога трпи може се, по Gaillard-у, уклонити применом теорије установе. Са својим појмом „заједничког интереса“, она омогућава да се, индивидуалистичко гледиште о слободном уступању личног права контроле већине збора акционара надзорном одбору, замени са учењем по коме тај збор преноси део институционе власти која му је дата у општем интересу и која би му, самим тим, могла бити и одузета ако то ти исти интереси захтевају. Тако изведен обрт у схватању природе надгледања, које је поверено члановима надзорног одбора, допушта да бар неког од тих чланова постави, не скупштина, него трговачки суд из редова стручњака и да се на тај начин осигура ефикасно контролисање рада управе преко лица које је од ње независно и које располаже потребним техничким знањем⁵³).

⁴⁰ По индивидуалистичкој уговорној теорији, чланови управног одбора једног акционарског друштва су пуномоћници ила особе на које су деоничари пренели своје право на пословођство. Отуда је скупштина тих деоничара овлашћена да у свако доба и без *оправданог разлога* („ad nutum“) опозове све или само извесне чланове управног одбора, иако правна могућност таквог безразложног опозивања наноси осветну штету у том смислу: што без потребе прекида континуитет у вођењу друштвених послова; што повећава позицију персоналних издатака; што олакшава спекулантима и конкурентним организацијама да дођу до надмоћности у друштву; што омогућава да оно буде прогутано путем „усредсређивања“ његових и страних предузећа; што, преношењем одговорности за немарно отправање деловођства од управног одбора на већину акционарске скупштине, сварно укида ту одговорност и, најзад, што претставља изражај преимућства капитала над човеком⁵⁷).

Овако велике незгоде опозивања „ad nutum“ не остају не запажене чак ни од присталица уговорног схватања о друштву. Па ипак се они не показују готовим да га напусте. И збиља, уместо да препоруче уклањање тих незгода одстрањивањем онога што их изазива, они, у жељи да остану доследни својој мишљењу, предлажу њихово ублажавање помоћу упражња-

⁵³) Други у односу на прве морају имати „prime de vote“.

⁵⁴) *Op. cit.* стр. 62—76.

⁵⁵) Вид. о свему томе: *op. cit.* стр. 73—110.

⁵⁶) *Op. cit.* стр. 111—119.

⁵⁷) *Op. cit.* стр. 120—160.

вања акција са више права гласа⁵⁸⁾, јер су те акције, тобож, нарочито подесне за обезбеђење континуитета у вођењу друштвеног пословања. То предлагање не остаје без одзива. Употреба деоница са повлашћеним правом гласа нагло узима маха, али се упоредо са њом шири и праксом осведочено убеђење да та употреба само преноси свемоћ већине акционарске скупштине на управни одбор, коме се на овај начин осигурава сталност чак и тада када је не заслужује⁵⁹⁾.

Стога је много простије и боље, закључује Gaillard, поћи од институционе теорије по којој је свака власт дата у „општем интересу“, па сходно томе признати да је и опозивање управних органа оправдано једино онда када је у складу са тим „општим интересом“. Тако би се онемогућило безразложно смењивање часника; спречило би се, другим речима, одузимање њихове независности па самим тим и многе, по друштво рђаве, последице које происходе из опозивања *ad nutum* или из допуштености таквог опозивања⁶⁰⁾.

5° Примера институционе теорије отклања, исто тако, и штету коју акционари трпе услед практиковања политике сталног нагомилавања резерви. Та политика доводи, по Gaillard-у, до измене социјалног корпорацијског устројства, пошто има за циљ повећавање капитала друштва или чак и промену његовог предмета⁶¹⁾. Отуда би се, у смислу једног од основних закона установе или „правила особености“ (*la règle de spécialité*), надлежност за доношење одлуке о спровођењу „политике резерви“ и „прогресивне капитализације“ имала одузети од редовног збора, који у пракси ради оно што захтева управни одбор, и пренети на ванредну скупштину, која би своје закључке доносила нарочито квалифицираном већином гласова и присутних акционара⁶²⁾.

6° Најзад, са својим учењем да је власт сваког органа ограничена сврхом корпорацијске установе и да појединци, који су као акционари ступили у једно друштво, имају извесна „сопствена права“ као изражај своје задржане персоналности, институциона теорија повећава контролу над друштвеним пословањем, на тај начин што претпоставља недавање разрешнице управном одбору који је учинио *већу грешку* при отправању своје дужности; односно, што овлашћује⁶³⁾ сваког појединог деоничара да и после дате разрешнице подигне, противу рђавог вођења деловођства, тужбу на суд; тужбу чија повољан исход припада друштву те тако користи не само тужиоцу него и свима осталим акционарима („социјална тужба“). Укратко, примена институционе теорије онемогућава склапање споразума између управних органа и већине друштвене скупштине на штету њене мањине⁶⁴⁾.

V. На супрот одушевљењу напред поменутих јуристичких писаца, за које се може рећи да изражава мишљење „млађих“, институциона теорија и, преко ње, учење о присвајању органа и о њиховим реалним правима на функцијама које отправаљају, изазивају неповерење и замерке код старијих претставника јуристичке Науке⁶⁵⁾. Појам установе,

⁵⁸⁾ „Actions à vote plural“, „actions de direction“, „azioni de comando“, „Herrschaftaction“.

⁵⁹⁾ *Op. cit.* стр. 161—174.

⁶⁰⁾ *Op. cit.* стр. 183—195.

⁶¹⁾ Промена предмета наступа кадгод се новодобивени износи резерви пласирају у туђа предузећа која немају везе са пословањем дотичног друштва (*la „participation“*).

⁶²⁾ *Op. cit.* стр. 211—224.

⁶³⁾ Противно ономе што данас заступа већина правника и одлука Јуриспруденције.

⁶⁴⁾ *Op. cit.* стр. 224—245.

⁶⁵⁾ Ђ. Тасић, *Теорија установе у Француској*, „Архив“, књ. XLVI (XXIX) стр. 473 и след.; Fr. Gény, *La notion de droit en France*, Archives de

изјављују они, исувише је „неодређен“, исувише је „растегљив“ да би могао бити прихваћен од људи надахнутих смислом за јасноћу или за меру. Тешко се може схватити тврђење да постоји „мелеско биће са више лица“⁶⁶) које објашњава „правне материје тако међусобно различите као што су брак, професионална тајна и административни режим“. Изгледа вероватније да институционе присталице упадају у ону исту грешку у којој се већ налазе „волонтаристи“ и „субјективисти“, с том разликом што на место гесла ових последњих: „све је уговор“, они стављају образац: „све је установа“.

Но институционој теорији и концепцијама на њој заснованим не пребацују се само *неодређеност*, *сувишна расцепљеност* и *искључивост*, већ и: *мистицистичност*, *ајсттракцијност*, *замршеност*, *некорисност*⁶⁷). Сва ова својства те теорије, одн. појма установе којом се она бави, треба да се нарочито запажају у излагањима Houriou-а изнетим 1896 г. у књизи *La science sociale traditionnelle*. У тим излагањима, установа изгледа као исход размишљања: „о спасењу социјалних организација“; о „два света који се паралелно развијају, онај борбе за живот и онај самопожртвовања, онај себичности и онај самоодрицања, онај материјализма и онај идеализма, народ синова човека и народ синова Бога“; о „трима основним социјалним ткивима, ткиву религиозном, ткиву метафизичком и ткиву позитивног друштва“; и најзад, као исход закључка о „улози крајности“. Али се мистичност, апстрактност, замршеност и, по томе, некорисност појма институционог учења примећују и у каснијим радовима, како Houriou-а тако и његових приврженика. И у њима се говори: о социјалној организацији као „активној ствари“, о „унутрашњим силама“, о разликовању „l'institution-personne“ од „l'institution-chose“, о души установе, о њеном рођењу, раду, изумирању, о врло сложеном анатомском саставу те установе, о апстрактности највећег броја елемената тог састава, о персонификацији „идеје о делу“, укратко, о најразноврснијим предметима, који показују не само да је установа нешто што се не да лако разумети, већ и да „специфична природа и социјалне функције које јој се приписују прелазе преко стварности“.

Ђ. Ж. Мирковић

philosophie du droit et de Sociologie juridique, 1931 стр. 9 и след.; *Le Fur, Le droit naturel et la théorie de l'institution*, *La Vie intellectuelle*, од 10 јуна 1931; М, Prélot, *La théorie de l'institution et la technique juridique*, *Cahier de la Nouvelle Journée*, св. 20, стр. 216.

⁶⁶) „Etre hybride et multiforme“.

⁶⁷) Julien Bonnecase, *Science du Droit. Une nouvelle mystique: la notion d'institution*, *Revue générale du Droit*, 1931 4e livraison (стр. 1 и след.) и 1932, 1e–4e livraisons (стр. 1 и след.), нарочито стр. 1, прве од поменутих свезака из 1932.

НОВО КРИВИЧНО ПРАВО У НЕМАЧКОЈ

Потреба реформе кривичног законика осетила се већ одавна у Немачкој, као уосталом и у свима другим европским земљама. Од год. 1902, ради се на доношењу новог крив. зак. који би одговарао духу времена и потребама изазваним променом прилика и напретком друштвенога развјетка. Исте године издан је пројекат к. з. а две године доцније изишао је и други пројекат, познат под именом противпројекта. Год. 1913 изишао је нови пројекат као прерађени и допуњени пројекат онога од 1909 г. а после тога 1919 г. нови пројекат. Коначно су немачки и аустриски научници почели да раде на доношењу јединственога крив. зак. а као последица тога рада изишао је т. зв. заједнички пројекат од 1922 г. односно од 1925 г. Тиме није било завршено са издавањем пројеката, јер се г. 1927 јавља поново један пројекат, а затим 1930 г. После г. 1930 настао је прекид рада услед моментаних политичких прилика и трзавица у Немачкој. Тек доласком националсоцијалиста на власт (1933) отпочео је понова интензиван рад, којим се желе увести велике измене како у кривичном праву тако и у будућем кривичном законнику, а које би требале да значе једну револуцију у досадашњим схватањима кривичног права.

У јуну 1933 год. појавила се споменица пруског министра правде „Немачко кривично право“, у којој су изнете основне мисли новог кривичног права. Када се узме у обзир, да је споменица изишла кратко време по ступању националсоцијалиста на власт као и да су у њој изнете основне идеје новог кривичног права, онда је она зближа израђена у најкраћем времену. Истовремено ради у Академији за немачко право засебни одбор на изради новог нем. к. з. и у јуну 1934 год. издаје своју споменицу. Исто тако ради и званична кривично-правна комисија на пројекту новог к. з. и издаје свој извештај.¹⁾ Год. 1933 изишао је Закон од 24 новембра 1933 са циљем сузбијања опасних злочинаца из навике, а 28 јуна 1935 г. закон, којим је уведена примена аналогije у к. з.²⁾ поред других закона кривично-правне садржине, којима су уведене извесне реформе и пре доношења новог општег к. з.

Општа теза реформатора је у овом: Немачку данас води националсоцијалистичка странка, држава је уређена на националсоцијалистичкој основици и цело државно уређење треба да лежи на тим темељима. Наступањем новог државног уређења потребно је да дође до измена у свима грамама државне делатности, па и у кривичном праву и к. з. Кривично право мора да се ослања на политичку науку, оно је у ствари само један део један огранак политике. И оно мора да буде измењено и уређено према идеологији националсоцијализма, а основ те идеологије и њених циљева дао је вођа у своме делу „Моја борба“, у коме је нарочито истакнуто: да је националсоцијализам (н. с.) односно његов вођа цели свој живот водио борбу са циљем, да се сачува и умножи немачка раса, да се сачува чистота крви, осигура егзистенција народа и његова независност, како би немачки народ успешно могао извршити ону мисију, за коју га је сам Бог одредио. Све мисли, све идеје, цела наука и живот, сваки покрет у држави мора служити томе циљу.³⁾ Идеологија н. с. базира на појму народа као природне заједнице људи везаних заједницом крви и територије, на којој живе. Та народна заједница, народ, један је од стваралаца опште културе човечанства. Сви народи нису једнако способни за извршење ове културне мисије, али и снага једног истог народа и успех његове културне акције зависи од чистоте народа и његовог јединства. Увлачењем страних елемената у народ слаби се његова снага, а цепањем народног јединства

¹⁾ Das kommende deutsche Strafrecht (Bericht über die Arbeit der amtlichen Strafrechtskommission) herausgegeben von Dr. Franz Gürtner, Reichsjustizminister, Allgemeiner Teil von 12. Juli 1934, Zw. Auflage von 12. August 1935, Besonderer Teil von April 1935.

²⁾ „Gesetz zur Aenderung des Strafgesetzbuchs“.

³⁾ Adolf Hitler, Mein Kampf, S. 634.

онемогућава се успешно вршење акције народа у оној мери, у којој је оно могуће, кад је народ уједињен.

Дух н. с. морао је проћи кроз целу државу, нега је требало улити у душе свих грађана, јер је тај дух имао значити препород, оживљавање, обнову *in caritate et in membris*. Настало је једно ново (по мишљењу н. с.) схватање државе, нови погледи на све гране државне делатности, нови поглед на свет (*Weltanschauung*). Лако је појмити да једна оваква реформа није смела мимоићи кривично право и кривични законик. Шта више кривични законик имао је постати један од стубова државног ауторитета, чувар државне снаге и моћи. А то стари к. з. не би могао бити. Са својим либералистичким слабостима, благошћу у кажњавању, принципом легалитета, начелом блажега кажњавања криваца у случајевима сумње, а поготово применом блажег к. з. у случајевима, када се к. з. у међувремену од учињенога кривичног дела до изрицања пресуде изменио, као и томе сличним начелима, кривични законик либералистичкога правца није дорастао за тако важну улогу, која му је намењена у држави н. с.

Све то морамо имати на уму, када читамо дела н. с. реформатора кривичнога права и кривичнога законика. Без обзира што су те идеје захватиле и научнике првога реда у Немачкој њихова излагања често остављају утисак људи, који говоре као у некој екстази. Препуштајући се заносу, који је захватио народ доласком националсоцијалиста на власт, они врло често напуштају строгу научну основу и губе из вида многе од оних момената, које би иначе свакако учили. Било би истина сувуше смело тражити, да се просто одбаци све оно, што је наука кривичнога права стварала деценијама. Ради тога они тековинама ранијих времена не одричу сваку вредност, али налазе, да досадањи резултати науке кривичнога права имају у себи много слабих страна. Либералистичко кривично право је полазило са разних основних гледишта, истицало многобројне циљеве и служило се разним сретствима, а као последица те хетерогености јављао се компромис, помоћу кога се једино и могло нешто постићи. Насупрот томе ново кривично право има једну основну мисао, један циљ и тежњу, а та је у складу са општим погледима н. с. на свет. Циљ новог кривичног права је борба противу непријатеља, унутрашњих, противу свих оних, који хоће да остваре своје анархистичке, антисоцијалне тенденције на штету народне заједнице. Том борбом иде се за тим, не да се непријатељ сузбије него да се уништи⁴⁾. Слетствено томе ова борбеност н. с. не зна за изговор „ни сам могао радити другачије“ него само—ја могу, хоћу и морам тако радити. Воља може све, воља покреће свет и на тој вољи базира кривично право (*Willensstrafrecht*). Кривично право има да се бори противу злочиначке воље појединаца, противу деструктивне воље оних елемената, који иду за разарањем правног поретка. Оно има три циља: да уништава све разорне елементе у народу, да врши одмазду за скрив-

⁴⁾ Види: Dr. Freisler, *Willensstrafrecht: Versuch und Vollendung*, Bericht, A. T. 1935, S. 14. као и Karl Siegert, *Grundzüge des Strafrechts im neuen Staate*: 1934, § 8b, S. 57—59.

љено неправо и коначно да пружа психичку заштиту спремности здравога језгра народа за борбу. Такво кривично право указује се као сретство борбе противу разарачке, деструктивне воље. У њему се јављају два супротна фронта, која треба јасно издвојити један од другог: с једне стране стоји фронт социјалистичке енергије оличен у националсоцијалистичкој држави; с друге стране антисоцијална енергија оличена у антисоцијалним и анархистичким елементима. Антисоцијалне снаге пролазе следећи пут: долажење у искушење да изврше кривично дело, одлука (воље), припремне радње, почетак извршења, извршење до постизавања успеха и осигурани успех. Ново кривично право кажњава учиниоца кривичнога дела ради његове злочиначке, антисоцијалне воље, а не кажњава кривично дело. Али да би једна воља као антисоцијална дошла у обзир за кривично право није доста да се она само субјективно указује као антисоцијална него је потребно да се она објективно манифестује у спољном свету. Нема ли те спољне манифестације, не може бити ни говора о примени кривичних санкција, као што се то уосталом и раније схватало. Само што овде не долази до примене кривичних санкција не ради тога, што нема могућности доказати постојање кривичнога дела и те антисоцијалне воље него са разлога, што је дотично лице још увек остало господар своје воље, оно је може сваки час изменити и према томе оно није још постало непријатељ народне заједнице него је само спремно да то постане. Услед тога ни припремне радње код кривичнога дела нису кажњиве осим у случајевима, које закон нарочито предвиђа. Граница између покушаја и извршења дела би отпала, а уместо тога дошло би као важно разграничење припремних радња од самога предузимања кривичнога дела. Кривично дело чини онај, који га је почео са вољом да га изврши, а крив може бити само онај, који је свесно управио вољу на извршење кривичнога дела.

Одговорност дакле базира на кривичности (Schuldhaftung) а не на успеху (Erfolghaftung). Свако одговара за своју кривичност независно од кривичности другог, што особито долази до изражаја код саучешћа, где нарочите околности, које се нађу код једног учиниоца немају никаква утицаја на остале, код којих се оне нису стекле. Казна се одмерава према тежини кривње (код долозних делања) односно према величини лакомислености и немарности (код кулпозних делања)⁵⁾. Претпоставка кажњивости за извесно кривично делање је способност за кривњу⁶⁾. Ко у моменту извршења

⁵⁾ Видети о томе детаљније: Dr. E. Kohlrausch, Das kommende deutsche Strafrecht Zfgstrw. B, 55, H 2—3, S, 384—398.

⁶⁾ Комисија је у првом читању оперисала са изразима урачуњив и урачуњивост, али је у другом читању заменила те изразе са способан за виност и способност за виност. В. о томе: Ernst Schäfer, Die Schuldlehre, Bericht, A. T. S, 50, N. 1.

кривичнога дела није био способен за кривљу не може бити кажњен, али се на њега могу да примене кривичне санкције, које закон у таквим случајевима предвиђа за заштиту народне заједнице. У погледу проблема о слободи воље законодавац нема да се упушта у велики спор двају познатих табора по овоме питању—детерминизма и индетерминизма—нити да усваја разлоге једне или друге стране него да стане на гледиште, да је сваки одрасли и здрави члан народне заједнице кривичноправно одговоран за своје делање. Према томе способност за кривљу претпоставља двоје: способност сазнања да је кривично дело неправо (*Unrecht*) и способност делања у правцу тог сазнања. Ако код учиниоца кривичног дела нема једне од те две способности или можда и обе, онда он није способен за кривичност ни одговоран за своје делање. Кривично право које базира на строгом принципу одговорности за кривичност може учиниоца казнити само за оно делање, које базира било на долусу или кулпи односно којој другој у закону предвиђеној форми кривичности, при чему су реформатори и даље задржали правило, да се за кулпозна делања кажњава само у случајевима, које је закон изречно предвидео. Следујући томе начелу не би било могуће предвидети строжу казну ни за кривична дела квалификована последицом (*durch den Erfolg qualifizierten Delikte*), јер би се то противило усвојеном принципу одговорности за кривичност. Предвидети строжу казну за такве случајеве, а да се при томе не повреди напред поменути принцип, могуће је једино тада, када је та квалификована последица настала услед непажње учиниоца; другим речима ако је она *conditio sine qua non* дотичног делања. У погледу самог долуса и кулпе налазе, да би у новом кривичном законнику ове појмове требало дефинисати са разлога, што су ти појмови довољно објашњени у науци кривичнога права и што су веома важни, тако да би било незгодно да њихове дефиниције морају судије тражити по уџбеницима. Осим тога дефинисање тих појмова потребно је и ради што јаснијег разликовања правне и стварне заблуде, која је толико спорна у кривичном праву. При самом дефинисању законодавац мора само настојати, да те појмове што разумљивије и пластичније опише. У сам појам долуса треба унети и свест о противправности и то појам противправности узет у материалном смислу, дакле не свест да је учинилац кривичнога дела повредио неки законски пропис него свест да је радио на штету добара и интереса народне заједнице (*die materielle Rechtswidrigkeit*). Појам противправности према томе није идентичан са појмом противзаконитости. Противправно је оно делање, које је у супротности са животним интересима народне заједнице. Ако н. пр. неко у нужној одбрани повреди туђе правно добро такво делање није противправно не ради тога, што је оно у складу са за-

коном, нити је то његово лично право дано му од стране државе него ради тога, што се у недостатку државне заштите на тај начин у интересу народне заједнице сузбија од стране појединца један напад на ту заједницу.

Стално истичући интересе народне заједнице нови к. з сасвим разумљиво, не би могао ни пристанку повређенога придавати велико значење. Само уколико је у заштићеном објекту, повређеном делањем појединца, у питању чист и искључив интерес некога појединца, може пристанак повређенога да служи као околност која чини делање некажњивим. Али чим је у питању интерес заједнице, пристанак повређенога има сасма споредно значење и може послужити као нека ублажавна околност, што је углавном слично и са досадањим схватањима у кривичном праву. И код т. зв. неподобног покушаја треба учиниоца кривичнога дела казнити, јер је ту његова антисоцијална воља дошла до изражаја. Изузетак би постојао само онда, ако је неподобан покушај такве природе, да је већ сам по себи смешан, н. пр. неко удари другога штапићем у намери да га убије, јер ту ни здраво правно схватање народа не тражи казну. Али је могуће и то, да је неко употребио неподобно сретство, а постоји сигурност или барем велика вероватност да ће он пошто увиди да је употребљено сретство неподобно - потражити подобно сретство да то изврши, н. пр. неко пуца из дечјега револвера у намери да убије другога, па пошто се уверио да се са дечјим револвером не може убити човек, он ће вероватно сада потражити прави револвер, да изврши своју намеру. Ствар је судија да у сваком конкретном случају оцене, да ли је реч о тако нечем или не.

У погледу саучесништва комисија за изразу новог нем. к. з. решила се за екстензивно тумачење. Акцесорна природа саучешћа одбачена је са разлога, што иста не би одговарала н. с. схватању кривичнога права. Осим тога она ствара многе компликације и нејасности, одводи у претерани формализам, а омогућава некажњивост и таквих делања, која би свакако требало кажњавати. Поред тога закон мора ићи за тим да буде јасан и разумљив, а уз акцесорну природу саучешћа то није могуће. Саучешће треба да се у принципу третира као и извршено дело, јер је воља саучесника злочиначка, он је крив као и извршилац и мора бити једнако и кажњен. У томе смислу има да гласи и правило, да се кажњава свако, који учини једно кривично дело, на исто потстрекне, помаже или на други начин при томе суделује. Ипак се код извесних форми саучешћа антисоцијална воља саучесника јавља са мањим интензитетом, услед чега може да се предвиди факултативно ублажавање казне, али никако не и облигаторно. Најзад помагање, уколико је настало кулпно, може да не буде уопште кажњиво, али само ако се ради о нарочито

незнатним случајевима (geringfügige fahrlässige Hilfe), при чему комисија сам појам незнатнога дела није ближе одредила.

По схватању реформатора велики је недостатак позитивних кривичних законика, што стално показују тенденцију блажега кажњавања. Све то олет јавља се као последица учења Ломброза и његових присталица о рођеним злочинцима као болесницима. Та учења стала су на гледиште да воља није слободна, да учинилац кривичнога дела не ради зато што хоће него зато што мора. Кривац једног кривичног дела не тражи се у особи учиниоца тога дела него у самоме друштву. На тај начин отпада потреба да друштво кажњава учиниоца кривичнога дела односно да му наноси неко зло, јер оно на то нема ни права. Уместо тога друштво мора настојати да излечи таквога болесника, а себе да мерама безбедности сачува од таквих лица. Цело кривично право иде у корист учиниоца кривичнога дела и сви његови институти у пракси су показивали ту тенденцију.⁷⁾ Статистика доказује да су судови из године у годину примењивали блаже казне и да је број тежих казна у примени увек био мањи него оних лакших, особито краткорочних казна лишења слободе и новчаних. Ово ублажавање казне нарочито се осећа код примене смртне казне, на коју се учиниоци кривичних дела све ређе и ређе осуђују, а уколико неко и буде осуђен у великој већини случајева дозаци помиловање, тако да је број смртних казна редуциран на минимум. Претерани индивидуализам, рационализам и тежња, да се право што више одвоји од морала, узроци су овог благог кажњавања учинилаца кривичних дела. Маркантан пример за ово је и кривично дело побачаја, за које су учиниоци временом бивали све блаже кажњавани. Под утицајем аргумената противника кажњавања тога кривичнога дела новелиран је 1926 § 218 нем. к. з. и том приликом за ово дело предвиђена блажа казна. Тај благи поступак према учиниоцима кривичних дела иде на штету државног ауторитета и ефикасне борбе са криминалитетом.⁸⁾ Спас лежи у повратку моралних вредности, у подизању моралних осећаја, у подизању ауторитета државне власти, а све то може да учини само један пробуђени национализам и једно ауторитарно кривично право. И ради тога и кривично право односно кривични законик, као једна од потпора и то једна од главних потпора ауторитета државе, мора бити проткано идеологијом н. с.

Да н. с. држава полаже велику важност на кривично право и кривични законик, то се сматра као само по себи разумљиво. Кривично право односно кривични законик је једно од главних сретстава за заштиту правног поретка и народних интереса. Оно дакле не служи само као сретство

⁷⁾ Dahm-Schaffstein, *Liberales oder autoritäres Strafrecht?*

⁸⁾ Dahm-Schaffstein, *op. c.* S, 37.

борбе са криминалитетом него има и тај практични задатак чување правног поретка. Оно истина има за циљ и васпитање, али за разлику од ранијег либералистичког кривичног права оно иде за васпитањем појединаца у интересу саме народне заједнице, а то је онда васпитање народне заједнице као такве. Либералистичко кривично право било је сувише једнострано и полагало при примени кривичних санкција сву важност на васпитање појединаца док ауторитарно кривично право гледа у првом реду на интересе и васпитање саме народне заједнице. Другим речима, код либералистичког кривичног права тежиште је било у специалној, а код ауторитарног у генералној превенцији. Држава не мора да спасава сваког појединца, јер она има у првом реду да чува своје интересе, тако да ће питање васпитања појединаца бити од секундарног значења, чиме је и специална превенција потиснута у сужене границе и само утолико долази у обзир у ауторитарном кривичном праву. Овакво схватање је утолико оправданије, што се оно може довести у склад и са оним казнама које немају нити могу имати за циљ специалну превенцију као што је то случај са смртном казном. У духу свога учења о строжем кажњавању н. с. реформатори су присталице увођења смртне казне, која је раније била у Немачкој укинута, па је доцније понова уведена. Смртна казна се сматра као сретство и то нарочито добро сретство за чување државног ауторитета. Она се не противи правној свести народа ни култури нашега времена; најзад делује и као снажно сретство за застрашење, а поред осталог њоме се учинилац кривичнога дела дефинитивно уништава и тиме заувек онемогућава да буде штетан по друштво⁹⁾.

Прва и најважнија новост н. с. кривичног права било је напуштање тако рећи традиционалног принципа *nullum crimen et nulla poena sine lege*, који би имао да се замени једним новим, по њиховом мишљењу, бољим принципом *nullum crimen sine poena*. Као последица напуштања принципа легалитета било је увођење аналогije у кривично право односно у кривични законик. Свагдањи живот развија се у безбројним вариацијама, из дана у дан јављају се у криминалном свету нова делања, која би требала да падну под кривични законик. Законодавац то није могао предвидети са разлога, што су му се извесна делања измакла при доношењу к. з., док су друга опет настала тек после доношења к. з. Па како та делања нису предвиђена у к. з, било са једнога или другог разлога, на њих се нису могле применити кривичне санкције, сем једино на основу аналогije, а њу је забрањивао принцип легалитета, са којим је она у контрадикцији. Примена аналогije у новом нем. к. з. имала би се управљати према здравом правном схватању народа. Ако дакле за извесно

⁹⁾ Dahm-Schaffstein, op. c., S. 49.

делање није предвиђена казна у к. з., она се може применити на основу аналогије са сличним кривичним делањем предвиђеним у к. з. уколико је здраво правно схватање народа тражи. Али могуће је и обратан т. ј, ако је једно делање и предвиђено у к. з., на њега се неће применити одговарајуће кривичне санкције ако судија на основу здравог правног схватања народа нађе да примена тих кривичних санкција у конкретном случају није потребна. Па ни ту се није могло стати. Поред таквих кривичних дела, која су у извесном погледу слична са којим делом предвиђеним у к. з. јављају се и дела, која ни са једним од дела предвиђених у к. з. нису ни слична. Примена аналогије у оваквим случајевима није била довољна ни могућа, па се морало поћи даље и препустити судијама да по своме нахођењу инкриминишу и таква делања, да у неку руку они постану законодавци. Јасно је да је на тај начин правна сигурност грађана дошла у питање. Да би се избегла самовоља судија закон има да остави основне црте, по којима ће судија доносити своје одлуке при оцени да ли је извесно делање кривично или није.

Према тврђењу реформатора правна сигурност грађана требала би бити основни принцип и новог нем. к. з. Али за вољу тој правној сигурности не може се дозволити, да таква делања, која су управљена противу интереса народне заједнице. остану некажњена једино са разлога, што је законодавац пропустио да их предвиди у к. з. Онај који ради против народне заједнице ипак мора бити кажњен, па макар то делање и не било предвиђено у к. з. Ко сумња, да ли је извесно делање кривично или није, тај не сме делати, а ако је уз све то делао, радио је то на своју одговорност и ризик. Сам принцип легалитета сметња је судији да правилно суди, јер на основу њега он у ствари има само улогу супсумирања конкретних кривичних делања под одговарајуће законске прописе. Напротив применом аналогије њему се пружа могућност да употпуни оно, што је законодавац требао учинити, али је пропустио да учини. А таква су пропуштања у к. з. могућа, јер на концу сви људи греше, па и законодавци. Али не само што се применом аналогије жели судијама омогућити да примењују кривичне санкције и на делања предвиђена у к. з., него се и на свима осталим линијама осећа тенденција да судије буду што више слободни при оцени, да ли постоји кривично дело и нечија кривица. Како та проширена улога судија тражи од њих већу спремност и пажљивост при примени к. з. то реформатори, између осталог, нарочито истичу, да судија при примени закона мора увек пазити на дух и смисао закона. Свакако да ни то није ништа ново, јер се већ од најстаријих времена наглашавало, како у грађанском тако и у кривичном праву, да судија мора пазити на дух и смисао закона, а не само на његове речи. Новост је једино у томе, да се ово истиче у већој

мери, па што више и предлаже, да се у томе циљу стави и изречан пропис о тумачењу у к. з. (Auslegungsregel.¹⁰) Таквим би прописом судије били стално потсећани на то, да приликом примене закона не забораве на смисао закона и жељу законодавца настојећи да та примена што више одговара здравом правном схватању народа и наређењима вође (Führer).

У погледу примене блажега закона (за случај, да се у међувремену од учињеног дела до пресуде по истом закону измене) комисија за израду новог к. з. стала је на гледиште, да примена блажега закона на учиниоца не мора бити принудна, него да је треба оставити оцени самога суда за сваки конкретни случај. Ово утолико пре, што се ублажавање казне има вршити према циљу казне, а не према томе, што су моралне основе законског прописа измењене. Комисија се нарочито бавила случајевима т. зв. утврђивања по избору (wahldeutige Feststellung) и стала на гледиште, да при могућности избора између више дела односно више законских прописа треба учиниоца казнити према оном законском пропису, који предвиђа блажу казну. Ако је несумњиво утврђено, да је учинилац кривичног дела повредио један од прописа к. з. али се не може јасно утврдити, који је од тих прописа повређен или је утврђено, да је учинилац учинио више радња и једном од тих повредио неки законски пропис, али се не може утврдити, којом је од тих радња и који законски пропис повређен, онда се има казнити по оном законском пропису, који предвиђа најблажу какну.

Закон од 28 јуна 1935 год. озаковио је ове предлоге комисије. У пракси су могући разни случајеви: 1) учинилац је учинио извесно кривично дело, оно је дакле несумњиво, али се не може утврдити, какве је природе то дело. Рецимо да у неком конкретном случају стоји као утврђено, да је учињена увреда или клевета, али се из самих инкримисаних речи не може утврдити, да ли је у питању увреда или клевета, иако је несумњиво, да је једно од то двоје. Тада ће се учинилац казнити по пропису к. з. о увреди (претпостављајући да је у к. з. увреда предвиђена као лакше кривично дело од клевете). Исто тако ће се поступити, када је немогуће утврдити, да ли је учинилац радио доловно или кулпно, јер ће у томе случају бити кажњен за кулпно делање; 2) могуће је рецимо да једна девојка прича, како је са својим оцем живела у недозвољеним односима. Ако се то њено причање покаже као тачно, било би у питању родоскврнуће, а у супротном случају била би по среди клевета оца. Међутим иако се не може са сигурношћу доказати ни једно ни друго, несумњиво је, да је једно од та два кривична дела учињено, па би девојка у томе случају одговарала за клевету оца као лакше кривично дело; 3) учинилац учини више радња, али само са једном од њих повреди извесни законски пропис. Рецимо да се сведок на првој инстанци закуне на свој исказ, а на другој инстанци да супротан исказ од првога, па се и на тај закуне, али је немогуће утврдити, који је од та два исказа лажан. Да је један од та два исказа лажан то је несумњиво, као што је несумњиво и то, да се сведок

¹⁰) Тај законски пропис имао би гласити: „Der Richter darf nicht am Wortlaut des Gesetzes halten, sondern, muss nach dessen Sinn und Zweck entscheiden, die er aus dem ihm zugrunde liegenden Rechtsgedanken, der gesunden Volksanschauung und den Kundmachungen des Führers ermitteln muss.“

једном од те две заклетве лажно заклео и ради тога треба сведок да буде осуђен за лажну заклетву без обзира, којом се од те две радње лажно заклео.

Либералистичко схватање друштва било је безбојно, неодређено и нејасно, јер оно схвата друштво као збир појединаца, као једну масу појединаца, а не као једну вредност, и с њиме у вези ново кривично право ради другачије. У њему је материјална противправност одређена према појму народа као једне конкретне вредности. Материјална противправност оснива се на гледишту да је извор кривичнога законика правно и морално схватање народа, које тражи да свако кривично делање падне под кривичне санкције, а као сметња томе стоји принцип легалитета. Сама морална схватања народа нису никаква апстрактна правила него правила, која је створио народ која живе у народу и по којима се народ свакодневно управља. Ново кривично право не ствара законодавац него се оно ствара у самом народу, а законодавац га само формира. Врховни законодавац опет то је сам вођа народа (Führer), који на тај начин доводи до изражаја правну свест и уверење народа. Оно право, које већ живи у народу, вођа уноси у стварност тиме, што из тога правног схватања народа формира закон. Како то правно схватање народа није сређено у народу, да би као такво могло одмах постати закон, то у ствари вођа одлучује, шта ће од тога да постане закон. Ради тога је здраво правно схватање народа о томе, шта је право, а шта неправно, у ствари једини извор новог к. з. Али како је појам народа сувише неодређен и широк, то је дужност догматике кривичног права, да тај појам одреди тако, како би успешно могао послужити у кривичном праву. А тај појам одредио би се узимајући у обзир прошлост народа, његов данашњи живот, његове културне и политичке тенденције за будућност, тако да се онда појам противправности одређује према оваквом појму народа. Ауторитарно кривично право, које у првом реду гледа на интересе заједнице као такве, док интересе појединаца ставља у позадину, мора противправност одредити са материјалног гледишта, тако да у њему појам противправности не може бити изједначен са појмом противзаконитости.¹¹⁾ Од учиниоца кривичног дела се не тражи свест да је повредио неки законски пропис него само свест да је повредио једну своју дужност.

Биће кривичних дела може се одредити само с обзиром на функције, које има законско биће тих дела. Одређивање функција тога бића има троструку задаћу: да да судији слику, према којој ће он посматрати дело у конкретном случају и из које не сме изаћи; да покаже у каквом односу стоје

¹¹⁾ Schaffstein, Die materielle Rechtswidrigkeit im kommenden Strafrecht, Zfgstr. 55/1935.

кривично-правно постављени захтеви видљиви из бића кривичнога дела, са појединцем према заповестима моралнога поретка народа и народне свести; поставити судији границе кад има да на основу из здравог правног сватања народа настало сазнање права изрекне пресуду за поједини случај.¹²

Основне идеје новог кривичног права оснивају се на принципима материалне противправности, народа као целине, великог поверења у судове, популаризовања кривичног права и кривичног законика, како би ови били што ближи и разумљивији ширим слојевима народа. Судијама се даје велико поверење са разлога, што законодавац не може да донесе идеална правила, што не познаје непосредно живот у сваком конкретном случају и што се на концу увек не може да изрази онако, како би он то хтео и како је мислио. Ради тога се и пружа судијама могућност да примењују казну и тамо, где је законодавац није предвидео, али где је тражи здраво правно уверење народа. Коначно кривично право мора бити блиско народу, јер је дужност самога народа да га развија. А оно може бити блиско народу само онда, ако га народ разуме, јер само тада ће он осетити и и сазнати, да је кривично право један од инструмената заштите народних интереса и да су органи власти, који то право примењују, у ствари органи постављени да чувају интересе народа. Све се то опет може постићи једино тако, да појмови кривичног права и к. з. буду описани јасно и разумљиво и да их на тај начин може да схвати сваки човек без великих тешкоћа.

(Свршиће се)

Д-р Ј. Кулаш

НАШЕ ЗАДРУЖНО ПРАВО ПО ЗАКОНУ О ЗЕМЉИШНИМ КЊИГАМА

У свом реферату на првом конгресу правника у Београду 1925 год. др. Тончић¹⁾ каже: „Кућна је задруга институција нашега сељаштва, национални продукт психе, његова властита творевина, створена без туђега узора и без утјецаја домаћега законодавства и правничких кругова. Створила ју је правна свијест и потреба нашега сељаштва, које ју је само уредило обичајима као своју имовинску заједницу и као тип свога сељачкога обитељског поретка с посебним обитељским правом, унијевши у њу не само своју имовину и рад, већ и љубав породичну и узajамност много прије него ли је законодавство донијело законске прописе за њено уређење*). Све

¹²⁾ Dr. Roland Freisler: Gedanken zur Technik des werdenden Strafrechts, Zfg. 55, 4—5, 508.

¹⁾ „Мјесечник“, Загреб, год. 1925, стр. 433.

^{*)} У „Архиву“, књ. XXXII. (XLIX), бр. 1, свеска за јануар 1936 год. на страни 101—102, у приказу једне нове књиге од R. Monier-a износи се да су недавно у Египту пронађени нови фрагменти Гајусових Институ-

ово важи за све породичне односно кућне задруге на Словенском југу, за хрватске, српске, црногорске и бугарске породичне задруге. Установа породичне задруге као и цео привредни и социални живот нашега сељака приближно је једнак у свима крајевима нашега народа где и данас још постоје породичне задруге. Данашња привредна криза доприноси нивелисању сељачкога живота и изједначаје крајеве напредније у привредном погледу с онима који су услед структуре земљишта, специјалних географских, саобраћајних, просветних и других фактора заостали. Док у економском и привредном погледу ово нивелисање иде на ниже, у социалном погледу ово нивелисање иде на више, ако се то може рећи по томе што се патријархални погледи мењају, правни обичаји губе, а уређење и односи у породици и друштву уопште и у најзабаченијим крајевима све више се изједначају с онима привредно напреднијих крајева. Против капиталистичког система привреле, који је дао полета индивидуализму и проузроковао цепање латифундија великих поседника на мала и средња индивидуална власништва, већ одавно се осетила реакција, али не једновремено и на селу. Пролетаризација сељака до скоро није била неки утицајни чинилац у социалном животу, па против система сељачке индивидуалне својине, бар са стране сељака, није било озбиљних приговора. Међутим, када се је, услед све већег распарчавања сељачких поседа на мале и ситне, данас дошло с једне стране до наглог сиромашења сељака, а с друге до све већег прирастаја варошког пролетаријата, услед прилива радне снаге са села, осетила се је реакција и против неограничене индивидуалне својине на селу. „Трустови мозга“ појединих народа данас се, још узалуд, муче да пронађу правне норме за регулисање имовинских односа на селу. Најновији друштвени покрети као „фашизам“ и „национал-социјализам“ у Немачкој, особито овај последњи, првенствено су, бар то стално истичу, национално-расни покрети засновани на вери у специјалну „мисију“ свога народа у историји, али највећу пажњу обраћају сељаштву. Парола националсоцијализма „земља и крв“ основ је новог друштвеног уређења Немачке. Народ, односно сељака, треба везати за земљу, али не као у феудалној епоси када је сељак спадао у *fundus instructus* са осталим пертиненцијама земљишта, него, остављајући му личну слободу, створити му услове за напредан живот тако да он неће бежати са земље, не само због тога што му закон у томе смета, него и по својој вољи неће остављати земљу када му ту постоје сви услови за живот. За ту сврху донет је закон о наследном поседу (*Reichserbhofgesetz*) од 20 септембра 1933 год., по којем држава жели да очува сељаштво као извор крви Немачкога народа. Сељачка имања треба очувати од презадужења и цепања да, путем наслеђа, остану као наследство рода у рукама слободних сељака. Основ овога закона је стари немачки *Anerbenrecht*, по којем је наследник целог имања увек само један, а остали имају право на васпитање и спремање на живот до свога пунолетства.

Као што су се у Немачкој и у појединим крајевима Аустрије, и поред јакога утицаја римског права, сачували имовински односи старог германског права, тако и код нас, и поред тога што имовинско римско право већ више деценија важи, у основи, у свима крајевима где живи наш народ, са изузетком пређашње Црне Горе, сачувала се је и установа колективне, породичне, својине земљишта, у виду породичних задруга. Истина, услед негативног деелања многобројних фактора данашња наша породична задруга јако је ослабљена и према своме првобитном патријархалном

ција и да се, према овим фрагментима потврђује мишљење Girard-a, да је и римско право познавало неку врсту породичне задруге. Ова римска „*societas fratrum ceterorumve*“, која се помиње у овим фрагментима, још није темељно проучена па не знамо има ли све елементе наше задруге као заједница сродства, живота, рада и имања. Ако би се ово позитивно утврдио, то још не би значило да наша задруга није наша национална установа, тим пре што се је ова римска „*societas*“ код Римљана већ била изгубила када су се Јужни Словени стално насанили на Балкану.

облику знатно је измењена, али се очувала и још и данас је моћан привредни и социјални фактор на селу у многим крајевима наше државе. Стога, све и када не би било тачно да је наша породична задруга чисто наша национална установа, ово доказује да је породична задруга правна и социјална установа која најбоље одговара правној свести и нашег народа и његовим потребама. Па и поред тога што има привника и социолога који на установу породичне задруге гледају као на нешто преживело и несавремено, задруга ће се одржати као установа коју сам сељак чува, а таква је још увек, и поред свих чинилаца који су радили и раде на њеном рушењу. Има крајева у нашој држави који су већ више од сто година под режимом аустријског општег грађ. законика, али неке његове институције наш народ у тим крајевима још није прихватио. Из непосредног знања познато нам је да у Боки Которској иако тамо више од сто година важи наследно право по аустријском општем грађ. зак., још до данас нема случаја да је девојка на селу, приликом или после удаје, узела свој део непокретног имања, ако има браће или њихових мушких потомака, осим врло ретког изузетка када се уда у крај где не постоје овакво обичајно право. Још од пре рата, у Боки Которској и Херцеговини постојале су кућне задруге са више породица и чланова, па и данас тамо постоје задруге са две-три породице и уређују своје односе по обичајном праву, које је у задружним односима готово идентично са црногорским [„старешинством“ при деоби, „остојбина“ за удовице и др.].

За установу земљишне књиге, грунтовнице, велики број писаца тврде да је словенског порекла, да се развила из чешких „земски дески“. Ако се и узме да је ово тачно, грунтовница је свакако неопходан реквизит римског индивидуалног власништва, па ако су њени почети чешке „земски дески“, онда се мора узети да се је ова установа појавила код Чеха када је римско индивидуално власништво тамо преовладало. У систему индивидуалног власништва земљишне књиге су неопходно потребне као установа која на најсавршенији начин регулише промет са непокретностима и обезбеду стварних права. Али за систем колективне својине земљишне књиге нису погодне, штавише у једном систему колективне својине, земљишне књиге, овакве какве су данас, биле би потпуно неупотребљиве и без икакве практичне сврхе и користи, осим ако би се преудесиле на сасвим новој основи коју би требало поставити тек након наступања овога система. Стога и задружна имања у колико данас постоје у крајевима где се оснивају или су већ основане земљишне књиге, приликом уписивања изазивају и изазиваће доста спорних питања и поред тога што данашња наша задруга није сачувана у своме првобитном облику. Спорних питања биће још више баш ради тога што по речима г. Ж. М. Перића²⁾ кодификатори српског приватног права из 1844 год. нису задржали колективни облик задруга. „Салашњи чланови породице, задруге, нису само уживаоци задружних добара, већ су они потпуни сопственици тих добара, тако да та добра могу поделити између себе, могу их отуђити и задужити“. Због тога је спорно да ли је задруга по срп. грађ. зак. правно лице, а по нашем мишљењу није правно лице. Све ово може се рећи и за хрватску задругу по закону из 1889 г. с новелом из 1902 год. Црногорска „кућа“, односно задруга боље се сачувала у своме старом облику и не може јој се спорити карактер правног лица.³⁾

Пошто је, како рекосмо, спорно да ли је српска задруга правно лице или не, приликом уписа у земљишну књигу у новооснованим земљишним књигама на подручју Беогр. апелац. суда, постављало се је питање, да ли да се задруге уписују као правна лица или као обично сувласништво. Као

³⁾ Алекса Матановић, *Кућна заједница Црне Горе*, „Архив“, књига XXX (XLVII) бр. 1, свеска за јануар 1635. год. стр. 12.

²⁾ Ж. М. Перић, *Задружно право по грађанском законнику Краљевине Србије* — Београд 1924 год. стр. 303—304.

сувласништво нису се смеле уписати, јер би тако задруга потпуно изгубила задружни карактер, а нису се тако могле уписати ни стога што би при упису било доста тешко да се установи, који су све чланови задруге и са којим уделом. Осим тога, шта би се радило са „старином“ и „приновом“. Другим речима, уписати задругу као сувласништво, значило би потпуно укинути задругу. Стога је решено да се задружна имања уписују на задруге као правна лица, са ознаком старешине задруге, н. пр. Задруга Петровић, кућни број 56. — Старешина задруге: Петровић Алексин Јован — из Великога Села.

Старешина задруге може пуноважно да врши акте управљања (администрирања) али не и акте располагања задружним добрима. „Однос старешине као управника задруге и ове потпада, у начелу, под законске норме о пуномоћству“.⁴⁾ Старешина задруге, по § 510 грађ. зак. не може сам отуђити или оптеретити задружно имање, односно задружни капитал, по мишљењу г. Ж. М. Перића,⁵⁾ али ако би то он учинио, онда је његов посао ипак правно пуноважан, под условом да у року од године дана, од дана сазнања, задругари не приговоре, овоме акту старешине. Хоће ли се у овом случају применити, код уписа у земљ. књигу, пропис § 510 срп. грађ. зак. или § 71 и остали прописи закона о земљ. књигама? По § 510 грађ. зак. чланови задруге, да би очували своја права, морају у року од године дана, од дана сазнања за тај посао, протусловити код суда или изван суда. По § 71 зак. о земљ. књигама, ако заинтересовано лице није било прописно обавештено о укњижби, може у року од *три године*, од дана када је поднета молба за укњижбу, поднети тужбу код суда. Наше мишљење је да у овом случају треба применити одредбе закона о земљ. књигама, који је према грађ. закону *lex posterior* а, осим тога, и *lex specialis* јер уређује засебну правну материју.

Најстарији члан задруге је и без нарочитог избора и изјаве задруге старешина задруге, све док не би задруга, бирајући кога од других задругара, извршила смену старешине. Такав је стални обичај у задрузи, а у том смислу тумачи нам законске прописе о задрузи и г. Ж. М. Перић.⁶⁾ У свом делу: „Историјски развитак српске задруге“, А. Јовановић⁷⁾ је мишљења да се старешинство у задрузи увек одређује избором, па старешина може бити и најмлађи члан. Ово питање може да се покреће пре уписа старешине у земљишну књигу а, по правилу да сви уписи у земљишној књизи постоје и важе према свакоме (бар према онима који су *bonae fidei*) све док се њихово брисање на истом месту

⁴⁾ Ж. М. Перић, *op. cit.* стр. 109.

⁵⁾ Ж. М. Перић, *op. cit.* стр. 110.

⁶⁾ Ж. М. Перић, *op. cit.* стр. 177—188.

⁷⁾ А. Јовановић, *Историјски развитак српске задруге*, стр. 90.

не упише, једном уписани старешина у земљишној књизи као такав постоји према свима трећим лицима све док се у ту књигу не упише нови старешина.

Како ће се поступати код суда када се тражи отуђење или оптерећење задружних непокретности или стварних права на њима? Је ли довољно да исправу о отуђењу или оптерећењу потпише сам старешина у име задруге или је потребно да се о правном послу поднесу докази о сагласности свих пуноправних чланова задруге, ако се то из потписа на самој исправи не види? Другим речима, да ли је дужан суд да, по званичној дужности, испитује да ли постоји сагласност свих пуноправних чланова задруге? За односе старешине према задрузи важе законске норме о пуномоћству, пошто старешина, као ни који други члан задруге, није властан располагати задружним добрима. Стога, и уколико у самој исправи о правном послу нема сагласности и потписа свих пуноправних чланова задруге, онај који подноси молбу за упис дужан је да уз молбу поднесе доказ да су с тим сагласни сви чланови задруге. Овај доказ састојаће се или у форми пуномоћства са потписима свих чланова или у засебној писменој исправи, овереној по пропису § 36. Закона о земљ. књигама, у којој чланови одобравају правни посао који је закључио старешина. Молбу за упис на основу исправе о правном послу овлашћен је да поднесе сам старешина. Да би суд знао који су све чланови задруге уз молбу треба приложити потврду надлежне општинске власти о томе, а, у колико то није приложено молби, суд би био дужан да по званичној дужности о томе затражи званичан извештај. Молбу за упис у земљ. књигу на основу исправе о правном послу може поднети која било од уговарајућих страна, може је, дакле, поднети старешина задруге или противна страна. Суд, и поред исправе о правном послу, може дозволити упис само за оно и онолико колико се у молби тражи (§ 106. Зак. о земљ. књ.), стога постоји могућност долозног поступања од стране старешине, особито у случају када задруга у правном послу учествује као купац или поверилац. Ако молбу за упис поднесе противна странка а не старешина задруге, а исправу о правном послу потписао је сам старешина као пуномоћник задруге, онда ће се решењем о упису извести, поред молиоца, још само старешина задруге. У овом случају, против неправилног уписа у земљ. књигу даје се могућност жалбе односно рекурса, по закону о земљ. књигама, само старешини, јер остали чланови нису извештени решењем о упису. Ако су исправу о правном послу потписали сви чланови задруге а молбу подноси противна странка, суд је, по нашем мишљењу, дужан решењем о упису извести све потписнике са исправе, и ако је старешина пуномоћник задруге, јер, самим тим што су остали чланови задруге на исправи ставили своје потписе, у правном послу

учествовали су сви самостално а не преко пуномоћника од-носно старешине. У овом случају, сваки од чланова задруге против решења о упису може да се послужи рекурсом. Кад молбу за упис на основу исправе о правном послу поднесе сам старешина, а он је као пуномоћник овлашћен да је поднесе, што је редован случај, онда ће суд, поред противне странке, решењем о упису извести само старешину и у овом случају само он може да се користи рекурсом против уписа. Пошто, како рекосмо, по § 106. Зак. о земљ. књ. суд може дозволити само онолико и онако како се у молби тражи, и овде постоји могућност несавесног поступања од стране старешине. Да би задруга била сигурна против евентуалне несавесности старешине, најбоље је да молбу за укњижбу потпишу сви чланови које задруга жели да суд извести.

Али иако, према изложеном, постоји могућност несавесног поступања старешине задруге, и Закон о земљ. књигама у § 71, слично пропису § 510 Срп. грађ. зак. даје могућност исправке радње несавеснога старешине. Истина, овај пропис Закона о земљ. књ. није донет ради заштите задругара него ради заштите свих који нису прописно извештени о укњижби. По овом законском пропису, ко није прописно извештен о укњижби може у року од три године, од дана када је суду поднета молба за укњижбу, поднети од своје стране код надлежног суда тужбу за брисање неправилне укњижбе. Овим прописом учињен је један изузетак од начела поверења у земљ. књигу (*Publicitätsprinzip*), јер лицу које није прописно извештено о упису даје се право тужбе у том року и против лица која су била *fide* стекла даља књижења права. Ако се дакле ради о укњижби о којој суд није известио сва заинтересована лица, укњижба не постаје правомоћна све док не прође рок од три године, те стога прибавиоци књижних права, и када у доброј вери поступају, потребно је да претходно прегледају списе и извиде да ли су о укњижби извештена сва заинтересована лица а, код уписа извршених на основу пуномоћства, да ли је опуномоћени поступио у границама овлашћења.

На основу исправе којом би сам старешина у име задруге продао или оптеретио задружне непокретности уписане у земљ. књигу не може се извршити упис у земљ. књигу, ако уз молбу за укњижбу није поднео пуномоћ свих задругара или ако молбу нису потписали сви задругари. Питање је да ли би се на основу такве исправе могао отуђити или оптеретити само део старешине који му припада као члану задруге? Према постојећим прописима Закона о земљ. књигама, на основу такве исправе не би се могао извршити упис ни на делу самога старешине, пошто се у смислу прописа §§ 3, 10, 11 и 13 Зак. о земљ. књ. уписи у земљ. књигу могу извршити само на цело земљ. књижно тело или на идеални,

сувласнички, аликвотно одређени део, н. пр. на половину, четвртину и т. д. Међутим Задружне непокретности уписане су у земљ. књизи на задругу као једно земљ. књижно тело и *без ознаке удела појединих задругара*, и зато се на основу такве исправе не би могла извршити укњижба на део задругара односно старешине. Штавише, не би се могла извршити укњижба ни на основу исправе у којој старешина или који други члан задруге отуђује или хипотекује само свој део, пре него би се овај део издвојио из задружних непокретности и деоба извршила према наређењима Закона о земљ. књижним деобама, отписима и приписима.

На основу изложенога, дакле, код установе земљ. књига не може се применити одредба § 515 срп. грађ. зак. по којој сваки члан задруге свој део у задрузи може оптеретити односно да се на поједином делу задругара у задружним добрима може уписати хипотека. У смислу интабулационих књига и тапија ова могућност постоји и практикује се, али у земљ. књигама где су задружна добра уписана на задругу као правно лице, не може се оптеретити део задружне имовине као део једнога задругара па да овај део и даље остане уписан на задругу. Овде, дакле, постоји колизија између прописа срп. грађ. зак. и закона о земљ. књигама. Ми смо напред казали да се у оваквим случајима имају применити прописи Закона о земљ. књигама, а овде тим пре што се *rebus sic stantibus*, у систему земљ. књига, одредба § 515 срп. грађ. зак. не може применити без повреде основних принципа земљ. књиге. Интересантно је да у овом случају земљ. књиге, иако намењене систему који не познаје задругу, колективну, својину, боље штите ову него интабулационе књиге и систем тапија, али је не могу заштитити до краја, јер грађ. законик, дајући право свакоме задругару да свој део може задужити, омогућује му још да са својим уделом иступи из чланства задруге (§ 527 у вези са §-ом 492 Срп. Грађ. Зак.). При оваквом стању остаће неповређени прописи закона о земљ. књига по којима се на део једног земљ. књ. тела не може уписати založno право, али ће стога задруга претрпети штету, јер ће тада задругар издвојити свој део па, затим, издвојени део, као индивидуално власништво, оптеретити или отуђити. А исто тако и поверилац који има извршну судску одлуку против једног задругара издејствоваће издвајање добара дужникових из заједнице и потом укњижбу хипотеке и намирање продајом издвојених непокретности.

Наследно право у задрузи нема никаквог рефлекса у земљ. књизи. Све док постоји задруга, односно док је задружно имање као такво уписано у земљ. књизи, сви правни односи који настају из наследног права остају чисто интерна ствар задруге. Личности које сачињавају задругу, њихови међусобни односи, њихов удео у задружном имању, лична

овлашћења и ограничења, не уписују се у земљ. књигу. Ово важи за лица која су чланови задруге. Али у задрузи живе и лица која се не сматрају члановима задруге. По српском задружном праву, женска лица нису чланови задруге. Али, иако ова лица нису задругари, она живе и раде, привређују у задрузи па, поред дужности рада, имају извесна права према задрузи. Удовице имају службеност „уживања“ и право на удомљење, (§ § 523 а 525), а девојке право издржавања, мираза, спреме и удомљења (§ 529. С. Грађ. зак.).

По § 523 грађ. зак. удовица која остане у задрузи има право уживања на делу свога мужа. За удовичко уживање, које је исте природе у инокосној кући и у задрузи, неоспорно је да је то стварно право службености и припада удовици и у задрузи, ако је њен муж умро као задругар⁸⁾. По законодавном решењу од 17 априла 1858 год. код § 414 грађ. зак., удовички ужитак није се морао осигурати код суда него је имао исту важност као и прећутна хипотека код заложног права, али ову привилегију удовички ужитак, по истом законодавном решењу, има само до увођења баштинских књига. По § 7 т. 5 Закона о издавању тапија из 1931 год. општински суд дужан је да потврди да ли на имању постоји чија стварна службеност, удовичко уживање, девојачко издржавање и удомљење. Али и поред тога, у случају да постоји, и општински суд то неби потврдио, по нашем мишљењу, удовички ужитак би постојао и теретио имање у смислу спом. законодавног решења. По закону о земљ. књигама, сва стварна права постају и престају само уписом у земљ. књигу; стога, на подручју среских судова Београдског апелационог суда где су већ основане земљ. књиге, мора се у ове уписивати и удовичко уживање исто тако и остала стварна права. Где постоје земљишне књиге ирелевантно је, за упис и даљу судбину удовичкога уживања, да ли овај ужитак терети само интелектуални део целога задружног имања или интелектуални део мужевљев у сваком задружном добру, јер је у земљ. књизи цело задружно имање уписато неподељено на задругу. Може се десити да су задружне непокретности уписане у земљ. књизи у више земљ. књижних тела, као самосталних целина, али се опет свако од ових тела уписује као сопственост задруге. Било да су задружна добра уписана и једном земљ. књ. улошку као једно земљ. књ. тело било у више уложака као више земљ. књ. тела, удовичко уживање уписаће се на свима добрима односно на сваком земљ. књ. телу. Само са пристанком удовице могло би се брисати њено право уживања са једног дела задружних непокретности, н. пр. у случају када би задруга хтела да их прода или заложити без терета удовичкога уживања, али се тада ове растерећене непокрет-

⁸⁾ Ж. М. Перић, *op. cit.* стр. 275—281.

ности морају уписати као ново земљ. књ. тело. Колики је удовички ужитак, затим право удовичког издржавања и удомљења за упис у земљ. књигу не долази у обзир, јер су то питања материјалног приватног права која регулише Грађански Законик, према којем се закон о земљ. књигама односи као формално право (иако закон о земљ. књигама садржи и прописе материјално-правног карактера). Осим тога права удовичког издржавања и удомљења су чисто личне природе, а у земљ. књигу се уписују само стварна права. О девојачким правима у инокосној и задружној кући говорили смо у једном од наших ранијих радова и изнели своје мишљење да девојка у инокосној кући има право уживања, али у задружној кући девојкама не припада ово право, него само право издржавања, мираза и удомљења. Ова девојачка права, исто онако као и право удовице на издржавање и удомљење, јесу чисто лична права па се као таква не могу уписати у земљ. књигу. Ни удовици ни девојци за ова права не може се признати ни законска ни прећутна хипотека, односно значај који имају ове хипотеке, јер је залога редовно вољна и од тога принципа отступа се само тамо где постоји изречно законско наређење, а та се наређења по правилу: *exceptiones sunt strictissimae interpretationis*, морају лимитативно тумачити: ту не може бити аналогije. Ово важи и за остала права којима би се хтео дати значај законске или прећутне хипотеке. На овај начин, дакле, нису осигурана ова девојачка и удовичка права. Једини начин за њихово осигурање у земљ. књизи био би да се ова права, било вољним актом између задруге и ових лица, било путем судске одлуке, конвертују у обично заложно право изражено у одређеној новчаној вредности и као таква упишу у земљ. књигу.

Интересантан је случај, који се још није појавио али се може појавити у судској пракси по земљ. књижним стварима, када задруга постоји међу мушким малолетницима. По мишљењу А. Јовановића⁹⁾ задруга међу малолетницима може постојати само по предлогу старалаца и одобрењу суда, док по мишљењу г. Ж. М. Перића¹⁰⁾ које је индентично са пресудом Касационог суда у Београду, Рев. 343/35, по питању постојања задруге између малолетног синовца и пунолетних стричева (види „Архив“ од септембра 1935 год.), ово одобрење није потребно, јер задруга међу малолетницима постоји самим фактом што они живе заједно на своме имању и заједно га раде. Питање је како ће се уписати у земљ. књигу непокретности овакве задруге? Малолетник, изузимајући случај да је еманципован, не може сам располагати својим добрима, осим по предлогу законског заштитника и по одо

⁹⁾ А. Јовановић, *op. cit.* стр. 76.

¹⁰⁾ Ж. М. Перић, *op. cit.* стр. 11.

брењу суда. Ако задругу сачињавају сами малолетници онда малолетник не може бити ни старешина задруге, јер према трећим лицима не може пуноважно вршити ни акте који спадају у администрирање задруге. Стога се у овом случају у земљ. књигу неће уписати име задружног старешине него само име задруге, н.пр. Задруга Рајковић — куће бр. 51 — из Великога Села. Овде је оваква ознака власника довољна, а трећа лица, уколико или по закону или вољн-стуне у правне односе с оваквом задругом, мораће се побринути да од надлежних власти дознаду, ко је овлашћен и у којим границама да располаже задружним добрима.

Сматрамо да није без интереса ако овде прикажемо, како би се при установи земљ. књига решио случај наследне парнице, приказан у „Архиву“, књига XXVII, бр. 1—2 јули август 1933 год. Случај је био из задружног права са територија где важи Црногорски општи имовински законик. Најкраће изложио стање ствари је ово: Пок. С. У. као члан кућне заједнице У. купио је непокретно имање у Београду. После његове смрти образовао је суд масу од његове заоставштине. После тога јавља се отац пок. С. У. и као старешина куће У. тражи да суд призна да све имање пок. С. У. припада кућној заједници У. По овом спору донео је коначну пресуду и Велики Суд у Подгорици, а дали су и своје мишљење г. г. Ж. М. Перић и д-р Драг. Аранђеловић¹¹⁾. Да се је овај спор био појавио у Београду после оснивања земљ. књига, да ли би била иста правна ситуација? Односно, да ли би се применили прописи закона о земљ. књигама по којима уписи у земљ. књигу имају конститутивни карактер *contra omnes*, или би се примениле норме задружног права, односно Општег имов. зак?

Начело конститутивности уписа и поверења у земљ. књигу важи за сва трећа лица, али не и *inter partes* утолико што се саме странке између којих је закључен правни посао који је служио за основ уписа у земљ. књигу или на које се непосредно односи правни основ уписа (н. пр. наследство) у евентуалном спору за побијања уписа не могу позивати на принцип конститутивности. Ово начело, дакле, не би важило у спору између пок. С. и лица од којег је купио непокретности. Да ли би овај принцип важио и у спору наследника пок. С. против кућне заједнице У? Начело конститутивности уписа у земљ. књизи постављено је у интересу сигурности реалног кредита и промета са непокретностима, стога се овај интерес не сме доводити у питање у односима уписаног сопственика, односно земљ. књижног овлаштеника, и трећих лица. Али када су, као у овом слу-

¹¹⁾ Ж. М. Перић — Др. Драг. Аранђеловић, „Једно правно мишљење...“ „Архив“, XXVII (XLIV) бр. 1—2 — двоброј за јули—август 1933 год.

чајм, у питању односи који се не тичу трећих лица, или односи између самих странака, онда принцип конститутивности из закона о земљ. књигама, уступа пред нормама општег приватног права. Према томе, у случају који смо овде споменули, и код установе земљ. књига имали би се применити прописи општег Имов. законика, без обзира на принцип конститутивности уписа у земљ. књизи. Али да је пок. С. У. још за живота купљене непокретности даље продао, а то је могао учинити, пошто их је уписао на своје име, евентуалну тужбу кућне заједнице У. против купца ових непокретности, суд би морао одбити по принципу конститутивности уписа и поверења у земљ. књигу, осим ако би тужилац у спору доказао злонамерност купца т. ј. да је знао да су те непокретности задружно добро, јер код уписа у земљ. књизи bona fides се претпоставља, па ко би противно тврдио морао би то у спору и да докаже, а и по принципу *actori incumbit probatio*.

Задруга престаје или вољом задругара, у случају деобе, или када остане само на једном члану. Али, у земљ. књизи задруга постоји све дотле док су задружне непокретности уписане на задругу као сопственика ових. У крајевима где важи хрватски закон о задругама 1889 год. са новелом из 1902 год. који отежавају деобе задруга, честе су „потајне деобе“. Пошто, по § 35 Хрв. закона о задругама, деоба имања једне задруге не може се извршити без одређеног минимума земљишта („најмања измјера“) и приволе већине задругара, задруге се деле и без постојања ових услова па се овакве деобе и не уносе у земљ. књигу. Стога се у земљ. књигама и код надлежних власти дешава да се код њих воде задруге које не постоје а ово иде на штету и земљишне књиге и самих задруга.

По Српском задружном праву, односно по грађ. закону не постоје сметње за деобу као по споменутом хрватском закону, па је у погледу деоба резултат готово исти. Стога је важно питање, како да се зауставе ове деобе? Пре одговора на ово питање можда је потребније одговорити на питање, да ли је потребно да се задруге заштите законом ил је боље оставити их без законске заштите? Стално се истиче од стране великог броја правника и социолога, да је данашњи систем друштвеног уређења и његова основица, привредни либерализам и неограничени индивидуализам, на измаку и да, путем природне еволуције мора уступити место новом друштвеном уређењу у којем ће постојати систем колективне својине. Ако узмемо ова предвиђања као тачна, морамо се упитати, зашто бисмо рушили колективну својину која код нас постоји већ вековима, као наша национална установа у облику нарочитих задруга? Зар неће и у томе новом друштвеном покрету наша породична задруга добро служити нашем народу, тим више што ће наступајућем дру-

штвеном уређењу недостајати морални и етички принципи којима се одликује наша задруга, па ће одлике наше националне психе садржане у задрузи сачувати наш народ од утапања у мору великих народа? Наравно ово је важно за оне који желе да наш народ као засебна индивидуа и даље постоји и напредује. Неки од писаца са подручја хрватског задружног права¹²⁾ препоручују доношење засебног сељачког законика који би био кодекс засебног сељачког права и у којем би се, поред установе породичне задруге, установио засебан „сељачки наследни ред“. Наше је мишљење да би данас било погрешно и у примени неизводљиво регулисање истим нормама свих имовинско - правних односа сељака у свима крајевима наше државе. У погледу задруга требало би предузети мере да се заштите од даљег пропадања на сличан начин као што су Немци заштитили своје сељаке у данашњој Немачкој. Свакако треба што пре донети закон о породичним задругама. Колико нам је познато из једне расправе др М. Ившића,¹³⁾ наш познати ауторитет из задружног права г. Ж. М. Перић, уз сарадњу др. Василија Поповића и др. Драгутина Тончића, израдио је пројект закона о породичним задругама још 1930 год. и почетком 1931 год. овај законски нацрт поднео је Министарству правде, па би било потребно да се овај нацрт што пре озакони.

Ђура Суботић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Сигурност циркулације покретности у Предоснови

Старо римско начело да „нико на другог не може пренети више права него што сам има“ било је од вајкада напуштано. Строга формална логика уступала је пред потребама стварнога живота и правног промета. Безбројни су примери за то. Непотребно би било да се сви овде наведу. Ограничавамо се само на оно што је за нас од интереса.

Аустриско грађанско право у Законику од 1811. дало је доказа таквом схватању у § 367. Ту се наређује да:

„Тужби за својину нема места против поштеног држаоца какве покретне ствари, ако овај докаже, да је он ту ствар прибавио или на јавној продаји или од трговца који је овлашћен продавати овакве ствари, или давши за њу накнаду, од онога, коме је сам тужилац дао ствар на употребу, на чување или ради ма какве друге намере. У овим случајевима задобијају својину поштени држаоци, а пређашњи власник има само да тражи накнаду од оних, који су му за то одговорни“.

¹²⁾ Др. Милан Ившић, у његовој исцрпној монографији: *Проблем сељачке својине*, „Мјесечник“ бр. 2, 4 и 5 из 1933 год.

¹³⁾ Др. Милан Ившић, *Измене и допуне закона о задругама од 9 сивиња 1889 год.* „Мјесечник“ бр. 8 из 1933 год. стр. 354.

У тим случајевима законодавац је сматрао за некорисну одбрану начела истинитости правног основа, па је — остајући логично на начелу *Nemo plus iuris transfere potest quam ipse habet* — створио један нови оригинални начин стицања, чији је правни основ у закону.

Кад се испуне општи кумулативни услови: да је *ствар покретна*, да је прибављена *шерејним уговором или у редовном промету* и да је *прибавилац савесан* и један од посебних (алтернативних) услова: да је ствар прибављена или на *јавној продаји* (чији ауторитет треба чувати) или од *трговца* који такву ствар продаје (јер треба имати поверење у трговачки промет) или од *лица коме је господар поверио своју ствар* (јер ризик за његову нелојалност има да падне на онога који га је изабрао) — прибавилац задобија својину иако ствар прибавља објективно од несопственика.

Тај пропис, нешто модификован, пренет је у Срп. грађ. законик. То је фамозни § 221, чија се примена показала тако потребна и доста честа.

Али пракса је убрзо нашла да је он недовољан. Врло је често био случај да је *поштен прибављач* прибавио *покретну ствар* и то *шерејним путем* од лица које је он сматрао за сопственика, и које је он морао сматрати за таквог, али које то није било, а поред тога тај *tradens* нити је ствар продавао на јавној лицитацији, нити је био трговац који такву ствар продаје нити занатлија који такву ствар израђује, нити је њему ствар био поверио њен господар. Значи били су испуњени општи услови из § 367 Аустр. одн. § 221 Срп. грађ. зак., али не и они други алтернативни (посебни).

У Аустриском праву ту би се имао применити пропис II реченице § 333 Аустр. грађ. зак. Он гласи:

... Ко је пак неку туђу ствар, до које би сопственик иначе тешко понова дошао, поштеним начином себи прибавио, и тиме учинио сопственику очевидну корист, може захтевати сразмерну награду.

Срп. грађ. зак. донео је изречену одредбу о томе, али је отступио од начела које се садржи у §-у 333 Аустр. грађ. зак. Он иде даље тако да он даје право прибавиоцу на накнаду потпуне цене. Тако III реченица § 204 Срп. грађ. зак. гласи: „преко тога такви има право и на ону цену, коју је за ствар дао, натраг захтевати“. Овај пропис протумачио је већ и први коментатор поч. Димитрије Матић у своме Објасненију Грађанског законика (Београд, 1851, друга част, право одјеленије, стр. 316.) и то овако:

„Наш § даље одређује да поштеномислићи притежатељ преко свега већ казаног има још право и ону цену, коју је за ствар дао, натраг захтевати. — Ово Аустриски законик у §-у 333 не одобрава“.

Повод за овакво ново решење није био случајан. Довољно је да илуструјемо све са једним или два примерка из праксе:

1° Грађанин, трговац дружи се са другим угледним грађанином. Тај угледни грађанин је апотекар по занимању. Једнога дана у разговору апотекар покаже трговцу пар брилијантских минђуша. Објасни му да их је наследио од умрле тетке. После две недеље, уз погађање које је било поторно за целу варошицу, трговац купи минђуше. Међутим неколико дана доцније појавио се један трговац из суседне варошице, који је те године био покраден, и тражи натраг минђуше своје жене. Истрагом се утврди да је апотекар купио „испод руке“ ове минђуше и да је његова прича о наслеђу измишљена.

2° На пијаци, на очиглед власти, једно лице које се издаје за ковача, продаје казане. Свет разгледа. У разгледању учествује као публика и срески начелник. Домаћини се погађају и купују. После кратког времена појављује се сопственик казана. Казани су били експеловани колима. Међутим док се кочијаш одмарао у механи, лопов је покрао и кола и коње и товар и искористио пазарни дан. Интересантност предмета и отсуство занатлије те врсте у варошици (нема казанџије) нису чинили уопште сумњивом целу ову трговину.

Ова два примера показују да се и ван случајева побројаних у § 367 Аустр. одн. § 221 Срп. грађ. зак. појављује могућност да прибављање од несопственика буде обична појава у правном промету.

Са тога разлога у време Лешјанинових реформи, од 1864. г., српски законодавац је модификовао § 220 Срп. грађ. зак., мењајући његов став I и додајући му став II. Ова модификација дошла је из Француског права. Тако је ушао у § 220 Срп. грађ. зак. нови став II, који гласи:

„Ако је купец покретну ствар прибавио од лица и на начин, по коме се он није могао посумњати о поштећу продавца, онда као савестан купац дужан је ствар, но само тако повратити, ако би му сопственик накнадио оно, што је за њу дао и на њу потрошио“.

На тај начин за овај случај прибавилац ни по Срп. грађ. зак. нема права својине, али његов положај је, поред права на цену из § 204 Срп. грађ. зак., новелираним § 220 ст. II још поново поправљен. Тиме он постаје нарочито привилеговани држалац, који поред других користи има три повластице. Он:

1° добија стварно право задржавања ствари (*ius retentionis*) јер он може ствар задржати све док му сопственик не исплати оно што је за њу потрошио;

2° остаје у законом смислу „савестан купац“, који личи на савесног држаоца иако је његова заблуда о својини оборена појавом господара ствари, те се на њега не примењује канонска теорија о савесности из § 207 Срп. грађ. зак. по којој *Mala fides superveniens* poset, већ напротив овде прибавилац и после тога што је дознао за појаву правог сопственика, па је од њега евентуално и на враћање опоменут, остаје и даље савесан и користи се римском теоријом савесности *Mala fides superveniens* non poset, теорија коју иначе Срп. грађ. зак. не познаје;

3° може неком специјалном квази-узукапијом доћи у положај сопственика, јер по новелираном § 937 Срп. грађ. зак.:

„Ко мисли да има право... ствар своју код другог нађену откупити или одузети (§ 220)... — тај мора за три године то код суда захтевати, иначе ће му право застарити“.

Тако је Срп. грађ. зак. обогаћен у погледу на сигурност циркулације и ортодоксност система са рђавим последицама је замењена његовом практичношћу; субјективна сигурност сопственика жртвована је објективној сигурности циркулације.

Сад када је промет још већи него што је био у Србији у време четрдесетих, педесетих и шездесетих година прошлог века, дошао је покрет враћању свему оном што је било у Аустриском грађанском законнику, без обзира на практичност и корисност таквог решења.

Званична Предоснова Грађанског законика за Краљевину Југославију задржала је стару редакцију §§ 367 и 333 Аустр. грађ. законика. Тим аустриским параграфима одговарају §§ 390 и 360 Предоснове.

§ 390 гласи: „Власничкој тужби нема места против поштеног поседника покретне ствари, ако овај докаже, да је ту ствар прибавио или на јавној дражби или од обртника који је властан стављати у промет такве ствари, или уз наплату од онога, коме је сам тужилац поверио ствар на употребу, на чување или у ма каквој другој намери. У овим случајевима стичу власништво поштени поседници, а пређашњем власнику припада само право да тражи отштету од оних, који су му за то одговорни“.

§ 360 гласи: „Ни сам поштени поседник не може тражити, да му се даде цена, коју је он дао своме претходнику за препуштenu му ствар. Ко је пак неку туђу ствар, коју власник иначе вероватно не би натраг добио, поштеним начином себи прибавио и тиме учинио власнику доказљиву корист, може тражити примерну накнаду“.

Тиме се остало потпуно при решењу које је чак и Срп. грађ. законик, из разлога целисходности, морао напустити. Са којих разлога? Не можемо знати. „Извештај о Предоснови Грађанског законика за Краљевину Југославију“, који је саставио проф. др. Иван Мауровић, члан кодификационе комисије, сматра за непотребно да о §§-има 390 и 360 Предоснове уопште говори. Остаје нам само да се питамо због чега? У осталом то питање поставља сам себи и проф. др. Чедо Марковић у својем реферату „Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију (Посебни отисак из Споменце Доленцу, Креку, Кушељу и Шкерљу о шесетогодишњици њихова живота, Љубљана, 1936)“. Замерка г. проф. Марковића под а) уз § 360. гласи:

„Упоредити реченицу прву са § 356. Кад поштен поседник без одговорности може ствар „потрошити и уништити“, зашто да нема право на накнаду цене (разуме се, уколико не прелази вредност ствари)? Има ли разлога за ту нелогичност? — Видети § 220 Срп. грађ. зак.“

Може нам се одговорити да су нестале могућности за промет ван трговина и лицитација, или бар да је такав промет данас потпуно неуобичајен. На тај одговор, даћемо приговор у виду једног примера црпљеног из аустриске праксе. Тако:

Бечки грађанин чита у новинама да се у одређеном стану (улица и број) продаје клавир. Одлази тамо налази домаћина и купује клавир. Домаћин је љубазан, чак га излиферује у купчев стан. Међутим после кратког времена утврди се да је прави домаћин био у бањи а његов први сусед, неовлашћен, удешеним кључем улазио у стан и распродавао ствари у туђем стану неопажен.

По неким аустриским писцима, аустриска јуриспруденција је овакве случајеве рџавала „као да је ствар била поверена“ и путем недозвољене судијске фикције исправљала систем. Судије су, тако налази Голдшмит, признавале битну стварну заблуду за релевантну и извињању, па су натежањем долазиле до решења из Француског односно Српског права.

Због чега је потребно овде остати уз ортодоносно начело „да се на другом не може више права пренети него што се има“, ако је то и уколико је то противно практичним потребама, кад је у тој истој Предоснови код саме концепције својине напуштена принципиелност и кад њени текстови противрече *појму* својине датом у њеној дефиницији? То је питање. Али на то питање има само један одговор: То је због тога што Предоснова још није довршена нити прилагођена стварним потребама живота, међу које неминовно спада и заштита правне циркулације покретних ствари.

Милан Бартош

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

О почетку преокрета у коњунктури

Има већ година дана, како су на западу почели да се чују све чешћи гласови о коњунктураном преокрету који већ отпочиње. Још у зимској сезони 1934/35 године статистички подаци о незапослености у Великој Британији показивали су мањи број незапослених него у зимским месецима прошлих година. Немачки статистички подаци још су раније уверавали свет о јаком опадању незапослених у Немачкој, од доласка на власт националсоциалиста. Незапосленост је јењавала и у Сједињеним државама већ у току 1934 године. Али још на почетку 1935 године изгледало је да се економска криза у Француској поштрава. Број незапослених у тој земљи је баш тада растао, и, докле се смањивање незапослености у Сједињеним државама и у Немачкој могло објашњавати великим јавним радовима који су у обема земљама тада вршени, а побољшање у Великој Британији могло се тумачити као вешт преизборни маневар националне владе, Француска је могла да служи као доказ да преокрет у цикличном развоју економске кризе није још наступио.

Од јесени 1935 године подаци су постајали сагласнији. И кад су поједине земље, заводи за економска проучавања, велике банке и Друштво Народа прикупили и објавили податке о коњунктуралном кретању у 1935 години, подаци су били већ сагласни. У 1936 години повољно кретање је настављено. Није га задржала ни абисинска експедиција Италије, ни грађански рат у Шпанији. Шта више оба ова догађаја имала су за последицу већу тражњу ратнога материјала, одеће и хране и јављала се као повољни стимуланти за производњу. На основу тих података, мишљења да је економска криза у свету прешла највишу тачку и да почиње сада опорављање и оживљавање привреде, одржавала су се и у 1936 години. Већ су вршене и анализе о трајању и оштрини ове цикличке кризе, у поређењу са цикличким кризама које су се јављале периодично сваке деценије прошлога века и у првој деценији 20 века.

Симптоми који показују оживљавање послова су многобројни. У првome реду истиче се смањивање незапослених. У Немачкој, Аустрији, Белгији, Италији, у Шведској и у Великој Британији, у Сједињеним Државама и у Канади број незапослених у 1935 је био мањи него у претходној, 1934. Зими 1935/1936 примећен је прираштај броја запослених и опадање броја незапослених и у Француској. Цифре које се износе за 1936, већ су сасвим оптимистичке. По њима је број незапослених у неким великим индустријским земљама данас мањи него што је био икада за последњих 6 година. Он је чак мањи него у годинама пунога просперитета. Тако се износе подаци према којима је средином 1936 г. било у Немачкој само 1.2 милиона незапослених, докле је цифра незапослених у периоду пуног просперитета, 1928, износила 1,35 милиона. Према томе изгледало би да је унутрашња коњунтура у Немачкој данас већ повољнија од оне која је постојала пре почетка велике кризе. Према званичним подацима енглеским, у Великој Британији је у току 1935 било више запослених лица од 16 до 60 година него ма када од 1924 на овамо.

Други повољни симптом економског опоравка налази се у повећању производње, нарочито индустријске производње. У свим великим индустријским земљама јавља се у току 1936 већа тражња сировина за индустријску прераду. Неке од ових сировина биле су тражене трајно и у току целог трајања депресије. Таква је сировина била каучук. Извоз каучука из земаља које га производе био је у 1929 г. 0,9 милиона тона, у 1934 г. 1,1 милиона тона. Али је у периоду кризе назадовала и то врло јако производња угља и сировога гвожђа у свим великим произвођачким земљама осим Русије. У 1935 г. производња ових двеју најглавнијих сировина, односно погонскога материјала, знатно се опоравља. У Сједињеним Државама просечна месечна производња гво-

жђа у 1931 г. износи 1,5 милиона тона, у 1933 1,1 милиона тона, у 1935 1,8 милиона тона. У 1936 г. производња у појединим месецима се јако повећава и не износи од маја до августа никад мање од 2,6 милиона тона месечно. То није просек производње пре почетка кризе, али је просек производње у америчкој унији у 1913 г. Потпуно је исти случај и у Немачкој. Од 505 хиљада тона просечне месечне производње у 1931 г. и од свега 320 хиљада у 1932 г. пење се ова месечна производња у 1935 на 1,1 милиона тона да би у месецима јулу и августу 1936 г. постигла просек предратне немачке производње у 1913 г. Ни Француска ни Енглеска нису, до половине 1936 г. постигле ниво своје предратне производње сировог гвожђа, али је производња у Великој Британији јула 1946 г. била двоструко већа од просека у 1931 г., 1932 и 1933 г.. Иста је појава и у производњи угља. Немачка производња пење се са просечно 10 милиона тона у 1931 г. на месечни просек од 11,9 милиона тона у 1935 г. и превазилази тако предратну производњу од 11,7 милиона тона месечно (угаљ без лигнита). Ова производња пење се јула 1934 г. чак и на 13,4 милиона тона. У Великој Британији где је производња угља врло значајна не само као сировине и погонског материјала за домаћу индустрију, него као извознога артикла, и где незапослени рудари чине велики проценат незапослених, производња угља показује повећање у 1934 и 1934 г. према производњи у 1932 и 1933 г. Производња се није смањила у 1935 и 1936 г., и ако је извоз, због санкција према Италији, опао. У Сједињеним Државама осећа се такође извесно повећање производње угља према претходним годинама, ма да то повећање не држи корак са повећањем производње сировога гвожђа. Место повећања производње угља долази повећање производње електричне енергије.

И у међународном промету осећа се извесно побољшање. Јачају извоз и увоз. Опажа се такође да у извесној мери расте увоз у Сједињене Државе и Енглеску. Пошто су ове две земље два главна кредитора света, морају оне и да имају трајно пасиван трговински биланс, ако хоће да омогуће земљама дужницима да им плаћају било приватне, било јавне дугове. По својој структури Сједињене Државе имају све карактеристике, које им могу условљавати активност трговинског биланса. Али стање међународнога промета неће да буде трајно поремећено, ако будемо имали земље које ће непрестано имати велике вишкове за извоз и новца и робе и ако, на другој страни, будемо имали земље које ће трајно бити пасивне и у новчаном и у робном промету. До сада, Сједињене Државе имају непрестано активан трговински биланс. Њихов извоз је већи од њиховог увоза. Али се ове цифре све више приближују и у 1936 г. био је њихов трговински биланс пасиван јануара, фебруара, марта, априла, ју-

на и августа, тако да се може очекивати, нарочито с обзиром на слабу жетву у 1936 г. да ће ове године трговински биланс Сједињених Држава бити пасиван, што може само повољно утицати на развој међународног промета. И Енглески увоз расте у последње време, нарочито у 1936 г. у већој мери него енглески извоз. Јуна месеца 1936 г. вредност енглеског увоза робе скоро је двоструко већа од вредности извоза. И поред повећања економске делатности није повећан последњих година ни увоз ни извоз обеју ауторитативно управљаних земаља, Немачке и Италије. Очигледно обе ове земље производе много више за сопствене потребе, нарочито за војне потребе, него артикле за међународно тржиште.

Оживљавање је наступило и у поморском и у железничком саобраћају. За време летњих месеци (јула, августа и септембра) било је у Немачкој, Великој Британији и Сједињеним Државама у 1936 г. утоварено знатно више вагона него у 1935 г., а у овој години опет више него у предходној 1934.

За аграрне земље од особитог је значаја побољшање које је наступило у цени неких аграрних производа, нарочито пшенице и памука. Слаба жетва у Сједињеним Државама за пшеницу и ограничење површина под пшеницом и памуком, — оба ова фактора су допринела, да су остале произвођачке земље могле добити и бољу цену и лакше организовати прођу својих артикала.

Ако се осврнемо на елементе који су означени као карактеристична обележја преокрета у коњукутури, наћи ћемо да су ова обележја врло разноврсне природе. Тако се смањење незапослености у неким земљама може објаснити већим бројем раније незапослених лица која су сада мобилизована, као што је то случај у Немачкој и Италији. У Енглеској је већу запосленост изазвало и веће наоружање. У Италији, Немачкој, Сједињеним Државама велики број лица запослен је на јавним радовима. Осим тога последњих година јављају се на тржишту рада генерације рођене у ратним годинама, када је број порода био мањи. Према томе и понуда нове радне снаге је нешто мања. Интересантни су у том погледу задаци за Немачку. У 1930 г. било је у Немачкој 16,4, милиона запослених радника и 3,1 милиона незапослених. У 1935 г. има само 15,3 милиона запослених и само 2,4 милиона незапослених. Укупан број радника је 1936 г. скоро за 2 милиона мањи него што је био пре 6 година. Ова појава је резултат не само организовања партиске војске, поновног завођења опште војне обавезе, смањивања броја запослених жена, него и опадања броја младих радника услед тога, што је био мањи број порођаја у годинама које су непосредно претходиле светскоме рату и у ратним годинама. Али ако је и наступило смањивање броја незапослених у неким земљама са разлога који леже ван динамике привредног процеса, број

незапослених у свима земљама је остао још врло велики. У Великој Британији, где су узроци побољшања још у највећој мери економске природе, број незапослених у 1935 г. износио још увек 1,9 милиона душа, у Немачкој 2,5 милиона у Сједињеним Државама око 12 милиона, у Италији 600.000 у Чехословачкој 800.000. Према најновијим подацима изгледа да је половином 1936 године број незапослених у Немачкој сведен на половину броја незапослених у прошлој години. И ако су ови подаци тачни, број незапослених остаје свуда још врло велики.

Неке су земље забележиле пораст производње. Индекс индустријске производње Велике Британије износи 1935 године 114 према 100 у 1928. Тај се индекс пење на 116 у 1936 г. Индекс индустријске производње у Немачкој износи 1935 г. 95 и пење се јуна месеца 1936 на 109 према 100 у 1928 години. То значи да је у обе ове земље производња 1936 г. премашила ниво производње у 1928 г.. Али отуда се не може закључити да је у овим земљама благостање веће и потрошња већа на главу становника, но што је била пре осам година. Јер за ових осам година наступило је и повећање становништва према томе и већи број људи који мора да живи од чистога приноса производње. У другим земљама индекс производње у индустрији је био свуда знатно нижи. У Сједињеним Државама износио је 81, у Белгији 72, у Француској 74 према бази 100 у години 1928. Побољшање у производњи није нигде наступило нормалним путем, т.ј. тако да се привреда опоравила сама од себе. У Сједињеним Државама и у Великој Британији оборена је вредност националног новца и годинама је вођена планска политика јачања куповне моћи широких слојева. И докле је у тим земљама индекс индустријске производње растао, у Француској је тај индекс показивао стално опадање. У 1935 он је најнижи и показује опадање производње скоро за 25% према производњи у 1931 години. Девалвација која је извршена у неким индустријским земљама на европском континенту у јесен 1936 године може да има повољно дејство и на коњунктурални развој у односним земљама, може бити и на штету оних земаља које су извршиле девалвацију раније.

Повољнија коњунктура за аграрне производе није такође резултат слободне игре понуде и тражње. Утврдили смо већ да је ситуација за пшеницу и памук постала повољнија услед ограничења површина у Сједињеним Државама. То је једна мера планске политике Рузвелтове, са којом се може рачунати и у идућим годинама. Али повољнија коњунктура за житарице је ове јесени и последица изузетно слабе жетве у ваневропским земљама, па и у самој Европи (Француска). То је опет једна сезонска осцилација у понуди, са којом се не може трајно рачунати.

Оживљавање послова у европској и америчкој привреди после пет, шест, и седам година трајања кризе, врши се на начин, на који преокрет у коњунктури није још досада настајао. Почетак тог преокрета је последица делимично смишљене коњунктуралне политике, која је мобилизовала капитале и јавним радовима и државним набавкама оживила промет. Ова политика је донела тренутно олакшање на свима странама, она је изазвала наде, вероватно је, у извесној мери, и вратила веру у животну способност капиталистичког поретка, и ако се тај поредак знатно разликује од онога у деветнаестом веку, кад су се и цикличке кризе решавале аутоматски. Али ова коњунктурална политика није успела да уклони диспропорције производног апарата у међународној подели рада. Ове диспропорције остају и њих ће политика аутаркије у новим земљама још повећати. Делимично већа производња тешке индустрије, хемиске индустрије, мотора, бродова, апарата и т.д. последица је све више заоштрених међународних односа у Европи, Африци, Азији а и на другим континентима. Вероватно ће се и овај пут, као и раније, тражити излаз и решење економским проблемима у међународним сукобима. Тако се садашњи почетак преокрета у коњунктури може завршити новим великим поремећајима и променама у структури међународних привредних односа, померањима поседа, права, граница и производног апарата.

М. Мирковић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Судије шеријатских судова са школском спремом која одговара спреми потпуне средње школе могу напредовати и даље од V положајне групе

§ 45 у три прва става одређује границе кретања чиновничких звања по положајним групама с обзиром на школску спрему. Тако по дећих услова : 1) да службеник има одговарајућу школску спрему (§ 45); 2) да има потребан стаж, тј. да је провео три одн. четири године у нижој положајној групи (§ 49); 3) да постоји упражњено место (§ 48 ст. 1).

§ 45 у три прва става одређује границе кретања чиновничких звања по положајним групама с обзиром на школску спрему. Тако по ст. 1 истог законског прописа, звања у струкама за која се тражи непотпуна средња школа распоређују се од X до VII положајне групе закључно. Звања у струкама за која се тражи потпуна средња школа распоређују се од IX до V положајне групе закључно (ст. 2). Звања у струкама за која се тражи факултетска спрема распоређују се од VIII положајне групе на више (ст. 3). Правило је дакле, да службеници са непотпуном средњошколском спремом не могу напредовати даље од V положајне групе. Изузетак од овога правила представља § 257 Ч. З., који се налази у прелазним наређењима Закона о чиновницима од 1931 године, по коме чиновници у звањима која су по § 45 ст. 3 распоређена од VIII групе на више, ако немају за то звање предвиђену школску спрему могу напредовати само до IV групе 1 степена закључно. Други изузетак односи се на *напредовање шеријатских судија*, која са школском спремом која одговара спреми потпуне средње школе, могу напредовати и даље од V положајне групе. Овде ћемо изнети случај Х. А. шеријатског судије који

је расправљен пресудом Државног савета бр. 8689 од 19 септембра 1936 године.

Х. А. шеријатски судија који од школске спреме има шеријатско судачку школу у Сарајеву те — према чл. 3 под 38 Уредбе о рангу стручних школа од 1 маја 1933 године — има квалификације само потпуне средње школе, унапређен је Указом донетим на предлог Министра правде бр. 123516 од 12 децембра 1932 године из V положајне групе у IV пол. групу 2 степена. Главна контрола тужбом бр. 7085 од 14-III-1934 године оспорила је пом. указ изневши следеће разлоге: Према ст. 2 § 45 Ч. З. звања за која се тражи спрема потпуне средње школе распоређују се највише до V положајне групе. Истина звање шеријатског судије распоређено је и у IV пол. групи 2 степена, у коју се именовани унапређује, али то је из тога разлога, што је звање шеријатског судије предвиђено у § 346 Ч. З. и као звање са факултетском спремом и као звање са потпуном средњошколском спремом. Стога с обзиром на ст. 2 § 45 Ч. З., лице које има звање шеријатског судије, а има спрему само потпуне средње школе, може напредовати најдаље до V положајне групе, и ако је то звање распоређено и у вишој положајној групи, пошто је то распоређивање у вишу од V положајне групе учињено само због лица која имају факултетску спрему. Овде није ни случај из ст. 1 § 257 Ч. З. јер звање шеријатског судије није распоређено само по ст. 3 § 45 Ч. З. него се оно, сходно распореду звања по § 346 може добити и са спремом из ст. 2 § 45 Ч. З.

Државни савет није усвојио разлоге изнете у тужби Главне контроле већ је исту одбацио оснаживши пом. Указ. Образложење исте пресуде гласи: „По § 29 Закона о уређењу шеријатских судова и шеријатским судијама од 21 марта 1929 године, који је прописом § 288 Ч. З. изрично остављен на снази, уз ограничење § 257 Чиновничког закона, за Врховног шеријатског судију може бити постављен онај који је служно као прески шеријатски судија са факултетском спремом најмање пет, а иначе најмање осам година. Дакле омогућено је шеријатским судијама без факултетске спреме да дођу на положај судија врховног шеријатског суда. — По распореду звања најнижа група у којој су предвиђене врховне шеријатске судије јесте IV група 1 степена. За добијање звања распоређеног од IV групе 1 степена закључно на више, § 49 Ч. З. прописује да је потребно провести у IV групи 2 степена 3 ефективне године. Па кад § 29 Закона о шеријатским судијама омогућује шеријатским судијама без факултетске спреме да добију положај врховног шеријатског судије, а § 49 Ч. З. прописује да је за добијање IV групе 1 степена, која је најнижа група у којој су предвиђене врховне шеријатске судије, потребно провести у IV положајној групи 2 степена 3 године, онда значи да ове судије морају најпре добити IV групу 2 степена, другим речима, могу као шеријатске судије бити унапређени у IV групу 2 степена. Следствено горе изложеном нема законске сметње ни да се именовани Х. А. унапреди у IV групу 2 степена.“

Славољуб Б. Поповић

СУДСКА ХРОНИКА

О одговорности општине за накнаду штете причињене кривцом њених возилаца (шофера)

Тужиља је у тужби навела, да је аутобус Општине града Београда, којим је управљао шофер Јб. М., прегазисо њенога мужа Фрању и да је овај од добивених повреда умро. Поднела је кривичну пресуду надлежног суда, по којој је исти шофер за то дело оглашен кривим, и тражила, да суд осуди тужену Општину да јој плати 200.000 дина. на име накнаде штете и посмрне трошкове. — Тужена Општина у своме одговору на тужбу, пориче тужиљи право на накнаду штете и истиче: да је, по Грађанском законнику, одговорност за накнаду штете предвиђена само у ономе случају,

ако је штета настала кривицом, небрежењем или нехатом извршиоца, који је, као такав, дужан лично накнадити причињену штету. Кривица тужене Општине није доказана, већ се из доказа поднетих уз тужбу види, да је до несрећног случаја дошло кривицом шофера, по чему је он лично и одговоран за причињену штету. А Општина би у овоме случају могла једино бити одговорна у случају да је тужилачка страна доказала: да је Општина са знањем узела неспособно лице за шофера Међутим Љ. М. је приликом ступања у службу имао све уредне исправе о стручној шоферској спреми.

У току усмене спорне расправе, суд је нашао, да је за утврђење одговорности тужене Општине за накнаду штете у овоме случају с обзиром на пропис § 811 грађ. зак., потребно, да се извиди и утврди чињеница: да ли је између тужене Општине и шофера Љ. М. закључен уговор о зајму и под којим и каквим условима. После тога је туженик по наредби суда поднео решење, по коме је именовани Љ. М. постављен за шофера у отсеку возног парка, с тим да му се дневнице одреде после пробе, рачунајући од дана ступања на дужност. И пошто је спор, према резултату спроведене расправе и изведених доказа, дозрео са коначну одлуку, — Окружни суд за град Београд, под По — 458/34 од 19 априла 1935, донео је пресуду, којом је тужену општину осудио на плаћање одмереног износа накнаде штете и парничких трошкова. У образложењу ове своје пресуде суд је претходно коистатовао, да је за смрт тужиљиног мужа, према поднетој правоснажној кривичној пресуди, крив именовани шофер, који је у времену извршења дела био у служби туженика. Позвао се је на пропис § 364 Гр. пп., по коме је суд везан за садржину правоснажне осуђујуће пресуде казног суда, у колико се та пресуда односи на доказ и урачуњљивост дотичног кривичног дела. Па је затим, ценећи решење о запослењу шофера Љ. М., нашао да тужена Општина није у довољној мери испитала стручне способности Љ. М., јер и ако га је поставила за шофера у Отсеку возног парка, ипак је оставила, да се питање дневнице одреди после пробе која се је проба, по оцени суда, једино могла односити на стручне способности Љ. М. као шофера. Међутим, четири дана по ступању на посао, дакле, у пробном времену, возећи аутобус општине, шофер Љ. М. својом кривицом проузроковао је смрт пок. Фрање. Те чињенице доказују, да се је општина огрешила о пропис § 811 Гр. зак., и да је, према томе, одговорна за накнаду штете — § 818 Гр. зак., и то како са разлога изнетих тако и по томе, што је општина, узимајући у службу Љ. М., уз услов да му се дневница одреди после пробе, те пробе дужна била вршити на местима где саобраћај није жив и са возилима лакшим за управљање или ван вароши, а не да шоферу М. у пробном времену поверава руковање аутобусом — што баш захтева нарочиту стручну спрему — и возњу кроз саму варош и кроз крајеве, где је промет и саобраћај врло жив. — Приговор тужене стране, према коме је тужилачка страна била дужна прво да тужи шофера Љ. М., као и да прво путем спора утврди немогућност наплате од њега, после чега би могла тужити општину, по оцени суда, неумесни су. Јер је одговорност тужене стране за накнаду штете утврђена — § 811 Гр. зак., као и одговорност Љ. М., а повређени има право, да тужбу за накнаду штете подигне против ма кога од лица, која су солидарно одговорна за штету — § 804 Гр. зак. Навод тужене стране, по коме се пропис § 804 Гр. зак. односи на противправност по кривичним делима, такође је неумесан, јер поменути пропис не прави разлику у погледу одговорности за накнаду проистеклу из кривичног делања или из грађанског деликта. — Износ накнаде штете, која је досуђена тужиљи, суд је одмерно по своме слободном уверењу у смислу § 369 Гр. п. п., узимајући при томе у оцену доба старости тужиље, вероватно трајање њеног живота, њено занимање и остале личне и животне прилике.

Против ове пресуде окружног суда тужена општина је изјавила призив, у коме је у главном изнела следеће разлоге: Првостепени суд је погрешно оценио питање солидарне одговорности тужене општине са проузроковачем штете Љ. М. По § 811 Грађ. зак., да би солидарна одговорност постојала, потребно је утврдити, да је општина београдска са зна-

њег узела у службу неспособно лице. Постављење услова приликом пријема у службу поменутог М., да му се одреди дневница по извршеној проби, односи се само на већу или мању ревност дотичног, а никако на његову способност и спремност за додељени му посао. Приликом пријема у службу поменутог М., тужена општина имала је потребна документа о његовим квалификацијама, па је тиме искључена претпоставка, да је она узела у службу неспособно лице и то са знањем. На тужиоцу је лежала дужност да противно докаже. Из акта по кривичном ислеђењу види се, да је овде по среди био несрећан случај за који великим делом носи одговорност сам повређени. С тога је суд погрешно нашао, да овде има места примени прописа из § 811. — Погрешно је нахођење окружног суда да је право тужиоца да се тужбом обрати за накнаду штете по својој вољи на ма које од одговорних лица — шофера Ј. М., или тужену општину — с обзиром § 364 Гр. п. п. и § 804 Грађ. зак., јер тај пропис предвиђа солидарну одговорност у кривичним делима. Међутим, јасно је да се тужена општина у конкретном случају не може чинити кривично одговорном, јер као правно лице не може сносити кривичну одговорност са извршиоцем кривичног дела, већ се може да постави само материјална солидарна одговорност на основу §§ 810 и 811 Грађ. зак., па је пресуда првостепеног суда заснована на погрешној правној оцени ствари. — Са ових разлога, призивалац је тражио, да се нападнута пресуда укине.

Тужилац је, у своме одговору на позив тужеников, побијао прививне разлоге и бранио тачност оних, на којима је заснована нападнута пресуда. Нарочито је истакао неумесност тврђења тужениковог, да се пропис § 804 Г. з. односи само на солидарну одговорност у кривичним делима. На против, каже тужилац, кад је у питању солидарна одговорност, онда је оштећено лице овлашћено да тужбу за накнаду штете подиже против ма кога од лица одговорних за штету, без обзира да ли се ради о одговорности за накнаду проистеклу из кривичног дела или грађанског деликта. Те је предложено да се призивни разлози одбаце и нападнута пресуда потврди.

Међутим Апелациони суд у Београду, пресудом својом од 21 фебруара 1936 год. Пл. 880/35, одбацио је позив тужене општине и потврдио пресуду првостепеног суда. Апелациони суд налази, да је првост. суд правилно оценио све чињенице и доказе, те да су неосновани призивни разлози и тврђења о погрешној правној оцени спорног случаја. Противу ове пресуде туженик није подносио ревизију, те је она остала правноснажна.

Суд је у овоме случају правилно применио пропис § 811 Грађ. зак. По овоме законском пропису сваки послодавац, који би за „особите послове“ са знањем узео неспособна лица, одговоран је за штету, коју би та лица у вршењу таквих послова, другима причинили. Отуда да би се послодавац у оваквим случајевима ослободио одговорности, није довољно, да запослено лице има уредне исправе о његовој стручној способности уопште, — већ је нужно и то, да је такво лице оспособљено за вршење послова своје струке и под нарочитим временским и месним прилицима. А шофер тужене општине баш је због тога и био запослен као возилац аутобуса привремено односно на пробу, да би се испитале и његове стручне возилачке способности у вођњи аутобуса по претоничким улицама, у којима је саобраћај врло жив и скопчан са великим опасностима. Дакле поједан је био доказ и о способности за „особите послове“ у смислу наведеног закона. Али, и без обзира на тај услов, суд је, при оцени питања о одговорности тужене општине за накнаду штете, коју је њен шофер причинио тужиоцу, бесумње имао у виду и разлоге целисходности. Јер се овде поставља питање и о томе: ко у оваквим и сличним случајевима треба да сноси ризик за штету која се може десити и без обзира на услов из § 811 Грађ. зак? Било би целисходније а с погледом на пропис § 24 Грађ. зак. и правилније, да ризик увек сноси власник превозног средства или лице, које отуда ужива приходе, солидарно са возиоцем, чијом је кривицом штета проузрокована. Равнодушно је пак за одговорност и

једнога и другога; да ли је по среди једно кривично дело из кривичног законодавства или пак обично грађанско неправо одн. грађански деликт. (В. о овоме питању опширније у исцрпној расправи г Д-р Видана Бла-гојевића: О накнади штете причињене моторним возилима, Београд 1932 (Прештампано из Споменнице четвртог конгреса правника).

Д-р Адам П. Лаваревић

Кад државни чиновник услед премештаја мора да се сели у друго место, има право отказати уговор о закупу стана и пре истека уговореног рока — § 699 Грађ. зак.

(Пресуда Касационог Суда у Београду, Рев. 384 од 26 маја 1936 год.)

Тужиља је отказала туженој стан зато што је постављена за наставницу у Сомбору, где се мора јавити у року од 15 дана. Тужена је приговорила овом отказу налазећи да је неблагоприят, јер је учињен противно уговору о закупу.

Срески суд за град Београд пресудом својом одржао је на снази овај отказ стана, налазећи да је уговором предвиђен отказни рок од 15 дана, а отказ је учињен у овом року.

Окружни суд за град Београд уважио је позив тужене и преиначио пресуду првога суда, укинувши отказ стана, налазећи: „Првостепени суд је погрешно кад је своју пресуду засновао на чињеници да је уговору о закупу од 15-III-1935 године уговорени отказни рок од 15 дана у свако доба и то како за закупаваца тако и за закупца. — Из самог уговора од 15-III-1935 године, види се да је уговорено поред осталог и о отказу, а на име да се отказ стана има вршити два пута годишње за месец дана унапред и то пред 1 мај и 1 новембар. Поред овога тужена и закупавац је уговором задржала сама себи право да у случају неуредног плаћања закуп може отказати у свако доба на 15 дана. — Дакле према уговору закупца има права отказа стана двапут годишње пред 1 мај и пред 1 новембар, а закупавац има још и то право да може да откаже у свако доба на 15 дана у случају неуредног плаћања закупа. — Према свему горе изложеном види се да је први суд своју пресуду засновао на нетачном чињеничном стању, те је исту као неправилну овај суд као позивни а у см. § 591 Гр. п. п. преиначио доносећи пресуду као у диспозитиву, јер је отказ неблагоприятно дат“.

Међутим Касац. суд је уважио ревизију тужиље, преиначио пресуду позивног суда и изрекао да се одржава на снази дат отказ од стране тужиље, а са разлога: „Испитујући пресуду позивног суда у смислу § 598 Гр. п. п. поводом ревизије тужиоца Касац. суд је нашао: да тужиља у ревизији напада пресуду окружног суда као позивног због погрешне правне оцене — § 594 тач. 4 Гр. п. п., наводећи да је позивни суд погрешно нашао да тужиља није имала право да отказује уговор о закупу зато што га није отказала у року који предвиђа закон, а то је пред 1 мај и 1 новембар, јер тужиља се и није позивала на ове законске рокове приликом отказивања закупљеног стана, већ је своје право да откаже уговор о закупу пре истека уговореног рока засновала на чињеници да је као државни службеник, а будући постављена за наставницу у Сомбору, била овлашћена да уговор откаже одмах, како би могла ступити на дужност. — Ценећи ове ревизионе разлоге, Касац. суд налази да стоји погрешна правна оцена чињеница од стране позивног суда, како је ревизија истиче — § 597 тач. 4 Гр. п. п. Заиста је погрешно позивни суд ценио право тужиље да отказује уговор о закупу пре истека уговореног рока само с погледом на уговор о закупу и рокове које предвиђа § 699 Грађ. зак., јер тужиља свој отказ није ни засновала на основима постављеним у овом законском пропису. Напротив, тужиља је свој отказ засновала на § 702 Гр. зак. истичући да је као ново-постављени државни службеник морала отићи одмах на ново опредељење, према чему би била спречена да употребљава закупно добро. Касац. суд, одбацујући позивне разлоге изнете у позивној пресуди,

узео је у оцену питање права тужиље да уговор о закупу откаже пре истека рока, па је нашао, да је, с обзиром на утврђене чињенице у пресуди првога суда да је тужиља одлуком Министра Просвете од 14 маја 1935 године постављена за наставницу Грађ. Школе у Сомбору, а да се закупно добро налази у Београду, тужиља могла отказати и пре истека рока закупни уговор, а на основу § 702 Гр. зак. пошто је ово особити случај у коме се по правилном тумачењу закона — §§ 8 и 10 Грађ. зак. — има узети да је тужиља овлашћена на ово отказивање. Ово нарочито с погледом на одредбу § 81 чин. зак. по коме је држ. службеник дужан да се у року од 15 дана по саопштењу постављења јави на дужност, иначе ће се сматрати као да није постављен. Према томе, кад је тужиља била постављена за држ. службеника после закључења уговора о закупу, који је према пресуди првога суда закључен пре овога постављења — т. ј. 15 марта 1935 године, то се има сматрати да је тужиља овлашћена по § 702 Гр. зак. да уговор о закупу откаже пре истека уговореног рока, будући да је у немогућности да закупно добро употребљава. — Зато је Касац. суд уважио по § 604 Гр. п. п. ревизију тужиље а пресудом својом одржао на снази дати отказ, наложивши туженој страни накнаду парничних трошкова у смислу § 143 и §§ 152 и 154 Гр. п. п.“

Иван Д. Петковић

Касациони суд извео је, у овом случају, путем правне аналогије, ослањајући се на § 702 Грађ. зак., правило да купац може отказати уговор о закупу не само онда, кад би закупљена ствар *физички* „сасвим неупотребљива била“ (на пр. овлажена, изгорела, од земљотреса оштећена, услед нивелације улице поткопана и сл.) него и кад би *купац био у немогућности да закупљену ствар употрељава*. Јер Касац. суд каже да се има сматрати „да је тужиља овлашћена по § 702 Грађ. зак. да уговор о закупу откаже пре истека уговоренога рока, будући да је у немогућности да закупно добро употребљава“ (у овом случају услед премештаја у друго место). Према овоме *ризик* од тога што купац може доћи у положај да не може да употрељава закупљену ствар до краја уговореног рока о закупу, има да сноси куподавац. Ако је на пр. стан погођен за шест месеци и купац већ у другом месецу трајања закупа обולי тако да мора ићи на лечење у санаторијум или другде (узмимо да је купац самац) ван места пребивања, онда би по схватању Касационог суда био овлашћен да откаже стан због тога што је он за њега неупотребљив (јер мора ићи у санаторијум) и тако би куподавцу стан остао празан...

По § 808 Грађ. зак. за случај није нико дужан одговарати. Штету од случаја подноси онај коме се штета догодила. Ако је премештај погоднио купца или га је оборила болест онда је то *његов случај*, и штету од тога његовога случаја имао би он да поднесе. Да ли ово правило вреди за штету која је услед премештаја чиновника настала? За куподавца је штета у томе што би му услед премештаја закупца стан остао празан до краја закупнога рока, дакле био би лишен закупнине, за купца штета би била у томе што би морао плаћати закупнину за стан, у којем не би становао због премештаја. Пошто је премештај чиновника чиновников случај, њему се десило, то би штету тим случајем нанесену имао чиновник да сноси. У колико је пак чиновник *сам шражио* премештај, у толико би пре он имао да сноси штету од таквог догађаја, јер је он био крив што је премештај тражио.

Схватање Касационог суда могло би се усвојити, ако бисмо узели да у нашем праву постоји *clausula rebus sic stantibus*. Онда би се у конкретном случају имало узети да је уговор о закупу закључен под *прећушним условом* да до краја рока закупу остане стање какво је било у моменту закључења тога уговора, т. ј. да ће купац остати са службом у Београду. Чим је то стање промењено, без кривице купца, онда би се узело да је намера уговорача била да купац има права уз законски рок отказа уговор о закупу отказати. Као што се зна у нашем

праву спорно је питање да ли се *clausula rebus sic stantibus* сама по себи подразумева код уговора, и без изречног уговарања.

Могло би се мислити да је овакво схватање Касационог Суда повољно по чиновнике, који често бивају премештани у време трајања закупног односа. Донекле је ово гледиште тачно. Али постоји опасност да услед овог *сношења ризика* и за случај премештаја чиновника закуподавци не повисе закупнине чиновницима. С друге стране постоји бојазан да кућевласници не траже да се чиновник купац изречно обавезе да ће кирију плаћати до краја уговореног закупног рока и у случају кад би био премештен. Истина чиновник не би морао пристати и на такву клаузулу, али ако власници зграда инсистирају на томе, онда се чиновницима опет отежава могућност да нађу себи погодан стан... У сваком случају ситуација за чиновнике није повољна...

Д-р Д. Аранђеловић

Неистинити и нетачни податци у понуди за осигурање сматрају се као лукавство и превара

(Одлука Касационог Суда Рев. бр. 64/936.)

Тужилац меса пок. Душана Ј. из Скопља противу Осигуравајућег друштва Ј. а. д. из Б. навела је, да је са туженим закључила уговор о осигурању једека и пића на дан 12 августа 1927 г. са вредношћу осигурања од 142.000 дин. Навела је да је зграда у којој се налази радња осигураника од пожара уништена и да су том приликом уништене и све осигуране ствари из полисе осигурања, да је осигураник штету пријавио туженом друштву, али да је тужено друштво одбило да му на леп начин исплати ову штету, те да је услед тога и тужено друштво суду. — Туженик је оспорно тужени захтев наводећи да је пок. Душан приликом подношења понуде за осигурање неверно престабио туженоме, да је зграда у којој се осигурани предмети налазе озидана од тврдог материјала, а пошто се после пожара установило да је зграда била од слабог материјала, да је овим неверним представљањем стања ствари тужено друштво доведено у заблуду да спорни уговор о осигурању закључи, који оно не би закључило да је оно знало право стање ствари, те да према томе тужилац нема право да тражи испуњење једног таквог уговора.

Беогр. трг. суд донео је пресуду под По. 6143 од 1 октобра 1935 г. којом се одбија тужбени захтев. Разлози: Признањем обеју парничних страна и полисом осигурања бр. 9054 утврђено је, да је између тужиоца и туженог друштва у смислу § 531, 546 и 547 Срп. гр. зак. закључен уговор на случај осигурања пожара за време од 5 августа 1927 г. до 5 августа 1933 г. на суму од дин. 142.000. Даље признањем обеју парничних страна утврђује се, да су осигурани предмети уништени услед пожара за време док је уговор о осигурању трајао. — У означеној полиси осигурања изложени су услови уговора, који су обавезни за уговарајуће стране и из којих проистичу права и обавезе уговораца те се ови уговорни услови приликом њихове примене имају и од једне и од друге стране тумачити и извршити у смислу § 13 у в. 546 и 547 Срп. гр. зак. — Како у конкретном случају тужилац тражи да му тужено друштво исплати на име накнаде штете проузроковане пожаром суму од динара 123.927.— а тужено друштво одбија исплату спорне суме, наводећи да је тужилац према општим условима изгубио свако право на накнаду, јер је у понуди за осигурање учинио неистините изјаве — ег. П чл. 17 општих услова осигурања — то се има утврдити неистинитост оспорене изјаве туженоме дате приликом закључења уговора о осигурању. — Из понуде за осигурање од 5 августа 1927 год. потписате од осигураника Душана противу које није учињен ниједан приговор утврђује се, да је осигураник Душан у истој навео: да је зграда у којој су смештени осигурани предмети саграђена од тврдог материјала, док се из протокола полицијског увиђаја под бр. 27.567 од 9 јуна 1928 који се налази у одвојеним актима кривичне истраге бр. 40.087 као

јавне исправе противу које није учињен никакав приговор, види: да је зграда изгорела услед пожара критичног дана била саграђена од трошног и врло слабог материјала. Према овоме осигураник услед нетачних навода у понуди за осигурање тврдећи: да је зграда у којој се налазе осигурани једек и пиће сачињена од тврдог материјала — довео себе у повољнији положај у погледу плаћања висине појединих премија а друштво довео у заблуду о околности која може утицати на само закључење уговора о осигурању — § 357 Грађ. зак. и у вези чл. 16. става 1 општих услова полисе. — Како је напред поменутих писмених исправама потпуно доказано у см. § 368 Гр. парн. пост. да је тужилац у својој понуди за осигурање учинио неисправне и неистините изјаве, као и пропустио пријавити околности, које су могле бити од утицаја на само закључење уговора о осигурању — то је према члану 17 општих услова осигурања, који су обавезни за оба уговорача (§ 13 Гр. зак.) изгубио свако право на накнаду пожаром проузроковане штете те с обзиром на ове утврђене чињенице, суд налази да су сви наводи тужилачке стране беспредметни.

Беогр. апел. суд је уважавајући призив тужилачке стране преиначио пресуду првога суда и осудио тужену страну да плати тужилачкој маси 120.327.— динара на име накнаде штете из уговора о осигурању. Суд је нашао: Да је правилно први суд нашао да је признањем обеју партичних странака, и полисом осигурања бр. 9054 утврђено, да је између тужиоца и туженог друштва закључен уговор о осигурању на случај пожара за време од 5 августа 1927 г. до 5 августа 1933 г. на суму од 142.000.— дин. као и да су осигурани предмети уништени од пожара за време док је исти уговор трајао. Али је суд погрешно нашао, да је за пресуђење овог спора од утицаја то, што је осигураник Душан у својој пријави — понуди за осигурање на случај пожара, као формулару са оштампаним општим условима осигурања — ставио, да је зграда у којој је била његова радња са осигураним стварима од тврдог материјала мада је протоколом полициског увиђаја бр. 27.567 утврђено другојачије. Напротив по нахођењу апел. суда, ово навођење осигураника у понуди, коју је тужилац поднео, без утицаја је на пресуђење овог спора, зато што се из саме полисе осигурања бр. 9054 види, да је осигураник осигурао ствари, а не зграду, која у осталом и није његова својина. Ово мишљење Апел. суд заснива баш на тачци 1 и 3 формулара саме понуде за осигурање, које имају логичне везе и из којих се тачака види, да се ови услови односе на осигурање зграда а не на осигурање покретних ствари, — а међутим зграду у опште није осигуравао. Сем тога из саме понуде за осигурање види се, да је иста поднета посреднику — органу туженог друштва који је био дужан према примедби на формулару понуде, да да понуђачу истинита обавештења о свему што се односи на осигурање, па кад је он ту пријаву — понуду примио и поднео својој Централни не стављајући никакву примедбу у погледу о солидности зграде у којој се налазе осигуране ствари. призивни суд сматра да је и то доказ, да се на осигурање покретних ствари не односи тач. 3 понуде, јер кад би то било, посредник би ставио макакву примедбу у томе погледу, а ноторна је ствар да су готово све зграде — куће — у Јужној Србији прављене од слабог материјала — ћерпича. Према овоме Апел. суд налази, да је тужено Друштво дужно да накнади тужиоцу штету по процени вештака на усменој расправи пред првим судом §§ 531, 540, 789 и 791 Гр. зак., а не по процени у извиђајној радњи; као и интерес на ту суму од дана поднете тужбе до наплате — § 601 Гр. зак.

Касацони суд уважавајући ревизију тужене стране преиначио је пресуду призивног суда и својом одлуком рев. Бр. 764 од септембра 1936 одбио у основи тужбени захтев. Испитујући пак правну оцену коју је призивни суд дао о правном односу између тужиоца и туженика, као и о последицама које из тога односа проистичу за обе стране Касац. суд налази да је призивни суд дао погрешну оцену овога правног односа а посебно да је погрешно протумачио чл. 17 ст. III општих услова код осигурања, који по чл. 6 истих услова сачињавају део уго-

ворног односа између друштва и осигураника. Наиме, погрешно призивни суд налази, да тужилац није био дужан да у својој понуди наведе у каквој се згради налази роба, коју хоће да осигура пошто саму зграду није хтео да осигура. Напротив по члану 1 општих услова за осигурање противу пожара, који као што је већ наведено сачињава део уговора о осигурању, осигураник је био дужан да тачно и истинито наведе све оно по чему би се могло ценити како предмети осигурања стоје у погледу ризика. Осигураник је дужан на сва постављена питања у понуди дати тачан и истинит одговор. А у чл. 17. ст. III истих услова одређено је да осигураник губи право на накнаду штете за осигурање, ако су у понуди стављене неисправне и неистините изјаве, ако у понуди нису обележене околности којој је изложен предмет који се осигурава и др. Према томе, а кад се из чињеничког стања у пресудама првог и другог суда утврђеног, види, да тужилац на питања у понуди од каквог је материјала зграда, није дао тачан и истинит одговор, јер је утврђено увиђајем на лицу места, да је зграда од трошног материјала, а тужилац је био у понуди навео да је од тврдог материјала, и кад ова околност утиче на питање ризика од пожара којима се ствари излажу, то је погрешно суд нашао да ова неистинита изјава од стране осигураника не повлачи за њега губитак права на накнаду штете по чл. 17 ст. III општих услова, јер је овај губитак шрва на накнаду по уговору био предвиђен у самом уговору за овакав случај неистините изјаве осигураника у понуди. Оваква одредба у уговору не противи се § 13 и § 538 Грађ. зак. те је могла бити предмет уговора о осигурању, односно његових општих услова. — Навод у образложењу пресуде призивног суда, да је овакву неистиниту понуду примио орган Друштва — посредник — не стављајући никакву примедбу у том погледу и да је на тај начин обавезао друштво неоснован је и прелевантан је за пресуђење овога спора, зато, што посредник није овлашћен да закључује уговоре о осигурању у име Друштва, већ је овлашћен да даје само обавештења осигураницима, а његова се функција састоји у ствари само у довођењу у везу Друштва са лицима која желе да закључе уговоре о осигурању §§ 50, 54 и 55 Трг. зак. у вези § 10 Грађ. зак. Према томе погрешно је образложење призивног суда да је посредник могао тужено друштво ма на који начин обавезати без овлашћења овога — § 609 и § 611 Грађ. зак. — а још мање је могао то учинити својом конклюдентном радњом — прећутним пријемом неистините неисправне понуде, како то призивни суд закључује.

Стога је касац. суд пресуђујући о ствари у смислу § 604 Грађ. парн. пост. уважио ревизију туженика и преиначио пресуду призивног суда, па је одбио тужбени захтев, као на закону неоснован.

*

Позната је ствар да ми на територији Касац. суда у Београду немамо закона о уговорном осигурању. Услед непостојања овог закона настала су извесна колебања и погрешна схватања у самој судској пракси, али се са задовољством примећује у најновије време да је наша пракса у последње време пошла правим путем и да ће на овај начин пречистити сва спорна питања.

Поред осталог појављује се и питање о важности и значају општих услова осигурања. У погледу значаја и важности општих услова осигурања судска је пракса била дуго колебаљива. Дешавали су се случајеви да општим условима осигурања нису придавати никакав значај ни важност. Ово је долазило, делом услед непостојања самог закона о уговору осигурања, а делом услед слабо развијене теорије и судске предратне праксе код нас. После рата прилике су се код нас доста измениле, па је у овом правцу код нас учињен знатан напредак.

Сви закони о уговорном осигурању полазе од принципа да се одношај из уговора о осигурању регулише у првом реду споразумом странака, ако овај није уговорен или није пошпун долазе у обзир законске одредбе. Према овоме прописи са принудном снагом само су изузеци. И ако немамо специјалнога закона о уговору о осигурању, ипак

се овај принцип може извести и из она два-три прописа Срп. грађ. законика који говоре о осигурању. Навешћемо пропис § 798 Срп. грађ. зак. који каже: „Што се тиче осигурања штете на случај неизвесни за наплату као осигурање еспапа на води и на суву; кућа и миљскова против ватре и воде, то ће се по основама наведеним, и особитим прописима за разна ова осигурања судити.“ Из последње реченице овог законског прописа јасно произилази да наш законодавац сматра, да је код закључења овог уговора најважнији сам споразум странака, јер каже да ће се „по основама наведеним, и особитим прописима за разна осигурања судити.“ Из овакве стилизације произилази могућност за осигуравајућа друштва да формирају особите прописе за различите врсте осигурања, јер сем закона о осигур. друштвима из 1892 год. не постоје никакви други особити прописи. Ови особити прописи, пошто их законодавац до данас није донео, а које су израдила осигуравајућа друштва у ствари су услови друштва за закључење уговора о осигурању. Пошто друштва имају данас хиљаде осигураника, то она стварају типизиране услове за разне врсте осигурања. Немогуће је и неизводљиво да друштво напосе са сваким осигураником пише засебан споразум. Баш у тим типизираним споразумима лежи успех развића самог осигурања и његов велики економско-финансијски значај. Тако се једино и може и схватити, да је осигурање постало једна социјална нужност без кога се не да сно јавном поретку и јавном моралу — § 13 Гр. зак.

Потписијући понуду за осигурање осигураник се упознаје са свим условима и изјављује, да се он обавезује на спрам друштва према овим условима. Управо из последњих реченица наведеног законског прописа произилази, као да законодавац хоће да странке саме створе и напишу специјалан уговор о својим односајима, јер он у наведеном пропису не каже какав тај уговор изгледа и како тај уговор има да се састави. Све је препуштено самим странкама према потребама правног саобраћаја у практичном животу. Ми смо так овде довољно изнели како је практичан живот типизирао форме овог споразума односно уговора између странака. Најзад напомињемо још и то, да што су општи услови обавезни за странку, да садржина истих треба да је подчињена испитивању надзорне власти и приватно-правним принудним прописима. Другим речима услови не би могли бити састављени противно позитивном законодавству, односно јавном поретку и јавном моралу — § 13 Гр. зак.

Споразум странака о којему је до сада било речи потпуно је изражен у општим и специјалним условима осигурања као и понуди за осигурање у свему ономе што претходи закључењу уговора о осигурању. Као закључак досадашњег нашег излагања јасно излази да су *општи и специјални услови осигурања саставни делови уговора о осигурању*, јер су у њима детаљно регулисани одношаји из осигурања. Отуда Ehrenzweig у своме капиталном делу *Versicherungsvertragsrecht*, свеска прва, на стр. 24 каже: „Осигураник се мора потчинити условима при закључењу уговора. Довољно је за потчињавање уговору ако се понуда за осигурање састави на основу општих услова осигурања. Отуда се осигуранику морају предати општи услови.“ Даље Ehrenzweig на стр. 28 истога дела каже, да приликом тумачења општих услова осигурања судија има онако да их тумачи, као што би их тумачио и лаик, водећи рачуна о принципу поверења и поштења (*Treu und Glauben*) и с обзиром и на обичаје у саобраћају. По Ehrenzweig-у тумачећи немачко законодавство није потребно, да је осигураник прочитао услове осигурања, главно је да су му предати.

Кад се схвати основни принцип уговорног осигурања а то је *начело споразума странака* онако, као што је горе изнешено онда је потпуно јасно какав је *правни значај општих услова осигурања*. Према овоме да би се у потпуности разумела воља странака при тумачењу закљученог уговора о осигурању има увек да се пође од услова осигурања, па ако су они недовољни, онда долазе законске одредбе.

Одговорност оца за ствари, које је снаја донела у кућу приликом удаје за сина под очевом влашћу

(Пресуда II већа Касац. суда у Београду од 16 априла 1936 г. Рев. 298/36)

У правној ствари Р., одвојено живеће жене Б. С., противу туженика Д. С., ради повраћаја ствари и накита, Окружни суд у Пожаревцу пресудом од 23 августа 1935 г. По 1130/34, осудио је тужену страну на повраћај ствари, са разлога:

„Тужиља преко свога заступника изложила је стање ствари: Приликом уласка у тужиочеву кућу, када се удала за његовог сина Б. 1933 год. унела је као своју девојачку спрему и накит 20 малих златних дуката, 2 велика златна дуката, 5 свилених хаљина, све у вредности 15.215 динара. У кући тужениковој су њен муж и она живели под очинском влашћу тужениковом до Петровлана ове године, а да је услед туче и злостављања од стране туженика и његових укућана морала напустити тужиочеву кућу и вратити се својој оцу у Трновче. — За време њеног бављања у тужениковој кући дукати су били на чувању код њеног свекра туженика Драгутина, и он јој их је давао само о већим празницима да их метне о врат као накит, па их је истога дана у вече опет узимао и складицао на место, на коме их је и дотле чувао. — Приликом њеног одласка из тужиоцеве куће све горе поменуте ствари и накит у злату остале су код туженика у његовој кући. Собом је понела само 2 рекле, 1 сукњу, 2 губера-ћидима и 2 кошуље, јер јој остале ствари нису дате. — Како брачна заједница стварно не постоји између тужиље и тужениковог сина и како накит и остале ствари служе само њеној личној употреби и као такве не представљају њен мираз, то предлаже да суд пресуди: утврђује се да је туженик као старешина кућне заједнице дужан вратити тужиљи њен накит у злату и горе описате ствари у року од месец дана, а ако то не учини у горњем року, да тужиљи плати вредност накита и ствари 16.215 динара, као и да јој накнади парничне трошкове у року од 15 дана под претњом извршења. — За доказ својих навода позвала се на сведоке именоване у тужби и поднеску II в По 1130/11/34 као и на преслушање стравака.

Тужени у одговору на тужбу и на усменој расправи преко свога заступника изложио је стање ствари: Истина је да је се тужиља удала за његовог сина, као и то да је тужиља Р. приликом удаје за његовог сина Б. донела 2 велика и 20 малих златних дуката, које је дукате по венчању предала његовој жени Л. а Л. њему туженом, као и да их је он сутра дан Ружици вратио. Сем тога зна, да је дукате само тужиља чувала а предавала их некад и његовој жени која сада тврди, да је тужиља однела дукате, када је пошла из куће. — Познато му је и то да је тужиља приликом доласка у његову кућу донела извесне ствари, али незна шта је од ствари имала јер их није примио, а зна и то, да када је пошла из његове куће однела је пуна кола ствари оставивши у његовој шифоњер, кревет, астал и 2 столице. — Није истина, да је тужиља кућу његову напустила услед туче и злоставе, већ је исту својевољно напустила изговарајући се да се код њега мучила. — Вредност спорних ствари и дуката не признаје јер је превисока. — Стога предлаже: да се тужба одбаци и да се тужиља осуди на плаћање парничних трошкова у року од 15 дана под претњом извршења. — За доказ својих навода позвао се на сведоке именоване у одговору на тужбу.

На основу проведених доказа, предложених од тужиоца и туженог, ценећи исте у смислу § 368 Гр. пп. суд је нашао: По § 417 Г. з. право на уживање жениних ствари престаје ако муж по жестини срца жену од себе отера — Како је исказом тужиље Р. без заклетве испитане, а којој суд верује утврђено, да је она услед злоставе морала напустити кућу мужа јој Б. и сведока Д. а исказом сведока М. И., Т. С., И. М. и његове жене М. утврђено, да је тужиља ствари побројане у диспозитиву ове пресуде, а које су по § 768 Г. з. својина тужиље, донела у кућу тужених приликом удаје за сина туженог, као девојачку спрему, као и да више код њих не живи, што и сам тужени не пориче, то је самим тим и право туженика

на уживање ових ствари престало, пошто су све напред означене ствари, које слежу тужиља за њену личну употребу и као такве не представљају њен мираз. — Навод туженог, да је тужиља приликом одласка из његове куће однела дукате и све мекане ствари, а да је у његовој кући од ствари остало: 1 астал, 2 столице, кревет, шифоњер и нешто ствари у шифоњеру неоснован је, јер сведок С. Р., коме суд верује последочио, да је тужиља приликом одласка из куће туженог однела само 2 рекле, 2 сукње, 1 губер, 1 ћилим и нешто веша, што и сама тужиља признаје, а које су јој ствари дали по наређењу председника општине Миленковића Милисава, јер када је она тражила своје ствари они нису хтели да јој дају. — Са свега изложеног суд је туженог Д. као старешину кућне заједнице под чијом влашћу живи Б. муж тужиље осудио на повраћај ствари тужиљи или да јој накнади њихову вредност по процени вештака, умањујући вредност оцењених ствари са 40% јер су исте за толико изгубиле од своје вредности за седам месеци услед употребе.“

По призиву тужене стране, Апел. суд у Београду пресудом од 27 новембра 1935 год. Пл. 943/35 потврдио је пресуду средског суда са разлога: „По одржаној расправи Апел. суд је нашао: да приговори о формалним недостатцима поступка, изложени у призиву 1, 2 и 3 не стоје, јер је призивалац био присутан наведеним радњама суда а није на њих чинио замерке на начин и у времену предвиђеном у § 260 Гр. п.п. чиме је изгубио право да их истиче у призиву. — Са материјалне стране Апел. суд налази да је првостепени суд дао правилну оцену свих доказа у погледу утврђења тужбених навода, а правилно је и право разлагање суда о дужности туженика да врати тужиљи ствари и дукате које је унела у кућу, а нису јој враћени приликом њеног одласка. — Најзад Апел. суд усваја и гледиште првостепеног суда о томе да спорне ствари немају обележје миразних добара.“

По ревизији туженика, Касац. суд у Београду пресудом од 17 априла 1936 Рев. 298/36, потврдио је пресуду Апел. суда, са разлога: „Испитујући пресуду призивног суда у смислу § 598 гр. парн. пост. поводом ревизије туженика Касац. суд је нашао: Ревизијски навод о погрешној правној оцени ствари у погледу питања обавезе туженика на повраћај спорних ствари тужиљи неоснован је, јер је призивни суд са обзиром на чињеничко стање, утврђено по слободном уверењу суда, правилно применио пропис материјалног закона, нашавши да је туженик Д. дужан да тужиљи спорне ствари поврати или да јој накнади одговарајућу вредност истих, по процени вештака. Јер по нахођењу Кас. суда, а с обзиром на § 768 Гр. зак. ствари које је тужиља у кућу туженикову донела, приликом удаје за његовог сина, као девојачку спремну, имају се сматрати као њена искључива својина. И пошто су те ствари намењене за свакидашњу личну употребу тужиљину, то се оне не могу третирати као њен мираз, те и повраћај тих ствари тужиљи, не може бити условљен престанком брака, већ право мужа на уживање тих ствари престаје и самим престанком заједничког живота. Исто тако, правилна је оцена призивног суда, да је тужени Д. у обавези да ове ствари врати тужиљи а не његов син муж тужиљин, пошто је наведеним доказним поступком утврђено, да је тужиља спорне ствари удајом за сина тужениковог, унела у кућу туженог, под чијом се влашћу као старешине кућне заједнице, тада налазио и муж тужиљин, те је јасно да на њему лежи и обавеза на повраћај тих ствари. — Према томе, пресуда призивног суда у овом делу не оснива се на чињеничној претпоставци, која је у противречности са парничним списима, те не стоји разлог за ревизију из т. 3 § 597 Гр. п.п. који ревизија истиче. — Осталим пак ревизијским наводима напада се слободна оцена доказа, ма да ревизија и овде истиче рев. разлог из т. 3. § 597 Гр. п.п. па је стога ове наводе Кас. суд одбацио као неосновне, јер оцена доказа никада не може чинити разлог за ревизију — § 368 Гр. п.п.“

Јован Д. Смиљанић

За одређивање надлежности суда, по споровима за поништај пресуде избраног суда (§§ 692 и 677 Грпп.), меродавна је вредност тужбеног тражења а не износ досуђен пресудом

В. К. био је тужен код Сталног изборног суда Занатске коморе у Београду за потраживање од 12.695 дин., док је пресудом истог суда Бр. 105 од 22-ХП-1933 год. осуђен на плаћање у Дин. 10.500. Незадовољавајући оваквом пресудом, тужбом Бр. П— 995/34, подигнутом код Ср. суда за град Београд, тражио је поништај исте „због незаконитог и наваличног кривог суђења.“ Спор о поништају пресуде био је прво покренут по старом поступку. У току вођеног спора, а после неколико одржаних рочишта, заступник тужене стране истакао је приговор надлежности суду, наводећи: да се из тужбе види да је као вредност овога спора означена сума од 12.695 дин., док по § 44 тач. 1 Грпп. срески судови надлежни су само до 12.000 дин. Па како „ни по § 5 Зак. о установљењу ср. и окр. судова расправа овог спора не долази у надлежност Ср. суда“, већ Окружног, тражио је да суд претходно реши то питање.

Срески суд за град Београд, поступајући по овом захтеву, решењем П— 995/34 од 4-П-1935 год. нашао је, да је он надлежан за расправу овог спора због тога, што се из пресуде пом. избр. суда види да је вредност овог спора Дин. 10.500 (мислећи на износ досуђене суме том пресудом). Против овог решења, које је донето по старом Срп. гр. поступку, заступник тужене стране жалио се Беогр. апел. суду, побивљајући разлоге ожалбеног решења. У жалби се нарочито ударало на то: да је пом. пресудом са трошковима досуђено преко 12.000 дин., као и да је у самој пресуди означено као вредност спора 12.695 дин.

Београдски апел. суд својим прмиедбама од 25-П-1935 год. Р.Бр. 1293 поништио је ожалбено решење са ових разлога: „... Беогр. апел. суд упустио се у расматрање овога предмета зато, што је решење по старом грађ.-судском поступку и нашао је: да исто не може по закону опстати са разлога: када се из акта спора види да је спор заснован 17 јануара 1934 године, онда суд није могао да донесе своју одлуку по одредбама старог г.с.п. већ по одредбама грађ. парничног поступка.“

За овим се је Срески суд закључком од 25 јуна 1935 год. огласио опет надлежним, али је против истог заступник тужене стране уложио рекурс у коме је углавном поновно разлоге наведене у горе цитираној жалби.

Окр. суд за град Београд уважавајући рекурс туженог, закључком П.Бр. 610 од 17-VIII-1935 год. преиначио је нападнути закључак ср. суда, налазећи да је за расправу овог спора надлежан окр. суд а не срески, јер да је за одређивање надлежности суда по споровима за поништај пресуде избраног суда (§§ 692 у в. 677 Грпп.) меродавна вредност означена у тужби, предатој избраном суду, односно вредност тужбеног тражења пред изабраним судом, а не износ досуђен пресудом избраног суда. И против овог закључка заступник тужене стране уложио је рекурс, који Касац. суд (Рек., Бр. 877/35 од 17-II-1936 год.) није уважио, док је закључак Окр. суда потврдио налазећи: „Да су неосновани наводи тужитеља, истакнути у рекурсу према којима би за пресуђење овога спора о поништају пресуде избраног суда био надлежан срески а не окружни суд, зато што је пресудом чији је поништај тражио, осуђен на плаћање износа од 10.000 дин., која да је вредност недовољна за оцену питања надлежности, пошто се она има сматрати као утужена и пресуђена. Истакнути наводи неосновани су стога, што се према § 692 у в. § 677 Грпп. тужба којом се тражи поништење пресуде избраног суда има предати оном суду, који би био у првом степену надлежан за правни спор, кад не би било уговора о избраном суду. Значи, да је за одређивање надлежности по овим споровима, према наведеним зак. прописима, меродавна вредност означена у тужби, предатој избраном суду, односно вредност тужбеног тражења пред изабраним судом, као што је правилно нашао рекурсни суд, преиначујући закључак суда првог степена, а није меродаван износ досуђен пресудом избраног суда, како тврди рекурент.“

Јовица Б. Мијушковић

Решење судије за неспорна дела нема снагу извршне судске пресуде

Тестатор је оставио тестамент и по њему одредио за наследнике целокупне своје непокретне имовине своје синове. Својим кћеркама у наслеђе је оставио по једну осмину покретности. Пошто су сва интересована лица изјавила да су тестаментом задовољна, судија за неспорна дела Првостепенога суда за варош Београд својим решењем од 25 марта 1927 г. М.Бр. 2709 је прогласио тестамент за снажан и по њему за наследнике непокретне имовине оставиоачеве синове, под теретом спреме и удомљења њихових сестара, а за наследнице на по једној осмини оставиоачеве непокретности његове кћери. — Једна од кћери покојникових, приликом своје удаје, затражила је од своје браће, наследника оставиоачевих непокретности, да јој дају спрему и удомљење, наводећи, да јој је то право признато напред поменутих распоредним решењем. Браћа су одбила то да учине, наводећи, да јој спрема и удомљење нису завештани тестаментом. Због тога је она противу њих повела парницу.

Окружни суд за град Београд, пресудом од 24 децембра 1934 г. По—709/36—6 одбио је тужитељицу од тужбеног захтева са разлога: По § 394 Гр. зак. предвиђен је начин наслеђивања, ако уговором или завештањем није другачије наређено. Из овога прописа излази, да питање о наслеђу извеснога лица има првенствено да се расправи у смислу његове последње воље, па тек ако ове не би било, по законском реду наслеђивања. У овом случају питање о наслеђу оставиоачевом расправљено је онако, како је он у своме тестаменту наредио, па је тај тестамент оглашен за снажан. — Тужитељица признаје, да је до своје удаје уживала у природи непокретно имање оставиоачево, заједно са удовом и својом млађом сестром, а из распоредног решења се види да је она на име једне осмине покретне имовине наследила близу 160.000.— дин. На тај начин она је добила све оно, што јој је било тестаментом одређено. — Тужбено тражење заснива се на диспозитиву решења судије за несп. дела, у коме је речено, да туженици наслеђују непокретно имање оставиоачево под теретом спреме и удомљења својих сестара. У тестаменту нема никакве одредбе по којој би тужили припадало такво право, а из решења којим се тестамент оглашава за снажан не види се да је тужитељица, приликом изјашњавања о важности тестамена, истицала овакво своје право. — Тужила нема права на спрему и удомљење ни по § 397 Грађ. зак., јер примени овог законског прописа има места само онда, када се наслеђе расправља по законском реду наслеђивања, а пошто се овде наслеђе расправља по тестаменту, то ни примени овог законског прописа нема места. — Околност, што је распоредно решење са овим додатком кога у тестаменту нема, постало извршно, јер нико од интересованих лица није тражио његову исправку нити се противу њега жалио, без значаја је за расправу овога питања, јер суд сматра да решења донета по ванпарничном поступку немају снагу извршне судске пресуде, те се могу побити у путу редовне парнице. Исто тако та околност се не може узети као прећутна сагласност туженика на давање спреме и удомљења сестрама, нити се може узети, да су они, не тражењем исправке решења и не изјављивањем жалбе противу њега, изгубили право да наведену одредбу у распоредном решењу обарају у путу редовне парнице.

Апелациони суд у Београду пресудом од 4 јуна 1935 г. Пл.—322/35 уважио је призив тужилачке стране и задовољио захтев. Разлози су ови: Према § 397 Гр. зак. женској деци припада право уживања, спреме и удомљења из заоставшег имања родитељског и она то право никада не губе — § 22 Гр. зак. Према томе тужитељица, као кћи оставиоачева, који је после смрти оставио непокретно имање и за наследнике одредио своје синове — туженике — има права на пристојну спрему и удомљење. — То, што је оставилац оставио тестамент и њиме тужитељици оставио извесну покретност, а у тестаменту није предвидео и одредио и њено право на спрему и удомљење без утицаја је на тужбено тражење, пошто је ово тужитељчино право законско и не може се укидати ни сузавати

ни тестаментом ни којим другим начином, нити је било потребно да га оставилац у тестаменту изрично назначи.

Касациони суд пресудом од 12 септембра 1936 г. Рев.бр. 1379/35—2 уважио је ревизију туженика и одбио тужбени захтев. Разлози су ови: Погрешно је узео призивни суд, да тужитељица, поред права на наслеђе, од свога оца по тестаменту са којим је изјавила да је задовољна, има право и на спрему и удомљење из његове заоставштине, иако јој то право није остављено тестаментом. Распоред заоставштине умрлог врши се првенствено по тестаменту, а ако овога нема, по закону — § 394 Гр. зак. Пошто је оставилац оставио тестамент, то се распоред имовине има извршити само по њему, а не, како призивни суд налази, делом по тестаменту делом по закону. Не може се узети да је тужитељица стекла право на спрему и удомљење на основу извршног распоредног решења. Иако у диспозитиву тога решења стоји да она има право на спрему и удомљење, из реферата и образложења његовог, који са диспозитивом чине једну неразводју целину, види се да тужитељица није ни тражила спрему и удомљење и да јој то право тестаментом није ни остављено. Без значаја је околност што се туженици противу тога решења нису жалили, односно што нису тражили његову исправку. Решења неспорних дела немају правно дејство извршне судске пресуде те се евентуалне погрешке у њима могу побијати путем редовне парнице.

Чедомир Б. Тодоровић

За примену нужне одбране не тражи се уклањање или бежање од напада, већ се противправни напад може одбити свима подобним сретствима под условом да се не прекораче границе нужне одбране (Пресуда I већа Касац. суда у Београду од 20 априла 1936 г. Кре 572).

У кривичном предмету противу М. Б. због дела из § 167 од. IV К. з., Окружни суд у Нишу пресудом својом од 13 марта 1936 год. Кзп. 180/36, огласио је оптуженога М. Б. кривим што је ноћу између 27 и 28 јануара 1936 г. у селу Богдинцу а у кући где је становао са Б. И., када га је пок. Илија напао и ударио цепаницом по глави, једним ножем ударио пок. Илију пет пута у стомак, те му је нанео ране и то: 1, са 5 см. изнад пупка под грудима, 2) са 9 см. од пупка ка средини десног ребарног лука, 3) од ове последње ране за 6 см. даље, 4) за 10 см. од пупка ка средини леве прикрке и 5) за 3 см. испод пупка на пупчаној линији тако да је од теже смртоносних и тешких повреда трбуха, трбушне марамице и пробоја црева настао велики излив крви, па је смрт услед тога свега после неколико сати наступила — чиме је учинио кривично дело противу живота и тела и § 167 ст. IV К. з. (дело учињено на мах) — те га суд по наведеном законском пропису с обзиром на § 70 К. з. осудио на казну робије у трајању од 4 године.

Окружни суд ценећи одбрану оптуженика да је дело извршио у нужној одбрани, — јер је пок. Илија осим тога, што га је ударио цепаницом потегао још и бритву на њега, па познавајући покојног какав је, држао је да ће га убити, због чега је извршио и ово дело, — налази, да ове околности нису доказане, а напад цепаницом од стране једног пијаног човека који тетура, није такве природе да би био живот нападнутог доведен у опасности, а у конкретном случају оптужени се могао склонити од нападача и избећи сваки сукоб само да је хтео и да је у томе погледу показао мало добре воље. Ово у толико пре, што врата од собе, у којој се дело догодило, нису била заључана.

По ревизији оптуженика, Касац. суд у Београду, пресудом својом од 20 априла 1936 г. Кре 592, нашао је да је оптуженик кривичну радњу извршио у прекорачењу нужне одбране, осудивши га са 6 месеци строгог затвора, са разлога: „Бранилац оптуженика у оправдању ревизије напада пресуду Окр. суда због повреде материјалног закона из т. 2 § 337 Ксп. наводећи да је суд требао на радњу оптуженика применити § 24 од. III Кр. зак., јер је оптуженик дело извршио у праведној нужној одбрани, а док је трајао напад убијеног Илије. — Ценећи ове ревизионе наводе

Касац. суд налази да су основани. Из диспозитива пресуде види се да је оптуженик лично пок. Илију живота одбијајући од себе напад пок. Илије, који га је напао и ударио цепаницом по глави. Оптуженик није био дужан да у конкретном случају себе спасава од овог напада бежањем односно уклањањем како то образлажава Окр. суд приликом оцене одбране оптуженикове, већ је оптуженик био овлашћен да противправни напад који није скривио одбије свима подобним средствима при чему не треба да прекорачи границе нужне одбране. Тек ако ове прекорачи биће кажњен, и то по умерењу суда — § 24 од III К. з. Па како је оптуженик одбијајући овај нескривљени напад убијеног на свој телесни интегритет прекорачио границе нужне одбране наносећи овоме већу штету но што је постојала опасност за њега, то му је Касац. суд на основу § 24 од III ал. I Кр. зак. одмерио казну по слободној оцени, — § 72 Кр. зак. узимајући у обзир све околности под којима је дело извршено, а које су утврђене иначе у пресуди Окр. суда, огласивши га иначе кривим због дела из § 167 од I Кр. зак. јер је оптуженик делао као умишљајни извршилац, а не нехатни. На казну часних права Касац. суд није осудио оптуженика у смислу § 46 in fine Кр. зак.:

Јован Д. Смиљанић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Д-р Бранислав М. Недељковић: Историја баштинске својине у Новој Србији од краја 18 века до 1931 год. Предговор Г. Живојина М. Перића, професора Универзитета у Београду. Београд, 1936. ст. I—XIV и 348. Издање књижарског предузећа Геца Кон а. д.

О разноврсним аграрним односима који су владали на балканском полуострву од најстаријих времена до у новије доба иако је доста писано, како су ови односи интересантни, а нису још до краја проучени и расветљени, још увек има доста места расправљању и писању о њима. Коначно расветљавање тих односа, како и сам писац горње радње вели, овиси о проучењу и расветљењу турске архиве у Истамболу, као најмеродавнијег врела у питању ових односа, нарочито за оно време у којем је турско царство владало на Балкану. Али и дотле показује се и даља потреба проучавања, разматрања и расветљења нарочито појединих питања старијих аграрних односа код нас, па се стога, макар и ређе, појављују расправе о тим појединим питањима у нашој правној литератури. Од особите је важности било на пр. написати и расправити, на основу постојеће литературе и нових истраживања до сада непостојеће на историски начин критичко приказивање баштинске својине код нас, од најстаријих времена до новог доба, каква је она била и како се развијала. Ту празнину успешно је попунила горња опсежна и исцрпно написана радња г. д-ра Недељковића. Та радња је врло објективно, систематски и прегледно састављена, а предмет исте је убедљиво критички обрађен и ствар доста опширно расветљена.

Главну научну оцену овога дела дао је наш уважени професор правних наука г. Живојин Перић у свом ученом предговору истог дела, а ми смо се одлучили приказати га са његове интересантне садржајне стране, јер држимо да оно то у пуној мери заслужује и да је његов приказ с те стране потребан.

Аутор је ово своје опсежно дело разделио на увод и четири главе, па је у уводу изнео да је предмет његове радње историја баштине, њен један део еволуције, а да је циљ ове радње утврдити историски развој баштине, која је од неслободне, потчињене (ограничене) постала слободна и потпуна својина придржаоца (земљорадника), постигнута устанцима, ратном и дипломатском борбом у времену од 1804—1833 у Старој Србији, а у времену од године 1878 и 1912 у Новој Србији. У уводу писац даље наводи узроке, који су му дали повода да ово

дело, овако како је, напише, те којим се је досада објављеним и необјављеним радњама послужио при његовом писању код утврђења тачног развоја и прелаза са старе, турске на нову нашу — слободну — баштину помоћу излагања отоманског заправо исламског баштинског права и кашње насталих српских закона.

Стога одмах у првој глави писац говори о муслиманском баштинском праву. Ту он износи опште принципе и општи карактер исламског права, који се заиста у погледу својине састоји у том да Богу припадају и небеса и земље као и онај простор што их окружује тим божијим добрима, покуравајући се свима његовим одредбама израженим у верском закону Курану у којем је и начин баштињења имовине означен. Затим се писац дотиче формалних извора муслиманског верског права, укратко наводећи њихово значење, а по том говори о изворима свјетовног (државног) права — *кануна*, те о школама у исламском праву. Иза тога писац износи стварне изворе муслиманског права својине где исправно наводи да су главни првобитни основи прибављања баштинске својине у исламском праву ратни плен у који спада и земља и оживљавање мртве земље, позивајући се на односне верске прописе, који су у својој суштини универзални за све муслимане и у главном непроменљиви. Говорећи о природи и врстама баштинске својине писац истиче да се правом неограниченом својином сматра само т.з. мулк имовина (покретна и извесна непокретна) којом је сваки власник властап слободно располагати како и у које сврхе хоће. У ову непокретну мулк имовину да спадају оне земље, које су *ушријом* (десетинском) означене, а такве земље да су постојале само у Арабији, дочим све остале освојене земље, да су хараџишке природе и да су у такве земље спадале све земље на Балкану па и оне у Србији и да имаоци тих земаља нису имали на њима неограничене својине него да су их уживали као држаоци без права слободног правног располагања њима. Потом писац излаже спахидуке: тимаре и зијамете (отомански феудни систем), те доста јасно износи порекло и постанак спахиске институције, начин организовања турског феуда и о његовој природи при чему исправно наводи да турски феуд није истоветан са западним феудом. Посебно и доста опширно говори и разјашњује које су се земље сматрале харачким, а које ушријемским, па закључује да су балканске земље биле харачке и да се под мирије земаљама треба разумети да је иста индетична са харачком, јер да се код обију углавном плаћају истоветне даће, а да рекаба (врховно власништво) код обију припада државном ерару — муслиманској заједници — те да су у погледу правног располагања с њима извесне ограничене природе, доказујући то све са односним изворима.

У опште, код освојених земаља по праву ханефиске школе у главном све до султана Сулејмана — Кануније — владао је овај принцип: освојитељ владар ако хоће могао је освојене земље разделити освајачима, а могао их је уз *џизију* и харач оставити и даље у баштину сопственицима исте немуслиманима, а ако је хтео могао је потоње и остранити, а могао је освојену земљу, ником неподељену нити остављену затеченицима, претворити у ерарно добро, па је давати уз извесне даће појединцима са ограниченим правима. Дакле у свему томе воља владара (интерес државе) одлучивала је. И поменути султан Сулејман у главном се је држао ових принципа, па кад је освојио Будим одредио је да свако има остата на свом добру и свим слободно располагати, те га и потомству у баштину остављати, али се ово односило само на мулк имовину у насељима, дочим што се тиче ораница, пашњака, шума и косарица, одредио је да се оне имају сматрати миријом и да је над њима власништво ограничено. (О овом свему видети Увод у коментару *Eğeri kanunname* од Halis Esrofa).

Доласком османлија у Српске земље ситуација се је скроз у свему изменила, јер су те земље силом оружја освојене и тиме постале својина освајача — претвориле се у харачке земље са извесним новим даћама и теретима. Затечени господари земље (властела) у колико нису прешли у исламску веру изгубили су првобитну своју цуну својину на тим земаљама, а у колико су остали на њима могли су их обрађивати под

извесним харачким даћама и теретима, у главном као закупци сахиби ерза-ерара. Место властееоког и прониског становништва дошли су спахије са извесним правима и положајима, те одређеним дужностима војничког карактера као економски корисници тих освојених земаља без пуне својине у колико им није подељен у баштину и који комад земље. Црквене и манастирске земље у колико нису биле додељене џамџама остале су и даље њихове уз нарочите потврде (фермане) од стране турских владара. У овом погледу меронси (чивчије властеле) прошли су понајбоље јер су они остали на земљи, коју су обрађивали, као баштиници исте уз извесне даће без пређашње тешке везаности за земљу — постали су мирије — власници дотичних земаља и у томе су били потпуно изједначени са властелом у колико су ова остала на својој земљи. Први отсек ове главе завршен је са извесним прилозима, који га поткрепују.

У другом одељку изнешен је опширно отомански баштински систем у српским крајевима. Под насловом мулк-земље писац истиче шта се има разумети под том врстом земље (пуно власништво), па затим испитује да ли је било у Србији таких земаља и полемишући о томе са Eichler-ом и Truhelkom, не усвајајући њихов налаз смело закључује, да те врсте земаља у Србији није било, позивајући се ради тога нарочито на Multeka, јер да су у Србији све земље биле оглашене и сматране карађијом и стога да нису могле у опште бити мулком. У колико се овај закључак односи на оранице и косанице и ми га држимо исправним, али ако се он протеже и на плацеве, вргове и баште у градовима и селима онда смо мишљења да односни закључак није тачан (в. горе дотичне одредбе султана Сулејмана где се изричито наводи, да су поменута земљишта остављена сопственицима у пуном власништву, па се мора узети, да је тако било и у Србији, јер по тврђењу реченог Халис Шпрофа поступано је тако и у Анатолији и у Румелији—Балкану код освојених земаља). Тврдња пишчева, да се правна нарав земље није могла у опште мењати ни по султану такође држимо да није тачна, јер је у пракси од вајкада то чињено и мулкизирање као засебна шерџатским прописима неопречна уставова увек је постојала ради ерази мирије. Право мулкизирање основано је на ономе горе истакнутоме принципу, по којем је у погледу располагања са мирије непокретнинама све обвизило о вољи султана, па како је исти могао освојена земљишта делити, могао их је и поготову мулкизирати. Стога држимо да су односне Ајхлерове и Трухелкине тврдње о опстојности мулкизирања у главном основане — оне вреде бар за подручје земаља лежећих на територији Босне и Херцеговине, јер је тога овамо било, особито код увакуфљења мирије — земљишта — и код оснивања насеља. Што се карађије земље у погледу даћа нису могле претворити у ушријенске и обратно, то не значи, да се нису могли њени поједини делови у случају потребе мулкизирати и у толико њихова правна нарав мењати.

Однос земљорадника према спахији састојао се у главном у том што су они као баштинци земље коју независно обрађују давали своме спахији, место држави, поменути дажбине и дотичне пристојбе. Иначе су они били мирије власници својих земаља и уживали сва права те врсте власника. Свеједно је било, дали су они били муслиман или немуслиманци, јер је сва земља била оглашена за мирије имовину. И манастирске земље у колико нису биле ослобођене давале су спахијске даће. О спахијским разним теретима писац говори опширно набрајајући их и описујући их закључује да није било обавезне работе, те да спахијске даће нису биле претешке. Што се тиче наслеђивања тих земаља и даљих поступака с њима, баштинци истих били су, према исправним излагањима писца, доста ограничени, јер су нарочито код преноса и других радњи били обвизни о спахијској приволи, која је била скопчана са извесним пристојбама припадајућим спахији у појединим случајевима. Та ограниченост оснивала се је на томе што дотични баштинци тих земаља нису били њихови пуни власници, него извесна врста држаоца — закупца — са далеко јачим правима од обичних закупца.

У другој глави писац излаже каква је била баштина за првог устанка. Устанак је затекао горе описано тешко стање аграрно у Србији,

а задаћа му је била, да устанком то стање ублажи, односно посве отклони, па је у првом углавном то и успело и било се је вратило пређашње легално стање земљорадника, а нарочито чифчија. По завршеном устанку они су постали пуни власници оних земаља које су обрађивали, јер је устаничка лозинка била: *Земља је онога ко је држи и обрађује* Чифлук сахибије (јаничари) били су протерани без икакве накнаде за те земље и тиме су сељаци били ослобођени давања хакова. Углавном било је наступило гледе сељака боље стање неголи је оно било пре инвазије турака. Турска власт је престала и наступила је српска власт. Са престанком турске власти престала је и дотична рекаба над мирне некретнинама, па су оне постале својином устаничких ратника без икакве дужности давања накнаде и хакова.

Са другим устанком долази се до једног споразума који знатно олакшава стање у Србији нарочито у погледу баштинске својине, јер и ако је остало право спахија на побирање својих прихода на снази поступак је у том био правилни и праведни док напоскон није био и спахински систем и однос до краја укинут по Турској. Ни чивчски односи нису дуго владали, јер су и они убрзо по самој турској власти били укиннути и за њих накнада обећана али неизвршена. Мукада са хаских земаља (царских спахилука) затечени су у закућном односу и у том односу трајале су све до год. 1833. Године 1830/33 након дугогодишње дипломатске борбе дефинитивно је укинут отомански баштински систем и спроведена је реформа аграрних односа у кнежевини Србији. Ту промену морала је учинити сама Турска, јер се је са другим успелим устанком створила аутономна кнежевина Србија са наследним кнезом и са засебном својом управом. Муслимани су по други пут силом прилика морали оставити Србију са минималном оштетом својих власничких права. Харач и сви други данци место место спахијама у одређеној суми давати су преко кнежевине турској државној власти, да их она спахијама исплаћује.

Приватним власницима имања било је одређено кратко време за продају имања, којим су се они и послужили. О том писац опширно говори под написом: баштинска аграрна реформа од 1830—1833. У том под посебним насловима потанко се излаже како је поступљено са управљеним спахиским земаљама, те како са вакуфским и приватним добрима и откупом зграда. Све је на разне начине прешло у пуну својину устаника, манастира и устаничке власти која се је обавезала плаћати извесни годишњи трибут турској држави, дочим су власници земаља плаћали одмерени порез у новцу место дотадањих даћа у нарави и новцу. Побирање десетине у нарави укинута је и место ње заведен је извештај порез, који је у новцу плаћан српској управи из којега је она и трибут плаћала.

У трећој глави писац даље говори о задрузи (1833—1844) те је дефинише и описује доста опширно и говори о правима и односима њених чланова у задружном животу, а затим на широко излаже право својине, које се је развило у Србији по ступању на снагу Српског грађ. законика год. 1844, где је углавном примљен аустријски систем права у погледу баштинске својине. О својини уопште писац је изнео њене теорије и системе и то римски, француски и аустријски, те закључно, да је српски грађански законик усвојено аустријски систем права својине без обзира на дотадашње обичајно право, које није било исто у свим крајевима и с којим се је морало прекинути ради потребне унификације права својине у читавој земљи.

Трећу главу писац завршује са чланком о покушају увођења српског аристократског режима, где каже да се је са извесних страна настојало завести га, али да је то кнез Милош спречио.

Четврта глава ове књиге посвећена је новим баштинско-аграрним реформама од год. 1880—1931. Ове реформе су морале настати услед у год. 1878 и 1912 ослобођених у Србији присаједињених крајева у којима је дотада владао турски реформирани аграрни поредак (Рамазанским и другим аграрним законима насталим после тзв. танзимата). Излажући те реформе писац је оправдао држао потребним изнети најпре реформе аграрних односа проведене у турској царевини иза год. 1839, када је

место укинутих спахија држава преко мултезима долазила до прихода са земље и преко тапу немура до извесних пристоба и такса, а затим је сматрао потребним изнети баштинску аграрну реформу од год. 1880 и коначно огу од год. 1914—1931 ради потпуног упознавања ових реформи, које су у вези једна с другом и ако су иначе у много чему опречне.

Одлична страна ове радње по нашем налазу састоји се у том што је ствар историски и врло прегледно расправљена, те што је у једној радњи обухваћено у главном све оно што се односи на аграрне баштинске односе скоро у свима присједињеним крајевима од најстаријих времена до у новије доба и према томе што је кадра дати све оно интересантно стање ових занимљивих односа свима оним који су жељни упознати их. Из читаве радње се види да је писац морао имати велико стрпљење и да је уложио знатан труд у изради ове добре књиге, те да се је брицуо, да буде објективан у излагању и расправљању појединих питања којима се је бавио и да буде праведан оцењивач и судија дотичних догађаја. Сва расправљања, образложења својих мишљења и закључке писац је свукуд документарно изнео, те исправност тога тиме зајамчио и делу првокласни значај дао у осветљењу појединих дотичних питања. Писац је, недвојбено, овом својом лепом радњом знатно обогатио нашу правну литературу на пољу аграрних односа код нас у питањима којима се је бавио у овој својој радњи и тиме заслужио велико признање. Стога је она од велике добити нарочито за оне, који се желе поближе упознати историским развикоком наше занимљиве баштинске својине, који је критички изложен и врло добро осветљен у овој, сваке препоруке вредној радњи. На том великом успеху писцу се може заиста честитати.

Хафиз Абдулах Бушатлић

Владислав В. Павловић, Запослење странаца у Југославији (Зборник законских прописа којима се регулише запослење страних држављана), Београд, 1936, стр. 1—287.

Г. Влад. Павловић, који је референт за стране раднике у Министарству социјалне политике и народног здравља, издао је горњу књигу. Она има шест делова.

Први део обухвата најновије законске прописе којима се регулише запослење страних држављана. Ту су изложени прописи финансиског закона који то питање регулише и Уредбе о запослењу страних држављана. Поред текста закона односно уредбе уз сваки члан изнесе се објашњења. То су с једне стране објашњења самога аутора а с друге пак упућивање на Правилник за примену уредбе као и скретање пажње на друге прописе. Затим долази Правилник за примену уредбе. И он је изнет са текстом и објашњењима уз сваки посебни члан. Најзад ту су упутства за спровођење уредбе, наплаћивање казни и такса и употребу образаца са свима обрасцима. Уз Правилник иду одлуке које се тичу Повлашћене југословенске уметничке агенције Удружења глумача. Испред тога дела налази се један начелан и врло систематски чланак г. Деспота Остојића о значењу садање Уредбе о запослењу страних радника.

Други део књиге обухвата одредбе које се тичу раније уредбе. Он може да послужи само целини.

Трећи део је врло интересантан. То је скуп посебних закона који имају везе, потпуне или непотпуне, са применом Уредбе о запослењу страних радника. Ту долазе Закон о заштити радника, Закон о таксама, Закон о Државном савету и управним судовима, Закон о унутрашњој управи, Закон о општем управном поступку, Закон о устројству и делокругу Управе града Београда, Закон о монополском зајму, Закон о радњама, инвалидски закон, Закон о чиновницима, Закон о државном саобраћајном особљу као и закони о појединим верским заједницама.

Четврти део обухвата наше уговорно право. Ту су изводи из уговора са појединим државама о регулисању радничких односа. Уз уговоре иду и посебни споразуми. Може се рећи да је питање врло исцрпно обухваћено.

Пети део јесте списак организација послодаваца и радника, а шести део садржи образце, без којих најчешће нема више ниједне практичне књиге у нашој држави, где се шаблонизирање све више и више употребљује због комодитета администрације.

Књига г. П. је врло корисна, иако је то само практичан приручник. Она заједно са књигом г. Илије Перића о правном положају странаца послодаваца, чини скуп обртнога права Југославије у међународним односима. Тако је у нашој правној литератури и ово питање добило сигурни преглед.

Милан Бартош

D-r Ante Trumbić, Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija, str. 112 Zagreb, 1936.

Име Г. Д-ра Анте Трумбића везано је за два значајна догађаја југословенске политичке историје. То су Ријечка резолуција и Крфска декларација. Колико су временски то два потпуно одвојена догађаја (1905, 1917), толико су и политички две различите активности, од којих прва претставља почетак Г. Трумбићевог политичког стварања, а друга, можемо бир засад рећи, завршетак тога стварања. У горњој књизи Г. Т. почео је природно, да објављује мемоаре из свог ранијег доба, у које спада Ријечка резолуција.

Ријечку резолуцију изазвао је тежак положај Хрвата у оквиру Аустро-Угарске монархије. Овај положај Г. Т. објашњава у првом делу књиге под насловом „Сутон Аустро-Угарске“ (стр. 9-51). Начело нарјдности довело је у XIX веку Хабсбуршку монархију у тешку кризу, која је за први мах пребројена задовољењем Мађара, односно стварањем реалне уније између Аустрије и Мађарске, познате под именом дуализма. Хрватска није имала удела у закључењу нагодбе између између Аустрије и Мађарске, нити се у тој нагодби изречно спомињу под службеним називом „Краљевине Далмација, Хрватска и Славонија“, већ само на једном месту, где се говори о уставним правима „Угарске и посестрима јој краљевина“, под којима се разумеју краљевина Далмација, Хрватска и Славонија. Међутим, иако Хрватска није учествовала у Нагодби, она је њома била ангажована, пошто је из Нагодбе излазило да Хрватска улази у састав земаља круне св. Стевана, које је земље према Нагодби претстављала Мађарска, док је с друге стране Хрватска преко Мађарске улазила у заједницу са Аустријом што ће рећи у заједничке послове целе монархије. На основу аустро-мађарске Нагодбе постала је Мађарска главни чинилац у половини монархије, у Транслајтанији, у чијем је саставу била и Хрватска, док је друга половина, Цислајтанија, претстављала домен аустријског господарства.

Аустро-мађарска Нагодба прејудиирала је државноправне односе троједне краљевине (Далмације, Хрватске и Славоније) према Мађарској, утолико, што је Хрватска била упућена на Мађарску и што је свој догле нејасан државноправни положај имала да уреди у споразуму са Мађарском, обзиром на ново устројство монархије.

Хрвати су били против дуализма, који је за њих значио исто што и потпадање под „превласт мађарског националног шовинизма“ (стр. 15). Али је дуализам био свршен чин, и Хрвати су били принуђени да остану у заједници са Мађарском, што је правно остварено мађарско-хрватском Нагодбом од 1868 г. „Нагодба је с Угарском склопљена као двостран уговор, између краљевине и краљевине, формално на паритетној бази. Она је претстављала један *савезни* одношај са гледишта државног права. Али стварна садржина овог уговора била је таква да је Хрватска дошла у подређен положај, иако са становишта права и по овој Нагодби Хрватска и Угарска стоје једна према другој као два посебна државна индивидуалитета“ (стр. 19). Нагодбом је призната Хрватској аутономија у пословима унутрашњим, просветним и верским, и судским, (доцније и у пословима народног господарства). При свем том, Хрватска је од Нагодбе трпела штету, јер је Нагодба у пракси била вређана. Њома је „фактично омогу-

ћена хегемонија политичка, економска и финансиска мађарског народа над Хрватском“ (стр. 24). Такво стање изазвало је велико незадовољство у Хрватској, које је тим више појачано кад је Хрватима постало јасно да је непоштени фалсификат § 65 Нагодбе имао за последицу фактично одузимање Ријеке Хрватској од стране Мађарске, а да од сједињења Далмације са Хрватском не може бити ништа, иако се Мађарска обвезала Нагодбом да се Далмација истргне из власти Аустрије и присаједини Хрватској (стр. 20, 47). Хрватски политичари увиђали су да се не могу ослободити мађарске хегемоније и аустријске власти у Далмацији, све док траје дуализам, чији је највећи поборник био цар Фрања Јосиф.

У почетку XX века у Мађарској збивају се извесни догађаји које Хрвати прате будним оком. На политичкој сцени је једно велико име: Кошут, истина не онај из 1848, већ његов син Фрања. Њему и његовим пријатељима није била по вољи тесна заједница Мађарске са Аустријом. Њима се чинило да нису довољно слободни и довољно независни од Фрање Јосифа. Они нису више хтели реалну унију са Аустријом, него само персоналну. То је била парола нове мађарске политике, коју је убацио син старог револуционара Кошута. Ови догађаји у Мађарској изазивају преокрет у хрватској политици. Долази се на мисао да Хрватска може постићи што је желела, ако искористи моменат. Мађари су опет против Аустрије. Шта треба сада Хрвати да раде? Они мрзе Мађаре, који су их већ довољно унизили својом антихрватском политиком. Али они неће опет са Аустријом против Мађарске, као 1848, да их Аустрија поново превари! Не, каже др. Трумбић, треба сада помоћи Мађарима да остваре своју независност, разуме се, *уз услов да они задовоље хрватске захтеве*. Ова мисао створила је Ријечку резолуцију која донета на састанку народних заступника хрватског и далматинског Сабора на Ријеци 3 октобра 1906 г.

Ријечка резолуција била је догађај који је одјекнуо широм целе монархије. Она је узбудила духове у Хрватској где је наишла на велико одобравање (али и на критике!); она је са наклоном прихваћена од мађарске опозиције и Кошута; она је најзад, узнемирила све присталице дуализма, почев од цара Фрање Јосифа па наниже. Видело се нашта циљају Хрвати. Они хоће триализам, хоће независну Југославију у оквиру Хабсбуршке монархије, равноправну са Аустријом и Мађарском. Не зна се ко је више био узнемирен Ријечком резолуцијом, да ли Фрања Јосиф или мађарски политичари, присталице дуализма, као што су били Андраши и Тиса. И кад су преговори између хрватских заступника и Кошута имали да отпочну, догодило се нешто неочекивано: 19 фебруара 1906 војска је растерала парламент у Пешти, који није хтѐо милом да се развије кад му је саопштен указ о распуштању (стр. 97). Ријечка резолуција и преговори мађарске опозиције са Хрватима учинили су своје. Цар је био одлучан. Он се решио да оружјем брани дуализам.

После избора, Кошутаова опозиција малаксава, 7/IV 1906 образује се влада Векерле-а, оланог човека Фрање Јосиф, искреног дуалисте. А да би иронија била већа у њој се налази као министар Фрања Кошут! Значи Мађари су напустили политику за независност. Кошут је све покварио. Он је био мали син великог оца. Њега је Фрања Јосиф успео да уплаши. (У ствари, нама се чини да се Кошут освестио, ако се узме да је уопште искрено мислио на сарађу са Хрватима). Ријечка резолуција изгубила је тиме свој велики разлог. Код Хрвата отада ће се „све јаче стварати уверење да је „у оквиру“ њихова будућност без изгледа“... (стр. 98).

Књига је писана сувише концизно. На малом простору изложен је велики материјал, због чега су излагања често у виду сентенца. Нажалост, правног мемоарског материјала је врло мало. Много тошта о чему је др. Т. писао већ је забележено и објашњено од других. Државноправни положај Хрватске са гледишта Нагодбе од 1868 детаљно је одредио Јосип Пливерџ, док је о Ријечкој резолуцији опширно писао Јанко Иблер (В. Хрватска политика, 1904—1906, стр. 371) и многи други. Др. Т. у опште се не осврће на ове писце, нити се изјашњава о неким детаљима у вези са Р. р. који су н. пр. код Иблера (стр. 365-6) друкче објашњени. Многа излагања личе на публицистички резиме онога што је о наведеним питањима

до сада речено. Ипак ми налазимо оправдања за овакав начин рада др. Т.. Много је времена прошло од Р. р., много штошта изчезло је из памћења. Надамо се да ће др. Т. новије политичке догађаје, које је стварао и у којима је лично учествовао описати са више непосредности и личног доживљавања.

Д-р Милан Владисављевић

Adam Pribičević, Seljak, Zagreb 1936. Str. 213, 8°.

О селу и сељаштву се пише одавно и на разне начине. Огромна литература је посвећена овим проблемима код свих већих народа. Нарочито лепа књижевност је у сељаштву налазила и налази свој богати и разноврсни предмет. Античка књижевност уводи већ сељака у свој затворени круг. У феудалној уметности сељак постаје неизбежна личност. У овој средњевековној литератури он се појављује као тип, али као тип нижег реда, као споредни додатак живота феудалаца. Око феудалних двораца и властелина оцртава се слика сељака дивљих, примитивних, али кротких и верних своме господару и „добротвору“. У литератури савременог друштва, сељак је остао важан књижевни тип и у књигама појединих великих уметника, као код Толстоја, Балзака, Кнут Хамсуна и других, личности појединих сељака остају психолошки најуспелија креација светске литературе.

Ма каква била уметничка вредност ових дела, идеологија писаца у односу на сељаштво је врло различита и углавном изражава основне социјалне, политичке, идејне покрете друштвене и историске средине у којој су ови писци радили и из које су црпили садржину и правац својих погледа. Ова идеологија је као једна врста завесе закрлаћала праву истину о животу и вредности сељаштва. Истина поједини реалистички писци су открили извесне стране сеоске стварности и указивали на смисао судбине сељака; али ови фрагментарни подаци су се често губили у општој идеолошкој оријентацији и предрасуди њихових творца.

И код нас поједини књижевници су посвећивали извесну а често искључиву пажњу селу. Селу се прилазило са нежношћу и наивношћу романтичара који у сељацима гледају извор исконске здраве снаге, а у селу идилични оквир у коме се одигравају прости, срдачни, обични, неискварени, народски животи „села, прела и другарства“ и у коме се оцртавају лепа стари обичаји, народна ношња, веровања, празноверице и сва патријархална наивност од града и цивилизације поштеђених људи. Други су сељаке оцртавали мрачним и оптужујућим тоновима. Престављали су их као нижу расу, проклету од судбине и богова да води увек исти мрачни, прљави бесмислени и тужни живот.

Убивствена туга и досада, осуство сваке културе, закон сељака је „ако сувише читаш, имаћеш празан деп“. Дегенерација, изумирање, болести, беда, затворени видичи. Нема никакве светлости која би дошла од њих и никакве перспективе за коју би било вредно залагати се. Мрак, прљавштина, дивљина. Овакво схватање сељака је у појединим земљама изражено у литератури и морално-политичким есејима, док у другим земљама лежи у мишљењима многих појединаца као и извесних друштвених редова.

Овакве концепције о сељаштву морале су произвести разне протесте и реакције. Људи од срца и племенитих осећања, као велики руски песник Некрасов, дали су болни артистички израз овом протесту, док су извесни социјални мислиоци, као Херцев, Чернишевски и Успенски у Русији са краја прошлог века, покушали да даду један моћни печат тежњи за познавањем праве истине и захтеву за еманципацијом сељаштва у оквиру једне сељачке демократије. У последње време и код нас су се јавили појединци, нарочито интелектуалци, који се окупљају да у једној научној социолошкој визији изразе стварност живота нашега села и да укажу на положај и вредност сељаштва у оквиру нашег народног живота.

Ми још немамо једну социологију нашег сељаштва, јер социолошка изучавања тек у последње време почињу да интересују наше научне раднике. Али, у задочњењу истина према другим земљама, код нас се послед

њих година јављају добри познаваоци села који подижу глас против тешког и ниског материалног и културног животног нивоа сељака и покушавају да озбиљније научно насликају тај живот и да означе путеве његове будућности. Кад се у делима ових писаца сеоски живот схвата као један део социалне стварности, који може да се изрази само на основу факата и помоћу одређених научних метода, у њима се може наћи доста често материјал од несумњиве социолошке вредности. Једна од последњих интересантних књига ове врсте јесте *Сељак* од Алама Прибићевића.

Познато је да су сељаци пасторчал како у стварној тако и у писаној историји човечанства. Вековни роб свога господара и земље, сељак је дубоко у цивилизацији остао роб земље. Писац наводи са разних места и из разних историских периода велики број примера из којих се види, колико је живот сељака био бедан, потчињен, угрожен, „гори од животињског“, како наводи већ Тиберије Грах за сељаке свога доба. Економски експлоатисан, социјално унижен, политички отстрањен, сељак је још био готово кроз целу историју погођен у ономе што је највеће и најдрагоценије у човеку: у човечанском достојанству. Господар-властелин је располагао његовом личношћу, његовим животом и кретањем, животом његове деце. Он је продаван као најобичнија роба, његове кћери су обешчашћиване, а „право прве ноћи“ је припадало властелину. Историја живота сељака све до краја Средњег века, (који у многим земљама траје до наших дана) је једна од најсрамнијих страна историје човечанства. Писац научно утврђује ово на основу богато покупљених података и навода. Античка књижевност сопственика робова, феудалци и њихови писци изражавају се са потцењивањем а често са мржњом о сељацима, сматрајући их за људе последњег ранга. Поезија сељака из ових периода је пуна тешког бола због положаја у коме се налазе или је изразито бунтовничка, уперења против племића насилника, који се сматрају за виновнике њихове тешке судбине. Под притиском велике беде и насиља, сељаци су у појединим одређеним околностима претварали ова осећања у конкретне акте; отуда сељачке буне које су се све у главном свршиле поразом сељака, поразом који се не заборавља. На грбачи милиона сељака одигривала се историја човечанства, у којој сељаци не само да нису имали никакве користи, него су били из ње грубо искључени. А. Прибићевић указује да је овакав живот имао велики утицај на психу и понашање сељака. Он је морао да се повуче у себе, да огруби, да постане неповерљив, лукав, подмукао, да морално отупи и да задржи извесне особине роба.

Али положај сељака у многим земљама ни данас није бољи. У Јапану, Китају, Индији и Балкану велики део сељака је још увек без земље или обрађује мали посед испод 2 h. Неписмени, унижени, запуштени, измучени у тим земљама сељаци дају утисак једног стационаiranог света. У самим напредним демократским земљама у којима је живот сељака бољи, они и даље остају предмет социалне и културне политике а не њен подмет. Сељак још нигде није узео своју судбину у своје руке, а још мање је стао на чело друштва у коме претставља велику већину. Писац указује на тешко непознавање и потцењивање сељака од стране горњег слоја, скупа скоројевића који, лишени сваке културне и социалне традиције, у селу гледају слику своје недавне прошлости од које су се за увек одвојили висином полскаја и дебљином презира. Подигнути својим положајима или динарима, они се стиде својих предака и сматрају „да господовати значи смети и моћи све“ (стр. 54).

Усамљено, село се све више одваја од града, који у односу према њему наставља феудалца, господара и искоришћивача сељака. Град, односно грађанство и село су све више објективно и субјективно поцепани и противстављени. То је факат који писац утврђује у историји и садашњости, али се не мири са њиме него будућност села и града види у њиховој сарадњи и једнакости. Осим тога град, који не претставља један тоталитет, био је у историји носилац политичког ослобођења маса, социјалних реформи, као што је и данас жариште нових друштвених идеја и облика. У којима село има више да добије него да изгуби. Зато село треба да се организује и економски и политички, али не против града него за себе. На овом путу

су, међутим, посејане велике тешкоће. Услед свог историског, економског и социалног положаја бившег роба, кмета и сталног насељеника земље, сељак је тешко покретан, без ширих видика и замаха, без оштријег политичког смисла, неповерљив сама себе, са малим разумевањем за веће skupине, са малом способношћу за колективне подухвате, увек више наклоњен да буде вођен него да води, наивно уверен да „они горе“ држе апсолутну правду којој он тежи. Али сељак виси у себи и друге изворе богате духовне енергије, која под одређеним околностима може да узме превагу у његовом општем социалном ставу. На својој земљи сељак се осећа да је велик, „да је цар“. Његова парцела је његова држава, као што је држава за њега парцела. Осим тога, земља је његова највећа страст, потврда и проширење његове личности, једино место где он осећа да нешто значи у свету и држави. У вези са овим, писац истиче дубока осећања људске величине, способности за жртву и самопрегорење код сељака. Сељак има осећање гордости да је једина продуктивна класа, да све од њега долази и да храни цео „свет гладница“ и да је истински стваралац. Писац истиче да сваки покушај за подизање села и друштвени преображај који буде вођен „освећењем филантропије“ и сажалењем „виших према нижима“ је осуђен у селу на пропаст. Сељаштво није нижа класа у историји. Оно је само од историје искоришћено и напуштено. Оно тражи да му се приђе на терену једнакости, као човек човеку. Са осећањем поноса и гордости, иде осећање правде. Сваки напор, свака буна сељака је ишла на то да се оствари што више правде међу људима. Сељаштво није никад правило освајачке ратове; његови ратови су одбрањени, вођени нужношћу да се поново оствари у свету „стара правична“. Ово осећање правде је тако дубоко и скоро мистично код сељака, да они верују у апсолутну правду која се мора једанпут остварити и да често мисле да извесни органи и поједини људи на земљи, позвани да врше правду, ту правду заиста и врше. Ово мистично осећање правде може значити наивност и пасивност према држаоцима утврђене историске правде, али, дубље, оно ће значити готовост сељака да се придружи сваком подухвату који ће заиста ући у борбу да се међу људима оствари ствара и највећа мера правичности. Сам овај дубоки идеализам довољан је да се оповргну тврђења многих аристократских и антидемократских мислилаца да је село осуђено да увек буде изван историје. Уз ово, сељак је оптимист са одређеним смислом реалног посматрања, миран, сталожен, трпељив и лишен многих предрасуда и конвенција грађанске „образованости“. Наш сељак је сачувао још у већем степену него у другим земљама изванредне особине отпорности, борбености и психичке снаге. Писац слично Вуку, истиче да то долази, између осталог, од тога што је турска власт била мање свирепа, мање унижавајућа и мање експлоататорска за сељаке него западни феудализам. Муслиманским државама на телесни рад није био утиснут онај жиг срамоте и понижења као што је то било у Европи.

Земљиште и расподела земље имају отсудни значај за економску, социалну и политичку организацију једне земље, нарочито једне аграрне земље. Тиме положај и услови живота и рада сељаштва добијају првокласну важност за живот, благостање и напредак једне нације. Сељаштво је дубоко демократско и као сви који раде оно не може да се развија без слободе, као што демократија и слобода не могу да се замисле ако је сељаштво економски, социално, политички и културно потчињено и унижено. Осиромашено, непросвећено и ропско село не само што значи опалање основне привредне гране једног друштва, пољопривреде, и наслон за сваку реакцију, оно је узрок пропадања целог народа и онемогућавање сваке стваралачке, напредне и културне акције чак и у оквиру ужих виших редова. Ово нарочито важи за мале народе, код којих напредак и култура морају имати широку основу у народним масама, или их неће бити. Демократисање економских односа на селу, културно и материјално подизање представљају основне услове опстанка за сваки народ који мисли на своје продужење, снагу и напредак. Од свих услова непосредно зависи активно учествовање сељаштва у политичком животу народа и могућност једног истинског демократског режима. Сељак не жели нагоми-

лавање економских добара да би створио себи силу и моћ против других. Сила и богатство није идеал сељака, то је још Толстој забележио. Сељак је против експлоатисања других класа и народа, он је мирољубив, лојалан и лишен шовинизма, верских нетрпељивости и локалног патриотизма. Он жели само за себе и за друге: хлеба, мира, рада и слободе. Може интелигенција бити високо образована, може један део грађанства имати напредне идеје, али њихов утицај на општу политику народа биће лишен сваке вредности ако широке сељачке масе остану са ниским материјалним и културним животом као што је данас. Нема стварних политичких права и слободе, нема слободе мишљења и савести, нема успешне борбе за остварење бољег живота друштва и великих човечанских идеала, ако овом социјалном елану сељачке масе не даду подршке својим снагама и својим пожртвовањем. Док село буде живело у ниским економским и социјалним приликама, отстранено од сваког учешћа у тековинама културе и знања, један део интелигенције ће се предати и издати свој позив, други ће се уклати у пасивност и разочарење. Народима ће управљати силници у служби снага прошлости и назадњаштва и у корист малог броја привилегијаних. Сељаштво је код нас у једном снажном замаху освајало демократију, али није било у стању да је одржи. Под утицајем промена које су се десиле у производњи и техници рада и живота на селу, данас су дати објективни услови за једну нову и дубљу демократију. Све демократске снаге у народу и демократска интелигенција имају сад да у интересу своје и интересу највећег броја људи олакшају и убрзају овај процес: задобијањем за село тековина савремене пољопривреде, културних и политичких просвећивањем, прилажењем селу на основу идеологије лишене сваког романтизма, демагогије и празних псеудо-националистичких фраза. Село није данас феудална пасторална идилла или музеј фолклорних реткости, оно је једна друштвена стварност врло сложена и која носи у себи кличе за један нужни и стварни напредак а не повраћај у назад. Интелигенција има да иде у село као социолог, економичар и идејни политичар, а не као етнолог, партизан и ловац гласова. Нема опасности од културе за сељака и народ, опасност постоји од наприкултуре и отсуства културе. Ова култура имаће вредности ако значи „унети највишу меру правде у односе међу људима, учинити крај искористићавању човека човеком, појачати контролу друштва над појединцима, развити преко кооперације осећање другарства међу људима, отети појединца осамљености и ослабити бујање себичних осећања“ (стр. 155). На основу једне истинске материјалне и моралне културе, сељаштво ће бити у стању да уђе активно у вођење послова свога народа, да приђе демократији, да јој утисне садржину и да буде гаранција њеном одржавању. Демократија ће биши сељачка, или је неће биши.

На овим основним идејама и анализама је израђена књига Адама Прибићевића. Она се приближава социологији, јер је писац својим критичним и реалистичким ставом према традиционалним и романтичарским схватањима о селу разбио стару апокрифну социографију о селу. Али ова књига не представља још једну социологију сељаштва. Она је у сваком случају интересантан и важан прилог нашој руралној социологији, иако се још за сада осећа више једна социолошка оријентација писца него што је у њој остварен социолошки метод у постављању и објашњавању проблема сељаштва. Тако историски процес развоја сељаштва није схваћен у нужним квалитативно друкчијим фазама и у извесној специфичности која долази од различитих услова живота и рада код појединих народа и скупина. Сама историја сељаштва није добила своје потребно место. Економски фактори и околности економске условљености су местимично занемарени пред сталним наглашавањем моралних чинилаца. Истина је, да код једне старе класе психички фактори су од великог значаја, али у историској перспективи они на многим местима уступају место пред својим чиниоцима који делују у самој унутрашњој логици друштвеног система. Поред све воље за ниансирањем, Прибићевић је у главног сељаштво схватио као један тоталитет и није успео да се потпуно ослободи традиционалних идеја, изостајући тиме пред доказима данашње научне

социологије о диференцираности сеоског света. Услед овог, многе анализе остају социјални цртежи, а не социолошке перспективе и више се даје места литерарном и апстрактном доказивању него конкретној научној анализи.

Али не треба да се заборави да је ова књига писана у земљи у којој је наука сеоске социологије тек у помољу и затрпана тешким слојем традиционалних схватања, незнања, наивних и произвољних слика о селу, присиљених ћутања. Писац је снажно задао ударац свима старомодним, назадним, апстрактно фолклористичким сликама о нашем сељаку. Својим реалистичким смислом, својим одличним познавањем сељака и његовог живота, својом сталном жељом да стварност изнесе онакву каква му се истински приказује, као и својим уверењем да се ради о човечанским вредностима, он је још превазишао уобичајени либералистички приказ села. Он је показао да је сељаштво једна одлучна и важна народна и социјална снага и доказао да се само путем објективне науке може да открије њена права вредност. А снага не може да буде снага ако се не манифестује, и наука не може да буде наука ако се не бори за истину.

Д-р Ј. Ђорђевић

Радивоје К. Новаковић, адвокат-инвалид, Инвалидско питање и неповратност силе закона. Београд, 1934, стр. 741, *Ко није ратни инвалид? Ко има право по Инвалидској Уредби од 1 априла 1936.?* Београд, 1936, стр. 31.

Г. Новаковић је познат нашој јавности као специјалиста за инвалидско питање. Он ради већ више година, на томе да се инвалидско питање реши повољно и правично. До сада нажалост, није то решено. Не само то што инвалидима није дато оно што им је у току ратова обећано већ им је шта више, одузето и оно право које су стекли по инвалидском закону од 1921 год. Од 1929 до 1932 лишено је новим законима права на инвалиду преко 125.000 инвалида. Г. Новаковић у расправи „Ко није ратни инвалид?“, наводи низ случајева повреде стечених права инвалида (стр. 9—24). То су повреде не само стечених права већ и елементарних захтева правде.

У циљу да се донесе један нов закон који би исправио ове тешке неправде Клуб официра инвалида и ратника болесних и осакћањених спремно је свој „Предлог са побудама о изменама и допунама у инвалидскоме Закону од 1929“, (Београд 1936). Предлог је донет на јавном збору инвалида у Београду 11 авг. 1935 год. Ту су, у главном, стављени предлози са циљем да се правилно одреди појам ратних инвалида (§ 1—§ 3), затим помоћ, бесплатно лечење и издржавање (§ 4 — § 7). Предлог се, затим, детаљно бави питањем инвалидске пензије или инвалиде (§ 8 и сл.) и другим правима инвалида (бесплатан подвоз, погребни трошкови, инвалида породицама, сирочад ит.д.).

Акција г. Н. и клуба официра инвалида и ратника болесних и осакћањених заслужује озбиљну пажњу. Она је не само правична већ њен успех диктује начело поштовања стечених приватних права, једно од основних начела на којима почива савремени друштвени поредак. Најзад, интерес заједнице несумњив је и држава би морала да задовољи правичне захтеве инвалида.

Б. М. Н.

Dr Blagoje Nikosavić, Die Agrarverfassung und der landwirtschaftliche Kredit Jugoslawiens. S. 85. Verlagsbuchhandlung Paul Parey, Berlin, 1935.

A. H. Hollmann, Agrarverfassung und Landwirtschaft Jugoslawiens S. 136. Verlagsbuchhandlung Paul Parey, Berlin, 1931.

У познатој збирци Извештаја о пољопривреди (Berichte über Landwirtschaft) часописа за аграрну политику и међународну пољопривреду, објављена је крајем 1935 године докторска дисертација д-ра Благоја Никосавића: Аграрни поредак и пољопривредни кредит Југославије. Рад г. Н. је у низу радова о пољопривреди страних земаља, већ друга публикација о нашој пољопривреди у овој збирци. Прва је била (1931 године): Аграрни поредак и пољопривреда Југославије од Dr. A. H. Holl-

шап-а, тадашњег професора и директора Института за страну пољопривреду Високе Пољопривредне Школе у Берлину.

Различити наслови ових двеју књига одају пре разлику у основном схватању проблема наше пољопривреде, него разлику у третираној материји. Само што је проф. Н. дао један синтетички приказ тешкоћа и проблема наше пољопривреде, док је г. Н. други део своје књиге посветио питању аграрног кредита које сматра „најважнијим и централним проблемом југословенске аграрне политике“ (стр. 37).

Г. Н. у својој књизи излаже најпре историјат аграрних односа у разним крајевима Југославије. Овај део се одликује прегледним и концизним излагањем. Писац је успео да на неколико страна прикаже разне фазе кроз које су ти односи прошли у свом развиту. Затим г. Н. излаже мотиве и резултате наше аграрне реформе. Овај део добрим делом представља одговор на тезе проф. Н. о нашој аграрној реформи. Те тезе не излазе из оквира обележеног познатом политичком теоријом многих средње-европских писаца о кобним последицама пропасти Аустро-Угарске по привреду свих средњеевропских земаља, па посредно и по светску привреду. Док је ослобођење сељака од феудалног ропства у Босни, Херцеговини и Јужној Србији не само „велико културно дело“, него је и привредно целисходно, — подела велепоседничке земље у Војводини, Хрватској и Словеначкој бацила је југословенску пољопривреду (нарочито сточарство) за деценије у назад, тако да представља „у привредном погледу скоро катастрофу за нову државу“ (стр. 29). Разбијањем великих поседа уништене су ћелије пољопривредног напретка, уништен је културни фонд у коме је био нагомилан рад читавих генерација (стр. 129; в. такође стр. 87, 92 и 131). Као у осталим државама источне и југоисточне Европе, и у Југославији су политички чиниоци ометали развој пољопривреде. Узроци неуспеха југословенске аграрне реформе леже у њеним чисто националистичким мотивима.

Довољно је познато да наша аграрна реформа није извођена по једној одређеној замисли и једном плану. Било је много несталности у схватањима и много грешака у извођењу¹⁾. Али је ипак све то далеко од „бесмисленог разарања привредних и културних вредности“ (стр. 33). Ова излагања проф. Н. јако су политички обојена и пристрасна, а тумачења иначе познатих чињеница произвољна (в. стр. 29, 33, 34). Његово гледиште не потиче из научног и критичког испитивања стварности, него је израз једног одређеног политичког става²⁾.

Сасвим је супротно гледиште г. Н. о нашој аграрној реформи. Он признаје да је она недовољно припремљена и рђаво организована, да је несигурност у спровођењу неповољно утицала на производњу и да су финансијска средства била недовољна (стр. 28—29). Али сасвим умесно одбацује тврђење проф. Х. да се опадање аграрне производње и извоза има приписати (и то скоро искључиво) аграрној реформи. Најпре тешко је с обзиром на територијалне промене вршити тачна статистичка поређења, али несумњиво да су производња жита и сточарство највише опали у крајевима који су страдали од рата (у људству и материјално), а не у онима где је извршена аграрна реформа (стр. 29 и 34). Затим куповна моћ Аустро-Угарске и Немачке, главних купаца српског жита, после рата огромно је пала, а одлучујући положај прекоокеанских земаља као извозница жита на европском тржишту створен је за време и после рата. Најзад и послератни аграрни протекционизам је неупоредиво јачи од предратног (стр. 29). Г. Н. на основу статистичких података показује да се аграрна производња после ликвидације аграрне реформе (1931 године) повећала, и то, поред осталих момената, баш услед консолидације односа створених аграрном реформом. Г. Н. такође не прима тврђење да су велики поседи били ћелије пољопривредног напретка.

¹⁾ Холман усталом признаје да је аграрна реформа у самој Југославији била и још увек је предмет наоштрије критике (стр. 39).

²⁾ То се види и по томе што је Холман много објективнији у коментарисању аграрне реформе у јужним крајевима наше земље. Ту наводи и утицај традиционалних аграрних односа, и засталост становиштва и општу привредну дезорганизацију после рата (стр. 48).

Ти велики поседи претстављали су за њихове сопственике само изворе прихода, а о техничком усавршавању и интересу целе пољопривреде није се водило рачуна (стр. 33). Уосталом велики посед и није уништен аграрном реформом, као што тврди проф. X. Просечна величина великог поседа јесте смањена од 2634 ha на 1864 ha (а удео обрађене земље од 960 на 311 ha), али је „тима велепоседницима у довољној мери пружена могућност да уреде своје поседе и да их прошире на рачун необрађеног земљишта, чиме би могли да испуне своју функцију у народној привреди, наиме да маси сељачких газдинстава послуже као пример и тиме допринесу подизању целокупне пољопривреде (стр. 36). Г. Н. закључује да повећана куповна снага 215.000 самосталних сељачких газдинстава, створених аграрном реформом, представља добитак не само за југословенску пољопривреду, него и за индустрију и трговину, дакле уопште за народну привреду као целину (стр. 37). Аграрна реформа је дакле успела и привредно и социјално.

Г. Н. мора овде међутим да се учини замерка што је у побијању тврдња проф. Н. о искључиво политичким мотивима наше аграрне реформе отишао у другу крајност, тако да поред несумњиво тачне констатације је „у Србији шојам политичког ослобођења од турске власти био уско везан са економско-социјалном еманципацијом сељака“ (стр. 22), даје научно (историски и социјолошки) потпуно неодржива симплистичка објашњења. (На пр. напоменама 40 на стр. 27, где познате изјаве вођа првог устанка да се Срби не боре против султана него против дахијског зулума, диктоване најелементарнијом тактичком мудрошћу, узима као аргумент да докаже превагу економских или чак одсуство политичких мотива устанка; в. такође стр. 12, 22, 23, 27). Изгледа да је г. Н. Холманово истицање националистичких мотива у аграрној реформи схватио као неки оправдан прекор, па је, успешно одбранивши аграрну реформу од тог приговора, трудио се по сваку цену да избрише или умањи вредност чињенице о огромној улози политичких побуда и циљева у српским устанцима. Побивање теза проф. X. било би много успешније да се у њему задржао на потребној научној висини.

Други део књиге г. Н. посвећен је питању пољопривредног кредита. Било је очекивати да у њему укратко образложи своје гледиште да је питање пољопривредног кредита главно питање наше пољопривреде. Међутим он то није учинио. У књизи не само да није заступљено једно јасно гледиште, него се налази на разнородна, па и супротна схватања, чији узајамни однос писац није умео да одреди.

„Задатак аграрног кредита у Југославији је, по Н., да допринесе поновном стварању рентабилности југословенске пољопривреде, која је услед кризе нестала. Јевтин кредит треба наиме да југословенској пољопривреди омогући увођење нових, рационалних производних метода и рентабилних култура, као и побољшање услова за продају и уновчење аграрних производа. Али несумњиво је чињеница да при свем значају којег кредит има за сељачку привреду у њеном садашњем стању, питање цена игра одлучујућу улогу не само у погледу употребљивости тога кредита, него и у погледу општер привредног положаја те привредне гране. Од цена аграрних производа коначно зависи корисност и дејства и најповољнијег и најбоље организованог кредита“ (стр. 38; в. такође стр. 85). Г. Н. као што се види, излаже овде једно за другим, два потпуно супротна гледишта. Међутим та два схватања не могу се једном једином рећу („али“) раздвојити, одн. спојити, него је требало прецизирати однос између њих. Ако је кредит главно питање наше пољопривреде, онда значи да је питање цена претходно углавном решено. И обрнуто ако је обезбеђење цена одлучујући чинилац, онда је значај кредита много мањи³⁾. Кредит је само једно од средстава неопходних ако постоје тржишни, организациони и други услови за стварање или повраћај рентабилности једне производње, али сам кредит не може да је створи. Г. Н.

³⁾ Никосавић се, као што сам рекао, није определио. Док на неким местима даје питању аграрног кредита неоспорно прво место (стр. 37), дотле на другим местима (напр. на стр. 38) ставља га међу најважнија и најактуелнија питања.

то сазнање додуше није страшно. Он има тачних констатација у томе смислу (в. стр. 40, 41, 81), али из њих не извлачи потребне закључке, не испитује проблем до краја.

Могу се примити г. Н. поставке о потреби повећања средстава Привилеговане Аграрне Банке и земљорадничких кредитних задруга и о потреби појевтињавања аграрних кредита, и тврђење да је јевтин и обилан кредит потребан ради преориентације и унапређења наше пољопреде, ради њене индустријализације уопште. Такође се не може спорити ни потреба мелiorације и добијања нове земље за колонизацију (стр. 39), као ни значај ширења пољопривредне просвете. Али све то још не значи да је стварање кредита за сељака централни аграрно-политички проблем ове земље (стр. 52), или да од решења тога проблема више или мање зависи решење свих осталих (стр. 83—84). Јер то би значило да остали проблеми наше пољопривреде чекају само на решење кредитног проблема, па да се наша пољопривреда подигне и унапреди, — а то није случај. Кредит је централни и најважнији проблем онде где постоји једна — по својем положају и могућностима у оквиру народне привреде и у светској привреди — продуктивна и рентабилна радност, дакле где постоји тржиште које обезбеђује рентабилност. Финансирање наше данашње пољопривреде међутим значи попуњавање недостатака рентабилности који је заснован у неповољном положају наше пољопривреде најпре у оквиру светске привреде, па и у оквиру наше народне привреде. Главни недостатак наше пољопривреде није одсуство новчаних средстава за производњу, није одсуство капитала, него слаба куповна снага. А тај недостатак куповне снаге није изазван недостатком кредита, и никаквим се кредитом не може уклонити⁽⁴⁾. Проблем није дакле толико у обезбеђењу новчаних средстава, колико у обезбеђењу извесне куповне снаге као резултата земљорадничког рада потпомогнутог или омогућеног кредитом.

Не може се примити ни гледиште г. Н. да је један од главних задатака пољопривредног кредита осигурање и изградња постојећег сељачког имовног поретка, који се може сматрати социјалним и националним идеалом (стр. 39 и 40). Економске потребе, кредитна способност, могућности организације и преориентације производње су сасвим различите у разним категоријама поседа од 2 до 20 ха. Према томе не могу се идентификовати, сматрати као једна хомогена група, сви поседи од 2 до 20 ха, јер су ту заступљене разне категорије сељака, од оних који имају довољно земље за привредну независност и напредак па до оних који су, услед оскудице земље, сеоски пролетери. Та идентификација дакле не може да послужи као подлога да за какво решење југословенског аграрног питања. „Социјални и национални идеал“ могу представљати само поседи оне величине, која сељачкој породици омогућава пристојан живот и економску независност.

На крају своје књиге, г. Н. каже да ради решења проблема аграрног кредита треба применити нове, опсежније мере и средства. „Активна, плански спровођена аграрна политика која би почивала на постојећим условима и могућностима данас је потребнија него икад“ (стр. 85). Овај закључак је сувише општи да би се могао критички оценити, и нема довољно логичке везе са целом књигом.

Проф. Х. је много дубље зашао у проблеме наше пољопривреде. Он најпре испитује привредну структуру нашег задругиног покрета. Задружни покрет у Југославији имао је исти корен као и Рајфајенов или задружни покрет у Данској: да сељаку олакша прелаз на повчану привреду и да га сачува од експлоатације приватних зајмодаваца. Али развитак је у Југославији био супротан оном у Данској која се с правом сматра као узор задружне организације једне извозничке аграрне земље. У Данској тежиште је код задруга које непосредно утичу на производни

⁴⁾ Н. употребљава један смислени, али неоправдани аргумент: индустријске земље обилније снабдевају своју пољопривреду кредитом него што то чини наша земља (стр. 82). Међутим различита привредна структура, степен привредног развитка, проценат аграрног према неаграрном становишту, богатство земље, итд. чине свако такво опште поређење беспредметним.

процес. Развитак почиње са набављачким и продајним задругама и ускоро прелази на производне задруге у којима достиже врхунац свог техничког и организационог развоја. Набавка кредита не задаје бриге. Кад се производња нормално развија, кредит се обично лако нађе. Зато су банке позване. У Југославији међутим, услед привредне заосталости, аграрне пренасељености, недостатка капитала и др., потиснут је у позадину главни задатак задружне сарадње у једној извозничкој аграрној земљи: стварање производних и продајних задруга које би непосредно утицале на пољопривредну производњу (стр. 115—118).

Ако је дакле у Југославији најразвијеније кредитно задругарство, то не значи да је оно најважније, него напротив то је симптом једне константне структурне кризе која се не лечи кредитом.

По проф. Х. суштина аграрног проблема у Југославији је у томе што је земља, у поређењу са другим европским аграрним земљама, које се налазе на вишем ступњу цивилизације и раде са бољим техничким средствима, у аграрном погледу релативно пренасељена, т.ј. што многи крајеви Југославије имају у односу на искоришћену пољопривредну површину, сувише велико пољопривредно становништво, које услед слабог развитка градова и индустрије, нема довољно могућности запослења ван пољопривреде" (стр. 131).

Пошто оскудица земље није уклоњена аграрном реформом (т.ј. распарчавањем великих поседа⁹⁾, мора се, ради поправке тога стања, најпре повећати интензитет југословенске пољопривреде: прелазом од производње житарица, екстензивног сточарства и извоза сировина, на интензивно сточарство, искоришћење сировина у самој земљи и извоз скупљег прерађеног производа (млекарство и свињогојство) (стр. 73 и 104). То није само технички и економски, него и врло важан социјални проблем. Прелаз од екстензивног на интензивно сточарство који захтева навикавање сеоског становништва на трајан, редован рад, изазвао би дубок преображај целог начина живота сељака (стр. 134).

Традиционалан начин рада југословенске сељачке привреде садржи велике паузе у раду, које имају својих пријатности за начин живота и традиционалне обичаје сељачке породице, али га у прилично честим годинама рђаве жетве доводи до ивице беде. Санирање сељачке привреде баш се састоји у томе да се тај вакуум рада попуни једним системом који постојећу радну снагу сељачког газдинства боље искоришћава једним свакако напорнијим начином рада (са употребом вештачког ђубрива, бољих алата итд.), али упркос мале површине осигурава му задовољавајућу egzистенцију. Југословенски сељак стоји пред избором између та два система.

Осим преображаја пољопривреде, мора се радити на подизању домаћих индустрија које би примиле вишак аграрног становништва (стр. 69).

Југословенски аграрни проблем уопште није никакво специјално питање аграрне политике... него опште питање народне привреде, питање планског упућивања становништва аграрно пренасељених крајева у друга занимања у народној привреди, нарочито индустрију (стр. 131).

С обзиром на радикалан карактер преоријентације пољопривреде, проф. Х. сматра да се треба користити примером сељаштва западно-европских земаља и одмерити које се вредности („позитивног животног садржаја“) губе, а шта се добија тим прелазом (стр. 135). Не може се порећи да је капиталистичка привреда сељаштву одузела најбоље одлике његове особености, не давши му еквивалент културних вредности. Поносни сељак који је такоређи имао посла само с Богом, данас..... се ни у чему не разликује од осталих потиштених и упропашћених бића савременог друштва. Његов сељачки етос, његов сељачки карактер, његова дубока побожност нестали су" (стр. 136).

Могу се ове преокупације проф. Х. назвати септименталним или наивним, тиме проблем није решен. Није важно које особине сељаштва проф. Х. сматра драгоценим и које последице капитализма фаталним.

⁹⁾ При чему Х. игноривши статистичке податке, говори о подели целокупног великог поседа (в. стр. 129).

У оквиру ове књиге довољно је што је указао на један од најважнијих наших социјалних проблема у вези са пољопривредом и сељаштвом.

Г. г. Никосавић и Холман се слажу у више важних питања (на пр. интензивирање пољопривреде) и несумњиво је потребно повољно решити питање нашег аграрног кредита ако се извесни важни задатци желе остварити. Али је решење питања аграрног кредита потпуно узалудно ако они који воде аграрну политику нису начисто с тим које су основне чињенице и тешкоће наше пољопривредне производње. Јер само на основу њих може да се одреди шта треба да претходи организација кредита, само на основу њих може да се приступи планском раду у смислу смишљеног предвиђања и доследног спровођења и тек тада ће кредит моћи целисходно, т.ј. продуктивно да се употреби.

Као закључак из паралеле ових двеју књига, може се рећи да је књига проф. Х. писана са више рутине и (у II делу: о савременим проблемима наше пољопривреде) много ширим захватањем проблематике, али зато прилично немарно и неједнако. Док је део о аграрној реформи писан пристрасно и пун брзих и уопштавајућих судова, докле други део, поред извесног сувишног материјала, садржи, иако недовољно испрпна, низ тачних олажања о основним проблемима наше пољопривреде. Г. Н. напротив савесно је прикупио и успешно савладао велики материјал и уложио много труда у свој рад, али — ма да је извесна појединачна питања темељно испитао — није успео да теориски повеже поједине своје судове и да дође до једног начелног закључка о проблемима наше пољопривреде и о месту које међу њима припада кредитној проблему. Ове две књиге се узајамно допуњују. Никосавићева Холманову, исправљајући једностраности и нетачности излагања о нашој аграрној реформи. Друга прву, дајући потребну теориску прецизност излагањима о значају кредитног проблема у нашој пољопривреди. Оне по својим добрим странама, а и поред својих недостатака, представљају значајне прилоге нашој веома сиромашној аграрнополитичкој литератури.

Д-р Слободан М. Драшковић

КОНГРЕСИ

ХII. Међународни Конгрес за Социологију.

Социолози су поступили слично италијанским фашистима. Када су их запитали како они схватају државу, италијански фашисти су рекли: пре него што смо дали дефиницију државе, ми смо је прво *заузели*. Исто тако су и социолози најпре створили Међународни Институт за Социологију па су онда приступили истраживању: шта је Социологија. И тако често бива у области друштвених односа: прво људи од интуиције и иницијативе створе чињеницу (факат) па после оставе другима да то објасне. Једни, а то су индивидуалности, стварају а други описују створено. Акција индивидуалности личи на физичке законе: и оне као и ови јесу *предмет* људских истраживања и научних категорисања. Једни људи *стварају* историју а други је *пишу*.

Међународни Институт за Социологију потиче још из времена од пре Великога Рата (1914.—1918.) и постао је највише устаоштво чувенога францускога социолога, René Worms-а, који је био *maître de requêtes* у Главној Контроли (*Cour des Comptes*) у Паризу и *maître de conférences* (руководилац семинара) на Париском Правном Факултету и, најзад, постао један од *maîtres* (учитеља) Науке о Социологији. Релативно мали положај у државној служби нису му сметали да задобије велики положај у Социологији. Нису само мандарини који могу бити учени и постати славни: може се неко истаћи и без и преко чиновничке каријере. Не састоји се сва вредност човекова у — указу.

Што се тиче саме Социологије, ни једна наука није била толико спорена као она, када се почела да се појављује у Друштву Наука: спорена јој је била и потреба њенога доласка на свет и њено оправдање и њена индивидуалност. Па и данас није престала та опозиција од стране других наука: ни науке не желе конкуренцију ни ривалство; нарочито су нерадо примиле Социологију Друштвене Науке, пошто је она претила да све те Науке стави на друго место а она да буде изнад њих, да њима доминира као једна друштвена „Наднаука“. Приговарало се новој, младој, науци, Социологији, да она нема свога предмета, да ће она, у самој ствари, бити само један механички скуп, збир, појединих друштвених наука, Историје, Права, Људске Географије (Géographie humaine), Етнографије, Филологије ит. д. које имају своје специјалне области, збирају чињенице из тих области, из прошлости и садашњости, из њих изводе закључке и законе који управљају тим чињеницама и онда где ту има места и празнога простора за још једну науку? Остало би Социологији, као што је речено мало час, да све те закључке и све те законе обухвати и среди али то не би био никакав идејни него чисто технички посао, то не би била, дакле, наука него само једно сређивање, једна обимнија статистика него обична статистика.

Међутим, на ово је одговорено, најпре, да, ако Социологији не би било места *између* разних друштвених наука, ако ту не би могло бити координирања, у односима ових наука и Социологије, може бити међу њима хиерархискога односа, у том смислу да Социологији има места *изнад* речених наука. Јер, свакако, оним закључцима и законима појединих друштвених наука владају други, још *општији* закони, закони *социолошки*: закони тих наука то су *causae* а закони социолошки, узети скупа, јесу *causa causarum*. Затим, није друштво само механички збир појединаца тако да, изван ових, не би било другога или других бића већ, осим и изнад појединаца, постоји једно биће особите врсте (Durkheim, Worms у Социологији, Gierke, Gumplowicz у Праву), та сама заједница која, као неки материјално-духовни организам огромних размера, има своје сопствене законе, а то су закони социолошки који се не поклапају потпуно са законима појединих друштвених дисциплина.

Али, осим овога спора о праву Социологије на сопствену егзистенцију и индивидуалност као науке, поставило се, и поставља се још непрестано, питања о самој корисности социолошких истраживања и закључака. Наиме, ако су социолошки закони нешто предестинирано (фатално), онда какве потребе имамо да их сазнамо када ће се друштво, и поред тога нашега сазнања, и даље кретати, и против, евентуално, наше воље (која је ту немоћна), правцем који му обележавају ти неминовни закони? А ако су, пак, друштвени појави домен људскога рационализма т. ј. ако је ту људски дух закон и стваралац, зашто је онда нужно да знамо линију пролхлих социолошких појава: ми ћемо друштвеним појавима дати ток и друштву облик и организацију како то ми будемо *хтели*.

Не можемо се даље, овде, упуштати у ова разматрања: у осталом, ми смо се том темом бавили већ на другим местима (на пр. у чланку: *Des suites nuisibles d'un abus de la théorie des analogies*, „La Revue Mensuelle“, Genève, 1920.) и од тих ранијих својих скромних испитивања да наведемо овде само то да, по нама, друштвени појави и друштво греде једном резултатом одређеном *физичким законима* који дејствују кроз народну масу и духом човечјим а специјално духом *индивидуалности*. У области друштвеној, Бог је, као и иначе, *суверен* али је он дао ту људском духу извесну *аутономију* која му допушта да и он, поред физичких закона, утиче на друштвене појаве и догађаје односно на друштво.

Али, без обзира на отпор на који је наилазила код признатих друштвених наука, Социологија је све више занимала духове и подстицала оснивања социолошких института, часописа и т. д. Н. пр., пре 4-5 године, устајовљен је, заузимањем Г. Le Fur-а, проф. Парискога Правнога Факултета, Institut international de philosophie du Droit et de sociologie juridique, који издаје и свој, врло добро уређен и пун одличнога садржаја, часопис: „Archives de philosophie du Droit et de Sociologie ju-

ridique; у Румунији (Букурешту), постоји Institutul Social Român са својим органом: „Arhiva pentru Știința și Reforma socială“ (основан пре тринаест година) чији директор је познати румунски социолог Г. D. Gusti (ове године изишла је једна споменница у част Г. D. Gusti-а: „Mélanges D. Gusti“, издање Института и „Arhiva“, из које ћемо прибележити сугестивну студију сарадника београдскога „Архива“, Г. Emile Sicard, membre associé de l'Institut international de Sociologie, под насловом: *De la priorité à accorder à l'Europe dans les recherches sociologiques*, Bucarest, 1936., т. ј. *Првенство које треба да се призна Европи у социолошким истраживањима*). Код нас, пак, иницијативом Г. Проф. Др-а Ђорђа Тасића, образовано је прошле, 1935., године, Друштво за Правну Филозофију и Социологију (слично таквом Друштву у Љубљани) где је окупљена читава једна плејада младих интелектуалаца чија вредноћа је јамство да ће и у нашој земљи социолошка испитивања и радови добити полета као и на страни. Од дела из домена Социологије која долазе да, и од своје стране, потпомогну научну активност у овој дисциплини поменућемо, из наше литературе, књигу једног од наших најбољих и најистакнутијих економиста (в. његово изврсно дело: *Увод у Економију*, Београд, 1934.) и социолога, Г. Д-ра Мирка Косића, пређ. редов. проф. Универзитета: *Проблеми Социологије*, књига I, Београд, 1934. (у Збирци: „Економски Течај Коларчевог Народног Универзитета“), 247 стр., једна књига из круга радова као што је скоро објављено првокласно дело Г. Проф. G. L. Duprat: *Esquisse d'un Traité de Sociologie*, Paris, 1936, 200 p., као и кратку али марљиво и документовано обрађену монографију Г. Др-а Душана Поповића, проф. Београд. Универзитета: *Историја и Социологија*. (Прештампано из „Летописа Матице Српске“). Нови Сад, 1936. Ит. д.

Институт је по свом оснивању покренуо и часопис (1893.): то је надалеко познати и признати „Revue internationale de Sociologie“ чији први уредник (rédacteur en chef) био је Г. R. Worms као што је он био и први председник Института. До Великога Рата, било је девет Међународних конгреса за Социологију а после рата три: 1930. (X.) и 1933. (XI.): оба у Женеви а последњи (XII.) у Брислу. Али Р. Worms није био присутан ниједном од ова три Конгреса: већ 1925. год. он је био преминуо на огромну штету Социолошке Науке. Услед тога — једно кратко време само — ни орган Института (Revue) није био излазио, све док, на место R. Worms-а, није био дошао, и као председник Института и уредник органа његовога, Г. Gaston Richard, хонорарни професор Социологије на Факултету Књижевности (Faculté ès lettres ou des lettres) Универзитета у Бордо-у, такође један од највиђенијих француских социолога. Г. Richard, са Г. G. L. Duprat, проф. Женевскога Универзитета и Vice-Président de l' Institute of Sociology у Лондону, који је, од дужег времена, и Главни Секретар Института, одржао је ову научну организацију, као и њен орган, „Revue internationale de Sociologie“, на висини на којој их је оставио R. Worms, трудећи се оба да Институту даду све већи и већи полет, онако како би то несумњиво било и под R. Worms-ом.

Г. G. Richard се је, због година живота, повукао претпрошле, 1934., године из директорства часописа и ово је, после њега, предузео један од његових најодличнијих ранијих студената, Г. Emile Lasbach, проф. Факултета Књижевности на Универзитету у Клермон-Ферану (Clermont-Ferrand): Г. Lasbach и ако врло млад (изгледа да је, бар до скоро, био најмлађи професор Универзитета у Француској), истакао се као један од најбољих социолога у својој земљи. Са њим, као directeur adjoint, налази се у Уредништву Revue-а Г. Ouy Achille, Париз. Г. Ouy је такође један од млађих истакнутих француских социолога. Као издавач часописа сада је, после велике париске књижарнице Marcel Giard, не мање чувена књижарница: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence (R. Pichon et R. Durand-Auzias, administrateurs): нема сумње да ће, под уредништвом Г. G. Lasbach-а и Ouy-а у издању поменуте књижарнице, часопис и орган Међународнога Института за Социологију наставити своју научну улогу и утицај у Социологији које је имао под ранијим директорима и издавачима.

Као признање његових великих заслуга за активност и успех Института, Институт је V. и VI. свеску (Juillet) 1935. часописа посветио G. Richard-у: „Numéro exceptionnel consacré à M. Gaston Richard“ (124 pages) са његовим портретом. Најпре, у овој свесци, долази уводна реч Г. проф. E. Lasbax, новогa директора органа Института, реч у којој се истичу заслуге G. Richard-а за даљи напредак Института, после смрти K. Worms-а, и онда обећање нових уредника да ће се, уз припомоћ даљих симпатија (affection) G. Richard-а и сарадника ревије, трудити да оправдају поверење које им Институт указује. Затим је G. Richard написао специјално један „Avant-Propos inédit“ (p. 11. à 33) за овај број часописа у коме предговору, као што вели G. Lasbax: „avec la simplicité et la pénétration qui lui sont coutumières, il retrace lui-même la genèse et le développement de sa pensée“ (он, г. Ришар, повлачи генезу и развијање своје мисли, са природношћу и продорношћу код њега уобичајеним). После су наведена, са рецензијама G. Lasbax-а, дела G. Richard-а („L'Oeuvre de M. Gaston Richard“, p. 37. à 49.) и, најзад, кратки изводи из истих дела („Extraits des ouvrages successifs de M. Gaston Richard“: p. 50. à 122.) а наиме: *Essai sur l'origine de l'idée de droit*, Paris 1892, 263 p.; *Le Socialisme et la Science sociale*, Paris, 1897, 200 p. (где се, стр. 192. à 208, налази закључак: „Insuffisance de l'individualisme. Rôle de l'Etat“); *L'Idée d'évolution dans la nature et l'histoire*, Paris, 1903, 406 p.; *La Femme dans l'Histoire*, Paris, 1909, 465 p.; *Manuel de morale et Notions de Sociologie*, Paris, 1910, 414 p.; *Pédagogie expérimentale*, Paris, 1911, 332 p. (в. : „Correspondance entre le développement individuel et le développement social.“ p. 89. et suiv.); *Sociologie et Métaphysique*, 1911 (Quatre article de la Revue: „Foi et Vie“, nos de juin- juillet, 1911, и то: 1° A propos de M. Durkheim; 2° Brève histoire des variations de M. Durkheim; 3° La distinction sociologique du Bien et du Mal chez M. Durkheim; 4° La Sociologie religieuse de M. Durkheim et le Problème des Valeurs); *La sociologie et les Lois Sociologiques*, Paris, 1912, 396 p.; *La Question sociale et le Mouvement philosophique au XIXe Siècle*, Paris, 1914, 363 p.; *Le Conflit de l'autonomie nationale et de l'impérialisme*, Paris, 1916, 133 p.; *L'Évolution des mœurs*, Paris, 371 p.; *Athéisme dogmatique en Sociologie religieuse*, 1923, Strasbourg, 48 p. (специјално: L'interprétation durkheimienne du totémisme australien“, p. 3i à 41); *La Notion de Société simple et primitive dans l'explication des faits sociaux* (article paru dans „Arhiva pentru Reforma Sociala“, Bucarest, 14 p.); *La Rôle et la Valeur de l' Analogie dans la synthèse des Sciences* (article paru dans „Archiv für angewandte Sociologie“, Berlin 1930, 20 p.); *Le Droit naturel et la Philosophie des valeurs* (Article paru dans „Archives de Philosophie du Droit“, Paris, 1934, 17 p.).

О Конгресима од год. 1930. и 1933. а специјално о овом другом, ми смо објавили, у „Архиву“ (Јули-Аргуст, 1933. год.) један кратак извештај. Сада ћемо додати да Институт није био у материјалној могућности да о овом Конгресу (1933. год.) изда Књигу Конгреса, као за ранији, X. (1930.), када је она изишла под насловом „Annales de Sociologie“ (наслов који су носиле и прератне Књиге Конгреса) већ су радови појединих Конгресиста изишли било у „Revue internationale de Sociologie“ односно „Archives de Sociologie“ (publié par l'Institut international de Sociologie sous la direction du professeur Duprat, secrétaire général) и другим стручним часописима. Разуме се да је ово недовољна накана, јер много је боље имати саопштења (les communications) Конгреса скупљена на једном месту, у истој збирци, него растурена у више разних повремених списа.

Као тема XII. Конгреса била је, као главно питање: „Les formes élémentaires de la vie sociale“ али је Биро Института (le bureau de l' Institut) био овлашћен да стави на дневни ред и друге теме, што је стварно и било, као што ћемо видети даље у овом извештају.

Г. Генерални Секретар, проф. G. L. Duprat, коме се дугује организовање и овога, XII., Бриселскога, Конгреса Социологије као и двају Конгреса у Женеви, X. и XI., применио је, што се тиче Конгреских радова, исти метод као и код претходних Конгреса а, наиме, G. Duprat је, у две серије публиковане у часопису чувенога Institut Solvay који је

у вези са Бриселским Универзитетом (Université libre, Државни Универзитет: разликовати од Université Nouvelle, Bruxelles, који није службени, државна школа): „Revue de l' Institut de Sociologie“, Bruxelles (Quinzième année), дао кратку анализу радова упућених Конгресу. (Анализе саопштења претпрошлого Конгреса, онога из год. 1933., Женева, Г. Duprat објавио је у горе наведеном часопису: „Archives de Sociologie“). Када се има у виду и велики број расправа које су биле послате Г. Секретару Duprat за XII. Конгрес Социологије, може се увидети колики је огроман посао Г. Duprat имао да савлада док је све те расправе прочитао и о њима написао приказе који су у толико били тежи за састављање што су, у једном веома кратком обиму, имали да садрже све главне идеје саопштења Конгресиста. То је, у једном релативно малом размаку времена, могао да савлада само један научник који тако влада социологијом као што је то случај са Г. Duprat. Треба бити необично добро упознат и са основним начелима Социолошке Науке, и са њеним методом, и са до данас објављеним радовима из те дисциплине па се умети наћи у тако великом броју студија, са толико разноврсних погледа, чињеница и у опште научнога материала и апарата какве су биле студије спремљене за XII. Конгрес Социологије.

Колика је, пак, корист од овога метода Г. Duprat-а за припрему Конгреса из Социологије, то се лако да видети. Прво, Конгресисти имају на тај начин могућности да се, још пре Конгреса, упознају са саопштењима о којима ће се дискутовати и са њиховом, у основи, садржином (равноте се да, што се тиче саопштења приспелих после 1. Јула, 1935. — до тога дана иду анализе Г. Duprat-а, — Конгресисти су се могли са њима упознати тек на Конгресу, приликом њиховога читања) и могли су, тако, да буду раније спремни за њихов претрес на седницама Конгреса. Затим, овп прикази Г. Duprat-а драгоцени су материјал за свакога који се интересује социолошким питањима а који није имао иначе прилике ни могућности да те расправе чује односно да их прочита у часописима где су оне штампане.

А сада ћемо да дамо овде списак саопштења која је Г. Duprat анализирао у „Revue de Sociologie“ de l' Institut Solvay. Прва серија садржи анализу саопштења приспелих Г. Duprat-а до 1. Маја, 1935. год. [Analyse de la première série des communications (reçues avant le 1er Mai 1935)], поименце ових саопштења.

1. Sociologie générale et méthodologique (Општа и методолошка Социологија):

1° Prof. Ch. A. Ellwood (Duke University, Durham): „Culture as an elementary factor in human social life“ (Култура као елементаран чинилац у човечјем друштвеном животу);

2°. G. Spiller (Institute of Sociology, Londres): „The basic data of sociology“ (Основа социологије);

3° Prof. Elboursky — Serebriakov (Academia Asiatica, Téhéran): „Analyse centrographique des relations sociales dans les formations primitives“ (центрографичка анализа друштвених односа у примитивним формацијама);

4°. A. Ouy (Paris): „Les formes élémentaires de la tradition et du progrès“ (Елементарне форме предања и напретка);

5° A. de Maday (Bureau International du Travail, Genève): „Les formes élémentaires de la vie sociale“ (Елементарне форме друштвенога живота);

6°. Prof. R. Cooley Angell (University of Michigan): „Complexes d'activités et de structures sociales comme unités sociologiques fondamentales“ (Комплекси друштвених делатности и структура као основне социолошке јединице);

7°. Prof. Kochanowski (Varsovie): „Quelques conclusions sociales tirées des indications psychologiques élémentaires“ (Неколико друштвених закључака изведених из основних психолошких индикација т. ј. назначења).

II. Посебна Социологија и основна груписања (Sociologie spéciale et groupes élémentaires):

1. Prof. P. Revelli (Gênes — Италија): „Sul valore dell' espressione „geografia sociologica““ (О вредности израза „друштвена географија“);
 2° C. de Meo (Institut de Statistique, Rome): „Le métabolisme démographique aux XVIIe et XVIIIe siècles dans certaines villes de l' Italie méridionale“ (О демографском метаболизму у XVII. и XVIII. Веку у извесним градовима Јужне Италије);

3° Dr. H. Sonnabend (Rome): „Il ricambio sociale in alcune popolazione bantu“ (Друштвена замена код неких народа од расе Банту. То су становници Родезије, у Јужној Африци, у Португалским Колонијама, Трансвалу, Swaziland-у, Basutoland-у или Bechouana);

4° Prof. J. Mazarella (Catane, Италија, Сицилија): „La structure de la famille ambilienne“ (Структура — састав — породице амбилненске: то је такав тип породице где је муж потчињен породици своје жене: *ambil anak* Малајаца);

III. *Sociologie économique (Економска Социологија):*

1° Prof. P. Descamp (Lisbonne): „Les origines du salariat“ (Порекло надница);

2° L. Durand (Université de Genève): „Une forme élémentaire de l' association du capital et du travail“ (Једна елементарна форма удружења капитала и рада);

3° D. Eulaud (Bordeaux): „La forme élémentaire de l' assurance sociale“ (Елементарни облик друштвенога осигурања);

Сви ови изводи штампани су у другој свесци за год. 1935. часописа Солвејевога Института.

Друга серија обухвата анализу, од стране Г. Duprat-а, радова које је добио после 1. Маја а пре 1. Јула, 1935. год. Ти радови су ови:

I. *Sociologie générale et méthodologique.*

1° Prof. Eubank (Université de Cincinnati): „Contrasting phases of Sociology in Europe and United States“ (Различности — контрасти — у фазама Европске и Сев. Америчке — т. ј. Сједињених Држава — Социологије);

2° D. Warnotte (Institut Solvay): „Contribution à la Sociologie du temps présent“ (Прилог Социологији Садашњег Времена);

3° Prof. L. von Wiese (Université de Cologne — Köln): „La notion des formes élémentaires de la vie sociale“ (Појам о елементарним облицима друштвенога живота);

4° J. J. van Schmid (Université de Leyde, Leijden; Холандија): „Rapports entre la collectivité et l' individu dans l' évolution de la pensée sociologique“ (Односи између колективитета а појединца у развоју социолошке мисли);

II. *Sociologie et groupes élémentaires:*

1° I. Leyder (Institut de Sociologie Solvay): „Portée sociologique d' une insitution indigène du Congo belge: l' épreuve du poison“ (Социолошки домашјај једне урођеничке установе у Белгиском Конгу: стављање на пробу отровом у случају сумње која, поводом каквог кривичнога дела, почива на једном члану заједнице и која сумња погађа и целу заједницу у њеној части);

2° Prof. Dwight Sanderson (Cornell University): „The rural community in the United States as an elementary group“ (Сеоска заједница у Сједињеним Државама као једна елементарна група);

3° Prof. Fl. Znaniecki (Université de Poznan — Пољска): „Les normes sociales élémentaires“ (Елементарне социалне норме);

4° Prof. de Mukerjee (Université de Lucknow): „The family in industrialism“ (Породица у индустријализму).

III. *Les Elites et le Métabolisme social.*

1° Prof. Arnost Blaha: „Le problème du peuple“ (Проблем народа);

2° Prof. Arnold Reymond (Université de Lausanne): „Les Elites et leur recrutement“ (Елите и њихово рекрутовање-прибирање);

3° Melle Giorg Levi della Vida (Université de Rome) „La teoria delle circolazione delle aristocrazie del Pareto e il ricambio sociale del Gini“ (Теорија циркулације Паретове аристократије и Ђиниева социална

замена. Референат износи објашњења Парета и Ђинија о опадању једног народа услед опадања рађања деце — што је, изгледа, општи знак у Европи);

4^о Prof. R. Michels (Université de Pérouse, Италија): „Ricambio sociale in genere e quello dopoguerra“ (Социална замена у опште и она послератна);

5^о Prof. Dina Camavitto (Université de Rome): „Il ricambio sociale nel Messico pre-cortesiano“ (Социална размена у Мексици прекортезијанској, т. ј. пре њенога освојења од шпањолских conquistador-а поименице Fernando Cortez-a, 1519.—1521., за Владе Карла V., Charles-Quint);

6^о Prof. Corrado Gini (Istituto di Stat., Roma): „Eccezioni apparente e eccezioni reali alla norma del minore accrescimento delle classe elevate“ (Привидне и стварне претераности правила мањег прираштаја виших класа);

7^о Prof. Castrilli (Université de Bari, Италија): „L'origine sociale des étudiants. Contribution à l'étude du métabolisme social“ (друштвено покрекло студената. Прилог изучавању социалног метаболизма);

8^о Prof. Mukerjee (Université de Lucknow): „Social factors in the decay of the Elite in Hindu Society“ (Социални чиниоци опадања Елите у хиндуском друштву).

Институт (који данас броји 100 чланова и 150 дописника: они представљају 23 велика удружења социолога у свима деловима Света) одржао је свој XII. Конгрес од 25. до 29. Августа, 1935. год., у Брислу. Првих пет седница биле су у Палати Светске Бриселске Изложбе (једна веома успела изложба опште човечанске културе која је, и великим бројем држава учесница, и својом необичном организацијом, као и садржином и лепотом привукла, сигурно, преко милион посетилаца), а остале седнице у Социолошком Институту Solvay. Један организациони одбор коме је био председник Г. Ernest Mahaim, пређашњи белгиски министар, поздравио је 150 учесника Конгреса. Конгресу су наизменично председавали: председник Конгреса Г. Проф. Ellwood (Duke University), потпредседници Конгреса Г. F. L. von Wiese, Sorokin, Gini, Dupréel, L. L. Bernard. Седнице Конгреса биле су отворене 25. Августа у 10 часова; после речи (allocation) Г. Председника орг. одбора Mahaim-а, Г. Председника Конгреса Проф. Ellwood-а, читања поздрава а, наиме, од American Sociological Society и Société japonaise de Sociologie, Главни Секретар Института, Г. Проф. Duprat, пожелео је добродошлицу представницима девет Државних Влада (de neuf Gouvernements) и савезних удружења; честитајући Институту на међународној интелектуалној сарадњи у области социолошких истраживања. Г. Duprat је дефинисао, затим, главни предмет радова Конгреса: *одредити шта се разуме под основним начинима друштвенога живота* („déterminer ce qu'en entend par modes fondamentaux de la vie sociale“). У другој и даљим седницама поједини референти читали су своје извештаје (communications), и те извештаје који су, највише, били састављени на француском (а било из је и на енглеском, немачком, италијанском и шпањолском) Г. Duprat је, потом, резимирао (на француском језику); после чега је долазио претрес дотичнога извештаја. Ако који референат није могао присуствовати Конгресу, његов извештај је Г. Duprat изложио, у изводу, пред Конгресом. Није нам могућно, ни у најкраћим тезима, изнети овде сав ток рада у појединим седницама и дискусије тако пуне учестности и корисности. Највећи број саопштења Г. Duprat, као што смо видели, приказао је у „Revue de l'Institut de Sociologie“, јер, као што смо приметили, Г. Duprat је, у овом часопису, анализирао само, извештаје који су му били послати до 1. Јула 1935. год. али су били саопштени Конгресу (било од стране аутора било, у њиховом одсуству, од стране Г. Duprat) и реферати приспели после тога датума а пре почетка Конгреса. Да од њих наведемо реферат нашега саптеменика, Г. Др-а Д. Томашића, доцента Универзитета (Загреб), који је, у четвртој седници Конгреса, прочитао на енглеском своје врло интересантно саопштење: *Sociological analysis of the Croatian village* (о њему смо донели раније, у бр. од Октобра, 1935., „Архива“, белешку); саопштења чланова

Румунскога Института за Социологију, напред поменутога, Г. Г. Vladescu-Racoassa (Секретара Института), Stahl-a, Г-ђице Costa-Foru, Г. Hersenі, сарадника нашега часописа, Г. Е. Sicard-a (из Clermont-Ferand-a, сада у Београду), чију тако документовану расправу: *Основни Елементи југословенске задруге (Студија социалне статике)* „Архив“ је донео у броју од Јуна ове године. Саопштења ове Г. Г. референата тидала су се: Румуније одн. „les communautés villageoises yougoslaves, zadrougas, et les unités domestiques serbes ou croates, issues de la dissolution partielle d'anciens groupements plus complexes“. (Довести са овим у везу и саопштење, овде већ наведено, међу анализама Г. Duprat, Г. проф. Sanderson-a, из Ithaca N. — У., о „les communautés rurales américaines“). Затим веома сугестивну студију Г. Тодорова, проф. Универзитета у Софији, о малим народима у упоређењу са великим народима. Ит.д. О целокупном раду XII. Међународнога Конгреса за Социологију објавила је, у органу Института, „Revue internationale de Sociologie“, једну исцрпну скицу приватна доценткиња на Женевском Универзитету, Госпођица Duprat, кћи Г. проф. Duprat и његова интелигентна и вредна сарадница у Институту за Социологију као и на Универзитету у Женеви (чијим подацима смо се и ми овде доста послужили). Г-ђица Duprat позната је добро са својих изврних студија из социолошке области н.пр. оних који су објављени у часопису Г. Ch. Bernard-a: „La Revue Mensuelle“. Стручњаке који би се детаљније интересовали за рад XII. Конгреса Социологије него што смо ми то могли изнети, упућујемо на горе речену скицу Г-ђице Duprat о томе Конгресу. Додаћемо овде само још то да је била врло жива дискусија поводом критике, од стране Г. Duprat, термина: „conscience collective“ (чак и у смислу који му је дао Espinasse) против које су Г. Г. Lasbax, Aurіac (Париз), Oйск (Брисел), Gurvitch (Париз), Cornejo (Лима), Оуу, истакли утврђену традицију али признају да изрази: „conscience nationale“ означају пре начине међузависности индивидуалних свести (consciences individuelles); Г. Gurvitch каже, шта више: „interpénétration“ (међупромицање). Као и то да је на Конгресу било учесника чак и из Британске Индије, поименице Г. Venou Kumar Sarkar, један врло плодан економско-социолошки научник из Калкуте који је, после Великога Рата, држао успела предавања на Париском Универзитету о Индији (в. његове најновије радове: *World-Culture in India Today*, Reprintend „from Prabuddha Bharata“, January 1936, Calcutta, а у вези са његовим радом, *Realities in the Relations between East and West* — т. ј. Стварност у односима између Истока и Запада — штампаним у истом часопису, 1934 год., као и: *India's Advances in Industrialism During the Period of the Depression*, Calcutta, 1936; в. још у „Архиву“, бр. од Априла, 1936. год., приказ од стране Г. Др-а А. Ристића, Секр. Беогр. Апелационога Суда, студије Г. В. К. Sarkar-a: *The Theorie of Wages in the Light of Social Insurance and Public Finance*, Calcutta).

Шеста седница Конгреса била је посвећена прослави стогодишњице „Социалне Физике“ „Physique sociale“ Adolphe-a Quételet-a, чувенога белгискога социолога и оснивача, може се рећи, позитивистичкога правца у Социологији основанага на органистичкој идеји друштва. Свечаности је председавао Г. Bovesse, Министар Просвете у Белгији, а одржали су, осим Г. Bovesse-a, говоре још: Г. Mahaim („Pourgnoi commémorer le centenaire de la Physique Sociale“); Armand Julin („Homages à Adolphe Quételet Statisticien (1796—1874)“); Eugène Dupréel („Quételet et la Philosophie“); Frank H. Hankins (Quételet's Average Man in Modern Scientific Research); Niko Gunzburg (Adolphe Quételet et la Criminologie). Г. Duprat је изнео с похвалом Кетлеове социолошке погледе од капиталне важности, поименице односе између нормалнога („homme moyen“ или type régulier) и патолошкога (le criminel ou délinquant étant un produit du „corps social“ qu'on doit réformer plus tôt que réprime: један производ социалнога тела т.ј. друштва који треба пре реформисати него казнити). (О Кетлеу и његовој социологији написао је једву расправу пуну ерудиције Г. проф. Е. Спекторски: *Стогодишњица Кетлеове „Социалне Физике“* у „Архиву“, бр. од Октобра, 1935. год.).

Затим су дошле седма и осма седница и, најзад, седница девета („séances de discussion“) од 29. Августа која је била скраћена услед народне и опште жалости због трагичне смрти Белгиске Краљице Astride, добре супруге, мајке и жене, која је баш тога дана била погинула у једној аутомобилској несрећи у Küsnacht-у, на језеру од Четири Кантона (Lac des Quatre Cantons, Vierwaldstättersee) у Швајцарској. У овој седници је, осим дискусија, Г. Duprat дао један кратак преглед радова Конгреса па је, после његовога говора, Председник Конгреса, Г. проф. Ellwood, захваливши организаторима Конгреса, делегатима Држава, савезним Удружењима, учесницима на Конгресу и Главном Секретару, Г. Проф. Duprat-у „à qui a incombé la plus lourde tâche“ (на кога је пао најтежи задатак), изразио своја честитања на успеху Конгреса, закључујући га 29. Августа, 1935. год. у 4¹/₂ часа по подне.

У својој административној седници, чланови Института извршили су изборе нових чланова и нових дописника, утврдили да идући, XIII., Конгрес Социологије буде у *Паризу Септембра, 1937. год.*, под председништвом Г. Mahaim-а. Конгресисти су имали два примања (рецепције) са закускама, у Општини Града Брисла и од стране Института Солве у Задушбини Универзитета (Fondation universitaire).

Ж. М. Периа

БЕЛЕШКЕ

Поводом књиге *D-r Victor-a Lef-ford-a, 20.000 Km. Zollmauern. Des Unrecht von Versailles. Zollunion Deutschland-Österreich-Tschechoslowakei. Eine Darstellung für alle arbeitenden Menschen.* 1931. Manzsche Verlags- und Universitäts — Buchhandlung, Wien-Leipzig, 87 Seiten. Г. Др. Виктор Лефора је један од истакнутих адвоката у Бечу који и стиже и има воље да се бави и општим питањима, специјално политичким и привредним, а не само пословима свога, правозаступничкога, позива, што треба увек признати и поздравити. Јер, ако би се интелектуалци, као Г. Лефорд, ограничили само на личне ствари, т.ј. на ствари које им доносе материјалне користи, они би се тиме једновремено огрешили о своје моралне дужности према друштву а, осим тога, ово би лишили његових учитеља и вођа: шта би било од друштва, ако се за његов опстанак и прогрес не би интересовали они који су по својим способностима и спреми најкомпетентнији да му дају директиву? Зато треба свагда одати хвалу оним стручњацима, адвокатима, лекарима, инжењерима, ит. д. који, у служби друштву, пружају прилоге и преко онога што друштву доноси сам њихов стручни рад.

Г. Лефорд не само да од свога времена одваја добар део на ствари своје земље, Аустрије, него иде и даље и

бави се још ширим проблемима, проблемима европским па и светским. Он је, на том пољу, стекао, и изван своје отаџбине, гласа те се и о његовим схватањима тих општих проблема мора, такође, водити рачуна а, нарочито, стога што је главна тема Г. Лефорда: питање о уређењу Европе на један начин који би јој, најзад, обезбедио трајан мир. Г. Лефорд је убеђен пацифист и као такав сматра да само једна Европа организована на једном *праву* сличном унутрашњој организацији појединих држава била би у стању да јој донесе такав мир, док данашња Европа, основана на међународној независности и суверености, представља једно хаотично стање у коме само материјална односно елементарна сила т. ј. *раш* може, у крајњој анализи, бити пресудан. Истина, Г. Лефорд припада једној држави која је била наш противник у Великом Рату, али у великом процесу или драми, да не кажемо трагедији, која се данас одиграва у Европи, ми морамо чути и послушати и противника. Ни један спор не да се правилно и справедљиво расправити, ако не даду реч обе стране, а у једној овако компликованој парници каква се данас води међу двама таборима — то су у главном они исти табори који су били и у Великом Рату — нема тога мишљења које не треба чути: ко зна ли баш на оној страни којој се не допушта да говори већемо наћи,

више или мање, истине? Јер, не видимо разлога да, у унутрашњим односима, тражимо слободу мишљења као неопходан услов напретка а да ту слободу поричемо својим иностраним противницима. С каквим правом устајемо против диктатуре, када се тиче питања која интересују само нашу земљу а хоћемо да наметнемо диктатуру, ако су у питању ствари већег значаја, и по простору и по времену и по броју људи, ствари читавога нашега Континента или читавога Света? То би било исто оно што смо горе напоменули: као када бисмо се бринули само за своје и себе а не и за друштво у коме живимо. Као год што је лични и породични патриотизам инфериоран према земаљском патриотизму, исто је тако овај последњи, и још више, инфериоран према ширем, европском и човечанском, патриотизму.

Г. Лефорд, као искрени поборник мира — он није то у речима само него и делом: даје своје решење питања како да се осигура мир на нашем Континенту — сарадник је чувенога швајцарскога пацифиста, Г. Charles Bernard-a, у чијем часопису се: „La Revue Mensuelle“ (Женева) појављује с времена на време са чланцима пуним не само аустријским него и европским родољубљем. Ако би се, можда, могла Г. Лефорду пребацити *једностраност* — ми то, одмах да се оградимо, не чинимо *a priori* (т. ј. без претходнога и објективнога разматрања његове тезе) — због тога што он види спас Европе само у измени тачније: ревизији садашњег Европскога Статута, Статут који почиња на Уговорима о Миру од год. 1919.—1920. („Es gibt nur ein einziges Mittel: die Herstellung des Zustandes von Europa gemäss den 14 Punkten, gemäss dem rechtsgültigen Friedensvertrag vom 5. November 1918, die Wiedergutmachung des Rechtes: Die Revision der Friedensverträge von Versailles, St. Germain, Trianon, Neuilly“: *op. cit.*, стр. 87., завршна), то, свакако, немају право да рале они који, од своје стране, тврде да Европа може избећи новератне несреће, једино ако се не буде дирало у данашње њено стање то јест у Уговоре о Миру из год. 1919.—1920. То је једна још већа једностраност: она би била слична захтеву наших противника да се сви ти уговори просто униште и Европа се врати у ону ситуацију у којој је би-

ла пре Великога Рата. Несумњиво је мање једнострано када наши противници траже само *ревизију* Мировних Уговора, јер ово значи да наши противници, у своје спору са нама, узимају за *базу* дискусије исте уговоре, да полазе, у *основи*, од садашњег Европскога Статута а не од онога из год. 1914. (пред Рат). У осталом, и сам Пакт Друштва Народа предвиђа ревизију уговора (чл. 19.), ако би било немогућно њихово остварење [само, као што смо се већ једном, у своје приказу студије Г. Куткутиса. (о ревизији Мировних Уговора: в. *Архив* од 25. Октобра, 1930. год. бр. 4 књ. XXI. [XXXVIII], стр. 298.—308.) изјаснили у том смислу, питање је дали се, у чл. 19. Пакта, мислило и на *ревизију шеришориалних граница ушврђених* Мировним Уговорима].

У сваком случају, у данашњем стадиуму спора започетога, 1914 год., између две групе Европских Држава, стадиум које прети нашем Континенту још опаснијим и разгранатијим ратним опасностима и друштвеним поремећајима, ми не можемо одбијати ни одбити да се свестрано обавестимо о свима елементима и моментима који стоје у вези са реченим спором и његовим опште корисним решењем а то и такво обавештење нећемо, сигурно, постићи игнорисањем и бојкотовањем литературе наших противника која се тиче Великога Рата, његових узрока, питања и одговорности за њега као и његове ликвидације Мировним Уговорима и њиховом применом.

Јер, ако смо пре Великога Рата, немајући још довољно искуства као и због тадашњег стања духова у целој Европи, и могли мислити да је начело народнога самоопредељења т. ј. начело народности највиши културни принцип у међународним односима, начело за чије остварење не би вредела правила о допуштеним и недопуштеним средствима, данас када имамо јасно пред очима чему је одвела и чему води таква идеологија, идеологија међународнога расула и анархије, морамо, логично, поћи и ићи другим, обрнутим, путем. Тај пут се оснива на схватању да принцип потпуно слободнога и независнога самоодређивања народа није хришћански него пагански принцип, принцип непријатељства, борбе, ратова и патњи. Напротив, прави културни принцип, културни у смислу Хришћанске Етике,

јесте принцип међузависности т. ј. солидарности народа, схватање које потиче од хришћанске идеје о човечанству као о једној целини од које су поједине нације само међусобно зависна а везани делови — идеја општега брства и мира.

Иста, дакле, идеја која данас добија маха и полета и у унутрашњим односима једног и истог народа: и народ је једна општа заједница, једна целина, чији су појединци само саставни делови, идеја која, међу појединцима, онако као иста идеја међу народима, омогућава солидарност, брство и мир.

Морају се, следствено, одбацити све аутархије, и аутархије националне са њиховим утакмицама и ривалитетима међу државама које повлаче за собом међународне сукобе и ратове; као и аутархије појединца, аутархије индивидуалне, тако штетне и опасне по друштвени мир и развиће осећања љубави међу људима: у место тога, треба да дође, као водила, идеја социјална, т. ј. идеја опште, и друштвене и економске, једнакости међу појединцима у држави.

Не мање се мора одбацити, из политике како унутрашње тако и међународне, теорија сатанскога паганизма, о небирању средства т. ј. теорија да циљ оправдава средство или теорија успеха (без обзира на средство) и поставити правило да оно што се не сме и није допуштено у приватним односима не сме бити употребљено ни у односима јавним. Најмање, пак, може се и јавно препоручити као средство идејне борбе. Правим културним циљевима, циљевима хришћанским брства и мира, нису потребни такви методи, и циљеви чији носиоци се служе насилним методама — тичало се то органа власти или појединца — нити су културни нити хришћански.

И стога што се није ишло једном правом т. ј. правилном линијом, ни у погледу идеја ни у погледу начина њиховога осваривања, није се ишло ни међу појединцима ни међу народима, и доживели смо и доживљујемо, у Европи, једну епоху у којој наш Континент игра можда своју последњу игру, игру у којој као улог (l' enjeu) представља сав његов утицај и његово вођство света као носиоца Хришћанске Културе. Постављало се питање, после Рата: ко је управо у ње-

му био побеђен? И на то се одговорило да је то био Исус Христос, „le Grand vaincu“ (Велики Побеђени). Јер, речено је, да је Он био победник, то јест Његове Идеје, не би било дошло до тако страшного догађаја и несреће. Међутим, одговор тај није тачан; ипак је Христос Победник: Велики Рат је показао куда иде Европа и цело Човечанство, када не следују Његовој Науци. Победа Христова, и ако у негашивном смислу, није зато мање очигледна. Да ли ће се Европа користити крвавим искуством кроз које је прошла и пролази?

Као што видимо, питање организације Европе то није само питање мира у њој него и питање њенога спаса. Организацију нашега Копна нису дали ни Уговори од год. 1919.—1920., ни Пакт о Лиги Народа, нити су је, у осталом, могли дати, пошто нису били резултат споразума (поравнања) између две групе парничара него су представљали решење које је једна страна, благодарећи победи т. ј. материјалној снази и сили, наметнула другој страни. Отуда, ни Лига Народа која, у основи, има исти карактер као и Уговори о Миру није, такође, била у стању да пружи Европи једно солидно уређење и обезбеди јој мир и спокојство. Напротив, Лига Народа је у многоме, као и Уговори од год. 1919. — 1920 из којих је она проистекла, допринела садашњим компликацијама које могу бити фаталне по Европу и Хришћанску Културу.

Једини начин да се Европа корисно и дефинитивно организује јесте Савезна *Европска Држава* (дакле: *Vundesstaat* не *Staatenbund*) која би значила замену, њоме, садашње хаотичне *Европе Лиге Народа*. Само, Г. Лефорд мисли да претходно ваља извршити ревизију Мировних Уговора, наравно у границама могућности и правичности, тако да у тој новој Европи (истински нова а не ова садашња која је погрешно названа тако док је она у истини само једно погоршано издање *старе*, претатне, Европе) не би било деобе држава на победничке и побеђене односно на државе првога и другога реда него где би све државе, и оне које су победиле као и оне које су биле побеђене у Великом Рату, и велике и мале државе, биле потпуно *правно* једнаке.

Међутим, по нашем нахођењу (што смо, такође, казали и раније у једном

чланку у „La Revue Mensuelle“), није, за стварање једне Савезне Европске Државе, безусловно нужна ревизија уговора. Јер, пошто би, у том Савезу, сам он, Савез, био суверен, док би садашње суверене државе имале само полусуверену или аутономну власт, онда би, н. пр., било равнодушно за једног Немаца или Мађара да ли он станује у Немачкој односно у Мађарској или у Румунији односно Југославији и, *vice versa*, тако исто било би свеједно, рецимо, за једног Југословена да ли је он у Југославији или у Италији *resp.* у Аустрији. Сви би се они налазили у својој заједничкој, савезној, држави, а њихова пребивалишта губила би сваки национално-политички значај. Онако исто као што се, н. пр., један Немац из Цириха (немачки кантон) осећа у својој земљи и када се налази било привремено било стално у Женеви (француски кантон) или у Лугану (кантон италијански), и обрнуто.

Главну је, за организацију и умирење Европе, да европске државе престану бити, у својим међусобним односима, независне и суверене силе, као што су то данас и поред Пакта и Лиге Народа, и постану, као делови Европске Савезне Државе, само, како мало час рекосмо, полусуверени или аутономни њени чланови. У својој сугестивној расправи: *La Suisse Asile du Droit international* („Supplément Revue Mensuelle“, Genève, 1930), Г. Лефорд вели: „Charles Bernard се труди да задржи повратак ка фетишизму суверености („d'arrêter le retour au fétichisme de la souveraineté“), који је страшиони и незајажљиви („plus terrible et plus vorace“) него Молох старих Феничана...“ (стр. 7). А даље вели: „Сама идеја државе претпоставља апсолутно потчињавање посебнога интереса општем интересу. Тако исто не може бити заједнице држава („une communauté des États“) пре него што себични интерес (појединих) држава не уступи место вишем интересу европском“ (ор. *cit.*, стр. 7). Само на тај начин, т.ј. помоћу ишчезнућа реченога начела међународне независности и суверености држава, т.ј. ишчезнућа Међународнога Права, коме то начело служи као база, и његова замена Унутрашњим Правом једне Опште Европске Државе постићи ће се оно што је још 1849. године казао Victor Hugo: „Le dernier mot doit être au droit et non plus, comme dans le vieux monde, à la violence“ (Dr. V. Leford, ор. *cit.*,

р. 7. et 8. као и у: 20.000 Km. Zollmauern, S. 87.).

Не можемо, у овај мах, дати опширнiju белешку о садржини монографије Г. Лефорда чији наслов смо означили на челу овога малог састава. Ограничићемо се једино да овде испишемо наслове појединих одељака: из тих наслова већ читаоци ће, надамо се, добити, у главном, идеју о схватањима Г. Лефорда односно садашњих прилика или боље неприлика нашега дела Земље.

I. Die Vorgeschichte der Tragödie von Deutschland und Österreich (S. 1. à 5); II. Rechtsunsicherheit (S. 6. à 20.); III. Die erste staatsmännische fruchtbare Tat in Europa seit 1919. (S. 20. à 25.); IV. Die „Unabhängigkeitserklärung“ Österreichs (S. 25. à 29.); V. Die Nichtbeachtung des Einspruches gegen die Zollunion vom Standpunkt des allgemeinen Völkerrechts (S. 29. à 39.); VI. Das Recht auf die Zollunion nach den Friedensgesetzen und dem Genfer Protokoll (S. 39. à 49.). VII. Zollunion bricht Meistbegünstigung (S. 49. à 35.). VIII. Der Vertragsentwurf zur Angleichung der zoll- und handelspolitischen Verhältnisse zwischen Deutschland und Österreich vom 19. März 1931 (S. 53. u 54.); IX Die Kompetenz des Völkerbundes und des internationalen Gerichtshofes im Haag (S. 54. à 64.). X. Der internationale Gerichtshof im Haag (S. 64. à 66.). XI Die wirtschaftlichen Aussichten der Zollunion (S. 66. à 70.); XII. Deutschland—Österreich — Frankreich und paneuropäische Gedanke (S. 70. à 78.); XIII Deutschland — Österreich (S. 78. à 84.). XIV. Schlussworte: Das Recht (S. 85. à 87.).

Гледаћемо да доцније, користећи се љубазним гостопримством „Архива“, изнесемо главне чињенице и мисли Г. Лефорда из појединих одељака горе наведених његове књиге на размишљање и оцену читаоцима „Архива.“

Ж. М. Перић

Једно мишљење о фашизму и комунизму. — Из „Мјесећника“ одштампана је интересантна студија г. Милобара, професора загребачког универзитета, под насловом *Држава и народ, егзекутива и парламенат, ауторитет и слобода*, Загреб, 1936. Она расправља најактуелнија питања данашњице, као што се види из држава, у којем се говори о држави и народу, о факторима равнотеже и поделе власти, о развоју држава у XIX и XX столећу (апсолутна по-

лицидјска монархија, развој парламентарне демократије, развој модерне диктатуре), о језри проблема, о врсти поделе власти, о додељивању легислативе, о равнотежи и народу, закључни осврт. Јасна излагања пишчева врло ће добро доћи онима који хоће да се, без трошења дужег времена, упознају с овим важним начелима по којима се власт вршила и врши у прошлости и садашњости. Писац пише концизно али ипак јасно тако да је цео напис лако разумљив. Значајне су констатације пишчеве у „закључном осврту“ где он каже: „Данас не тресе светом борба између демократије и њених противника, већ борба између комунизма и фашизма. Између ова два снажна противника пада демократија као *quantité négligéble* сасвим у позадину.“ По писцу, циљеви комунизма састоје се у интернационализму (и ационализму), у класној борби, у револуцији и терору мањине, у диктатури пролетаријата, у покорности централном извршном одбору у Москви, у колективном власништву, у безверству. Ове циљеве комунизам се нада да оствари над неорганизованим масама, у слабом, полуанархичним, парламентарним демократијама помоћу добро организованог радни-

штва, да узме сву власт у своје руке и да подвргне народе и државе господарству Москве. Свему томе се „противи фашизам, под којим комунисти подразумевају све ауторитарне државе, дакле не само галијански фашизам, него и све друге противнике комуниста, дакле и најортодоксније демократе.“ А пошто таква безауторитетна држава као што је парламентарна демократија не само не може сузбити навалу јакога рускога комунизма него му шта више крчи пут, то онда такву државу комунизам брани а фашизам боји. Пошто су бољшевици сами поделили свет у комунисте и противкомунисте, па ове последње назвали фашистима, то данас свет угрожава, по писцу, офанзива бољшевизма (руско-комунистичког империјализма) и национално-фашистичка дефанзива. Као закључак својих разлагања писац истиче да од тога како ће се ова борба свршити зависи како ће се државе даље развијати. Он сматра да је једно сигурно: да ће у овој борби настрадаи парламентарне демократије, а иза њих да ће доћи ауторитетне државе али иначе демократске боје — биле оне републике или монархије.

Д-р Д. Ар.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

EKONOMIST (Мјесећеник за савремена економска и социјална питања) 1936, бр. 11. — Д-р Ivo Raftari: Devaluacija valuta. — Д-р Mirko Korenčić: Uredba o nadzoru nad osiguravajućim društvima. — Prof. Д-р Eugen Stadović: Privredni savjetnici — slobodno zvanje. — Д-р Todor N. Todorović: Evolucija u razvoju i shvatanju turizma.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКИ ЖИВОТ, бр. за септембар—октобар 1936. — Деспот Остојић: Штрајкови у нашој привреди. — Славо Чукловић: Три реформе новчаних банака — Крста В. Дакић: Економско-социјални положај сеоских занатлија. — Ранко М. Брашић: Уредба о надзору над осигуравајућим друштвима. — Ђорђе Давидовић: Сопствена средства задружних организација. — Реља Аранитовић: Наша народна штедња.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полицијску и судску праксу) 1936, бр. 19—20. — Д-р Драг. Аранђеловић: Шпанска варварства. — Д-р Ђорђе В. Тодоровић: Судови за малолетнике (њихова организација и постигнути резултати). — Д-р Видан О. Благојевић: Правно дејство неблаговременог одговора на тужбу. — Слободан Ж. Видаковић: Значај савеза градова. — Д-р Јулијана Богичевић: Акутни алкохолизам у криминалу и његово утврђивање. — Радомир В. Јовановић: О повраћању мираза. — Секула Н. Кецојевић: Основ тужбе по Грађ. парн. поступку. — Борислав А. Милојковић: Сузбијање међународног тероризма.

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ u Ljubljani) 1936, št. 9—10. — Д-р Vladimir Grossmann: Kreditne kavcijske hipoteke. — Aleksandar Maklešov: Kriminalna sociologija in etika. — Д-р Andrej Drušković: Dileme vsled amnestije.

SOCIJALNI ARHIV (Službeni organ Središnje uprave za pospedovanje rada) 1936, br. 8—9. — Поводом радничких покрета у току 1936 године. — Радништво и сиротиња Јужне Србије. — Радничка куповна моћ као услов напретка производње.

Уредник

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
15, Алексе Ненадовића, тел. 27173

Власник у име Правног факултета
Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ
47, Његовеа, тел. 21957 и 21756

Штампарнија „Привредник“, Живојин Д. Благојевић, Кнез Михајлова 3.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXVI ДРУГО КОЛО

25 Децембар 1936

КЊИГА XXXIII (I) БР. 6.

ПОЈАМ УГОВОРА О ПОСЛУЗИ

1. У § 582. нашег грађанског законика *наруч или послуга* дефинише се као уговор, „којим ко *непошрошну ствар* на послугу узме тако да на опредељено време *без сваке плаће* или награде натраг врати.“ И у § 971. аустријског грађ. законика прописује се да „уговор о послузи постаје кад се коме *преда непошрошна ствар* само на употребу за одређено време, не тражећи за то наплате.“ Као и у римском праву тако и у нашем и у аустријском, а и у нашој предоснови грађанског законика (§ 960), уговор о послузи је *реалан коншракш*, сматра се дакле да је закључен тек онда кад дотична ствар буде *предаша* послугопримцу на употребу. Од момента предаје вреди за овај уговор прописи грађанског законика о послузи — §§ 582 — 592. И друга законодавства сматрају уговор о послузи као реалан контракт. Тако француски С. с. чл. 1875, италијански чл. 1805 С. с., немачки § 598. Од новијих законика и бразилијански грађан. зак. од 1916. у чл. 1248, каже да се уговор о послузи закључује предајом ствари.

2. По схватању законодаваца, који уговор о послузи статрају *реалним уговором*, претходни уговор којим се ко некоме обвезује дати ствар на послугу, још није уговор о послузи, док ствар не буде предата. У реч. 2 § 971 аустр. грађ. зак. то се изречно и каже: „Уговор којим се коме *обећава дати ствар* на послугу, а ствар се не предаје, истина обвезује, али то још није уговор о послузи.“ То је предуговор. Према томе предаја ствари није испуњење уговора о послузи него испуњење предуговора и у исто време узрок постанка уговора о послузи — једна облигација престаје а друга постаје. У нашем грађ. законнику истина нема говора о овом предуговору. Реченица друга § 971. аустриј. грађ. зак. изостављена је у нашем § 582. Али такви су предуговори могућни и по нашем законнику, с обзиром на §§ 13, 547¹⁾.

¹ Кад се једно лице обвезе другоме да ће му дати извесну ствар на послугу (предуговор), онда се тиме несумњиво за њ ствара обавеза да своје обећање испуни, да ствар даде другом саговорачу на послугу, дакле да са њиме закључи *реални коншракш* послуге. Пошто је уговор о послузи бесплатан, то за онога коме је обећана ствар на послугу, *по правилу* из предуговора о давању ствари на послугу не потиче обавеза да оба-

3. Али има новијих законодавстава који конструишу уговор о послузи не као реалан него као *консенсуалан уговор*, дакле као уговор који се закључује не тек предајом ствари послугопримцу него већ *постигнућим споразумом* да се извесна ствар има дати на послугу. Према томе онај који је обећао дати ствар на послугу обавезан је испунити своје обећање и може ради тога бити тужен суду.²⁾ Тако се у § 305. швајцар. грађ. законика каже ово: „Уговором о послузи *обавезује се* онај који хоће да да ствар на послугу да другом уговорачу *уштујући ствар на бесплатну употребу*, а овај се обавезује да исту ствар, по учињеној употреби, врати са уговорачу.“ И најновији закон о облигацијама, онај републике Пољске, од 1934 године, замишља уговор о послузи као *консенсуалан* уговор. Тако се у чл. 419. овога закона каже: „Уговором о послузи један се уговорач *обавезује уштујући* без наплате другоме уговорачу једну ствар на употребу.“ А чл. 420. прописује: „Уговорач је обавезан дати другом уговорачу на употребу ствар, коју му је обећао.“³⁾

4. Предмет уговора о послузи по нашем и аустријском законнику као и по нашој предоснови може бити:

а) *Одређена ствар* (species). Она се дакле даје као индивидуална ствар, не као капитал код уговора о зајму, и та иста ствар по свршеној употреби има да се врати.⁴⁾ По пра-

хану му ствар и узме на послугу. V. von Schey, die Obligationsverhältnisse стр. 191., Klang. Kommentar, II, 2, 696. Ипак се могу замислити случајеви да и онај који се обвезао дати ствар на послугу може имати интереса да до закључења уговора о послузи дође, т.ј. да други уговорач узме обећану ствар на употребу: на пр. ималац једног аутомобила, који је пријатељу обећао дати аутомобил на послугу, по закљученом предговору хоће да отпутује у иностранство; њему је сада стало до тога да пријатељ узме аутомобил на послугу, да не би морао сам чувати аутомобил, плаћати за гаражу и за друге трошкове око чувања аутомобила.

²⁾ Пошто обећалац по правилу нема интереса у томе да противни уговорач испуни уговор т.ј. да и узме ствар на послугу (јер је давање ствари на послугу бесплатно), то обећалац нема права на тужбу против другог уговорача да га нагони да да ствар узме на послугу. V. Guhl, Das schweizerische Obligationenrecht I. Halbband, стр. 182. Али вили претходну примедбу.

³⁾ По пољском закону о облигацијама и *уговор о зајму*, изузетно, од старијих законодавстава (в. §§ 593. србиј., 983 аустријског, 1892 француског, 607 немачког, 1256 бразилијанског грађ. зак., § 971 наше предоснове), долази у *консенсуалне* уговоре. Тако чл. 430 § 1 прописује: „Уговором о зајму уговорач се *обавезује* да са уговорачу *пренесе у својину* предмет уговора о зајму а овај се обавезује да врати предмет зајма у стварима исте врсте и каквоће.“ А у § 2 истог члана каже се: „Предмет зајма може се састојати само у новцу и другим замењивим стварима.“ По пољском закону (чл. 431) обавеза позајмоца за износ у новцу преко двеста педесет злотија као и пријем таквог зајма мора бити *цисмено* констатовано. Као пољски закон тако и швајцарски законик (чл. 312). И чл. 636 француско-италијанског пројекта закона о облигацијама предвиђа и уговор о зајму као нарочиту врсту зајма.

⁴⁾ Ако се пак уговори да се имају вратити други комади у истој врсти и броју, онда то није уговор о послузи него о зајму.

вилу ствар дата другоме на послугу својина је послугодавца, али уговор о послузи пуноважан је између уговорача и онда кад је *шуђа ствар* на послугу дата (в. § 589), без обзира да ли је давалац на то био од сопственика овлашћен и да ли је он и његов саговорач био савестан или несавестан; послугопримац одговара даваоцу, сходно уговору о послузи, за чување и повраћај туђе ствари. Чак се може и то десити да послугопримац узме *своју ствар* на послугу — на пр. кад неко има право на употребу моје ствари (као на пр. кирајџија, плодуживалац), па ја од њега узмем ствар на послугу.⁵⁾ За појам уговора о послузи нема значаја ни то да ли је ствар која је предмет послуге *res extra commercium*, јер и ове ствари ван правног саобраћаја могу бити предмет уговора о послузи, пошто давање на послугу не обухвата отуђење ствари.⁶⁾

б) По правилу на послугу се даје *шелесна ствар* (§ 184) и то *покретна*, али предмет уговора о послузи могу бити и нетелесне ствари, пошто закон не прави ту разлику.⁷⁾ И *нешелесне ствари* или *права* могу бити предмет послуге, али то само онда ако је право погодно за трајну употребу (на пр. право лова, риболова, ауторско право) и ако није чисто личне природе у том смислу да је искључено не само пренос права него и вршење права од стране другог лица⁸⁾ (на пр. породична права).

Закон каже у § 582 да се на послугу узима *непошрошна ствар* (§ 192). То је најчешћи случај у животу. Ипак и потрошне ствари могу бити, под извесним околностима, предмет послуге, али под условом да их послугопримац *не пошроши*, него до се врати иста ствар послугодавцу. Наравно то није редовна употреба такве потрошне ствари, али могућно је

5) Ако послугопримац у време закључења уговора о послузи са ма којег разлога *није имао* право употребе своје ствари, онда је без значаја заблуда, у којој се он налази у погледу својега права својине на дотичној ствари, и он се на то не може позивати кад, сходно својој облигаторној дужности да ствар по свршеној послузи врати, буде на то позван. Ако пак право својине послугопримца на дотичној ствари није ни према коме било ограничено, ако је дакле она припадала послугопримцу а имао је и право послуге на њој, и он ју је само *услед заблуде* сматрао туђом, па је у тој вери закључио уговор о послузи, онда нема никакве основе за облигаторну обавезу. Уговор о послузи тада је ништав, као и по римском праву, и послугопримац је овлашћен да захтеву послугодавца управљеном на повраћај ствари истакне своје право својине. Ако пак послугопримац *шек накнадно* прибави право својине, онда се тиме *гаси уговор о послузи* а према томе и обавеза на повраћај. Klange, стр. 697.

6) V. Schey, op. cit. стр. 129 каже: Само у колико се њена правна природа противи *врсти* употребе, која долази у обзир, или уступању употребе лицу, које долази у обзир, уговор о послузи о ствари која је *extra commercium* неважан је. v. Schey, op. cit. стр. 192.

7) Може се дати на послугу земљиште за смештај дрва, угља и друге робе, за истицање дасака са рекламама, на зидовима и др., станови.

8) v. Schey 199.

узети „на послугу“ једну потрошну ствар на пр. ради тога да се заложи, да се изложи на некој изложби, да служи као украс на столу за време неког банкета и т. сл. И ако је ствар потрошна, она се даје као индивидуум, као *species*, а не као код зајма као капитал.

И *заменљива ствар* може се дати на послугу (на пр. обвезнице државних зајмова). Али се и тада имају вратити *исте* ствари, јер се оне дају на послугу као *individuum* (*species*); а не као *genus*.⁹

5. Битно је код уговора о послузи да се ствар даје на употребу „за одређено време“, дакле не за увек нити за време које давалац ствари на послугу сасвим по својој вољи одреди. Колико оно износи може се видети или *непосредно* из уговора, којим је трајање послуге одређено (за месец дана, недељу дана и др.) или се *посредно* сазнаје из циља или врсте употребе¹⁰ — § 584. Ако време, за које употреба ствари има да траје, није опредељиво ни непосредно ни посредно, онда немамо посла са *уговором о послузи*, него онда постоји т.зв. *precatium*, измољена послуга, т.ј. давалац ствари на послугу може ствар натраг тражити кад му се свиди (§ 585).¹¹

6. За појам уговора о послузи битно је да је он *бесплаћан* уговор („без сваке плате или награде“ — каже се у § 582); давалац ствари на послугу не очекује еквивалент за оно што он даје; он то чини из пријатељства и услужности. Тиме се уговор о послузи разликује од уговора о закупу („плаћена употреба“) и њему сличних безимених уго-

⁹) Захтев да се врате други комади у истом броју, врсти и квалитету код уговора о послузи може се појавити само као захтев на накнаду штете (§ 818).

¹⁰) на пр. кад се кола даду на послугу за венчање, кад се књига да на послугу ради спремања за испит, фрак да се оде на забаву, хартије од вредности да се положи као кауција при некој лицитацији.

¹¹) § 974 аустриј. грађ. законика каже: „Ако није одређено ни време трајања нити намера употребе онда *не постоје никакав прави уговор* него необавезна измољена послуга (*precatium*), и давалац ствари на послугу може дати ствар натраг тражити кадгод му се свиди“. Али, каже Klang, стр. 701, овај начин изражавања не треба да нас збуњује. Необавезна је измољена послуга само за даваоца ствари на послугу (закон не каже „никакав уговор“ него нејасније „никакав *прави* уговор“, тако и србиј. § 585 „као *прави* уговор — о послузи, наравно), јер он није обавезан да допусти употребу ствари за извесно време (као код уговора о послузи) него може кад год хоће тражити да му се ствар врати. У осталом и поред § 974 (србијански § 585) имамо и код измољене послуге посла са *уговором* — §§ 861 аустриј., 531 србиј. грађ. зак. Ако није друкчије углављено, цениће се обостране уговорне дужности аналогно онима између даваоца и узимаоца ствари на послугу. Али овде се ради о једном строго једностраном уговору, који се ипак има сматрати само као нарочита подврста уговора о послузи. Нарочито обележје *ненаплаћивости* вреди не само за уговор о послузи него и за измољену послугу. И код станова може бити измољене послуге.

вора.¹² Ипак је могућно да се и код уговора о послузи узимаца ствари обвезе на извесне чинидбе, само да оне *не представљају неку најлашу* за уступљену употребу.¹³

Д-р Д. Аранђеловић

ПРАВО У НЕМАЧКОМ ТРЕЋЕМ РАЈХУ

По доласку на власт национал-социјалистичке странке у Немачкој, појавила се потреба и за стварањем новог права које би имало да се изгради у духу новог покрета, који је победом на политичком терену преузео вођство немачког народа. То ново право има да буде чисто немачко право *Deutsches Recht* у правом смислу те речи. Оно има да одговори духу немачког народа, његовим стварним материјалним и духовним потребама, јер старо право није имало све оне потребне квалитете који су већ по природи ствари својствени германским схватањима и германској раси. На тај начин оно није имало онај етнички и расни елемент који је својствен мање више свакоме народу и који одликује разне народе међу собом. Како је право једна од културних категорија, оно претставља синтезу специјалних народносних и расних одлика, те је потребно да се ново немачко право у томе правцу и изгради.

Овакво једно основно схватање нашло је израза на мајском конгресу немачких правника у Лајпцигу, на коме су донети врло важни и интересантни закључци, да немачко право може бити остварено само у национал-социјалистичкој држави и да је остварење једног оваквог права велики и важан део националног и културног програма нацизма * Овде ће само о томе праву и бити речи, док ће политичка страна национал-социјализма бити додирнута само у толико у колико то буде потребно и у вези са излагањем главне ствари.

¹²) Ненаплатљивост је обележје и уговора о поклону. Онај који поклања не добија еквивалент од онога коме поклања (§ 551). Ненаплатно уступање ствари на употребу долази под прописе о поклону, у колико не потпада под оне о послузи. Послуга је дакле нарочита врста дарежљивости, о којој постоје нарочити законски прописи. v. Scheu, стр. 200, 201, прим. 8.

¹³) В. Klange, 698, који наводи примере: узималац ствари на послугу обвезе се да животињи, коју је узео на послугу, даје нарочиту врсту хране или да се стара за довољно кретање на послугу узетог коња да не би претрпео штету. Такве обавезе већином стоје већ у вези са дужношћу да се ствар неповређе а врати. И као споредна чинидба код уговора са наплатом долази до „послуге“, на пр. односно цакова код куповине жита, код куповине нива у боцама, гвоздених буради при лиферовану петролеума. Али то се, каже Ehrenzweig, 394, не може сматрати као уговор о послузи.

* Конгрес немачких правника, одржан у Лајпцигу од 16 до 19 маја 1936 године.

I. После победе национал-социализма и његовим доласком на власт, извршен је готово потпун преображај у државном уређењу Немачке. Као једна сасвим нова идеологија која је себи прокрчила пут тако рећи кроз револуцију, сасвим је било природно да се њен утицај осети како на пољу правне доктрине тако и на систему позитивног права. То се најзад и десило, створен је т.зв. немачки правнички фронт чије су идеје нашле особитог израза на конгресу немачких правника одржаном у месецу мају у Лајпцигу. На томе конгресу расправљало се о томе новом немачком праву, које сада има да се потпуно формира у Трећем Рајху. Ново немачко право има да замени старо предратно право, управо оно које је било основа и подлога некадање конзервативне Бизмаркове Немачке, а затим поратне немачке демократије засноване Вајмарским уставом.

Да би се разумео покрет за стварањем новог немачког права, потребно је изложити бар у најосновнијим цртама идеологију национал-социализма, његова стремљења и његову суштину у политичком и социјалном погледу. Шта је у ствари национал-социјалистички покрет? Национал-социјализам је, како желе његови творци да претставе, нова Немачка изашла после ратне катастрофе, оличена у т.зв. Трећем Рајху, Немачка која је после више од једне деценије унутрашњих борби и лутања „пронашла“ саму себе. Национал-социјалистички покрет, што је врло важно нагласити, јесте један од оних политичких система који су се родили после светског рата. Он нема никакве везе са немачким националистима (*Deutsch-nationalen*) које је некада предводио Хугенберг. Као фашизам и комунизам Совјета, тако и национал-социјализам претставља једну нову државно-правну и политичку идеологију, која је поникла из револуције. Све оне иако по суштини и циљевима битно различне, имају нечега заједничког а то је начин политичке управе, јер све три носе диктаторски облик везане мање више за личност која је врховни носилац режима. Све три претстављају диктаторске владе; једна диктатуру фашистичке странке са идеологијом свемоћи државе у коју се и сама нација утапа; друга диктатуру нацистичке странке са идеологијом и култом нације и најзад трећа диктатуру пролетаријата преко комунистичке странке. Све три ове идеологије слажу се у томе што одбацују начела либералне демократије, која је у главном била заступљена у парламентарној демократији и осигуравала правну државу.

Национал-социјалистичка револуција одбацила је уосталом као и фашизам, начело правне државе али само на други начин и са других разлога. Она га је одбацила за љубав народног јединства и уздицања нације, док га је фашизам одбацио у циљу што чвршћег јачања државе, ради њеног

спасења, из које све истиче, која је извор целог националног и социалног поретка и народне културе.

Национал-социализам је пресекао са досадашњим „старим“ правом, које по сили самога реда ствари не иде упоредо са његовом идеологијом. На тај начин, он је одбацио све оне установе на којима је почивала ранија доктрина о држави као и цео њен систем позитивног права. Одбачено је начело народне и државне суверености, затим теорија о правној личности државе и најзад начело поделе власти. По теорији државне суверености која је ако не поникла а оно опште примљена и формулисана у Немачкој, држава је била носилац највише власти. Сувереност је припадала њој а не народу, народ је био тако рећи само један пасиван елемент у појму државе. Као носилац суверенитета држава је овом теоријом у њеним даљим консеквенцама била проглашена за правну личност, јер се држава а не народ сматрала субјектом највише државне власти. Као правна личност она је једним нужним начином била приморана да ради преко својих органа. Ти органи међутим нису били једнаки ни по својој моћи ни по функцијама, и тако је било створено начело поделе власти које је било од врло великог утицаја на остварење правне државе. То начело правне државе значило је једну од основних одлика прератне модерне државе чија се суштина састојала у томе, да се ауторитет државе и њена суверена моћ помири са начелом грађанске и политичке слободе појединаца.

Национал-социализам одбацујући потпуно ово старо право, створио је једну сасвим нову државно-правну теорију. Та теорија што је сасвим природно, има да буде у сагласности са начелима национал-социализма, једног новог политичког покрета чији је главни циљ и задатак да уједини немачки народ буђењем националне и друштвене солидарности. Кроз тако остварену солидарност немачки народ може једино да сачува свој досадањи културни ранг, националну готово расну чистоту и економско благостање. Јер кад је реч о национал-социализму потребно је пре свега нагласити, да је то такав један идејно политички покрет који се огледао у борби на практичном политичком терену и у тој борби однео победу. После створене политичке идеологије и после достигнутог успеха доласком на власт, сада се ствара и изграђује доктрина и правни систем. Затим, национал-социализам је, што је за његово разумевање врло важно, чисто немачки покрет ограничен само на Немачку односно на немачке земље имајући у виду само немачки народ. Док фашизам и комунизам могу бити остварени у ма којој држави или народу као један политички и социални покрет општег карактера, дотле национал-социализам има поглавито у виду немачки народ према чему је и изградио свој политички систем. Он је према томе много ужег обима и нема онај уни-

верзални значај који има или може имати у идеолошком смислу фашизам, интегрални национализам и комунизам или као што га је некада имала француска револуција.

Главне нацистичке идеје изнете су у књизи Адолфа Хитлера, вође и оснивача нацизма под насловом „Моја борба“ (*Mein Kampf*)¹). Ово Хитлерово дело сматра се као нека врста нацистичког јеванђеља, и оно је послужило за основу политичком програму национал-социалистичке странке. Према томе програму као главне тачке и основа новог државног уређења у Трећем Рајху јесу: 1) схватање народа у његовој укупности (*Volksgemeinschaft*); 2) идеја вође и вођства (*Führer und Führertum*) и најзад 3) могућност постојања државе преко нацистичке партије.

За идеологију национал-социализма је најкарактеристичније његово схватање народа у смислу нације. Идеја нације јесте стожер, управо централни проблем нацизма. Насупрот владајућој теорији и државно-правним схватањима, да је народ само један конститутиван елемент у појму државе, дакле да се његов појам исцрпљује као правна категорија подређена држави, нацизам узима народ не као скуп државних поданика већ као нацију независно од државе, узима га у његовој националној и социјалној стварности.²) Држава је само један оквир у коме и преко кога народ остварује своје циљеве и идеале. Према томе не постоји примат државе већ примат нације, јер је она та ради које држава постоји и чини њену реалну садржину. Држава је само ту као потребна форма, отприлике као сретство или алат потребан при раду. По речима национал-социалистичких вођа држава остаје само један апарат. (*Der Staat ist nur ein Apparat*).

II. Са оваквим основним погледима на народ и државу, сасвим је природно нацистичко одбацивање парламентарног режима и правне државе, што у самој ствари значи одбацивање демократије. Само што је овде врло интересантно и што је карактеристично за национал-социализам то је, да он не одбацује демократију у име неке конзервативне политичке идеологије н. пр. у име државног апсолутизма или тоталитичког етатизма какав је случај са фашистичком Италијом, већ је одбацује као један облик владе не само као несавремен него као и опасан и штетан за културу и прогрес немачког народа, за његову расну чистоту, јер расна чистота се састоји у одржавању аријевске чистоте германске.

Према основном схватању нацизма, немачки народ треба да управља сам собом, али то је било немогуће извести у демократији у т. зв. либералном режиму који је толико хваљен као права народна влада. Међутим либерализам и де-

¹) A. Hitler, *Mein Kampf*, München 1933.

²) R. Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, 1928. Hans Erwin Knöpfel, *Drei Jahre Kampf für Deutsches Recht*, 1936.

мократија су и сувише једнострани, јер они једва да осигуравају политичке слободе грађана, а кад се још узме да изборна геометрија у рукама вештих политичара и партијских демагога врло често успева да фалсификује народну вољу (који је појам створила радикална школа Русовљева), — није сигурно ни то да је демократија влада већине и према томе прави израз народне воље. Али ма како се узело нацизам сматра, пошто је демократија утакмица свих, како социјалних тако и народносно-расних елемената у једној држави, дешава се и то врло често, да једна олигархија економско-социјалних елемената расно прошарана, управља народом и против његове воље и не погађа да оствари његове праве интересе. На тај начин по мишљењу нацистичких вођа може се врло лако доказати, кад се чињенице посматрају и цене непристрасно и без заслепљености, да демократија није тако слободоуман облик владе као што се то обично сматра. Напротив демократија која се на континенту раширила у главном после француске револуције, није урадила ништа друго него што је у виду једног новог апсолутизма сменила краљевски апсолутизам, остваривши владу велике буржоазије, владу великих банака и финансијских конзорција, остварила једну велику буржоаску олигархију која суверено влада народом и државом.

Такав систем управе по схватању нацизма није ни користан ни практично рационалан. Он ствара с једне стране култ државе, култ нечега апстрактног на штету онога што је живо и конкретно, а то је народ у својој укупности са свима његовим потребама и невољама, са целом својом националном и социјалном стварношћу. Један од најранијих може бити и несвесних теоретичара национал-социјализма проф. Сменд, одбацује старо право баш због његове апстрактно-рационалне методе, и формулише своју теорију интегације која у држави види више духовности и више уједињујућих снага. Оне су све нужним начином динамичке природе и као такве су у стању да покажу праву животну слику државе.

С друге стране, у државно-правној пракси т. ј. у реалном животу најбоље се види, колико су стара схватања поколебала веру народа у стабилност и јачину државе, у којој су постојала и још постоје стална лутања и несрећеност, (нарочито Немачка од 1918 године до појаве нацизма), и где разне друштвене групе борећи се безобзирно о превласт и утицај на државне послове, дејствују центрифугално, дакле негативно на политичко сређивање и духовно уједињење народа. Томе је највише допринела модерна демократија, која је све друго постигла и измислила али само не да оствари један центар, једну ослону тачку која би гарантовала јединство државе и нације и чистоту њенога духа.

Кад тако ствар стоји са демократијом, која је по мишљењу идеолога новог режима у Немачкој, нанела толико

зала немачком народу, либерална држава мора се у начелу одбацити као штетна. Према нацизму уопште узев не може се толико ни говорити о држави колико о нацији. Треба узети у разматрање и имати у виду суштину државе, њен материјалан супстратум, а не државну идеју која се своди на једну књишку апстракцију и робује правним формулама. Државна идеја није идеја — сила, то може да буде само идеја нације која већ сама у себи носи један неодољив динамизам. Ђено занемарење била је једна врло крупна погрешка раније либералне државе. Али нацизам не осуђује само либералну државу остварену у Немачкој после рата, већ и псеудоуставну предратну државу која се толико поносила уједињењем Немачке. Међутим њени стварни успеси састојали су се само у једном ублаженом партикуларизму, који је и даље остао велика сметња духовном уједињењу немачког народа.

Бизмарков устав био је само једна прва етапа у отклањању партикуларизма тог вековног непријатеља немачког народа, али он није у том правцу постигао никакав већи успех пошто се зауставио на пола пута. Тај донекле ипак правилан пут пресекала је послератна немачка демократија, наслоњена на „авет“ Вајмарског устава, која је створила велики хаос у унутрашњој политици Рајха, и слабост у спољној политици у толикој мери, да је у једном моменту изгледало као да се ближи крај старој империји и да ће наступити њен потпун распад.

Национал-социалистима изгледа сасвим јасно да је прошло време парламентарне и правне државе. Ако се остави на страну теоријска правна подлога и теоријско оправдање модерне демократске државе, које је сувише „јуристичко и апстрактно“, модерна демократска држава по мишљењу нациста, није остварила онај систем одговорности који је на првом месту потребан сваком организованом друштву. У демократској држави има више права него дужности а још мање одговорности. Модерна демократска држава то је читав један систем права (грађанска, индивидуална, политичка) обиман и широк. Ако у њој има један систем одговорности он је више привидан него стваран и тако уређен, да се одговорност може често пута избећи или да се нађе начина да она буде заоденута плаштом законитости. И што је још најгоре, у демократској држави одговорност је схваћена више колективно него индивидуално. За своје погрешке влада одговара политички пред парламентом и ту се скоро сва њена одговорност исцрпљује. Кривична одговорност министара зависи увек од политичких момената и расположења у парламенту тако да је она поготову увек илузорна. Без праве одговорности нема правилног развитка једног народа нарочито у његовом духовном погледу, јер се свака одговорност првенствено заснива на моралним принципима, а та

морална дисциплина је један од првих услова за национално и етичко одржање нације.

III. Услед свих ових разлога који су изнети противу модерне демократске државе, нацизам је створио једну сасвим нову политичку идеологију која може да се оствари само у национал-социјалистичкој држави, а према ономе програму који је у главном изнет у напред цитираном делу Адолфа Хитлера, вође немачког народа. То је „држава вођења“, држава односно тачније речено нација коју води њен Богомдани изабраник који је из народа поникао, нека врста синтезе народног духа и кога је народ тако рећи инстинктивно осетио и примио. То је нова немачка држава, *Führerstaat*, њен Трећи Рајх, у којој су немачка нација и њен вођ интимно спојени „једним јаким немачким осећањем“, и у којој се све гаранције за права и безбедност грађана и њихову слободу замењују узајамном љубављу и верношћу (*Treu und Glaube*) народа према вођи и обрнуто.

Целокупно немачко право и сви друштвени односи, цео друштвени поредак зависи једино од народног вође *Führer-a*, који према нацистичкој теорији најбоље зна и разуме осећања и тежње свога народа и његово осећање правде. На мајском конгресу немачких правника истакнуто је сасвим јасно и отворено да је *Führer oberster Gerichtsherr*. Он је у ствари врховни судија што је по новој теорији сасвим природно кад се има на уму, да је нацизам одбацио класичне правне теорије као застареле и без реалне садржине. Право није тако сложена ствар као што се раније мислило. Са мало више добре воље увек смо у стању да сазнамо које су народне потребе, па ће се према томе моћи остварити истинско народно право. На основу овакве идеологије и путем овако једне упрошћене аргументације, проглашена је и прихваћена на мајском конгресу и крилатица „*Das Recht ist was dem Volke nützt, Unrecht was dem Volke schadet*“, један доста чудноват примаран став који више иде у пропаганду него у правно начело.

Како је вођа немачког народа једини законодавац, то више не постоји потреба ни за парламентом. Зато је *Reichstag*-у одузета његова досадања законодавна функција, и он још постоји само више по традицији али као орган саветодавног карактера са којим се вођа може саветовати али не мора. Према томе мења се и појам закона, јер закон није више синтеза народне воље у смислу раније правне теорије претставничке демократије. Закон је сада израз воље *Führer-a*, „*Des Führers Wille ist ein Gesetz des Volkes*“ такође једно од начела прокламовано на мајском конгресу. Али та воља није што и воља апсолутног монарха како би „непосвећени“ у ново немачко право могли да мисле. Јер шта је у ствари вођа? Он је као што је већ речено, синтеза народних жеља и тежњи, пошто је и он сам поникао из народне опшности-

Gemeinschaft-а. Он није ништа друго до *primus inter pares*, који је једним нужним начином добио поверење, љубав па и власт од Немаца (*Volksgenossen*) у њиховој укупности.³⁾ Из ових разлога у новом немачком Рајху нема више колективних органа, један такав орган је нација у својој укупности. Управља се и води на личну одговорност, и тај је систем логички спроведен кроз целу управу централну и локалну од врха до дна. Истина постоје поред индивидуално одређених органа помагачи и саветници у виду разних колегија, али само као факултативни органи без моћи одлучивања који могу бити саслушавани али не морају. Да ли ће бити саслушани или не зависи од органа који одлучује, и који је за своје поступке једино и одговоран. Свуда је главни орган једна индивидуално одређена личност, која за свој органски рад сноси пуну одговорност не само пред надређеним органом него у крајњој анализи и пред народом. Целокупна управа у Трећем Рајху уређена је дакле на монархском начелу, које је једино и било могуће, када је за основу узето начело личне одговорности насупрот начелу строгог легалитета на коме се заснивала правна држава коју је нацизам уништио.

Са овим питањем управне организације у тесној је вези, питање стварања и примене закона. Нарочито се оно поставља као важно за органе судске власти, јер ако иједна а оно судска власт по самој својој природи мора да остане на терену легалитета. То је уосталом једно од најинтересантнијих питања које је било третирано на мајском конгресу немачких правника. Истакнуто је као начело, да су судови и даље везани законом, за њих важи она стара везаност каква је и раније постојала. Али се одмах чине ова разликовања. За старо право које је и даље остало у важности, јер није изреком измењено, било што се за то није имало времена или из буди којих других разлога, судија је везан њиме али под једном врло важном резервом а то је, да се применом тога права не иде на штету национал-социјалистичке партије нити њене идеологије уопште. Другим речима, то се право, може примењивати али тако да буде што више у складу са постојећим стањем у новом Рајху. Приликом сваке примене закона судија има прво да испита, да ли се текст или дух закона не противи новом државном уређењу. То је у ствари исти случај као и у Совјетској Русији: закони се примењују на начин који најбоље одговара наче-

³⁾ *Gemeinschaft* извире из најосновније идеје нацизма а то је народни дух (*Volkgeist*). Према томе *Volksgemeinschaft* је према нацизму чиница, да су сви чланови колективитета (целе нације) прожети на један објективан начин на једним духом, и сваки је члан као појединац у исто време подлога и подршка тога духа. Сви појединци према томе мисле социјално а не индивидуално. Сарадња и солидарност, то неминовно осећање заједнице гласне су одлике народног духа.

лима новоствореног режима и интересима комунистичке партије. Што се тиче оних других закона који су донети после доласка на власт нацистичке партије, за њих у главном вреди начело легалитета, али у исто време и начело опортунитета, јер у случајевима неслагања или неједнаке примене, важи увек оно што је најприближније и највише у складу са нацистичком идеологијом. Како је *Führer* и врховни господар судства, то њему и у овом случају припада последња реч.

Ипак код судства с погледом на његову досадању организацију коју нацизам није изменио, постоји на први поглед извесна антиномија с обзиром на чињеницу, да се у Фирерској држави управља и води на личну одговорност. Судство није монархички организовано нити се у главном руководи начелом опортунитета, осим под резервама које смо горе истакли. Али ако је судство задржало своју стару организацију оно је добило један нов кадар, јер је попуњено поузданим људима из нацистичке партије, убеђеним присталицама национал-социализма, који су према томе пуна гаранција да ће се ново право Трећег Рајха примењивати у сагласности са нацистичком идеологијом и служити њеним интересима.

Схватања тога новог немачког права била су од нарочито великог утицаја на кривично право, које се сада изграђује у духу нацистичке идеологије. Главне идеје ове реформе изнете су такође на лајпцишком конгресу и једнодушно прихваћене и сада су предмет израде од стране једне стручне комисије. Оне се у главном састоје у овоме. Кривични законик као ефикасан чувар правног поретка, мора у првом реду тако бити изграђен да се њиме заштити нови поредак, он има да служи његовим практичним циљевима. Међутим, да би се то могло остварити, ново кривично право не може више да почива на строгом начелу легалитета кривичног дела и казне. *Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* не може више бити водећи принцип, пошто се начело легалитета спаја сада са начелом опортунитета. Логично томе, отпада и забрана аналогije у кривичном праву, јер ако би се ово начело и даље консеквентно спроводило многа би дела остала ван кривичне санкције. Како је пак нацизам одбацио правну државу и цео систем субјективних права, то је остављено судији да он својом дискрецијом у оквиру постојећег права, тумачи и чак шта више путем правне аналогije попуњава и празнине у кривичном праву. Из тога изилази, да судија долази у ситуацију да и сам ствара норме и прописује кривичне санкције. При томе судија у првом реду има да се руководи једним основним начелом односно дужношћу, а то је да све законе па и кривични законик, примењује тако и на такав начин који ће најбоље одговарати идеологији и циљевима нацизма. Ово ново кривично право већ се изграђује, но док оно не добије потребну санкцију,

садање право има да се у пракси саобрази оним вишим начелима на којима је заснована идеологија нацизма.

Уосталом, друкче се не би дало ни разумети судство у једном оваквом режиму какав је заведен у Немачкој Трећег Рајха. Целокупна акција управе и свих државних органа мора да се спроводи у сагласности са народним духом (*Volksgeist*), јер се и целокупно вођење на њему заснива, а народни дух је оличен у немачкој нацији са њеном расном чистотом. О тој расној чистоти, која је подлога немачком народном духу и народној узајамности дужан је и мора да води рачуна и сам вођа, који управо и јесте ту да уздигне и оствари јединство и чистоту германске расе. *Volksgemeinschaft* и *Volksgeist* јесу у исто време подлога и циљ *Führertum-a*, а то је оно што одликује државу вођења од старе либералне демократске државе, која са својим политичким и економским либерализмом није успела да развије ни политичку ни духовну националну солидарност.⁴⁾

IV. Остаје још да на крају изнесемо укратко начин државне организације у немачком Трећем Рајху. Ми смо употребили реч начин а не облик или форма владавине због тога, што према вођама нацизма, у Немачкој не постоји нека нарочито одређена форма владавине (монархија, република), јер у логици целог система наилазимо на примат нације а не државе. Држава је само ту да да потребан оквир, јер у фирерској држави немамо више посла са државном идејом. Искључен је сваки државни апсолутизам из простог разлога што нацизам одбацује правну личност државе, те према томе отпадају све оне правне консеквенце које иначе нужно отуда проистичу. Из основних нацистичких идеја изилази ово. Одбацује се у потпуности свемоћ државе а са тиме у вези и појам суверености, начело поделе власти и начело правне државе. Како држава није главни постулат већ нација, као што је већ напред било поменуто, то је и цео систем изведен на овој другој основи, па је зато потребно да изнесемо његове главне одлике.

А) У фирерској држави носилац државне власти није држава јер јој је одузет карактер правне личности, те према томе сувереност се не налази код ње. Да видимо онда ко је носилац суверености у Трећем Рајху? Ово је мало теже утврдити стога, што се довољно јасно не види, да ли је нова

⁴⁾ в. *Ruttke, Rasse und Volk*, Berlin, 1936; *Siebert, Recht und Gemeinschaft*, Kiel, 1936; *Ritterbusch, Die Rechtswissenschaftliche Aufgabe unserer Zeit*, Kiel, 1936; *Höhn, Der Politische Eid*, Berlin, 1936; *H. Lange, Rasse und Erbe*, Breslau, 1936, von *Filseck, Ober Unabhängigkeit des Richters und seine Bindung an das Gesetz*, 1936; *Schiek Natar, Volksgemeinschaft des Deutschen Bodenrechts*, 1936; *Waltz, Der Führerstaat*, Breslau, 1936; осим тога разни чланци и написи као и саопштења у часописима: *Deutsches Recht* (издаје га Н. Frank вођа немачког правничког фронта); *Deutsche Juristen Zeitung*; *Juristische Wochenschrift*, *Jugend und Recht* и др.

немачка правна теорија одбацила само појам државне суверености или уопште није остала при овоме појму. Ипак у овоме погледу могло би се закључити следеће. Целокупна власт (у Немачкој се данас избегава реч државна власт) је без икакве сумње у рукама вође, фирера. Али какав је карактер те власти, шта јој је основа, где су јој границе? Власт вође је пре свега лична као што је и његова одговорност лична. Она припада њему лично као једној тачно одређеној личности, која стицајем околности и једним нужним начином, испуњава све потребне личне квалитете који предодређују вођу. Ти квалитети јесу најјасније осећање народног духа и узајамне солидарности, јер не треба заборавити да у нацистичкој држави народ не претставља збир личности повезаних мање или више нејасним или slabим осећањем заједничких циљева и интереса. Напротив, сваки појединац у исто време је настројен снажним народним осећањем и заједничким социалним циљевима и интересима. Овакво једно осећање остварено је код вође у највећој мери, која му околност даје права да се узвиси над свима.

Због оваких квалитета фирер држи целокупну власт у својим рукама, он је законодавац, управљач (водилац) и најзад врховни судија. Та тако велика, обимна и неограничена власт да ли је према садањим појмовима у Немачкој још и суверена? То је једно питање од врло велике важности за одређивање основног карактера фирерске државе. Раније смо нагласили, да је у данашњој Немачкој појам суверености одбачен, према томе ни власт фирера овако сконцентрисана и велика изгледа да не носи карактер суверености. Изгледа и то логички излази, како из нацистичке идеологије тако и из ново постављених теорија које се све више оцртавају у једном смислу, да над вођом стоји још само немачки народ схваћен у својој укупности. Фирерова власт може да нестане само тада ако у једном моменту попусти она интимна веза љубави, верности и поверења која сада постоји између вође и народа. Ово је истина мало теже схватити, јер нису обележени ни начин ни форма како то бива, али ово излази као једино могуће пошто стоји у логици идеологије нацизма и целог његовог стистема.

Међутим власт вође ипак није делегирана од народа, што би могло на први поглед да изгледа. Његова је власт тако рећи самоникла, она се појавила у потребно време, у једном згодном моменту која је истина путем једне револуције наметнута народу, али чију је неминовну потребу народ инстинктивно осетио и усвојио. Што је у овоме погледу најинтересантније и карактеристично за нову немачку државу јесте то, што се и у политичкој пропаганди и у новим правним теоријама нарочито тврди и подвлачи, да фирер у ствари и не врши никакву власт већ му припада само врховно вођство народа, то је вођење *Führung* а не дириговање —

Verwaltung. У либералној демократији се стварно управљало, то је било владање у правом смислу те речи, и ако је оно врло често пута због несавршености система било противу народне воље. Сада је у фирерској држави управо обрнут случај; то је сада права народна влада, јер народ управља сам собом преко једнога вође који је његов израз и са њиме тако рећи интимно срастао. Зато се фирерска држава и не служи појмом ни државне ни народне суверености, пошто јој он према свему овоме није потребан. Појам државне или народне суверености само је једна натегнута апстракција, која није имала везе са стварним чињеницама и која је могла постојати само у претставничкој демократији. Сувереност замењује динамика народног духа, његова конкретна реалност, која се не претставља никаквим нарочитим органом већ се сва синтетизира у своме вођи.

В) Као једна важна консеквенца фирерског схватања државе јесте, да једна оваква држава може бити само ауторитарна. Другим речима, она почива на ауторитету вође коме не може и не сме бити опозиције. Сведена у ствари на свој прави израз, ауторитарна држава није ништа друго него влада једне једине политичке странке, у овом случају национал-социјалистичке, која се изједначила са државом чији је вођа у исто време и државни шеф. Држава се наслања на странку а не странка на државу; политички програм странке то је и државни програм јер између њих нема више разлике. За разлику од старе демократске државе, у фирерској држави не постоји могућност за постојањем других политичких странака, осим оне која је носилац власти, која је „освојила“ државу. Постојање више разних странака претпоставља утакмицу у слободи политичких мишљења и назора, помоћу чега се обично нивелише и ствара једно мање више средње гледиште на државне потребе и интересе. Таква једна потреба отпада у држави вођења, у којој једино вођа са својом странком и својим главним повереницима у њој, уме да пронађе онај средњи интерес што ће рећи општи интерес, без кога ниједна држава не би могла живети ни постојати.

с) Једна исто тако важна последица оваквог државног система јесте непостојање установе државног поглавара. Није чак потребан ни владавински облик, јер нема потребе да се држава окарактерише било као монархија било као република. Последњи претседник републике у својству државног шефа био је маршал Хинденбург. После његове смрти Адолф Хитлер није примио ту титулу и његов је званичан назив канцелар Рајха.⁵⁾ Истина према иностранству, у међународним односима, канцелар се у исто време појављује и као шеф државе али то је само учињено због практичних разлога. Иначе с погледом на унутарњу организацију Рајха, установа

⁵⁾ в. закон од 1 августа 1934 год,

државног поглавара не постоји, јер је канцелар Рајха и вођа немачког народа а он чини излишном установу државног врховног поглавара имајући у виду она лична својства и преимућства којима фирер располаже.

Напослетку што је такође вредно помена јесте, да је у национал-социјалистичкој држави збрисана сва разлика између приватног и јавног права. Нацистички идеолози покушали су да то образложе на следећи начин. Национал-социјалистичка држава као резултат друштвене реалности чији је материјални супстрат у пуном смислу те речи нација узета у својој укупности (*Volksgemeinschaft*), принуђена је да све па и приватне интересе узима као опште, јер сваки појединац припадник немачког народа, мисли у исто време и индивидуално и колективно, свак живи и ради за целину пошто само у добро схваћеној и организованој целини лежи благостање и напредак. Зато у ствари и не постоје чисто индивидуална приватна права, која би се својим посебним ауторитетом уздизала изнад целине. Према томе правно регулисање приватних односа према својини (нарочито земљишној), браку, породици, обавезама, наследним односима, задире по нацистичкој идеологији у опште интересе и у општу корисност (*Gemeinnutz*). Појединац истина има једну своју чисто личну сферу, али се она као неким нужним начином добрим делом припаја тако за опште интересе, да се као сасвим незнатна губи у колективности. Цео лични живот појединаца као резултанта социјалне средине и историјског националног наслеђа, није у ствари опет ништа друго него један део националног живота.

На завршетку потребно је макар и сасвим сумарно, бацити један кратак поглед на цео нови немачки систем и са политичког гледишта, јер се и цео правни поредак нове Немачке заснива на њеној политичкој идеологији. Узета у политичком смислу, Немачка стоји данас под влашћу једне страначке диктатуре. Јасно је према томе, да је нови немачки систем антидемократски начин управе. Као диктатура, национал-социјализам по својој врсти стоји ближе Совјетској Русији него фашистичкој Италији која чини једну врсту диктатуре за себе.

Ако се остави на страну совјетска диктатура која је левичарска и класно обележена, нацизам и фашизам сматрају се десничарским. Обично се при томе узима да су обе фашистичке што имају исту подлогу: национализам. Међутим баш са гледишта политичког међу њима постоје осетне разлике. Фашизам пре свега и идеолошки и практично-политички проповеда свемоћ државе; он се заснива на идеји државне суверености, начело државне суверености и државне интервенције изведено је до крајњих граница. У фашизму етатизам је консеквентно спроведен свуда: у политици као и на пољу економских и социјалних односа. Што шири државна интер-

венција на свима пољима друштвене делатности. Држава је једино могућа синтеза целокупног националног живота, зато се држава изједначује са нацијом, управо ова се сасвим утапа у њој. Држава је извор целог социалног и економског поретка, а нација са овако тотализираном државом достиже највиши ступањ савршенства. „Све кроз државу, ништа ван државе и ништа без државе“, рекао је Мусолини.

Зато су у фашистичкој држави задржане све оне установе раније уставне и парламентарне државе: краљ, парламент (као еламенат претставничког система), судови са целом њиховом ранијом организацијом као и управни систем (овај знатно модификован у локалној управи). Свима тим ранијим установама фашизам се служи, чак шта више ранији устав не само што није измењен већ је и даље остао, тако да бар формално појавом фашизма није прекинут државо-правни континуитет. Све је у томе, што је цела држава пала у руке фашистичкој странци која је тотализирала државу, спровела у потпуности њену интервенцију, остварила државни апсолутизам преко диктатуре фашистичке странке. Странка је тесно везана са својим шефом и постепено у току времена се са њиме изједначила. Али ипак зато странка је формално везана за један парламенат у који улази путем избора. Изборни закон тако је подешен да осигурава надмоћност кандидата фашистичке странке, те тако он има више плебисцитарни него чисто изборни карактер. Но осим тога, поред вође странке постоји још један активан политички чинилац, а то је Велики фашистички савет који је бар до сада радио у сагласности са шефом. Иако се у пракси данашњи политички поредак у Италији држи у главном једино о своме шефу, ипак су према томе како је цео систем организован могуће и друге претпоставке.

У нацистичком режиму ствар стоји управо друкче. За разлику од фашизма у коме је остварен државни апсолутизам у виду тоталитарне државе, нацизам тежи апсолутизму нације. Све постоји ради ње, и држава која је уосталом само један оквир и цео онај систем норми потребан за постигнуће обележеног циља. Нацизам је насупрот фашизму, потпуно прекинуо везу са ранијом државом и из основе створио нову, у којој се не виде више оне установе које су биле подлога раније либералне државе. У национал-социјалистичкој држави створена је мистика нације и расе, коју има да спроведе до потпуног остварења њен вођа, вођа немачког народа. Он као такав није ничим ограничен, ни самом својом странком већ се држи једино својом личношћу. По својствима која му се у нацизму придају, он је једини ауторитет и као такав уздигнут и над идеологијом странке. Из тих разлога је немачка диктатура, која у својој идеологији има нечег нереалног, готово мистичког, најјаче изражена као диктаторски систем. Али је за то — та је претпоставка допуштена — с

друге стране једна диктатура са најмање изгледа на дуго-трајност, будући да је лишена оне потребне отступнице која је потребна свакоме режиму ма какве врсте он био а нарочито једном таквом режиму чији је опстанак везан само за једну личност. И у фашизму као и у републици Совјета постоје ипак извесне организације и тела на која се диктатура наслања и црпе своју власт, док у нацизму таква једна материјална основа недостаје.

Д-р Данило Ј. Данић

ОПШТИ ПОГЛЕДИ НА ПОЈАМ ДРЖАВЕ И ПОЈАМ ДРУШТВА*)

1. У сред безбројних питања која стоје пред нама, кроз проблеме које нам свакодневно постављају наше цивилизације и који заузимају разне облике, филозофске, социолошке, економске, политичке, културне; истичу се као општи, као они што изгледа да синтезирају све: држава и друштво. Држава и друштво су, по свом пореклу, садржини, значају, облику, еволуцији и тумачењима, неизмерно сложене и испреплетане појаве стварности. Њихови појмови претстављају главне и основне проблеме друштвених наука; држава, политичких наука а друштво социалних наука. Друштвене науке имају задатак да нам помоћу својих научних метода и на основу стварних чињеница открију све њихове димензије.

У историји политичке мисли појам државе је много пре познат и изучаван него појам друштва. Још од Сократа филозофи размишљају о држави, о смислу државе, о идеји државе, о идеалној држави. Појам друштва је непозната количина за друштвене науке или је прогутан у општем појму државе. То све траје скоро до XIX века, за које време држава остаје не само централни него и искључиви проблем систематског научног изучавања. (Отуда су се друштвене науке називале политичким наукама, израз који је остао у извесним земљама, које воле да сачувају старе етикете на флашама у којима се садржина сасвим изменила. Узмимо књигу савременог енглеског писца, врло модерног и оштроумног Харолда Ласкиа, која је у ствари права социологија државе, а чији је наслов: *Grammar of Politics*, Политичка Граматика).

Признање великог значаја и огромне вредности државе за социални и политички живот људи, или бар цивилизованих људи, јесте опште место друштвених наука. Али

*) Уводно предавање на катедри Државног и Уставног права, одржано 19 новембра 1936 год.

држава није само један општи факат савременог друштва, она је једна дубока и одређена социална моћ. У ствари, ниједна моћ није тако снажна и тако ретка као ово осећање државе. Оно је омогућило неколицини политичких вођа, који су се ставили на чело великих друштвених и политичких покрета, да остваре нове облике државе; и појединим социалним мислиоцима, Хобесу, Локу, Монтескијеу, Русоу и Марксу да покрену велике масе људи у правцу својих идеја. Највећи број људи, међутим, не осећа значај и улогу државе, чак показује још увек мали интерес да разуме и сам смисао ове речи.

Извесни писци су вршили анкете и на основу њих доказивали да велики број људи нема уопште не само разумевање него и осећање државе. Људи остају још увек исувише под притиском своје личне једначине. Видик личних интереса и жеља, њихов је једини видик. Истина је да још увек један велики део људи у човечанству остаје равнодушан према политичким догађајима и општем току социалних и јавних послова. Они посматрају политичке борбе и сукобе са очима равнодушних гледалаца једне драме која њих непосредно не интересује; или остављају управу државних ствари људима које сматрају више позваним или мање озбиљним и више доконим да могу водити и „туђу бригу“. Још увек просечан грађанин, који чини и у савременим друштвима већину, почиње да размишља о држави само тада кад осети какав немио удар по својој личности и од ње не тражи ништа друго него да не улази у сферу његових личних послова. Али, ова слика престаје данас да буде општа слика, бар за напредне и цивилизоване земље. У сваком случају, ова слика је узета на мирним и устаљеним периодима људске историје. Наше доба је већ нешто друго: оно је пуно сукоба, борби, страсти, динамике и поремећаја. Стара политичка равнодушност, за којом су уздисали политички доктринари са краја XIX в., данас се растопила пред све јаснијом чињеницом да људи осећају да приватни њихови послови имају јавни карактер и да њихово искуство је део општег искуства. Политизација људског живота, како јавног тако и приватног, то је факат новог доба. То није само један факат који се утврђује, то је једно сазнање које у свестима људи почиње да је све јасније. Људи све више добијају уверење да не могу живети и остваривати се ако ток јавних послова буде против њих и изађе из домашаја њихових свести и њихових воља. То чини државу можда још више компликованом, али у исто време још више општом и ближом масама народним које хоће да сазнају какав је правац и смисао воље и дисциплине чији оквири им се намећу.

На другом месту, оправдано или не, веровање у наше цивилизације носи претпоставку да помоћу апарата управе

има све већи број људи да развије своје индивидуалне способности и да задовољи своје растеће потребе. Ако овај механизам ради на празно, наше снаге остају неразвијене и наше личности отуђене. Нема никакве сумње, да изгледи наше цивилизације и остварење наших личности у многоставној зависности од наше способности и спремности да рукујемо њеним установама. Према томе, ми имамо дубоку потребу да упознамо природу њеног механизма. Данашњи човек не може имати поуздање наших предака да, макако се грешило, напредак иде даље и да све оно што долази у виду заповести је оправдано. Ми све више осећамо да савремена наука има да нам пружи оружја помоћу којих ћемо бити у стању да јасније и боље схватимо наш положај у друштву и наш однос према спољњем свету, установљеним ауторитетима и другим људима.

Осим тога, иако можда сви људи нису свесни њеног значаја, држава је од свих друштвених организација она која је увек присутна и коју стварно осећамо у свим домаћинама нашег јавног па и личног живота. Држава је свуда и на сваком месту. Она трчи улицом. Она је ту, пред вратима. Она ставља под своју власт или под своју контролу све облике наше делатности. Она нас увлачи у свој механизам од нашег рођења, тражећи да имамо име и да смо крштени, па све до тренутка кад престајемо да будемо не само правна него и људска личност, одређујући нам како и где ћемо бити сахрањени. Она проглашује да смо у 21 г. пунолетни, а да можемо бити бирани за посланике тражи да имамо пуних 30 год. Држава нам забрањује да се женимо нашим кумама, а само њеном милошћу можемо да ступимо у брак пре извесног нормираног рока. Од самог рођења, ми улазимо у један кавез о чије се зидове ударамо целог живота. Држава је централна колона друштвене зграде. Од кад знамо за себе и докле допире наш поглед, ми њу видимо и осећамо (то не значи да је државе увек било). Већ столећима она активно утиче на човечанство и на људе, моделирајући и мењајући облик и садржину многобројних људских бића.

Али, ако држава обухвата много, она није универсална. Ми смо делови државе, али нисмо са њом једно исто. Права научна теорија о државној организацији мора истаћи као основно начело да је појединац личност за себе и да је човек највећа вредност, већа од сваке нужности организације. Ако је човек обавезни члан државе, он није државно биће. Ако је у држави, он је исто тако и ван ње и у праву је да просуђује о њеним актима. Фетишизам државе је једна идеологија, то није нужни однос човека према организацији. Ми смо држава само у толико у колико смо у стању да се изједначимо са оним што она ствара и наређује. Ми је примамо за своју у колико она успева да нам омогући да ми будемо

оно што јесмо. „Она је наша, каже са правом Харолд Ласки, уколико тежи да изрази наше потребе и жеље“.¹⁾

Све ово чини да је појам државе један врло значајан и врло сложен проблем политичких и друштвених наука. Отуда, од момента кад људи почињу политички да мисле па до данашњих дана, један велики број, и то најмоћнијих, филозофа, правника и социолога, покушава да одреди природу и смисао државе и да нам пружи њен појам и њену дефиницију. Број тих дефиниција је врло велики а садржина појмова који нам се предлажу врло различита. Као све друштвене творевине од општег и централног значаја, појам државе није до данас утврђен на сасвим задовољавајући и потпун начин. Он је отежан свим врстама значења која су се на њега слагала под утицајима епоха, класа и личности које су одређене државе или појмови створили. То није никакво изненађење за сваког који се мало навикао на појмове друштвених наука. Људска мисао још се није попела до степена независности од правца који јој намеће друштво, држава, владајуће или наслеђене идеологије. Отуда у одређивању појма државе толико неодређености, различитости, збуњености, шаренила, слика место научних елемената и идеја у место факата.

Платон је већ изрекао ту таутологију, да је држава једно удружење. Наслоњени на ово схватање, савремени енглески политички мислиоци, плуралисти, је дефинишу као једну друштвену групу, у главном мало различиту од осталих група нпр. цркве, народности или класе. У ред таутологија, као што запажа професор Питамиц,²⁾ долазе и тврђења да је држава једна „организација“ или „скупина“. После таутологије долази метафора, која је једно често оружје у друштвеним наукама кад мисао још није сигурна. Овде се има забележити на првом месту опет Платонова идеја да је држава људско биће. Отада, па све до почетка XX века, органистичка теорија у политичким наукама је имала знатан број претставника и варианата. Држава је дефинисана као организам, час људски час животињски организам. За друге је опет држава организам у истој мери у којој је човек или слон. За Спенсера је држава претстављала један над-организам. На супрот овом, стоји схватање да је држава једна вештачка справа, скуп појединаца у један механизам. Под утицајем ове теорије, Монтескије је упоредио законодавну, извршну и судску власт са точковима и зупцима у једној механичкој справи. Сенка овог механистичког схватања оцртава се иза целе идеалистичке теорије о држави, која је владајућа у XIX веку и која одбија да иза

¹⁾ Х. Ласки, *Полишичка Граматика*, стр. 32—33, I, срп. хрватски превод, Београд 1934. г.

²⁾ L. Pitamic, *A. Treatise on the State*, стр. 4 Baltimore, 1933 г.

државних установа и њиховог аутоматског рада види праве људе који ове установе покрећу, као и оне којима су ове установе намењене. Као што је органистичка концепција, у ствари, преношење библиских метафора или доцније, биолошких појмова на план друштвених наука, тако је и механистичко схватање државе израз владајућих филозофских идеја свога доба. Оно се појавило у XVII веку под утицајем механистичке теорије читаве васионе. Под утицајем Њутнових закона васионске гравитације, изводио се закључак да ни човек, ни држава нису ван важења овог општег закона. Једна филозофска идеја, примењена на терену физичких наука, пренета је на терен друштвених наука. Ова трка за метафорама је још више појачавала конфузност једног већ неодређеног појма.

Овде треба да се помену афоризми и филозофске фигуре које су стваране да нам се открије тајна садржине државе. Она је по једнима сила, по другима највећи морални догађај. Она је час „лепа личност“, час „стална лаж“, час „поштен човек“. Хобес је у њој видео Левиатана који све гута, а Бинтам је сматрао само за ноћног стражара који са лампом у руци бди над миром и редом својих суграђана, а цео остали друштвени живот га не интересује. За Фихтеа држава је морална идеја, за Хегела она је универзални Дух, „ход божји на земљи“. За француског економичара Бастиу, она је највећа фикција на основу које сваки хоће да живи на рачун свих. Либералци XIX века су је схватили као организацију слободе, док радикални филозофи тог доба су у њој гледали извршни комитет владавине једне победничке групе над другим побеђеним, а анархистички филозофи једно организовано разбојништво. Чувено је тврђење једног великог моралисте, Толстоја, по коме држава није ништа друго него „владавина злих, скуп личности које употребљавају силу и најстрашнија разбојничка банка“.³⁾

У ред свих ових појмова треба да се укључи и једно популарно или политичко схватање о држави. Популарно, јер већина људи је научила да преко њега гледа на државу и да у њему види њену „мистерију“. Политичко, јер оно у држави зна само за политичку власт или тачније за политичаре. Ово гледиште државу изједначава са групом људи који држе власт или се отимају за њу. У држави гледа само личност властодржца а у историји државе види једну бескрајну и једноличну борбу вођену законом „Сићи се ти да бих се ја посадио“.⁴⁾ Ово је концепција новина и старе апстрактно-индивидуалистичке школе у историји. Новине доносе стално слике, изјаве и биографије политичара и прате дан по дан кретања политичких борби преко личности. Исто-

3) L. Tolstoj, Das Reich Gottes ist in Euch, стр. 57.

4) J. Barthélémy, Précis de droit constitutionnel, стр. 94. 1936, Paris.

рија је исто тако дуго водила рачуна само о „херојима“ и великим личностима и расправљала о монарсима, војсковођама, биткама, истакнутим првацима. Историја државе се тако претвара у биографију хероја. На основу овог, ми почињемо да верујемо и често и да мислимо да је Цезар створио римску империју и да је Наполеон творац француског царства. Петар Велики уводи Русију у Европу, Бизмарк уједињује Немачку, Блум осваја власт у Француској, Рузвелт, благодарећи опет својој личности, односи победу у Америци. Како су новине још увек једино масовно сретство дифузије културе, масе се постепено навикавају на овакве појмове о држави и прожимају се њима. Ово је олакшано навиком људског духа да лакше фиксира своје појмове преко личности него преко идеја.

Сва су ова гледишта сувише једнострана да би била научна, т.ј. да би изражавала једну тако сложenu појаву као што је држава. Она могу садржавати само један од многобројних елемената, или само једну страну или један историски аспект државе. Уствари, она више претстављају идеје и замисли које извесне епохе, класе и појединци имају о држави, него државу каква се појављује у стварности. Али ова гледишта нису потпуно бесплодна, јер се појављују као неизбежни пут ка научном утврђивању појма државе, или су неизбежна као израз одређеног стања људског друштва, људске мисли и технике изражавања.

Са много више система и научних претензија изучавали су правници појам државе. Читаве библиотеке књига су посвећене правном појму државе. Као филозофи и политички мислиоци, правни теоретичари су дали велики број дефиниција и међу собом се мало слажу. Задржаћемо се само на најглавнијим и највише заступљеним схватањима. По једном најпознатијем од њих, држава се дефинише као становништво, настањено на једној територији и потчињено једној врховној власти. За друге, нарочито француске писце, држава је суверена правна личност, Есмен, теоретичар демократије рођене из француске револуције, иза ове законске фикције, коју прима, видео је једну конкретну социалну и политичку садржину: нацију. „Држава, каже он, је правни израз нације“.⁵⁾ Многи правници су правили вариације на ове опште правне формуле, не излазећи из оквира чисто правног резонувања, где се држава схвата као установа чији су субјекти, простор и надлежност одређени по једној независној, унутрашњој логици. Извесни савремени теоретичари, на челу са познатим правним мислиоцем Келсеном, су правни пуританизам доводили до крајњих граница, тако да су правну теорију претворили у једну врсту правне геометрије. Они су порицали држави личност и идентификовали је са

⁵⁾ Esmein, *Droit Constitutionnel français et comparé*, стр. 34, Paris, 1903.

правним поретком, са нормативним редом. „Постојање државе, каже Келсен, је искључиво из домена објективне важности права.⁶⁾ (Soll Geltung)“.

Правна гледишта на државу су дошла као реакција на филозофске појмове који су садржавали само идеје или шеме и на политичка схватања која су државу спуштала на сцену политичких распри и личних, пролазних борби. Поред жеље да пружи једну објективну фотографију државе, правници су још ишли за тим, да утврде државни поредак, улога која је час конзервативна а час прогресивна. Издвајајући државу из друштвених токова и историске динамике, они су били ношени вером, похвалном самој по себи, да уздигну државу на такву етичку висину на коју не допире ни жагор политичких борби ни удари социалних покрета и потреса.

Али, тиме су они убрзо починили крупне теориске грешке, за које их је наука убрзо позвала пред свој суд. На првом месту, правна мисао није успела да буде чиста, потпуно независна мисао, лишена социалних печата које јој утиснула друштвено-политичка средина из које је изашла. Људска мисао није у стању још да се одвоји од физичке и социално политичке личности човека, у толико пре што је она њен производ. Ми још остајемо, исто као у доба Аристотела, у пуном смислу социално политичка бића. Заиста, узмимо примера ради, схватање по коме је држава једна правна личност. Није ово схватање дошло од себе, као плод случаја или апстрактног духа. Оно има свој одређени мисао и своје конкретно социално и политичко порекло. Тврђењем да је држава једна правна личност, либерални мислиоци у борби са краљевским апсолутизмом, као што је са сигурношћу запазио г. Слободан Јовановић, су имали за циљ да издвоје државу од монарха са чијом личношћу се све до краја XVII века она поклапала. Утврђујући један нови правни подмет у науци државног права, они су успели да теориски пренесу сувереност са старог субјекта, монарха, на нови, демократски субјект, народ; пренос који је Историја у стварности већ извршила или се спремила да изврши.

Други недостатак правних теорија о држави, као што су истицали многи теоретичари у почетку XX века, састоји се у овоме. Ако нису могле идеолошки, правне теорије о држави су се потпуно одвојиле теориски и научно од стварности и Историје. Схватајући државу и Уставно право као независне домene, домene који имају свој сопствени мисао и развој, правни мислиоци су свесно или не, изгубили из вида социалну стварност и историски карактер ових појмова. „Правној теорији о држави, каже холандски правник Крабе, недостају витамини;⁷⁾ т.ј. испод правних форми њој недо-

⁶⁾ Kelsen, *Allgemeine Staatslehre* стр 35 Berlin, J. Springer, 1925.

⁷⁾ H. Krabbe, *Der neue Staatsegedanke*, стр. 79,2-го издање, 1919 год.

стају састојци живота и покрета. Правне теорије нису само апстрактне, оне су и статичке. Кад се држава схвата одвојено од друштвене садржине и изван општег социалног процеса, њен појам је неизбежно антиисториски, утврђен за свагда и неспособан да се развије и да прати историју државе. Као сваки појам у друштвеним наукама, држава је историски појам; она, као установа стварности, је сва у динамици и еволуцији.

Отуда су се још крајем прошлога века јавиле врло оштре критике на чисто правне критериуме у науци о држави. Немачки научник Шефле тражи пуну ревизију правних теорија о држави и истиче захтев за једном новом, објективном теоријом, која ће научно изучавати целокупну сложеност државе.⁸⁾ Опнхајмер тврди да су правне и политичке теорије о држави потпуно ненаучне.⁹⁾ Лудвиг фон Штајн је доказивао, да полазећи од правне науке, никад се неће моћи изградити појам државе и јавног права уопште.¹⁰⁾

Упоредо са овим оштрим критикама правног формализма и чисто правних мерила у теорији о држави, дешавају се знатни догађаји у техници људског друштва и у техници људске мисли. То су: појава велике индустрије европских напредних земаља крајем XIX века, социалне борбе које су одавде следиле, развој капитализма, развој филозофије и наука уопште, увођење експерименталних метода у изучавања природе. Све ово производи значајан преокрет у свим друштвеним наукама, па и у оријентацији правника. На бази ових промена јавља се једна нова наука: социологија, као општа наука о друштву и законима његовог развоја, која не само да се развија у један одвојен научни систем, него почиње задобијати све више терена преко осталих друштвених наука, у које се полако инкорпорира као метод. И кад су крајем прошлог и у почетку овог века, два значајна теоретичара државе, Георг Јелинек у Немачкој и нарочито Леон Диги у Француској, приступили конструкцији једне нове, научне теорије о држави, они су, свесно или не, изводили своје правне формуле на плану више или мање социолошких поставки. Други, исто тако значајни правни мислиоци, почињу доказивати да се држава не може схватити ван општих закона социологије и да је једина социологија у стању да постави проблем државе на један правилан и научан терен. Држава није само правна форма, организација, она је и социолошки факат и историска творевина. Држава и цела теорија права почињу да се враћају своме кориту у коме једино могу бити живи и појмљиви: друштву. Појам друштва, централни проблем социологије, улази у ред појава које су неизбежне за научно изучавање државе и целог права.

⁸⁾ Schäffle, *Bau und Leben der sozialen Körpers*, стр. 112, 1901.

⁹⁾ Oppenheimer, *Der Staat*, стр. 41, 1910.

¹⁰⁾ L. von Stein, *Verwaltungslehre*, стр. 22 књига I, 1907.

II. Појам друштва је дуго у науци један празан или један непознат концепт. Платон га помиње, али га изједначава са државом. Аристотел га исто тако назире, али га меша са питањима о бићу државе и права. Он чак и породицу назива друштвом. Појам друштва код Грка и Римљана није могао да се постави и развије из два конкретна узрока. Прво, држава је била основни факат заједничког живота, једна врста Левиатана који је узимао све, остављајући врло мало места индивидуалним и социалним захтевима. Држава је била стварно и правно прогутала друштво. Друго, што је историски и етнографски материјал недостајао за покушај историског постављања једног новог појма изван државе. Иако је хришћански Средњи век противан универсалистичком схватању државе античког света, његов устаљени и блиндирани социално-политички режим, његов спиритуализам и верска сколастика нису допуштали ни сумњу о извесним друштвеним категоријама изван утврђених појмова метафизике. Кад се дешавало да мисао сиђе на земљу и обухвати људе, она је остајала чисто политичка, не познавајући основнију и дубљу заједницу изван политичке заједнице. Овде треба да се напомене још негативан утицај моралних и религиозних идеја Средњег Века, које се до наших дана јављају таложене у дну извесних филозофских схватања. Услед разног односа са светом, услед мржње, бежања или страха, овде се негира постојање друштва и истиче индивидуа као једина стварност. Са једне стране, Хришћанство а са друге Будизам, су прожеги идејом да је свет једна привидност, варка, и да човек треба да се од њега ослободи изнутра, из себе. Филозофија Толстоја је сва у величању унутрашњег и моралног „ја“ против спољњег света и друштва, а Ничеизам је грубо подвлачење индивидуалне воље као једине стварне и достојне пажње. Утицај ових идеја у друштвеним наукама изражава се у одбијању да се друштво постави као стварност и, тиме, да се открију његови састојци и његов појам.

Истицање једног новог, основнијег, примарнијег; истицање социалног момента, почиње да се јавља тек у доба великих социалних и политичких промена кад у утврђене ауторитете, државу на првом месту, почиње да се сумња, јер почињу да се одроњавају, кад се све ставља под критику „чистог разума“, кад се свему траже крајњи узроци и кад се истражују основе старих институција, које су преживеле, да би се поставили темељи за нове установе, које се рађају. То је средина XVIII века за европски свет. У науци први траг разликовања појма друштва од појма државе налазимо код Русоа, социалног филозофа који размишља под непосредним утицајима ових догађаја и преображаја. Ово разликовање је више духовито него тачно, више интуитивно него одређено. Уосталом, у свом главном делу, *О Друштве-*

ном Уговору, Русо не разликује друштво и државу и у друштву гледа само политичко друштво као основ порекла власти и права појединаца. Са више сигурности Хегел, у својој *Филозофији Историје*, поставља разлику између друштва, грађанског друштва, (*bürgerliche Gesellschaft*), како га он назива, и државе, У друштву, каже Хегел, индивидуа је за себе циљ а други нису ништа. Али како без других личности не може да оствари свој циљ, индивидуа склапа извесне уговоре о узајамној зависности у материалном и правном погледу. Ово остварује једна правна организација, држава, која из ових односа и произилази. И ова Хегелова разлика између друштва и државе има више карактер једног открића него научне поставке.

Пречишћавање и прецизирање појма друштва врше се у другој половини XIX века под утицајем мислилаца енглеског чартиског покрета, француских социолога и утописких социјалиста и немачких материјалистичких филозофа хегелијанске левце. Један немачки социјални филозоф, Лоренц фон Штајн, је својим напорима много допринео да се осветли ова у то време нова научна мистерија: *друштво*. У свом у то доба значајном делу, *Историја социјалних покрета у Француској од 1789 до наших дана* (појављеном 1842 г.) он поставља оштру разлику између друштва и државе. Историја се не може правилно разумети, каже он, ако се не схвати да животна супротност између друштва и државе сачињава праву садржину историских збивања и кључ за разумевање политичких установа. Отуда његова тежња да одреди појам друштва, изражавајући његове битне карактеристике. Свако се друштво заснива на плану материјалних животних добара, по закону да исти циљеви живота и иста сретства за остварење циљева доводе до заједнице личности, које теже истим циљевима и које су снабдевене истим сретствима. Друга је карактеристика друштва, његова способност за преображаје. Одавде произилази његов трећи елемент: отсуство организације. Ове идеје Л. фон Штајна, врло напредне и интересне за своје време, данас дају изглед једне теорије о друштву. Али су оне потпомогле да се појам друштва оштро издвоји од појма државе, постављајући друштво на извесне специфичне и конкретне основе.

Савремене друштвене науке, потпомогнуте овим и доцијим истраживањима, признају као утврђену научну чињеницу поставку, да се друштво и држава не само не поклапају, него да се битно разликују. Осим овог, оне истичу да је појам друштва необично важан за схватање државе и да је социологија, као општа наука о друштву, неопходна као један од основних метода за проучавање проблема државе, њених типова и установа. Услед тога се поставља питање: *шта је у ствари друштво?* Ми знамо да се под изразом „друштво“ подразумевају сви могући облици људског жи-

вота у заједници. Правници-цивилисте под друштвом подразумевају удружење од два или више лица на основу уговора ради остваривања извесног економског циља. Постоје тако звана „природна друштва“, као породица, и вештачка друштва, као једно акционарско друштво. Постоје друштва за потпомагање, хумана друштва; друштва књижевника, друштва за заштиту животиња, друштва распуштеница и многа друга друштва са разним и често фантастичним циљевима. Прави се разлика, затим, између „финог друштва“ и „простог друштва“. У новинама се подразумевају под „друштвом“ често владајуће групе, или горњих 200 породица а по кад кад се тим именом означају поданици или народне масе. Затим се често у науци и филозофским списима употребљавају термини као: феудално друштво, грађанско друштво, пролетерско друштво, европско друштво па чак и светско друштво.

Сва ова друштва, као мања и ужа, не улазе у обим једне опште теорије о друштву или је само посредно интересују. Ми овде имамо у виду друштво у свом најширем смислу, друштво у свом *социолошком* значењу. Другим речима, друштво као најшири систем међусобних и трајних односа међу људима, без обзира да ли има свесне организације делова у сам систем. То значи друштво као нешто више и основније од свих посебних друштава и од сваке политичке и социалне организације, макако да су оне универсалне по пространству и трајне по времену. Ово друштво је један стварни агрегат, а не једна апстрактна целина. Оно је више од обзира појединаца јер квантитет индивидуа окупљених у друштву претвара се у један квалитативно други појам, у нешто специфично и ново, различито од простог аритметичког збира појединаца. Захваљујући социологији, друштво је издвојено као засебан, специфичан појам. Осим тога, под утицајем овог новог, богатијег и основног појма, теорија о држави је добила снажне и плодне потстицаје. На првом месту се утврдило као основна чињеница савремене друштвене науке да се друштво и држава разликују квантитативно. Друштво је много шире од државе; оно је једино универсално у својој целини. Држава може дати или наметнути основни тон целом друштву; али она не може никад бити истоветна са њим „Држава остаје, запажа тачно проф. Тасић, који од наших млађих теоретичара нарочито истиче потребу социолошког изучавања права, и кад постане најмоћнији фактор у друштву, један од фактора и обухвата један део само друштвеног живота“. ¹¹⁾ Друштво и држава се, затим, разликују квалитативно. Друштво је систем основних и трајних односа међу људима, полазећи од односа државне власти па до најличнијих односа

¹¹⁾ Ђ. Тасић, *Увод у правне науке* стр. 92, 1935 г. Београд.

међу појединцима. Његова је основа не у правним односима него у односима друштвеног рада. Држава је главна социјално-политичка организација. Њена основа се састоји у односима политичких и правних снага.

III. Ово су биле главне основне разлике између државе и друштва; сад долазимо на њихове односе и везе. Проблем односа и веза између државе и друштва, то је проблем савремене науке о држави. Оставимо по страни историску страну ових односа, за нас је овде од основне важности њихова методолошка страна. По традиционалној концепцији држава је сматрана као основна и аутономна сила, као елемент који ствара и формира друштво. Историја човечанства је била историја државе и правно политички фактор је сматран као мотор људске историје. Социолошко реалистички метод који изводи своје појмове из конкретне историске, економске, етнографске и друге грађе је открио да је ово схватање претивно слици коју пружа стварност. Као све у друштву, држава је једна историска творевина и она је *једна одређена а не одређујућа категорија*. Она не може сама од себе да се објасни. Држава, најглавнији израз политичко правне структуре друштва, има да се тражи у његовој стварној садржини. „Правна теорија, пише г. Слободан Јовановић, који је први од наших правних теоретичара указао на потребу социолошког осветљавања правних појава, своди државу на мртву правну формулу, социолошка теорија открива живе социјалне снаге и енергије које су државу начиниле таквом каква је“¹²⁾

Потреба познавања друштва, његове садржине, његових несагласних и сагласних снага, за одређивање појма државе данас није једна теорија него један научни факат. То је исто толико неопходно колико је нужно код једне сложене машине познавати, поред имена и места свих делова, шрафова и веза, још и принцип њеног стављања у покрет. Поред уставног и правног механизма потребно је познавати и *друштвене, политичке, социјалне и моралне снаге* које га одржавају и стављају у живот. Питање ових односа је од централне важности за науку о држави.

Али, они не исцрпљују цео сложени проблем *односа државе и друштва*. Као што је неоправдано традиционално схватање да је држава аутономна и једини стваралачки чинилац Историје, да је друштво само њено пасивно градиво, исто је тако ненаучно тврђење да је држава само један пасивни одблесак социјалних снага или чисто политичких чинилаца, које је хтео Гумпловиц.

Механички детерминизам свођења „вишег“ на „ниже“ је без вредности, како свуда, тако и у науци о држави. Ако правни појам државе није научан појам државе, ни соци-

¹²⁾ Сл. Јовановић, *О Држави* стр. 8; 3^е издање — Београд, 1922 г.

олошки појам државе није потпун појам. То долази отуда што је однос између државе и друштва сав у низу међузависности и узајамних утицаја. Држава није само правно-политички израз одређених снага и односа у друштву; она, као механизам и нова снага за себе врши свој утицај на све објективне социалне снаге, отежавајући или убрзавајући њихов рад, мењајући или задржавајући смисао њиховог тока. Отуда је од значаја за теорију државе какав је овај механизам и каква је правно-политичка структура државе. Тако, на пр., савршенији механизам државе може акцију социалних снага, које га у крајној линији одређују, да учини снажнијом, пунијом и правилнијом. Довољно је само погледати на разне и супротне утицаје које различити механизми данашњих држава врше на правац и обрт ових снага, па схватити тачност оваквог тврђења. Према томе, очигледна је потреба познавања правних принципа и елемената овог механизма, да би појам државе био потпуно научан, то јест да би у својој сложености изразио државу каква је заиста у Историји и данашњици.

Ова потреба је заснована још и на једном другом плану, чије разумевање је од изванредног значаја за општу теорију о држави. Држава је социално политичка категорија, али је она и једна правна форма и један нормативан ред. Ми смо довољно истакли да овај нормативни ред није „чист“, дат за себе, као што су мислили неокантовци, нарочито Келсен; напротив, он је једна историска форма укључена у општи ток социалног и политичког процеса у друштву и потчињена општим законима социолошког детерминизма. Али, и ово је битно, данашња наука је показала да једностран социолошки детерминизам није довољан за разумевање друштвених појава, државе на првом месту. Социолошки детерминизам, сав у реакцији против укоченог и апстрактног правног формализма, био је жртва друге једне једностраности. Он је правну форму државе искључио из теорије, задовољавајући се комотним тврђењем да је она само „идеолошка фикција“, „одблесак“ или „пројекција“ друштва и његових економских и социалних снага. Ово на први поглед реалистичко гледиште давало је утисак једине објективне теорије, нарочито јер је дошло после идеалистичких концепција о држави као вишој идеји или тврђења о држави као одвојеној правној личности. Међутим, кад се ближе погледа, овим методом се добија само једна историја економских облика или историје институција а никако једна правна и научна теорија о држави. Према правном социологизму појам државе се посматрао искључиво са становишта његовог садржаја; питање државе као правне форме више или мање потпуно је запостављено. Савремена теорија о држави мора не само да истражује објективни садржај и условљеност правне норме и правног регулисања него

је дужна да нам пружи научно објашњење правне норме и правног регулисања као историске форме државе. Ако бисмо се одрекли објашњења правне форме државе, добили бисмо само теорију која нам излаже постанак и развој државе из материалних потреба друштва и слетствено, тврђење да правни поредак државе одговара материалним или политичким интересима и тежњама ових или оних друштвених група и класа. Али појам државе, поред богатства и пуноће историског и социалног садржаја, остаје као правна форма необјашњен и неизведен. У место нужности анализе главних специфичних обележја и односа, нама се нуде оскудна и недовољна оцртавања правног елемента. Та су оцртавања често тако бледа и неодређена, да се губи граница која раздваја правно подручје од осталих друштвених подручја. Овај пасивни правни натурализам нарочито је очигледан код оних теоретичара који примењују економски детерминизам, често са жељом да употребљавају историски материализам. Тако код познатог руског социолога Бухарина право се потпуно претвара у једну социолошку масу у којој правна обележја имају изглед бледих идеолошких фантазмагорија. Врло убедљиве примере у овом смислу пружају историски радови, засновани на економском детерминизму, код којих у сред богатства економске и историске грађе схватање права и правних установа је замењено једном упрошћеном сликом, вођеном идејом да се право окарактерише својом непокретношћу и пасивном изведеношћу на супрот покретности и одређивачкој снази економских чинилаца (доказ пружају дела иначе оштроумног руског историчара Покровског.¹³⁾

Да ли постоји један овакав појам државе који обухвата све мноштво узајамних односа и веза као и њен стварни покрет, то је питање за себе; овде се показао само пут ка томе решењу.

Кад, најзад, све ове анализе преведемо на језик методологије, ми добијамо овај закључак. *Наука о политичким и правним формама и установама*, кратко и недовољно означена као наука о држави, не поклапа се са социологијом и не може се у њу абсорбовати. Социологија и теорија државе су у извесном смислу одвојене; социологија изучава друштво уопште, теорија државе државу, која је само један аспект друштвеног, а има свој условљени али самостални живот. Са друге стране, међу њима постоје тесни односи солидарности и сарадње. Уношење социолошког метода у теорију државе, то је поступак преношења појма државе са танког леда правног формализма и метафизичких апстракција на чврст бетон друштвених наука. Посредством социолошке методе, држава се укључује у стварност и у општи

¹³⁾ Покровски, *Економически материјалъ* стр. 125, 1928 г. (на руском)

ток њеног развоја. Она, најзад, отклања *једностраност, укочене и апстрактне елементе у појму државе*. Али савремена наука показује да се појам државе може изразити у свој својој сложености и потпуности само на основу сарадње и солидарности наука и метода, социолошких и правних. Данас је јасно да не може имати супротности међу друштвеним наукама, да не може бити ривалства и антагонизма између социолога и правника, јер се они разликују само у томе *што су на разне начине упућени да открију оно што је заједничко и основно за сваку науку: истину.*

Д-р Јован Ђорђевић

НОВО КРИВИЧНО ПРАВО У НЕМАЧКОЈ

(Крај)

Реформатори истичу да је полазна тачка новог кривичног права интереси народне заједнице, а не Magna Charta. Циљ кривичног права је заштита народне заједнице од оних елемената, који се не покорављају законима,¹³ а против којих се мора водити енергична борба. Слетствено томе нови к. з. имао би да поштри казне. Робија, строги затвор и затвор имају се како поштрити тако и међусобно у већој мери диференцирати, а исто тако и краткорочне казне морају се поштрити,¹⁴ јер су до сада краткорочне казне редовно биле ограничене на то да чувају учиниоца кривичног дела. Насупрот дугом трајању казне ставља се интензитет казне. Сувише дуго трајање незгодно је са разлога, што учинилац кривичнога дела на тај начин мења досадањи правац свога живота. Онај који рецимо у својој 35 години буде осуђен на 20 година робије и ако ову издржи постаје у својој 55 години већ старац, тако да његов повратак у друштво не значи у ствари ништа с обзиром на скори свршетак тога живота. С друге стране опет он услед дугога издржавања казне толико навикне на казнени завод, да му је доцније на слободи необично. Исто тако се препоручује да поштравање казне буде назначено код појединих случајева у посебном делу к. з. уместо у општем делу. Два случаја поштравања казне нарочито су важна: када је делањем појединаца тешко оштећена народна заједница, а учинилац је био свестан тога, и када се у делању осетила снажна злочиначка воља. Најзад се сматрало потребним поунити једну празнину позитивног (немачког) к. з. а то је код случаја лица

¹³) Rietzsch: Die Strafen und Massregeln der Sicherung, Besserung und Heilung, Bericht, A. T. 2. Aufl. S, 118, Denkschrift des Preuss. Justizmin. S, 138.

¹⁴) Rietzsch, op. c. S, 126—127.

осуђених на доживотну робију. Таква су лица могла и даље некажњено вршити кривична дела под условом, да за та дела није предвиђена смртна казна. По новом к. з. треба предвидети могућност да се у таквим случајевима може на учиниоца применити смртна казна без обзира, да ли се он још налази на издржавању казне или је већ пуштен на слободу. Међутим је комисија у другом читању напустила ту идеју са разлога, што је уз казну доживотне робије свуда алтернативно предвиђена и смртна казна. У погледу новчане казне мисле, да исту треба ограничити на мањи број случајева, јер је у позитивним к. з. узела великог маха. Новчане казне имале би се задржати само за лакша кривична дела (увреда, клевета, лака телесна повреда), а нарочито им се мора одузети њихов плутократски карактер.¹⁵

Нови правни институт би био опомена са задржањем казне (*Verwarnung mit Strafvorbehalt*). То је институција слична условној осуди. Комисија се овде решила за систем који постоји у енглеском и америчком праву, али са извесним изменама. Према томе измењеном систему суд оглашава кривим оптуженога, констатује чак и казну, коју би требало применити, али се казна не изриче (па према томе и не извршава) него се оптужени само опомиње, да је требао бити осуђен, али да то неће бити кроз време трајања т. зв. пробе. За случај да окривљени за време трајања пробе понова прекрши закон суд ће га осудити на дотичну већ предвиђену казну.¹⁶ Правна природа овог института је спорна. Међу казне не би спадао, јер казна није ни изречена, међу мере безбедности не може се ставити, јер учиниоца чека евентуална казна, а није ни акт помиловања, јер учинилац није помилован, пошто у свако доба може бити кажњен. То није ни условна осуда, јер оптужени није уопште осуђен него нешто између казне и мера безбедности. (По нашем мишљењу то је нека врста условног помиловања). Време пробе траје најмање једну, а највише три године. Ова се мера може употребити само у нарочитим, тачно предвиђеним случајевима, као што су казне до месец дана, новчане казне (до износа од 30 дана затвора). Осим тога ова се мера не може употребити у случајевима, где потребе народне заједнице траже казну односно њено извршење. Исто тако се не може ова мера применити за случај да је дотично лице за последњих пет година осуђивано на казну лишења слободе или иначе било теже кажњавано или је на истоме већ једном била та мера примењена. Са самом том мером могу бити кумулиране и извесне (не све) мере безбедности, као и наређене извесне друге дужности (да накнади причињену штету и т.д.). Комисија је при установљавању ове мере морала нарочито водити рачуна о

¹⁵) Rietzsch, op. c. S, 143.

¹⁶) Grau: *Verwarnung mit Strafvorbehalt*, Bericht, A. T. S. 183. 199.

томе, да ли ће та мера бити у складу са ауторитарним кривичним правом, какво је ово националсоцијалистичко. Нашло се, да је како ова тако и неке друге мере сасвим у складу са ауторитарним кривичним правом и да се указује потреба истих. Једино што је та мера ограничена на уски круг, при чему је нарочито истакнуто, да јој нема места тамо, где интерес народне заједнице тражи казну.

Духу н. с. кривичнога права одговарало би, с обзиром да се оно оснива на појму народне заједнице, да персонални принцип буде основни принцип к. з. у погледу особног и просторног важења к. з. Према томе принципу сваки немачки држављанин морао би бити кажњен за своје делање без обзира на позитивни к. з. тога места, другим речима без обзира на то, да ли је дотично делање кажњиво по к. з. места извршења. Овакво гледиште последица је схватања једног пробуђеног, романтичног национализма, који тражи да сваки Немац, ма где се он налазио, не сме заборавити, да је носилац немачке националне културе, коју мора свуда, где се налази, да шири.¹⁷ Ипак принцип персоналитета мора претрпити извесне изузетке, а то би било у случајевима, када по здравом правном схватању немачкога народа једно делање не би требало кажњавати с обзиром на нарочите прилике краја, у којем је учињено, као н.пр. када би немачки грађанин ступио у полни сношај са девојком, која би се по нем. к. з. сматрала малолетном, а у дотичном крају не, Или један Немац, који живи у Монте Карлу и тамо се коцка, па се после врати у Немачку, где је коцкање забрањено, не би могао бити кажњен за то своје дело.¹⁸ Исто тако би се чинио изузетак и са оним лицима, која су у доба извршења дела били на страји и страни држављани, а доцније постали немачки држављани, макар да је то делање кажњиво по нем. к. з. под условом да није кажњиво по тамошњем к. з. Разлог за некажњавање лежи у томе, што дотично лице у моменту извршења кривичнога дела није припадало немачкој народној заједници, дакле у то време није у своме владању било везано на оне услове, на које су везани немачки држављани.

Истакнуто је, да нови к. з. треба нарочито да иде за тим да буде што јаснији и разумљивији и да што је могуће више уклања спорна питања, која су у пракси стварала велике тешкоће. Такав је случај и код т. зв. идеалног и реалног стицаја. На први поглед разлика је између једне и друге врсте стицаја јасна: идеални је стицај, када је једном радњом, а реални, када је са више радња повређено више за-

¹⁷) Dr. Reimer, *Persönliche und räumliche Geltung der Strafgesetze*, Bericht, A. T. S, 221.

¹⁸) Dr. Wenzel Graf, Gleispach: *Das internationale Strafrecht nach dem deutschen Strafgesetz-Entwurf*, Zfg, 55, 2—3, S, 399—404

конских прописа. У конкретним случајевима ипак није ствар увек тако проста, специјално када је једна радња састављена од више радња, тако да су виши судови услед друкчијега схватања радње врло често поништавали иначе беспрекорне пресуде нижих судова.¹⁹ А и полазећи са гледишта воље разликовање идеалног од реалног стицаја није увек оправдано, особито уколико се прави осетљива разлика у погледу висине казне. Тако када А види да један за другим стоје два човека, које он хоће да убије и он их једним метком из пушке убије, то је исто као и када би свакога од њих убио засебним метком и нема никаква оправдана разлога у таквом случају правити разлику у погледу висине казне. Ради тога би требало за идеални и реални стицај предвидети једну казну, која би се примењивала у одређеним границама. Па како ново кривично право гледа на злочиначку вољу учиниоца и његову особу, док је кривично дело само повод за примену кривичних санкција, то би ово јединство требало изводити из те злочиначке воље и наклоности. Према томе би се имало гледати на одлуку учиниоца кривичнога дела, тако да би јединствено делање било оно, које проистиче из једне те исте одлуке без обзира што је учињено са више радња. Тежиште настојања комисије није било у томе, да реши јуристичко-техничко питање разлике између идеалног и реалног стицаја него да за обе врсте стицаја постигне нормирање једне казне.

Сходно горњим излагањима реформатора и систематика како општег тако и посебног дела к. з. мора да претрпи измене. Ако је кривичном праву циљ заштита интереса народне заједнице и ако тај циљ мора бити нарочито потенциран, онда је разумљиво, да ће и у посебном делу к. з. бити истакнут читав низ делања нормираних као кривична дела противу народне заједнице. Страх да та народна заједница не страда веома је велик, а то љубоморно чување народне заједнице свакако да има једну другу позадину: народна заједница и њени интереси у ствари је дотични политички режим, који се моментано налази на власти,

Досадањи к. з. (па и позитивни нем. к. з.) били су редовно састављени из два дела: општег и посебног и ова се деоба увек сматрала једино правилном. Међутим реформатори су стали на гледиште, које је дошло до виднога изражаја у т. зв. Прусској споменици, да к. з. треба да садржи најпре посебни, а онда тек општи део, дакле обратно од онога, како је то било до данас. Логично би наиме било да се читалац упозна најпре са општим, а затим са посебним појмовима к. з. Али по схватању реформатора к. з. је писан за народ, а не за правнике. Како посебни део к. з. садржи

¹⁹⁾ Grau: Tateinheit und Tatmehrheit, Bericht, A. T. S, 226, Siegert, op. c. 60.

простије и јасније појмове потребно је, да се читалац најпре упозна са тим простијим и јаснијим појмовима, а тек онда са општим појмовима, који су компликованији и много тежи за разумевање. Међутим ускоро се то показало као непрактично и немогуће, па се прешло на спровођење једне нове комбинације. По тој комбинацији имало би се у уводу к. з. као саставни део к. з. да изнесу само неки општи појмови, који би се сматрали као неопходно потребни ради бољег разумевања посебног дела к. з. после тога би долазио посебни део и на концу општи део, који садржи најтеже и најкомпликованије правне појмове и који би у ствари био само за правнике.

Фрајслер²⁰⁾ стога предлаже, да се у општем делу, који би у ствари био увод у к. з. изнесе 12 основних, неопходно потребних општих појмова, који су поред тога лако разумљиви. Ту би било истакнуто, да је нем. к. з. настао из моралног поретка немачког народа (т. 1), да је кажњиво свако делање, које је противно закону или здравом правном схватању народа (т. 2), шта је циљ кривичног права и к. з. (т. 3), да је кривња основ испаштању (т. 4), појам душевне слабости (т. 5), да се кривичне санкције примењују на учиниоца кривичнога дела који свесно дела ради његове антисоцијалне воље као корена и извора противнародног делања (т. 6), да судија одмерава казну у законом одређеним границама узимајући у обзир јачину и опасност злочиничке воље (т. 7), да је част највеће добро једног Немца, услед чега је искључење из народне заједнице (Aechtung) најтежа казна (т. 8), да се онај који је својим антисоцијалним делањем заслужио да изгуби живот, кажњава смрћу, а то је нарочито, када се ради о издаји народа или ако је радио о глави вођу (т. 9), врсте казне слободе и кад се које примењују (т. 19), примена мера безбедности (т. 11), и да су кривично право и к. з. установљени у првом реду ради заштите интереса народне заједнице, док се интереси појединца штите само у толико, уколико се тај појединац јавља као члан народне заједнице (т. 12). Циљ тих општих прописа би био, да покаже читаоцу основне принципе к. з., како би овај из тих основних, опште разумљивих и јасно приказаних принципа лако упознао дух самог к. з. Из њих би читалац лако видео, да су извори к. з. законски прописи и здраво правно схватање народа, који морају бити међусобно у сагласности, а у исто време упознаје се и са осталим основним принципима к. з. На ово би се прикључио посебни део, а онда општи део, тако да би нови к. з. био састављен из три дела. Тиме би к. з. био приступачан грађанима, а општи део остао би само за правнике (Freisler, op. c. S 47-48).

И у посебном делу к. з. поједина кривична делања морају бити приказана на што пластичнији и разумљивији начин, тако да свако кривично дело буде истакнуто као делање против народних добара и интереса²¹⁾. На пр. побачај треба истаћи као кривично дело против јачања народне снаге, а не као кривично дело против живота. Функција посебног дела к. з. била би у нормирању појединих кривичних дела као и досада. Али се с друге стране показује и разлика између три типа к. з. т. ј. типа либералистичких к. з. типа совјетско-руског к. з. и немачког националсоцијалистич-

²⁰⁾ Dr. Freisler, Aufbau des Besonderen Teils und seine Stellung im Gesetz, Bericht, B. T. S, 9-66.

²¹⁾ Freisler, op. c. под 20.

ког к. з. Кривични законици либералистичког правца уношењем принципа легалитета онемогућили су судије да примене кривичне санкције и на она делања, која нису предвиђена у к. з. иако су иначе сама по себи кривична, можда и тежа кривична делања од многих делања предвиђених у к. з. Совјетски к. з. пошао је опет сасвим другим правцем. Донет у циљу заштите интереса једне класе, радничке, он не само што напушта принцип легалитета него даје судији слободне руке да тако рећи сам буде законодавац у извесном смислу и да примењује кривичне санкције на свако делање, за које нађе да је противно совјетском систему владавине и интересима владајуће класе. Националсоцијалистички реформатори иду средњим путем; они хоће да к. з. нормира кривична делања тако, да тамо, где се нађу сви елементи у. к. з. нормираног кривичног дела, судија мора применити и одређену кривичну санкцију. Али услед немогућности да се сва кривична делања предвиде у к. з. они траже, да судија може у таквим случајевима, које к. з. није нормирао као кривична делања, применити кривичне санкције, ако се та делања противе здравом правном схватању народа. Да би се пак избегла самовоља судија законодавац поред одређивања и нормирања кривичних дела истиче и основне циљеве к. з., према којима ће се судије морати управљати при оцени, да ли је извесно делање кривично или није.

Као циљ казне сматра се заштита државног ауторитета. То је у осталом циљ свих кривичних санкција, јер је државни ауторитет нужна конзеквенца заштите народних интереса. У почетку су истицали као једини циљ одмазду²². доцније и генералну и специјалну превенцију. Свака од ових истиче се у већој или мањој мери према врсти криваца, али никако не, да би се сви ти циљеви имали истовремено примењивати код свих криваца. Тако код мање значајних криваца долазе у обзир застрашење и васпитање, код тежих интеграција (одмазда), а код веома опасних изоловање из друштва смештањем у неки завод²³.

Што се тиче одмеравања казне ту ваља приметити следеће: раније либералистичко кривично право истицало је при одмеравању казне као важне следеће моменте: разлоге који су учиниоца кривичног дела потстрекнули на извршење кривичног дела, циљ који је учинилац хтео постићи, мера увиђавности, употребљена средства, душевне и физичке мане и болести, последице дела, држање учиниоца после извршеног дела, настала штета и да ли је учинилац исту накнадио или барем настојао да је према својим финансијским

²²) Dahm-Schaffstein, *op. c. sp. S. 42.* Види и Др. Т. Живановић: Ауторитарно („политичко“) и либерално („тобож аутономно“) кривично право, Архив за мај 1935.

²³) Siegert, *op. c. S. 16.*

могућностима накнади. Извесни од ових разлога играће улогу и у новом кривичном праву, али ни један од њих ни сви скупа не могу играти главну улогу. Како казна има служити заштити интереса народне заједнице, то се код одмеравања исте има у првом реду пазити на то, у коликој је мери делање учиниоца допринело нападу и рушењу интереса народне заједнице. Поред тога долазила би у обзир штета коју је скривио и донекле држање његово после извршенога дела. Све остале разлоге при одмеравању казне нови к. з. мора отклонити избегавајући њихово набрајање. Осим тога при одмеравању казне судија нема да води бригу о лечењу и поправци делинквента, јер се та дужност узима у обзир код извршења, а не код одмеравања казне²⁴. При нормирању казне законодавац може поступити на два начина: да у законском пропису тачно предвиди казну за дотично делање или да одреди само минимум и максимум казне. Први случај је могућ само код извесних кривичних дела противу народне заједнице и то оних теже природе, за које се предвиђа смртна казна. Код таквих случајева судије не би имале могућности да ублаже казну, али се ипак препоручује могућност ублажавања путем помиловања. Код осталих кривичних делања треба одредити минимум и максимум казне, утолико пре, што законодавац не може да тачно опише бића кривичних дела. Једно кривично дело може бити теже или лакше, што у конкретном случају зависи од разних околности, услед чега и судији треба пружити могућност да у конкретном случају у одређеном минимуму и максимуму одреди тежу или блажу казну.

Интересантно је расмотрити и поједине групе посебног дела пројекта к. з. како га је израдила званична кривично-правна комисија. Тако би у новом к. з. постојало засебно поглавље о заштити народне снаге и одбране којој иначе служи и војни к. з.²⁵) Или опет деликти противу религије и узнемиравања мртвих. Ови су деликти од нарочитога значења са разлога, што се жели да се заштити религија, мир међу религијама, а особито религиозни осећај немачкога народа. Иако се овим деликтима у савременим кривичним зак. није придавала специјална важност и значење комисија је ипак наша, да у новом к. з. они морају бити предвиђени у засебном поглављу²⁶) Прописи о кривичним делима противу брака и породице садржани су у засебној глави, јер су брак и породица темељ државе. У ту групу ушла би и повреда

²⁴) види: Dr. Leopold Schäfer; *Strafbemessung*, Bericht, A. T. S. 163 et c. Види и Dr. Friedrich Sturm, *Die Strafbemessung im neuen Strafrecht*, Monatsschr. f. Kr. und Strafr, свеска за април 1936, стр. 170—176; као и Siegert, *op. c.* 68.

²⁵) Dr. Dürr, *Angriffe auf die Wehrkraft*, Bericht, B. T. S. 91 et c.

²⁶) Dr. E. Mezger; *Religionsdelikte und Störung der Totenruhe*, Bericht, B. T. S. 93—103, Siegert, *op. c.* 96—97.

издржавања, којој досадања заштита по грађ. з. уопште није довољна²⁷⁾. Како је ширење блуда узело великога маха то су реформатори сматрали за потребно, да се и томе злу доскочи на тај начин, што се у засебној глави номирају таква делања. Она се противе моралним осећајима народа и премда се редовно односе на поједине особе у ствари тангирају народну заједницу. Међу осталим ово поглавље има обухватити и трговину са женскињем и децом²⁸⁾. У нац. соц. к. з. мора силом прилика постојати засебна глава за кривична дела противу државног водства, тачније речено противу политичког водства²⁹⁾. Разуме се, да је вођа народа под нарочитом заштитом, јер је он особа, која у државном животу претставља највећу вредност. Уосталом слично видимо и у демократским монархијама, где заштита личности владоца игра маркантну улогу, јер се владалац цени као нешто веома високо. Поред владоца стоје под особитом заштитом у мањој мери чланови парламента и сената. Како у ауторитарним државама у ствари и нема парламента ни сената то је онда логично, да уз вођу народа заслужују посебну заштиту његови помагачи као чланови водства народа. Сви они служе интересима народа и за сами народ претстављају велику вредност, па се на тај начин налази и оправдање за специјалну заштиту њихових личности по к. з. Занимљиво је и поглавље о заштити народне снаге, коју би за разлику од ранијих к. з. нови к. з. имао да пружи у много ширим границама. При томе се нарочито истиче народна дужност на рад, биће националне радне снаге и слобода рада³⁰⁾. Спомоњемо и главу, која би носила наслов: Напад на телесна добра народа, у којој би били садржани прописи у вези са овим предметом³¹⁾.

Међу казнама треба засебно споменути прогонство (*Aechtung*), искључење из народне заједнице (*capitis deminutio maxima*). Оно значи губитак части, смрт у политичком смислу, а може се применити само на Немца, јер он једини припада немачкој народној заједници. За ову су се казну највише заузимао Шафштајн и Дам. Познавало ју је и римско право (само ми налазимо, да она у римском праву није имала карактер казне, како би га имала по новом нем. к. з.). У новом нем. кривичном праву она се ослања на старо германско право.³²⁾ Та се казна сматра неопходно потребном код

²⁷⁾ Dr. Lorenz: Angriffe auf Ehe und Familie, Bericht, B. T. S, 104—115.

²⁸⁾ Gleispach, Unzucht, Bericht, B. T. S. 116—126.

²⁹⁾ E. Schäfer, Angriffe auf die politische Führung, Schutz der Bewegung, Bericht, B. T. S. 130—138.

³⁰⁾ Grau: Angriffe auf die Arbeitskraft, Bericht, B. T. S. 231—245.

³¹⁾ Dr. Dürr, Angriffe auf körperliche Volksgüter, Bericht, B. T. S. 246 et c.

³²⁾ О историском развиту ове казне види детаљније код: Dr. Fritz Goetze, Die Aechtung als Ehrenstrafe, Zfg. 55, 4—5, S 533=536.

оних кривичних дела, која се указују као издајничка (велеиздаја, вршење саботаже противу одбранбене и радне снаге народа, отказивање верности вођу народа и слично). Јавља се као главна, а не као споредна казна, а постоји и поред смртне казне.³³⁾

Рад на доношењу новог нем. к. з. је тако рећи завршен. Цео рад текао је са завидном брзином и у најкраћем времену донете су основне црте новог к. з. Та велика брзина је разумљива и она је сасвим у духу новог политичког режима. Нацсоциализам развио се релативно веома брзо, а та велика брзина одлика је и ове реформе кривичног права и к. з. Баш ради тога се и не може дати један дефинитиван критички поглед на та учења, утолико пре, што су она, као што смо истакли, тек у своме почетку и стално се мењају. Факат је, да су реформатори за ове две године од постанка нових идеја осетили како њихова гледишта траже још много дотеривања и измена и у томе погледу су иста изменила на боље.

Ново кривично право би се разликовало од ранијег у првом реду у томе што оно главну важност полаже на интересе народне заједнице, док су (како барем тврде реформатори) раније кривично право и к. з. претерано ценили интересе појединаца.³⁴⁾ Само што ово тврђење не изгледа сасвим тачно. И раније кривично законодавство давало је првенствену важност интересима државе и народа, који живи у тој држави као једној форми народног живота, при чему се пазило и на непосредне личне интересе појединаца. Коначно држава и постоји ради тих појединаца и њихови интереси не могу бити од крајње споредног значења за кривично право. Нема сумње, да интереси заједнице морају доћи пре интереса појединаца, јер то у ствари траже сами интереси тих појединаца. Држава штитећи интересе своје егзистенције у исто време чини једну огромну корист појединцима, којима је постојање државе неопходно потребно. Али ради тога ипак нигде не стоји, да она мора за вољу тој својој егзистенцији да појединце просто прогута, Претераним запостављањем интереса појединаца нац. соц. лако може доћи у контрадикцију са својом идеологијом. Н. с. барем теориски не иде затим, да појединце прогута него баш да подигне те појединце, који се ослањају на народну заједницу. Ако би се пак непосредни лични интереси појединаца ставили сувише у позадину, онда би такав к. з. водио ка неком комунистичком схватању колективизма, а нац. социалисти такве идеје одбијају од себе. Савремени кривични законици, сходно

³³⁾ о томе детаљније, нарочито о њенсм односу према смртној казни код Dr. Goetze, op. c...

³⁴⁾ Dr. Nagler, Hoch, Landes-und Volksverrat, Bericht, B. T. S, 67

схватању појма и циљева кривичних санкција, правилно су оценили, да треба заштитити како интересе државе тако и непосредне личне интересе појединаца и дајући првенство интересима државе нису пропустили да и заштити непосредних личних интереса појединаца одреде право место. Дух нових кривичних законика (камо спада и наш) несумњиво показује тенденцију, да се кривична дела у првом реду сматрају као напад на правна добра и интересе заједнице, услед чега се и гоне по званичној дужности. Једино тамо, где народна заједница налази, да њени интереси нису нарочито или можда и никако повређени, она је гођење ставила на слободно располагање заинтересованим појединцима (приватна тужба, предлог, одобрење),

Француска револуција истакла је права грађанина до највишег степена. Она хоће та права што више да осигура, а осигурава их путем закона. То настојање истакнуто је и у к, з., у коме принцип легалитета има да веже руке судској самовољи. Ипак је погрешно из тога закључивати, да је по либералистичким к. з. улога судије само у томе, да супсумује конкретне случајеве под одговарајуће законске прописе и да би судијама требало дати велику слободу у одлучивању. Рад судије и законодавца је узајаман, они су сваки у своме делокругу од једнакога значења и важности и међусобно се допуњују. Принцип легалитета показао се у пракси као једна од добрих гаранција за слободу грађана. Реформатори истина место њега истичу принцип *nullum crimen sine reo*, који је — узет сам по себи — несумњиво добар —, али ничим не доказују могућност спровођења тога принципа. Ради те немогућности да се спроведе он и лежи на slabим темељима. Он повлачи за собом цели низ могућности да се изигра правна сигурност грађана и на тај начин дискретује правни поредак и ауторитет државне власти. Не може се дозволити судији да просто ствара законе за сваки конкретни случај, јер би такав поступак лако одвео ка самовољи судија. У осталом такво стварање прописа у сваком конкретном случају вршило би се на брзу руку и већ ради те брзине носило би у себи латентну могућност великих погрешака. Велико поверење, које реформатори дају судијама, нема никаквог реалног оправдања.

Реформатори су, у жељи да основне принципе кривичнога права и к. з. доведу у склад са идеологијом нац. соц. били присиљени, да жртвују све оне одредбе кривичнога законика и кривичног права, које су зграду кривичног права чиниле тако јаким и стабилном. За вољу правној сигурности грађана и у садашњим к. з. (сем к. з. Совјетске Русије) свакако су принете велике жртве. Постоји цели низ делања, која би требала да падну под к. з., али услед принципа усвојених у позитивним к. з. не могу се на њих применити кривичне санкције. Број таквих делања вероватно се смањује

и кривични законици се усавршавају у томе правцу. Њихов идеалан циљ би био да у својим прописима обухвате сва она делања, која се указују као кривична и на која би требало применити кривичне саикције. Али тај се циљ неће моћи да постигне. С једне стране стоји несавршеност к. з. који су на концу дело људи и као такви увек подлежу извесним непредвиђеним грешкама и пропустима. С друге стране опет и живот је у сталној еволуцији, модерно доба доноси са собом цели низ нових комбинација и промена, које је често немогуће и наслутити, а камо ли тачно предвидети. И к. з. морају услед тога остати непотпуни. Истина је, да би судија могао у сваком конкретном случају, јер је дело пред њим, да употпуни одговарајући законски пропис за дотични случај и то би чак требало и желети. Само када би нам се пружила гаранција да ће то употпуњавање бити правилно и добро и да се неће искоришћавати за вршење самовоље. Ми налазимо да модерни к. з. дају довољно слободе судијама и да се шта више и ова данашња слобода од стране многих судија злоупотребљава на штету угледа правосуђа, било то намерно или из немарности, па на основу тога закључујемо, да би свако даље-сем неопходно потребно-проширавање те слободе претстављало велику опасност за правну сигурност грађана. Уосталом и то велико поверење реформатора у судове није у ствари толико поверење у саму способност судија колико нужна последица њихових реформи. Идеологија нац. соц. израђена је у најширим цртама и као таква она не може ни приближио да послужи за основицу једном кривичном праву. Увлачењем те идеологије кривично право и к. з. постају сувише неодређени, а онда не остаје друго него дати судијама велику слободу, да у сваком конкретном случају тумаче, шта је законодавац у ствари хтео.

Ни тврђење, да судији треба пружити могућност за примену строжег закона,³⁵⁾ када су се у међувремену законски прописи изменили, не да се одржати са чисто криминално-политичких разлога.

Погрешно је и гледиште реформатора да политика мора имати примат у кривичном праву. Тако шта може се тврдити, али не и доказати. Политичка правила редовно су схватања извесног политичког режима у даном моменту. Она су динамичке природе, одговарају само дотичном времену и његовим потребама, али су сувише пролазна и као таква не могу служити као основ заштите народних интереса од криминала. Насупрот њима стоје кривично-правна правила, стварана једном дугом еволуцијом, стечена дугим искуством, услед чега и претстављају једну куд и камо већу и трајнију вредност. У таквим правилима леже прописи, који су од интереса за сваку културну државу и заједницу, јер су та правила чувари дотичне културе и правног поретка.

³⁵⁾ Lex van der Lubbe, § 1. Ges. vom 29. März 1933.

Разликовање лаких и тешких криваца с обзиром на примену кривичних санкција и њихових циљева не може се одржати, како то хоће реформатори. Без обзира на врсте криваца одмазди има места код свакога од њих, а исто тако и застрашењу. Поред тога ни васпитни циљ било које од кривичних санкција (сем смртне казне) не сме да се заборави, јер је он важан више, мање код свих криваца сем можда оних т. зв. непоправљивих. Врло је незгодно и то, да закон предвиђа за било које кривично дело смртну казну као апсолутну. Јер и код тих т. зв. тешких кривичних дела противу народне заједнице јављају се у конкретним случајевима разни степени тежине самога дела. Та тежина зависи и од психолошких особина учиниоца, па већ и ради тога не може бити препоручљиво, да је законодавац предвиди за било које делање као апсолутну. Исто тако није препоручљив ни прелаз од доживотне робије на смртну казну код лица осуђених на доживотну робију, која понова учине неко кривично дело (за које иначе није предвиђена смртна казна). Учиниоцима ове врсте може се казна поштрити и на хуманији начин, н. пр. тежим радом, оковима, мрачном самицом, а пракса нам казује, да ови случајеви и нису тако чести да би тражили своје засебно решење и то још овако. Коначно прелаз од доживотне робије на смртну казну и није тако мален, јер смртна казна претставља у систему кривичних санкција нарочити случај, тако да овде не може бити ни говора о неком математичком сабирању.

Претерано нам изгледа и тражење, да се немачки држављанин, гдегод се налазио, мора владати онако, како то одговара законским прописима, који важе у Немачкој. Једном немачком дужављанину који је дуже времена у иностранству, тешко да ће бити познати немачки позитивни закони, јер на концу он не зна добро ни законе земље, у којој живи. Принцип да непознавање закона никога не извињава унет је у к. з. само силом прилика, јер би се у противном свако могао, и то са великом веродостојношћу, позивати на то, да му закон није био познат. Али и независно од тога појединац може да се у земљи у којој живи постепено упознаје са законима те земље, а и по тамошњим приликама може закључивати, шта је по закону дозвољено, а шта није, па према томе удешавати своје владање. А како да он то постигне у погледу закона своје земље, када је он ту своју домовину оставио можда пре много година и када су се у домовини прилике и закони знатно изменили? Разумљиво је само да извесна делања учињена у иностранству буду кажњива, али та делања морају бити такве врсте, да сваки човек може лако осетити, да таква делања нису дозвољена, тако н. пр. када би један Немац у иностранству вређао немачки народ, војску, заставу или слично.

Налазимо да се истицањем разлике између припремних радња и извршења кривичнога дела није ништа добило према досадањем учењу о препарататорним радњама, покушају и свршеном делу, узето све то баш и са гледишта воље учиниоца кривичног дела. Већ и сами реформатори предвиђају, да ће се код извесних кривичних делања морати учинилац кажњавати и за саме препарататорне радње. Тако н. пр. код кривичног дела прављења лажног новца злочиначка воља учиниоца увелико се манифестује већ код припремних радња. С друге стране опет саме припремне радње показују да је још врло далеко до извршења дела, н. пр. када неко спремајући се да убије човека купи револвер, али доцније одустане од те намере. За случај покушаја убиства припремна радња-куповање револвера-још је далеко од покушаја, услед чега је и потребно да се они међусобно знатно раздвоје. Исто тако и сам покушај у много случајева је далеко од извршења дела.

Не изгледа нам ни мало zgodна ни комбинација са премештањем општег и посебног дела к. з. узета у једној или другој форми у обзир т. ј. било тако, да се посебни део к. з. стави пре општега било тако, да се у к. з. унесу најпре извесна правила општега карактера, а после тога посебни, па општи део к. з. Општи део к. з. мора доћи пре посебног дела, јер је он увод у посебни део, без кога се тај посебни део не може правилно разумети. Ни комадање општега дела на две групе не може спасти ситуацију. Сваки од прописа општега дела уско је везан са прописима посебног дела к. з. и они се међусобно допуњују. Највише што би законодавац могао учинити било би то, да у службеним издањима к. з. стави један увод, независан од самог к. з. у којем би настојао што јасније и разумљивије упознати читаоце са прописима к. з. На тај начин он би у већој мери постигао оно, што реформатори желе постићи уношењем раније поменутога увода и основних начела к. з. а у исто време би се избегле и компликације, које могу настати услед премештања општег и посебног дела. Јер код свих прописа општег дела може се само поставити питање, да ли је извршен пропис потребан или није, а уколико се нађе да није потребан, једноставно га изоставити. Не могу у к. з. постојати такви прописи, који су потребни само правницима, јер ако су они потребни правницима, онда ће такође бити потребни лаицима за ваљано разумевање к. з.

О питању преблагога кажњавања може се расправљати, иако ми налазимо, да у погледу апстрактно одређених казна модерним к. з. нису потребне неке знатније измене. Казна мора одговарати, колико је то могуће, тежини кривичнога дела, па су преблаге казне једнако штетне као и престроге. Ствар је судије да у конкретном случају одмери ону казну, која највише одговара, а у томе погледу му позитивни к. з.

новијега времена остављају довољно слободне руке. Тражећи строже кажњавање реформатори у ствари воде рачуна само о дотичном режиму, док је личност учиниоца кривичног дела готово сасма потиснута у позадину. Заборавља се, да су узроци криминалитета многобројни, а особито, да је учинилац често пута дошао у ситуацију да учини кривично дело како услед васпитања и делања околине, тако и услед оних често потсвесних и нејасних психичких делања и особина, које аподиктички траже, да према учиниоцу кривичног дела имамо много више обзира, јер је он често само жртва тих разноврсних околности.

Оправдано је гледиште, да код т. зв. утврђивања по избору треба учиниоца казнити по блажем законском пропису не ради тога, што таква одлука једино одговара правом стању ствари. Да би наине неко могао одговорати за повреду извесног законског прописа потребно је да се докаже, да је он ту повреду и учинио. Како се код утврђивања по избору у ствари доказује само повреда блажег законског прописа, логично је, да учинилац одговара само за повреду тога блажег законског прописа, јер је та повреда несумњива, а тиме и примена тога прописа оправдана.

Слажемо се са реформаторима, да би уместо дуготрајности казне требало већу пажњу посветити интензитету исте. Дугим трајањем казне учинилац се често толико привикне на казнени завод, да се доцније на слободи осећа нелагодно. Али и то је у извесним случајевима нужно, а тај изузетак би се правио код оних лица, која су извршила тешке злочине и чији би повратак у друштво вероватно значио скоро извршење којег новог кривичног дела.

Остајући при строгом принципу да се кажњава само злочиначка воља учиниоца кривичног дела реформатори заборављају, да могу доћи у сукоб са својим основним принципом, а то је здраво правно схватање народа, на које се они толико позивају. Народ не схвата кривична делања само према злочиначкој вољи него и према успеху истих. То ће нарочито бити случај код кривичних дела квалификованих последицом, јер та квалификована последица није увек резултат злочиначке воље. А реформатори је узимају у обзир само онда, када се та квалификована последица могла предвидети и када је она природна последица тога делања, тако да је учинилац морао на њу рачунати. Али уколико учинилац предвиђа једну такву последицу ми морамо сматрати да је он и хоће, макар је можда са извесних разлога не жели. А то је онда *dolus eventualis*. Међутим народном правном схватању би много више одговарало, да се учинилац кажњава за сваку квалификовану последицу. Ако неко тешко рани другога и овај услед неких других компликација умре

(н. пр. услед непажње и затровања ране) народном би правном схватању одговарало, да дотични учинилац буде кажњен за убиство, а то опет не би било сасвим у складу са кривичним правом, које базира на строгом принципу воље.

Д-р Ј. Кулаш

ШКОЛЕ О ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ ПРАВА

„La science en tant que la classification est commode non seulement pour moi mes pour tous les hommes, et elle restera commode pour nos descendants.“

Henri Poincaré

Проблем интерпретације је једно од врло дискутованих питања у праву и истовремено проблем велике практичне важности. Још је Јеринг истакао изванредни значај примене права. Код њега се, међу првима, осећа тенденција да идентификује право са применом. Право је само оно што се примењује пред судом. Јер с једне стране, правила која постоје само на папиру пре су „утваре права“ него оно само, и с друге, оно што је ушло у примену је право без обзира да ли се налази у формалним изворима или не¹⁾. Та је мисао данас нарочито заступана од позитивиста²⁾. Тако се г. Жез изражава: „Право неке земље је скуп правила која ми можемо сматрати добрим или рђавим, корисним или штетним — која су, у једном датом моменту, у једној датој земљи, фактички примљена од стране практичара и судова. Свако теориско излагање које се удаљава од ове дефиниције је, по моме убеђењу за осуду: оно је дело маште, роман написан од правника, нешто најдосадније, споменик охолости и некорисности³⁾“. И ако је ово схватање нападано од многих правника, и ако смо ми далеко да верујемо у његову тачност, ипак у примени откривамо, „саму суштину позитивне правне организације“⁴⁾, оживотворење права са свим манама и добрим странама. То нам је путоказ за нашу делатност de lege ferenda, у смислу корекција рђавих или развијања добрих особина. Отуда мислимо да наш цењени учитељ г. Перић има пуно право кад каже да је „питање функције закона и правних извора проблем друштвене организације и друштвеног про-

1) Ihering — *Esprit de droit romain* — trad. Meulenaere t. III. стр. 43.

2) О појму правног идеализма и позитивизма види Gény *Idealisme ou positivisme juridique*, у часопису *Themis polska* = серија III, tome I-1923.

3) *Revue du droit public* — 1914 G. Jeze — Notes de jurisprudence стр. 312.

4) F. Geny — *Methode d'interpretation et sources en droit privé positif* — Seconde édition 1919 t. II стр. 267.

греса“.⁵⁾ Како ће пак, право бити примењено зависи у многоме од методе коју будемо примењивали у тумачењу. Отуда смо ми покушали да у једном кратком резимеу прикажемо кроз које је све етапе прошла људска мисао до данас по том питању. Г. Жени је споменуо да је метода интерпретације варијала напореда са разноликим схватањем појма права и истовремено са природом правних извора⁶⁾. Нама изгледа чак да би се могла обележити и једна генерална линија у којој је варијација вршена: у колико је појам права бивао шири у толико је метода имала ужи домаћај и обрнуто: у колико је поменути појам био ужи у толико је значај интерпретације био већи.

Нама изгледа да би се све школе о интерпретацији могле на један синтетички начин класифицирати у две групе:

1° Првој би групи припале све оне школе којима је заједничко то, што по свима постоји „фетишизам писаног кодификованог закона“ Право дакле треба тражити у законима и изворима које они признају. Помоћу правне методе, пак, не може се доћи до нових правила. Законодавац усвајајући начело поделе власти строго је разграничио надлежности појединих органа. Како метода произлази из самог права (а оно је усвојило горње начело) то следује, да нам циљ има да буде констатација те истине на односе које пред нас поставља живот. Како каже Ihering (op. cit. стр. 5-6) „Правна метода није неко спољне правило произвољно примењено на право: то је једино сретство дато баш самим правом — а на основу нужности које произлази из његове суштине — помоћу кога би се регулисао ход права у пракси на један поуздан начин“. Варијанте ове групе формулишу се афоризмима:

а: Par le code, mais pas au delà du code — на основу кодекса, али не даље од њега — По овој варијанти позитивни правни поредак је потпун и самодовољан. А ако се, ипак, у пракси сусрећу празнине то је резултат недовољног образовања интерпретатора или његове неактивности. Како каже Бринц: „Ако празнине постоје, оне се не налазе у праву већ код онога који тражи да их створи“. Треба, дакле, само умети ући у све нијансе текста и законодавчеве воље и одговор на постављени проблем ће се увек добити. Библиска изрека „куцај и отвориће ти се“ сасвим би могла да да карактеристику ове варијанте. Ова теза првобитних коментатора, грађ. законика, која је могла бити оправдана за период времена који је непосредно следовао кодификацији, данас је сасвим напуштена.

б: Par le code, mais au delà du code — на основу кодекса али даље од њега. Овом формулом R. Saleilles синтезира

⁵⁾ I. Peritch — Quelques observations sur le problème des sources du Droit et la fonction de la loi — чланак објављен у збирци у част г. Geny-a: Recueil d'études sur les sources du droit — 1935. т. II.

⁶⁾ F. Geny, Sciences et technique en droit privé positif т. I стр. 43 напомена I.

концепцију г. Жени-а⁷⁾), по нашем мишљењу неправилно, чињећи алузију на познату крилатицу Јеринга „кроз римско право али даље од њега“. По овој варијанти најбоље би било оно тумачење закона, које је довољно еластично да се прилагоди потребама живота. Како каже г. Capitant:

„Законодавац доноси прописе за будућност; он неминуовно мора водити рачуна о променама које ће настати у социјалном животу и које ће имати реперкусија на пољу примене закона. Он зна да закон може очувати своју снагу само под условом да се прилагоди овим променама. Тако да баш воља законодавчева захтева да диспозиције које она формулише буду довољно еластичне да би се прилагодиле увек правном односу кога регулишу⁸⁾“.

Дакле, тумач који има да примени закон мора се обазрети на нове услове правног саобраћаја, остајући ипак потпуно у домену воље која је инспирисала текст закона⁹⁾. Није

⁷⁾ R. Saleilles: чувени предговор у цитираној књизи г. Geny-а о методама интерпретације.

⁸⁾ H. Capitant: Introduction à l'étude du droit civil — Notions Générales — deuxième édition — 1904.

⁹⁾ Види чланак Modes d'interprétation — Dr. Gustav Radbruch — Heidelberger trad. — у поменутој збирци у част г. Geny-а стр 217—227 т. II — Док по г. Capitant-у законодавац свесно оставља судији право да га допуњује у детаљу и да прилагођава норме животу, по професору Radbruch-у тај резултат долази као последица саме природе интерпретације, која је у свима областима духа еволуирала од субјективне ка објективној и која у нашим мисаоним продуктима види само симболе стварности тражећи кроз њих и иза њих један други смисао који често прелази значење које су му дали творци. Зар фројдизам не покушава да кроз случајне манифестације наше психе открије целу нашу личност. Та нова метода примљена је и у литератури. Уметничко дело не треба посматрати кроз ствараоца, краз призму његовог живота и утицаја кроз које је прошло, већ напротив треба га проучавати сасвим одвојено од његове личности која је за нас индиферентна. И у место да кроз пишчеву преписку, разговоре итд. тражимо његову праву мисао, ми посматрамо дело само за себе тако да у њему можемо наћи садржину која прелази далеко пишчеву замисао. *Исто је тако и са законима. Уместо да истражујемо субјективну вољу и мисао створца закона, треба шу вољу и мисао посматрати као нешто варијабилно што стално прима печат живота*. Само том методом теолози су успели да овековече библију. Они су увек налазили начина да многоструке манифестације живота објасне садржином библије. Другим речима прилагођавали су стално библију покрету који је суштина свега што живи. На исти начин марксисти успевају да одрже стално марксизам актуелним, не дакле унутрашњом логиком пишчеве замисли. — Али као што једно дело ипак у крајној анализи остаје *дело пишчево* исто тако и закон остаје *продукт законодавчеве воље*. — Резултат је *са теориског гледишта дакле исти по обе варијације*. И једна и друга сматрају да су промене у друштву обухваћене законодавчевом вољом. Само по г. Capitant-у ми би смо заиста били у домену праве воље; законодавац је потпуно свесно хтео да судији да једно шире кретање, јер *зна* да његово дело само тако може вршити социјалну функцију која му је намењена. По г. Radbruch-у воља истина увек остаје као база закона. Само та воља еволуира као што еволуира и друштво „*тражећи нове солуције за нове тешкоће*“ и прилагођавајући се друштвеним трансформацијама *шако да више не би смо били у домену субјективне воље, већ воље објективисане, трансформиране*. Овде још да напоменемо да би ово нијансирање условљало *практичне разлике*: јер може се доћи до сасвим других резултата у попуњавању празнина и објашњењу нејасних текстова према томе да ли

потребно много insistirati на разлици између прве и ове варијанте. По првој ако нешто није предвиђено као детаљ предвиђено је као принцип. Ако се у закону неки однос не налази расчлањен у појединостима, у њему се ипак налази клица тога односа. Дакле, употребљујући дедукцију, развијајући је до њених крајњих консеквенца ми ћемо увек доћи до решења. По овој варијанти такав поступак којим би се хтелo право изједначити са математиком, такво тумачење значило би негацију самог права. „Живот се не сме укалупљавати у принципе, напротив принципи треба да добију облик према животу. То није логика, већ је то живот који одређује шта треба да буде, тако да неопходност или немогућност логичка овде немају никаквог значаја.“¹⁰⁾

в: Au delà du code, mais par le code — даље од кодекса али на основу њега. Овом формулом изражава свој став у интерпретацији закона Saleilles. (op. cit.) — Да би се добио одређени појам ове две последње варијанте, потребно је повући разлику између њих, јер две сличне ствари постају нам јасне тек онда кад се тачно уоче елементи који су им заједнички и елементи који су различити. *Шта је се, дакле, хтелo рећи овом просћом инверзијом речи?* Стављајући на прво место речи: au delà du code хтела се изразити идеја да се у сваком погледу и по сваку цену морају задовољити потребе свакидашњице, потребе живота. Закон би био само *једини* научни оквир кроз који би право долазило до изражаја, форма чија би садржина варирала тако да би он по суштини претстављао, како каже г. Жез, „израз начина живота једног друштва у одређеном моменту“. *Закон би у овој концепцији био нешто одвојено од воље својих творца.* „Норма живи својим самосталним животом, независно од воље сваког законодавца. Потребно је норму тумачити онако како ће најбоље одговарати потребама односа у питању, без обзира на моменталну вољу законодавца, без обзира на његову замисао у моменту доношења нормe.“¹¹⁾ Судија и тумач црпели би нова решења не само из закона

смо ми најпре строго везани субјективном вољом законодавца, па тек у колико нам она не даје одређеног одговора онда тражимо решење кроз испитивање ствари, „економске и социјалне инфраструктуре права“, крећући се ипак у оквиру законодавног овлашћења — како то излази из варијанте г. Sarfant-a — или — како то излази из чланка професора Radbrucha према томе да ли ми, без икаквог обзира на субјективну вољу тражимо њену објективизацију у феноменима која, тако схваћена, може бити и супротна оној првој. — Као што видимо потребан је још један корак па да се од варијације г. Radbrucha пређе у варијанту. Потребно је да се констатује и призна да та трансформирана воља *нема никакве везе* са оном првобитном, да у ствари и није више воља творца закона. — Ово нам показује да би једна детаљнија и специјалнија студија могла констатовати да и у свакој варијанти постоје многобројни преливи.

¹⁰⁾ Ihering, op cit t. IV § 69 стр. 310.

¹¹⁾ Др. Бор. Благојевић: Примена новог грађанског поступка. Архив за месец децембар 1935.

него и из других неформалних извора, али доводећи их по сваку цену у склад са законском симетријом тако да ти нови садржаји буду „точкови намењени да усаврше механизам целине“. Ипак дакле и по овој варијанти закон би сачувао своју „улогу главног управљача живота колективитета“.¹²⁻¹³⁾ По варијанти б. рационална подлога закона ипак би остала воља законодавца. Законодавац је дао овлашћење интерпретатору да га допуњује и доводи стално у контакт са ритмом живота. А познато је да код пуномоћја важи принцип: „Qui mandat ipse fecisse videtur“. Дакле, судија би водећи рачуна о променама које су настале у животу и прилагођавајући текст закона тим променама примењивао законодавчеву вољу. Како се лепо изражава Tissier (наведено код Caritanti-a op. cit.,) „кад се каже: садржај закона је законодавчева воља онда се подразумева да се ту ради о вољи која обухвата чак и садржај који није предвиђен“.

Обема школама заједничко је то што обе иду даље од смисла текста. „По себи се разуме да се свака интерпретација ослања на законски текст. Али база или полазна тачка интерпретације је да иде даље од њега“. (г. Спасојевић op. cit. стр. 13.) По нашем уваженом учитељу г. Живојину Перићу обе ове варијанте су чиста формалност која не почива на реалности ствари¹⁴⁾, теза коју ће, као што ћемо видети, развити славни г. Жени са свом гениалношћу.

Овде, на крају приказа ове групе, ми би смо хтели ударити гласом на две чињенице. Најпре, на разнолико схватање закона у ове три варијанте. По првој варијанти основа закона је текст, пошто се верује да је текст, резултат мисаоне делатности законодавца која је, пажљиво унапред припремљена, адекватан израз његове воље. Само дакле, кад је текст нејасан, треба тражити вољу као нешто одвојено од њега. Воља би по овој концепцији била само *срејсџиво* да се *нађе* *прави* *смиао* *закона*. По другој концепцији вољи се даје *даљи* *домашај*. У тексту је инкорпорисан само један део *законодавчевог* *хтења*. Пуни садржај тој вољи даће судија долазећи у контакт са животом. Текст је, управо, индиција законодавчеве воље, упут за судију, оквир у коме он треба и мора да се креће. *Овде је, дакле, шекстј* *срејсџиво* *да се* *пронађе* *права* *законодавчева* *воља*. — Најзад по *шрећој* концепцији, *закон је нешто* *сасвим* *независно* *од* *воље*

¹³⁾ J. Spasseievitch, L'analogie et l'interprétation — thèse pour le doctorat — Paris 1911.

¹⁴⁾ Ова трећа варијација има своју основу у историјској правној школи. Историјска школа је сматрала да је целокупно право друштвена творевина, израз колективне свести, а не субјективне воље творца закона. Према томе законодавац не ствара право, он га само констатује. Из те поставке лако је изведена последица да закон еволуира са народном свешћу која му чини садржину, односно, што је једно исто, да текст треба стално прилагођавати променама социјалним и економским.

својих аутора. Он се одваја од те воље самим моментом стварања да би живео самосталним животом. Тексту се има дати онај садржај који захтева социални интерес и правда у даном моменту, па макар тако решење било у очигледној супротности са интенцијама аутора. Јер кад би циљ интерпретације био констатација законодавчеве воље, да би се до ње дошло требало би знати: „шта је хтео сваки од оних који су учествовали у гласању закона и тим начином доћи до опште воље која је у ствари била воља већине, што је неостварљиво“. (Saleilles, Déclaration de volonté art. 134).

У првом делу свога рада о аналогiji (Бранич, св. јануар 1936), и то је друга чињеница на којој инсистирамо, ми смо све три концепције ове групе назвали рационалистичким. Вера у људски разум, који у ствари није ништа друго него „сверазум“ у малом (јер, послужимо се опет библиском изреком, Бог створи човека по наличју своме), да реши проблеме живота манифестује се у све три концепције. У првој концепцији тај разум не само што је у стању да обухвати цео живот у једном даном, статичком моменту у свима његовим ниансама, него шта више и будућност. По другој, истина, будућност се не би могла проицирати у детаљу, већ само у генералним оквирима, који би се попуњавали према диктату живота. Најзад, по трећој, разум може само да да форму односа који ће доћи и који ће се родити, не могући да им одреди садржину ни суштину чак ни у општим потезима. — Као што видимс вера у разум у првој концепцији је апсолутна, у другој слабија а у трећој само формална. Зато смо ми и казали да и ако се све три могу сматрати рационалистичким ипак су последње две реакција на прву варијанту, на претерани рационализам. Отуда ће се десити понекипут да су решења или идеје о каквом правном проблему непредвиђеном директно текстом, до којих долазе поменуте варијанте, истоветна са солуцијом, или водећом мисли којом су инспирисане школе из групе 2^о. Разлика је само у томе што први везују своје солуције за закон, за текст, док други решења траже или у осталим формалним изворима или у слободном научном истраживању. Из те, пак, разлике проистичу и различите последице о којима ће бити реч у другом раду.

2^о У другу би групу дошле све оне школе по којима закон није једини формални извор права, без обзира да ли ће их закон признати или не; поред и независно од њега постоје и други формални извори (обичај, јуриспруденција) чији је ранг условљен било рационалним разлозима и природом ствари, било историском интеграциом¹⁵). Ако се, пак,

¹⁵) Ж. Периф: Један поглед на еволуционистичку правну школу.

¹⁶) Види чл. г. Ђ. Тасића у часопису Правна мисао — фебруар 1936.
— Рефлексије о правним изворима.

у њима не би могло наћи решење, прибегава се правној методи која, будући непосредни резултат природе ствари и разума, *по својој суштини* је ван домаћаја позитивно правне регламентације. Како каже г. Жени: „не само што правила која се односе на методу немају потребе да буду призната законом. Него, у принципу, закон их не може повредити, пошто се ради о његовој сопственој компетенцији коју није позван сам законодавац да нормира и о материјама из једног домена који се налази над позитивним правом“¹⁷⁾.

Као што се види по овој концепцији се заступа плурализам у колико се он односи на питање извора права, на супрот монизму прве групе. Наиме, док је у првој групи крајњи извор свих „нормативних факата“ државна воља, овде пак, поред државе као једног чиниоца, у стварању права постоје и други ауторитети и други чиниоци (друштво напр.) чије се творевине које регулишу правни живот (обичај напр.) намећу без обзира на државну вољу, истина у границама које диктира правна метода. — Овој групи припале би следеће variante:

a: *Sans le code, mais au delà du code*¹⁸⁾ — без кодекса, али даље од њега. — Ми би смо најрадије овом формулом окарактерисали школу г. Жени-а. Пошто смо свесни улоге коју закону даје г. Жени, усвајајући горњу формулу ми нисмо хтели да кажемо да по овој концепцији закон треба уклонити из правног система. Ми смо само хтели да нагласимо да, по овој школи, *поред* закона постоје и други *формални* правни извори, независни од њега и који се намећу и без обзира, на изречне законске одредбе у супротном смислу. Горњу формулу дакле тако треба и разумети. Уосталом такво схватање следује и из самог тумачења горње формуле, која би, друкчије интерпретирана, била парадокс. Јер ако закона нема, шта онда значи захтев да треба ићи даље од њега. *Како би смо могли ићи даље од нечега што не постоји?* Најзад ми ћемо се на ову мисао малочас вратити покушавајући да докажемо да би одбацивањем формалних извора једновремено отпао и проблем интерпретације. За сад само да констатујемо да горња реченица није контрадикторна. Из самог постулата да у тумачењу треба ићи даље од закона, излази да закон постоји и да се реченом *sans* тела изразити мисао, да, у том ходу даље од закона, он нам не служи чак ни као руководни принцип. — По овој варианти поред закона, који је у данашњој етапи цивилизације заузео прво место у хијерархији правних извора, као *суисидијерни формални извор* намеће се обичај који би само допуњавао закон и не би му могао противречити (сем у области трговачког права) било директно — стварањем

¹⁷⁾ Geny — Méthode d'interprétation t. II стр. 408.

¹⁸⁾ Формула коју смо нашли само у књизи г. Перића: школе у праву.

супротног правила (*consuetudo abrogantia*) — било индиректно — неприменом законских диспозиција (*desuetudo*). Кад нема, пак, одговора у формалним изворима решење треба тражити у „природи ствари“ „слободним научним истраживањем“.¹⁹⁾

б. *Sans le code, même contre le code*¹⁹⁾ — без кодексa пак чак и против њега. — По овој варианти усвојен је принцип потпуне једнаке правне важности формалних извора, са нужном логичком последицом да у временском сукобу одредаба, које долазе од разних извора, предност се мора дати извору који је доцнији по времену. *Lex posterior derogat legi priori*. Овој школи припада г. Ed. Lambert, који сасвим категорички сматра да доцнији обичај може аброгирати одредбе закона које му противрече. Како Lambert сматра да је јуриспруденција једини начин помоћу кога се изражава обичај, могло би се, површно посматрајући ствари, доћи до погрешног закључка, да се, по овој концепцији, јуриспруденција сматра за формални извор права и да она може имати већу правну снагу од закона ако је доцнија по времену. Међутим, како рекосмо, јуриспруденција је само форма кроз коју се изражава обичај и она може бити јача од закона само у колико га изражава, не дакле и у оним случајевима кад је чисто индивидуални и субјективни производ својих твораца (код нас је ову тезу бранио г. Спасојевић — О јуриспруденцији *Архив* 1911).— У колико би, пак, формални извори били недовољни да задовоље потребе живота треба, у циљу стварања правила, прибећи испитивању „социалне и економске инфраструктуре права“. Један од главних ослонаца те инфраструктуре биће „*le droit commun législatif*“, упоредно право. Захваљујући слободном научном истраживању, судија ће моћи да унесе у национално право правила која су показала животворну снагу било у законодавствима других земаља, било у њиховим јуриспруденцијама. Отуда се упоредно изучавање законодавства и јуриспруденција намеће као насушна потреба. У толико пре што је то сигуран пут за стварање једног општег међународног права које би било солидна база за остварење међународне заједнице, идеала за којим тежи наша цивилизација. Политичком јединству треба увек да претходи духовно јединство²⁰⁾. Код екстремних присталица ове групе, пак, осећа се тенденција (нама није познато да је овај правац добио свој завршни облик, нити да

¹⁹⁾ Да напоменемо да доктрину г. Geny-а овде нисмо изложили намерно јер ће то бити детаљно учињено у трећем делу нашег рада о аналогiji који треба ускоро да буде завршен.

^{19а)} Ова је формула наша конструкција.

²⁰⁾ Geny — *Méthode d'interprétation t. II Seconde édition 1919* стр. 263—278; Ed. Lambert — *Université de Lyon — Sources du droit comparé ou supra nationale. Législation uniforme et jurisprudence comparative*. Чланак у споменутој збирци т. III стр. 478—510;

је систематски и категорички брањен) да се и јуриспруденција призна за формални извор права (Планиол Бартен²¹) — код нас Др. Б. Благојевић). — Ми би смо овде, против ове тенденције истакли само једну замерку философске и општије природе. Она би била противна оној потреби људског духа, коју је запазио наш учитељ г. Перић, да слично природи, не трпи вакуме. Закон и обичај су колективни ауторитети и њихове одредбе категорички вежу судију. По горњем мишљењу и јуриспруденцији би требало признати карактер формалног извора. — Неби ли у том случају, дакле, прелаз од тих категоричких императива на „слободно научно истраживање“ (термин г. Жени-а), на судиско стварање, где, и поред свих покушаја да се ограничи и отстрани, субјективни моменти остају претежни, био и сувише нагао, и неби ли, другим речима, горњој потреби људског духа више одговарао један интермедиерни ауторитет, који би, истина везивао судију, али не *ratione imperii* (због власти), већ само *imperio rationis* (силом разума), тако да би, у случају да се његов разум и свест буне против једног преседана, могао отступити од такве јуриспруденције и поћи другим путем. Прелаз би у овом случају био блажи: поред ауторитета који судију вежу *безусловно и ауторитативно*, имали бисмо ауторитет који га веже *условно*, да би смо најзад прешли у област где је он везан само природом ствари, веза слабија него оне прве две.

Најзад и у пракси и у теорији осећа се један нов покрет да се судије у суђењу да пуна слобода и да се ослободи веза које му намећу формални извори и које само коче прогрес права. Јер узалуд сви наши напори: немогуће је помирити нешто живо и динамично као што је ритам живота, са нечим мртвим и статичким као што је право схваћено позитивистички.

Прву тенденцију у том правцу ми би смо констатовали у толико дискутованој јуриспруденцији Magnaud. Карактеристика овога правца је што по њему првенствени чинилац права је судија. Испитујући дубоко своју савест, уносећи се у прилике и ситуацију онога коме суди, он најпре налази решење у себи самоме и тек потом тражи ослонац у тексту. У колико би закон односно формални извор били противни, ипак диктат наше свести имао би предност. Тако наилазимо на солуције које су директно *contra legem* и ако је „добри судија“ Мањо тврдио да таквих решења нема. Разлози којима се правдала оваква јуриспруденција били су претежно хуманитарне или шта више сентименталне природе. Њима је био циљ више да дирну у наше осећање, него освоје наш разум. Отуда се често ова јуриспруденција назива и сентименталном или импресионистичком (В. код Жени-а *Méthode d'interprétation* t. II стр. 287-307).

²¹) Geny - *Méthode d'interprétation* t. II Seconde édition стр. 33-53; 261

Концепција која се по нашем мишљењу само могла на-
зрети код Мањоа, добила је прецизан изражај у једном чланку
у часопису *Revue pénitentiaire* од 1913 г. Писац је предложио
социлошку интерпретацију закона која у опште не би во-
дила ручица о формалним изворима и по којој судија да би
решио многобројне сукобе који се јављају пред њим, има
за дужност „да прати детерминизам појава, да се притом
служи посматрањем и искуством, предајући се вођству не-
посредних директива своје правничке свести“. (*Жени-Méthode
d'interprétation t. II edition 1919 стр. 252*).

Мада још није изграђена у један систем, који би нам
приказао функционисање „социолошке методе“ — питање од
највеће важности, — и у коме би се изнели аргументи специ-
алније природе, негативне и позитивне, ипак је тенденција
добила свој изражај и у теорији. Сугерирана и од нашег це-
њеног наставника г. Спасојевића²²⁾, она је на елегантан на-
чин изражена од г. Д-р Б. С. Марковића. Показујући да у
формализму лежи узрок несклада између живота и пози-
тивног права, г. Марковић је констатовао да има само два
начина да се избегне контрадикција: и то или одбацити фор-
мулу и са њоме технику или прогласити технику независном
и на тај начин угушити науку. И синтезирајући мисао г.
Спасојевића он наставља:

„Што се тиче прве солуције, да се одбаци формула, та солуција
је нарочито била изложена од нашег уваженог учитеља г. Спасојевића.
Пошто је констатовао да је немогуће помирити логику технике са резону-
вањем науке, г. Спасојевић сматра да тешкоћа долази од самих људи, који
су кроз технику увели у право један елеменат који не постоји у стварима.
И с обзиром да техника није суштствени део права већ само вештачка
креација, писац види једини начин да се реши проблем у одбацивању фор-
муле. То је дакле, резултат потпуно супротан правном формализму и који
је са чисто теориског гледишта једино прихватљив. За г. Спасојевића со-
циолошка метода, научна метода *par excellence* требала би да замени са-
времену правну технику²³⁾“.

Као што се види у развиту овог покрета осећа се
извесна градација: најпре, он се јавио врло неодређен и не-
свесан, затим је добио свој адекватан израз да би најзад
био и теориски брањен.

Само овде треба да се зауставимо на једној важној оп-
сервацији. Ми смо разумели и ако се то изречно не каже —
да све варијације ове тенденције претпостављају једно право
идеално, које постоји у самој природи ствари. Другим ре-
чима судија би, дубоким посматрањем односа који траже
регулисање имао да открије законе које они садрже у себи
тако да би право, с једне стране било увек у временском

²²⁾ I. Spassofevitch op. cit. стр. 145; ad. стр. 132, 133, 145, 147, 148, 159, 164. Види писце навођене тој тенденцији у напомени (2) *Geny-Méthode d'interprétation* стр. 252.

²³⁾ B. S. Markovitch-Essai sur les rapports entre la notion de justice et l'élaboration du droit privé positif — thèse pour le doctorat — 1930 Paris стр. 200—201.

складу са животом и његов вернији израз с друге стране. Прво зато што смо већ рекли да је право — изражено формалним изворима — увек у застајању за животом. Друго, пак, зато што су закони и у опште све формуле, па чак и претставе, само једна апроксимација стварности. Праву његову стварност осетити и разумети само у најинтимнијем контакту са њом ослобођени веза и посредовања формалних извора. — Али из горњих резоновања дао би се извести и други став. Истина је, могло би се рећи, да су форме којима је покушано да се право укалупи немоћне да буду у складу са трансформацијама животних односа. Али истина је исто тако, да је једно идеално право само наша шимера. Отуда зар није најбоље дати пуну слободу судији, да испитујући своју савест иде за једним идеалом правде како га сам схвата. — Дакле, из горњег покрета могле би се извести две последице: постојање једног *објективног* права кога чињенице носе у себи или постојање једног *субјективног* права које би имало једини свој извор у судији. Одмах да приметимо да ово друго гледиште не би значило негацију права. Могло би се сасвим рећи да је право *само* оно што се примењује од стране судије. Само ово гледиште лишило би право сваке објективне базе и водило би најразноврснијим решењима у истоветним односима. Што се тиче специјално нашег питања о интерпретацији и оно би изгубило сваки значај. Судија не би више имао шта да тумачи. Над њим не би било вишег ауторитета који би га везивао: Право би било оно што би му диктирала његова савест. — Али ми ово гледиште нисмо досада нашли у теорији. Отуда и поред извесних супротних тенденција у јуриспруденцији Мало, ми верујемо да је наша хипотеза, да све ове варијације претпостављају објективну базу, тачна.

Не улазећи у дискусију о постојању објективног права — проблем који премаша границе нашег знања и нашег искуства — ми смо хтели да се зауставимо још на једном проблему. И ако су питање интерпретације и питање формалних извора тесно везани ипак, изгледа нам, између њих треба правити један *distinguo*. Ти се појмови не могу идентификовати јер интерпретација претпоставља постојање формалних извора. Јер савршено јасне одредбе ових последњих које задовољавају све потребе живота нема разлога да буду тумачене. Из нејасности (подразумевајући ту и контрадикторност) и непотпуности родио се и проблем интерпретације. Кад би формални извори били савршени, не би се имало шта тумачити. Хипотеза чисто апстрактна јер (да поновимо баналну мисао) у човечанству савршено ништа није постојано²⁴). Дакле, на основу досадањег искуства можемо шврдити

²⁴) Види чланак г. Н. Capitant-а у споменутој збирци *Les Travaux préparatives et l'interprétation des Lois* стр. 204—216 спец. 208

да док постоје формални извори постојаће и проблем интерпретације. Али ми идемо још један корак даље и мислимо да ће он постојати само тада. Отуда ми горње хипотезе (Magnaud, Revue penitentiaire, Марковић, Спасојевић, нисмо ни уврстили у школе о интерпретацији. Одбацујући формалне изворе и правну технику оне посредно одбацују и проблем интерпретације. А ако би се на ово приметило да у циљу изучавања једног појма треба проучити и његову негацију (да би смо напр. проучили Маркса треба познавати и анти-Маркса) ми би смо одговорили да се у поменутим хипотезама проблем интерпретације директно, специјално и свесно није ни поставио него да је дошао као логичка последица другог проблема о изворима права. Не дајући аргументе који би оправдали њихов став, шта више ограничавајући се само на тврђење да треба одбацили формулу, горње варијације не би биле школе о интерпретацији, што је управо искључиви предмет овога рада.

Међутим један врло јак аргуменат против нашег горњег става дао би се извести из дела г. Жени-а. По њему у нашем случају радило би се само о трансформацији интерпретације (дакле не о неком потпуном негирању). „Од формалистичке и пасивне каква је била или каква је тежила да постане, правна метода је се претворила у кријичку и активну: тако да оно што је првобитно било интерпретација формалних извора тежи да се претвори у интерпретацију права.“²⁵) Пре него што би смо ушли у евентуално разматрање мисли г. Жени-а потребно је претходно осветлити је. Као што је познато г. Жени сматра да су формални извори права само несавршени — и ако неопходни — симболи права које постоје изван њих и које произлази из природе ствари. Да се и овде послужимо цитатом из његовог дела:²⁶)

Јасно је да будући само начини којима се изражава једна непромењива реалност „извори“ морају да остану потчињени самој тој реалности. И исто тако као што је пажљиво испитивање елемената васионе морало довести до закључка да земљина кугла није централно тело космоса, него да је само сунчева планета, закључак који јој даје место скромније али и истинитије, исто тако дубље испитивање основа права утврдиће зависност јуриспруденције, обачаја и самога закона од праве битности, тако да они постају само њени делимични одблесци.“

Дакле, г. Жени не иде ипак далеко да одбацује уопште формалне изворе. Увиђајући њихову недовољност да претставе реалност у пуном смислу, јер су они састављени из речи и формула које никада нису адекватан израз стварности (утицај „нове филозофије“) он ипак верује да ми не можемо жртвовати те манифестације духа, да би се предали искључиво интуицији, појму још непрецизираном и неодређеном. Јер дух „остаје наш једини инструменат којим би

²⁵) Geny — Science et technique en droit privé positif t. II стр. 26-27.

²⁶) Ibid. 41

испитивали суштину света“. На примедбу о његовој неефикасности он одговара да „ми не можемо ништа против неминовности наше природе и једини оправдан циљ којим треба следовати је да из ње користимо све што је могуће“²⁷⁾. *Иша више он сматра да треба повећати број формалних „извора“.* — Али то нас ни уколико не овлашћује да изврнемо реалност и да изворима дајемо другу садржину проширујући им домен. *Повећање броја извора, њихово строго ограничење у границе њиховог правог домаћаја* — с једне стране, с друге испитивање природе ствари и проналажење објективног права тим путем тамо где стоје празнине — то је основна мисао г. Жени а. Чак и при тумачењу формалних извора ми ћемо водити строго рачуна о њиховој интимној везаности и зависности од природе ствари.

Пошто смо, верујемо, довољно објаснили мисао г. Жени-а о трансформацији методе нека нам буде дозвољено да учинимо неке опсервације. — Најпре, ми не знамо да ли би горњи став г. Жени-а, о трансформацији методе, тумачили у нашу корист или против нас. Као што је познато трансформацијом се може доћи до потпуно нових појмова, до потпуно нових бића који у суштини немају ничега заједничког са прапојмом, са прабићем из кога су произашли. Узмимо један пример (и ако не најеклатантнији) из области биологије. Модерна наука стоји на гледишту да је човек постао од мајмуна. Између човека и мајмуна, ипак, постоји *квалитативна* разлика, у колико се прими да таква разлика постоји између човека и животиње уопште. Тако би се могао тумачити и горњи став г. Жени-а Истина, трансформација нас је довела од интерпретације формалних извора на интерпретацију права. Али ова последња нема ничега заједничког са оном првом, оне се квалитативно разликују. Како се овде крећемо у свету идеја а не у свету живих бића, долажењем до новог појма интерпретације стари је умро и нестао из духовног света. — Међутим нама изгледа да би се из горњег става г. Жени-а дала извести друга мисао. Наиме, могло би се рећи да се ове две интерпретације квалитативно не разликују, да се трансформацијом дотле није дошло. Другим речима интерпретација формалних извора није умрла већ се само претворила у савршенији облик, као што је данашњи човек само савршенији облик пра човека. На наш аргуменат да интерпретација права не значи уопште интерпретацију него само констатацију (ако се прими постојање објективног права, иначе стварање ако се прими став позитивисти) и да су то, иако у нианси, ипак два квалитативно различита појма, могло би се одговорити да и интерпретација формалних извора у својој суштини значи само констатацију. — Али и у том случају разлика између ове две врсте тумачења остала би и

²⁷⁾ Geny — Science et technique en droit privé positif t. I стр. 84.

даље. Једна би била *непосредна* друга *посредна* констатација. Тумачење у ужем смислу истраживало би право *преко* формалних извора који сами, као што смо видели, нису адекватан израз „права по себи.“ Дакле, баш и да не се прими наша аргументација у првом облику — да проблем интерпретације уопште отпада са одбацивањем формалних извора, остаје ипак као сигурно да би *ошћала интeрпeрeтација у ужем смислу као посредна*, а остала интерпретација права као непосредна. То би ипак оправдало неуврставање хипотеза г. г. Спасојевића и Марковића у нашу класификацију школа о интерпретацији, јер смо ми визирали као предмет рада интерпретацију формалних извора.²⁸⁾

Цела ова група б. изгледа нам да почива на једној бази, на једној идеји водиљи: Кроз све варијанте провејава утицај најнових покрета у философији, специјално тзв. нове философије. Основна је идеја ове философије, у колико се тиче наше правне области²⁹⁾ да све оно што је живо налази се у непрестаној еволуцији и то таквој где понављања апсолутно никада нема. Чим нашу пажњу скренемо са чисто практичног домена „ка ономе што, практично, не служи ничему“ „ми осећамо промене као суштину ствари, ми долазимо до убеђења да је стварност мењање, да је она недељиво мењање и да у том непрекидном мењању прошлост чини јединство са садашњости; укратко ми се навикавамо да мислимо и да опажамо кроз покрет³⁰⁾“. Међутим наш разум руковођен практичним циљевима с једне стране и природном, урођеном тенденцијом да све ствари чини непокретним и распарчава, принуђен је да прекида тај ланац еволуције и да имобилише поједине моменте. Па чак ми нисмо у стању да дамо верну копију једног таквог бeочуга из ланца живота. Јер сва наша сретства изражаја су мање-више ограничена

²⁸⁾ Као што смо то нагостили у раду о аналогји (Бранич — фебруар 1936) термилошки треба разликовати.

а: тумачење у ужем смислу које означава истраживање смисла формалних извора, кретање судије у њиховом оквиру.

б: тумачење у ширем смислу које означава ону делатност судије где он у главном дела као законодавац и којом би он или стварао правила — ако би се узело да не постоји ван формалних извора право објективно — или којом би он само констатовао „откривао“ та правила — ако би се узело да објективно право постоји.

в: правну методу, — коју никако не треба мешати, као што се често чини, са интерпретацијом, — под којом треба разумети правила којима се регулише питање односа правних извора међу собом, питање интерпретације, једном речју проблем правног живота уопште. Као што смо видели у тексту та се правила могу схватити или као израз формалних извора или као израз једне више стварности коју би нам откривала наука.

²⁹⁾ И у колико смо је ми могли разумети кроз дела: г. Geny-a: Science et technique t. I специјално т. 26, 27; г. I. Benrubi: Les sources et les courants de la philosophie contemporaine стр. 741—824 Henri Bergson; и кроз делимично читање дела г. Бергсона: L' Evolution créatrice и L' Energie spirituelle — Essais et conférences.

³⁰⁾ Benrubi, op. cit. стр. 750.

практичним моментима и више нам претстављају симболе стварности него саму стварност а неки пут чак ни то. Једино сретство да се уђе у континуитет збивања, да дођемо до праве истине то је интуиција. И ако је то још неодређен и непрецизиран појам под њим треба разумети уживљавање у саму стварност, проживљавање реалности целим нашим бићем. Као што уметник ствара уносећи сву личност у своје Дело, тако исто ради и философ који продире у суштину истине. Ипак интуицију философску треба разликовати од интуиције уметничке. Јер док ова друга посматра живот кроз речи, слике и претставе које су резултат анализе и нашег интелекта, она прва, прошавши кроз исту етапу³¹⁾, иде много даље и улази у ток живота онакав какав је, нераспарчан у претставе и јединствен. — И док је тај утицај у доктрини г. Жени-а нашао своју праву меру, у варианти г. Спасојевића и г. Марковића нашао је најекстремнији облик. Г. Жени увиђа сву опасност правних апстракција и неопходност сталног контакта између реалности и логике. Интуиција ће увек допуњавати и коригирати логичке резултате и бити стални пратилац наших спекулација при *постављању* правних правила. Правна правила тако констатована несумњиво да у себи садрже један део истине. Ипак треба да будемо увек свесни да се овде не ради о истини апсолутној и да резултате морамо контролисати и при *примени*³²⁾ служећи се интуициом и обилном опсервациом факата. По г. Марковићу изгледа да правна правила интелектуалном машинеријом не могу да обухвате истину увек покретну и динамичну. Јер ако би је било не видимо разлога зашто би их требало одбацити а не допуњавати и корегирати као што проповеда г. Жени. — Ако ове наше опсервације не би биле тачне, ако нисмо успели да уђемо у интимну мисао аутора, једно се ипак не може оспорити: да је мисао о покрету и динамици свега што је живо база свих ових варијаната и да су све оне само сретства да се задовољи та променљивост живота. Отуда смо ми све варијације ове групе и назвали *еволуционистичким*³³⁾.

³¹⁾ Служећи се притом целокупним научним искуством.

³²⁾ Један пример интуитивне методе приликом примене права изгледа нам да би се могао наћи и у позоришној уметности. У чувеном комаду *Суђење Мери Даган* од Bayard-a Veiller-a државни тужилац даје нам слику логичке методе: сви докази говоре против ње. Формална правда могла би бити потпуно задовољена осудом на смрт Мери Даган. Али њен брат, који се прима дужности браниоца, познавајући добро своју сестру — а то познавање стечено је кроз чињенице, верује и осећа целим својим бићем да она није могла учинити дело убиства. И заиста вођен интуицијом, оплемењеном другом логиком до које је дошао баш помоћу ње, долази до истине — Geny дефинише интуицију „као врсту повратка од интелекта на инстикт“ — *Science et technique* t. I стр. 145. — Види о интуитивном суђењу чланак у у поменутој збирци у част г. Geny-a t. II: *Le jugement intuitif, la fonction du „Hunch“ dans la decision judiciaire* par Joseph Hutcheson — Traduit par Gabirel Marty. стр. 531—551.

³³⁾ У свом поменутом раду о аналогiji.

Завршујући овај рад задржаћемо се само још на једној опсервацији. Могло би нам се замерити да у груписању ових разних праваца у интерпретацији има нечега шематског и вештачког као у свакој класификацији. Та би примедба била потпуно оправдана. Ми смо ово груписање извршили са оштрим границама како би пружили путоказ, директиву или у најмању руку једно олакшавајуће сретство за сналажење у компликованом проблему интерпретације. У том циљу, вршећи груписање по генералним тенденцијама можда смо занемарили ниансе (преливе) тако многобројне у праву. Тако смо напр. Saleilles-а уврстили у рационалисте мада је он један од првих увео историску методу у право и био протагониста „еволуционог текста“³⁴⁾.

Јер идеал упрошћавања и укалупљавања, идеал диктиран инстинктом „може бити постигнут само на рачун истине увек пуне вариација, сложене и покретне“³⁵⁾. Међутим исто онако као што у природи не постоје одсечне преграде, тако их нема ни у области духа, ако се у нашем случају центри могу разликовати периферије нису одређене. Као у природи физичкој тако и у природи духовној ствари се уплићу једна у другу и узајамно прожимају. Тако најпре стоји међу варијантама у оквиру самих група а тако је и са њиховим генусима. Отуда није никакво чудо да напр. многобројна решења Saleilles-а налазе оправдање г. Жени-а. Данас нема ни једног правника који би одбацивао формалне изворе. И најекстремније присталице слободног права задржавају их, ако не са теориског, оно бар са *практичног* гледишта (тако г. Спасојевић, Марковић), као нужно зло, дакле. Међутим чим се признају они, признаје се и извесна доза рационализма. Јер позната је ствар да у законима има низ уставова које нису просте копије факата, већ су чиста рационална творевина законодавца³⁶⁾. Затим и само постојање формалних извора правда се потребама реда и сигурности, дакле рационалним вредностима. С друге стране, данас нема правника који би тврдио да су формални извори потпуни „Мит о логичкој самодовољности правног поретка одавно је напуштен“. (D-г. Б. С. Марковић *op. cit.* стр. 14). И у свима случајевима кад наиђе на празнине судија ће их попуњавати као да је сам законодавац, дакле опет комбинујући факта са разумом, *donné* *са* *construit*. Другим речима признаје се да не постоји апсолутна моћ разума и да је ипак процес

³⁴⁾ Eugène Gaudement: L'oeuvre de Saleilles et l'oeuvre de Geny en methodologie juridique en philosophie du droit — чланак у поменутој збирци у част г. Geny-а.

³⁵⁾ — Science et technique t. I стр. 135.

³⁶⁾ Ту нам је истину више пута открио наш уважени наставник г. Перић. Тако в. Један поглед на еволуционистичку школу; Преливи (ниансе) у Праву; Архив за децембар 1935 Белешке: Један пример постепености (градације) у Објективном Јавном Праву.

живота јачи од наших концепција. Као и свуда тако и овде изгледа да се истина налази у компромису. До истог смо закључка дошли и у нашем раду о проблему законске и правне аналогије тврдећи да дискусије може бити само о томе којој ће се идеји дати примат. Еволуционизам нужно претпоставља дозу рационализма, као што рационализам нужно претпоставља дозу еволуционизма. Учитељ Паскал одавно је приметио да се крајности додирују.

Миодраг Д. Туцаковић

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Декларација великих начела међународног права

Међународна заједница данас преживљује једну од најтежих криза. Преображаји који дубоко засецају у садашњи правни поредак и уређење међународне заједнице, могу се опазити у свима областима савременог живота. Поред кризе облика владавине и економске кризе, многобројне чињенице нам указују да се и међународно право налази у кризи. Има писаца који све ове појаве везују и налазе да им је главни узрок морална криза коју наша генерација преживљује.

У области међународне заједнице ова се криза огледа у првом реду у извесном неповерењу између великих сила. Најважнији међународни уговори повређени су. И ако се на свима странама испољава тежња да се очува мир и продуби поверење и сарадња, с друге стране многе појаве претеновим опасностима и изгледи блиског рата све се јасније оцртавају. Отуда многи гледају песимистички на будућност Европе и западњачке цивилизације. Насупрот овима, има људи који у овим појавама виде почетак нове епохе, једну обнову, која ће открити свету нове путеве. У сваком случају, у научном свету се увелико претреса о узроцима ових криза и о могућном изласку из њих. Савремени међународни живот се данас налази у прелазном добу, на прекретници између једног уређења, поретка, традиционалног међународног права, ка новом поретку, новом међународном духу и новом међународном праву. Ово прелазно доба је главни узрок многобројних супротности, контрадикција и отуда и криза данашњег међународног живота.

Још током друге половине прошлог века олажен је знатан развој међународног права. Почетком овог века, а нарочито после Светскога рата то је једна очевидна појава. Рађају се многобројне нове институције, постављају нова начела, а стара ишчезавају или се у већој или мањој мери

мењају.¹⁾ У свему овоме није лако снаћи се, а нарочито је тешко довести све у склад, у један логичан систем. Отуда су се у новије време јавили писци, који истичу потребу *реконструкције* међународног јавног права. Под тим изразом они сматрају да треба разумети подробну критику концепција, основа, основних појмова и великих начела међународнога права, да би се ова довела у склад са новим условима живота народâ. Најистакнутији претставник ових писаца је познати јужноамерички правник Алехандро Алварез. Он је, у низу својих новијих радова²⁾ истакао јасно ову идеју реконструкције међународнога права, и подвукао да је то многостан и тежак посао, који се састоји у ствари из два дела: критичког и конструктивног. За сада његов рад има чисто научни карактер, али он верује да ће ускоро и владе многих држава моћи да прихвате начела новог међународног права, која би овим научним радом била утврђена. Своју идеју Алварез већ поодавно заступа на разним међународним конгресима (на Америчким конгресима за кодификацију међународнога права, у Друштву народа, на петој и шестој панамеричкој конференцији, на Хашкој конференцији за кодификацију међународнога права 1930 год.) и у многим научним удружењима међународног карактера. Хашка конференција за кодификацију међународнога права изразила је жељу да научна удружења приступе изради једне декларације великих начела модерног међународног права. Пет великих научних установа, које се баве проучавањем међународног права, предузеле су овај посао: Институт за међународно право, International Law Association, Међународна дипломатска академија, Међународна правничка унија и Амерички Институт за међународно право. Известилац у свима овим установама по поменутом питању био је Алварез. Он је израдио један пројект декларације о основним појмовима и великим начелима међународног права будућности, и његов пројект претресан је у свакој од наведених установа. Ваља напоменути да се Алварез није задржао на декларацији права и дужности држава, које су у више ма-

¹⁾ Ближе о овоме д-р Илија А. Пржић, *Ново међународно право* Београд, 1934.

²⁾ A. Alvarez, *La reconstruction du Droit International et sa codification en Amérique*, Paris 1928; *La Codification du Droit International*, Annuaire de l'Institut de Droit International, Tome 35; *Exposé de Motifs et Projet de Déclaration sur les données fondamentales et les grands principes du Droit International de l'avenir*, Paris 1931; *Le Nouveau Droit International et sa nouvelle méthode d'étude d'après les données de sa reconstruction*, Paris 1934; *Codification des Grands Principes du Droit International*, Académie Diplomatique Internationale — Séances et Travaux 1935, № 1 et 2, p. 13—48; *Exposé de Motifs et Déclaration des grands principes du Droit International Moderne*, Paris 1936; *La Codification du droit international à l'International Law Association*, Revue de Droit International 1931, Tome VIII, p. 7; A Alvarez et A. de La Pradelle, *Les données fondamentales et les grands Principes du Droit International Moderne*, ibid, Tome X, p. 82; etc.

хова састављали и предлагали неки правници и научна удружења, већ је израдио једну декларацију начела целокупног међународног права. Његов пројект усвојен је од Међународне дипломатске академије, Међународне правничке уније и International Law Association, тако да то више није „пројект“ већ једна декларација, о којој се у науци мора водити рачуна, јер је у неку руку израз правне свести цивилизованог човечанства. То је нека врста међународне повеље, којом је извршена кодификација главних начела међународног права. Алварезову декларацију наводе сва најновија дела из области међународног права, и већ се једна влада позвала на њу у своме спору са другом владом. Отуда је од интереса и за наше правнике да се упознају са њеном садржином.

Декларација је израђена данас, у једном прелазном добу, и многима би се можда могло учинити да је моменат њеног доношења непогодан. Међутим, баш због времена у коме је израђена, она може да изврши знатан утицај на међународно јавно мњење, на формирање једног међународног духа, о коме се данас говори. Међународно право данас познаје само једна уска група стручњака. Популарисање његових великих начела само може да ојача међународну заједницу и да утре пут будућој кодификацији међународног права, која се може остварити само постепено и прогресивно, по једном унапред утврђеном плану.

Насупрот Декларацији права човека и грађанина из 1789 године, чија су начела, заснована искључиво на спекулацијама разума, имала револуционарни карактер, Декларација коју је израдио А. Алварез, није ниуколико револуционарна, јер би иначе наишла на непремостиве препреке држава. Она је заснована на објективним елементима: на искуству међународног живота, савременим потребама и психологији народâ и новим тежњама међународног права и политике. Декларација се није ограничила само на кодификавање начела која су опште призната и сачињавају део позитивног права. Она је обухватила и нека заборављена или непозната начела, разуме се прилагодивши их савременим схватањима. Тако је успела да претставља напредна схватања а избегла да падне било у утопију било у чист доктринаризам. У току њеног претреса у научним удружењима обелоданиле су се многе тешкоће за доношење такве декларације. Оне су се састојале у неизвесности, у којој се данас налази међународно право, па и његова велика начела; у песимизму који је завладао код правника после неуспеха Хашке конференције за кодификацију међународног права; у неповерењу које према кодификацији овог права показују англо-саксонски правници; у тешкоћи да се сложе у мишљењима разна удружења, чији су чланови често сасвим различито ориентисани у науци, и најзад у спору око тога

да ли ова Декларација треба да се поднесе владама које би јој приступиле у облику конвенције, или треба да остане чисто научан рад. Алварез је заступао ово последње гледиште, јер је сматрао да би озаконење оваквог једног пројекта наишло на многобројне тешкоће услед разних конзервативних схватања, често и предрасуда. Ако ли се пак ова Декларација изради чисто као научан рад, њу ће најпре усвојити доктрина, па ће је затим државе почети да примењују, као што је у пракси често био случај са начелима међународнога права. Претрес пројекта декларације у научним удружењима обелоданио је још једном дубоке разлике у схватањима правника чак и код питања која су на први поглед изгледала сасвим проста и јасна, тако да се у једном тренутку могло посумњати да ли постоји међународно право и изван одредаба уговорних и обичајних правила. Истрајним радом Алвареза и ово је преброђено и усвојен је текст пројекта декларације, са многобројним изменама предложеним и примљеним у току претреса.

Основна је карактеристика ове Декларације што поставља нови појам међународнога права сходно новим условима међународнога живота. У њој је повучена разлика између *начела* и *правила*. *Начела* су основни прописи целог међународног права (велики принципи) или једне дате материје (принципи другог реда) који имају низ последица. *Правила* су одредбе намењене примени начела или подрбном уређењу материје. Ова је разлика била потребна да се спроведе услед разноликих извора из којих ова два елемента произлазе. Велики принципи су обично манифестације правне свести народа; државе их само примењују, и често не могу да их укину. Секундарни принципи, правила, проистичу искључиво из изречне или прећутне воље држава, које могу слободно да их укидају. Начела, велики принципи, су најважнији елемент међународнога права и дају му властиту физиономију. Декларација није обухватила сва велика начела међународнога права, већ само најважнија, она која доприносе новине традиционалном праву. У њој су само постављена начела, не улазећи у њихову примену. Питање примене остављено је држави, политици, међународним судовима, као и правницима, који ће имати да та начела разраде и примене их на конкретне случајеве. При формулисању ових начела вођено је рачуна о политичким, економским, моралним и т. сл. обзирима. Колико је год било могућно, у декларацију су унета *универзална* начела, тј. таква начела, која се примењују без разлике континентална или области (региона). Но сем њих су обухваћена и начела континенталног, регионалног и међустраничног карактера, пошто није неопходно да начела или правила међународнога права морају бити универзална. По самој природи ове Декларације, њена начела једном усвојена у међународном

праву не би могла бити укинута споразумом између држава, сем ако су ове на то изречно овлашћене. Алварез је сматрао да ако у приватном или уставном праву сваке земље има низ начела која појединци морају да поштују, тим пре би тако што морало да буде у међународном праву. Међународни правни поредак, који се данас покушава да оствари не би постојао или би био ослабљен ако би државе могле да уклоне основна начела на којима он почива.

На овим идејама заснована је *Декларација о основним појмовима и великим начелима модерног међународног права*. Та декларација је обухватила девет глава и има 40 чланова.

I. Међународна заједница (чл. 1—4). — Међузависност држава је основ њиховим узајамним односима: њихова узајамна помоћ је услов њихове мирне коезистенције и њиховог материјалног и моралног развика. — Та међузависност рађа један општи интерес изнад посебног интереса сваког од чланова заједнице; она ствара за њих заједничке циљеве, и затим, дужности и права не само између њих већ и према заједници. — Међународна заједница мора бити организована тако да обезбеди хармоничну сарадњу својих чланова. — Политика мора вазда да поштује начела међународног права, нарочито начела ове декларације.

II. Извори, примена и развој међународног права (чл. 5—9). — Односи између чланова међународне заједнице уређени су овом декларацијом. — У недостатку специјалних одредаба ове декларације ти су односи уређени: (1) начелима и правилима који проистичу из изречне сагласности држава заинтересованих у спору; (2) начелима и правилима обичајног права признатим од свих држава; (3) начелима и правилима који се садрже у националним законодавствима разних држава, ако се могу применити на дотичне односе; (4) начелима и правилима која постави међународно правосуђе, нарочито Стални суд међународне правде. — У недостатку горе наведених елемената, примењиваће се прописи међународне правде и правде. — Прописи међународне правде су прописи које правна свест народа сматра да треба сада да владају у односима између чланова међународне заједнице. Ова свест се огледа у одлукама Института посвећених проучавању међународног права, и у сагласној доктрини признатих правника. Прописи правде су они који се изводе из посебних околности случаја. — Дипломатски преседани, пресуде домаћих судова у међународним питањима, као и сагласно мишљење најпризнатијих правника узеше се у обзир за констатовање или прецизирање правних правила која данас постоје.

III. Однос између државног (унушрашњег) и међународног права (чл. 10 и 11). — Начела међународног права која се садрже у овој декларацији обавезују све државе. Свака од њих мора да им прибави поштовање на својој територији, независно од свих супротних одредаба својих закона, чак и уставних. Држава, која би издала неку одредбу противну међународном праву, одговара за то. — Потписом конвенције која садржи одредбе у супротности са њеним законодавством, држава се обавезује да доведе у склад своје законодавство са одредбама конвенције.

IV. Права држава. — Њихова ограничена (чл. 12—23). — Свака призната држава претставља међународну правну личност. — Држава је суверена. Сувереност треба разумети у смислу да је држава господар на својој територији, да има право да сама собом управља, да доноси законе у оквиру својих граница, и да ступа слободно у односе са другим државама. У вршењу ових својстава држава је увек потчињена одредбама међународног права. — Област (територија) се може прибавити само на миран начин. Неће се признати ни територијална прибављања нити специјалне користи добијене силом, било употребом оружја, било дипломатском претњом, било ма каквим другим принудним остваривањем. — Држава

не сме окупирати, чак ни привремено и ма из ког разлога, део области друге државе, сем по правном основу. У случају да се такав основ оспорава, спор се мора одмах предати међународној правди. — Све су државе једнаке пред правом. Правна једнакост не повлачи неизбежно и подједнако учешће у установљењу и функционисању органа одређених да отпразљају потребе међународне заједнице. — Државе могу признати једној држави посебна права, ако она прими на себе одговарајуће обавезе, под условом да се тим правима не крње права других држава. — Све државе имају право заједничке употребе мора, пловних путева од општег интереса и ваздушног простора, под резервом права потребних за прибрежну или обалску одбрану државну, као и одбрану од ваздушних напада. Ова употреба се не односи само на пловидбу, већ и на све друге начине коришћења. — Једна или више држава могу да чине градње на отвореном мору, наиме да стварају пловећа острва, у мирољубивом циљу, стим да су ова слободно приступачна другим државама, сходно свом циљу. — Држава нема право да се успротиви у име својих посебних интереса правном уређењу извесне материје од заједничког интереса. Међутим, ако држава већ извесно време врши посебна права, приликом уређења тот питања мора се водити рачуна о томе. — Држава не може, у свом властитом спору, бити у исто време судија и странка. Држава не сме сама себи да прибавља правду. Изузев права нужне одбране, држава не сме једнострано да предузима принудне мере против друге државе, чак ни да би је принудила да изврши своје обавезе. — У недостатку нарочитог правног основа, ниједна држава нема право интервенције, нарочито силом, у унутрашње или спољашње односе других држава, без њиховог пристанка, чак и ако су угрожени њени припадници или њихова добра. Дозвољена је једино колективна интервенција свих држава или групе држава, сходно одредбама пактова о светској, континенталној или регионалној организацији. — Држава ће у будуће моћи да отуђи или ограничи права која има на основу ове Декларације само по свом слободном пристанку и ако се томе не противи општи, континентални или регионални интерес, утврђен неким међународним судом.

V. *Дужности држава* (чл. 24—27). — Државе имају дужности једне према другима и према међународној заједници. — Државе су дужне: да на својој територији одржавају поредак, потребан за испуњавање међународних обавеза; да одржавају политичку и правну организацију, која дозвољава свима лицима настањеним на њеној територији да врше права и да се користе погодностима које данас налаже осећање међународне правде свима цивилизованим народима; да спречавају да се на њиховој територији снују завере против безбедности или унутрашњег поретка друге државе; да строго поштују одредбе међународног права и уговоре које су потписале. Држава се сме одрећи обавезе неког уговора или променити његове одредбе само у споразуму са другом или другим уговорницама. Државе су даље дужне: да поштују права сваке државе, и да тим правима не смеју располагати независно од заинтересоване странке; да мирно решавају сукобе који би се међу њима јавили; да у доброј вери извршују пресуде међународних судова; да уједине своје напоре у погледу предохране, спречавања и евентуалног задржавања ратова; да пружају међусобну правну помоћ код кривичних и грађанских спорова; да учествују у стварању, функционисању и развоју међународних служби; да сарађују на међународном делу побољшања здравља појединаца и јавне хигијене, превентивне одбране од болести и ублажења патњи света; да сарађују на моралном, интелектуалном и материјалном напретку света, на побољшању услова ручних и интелектуалних радника, као и развоју напретка науке; да употребљају средства којима располажу (настава, радиодифузија, биоскопи, штампа итд.), за развој осећања међународне солидарности на њиховој територији. — При испуњењу својих дужности као и у вршењу својих права, државе се морају руководити идејом да је њихов задатак да солидарно помажу напредак човечанства. — Континенталне и регионалне групе дужне су да међусобно сарађују у свима врстама активности а нарочито у економском погледу. Оне су дужне да заједнички траже најбоље начине за постизање овот циља.

VI. *Међународна права појединаца* (чл. 28 и 29). — Држава је дужна да обезбеди сваком појединцу на њеној територији гуну и потпуцу заштиту права на живот, на слободу и својину, без разлике народности, пола, расе језика или вере. — Држава је такође дужна да призна сваком појединцу на њеној територији право на слободно испољавање, јавно или приватно, сваке вере, религије или веровања, чије вршење није у супротности са јавним поретком и моралом.

VII. *Права и дужности странаца. Одговорности држава. Дипломатски захтеви* (чл. 30—35). — Странци имају право на исти положај као и држављани у погледу приватних права и кривичноправних гаранција. Ниуком случају странци не могу тражити више права од држављана, сем ако земља у којој су настањени не обезбеђује становницима, на сталан начин, минимум права изложених у одељку VI ове декларације. — Сваки странац је потчињен законима и властима земље у којој станује. — Свака је држава одговорна за штете, које њене власти причине држављанима друге државе, било радњом било пропуштањем радње. Та одговорност неће бити ни већа ни мања, но што је одговорност према властитим држављанима, изузев у случајевима означеним у одељку VI декларације, или кад постоји повреда или непознавање права која странац има на основу међународног права. — Државе могу конвенцијом проширити или сузити одговорност изложену у предњим одредбама. — Странци који су од власти или појединаца у земљи где се налазе претрпели штету, за коју сматрају да може одговорати држава, дужни су да се обрате властима те државе. Држава, чији су они држављани, може им пружити своју дипломатску помоћ само у случају кад су власти одбиле да расправе питање (*déni de justice*). Ако се поведе спор око одбијања расправљања питања, тај ће спор решити међународно правосудје. — Свака држава која неправично причини штету другој држави, дужна је да је накнади. Да ли је штета причинена неправично одлучиће међународно правосудје.

VIII. *Решење међународних спорова* (чл. 36—39). — Сваки спор између држава, који не би могао бити решен пријатељским путем, треба да се поднесе поступку утврђеном у светским, континенталним, регионалним или међустраничким конвенцијама, ако такве постоје. — У случају ако такве конвенције не постоје, државе у спору треба да се обрате Савету Друштва народа и траже да овај изиште саветодавно мишљење од некое међународног тела које има судске или политичке надлежности за проучавање спорова. Оне могу и непосредно да се обрате овим телима ако постоји могућност таквог пута. — Стални суд међународне правде је светски судски орган међународне заједнице. — Свака повреда некое међународног начела или правила је напад на право сваког члана заједнице; али само непосредно заинтересовани чланови могу је изнети на решавање надлежним међународним органима.

IX. *Кодификација међународног права* (чл. 40). — Свака кодификација, светска, континентална или регионална, мора се заснивати на начелима ове декларације.

Из овог текста се види који су основи Декларације, и шта она доприноси међународном праву. Међународну заједницу она замишља као однос међузависности, насупротив старој концепцији индивидуализма, на којој се заснива традиционално међународно право. Да би се ново уређење и сарадња између држава могли да развијају, потребно је да је међународна заједница организована. Та организација не мора се заснивати само на Пакту Друштва народа, коме се данас чине многе замерке, већ се морају створити континенталне и регионалне групе држава, које ће се координисати. Међународна заједница мораће да створи органе, који ће надгледати примену одредаба међународног права. У складу са савременим преображајем међународног живота, поли-

тика се више не осуђује, већ се и о њој води рачуна и у правним односима, поред тога што многи предмети остају искључиво у области политике. Претпоставља се један међународни правни поредак, тако да сви односи између држава, било правни, било политички, стоје под извесним великим начелима, која су проглашена у овој Декларацији. Сваки правни однос мора да нађе правно решење. Но, место стриктно правничког права, строгог и прожетог апсолутном правдом и логиком, какво је традиционално међународно право, Декларација замишља једно социално право, међународну правду, у којој су правне норме гипкије, у тешњем додиру са стварности (политиком) и засноване на међузависности, сарадњи и међусобној помоћи државе. Вођено је рачуна о општем интересу, универзалном или континенталном, и међународна заједница није замишљена само као правна, већ има и политички, економски и морални карактер.

Једна од најважнијих дужности државе је да достигну извесан степен цивилизације, што је изузетак од начела правне једнакости држава. У изворе међународног права уврштени су природно право и правна свест, као и општа правна начела, а као супсидијарни извор начела и правила националних законодавстава појединих држава, — разуме се уз уговорно и обичајно право. У основна права држава убројана су права на личност, једнакост, слободу и сувереност, али сувереност није апсолутна већ ограничена не само у узајамним односима између држава и у корист општег интереса, већ у извесним случајевима и унутар државе. Питање права и дужности држава прожето је идејама америчког права, све до најновијег аргентинског пакта о ненападању и измирењу, познатом још и под именом „Пакт Сааведра Ламас“.³⁾ Знатна пажња поклоњена је области међународног права, и уз сувоземну, речну и поморску област вођено је рачуна и о ваздушној, пловној и поларној области. Уз права појединаца обухваћена су и права странаца, као и одговорност државе за штете њима причињене. Предвиђено је мирно решавање не само правних већ и политичких спорова, и одржање мира сматра се као дужност и обавеза држава.

И ако чисто научног карактера, а можда баш и због тога, ова Декларација ће несумњиво утицати знатно на развој међународноправне науке. Њена ће се начела још дуго претресати, док не продру у правну свест народâ, што је крајњи циљ њеног творца Алехандра Алвареза и многобројних сарадника који су учествовали у њеном доношењу и који претстављају најистакнутија имена данашње науке о међународном праву.

Д-р Илија А. Пржић

³⁾ Ближе Д-р Жељко Ледерер, *Значење аргентинског пакта од 1933 год.* Архив књ. XLVIII, бр. 4, за октобар 1935, стр. 370.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Може ли се стављањем ван снаге решења о отпуштању задржати у активној служби, кад је пресуда Држ. савета о поништају отпуштања већ извршена тиме што је службеник пензионисан?

П. Т. професор, чиновница VIII положајне групе буде отпуштена из државне службе одлуком С.Н.Бр. 18727/32 од 25-VI-1932 године по § 104 т. 16 Ч. З. у вези са § 110 Ч. З. — дакле по дискреционој оцени управне власти. Против ове одлуке именована поднесе у закону року тужбу Државном савету, наводећи да она има преко 10 година државне службе која се по § 113 Ч. З. рачуна за пензију, те према томе управна власт није могла да је отпусти из државне службе, него једино да је пензиониса. По овој тужби је Држ. савет донео пресуду 16-IX-1932 године под Бр. 28097/32 којом на основу чл. 26 Зак. о Држ. савету и управним судовима (З. Д. С.) ништи решење С.Н.Бр. 18727/32 о отпусту из државне службе „с тим да управна власт поново узме у разматрање и оцену предњи предмет и да тачно утврди тужбене наводе т.ј. да ли је тужиља навршила 10 година стварно проведених у активној државној служби и тиме сходно § 113 (т. 1.) Ч. З. испунила услов за стицање права на личну пензију, па према резултату те оцене донесе ново решење.“ Управна власт у извршењу ове пресуде — пошто је накнадно проверила и утврдила да именована има 10 година и 18 дана ефективне државне службе — доноси на основу чл. 42 З. Д. С. решење С.Н.Бр. 31904/32 од 12-I-1933 године о стављању ван снаге решење С.Н.Бр. 18727/32 од 25-VI-1932 године којим је именована отпуштена из државне службе и она под тим истим даном т.ј. 25-VI-1932 године, буде пензионисана. Са овом одлуком се и Гл. контрола сатласила. Међутим 16-II-1933 године управна власт доноси решење С.Н.Бр. 3853/33 којим се на основу §§ 133, 134 и 135 Зак. о општем управ. пост. (З. У. П.) ставља ван снаге одлука С.Н.Бр. 18727/32 у колико се односи на отпуштање из државне службе П. Т. професора. — О овоме се извести гимназија у којој се именована налазила са службом до пензионисања и она по саопштењу ове одлуке ступи на дужност. Ова се одлука није достављала Гл. контроли на оцену. — Јула 1935 године именована се обрати управној власти да јој се додели I периодска повишица VIII положајне групе. По овоме је донето решење 2-VIII-1935 године под IV—Бр. 24603/35 којим се именованој рачуна I периодска повишица VIII положајне групе са даном 1-VIII-1935 године рачунајући за периодску повишицу целокупно време проведено у VIII положајној групи. — Када је ово решење достављено Гл. контроли на оцену, она подигне тужбу и на решење С.Н.Бр. 3853/33 и на решење IV—Бр. 24603/35.

На решење С.Н.Бр. 3853/33 подигла је Гл. к. тужбу под Г.к.Бр. 147900/35 са ових разлога: „Питање отпуста именоване из државне службе по наведеној пресуди Држ. савета је регулисано тиме што је именована пензионисана на основу тач. 16 § 104 Ч. З. по дискреционом праву управне власти, па је и горње решење којим се ставља ван снаге раније решење о отпусту исте из службе — и тиме именована и даље оставља у служби признавајући јој у време службе оно време које је провела ван исте, — противно закону са разлога изнетих у пресуди Држ. савета Бр. 28097/32 године. — У овом случају нема места примени ни §§ 133—135 З. У. П. на које се прописе Министарство у горњем решењу позива са ових разлога: по овим прописима управна власт може ставити ван снаге правноснажну одлуку само онда, ако је истом повређено неко субјективно право појединца засновано на закону. — Како тај случај овде није, јер је на основу дискреционог права управне власти по тач. 16 § 104 Ч. З. стављена ван снаге одлука о отпусту именоване из службе и именована стављена у пензију, то у овом случају није повређено никакво субјективно право именоване засновано на закону, нити је управна власт у горњој одлуци навела неку повреду субјективног права, те је ово решење противно наведеним §§ 133—135 З. У. П. — У осталом Држ. савет одлуком своје опште седнице од 24 и 25 априла

1934 године протумачио је примену §§ 133—135 З. У. П. тако, да по овим прописима управна власт може исправљати своје правноснажне одлуке само онда, ако је истим повређено неко субјективно право појединца. — Најзад именована као пензионисани чиновник може бити само поново постављена по прописима који то предвиђају, а не да јој се стављањем ван снаге одлуке о отпугу призна у државну службу време које је провела ван исте односно које је провела у пензији.“

На решење о додељивању I периодске повишице VIII положајне групе IV/Бр. 24603/35 подигнута је тужба Држ. савету са ових разлога: „С обзиром на тужбу Г.к.Бр. 147900/35 противу решења о стављању ван снаге решења о отпугу именоване из службе, иста се од 25-VI-1932 године налази ван активне службе односно у пензији јер нема одлуке којом је из пензије поново постављена за професора VIII положајне групе, те је и горње решење којим је истој додељена I периодска повишица VIII положајне групе са даном 1-VIII-1935 године кога се дана налазила у пензији противно закону, са разлога изнетих у тужби Г.к.Бр. 147900/35. — Загит горње решење противно је и § 52 Ч. З. по коме се периодске повишице добијају после сваке три године ефективне службе проведене у дотичној групи јер је именована провела у VIII положајној групи од 28-XII-1931 године до 26-VI-1932 године када је пензионисана дакле провела је свега 5 месеци и 23 дана. Време од 26-VI-1932 године до 1-VIII-1935 године именована није провела у активној служби већ у пензији, те јој се исто не може рачунати за додељивање I периодске повишице VIII положајне групе.“

Држ. савет пресудом својом Бр. 9675/36 од 9-VI-1936 године поништио је решење С.Н.Бр. 3853/33 од 16-II-1933 године. а са ових разлога: „Оспореним решењем стављено је ван снаге на основу § 133, 134 и 135 З. У. П. решење С.Н.Бр. 18727/32 с тим да интересована за протекло време нема право на припадљности. Међутим примени § 133 З. У. П. у конкретном случају нема места, јер интересованој пензионисањем није повређено никакво субјективно право, пошто је она стављена у пензију на основу тач. 16 § 104 Ч. З. дакле по дискреционом праву управне власти. Исто тако нема места примени ни § 134 З. У. П. јер оспорено решење није донето у циљу заштите јавног интереса, а § 135 истог закона не може доћи у обзир јер није утврђено да су испуњени законски услови за примену истог, специјално за тач. 3 овог прописа да решење о пензионисању садржи грешку, која та чини ништавним по неком изричном законском пропису. — Према изложеном, решење о отпугу интересоване из државне службе после доношења решења о пензионисању није могло бити у опште стављено ван снаге, већ је Министар у колико је хтео да интересовану поново врати у државну службу могао ову само поново поставити са даном оспореног решења.“

На тужбу Г. к. против решења IV/Бр. 24603/35 Држ. савет је донео пресуду Бр. 10131/36 од 9-VI-1936 године којом одбацује тужбу Г. к. а са ових разлога: „Из аката овог спора види се да је интересована П. Т. постављена у VIII положајну групу 28-XII-1931 године и да је у овој положајној групи провела до дана доношења оспореног решења, па према томе одбихши време од 25-VI-1932 год. до 16-II-1933 год. које је провела у пензији у вези пресуде Државног савета Бр. 9675/36 од 9-VI-1936 год. којом је речено да је министар могао именовану поново поставити у државну службу са даном 16-II-1933 године — интересована имала је на дан доношења оспореног решења три године квалификоване службе у VIII положајној групи, према чему је стекла право на спорну периодску повишицу.“

Као што се види ове две пресуде и ако су донесене истог дана нису сагласне једна с другом, јер према пресуди Бр. 9675/36 „решење о отпугу интересоване из државне службе после доношења решења о пензионисању није могло бити у опште стављено ван снаге већ је Министар у колико је хтео да интересовану поново врати у државну службу могао ову само поново поставити са даном оспореног решења.“ Другим речима то значи да је Д. с. усвојио гледиште Г. к. изнето у тужби а наиме да је Министар, када је ставио ван снаге решење о

отпусту, а то је 16-II-1933 год., на случај да је желео да врати именовану у државну службу, имао њу поново поставити јер се она тада налазила у пензији а никако није могао да је врати у службу стављањем ван снаге решење о отпусту. — Када министар није 16-II-1933 год. поступио тако онда се именована — пошто решење о пензионисању није ничим оборено — налазила за све време после 16-II-1933 год. у пензији; а ако би Министар и сада желео да интересовану поново врати онда би је морао поново поставити, али само са даном доношења решења а никако раније. Из овога се јасно види да Министар у извршењу пресуде Државног савета ако жели да именована буде у државној служби мора је поново поставити. Но како нема ниједног законског прописа који му даје право да је постави ретроактивно а ни из пресуде Држ. савета не излази да може донети решење о постављању са ретроактивним датумом, то би Министар могао да постави именовану само са даном доношења решења у извршењу пресуде.

Међутим тако није јер према пресуди Држ. савета Бр. 10131/36 именована се налазила у пензији од 25-VI-1932 године до 16-II-1933 године и према томе „у вези пресуде Држ. савета Бр. 9675/36 од 9-VI-1936 којом је речено да је Министар могао именовану поново поставити у државну службу са даном 16-II-1933 године интересована је имала на дан доношења оспореног решења три године квалификоване службе у VIII пласманској групи, према чему је стекла право на спорну периодску повишицу.“ Као што се види и у овој пресуди Држ. савет претпоставља да је Министар доносио решење о стављању ван снаге решења о отпусту имао намеру да именовану врати у државну службу и да је он већ донео решење о поновном постављењу именоване из пензије у државну службу и то са даном 16-II-1933 г., дакле ретроактивно те да се она налазила у државној служби од 16-II-1933 године па према томе има право на периодску повишицу што би према гледишту изнетом у пресуди Бр. 9675/36 било немогуће, — наравно да је ово гледиште логично и доследно до краја спроведено.

Сматрамо за погрешно овакво гледиште Држ. савета и то из разлога што се не може примити као потпуно јасна жеља управне власти да врати у државну службу интересовану. Чак и да је управна власт имала намеру да покаже жељу да именовану врати у државну службу — што нам не изгледа — ипак Државни савет није могао да одбацивањем тужбе Гл. контроле оснажи решење о периодској повишици једном службенику који ће имати на ту периодску повишицу право, али тек онда када му и ако му положај буде регулисан наиме ако буде постављен у активну државну службу.

Држ. савет је из формално-правне ситуације извео закључак да је Министар стављањем ван снаге решења о отпусту именоване, хтео да је врати у активну државну службу. Међутим да видимо да ли је ово правилно? — Решење о отпусту именоване из државне службе поништено је по пресуди Држ. савета а у извршењу те пресуде и донето је решење о пензионисању. Према томе после решења о пензионисању решење о отпуштању правно више није постојало. Ако је управна власт после решења о пензионисању још једном ставила ван снаге решење о отпусту то се ни у ком случају не може претпоставити да је она тиме хтела да врати у активну службу чиновника који се до сад налазио у пензији а не ван службе како то према решењу о отпусту излази. Према томе једна оваква одлука нема никакво правно дејство које би било од неког утицаја на ситуацију поменутог државног службеника тим пре кад оваква одлука ни са формалне стране не би могла правно да опстане. Управна власт једном доцнијом одлуком никако није могла ставити ван снаге једну непостојећу одлуку која је пре тога рока изгубила сваку правну снагу и тиме створити ону ситуацију која је била пре те одлуке а поговору не онда кад је ситуација створена том одлуком била већ правно изнешена. Према томе како је онда Држ. савет могао узети дан доношења такве једне одлуке као меродаван за враћање у државну службу!

СУДСКА ХРОНИКА

Деоба задружне имовине не претставља посебан основ за прибављање својине појединих задругара на имању, које им је припало у део.

Одлука Опште седнице Касационог суда

По тражењу Савке, одвојено живеће жене Ј. М. решењем Среског суда у Суботици од 29-VIII-1933 г. Бр. 2566 одобрена је прибелешка на имање њеног мужа Ј. М. за обезбеду 20.000 дин. на име издржавања по извршној пресуди окружног суда у Враћи од 18-XI-1932 год. Бр. 9447. Синови дужника Ј. М. Војислав, Драгутин и Ђорђе представили су у тужби, да су били у задрузи са оцем и да су се по уговору о деоби, потврђеном од стране окружног суда 28-VII-1927 год. поделили са оцем тако, да је њима припала покретна и непокретна имовина, изложена у истом уговору. На делове имовине, који су им припали по том уговору, они су се убаштинили и добили тапије, потврђене судом 1933 год. Како је решењем среског суда по тражењу Савкином стављена прибелешка и на њихово имање за обезбеду издржавања, то су тражили да суд поменуто прибелешку огласи за неважећу, пошто је иста стављена као терет на туђе ствари. Тужена Савка навела је, да поменути уговор о деоби, ако у опште има доказну снагу, везује само уговараче а према њој, као трећем лицу, нема никакве важности.

Окружни суд у Враћи пресудом од 28-IX-1934, Бр. 5597 одбио је тужиоце од тражења са разлога: што се по § 226 Грађ. зак. за свако законом прибављање једне ствари изискује пуноважан основ и закони начин а по §§ 292—297 истог законика у вези чл. 58 Уредбе о убрзању рада код суд. и исп. власти преноси непокретних имања пуноважни су само онда, ако је сопственик на прибављача пренео код суда тапију од уступљена имања. Међутим тужиоци нису поднели тапије за доказ сопствености имања, на које је стављена прибелешка већ само уговор о деоби, који им може служити као основ убаштињења али не и као доказ о својини.

Апелаци. суд у Скопљу пресудом од 26-I-1935 год. Бр. 6421 одобрио је поменуто пресуду окружног суда.

Касац. суд примедбом свога III одељења од 28-V-1935 г. Рев.Бр. 572/35 поништио је пресуду Апелационог суда са следећих разлога: „Кад се из уговора о деоби, потврђена код врањског првостепеног суда види, да је између деобничара, међу којима је и муж тужиљин Јован, постојала задруга, што и сам суд истиче у својој пресуди, па је тим деобним писменом индивидуалисано имање сваког задругара, — онда је суд погрешно узео, да су тужиоци морали тапијом да докажују, да је имање, које су они по деобном писмену добили, њихова својина. Јер својина задруге на целокупном имању није била спорна а фактична деоба задружног имања у циљу индивидуалисања појединих делова имања не може се сматрати као неки посебни основ прибављања, већ се њоме одређује само обим, у коме сваком деобничару из заједничке својине припада поједини део те својине, од кога он остаје дефинитивно сопственик. И у случају, да је задруга постојала и даље, те имовина Јованова била подељена, ипак се прибелешка не би могла ставити и на оне делове задружног имања, који Јовану, као дужнику не припадају, већ би стајала само на Јовановом делу, који је у овом случају још и фактички обележен, те једино на њему и може постојати спорни терет.“

Апелаци. суд није усвојио ове примедбе, већ је дао следеће против-разлоге: „Кад се из поднетог деобног писмена, поврђена под Бр. 23629/27 види, да уговарач Јован, као отац осталих уговарача, — овде тужилачке стране — Војислава, Драгољуба и Ђорђа врши деобу свога имања за живота свога „да се синови после његове смрти не гложе и суде око деобе очевине“, како је то у писмену наведено, то и без обзира на наслов истог писмена „уговор о деоби задруге“ и без обзира на то, што се у овом писмену каже: „уговарач Јован живео је са својим синовима...“, не може се никако узети, да у смислу ових споменића речи „задруга“, да је до

датума потврде овога писмена 28-VII-1927 год. постојао какав задружни однос између уговарача Јована и његових синова у смислу §§ 57 и 507 Грађ. зак., кад се јасно види из писмена, да Јован дели „своје имање“ на синове тужиоце, те да је постојао инокосни однос оца и синова. Делећи своје имање и дајући синовима, дужник Јован је на тај начин вршио један добротин уговор — §§ 561 и 568 Грађ. зак. и на тај начин вршио отуђење по том уговору. Да би тужиоци могли постати сопственици имања и према трећим лицима, није довољан овај уговор, по коме су означена имања примили на део од свога оца, већ треба да имају и тапије од истих у смислу чл. 58 Уредбе о убрзању рада. Кад ове нису поднели, не могу се ни сматрати за сопственике додељеног имања ни у моменту стављања спорне прибелешке од 26-VIII-1933 год., као дана кад је ова од тужене Савке тражена код суда. Дакле тужиоци нису били задругари и сопственици идеалних делова пре деобе, нити су то били после деобе, јер се баш из овог писмена види, да после деобе Јован остаје да живи само са сином Ђорђем, те би у смислу §§ 57 и 507 Грађ. зак. могло бити речи само о тој задрузи. Али ни овај однос туженог Ђорђа, према горе изложеном, не може имати утицаја на пресуђење.“

Општа седница Касац. суда одлуком од 3-X-1935 год. Рев.Бр. 562/35 усвојила је поменуте примедбе свога одељења а ове противразлога одбацила.

До доношења чл. 58 Уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти од 22 јуна 1921 год. према законодавном тумачењу од 13 јула 1850 г. В№ 1197 пренос права сопствености на непокретностима могао се и према трећим лицима доказивати уговорима, потврђеним код суда (али не код неке друге власти, јер поменуто тумачење говори само о „судском потврђењу тапија и других уговора“). Међутим по чл. 58 поменуте Уредбе пренос непокретних имања сматрају се за пуноважне само онда, кад је сопственик пренео на прибављача код надлежног првостепеног суда оригиналну тапију од имања, које му уступа. Ово наређење, према предњој одлуци опште седнице Касац. суда не може се применити и на задругаре у погледу својине на деловима, који им припадају од задружне имовине. Они ту својину имају и пре фактичке деобе по § 508 Грађ. зак., по коме све имање и сва добра у задрузи нису једнога, већ свију. Деобом се само индивидуалишту делови задругара у заједничкој имовини. Према § 515 истог зак. задругар може само свој део у задрузи задужити и повериоци, ако су зајам дали без знања осталих чланова задруге, могу се само из дела дотичног задругара наплатити. Али се према § 471 тач. 2 старог Грађ. пост. који је пропис остао на снази до ступања на снагу Закона о извршењу и обезбеђењу, тај део појединог задругара не може узети у попис за наплату дуга, док се тај део не остави, тј. док се не одели. Интабулација се пак може ставити и на идеални део, пре деобе.

У овом спору релевантно је било: да ли је између тужилаца и њиховог оца постојао задружни однос или је отац, муж тужене Савке, делио своју имовину међу синовима. Јер, у овом другом случају, пошто је прибелешка тужене на имање мужа јој Јована, стављена пре него што су тужиоци добили тапије од спорног имања, она би важила и према тужиоцима у смислу чл. 58 Уредбе о убрзању рада. Напротив, ако је постојао задружни однос, тужена Савка, и ако тужиоци нису имали тапије од припадајућих им делова у задрузи, не би могла ставити обезбеђење за своје потраживање од Јована на оне идеалне делове који припадају тужиоцима, већ само на део Јованов — § 515 Грађ. зак. Пошто по § 121 Грађ. зак. деца, док су под очинском влашћу, теку оцу а не себи, између оца и синова нема задруге. Међутим Касациони суд је у овом случају, као доказ о постојању задруге узео писмено о деоби, које су тужиоци приложили за доказ свога права својине а у коме се признаје, да је између Јована и тужиоца (његових синова) постојала задруга и да се тим писменом констатује деоба задружне имовине.

Тих. М. Ивановић

Ванбрачнос детета не може се утврђивати недоласком туженика на рочиште

(Пресуда III већа Касац. суда у Београду од 12 јуна 1936 год. Рев. 799)

У правној ствари Д. В. противу М. Д. ради издржавања ванбрачног детета, Срески суд у Скопљу донео је пресуду због изостанка 14 октобра 1935 год. П 741, којом је тужиљу одбио од тужбеног захтева са разлога: Тужиља излаже тужбом својом: да је туженик пре 7 година верио у намери да је узме за жену, али како туженик у то време није имао право да се венча, то је живео са њом ванбрачно и са њом има и једно женско дете. — Тужитељица у свом тужбеном захтеву тражи на име издржавања по 500 дин. месечно и 10.000 дин. — Предлаже контумациону пресуду, пошто туженик није дошао на расправу ма да је закључак по тужби уредно примио.

Суд је ценио тужбени захтев тужитељице па је нашао: и ако је туженик изостао са рочишта, суд није могао да сматра да су чињенички наводи дошавше странке тужитељице истинити у см. § 429 Гр.п.п. са разлога: што тужбени захтев није на материјалном закону осниван нити је довољно чињеницама доказан. Да би постојала дужност издржавања ванбрачног детета, потребно је да је доказано и утврђено ко је отац ванбрачног детета — § 131 — Грађ. зак. у овом конкретном случају да је туженик отац детета. За доказ тога тужитељица не подноси никакве пуноважне доказе уз тужбени захтев нити чиме доказује да је туженик признао дете за своје у см. § 130 Грађ. зак. — С тога на њему не може да лежи издржавање детета већ према § 129 Грађ. зак. та дужност лежи на мајци. — Дакле неумесно је и неосновано тражење тужиље Д. у погледу тражења издржавања, јер се такво њено тражење не оснива ни на једном зак. пропису, а § 13 Г.з. противи се таквом тражењу.“

По призиву тужитељице, окружни суд у Скопљу пресудом од 19 фебруара 1936 год. Пп. 27, потврдио је пресуду среског суда, са разлога: „Против пресуде среског суда у Скопљу бр. П—714/35/П од 14-Х-1935 год. са којом је тужбени захтев одбијен, тужитељица је право-времено уложила призив и молила да се првостепена пресуда преиначи, тужби да места и тужени осуди на парнични трошак наводећи да је првостепени суд донео нападнуту пресуду из разлога што је првостепени суд када тужени на првом рочишту није дошао требао је на предлог тужилачке стране у см. § 492 Гр.п.п. донети пресуду контумациону. — Тужени у свом одговору молио је да се првост. пресуда ослажи, јер да нема места тражењу алиментације позивајући се на § 130 и 131 Г.з. — Призивни суд размотривши призивни предлог и разлог, као и одговор на призив и коначно нападнуту пресуду, нашао је да је првостеп. суд погрешно створио правни поступак који је у диспозитиву пресуде требао да одбије тужбени захтев да плати тужени тужитељици 10.000 дин. јер се из тужбе види да је тужитељица означила као вредност спора 10.000 дин. а у тексту тужбе тражи му по 500 дин. месечно за себе и своје дете, из чега следи да је овде вредност спора у см. § 3 Гр.п.п. збир трогодишњих obroка, а то је 18.000 дин. — Првостепени суд у погледу чињеничног стања правилно је извео правни закључак и одбио захтев тужилачке стране да се донесе пресуда услед изостанка, па је стога правилно ценио разлоге у тужби и упустио се у расматрање исте јер се из тужбе види да је тужбени захтев тражење издржавања, а тужитељица није ничим доказала да је тужени отац ванбрачног детета, која се околност у овој парници, не може ни истраживати, јер је то предмет посебне парнице. — С тога се призивни суд позива на чињеничко стање, наведено у прв. пресуди које га призивни суд прима и са своје стране па је стога пресудио као у диспозитиву. Што се тиче доказа изнетог у призивном писмену тужилачке стране, да је тужени признао да је са њоме био у интимним односима, на тај начин, што тужени овај навод није оповргнуо, призивни суд га није узео у обзир, јер овај доказ није од стране тужиље подесан у прв. поступку § 576 од. П Гр.п.п. и кад би га поднела исти доказ није довољан да би се могло претпостављати да је тужени заиста отац тужилиног детета.“

По ревизији тужитељице, Касац. суд у Београду пресудом 12 јуна 1936 год. Рев. 799, потврдио је пресуду окр. суда, са разлога: Испитујући пресуду привалног суда у смислу § 598 Гр.п.п. поводом ревизије тужиоца Касац. суд је нашао: Тужилачка страна напада пресуду привалног суда због потрешне правне оцене у томе, што је привални суд потврђујући пресуду првога суда погрешно што није нашао да је недоласком туженика на рочиште признао тужбене наводе. Исто тако привални суд је погрешно што није ценио у привалном писмену поднети доказ о признању очинства од стране туженика. — Ценећи ове наводе ревизије Касац. суд налази да су исти неосновани, јер су правилно први и привални суд нашли да недоласком туженика на рочиште нису утврђени наводи тужбе о томе да је дете за које се издржаваље тражи ванбрачно дете туженика. Истинитост такве чињенице не може се изводити из њених конклюдентних радњи или каквих нерадњи лица које се као отац означава, већ се захтева изрично признање таквог лица да је ванбрачно дете његово, како се то види из § 130 Г.з. Осим тога по истом зак. пропису не сме се истраживати ко је отац ванбрачног детета, осим у случају у том зак. пропису предвиђеном. Према томе другим доказима изван ових предвиђених у § 130 не може се утврдити очинство и како тужитељица таквих доказа нема то је и пресуда привалног суда правилна. — Исто тако неоснован је и навод ревизије да је погрешно и привални суд што није ценио признање туженика на које се тужила у призиву позвала, јер је привални суд правилно нашао да је доказ о признању туженика нов, пошто у првостепеном поступку није истицан, и да је као такав недопуштен — §§ 576 Гр.п.п.“

Јован Д. Смиљанић

Право удовичког уживања терети чисту заоставштину мужевљеу
(Решење III већа Касац. суда у Београду од 30 маја 1936 Рев. 751.).

Тужила В. удова М. Т. у тужби својој представила је: да је начелство среза Пчињског, путем јавне лицитације за дуг њеног сина пок. М. Ј. продала виноград зв. „Шапраницама“, и да на овом имању она има право удовичког уживања као удова пок. М. Т., који је отац њеног сина, за чији је дуг продато ово имање. — Тужена страна у свом одговору на тужбу навела је, да се из талије види, да је спорно имање продато за наплату меничног дуга не само пок. Ј. сина тужилиног, већ и пок. Т., мужа њеног. Према овоме тужилино право није оскрњено, пошто њено право терети чисту заоставштину, коју наследници наслеђују, а не и ону из које се дугови имају наплатити.

Окружни суд у В. пресудом од 22 новембра 1935. По 154, одбио је тужилу од тужбеног захтева са разлога: „Да се тужбом тражи да суд пресуди, да тужила Васка као удова пок. М. Томе, бив. каф. оvd. има право удовичког уживања на имању описаном у талији потврђеној од Среског суда у В. 27-VIII-1934 г. под Бр. 8165 Кт. 59/34 тако да јој тужени Миљ. на име њеног права плати као противувредност истога 3000 дин. годишње и то за пет година 1930 г. уназад и до формалне предаје половине описаног винограда и да у будуће она, као удова пок. Томе има право удовичког уживања на поменутом имању до смрти или преудаје. — Прелазећи на оцену поднетих доказа обеју парничних странака суд је даље нашао: Да је признањем парничара и поменутом талијом Среског суда у В., као јавном исправом по §§ 180 и 187 Г. с. п. доказано, да је имање описано у означеној талији за наплату меничног дуговања пок. Томе и сина му пок. Ј. М. бив. оvd. мужа и сина тужиле, на дан 29-XI-1929 г. од стране Нач. среза пчињског, као извршне власти, изложено јавној продаји и уступљено у својину туженом Миљ. за суму од 15.200 дин. коме је срески суд по том на основу § 489 Г. с. п. и § 22 Зак. о издању талије талију издао и прогласио га за правног сопственика купљеног имања без икаквог терета. — Истина по §§ 412 и 413 Г. з. у в. § 676 Г. з. удовица има право уживања на заоставштини свога мужа, но

ово се њено право односи на наследнике њеног мужа и на имовину која је слободна од терета повериоца ток. јој мужа. Према овоме право удовичког уживања као стварно право мада је везано за личност удове терети чисту заоставштину и имање покојничково, које наследници наслеђују, а не и оно имање покојничково, из кога се дугови његови имају наплатити — §§ 329, 490 у в. § 413 Г. з. — Па када је напред означено имање продато на јавној лиценцији за измирење дуговања пок. Т. и сина му Ј., мужа и сина тужиљиног, — и тужени је у смислу одредаба Грађ. суд. пост. као формалног права, прибавио својину на истом без икаква терета у смислу § 489 Г. с. п. у в. § 676 Г. з. онда се има узети, да је право тужиље, ако је и постојало престало пошто је према § 502 у в. § 501 Г. с. п. сваки који би налазио да је том продајом могао у своје време тражити путем тужбе, суду дате у року од 15 дана од дана продаје, њен уништај, а што тужиља није учинила. — Мада је старатељски судија В. првост. суда предузимао извесне мере у циљу уништаја поменуте јавне продаје, неодговарајући исту, ипак је продаја од 29-XI-1929 год. извршним решењем начелника среза лцињског бр. 8594 од 17-IV-1931 год. оглашена за извршну пошто противу исте о извештају В. првост. суда бр. 50930 од 16-XII-1929 год. није било тужбе за уништај — § 507 Г. с. п. — То што је тужени М. унаоу у имање и исто држи и ужива још и извршности продаје, ма да је тапнју добио тек 27 августа 1934 г. не може имати никаквог утицаја и дејства за тужбено тражење, јер је тужени савестан прибавалац и као такав не може одговарати за уживање — § 204 Г. з. — Са изнетих разлога суд налази, да је тражење тужиљино у основи неумесно, те је вештачење — оцена на записнику од 21-X-1935 г. о величини њеног права, израженог у новцу без предмета и без дејства, те се зато од истога има одбити, као од тражења неумесног и на закону неоснованог — § 178 Гсп.

По незадовољству тужиље, Апелаци. суд у Београду пресудом од 30 марта 1936 г. Пл. 561, одобрио је пресуду окруж. суда.

По жалби тужиље, Касац. суд у Београду решењем од 30 маја 1936 г. Рсв. бр. 751 оснажио је пресуду Апелаци. суда.

Јован Д. Смиљанић

Рок од 3 дана за подизање оптужнице због дела из Закона о штампи преклузиван је за и државног тужиоца,

(Пресуда Врховног суда у Сарајеву од 19 новембра 1936 Кре 304/36)

Решењем Окр. суда у Т. од 8-X-1936 био је позван државни тужилац да у року од 3 дана по пријему решења поднесе том суду оптужницу против Ј. због дела из чл. 14 Зак. о штампи. Држ. тужилац је примио то решење 8-X-1936, а оптужницу је предао 13-X-1936. Окр. суд у Т. је на то обуставио поступак против Ј. по чл. 85 од. 1 Зак. о штампи. У разлозима односног решења окружног суда између осталог стоји: „Према чл. 85 од. 1 Зак. о шт. држ. тужилац мора да изради и поднесе оптужницу суду у року од 3 дана, рачунајући од пријема решења суда којим је на то позват. — Како је горе наведено држ. тужиоштво оптужницу поднело по истеку 5 дана од пријема решења иако је то морало учинити у року од 3 дана, како је то изречно наведено у чл. 85 Зак. о шт. Пошто је наведени законски рок за подношење оптужнице преклузиван, то је у овом случају ваљало обуставити даљи кривични поступак против Ј. због дела из чл. 14 Зак. о шт. — Да у овом случају треба обуставити даљи крив. поступак јасно се види из чл. 85 од. 1 Зак. о шт. у коме се каже: „решење о стављању под суд саопштава се одмах оптуженом и предаје тужиоцу да изради оптужницу, коју он мора да поднесе суду у року од 3 дана.“ Из овога, а нарочито из речи „мора“ јасно следи — кад о томе другојачијег прописа нема — да услед закашњења држ. тужиоштва са оптужницом треба обуставити даљи крив. поступак. Да се реч „тужилац“ односи и на држ. тужиоца јасно се види из § 6 од. V К. п. у коме се каже да се: „под тужиоцем разуме како државни тужилац, тако и приватни тужилац и приватни учесник.“

Против овог решења окружног суда држ. тужилац је уложио жалбу. Апелаци. суд у Сарајеву је уважио жалбу државног тужиоца својим ре-

шењем од 2-XI-1936 Кжа 133/36 те је поништио горње решење окружног суда. Разлози Апелационог суда: „У чл. 85 Зак. о шт. нема изричито наведених санкција процесуалне нарави, што ће бити, ако тужилац преда оптужницу након законом одређеног рока од 3 дана. Обзиром на чл. 95 Зак. о шт. треба за то позвати се на прописе Законика о судском кривичном поступку. Обзиром на ове прописе (§ 95 Зак. о шт. и § 109/2, 3 К. п.) мора се узети, да је у чл. 85 Зак. о шт. одређени рок преклузиван само за приватног тужиоца односно приватног учесника као тужиоца, дочим за државног тужиоца тај рок није преклузиван када нису за њега преклузивни у прописима §§ 95 и 109 К. п. одређени рокови за подизање оптужнице. Неодржавање ових рокова може да за држ. тужиоца утемељи дисциплинску евентуалну одговорност, а тако исто и прекорачење рока из чл. 85 Зак. о шт. (чл. 93 Зак. о шт.), али не може да прекорачење таквог рока проузрочи и обуставу поступка.“

Услед таквог решења Апелационог суда пред окр. судом у Т. је био одређен главни претрес против Ј. на темељу исте оптужнице држ. тужиоца. Окр. суд у Т. је изрекао пресуду којом је по § 276 К. п. одбио оптужбу држ. тужиоца, сматрајући да поступку стоји на путу та процесна сметња, што је држ. тужилац подигао оптужницу након рока од 3 дана, дакле прекасно. Држ. тужилац је уложио против ове пресуде ревизију коју је оправдао због повреде материјалног закона из § 337 т. 1 г) К. п.

Тако је ова ствар дошла пред Врх. суд у Сарајеву, који је заузео становиште противно оном Апелационог суда те је одбацио као неосновану ревизију држ. тужиоца, сматрајући да је рок од 3 дана за подношење оптужнице преклузиван и за држ. тужиоца. Разлози Врх. суда су следећи: „Повреду закона види жалилац у томе, што је првостепени суд одбио по § 267 К. п. оптужбу сматрајући, да је рок од 3 дана предвиђен у чл. 85/I Зак. о шт. преклузиван и за држ. тужиоца и да тако поступку стоји на путу процесна сметња, јер је држ. тужилац подигао оптужницу након рока од три дана, према тај рок за држ. тужиоца није преклузиван. У чл. 85 Зак. о шт. није изричито наведено, што ће бити, ако тужилац преда оптужницу након законом одређеног рока, па с тога тврди да обзиром на пропис § 95/II Зак. о шт. у овом случају долазе до примене прописи §§ 95/IV и 109/II и III К. п. према којим прописима је преклузиван рок само за прив. тужиоца односно прив. учесника као тужиоца. — Тврдње жалничеве нису основане. Из прописа Зак. о шт. очито се види тенденција убрзања поступка. С тога су тачно одређени рокови за поједине радње који су сви кратки. По чл. 85/I Зак. о шт. тужилац мора да поднесе суду оптужницу у року од 3 дана. Закон не разликује прив. тужиоца од држ. тужиоца, него опћенито налаже тужиоцу да мора у року од 3 дана поднети оптужницу. Не поднесе ли је у том року, очито је, да је настала процесна сметња за наставак поступка. Пропис чл. 95/II Зак. о шт. се овде не може применити у оном смислу, како жалилац изводи, јер по том пропису одредбе општих казних поступака, које се противе прописима Зак. о шт. не вреде за кривична дела учињена путем штампе. Пропис члана 85/I Зак. о шт. гледе подизања оптужнице противи се пропису § 109/II и III К. п., јер док пропис §-а 109/II К. п. ставља само у дужност држ. тужиоцу, да у року од осам дана поднесе оптужницу, а § 190/III К. п. одређује преклузивни рок за подизање оптужнице само за приватног односно супсидијарног тужиоца докле члан 85/I Зак. о шт. императивно изриче, да сваки тужилац без разлике мора у року од три дана да поднесе оптужницу. Противност између прописа члана 85/I Зак. о шт. и прописа §-а 109/II и III К. п. је дакле очита и јасна. Према томе се на конкретни случај не могу применити прописи §-а 109/II и III и 95/IV К. п. него само пропис члана 85/I Зак. о шт., којему није удовољено, па је првостепени суд с правом одбио оптужбу због процесних сметња и доследно томе нема наведене повреде материјалног закона. У противном случају држ. тужилац не би био везан роком, па док је за све радње про-

писан рок, овде би могао држ. тужилац и месецима оставити нерешену ствар, што би се противило и спреда истакнутом принципу о убрзању поступка по Зак. о шт. С тога је ревизија држ. тужиоца одбачена по тач. 2 § 345 К. п. као очигледно неоснована“.

Владимир Тимошкин

Узнемиравање државине које истовремено садржи у себи и дело самовлашћа из § 383. К. з.

Тужилац Алекса претставио је суду да од децембра 1935. г. има у државини један виноград прибављен на основу куповине и да га је тужени Милисав узнемирио у државини истог винограда на тај начин што је на дан 1. априла о.т. ушао у виноград с пушком у руци, спречио тужиоца да узжива своје добро и што је довео раднике који су по његовом наређењу чак и окопали виноград. За доказ својих навода позвао се на сведоке.

Тужба је примљена у суду 2. априла а већ на дан 17. априла одржано је пред судом рочиште на коме је туженик признао да је ушао у спорни виноград али се бранио да је то учинио због тога што је тужилац пропустио да му исплати остатак од 510.— динара, јер је, вели, продао тужиоцу исти виноград за 1.200 динара, а примио је само 690.—

Код таквог стања ствари, т.ј. код тог јасног признања од стране туженога Милисав, суд је донео доказни закључак којим се докази понуђени у тужби одбијају као сувишни, па је о главној ствари донео коначни закључак којим се у целости задовољава тужбено тражење. У образложењу се указује на признање тужениково као на чињеницу која искључује извођење сваког даљег доказа о постојању узнемиравања.

Против коначног закључка у питању туженик није уложио рекурс, па је предмет као свршен отишао у архиву под П—165/36.

Овај случај узнемиравања државине гони нас да се вратимо на тему о којој је г. Хаџи-Пешић писао у „Архиву“ у броју од марта о. г., јер смо мишљења да је изложени случај одличан пример за то да делање једног лица којим узнемирује друго лице у државини извесног имања може истовремено садржавати у себи и самовлашће из § 383. К. з.

Тужилац Алекса, имајући у виду § 551. Грађ. парн. пост., који говори о утврђивању последњег стања државине без обзира на њену савесност или несавесност, а рачунајући на § 549. Грађ. парн. пост., у коме се нарочито истиче хитност поступка, обратио се суду с молбом за заштиту државине. То је његово право. Он жели да настало узнемиравање уклони што пре, без губитка у времену, што није увек могућно код извиђања по пријавама због кривичних дела која се тоне по предлогу или по службеној дужности, у којим случајевима шетња списа до државног тужиоца претставља нешто што се не да избећи.

Сад настаје оно што је главно. Туженик се брани да је тужиоца узнемирио због тога што му овај није платио на време остатак од уговорне цене. Значи да је самовласно прибавио себи једно имовинско право, уместо да се обратио суду да натера тужиоца на испуњење уговора о куповини, или да путем суда раскине уговор — што све зависи од природе самог закљученог уговора.

Поставља се питање да ли је овај предмет узнемиравања државине коначно расправљен или остаје још нешто да се по њему поступи? Самовлашће се гони по службеној дужности, — што иде у прилог згодной примедби г. Хаџи-Пешића да би оно пре требало да дође у партију кривичних дела против правосуђа неголи у партију кривичних дела против имовине, — те смо мишљења да је судија који је извиђао ствар по тужби због узнемиравања државине, с обзиром на императивну дужност коју му је законодавац наложио у ст. 1. § 89. К. с. п., морао да извести државног тужиоца о овоме случају и да му *после окончања спора* достави све списе на надлежност, кад већ по среди није случај предвиђен у § 255. Грађ. парн. пост.

Изложено узнемиравање државине с истовременим самовлашћем није ретка појава. Дobar део свих сторова због узнемиравања државине залази и у домен кривичног права, па би зарад поштовања правног поретка требало повести мало више рачуна о њима, кривце узети на одговорност и казнити их ма и најблажом казном. Ово опет ради тога да би им се ставило до знања да су судови, а не појединци позвани да уређују односе који би ма из којег разлога били торемењени. Остану ли пак сва узнемиравања државине само и једино узнемиравања државине, наш ће сељак сматрати да може за мале паре напакостити своме суседу, ометаће га у раду, одговараће „грађански“, платиће незнатне трошкове, и — ником ништа. Напротив: буде ли осетио последице свога делања у пуној мери, биће опрезнији приликом предузимања корака против суседа, па ће на тај начин и безбедност имовине бити већа, правни поредак сигурнији.

Леон А. Амар

Одобрено обезбеђење може се правдати и кривичном пријавом

С. К. актом бр. 2850 од 4 јуна 1936 г. молио је суд: да са његових пенз. принадлежности скине забрану одобрено решењем бр. . . . ., пошто пом. обезбеђење није у законом року правдано, за доказ чега је поднео уверење Окр. суда за град Београд бр. . . . . Како се из односног предмета види држ. правобранилац известио је, да је пом. обезбеђење правдано кривичном пријавом.

Срески суд је решењем од 10 јуна 1936 год. одбио молница од траженог скинућа са разлога: „По § 392 Грађ. суд. пост. тач. 3 и 4 на захтев обавезаног скинуће се обезбеђење ако поверитељ парницу изгуби, или ако пак није никако или на време тужбу за дуг суду дао. Па како је забрана одобрена решењем бр. . . . ., према изв. држав. правобран. правдана кривичном пријавом, а грађанско (приватно правно) правно потраживање може се и у кривичном процесу остваривати то овде нису испуњени услови из § 392 Г. с. п. тач. 3 и 4 те се потражилац С. од траженог скинућа има и одбити.“

Б. апелаци. суд под РБр. 2764 од 29-VIII-1936 *оснажава.*

Оправданост наведеног решења заснива се и на прописима §§ 5, 295, 296 и 297 Зак. о суд. крив. пост. Тако по § 5 пом. зак. „*приватно правна потраживања*, која проистичу из кривичног дела, *узимаће се у претрес и пресуђивање у крив. поступку*, ако се оштећеник са својим захтевом као приватни учесник придружи крив. поступку. А по § 295 К. с. п. став 1 „*ко је крив. делом оштећен*, повређен или угрожен *може своја потраживања* за повраћај ствари, за накнаду штете или да се известан правни посао уништи, *остваривати и у кривичном поступку*. — Ово се потврђује и одредбама другог става § 296 К. с. п., као и § 297 К. с. п., те с обзиром и на све то тачно је гледиште Среског и Апелаци. суда.

Живојин С. Којић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Revue Bibliographique des ouvrages de Droit, de Jurisprudence, d' Economie politique, de Science financière, de Philosophie et de Sociologie. Revue trimestrielle fondée en 1894. Secrétaire Général: Achille Ouy, Directeur adjoint de la „Revue internationale de Sociologie“. Paris, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence.

Није потребно доказивати колико је не само корисно него и нужно, код рада ма на којој научној дисциплини, познавати њену литературу. Само ће се тако избећи да један научни рад не буде понављање већ једном свршенога посла. Свакако онај који расправља једно питање које су други пре њега привели крају може показати, и том приликом, своју ин-

телигенцију и своје способности за научну делатност али не тражи се само то у раду на Науци него и *резултати*, и то је овде главно, т. ј. тражи се да се дало нешто *ново* (оригинално), ново било по идејама било по аргументима. Другим речима, Науку треба кренути и кретати *напред* а то је могућно једино тако ако се зна где се *стало* у области дотичних или дотичнога питања. То је, пак, оно што врло често недостаје, због чега се тако исто често дешавало, а данас нарочито с погледом на велики број научних радника, да се утроши многи узалудни труд. Прогрес (Напредак) значи ићи даље од места где се дошло али људска трагика је и у томе што Човечанство, у једној врло знатној мери и не ретко, не продужује своју активност него је отпочиње изнова. Има томе узрока који су изнад његове моћи, специјално су то козмички појави н. пр. геолошке пертурбације. Ко зна да ли, при таквим појавима, нису некада пропале и напредне културе тако да се морало последњих полазити од почетка а, тако исто, није искључено да се то исто деси и са културом садашњом и да човек, ако и њега тада не би сасвим nestало, не буде морао понова отпочети своју еволуцију са пејинским (троглодитским) периодом и Каменим Добом. Па и изван природних феномена, Култура може бити више или мање упропашћена или оштећена: ту мислимо на појаве друштвене а наине на ратове (унутрашње и спољашње, међународне) и револуције. Али, овде је бар могућна људска акција у циљу да се такве несреће отклоне: ако се не можемо сачувати, н. пр., од земљотреса или од евентуалнога судара наше планете са каквим другим небеским телима (у томе обзиру су сеизмологија и астрономија потпуно немоћне и могле би сасвим и да не постоје без штете за Земљу), имамо начина да предупредимо рушилачке друштвене појаве усађујући у људе идеју мира и мирнога развоја Човечанства и Културе. Тако бисмо, бар у овим границама, успели да кретање Културе не буде један Сизифов посао.

* * *

Одноствено научних библиографија, најбоља би била она која би обухватила сву научну књижевност од њенога почетка до данас, на свима Континентима и на свима језицима; али то је немогућно или скоро немогућно. А што је могућно то је да се бар за извесан дужи период времена да преглед дела објављених у дотичној науци или групи наука али на свима језицима. То би се дало постићи једним радом, у обиму истога језика, као што је библиографија чији наслов смо горе исписали. Ако би таква библиографија из домена, н. пр., Друштвених Наука била приређена и на другим језицима, онда би се заиста могла избећи, бар у главном, евентуалност понављања истога рада у тим Наукама, тако да би се ту бесумње ишло само од последње тачке па унапред: имали бисмо тада праву *еволуцију* Друштвених Наука и не би се дешавали, као данас, тако чести губици времена и напора.

* * *

La Librairie de Droit et de Jurisprudence (20 Rue Soufflot, Paris) која издаје горњи библиографски часопис јесте једна од најстаријих и најчувенијих књижевница не само у Француској него и у целој Европи. Часопис је покренут, као што стоји на њему, још 1894. године (дакле, он је сада у четрдесет трећој години излажења) и сада га уређује познати млади француски социолог, Г. Achille Ouy, помоћник Г. проф. Emile Lasbax (Faculté des Lettres, Clermont-Ferrand, Француска) у његовом директорству часописа: „Revue internationale de Sociologie“ (Париз), органа де l' Institut international de Sociologie, са седиштем у Женеви (в. о часопису, Институту и о уредницима часописа, Г. Г. Lasbax и Оуу, у чланку: „XII. Међународни Конгрес за Социологију“, „Архив“, бр. од 25. Новембра 1936 год.).

Часопис излази једанпут у три месеца и дели се у четири дела. Најпре дође рубрика: „A travers les idées“ (Кроз Идеје); затим: „Revue des Livres. Comptes—Rendus der dernières nouveautés“ (Преглед Књига. Прикази последњих новина); на трећем месту: „Ouvrages récemment parus“ (Дела скоро објављена) и најзад: „Revue des revues“ (Преглед часописа).

У првоме делу, то су аутори појединих већих радова које часопис хоће нарочито да истакне који, у вези са својим радовима, износе своја правна, социолошка, философска, етичка или морална посматрања. Тако, у истој

рубрици бр. 4, octobre — décembre 1935. часописа, Г. Paul Gonnet даје један мали „*extrait*“ (извод) из своје књиге (у две свеске): „*L'Adoption lyonnaise des orphelins légitimes* (Paris, 1935.) у коме Г. Gonnet износи да се је, после укидања установе усвојења (*l'adoption*) у Старом Режиму (*l'Ancien Régime*), Општом Кутимом Француском (*Coutume Générale de France*), завела у Лиону једна оригинална адопција као привилегији Организације зване Општа Милостиња (*L'Aumône Générale*) где су, као усвојеници тога Завода, примана малолетна деца која су била остала без оца и матере. Као усвојилац је важио ректор Завода који је усвајао. Правни положај усвојеника био је, у извесном погледу, сличан *adrogatio* Римскога Права. То је била једна врло корисна установа и она се је могла карактерисати као „*l'adoption de bienfaisance*“ (усвојење из милосрђа): многа деца, у току скоро три века (1536-1793.) за које је време трајала иста установа и када, као што је горе речено, права (као данас) адопција није постојала, била би пропала да није било ове Лионске Адопције. Доцније, после Велике Револуције која је, поред осталих, донела и реформу Грађанскога Права, престала је Лионска Адопција: са Наполеоновим Законом дошла је и адопција садашњег Францускога Права.

У истом броју часописа налази се приказ веома поучне књиге гђице Paulette Nègre: „*La Responsabilité civile dans la pratique de la médecine*“ (Paris, 1935.) у коме приказу г-ђица Nègre говори специјално о грађанској одговорности лекара за погрешно постављену дијагнозу („*Les erreurs de diagnostic médical*“). Сваки, па, дакле, и лекари сnose одговорност за свој рад и погрешке које могу учинити приликом вршења свога позива (питање одговорности лекара није нимало лако (§§. 263. и 264. нашега Крив. Зак. предвиђају и деликтну одговорност лекара) а нарочито када је реч о дијагнози. С једне стране, ако би лекар увек био одговоран за погрешно постављену дијагнозу, онда би то значило захтевати изузетно и само од лекара савршенство и непогрешивост, што се не тражи нити се уопште може тражити од предствника ни једног позива (професије). Г-ђица Nègre наводи чувенога професора Парискога Медицинскога Факултета (*Ecole de Médecine*), Brouardel-a, који је изнео случајеве дијагноза погрешно стављених од стране најславнијих француских лекара, додајући, у својој објективности и искрености које му служе на част: „*Plusieurs fois, j' ai commis des erreurs*“ (Више пута сам и сам погрешно — разуме се у постављању дијагнозе). Када је тако, онда не би само било неправично чинити лекара одговорним (мислимо на одговорност правну, законску, специјално грађанску) за сваку нетачну дијагнозу него би се тиме скоро онемогућило лечнички позив: ко би у таквим приликама смео да буде лекар?

С друге стране, међутим, не може се прећи ни преко свих погрешних дијагноза: и ту, као и код других погрешака, има градација (ми, разуме се, овде мислимо не на *dolus* него само на *culpa*) и ставити све погрешке у дијагнози на равну ногу и свагда ослободити лекара код питања дијагнозе, то би значило лекаре, и једино њих, прогласити (изван случаја *dolus-a*) неодговорним а то је немогућно: потпуно су неодговорна само неурачунљива лица (изузимајући случаја неодговорности и неприкосновености шефова државе: в. чл. 35. нашега Устава).

И онда где је овде међа између *поштане одговорности* (за сваку погрешку у дијагнози) и *поштине неодговорности* (ни за какву погрешну дијагнозу)? Г-ђица Негр вели да је руководио начело францускога Правосуђа да „*une erreur de diagnostic ne peut être retenue que si elle est contrainte à des données médicales certaines*“ (да једна погрешка у дијагнози може дати места одговорности само тако ако је дијагноза противна сигурним медицинским подацима“). Г-ђица Негр додаје: „Прва обавеза једног лекара јесте да има довољно знања“ (*une instruction suffisante*). Као што је рекао Генерални (Врховни) Државни Тужилац (*Procureur Général*) Дипен (Dupin), 1832. г., у једном чувеном процесу: „Сваки је одговоран за штету проузроковану незнањем онога што је био дужан знати“. „Клијентела, продужује Г-ђица ауторка, има право да захтева да сваки практичар (*praticien*) има довољну позивну културу (*une culture professionnelle suffisante*)..... Односно овога врло посебнога питања о погрешној диа-

гнози услед „ignorance crasse“ (грубо незнање), према једном јаком а уобичајеном начину изражавања, судије су доведене у ситуацију да дају своје мишљење по предметима чисто научним (les juges sont amenés à donner leur avis sur des questions purement scientifiques).

Да још напоменемо да, у реченом броју ревија, Г. Achille Ouy говори, у једном кратком чланцићу („La Morale de Georges Duhamel“), о своме делу: *Georges Duhamel, l'Homme et l'Oeuvre*, 2. édition. Г. Duhamel је један веома истакнут књижевник, од скоро мислимо, и члан Француске Академије (Académie Française) и убеђени пацифист али пацифист коме није требао Велики Рат (1914.—1918.) па да то буде, каже Г. Оуу.

У броју 2, avril—juin, 1936., имамо између осталог: 1) Приказ Г. Noga-ro-a, проф. Парискога Правнога Факултета, за његово дело *Élément de l'Économie politique* (Paris 1936). Г. Nogaго вели да „људи које посматрамо имају сада (actuellement) један заједнички циљ, који се, као што се то просто (vulgairement) каже, састоји у томе: да живе (de gagner leur vie); непосредно или посредно они делају у тој сврси да осигурају себи (de se procurer) оно што им изгледа нужно или пожељно (désirable) за њихов опстанак...“, Казаћемо дакле, на један још шири начин (d'une façon plus large encore), да је предмет Политичке Економије економски животи. Приказ 2) од Г. Carl-a Schmitt-a, једнога од идеолога Национал-Социалиста у Немачкој, за француски превод његове књиге: *Légitimité. Légitimité* (Paris, 1936). Г. Schmitt дао је своје приказу за наслов: *Les Mythes de la Représentation et de la Souveraineté populaire* који почиње овако: „Entre Platon qui disait: „Paraitre et ne pas être est sans valeur, être et ne pas paraître est sans honneur“, et Shakespeare qui répétait: „To be or not to be, there is the question“ (између Платона који је говорио: „Изгледати а не бити јесте без вредности, бити а не изгледати, јесте без части,“ и Шекспира који је понављао: „Бити или не бити, ту је питање“) било је још, у извесним епохама историје људи здравога разума који су прокламовали ову основну истину. „Правећи, свакако, алузију на Ж. Ж. Русоа, Г. Шмит вели, заједно „с једним дубоким психологом“ (који је писао о њему, Русоу-у), да је он, Русо, извршио раздвајање афективних и интелектуалних моћи човекових и, ослобађајући прве да би нам омогућио да уживамо у ономе што оне садрже вртоглавога и очаравајућег (de vertigineux et de charmant), он је подигао са дна природе човека један огроман талас осећајности (de sensibilité) и редовна равнотежа човекова још је од тога уздрмана“. Та раздвојеност то је издаја мисли (свакако хоће да се каже овим то да, негујући нарочито афективну страну свога бића, човек се одваја од општих концепција, — романтизам и индивидуализам који упућују човека на самога себе одвајају га од других људи); оно, раздвајање, показује код народа опадање народнога духа и декаденцију; на гробу његових жртава (т. ј. народа) стоји написано: „хтео је да умре, јер није могао да свој живот учини сагласним са својим сновима (rêve)“. Г. Schmitt наводи и овај стих Дантеов: „Sache qu' aussitôt que l'âme trahit, Comme je fis moi -- même, Son corps lui est ôté Par un démon qui depuis lors le gouverne...“ (Знај да чим душа изла, као што сам ја то учинила. Њено тело јој је одузето Демоном који после тога њиме влада...“). Ми то схватамо овоко: Душа појединца то је његова национална идеја, индивидуализам одузима човеку идеју (душу) и његово тело, остајући тако без душе, постаје играчка Сатане. У том смислу је, ваљала, и ово: „Мит представништва и Народне Суверености уништава народ“ (зато, ваљала, што, тиме, народ губи душу и постаје само тело), „као што индивидуализам уништава појединца“ (јер, свакако, појединац одвојен од душе, идеје националне, није ништа друго до само тело). „У животном реду, све је солидарно. Не може се само један елемент свести на целину а да то не повуче за собом њену брзу дезагрегацију“ (то би значило да је чињеница да се афективни елемент — тело — направио целином а занемарила се душа, изазвала распад целога човековога бића). „Појединац посматран независно од породице, народа и религије, подлеже разједињењу личности (personnalité) а сâм народ посматран као апстрактна маса састављена од појединаца и начињена јединим богом данашњице, ускоро се растура у многобројна изве-

штачена представништва т. ј. странке“. Покушали смо да разумемо ове концепције, мако магловите, Г. Шмита. Не знамо да ли смо погодили његове мисли. Можда и није могућно да оне буду јасније, јер је национал-социјализам још једна доктрина у стварању па није могла доћи, за сада, до свога пунога израза. Ми ћемо само учинити ову примедбу: ако би, по претпоставци, ова доктрина, била тачна, ипак се дугује идеологији слободе мишљења да је иста доктрина угледала света. А он, Националсоцијализам, баш одбацује Идеологију која је омогућила његово рађање: колика би то била штета за Културу да се Националсоцијализам није појавио (т.ј. ако би уопште он био основан и користан) а он се не би био појавио да је режим који је он у Немачкој заменио био одбацивао, као што то чини он, Националсоцијализам, Идеологију Слободе Мишљења. Из овога излази да је ова последња Идеологија *conditio sine qua* поп Прогреса и када је тако, онда Националсоцијализам не треба да забрани ни друга мишљења: може бити међу њима има — а то је наше уверење — и таквих која су тачнија него Националсоцијалистичка Концепција. Наиме, то је Хришћанска Идеологија: Толеранције, Општега (и међу људима и међу народима) Мира, Једнакости и Браства. (Без мира нема једнакости а без једнакости, правне, социјалне и економске, нема мира: обоје, пак, мир и једнакост су предуслов браства и у друштву и у Човечанству). Идеологија од које је Националсоцијализам и по идејама и методима (в. пр. метод од 30. Јуна, 1934. год.) тако далеко, и ако је поникао у једном Хришћанском Народу. И Националсоцијализам нам пружа пример за то како је често, и код оних који се називају хришћани, хришћанство само у речи али не и у *свари*. Само, тако је, мање више, и код других нација а не само код Немаца.

3) Приказ од Г. Édouard-a Lambert-a, проф. Универзитета у Лиону и директора Института за Упоредно Право и Института Социјалних Наука и Међународних Односа (Institut de Droit comparé et Institut des Sciences sociales et des Relations internationales) на Лионском Универзитету, за његову монографију: *Les embargos sur l'importation et l'exportation des Marchandises. leurs effets sur les contrats en cours, sanctions collectives et représailles individuelles* (Paris, 1936). Г. Ламбер је данас један од најистакнутијих научника на пољу Упореднога Права. У приказу („La solidarité économique internationale et le Droit comparé“) овога свога рада, Г. Lambert вели да је, у Француској, све већи број политичара за то: да њихова земља, у тражењу својих односа и пријатељстава на страни, престане да буде под утицајем разноликости политичких конституција и економских организација. Наиме, „вели Г. Lambert,“ тежи се — и бесумње та тежња биће трајна („et sans doute d'une façon durable“) — да се приступи економској сарадњи (la coopération économique) међу народима Друштва Народа и онима Совјетске Русије“ (дакле, примећујемо ми, сарадњи економској народа индивидуалистичкога типа и народа типа колективистичко-комунистичкога). Али, то се не може остварити без правних гаранција у тој економској кооперацији двеју група народа. У XIX. Веку, каже даље Г. Ламбер, Упоредно Право се трудило да изнесе на видик два наднационална права (Droits supranationaux) која су се борила за превласт у Свету: Право Англо-Саксонско (common law) и право Латинских и Германских Народа (Droit civil — Грађанско Право) т. ј., додајемо, Обичајно и Писано Право (код Англо-Саксонаца мање је, него код Ромава и Германа, јака идеја о државној суверености: код првих држава је један правни однос а код других личност, нешто више од људи а мање од Бога). „Главни задатак, каже Г. Ламбер, ове дисциплине био је, од почетка нашега Века, да се нађу сагласне тачке („les points d'entente“) између ова два међународна тела правне културе“, и да се тако истакне „l'existence de principes généraux“ једног Права свих образованих народа. Ова тежња се нарочито манифестује после Великога Рата (в. за ово предговор Г. Ламбера делу Г. Jean-a Streichenberger-a: *Les Sociétés anonymes de France et d'Angleterre*). Разуме се, примећује Г. Ламбер, да се задатак Упореднога Права компликује откада су Народи „de l'U. R. S. S.“ израдили једно Право независно од Права капиталистичких држава и које се оснива „sur des directives économiques nouvelles“ (иа овим економским директивама).

4) Приказ („Les Décrets — Lois et La Procédure civile“) од стране Г. Михаила Узела (Michel Ouzelatz), Docteur en Droit ès - sciences juridiques et ès-sciences politiques et économiques, његовога рада: *La nouvelle Procédure civile* (Tribunaux civils et Tribunaux de commerce) Décret — loi du 30 octobre 1935 (Paris, 1936).

Г. М. Узелац вели, најпре, да су се још одавна били показали недолности Франц. Грађ. Суд. Поступка (Code de procédure civile) од год. 1806. (задобио обавезну снагу 1. Јануара, 1807., н. к., чл. 1041.) и његов застапели формализам (son formalisme... suranné). У току времена, он је у неколико поправљен тиме, нарочито, што је дата шири надлежност изузетним судовима („justices expéditives, moins coûteuses“), наиме „à la justice de paix“ (кантонални судови): в. Закон од 1905. и разне декрете (од којих је најважнији онај од 1926.) о трговачким судовима и судовима добрих људи (Conseils de prud'hommes: в. §§. 343. à 353., §. 335. Југослов. Закона о Радњама од 5. Новембра, 1931. год.). Тако исти, и изборно суђење (l' arbitrage), створено Револуцијом и задржано у Грађ. Суд. Пост. од год. 1806., све је више у употреби. Али је најшира реформа уведена Декретом од 1935. год. „Није претерано рећи, каже Г. Др. М. Узелац, да је то права нова процедура која је дошла наместо старе“. Да доламо, од своје стране, да је сасвим уместан овај метод усавршавања законодавства, метод *еволуцивни*, којим се и овде, као и иначе, служи француски законодавац. Метод револуционарних пертурбација који је, у прилично великој мери, употребио до данас наш, југословенски, законодавац није за препоруку и он не остаје без штетних и осетних последица. У вези са овим радом Г. Д-ра М. Узелаца поменућемо само *modus procedendi* нашега законодавца код промена у области Грађ. Процеснога Права где је не само Срп. Грађ. Суд. Пост. од год. 1865. уопште одбаčen en bloc [као што се зна, још вреде његове одредбе о деоби пор. задруга: чл. 22 (2) фин. зак. за 1934.35; а Закон о Извршењу и Обезбеђењу од 9. Јула, 1930. год. још није постао обавезан: § 352.] него је и цео доказни систем тога Законика, систем који је више од седамдесет година функционисао сасвим корисно и правилно у Србији, замењен не само без разлога него и без повода једним скоро антиподним системом један законодавни догађај и теориски и практички врло необичан и зато — пун ризика за правни развој. В. у вези са овим: Dr. Vidan D. Blagojevič: „*De l' influence du civil au criminel et du criminel au civil dans la législation yougoslave* (Extrait du „Bulletin de la Société de Législation comparée“, Paris, janv. fevr. 1936.) и њен приказ од Г. Д-ра Миљивоја Ч. Марковића у „Архиву“, бр. Јули-Август, 1936.).

5) Приказ (под насловом: „L' Education des juges“) од Г. Д-ра Миљивоја Ч. Марковића за његову докторску дисертацију: *La théorie de l'abus des droits en Droit comparé* avec une préface de Edouard Lambert, Directeur de l' Institut de Droit comparé de Lyon (Paris, 1936), дисертација која је, и код нас, имала најбољи, и потпуно заслужени, пријам (в. н. пр. рецензију Г. проф. Д-ра Милана Ф. Бартоша, у бр. за Јуни „Архива“, 1936. год., стр. 597. à 599.) и Г. Д-ра Видана О. Благојевића, у бр. Јули—Август, 1936., „Бранича“). Ми мислимо да треба да преведемо цео тај приказ Г. Марковића, јер у њему, по нама, има пуно тачних запажања и сугестија. Дакле, Г. Марковић вели: „Да је судија увек изабран међу најбољима у народу (choisi parmi les meilleurs de la nation); да он мора (nécessairement) припадати елити народа, изгледа ми да је далеко од тога да је то утврђено („cela me paraît loin d'être démontré“). Желети би да је тако али то није стварност. По моме мишљењу, судија се не разликује много од средњег човека (de l' homme) друштвене групе што се тиче његових моралних својстава („quant à ces qualités morales“), његових осећања и његове интелигенције. Ја сам за мишљење („Mes préférences vont à l' opinion“) које у судији види „l' homme de la rue“ (the man in the street) т.ј. „човека улице“: он је, као и сви остали, под утицајем идеја свога времена и своје средине. Што га одликује („distingue“) то је скуп професионалних знања добијених универзитетским школовањем а нарочито посматрањем и искуством.

„Настава која служи за формирање (*sert à former*) будуће судије треба да буде тако организована да може оне који улазе у ову каријеру уздићи на висину деликатнога задатка који ће им бити поверен. Зато правне студије не треба да садрже само увођење (*„l' initiation“*) у праву (*„prorogement dite“*) Правну науку, подразумевајући ту и Упоредно Право; оне треба да буду унесене у један солидан оквир знања из Социјалних Наука (*„encadrées dans un fond solide de sciences sociales“*), поименце Полиличке Економије и Социологије. Ова прва база културе у Социјалној Науци најбоље ће спремити судију за интуитивно опажање (*perception intuitive*) правилних решења која има да се даду новим случајима, опажање које ће се развити само свакодневним умним радом (*travail quotidien de réflexion*) у току његове каријере, под дејством додира са чињеницама стварнога живота и посматрања непосреднога и без одлагања (*l' observation directe et immédiate*) интереса у сукобу.

„И тако ће судија бити у стању да испуни своју мисију која се састоји у не мањем него у сарадњи са законодавцем у сврси да се правно уређења изведе како треба (*„pour la mise au point de l'ordonnement juridique“*)“.

Радујемо да су радови наших младих саплеменика, Г. Г. Др. Мих. Узелца и Мил. Марковића, имали толико успеха да су њихови прикази објављени у *„Revue bibliographique“* поред приказа дела најодличнијих правника, економиста, социолога. Нека би ово њихово осликовање било подстрек и другим нашим младим правницима, економистима и социолозима!

Ж. М. Перић

Salvador de Madariaga, Anarchie oder Hierarchie

Супротност анархије и хијерархије није нова у социјалној филозофији. На њој почива читава Прудонова теорија. Прудон, овај „француски Фајербах“, тврдио је да је „човеку намењено да живи без религије“. Хијерархијској или, тако рећи, вертикалној социјалној структури, која одговара само примитивним приликама, противставља хоризонталну структуру која једино додикује зрелом друштву и чија је суштина узајамност (*mutuellisme*). Ову пак структуру Прудон схвата као федеративну драговољну координацију појединаца и разноврсних удружења без икакве принудне субординације. Карлајл је противстављао модерној демократији, тј. „анархији плус полицајац“, хијерархију или, као што се с обзиром на култ хероја изражавао, „хероархију“. Много је расправљао о овој антитези и Доносо Куртес. Овај, тако рећи, шпанолски Жозеф де Местр разликовао је, право речено, три структуре: хијерархију, анархију и диктатором, тј. владавином која не почива на духовном ауторитету, него на физичкој сили, чак насљу.

У најновије доба антитезу „хијерархија — анархија“ опет је прихватио један шпанолски писац, наиме Салвадор де Мадариага. За разлику од реакционара Доносо Куртеса он је убеђени присталица демократије. Али, као и Унамуно, противи се њеном изметању у анархију. Не изједначаје праву демократију ни с оном безобзирном и себицном „побуном маса“, којој је посветио монографију друшћ модерни шпанолски писац Ортега. Заједно са низом других демократских идеолога писац тражи синтезу демократије и ауторитета.

У предговору Мадариага наглашује да су три велике револуције, наиме оне у Енглеској, Америци и Француској, створиле нову доктрину о држави која се односи према старој теорији онако исто, као право према биологији (стр. 6). Од чланова једног политичког тела људи су постали саговорачи у неком пакту, чије је име држава. Истакла се либерално-демократска доктрина. Још у току светског рата људи су били занети њеном патетиком. Али на мировним конференцијама она је потпуно пропала (9). Одонда се створило нови менталитет. Лењин је отпочео ново

доба, наиме доба диктатура, и то таквих које код модерне омладине не изазивају гнушање и протест у име слободе, него напротив велико одушевљење. Поштени присталице демократије природно су забринути тиме. Али то неминовно ставља њих и пред такво питање: није ли потребно да се мртви баласт баца са палубе у море, како би се спасла демократска лађа (12).

Пишчева се књига састоји из два одељка. Први има наслов „Основна начела и захтеви либералне демократије“. Писац разликује оно, шта мисле о теориској демократији кабинетски научници и књишки теоретичари, и оно, шта мисле људи, нарочито масе, које стварно делају у оствареним демократијама. Са овог гледишта добијамо два схватања слободе. Једно, класично, наиме Монтескијево, види у слободи право грађанина да врши своју дужност у оквиру закона. Друго, популарно, изједначаје слободу са апсолутном сувереношћу појединца (17), која руши либералну демократију. Позивајући се на чувену легенду о великом шпанском инквизитору, коју код Достојејевског скептички Иван Карамазов прича своме највном брату Аљоши, писац наглашава пасивност масе, која, опет на штету демократије, омакшава успех разноврсним олитархијама (18).

У погледу једнакости још већа је супротност између демократских идеолога и „просечних демократа“ (19). Чим се код масе пробуди идеја једнакости, она не води више рачуна о природној неједнакости између људи. Сем тога се верује да су у јавном животу „сви људи величине за размену“. Заборавља се да је хијерархија природна последица органске поделе рада (21) и успоставља се „манија једнакости“.

Још већа антигеа се обелодањује у погледу схватања суштине саме демократије. Према идеји је она „друштво просвећених грађана који жртвују своје ближе и споредне интересе трајним и достојнијим вредностима, истоветним са заједничким добром“ (22). Међутим стварно „заједнички интереси ишчезавају у прашина борбеног комешања, личног и страначког“ (23).

Идеју капитализма сачињавају приватна иницијатива у границама етике и хармонија природног привредног процеса (24). Стварно пак хармонија се изметнула у немилосрдни рат у коме „императив приватног интереса потиснуо је све друге мотиве“. Привредник стално се меша у политику: „држава има да остане по страни све док послови иду добро, али у рђавим приликама има да прискочи на прво јадиковање“ (24). С обзиром на огромну социјалну улогу кредита у модерном друштву и на свеопшту презадуженост писац тврди да од активног творца благостања капиталиста се претворио у нешто негативно, наиме у „наличје дугова“ (25).

Изметнула се и идеја рада. У теорији је извор богатства рад, али такав који „укључује ручни рад, таленат, науку, капитал, цивилизацију и државу“ (27). Међутим раднички покрет признаје само мануелни рад и улива радницима себичну мржњу према исто тако себичним капиталистима (28).

Све то руши модерну демократију. Кроз њу продире јака анархистичка струја (29). О кризи у којој највише сведочи опадање водећих слојева. „Иако површно око то не види, демократије више од других државних облика потребују свој водећи елемент“ (29). Међутим добио је маха „бројни или статистички појам државе“ који неминовно води „жарикатури поретка власти“ (30). Интелектуалци се једнострано стављају на службу било капиталу било радништву (31). „Дроби се пирамида социјалног и политичког ауторитета“ (33). Привреда и финансије постају ратоборне. Избија „стални грађански рат, чије трошкове, ма ко да победи, носи нација“ (34). Главне су жртве овог рата незапослени. Али начин на који се њима помаже претвара се у „парламентску субвенцију бирачима“ (37). Писац се опет враћа на огромну улогу кредитних завода у модерном друштву: „на полигичкој позорници финансиске силе вуку жице на којима играју лутке“ (37). Истакала се једна апсолутно неодговорна сила, о којој Платон и Монтескије нису ни слутили и која је надмоћнија од монарха и чак диктатора. То су банкарџи (39).

Други одељак са насловом „Реконструкција либералне демократије“ посвећен је терапији. Основна је пишчева теза да је личност „највећи циљ“ (50). Према томе Мадариага схвата друштво номиналистички, као нешто деривативно према примарној личности. Нарочито се противи националистичком реализму. Теорију о мисији посебних народа зове „гадном фарсом“ (53). Однос између личности и државе писац покушава да расветли помоћу формуле: „грађанин постоји ради државе, држава пак ради човека“ (56). Поляритету „личност — друштво“ одговара поляритет „слобода — ауторитет“. Неминовна је последица слободе неједнакост која према томе се нимало не коси са духом праве демократије (63). Онда има да се прими и друштвена подела на класе, и то не као једно социјално зло, него као добра неминовност. Класе су „зачин живота, пресуда искуства“ (71). „Слобода, неједнакост и супротности пар, наиме честољубље и невоља, то су моћни помагачи у процесу одабирања водећих пласова“ (72). Нормална је формула односа између државе и појединаца следећа: „држава има да служи у царству вредности, појединац пак држави у њеним функцијама“ (75). Тиме се искључују ратоборне радничке организације и тобож само одбранбени савези послодавца. Искључују се и борбене професионалне организације државних службеника (76).

Пишчево је мишљење да је држава послалац органске демократије, не бројне или статистичке, другим речима, формалне (77). Онда постаје несумњиво „оно, што на жалост заборављају либералне демократије, наиме да је влада увек једна олигархија и увек мора бити једна аристократија“ (80). На тај начин писац се придружује оној социолошкој школи која, као Вилфредо Парето, констатује „циркулацију елита“ у свакој држави и, као Роберт Михелс, наглашава твзодни закон олигархије (R. Michels, Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie, zweite Auflage, 1925, s. 479). Занимљиво је да као пример државе, која свесно тежи да уведе аристократску владу, писац наводи Совјетску унију (81).

У погледу међународне политике писац брани три тезе против којих би модерни државници могли многи приговорити: „држава има да подреди своју сувереност заповестима етике и међународног права; држава мора ограничити своју сувереност према појединцу и не сме захтевати војну службу у ратовима који се косе са основним начелима међународног права; појединац има право да одбије службу држави у таквим ратовима“ (91). Овом приликом писац се позива на шпанског језуита Виторију (92). Мадариага сматра чак за умесно да се у Друштву народа заведу спискови оних грађана који у дотичним случајевима желе да буду прави космополити, чак против сопствене државе (93).

Све су ове мере, према пишчевом мишљењу, кадре да место „тоталне државе“ учврсте „органско-једномишљену демократију“ (95). Таква је демократија „природни облик једне цивилизоване нације“ (96). Узајамно прилагођавање личности и државе је могуће тек онда, када „водећи слојеви постану једна аристократија, која је у стању да начини од државе једну праву републику“ (96).

Као што се види, Мадариагина је књига сигурнија у своме критичком делу, него ли у конструктивном. У другом одељку сам писац не спроводи толико доследно, као у првом, разлику између књишке идеологије и стварности. Ипак његова је књига занимљив прилог књижевности о кризи модерне демократије, нарочито с обзиром на то што је писац Шпањолац.

Евгеније Спекторски

Velko M. Baboff, L'organisation de la Communauté internationale. I L'Evolution des relations internationales. Sofia, 1936, p. 96.

Г. Вабов је, на француском језику, објавио у Софији први део своје расправе о организацији међународне заједнице, под насловом „развој међународних односа“. Изразио пацифистички, Г. Вабов жели да изложи потребу уређења међународне заједнице, у којој он подразумева цело човечанство, како би се утврдила начела уређења живота народа.

ради постизања једног одређеног циља, мира и напретка. У овом првом делу свог рада он је изложио развој међународних односа од преисторије, преко покушаја старог и средњег века да се створи једна светска држава, и првих пројеката међународне организације, преко практичних радова за остварење такве организације (Свете Алијансе, пентархије, европског дипломатског концерта, панамеричке уније и хашких конференција), до Друштва народа, чијом појавом Г. Бабов означава почетак новог доба. Тежња је његова била да докаже како развој међународних односа сигурно води једној организацији међународне заједнице, и да ни колебања скептика, ни егзизам империјалиста, ни предрасуде глупака, не могу да зауставе овај прогрес. У даљем свом раду Г. Бабов намерава да изложи филозофске основе организације међународне заједнице, затим да расправи проблеме државе, суверености и међусобних односа држава, и најзад обећава да да свој предлог пакта будуће организације међународне заједнице. Г. Бабов наглашава да се данас човечанство налази на прекретници да бира између међународне организације и међународне анархије. Убеђени идеалист, он не сумња да ће победити здраво осећање, и тиме ојачати међународна заједница.

Очекујући појаву даљих делова рада Г. Бабова, ми топло препоручујемо ову његову књижицу која је кратак и веома јасан преглед развоја идеје мира кроз еволуцију међународних односа.

И. Пржић

Voystav M. Radovanovič, L'Entente balkanique devant le droit international (Extrait de la Revue de Droit international et de législation comparée, 1935), Bruxelles, p. 52.

Г. д-р Војислав М. Радовановић је један од малог броја наших дипломата који поред свог редовног посла налазе времена да се баве и правним научним студијама. Поред две књиге о Дунаву као међународној реци, он је објавио једну студију о Малој антанги, поред ове најновије у којој проучава Балкански споразум са гледишта међународнога права. У уводу ове расправе он најпре баца кратак поглед на историјат држава које сачињавају Балкански споразум, па затим прелази на установљење споразума од 9 фебруара 1934, дајући анализу пакта потписатог тог дана у Атини, као и протокола придодатог пакту. Писац даље прелази на излагање статута о организацији споразума, испитујући начела као и техничко провођење истих у погледу организације. У даљем излагању он даје преглед активности Балканског споразума у међународном животу до лета 1935 год., и свој рад завршава једним закључком у коме баца општи поглед на значај и резултате ове регионалне групе држава, помињући тежњу да се Балкански споразум прошири и учврсти приступањем Бугарске. Рад Г. Радовановића о овој новој међународној заједници привукао је већ пажњу заинтересованих стручних кругова, и несумњиво чини част како своме писцу тако и нашој правној науци.

И. Пржић

Д-р Константин Тихомиров и Јован М. Јовановић, Закон о државном саобраћајном особљу (споредно законодавство, уредбе, правилници, тумачења и упутства), Београд, 1936, Штампарија Грегорић стр. I—VIII и 1—667.

Г. г. д-р Тихомиров и Јовановић дали су један збиља комплетан зборник о државном саобраћајном особљу. Ту су изнети: Закон о државном саобраћајном особљу, Правилник о радницима, Правилник о споредним припадљеностима службеника државних саобраћајних установа, уредбе о личном и породичном додатку активних службеника и пензионера, прописи о смањењу припадљености итд. Књига садржи не само текстове него и све расписе, правилнике, објашњења издата од стране Министарства саобраћаја, као и цитирање свих споредних закона који имају какву везу са законодавством железничким. Може се рећи да је овај кодекс потпун, чак да у њему има и извесних прописа који немају везе

са државним саобраћајним особљем као таквим, али који могу доћи у обзир да буду примењени од особља, (то су прописи о повластицама несаобраћајног особља на железницама). Ти прописи немају места у овој збирци, а ако су они ту ушли због тога што ће их саобраћајно особље примењивати, онда су ту морали ући и други много важнији такви прописи (на пр. Уредба о железничкој тарифи, Закон о јавном саобраћају итд.).

Региструјемо појаву ове књиге, јер се у њој могу наћи многи прописи уредбодавног карактера и поједине наредбе које уопште нису познате широкој јавности.

Милан Бартош

Д-р Фрања Горшић, Коментар закона о унутрашњој управи. Београд 1936. Издавачко предузеће Геца Кон А. Д. Стр. 490.

Г. д-р Фрања Горшић, који је нашу стручну књижевност обогатио великим бројем коментара, поглавито процеснога права, издао је сада једно обимно и потпуно коментарисано издање закона о унутрашњој управи. Овај закон донесен је 1929 год. као основни закон о реорганизацији наше унутрашње управе, и он је још и данас најважнији текст нашег реформисаног државног уређења. Међутим, он је био те лоше судбине да за његово привођење у живот од стране надлежних није учињено све што је било потребно, тако да је Г. Горшић са жаљењем могоа да констатује да „билаас после седам година гласи тако да се Закон о унутрашњој управи тачно примењује само у оним деловима државе где су и пре управне реформе постојала средња начелства данашњег типа, док се за све остале крајеве може много што шта да каже“. Сем тога овај закон је одмах после обнародовања мењан и допуњаван, тако да су практичари често грешили због неспретности текста и недостатка упута код спорних питања. Писац коментара, који је учествовао у раду комисије за уређење управе 1929 год., и који је од тога времена стално у служби Министарства унутрашњих послова, предузео је обиман посао да сакупи и среди све прописе, уредбе, правилнике и расписе и да уз те текстове изради и теориска објашњења као и практичне упуте за примену законских одредаба. У уводу овог коментара он је дао једну расправу о нашој управној реформи од 1929 год., њеним циљевима и начелима, као и историјат постанка и даљењег развоја Закона о унутрашњој управи. Савесно рађен, као и сви слични и већ добро познати радови Г. Горшића, овај коментар уистину је од неоцењиве користи практичарима и допринеће много правилној примени Закона о унутрашњој управи.

И. Пржић

Д-р Стеван С. Дракулић, Кратак увод у ваздухопловно право. Библиотека „Ваздухопловног гласника“, Нови Сад 1936, стр. 36.

Г. д-р Стеван Дракулић, који је дуго времена био начелник одељења за цивилно ваздухопловство, објавио је под горњим насловом један кратак потсетник нашег и међународног ваздухопловног права. Његов задатак није био лак: на 36 проређених страна предузео је да изложи обимну материју нашег законодавства са свима правилницима, као и свих међународних конвенција. Његов се рад стога морао ограничити само на најелементарније излагање извора позитивног права, без икаквог улажења у правне анализе и научно проучавање. Нажалост, и овај посао писац је узео доста олако и дао је један сасвим непотпун преглед, уствари компилацију текстова и две-три идеје из познатих књига (на пр. шест пуних страна, овог и иначе маленог састава, скоро дословно су узете из књиге д-р В. Бачића „Увод у међународно поморско јавно и ратно право“). И крај најбоље воље, у немогућности смо да дамо повољну оцену овог састава.

Публикацији је додат списак ознака држава за обележавање цивилних ваздухоплова у међународној ваздушној пловидби, као и карта забрањених зона за ваздушну пловидбу, коридора, итинерера и пристајалишта Југославије.

И. Пржић

КОНГРЕСИ

Историја права на Конгресу византолога у Риму.

Пети међународни конгрес византолога одржан од 20 до 27 септембра 0. г. у Риму, био је подељен у пет секција: 1) историја, 2) филологија, 3) право, 4) археологија и историја уметности и 5) литургија и музика. Падало је у очи да је секција „археологије и историје уметности“ била највећа по броју реферата и учесника.

Правна секција заседавала је три дана; пријављено је било 18 предавања, читана по азбучном реду презимена учесника.

Првог дана одржани су врло интересантни реферати — грчког професора г. Касиматиса „О социјалној политици у Новеллама цара Лава Мудрог“¹⁾ и професора Сорбове г. Колине-а „О колонату у византском праву“²⁾ у којем је он изнео нове погледе на положај зависних сељака у Јустинијаново доба. Ово предавање стоји у вези са повећим радом о зависним сељацима у Европи, које г. Колине спрема.

Букурешки професор г. Корои одржао је стручно предавање „О судској парници између Серапиона и Хермоне из времена Хадријанова“³⁾ према папирусу који је он дешифрирао. Овај реферат изазвао је оправдане замјерке другог румунског професора г. Спулбера који је предложио да сачино обележе границе византских правних студија, јер Египат II века после Хр. не може никако да спада у византологију. Болошки професор г. Ферари дао је у реферату „О законодавству источног царства у Италији“⁴⁾ врло леп и јасан преглед судбина византског законодавства у Италији од VI до X, века.

Првој седници председавао је г. Колине, другој — италијански академик г. Рикобони. Прочитани су били реферати: директора Римског оријенталног папинског института г. Хермана „О црквеним повлашћеним имањима у Византији“⁵⁾ и римског професора г. Марои „О византском праву у обичајима Додеканеза“⁶⁾ — изнео је врло интересантне податке о томе како је византско право важило на тим острвима кроз цело време турске владавине до XX века и како талијанска влада и сад још признаје тамо важност византских обичаја у грађанском праву. — На жалост, нису била одржана пријављена предавања румунских професора г. г. Берекета и Попеску-Спинениа, атинског професора г. Аливизатоса и професора патрологије на нашем универзитету д-ра Филарета Гранића.

За претседника треће седнице био је изабран претставник Београдског правног факултета, којег је за време читања његовог реферата замењивао проф. Касиматис. Седница је почела од реферата чувеног пољског филолога Тадеуша Зјељињског (бившег професора Петроградског унив.). Говорио је о потреби издања једног „Corpus scriptorum juris graeco — romani tam pontifici quam civilis.“⁷⁾ У ствари изложио је пројекат свог зета г. Вл. Бенешевића, најбољег зналаца правних извора Источне цркве. Пошто је г. Бенешевић још увек у немогућности да присуствује конгресима у иностранству, г. Зјељињски је израдио овај реферат у коме се износе два постулата. Главни је да се спреми критичко издање правних дела грчких црквених и световних правника (различитих писаца Номоканона, затим Властара, Арменопула, Малале и др.) пошто су ова дела мање прочувена него званично византско законодавство, а често имају много већи значај и утицај. Као претходан рад за остварење овог великог посла г. Зјељињски предлаже да се изради попис свих рукописа тих правних писаца који се налазе у многобројним библиотекама не само балканских, него и читаве Европе и Оријента. Овај посао је неопходан у наше доба грађан-

¹⁾ G. Cassimatis. La politique sociale dans les Nouvelles de Léon 1e Sage.

²⁾ P. Collinet. Sur le colonat en droit byzantin.

³⁾ J. Coroi. Le procès de Serapion contre Hermione au temps de Hadrien.

⁴⁾ G. Ferrari. La legislazione dell' Impero d' Oriente en Italia.

⁵⁾ E. Herman. Zum kirchlichen Benefizialwesen im byzantinischen Reich.

⁶⁾ F. Maroi. Il diritto bizantino nelle consuetudini delle Sporade.

⁷⁾ T. Zielinski. Projet d'un Corpus scriptorum juris graeco-romani tam canonici quem civiles.

ских ратова кад су црквене старине нарочито изложене уништавању, и могао би да буде свршен у две године. Ови су захтеви примљени у ближку резолуцију која је затим била примљена од Конгреса. Изабран је и привремени одбор за остварење укупног дела тог пројекта; у одбор су изабрани г. Колине, Бенешевић, Делгер, Грегоар и ректор римског Универзитета г. Де Франчишис (De Franciscis) који је присуствовао свима седницама. Одбору је стављено у дужност да излејствује помоћ од Међународне уније академија за остварење овог пројекта.

У област историје грађанског права спадали су реферати академика г. Рикобона „О уводу у Теофилове парафразе Институција“⁸⁾ и професора Ночере „Византиска дефиниција уговора“⁹⁾. Проф. Спудбер из Черновица (познат по својим лепим издањима Еклоге и Новела Лава Филозофа) дао је интересантну анализу „Византиског схватања закона“, врло поучну за проучавање питања о средњовековној концепцији закона уопште¹⁰⁾. Реферат проф. Соловјева о „Значају правног рада Матије Властара“ (у вези са шестом стогодишњицом овог рада) имао је за циљ да прикаже утицај позног византиског права у свима православним земљама од XIV до XVIII века, у Србији, Бугарској, Румунији, Русији и Ђурђијанској¹¹⁾. У дискусији учествовали су споменути румунски и грчки научници који су нарочито поздравили реферат који се тиче и њихових земаља.

Можемо сматрати да је рад у секцији био плодан и интересантан, иако треба зажалити што поједини реферати нису били одржани због недоласка дотичних лица, а с друге стране присутни преставници Бугарске, Чехословачке и др. нису пријавили предавања.

Можемо се надати да ће резолуција Конгреса имати успеха и да ће помоћу Међународне уније академија, бити остварен пројекат г. г. Зјелињског и Белешевића о критичком издању свих дела византиских правних писаца.

Д-р Александар В. Соловјев

БЕЛЕШКЕ

Један јубилеј. — Професор бечког универзитета, Др. Ханс Шперл, навршио је прошлог месеца 75 година живота. Чувени научник рођен је у Доњој Аустрији, студирао у Грацу, ступио у судску струку и 1895. године хабилитирао је на градачком правном факултету својим радом „Сукцесија у процесу“. Затим долазе његови значајни радови „Споразум о надлежности и подсудност места испуњења“, „Пресуде услед изостанка“. Године 1899. постао је професор на универзитету у Грацу, а 1930. наменован је за професора у Бечу. Три пута је био декан правног факултета, а 1924/25 и ректор универзитета. Пензионисан је 1933. Публиковао је 1914. године „Ново уређење правних студија“, и његови су предлози делимично усвојени били при најновијој реформи

правних студија. Шперл се много бавио *уопредном правном науком*. Поред његових предавања о аустријском цивилном процесу, он је држао предавања о немачком, мађарском, француском, енглеском процесном праву, о судовима и правозаступништву у културним државама, о брачном праву и брачном поступку у најзначајнијим земљама, о грађанском правосуђу у Јужној Америци и Турској, о ваздухопловном праву. Имао је много странаца за своје ученике, од којих се је доста њих одало професури у својој отаџбини, Шперл је предавао на Академији за међународно право у Хагу 1932 године о признању и извршењу пресуда иностраних судова. У последње време штампао је у *Споменцици* за љубљавске професоре Доленца и остале своју расправу „Југословенско

⁸⁾ S. Riccobono. Introduzione alla „Parafraasi“ di Teofilo.

⁹⁾ G. Nocera. Una definizione bizantina di contratto.

¹⁰⁾ C. Spulber. Il concetto bizantino della legge giuridica.

¹¹⁾ A. Soloviev. L'oeuvre juridique de Mathieu Blastars et son influence dans les pays orthodoxes.

цивилно процесно и извршно право⁴, која има значаја и за аустријску реформу цивилнога процеса. Главно животно дело Шперлово је његов знаменити *Уџбеник грађанскога правосуђа*, у три књиге, за који се научна критика изјаснила овако: „Овако мајсторско дело могао је створити само један човек изванредне теоријске спреме и обдарености, дугогодишњег искуства као универзитетски наставник, а и пунога практичнога разумевања за правосуђе“. У томе је делу увек као што треба одвојево оно што је важно од онога што није важно, извесна питања стављена су у пуну светлост, морална садржина процеснога права увек се појављује, извлаче се све последице из тога факта што је процесно право јавно право. Процес није, према ауторовом мишљењу, никад сам себи циљ него је увек средство за постигнуће узвишенога циља остварења материјалног права. Правно упоредна метода нашла је пуног изражаја у уџбенику и израђена је до танчина.

Значајни су Шперлови радови *de lege ferenda*. Он је радио реферате за научне конгресе: „Избегавање полагања заклетве, ограничење доказа сведоцима, отклањање заклетве странака (за 36. конгрес немачких правника у Либеку 1936), „У колико се препоручује реформа учешћа лајка у правосуђу“ (за 4 конгрес немачких правника у Чехословачкој, 1929). И ако је јачо ценито аустријски парнични поступак, ипак је признавао да има у њему ствари које треба поправљати и које су преживеле. Тако је у *Споменици* за Франца Клајна изјаснио се као противник великих ограничења призива, до којих доводи забрана новина у аустријском (и нашем) поступку. Израдио је и пројекат за поступак пред изборним судовима који ће сигурно послужити као основа за законодавну реформу, Шперла се бавио и материјалним правом: написао је, поред осталих расправа, и расправу о праву на накнаду штете по немачком грађанском законику (1902), о искоришћавању јавних путова од стране локалних железница (1905), о утицају рата на постојеће грађевинске уговоре (1918).

Жељама аустријских правника да угледни јубилар још што дуже у добром здрављу послужи правној науци придружјују се и југословенски прав-

ници, који знају ценити велике заслуге професора Шперла за аустријско и наше процесно право.

Д-р Д. Аранђеловић

Југословенска предоснова грађанског законика изазвала је и пажњу страних правника. Пред нама су три књижице које се баве испитивањем југословенске предоснове: 1) од Др. Е. Свободe, професора немачког универзитета у Прагу; 2) од Др. Роберта Мајра, професора немачког универзитета у Прагу; 3) од Др. Франца Гшницера, професора универзитета у Инсбруку.¹⁾

Др. Е. Свобода, приказујући уставне наше предоснове, признаје да су редактори предоснове били руковођени тежњом да по своме најдубљем празном уверењу створе за свој народ *најбоље право*. Он са највећим задовољством констатује да су се редактори подвргли своме залатку с *изванредном уметношћу* и да резултат њиховога рада *заслужује цео одобравање*. По томе прелази на поједина питања, излажући начин како би их требало решити. Слаже се нарочито са тиме што је југословенска предоснова задржала *уводне одредбе* за грађански законик, што је учинила и чехословачка комисија у својој трећој предоснови.

Др. Р. Мајр био је много опширнији у своме приказу који садржи 100 страна. Извршивши критику скоро свију законских прописа у Предоснови, и овај писац задовољан је, уопште узевши, нашем Предосновом и њеном тежњом да задржи оно што постоји. Ипак и он поставља питање да није наша Предоснова можда, у тежњи да одржи оно што постоји, да новотарије избегава, отишла и сувише далеко и сувише подлегла конзервативном духу. И каже да се то питање не може безусловно порицати.

Професор Гшницер слаже се са редакторима Предоснове који су се пред питањем: да ли да се за Југославију изради сасвим нов грађански законик или да се узме хрватски грађански законик са трима новелама и да се изврши само његова ревизија и прилагођавање нашим потребама, решили

¹⁾ Све три књижице изашле су на немачком као засебна издања из Споменице за шездесети рођендан професора Љубанског универзитета Доленца, Крека, Кушеја и Шкерља, 1936, штампана Југословенске Тискарне, Љубљана.

на ово друго. Ипак се њему чини да је наша Предоснова много измена у-нела у *увод* и у *лично право* (први део) што не стоји у сагласности с начелима у осталим деловима Предоснове.

Као што и сама реч „предоснова“ каже Предоснова нашег грађанског законика није дефинитивно израђено дело. Публиковани текст хоће само да упозна уже и шире кругове с овим законодавним радом, да омогући стручну критику и да се на основу те критике изради *Основа грађанског законика*, која би се послала законодавном телу на усвојење. Досада су се већ чуле неколике добронамерне критике Предоснове од наших угледних правника. Сада су пришла и мишљења страних угледних правника. Мишљења и једних и других биће драгоцен материјал за комисију која буде позвана да изради дефинитивни текст *Основе грађанског законика* за Краљевину Југославију.

Д-р Д. Аранђеловић

Југословенски историски часопис

Прошле године забележили смо појаву овог новог часописа. Од тог времена изашла је 3 и 4 свеска за 1935 годину (стр. 279—806) и 1—4 евеска за 1936 годину (496 страна). То су обимне књиге, препуне материјала. Критика и прикази и у њима преовлађују, али је објављено и неколико изворних и веома занимљивих расправа. Г. д-р Виктор Новак изложио је настојања дон Фраца Булића око издавања историје југословенске источне и западне цркве. У три чланка дали су своје погледе на словеначку, хрватску и српску историју гг. М. Кос, Ф. Шишић и Ст. Станојевић. Фр.

Грвезец претреса изворе старословенског житаја Методија. М. Динић критички износи рад Ебехарда Виндекеа из 1728 године о Босни за владе краља и цара Жигмунда. Веома је занимљива расправа В. Чубриловића о пореклу муслиманског племства у Босни и Херцеговини, где писац насупрот укорешеном мишљењу да је то племство потомак старог босанског — у првом реду богумилског племства, — износи хипотезу да су босански бегови племство добили у време отоманске империје и да већи део њих води порекло од освајача. Исто тако занимљива је и расправа Д. Страњакловића о државу Србије према Аустрији и Мађарима 1848—49 године, документована са много детаља из необјављене архивске грађе. П. Скок говори о проблему јужних словена и турских народа, а Ф. Шишић даје преглед хрватске историографије од 16 до 20 века. Најзад, Фр. Стеле говори о проблему заштите споменика у Југославији. Од многих „ситних прилога“ за правнике су нарочито занимљиви чланци г. А. Соловјева „Цар Душан у Серезу“ и „Непозната повеља деспота Стевана Ватопеду“. Г. Соловјев је дао и велики број приказа и критика правно-историских публикација, као и некролог о пок. Т. Тарановском. Г. Слободан Јовановић написао је критичке приказе књига Ил. Букановића о убиству кнеза Михаила, Д. Страњакловића о Вучићевој буну и И. А. фон Рајсвица о српско-пруским односима 1869—1871 године. Југ. историски часопис, као што се види, посвећује велику пажњу делима из правне и дипломатске историје, што ће на њега привући пажњу и наших правних читалаца.

И. Рикчић

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1936, бр. 11. — Д-р Драгољуб Аранђеловић: Конгрес међународне уније адвоката у Бечу и међународни грађански партични поступак. — Д-р Радоје Вукчевић: Држава и црквено правосуђе. — Јован Коштуница: О значењу вере и поверења у осигурању живота.

ЕКОНОМИСТ (Мјесећник за савремена економска и социјална питања) 1936, бр. 12. — Д-р Никола Пешић: Живот и рад професора Филипа Лукаса (1871—1936). — Маринко Сунјић: Организација француског банкарства. — Владимир Камењек: Критички погледи на проблем газреза течевине. Алија Кадрагић: О савременом појму инфлације. — Д-р Мирко Ламер: Роосвелтова победа на изборима.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва у Загребу) 1936, бр. 11. — Д-р Рикард Ленсц: Стицање некретнина. — Д-р Тинти-Харлеп Александер: Пokuшај појмовне дефиниције сталешке државе. — Д-р Мауровић Иван: „Oдговор“ госп. проф. Д-ра Марковића Цеде на одбрану предоснове градј. законика. — Д-р Катурић Јован: О поврату и реалном стицају. — Д-р Јарни М. Примјена § 78. закона о чиновницима.

НАША САМОУПРАВА (Часопис за финансиски живот бановина и општина) 1936, бр. 10-11. — Радован М. Драшковић: Идржавање народних шкела на дан 1 априла 1937 пре-

лази на бановине. — Д-р Еуген Сладовић: Унапређење припреде по општинама у Немачкој. — Стеван Жужић: Рачуноводство наших сеоских општина. — Негослав Оцокољић: Однос државне месне полицијске власти према граду. —

ODVJETNIK (Organ Advokatske komore u Zagrebu) 1936, br. 9. — Izvješće o redovnoj godišnjoj skupštini Advokatske Komore u Zagrebu od 18. listopada 1936. — U novoj fazi mirovinskog osiguranja. — Uredba o likvidaciji zemljoradničkih dugova od 26. IX. 1936. i odvjetnici. — Suci i odvjetnici prema izvršenju kazne. — Kada se plaća taksa na odluku drugoga stepena?

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полицијску и судску праксу) 1936, бр. 21—22. — Д-р Мих. П. Чубински: Припремне радње и одговорност за њихово извршење. — Д-р Драг. Аранђеловић: Беспослица интелектуалаца у Француској и код нас. — Леонид Таубер: Суд и уредба о раздужењу земљорадника. — Миле Павловић: За дечји дом. — Д-р Ђорђе В. Тодоровић: Судови за малолетнике. — Атанасије Јакољевић: Савремена општина. — Р. Гавриловић: О негативној пропаганди. — Владета Милићевић: Човек геније — или утицај дегенерације на генијалност и стварање злочинаца и лудака. — Д-р Младен А. Хорват: Сексуалне патолошке појаве и § 199. К. с. п. — Душан П. Мишић: Примена § 553. Грађ. зак и одказ закупа. — Д-р Боровој Д. Петровић: Судска сталност. Да ли Устав без специјалног закона, може дати сталност судијама?

ПРАВНА МИСАО (Часопис нове генерације) 1936, бр. 9 и 10. — Д-р Божидар С. Марковић: Оглед о принципима демократије. — Д-р Љубомир Дуканац: Фашизам и привреда. — Јуриј Андрејевић: Руско народно обичајно право својине на земљи и земљишна општина. — Е. Пашукански: Идеологија и право.

SLOVENSKI PRAVNIK: (Glasilo društva „Pravnika“ u Ljubljani) 1936, št. 11—12. — Д-р Rudolf Sajovic: Ob petdesetletnici „Slovenskega Pravnika“. — Д-р Vladimir Ravnhar: Tomaž Einspieler. — Д-р Vladimir K. Grossmann: Kreditne in kavcijske hipoteke. — Д-р Milan Škerlj: Nekaj pripomb k prvim poglavjem preduhodnega načrta občega državlјanskega zakonika. — Д-р Matej Pretner: Ali postane pravda malotna, če se skrči tožbeni zahtevak na pravdne stroške? — Д-р Rado Kušej: Seriatško bračno pravo v Jugoslaviji.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р *Петрине В. Троицки*, проф. Универз. у Суботици, **Наслеђивање епископа у православној цркви (Канонска норма)**. Љубљана, 1936, стр. 14. Посебни отисак из „Споменице Мауровићу о шесетогодишњици његова живота“.

Д-р *Јован Пивнички*, **Неколико напомена поводом Предоснове Грађанског Законика за Краљевину Југославију**. Стари Бечеј, 1936, стр. 50, цена 10.— дин. Издање пишчево

Prof. D-r Milovan Milovanović, **Akute tödliche Äthylalkohol — Vergiftungen**. Sonderabdruck aus „Sammlung von Vergiftungsfällen“, Bd. 7, Lief. 9, (1936), S. 158—162.

Priv. doc. d-r Avgust Munda, **Preklic predloga (§ 85 Kz.) in umik-zasebne tožbe**. Ljubljana, 1936, str. 30. Посебни оdtis из „Slovenskega Pravnika“ letnik L.

Prof. Peter Struve, **Zum Problem des sog. wirtschaftlichen Gleichgewichtes. Historisches, Kritisches und Systematisches**. Sonderabdruck aus Bd. VII, H. 4 der „Zeitschrift für Nationalökonomie“, S. 483—532.

Prof. Dr Alexander Solovjev, **De rechtspositie van den dorper op den Balkan tijdens de Middeleeuwen**. Haarlem, 1936, p. 212—217. Overgedrukt uit het manfscript „Wetenschappelijke Bladen.“

Д-р *Божидар С. Марковић*, универс. доцент, **Оглед о принципима демократије**. Београд, 1937, стр. 97—112, цена 5 дин. засебан отисак из „Правне мисли.“

Д-р *Милан Владисављевић*, доцент Универз., **Парламентаризам по одредбама Устава**. Београд, 1936, стр. 24 Прештампано из „Архива за правне и друштвене науке“.

Д-р *Чеда Марковић*, проф. Универз., **Одговор на одбрану предоснове Грађ. законика**. Београд, 1936, стр. 17. Посебни отисак из „Правосуђа“.

Branimir Haberle, **šef statist. ots. Sred. ureda za osig. radnika, Radništvo grada Beograda. Statistička studija**. Zagreb, 1936, str. 15 Прештампано из „Radničke zaštite“.

Д-р *Богољуб Јовановић*, **Задругарство и задружна изградња станова**. Београд, 1936, стр. 190.

Владимир Дворниковић, **Религиозни и религиозно-уметнички дух Јужних Словена. Два есеја**. Београд, 1936, стр. 40.